L. ANNAEVS

SENECA

A

M. ANTONIO. MVRETO

CORRECTVS. ET. NOTIS

ILLVSTRATVS

AD. MATTHAEVM. CONTARELLVM

TT. S. STEPHANI. IN. MONTE. CAELIO

S. R. E. PRESB. CARDINALEM

CVM PRIVILEGIO.

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE, *Apud Bartholomaeum Graßium.*

CIϽ. IϽ. XXCV.

FRANCISCVS· BENCIVS
SACERDOS· SOCIETATIS· IESV
MATTHAEO· CONTARELLO
CARDINALI· AMPLISS·
S. P. D.

. ANTONIVS MVRETVS, cuius morte incredibilem ſane plagam acceperunt ſtudia litterarum: quo erat acerrimo iudicio in deligendis ſcriptoribus, qui erant legendi; ac ſtudio, in aſsidue peruolutandis iis, quos ſemel delegerat: L. Annaeum Senecam tanti faciebat, vt eum nō modo vt ſapientiſſimum, quod omnes fatentur, verumetiam vt diſertiſſimum, quod negant nonnulli, laudaret auctorem. Ab hoc enim ille non tantum praecepta viuendi, ſed etiam ornamenta eloquendi peti poſſe dicebat. Nimirum eius orationem preſſam quidem eſſe ac ſubtilem, ſed concinnam, ac ſplendidam, pleniſſimamq. grauitatis: ſententias enim ipſas ita frequentes, vt aequent prope numerum verborum; verba autem ita inter ſeſe apta & cohaerentia, vt nullum mouere loco poſſis, ſubſtituendi alterius gratia, quin corrumpatur; nullum tollere, quin concidat oratio. Ex quo, idem profitebatur, ab eius ſe lectione meliorem quidem ſemper, & ad humana deſpicienda paratiorem; ſed tamen ornatiorem etiam, & ad dicendum, ſcribendumque inſtructiorem diſcedere. Hinc ſaepe illum in manibus habebat, ſedulo euoluebat, & cupiebat, eumdem vt fructum ex eo perciperent homines eruditi, quamemendatiſſimum ipſorum in manus peruenire. Multas enim inſediſſe intelligebat in Seneca maculas, & librariorum incuria, & temporum longinquitate; multa ſubeſſe menda, vt ad perfecte eum intelligendum, & illae eluendae, & haec corrigenda eſſe viderentur. Et nouerat ſane aliquot in eo perpurgando atque illuſtrando, viros doctos, nec ſine labore, & eum laude, verſatos: quibus etiam gratias agebat: ſed, vt in agro multis vndique dumetis, ac vepribus ſepto, non mirum eſſe addebat, ſi ſupereſſent aliqua in quibus ipſe euellendis operam poneret; non ignarus, fore vt multa etiam poſterorum induſtriae relinquerentur. Ergo quantum ſollertia, doctrinaq. poterat (erat enim is, quod conſtat inter omnes, vt & de locis auctorum corruptis recte iudicaret, & de emendandis acute conîceret,) qua ingenio auctore, qua adiutoribus codicibus perantiquis, quibus vtebatur plurimis, conabatur afferre lucem rebus obſcurioribus: vt videlicet Senecae amatores ſuo vel adiuuaret labore, vel incitaret exemplo. Cum

igitur non paucos annos in eo opere, studioque consumpsisset, idque percrebuisset multorum sermonibus, non defuerunt, qui agerent, & coram, & per litteras, eum viro humanissimo, vt proferret tandem aliquando, quod tulerat diu; nec tamdiu pergeret, & sibi, & alijs inuidere: sibi quidem gloriam, alijs verò vtilitatem permagnam, cum pari voluptate coniunctam: quamquam illud ipsum, quod dicebant de gloria, hominē minime permouebat, vel quòd contentus ea esset, quā erat antea consecutus, vel quòd aetate ingrauescente, vir Christianus, & pius, vtpote iā sacerdotio praeditus, quod diligenter colebat, de aeterna illa ac solida cogitans, quam exspectabat à Deo, breuem hāc, & inanem, quae tribuitur ab hominibus, gloriam, despiciendam putaret. Plus ponderis habebat sperata aliorum vtilitas, cui pro virili parte consulebat: etsi hanc etiam aperte praedicebat (si velles credere homini res suas extenuanti) aut nullam omnino, aut paruam certe, atque exiguam futuram. Sed vicerunt tamen iteratae ac iustae multorum preces. Plurimum etiam tua apud eum potuit, Cardinalis illustrissime, auctoritas, cui Senecam ipsum ope sua correctum, & scholijs illustratum, multis iam annis ante despon derat. quod differre diutius non debuit. Quippe non solum ob veterem beneuolentiam, & integritatem morum tuorum, quibus eum tibi perpetuò deuinxisti, id est, ob virtutem tuam, sed ob multa etiam beneficia, quae abs te accepisse praedicabat, tantum se tibi debere gloriabatur, nullum vt tibi honorem tribuere non debitum posset. Cuius rei vtriusque, etsi domi suae, quam emerat honestissimam, extat testimonium, ingeminis quae poni iussit Amplitudinis tuae insignibus; curandum etiam putauit, vt publice appareret, ac posteritas omnis intelligeret, eum maximis tuis muneribus cumulatum, illud habuisse semper in animo, vt quandoquidem tibi referre gratiam quantam vellet, non poterat, haberet saltem quantam maximam posset. Ita, Senecae emendationem, iam pridem, vt dicebam, inchoatam, & paene perfectam proferre coepit in lucē, vt in tuo nomine appareret. Cui emendationi, vt hoc interea nō omittam, addidit quidem breues notas, & paucas ad finem librorum singulorum, quae videbantur tum magis illustres, tum etiam necessariae: sed multa, quae nemo negabit, si hanc editionem contulerit cum alijs, coniecta verissime, propterea praetermisit, quòd ea tum leuia esse ac minuta, tum verò aperta, & rata omnibus futura, iudicaret. Neque enim, vt praemonui, hac in re honori velificabatur suo, sed commodo aliorum. Vtinam vir summus, quod erat exorsus, ac prope ad exitum perduxerat, conficere totum, & pertexere potuisset: perpauca in Seneca desiderarentur. Verum vixdum absoluerat Naturales quaestiones, cū à Deo, vt speramus, euocatus ad diuina contemplanda, humana deseruit. Sed nolo augere dolorem retractando. Muretus quidem ipse talis fuit, ac tantus in omni genere humanitatis, vt eius eruditionem & eloquentiam, magis iam sint intellecturi homines carendo, vt fit in rebus bonis, quàm antea intelligebant, fruendo. In Naturalibus igitur quaestionibus defecit Muretus. Quod tamen cum fateor, nolim censeat quispiam actum penitus fuisse in hoc volumine, de ijs, quae sequuntur, id est de Seneca rhetore, quem philosophi patrem constat fuisse: itemque de ludo illo admodum festiuo, quem Cassius Dio, ioculari sane nomine, ἀποκολοκύνθωσιν appellat. Nam complures lacunas, quae erant in Controuersijs, etsi non omnes, (quis enim hoc morta-

lis in

lium praestet?) expleuit ex codice multae aetatis & fidei, de bibliotheca Vaticana, quẽ vt deferrẽt domũ, eoq. commode vteretur, interprete Sirleto Cardinali optimo, sanctissimus permisit Pontifex GREGORIVS: *qui etiam cũ ab eo, anno superiore, multis precibus Muretus iam affecta valetudine, & publice docendo fessus (annos enim vnum & viginti Romae docuit) missionem impetrasset, quòd iam sibi viuere diceret velle, & perpolire quae habebat informata, vt Senecam; & gestu, & voce ostendit, Senecae sibi edendi consilium mirifice probari. Ludus verò tametsi multo melior exisset viuente Mureto, tamen & propter operis breuitatem, & propter multa, quae inter versus interiecta, & ad extremam libri oram adscripta inuenisse se affirmant ij, quibus mandatum est, vt exhiberent operis, quae erant excudenda; non magnam admodum iacturam factam existimo: ita accipientes quod datum est, gratiam, opinor, habebimus, quod fecit; quod omisit, ignoscemus: & in altero quidem non minus eum fecisse arbitrabimur, quam fecerunt alij; in altero verò non plus potuisse facere, quàm vita pateretur. Certe quidquid est, in hoc quoque intelligent aequi rerum existimatores, quaecumque vmquam litteris mandauit Muretus, commendari eruditorum omnium lectione debere. Huic quidem operi summa accedet auctoritas, tum quòd prodijt extremum à magnitudine illius ingenij immortalis, tum quòd cum tibi destinatum nuncupetur ab eius herede fratris filio, exit ornatum amplitudine nominis tui. Et cupiebat sane adolescentulus eximia indole virtutis, atque ingenij, vt ad se intelligit non magis hereditatem patrui, & similitudinem nominis, quàm factorum imitationem pertinere, ab hoc officio ducere commendationem ineuntis aetatis: sed quoniam nec tuae nescius dignitatis, & conscius imbecillitatis suae, recusabat tollere onus, quod perferre non posset, suo quasi iure, hoc est, patrui nomine, à quo mihi fuit moriente commẽdatus, rogauit me, atque obsecrauit, suas vt partes susciperem, atque hoc tibi à patruo quidem debitum, à se vero munus, offerrem: quamquam ab vtroque debitum: cum quae abs te in Muretum maiorem profecta sunt officia, plaeraque in minorẽ redundarint. Quod equidem praestiti non inuitus, quoniam eadem opera & obsequebar iusta postulanti; & meis etiam Superioribus, Patribus Societatis* IESV, *qui plurimum se tibi debere profitentur, me rem gratam facturum omnibus arbitrabar. Accipe igitur à Mureto iuniore, praestantissimum, grauissimumq. scriptorem Senecam, summi illius Mureti opera castigatum,* CONTARELLE *Cardinalis: quem etsi cum leges, recordaberis, Mureto seniori Senecam prope necem attulisse, illud tamen erit solatium, quod cum in omni aetate teretur manibus omnium, & tuae erga Muretos humanitatis fama numquam consenescet; & ipsorum erga Amplitudinem tuam pietatis nec commemoratio intermittetur, nec memoria delebitur. Vale.*

SENECAE LIBRORVM ELENCHVS.

M. ANTONII MVRETI
TVMVLVS.

HIC. MARCI. CAROS. CINERES. ROMA. INCLYTA. SERVAT
QVOS. PATRIA. OPTASSET. GALLIA. HABERE. SINV
STAT. COLLE. HORTORVM. TVMVLVS. STAT. PROXIMVS. ASTRIS
QVAE. PROPIVS. PVRO. CONTIGIT ILLE. ANIMO
TV. SACROS. LATICES. LACRVMANS. ASPERGE. VIATOR
ET. DIC. HEV. LINGVAE. HIC. FVLMINA. FRACTA. IACENT

L. ANNAEI SENECAE
AD EBVCIVM LIBERALEM
DE BENEFICIIS

Liber Primus

EMENDATVS ET BREVIBVS NOTIS ILLVSTRATVS
A M. ANTONIO MVRETO.

CAP. I.

1 NTER multos ac varios errores temere inconsulteque viuentium nihil pro-
pemodum, optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quòd beneficia nec da-
re scimus, nec accipere. Sequitur enim, vt male collocata, male debeantur, de
2 quibus non redditis, sero querimur. ista enim perierunt, cũ darentur. Nec mi-
rum est, inter plurima maximaque vitia, nullum esse frequentius, quàm ingra-
ti animi. Id euenire ex pluribus causis video. Prima illa est, quòd non eligimus
dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium &
3 vasa debitoris inquirimus: semina in solum effetum & sterile non spargimus:
4 beneficia sine vllo delectu magis proijcimus, quàm damus. Nec facilè dixerim, vtrum turpius sit infi-
5 tiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum
6 vltro refertur: decoquere vero fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandam fidem fa-
7 cultatibus, sed animo. Reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne
8 confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia
9 alias graues exprobratores exactoresque sumus, alias leues, & quos paulo post muneris sui pœniteat,
10 alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum post-
11 quam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut se-
12 mel? Quis non, cũ aliquid à se peti suspicatus est, frontẽ adduxit, vultũ auertit, occupationes simulauit,
13 longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionẽ petendi abstulit, & varijs arti-
14 bus properantes necessitates elusit? In angusto vero comprehensus, aut distulit id est timide negauit, aut
promisit: sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis, & vix exeuntibus verbis? Nemo autem
libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui benefi-
cium aut superbe iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat
responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo
15 datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quisque debet, quod à neglegente accepit. Nec
tarde quidem: quia quum in omni officio magni aestimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit.
Vtique non contumeliose. Nam cum ita natura comparatum sit, vt altius iniuriae, quam merita descen-
dant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis
aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quod tardiores faciat ad bene
16 merendum, turba ingratorum. Nam primum (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem im-
mortales ab hac tam effusa benignitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur natura sua,
17 & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes iuuant. Hos sequamur duces, quantũ
humana imbecillitas patitur. Demus beneficia, non feneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo co-
gitauit, cum daret. At male cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus & duci-
mus. Adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus.
Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet? quae si quis non dat quia non recipit, dedit vt re-
ciperet, bonamque ingratorum facit causam, quibus ita demum turpe est non reddere, si licet. Quam
18 multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati sunt, queruntur? tamẽ natura sobo-
19 lẽ nouã gignit. ipsosque qui non fuisse mallẽt, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni propriũ est, non
fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quaerere. Quid magnifici erat mul-
tis prodesse, si nemo deciperet? Tunc est virtus, dare beneficia non vtique reditura, quorum à viro egre-
20 gio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam
facere non debet: vt si spes mihi praecidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere benefi-
cia, quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. Qui beneficium
21 non reddit, non magis peccat, quàm qui non dat, citius.

Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, vt semel ponas bene.

CAP. II.

IN priore verſu vtrumque reprehendas. Nam nec in vulgus effundenda ſunt, & nullius rei, minime 22
beneficiorũ, honeſta largitio eſt. quibus ſi detraxeris iudicium, deſinunt eſſe beneficia: in aliud quod-
libet incidunt nomen. Sequens verſus mirificus eſt, qui vno bene poſito beneficio, multorum amiſſorũ
damna ſolatur. Vide, oro te, ne hoc & verius ſit, & magnitudini bene facientis aptius, vt illum horte-
mur ad danda, etiam ſi nullum bene poſiturus eſt. Illud etiam falſum eſt, Perdenda ſunt multa. Nullum 23
perit. quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum ſimplex ratio eſt. tantum eroga tu: ſi reddet aliquid,
lucrum eſt; ſi non reddet, damnum non eſt. Ego illud dedi, vt darem. Nemo beneficia in kalendario 24
ſcribit: nec auarus exactor ad horam & diem creditorem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, niſi 25
admonitus à reddente. Alioquin in formam crediti tranſeunt. Turpis feneratio eſt, beneficium expen- 26
ſum ferre. Qualiſcunque priorum euentus eſt, perſeuera in alios conferre. Melius apud ingratos iace-
bunt: quos aut pudor, aut occaſio, aut imitatio aliquãdo gratos poterit efficere Ne ceſſaueris dare: opus
tuum perage, & partes boni viri exequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium conſilio, alium prae- 27
ceptis ſalutaribus adiuua.

CAP. III.

OFficia etiam ferae ſentiunt. Nec vllum tam immanſuetum animal eſt, quod non cura mitiget, & in
amorem ſui vertat. Leonum ora à magiſtris impune tractantur. Elephantorum feritaté vſq; in ſer-
uile obſequium demeretur cibus. Adeo etiã quae extra intellectum atque aeſtimationẽ beneficij ſunt
poſita, aſſiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus eſt aduerſus vnum beneficium? aduerſus al-
terum non erit. duorum oblitus eſt? tertium etiam eorum quae exciderunt, memoriam reducet. Is per-
didit, qui cito ſe perdidiſſe credidit. At qui inſtat & onerat priora ſequentibus, etiam ex duro & imme-
mori pectore gratiam extundit. Non audebit aduerſus multa oculos attollere. Quocunque ſe vertit,
memoriam tui fugiens, ibi te videat. Beneficijs tuis illum cinge. quorum quae vis, quaeve proprietas
ſit, dicã, ſi prius illa, quae ad rem non pertinent, tranſilire mihi permiſeris: Quare tres Gratiae, & qua-
re ſorores ſint, & quare manibus implexis, quare ridentes, quare iuuenes, & quare virgines, ſoluta ac
pellucida veſte. Alij quidem videri volunt vnam eſſe, quae det beneficium: alteram, quae accipiat: ter-
tiam, quae reddat. Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, ſimul & accipientiũ red-
dentiumque. Sed vtrumlibet ex iſtis iudica verum: quid iſta nos iuuat ſcientia? Quid ille conſertis mani-
bus in ſe redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manum tranſeuntis, nihilominus ad dan-
tem reuertitur, & totius ſpeciem perdit, ſi vſquam interruptus eſt: pulcherrimus ſi cohaeſit, & vices ſer-
uauit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares ſunt, quales ſolent eſſe & qui dant, & qui acci-
piunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria ſeneſcere. Virgines: quia incorrupta
ſunt, & ſincera, & omnibus ſancta, in quibus nihil eſſe alligari decet, nec aſtricti. Solutis itaque tunicis
vtuntur, pellucidis autem, quia beneficia conſpici volunt. Sit aliquis vſque eo Graecis mancipatus, vt
haec dicat neceſſaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quae nomina illis He-
ſiodus impoſuerit, cur Aeglen maximã natu appellauerit, mediã Euphroſynen, tertiam Thalian. Horũ
nominum interpretationem, & prout cuique viſum eſt, deflectit, & ad rationem aliquam conatur per-
ducere: cum Heſiodus puellis ſuis, quod voluit nomen impoſuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Paſi-
thean appellauit, & in matrimoniũ produxit, vt ſcias illas Veſtales non eſſe. Inueniã alium poetã, apud
quem praecingantur, & ſpiſſis auro Phrygianis prodeãt. Ergo & Mercurius vnà ſtat: non quia beneficia 29
oratio cõmendat, ſed quia pictori ita viſũ eſt. Chryſippus quoque, penes quẽ ſubtile illud acumẽ eſt, & 31
in imam penetrans veritatem, qui rei agendae cauſa loquitur, & verbis non vltra, quàm ad intellectũ ſa-
tis eſt, vtitur, totum librum ſuum his ineptijs replet, ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique be-
neficij pauca admodum dicat. Nec his fabulas, ſed haec fabulis inſerit. Nam praeter iſta quae Hecaton
ſcribit, treis Chryſippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias eſſe. Aetate autem minores quàm Horas,
ſed meliuſcula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoq; nomen ad rẽ iudicat pertinere. Eury-
nomen enim dictam, quia late patentis patrimonij ſit, beneficia diuidere: tanquam matri poſt filias ſo-
leat nomen imponi, aut poetae vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriae loco
audacia eſt: & cuicunque nomen non poteſt reddere, imponit: ita poetae non putant ad rem pertinere,
verum dicere, ſed aut neceſſitate coacti, aut decore corrupti, id quemque vocari iubent, quod belle fa-
cit ad verſum. Nec illis fraudi eſt, ſi aliud quid in cenſum detulerunt. Proximus enim poeta ſuum illas 30
ferre nomen iubet. Hoc vt ſcias ita eſſe, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Heſiodum Charis
eſt, apud Homerum verò Muſa.

CAP. IIII.

SED ne faciã, quod reprehendo, omnia iſta, quae ita extra rem ſunt, vt nec circa rem quidem ſint,
relinquã. Tu modo nos tuere, ſi quis mihi obiecerit, quod Chryſippũ in ordinem coegerim, magnũ
mehercule virum, ſed tamen Graecum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in ſe ſaepe replicatur.
etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen eſt? De beneficijs dicen-
dum eſt, & ordinanda res, quae maxime ſocietatem humanam alligat. Danda lex vitae; ne ſub ſpecie be-
nignitatis inconſulta facilitas placeat. Ne liberalitatem, quam nec deeſſe oportet, nec ſuperfluere, haec
ipſa obſeruatio reſtringat, dum temperat. Docendi ſunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum
ipſis

ipsis certamen proponere, eos, quibus obligati sunt re, animo non tantum aequare, sed vincere. Quia
33 qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi praecessit. Hi docendi sunt nihil imputare: illi
plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficijs beneficia vincendi, sic nos adhortatur
34 Chrysippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiae sunt, parum se grate gerere, sacrilegiũ
35 sit & tã bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quae beneficentior, gratiorque aduer-
sus bene merentes fiam, per quae obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui praestiterint, obli
uiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istae vero ineptiae poetis relinquantur: quibus aures oble-
ctare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis re-
tinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur, & magnis viribus agant: nisi for-
36 te existimas leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimam, be
neficiorum nouas tabulas.

CAP. V.

37 SED quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum, quid accepto
beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sa-
cerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium ma
38 nu tangi: animo cernitur. Multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum,
nec argentum, nec quicquam eorum quae a proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis vo
luntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur, possideturque, solum notant: contra,
illud quod in re carum atque pretiosum est, paruipendunt. Haec quae tenemus, quae aspicimus, in qui-
39 bus cupiditas nostra haeret, caduca sunt. Auferre ea nobis, & fortuna, & iniuria potest. Beneficium ve-
ro, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Ami-
cum a piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit. non beneficium, sed vsum be-
neficij mei sustulit. Ex naufragio raptos, vel ex incendio liberos reddidi. Hos vel morbus, vel aliqua for
tuita iniuria eripuit. Manet etiam sine illis, quod in illos datum est. Omnia itaque, quae falsum benefi-
cij nomen vsurpant, ministeria sunt, per quae se voluntas amica explicat. Hoc quoque in alijs rebus eue
nit, vt alibi sit species rei, alibi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. Quid
habet per se corona preciosum? Quid praetexta? Quid fasces? Quid tribunal & currus? Nihil horũ bo
nor est, sed honoris insigne. Sic nõ est beneficiũ id, quod sub oculos venit, sed beneficij vestigiũ & nota.

CAP. VI.

QVid est ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod fa-
cit, prona, & sponte sua parata. Itaq; non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Quia be
neficium non in eo, quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem
esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quòd beneficium vtique bonum est. Id autem quod
fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parua extollit, sordida illustrat, magna & in
precio habita dehonestat. Ipsa, quae appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. Id refert,
quò illa rector animus impellat, a quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum, quod nume-
ratur, aut traditur. Sicut nec in victimis quidem, licet opimae sint, auroque praefulgeant, deorum est ho
40 nos, sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fitilla religiosi sunt, mali rursus
non effugiunt impietatem, quamuis aras sanguine multo cruentauerint.

CAP. VII.

SI beneficia in rebus, non in ipsa benefaciendi voluntate consisterent, eo maiora essent, quo maiora sunt, quae accipimus. Id autem falsum est. Nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnifice: qui Regum aequauit opes animo: qui exiguũ tribuit, sed libenter: qui paupertatis suae oblitus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putauit beneficium, cum daret: qui dedit tãquam non recepturus, recepit tanquam non dedisset: qui occasionem qua prodesset, & occupauit & quaesiuit. Contra, ingrata sunt (vt dixi) licet re ac specie magna videantur, quae danti aut extorquentur, aut excidunt. Multoque gratius venit, quod facili, quàm quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At id quod dedit, magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cum daret, gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit, & placere ei, cui praestabat, noluit. ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII.

41 SOcrati cum multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent: Aeschines pauper auditor, Nihil
inquit, dignum te quod dare tibi possim, inuenio: & hoc modo pauperem me esse sentio. Itaque do-
no tibi quod vnum habeo, Meipsum. Hoc munus rogo qualecunque est, boni consulas, cogitesque alios
cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus
dederis, nisi forte paruo te aestimas? Habebo itaque curae, vt te meliorem tibi reddam quàm accepi. Vi-
cit Aeschines hoc munere Alcibiadis parem diuitijs animum, & omnium iuuenum opulentorum
munificentiam.

CAP. IX.

VIdes quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias paupertatis. Videtur mihi dixisse: Nihil egisti fortuna, quòd me pauperem esse voluisti, Expediã nihilominus di-

gnum huic viro munus: & quia de tuo non poſſum, de meo dabo. Neque eſt quòd exiſtimes illum vilẽ
ſibi fuiſſe, qui pretiũ ſe ſui fecit. Ingenioſus adoleſcens inuenit quemadmodũ Socratem ſibi daret. Nõ
quanti quaeque ſint, ſed a quali dentur, perſpiciendum. Callidus non difficilem aditum praebet immo- 42
dica cupientibus: ſpeſque improbas nihil re adiuturus verbis fouet. At eius peior eſt opinio, qui linguà
aſper, vultu grauis, cum inuidia fortunam ſuam explicauit. Colunt enim, deteſtanturque felicem, & ſi
potuerint, eadem facturi, odere facientem. Coniugibus alienis nec clam, ſed aperte quidam ludibrio ha 43
bitis, ſuas alijs permiſere. Ruſticus, inhumanus, ac maleuolus, & inter matronas abominandae condi-
cionis eſt, ſi quis coniugem in ſella proſtare vetuit, & vulgo admiſſis inſpectoribus vehi vndique perſpi
cuam. Si quis nulla ſe amica fecit inſignem, nec alienae vxori aemulum praeſtat, hunc matronae humi- 44
lem, & ſordidae libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentiſſimum ſponſaliorum genus eſt adulte 45
rium: & in conſenſu vidui caelibatus, nemo vxorem duxit, niſi qui abduxit. Nihil penſi habere, pauper 46
tatem alienam contemnere, ſuam timere, nullum aliud vereri malum: non parcere iniurijs, perturbare 47
imbecilliores, vi, ac metu premere. Nam prouincias ſpoliari, & nummarium tribunal, audita vtrinque li
citatione alteri addici, non mirum: quando quae emeris, vendere, gentium ius eſt.

CAP. X.

SED longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque ſic finiamus, ne in noſtro ſaeculo cul
pa ſubſidat. Hoc maiores noſtri queſti ſunt, hoc nos querimur, hoc poſteri noſtri querẽtur, euerſos
eſſe mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas, & in omne nefas labi. At iſta ſtant loco eodem,
ſtabuntque, paulùlum duntaxat vltro aut citro mota: vt fluctus quos aeſtus accedens longius extulit, re-
cedens interiore littorum veſtigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quàm in alia peccabitur, abrumpet-
que fraenos pudicitia: nunc conuiuiorũ vigebit furor, & foediſſimum patrimoniorum exitium culi-
na: nunc cultus corporum nimius & formae cura, corpore prae ſe ferens animi deformitatem: nunc in
petulantiam & audaciam erumpet male diſpenſata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicã
ibitur, bellorumque ciuilium inſaniam, qua omne ſanctum ac ſacrum profanetur. Habebitur aliquando
ebrietati honor, & plurimum meri cepiſſe virtus erit. Non ſtant vno loco vitia: ſed mobilia & inter ſe 48
diſſentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Ceterum idem ſemper de nobis pronuntia-
re debebimus, malos eſſe nos, malos fuiſſe, inuitus adijciam, & futuros eſſe. Erunt homicidae, tyranni,
fures, adulteri, raptores, ſacrilegi, proditores: infra iſta omnia ingratus eſt, niſi quòd omnia iſta ab ingra
to animo ſunt, ſine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tanquam maximum crimen,
ne admittas: ignoſce tanquam leuiſſimo, ſi admiſſum eſt. Haec eſt enim iniuriae ſumma. Beneficium
perdidiſti. Saluum eſt tibi ex illo, quod eſt optimum. Dediſti. Quemadmodum autem curandum, vt in
eos potiſſimum beneficia conferamus, qui gratè reſpõſuri erunt: ita quaedam, etiam ſi de illis male ſpe-
rabitur, faciemus, tribuemuſque, nõ ſolum ſi iudicabimus ingratos fore, ſed ſi ſciemus fuiſſe. Tanquam
ſi filios alicui reſtituere potero, magno periculo liberatos, ſine vllo meo incommodo, non dubitabo. Di
gnum, etiam impendio ſanguinis mei tuebor, & in partem diſcriminis veniam. Indignum, ſi eripere la-
tronibus potero, clamore ſublato, ſalutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI.

SEquitur vt dicamus, quae beneficia danda ſint, & quemadmodum. Primo demus neceſſaria, deinde
vtilia, deinde iucunda, vtique manſura. Incipiendum eſt autẽ a neceſſarijs. Aliter enim ad animum
peruenit, quod vitam continet: aliter, quod exornat, aut inſtruit. Poteſt in eo aliquis faſtidioſus eſſe aeſti
mator, quo facile cariturus eſt, de quo dicere licet: Non deſidero. meo contentus ſum. interim non red
dere tantum libet quod acceperis, ſed abijcere. Ex his quae neceſſaria ſunt, quaedam primum obtinent
locum, ſine quibus non poſſumus viuere: quaedam ſecundum, ſine quibus non debemus: quaedam ter-
tium, ſine quibus nolumus. Prima huius notae ſunt, hoſtium manibus eripi, & tyrannicae irae, & pro-
ſcriptionĩ, & alijs periculis, quae varia & incerta humanam vitam obſident. Quicquid horum diſcuſſe-
rimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis ſint
liberati malis: & laenociniũ eſt muneri, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quẽquam
ſeruare, quàm poſſumus: vt muneri noſtro minor imponat pondus. Proxima ab his ſunt, ſine quibus poſ
ſumus quidem viuere, ſed vt mors potior ſit: tanquam libertas & pudicitia, & mens bona. Poſt haec ha-
bebimus coniunctione, ac ſanguine, vſuque, & conſuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates,
ceteraque, quae vſque eo animus ſibi applicuit, vt ab illis quàm a vita diuelli grauius exiſtimet. Subſe-
quuntur vtilia, quorum varia & lata materia eſt. Hic erit pecunia non ſuperfluens, ſed ad ſanum modũ
habendi parata. Hic erit honor & proceſſus ad altiora tendentium. Nec enim vtilius quicquã eſt, quàm
ſibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his videamus, vt opportunitate
grata ſint, vt non vulgaria, quaeque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc aetatem habent, aut quae
etiam ſi natura pretioſa non ſunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati
futurum ſit, quid frequenter occurſurum habenti, vt toties nobiſcum, quoties cum illo ſit. Vtique caue-
bimus, ne munera ſuperuacua mittamus: vt feminae aut ſeni arma venatoria, aut ruſtico libros, aut ſtu-
dijs ac litteris dedito retia. Aeque ex contrario circumſpiemus, ne dum grata mittere volumus, ſuum
cuique morbum exprobratura mittamus, ſicut ebrioſo vina, & valetudinario medicamẽta. Maledictum
enim incipit eſſe, non munus, in quo vitium accipientis agnoſcitur.

CAP.

CAP. XII.

SI arbitrium dandi penes nos est, praecipue mansura quaeremus, vt quam minime mortale munus
sit Pauci enim sunttam grati,vt quod acceperint,etiam si non vident, cogitent. Ingratis quoq; me-
moria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non finit, sed auctoré suum ingerit
& inculcat. Eo quidẽ magis duratura quaeramus,quia nunquã admonere debemus. Ipsa res euanescen-
tem memoriam excitet. Libentius donabo argentum factum,quàm signatum Libentius statuas, quàm
49 vestem,& quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia. Plures suntapud quos nõ diu-
tius in animo sunt donata,quàm in vsu. Ergo si fieri potest,consumi munus meum nolo. Extet, haereat
amico meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam
munere edito mittat,& vestimenta aestiua bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis,
tempus,locum,personas obseruet: quia momentis quaedam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius
est,si id damus,quod quis non habet,quàm cuius copia abundat? quod diu quaerit, nec inuenit, quàm
quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa,quàm rara, & exquisita sint,quae etiam apud diuitẽ
sui locum faciunt: sicut gregalia quoque poma,etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si
prouenere maturius. Illa quoq; non erunt sine honore,quae aut nemo illis alius dedit,aut nos nulli alij.

CAP. XIII.

50 ALexandro Macedoni,cum victor Orientis,animos supra humana tolleret, Corinthij per legatos
gratulati sunt,& ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officij genus, vnus
ex legatis: Nulli, inquit,ciuitatem vnquam dedimus alij quàm tibi & Herculi. Libens accepit delatum
honorem,& legatos inuitatione,aliaque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi ciuitatem da-
rent,sed cui dedissent. Et homo gloriae deditus,cuius nec naturam,nec modum nouerat, Herculis Libe
rique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens, vbi illi defecerant, ad socium honoris sui respexit à
dantibus, tanquam caelum, quod mente vanissima complectebatur, teneret: quia Herculi aequabatur.
Quid enim simile habebat vaesanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil si-
bi vicit: orbem terrarum transiuit,non concupiscendo,sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis,
bonorum vindex,terrarum marisque pacator? At hic à pueritia latro, gentiumque vastator, tam ho-
stium pernicies,quàm amicorũ, qui summum bonum duceret,terrori esse cunctis mortalibus,oblitus,
non ferocissima tantum,sed ignauissima quoque animalia timeri,ob virus malum.

CAP. XIIII.

AD propositum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur,nulli gratum est. Nemo se
stabularij aut cauponis hospitem iudicat,nec conuiuam dantis epulũ,vbi dici potest: Quid enim
in me cõtulit? Nempe hoc quod in illum,& vix bene notum sibi, & in illũ etiam inimicũ ac turpissimũ
51 hominem. Nunquid enim me dignũ iudicauit? Morbo suo morem gessit. Quod voles gratum esse,rarũ
52 effice. Quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo haec ita interpretetur, tanquam reducam liberalita-
tem,& fraenis arctioribus reprimam. Illa vero,in quantum libet,exeat: sed eat,non erret. Licet ita largi-
ri, vt vnusquisque etiam si cum multis accepit,in populo se esse non putet. Nemo non habeat aliquam
familiarem notam,per quã speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed vltro. Accepi
quod ille: sed ego intra breue tempus,cum ille diu meruisset. Sũt,qui idem habeant: sed non eisdẽ verbis
datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cũ rogasset: ego, cum rogaret. Ille accepit: sed facile
redditurus,sed cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat. Mihi plus dedit,quamuis idem
dederit: quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo
non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo
& multi obligentur,& tamen singuli habeant aliquid,quo se ceteris praeferant. Ego verò beneficijs non
obiiciam moras. Quo plura maioraq; fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium. Neque enim
cordi esse cuiquam possunt, forte ac temere data. Quare si quis existimat nos, cum ista praecipimus, be-
nignitatis fines introrsus referre,& illi minus laxum limitem aperire, ne perperam monitiones nostras
exaudiat. quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibus verò tam con-
uenit haec adhortatio,quàm nobis,societatem humani generis sancientibus?

CAP. XV.

QVid ergo est? cum sit nulla honesta vis animi, etiam si a recta voluntate incepit, nisi quam virtu-
tem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tũc iuuat accepisse beneficium, & supinis quidem
manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit. quod non quilibet casus & consilij indigẽs impetus defert:
quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quãto
gratiora sunt, quantoq; in partem interiorem animi nunquam exitura descendunt, cum delectant, cogi
tantem magis a quo, quàm quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorundam se iudiciũ mal
le, quàm beneficium: quorundam beneficium malle, quàm iudicium. & subiiciebat exempla: Malo, aie-
bat, diui Augusti iudiciũ: malo Claudij beneficium. Ego vero nullius puto expetendum esse beneficiũ,
cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendũ à Claudio quod dabatur? Erat: sed sicut a for-
tuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficiũ,
cui deest pars optima, datũ esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate do
nata est, non magis beneficiũ est, quàm thesaurus. Multa sunt autem, quae oportet accipere, nec debere

LIBRI PRIMI FINIS.

M· ANTONII MVRETI AD PRIMVM LIBRVM SENECAE DE BENEFICIIS NOTAE.

INTER varios.] *Magna hominum pars casu potius, quàm ratione aut consilio viuere videtur, &, nullo certo fine sibi proposito, huc atque illuc vagari. Cum tamen & res ipsa clamet, & sapientißimi homines, Isocrates in epistola ad Iasonis liberos, Aristoteles libro primo ad Nicomachum, & alij iampridem monuerint, vitam plenam errorum ac perturbationum fore, nisi habeamus certum aliquid quo tendamus, & ad quod omnia dirigamus. Et hoc est, quod poeta satyricus exclamat.* 1

Est aliquid, quò tendis, & in quod dirigis arcum:
An passim sequeris coruos testaque lutoque?

Non igitur mirum est, vitam temere inconsulteque viuentium multis ac varijs erroribus agitari: quorũ nullum nocentiorem esse ait Seneca, quàm quòd beneficia neque dare scimus neque accipere. Beneficiorum enim vicißitudine vita maxime continetur.

Ista enim perierunt.] *Qui latine sermonis periti intelligentesque sunt, quos quotidie pauciores esse quàm credideram animaduerto, facile sentiunt, vocem* Ista *huic loco non conuenire. Vetus liber meus habet* Istum enim. *Lego,* Iam tum enim. 2

Nomina facturi.] *Pecuniam faeneraturi.* 3

Vasa.] *τὰ σκεύη. ita vocantur bona omnia quae non sunt soli.* 4

Inquirimus.] *Melius in quibusdam veteribus libris,* Anquirimus. 5

De quo queri reuera.] *Iampridem docui legendum,* Decoquere vero. 6

Reddit enim beneficium qui libenter debet.] *id est, qui cum alia ratione gratiam referre non poßit, voluntate saltem & confeßione gratus est. Pertinet huc nobilis ille Ciceronis locus ex oratione pro Plancio. Dißimilis est pecuniae debitio & gratiae. Nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id quod reddidit: qui autem debet, aes retinet alienum. Gratiam autem, & qui refert, habet: & qui habet, eo ipso quod habet, refert. De quo disputantur quaedam apud Agellium capite quarto libri primi.* 7

Multos experimur ingratos.] *Deprehendimus. cum tamen eius rei nulla in nobis culpa sit. Sed plures facimus ipsi.* 8

Exprobratores exactoresque.] *Beneficium autem qui sine causa exprobrat, quod beneficium fuerat, iniuriam facit: qui exigit, ostendit, non beneficium fuisse, sed creditum.* 9

Alias leues.] *Et sic ostendimus, nos, id quod fecimus, fecisse ἀπροβουλεύτως.* 10

Alias queruli.] *φιλαίτιοι, μεμψίμοιροι, & statim quiritantes atque ingratum vocantes, si is qui nobis gratiam debet, vllam vel leuißimam bene de nobis merendi occasionem praetermiserit.* 11

Aut leuiter rogari aut semel.] *Vetus autem dictum est, nihil carius emi, quàm quod precibus emendũ est.* 12

Suspicatus est.] *Eleganter in hoc hominum genus Martialis.* 13

Durum est Sexte negare cum rogeris.
Quanto durius antequam rogeris?

Aut distulit, aut timide negauit.] *Legendum e libro vetere,* Aut distulit, *id est, timide negauit. Etenim qui differt, genere quodam negat, sed aperte negare non audet. Saepe autem ingenui homines aperte ac simpliciter negantem facilius ferunt. Martialis.* 14

Mutua te centum sestertia Phoebe rogaui.
Cum mihi dixisses: Exigis ergo nihil.
Inquiris, dubitas, cunctaris: meque diebus
Teque decem crucias. Iam, rogo, Phoebe nega.

Idem.

Primum est, vt praestes, si quid te Cinna rogabo.
Illud deinde sequens, vt cito Cinna neges.
Diligo praestantem: non odi Cinna negantem.
Sed tu nec praestas, nec cito Cinna negas.

A nolente.] *Legendum, a neglegente.* 15

Ab hac tam effusa liberalitate.] *Liber vetus, benignitate.* 16

Cunctanterque illos ipsos.] *Ineptus aliquis locum hunc de industria deprauarit necesse est. Rectißime enim erat in alijs, Et cuncta interque illa ipsos.* 17

Quibus turpe est.] *Emenda ex vetere libro. Quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet.* 18

Ipsosque qui non fuisse mallent esse patitur.] *Puto, sublata negatione, legendum,* Ipsosque qui fuisse mallent. *Fuisse autem est, amplius non esse, periisse. vt in illo, fuimus Troes, fuit Ilium. & in illo Plautino, Ita* 19

tibi

tibi paene fuit Phronesium. Sic quos significare volebant mortuos, vixisse dicebant.

20 Tunc est virtus.] *Alij, Nunc est virtus. quod non damno. Meus liber vetus habet, Haec est virtus.*

21 Qui beneficium non reddit non magis peccat quam qui non dat citius.] *Vox* Citius *redundat, & sententiam corrumpit. Neque enim hic de beneficio citius aut serius dando, sed simpliciter de dando reddendoque agitur. Aut igitur delenda est, aut, quod magis puto, pro* Citius *legendum,* Attius: *Vt duos versus, quos statim subijcit, Attij esse intelligamus.*

22 In Priore versu.] *Aristoteles libro primo rhetoricorum de sententiarum vsu disputans, tradit, nobiles & vulgo celebratas sententias interdum euertendas & confutandas esse: quod veteres & saepe & eleganter factitarunt: nostra aetas, vt alia, ita hoc quoque vel exercitationis vel ornamenti genus neglexit: postquam, vt bene viuendi, sic benedicendi praecepta tenere quàm exercere maluimus. Sic Cicero reprehendit versum illũ Euripidis, quo vitam humanam fortuna non sapientia regi dixerat: sic praeceptum Biantis, vt ita amaremus tanquam osuri: ita odissemus, tanquam amaturi. Sic Sophocles principio Trachiniarum illam Solonis sententiam, non posse ante mortem cuiusque de felicitate aut infelicitate ipsius liquido indicari. Sic Plutarchus illam Epicuri, ita viuendum esse sapienti, vt lateret: aliasque permultas. Sic Seneca plurimas: vt hoc loco versus, vt mea quidem opinio fert, Attij, qui tamen ad beneficentiam cohortari videbantur.*

23 Illud enim.] *legendum ex vetere libro, Illud etiam.*

24 Tantum eroga.] *Ex eodem, Tantum eroga tu: vnde alij fecerant, erogatur.*

25 Creditorem appellat.] *Iampridem monui, capite primo libri duodecimi variarum lectionum, legendũ hic.* Debitorem. *neque cuiquam dubium puto esse, quin ita legendum sit.*

26 Alioqui formam.] *Liber vetus, Alioquin in formam. quae recta scriptura est.*

27 Salutaribus.] *Idem liber, salubribus. Sed haec, quae neque de sententia, neque de orationis elegantia quidquam mutant, multa me de industria omissurum esse profiteor. Persequantur haec, qui grandes libros conscribere amant. Ego mea omnia cuperem in vnam paginam posse concludere.*

28 Memoriam suam fugiens.] *Idem liber, memoriam tui.*

29 Virgines.] *Alia olim ratione iocans dixi, apud quendam, qui nemini vnquam gratiam reddebat, vere virgines esse Gratias: nihil enim parere.*

Παρθένοι αἱ παρὰ σοὶ χάριτες. Τίκτουσι γὰρ οὐδέν.
Αὐτὰρ ἐγὼ στείρας ἐκ ἀγάμους χάριτας.

30 Et spissis prodeant.] *Legendum, Et spissis auro Phrygianis prodeant: monui pridem capite 1. libri 12 Variarum lectionum.*

31 Non quia Beneficia ratio commendat vel oratio.] *Legendum, Non quia beneficia oratio commendat. cetera delenda. Error natus aut ex varietate scripturae, aut ex haesitantia librarij. Consimilia multa indicaui capite 16. lib. 15. Variar. lectionum.*

32 Si aliquid in censum detulerunt.] *Lege, si aliud quid. Deferre autem in censum, idem est quod deducere in censum, apud iuris auctores. l. 64. D. de adquir. rer. dominio.*

33 Et magnum ipsis certamen.] *Pro* Ipsis *liber vetus habet,* Ibsi. *Mutandus ordo litterarũ, vt legamus* Sibi.

34 Ad hanc honestissimam contentionem.] *Respexerit fortasse ad illud Hesiodi,* ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι.

35 Parum se grate.] *Vide quae scripsi libro 12. Var. lectionum.*

36 Beneficiorum nouas tabulas.] *Vt quicunque beneficia quamlibet magna ac multa acceperunt, nihil debere se putent.*

37 Hoc primum nobis esse discendum.] *Totum illud, nobis esse discendum, delendum videtur. In alijs,* Dicendum, *aeque male.*

38 Non potest beneficium manu tangi, sed animo geritur.] *Lege, Non potest beneficium manu tangi: animo cernitur.*

39 Amisso eo per quod datum est.] *Articulus* Per *abest a vetere libro.*

40 Farre ac fiulla.] *Ita legendum, non, vt ante me, farre ac fictili, docui iampridem in varijs lectionibus. & extitit tamen postea vnus ex istis, qui, vt scurrae olim fana, ita ipsi aliena scripta ventris causa circumeunt, qui hoc sublegere sibique vindicare voluerit. Mirabilem & miserabilem animi & paruitatem & prauitatem.*

41 Aeschines pauper auditor.] *Cuius pater botulis & isitijs faciendis victitaret.*

42 Non quanta quaeque sunt.] *Lege, Non quanti quaeque sint.*

43 Coniugibus alienis.] *Non est dubium, quin hoc loco multa desint. Neque scriptor vllus est in quo plures aut faediores lacunae, quàm in Seneca, reperiantur. Origo mali haec fuit. Describebatur fere ab hominibus pijs & religiosis, qui ad populum sacras contiones habebant: ad quas magno eis vsui erat, propter sentẽtias crebras, acutas, efficaces, & magnam partem cum religione nostra congruentes. Vt autem alijs grauioribus studijs occupati, describebant non totos semper libros, sed excerpta potius quaedam, quae ita continuabant inter se, ac si apud ipsum quoque Senecam continuata legerẽtur, cum tamen multa saepe omissa essent. Hoc ego ex multorũ vetustorum Senecae codicum inter se collatione ita manifesto deprehendi, vt liquido confirmare posse videar.*

44 In sella prostare.] *Vehebantur enim per vrbem ita tenuibus ac pellucidis vestibus indutae, vt prope totae paterent. Horatius. Cois tibi cernere paene est Vt nudam,*

45 Ancillariolum.] *Ancillarum amoribus deditum. Sic apud Martialem mulier infantaria, quae delectatur infantibus; Et quod mireris magis, infantaria non est. Tale est apud Capitolinum, mulierarius. apud Martialem*

mulier lecticariola, quae seruis lecticarijs faciebat copiam sui.

In consensu.] *Alij libri, concessu.* 46

Iam rapta spargere.] *Ouidius.* 47

Quaerere vt absumant, absumpta requirere certant.
Atque ipsae vitijs sunt alimenta vices.

Habebitur aliquando ebrietati honor.] *Hoc quidem iam imperante Tiberio contigerat: de quo Suetonius.* 48
Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco & L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam prouinciam, alteri praefecturam vrbis confestim detulit, codicillis quoque iucundissimos & omnium horarum amicos professus. et paulo post. Ignotissimum quaesturae candidatum nobilissimis anteposuit, ob epotam in conuiuio, propinante se, vini amphoram.

Post rem manet.] *Antea inepte legebatur, Post remanet. Sed ego talia emendanda puto, ostentanda non* 49
puto. Pusilli animi est tanta in his rebus ἀκριβολογία.

Corinthij.] *Memoriae lapsus. Non enim hoc de Corinthijs, sed de Megarensibus proditum est: & ita legi-* 50
tur in excerptis quibusdam e Plutarcho. Ὥς φασιν Ἀλεξάνδρῳ πολιτείαν μεγαρεῖς ψηφίσασθαι. τοῦ δὲ εἰς γέλωτα θεμένου τὴν σπουδὴν αὐτῶν, εἰπεῖν ἐκείνους, ὅτι μόνῳ πρότερον τὴν πολιτείαν Ἡρακλεῖ, καὶ μετ' ἐκεῖνον αὐτῷ ψηφίσαιντο. τὸν δὲ θαυμάσαντα δέξασθαι, τὸ τίμιον ἐν τῷ σπανίῳ τιθέμενον.

Etiam inimicum.] *Ita mutare ausus sum in ambigua veteris libri scriptura: cum antea legeretur, inimicum.* 51

Morbo suo morem gessit.] *Integer locus est: quem tamen quidam, emendandi specie, per ipsum non stetit,* 52
quin deprauaret. Morbos vocabant vitiosas animi affectiones. Catullus.

Quodcunque, agit renidet. hunc habet morbum.

Vide quae scripsi capite secundo libri 12. Var. lect.

LIBER SECVNDVS.

CAP. I.

INSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest,
quemadmodum dandum sit beneficium: cuius rei expeditissimam videor mõstraturus
viã. sic demus, quomodo vellemus accipere. Ante omnia libenter, cito, sine vlla dubita-
tione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis haesit, quod quis aegre di-
mittere visus est; & sic dare, tanquam si sibi praeriperet. Etiam si quid morae interuenit,
euitemus omni modo, ne deliberasse videamur. Proximus est neganti, qui dubitauit, nullamque mere-
tur gratiam. Nam cum in beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas, qui nolentem se tribuisse ipsa
cunctatione testatus est, non dedit, sed aduersus ducentem, male tenuit. Multi autem sunt, quos libera-
les facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facile occurrentia, vbi nulla mora fuit, nisi
in accipientis verecundia. Primum est, antecedere desiderium cuiusque: proximum, sequi. Illud melius, 1
occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, & suffundatur rubo 2
re, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cum rogasset, accepit.
Quoniam quidem, vt maioribus nostris, grauissimis viris, visum est, nulla res carius constat, quàm quae
precibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent. Adeo etiam deos, quibus
honestissime supplicamus, tacite malumus & intra nosmetipsos precari.

CAP. II.

MOlestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo. Huius facienda est gratia amico, & cuicunque, quem amicum sis promerendo facturus. Properet licet: sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cum intellecta est, necessitate grauissima liberanda est. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo scias, quod obuiam venit. Si non contigit praeuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in aegris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiue data remedij locum obtinuit: ita quãuis leue & vulgare beneficium sit, si presto fuerit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi adiicit, gratiamque pretiosi, sed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque laetus facit, & induit sibi animi sui vultum.

CAP. III.

INgentia quorundam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & tristitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adijcere bona verba rebus bonis, & praedicatione humana benignaque commendare quae praestes. Vt illum castiges, quòd tardior in rogando fuit, adijcias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quòd cum aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quòd tam diligenter rogasti, quòd quenquam adhibuisti. Ego verò gratulor mihi, quòd experi-

ri ani-

ri animum nostrum libuit: postea quicquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuae ignosci-tur. Sic efficies, vt animum tuum pluris aestimet, quàm illud quicquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribueutis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit, dicet sibi: Magnum hodie lucrū feci. Malo quòd illum talem inueni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. IIII.

At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum, & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, vt impetrasse paeniteat. Aliae deinde post rem promissam sequuntur morae. Nihil autem est acerbius, quàm vbi quod impetrasti, rogandum est. Repraesentāda sunt beneficia: quae à quibusdam accipere difficilius est, quàm impetrare. Hic rogandus est, vt admoneat ille, vt sumat. Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiae minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illū rogandus est. Haec itaque curae habebis, si grate aestimari quae praestabis voles, vt beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, vt non tuam minuat.

CAP. V.

Nihil aeque amarum quàm diu pendere. Aequiore quidam animo ferunt praecidi spē suam, quàm trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambitione praua differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiae potentiae ministri sunt, quos delectat superbiae suae longum spectaculum: minusque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis quid possint ostendant. Nihil confestim, nihil semel faciunt. Iniuriae illorum praecipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: Quid tu non intelligis, tantūm te gratiae demere, quantum morae adijcis? Inde illae voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: Et, Nihil est tanti. Malo mihi iam neges:
3 vbi in taedium adductus animus incipit beneficium odisse, dum expectat. Potest ob id ingratus esse? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quae trahit poenam: & misericordiae genus est, cito occidere, quia tormentum vltimum finem sui secum affert, quod antecedit tempus maxima venturi supplicij pars est: ita maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum sollicita expectatio. Et cum plurima beneficia remedium alicuius rei afferant, qui aut diutius torqueri patitur,
4 quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus & argumentum amicae voluntatis. Tarde velle, nolentis est.

CAP. VI.

In omni negotio Liberalis, non minima portio est, quomodo quicque aut dicatur, aut fiat. multum
5 celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, vtrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. Gladius idem & stringit, & transforat: quàm presso articulo venerit, refert. Idem est quod datur: sed interest, quomodo detur. Quàm dulce, quàm pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est. nam corripere eum, cui cum maxime aliquid praestes, dementia est, & inserere contumeliam meritis: Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quicquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII.

Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere datum, panem lapidosum vocabat, quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Caesar rogatus à nepote M. Allio praetorio, vt aeri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. Adiecta contumeliosa admonitione, effecit, vt nec aes alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates, pudore reprimendas. Beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII.

Omni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc vero non est beneficium dare, reprehendere est: vt in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiā. Ne principi quidem satis decorum est, donare ignominiae causa. Tametsi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inuenti sunt. omnes iussit reddere in senatu, aeris alieni causas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, auxiliū est, principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum, vt impetrarem, causam dixi.

CAP. IX.

Praecipiunt itaque omnes auctores sapientiae, quaedam beneficia palam danda, quaedam secreto. Palam, quae consequi gloriosum est: vt militaria dona, & honores, & quicquid aliud notitia pulchrius

cbrius fit. Rursus quae non producunt, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, igno-
miniae, tacite danda sunt: vt nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est;
vt habeat, nec a quo acceperit, sciat.

CAP. X.

ARcesilaus, vt aiũt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, aegro autem, & ne hoc quidẽ 7
confitenti, deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cum clam succurrendum iudicasset, pul-
uino eius ignorantis sacculum subiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret po-
tius quàm acciperet. Quid ergo? ille nesciet a quo acceperit? primum nesciat, si hoc ipsum beneficij
pars est. Deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quae intelligat & illius auctorem. Denique ille
nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si faenerare cogitas. Sed si dare quo
genere accipienti maxime profuturum erit, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere de-
lectat, sed videri bene fecisse. Volo, inquis, sciat. Debitorem quaeris. Volo vtique sciat. Quid, si illi vti-
lius est nescire, si honestius, si gratius, non in aliam partem abibis? Volo vt sciat. Ita tu hominem non ser
uabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate. Sin
adiuuari illum & oportet, & pudet, si quod praestamus, offendit; nisi absconditur: beneficium in acta nõ
mitto. Quid? ego illi sum indicaturus me dedisse: cum inter prima praecepta, ac maxime necessaria sit, 8
ne vnquam exprobrem, immo ne admoneam quidem? Haec enim beneficij inter duos lex est. Alter sta-
tim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritorum com-
memoratio.

CAP. XI.

LIbet exclamare, quod ille triumuirali proscriptione seruatus à quodam Caesaris amico exclama-
uit, cum superbiam eius ferre non posset: Redde me Caesari. Quousque dices: Ego te seruaui, ego
te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est: si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, vt
haberes, quem ostenderes. Quousque me circunducis? quousque obliuisci fortunae meae non sinis? Se-
mel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Non est in-
standum, non est memoriae reuocandum: nisi vt aliud dando, prioris admoneas. Ne alijs quidem narra-
re debemus. Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique iactanti be 9
neficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cũ respondisset, Quando? Saepe quidem, inquit,
& multis locis: id est quoties & vbicunque narrasti. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare of
ficium? Est qui istud facere honestius posit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. In-
gratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus est. Quod adeo non est committendum, vt etiam
si quis coram nobis narrabit, ei respondendũ sit: Dignissimus quidẽ ille est maioribus beneficijs, quae
ego magis velle me scio praestare, quàm posse. Et haec ipsa non verniliter, nec ea figura, qua quidam
reijciunt, quae magis ad se volunt attrahere. Deinde adijcienda omnis humanitas. Perdet agricola quod
sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata producuntur ad segetem. Nihil in fructum
peruenit, quod non a primo vsque ad extremum aequalis cultura prosequitur. Eadem beneficiorum est
condicio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quàm quae in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta 10
sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum
condicio est: nisi illa adiuueris, perdes. Parum est dedisse, fouenda sunt. Si gratos vis habere quos obli-
gas, non tantum des oportet beneficia, sed & ames. Praecipue, vt dixi, parcamus auribus. Admonitio tae
dium facit, exprobatio odium. Nihil aeque in beneficio dando vitandũ est, quàm superbia. Quid opus
arrogãtia vultus? quid tumore verborum? Ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio. Res loquen
tur, nobis tacentibus, Non tantum ingratum, sed inuisum est beneficium, superbe datum.

CAP. XII.

C Caesar dedit vitã Pompeio Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porre- 11
xit osculandũ sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiae causa factum: aiunt soc-
culum auratum, immo aureum margaritis distinctum ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hic con
tumeliosum est, si vir consularis aurum, & margaritas osculatus est, & alioquin nullam partem in cor-
pore eius electurus, quam purius oscularetur? Homo natus in hoc, vt mores liberae ciuitatis Persica ser- 12
uitute mutaret, parum iudicauit, si senator senex summis vsus honoribus, in conspectu principum sup- 13
plex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes victoribus iacuere. Inuenit aliquid infra genua, quo liber-
tatem detruderet. Non hoc est rempub. calcare? Et quidẽ, dicet aliquis (nam potest ad rem pertinere) si-
nistro pede. Parum enim foede, furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audie-
bat, nisi in os senatoris ingessisset imperator pigros suos.

CAP. XIII.

O Superbia magnae fortunae. O stultissimum malum: vt à te nihil accipere iuuat. vt omne benefi-
cium in iniuriam conuertis. vt te omnia nimia delectant. vt te omnia dedecent, quoque altius te
subleuasti, hoc depressior es, ostendisque te non agnoscere ista bona, quibus tantum inflatis. Quicquid
das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te supinet, quid vultum habitumque oris per-
uertat, vt malis habere personam, quàm faciem. Iucunda sunt, quae humana fronte, leni, placidaque tri-
buuntur: quae cum daret mihi superior, non exultauit supra me, sed quàm potuit, benignissimus fuit,
descen-

descenditque in aequum, & detraxit muneri suo pompam. obseruauit idoneum tempus, vt in occasione potius, quàm in necessitate succurreret. Vno modo persuadebimus, ne beneficia insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quia tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri. Vanam esse superbiae magnitudinem, & quae in odium etiam amanda perducat.

CAP XIV.

SVnt quaedã nocitura impetrantibus: quae non dare, sed negare, beneficium est. Aestimabimus itaq. vtilitatem potius, quàm voluntatem petentium. Saepe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciosa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. Sed eum subsedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui consilia fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Vt frigidam aegris negamus, & lugentibus, ac sibi iratis ferrum, amantibus, quicquid contra se vsurus ardor petit: sic ea, quae nocitura sunt, impensè ac submisse, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quae non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit. de se, non de me queretur. Falsum est: immo de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum accessio illa, quae animum inflammabat, se remiserit. Quid ni eum oderit, à quo in damnum, ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, saeua bonitas est. Quaemadmodum pulcherrimum opus est, etiam inuitos, nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod vsu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulterae sciam: ne in societatem turpis facti, aut consilij veniam. Si potero, reuocabo: sin minus, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quo non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit a tutis: non committam, vt possit quandoque dicere, Ille amando me occidit.

CAP. XV.

SAepe nihil interest inter amicorum munera, & hostium vota. Quicquid illi accidere optãt: in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentissime) vt nihil intersit inter odium & beneficium? Numquam in turpitudinem nostram redundantia tribuamus. Cum summa amicitia sit, amicũ sibi aequare, vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed vt ipse non egeam. Succurram perituro: sed vt ipse non peream: nisi si futurus ero magni hominis, aut magnae rei merces. Nullum beneficium dabo quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum non commendat, sed exprobrat. Respiciendae sunt cuique facultates suae, viresque: ne aut plus praestemus, quàm possimus, aut minus. Aestimãda est eius persona, cui damus. Quaedam enim minora sunt, quàm vt exire à magnis viris debeant: quaedam accipiente minora sunt. Vtriusque itaque personam confer tecum. Inter illa quae donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum. Nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI.

VRbem cuidam Alexander donabat vaesanus, & qui nihil animo nisi grande conciperet. Cum ille cui donabatur, seipsum mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens nõ conuenire fortunae suae: Non quaero, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur: & regia: cum sit stultissima. Nihil enim per se quenquam decet. Refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal, si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum ratio. Et cum sit vtrinque virtutis modus, aeque peccat quod excedit, quàm quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, vt congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere quàm spargere? est tamen aliquis minor, quàm vt in sinum eius condenda sit ciuitas.

CAP. XVII.

AB Antigono Cynicus peoijt talentum. Respondit, plus esse, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. Respondit, minus esse, quàm quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. In denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Vt sit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat, nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. Est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniae odium: hoc professus es. hanc personam induisti. agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quàm eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri vti similitudine de pilae lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque, apte ab vtroque & iactata & excepta versatur. Necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est. nisi vtrique personae, dãtis & accipiẽtis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus. vtcunque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, & in ipsam eius dirigentes manum, remisse occurremus. Idem faciendum est in beneficijs.

Quaedam

Quoſdam doceamus, & ſatis iudicemus, ſi conantur, ſi audent, ſi volunt. Facimus autem plerunq. ingratos, & vt ſint, fauemus: tanquam ita demum magna ſint beneficia noſtra, ſi gratia illis referri non potunt: vt malignis luſoribus propoſitum eſt, colluſorem traducere, cum damno ſcilicet ipſius luſus, qui non poteſt, niſi conſentitur, extendi. Multi ſunt tam prauae naturae, vt malint perdere quae praeſtiterunt, quàm videri recepiſſe, ſuperbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes ſuae conſtent, & fauere, vt gratia ſibi referri poſſit, benigne omnia interpretari, gratias agentem, non aliter quàm ſi referat audire, praebere ſe facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exolui velit? Male audire ſolet fenerator, ſi acerbe exigit: aeque ſi in recipiendo tardus, ac difficilis moras quaerit. Beneficium tam recipiendum eſt, quàm non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gauiſus eſt, bona fide quid praeſtitiſſet, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. XVIII.

QVidam non tantum dant beneficium ſuperbe, ſed etiam accipiunt: quod non eſt committendum. Iam enim tranſeamus ad aliam partem, tractaturi quomodo ſe gerere homines in accipiẽdis beneficijs debeant. Quodcunque ex duobus conſtat officium, tantundem ab vtroque exigit. Qualis pater eſſe debeat, cum inſpexeris, ſcies non minus operis illic ſupereſſe, vt diſpicias, qualem eſſe oporteat filium. Sunt aliquae partes mariti, ſed nõ minores vxoris. Inuicem iſta quantum exigunt, praeſtant, & parem deſiderant regulam: quae, vt ait Hecaton, difficilis eſt. Omne enim honeſtum in arduo eſt, etiam quod vicinum honeſto eſt. Non enim tantum fieri debet, ſed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundum eſt. Minima maximaque ex huius conſilio gerenda ſunt: quomodo haec ſuaſerit, dandũ. Haec autem hoc primum cenſebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi reſpondeam: ab his, quibus dediſſe vellemus. Nam etiam maiore dilectu quaerendum eſt, cui debeamus, quàm cui praeſtemus. Nam, vt non ſequantur vlla incommoda (ſequuntur autem plurima) graue tormentum eſt debere, cui nolis. Contra iucundiſſimum eſt ab eo accepiſſe beneficium, quẽ amare etiam poſt iniuriam poſſis. Illud vero homini verecundo & probo miſerrimũ eſt, ſi eum amare oportet, quem non iuuat. Totiens admoneam neceſſe eſt, non loqui me de ſapientibus, quos quicquid oportet, iuuat, qui animũ in poteſtate habent, & legem ſibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, ſeruant: ſed de imperfectis hominibus, honeſta ſequi volentibus, quorum affectus ſaepe contumaciter parent. Itaque eligendus eſt, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quaerendus beneficij quam pecuniae creditor. Huic enim reddendum eſt, quantum accepi: & ſi reddidi, ſolutus ſum ac liber. At illi plus ſoluendum eſt: & nihilominus etiam relata gratia, cohaeremus. Debeo enim, cum reddidi, rurſus incipere: monetque amicitia non recipere indignum. Sic eſt beneficiorum quidem ſacratiſſimum ius, ex quo amicitia oritur. Non ſemper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum eſt & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus ſuum faſtidire te, iniuriam iudicaturus eſt. Non accipiam? Eodem lóco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratae habentem. Quid faciam? Parum dignus eſt, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum eſt tibi, ſi arbitrij tui eſt, vtrum velis, an non, id apud te ipſe perpendes. Si neceſſitas tollit arbitrium, ſcies te non accipere, ſed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis ſcire, an velim, effice, vt poſſim nolle. Vitam tamen tibi dedit. Non refert quid ſit, quod datur, niſi à volente volenti detur. Si ſeruaſti me, non ideo ſeruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit, non ideo numeratur inter ſalubria. Quaedam proſunt, nec obligant.

CAP. XIX.

TVber quidam tyranni gladio diuiſit, qui ad eum occidendum venerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem, quam medicorum manus reformidauerant, nocendo ſanauit. Vides non eſſe magnum in ipſa re momentum. Quoniam non videtur dediſſe beneficium, qui malo animo profuit. Caſus enim beneficium eſt, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro ſpectauimus, qui vnum è beſtiarijs agnitum, cum quondam eius fuiſſet magiſter, protexit ab impetu beſtiarum. Non ergo eſt beneficium, ferae auxilium? Minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram poſui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. Quia non eſt beneficium, accipere cogi. Non eſt beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitriũ mei, deinde beneficium.

CAP. XX.

DIſputari de M. Bruto ſolet, an debuerit accipere a D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo ſecutus ſit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in alijs, in hac re videtur vehementer erraſſe, nec ex inſtitutione Stoica ſe geſſiſſe: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus ciuitatis ſtatus ſub rege iuſto ſit: aut ibi ſperauit libertatem futuram, vbi tam magnum praemium erat & imperandi, & ſeruiendi: aut exiſtimauit ciuitatem in priorem formam poſſe reuocari, amiſſis priſtinis moribus: futuramque ibi aequalitatẽ ciuilis iuris, & ſtaturas ſuo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an ſeruirẽt, ſed cui. Quanta vero illum aut rerum naturae, aut vrbis ſuae tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius eſſet inuentus poſt tot reges ferro ac fulminibus occiſos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuria venerat. Non enim ſeruauit is, qui non interfecit, nec beneficium dedit, ſed miſſionem.

CAP.

CAP. XXI.

ILlud magis venire in disputationẽ potest aliquam, quid faciendũ sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit. Patiar me ab impuro seruari? Seruatus deinque, quam illi gratiam referam? Viuam cum obscoeno? Non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam. Accipiam autem tanquam creditum, non tanquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiã, quae similes iungit, non descendam. Nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, a quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, vt sine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem airà filiofamilias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quòd furtum non recepit? quòd maluit non accipere, quàm reddere? Quae est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, vtamur Graecini Iulij viri egregij, quem C. Caesar occidit ob hoc vnum, quòd melior vir erat, quàm esse quenquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam a Fabio Persico missam, non accepit. Et obiurgantibus his, qui non aestimabant mittentem, sed missa, quòd repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiã, a quo propinationem accepturus non sim? Cumque illi Rebilus consularis, homo eiusdem infamiae, maiorem summam misisset, instaretque, vt acciperet: Rogo, inquit, ignoscas: & a Persico non accepi.

CAP. XXII.

VTrum hoc munera accipere est, an senatum legere? Cum accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, profitẽtes gaudium: & id danti manifestum sit, vt fructũ praesentem capiat. Iusta enim causa laetitiae est, laetum amicum videre: iustior, fecisse. Grate ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed vbique testemur. Qui grate beneficium accepit, primã eius pensionem soluit.

CAP. XXIII.

SVnt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testem beneficij & conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eũ, cui datur, ita accipienti adhibenda contio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidã furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed infitiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare. Idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipsos collatum, quàm ignotissimum sit. Verentur palam ferre, vt sua potius virtute, quàm alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officijs sunt, quibus aut vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIIII.

ALij pessime loquuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere, quàm demeruisse. Argumentũ nihil debentiũ, odio quaerunt. Atqui nihil magis praestandũ est, quàm vt memoria nobis meritorum haereat, quae subinde refricanda est: quia nec referre potest gratiã, nisi qui meminit, & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiẽdum est, nec submisse & humiliter. Nã qui negligens est in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat, quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accipit fastidiose, tanquam qui dicat: Non mihi opus est: sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supine, vt dubiũ praestanti relinquat, an senserit. Alius vix labra diduxit, & ingratior, quàm si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adijcienda: Plures quam putas, obligasti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. Nescis quid mihi praestiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quàm aestimas. Statim gratus est, qui se onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero. Illud certe non desinam vbique confiteri, me referre non posse.

CAP. XXV.

NVllo magis Caesarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quàm quòd cum patri Antonianas partes secuto, veniam impetrasset, dixit: Hãc vnam Caesar habeo iniuriam tuam. effecisti vt viuerem, & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quàm nullo modo sibi satisfacere, nec ad spem quidem exaequandi vnquam beneficij accedere? His atque eiusmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, sed aperiatur, vt luceat. Verba cessent licet, si quemadmodũ debemus affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, & carceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo prosiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, vt consequatur antecedentem.

CAP. XXVI.

VIdendum est nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus a primo. Nemo non benignus est

sui iudex. Inde est, vt omnia meruisse se existimet, & in solutum accipiat, nec satis suo pretio se aestimatum putet. Hoc mihi dedit: sed quàm sero, sed post quot labores? Quanto consequi plura potuissem, si illum aut illum, aut me colere maluissem? Nō hoc speraueram. In turbam coniectus sum. tam exiguo dignum me iudicauit. honestius praeteriri fuit.

CAP. XXVII.

CN. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (Hic quater milies sesternium suum vidit. proprie dixi: nihil enim amplius quàm vidit) ingenij fuit tam sterilis, quàm pusilli. Cum enim esset auarissimus, nummos citius emittebat, quàm verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem, princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, subinde de Augusto solebat queri, dicens a studijs se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus praestiterat, quòd illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quenquam esse gratum. Nunquam enim improbae spei, quod datur, satis est. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitatior est auaritia, in magnarum opum congestu collocata. vt flāmae infinito acrior vis est, quò ex maiore incendio emicuit. Aeque ambitio non patitur quenquam in ea mensura honorum conquiescere, quae quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quòd non est ad praeturam vsque perductus. Nec haec grata est, si deest consulatus. Ne hic quidem satis est, si vnus est. Vltra, se cupiditas porrigit. & felicitatem suam non intelligit: quia non vnde venerit, respicit, sed quò tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quae nos inquietat, dum comparat. Hoc mihi praestitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius causam agit, contra omnes sibi fauet.

CAP. XXVIII.

QVanto est simplicius, quanto purius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quāti a seipso aestimari. Plus accipere debuissem. sed illi facile non fuit plus dare. In multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. Boni consulamus, & animum eius grate excipiendo euocemus. Parum fecit, sed saepius faciet. Illum mihi praetulit. & me multis. Ille non est mihi par virtutibus, nec officijs. sed habuit suam venerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. Quid ad rē? quàm raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. Saepe quae agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, vt in ceteris rebus, ita in amicitijs. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit. Nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt causae querendi si beneficia a deteriore parte spectaueris.

CAP. XXVIIII.

VIde quàm iniqui sint diuinorum munerum aestimatores, etiam quidam professi sapientiā. Queruntur, quòd non magnitudine corporis aequemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quòd solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior vrsis, mollior fibris: quòd sagacitate nos narium canes vincant, quòd acie luminum aquilae, spatio aetatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cum quaedam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires pares animalibus habeamus: ex diuersis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriā vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quòd non bona valetudo, & vitijs inexpugnabilis data sit, quòd non futuri scientia, Vix sibi temperant, quin eousque impudentiae prouehantur, vt naturam oderint, quòd infra Deos sumus, quòd non in aequo illis steumus. Quanto satius est ad contemplationem tot, tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quòd terrenis praefecerunt, Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quicquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus aestimator sortis humanae, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub iugum miserimus, quanto velociora consequamur: quàm nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momēto peruium est, sideribus velociorem, quorum post multa saecula futuros cursus antecedit. Tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quae tibi dari velles. Ita bene aestimata naturae indulgentia, confitearis necesse est, in delicijs te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dij immortales, habentque. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

CAP. XXX.

HAec, mi Liberalis, necessaria credidi, vt dicerem; & quia loquendum aliquid de magnis beneficijs erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam inter cetera, huius detestabilis vitij audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à dijs negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos esse docet, & hominum causam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quòd quisquam

quam

quam excusationem mentis ingratae ab infirmitate atque inopia,& dicat: Quid enim faciam,& quomodo? quando superioribus,dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si avarus es, sine impendio: si iners,sine opera. Eodem quidem momento,quo obligatus es, si vis, cũ quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit,reddidit.

CAP. XXXI.

HOC ex paradoxis Stoicae sectae minime mirabile,vt mea fert opinio,aut incredibile est, eũ qui libenter accepit beneficium, reddidisse, Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque, quantum voluit. Et cum pietas,fides,iustitia,omnis denique virtus intra se perfecta sit, etiam si illi manum exerere non licuit,gratus potest esse homo etiam voluntate. Quotiens quod proposuit quis consequitur,capit operis sui fructum. Qui beneficium dat,quid proponit? Prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit,effecit, peruenitque ad me animus eius,ac mutuo gaudio affecit,tulit, quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficiũ, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui,quem destinauit portum,tenuit. Teli iactus certae manus peregit officium,si petita percussit. Beneficium qui dat, vult excipi grate. Habet quod voluit,si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentũ aliquod. Non fuit hoc beneficium, cuius proprium est nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur,reddidi. Alioquin pessima optimae rei condicio est. Vt gratus sim,ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum,sufficit animus animo. Quid ergo? Non quicquid potero, & faciam; & reddam, temporum rerumque occasionem sequar,& eius implere sinum cupiam,a quo aliquid accepi? Sed malo loco beneficium est,nisi & excussis manibus esse grato licet.

CAP. XXXII.

QVI accepit,inquit,beneficium,licet animo benignissimo accepperit,non consummauit officiũ suum. Restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scite ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus lusor,nisi qui apte & expedite remisit,quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. Quare? quia huius rei laus in corporis motu est,& in agilitate,non in animo. Explicari itaque totum decet,de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam,qui pilam, vt oportebat,excepit,si per ipsum mora,quo minus remitteret,non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit,quia partem quidem fecit,sed & partem quam non fecit,potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. existimemus ita esse. desit aliquid lusui,non lusori. Sic & in hoc de quo disputamus,deest aliquid rei datae, cui par alia debetur,non animo. Qui animum parem sibi nactus est,quantum in illo est,quod voluit,effecit.

CAP. XXXIII.

BEneficium mihi dedit. accepi non aliter, quàm ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit: & quod vnum petit,ego gratus sum. Post haec vsus mei restat,& aliquod ex homine grato commodũ. Haec non imperfecti officij reliqua pars est,sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam. Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est,fecisse quod voluit: artificij,fecisse cum fructu. Perfecit opus suum, etiam si non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientiae: hunc absoluto opere percepit. Alter famae. Tertius vtilitatis: quem allatura est,aut gratia, aut venditio,aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est conscientiae. Hunc percepit,qui quò voluit,munus suum pertulit. Secundus est famae. Tertius eorum,quae praestari inuicem possunt. Itaq. cum benigne acceptum est beneficium, is qui dedit,gratiam quidem iam recepit,mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est,ipsum quidem bene accipiendo persolui.

CAP. XXXIIII.

QVid ergo? Retulit gratiam,qui nihil fecit? Plurimum fecit,bono animo bonum retulit: & quod est amicitiae,ex aequo. Post deinde aliter beneficium,aliter creditum soluitur. Non est quod expectes,vt solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico,non videbitur durum, quamuis primo contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures,quàm verba. Ingens copia est rerũ sine nomine,quas non propriis appellationibus notamus,sed aliunde commodatis. Pedem & nostrum dicimus,& lecti,& veli,& carminis. Canem,& venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus,vt singulis singula assignemus: quotiens opus est,mutuamur. Fortitudo est virtus,pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum,excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum,& seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos: aut ars re familiari moderate vtendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti: cum infinitum intersit, inter modum & angustias. Haec alia sunt natura: sed efficit inopia sermonis,vt & hunc & illum parcum vocemus,vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium,& actio dicitur beneficij,& ipsum quod datur per illam actionem : vt pecunia domus,praetexta. Vnum vtrique nomen est: vis quidem ac potestas longe alia.

CAP. XXXV.

ITaque attẽde. Iam intelligis,nihil me,quod opinio tua refugiat,dicere. Illi beneficio quod actio perficit,relata gratia est,si illud beneuole excipimus. Illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus,& volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus,rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum

ſe illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit, iubemus tamen aliquid ſimile ei, quod accepit reddere. A conſuetudine quaedam, quae dicimus, abhorrent. Deinde alia via ad conſuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere ſapientem: & tamen qui illum pugno percuſſerit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem ſtulti eſſe: & tamen eum qui rem aliquam ſtulto ſurripuerit, furti condemnabimus. Inſanire omnes ſtultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. His ipſis quos vocamus inſanos, ſuffragium & iuriſdictionem committimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit, gratiam retuliſſe: nihilominus illum in aere alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum reddiderit. Exhortatio eſt illa, non infitiatio beneficij. Ne timeamus, neve intolerabili ſarcina depreſſi deficiamus animo. Bona mihi donata ſunt, & fama defenſa, detractae ſordes, ſpiritus, & libertas potior ſpiritu, & quomodo referre gratiam potero? quãdo ille veniet dies, quo illi animum meum oſtendam? Hic ipſe eſt, quo ille ſuum oſtendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, ſed quod reddas, debiturus. Non adibis tam magnae rei periculum, vt caſus ingratũ facere te poſſit. Nullas tibi proponam difficultates: ne deſpondeas animum, ne laborum, ac longae ſeruitutis expectatione deficias. Non differo te, de praeſentibus fiat. Nunquam eris gratus, niſi ſtatim ſis. Quid ergo facies? Non arma ſumenda ſunt: & fortaſſe erunt. Non maria emetienda. Fortaſſe etiam ventis minantibus ſolues. Vis reddere beneficium? Benigne accipe. retuliſti gratiam: non vt ſoluiſſe te putes, ſed vt ſecurior debeas.

LIBRI SECVNDI FINIS.

M. ANTONII MVRETI AD SECVNDVM LIBRVM SENECAE DE BENEFICIIS NOTAE.

PTIMVM eſt.] *Lego, Primum eſt. atque ita legendum, oſtendit id quod ſubiungitur: Proximum ſequi.*

Os concurrat.] *Fruſtra quidam emendare conati, legendum putarunt,* Corruat. *Concurrere os, & confundi pro eodem dicitur. Concurrit igitur os ijs, quibus multo ſanguine concurrente ſuffunditur, quaſi natura ipſa obtendente velum quoddam pudoris.*

Potes ob id ingratus eſſe?] *Lego, Poteſt. vt neget Seneca, poſſe quemquam ob tale beneficium, cuius longa expectatione tortus eſt, ingratum videri, etiam ſi nullam pro eo gratiam referat. Quis enim, quòd tortus ſit, gratiam ſe debere vllam putet?*

Aut gaudere beneficio ſuo tardius.] *Lege. Qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus poteſt liberare, aut gaudere tardius, beneficio ſuo manus affert. Manus autem beneficio ſuo afferre eleganter dicitur is, qui ipſemet beneficij ſui gratiam extinguit.*

Sed infinitum intereſt.] *Male antea legebatur, In infinitum.*

A nepote M. Allio.] *N[e]potem vocat decoctorem, vt in illo Horatiano, ventres lamna candente nepotum Diceret vrendos. Quod autem hic refertur, ad id videlicet tempus pertinet, quo Tiberius paucorum ſenatorum inopiam ſubleuauit. Qua de re ita Suetonius. Paucorum ſenatorum inopia ſuſtentata, ne pluribus opem ferret, negauit ſe alijs ſubuenturum, niſi ſenatui iuſtas neceſſitatum cauſas probaſſent. Meminit & Tacitus libro ſecundo: quorum tamen neuter id quod hic de Allio dicitur, narrat.*

Arceſilaus.] *Apellem Chium fuiſſe, quem hoc modo Arceſilaus adiuuit, e Plutarcho didicimus, qui hanc ipſam hiſtoriolam exponit enucleatius in commentario, quo docet quomodo quis adulatorem internoſcere poſſit ab amico.*

Quid? Ego illi.] *Alij, Quidni ego illi. quae tantula deprauatio totam Senecae ſententiam peruertebat.*

Qui dedit beneficium, taceat: narret qui accepit.] *Hae de re feſtiuiſſimum extat epigramma Martialis.*

Quae mihi praeſtiteris, memini, ſemperque tenebo.
Cur igitur taceo Poſtume? tu loqueris.
Incipio quoties alicui tua dona referre.
Protinus exclamat: Dixerat ipſe mihi.
Non belle quaedam faciunt duo. ſufficit vnus
Huic operi. ſi vis, vt loquar, ipſe tace.

Crede

Crede mihi, quamuis ingentia Postume dones,
Auctoris pereunt garrulitate sui.

Nec tamen tuta sunt.] *Alij libri. Haec tamen irrita sunt.*

Caesar.] *Lege, C. Caesar. ita autem fere semper vocat Caligulam. & statim. Penno, legendum, non Poeno.*

Persica seruitute.] *Hoc enim honoris genus Persae regibus suis deferebant. Sic apud Xenophontem quidā* καταφιλῶσι τῷ Κύρῳ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας.

Submissis honoribus.] *Inepte. Lege, vt in alijs, summis vsus honoribus.*

Pigros suos.] *Vide Turnebum cap. 30. lib. 9. aduersariorum.*

Ab Antigono.] *Aliquāto hoc venustius extulit Plutarchus in apophthegmatis, si modo liber ille Plutarchi est.* Θερσίλλου τοῦ Κυνικοῦ δραχμὴν αἰτήσαντος αὐτόν, ἀλλ᾽ οὐ βασιλικόν, εἶπε, τὸ δόμα. τοῦ δὲ εἰπόντος, οὐκοῦν τάλαντον δός μοι, ἀλλ᾽ οὐ κυνικόν, ἔφη, τὸ λῆμμα.

Ab ijs quibus dedisse videamur.] *Legendum puto, Ab ijs quibus dedisse vellemus.*

Monetque amicitia.] *Locus vitiatus videtur.*

Tuber quidam tyranni.] *Cicero libro 3. de natura deorum. Nec enim Herculi Deianira nocere voluit, cum ei tunicam sanguine centauri tinctam dedit: nec prodesse Phaereo Iasoni, is qui gladio vomicam eius aperuit, quam medici sanare non poterant. Narrat & Valerius libro primo.*

Se gessisse.] *Inepte in alijs, se egisse.*

Non an seruirent, sed cui.] *Nec enim pugnabant pro libertate, cuius iam spes omnis praecisa erat. Sed quod alij Pompeio, alij Caesari seruire mallent. Ita autem censui iampridem emendandum hunc locum, cum in vetere libro reperissem:* Non an seruirent serui. *Alij postea eandem quidem sententiam effecerunt, sed nimium quan tum a veteris scripturae vestigijs recesserunt.*

Propinationem.] *Affinis enim erat illi vitio, quod in Herme quodam significat Martialis his versibus.*

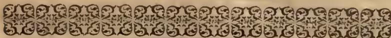
Quod nulli calicem tuum propinas,
Humane facis Herme, non superbe.

Anteqnam illum libertini pauperem facerent.] *Amare dictum in Claudium, sub quo libertinorum immensae opes fuerunt.*

Bona valetudo & vitijs inexpugnabilis.] *Quam neque cibi ac potionis, neque rerum venerearum intemperantia expugnare possit. Antea ineptissime legebatur, Et virtus inexpugnabilis.*

Maiora non cepimus.] *Id est maiorum capaces non fuimus. Venustissimam sententiam deformarant, qui scripserant, Maiora non debuimus.*

Si iners, sine opera.] *Hanc quoque corruperant, vna voce detracta, hoc modo, si iners, opera.*

LIBER TERTIVS.

CAP. I.

NON referre beneficijs gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Ebuci Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus haereat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, vt quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantum, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturae accidere quibusdam non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quae recentia apud illos viguerunt, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationē scio, cū tu illos non ingratos vocares, sed oblitos: tanquā ea res ingratum excuset, quae facit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cū hoc non accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorū, vt furum, homicidarum: quorum vna culpa est, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit. Ingratus est, qui dissimulat. Ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent: & extat apud illos vestigium certe meritorum, intra malam conscientiam conclusorum. Et aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestae rei cupiditas: qualis solet ad tempus, etiam in malis pectoribus exurgere, si inuitauerit facilis occasio. Hic nunquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et vtrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Luscitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant: caeci, qui non vident. Et parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quàm qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita seposuit & abiecit, vt in ignorantiam verteretur? Apparet illum non saepe de reddendo cogitasse, cui obrepsit obliuio.

CAP. II.

Denique ad reddendam gratiam, & virtute opus est, & tempore, & facultate, & aspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem: qui non praestat, nullum habet quo lateat patrocinium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit, vt extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quae in vsu sunt, & manum quotidie, tactumque patiuntur, nunquam periculum situs adeunt: illa quae ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriae nunquam subducitur, quae nihil perdit, nisi ad quod non saepe respexit.

CAP. III.

Praeter hanc causam aliae quoque sunt, quae nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quòd nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed in id quod appetimus, intenti. Quicquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoq. eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quam diu nobis placebant ea quae consecuti sumus. Deinde irrumpit in animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, vti mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quicquid ante apud nos beneficium vocabatur. Nec ea intuemur, quae nos alijs praeposuere, sed ea sola quae fortuna praecedentium ostentat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere. Quia inuidere, querentis & maesti est: gratias agere, gaudentis. Deinde quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus quod cum maxime transit. Ad praeterita rari animum retorquent. Sic fit, vt praeceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam relinquimus. Sic fit, vt in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa nunquam retractatur. Nemo quod fuit tanquam in praeterito, sed tanquam in perdito ponit. Ideoque caduca memoria est futuro imminentium.

CAP. IIII.

HOC loco reddendum est Epicuro testimonium, qui assidue queritur, quòd aduersus praeterita simus ingrati, quòd quaecunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla sit voluptas, quàm quae iam eripi non potest. Praesentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere. Futura pendent, & incerta sunt. Quod praeterijt, inter tuta sepositum est. Quomodo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transilit? Praesentium intuitus, ac praeteritorum memoria gratum facit. Memoriae minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

CAP. V.

QVemadmodum, mi Liberalis, quaedam res semel perceptae haerent, quaedam vt scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur) Geometriam dico & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quaedam magnitudo non patitur excidere, quaedam minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (vt dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. Nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se & deuotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus ijdem illi verba priora quasi sordida, & parum libera euitant: perueniunt deinde eo, quò, vt ego existimo, pessimus quisque, atque ingratissimus peruenit, vt obliuiscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, vt gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI.

HOC tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quaeritur: & an haec lex, quae in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit, qua ingrati datur actio, quae videtur aequa omnibus. Quid ni? cum vrbes quoque vrbibus, quae praestitere exprobrent, & maioribus collata, a posteris exigant. Nostri maiores, maximi illi viri, ab hostibus tantū res repetierunt. Beneficia magno animo dabāt, magno perdebant. Excepta Medorum gente non est in vlla data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentū, dandā non fuisse: quia aduersus maleficiū omne consensimus, & homicidij, venefícij, parricidij, violatarū religionū, alibi atq. alibi diuersa poena est, sed vbiq. aliqua. Hoc frequentissimū crimen nusquam punitur, vbique improbatur. Neque absoluimus illud: sed cum difficilis esset incertae rei aestimatio, tantum odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quae ad vindices deos mittimus.

CAP. VII.

RAtiones autem multae mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium pars optima beneficij perit, si actio, sicut certae pecuniae, aut ex conducto, aut ex locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri, quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum: deinde cū res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. Nō enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quàm eum, qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum animum, & beneficium.

Quid

Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat: aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adijce nunc quod huic vni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? Omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quae in alios contulere, dilatant. Praeterea quaecunq. in co- * gnitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur condicio causae bonae, si ad iudicem, quàm si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos nō excedat, terminos ponit: huius libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adijcere, & sententiam suam, non prout lex, aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura. sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcunque sit, refert, quam benigne illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Saepe & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi fecisse, aut non fecisse pronuntiandum est, ibi prolatis cautionibus, controuersia tollitur. Vbi vero inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est. Vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit non potest ad haec sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hereditas misit.

CAP. VIII.

Itaque non haec parum idonea res visa est, quae deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est: quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exijsset. Donauit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendium. Donauit alius: sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. Etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cum illam domo protulisset. Ille dedit eādem: sed mutuam sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore quaedam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam. Beneficium est, vnus in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant. Beneficium est, arentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? Quis expendet? Difficilis est sententia, quae non rem, sed vim rei quaerit. Eadem licet sint, aliter data, non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: sed nō libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quàm solebat, aspexit: sed tam tarde dedit, vt plus praestiturus fuerit, si cito negasset. Horum quomodo iudex inibit aestimationem, cum sermo & dubitatio, & vultus meritū gratiā destruant?

CAP. VIIII.

Quid quòd quaedam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur: quaedam non sunt ex hac vulgari nota, sed maiora, etiam si minus apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid vtilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladiū excussisse morituro? quid efficacibus remedijs refocillasse lugentē? & quos desiderabat volentē sequi, ad vitae consilium reduxisse? Quid assedisse aegro, & cū valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Haec quis aestimabit? quis similibus beneficijs iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere praedixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam sibi silentio dedi. Cum aliter beneficiū detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

CAP. X.

Dies praeterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniae creditae. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendatur ingratus. Maxima beneficia probationem non habent. Saepe totra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, vt ne demus beneficia sine teste? Quam deinde poenam ingratis constituamus? Vnam omnibus, cum dispaia beneficia sint? Inaequalem & pro cuiusque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio: quid quòd quaedam beneficia vitae sunt, & maiora vita? His quae pronuntiabitur poena? Minor beneficio? Iniqua est. Par & capitalis? Quid inhumanius, quàm cruentos esse beneficiorum exitus?

CAP. XI.

Quaedam, inquit, priuilegia parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum condicionē sacrauimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur; Cui des, elige ipse tecum. Si deceptus es, quaere dignum, adiuua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque vt aequiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia condicio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt. Nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quaeri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: & quia vtile est iuuentuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineatur. Deinde om-

de omnium parentum vnum erat beneficium. Itaque aestimari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia. Itaque sub nullam regulam cadere potuerunt: cum aequius esset omnia relinqui, quàm omnia aequari.

CAP. XII.

QVaedam magno dantibus constant: quaedam accipientibus magna sunt: sed gratuita tribuentibus: quaedam amicis data, quaedam ignotis. Plus est, quamuis idem detur, si ei detur, quem nosse a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas acquiescat. Inuenies rursus, qui dignitati suae, quàm securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se iudicet, per quem tutior est, quàm ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex aut ad haec, aut ad illa inclinatus animo. Praeterea creditorem mihi ipse eligo. Beneficium saepe ab eo accipio, a quo nolo, & aliquando ignorãs obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, &, si sciuisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui vtcunque acceptum non reddidit?

CAP XIII.

ALiquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti iniuria rescidit? Quomodo deinde aestimabis; vtrum plus sit quod accepit, an id quo laesus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia dandã facimus, non vindicando data, nec infitiatores eorum afficiendo poena. Sed illud quoque tibi econtrario occurrat. Multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculũ causae dicendae adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. Nemo enim libenter dat inuitis: sed quicunque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris, nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum est.

CAP. XIIII.

DEinde pauciora erunt beneficia, sed veriora. Quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt, vt circunspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des considera. Nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicẽ. Nulla lex te in integrum restituet. Solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt. Polluis illa, si materiam litium feceris. Aequissima vox est, & ius gentium prae se ferens, Redde quod debes. Haec turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. Reddi maxima quaeque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantae rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est incitandus animus ad auaritiã, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus resistamus, & querendi occasiones amputemus.

CAP. XV.

VTinam quidem persuadere possemus, vt pecunias, creditas tantum à volentibus acciperent. Vtinã nulla stipulatio emptorem venditori obligaret: nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur: fides potius illa seruaret, & aequum colens animus. Sed necessaria optimis praetulerunt, & cogere fidem quàm spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes. Ille per tabulas plurium nomina interpositis pararijs facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiae publicae confessionem. annulis nostris plus quàm animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? Neinpe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos incorruptos viros & vindices veritatis existimas? At his ipsis statim non aliter pecuniae committentur. Ita non honestius erat à quibusdam fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiae, vt beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. Qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

CAP. XVI.

PLures, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Immo pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint. Pudorem enim rei tollet multitudo peccantium, & desinet esse probri loco commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quaedam ac nobiles feminae, non consulum numero, sed maritorum annos suos computant, & exeunt matrimonij causa, nubunt repudij? Tã diu illud timebatur, quàm diu rarum erat. Quia vero nulla sine diuortio acta sunt, quod saepe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterij pudor est, postquam eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irritet? Argumentum est deformitatis pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam sordidam, vt illi satis sit vnum adulterorum par? nisi singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus? nisi ad alium gestata est, apud alium mansit? Infrunita & antiqua est, quae nesciat matrimoniũ vocari vnius adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor, postquam res latius euagata est: ita ingratos plures efficies & audaciores, si numerare se coeperint.

CAP. XVII.

QVid ergo impunitus erit ingratus? Quid ergo impunitus erit impius? Quid malignus? Quid auarus? Quid impotens? Quid crudelis? Impunita tu credis esse, quae inuisa sunt? Aut vllum supplicium grauius existimas publico odio? Poena est, quòd non audet ab vllo beneficium accipere, quòd non audet vlli dare, quòd omnium designatur oculis, aut designari se iudicat, quòd intellectũ optimae rei ac dulcissimae amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conscientia: deniq. satis haec ipsa poena magna est, quòd rei (vt dicebam) iucundissimae fructum non percipit. At quem iuuat accepisse, aequali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius a quo accepit, non rem intuens gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita: cum alter tristis sit & solicitus, qualis esse infitiator ac fraudulentus solet: apud quem non parentum, qui debet, honor est, non educatoris, non praeceptorum: alter laetus, hilaris, occasionem referendae gratiae expectans, & ex hoc ipso affectu gaudiũ grande percipiens, nec quaerens quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius vberiusq. respondeat, non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiamsi a seruo suo beneficium accepit, aestimat non a quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII.

QVanquam quaeritur a quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit. Sunt enim qui ita distinguant. Quaedam beneficia esse, quaedam officia, quaedam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det. Alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, vxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitat & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quẽ condicio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quae praestat, imputet superiori. Propter ea seruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. Refert enim cuius animi sit, qui praestat, non cuius status. Nulli praeclusa virtus est. omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exules. Non eligit domũ, nec censum: nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina, quid animus magnus promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino, nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quisque teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiendi vltima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam quanquam sub dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est, adeoque domini serui beneficia possunt dare, vt ipsos saepe beneficia sua fecerint. Non est dubium, quin seruus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

CAP. XVIIII.

QVia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat. Peregrinantem sequitur, aegro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamẽ ista quae alio praestante beneficia dicerentur, praestante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare. Seruus autem non habet negandi potestatem. Ita non praestat, sed paret. Nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit Etiam sub ista lege vincam, & eo perducam seruum, vt in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui sine respectu sui dimicantem, & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quaerentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertisse quantum potuit, suspiciones quaerentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eo maius sit quo rarius est exemplum virtutis in seruis: eoque gratius, quòd cum fere inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia a seruo profectum est. sed ideo maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

CAP. XX.

ERrat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt & adscripta dominis: mens quidem sui iuris, quae adeo libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes caelestibus exeat. Corpus itaq. est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emitur, hoc vẽditur. Interior illa pars mãcipio dari non potest. Ab hac quicquid venit, liberum est. Non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI.

QVaedam sunt quae leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficij habet. Quamdiu praestatur, quod a seruis exigi solet, ministerium est: vbi plus quàm quod seruo neces-

se est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid quod dominus praestare seruo debeat, vt cibaria, vestiarium. Nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit. beneficium est. Idem econtrario fit in persona serui. Quicquid est quod seruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate praestatur, beneficium est: si modo tantum est, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio praestante.

CAP. XXII.

SEruus (vt placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus praestat quàm quod operis locauit: sic seruus vbi beneuolentia erga dominum fortunae suae modum transiit, & altius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, & spem domini antecessit; beneficium est intra domum inuentum. An aequum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur, non haberi gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? Vbi dici potest, Quid si nollet? Vbi vero id praestat, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si a domino iniuriam potest accipere. At qui de iniurijs dominorum in seruos, qui audiat, positus est, qui & saeuitiam & libidinem, & in praebendis ad victum necessarijs auaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus a seruo accipit? Immo homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit. Beneficium domino dedit. Ne a seruo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quaedam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit periturum, & hoc si parum est, pereundo seruauit. Alius mortem domini adiuuit, alius decepit.

CAP. XXIII.

CLaudius Quadrigarius in duo & vicesimo annalium tradidit, cum obsiderentur Adrumetum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & operae pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, praecurrisse, & dominam suam ante se egisse, & quaerentibus quae nam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. Deinde vt satiatus miles ad Romanos mores cito redijt, illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit vtrumque e vestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitae necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari, Aliter enim seruata munus notae & vulgaris clementiae habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum dominarum fuit. In tanta confusione captae ciuitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa praeter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, a victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est seruilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius praetor Marsorum ducebatur ad Romanum imperatorem. Seruus eius gladium militi ipsi, a quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit. Deinde: Tempus est, inquit, me & mihi consulere: iam dominum manumisi: atque ita se vno ictu transegit. Da mihi quenquam, qui magnificentius dominum seruauerit.

CAP. XXIIII.

COrfinium Caesar obsidebat. Tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemq. seruo suo, vt sibi venenum daret. Cum tergiuersantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum istud sit? mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendū illi dedit: quo cum sopitus esset, accessit ad filium eius. Iube me, inquit, adseruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & seruatus a Caesare est. Prior tamen illum seruus seruauerat.

CAP. XXV.

BEllo ciuili proscriptum dominum seruus abscondit: & cum annulos eius sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit: nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides, dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cum praemia proditionis ingentia ostendantur, praemium fidei, mortem concupiscere?

CAP. XXVI.

NOstri saeculi exempla non praeteribo. Sub Tiberio Caesare fuit accusandi frequens, & paene publica rabies, quae omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium. Nihil erat tutum. Omnis saeuiendi placebat occasio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cum esset vnus. Cenabat Paulus praetorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Caesaris habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quaesiero, quemadmodū dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum simul & Maro ex notis illius temporis vestigatoribus notauit. At seruus eius cui nectebantur insidiae, ei ebrio annulum extraxit. Et cum Maro conuiuas testaretur, admotam esse imaginem obscoenis, & iam subscriptionem componeret, ostendit in manu sua seruus annulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum conuiuam vocabit.

CAP. XXVII.

SVB diuo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus vir ordinis senatorij inter cenam optauerat, ne Caesar saluus rediret ex ea peregrinatione quã parabat: & adiecerat, idem omnes & tauros, & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, seruus qui cenanti ad pedes steterat, narrat quae inter cenam ebrius dixisset. Hortatur eum, vt Caesarem occupet, atque ipse se deferat. Vsus consilio, descendenti Caesari occurrit. Et cum malam mẽtem habuisse se pridie iurasset, id vt in se & filios suos recideret, optauit, & Caesarem vt ignosceret sibi, rediretq. in gratiam secum, rogauit. Cum dixisset se Caesar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris: petitque non fastidiendam a propitio summam: & impetrauit. Caesar, ait: Mea causa dabo operam, ne vnquam tibi irascar. Honeste Caesar quòd ignouit, quòd liberalitatem clementiae adiecit. Quicunque hoc audierit exemplum, necesse est Caesarem laudet, sed cum seruum ante laudauerit. Non expectas, vt tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat. Nec tamẽ gratis. Pecuniã pro libertate eius Caesar numerauit.

CAP. XXVIII.

POst tot exempla non est dubium, quin beneficium aliquando à seruo dominus accipiat. Quare potius persona rem minuat, quàm personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademq. origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiae suae longo ordine ac multis stemmatum illigata flexuris in parte prima aedium collocant, non magis quàm nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est, siue per splendidos, siue per sordidos gradus: ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quòd te isti decipiant; cum maiores suos recensent. Vbicunque defecit nomen illustre, illico deum fingunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna: siue libertini ante nos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines. Erigite audacter animos: & quicquid in medio sordidi iacet, trãsilite. Expectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectamus, obliti meritorũ? Seruum tu quenquam vocas, libidinis & gulae seruus, & adulterae, immo adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quenquam? Quò tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circunferentibus? Quò te penulati isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? Quò, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium a seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est? Quae est tanta animi discordia? Eodem tempore seruos despicis & colis. Imperiosus intra limen atq. impotens, humilis foris: & tam contemptus, quàm contemnens. Neque enim vlli magis abijciunt animos, quàm qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXVIIII.

DIcenda haec fuerunt ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque ius beneficij dandi a seruis, vt a filijs quoque vindicaretur. Quaeritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quàm acceperint. Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque exstitisse, quàm parentes suos. aeque illud meliores fuisse. Quòd si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quicquid, inquit, est, quod det patri filius, vtique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio vincitur, cuius beneficium est ipsum, quod vincitur. Primum quaedam initium ab alijs trahunt, & tamen initijs suis maiora sunt. Nec ideo aliquid non est maius eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi coepisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina omnium rerum causa sunt: & tamen minimae partes sunt eorum, quae gignunt. Aspice Rhenum, aspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes. quid sunt, si illos illic vnde effluunt aestimes? Quicquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem, nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Aspice trabes, siue proceritatem aestimes, altissimas, siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissime fusas, quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis moenia: tamen quae in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit. Principia sua semper sequens magnitudo obruit. Nõ potuissem quicquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset. Sed non ideo quicquid consecutus sum minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quae consilio ac manu gero, facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industria merui: nunquid tamen ideo maximis operibus praeferes nutricis officium? At quid interest, cum aeque sine nutricis beneficio, quàm sine patris, non potuerim ad vlteriora procedere?

CAP. XXX.

QVod si initio meo quicquid iam possum debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne anum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximae origo descendat. Atqui nemo dicitur plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quàm patri. Plus autem debeo, si hoc ipsum quòd genuit me pater meus, maioribus suis debet. Quicquid praestitu patri, etiam si magnum est

infra

infra aestimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo etiam si quis patrem meum aegrum ac moriturum sanauerit, nihil praestare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. Non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit, aestimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meae voluntatis. Illud quòd natus sum, per se intuere quale sit. Animaduertis exiguum & incertum, & boni malique communem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principem vrbis suae feci: nec tantum rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quàm gloriosam dedi materiã. Honores, opes, quicquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quòd ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. Sed si ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiã foedissimis commune est, noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficijs, etiam si non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuũ vici, cum ego dederim sentienti, sentiens me dare: cum vitam tibi non voluptatis meae causa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto maius sit retinere spiritum, quàm accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI.

EGO vitam dedi statim illa vsuro: tu nescituro, an viuerem. Ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, vt mori possem. Ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire quàm non sit magnum beneficium, vitam sic dare? Si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisque concubitum: nisi accesserint alia, quae prosequerentur hoc initium muneris, & alijs officijs ratũ facerent. Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene viuo. Sed potui & male. Ita hoc tantum est tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilij, & id vt magnum bonum iactas, cogita te mihi imputare mulcarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quàm bonis artibus me studuisse vt cursum ad rectum iter vitae dirigerem, si bene viuo, ipso beneficio maius quàm quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXII.

ALuit me pater. si idem praesto, plus reddo: quia non tantum ali se, sed a filio ali gaudet, & maiorẽ ex animo meo, quàm ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantũ meum peruenerunt. Quid si quis intantum processit, vt aut eloquentia per gentes enotesceret, aut iustitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret: non inaestimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllũ, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophroniscum Socrates expirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam causam aliam, quàm quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippae pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quae & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerentur? Vtrum Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securae paci praesidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci. Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria e tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quaerimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quàm a patre acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiã si quae retuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla aetas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinẽ exuperare non possunt, plura in vnum congesta superabunt.

CAP. XXXIII.

SEruauit in bello patrem Scipio, & praetextatus in hostes equum concitauit: parum est, quòd vt perueniret ad patrem, tot pericula, tot maximos duces cum maxime prementia contempsit, tot opposi tas difficultates, quòd ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit, quòd annos suos transiliuit. Adijce, vt idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentiũ eripiat: vt alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spolijs etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adijce vt prouincias, & extraordinaria imperia contineret: adijce vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperij sine aemulo ad ortus occasusque venturi, defensor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adijciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi vrbi nescio, vtrum maius praesidium afferens, an decus.

CAP. XXXIIII.

DEinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filij, cum paternum munus & simplex sit, & facile, nec danti volun-

voluntarium. Quid necesse est multis? Dedit etiam quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectauit legem patriam, praemia patrum, domus ac familiae perpetuitatem, omnia potius quàm eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit quàm acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quicquid facis, quicquid praestare illi potes. Et praeceptoris mei, quòd institutus liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus, vtique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quicquam assequi posset, non tamen quantumcunq. quis assecutus est, infra illos est. Multum inter prima ac maxima interest. Nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV.

IAM tempus est quaedam ex nostra (vt ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci. Pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quàm dedit. Pater autem vitam dedit. Potest ergo, si saepius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere, quàm dedit. Qui beneficium accipit, maius accipit, quo magis eo indiget. Magis autem indiget vita qui viuit, quàm qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit. Maius ergo beneficium accipit pater, si vitam a filio accepit, quàm filius a patre, quòd natus est. Patris beneficia vinci a filiis beneficijs non possunt. Quare? quia vitam accepit a patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. Non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest. solet enim & medicus vitam dare: nec nautae, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficiũ dedit, quod multorum beneficijs adiuuandũ esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quàm accepi. Pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quae illam tuerentur. Filius patri si dedit vitam, dedit eam, quae nullius desideraret auxilium, in hoc, vt permaneret. Ergo maius beneficium accepit a filio pater, qui vitam accepit, quàm illi dederat.

CAP. XXXVI.

HAEC non destruunt parentum venerationẽ, nec deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores. Natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, si ad reddẽda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus contigerit (quoniam plaeraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur seipsos filiorum beneficijs impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendã gratiam facimus, quibus stimulos adiicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes. proposita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerunt. Sumite modo animũ, qualẽ decet, & deficere nolite. vt vincatis optate. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam saepe iam partam ex parentibus, iubeant.

CAP. XXXVII.

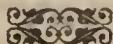
VIcit Aeneas patrem, ipse eius in infantia leue tutumq. gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, &, quid non pietas potest? pertulit, colẽdumq. inter conditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuuenes, cum Aetna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnã insulae partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Discessisse creditum est ignes, & vtrinq. flamma recedente limitem adapertum, per quẽ transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti proelio superasset hostẽ, praemium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cũ possis. Vicit patrẽ Imperiosum T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus esset a patre, ob adolescentiam brutam ac hebetẽ, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoq. tempore quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi, & bene meruisse se de iuuene, cuius exilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obiiciebat: nactus adolescẽs secretum, stringit occultatum sinu ferrum, & Nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, vtro modo pater meus accusatorem non habeat. Iurauit tribunus: nec fefellit, & causam accusationis remissae concioni reddidit. Nulli alij licuit impune tribunum in ordinem redigere.

CAP. XXXVIII.

ALia ex alijs exempla subeunt eorũ, qui parentes suos periculis eripuerũt, qui ex infimo ad summũ protulerunt, & e plebe aceruoq. ignobili nunquam tacendos saeculis dederunt. Nulla vi verborũ, nulla ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quàm laudabile, quàmq. nunquam a memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, siue aequum, siue iniquum fuit, obsequentem submissumque me praebui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficijs vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoq. restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincẽtur. Quid eo adolescente praeclarius, qui sibi ipsi dicere potuit, neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficijs vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus vbiq. praedicabit, a filio suo se beneficijs victum? Quid autem est felicius, quàm sibi cedere?

LIBRI TERTII FINIS.

M. ANTONII MVRETI AD TERTIVM LIBRVM SENECAE DE BENEFICIIS NOTAE.

VITIOSI oculi sunt qui lucem reformidant, caeci qui non vident.] *Vox oculi abest a libro vetere: & ita scriptum est Vitiosi vt aliquid erasum esse appareat. Caecos quoque oculos nusquam alibi legi. Puto igitur totum hunc locum ita legendum esse.* Luscitiosi sunt qui lucem reformidant, caeci qui non vident.

Ab hostibus tantum res repetierunt.] *Ineptissime legebant alij, Ab hostibus tantum aes petierunt. Res repeti solitas per faetiales, antequam cuiquam populo bellum indiceretur, norunt, quicunque primoribus labris historiam Romanam attigerunt.*

Excepta Medorum gente.] *Ita hunc locum emendandum esse docui capite tertio libri duodecimi variarum lectionum.*

Gratum hominem.] *Legendum puto,* Gratum animum.

Praeterea quaecumque.] *Huic loco quomodo medicina facienda sit alij fortassis acutiores videbunt. mihi nihil, quod satis placeat, in mentem venit.*

Ex turba selectorum.] *Ita vocabantur decuriae quaedam iudicum: quos praetor ad res iudicandas selegerat. Horatius.*

Vnum ex iudicibus selectis obijciebat.

Erant & aliae decuriae Nongentorum, & Tribunorum aerarij. Vide Plinium capite secundo libri 33.

Exisset.] *Sorte ductus esset. Conijciebantur enim in vrnam iudicum nomina deinde, qui exierant, iudicabant.*

Pudorem enim rei.] *Pertinet huc dictum Platonis in Archibium, ὅτι ἐπιδέδωκεν ἐν τῇ πόλει, τὸ ὁμολογεῖν πονηρὸς εἶναι.*

Infrunita & antiqua est.] *Infrunita est insulsa. Sic in libro de vita beata. Alterum infruniti animi est, alterum timidi & pusilli. Sic in sacris litteris. Animo irreuerenti & infrunito ne tradas me domine. Legitur haec vox & apud Macrobium. Antiquam quoque dicit Simplicem, minime malam, εὐήθη.*

Quanquam quaeritur.] *Totam hanc disputationem, de seruis, num dominis beneficia tribuere possint, partim ex hoc Senecae loco, partim ex epist. 47. partim ex Valerio consarcinatam Macrobius libro primo Saturnaliorum pro sua venditauit. Sed & ex Agellio & e Plutarchi Symposiacis tam multa, nullo pudore, in septimum librum Saturnaliorum suorum transtulit, vt appareat, eum factitasse eandem artem, quam plaerique hoc saeculo factitant, qui ita humani a se nihil alienum putant, vt alienis aeque vtantur ac suis.*

Propterea seruos.] *Ita legendum, non, vt in alijs, Praeterea.*

Pars melior eius excepta est.] *Libera est. Vocabulum sumptum a diuisione agrorum in qua excepta & subsiciua dicebantur, quae nemini adtributa & adsignata erant: ideoque dominum non habebant.*

Quam quod operis locauit.] *Atqui dominus opus, mercenarius operas locat. Puto igitur legendum, Quã ad quod operas locauit.*

Drumentum.] *Macrobius, Grumentum. Male vterque: Lege, Adrumentum. Nomen est vrbis in Africa.*

Exemplum duarum vrbium fuit.] *Quarum, quaeso, duarum vrbium? An stultum est id quaerere, quod inuestigari non potest? Itaque qui hoc viderent nihil esse, fecerunt,* Exemplum Grumentinae vrbis fuit. *Sed neque hi locum correxerunt, &, quod quidem in ipsis fuit, viam ceteris ad eum corrigendum obstruxerunt. Neque tamen quidquam emendatu facilius fuit, si paulo attentius considerassent. Vetus enim liber illud* Vrbiũ *non habuit: sed hoc tantum modo* Exemplum duarum fuit: *ex quo facile videri potest, scriptum fuisse vsitato compendio* Exemplum dñarum fuit: *id est, exemplum dominarum fuit. Potuit enim ceteras dominas exemplo suo admonere, ne saeuitiam & crudelitatẽ in seruos exercerent.*

Cluentius praetor marsorum.] *Hic a Macrobio in vulgatis libris ita vocatur: Sed in vetere Macrobio probi & eruditi viri Herculis Ciofanii Vettius dicitur. quod & verum puto.*

In publica crudelitate mitem.] *Alij omnes, item, vnius litterulae detractione venustatem sententiae corrumpentes.*

Exculptam.] *Liber vetus,* Ectupam: *quo nihil rectius. ἔκτυπον.*

Subscriptionem.] *Ita plane legendum, non, Proscriptionem. Subscriptores qui dicerentur, e diuinatione Ciceronis & ex Asconio notum est.*

Seruus qui cenanti ad pedes steterat.] *De hac consuetudine dixi quaedam capite sexto libri decimi sexti variarum lectionum.*

Id vt in se & filios suos recideret.] *De hac quoque dixi capite quarto libri duodecimi.*

Vbicunque defecit.] *Alij partim* Fecit *legebant, partim* Fulcit. *Vtrumque inepte. Sed talia multa piget in censum deferre.*

LIBER QVARTVS.

CAP. I.

EX omnibus quae tractauimus, Ebuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cũ cura dicendũ, quàm quod in manibus est: An beneficiũ dare, & inuicem grauam referre, per se res expetendae sint. Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusq. non placeat virtus gratuita: quae nihil habet in se magnificum, si quicquam habet venale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare, quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro inuitetur nec absterreatur damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt cuncta in se impendere iubeat, ac saepius in vltro tributis sit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundum est quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris, interdum etiam sine vlla sanguinis sui parsimonia vadẽdum, nec vnquam imperium eius detrectandũ. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc grate fecero? Quòd feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficiũ autem honestum est, non potest alia eius condicio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, saepe & abunde probatum est.

CAP. II.

IN Hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata, & vmbratica turba, in conuiuio suo philosophantium, apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur. Non est virtus, si sequi potest. Primae partes eius sunt. ducere debet, imperare, summo loco stare. Tu illam iubes signum petere? Quid, inquit, tua refert? Et ego sine virtute nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me mancipaui, remota illa, improbo & damno. De hoc vno disputatur, vtrum virtus summi boni causa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quaeratur, ordinis tantum existimas mutationem? Ista vero confusio est, & manifesta caecitas, primis postrema praeferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quòd omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis magis, quàm isti effeminato bono inserenda.

CAP. III.

HAEC, mi Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id causa vllius alterius rei dare, quàm vt datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus. Nunc vero diuiti importuno pauperem praeferimus. Non est beneficium quod fortunam spectat. Praeterea si vt prodessemus, sola nos inuitaret vtilitas, minime beneficia distribuere deberent, qui facillime possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij vero tot munera, quae sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent. In omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inuiolabiles praestat. Nulli ergo beneficiũ dabunt, si vna dandi causa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed foenus: circumspicere, non vbi optime ponas, sed vbi quaestuosissime habeas, vnde facillime tollas. Quod cũ longe a dijs remotum sit, sequitur vt liberales sint. Nam si vna beneficij dandi causa sit vtilitas, nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficij causa est.

CAP. IIII.

SCio quid hoc loco respondeatur. Vtique non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus a mundo, aliud agit, aut (quae maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quàm iniuriae tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in caelum manibus vota facientiũ priuata ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina, & inefficaces deos, nisi nossent illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc orãtibus data, magna, tẽpestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est itaque tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in poenam genitus, vt non tantam deorũ munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice. inuenies non ex toto beneficiorum caelestium expertes: neminem esse ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id quod nascentibus ex aequo distribuitur? Vt quae sequuntur inaequali dispẽsata mensura transeamus, parum dedit natura, cum se dedit?

CAP. V.

NON dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quae possides? quae das? quae negas? quae seruas? quae rapis? Vnde haec innumerabilia, oculos, aureis, & animũ mulcentia? Vnde illa luxuriam quoq. instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris prouisum est, vsq. in delicias amamur. Tot arbusta, non vno modo frugifera, tot herbae salutares, tot varietates ciborum, per totum annum digestæ, vt inerti quoque fortuita terrae alimenta praeberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa, vt omnis rerum naturae pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina haec amoenissimis flexibus campos cingentia, illa praebitura commer

cijs viam, vasto & nauigabili cursu vadentia: ex quibus quaedam statis diebus mirabile incrementum trahunt, vt anhela & feruenti subiecta coelo loca subita vis aestiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venae? Quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

— Te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

CAP. VI.

SI pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium, immensa terrarum late patentium spatia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis. tot metalla defodit, tot flumina emisit in terra, super quae decurrunt sola, aurum vehentia, argenti, aeris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit. negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectũ nitidius auro, aut coloribus sparsum, num mediocre munus vocabis? Ingens tibi domicilium, sine vllo incendij aut ruinae metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsa qua secantur lamina graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas, variae distinctaeq. materiae, cuius tu paruula frusta miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens. negas te vllum munus accepisse? Et cum ista quae habes magno aestimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? Vnde istam, per quam actus vitae tuae disponis, atque ordinas, lucem? Vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? Vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? Vnde haec irritamenta iam lassae voluptatis? Vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

—Deus nobis haec otia fecit:
Namque erit ille mihi semper deus. illius aram
Saepe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipsum
Ludere quae vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum praestat, qui pascua hibernis aestiua substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste atq. inconditum carmen ad aliquam tantũ oblectationẽ modulari docuit, sed tot artes, tot vocũ varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo cãtus edituros commẽtus est. Neq. enim nostra ista quae inuenimus dixeris, non magis, quàm quod crescimus, quàm quod ad constitutum tempus sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem iam aetatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & vltimus ille dies fugienti vitae terminũ ponens. Insita sunt nobis omnium aetatũ, omniumq. artiũ semina, magisterq. ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII.

NAtura, inquit, haec mihi praestat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomẽ Deo. Quid enim aliud est natura, quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iouem illum optimum ac maximum rite dices, & tonantem & statorem: qui non (vt historici tradiderunt) ex eo quòd post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd stant beneficio eius omnia, stator, stabilisque est: hunc eundemque & fatum si dixeris, non mentieris. Nam cum fatum nihil aliud sit, quàm series implexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua ceterae pendent. Quaecunq. voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque caelestem continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

CAP. VIII.

HVnc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quòd ab eo primum inuenta seminum vis est, cõsultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quumque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercuriũ: quia ratio penes illum est, numerusque & ordo, & scientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrẽtem tibi. Nihil ab illo vacat. Opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturae. Quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura; sed idem est vterumque, nec distat. Officium si quod a Seneca accepisses, Annaeo te diceres debere, vel Lucio, non creditorẽ mutares, sed nomen. Quoniam siue praenomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunamque. omnia eiusdem Dei nomina sunt, varie vtentis sua potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona sunt. Quicquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. VIIII.

SED ne in aliam disputationem ex obliquo abeã, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert sine spe recipiendi. Quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quicquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expetenda res est. vna spectatur in eo accipientis vtilitas. Ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicis, inquit, diligenter eligẽdos quibus beneficia demus. Quia ne agricolae quidem semina arenis committunt. Nostram vtilitatem in beneficijs dandis sequimur, quemadmodum in

arando

arando ferendoque. Neque enim ferere per se res expetenda est. Praeterea quaeritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset. quocunque loco, & quocunque modo daretur, beneficium erat. Honestum propter nullam aliam causam, quam propter vsum sequimur. Tamenetsi nihil aliud sequendum est, quaerimus quid faciamus & quando, & quemadmodum: per haec enim constat. Itaque cum eligo cui dem beneficiũ, id ago, vt beneficium sit. Quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

CAP. X.

Depositũ reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam. Nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, vtrum infitier, an palam reddam. Intuebor vtilitatẽ eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. Videbo quãdo dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. Non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quàm saepe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidisse, quàm illi dedisse. Turpissimum genus perdendi est inconsulta donatio: multoque grauius male dedisse beneficium, quam non recepisse. Aliena enim culpa est, quod non recepimus: quòd cui daremus, non elegimus, nostra. In electione nihil minus, quàm hoc quod existimas, spectabo, a quo recepturus sim. Eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Saepe autem & non redditurus gratus est, & ingratus, qui reddidit. Ad animũ tendit aestimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum praeteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. Vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciã. Quod oportet autem, non est sine electione: quae qualis futura sit, interrogas?

CAP. XI.

Eligam virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarum, non tenacem, beneuolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiã possit, ex sententia res gesta erit. Si vtilitas me & sordida cõputatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi vt inuicem ille mihi prosit, non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo absfuturo semper, non dabo sic affecto, vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. Non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expetendam esse, benefacere, aduenis modo in nostrum delatis portum, & statim abituris succurrimus. Ignoto naufrago nauem qua reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis deos delegat, precaturq; vt illi pro se gratiam referant. Interim nos iuuat sterilis beneficij conscientia. Quid cum in ipso vitae fine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus a nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quàm vbi remotis vtilitatibus, solum ante oculos honestum stetit, tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac incertissimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quaerimus dignissimos, quibus nostra tradamus. Nec quicquam cura sanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet.

CAP. XII.

Et mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adiectis opibus aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium, creditum insolubile esse. creditum autem non est res per se expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic enim & legem dicimus iusti iniustiq; regulam esse: & regula non est res per se expetenda. Ad haec verba demonstrandae rei causa descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis scire? adijcio insolubile, cum creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeo beneficium vtilitatis causa dandum nõ est, vt saepe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tuto transire permittatur: reum gratia laborantem tueor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus ijsdem fortasse sumpturus, cũ abire in partem alterã possim, & securus spectare aliena certamina: spõdeo pro iudicato, & suspẽsum amici bonis libellũ deijcio, creditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculũ adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis causa, & aestiui secessus, quoto anno empturus sit disputat: cum emerit, tuendum est. Eadem in beneficijs ratio est. Nam cum interrogaueris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? Dic tu mihi, quid reddat iustitia quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quicquam praeter ipsas petis.

CAP. XIII.

Mvndus in quid incessum absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quae cadat, & haec salutaria nobis facere sine prae

mio;ita viri officium est inter alia,& beneficium dare. Quare ergo dat? Ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est,inerti otio assuefacere corpusculum,& securitatem soporis similimam appetere,& sub densa vmbra latitare,tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis,animi marcentis oblectare torporem , & cibis potionibusq. intra hortorum latebras, corpora ignauia pallentia saginare: nobis voluptas est,dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent: vel periculosa,dum alios a periculis extrahant:vel rationes nostras aggrauatura , dum aliorum necessitates & angustias laxent.Quid mea interest,an recipiam beneficia?Etiam cum recepero, danda sunt. Beneficium,eius commodum spectat cui praestatur,non nostrum: alioquin nobis,non illi,damus. Itaque multa quae summam vtilitatem alijs afferunt,pretio gratiam perdunt.Mercator vrbibus prodest, medicus aegris , mango venalibus: sed omnes isti quia ad alienum commodum pro suo veniunt , non obligant eos,quibus prosunt.

CAP. XIIII.

NON est beneficium quod in quaestum mittitur.Hoc dabo,hoc recipiam,auctio est. Non dicam pudicam,quae amatorem vt incenderet repputit: quae aut legem,aut virũ timuit , vt ait Ouidius:

Quae quia non licuit non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur,quae pudicitiam timori praestitit,non sibi.Eodem modo qui beneficium vt reciperet dedit,non dedit.Ergo & nos beneficium damus animalibus,quae aut vsui,aut alimento futura nutrimus ? beneficium damus arbustis quae colimus,ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia laborent?Nemo ad agrum colendum ex aequo & bono venit , nec ad vllam rem, cuius extra ipsam fructus est.Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara,nec sordida , sed humana, liberalis , cupiens dare etiam cum dederit, & augere nouis ac recentibus vetera : & non habens propositum,quanto ei qui praestat bono futura sit: alioquin humile est,sine laude,sine gloria,prodesse, quia expedit.Quid magnifici est,se amare, sibi parcere , sibi acquirere ? Ab omnibus istis vera beneficij dandi cupido auocat . Ad detrimentum,iniecta manu , trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere laetissima.

CAP. XV.

NVnquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare,per se expetendum.Illic turpitudo contra omnia praemia in scelus hortantia valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species.Non mẽtiar,si dixero, neminẽ non amare beneficia sua,neminem non ita compositum animo , vt non libentius eum videat , in quem multa congessit:cui non causa sit iterum dandi beneficij,semel dedisse. Quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quàm saepe dicentem audias: Non sustineo illum deserere,cui dedi vitã,quem e periculo eripui.Rogat me vt causam suam contra homines gratiosos agam.Nolo: sed quid faciã ? Iam illi semel, iterumque affui.Non vides inesse isti rei propriam quandam vim, quae nos beneficia dare cogit?Primum quia oportet,deinde quia dedimus.Cui initio ratio non fuisset praestandi , aliquid ei praestamus ob hoc,quia praestitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas , vt & inutilia tueri ac fouere perseueremus, sola beneficij caritate : cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale,quàm liberis prauis.

CAP. XVI.

IIdem isti gratiam referre ipsos fatentur,non quia honestum est,sed quia vtile.quod non esse ita, minore opera probandum est.Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetẽdam esse,ijsdem etiam hoc colligemus.Fixum est illud,a quo in cetera probationes nostrae exeunt, honestum ob nullam aliam causam,quàm quia honestum sit, coli. Quis ergo controuersiam facere audebit,an gratum esse,honestum sit?Quis non ingratum detestetur hominem,sibi ipsi inutilem?Quid autẽ cum tibi narratur de eo,qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est,quomodo id feres ? vtrum tanquam rem turpem fecerit,an tanquam vtilem rem sibi & profuturam omiserit:Puto, nequam hominem existimas: cui poena,nõ cui curatore opus sit.Quod non accideret,nisi gratum esse,per se expetendum,honestumque esset.Alia fortasse minus dignitatem suam praeferunt,& an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est,pulchriusque,quàm vt splendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile,quid tam aequaliter in omnium animos receptum,quàm referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII.

AD hoc dic mihi,quae causa nos perducit?Lucrum?quod qui non contemnit,ingratus est. Ambitio?Et quae iactatio est soluisse, quod debebas?Metus?nullus ingrato . Huic enim vni rei non posuimus legem,tanquam satis natura cauisset.quomodo nulla lex amare parẽtes, indulgere liberis iubet. Superuacuum est, enim,quo natura imus impelli. Quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est,quem cum nascitur trahit:ita ne ad hoc quidem,vt honesta per se petat.Placet suapte natura : adeoque gratiosa virtus est,vt insitum sit etiam malis,probare meliora. Quis est,qui non beneficus videri velit?qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet?qui non ipsis quae impotentissime fecit,speciem aliquam induat recti?velit quoque ijs videri beneficium dedisse,quos laesit ? Gratias itaque agi sibi ab his quos afflixere patiuntur : bonosque se ac liberales fingunt , quia praestare non possunt. Quod non facerent,nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contra-

riam

tiã quaerere,& nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio, pudorique est: nec quisquam tantum a naturali lege desciuit,& hominem exuit, vt animi causa malus sit. Dic ergo cuilibet ex istis qui rapto viuunt, an ad illa quae latrocinijs & furtis consequutur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari,& transeuntes percutere quaestus est, potius illa inuenire, quàm eripere. Neminem reperies, qui nõ nequitiae praemijs sine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturae meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum praemittit, etiam qui non sequuntur illam, vident.

CAP. XVIII.

VT scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil aeque concordiam humani generis dissociat, ac distrahit, quàm hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quàm quòd mutuis iuuamur officijs? Hoc vno instructior vita, contraq. incursiones subitas munitior est beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? praeda animalium & victimae, ac vilissimus & facilimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutela sui satis virium est: quaecunque vaga nascuntur,& actura vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit. Nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si diduceretur, rerũ potitur. societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum, in alienae naturae trãsmisit imperium,& dominari etiam in mari iussit. Haec morborũ impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Haec fortes nos facit, quòd licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle,& vnitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. Tolletur autem, si efficies, vt ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quàm multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? Denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

CAP. XVIIII.

DEos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria. Nec quisquam amat quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. Omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam,& ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra mundum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuisumque a contactu & a conspectu mortalium, non habes quare verearis. nulla illi nec tribuẽdi, nec nocendi materia est. In medio interuallo huius & alterius caeli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaq. se cadentiũ euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quàm parentem: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi,& istae micae tuae forte ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est aliquid per se expetendũ, cuius te ipsa dignitas ducit. Id est honestum. Quid est autem honestius, quàm gratum esse? Huius virtutis materia tam late patet, quàm vita.

CAP. XX.

SED in est, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? sed id propter se experi dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiã si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? Vt haec res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? Si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint, num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui aegro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quae facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, si captator est,& hamum iacit: vt aues quae laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora,& casura e proximo speculantur, ita hic imminet morti,& circa cadauer volat. Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur.

CAP. XXI.

VIS scire hoc ita esse, nec illum vtilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet, quod proferat. Dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam occlusus est. Quae illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic etiam si vltra facere nil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quicquid vltra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt. Nec minus canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam. post hoc aliquid superest, non vt gratus, sed vt solutus sim. Saepe enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius ad animum tota aestimatio redit. Hic si in officio est, quicquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel etiam alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia cõsummatae scientiae nihil deest, etiã si quid obstat quo minus se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet huius voluntatis suae vllum alium, quàm se testem. Immo amplius adiiciam. Est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quàm ipsam conscientiã? quae

quae etiam obruta delectat, quae contioni ac famae reclamat, & in se omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed una sententia vincit. Si vero bonā fidem perfidiae supplicijs affici viderit, non descendit e fastigio, sed supra poenam suā consistit.

CAP. XXII.

HAbeo, inquit, quod volui, quod petij. Non paenitet nec paenitebit, nec vlla iniquitate me eo fortuna perducet, vt hanc vocem audiā, Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne. qui si singulis membris admoueatur, & paulatim viuum corpus circumeat: licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet, placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictū iam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cum morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostrā memoria decurrente, ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam superest, quò spes porrigatur. in illo tamen cardine positi, abire e rebus humanis quàm gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, & securior innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserū, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istā virtutem, quae saepe tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII.

NON ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhaeret. Fere enim pulcherrima quaeque multis & aduenticijs comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa praecedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunae, vicibus suis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terrae relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat, quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo, haec mensem, minoribus se spatijs flectens? vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantum praeteriret? Non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? Quis sibi illa, cum miratur, prodesse cogitat? Aspice ista tacito superne caelo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis, atque immoti operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen dierum obseruas, agitur? Quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantam fatorum seriem certus limes adducit? Ista quae tu non aliter, quàm in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quòd existimes septem sola discurrere, cetera haerere. Paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiusque a conspectu nostro seducti dij, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? nō caperis tantae molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foueat, generetque, ac spiritu suo riget?

CAP. XXIIII.

QVemadmodum haec cum primum vsum habeant, & necessaria vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidē praestat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, a quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit: ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem. Soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timeo impensas, timeo periculum, vereor offensam: faciam potius, quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non oporteat, quia expedit. Hic gratus est, quamuis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV.

PRopositum est nobis secundum rerū naturam viuere, & deorum exemplum sequi. Dij autē quodcunque faciunt, in eo nihil praeter ipsam faciendi rationem sequuntur: nisi forte existimas illos fructum operum suorū ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quàm opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis, solum molliant, venasque fontium arentes redintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente commodo faciunt. Haec quoque nostra ratio, si ab exemplari suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas cōducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium. Gratuitos habemus deos. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria.

CAP. XXVI.

HOC loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse. Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex cōstitutione Stoica accipe ingratos. Alter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est. qui malus est, nullo vitio caret. Ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia

omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui a vulgo dicitur, in hoc vitium natura propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. Nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, nō magis dabit beneficium, quàm captatori. Quis decoctori pecuniā credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit? Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant. Dicitur timidus proprie natura, etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est. Alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinat.

CAP. XXVII.

Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? Et Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultū nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris absoluimus: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quàm quidam quaedam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis extant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores sui ferant. Itaque vt ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est. Habet enim omnia nequitiae semina. Tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. Huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiae consulit, qui illā contumelioso & saepe repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessime beneficia dare dicetur, quicunque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII.

Dii quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant. Contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quàm bonis deesse propter malos. Ita, quae refers, diem, solem, hiemis aestatisque cursus, & media veris, autumnique tempora, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis. Frumentum publicū tam fur quàm periurus & adulter accipiunt, &, sine delectu morum, quisquis ciuis est, cum aliquid est, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex aequo boni ac mali ferunt. Deus quoque quaedam in vniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quaedam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes. Monumenta ingeniorū, & ad indignos peruentura publicauit editio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit: ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum aestimationem, quae separatim tanquam digno dantur, non in his quae promiscue turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidae fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores & domi ferrum exercentes murus ab hoste defendit. Legum praesidio qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quaedam non poterant certis contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quae publice inuitati sumus. Illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debebit, ei quem ingratū sciam, nō dabo.

CAP. XXVIIII.

Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? An haec quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certe tentabo distinguere. Beneficium est opera vtilis: sed non omnis opera vtilis beneficium est. Quaedam enim tam exigua sunt, vt beneficij nomen non occupent. Duae res coire debent, quae beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. Quaedam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem aeris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? Et interdū ista plus prosunt, quàm maxima. Sed tamen vilitas sua illis, etiam vbi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: vt eius causa faciam, ad quem volebam peruenire beneficium: dignumque eum iudicem: & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam parua: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. XXX.

Aliquando daturum me etiam indignis quaedam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industrijs, sed nouis praetulit. Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ip

sis cadat.

ſis cadat. Ciceronem filium quae res conſulem fecit, niſi pater? Cinnam nuper quae res ad coſulatũ recepit ex hoſtium caſtris? Quae Sextum Pompeium, alioſque Pompeios, niſi vnius viri magnitudo? tanta quidem, vt ſatis alte omnes ſuos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Perſicum, cuius oſculum etiam impuri vitabant, ſacerdotem non in vno collegio fecit, niſi Verrucoſi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hoſtium incurſioni pro rep. vnam domum obiecerant? Haec debemus virtutibus, vt non praeſentes ſolum illas, ſed etiam ablatas e conſpectu colamus. Quomodo illi ijdem egerunt, vt non in vnam aetatem prodeſſent, ſed beneficia ſua etiam poſt ipſos relinquerent: ita & nos non vna aetate grati ſimus. Hic magnos viros genuit. dignus eſt beneficijs, qualiſcunque eſt. dignos dedit. Hic egregijs maioribus ortus eſt: qualiſcunque eſt, ſub vmbra ſuorum lateat. Vt loca ſordida repercuſſu ſolis illuſtrantur, ita inertes maiorum ſuorum luce reſplendeant.

CAP. XXXI.

EXcuſare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim ſolemus dicere: Quid ſibi voluit prouidentia, quae Aridaeum regno impoſuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum eſt, & fratri. Quare C. Caeſarem orbi terrarum praefecit, hominem humani ſanguinis auidiſſimum, quem non aliter fluere in conſpectu ſuo iubebat, quàm ſi ore excepturus eſſet? Quid? ergo tu illi hoc datũ exiſtimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos alijs non minus claris viris, etiam ſi priuati pareſque alijs vitã exegerunt. Quid tu cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum ſuarum menſtruum ore illum hiante exceptare? Nunquid enim ipſe diſſimulabat? Nunquid purus videri volebat? Referam dictum eius in ſe, quod circunferri memini, & ipſo praeſente laudari. Pollioni Aſinio iacenti, obſcoeno verbo vſus, dixerat ſe facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractiorem vidiſſet frontem: Quicquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum ſuum ipſe narrabat. Hominem tam palam obſcoenum, ad faſces, & ad tribunal admiſiſti? Nempe dum veterem illum Scaurum ſenatus principem cogitas, indigne fers ſobolem eius iacere.

CAP. XXXII.

DEOS videre eſt, vt alios indulgentius tractent, propter parentes auoſque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe ſequentium poſterorũ indolem. Nota eſt enim illis operis ſui ſeries. omnium illis rerum per manus ſuas iturarum ſcientia in aperto ſemper eſt: nobis ex abdito ſubit. Et quae repentina putamus, illis prouiſa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorũ non fuerunt, quia pro ſummo imperio habuerunt iuſtitiam, abſtinentiam, quia non remp. ſibi, ſed ſe reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum ſupra fortunam geſſit, qui in diſſenſione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quàm vincere maluit. Referri illi gratia tam longo ſpatio non potuit. In illius reſpectum, iſte populo praeſideat: non quia ſcit aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, aſpectu foedus, & ornamenta ſua traducturus. Iam me homines accuſabunt, caecum & temerarium dicent, neſcientem quo loco, quae ſummis ac excellentiſſimis debentur, ponam. At ego ſcio, alij me illud dare, alij olim debitum ſoluere. Vnde iſti norunt illum gloriae ſequentis fugaciſſimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt, numquam bonum ſuum à publico diſtinguentem? Vbi, inquis, iſte, aut quis eſt? Apud me iſtae expenſorum acceptorumque rationes diſpunguntur. Ego quid cui debeam, ſcio. alijs poſt longam diem repono, alijs in anteceſſum: prout occaſio, & reip. meae vtilitas tulit.

CAP. XXXIII.

INgrato ergo aliquando quaedam, ſed non propter ipſum dabo. Quid ſi, inquit, neſcis, verum gratus ſit, an ingratus? Expectabis donec ſcias, an dandi beneficij tempus non amittes? Expectare longum eſt. Nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura eſt. Non expectare, temerarium eſt. Huic reſpõdebimus, nunquã expectare nos certiſſimam rerum cõprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri exploratio, ſed ea ire, qua ducit veri ſimilitudo. Omne hac via procedit officium. Sic ſerimus, ſic nauigamus, ſic militamus, ſic vxores ducimus, ſic liberos tollimus: cum omnium incertus ſit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſerenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit. Expecta, vt niſi bene ceſſura non facias, & niſi comperta veritate nihil mouearis: relicto omni actu vita conſiſtit. Dum veriſimilia me in hoc aut in illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe.

CAP. XXXIIII.

MVlta, inquit, interuenient, per quae & malus pro bono ſurrepat, & bonus pro malo diſpliceat. Fallaces enim ſunt rerũ ſpecies, quibus credimus. Quis negat? Sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi veſtigijs ſequenda eſt. Certiora non habeo. Haec vt quàm diligentiſſime aeſtimem, operam dabo, nec cito illis aſſentiar. Sic enim in proelio poteſt accidere, vt telum meũ in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta, & hoſti, tanquam meo, parcam. Sed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propoſitum eſt hoſtem ferire, ciuem defendere. Si ſciam ingratum eſſe, nõ dabo beneficium. At obrepſit, at impoſuit. Nulla hic culpa tribuentis eſt: quia tanquam grato dedi. Si promiſeris, inquit, te daturum beneficium, & poſtea ingratum eſſe ſcieris, dabis, an non? Si faciſ ſciens, peccas: das enim cui non debes. ſi negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promiſiſti. Secta veſtra hoc loco titubat, & illud ſuperbum promiſſum, nunquã ſapientem facti ſui paenitere, nec vnquã emendare

dare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quae erant, cùm sumeret. Ideo nunquam illum paenitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factum est: nihil melius constitui, quàm quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia praesumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere. Sapiens vtramque partem eius cogitat. Scit quantum liceat errori, quàm incerta sint humana, quàm multa consilijs obstent. Ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, consilijs certis incertos euentus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil aggreditur, & hic illum tuetur.

CAP. XXXV.

PRomisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium. postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quae vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiae crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quae erant promittente me, non praestitero promissum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi aduocationem: postea apparuit per illam causam praeiudicium in patrem meum quaeri. Promisi me peregre vna exiturum: sed iter infestari latrocinijs nunciatur. In rem praesentem venturus fui: sed aeger filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quae fuerunt cum promitterem, vt promittentis fidē teneas. Quae autem maior fieri mutatio potest, quàm si te malum virum & ingratum comperi? Quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque causam habebo deceptus.

CAP. XXXVI.

INspiciam tamen, & quantum sit de quo agitur. Dabit mihi consilium promissae rei modus. Si exiguū est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. Nec tanquam munus dabo, sed verba redimam, & aurem mihi peruellam. Damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Maecenas ait) vt centies obiurgandus sim. Inter sese enim vtrunque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseuerare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. Si leue, conniueamus. Si vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quàm semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promisi, retinebo, sed quod non recte dedi, repetam. Demens est, qui perstat in errore.

CAP. XXXVII.

PHilippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilē expertus operam, subinde ex praeda aliquid illi virtutis causa donauerat, & hominem venalis animae crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. Quod vt Macedoni illi nunciatum est, accurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam. videre tantum mihi Imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petijt, vt sibi praedia cuiusdā donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, a quo receptus erat, a quo sanatus. Multa interim reges, in bello praesertim, opertis oculis donant. Non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? Quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quae petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quòd non & ipse donatus esset: sed Philippo epistolam strictam, ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, vt statim Pausaniae mandaret, vt bona priori domino restitueret. Ceterum improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illae litterae, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse litus expulerat. Sed videbimus, quis modus poenae seruandus fuerit. Auferendum vtique fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autem poena eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo misereri miseros posset?

CAP. XXXVIII.

DAbit tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si iniuriam, etiam si scelus facturus est, etiam si vno facto praeclusurus est naufragis litora? Non est leuitas, a cognito & damnato errore discedere: & ingenue fatendū est: Aliud putaui: deceptus sum. Haec vero superbae stultitiae perseuerantia est: Quod semel dixi, qualecunque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum littorū reliquisset, quae naufragio ceperat, non ne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. Ostende quàm sacra res sit mensa hospitalis. Praebe in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quàm si illam in aes incidissem.

CAP.

CAP. XXXVIIII.

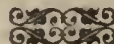
QVare ergo inquit, Zeno vester, cum quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseuerauit credere, quia promiserat? Primum alia condicio est in credito, alia in beneficio. Pecuniae etiam male creditae exactio est. Et appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, portionem feram. beneficium & totum perit, & statim. Praeterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliae. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseuerasset. Quingenti denarij sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat. fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cenam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non quidem si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non concoxerim: sed non si febricitauero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo. Si haec ita erunt, effice, vt idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Destituere leuitas non erit, si aliquid interuenerit noui. Quid miraris, cum condicio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia praesta: & idem sum. Vadimonium promittimus. tamen deseritur. Non in omnes datur actio, Deserentem vis maior excusat.

CAP. XXXX.

IDem etiam illa in quaestione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit. Animum praestare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? Vtique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia subinde alijs beneficijs onerēt. Quid amplius in horum personam possum, quàm velle? Nec enim ideo beneficium nouum reijcere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quàm dabitur: & praebebo me amico meo exercēdae bonitatis suae capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. Quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille praestitit mihi. nempe cum occasionem haberet, cum facultatem. Vtrum bonus vir est, an malus? Apud bonum virum, bonam causam habeo: apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiue remittunt, & nihil se debere testantur. Reijciendi genus est, protinus aliud inuicē mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum possim, quando plus mihi detracturus erit, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus vllam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et vt breuiter dicam, qui nimis cito cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

LIBRI QVARTI FINIS.

M. ANTONII MVRETI AD QVARTVM LIBRVM SENECAE DE BENEFICIIS NOTAE.

IN vltro tributis sit.] *Fateor me non satis intelligere, quae sint vltro tributa. Neque mihi vllo modo satisfaciūt quae de eis scripsit Turnebus capite vicesimo nono libri primi aduersariorū.*

Amamur.] *Nemo non videt, quāto hoc melius sit, quàm quod antea legebatur,* armamur.

Quibus beneficia Demus.] *Male alij.* Debeamus.

Praeterea quaeritis beneficium.] *Locus deprauatus. Fortassis legendum:* Praeterea quaeritis quomodo detis beneficium.

Propter ipsum.] *Inepte emendarant,* Propter vsum.

Turpissimum genus damni.] *Sic liber vetus. Insulse antea,* Turpissimum genus dandi.

Sic enim & legem dicimus.] *Alij,* Scimus. *Vtrum melius sit, dubitaturum neminem arbitror.*

Suspensum amici bonis libellū deiicio.] *Hoc faciebant, qui a se amicum absentem defendi profitebantur, Cicero pro Quintio. Libellos Sex. Alfenus procurator P. Quintij, familiaris & propinquus Sex. Naeuij deijcit.*

Iniecta manu.] *Verbum iuris, quo significatur prehensio & vindicatio pro domino.*

Vt libentius eum videat.] *Corrumpebant sententiam huius loci, qui interijciebant negationem.*

Superuacuum est enim in quod natura imus impelli.] *Foede in alijs libris deprauatus erat hic locus: est ita le-*

ita legeretur. Superuacuum est, inquit, in naturae ius impelli. *Haec non libens adnumero: sed interdum tamen id facere cogor, ne quis maleuolus pauca me praestitisse dicat.*

Vilissimus & facillimus sanguis.] *In vetere erat.* Bilissimus. *Vnde isti belli emendatores fecerant*, Bellissimus.

Proiecisti ipsum extra mundum.] *Inepte in alijs*, Extra metum. *In intermundijs deorum sedem esse dicebat Epicurus.*

Et tutior est vita.] *Comprehensionem hanc iam ante deprauatam ab alijs, magis etiam deprauauit Erasmus qui vtinam a Seneca abstinuisset manus. Minore negatio plaeraque restituerentur.*

Ciceronem filium.] *Ciceronem filium cum Augusto consulem fuisse auctor est Plutarchus.* ἐπεὶ μέντοι τάχιστα κατεπολέμησεν Ἀντώνιον, ὑπατεύων αὐτός, εἵλετο συνάρχοντα τοῦ Κικέρωνος τὸν υἱόν.

Aridaeum.] *Male in alijs Arrbidaeum. frater fuit Alexandri magni, sed ignobili matre ortus.*

Mamercum Scaurum.] *Insignis & abominanda hominis turpitudo. Merito igitur Tacitus tum opprobrium maiorum vocat.*

Vnde vos scitis.] *Vetus liber, Vnde isti nos. Delenda omnia. Librarius per errorē redierat ad id quod paulo antecessit. Vnde isti norunt. Deinde animaduerso errore, non deleuit tamen ea quae frustra geminauerat.*

Conscientia nostra.] *Legendū*, Scientia vestra. *Inducit autē, suo more, quendā aduersus Stoicos loquentē.*

Eadem lex.] *Sic melius, quàm, vt antea*, Eadem res.

Aurem mihi peruelliam.] *Ipse me admonebo, vt postea cautior sim, minusque facilis ad promittendum. Virgilius, Cynthius aurē Vellit & admonuit. Hic ipse libro sequēti Sine tu, loquar mecū: &, Ego mihi aurē peruellā.*

Linguarium dabo.] *Non probari mihi quod Turnebus de hac voce sensit, simulque quomodo eam intelligendam putem, scripsi capite quinto libri xij. variarum Lectionum.*

Demens est qui fidem praestat errori.] *Vox.* Fidem. *abest a veteribus libris. Legendum videtur*, Demens est, qui perstat in errore.

LIBER QVINTVS.

CAP. I.

IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. Hi enim sunt huius officij fines. Quicquid vltra moror, non seruio materiae, sed indulgeo: quae quò ducit, sequendum est, non quo inuitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum, magis non necessarium, quàm superuacuum. Verum quia ita vis, perseueremus, peractis quae rem continebant, scrutari etiam ea, quae sunt his connexa, verū non cohaerentia: quae quisquis diligenter inspicit, nec facit operae pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenso. Liberalis Ebuci, nulla eorū laudatio satisfacit. Neminem vnquam vidi tam benignum, etiam leuissimorum officiorum aestimatorem. Iam bonitas tua eò vsque prolapsa est vt tibi dari putes beneficium quod vlli datur. Paratus es, ne quem beneficij paeniteat pro ingratis dependere. Ipse vsque eò abes ab omni iactatione, vsq; eo statim exonerare cupis quos obligas, vt quicquid in aliquem confers, velis videri non praestare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data reuertuntur.. Nam fere sequuntur beneficia non reposcentem: & vt gloria fugiētes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorū gratius respondet illis, per quos etiā esse ingratis licet. Per te vero non est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, vltro repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis dissimulatisque plura ac maiora adijcere. Propositum optimi viri, & ingentis animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. Succumbunt vitia virtutibus, si illa non cito odisse properaueris.

ILlud vnque vnice tibi placet, velut magnifice dictum: Turpe est beneficijs vinci. quod an sit verum, non immerito quaeri solet: longeque aliud est, quàm mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est, dummodo arma non proijcias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandē fortunā: quae optimorum quoque consiliorum duntaxat exitus temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiā si illam alius gradu velociori antecessit: non vt in certaminibus ad spectaculum editis meliorem palma declarat: quanquam in illis quoque saepe deteriorem praetulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterq. à sua parte esse quàm plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manū habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit, alter autem voluntate par est, etiam si minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere: & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur: quem occidere facilius hostis potuit, quàm auertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, vt vincatur. Nunquam enim succumbet, nunquam renuntiabit. ad vltimum vsque diem vitae stabit, paratus, & in hac statione morietur, magna se accepisse prae se ferens, paria voluisse.

CAP. III.

Lacedaemonij vetant suos pancratio aut cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor metam prior contingit velocitate alium, non animo, antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. Cum inuictos esse Lacedaemonij ciues suos magno aestimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per se ipse exitus, sed vox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus praestat, ne vnquam vincantur: quoniam quidem etiam inter superantia animus inuictus est. Ideo nemo C C C. Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Poenis, non victus: & quisquis alius saeuientis fortunae vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficijs idem est. Plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficijs victa sunt, si inter se data & accepta computes. Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per se aestimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamuis alter videatur inferior.

CAP. IIII.

Ergo nemo vinci potest beneficijs: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo aequat. Hic, quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vtra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum. Tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. Tamen tam par tibi sum, quàm multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficijs vincitur: quia tam gratus est quisque, quàm voluit. Nam si turpe est beneficijs vinci, non oportet à praepotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiā referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodū & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix vllis humanis desiderijs continguntur: quibus nihil potest praestare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar. Necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regijs opibus. Nonne ille tunc merito & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille posset dare.

CAP. V.

Non est turpe, ab his vinci. Neque enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictaeque aduersus dura naturae diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficijs, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunae magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficijs clausit. A parentibus fere vincimur. Nam tam diu illos odio habemus, quàm diu graues iudicamus, & quàm diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam aetas aliquid prudentiae collegit, & apparere coepit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quae non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultae adolescentiae diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit aetas. Ceteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficijs à parente. Quid ni non sit turpe, cum à nullo turpe sit? Quibusdā enim & pares & impares sumus. Pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quae si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non assequi, dummodo sequaris. Saepe necesse est ante alia beneficia petamus, quàm priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus. Quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus: sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. Nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quae non sunt in nostra potestate.

CAP. VI.

Alexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficijs victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Graecos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu suspiciat, ne hoc sibi praestitisse regnum, à Thraciae angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadē re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, a quo victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanae superbiae tumens, vidit aliquem, cui nec dare quicquam posset, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad se veniret. dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum in ipsius potestate erat, non accipere. Deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurū & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiā? Et quid tantū erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitae ac mortis peritum, vtriusque fines tenentem? Si regem in luce media errantem ad rerum naturam admisisset, vsque eo eius ignarum, vt quo die solis defectio fuit, regiam clauderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium,

neficium, si timentem e latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit: quae modo partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit: modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit: modo excludit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit. Sed iam ista sidera, huc & illo diducet velocitas sua, iam recipient diem terrae, & hic ibit ordo per saecula, quae dispositos ac praedictos dies habent, quibus sol intercursu lunae vetetur omnes radios effundere. Paulum expecta. iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si vllū dare potuisset Socrati. Quare ergo hoc Socrates dixit? Vt facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maxime potentium, maluit illi vafre negare, quàm contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quae nollet. Timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno aestimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege. In aequo vtranque ponit repulsam. Et superbo fastidiri acerbius est, quàm non timeri. Vis scire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutē is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII.

SAtis (vt existimo!) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficijs vinci: quod qui quaerit, scit non solere homines sibijpsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare, an debeat referre sibi gratiam. quod vt videretur quaerendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri possum alio quàm de me: Ego mihi irascor, &, Ego à me pœnas exigam, &, Odi me. multa praeterea huiusmodi, per quae vnusquisque de se tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Praeterea quae si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quàm in se sordidū esse, & in se durum ac saeuum, & sui negligentē? Tam alieni corporis leno male audit, quàm sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat sibi, quàm qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrij, regere, quàm animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates non agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deest, à te ipso mutuare. Quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere solemus: Sine te, loquar mecum: &, Ego mihi aurem peruellam. Quae si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare: quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium contraria sunt. Si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit. Nemo sibi debet. Natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. Debitor non est sine creditore, non magis quàm maritus sine vxore, aut sine filio pater.

CAP. VIII.

ALiquis dare debet, vt aliquis accipiat. Non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat. quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit, quomodo si aeger cum cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum aliquis probe fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recipit. Vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) versura fit, & velut lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat quàm qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum Debere, non habet nisi inter duos locum. Quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quae sequebantur praecedunt, & quae occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri. cum illum in multa mutaueris, vnus est. Caecidit se: iniuriarum cum quo agat non habet. Alligauit & clausit: de vi non tenetur. Beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quicquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quicquam potest, quod quo excedat non habet, sed eodem reuoluitur, vnde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositae quaestioni? Dicā. Puta te ingratum esse. non peribit beneficium. habet illud, qui dedit. Puta te recipere nolle. apud te est, antequam redditur. Non potes quicquam amittere. Quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipsum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX.

BEneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est,

ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturae suae paret, à qua ad caritatem sui compositus est: vnde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemēs, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod alijs praestare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi praestare, natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vnquam laudatus est, quòd sibi ipsi fuisset auxilio? quòd se eripuisset latronibus? Nemo sibi beneficium dat, non magis quàm hospitium. Nemo sibi donat, nō magis quàm credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat. Inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam referret, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, vtrum det sibi beneficium, an reddat, cum intra eundem hominem res geratur? Liberaui me periculo. beneficium mihi dedi. Iterum me periculo libero. do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. Nam etiā si damus, nō debemus. Quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri. Debet nemo, nisi alteri. Reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X.

Beneficium est, praestitisse aliquid vtiliter. Verbum autem, Praestitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? Quia venditio alienatio est, & rei suae, iurisque sui in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in vnum coeunt, vt idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. Quidni? cum ex diuerso ista verba posita sunt. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paulo ante dicebam, quaedam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. Nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. Quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Idem ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit, non magis quàm sibi fauet, quàm suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi. Quid ni? cum inter ea sit habendum beneficium, quae secundam personam desiderant. Quaedam cum sint honesta, pulcherrima, summae virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona fides colitur. Num quis ergo dicitur sibi fidem praestitisse?

CAP. XI.

Venio nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam. Nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quàm consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiae relatio, vltro citroque ire debent. Intra vnum hominem nō est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid. Qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiae, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. Et quis vnquam ingratus hoc noluit facere? immo quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autē, Ago gratias mihi, quòd illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cum datum est, non reddi. Qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit. Ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quòd alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suae oblitus est: quòd alteri dedit ablaturus sibi. Hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spē inducit, vt dicat: Hic homo colendus est, illi beneficium dedi, dabit & mihi. Beneficiū est, quod quis non sua causa dat, sed eius cui dat. Is qui sibi beneficium dat, sua causa dat. Non est ergo beneficium.

CAP. XII.

Videor tibi iam illud quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo, qui operae pretium facit; immo totam operam bona fide perdere. Expecta. etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cum euaseris, nihil amplius assecutus eris, quàm vt eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmodum quaedam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, vt eorum solutio imperito difficilis sit, quae ille, qui implicuit, sine vllo negotio separat: quia commissuras eorum & mores nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem: tentant enim acumen animorū & intentionem excitant: ita haec quae videntur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segnitiem ingenijs auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo scabri aliquid & confragosi obijciendū, per quod erepāt, & solicite vestigiū faciant. Dicitur nemo ingratus esse. Id sic colligitur. Beneficiū est quod prodest: prodesse autē nemo homini malo potest, vt dicitis Stoici: ergo beneficiū nō accipit malus: itaq. nec ingratus est. Etiamnū beneficiū honesta & probabilis res est. Apud malū nulli honestae

nestae rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. Et ideo non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia recte facit. Si omnia recte facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. Quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. Ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonũ, honestum. Id peruenire ad malum non potest. Desinit enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaq. dissentiunt, nec in vnũ eunt. Ideo nemo illi prodest: quia quicquid ad illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem, quoscunque accepit cibos mutat, & omne alimentum in causam doloris trahit: ita animus caecus, quicquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriae facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum aestus subest, minusque se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod prosit: immo nihil quod non noceat. Quaecunque enim illis contigerunt, in naturam suã vertunt. extra speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII.

SEd quamuis haec ita sint, accipere tamen malus potest, quae beneficijs similia sint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt enim bona, sunt corporis, sunt fortunae. Illa à stulto ac malo submouentur. Ad haec admittitur, quae & accipere potest, & debet reddere: & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanae longe lateque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. Haec qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quae non sunt animum factura meliorem: commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Haec & vir a bono dare malus potest, & accipere a bono: vt pecuniam, vestem, honores, & vitam. Quae si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quaedam etiamsi vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem & argenteam & auream dicimus. Sic illitteratum non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. Sic qui male vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia, sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. Falsum est. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij specie fefellit, tam ingratus est, quàm veneficus, qui saporem cum venenum crederet, miscuit.

CAP. XIIII.

CLeanthes vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant poenas, quamuis nemo vsque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cum malo dari beneficium non possit? Ea scilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quae apud imperitos bona sunt: cui tametsi malus est, ipse quoque in simili materia gratus esse debebit: & illa qualiacunque sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum: quale apud Lacedaemonios fuit, quod vsum numeratae pecuniae praestat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exolue.

CAP. XV.

QVid sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat: ad vos non pertinet: ad alios spectat verum. Vos ad speciem veri componite animũ: & dum honestum dicitis, quicquid est id, quod nomine honesti iactatur, id colite. Quomodo inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (vt dicitis) omnes stulti mali sunt. Qui autem habet vitium vnum, habet omnia. Omnes autem stulti & mali sunt. Omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela est, beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non inuicem pessime mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo prauoque numerari tum, quicquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio quae, non ex philosophorum domo clam, sed ex medio conuentu, populos gentesque damnatura vox mittitur.

—— Non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero. fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est. Beneficia in scelus versa sunt: & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur. Ipsi patriae manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicã stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam conuertuntur, & imperatoria contio est, Pugnate contra coniuges, pugnare contra liberos. Aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem iniussu senatus deberetis, quibusq. exercitum victorem reducentibus curia extra muros praebe-

retur, nunc ciuibus cæsis, perfusi cruore cognato, vrbem subrectis intrare vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

CAP. XVI.

INgratus est Coriolanus: sero & post sceleris pœnitentiam pius. posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina: parum est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persoluerint. Ingratus C. Marius, ad consulatum à caliga perductus: qui nisi Cimbricis caedibus Romana funera aequauerit, nisi ciuilis exitij, & trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam, ac repositam in priorem locum fortunam suã sentiet. Ingratus L. Sylla: qui patriam durioribus remedijs quàm pericula erant, sanauit. Qui cũ à Praenestina arce vsq. ad Collinam portam per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in vrbe proelia, alias caedes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam, quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est: Dij magni, vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicae reddidit, vt in possessionem eius alios quoque induceret, quasi potentiae suae detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias vt eligat, distribuit, dum ita trium viris R. P. diuidit, vt tamen in sua domo duae partes essent, eo redegit populũ R. vt saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor, qui a Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quàm Porsennae fuerat. Tẽperauit quidẽ ius crudelitateq. victoriae. Quòd dicere solebat, praestitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt. Hic gladium cito condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem iure caesum pronuntiauit, interfectoresque eius, in prouincias & imperia dimisit: patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala destinauit, ne Romanis quidem regibus: vt quae Achaeis, Rhodijs, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

CAP. XVII.

DEficiet dies enumerantem ingratos vsque in vltima patriae exitia. Aeque immensum erit, si percurrere coepero, ipsa respublica quàm ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit, quàmque non minus saepe peccauerit, quàm in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit. Scipionem dimisit, exulauit post Catilinã Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factũ quicquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiae pretium tulit in Asia latere. Catoni populus Romanus praeturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publice sumus. Se quisque interroget. Nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, vt omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? Et cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adijce, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed nõ est quòd irascaris. Ignosce illis. omnes insaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, Quàm ingrata sit iuuentus vide. Quis non patri suo supremum diem, vt innocens sit, optat? vt moderatus, expectat? vt pius, cogitat? Quotus quisque vxoris optimae mortem timet, vt non cõputet? Cui rogo litigatori defenso, tã magni beneficij vltra res proximas memoria durauit? Illud in confesso est. Quis sine querela moritur? Quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi?

Quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentũ praefato tẽpore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonũ in tempore. Quantumcunque est, boni consule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benigne aestimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus. Hoc satis est. Potuit plus: sed hoc quoque beneficiũ est. Grati simus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid praestiterunt, grati etiam aduersus eos, qui nostris praestiterunt.

CAP. XVIII.

IN infinitum, inquis, me obligas, cum dicis, & nostris. Itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. Primum vnde quo, quaero. Deinde illud vtique mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auo? nunquid vxori, & socero? Dic mihi, vbi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuũ coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficiũ non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo. Si filium tuum seruauero, non habebis beneficiũ meũ?

CAP. XVIIII.

DIssimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam quo minus ruat fulcit, praestat mihi. Ipsa enim domus sine sensu est. Debitorẽ me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idẽ de seruo dicã.

mei

mei mancipij res est, mihi seruatur. Ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. Itaque ille accipit: ego beneficio laetor. Contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: Filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? Felicior futurus est, si saluum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? Qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximae periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. Quaedam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant. Ab eo autem exigi quicque debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non quaeritur, quò beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed vbi primo collocetur. A reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te: non dicis, filium mihi donasti, & si hic perisset, victurus non fui? Pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuae praefers? Etiamnum cum filium tuum seruaui, ad genua procumbis, dijs vota soluis, tanquam ipse seruatus. Illae voces exeũt tibi: Nihil interest, mea an me seruaueris. duos seruasti: immo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? Quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, nõ tamen ego debuero. Quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa vtilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi. Non quaeritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. Prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, nisi à volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem nõ noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando euenit, vt patrem oderis, filium serues: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed vt dialogorum altercatione seposita, tanquã iurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiã si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse praestare aliquid: non tanquam soluendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi causam. Repeti à patre beneficium non debet. Si quid pro hoc benigne facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriae. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paulatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quaeri. Fratres duo dissident. si alterum seruo, an dem beneficium ei, qui fratrem inuisum non perisse moleste laturus est. Non est dubium, quin beneficium sit, etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

CAP. XX.

Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & vrere vt sanes, & vinculis coercere. Non est spectandũ an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus nummus, quẽ barbarus & ignarus formae publicae reiecit. Beneficium & odit & accepit, si modo id prodest, si is qui dabat, vt prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. Hunc occidi. non est beneficiũ, quamuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiae aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui. nec illi profui (quid enim illius interest, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollemni & necessario per me functus est. Praestiti patri eius, quod ipse praestare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiae & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc praestare me cogitaui. At si terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tanto pere quaeris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, & has causas afferunt. Indignus etiam repetenti non reddet. dignus etiã per se referet. Praeterea si bono viro dedisti, expecta: ne iniuriam illi facias appellando, tanquã non fuisset sua sponte redditurus. Si malo viro dedisti: fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Praeterea lex quod non iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quàm diu me nihil vrget, quàm diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quàm repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum vxor deducitur, si patriae salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. Nouissime recipiendi beneficij necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde cum bono viro beneficium do, sic do, tanquam nunquam repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit.

CAP. XXI.

Multa legem non habent, nec actionem: ad quae consuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico praestare. Quae lex ad id praestandum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanũ sermo-

sermonem non continuerit,& fidem datam,nec seruatam,indignabor.Sed ex beneficio,inquit, creditũ facis. Minime.Non enim exigo,sed repeto:& ne repeto quidem,sed admoneo.Ne vltima quidem necessitas in hoc aget, vt ad eum veniam,cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri,eum transibo,nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo faenerator quosdam debitores nõ appellat,quos scit decoxisse,& in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter praeteribo,nec ab vllo beneficium repetam, nisi a quo non ablaturus ero,sed recepturus.

CAP. XXII.

MVlti sunt,qui nec negare sciant,quod acceperunt,nec referre:qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quàm ingrati,segnes & tardi,lenta nomina,non mala.Hos ego non appellabo, sed commonefaciam,& ad officium aliud agentes reducam,qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare,alioquin vltro obtulissem.Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi praestiteris.Hos ego quare dubitem,& sibi meliores & mihi facere? Quemcunq. potuero peccare prohibeo,multo magis amicum,& ne peccet,& ne in me potissimũ peccet. Alterum illi beneficiũ do,si illum ingratum esse non patior:nec dure illi exprobrabo quae praestiti,sed quàm potero mollissime,vt potestatem referendae gratiae faciam,renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus,si emendari illum sperauero posse. Nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo,ne ex ingrato inimicum faciam. Quòd si admonitionis quoq. suggillationem ingratis remittimus,segniores ad reddẽda beneficia faciemus. Quosdam vero sanabiles & qui fieri boni possint,si quid illos remorderet, perire patiemur admonitione sublata, qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII.

QVidam vt expergiscantur non feriendi,sed commouendi sunt.Eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non cessat,sed languet.Hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere.Iniuria est enim:si in hoc non repetis, vt ingratus sim. Quid si ignoro,quid desideres? Quid si occupationibus districtus,& in alia vocatus,occasionem non obseruaui? Ostẽde mihi quid possim,quid velis. Quare desperas,antequam tentas? Quare properas & beneficium & amicum perdere? Vnde scis nolim,an ignorem,an animus,an facultas desit mihi? Experire. Admonebo ergo,nõ amare, non palam: sine conuicio: sic,ut se redisse in memoriam,non reduci putet.

CAP. XXIIII.

CAusam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam paulo violentior aduersus vicinos suos,& causa premebatur. Meministi,inquit, Imperator,in Hispania talum te torsisse circa Sucronem? cũ Caesar meminisse se dixisset: Meministi quoque,inquit,sub quadam arbore minimum vmbrae spargente,cum velles residere feruentissimo sole,& esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa arbor eruperat,quendam ex commilitonibus penulam suam substrauisse. Cum dixisset Caesar: Quid ni meminerim? & quidem siti confectus,quia impeditus ire ad fontem proximum non poterã, repere manibus volebam,nisi commilito,homo fortis ac strenuus,aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo inquit,Imperator,agnoscere illum hominem,aut illam galeam? Caesar ait, se non posse galeam agnoscere,hominem pulchre posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quòd se à cognitione media ad veterem fabulam abduceret: Tu vtique ille non es. Merito,inquit,Caesar me non agnoscis,nam cum hoc factum est,integer eram. postea ad Mũdam in acie oculus mihi effossus est, & in capite lecta ossa. Nec galeam illam si videres agnosceres. Machaera enim Hispana diuisa est. Vetuit illi exhiberi negotium Caesar: & agellos,in quibus vicinalis via,causa rixae ac litium fuerat,militi suo donauit.

CAP. XXV.

QVid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore,cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens,exercitus disponentẽ,non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium,sed resumere bono loco positum & paratum, Ad quod tamen vt sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque quia hoc aut necessitate facturus ero,aut illius causa, à quo repetam. Tiberius Caesar inter initia dicenti cuidam, Meministi,antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini,inquit, quid fuerim. Ab hoc nedum esset repetendum beneficium,optanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & aequalium notitiam, & illam solam praesentem fortunam suam aspici,illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat veterem amicum. Magis tempestiue repetendum est beneficium,quàm petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandum,si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit,rogamus: & illos vota non exorant,sed admonent. Dijs quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiose cultas, quo obsequentes faciat, & parent. Moneri velle ac posse,secunda virtus est. Huc illuc fraenis leniter motis flectẽdus est animus, paucis sui rector optimus. proximi sunt,qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies,sed sine vsu, quam lumen à dijs immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus

suum

ſuum artifex mouerit. Ineſt interim animis voluntas bona: ſed torpet, modo delicijs ac ſitu, modo officij inſcitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, ſed vt magiſtri puerorum diſcentium patienter ferre offenſationes memoriae labentis. Quae, quemadmodum ſubiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendae orationis adducta eſt, ſic ad referendā gratiā admonitione reuocāda eſt.

LIBRI QVINTI FINIS.

M. ANTONII MVRETI AD QVINTVM LIBRVM SENECAE DE BENEFICIIS NOTAE.

IN ſuperioribus libris.] *Opinor legendum.* Quattuor ſuperioribus libris. *Sed illud,* Quattuor. *ita ſcriptum fuiſſe IV. inde datam errori cauſam.*

Dependere.] *Soluere. Inde Actio de bene depenſo.*

Si illa concito odiſſe properaueris.] *Nihil velim temere affirmare. Sed pro* Concito, *legendum putem,* Non cito.

Aut omnino non reddidit.] *Alij, aut omnia. Sed haec veterum librorum ſcriptura eſt, & quidem perſpicue melior.*

Si ſcit debere.] *Particulam, Si alij omnes omiſerant, & locum male diſtinxerant.*

Alexander macedonum Rex.] *Eadem gloriatio Scipionis.*

Cui nemo ciui neque hoſtis
Quiuit pro factis reddere operaepretium.

Id ex ipſo vocabulo apparet.] *Male alij,* Idem, *pro* Id ex.

Quidni? cum inter ea.] *In alijs,* Quid? cum inter ea. *quomodo deprauatur ſententia.*

Illa a ſtulto ac malo ſubmouentur.] *Voces duas ab alijs interiectas, deleui, vt redundantes.*

Commoda & expetenda.] *εὔχρηστα καὶ προηγμένα. Voces Stoicorum propriae.*

Cui tametſi malus eſt.] *De hac voce ſcripſi capite xviij. libri xi. Var. lect.*

Ad alios ſpectat verum.] *In alijs omnibus editionibus ita deformatus erat hic locus, vt non intelligeretur.*

Non ex philoſophorum domo clamat.] *Cum in vetere libro ſcriptum viderem,* Clamet, *auſus ſum vnā litteram addere, & edendum curaui,* Clam, ſet: *neque dum me illius mutationis piget.*

Romana funera.] *Ita melius iudicaui, quàm, vt vulgo editum erat,* Omnia funera. *Paulo poſt etiam, vbi legebatur* Exilij, *malui.* Exitij.

Durioribus remedijs quam pericula erant.] *Videtur reſpexiſſe ad illum apud Graecos nobilem verſum.*
Τὸ φάρμακον σου τῆς νόσου μεῖζον κακοῦ.

Vltra res proximas.] *Ita dicit res, vt cum dicimus res prolatas, aut ad res redire.*

Praefato tempore.] *προειμαρμένῳ. ab eadem enim origine eſt fatum.*

At ſi terram ignoto mortuo inieci.] *Hoc inter praecipua humanitatis officia numerabant. Virgilius. aut tu mihi terram Inijce. Horatius. Licebit, Iniecto ter puluere curras.*

Si malo viro dediſti flerem.] *Sunt qui legant,* Si malo viro dediſti fle rem, *quo nihil ſtultius. Quando enim cuiquam auctor eſſet Seneca, vt fleret? Ego, extritis tribus litteris, lego,* Si malo viro dediſti, fer.

Ne eſſet mihi opus auxilio hominis ingrati.] *Alij omnes omiſerant vocem.* Opus.

Ne vltima quidem neceſſitas.] *Male alij, Nam vltima quoque.*

LIBER SEXTVS.

CAP. I.

QVaedam, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenij cauſa quaeruntur, & ſemper extra vitam iacent: quaedam & dum quaeruntur, oblectamento ſunt, & quaeſita vſui. Omnium tibi copiam faciam. Tu illa, vtcunque tibi viſum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque ſi abire protinus iuſſeris, nonnihil actum erit. Nam etiam quod diſcere ſuperuacuum eſt, prodeſt cognoſcere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille ſuaſerit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam.

CAP.

CAP. II.

AN beneficiũ eripi possit, quaesitũ est. Quidam negant posse. Non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quãuis aeger non sit sine morbo, non tamen idem est aeger & morbus. Ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad vnumquenque nostrum beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominũ mutat. Itaq; tu illum eripis. ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quae ad nos peruenerunt, ne sint, effici potest: ne fuerint, non potest. Pars autem beneficij & quidem certissima est, quae fuit. Nonnunquam vsu beneficij longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipiũ, & quicquid est, in quo haesit beneficij nomen. Ipsum vero stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III.

EGregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cum fortunam suam transeuntem alio videat, & sibi nihil relictum, praeter ius mortis, id quoque, si cito occupauerit, exclamare: Hoc habeo quodcunque dedi. O quantum habere potuit, si voluisset. Hae sunt diuitiae certae, in quacunque sortis humanae leuitate, vno loco permansurae: quae quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiã. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quae vos tumidos, & supra humana elatos, oblitusci cogunt vestrae fragilitatis, quae ferreis claustris custoditis armati, quae ex alieno sanguine rapta vestro defenditis, propter quae classes cruentaturas maria deducitis, propter quae quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna comparet, propter quae ruptis toties affinitatis, amicitiae, collegij foederibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est, non sunt vestra: in depositi causa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia. aut hostis illa, aut hostilis animi successor inuadet. Quaeris quomodo illa tua facias? dono dando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para, honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas, quãdiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt. cum donasti, beneficium est.

CAP. IIII.

FAteris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt, propter quae benefium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed vxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus laesit, quàm ante profuerat, non tantum gratia extinguitur, sed vlciscendi querendique libertas fit, vbi in comparatione beneficij praeponderauit iniuria. ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, vt illos auersari & eiurare ius fasque sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, quae dederant? Minime sed impietas sequentium temporum commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficij gratia: & efficitur, non, ne habeam, sed ne debeam. Pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit. pensatum est creditum damno. nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic: quia aliquid benigne aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbe, contumeliose, crudeliter, eo loco me posuit, vt perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem. Vim beneficijs suis attulit. Colonum suum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit, quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor saepe damnatur, vbi plus ex alia causa abstulit, quàm ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet qui dicat. Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, agellum quem non emeras possides: aestimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Saepe etiam beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem paenitẽtia, si miserum se dixit, quòd dedisset, si cum daret suspirauit, vultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua causa, aut certe non mea dedit: si non desijt insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quaedam pecuniae, de quibus ius creditori nõ dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V.

INter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Dedisti beneficium: iniuriam postea fecisti. Et beneficio gratia debetur, & iniuriae vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi poenam. Alter ab altero absoluitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni? cum omnis solutio non idem reddat, sed tantundem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio fit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorũ istae acutae ineptiae sunt, qui hereditatem negant vsucapi posse. sed ea quae in hereditate sunt: tanquam quicquam aliud sit hereditas quàm ea quae in hereditate sunt. illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, vtrum & benefi-

cium

cium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit vos sciatis. Separãtur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Confunditur formula, si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. VI.

Quae proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraq. sua via it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quàm furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur: licet me comparare inter se quãtum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronuntiare, vtrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostrae potestatis: eundum est, quà ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficij & iniuriae, videbo an etiam vltro mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficiũ superueniens iniuriam apparere non patitur.

CAP. VII.

Vltus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.
Littus ama. ——

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quaeri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit: & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos nõ obliget, manifestius est, quàm vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et haec quaestio facile expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illo cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amoena pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quàm odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus aspiret: nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quicquam debetur. Et quàm multos e periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus. Et quàm multos aestu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cum vtrique velle defuerit? Quid autem interest, vtrum me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceae debere beneficium: an ei qui aeque quàm ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII.

Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, causa sanitatis fuit: quomodo quorundam, flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideo quicquam horum etiam si saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt: immo quia nolunt, non tamen ideo illis beneficium debemus. Quid si perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quicquam, cuius manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Saepe testis dum aperte peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa quae premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant causa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint. Quia telum quo missum sit, non quo peruenerit, quaeritur. Et beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & vnum testem temere dimittit, causam meã erexit. Non quaero an pro me errauerit, quia contra me voluit.

CAP. IX.

Nempe vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. Vt beneficium daret, velle debuit. Nã quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo nollet, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelae eximat, cum in re sit iniuria, quàm nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. Et amicum & inimicum voluntas facit. Quàm multos militiae morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suae occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamẽ beneficium debemus: quoniam extra sensum officij casus est, nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona voluntate proficiscitur, nisi illud agnoscat, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit, nihil illi debeo. Profuit cum vellet nocere, imitabor ipsum.

CAP.

CAP. X.

AD primum illum reuertamur. vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipse vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod a nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare: vt non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimae ac plenissimae voluntati fortuna deesset, id aeque beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI.

CLeanthes exemplo eiusmodi vtitur: Ad quaerendum, inquit, & accersendum ex academia Platonē, duos pueros misi. Alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quàm irritus rediit. Alter apud proximum circulatorem resedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quaesierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod iussus est fecit: hunc feliciter inertem castigabimus. Voluntas est, quae apud nos ponit officium: cuius vide quae conditio sit, vt me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse, animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed nō obligatus. Et volam illi aliquid praestare: nam & ille voluit mihi. Ceterum si benigniore fortuna vsus praestitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium à me fiet numerandi.

CAP. XII.

INtelligo iam quid velis quaerere. Non opus est te dicere. vultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? Hoc enim saepe te conquerentem audio, quòd quaedam homines sibi praestant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quaestiunculam diuidam, & rem aequam ab iniqua separabo. Multum enim interest, vtrum aliquis beneficium nobis det sua causa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & aestiuum pabulum prospicit: eo loco quo qui captiuos suos vt commodius vaeneāt, pascit, & opimos boues saginat ac defricat, quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet atque ornat. Multum (vt ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII.

REursus non sum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cum mihi vtilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat: immo etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis dā ti profuerit: dummodo id qui dabat duos intuens dederit, & inter me seque diuiserit. Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitauit, ingratus sum, non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summae malignitatis est, nō vocare beneficium nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi qui beneficium dat sua causa, respondebo. Quare potius te mihi profuisse dices, quàm me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratū, quam si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero. nihil debebis mihi, cum te seruitute ac vinculis liberauero? Atqui mea id causa faciam. Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua causa facis, aliquid mea. Tua, quòd redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad vtilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quòd eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Praefers me aliis: hoc totum mea causa facis. Itaque si praetorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus, nemo quicquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes quod cuiquam imputares, à tua vtilitate seductum. Non sum iniquus beneficii interpres: nec desidero illud mihi tantum dari, sed & tibi.

CAP. XIIII.

QVid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra coniici iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? immo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc dicam. Aliquid mea causa facis, quòd me ad fortunam redemptionis admittis. quòd nomen meum exiit, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunae debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunae debere potui. Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum. viuere non possum nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessariū fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem: in quo inuehendo mercator non cogitauit, quantum auxilii allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi non debeo.

CAP. XV.

ISto modo, inquit, ne medico quidem debere te, nisi mercedulam dices: nec praeceptori, quia aliquid nume-

numeraueris. Atqui omniũ horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respõdetur, quaedam pluris esse, quàm emuntur. Emis à medico rem inaestimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium praeceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretiũ, sed operae soluitur, quod deseruiunt, quòd à rebus suis auocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quaedam, inquit, pluris sunt quàm vaenierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta sint, debes. Primum quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde nõ vaenijt illud suo pretio, sed tuo. Pluris est, inquit quàm vaenijt. Sed pluris vaenire non potuit. Pretium autem cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaueris: tãti sunt, quanto pluris vaenire non possunt. Praeterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen vllum istic tuum munus est, vt non ex vsu effectuue, sed ex consuetudine & annona aestimetur. Quod tu pretium ponis traijcienti maria, & per medios fluctus, cũ e terrae conspectu recessit, certam secanti viam, & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subito vela stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellae, & repentinum impetum stare? Huic tamen tantae rei praemium vectura persoluit. Quanti aestimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti ista consecuturus diuersorium subeam. Quantum nobis praestat, qui labentem domum fulcit? & agentem ex imo rimas, insulam incredibili arte suspendit? Certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus praestat. Notum est tamen, illas turres pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber quid in diem mereat.

CAP. XVI.

INfinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & praeceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac praeceptore in amicum transeunt, & nos non arte quã vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate. Itaque medico qui nihil amplius quàm manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine vllo affectu facienda vitandaue praecipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicũ vidit, sed tanquam imperatorem. Ne praeceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum, & cum in medium effunderet, quae sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeatur multum? non quia pluris est quod vendiderunt quàm emimus, sed quia nobis ipsis aliquid praestiterunt. Ille plus impẽdit, quàm medico necesse est. Pro me, nõ pro fama artis, extimuit. Non fuit contentus remedia mõstrare, sed admouit. Interea solicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit. Nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepit. In turba multorum inuocantium, ego illi potissima cura fui. Tantum alijs vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tãquam amico obligatus sum. Alter rursus in docendo & laborem & taedium tulit, praeter illa quae praecipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit, nec quae sciebat, maligne dispensauit, quo diutius esset necessarius, sed cupijt si posset vniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. XVII.

SOrdidissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adijcimus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimae mercis, & in diem se locanti corollarium aspersimus, In optimis vero artibus quae vitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quàm pepigit, ingratus est. Adijce, quod talium studiorum traditio miscet animos. hoc cum factum est, tam medico quàm praeceptori pretium operae soluitur, animi debetur.

CAP. XVIII.

PLato cum flumen naue transisset, nec ab illo quicquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paulo post, cum alium atque alium gratis eadem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod praestas, debes non tantum mihi praestare, sed tanquam mihi. Nõ potes ob id quenquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? Nihil debetur pro hoc? Nihil tanquam ab vno. cum omnibus soluam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX.

NEgas, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? Nego. Aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua causa, aut vtique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare: sed aut reip. aut viciniae, aut ambitioni suae praestat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quàm quod à singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quid ni debeant? Debebunt autem non tamquam proprium beneficium, sed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuersis proderat, noluit mihi

propriẽ ciuitatem dare.nec in me direxit animum . Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset, quod fecit? Primum cum cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. Eram enim Gallus:& me, etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed commune. Vnus e populo, non tanquam pro me soluam, sed tan quam pro patria conferam.

CAP. XX.

SI quis patriae meae pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc aes alienum profitebor, aut candidatus, aut reus: ad exoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me. & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse quod me obliget. Isto, inquit, modo nec Lunae, nec Soli quicquam debes. Non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum. Adijce nunc, quod nostra & horum condicio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suae fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. Quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. XXI.

SCiam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. Ad summam, consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. Immo magnum argumentum est firmae voluntatis, ne mutare quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. Ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere quod debet. Praeterea multum interest, virum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur, an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant inquit velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diuerso nemo aeque videri debeat velle, quàm cuius voluntas vsque eo certa est, vt aeterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII.

AGedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam vniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusque velocitatis citatissimae, in tot saecula promissas vices in medio itinere destituat, & quae nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex aequo temperantia, repentino concremetur incendio, & ex tanta varietate soluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris. Ista tibi prosunt etiam inuito, euntque ista tua causa: etiam si maior illis alia, ac prior causa est.

CAP. XXIII.

ADijce nunc, quòd non externa cogunt deos. sed sua illis in legem aeterna voluntas est. statuerunt quae non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quicquid desinere non possunt, perseuerare voluerunt. Nec vnquam primi consilij deos paenitet. Sine dubio illis desciscere in contrarium non licet. Sed non ideo, quia vis sua illos in proposito tenet, ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cum vniuersa disponerent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum causa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunae, & caeteris caelestibus beneficium: quia etiam si potiora illis sunt, in quae oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adijce, quod destinato iuuant. Ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed haec quae accipimus, accepturos scierunt: & quanquã maius illis propositum sit, maiorq. actus sui fructus, quàm seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates à principio rerum praemissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem. & multi non vt gignerent coierunt. Dij nõ possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & alia vtilia prouiderint. nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos ante natura, quàm fecit. Nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines, humani imperij condicio sit. Vide in quantum corporibus vagari liceat, quae non coercuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. Vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quaerant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet quo magis glorietur aut certe cui glorietur. Quantus iste furor est, controuersiam dijs muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à

quibus

quibus eummaxime accipit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta autem peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus est: & continuationem ipsam, seriemque beneficij, argumentum vocare necessario dantis? Nolo. sibi habeat. Quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his astrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit, cuiusque beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus est.

CAP. XXIIII.

NOn vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam, parentes ad salubrium rerum patientiã cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt, & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coactam applicant. Adolescentibus quoque, ac iam potentibus sui, si remedia, metu aut intemperantia reijciũt, vis adhibetur, ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quae à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. XXV.

HIs ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati, qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc recte faciant, & pia voluntate, quaeritur: quorum animus similis est prauo amore flagrantibus, qui amicae suae optant exilium, vt desertam fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt assideant: & quicquid inimicus optaret, amantes vouent. Fere idem itaque exitus est odij & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quae detrahant, & ad beneficiũ iniuria veniunt: cum sanctius sit vel cessare, quàm per scelus officio locum quaerere. Quid si gubernator à Dijs tempestates infestissimas, & procellas petat, vt gratior ars sua periculo fiat? Quid si imperator deos oret, vt magna vis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis, infesta signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lapsis, profligatisque succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & ante illos sterni, quàm erigi volunt. Inhumana ista, & peruerse grati animi natura est, cõtra eũ optare, cui honeste deesse non possis.

CAP. XXVI.

NOn nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum & remedium. Hoc dicis, nonnihil te peccare, sed minus quàm si sine remedio periculũ optares. Nequitia est: vt extrahas, mergere: euertere, vt suscites: vt emittas, includere. Non est beneficium, iniuriae finis: nec vnquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quàm sanes. Potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, vt sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata vulneri, placuit: quod ita coisse gaudemus, vt non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII.

SImul, inquit, vt possim ferre illi opem, precor. Primum, vt te in media parte voti tui occupem, iam ingratus es. Nondum audio quid illi velis praestare. scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum, vt ope indigeat. Hoc contra illũ est. Optas vt tua indigeat ope. Hoc pro te est: non succurrere vis illi sed soluere. Qui sic properat, ipse solui vult, non soluere. Ita quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. Optas enim, non vt tu facultatem habeas referendae gratiae, sed vt ille necessitatem implorandae. Superiorem te facis, & quod nefas est, bene meritum ad pedes tuos mittis. Quanto satius est, honesta voluntate debere, quàm per malam rationem soluere? Si infitiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret. Nunc vis illum subijci tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra beneficia sua iaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest diuidi? quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdã vt ignoscerent. Nec ideo non hostilia vota: in quibus quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Deniq. qualia esse iudicas vota, quae nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? Pessime cum eo agis, cui vis à dijs noceri, à te succurri: inique cum ipsis dijs. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. Vt tu prosis, dij nocebunt. Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illũ lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret. Quid interest, vtrum istud fraude tentetur, an voto? Nisi quòd potentiores illi aduersarios quaeris. Non est quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: immo iniuriosum, etiam si irritũ. Quicquid non efficis, dei munus est: iniuria vero, quicquid optas. Sat est. Tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

CAP. XXVIII.

SI vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primum certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. Deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Praeterea tu condicionem voti tui nosti. me tempestas occupauit, portus ac praesidij dubium. Quantum existimas tormentum,

etiam si accepero, egisse? etiam si seruatus fuero, trepidasse? etiã si absolutus fuero, causam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, vt non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta vt reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX.

QVanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne vtatur largiendo iuuandoque, vt nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum paenitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam & clementiam irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. Tam aequali in eum fortuna indulgentia perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientia, gratus. Quanto haec iustiora vota sunt, quae te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? Quàm multa sunt, per quae quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? Fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus, aures, si deliberare velit, diligentes, tutae, secretae, conuictus familiaritas. Neminem tam alte secunda posuerunt, vt non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX.

ISta tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. Vt gratus esse possis, iratis dijs opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es. Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem. Hae sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse vis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat te referre, etiam summa felicitate praeditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Ne te inuitũ distringam: Omnia sane excluserit opulenta felicitas: monstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in praeceps agat extincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissime fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos quàm audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri nouissime suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe quàm vinci, & perpetua credunt, quae in summum perducta maxime nutant. Ingentia super se ea ipsa regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scaena & vanis & cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI.

CVm bellum Graeciae indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quàm caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuntium belli, & ad primam aduentus famam, terga versuros. Alius, nihil esse dubij, quin illa mole non vinci solũ Graecia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque vrbes inuenirent, & profugis hostibus vastae solitudines relinquerentur, nõ habituris, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copijs campestria, vix patere caelum satis ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum multa vndique iactarentur, quae hominem nimia aestimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedaemonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica nunquam regi posse: nec diu durare, quicquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium milia trecenti morabuntur, haerebunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. Tota illos Asia non mouebit loco. Tantas minas belli, & paenae totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cum te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semita haerebis, & aestimabis futura damna, cum computaueris quãti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis velut torrentis more ablati, cuius cum magno terrore, prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiorẽ belli apparatum esse, quàm qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed haec res contra nos est. Ob hoc ipsum te Graecia vincet, quia non capit. Vti toto te nõ potes. Praeterea, quae vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua causa. Acciderunt quae Demaratus praedixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quicquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratusque per totam passim Graeciam Xerxes intelle-

intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore quàm damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet. petit ille, vt Sardis maximam Asiae ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat praemio antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi.

CAP. XXXII.

DIuus Augustus filiam intra pudicitiae maledictum impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legẽ de adulterijs tulerat, filiae in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cum ex adultera in quaestuariam versa, ius omnis licentiae sub ignoto adultero peteret. Haec non tam vindicanda principi quàm tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens irae publicauerat. Deinde cum, interposito tempore, in locum irae subijsset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quae tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, saepe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Maecenas vixisset. Adeo tot habẽti millia hominum, duos reparare difficile est. Caesae sunt legiones, & protinus scriptae. Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Saeuitum est in opera publica ignibus: surrexerunt meliora consumptis. Tota vita, Agrippae & Maecenatis vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitiũ fuisse, qui maluit queri, quàm quaerere? Non est quod existimemus, Agrippam & Maecenatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in praesentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

CAP. XXXIII.

SEd vt me ad propositum reducam, vides quàm facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis: dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent. Plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret. Da consilium vtile. Quaeris quid felici praestare possis? Effice, ne felicitati suae credat, vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illũ contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansurae semper potẽtiae excusseris, docuerisque mobilia esse quae dedit casus, & maiore cursu fugere quàm veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruentum est, retro iri? saepe inter fortunam maximam & vltimam nihil interesse? Nescis quãtum sit pretium amicitiae, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum sed saeculis raram, quae non alibi magis deest, quam vbi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiae, magno aestimare introitum, ac tactum sui liminis, pro honore dare, vt ostio suo propius assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quae receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIIII.

APud nos primi omnium Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, neutros veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio, aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad distringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, Aue, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem cõcutit, scito, etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequentia vicos, & commeantium in vtranq. partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, nõ in atrio quaeritur. Illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensibus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto, si rebus tuis superuacuus. Quemadmodum te & in dubijs, & in aduersis, & in laetis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, laeta moderate: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quae tibi materiam exercendae fidei praebeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat: quod est ingrati, se illi praefert, & tanti aestimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium, an vt ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tẽpus volet. Qui nihil aliud quàm ipse liberari vult, quacunque ad hoc cupiet peruenire: quod est pessimae voluntatis.

CAP. XXXV.

ISta nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quàm si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo?

Quocunque modo mihi laborandū est.ne isti obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multū abesse videreris à grato.hoc quod optas,iniquius est. Execraris enim illum,& caput sanctum tibi,dira imprecatione defigis. Nemo vt existimo,de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem,si famem,ac metum imprecareris. At quid interest, vtrum vox ista tua sit an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc,& hoc esse grati puta,quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vsque in odium,sed tantum ad infitiationem beneficij perueniret.

CAP. XXXVI.

QVis pium dicet Aenean, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes,vt bona liberis exempla monstratet, si optauerunt vt Aetna immensa ignium vi supra solitū ardens,daret ipsis occasionem exhibendae pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma,si Punicum bellum vt finiret,perseuerare maluit. Nihil Decijs,quod morte patriam seruauerunt,si prius optauerant,vt deuotioni fortissimae locum vltima rerum necessitas faceret. Grauissima infamia est medici,opus quaerere. Multi quos auxerant morbos,& irritauerant, vt maiore gloria sanarent, non potuerunt discutere,aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII.

CAllistratum aiunt,Ita certe Hecaton auctor est,cum in exilium iret,in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas,& impemperanter libera expulerat,optante quodam, vt Atheniensibus necessitas restituendi exules esset,abominatum talem reditum. Rutilius noster animosius. Cum enim quidam illum consolaretur,& diceret instare arma ciuilia:breui futurum , vt omnes exules reuerterentur: Quid tibi,inquit,mali feci,vt mihi peiorem reditum,quàm exitum optares? Malo,vt patria exilio meo erubescat,quam reditu maereat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis quam damnatum pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium,qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi,quia satius erat duos vnico malo affici,quam omnes publico:ita non seruat grati hominis affectum,qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat:qui etiam si bene cogitat,male precatur. Ne in patrocinium quidem,nedum in gloriam est,incendium extinxisse quod feceris. In quibusdam ciuitatibus impium votum sceleris vicem tenuit.

CAP. XXXVIII.

DEmades certe Athenis eum qui necessaria funerib.venditabat,damnauit, cum probasset magnum lucrum optasse:quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quaeri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optauit,non vt multis venderet, sed vt care: vt paruo sibi constarent quae venditurus esset. Cum constet negotiatio ex empto & vendito,quare votum eius in vnam partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit? Praeterea omnes licet,qui in ista negotiatione sunt damnes:omnes enim idē volunt,idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. Cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. Agricolam annonae caritas erigit. Eloquens captat pretium ex litium numero. Medicis grauis annus in quaestu est. Institores delicatarum mercium,iuuentus corrupta locupletat. Nulla tempestate,nullo igne laedantur tecta:iacebit opera fabrilis. Vnius votū deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium,& Aterium,& ceteros qui captandorum testamentorum artē professi sunt,non putas eadem habere quae designatores & libitinarios vota? Illi tamen quorum mortes optent,nesciunt: hi familiarissimum quemque,ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiūt. Illorum damno nemo viuit:hos quisquis differt,exhaurit. Optant ergo non tantum vt accipiant; quod turpi seruitute meruerunt,sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatū est in vno,optent:quibus quisquis morte profuturus est,vita nocet. Omniū tamen istorū tam nota sunt vota,quàm impunita. Denique se quisque consulat,& in secretum pectoris sui recedat,& inspiciat quid tacitus optauerit. Quàm multa sunt vota,quae etiam sibi fateri pudet:quàm pauca, quae facere coram teste possimus.

CAP. XXXVIIII.

SEd non quicquid reprehendendum,etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est,male vtentis bona voluntate,& in id incidentis,quod euitat. Nam dum gratum animum festinat ostendere,ingratus est, Hic,ait,in potestatem meam recidat,gratiam meam desideret, sine me saluus,honestus,tutus esse non possit. Tam miser sit,vt illi beneficij loco sit quicquid redditur. Circumueniant illum domesticae insidiae,quas ego possim solus opprimere. Instet potens inimicus, & grauis, in festa turba,nec inermis,& creditor vrgeat & accusator.

CAP. XXXX.

VIde quàm sis aequus.horum optares nihil,si tibi beneficium nō dedisset. Vt alia taceam,quae grauiora committis,pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis,quòd non expectas suum cuiusque rei tempus,quod aeque peccat,qui non sequitur,quàm qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est,sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es,qui desiderare me cogis? Expecta. Quare subsidere apud te munus meum non vis? Quare obligatus moleste fers? Quare quasi cum acerbo feneratore signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quaeris? Quid in me deos immittis? Quomodo exigeres,qui sic reddis?

CAP.

CAP. XLI.

ANte omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere. Hanc ipsam cupiditatem primo quoq. tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obaeratum se iudicare? Quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum reuertatur: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum. Nulla mora in Turno ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenerit. Interim dij testes sunt.

CAP. XLII.

SOleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & aestuantis, ne in vllo officio sis tardior. Non decet gratum animum solicitudo, sed contra, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est recipere quod non debes, quàm, nō dare quod debes. Hoc beneficij primum dati sit ius, vt recipiendi tempus eligat qui dedit. At vereor, ne homines de me sequius loquantur. Male agit, qui famae, nō conscientiae gratus est. Duos istius rei iudices habes: te, quem non potes fallere, & illum, quem potes. Quid ergo si nulla interuenerit occasio? semper debebo? debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Paenitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget. Quare qui tibi dignus visus est, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII.

IN magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium sinum ad domum replere: cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interdum sit capere, quàm fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam vtrumque vbi virtute fit, par est, non minoris est animi beneficium debere, quàm dare. Eo quidē operosius hoc quàm illud, quo maiore diligentia custodiuntur accepta, quàm dantur. Ideo non est trepidandum; quàm cito reponamus, nec properandum intempestiue: quia aeque delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quàm qui suo cessat. Positum est illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum est. Non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: immo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Praestat esse in vtrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusq. laeti. illud apud nos custodiri mauult. quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam, recusamus? Dignus est, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam quae non ducere, sed sequi debeat.

LIBRI SEXTI FINIS.

M. ANTONII MVRETI AD SEXTVM LIBRVM SENECAE DE BENEFICIIS NOTAE.

EXtra viam.] *Ita vetus liber, non, vt vulgo, Extra vitam.*

Ne fuerint non potest.] *Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται.*

Ἀγένητα ποιεῖν, ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα. Ait Agatho.

Hoc habeo quodcumque dedi.] *Egregia vox: ad quam illustrandam valde pertinent ea, quae Cyrus & fecisse & dixisse narratur libro octauo παιδείας, vt Croesum doceret, optime pecunias apud amicos deponi: neque vllos eis tutiores ac fideliores esse thesauros. sed & Alexandri Magni quiddam simile memoratur: & Alfonsus Siciliae Rex interrogatus quid seruaret sibi, qui tam multis tam multa donaret, Ea inquit, ipsa quae dono. cetera enim in meorum numero non habeo. Extat & scitum in primis & elegans in eandem sententiam Martialis Epigramma.*

Callidus effracta nummos fur auferet arca.
Prosternet patrios impia flamma lares.
Debitor vsuram pariter sortemq. negabit.
Non reddet sterilis semina iacta seges.
Dispensatorem fallax spoliabit amica.
Mercibus exstructas obruet vnda rates.

Extra fortunam est, quicquid donatur amicis.
Quas dederis, solas semper habebis opes.

Qui creditor veneras.] *Post haec verba in alijs omnibus editionibus sequebantur haec*, Inter beneficia quoque & iniurias ratio confert. *quae leuiter emendata, & mota loco non suo, paulo inferius in suam sedem restitui. Dici autem non potest, quam multa in optimis quibusque scriptoribus huius generis peccata sint.*

Reddere enim est rem ptore dase.] *Subfrigida vocabuli notatio: quales frequentissimae sunt apud Stoicos, & Stoicorum hac in re imitatores veteres Romanos iurisconsultos. Talis est & illa Ciceronis, fidem ex eo dictam, quia fiat quod dictum est: illae iurisconsultorum, testamentum, quod sit testatio mentis: & mutuum, quod fiat ex meo tuum: & similes.*

Delegatione.] *Delegare dicitur, qui pro se alium debitorem volenti creditori substituit. Verbis autem perfectam solutionem vocare videtur accepti lationem.*

Acutae ineptiae.] *Inepte acutus hoc loco videri Seneca ipse posset, si haec ex persona sua diceret. Nec enim ignotum esse cuiquam qui ius ciuile primoribus labris attigerit, potest, aliud esse hereditatem, aliud res hereditarias: eamque non ineptam & futilem, sed veram & vtilem esse distinctionem. Neque sane eius est, qui beneficium a re quae tribuitur, tam acute distinguat, nō eodem acumine videre, a rebus hereditarijs differre ac distingui hereditatem. Sed Liberalem loquentem inducit, qui, vt homo neque in iure ciuili, neque in philosophia valde exercitatus, & hanc & illam distinctionem vt nimis subtiliter excogitatam, & in verbis tantum, vt ipse quidem putabat, positam, reijciebat.*

Contribuere.] *Hae sunt, quae compensationes dicuntur. Modestinus. Compensatio est debiti & crediti inter se contributio. l. 1. De compens.*

Vultus tuus.] *Eruditus aliquis hoc loco notam apposuerat ex Quintiliano his verbis. Notat hoc Quintilianus, quod ex consuetudine scholae declamatoriae fingimus interdum manifesto falsa. facit hoc & alias frequenter Seneca. Quam notam cum valde probarem, praetermittendam non esse ratus sum. locus Quintiliani est capite primo libri VI.*

Vnum testem temere dimittit.] *id est, vnius testis sponte gratiam facit, causae suae nimium fidens. Pincianus locum hunc corruperat.*

Quaedam homines sibi praestant, alijs imputant.] *Hoc est, quod vere negat Pamphilus Terentianus ingenui hominis esse: ideoque id se facere nolle profitetur.*

Ego, Charine, neutiquam esse id officium ingenui puto,
Cum is nil promereat, postulare id gratiae apponi sibi.

Quos perambulat.] *Proprie locutus est, nam & inde περιοδευταὶ dicuntur medici, qui perambulant vrbem, aegrotorum curandi gratia. Alij sunt quos circumforaneos Cicero vocat.*

Sed tanquam imperatorem.] *Putaui olim legendum,* Non tanquam amicus, sed tanquam imperator. *Nam iubere & imperare verba sunt medicis vsitata. Terentius.*

Quod iussi ei dare bibere & quantum imperaui,
Date. *& paulo post.:*
Non imperabat coram, quid facto opus esset puerperae.

Vbi autem aegroti medicis quorum vtuntur opera, imperare dicantur, non sane facile reperias. Vnus, quod sciam, locus est Alfeni, de operis libertorum, vbi ita legitur. Medicus, quod putaret, si liberti sui medicinam nō facerent, multo plures imperantes sibi habiturum, postulabat, vt sequerentur se, neque opus facerent. Quo ex vno loco quod Franciscus Duarenus collegit inualuisse hanc loquendi consuetudinem apud auctores Latinos, vt medici mei ego imperator dicar, crederem, si testes in eam rem aliquos produceret. Nunc illo tantum Alfeni loco nititur, & hoc Senecae: quem etsi homo eruditus Pincianus affirmat in omnibus vetustis libris eodem modo vt editus est legi: ego tamen vnum habeo, quo me donauit vir probus & eruditus, mihique insigniter carus Antonius Constantinus, in quo sine vlla liturae suspicione ita legitur. Quia me nō tanquam amicū, sed tanquam quemlibet alium vidit. *Quae scriptura non sane reijcienda est.* Quemlibet. *enim alium dixit,* τὸν τυχόντα, *ἵνα τῶν πολλῶν.*

Non securus excepit.] *Ita idem ille liber melius, quam vt in alijs,* Audiuit.

Et alia vtilia.] *Ab alijs libris vocum similitudo vltimam extriuerat.*

Quorum animus similis est prauo amore flagrantibus.] *Tales esse & eos qui flagitioso puerorū amore flagrant, ostendit & Socrates apud Platonem in Phaedro: cupere enim, eos quos amant, & animo esse remisso ac diffluenti, atque auerso ab omni honestate: & corpore languido atque effeminato: & bonis externis parum commode instructos, vt eos sibi obnoxios habeant. Itaque concludit pueros non secus amari ab eiusmodi impuris hominibus, quam agnos a lupis.* ὡς λύκοι ἄρνα φιλοῦσ', ὣς παῖδα φιλοῦσιν ἐρασταί.

Ipse solui.] *Male antea in alijs,* Ipsum solui.

Cum bellū Graeciae indiceret Xerxes.] *Hanc historiam elegantissime exponit Herodotus libro septimo.*

Rectam capite tiaram gerens.] *Quod hic dicitur, id solis regibus licuisse, testatur & Xenophon libro secundo anabaseos.*

Nisi qui non dicebat sibi.] *Fateor me non perspicere, quid sit, quod Demaratus negatur sibi verū dixisse. Nam quod quidam exponūt* Sibi, *id est, commodo suo, nugas agunt. In libro Constantiniano totus hic locus ita legitur:* Quam miserabilis gens, in qua vix vnus inuentus est, qui verum regi diceret. *Quae scriptura plane perspicua est: fortassis etiam vera.*

Quoti-

Quotidianũ ad Marsyã concursum.] *Marsyae statuam in foro fuisse notum est, & haud procul ab ea agi solitas causas. Eam interdum coronabant, qui dicendo placuerant, & diserti visi, popularem plausum tulerant. At Iulia eam coronari iubebat ab ijs, quos in illa nocturna palaestra valentissimos colluctatores experta esset. Eam filiae turpitudinem, aliasque eiusdem generis Augustus epistola complexus, eam epistolam per quaestorem in senatu recitari absente se voluit. Ea de re Plinij verba sunt libri xxi. capite tertio. Apud nos exemplum licentiae huius non est aliud, quàm filia Diui Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam, litterae illius dei gemunt. Quem Plinij locũ emendatione egere arbitratus est Laeuinus Torrentinus libro secundo commentariorum in Suetonium, legendumque hoc modo.* Litterae illius describunt. *Ego autem, quod bona venia viri optimi & eruditissimi, mihique amicissimi dictum sit, vulgatam scripturam retinendam arbitror, multorum ipsam quoque veterum codicum testimonio fultam. Deum enim vocat Augustum ipsum,* νῦν αὖ ἀποθέωσιν. *Sic de eodem libri septimi capite xlv. In summa Deus ille, caelumque nescio adeptus magis an meritus, herede hostis sui filio excessit. Eius litteras dicit gemere, quòd ita dolenter scriptae erant, vt ingemiscere quodammodo viderentur.*

Primi omnium C. Gracchus.] *In alijs omissum praenomen historiam dubiam relinquebat.*

Aue.] *Liber vetus,* Habe. *& constat ex Quintiliano, eam illorum temporum & scribendi & pronuntiandi consuetudinem fuisse.*

Eloquentiae exceptat pretium litium numerus.] *Locus manifesto corruptus. liber vetus sic habet.* Eloquens exceptat pretium litium numeros. *Vt fortasse legendum sit.* Eloquens captat pretium ex litium numero.

Ex quo propter amicitiam rei plurimum est.] *Pintianus.* Cum quo propter rem amicitiae plurimũ est. *Ego pro Rei, lego Spei, cetera retineo.*

Quoniam vtrumq. vbi ex virtute fit, par est.] *Stoici, vt omnia peccata, sic omnia recte facta paria esse dicebant: neque maiorem esse fortitudinem in vulneribus pro patria excipiendis, quam in morsu pulicis fortiter ferendo: neque maiorem temperantiam, si quis a virgine formosa, & in ipso aetatis flore constituta, quam si ab informi & capulari vetula abstineret: dum vtrumque ex virtute fieret. Auctor Plutarchus.*

LIBER SEPTIMVS.

CAP. I.

Onum, mi Liberalis, habeas animum:

In manibus terrae. Non hic te carmine longo,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliquias hic liber cogit. Exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quicquid superest, cum tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi, debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quicquid maxime necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quae regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet, plus prodesse, si pauca praecepta sapientiae teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quàm si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est, sed qui in vno se, aut altero bene, & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat: nec enim refert, quàm multa sciat, si scit quantum victoriae satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quae ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus aetati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coeant, & columnarum nouissima interualla iungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat, vtrum vnus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint: cur pariter natis fata diuersa sint, maximisque rerum spatijs distent, quorum inter ortus minimum interest, non multum tibi nocebit transisse, quae nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturae queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentae fructus est, inuenisse. Quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auida spe infinita complectitur, sed didicit à se petere diuitias: si deorum hominumq. formidinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, à Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus est, vt illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacunque vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum vt vnam domum

domum spectat, & conscientiam suam dijs aperit, semperque tanquam in publico viuit: si se magis veritus quàm alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit, consummauit scientiam vtilem atque necessariam. Reliqua oblectamenta otij sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad haec quoque excurrere, cultum non robur ingenijs afferentia.

CAP. II.

HAec Demetrius noster vtraque manu tenere proficientem iubet, nec vsquam dimittere, immo affigere, & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, vt sua sponte occurrant salutaria, & vbique ac statim desiderata praesto sint, & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitae opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscunque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & breuis: fastidit obiecta: quo auidius hausta est, citius in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut poeniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis dijs proximi deceat. Res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu foeda. Illa est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea quae hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quae intolerabilis ex alto venit, vbi de dijs famae creditum est, vitijsque illos nostris aestimauimus. Hanc voluptatem aequalem, intrepidam, nunquam sensuram sui taedium percipit hic quem deformamus cummaxime, qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, praesentibus gaudet, ex futuro non pendet. Nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum, omnia illius sunt. Non sic, quemadmodũ Alexandri fuerunt: cui, quanquã in littore maris rubri steterat plus deerat quàm quà venerat. Illius ne ea quidem erãt, quae tenebat, aut vicerat, cũ in Oceano Onesicritus praefectus classibus praemissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quaereret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturae terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, auiditate caeca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? Tantum illi deest, quantum cupit.

CAP. III.

NEc hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense. Quem inuenies, cui modum imperij satietas fecerit? qui nõ vitam in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirũ est. Quicquid cupiditati contigit, penitus haurimt & conditur. Nec interest, quantum in id quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripia hostilib. castra, non opportunis castellis disponenda praesidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarũ ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quamuis latissime pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque infra se videt. Derideas licet ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota, & solitudinib. interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Haec omnia mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

CAP. IIII.

HOc ipsum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? Nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quicquid datur, de suo datur. Atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quicquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Sic omnia sapientis esse dico, vt nihilominus proprium quisque in rem suam dominium habeat. Iure ciuili omnia regis sunt. Et tamen illa quorum ad regẽ pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos discripta sunt & vnaquaeque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniã possumus: nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini priuata terminatione distinguunt, & totus ager huius aut illius reipublicae est: pars deinde suo domino quaeque censetur. Ideoque donare agros nostros reip. possumus, quamuis illius esse dicantur. Quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio, domini sit? Dat tamen domino suo munus. Non enim iden nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit. Nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiamsi noluisset. Quemadmodũ probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos conuenit) illud quod quaeritur colligendum est, quomodo liberalitatis materia aduersus eum supersit, cuius vniuersa esse contendimus. Omnia patris sunt, quae in liberorum manu sunt. Quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen dijs po-

dijs posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum nō est, si tuum est. Potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cuius prostitutae sunt, leno est. Omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostitutae sunt: ergo & prostitutae sapientis sunt. Leno autem est, cuius prostitutae sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, per quae cauillantur, cum pulcherrime quid à nobis dicatur intelligant.

CAP. V.

ENimuero sic omnia sapientis esse dico, vt nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat. Quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet: singuli dominio. Tempus istius probandae rei veniet. Interim hoc huic quaestioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meū est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cuius est totum, posse donari. Conduxi domum à te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est: vsus rei tuae, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis aceruum,

In tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam si conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, vt aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. VI.

IN omnibus istis quae modo retuli, vterque eiusdem rei dominus est. Quomodo? quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis: Eosdem Dorus librarius suos vocat: & vtrunque verum est. Alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit: ac recte vtriusque dicuntur esse. Vtriusq. enim sunt, sed non eodē modo. Sic potest T. Liuius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cūcta possideat, singularum autem rerum in vnumquenque proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere, & emere, & conducere potest. Caesar omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij quaeritur. Nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

CAP. VII.

BIon modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo deiecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in vsum suum vertit, sacrilegus est. Omnia autem deorum sunt. Quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt. Ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impune capitolium iubet: dicit, nullum sacrilegium esse. Quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia dijs dicata. In his obseruari sacrilegium, quae religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impositum est, quae sub caelo & cō spectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus deo quidem non potest facere, quem extra ictum sua diuinitas posuit: sed tamen punitur, quia tanquam deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat poenae. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, & si quocunq. transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his, quae vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quae vicissim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc noler habere, & si poterit: emitteretque illam vocem, quam Romanus imperator emisit, cum illi ob virtutem & bene gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset: Non est, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam vni ciui. Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse? Multi enim imperatores, fines alijs abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. VIII.

ERgo cum animum sapientis intuemur potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: quum ad hoc ius quotidianum, si ita res tulerit, capite censebitur. Multum interest, possessio eius animi magnitudine aestimetur, an censu. Haec vniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetustorum inuidia non obstat. Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, vt ostenderet nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi posse: virum exactae (licet neget ipse) sapientiae, firmaeque in his quae proposuit constantiae. Eloquentiae vero eius, quae res fortissimas deceat, non concinnatae, nec in verba sollicitae, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum saeculo nostro, aut conuicium deesset.

CAP. IX.

Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in illā faecem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quae nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quae me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quae gentium oculos, regumque perstringunt. Volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum. Prima mihi luxuriae spolia propone: siue illa vis per ordinem expādere, siue (vt est melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam scrupulosā distinctione testudinem, & foedissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretijs emptas, in quibus ipsa illa, quae placet varietas, subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas, & aestimatū lignum senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula. parum scilicet luxuria magno fuerat, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinaret. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatae aures oneri ferendo sunt. Iunguntur inter se, & insuper alij binis superponuntur. Non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia, auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit. Quibus sumptis, mulier parum liquido nudam se non esse iurabit. Haec ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, vt matronae nostrae, ne adulteris quidem, plus sui in cubiculo quàm in publico ostendant.

CAP. X.

Quid agis auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? Omnia ista quae retuli, in maiore honore pretioque sunt. Nec volo tuas opes recognoscere, laminas vtriusque materiae, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra quae quicquid vtile futurum nobis erat protulit, ista defodit, & mersit, & vt noxijs rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrū ex ijsdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in caedes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit. Video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, vmbras quasdam auaritiae laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? Quid foenus, & kalendarium, & vsura, nisi humanae cupiditatis extra naturam quaesita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque, non interius absconderit, quod non illis maius quàm quod detrahi posset pondus iniecerit. Quid sunt istae tabulae, quid computationes, & venale tēpus, & sanguinolentae centesimae? Voluntaria mala ex constitutione nostra pēdentia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiae somnia. O miserum si quem delectat sui patrimonij liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos & immensi greges pecorum per prouincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus maior, & aedificia priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia. Cum bene ista, per quae diuitias suas disposuit ac fudit circumspexerit, superbumque se fecerit, si quicquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis diuitijs meis redde. Ego regnum sapientiae noui magnum, securum. Ego sic omnia habeo, vt omnium sint.

CAP. XI.

Itaque cum C. Caesar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicās, qua non accepta gloriaretur. Dij deaeque, quam pusillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere. Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cum miraretur dementiam eius, quòd se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII.

Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt. Aeque nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sint, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. Ceteri non magis amici sunt, quàm socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorū sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. Hoc si cui cessi, quamuis illi cōmunire cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quaedam quorundam sub certa condicione sunt. Habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem, in hoc tantum vt spectem. Propterea nō mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quicquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. Vti illo nolente non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est,

est, liceat mihi vendere. Non licet. Nam nec equestria, & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certe non minus habes.

CAP. XIII.

NE te traham longius, Beneficium maius esse non potest. ea per quae beneficium datur, possunt esse maiora & plura, in quae se beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amãtes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores non augent amorem, sed exercent. Haec quoque quae venit quaestio profligata est in prioribus. Itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc quae data sunt alijs argumenta tranferri. Quaeritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Vt creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbique quaesiuit, nec inuenit. Quaedam eius condicionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni arte vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficiũ redderet. obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere. Gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Praeterea huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curae, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quàm cui cito referre gratiam contigit.

CAP. XIIII.

DEbitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quaesisse, nisi soluit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benignissimus, qui te cũ cursantem & sollicitũ atque anxium viderit, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine ubi molestus instare. Omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quicquam amplius desiderare iudicas. Plenissime ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi. reddidisse beneficium dices illum, qui sic gratiam retulit. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficij, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus alijs renunciauit officijs, huic vni imminens, & opperiens, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendae gratiae abiecit, & hic qui nunquam ab illa recessit? Iniquus es, si rem à me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta. cum captus esses, me pecuniam mutuatũ. rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hieme tam saeua. per infesta latrocinijs littora, emensum quicquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quaererem, tandem ad piratas perueni. & iam te alius redemerat. negabis me gratiam retulisse? etiam si in illa nauigatione pecuniam, quã saluti tuae contraxeram, naufragus perdidi, etiam vbi in vincula quae detrahere tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenae fuit. Et semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis enituit. Plus praestitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captauit, per quae referre gratiam posset, quam is quem sine vllo sudore gratum prima fecit occasio.

CAP. XV.

DVas, inquit, res ille tibi praestitit, voluntatem & rem. Tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam. Huic, vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatũ relinquit, non potes dicere. vtrunque enim praestat, quantum in se est. Deinde non semper numero numerus aequandus est. Aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quòd si animus sine re ad referendam gratiam non valet, nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Dijs, inquit, nihil aliud praestare possumus. Sed si huic quoq. cui referre gratiam debeo, nil aliud praestare possum, quid est quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI.

SI tamen quid sentiam quaeris, & vis signare responsum: Hic beneficium recepisse se iudicet: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quaestione propositum sit nobis bonũ publicum. Praecludendae sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus infitiationem suam tegere. Omnia feci. Fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, vt non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eũ qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? Nullam excusationem receperunt, vt homines scirent fidem vtrique praestandam. Satius enim erat à paucis etiam iustam excusationẽ non accipi, quàm ob omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti vt redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia refertur indignus est:

ita tu ingratus es, oisi ei, qoi voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: occasiones reddēdi nihilominus quaeras. Redde illi, quia repetit: huic, quia remittit. illi, quia malus: huic, quia oon malus. Ideoque non est quòd ad te hanc quaestionem iudices pertinere: an qnod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desinit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod a sapiente accepisses, & etiam malo redderes creditum. quid est, cur oon & beneficium? Qoia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, aegro non redderes: cum plus semper imbecillo amico debeamus? Et hic aeger est aoimo. adiuetur, feratur. Stultitia morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVII.

DVo suot beneficia. Vnum, quod date nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. Alterum vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc oon est dobium, quin illi qualiscunque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. Melius istos iudex, quàm ingratus, emendat. Nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium proijciam, bono reddam. Huic, quia debeo: illi, oe debeam.

CAP. XVIII.

DE altero beneficij genere dubitatur, qood si accipere non potui nisi sapiens, nec reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere. ille non potest recipere. Noo est iam huius rei capax. Scientiam vtendi perdidit. Quid si me remittere manco pilā iubeas? Stultum est dare alicui, quod accipere oon possit. Vt respondere ab vltimo incipiam: Noo dabo illi, quod accipete non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille vti illo ooo poterit. viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX.

REddere, est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. Hoc vnum mihi praestandom est. Vt quidem habeat, quod a me accepit, iam vlterioris est curae. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quàm me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accepit, reddam. Etiam si mihi adulteram cui numerem, delegauerit, soluam: & si ounmnos quos accipiet, in sinum suum discinctum fundet, dabo. Reddendum enim mihi est: non seruandum, cum reddidero, aut tuendom. Beneficij accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluom sit. Ceterom licet accipienos manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet: malo, cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente: stulto reddis. Immo reddo illi quale ounc potest accipere: nec per me fit deterios, sed per illum. Id quod accepi, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum malus est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non taotum malus factos est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris? & huic beneficium quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis taotam natura non patitur. Nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus extinguitur, vt oon certiores animo notas imprimat, quam vt illas eradat vlla mutatio. Ferae ioter nos educatae cum in siluas erupetunt, aliquid mansuetudinis pristinae tenuent: tantumque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & nunquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vnquam haesit sapientiae. Altius infectus est, quàm vt ex toto elui, & transire in colorem aliom possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo taotum, an & in perniciem publicam excurrat. Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quid ni ego isti beneficiom suum reddam, ne qoid mihi cum eo sit iuris amplios? Si vero sanguine humano oon taotum gaudet & pascitur, sed & supplicijs omnium aetatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ita, sed auiditate quadam saeuiendi furit. si in ore parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solum perituros, sed excoquit, si ara eius cruore semper recenti madet: parum est huic beneficiom non reddere. Qoicquid erat, quo mihi cohaereret, intercisa iuris humani societas abscidit. Si praestitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriae meae inferret: quicquid meruerat perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suae grauis est, & sepositus à mea gente, suam exagitat. abscidit nihilominus illum tanta prauitas animi: etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quàm quod vni homini debeo.

CAP. XX.

SEd quamois hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi io illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omoe, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficiū illi meum oeque vires maiores daturum est in exitiom commune, nec coofirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. Quid hoc beneficium obest cuiquam eorum quos crudelitas eius lacerat? Pecuniā in quae satellitem stipendio teneat, nō subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit coiquā id, quo luxuria eius instrui tur: militē & arma nō suggerā. Si pro magoo petet munere artifices scaenae, & scorta, & quae feritatem

eius emolliant,libens offeram.Cui triremes & cerastas non mitterem,lusorias & cubicula tas.& alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam.Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eadem manu beneficium omnib.dabo,illi reddam:quando ingenijs talib.vitae exitus remedium est:optimumq. est obire ei,qui ad se nunquam rediturus est.Sed haec rara nequitia est,& semper portenti loco habita fuit, vt hiatus terrae,& de cauernis maris ignium eruptio.Itaq. ab illa recedamus.De his loquamur,quae detestamur sine horrore.Huic homini malo,quem inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium,quod accepi.Non oportet mihi nequitiam eius prodesse, quod in me non est, redeat domum bonus an malus.Quàm diligenter istud executerem,si non redderem,sed darem?Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI.

PYthagoricus quidam emerat à sutore phaecasia,rem magnam,non praesentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam redditurus:& cum clausam diu pulsaret,fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam?sutor ille quem quaeris,elatus combustus est.Quod nobis fortasse molestum est, qui in aeternum nostros amittimus:tibi minime,qui scis futurum,vt renascatur.iocatus in Pythagoricum.At philosophus noster treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit,subinde concutiés. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi viuit. tu redde, quod debes. Deinde per clostrum qua se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas à se exigens improbae cupiditatis,ne alieno assuesceret.

CAP. XXII.

QVod debes, quaere cui reddas.Et si nemo poscet,ipse te appella.Malus an bonus sit,ad te nõ pertinet.Redde & accusa, non oblitus,quemadmodum inter vos officia diuisa sunt.Illi obliuio imperata est,tibi meminisse mandauimus.Errat tamen,si quis existimat,cum dicimus eum qui beneficium dedit,obliuisci oportere,excutere nos illi memoriam rei praesertim honestissimae. Quaedam praecipimus vltra modum,vt ad verum & suum redeant.Cum dicimus,Meminisse non debet: hoc volumus intelligi,praedicare non debet,nec iactare,nec grauis esse.Quidam enim beneficium quod dederunt,omnib.circulis narrant.Hoc sobrij loquuntur,hoc ebrij non continent:hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt.Vt haec nimia & exprobratrix memoria subsideret,obliuisci eum qui dedit, iussimus, & plus imperando quàm praestari poterat,silentium suasimus.

CAP. XXIII.

QVoties parum fiduciae est in his,quib.imperas,amplius est exigendũ quam satis est, vt praestetur quantũ satis est.In hoc omnis hyperbole excedit,vt ad verũ mendacio veniat.Itaq. ille cum dixit,

Quis candore niues anteirent,cursibus auras:

quod non poterat fieri,dixit:vt crederetur quantum plurimum posset.Et qui dixit,

His immobilior scopulis,violentior amne:

ne hoc quidem se persuasurum putauit,aliquem tam immobilem esse,quàm scopulum.Nunquam tantum sperat hyperbola,quantum audet:sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit,obliuiscatur:hoc dicimus, similis sit oblito. Memoria eius non appareat, nec incurrat.Cum dicimus,beneficium repeti non oportere,non ex toto repetitionem tollimus: saepe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam?necessitates illi meas non detegam,quare nescisse se aut mentiatur,aut doleat?Interueniat aliquando admonitio,sed verecunda,quae non poscat,nec in ius vocet.

CAP. XXIIII.

SOcrates amicis audientibus: Emissem,inquit,pallium,si nummos haberem.Neminẽ poposcit, omnes admonuit.à quo acciperet,ambitus fuit.Quid ni esset?Quantulum enim erat,quod Socrates accipiebat?At multum erat,fuisse,à quo Socrates acciperet.Non illos castigare mollius potuit. Emissem, inquit,pallium,si nummos haberem.Post haec quisquis properauerit,sero dat.Iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus:non vt nunquam fiat,sed vt parce.

CAP. XXV.

ARistippus aliquando delectatus vnguento: Male,inquit,istis effeminatis eueniat,qui rem tam bellam infamauerunt.Idem dicendum est:Male istis improbis, & importunis beneficiorum suorũ quadruplatoribus eueniat,qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt.Ego tamẽ vtar hoc iure amicitiae,& beneficium ab eo repetam,à quo petissem,qui alterius beneficij loco accepturus est, potuisse reddere.Nunquam,ne querens quidem,dicam:

—— Eiectum littore egentem
Excepi,& regni demens in parte locaui.

Non est ista admonitio,non: conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere. Hoc est efficere,vt ingratum esse,aut liceat,aut iuuet.Satis,abundeque est,submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si bene quid de te merui,fuit aut tibi quicquam
Dulce meum. ——

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris?eiectum littore egentem excepisti.

CAP. XXVI.

SEd nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est. Quid facere debeam? Quaeris rem maxime necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint. Placido animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendat, vt non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficij tui etiam infelicitas placeat. Semper illum paenitebit, si te ne nunc quidem paenitet. Non est, quod indigneris tanquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Aspice quemadmodum immensae hominum cupiditates hient semper & poscant. Non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmae voluntatis ac solidae, vt tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam non vinces. alius inuidia laborat, alius caeca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. Adijce aestimationem sui nimiam & tumorem, ob quae contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas praeceps, & nunquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quib. voluimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, quae consequi posse spes non fuit.

CAP. XXVII.

INter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem quaeris? Si tibi vitae nostrae vera imago succurret, videberis tibi videre captae cummaxime ciuitatis faciem, in qua, omisso pudoris, rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur. Soluta legib. scelera sunt. Nec religio quidem, quae inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in praedam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacra rapit, hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina venit. Hic sine caede populatur, hic spolia cruenta manu portat. Nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, ne tu nimis fortunae communis oblitus es, qui quaeris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare aegros deformes, senes pallidos. Est istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: Sed vsque eo vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII.

COgita tecum, an quibuscunque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quae puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quae in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quaedam perdidimus, quaedam proiecimus, quaedam e conspectu nostro paulatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbae non sufficit. Necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt minima apud te nutricis esset auctoritas, quia beneficium eius longius aetas sequens posuit. Sic factum est, vt praeceptoris tibi non esset vlla veneratio, Sic euenit, vt circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quaesturae suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Inique publico irasceris crimini, stulte tuo. Vt absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobando. Non est, quod frontem eius indures, sine, si quid est pudoris residui, seruet. Saepe dubiam verecundiam vox conuiciantis clarior rupit. Nemo id esse quod etiam videtur, timet. Deprehensus pudor amittitur.

CAP. XXIX.

PErdidi beneficium. Nunquid quae consecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene collocatũ. Non est ille, qualem sperauimus. Simus quales fuimus nos, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non bene dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quaedam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum. Nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX.

PErdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cum dares. Nunc palam factum est. Etiam in his quae videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum ita animorum molliter vitia tractanda sunt. Saepe quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptũ est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quae ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium sibi nostra infamia quaerat? Nec deerit qui dicat: Nescio quid est, quòd eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. Subest aliquid. Nemo non superioris dignitatẽ

querendo,

querendo, etiam si non inquinauit, aspersit. Nec quisquam fingere contentus est leuia, cum magnitudine mendacijs fidem quaerat.

CAP. XXXI.

QVanto illa melior via, qua seruatur illa species amicitiae, &, si reuerti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisqnam tam duri, infestique aduersus diligenda animi est, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque coepit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. Quid faciam? Quod dij omnium rerum optimi auctores, qui beneficia ignorantib. dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obijcit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proijcit, & ignauos, hebetesque sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem cui debemus, quòd inter laborem quietemque tempus diuisimus, quòd non tenebris immersi confusionem aeternae noctis effugimus, quòd annum cursu suo temperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, aut fortuitorum ignium globũ, & quiduis potius quàm deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dij beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed aequali tenore bona sua per gentes, populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras: maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes, aestatesque interuentu lenioris spiritus molliunt, errorem labentium animarum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritum data sint. Demus nihilominus alijs, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes haustas saepius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII.

INgratus est. non mihi fecit iniuriam, sed sibi. Ego beneficio meo, cum darem, vsus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdidi, ab alijs recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura cultuque sterilitatem soli vincam. Perijt mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

LIBRI VLTIMI FINIS.

M. ANTONII MVRETI AD SEPTIMVM LIBRVM SENECAE DE BENEFICIIS NOTAE.

NOn seruet portionem suam.] *Fortassis legendum, proportionem.*

Proficientem.] *τῶν προκοπτόντων propria vox Stoicae disciplinae.*

Quem deformamus.] *De formare est ὑποτυποῦν, Vtitur hoc verbo & Cicero eodẽ sensu.*

Inter nos conuenit.] *alij inepte,* Inter duos conuenit.

Romanus Imperator.] *Vide quae scripsi capite XVII. libri XIX. Variarum Lectionum.*

Equestria.] *Ita vocat quattuordecim illos gradus, in quibus, spectandi causa sedere nisi equitibus Romanis, lege Roscia non licebat,*

Ne te traham longius.] *Perspicuum est multa hoc loco deesse: in quibus hoc disputabatur, posset ne beneficium aliud alio maius esse. Concludit autem Seneca conuenienter disciplinae Stoicorum, beneficia quidem ipsa neque maiora, neque minora esse posse: paria enim sunt omnia κατορθώματα sed materiam beneficij posse esse aut maiorem aut minorem.*

Athenienses Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas vocant.] *quanquam non tyrannum ipsum, sed tantum fratrem illius interfecerunt. Vide Thucydidem libro sexto.*

Immo reddo illi.] *Locum hunc, vt alios sanequam multos, deprauauerat Erasmus.*

Apollodorus aut Phalaris.] *Hos coniungit etiam libro secundo de ira. Et Phalaris quidem vulgo notus est: Apollodorus non item. Meminit illius Plutarchus in commentario quo docet, Philosophum vel maxime cum principibus verbis disputare debere, his verbis. τοὺς δ' Ἀπολλοδώρου τοῦ τυράννου, καὶ φαλάριδος, καὶ Διονυσίου φίλους, καὶ συνήθεις ἀπετυμπάνιζον, ἔστρέβλουν, καὶ ἐνεπίμπρασαν. Meminit & Suidas vbi de Hieronymo tyranno disserit, quo ait neque Phalarin, neque Apollodorum, neque alium fuisse vllum tyrannum saeuiorem.*

Si ara eius est cruor & semper recenti madet.] *Non dubito quin legendum sit,* Si ara eius cruore semper recenti madet. *Sed tamen quia coniectura tantum fretus ita iudico, aliorum iudicium facere malui.*

Cui triremes & cerastas.] *Ita plane legendum, non, vt antea,* Ceratas, *Multis nauibus de nominibus ani-*

 malium

malium imponebant nomina, cerastas, pristes, tigres, centauros, cercuros, alia eiusmodi.

Cubiculatas.] *Ita expressit thalamegos. Suetonius Graecam appellationem retinere maluit.*

Eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam.] *Hoc dicit: eum interficiam. Conscleratis enim hominibus duo tantum bona euenire posse docet Plato: vt aut corrigantur, aut moriantur. Illo fit, vt boni esse incipiant: hoc, vt peccare desinant.*

Phaecasia.] *genus calceamenti rustici. Hesychius.*

Per clostrum.] *per seram. Clostrum seu claustrum, a claudendo, vt haustrum ab hauriendo. Plautus.*

Bene vale anime mi: nam sonitum & crepitum claustrorum audio.

Virgilius. Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt.

Hoc enim dicit, eos fremere circa ipsos obices portarum, si qua exitus detur, erumpere cupientes.

Non est ista admonitio, non conuicium est.] *Sic Cicero. Non sunt haec ab indulgentia nostra, non habent radices suas. Alij inepte scripserunt, Immo.*

Vt etiam vitiatus.] *Corrupta vox, quam quomodo emendem, non habeo.*

Saxum aliquod.] *Anaxagorae ea stultitia fuit; qui dicebat solem esse μύδρον διάπυρον.*

Fortuitorum ignium globum.] *Epicuri deliramentum, conuenire ignes, & ardoris semina, Quae faciunt solis noua semper lumina gigni. Lucretius libro quinto.*

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLAE.

Epistola I.

Ta fac, mi Lucili: vindica te tibi, & tempus quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serua. Persuade tibi hoc sic esse vt scribo. quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam subducuntur, quaedam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quae per negligentiam fit: & si volueris attendere, magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agẽtibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem aestimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus. magna pars eius iam praeterijt. quicquid aetatis retro est, mors tenet. Fac ergo mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, vt minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est. In huius rei vnius fugacis ac lubricae possessionem natura nos misit, ex qua nos expellit quicunque vult. sed tanta stultitia mortalium est, vt quae minima & vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetrauere patiantur: nemo se iudicet quicquam debere, qui tempus accepit: cũ interim hoc vnum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista praecipio. Fatebor ingenue: quod apud luxuriosum, sed diligentem, euenit. Ratio mihi constat impẽsae. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum, dicam: causas paupertatis meae reddam. Sic euenit mihi, quod plaerisque non suo vitio ad inopiam redactis, omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? Non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo serues tua, & bono tempore incipias. Nam, vt visum est maioribus nostris: Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

Epistola II.

EX his quae mihi scribis, ex his quae audio, bonam spem de te concipio. non discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Aegri animi ista iactatio est. Primum argumentum compositae mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud vide, ne ista lectio multorum auctorum & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & instabile. Certis ingenijs immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui vbique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est ijs, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittũt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil aeque sanitatem impedit, quàm remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo medicamenta tentantur. Non coalescit planta, quae saepe transfertur. nihil tam vtile est, quod in transitu prosit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, sat est habere quantũ legas. Sed modo inquis, hunc librum euoluere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quae vbi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quãdo ad alios diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxilij compara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cũ multa percurreris, vnũ excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoq. facio: ex pluribus quae lego, aliquid apprehẽdo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurũ nactus sum. Soleo enim & in aliena castra transire, nõ tanquam transfuga, sed tanquam explorator. Honesta, inquit, res est, laeta paupertas. Illa vero non est paupertas, si laeta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, diues est. nõ qui parũ habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quãtum in horreis iaceat, quantum pascat, aut feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarum modus, quaeris? Primus habere quod necesse est, proximus, quod sat est.

Epistola III.

EPistolas ad me perferendas tradidisti, vt scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non soleas ne ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicum, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico vsus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros dicimus, quomodo obuios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantundem credis quantũ

tibi,

tibi, vehementer erras, & non ſatis noſti vim verae amicitiae. Nullum habet maius malum occupatus homo & bonis ſuis obſeſſus, quàm quod amicos ſibi putat, quibus ipſe non eſt. Tu vero omnia cum amico delibera, ſed de ipſo prius. Poſt amicitiam credendum eſt, ante amicitiam iudicandum. Iſti vero praepoſtere officia permiſcent, qui contra praecepta Theophraſti, cùm amauerint iudicant, & non amant cum iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus ſit. cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere quàm tecum. Tu quidem ita viue, vt nihil committas, niſi quod committere etiam inimico poſſis, ſed quia interueniunt quaedam, quae conſuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas miſce. Fidelem ſi putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & alijs ius peccandi ſuſpicando fecerunt. Quid eſt ergo, quare verba coram amico retraham? Quid eſt, quare me coram illo non putem ſolum? Quidam quae tantum amicis committenda ſunt, obuijs narrant, & in quaſlibet aures, quicquid illos vrit, exonerant: quidam rurſus etiam cariſſimorum conſcientiam reformidant, &, ſi poſſent, ne ſibi quidem credituri, interius premunt omne ſecretum. Neutrum faciendum eſt. Vtrumque enim vitium eſt, & omnibus credere, & nulli: ſed alterum honeſtius dixerim vitium, alterum tutius. Sic vtroſque reprehendas, & eos qui ſemper inquieti ſunt, & eos qui ſemper quieſcunt. Nam illa tumultu gaudens, non eſt induſtria, ſed exagitatae mentis concurſatio: & haec non eſt quies, que motum omnem moleſtiam iudicat, ſed diſſolutio & languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. Quidam adeo in latebras refugerunt, vt putent in turbido eſſe quicquid in luce eſt. Inter ſe iſta miſcenda ſunt, & quieſcenti agendum, & agenti quieſcendum eſt. Cum rerum natura delibera. illa dicet tibi, ſe & diem feciſſe & noctem.

Epiſtola IIII.

PErſeuera vt coepiſti, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo & compoſito poſſis. Frueris quidem etiam dum componis, etiam dum emendas: alia tamen illa voluptas eſt, quae percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe purae & ſplendidae. Tenes vtique memoria, quantum ſenſeris gaudium, cum praetexta poſita, ſumpſiſti virilem togam, & in forum deductus es. Maius expecta, cum puerilem animum depoſueris, & te in viros philoſophia tranſcripſerit. Adhuc enim non pueritia in nobis, ſed, quod eſt grauius, puerilitas remanet: & hoc quidem peius eſt, quod auctoritatem habemus ſenum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, ſed infantium. Illi leuia, hi falſa formidant: nos vtraque. Profice modo, & intelliges, quaedam ideo minus timenda, quia multum metus auferunt. Nullum magnum malum, quod extremum eſt. Mors ad te venit. timenda erat, ſi tecum eſſe poſſet. Neceſſe eſt, aut non perueniat, aut pertranſeat. Difficile eſt, inquis, animum perducere ad contemptum animae. Non vides, quàm ex friuolis cauſis contemnatur? Alius ante amicae fores laqueo pependit, alius ſe praecipitauit à tecto, ne dominum ſtomachantem diutius audiret: alius ne reduceretur e fuga, ferrum adegit in viſcera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod efficit nimia formido? Nulli poteſt ſecura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos conſules numerat. Hoc quotidie meditare, vt poſſis aequo animo vitam relinquere: quam multi ſic complectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, ſpinas & aſpera. Plerique inter mortis metum, & vitae tormenta miſeri fluctuant: & viuere nolunt, & mori neſciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa ſolicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, niſi ad cuius amiſſionem praeparatus eſt animus. Nullius autem rei facilior amiſſio eſt, quàm quae deſiderari amiſſa non poteſt. Ergo aduerſus omnia quae accidere poſſunt etiam potētiſſimis, adhortare te & indura. De Pompeij capite pupillus & ſpado tulere ſententiam. De Craſſo crudelis & inſolens Parthus. Caius Caeſar iuſſit Lepidum Decimo tribuno praebere ceruicem: ipſe Chereae praeſtitit. Neminem eo fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quantum permiſerat. Noli huic tranquillitati cōfidere. momento mare vertitur. eodem die vbi luſerunt nauigia ſorbētur. Cogita poſſe & latronem & hoſtem admouere iugulo tuo gladium. Vt poteſtas maior abſit, nemo non ſeruus habet in te vitae neciſque arbitrium. Ita dico, quiſquis vitam ſuam contēpſit, tuae dominus eſt. Recognoſce exemplum eorum, qui domeſticis inſidijs perierūt, aut aperta vi, aut dolo: & intelliges, non pauciores ſeruorum ira cecidiſſe, quàm regum. Quid ad te itaque, quàm potēs ſit quem times, cum id propter quod times, nemo non poſſit? At ſi forte in manus hoſtium incideris, victor te duci iubebit. eo nempe quo duceris. Quid te ipſe decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es, duceris. Haec & huiuſmodi verſanda in animo ſunt, ſi volumus illam vltimam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed vt epiſtolae finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit. & hoc quoque ex alienis hortulis ſumptum eſt. Magnae diuitiae ſunt, lege naturae compoſita paupertas. Lex autem illa naturae, ſcis quos nobis terminos ſtatuit? Non eſurire, non ſitire, non algere. Vt famem ſitimque depellas, non eſt neceſſe ſuperbis aſſidere liminib. nec ſupercilium graue, & contumelioſam etiam humanitatem pati. Non eſt neceſſe maria tentare, nec ſequi caſtra. Parabile eſt quod natura deſiderat, & expoſitum. Ad ſuperuacua ſudatur. Illa ſunt quae togam conterunt, quae nos ſeneſcere ſub tentorio cogunt, quae in aliena littora impingunt. Ad manum eſt, quod ſat eſt.

Epiſtola V.

QVod pertinaciter ſtudes, & omnibus omiſſis, hoc vnum agis, vt te quotidie meliorē facias, & probo & gaudeo: nec tantum hortor, vt perſeueres, ſed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorū

more

more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quae in habitu tuo, aut genere vitae notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorem barbam, & indictum argento odium & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionem peruersa via sequitur, deuita. Satis ipsum nomē philosophiae, etiam si modeste tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini coeperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conueniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem. Non habeamus argentum, in quod solidi auri caelatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus, vt meliorem vitam sequamur quàm vulgus, nō vt contrariam. Alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoq. efficimus, vt nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem & congregationem, à qua professionis dissimilitudo separabit. Videamus ne ista per quae admirationem parare volumus, ridicula & odiosa fiant. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam viuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse munditias, & squallorem appetere, & cibis non tantum vilibus vti, sed taetris & horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriae est: ita vsitatas & non magno parabiles fugere, dementiae est. Frugalitatem exigit philosophia, non poenam. Potest autem esse nō incompta frugalitas. Hic mibi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos. Suspiciant omnes vitam nostrā, sed & agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quae ceteri? Nihil inter nos & illos intererit? Plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui inspexerit propius. qui domum intrauerit, nos potius miretur quàm supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic vtitur quemadmodum argento. nec ille minor est, qui sic argento vtitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed vt huius quoque diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inueni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam diuersa pariter sunt? Ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam & militem copulat, sic ista quae tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. Vtrunque pendentis animi est, vtrumq. futuri expectatione soliciti. Maxima autem vtriusque causa est, quòd non ad praesentia aptamur, sed cogitationes in longinqua praemittimus. Itaque prouidentia, maximum bonum condicionis humanae, in malum versa est. Ferae pericula quae vident, fugiunt: cum effugere, securae sunt. Nos & venturo torquemur, & praeterito. Multa bona nostra nobis nocent. Timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantum praesentibus miser est.

Epistola VI.

INtelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quid ni multa habeam quae debeant corrigi, quae extenuari, quae attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quòd vitia sua, quae adhuc ignorabat, videt. Quibusdam aegris gratulatio fit, cum seipsos aegros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiae nostrae certiorem fiduciam habere coepissem, illius verae, quam non spes, non timor, non vtilitatis suae cura diuellit, illius, cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non possit? Sciūt enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quae tam efficacia expertus es. Ego vero cupio in te omnia transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sum. Si cum hac exceptione detur sapientia, vt illam inclusam teneam, nec enunciem, reiiciam. Nullius boni sine socio iucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operae impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, vt ad ea ipsa protinus quae probo & miror, accedas. Plus tamen tibi viua vox & conuictus, quam oratio, proderit. In rem praesentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quàm auribus credunt: deinde quia longum iter est per praecepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. Vitae eius interfuit, secreta perspexit, obseruauit illum, an ex formula sua viueret. Plato & Aristoteles, & omnis in diuersum itura sapientium turba, plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Hermachum, & Polyaenum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, vt proficias, sed vt prosis. Plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. Quaeris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi coepi. Multum profecit. nunquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

Epistola VII.

QVid tibi vitandum praecipue existimem, quaeris? Turbam. Nondum illi te tuto commiseris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quae fugaui, redit. Quod aegris euenit, quos longa imbecillitas vsq. adeo affecit, vt nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut

imprimit

imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quàm in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? Auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? immo vero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus expectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est. quicquid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera homicidia sunt, nihil habent quo tegantur, ad ictum tons corporibus expositi, nunquam frustra manum mittunt. Hoc plerique ordinarijs paribus & postulaticijs praeferunt. Quid ni praeferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? Quo artes? Omnia ista mortis morae sunt. Mane leonibus & vrsis homines, meridie spectatoribus suis obijciuntur. Interfectores inter se iubentur obijci, & victorem in aliam detinent caedem. exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Haec fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? vt suspendatur. Occidit hominem. quia occidit ille, meruit, vt hoc pateretur: tu quid meruisti miser, vt hoc spectes? Occide, vre, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiũt. Intermissum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite dijs immortalibus gratias, quòd eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facile transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Laelio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cummaxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriae, aut auaritiae multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat: malignus comes, quamuis candido & simplici, rubiginem suam affricuit. Quid tu accidere his credis, in quos publice factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrunque autem deuitãdum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: neue inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes: cum his versare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt: & homines dum docent, discunt. Non est ergo quòd te gloria publicandi ingenij producat in medium, vt recitare istis velis, aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo idoneam mentẽ. Nemo est qui intelligere te possit. Aliquis fortasse vnus aut alter incidet: & hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? nõ est quod timeas, ne operam perdideris: tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quae occurrerunt mihi egregie dicta circa eundem fere sensum tria: ex quibus vnum haec epistola in debitum soluet: duo in antecessum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quaereretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturae: Satis sunt, inquit mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregie hoc tertium. Epicurus cum vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Haec inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteris theatrum sumus. Ista mi Lucili, condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

Epistola VIII.

TV me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum? vbi illa praecepta vestra, quae imperãt in actu mori? Quid ego tibi videor interim sedere? in hoc me recõdidi, & fores clausi, vt prodesse pluribus possem. Nullus mihi per otiũ dies exit: partem noctiũ studijs vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentesq; in opere detineo. Secessi non tantũ ab hominibus, sed etiam à rebus, & primũ à meis. Posterorũ negotiũ ago: illis aliqua quae possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamẽtorum vtiliũ cõpositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus: quae etiã si persanata non sunt, serpere desierunt. Rectũ iter quod sero cognoui, & lassus errando, alijs monstro. Clamo, Vitate quaecunq. vulgo placent, quae casus attribuit: ad omne fortuitum bonum, suspiciosi pauidique subsistite. Et fera, & piscis spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunae putatis? insidiae sunt. Quisquis nostrum tutam agere vitam volet, quantum plurimũm potest, ista viscata beneficia deuitet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, quod habere nos putamus. habemur: In praecipitia cursus iste deducit. Huius eminentis vitae exitus cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cum coepit transuersos agere felicitas. Aut rectus sta, aut semel fuge. Qui hoc faciunt, non euertit fortuna, sed cernulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitae teneto, vt corpori tantum indulgeas, quantum bonae valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc vtrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienae, nihil interest. Scito hominem tam bene culmo quàm auro tegi. Contemne omnia, quae superuacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te praeter animum nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quàm cum ad vadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaq. simul

tra-

rractant, sed iam finis faciendus est, & aliquid, vt institui, pro hac epistola dependendum. id de meo non fiet. adhuc Epicurum compilamus, cuius hanc vocem hodierno die legi. Philosophiae seruias oportet, vt tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subiecit & tradidit. statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiae seruire, libertas est. Potest fieri, vt me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum, quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse non publicas? Quàm multa poetae dicunt, quae à philosophis aut dicenda, aut dicta sunt? Non attingam tragicos aut togatas nostras. Habent enim hae quoq. aliquid seueritatis, & sunt inter comoedias & tragoedias mediae. Quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publij, non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius versum qui ad philosophiā pertinet, & ad hāc partem quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda.

Alienum est omne quicquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paulo melius, & astrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non praeteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum. de tuo tibi.

Epistola IX.

AN merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obijcitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere *ἀπάθειαν* vno verbo cito voluerimus, & impatiētiam dicere. Poterit enim contrarium ei quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum. accipietur is qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicū habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamuis sibi ipse sufficiat. Vide quàm sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiae illi suae satisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam laetus, quàm integro fuit. Quae sibi desunt non desiderat: sed non deesse mauult. Ita sapiens se contentus est, nō vt velit esse sine amico, sed vt possit: & hoc quod dico possit, tale est. amissum aequo animo fert: sine amico quidem nunquam erit. in sua potestate habet, quàm cito reparet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic & hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quaeris quomodo amicum cito facturus sit? dicā si illud mihi tecum conuenerit, vt statim tibi soluam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine vllius venefic cae carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiae vsus veteris & certae magnam voluptatem, sed etiam initium & comparatio nouae. Quod interest inter metentem agricolam, & serentē: hoc inter eum qui parauit amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat, Iucundius esse amicum facere quam habere: quomodo artifici iucundius est pingere, quàm pinxisse. Illa in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non aeque delectatur qui ab opere perfecto remouit manum. Iam fructu artis suae fruitur: ipsa fruebatur arte cum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, vt habeat qui sibi aegro assideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi: sed vt habeat aliquem, cui ipse aegro assideat, quem ipsum circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum coepit, sic desinet. Parauit amicum aduersus vincula laturum opem: cum primū crepuerit catena discedet. Hae sunt amicitiae, quas temporarias populus appellat. Qui causa vtilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu vtilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumsedet: circa euersos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, vbi probantur: hac re ista tot nefaria exempla sunt aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se, & exitus congruāt. Qui amicus esse coepit, quia expedit, placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si vllum in illa placet pretium praeter ipsam. In quid igitur amicum paro? Vt habeam pro quo mori possim, vt habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia, quae ad commodum accedit, quae quid consecutura sit, spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiae, affectus amantium. Possis dicere illam esse insanam amicitiam. Nunquid ergo quisquam amat lucri causa? nunquid ambitionis aut gloriae? Ipse per se amor omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formae, non sine spe mutuae caritatis accendit. Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? Quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunae

per

Perterritus. Detrahit amicitiae maiestatem suam, qui illam parat ad casus. Se contentus est sapiens: hoc mi Lucili, per peram plerique interpretantur. Sapientem undique submouent, & intra cutem suam cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens ad beate uiuendum, non ad uiuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est, ad illud tantum animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse. Contra, Stulto nulla re opus est: nulla enim re scit uti, sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum usum necessarijs opus est, sed eget nulla re: egere enim necessitatis est. Nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamuis seipso contentus sit, amicis illi opus est: hos cupit habere quam plurimos: non vt beate uiuat: uiuet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quaerit: domi colitur: ex se totum est. incipit fortunae esse subiectum, si quam partem sui foris quaerit. Qualis tamen futura est vita sapientis si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in nauigatione longa retentus, aut in desertum littus eiectus? qualis est Iouis cum resoluto mundo, & dijs in vnum confusis, paulisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. tale quiddam sapiens facit. In se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit vxorem, se contentus: & liberos tollit, se contentus; & tamen non uiuet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiā fert illum nulla vtilitas sua, sed naturalis irritatio. Nam vt aliarum nobis rerū innata dulcedo est, sic amicitiae. Quomodo solitudo in odio est; sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, saepe praeferat, omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa vxore, cum ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio vrbium Poliorcetes fuit, nunquid perdidisset. Omnia, inquit, bona mea mecum sunt. Ecce vir fortis ac strenuus. ipsam hostis sui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi. dubitare illum coegit an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, temperantia, prudētia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quaedam, quae per medios ignes, sine noxa corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illaesus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quàm vnum virum vincere. Haec vox illi est communis cum Stoico. aeque & hic intacta bona per concrematas vrbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos generosa verba iactare, & ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi vocem emisit, quam tu boni consule: etiam si hunc diē iam expunxi. Si cui, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciari videtur: id enim agendum, vt non verbis seruiamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. Vt scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poetam comicum inuenies:

Non est beatus, esse se qui non putat:

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo, inquis, si beatum se dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus, beatus sua sententia fiet? Non quid dicat: sed quid sentiat, refert: nec quid vno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Nisi sapienti sua non placent, omnis stultitia laborat fastidio sui.

Epistola X.

SIc est. non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Non habeo cū quo te communicatum velim, & vide quo iudicium meum abeat. Audeo te tibi credere. Crates, vt aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, cum vidisset adolescentulum secreto ambulantem, interrogauit, quid illic solus faceret. Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Caue, inquit, rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine male vtatur. Nemo est ex imprudentib. qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut alijs, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quicquid aut metu, aut pudore animus caelabat, expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiā instigat. Denique, quod vnum solitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere indicem, perit stulto, ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spondeam mihi. spes enim incerti boni nomen est. Non inuenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quaedam verba proieceris, quam roboris plena. Gratulatus sum protinus mihi, & dixi: nō à summis labris ista venerunt. habent hae voces fundamentum. iste homo non est vnus e populo. ad salutem spectat. Sic loquere, sic viue. Vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum veterū licet dijs gratiam facias. alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista vota saepe facias? Audacter deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inueni: Tūc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perueneris, vt nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nūc enim quanta dementia est hominum? Turpissima vota dijs insusurrant: si quis admouerit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc praecipi salubriter possit: Sic

viue cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

Epistola XI.

Locutus est mecum amicus tuus bonae indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenij; quãtum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum ad quem respondebit: non enim ex praeparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmauerit, & omnibus vitijs exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quicquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quàm fatigatis & aestuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Haec nec disciplina, nec usus vnquam excutit: sed natura vim suam exercet, & illos vitij sui etiam robustissimos admonet. Inter haec & ruborem esse scio, qui grauissimis quoque viris, subitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam nunquam magis quàm cum erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint. Sylla tunc erat violentissimus, cum faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij. nunquam non coram pluribus erubuit. vtique & in contionibus. Fabianum cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini: & hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à nouitate rei: quae inexercitatos etsi non concutit, mouet naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam vt quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & cito in os prodeuntis. Haec, vt dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturã sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quaecunque attribuit condicio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, haerebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quàm accersi. Artifices scaenici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repraesentant, hoc indicio imitantur verecundiam: deijciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt. nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus haec sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit. Accipe, & quidem vtilem & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, vt sic tanquam illo spectante viuamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus praecepit: custodem nobis & paedagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non aspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat. O felicem, qui sic aliquem vereri potest, vt ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet. Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem. si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Laelium, elige eũ cuius tibi placuit & vita, & oratio, & ipsius animum ante te ferens & vultus, illũ semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, praua non corriges.

Epistola XII.

Quocunque me verto, argumenta senectutis meae video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis aedificij dilabentis. Ait villicus, non esse negligentiae suae vitium: omnia se facere. sed villam veterem esse. Haec villa inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si iam putria sunt aetatis meae saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi. nullas habent frondes. quàm nodosi sunt, & retorridi rami? quàm tristes & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curã suã: sed illas vetulas esse. Quod inter nos dictum sit, ego illas posuerã, ego illarum primum videram folium. Conuersus ad ianuã: Quis est, inquam, iste decrepitus, & merito ad ostiũ admotus? foras enim spectat. Vnde istũ nactus es? quid te delectauit, alienũ mortuũ tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. Ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. Pupulus, etiam deliciolum meum factus est? Prorsus potest fieri. dentes illi cũ maxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quòd mihi senectus mea, quocunque aduerteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus. Plena est voluptatis, si illa scias vti. gratissima sunt poma, cum fugiunt. Pueritiae maximus in exitu decor est. deditos vino potatio extrema delectat: illa quae mergit, quae ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum hominis voluptas habet, in finem sui differt. Iucundissima est aetas deuexa iam, non tamen praeceps: & illã quoque in extrema tegula stantem, iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quàm dulce est, cupiditates fugasse ac reliquisse. Molestum est, inquis, mortẽ ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse, quàm seni. Non enim citamur ex censu. Deinde nemo tam senex est, vt improbe vnum diem speret. Vnus autem dies gradus est vitae. tota aetas partibus constat, & orbes habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat. hic pertinet à natali ad diem extremum. Est alter, qui annos adolescentiae excludit. Est qui totam pueritiam ambitu suo astringit. Est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quo-

rum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore praecingitur cingulo. angustissimum habet dies gyrum: sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heracletus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obscuritas: Vnus inquit, dies par omni est. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est vigintiquattuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse vnum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in vno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi vices. Planiora facit ista nox alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet atque expleat vitam. Pacuuius qui Syriam vsu suam fecit, cum vino & illis funereis epulis se sepelisset: quasi sibi parentaret, sic in cubiculum ferebatur à coena, vt inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: βεβίωκε, βεβίωκε. nullo non se die extulit. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in somnum ituri, laeti, hilaresque dicamus.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

Crastinum si adiecerit Deus, laeti recipiamus. Ille beatissimus est, & securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine expectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo epistolā cludere. Sic, inquis, sine vllo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid secum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce praeclarius, quam illi trado ad te perferendam? Malum est in necessitate viuere. sed in necessitate viuere, necessitas nulla est, Quid ni nulla sit? patent vndique ad libertatem viae multae breues, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. Calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? Quod verum est, meum est. perseuerabo Epicurum tibi ingerere: vt isti qui in verba iurant, nec quid dicatur aestimant, sed a quo, sciant, quae optima sunt esse communia.

Epistola XIII.

MVltum tibi esse animi scio. nam etiam antequam instruerem te praeceptis salutarib. & dura vincentibus, satis aduersus fortunam placebas tibi, & multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas: quae nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cum multae difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando vero & proprius accesserint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium probatur. Haec eius obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui nunquam suggillatus est. Ille qui fudit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, vt similitudinem istam prosequar, saepe iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsiluisti, & acrior constitisti. Multum enim adijcit sibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, accipe à me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quae nos terrent, quàm quae premunt: & saepius opinione quàm re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus omnia ista quae gemitus mugitusq. exprimunt, leuia esse & contemnenda. Omittamus haec magna verba, sed, dij boni, vera. Illud tibi praecipio, ne sis miser ante tempus: cū illa quae velut imminentia expauisti, fortasse nunquam ventura sint, certe nondum venerint. Quaedam enim nos magis torquent quam debeant: quaedam ante torquent quàm debeant; quaedam torquent cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut praecipimus. Primum illud, quia res in controuersia est, & litē contestatam habemus, in praesentia differatur. Quod ego leue dixero, tu grauissimum esse contendes. Scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, vtrum ista suis viribus valeant an imbecillitate nostra. Illud praesta mihi, vt quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites, & cum patientia tua deliberes: ac teipse interroges, qui tua optime nosti: Quid est quare isti me cōplorent? quid est quod trepident, quod contagiū quoque mei timeant, quasi transire calamitas possit? Est aliquid istic mali: an res ista magis infamis est quā mala? Ipse te interroga: Nunquid sine causa crucior, & maereo, & quod non est malum facio? Quomodo inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe huius rei regulam, Aut praesentibus torquemur, aut futuris, aut vtrisque. De praesentibus facile est iudicium. si corpus tuum liberum est, sanū est, nec vllus ex iniuria dolor est: videbimus quid futurū sit, hodie nihil negotij habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. Plaerunque enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis illa quae conficere bellum solet fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili, cito accedimus opinioni: nō coarguimus illa, quae nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant, vera enim modum suum habent. quicquid ex incerto venit, coniecturae & licentiae pauentis animi traditur. Nulli itaq. tam perniciosi, tam irreuocabiles, quam lymphatici metus sunt. Ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali. Non statim verum est. Quam multa non expectata venerunt, quàm multa expectata nusquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid iuuat dolori suo occurrere? Satis cito dolebit cū venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa interuenient, quibus vicinum periculum vel prope admotū,

aut sub sistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam mollires ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsa ceruice reuocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatē. fortasse erit, fortasse non erit: interim dū nō est, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus signis, quae mali aliquid pronunnient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiae significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit alicuius quàm est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem caussa vitae est, nullus miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia prosit, hic robore animi euidentem quoque metum respue. Si minus, vino vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quae timentur, vt non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac metum examina: & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plures habebit sententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volue, maiorem partem mortalium cum illi nec sit quicquam mali, nec pro certo futurū sit, aestuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi cum coeperit impelli, nec timorē suum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expauescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam leuibus te remedijs refocillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porro si veniet? Videbimus vtrum veniet: fortasse pro me veniet: & mors vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem fecit. Catoni gladium assertorem libertatis extorque. magnam partem detraxeris gloriae. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis quàm exhortatione opus sit. Nō in diuersum te à natura tua ducimus. natus es ad ista, quae dicimus. Eo magis bonum tuum auge & exorna. Sed iam finem epistolae faciam, si illi signum suum impressero: id est, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandauero. Inter cetera mala, hoc quoque habet stultitia, semper incipit viuere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quàm foeda sit hominum leuitas, quotidie noua vitae fundamēta ponentium, nouas spes etiam in exitu inchoantium. Circunspice tecum singulos. occurrent tibi senes, qui se cummaxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid est autem turpius, quàm senex viuere incipiens? Non adijcerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quae mihi & laudare, & adoptare permisi.

Epistola XIIII.

FAteor insitam esse nobis corporis nostri caritatem. Fateor nos huius gerere tutelam: nec nego indulgendum illi: seruiendum nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, nō tanquā propter corpus viuere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumelijs obijcit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius diligentissime cura: ita tamen, vt cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli: quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quae per vim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quàm quod ex aliena potentia impendet. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quae retuli inopiae atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quicquam terroris incutiunt. Ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se & ignes habet, & catenas & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & vncum, & adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem, & distracta in diuersum actis curribus membra, illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intextam, quicquid aliud, praeter haec, commenta saeuitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumēta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia restitissent:) ita ex his, quae animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quae habent quod ostendant. Illae pestes non minus graues sunt, famem dico & sitim, & praecordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent. Nihil habent quod intentent, quod praeferant. Haec, vt magna bella, aspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea ciuitatis disciplina est, vt plurima per senatū transigantur, gratiosi timeantur in eo viri: interdum singuli, quibus potestas populi & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras prouocabit: immo declinabit, non aliter quàm in nauigando procellam. Cum peteres Siciliam, traiecisti fretum. temerarius gubernator contemnit austri minas. Ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat. Non sinistrum petit littus, sed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui aestus sit, quae signa dent nubes, & longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cauens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam fugere: quia quae quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse possimus. Primum nihil inde concupiscamus, vnde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam

minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum uenit, aut admodum pauci: plures computant quàm oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa uia pauperi pax est. Tria deinde ex praecepto ueteri praestanda sunt, ut uitentur: Odium, inuidia, contemptus. Quo modo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, uerendumque, ne in contemptum nos inuidiae timor transferat: ne dum calcari nolumus, uideamur posse calcari. Multis timendi attulit causas, timeri posse. Vndique nos reducamus. non minus contemni quàm suspici nocet. Ad philosophiam ergo cōfugiendū est. Hae litterae nō dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, infularū loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quaecunque alia populum mouent, aduersarium habent: haec quieta, & sui negotij, contemni non potest, cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Nunquā in tantum conualescet nequitia, nunquam sic contra virtutes coniurabitur, vt non philosophiae nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterū philosophia ipsa tranquille modesteque tractanda est. Quid ergo, inquis? Videtur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimit, qui furentium principum armis medius interuenit, qui alijs Pompeium offendentibus, alijs Caesarē, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate: olim pessundata est. Quaeritur vtrum Caesar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? Nullae partes tuae sunt: dominus eligitur. Quid tua, vter vincat? melior vincere non potest. potest esse peior qui victus fuerit, non potest melior, qui vicerit. Vltimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam ruinam reipublicae admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cum modo per populi leuatus manus, & obrutus sputis, extra forum traheretur, modo e senatu in carcerem duceretur? Sed postea uidebimus, an sapienti opera perdenda sit. Interim ad hos te uoco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam uitam, & humano generi iura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores: nec populum in se vitae nouitate conuertet. Quid ergo? Vtique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quàm homini temperanti bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua nauis in portu: sed tu quid accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? Nocentes tamen saepius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique initium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt; de euētu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid aduersi. non damnatur latro, cum occidit. Nunc ad quotidianam stipem manū porrigis. aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum vsus fructusque eius tibi esse gratior possit. Is maxime diuitijs fruitur, qui minime diuitijs indiget. Ede, inquis, auctorem. Vt scias quam benignissimus, propositum est aliena laudare. Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? Omnibus dixit. Qui eget diuitijs, timet pro illis. Nemo autem solicito bono fruitur. Adijcere illis aliquid studet. dum de incremento cogitat: oblitus est vsus. rationes accipit, forum cōterit, kalendarium versat, fit ex domino procurator.

Epistola XV.

MOs antiquis fuit, vsque ad meam seruatus aetatem, primis epistolae verbis adijcere: Si vales, bene est. Recte & nos dicimus: Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est. Sine hoc, aeger est animus. Corpus quoque etiam si magnas habet vires, non aliter quàm furiosi aut phrenitici validum est. Ergo hanc valetudinem praecipue cura, deinde & illam secundam: quae non magno tibi constabit, si volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili, & minime conueniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter sagina cesserit, & tori creuerint, nec vires vnquam opimi bouis, nec pondus aequabis. Adijce nunc, quod maiore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. Itaque quantum potes circunscribe corpus tuum, & animo locum laxa. Multa sequuntur incommoda huic deditos curae. Primum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intētioni ac studijs acrioribus reddit. Deinde copia ciborum, subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimae notae mancipia in magisterium recepta, homines inter oleū & vinum occupati, quibus ad votum dies est actus, si bene desudauerunt, si in locum eius quod effluxit, multum potionis alterius, ieiuno gutture ingesserunt. Bibere & sudare, vita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breues, quae corpus & sine mora laxent, & tempori parcant: cuius praecipua ratio habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motae, & saltus, vel ille qui corpus in altum leuat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (vt ita dicam) saliaris, aut (vt contumeliosius dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige, vsu fit facile. Quicquid facies, cito redi à corpore ad animum: illum diebus ac noctibus exerce. Labore modico alitur ille. Hanc exercitationē non frigus, non aestus impediet, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te iubeo semper imminere libro aut pugillaribus. Dandum & aliquod interuallum animo: ita tamen vt non resoluatur, sed vt remittatur. Gestatio & corpus concutit, & studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempseris: quam veto te per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quòd si velis

deinde

deinde quemadmodum ambules discere, admittes istos, quos noua artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obseruet, & in tantum procedet, in quantum eius audaciam patien tiae lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione vox tua incipiet? Vsq. adeo naturale est, paulatim incitari, vt litigantes quoque à sermone incipiant, ad vociferationem transeant. Nemo statim Quiritũ fidem implorat. Ergo vtcunque tibi impetus animi suaserit, modo vehementius fac vin js conuicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. Modesta, cum receperis illam, reuocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico more desaeuiat. Non enim id agitur, vt exerceatur vox, sed vt exerceat. Detraxi tibi non pusillum negotium. mercedula, & munus gratum, ad haec beneficia accedet. Ecce insigne praeceptum. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis haec, inquis, dicit? Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babae & Ixionis? Non ita est. nostra dicitur: quos caeca cupiditas in nocitura, certe nunquam satiatura praecipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quàm iucundum sit nihil poscere, quàm magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quàm multa sis consecutus, recordare. Cum aspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse aduersus deos, & aduersus vitam tuam, cogita quàm multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? Te ipse antecessisti: finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora quàm assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & implerent. Nunc haurientium sitim concitant, & inuitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta sors voluit, quare potius à fortuna impetrem, vt det, quàm à me ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanae? Congeram? in quid? laborem? Ecce hic vltimus dies. vt nõ sit, prope ab vltimo est.

Epistola XVI.

Liquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beate viuere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiae studio: & beatam vitam perfecta sapientia effici, tolerabilem, etiam inchoata. Sed hoc quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, vt proposita custodias, quàm vt honesta proponas. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis. Intelligo enim te multum profecisse. Quae scribis, vnde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. Non est quod tibi cito & facile credas. Excute te, & varie scrutare, & obserua. Illud ante omnia vide, vtrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum. Non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, vt aliqua oblectatione consumatur dies, vt dematur otio nausea. Animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda & omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quae consilium exigunt, quod ab hac petendũ est. Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil praeparari potest aduersus incerta, si aut consilium meum Deus occupauit, decreuitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quicquid est ex his, Lucili, vel si omnia haec sunt, philosophandum est: siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus vniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat. philosophia nos tueri debet. Haec adhortabitur, vt Deo libenter pareamus, vt fortunae contumaciter resistamus: haec docebit vt Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si prouidentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur. Illo nunc reuertor, vt te moneam & exhorter, ne patiaris animi tui impetum delabi & refrigescere. Contine illum, & constitue, vt habitus fiat quod est impetus. Iam ab initio, si bene te noui, circumspicis ecquid haec epistola munusculi attulerit. excute illam, & inuenies. Non est quod mireris animum meum. adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quicquid bene dictum est ab vllo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam diues. Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quicquid multi locupletes possederunt. vltra priuatum pecuniae modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestiat, & eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare diuitias. Accedant statuae & picturae, & quicquid ars vlla luxuriae laborauit. maiora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, vbi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te à vanis: & cum voles scire, quod petis vtrum naturalem habeat, an caecam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso, semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse.

Epistola XVII.

Proijce omnia ista, si sapis immo vt sapias: & ad bonam mentem magno cursu ac totis viribus tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur inquis, me res familiaris. sic illam disponere volo, vt sufficere nihil agẽti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cũ haec dicis, nõ

videris vim ac potentiam eius de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei peruides, quantum philosophia prosit, partes autem nondum satis subtiliter dispicis: nec dum scis quantum vbique nos adiuuet: quemadmodum & in maximis (vt Ciceronis vtar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quaeris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum obstitere diuitiae: paupertas expedita est, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. Si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec vnius comitatu inquieta sunt littora, non circumstat illam turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quàm impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est, desiderijs instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam peruenero, tunc me totum philosophiae dabo. Atqui nihil prius quàm hoc parandum est, quod tu differs, & post cetera paras. Ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, vnde viuam, volo. Simul & parare disce. Si quid te vetat bene viuere, bene mori non vetat. Non est quòd paupertas nos à philosophia reuocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad hoc properantibus vel fames, quam tolerauere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiae praemium, quàm in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec dei timor? Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu foedam tulerunt famem. Haec omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. Licet ad philosophiam etiam sine viatico peruenire. Ita est, cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles. Haec erit vltimum vitae instrumentum, & (vt ita dicam) additamentum. Tu vero, siue aliquid habes, iam philosophare, vnde enim scis, an iam nimis habeas? siue nihil, hoc prius quaere, quàm quicquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit. Naturae autẽ se sapiens accommodat. Sed si necessitates vltimae inciderint, iamdudum exiliet e vita, & molestus sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit & angustum, quo possit vita produci, id boni consulet, nec vltra necessaria solicitus aut anxius, ventri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationesque ad diuitias euntium, securus laetusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? expectabis ne fenoris quaestum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim diues? Repraesentat opes sapientia: quas cuicunque fecit superuacuas, dedit. Haec ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. Saeculum muta, nimis habes. Inest omni saeculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere, tibi valedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mutuum sumam. Multis parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non hoc miror. Non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, vtrum aegrũ in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, vtrum animus aeger in diuitijs, an in paupertate ponatur, malum suum, illum sequitur.

Epistola XVIII.

December est mensis, quo maxime ciuitas desudat. Ius luxuriae publice datum est: ingenti apparatu sonant omnia: tanquam quicquam inter Saturnalia nunc intersit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, vt nõ videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annũ. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum, vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius coenandũ & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, voluptatis causa ac festorum dierum vestem mutamus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pullatae turbae voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, vt tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certissimũ argumentum firmitatis suae capit, si ad blanda & in luxuriã trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse. Illud temperantius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, vt ex praecepto magnorum virorum tibi quoque praecipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficilia se praeparet, & contra iniurias fortunae, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine vllo hoste, vallum iacit, & superuacuo labore lassatur, vt sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, ne vnquam expauescerent, quòd saepe didicissent. Non est nũc quod existimes me ducere te ad modicas coenas & pauperum cellas, & quicquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum

taedio

taedio ludit. Grabatus ille verus sit, & sagũ, & panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quatriduo fer, inter dũ pluribus diebus: vt nõ lusus sit, sed experimentũ. Tunc mihi crede, Lucili, exultabis, dupondio satur, & intelliges ad saturitatẽ non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiã irata. Nõ est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa milia seruorum, multa milia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies nõ coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quàm aliquando experiri. Exerceamur ad palum: & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus quam non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem extingueret, visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, ad Polyaenum. Et quidem gloriatur, non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatẽ non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa leuis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis, sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunae iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste qui occisurus est pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua spõte descendere, quod nec ad extrema quidem redactis timendum sit? hoc est praeoccupare tela fortunae. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à tuis rebus, minimoq; te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium,

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo. ——

Nemo alius est Deo dignus, quàm qui opes contempsit: quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, vt illas intrepide possideas: quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi, si illas tanquam exituras semper aspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum. ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quàm verum sit, necesse est scias, cum habueris seruum & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quàm ex odio: non minus inter seria, quàm inter lusus & iocos. Nec interest, ex quàm magna causa nascatur, sed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quàm magnus, sed quo incidat. Nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoq; fouent vsque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis irae exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis.

Epistola XIX.

Exulto quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quàm quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus. si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Nunquid inuidiosum est? in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. Nunquam enim vsque eo te abigam, generis humani furore damnato: vt latebram tibi aliquam parari, ad obliuionem velim. Id age vt otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt & propria consilia: an velint vitam per obscurum transmittere. tibi liberum nõ est. In medium te protulit ingenij vigor, scriptorum elegantia, clarae & nobiles amicitiae. Tanta notitia te inuasit. licet in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monstrabunt: tenebras habere nõ potes. Sequetur pristinae lucis multum, quocunque fugeris. Quietem potes vindicare, sine vllius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictũ à te possis cogitare? clientes? quorum nemo teipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc praeda. Mutabũt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen salutator? non potest paruo res magna cõstare. Aestima vtrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset. Tulit te longe à conspectu vitae salubris rapida felicitas. prouincia & procuratio, & quicquid ab istis promittitur. Maiora deinde officia te excipient, & ex alijs alia. Quis exitus erit? quid expectas, donec desinas? habere quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus esse seriem causarum, ex quibus nectitur fatum, talem dicimus esse cupiditatum. Altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quae nunquam tibi miseriarum terminum, ac seruitutis ipsa factura sit. Subduc ceruicem iugo. semel illam incidi, quam semper premi, satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt. At nunc plurima & vndique ingesta non satiant. Vtrum autem mauis, ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas est, & alienae auiditati exposita. Quandiu tibi satis nihil fuerit, ipse alijs non eris. Quomodo inquis, exibo? vtcunque. Cogita quàm multa temere pro pecunia, quam multa laboriose pro honore tentaueris. Aliquid & pro otio audendum est, aut in ista solicitudine procurationum, & deinde vrbanorum officiorum senescendum in tumultu, ac semper nouis fluctib. quos effugere nulla modestia, nulla vitae quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiã nunc permiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referr

ferre dictum Maecenatis. Verum in ipso eculeo docuit. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quaeris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti vlla potentia, vt sit tibi tam ebrius sermo? ingeniosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanae eloquentiae daturus, nisi illum eneruasset felicitas, immo castrasset. Hic te exitus manet, nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Maecenatis sententia parem facere rationem: sed mouebis mihi controuersiam, si te noui, nec voles quod debeo in aspero & probo accipere. Vt sic res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspiciendum est, cũ quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est. Hoc non continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba salutatium nomenclator digesserit. Errat autem, qui amicum in atrio quaerit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quàm quod amicos sibi putat, quibus ipse non est, quod beneficia sua efficacia iudicat, ad conciliandos amicos: cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leue aes alienum debitorem facit: graue inimicum. Quid ergo? Beneficia non parant amicitias? Parant, si accepturos licuit eligere, si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuae, interim hoc consilio sapientum vtere, vt magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

Epistola XX,

SI vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. Mea enim gloria erit, si te istinc vbi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem mi Lucili, te rogo atque hortor, vt philosophiam in praecordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantib. & assensionem coronae captantibus, aliud his, qui iuuenum otiosorum aures disputatione varia, aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiae, & indicium, vt verbis opera concordent, vt & ipse vbique par sibi idemq. sit. Quis hoc praestabit? Pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno iturum gradu, sed vna via. Obserua itaque nunquid vestis tua domusque dissentiant: nunquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: nunquid cenes frugaliter, aedifices luxuriose. Vnam semel ad quam viuas regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exaequa. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitium est haec diuersitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnunc dicam vnde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseuerat in eo, sed transilit: nec tantum mutat, sed redit, & in ea quae deseruit ac damnauit, reuoluitur. Itaque vt relinquam definitiones sapientiae veteres, & totum complectar humanae vitae modum, hoc possum contentus esse. Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adijciam, vt rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. In totum nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur. Itaque plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod coepisti: & fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod summum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbae familiarium? Turba ista cum à te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod à quibus ameris ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur. Huc ergo cogitationes tuae tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, vt cõtẽtus sis temetipso & ex te nascẽtib. bonis. Quae potest esse felicitas deo propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis: idq. vt libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolae huius: quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur. Ego certe aliter audio quae dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum, quãto minus quàm stramentis incubantem? Tunc enim non praeceptor veri, sed testis est. Quid ergo? Non licet diuitias in sinu positas contemnere? quid ni liceat? Et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuque miratus, quod ad se venerint, ridet, suasq. audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille qui in diuitijs pauper est: sed securior, qui caret diuitijs. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaque in vtroque mens aestimanda est; inspiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitijs non indulgeat. Alioquin leue argumentum est bonae voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Caeterum magnae indolis est, ad ista non properare tanquam ad meliora, sed praeparare tanquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia. cum vero multo ante meditatus accesseris, iucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id, quod tibi scripsi magnos viros saepe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quòd delicijs permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excitandus e somno, & vellicãdus est animus, admonendusque naturam nobis minimum constituisse. Nemo

mo nascitur diues: quisquis exit in lucem, iussus est lacte & panno esse contentus. Ab his initijs nos regna non capiunt.

Epistola XXI.

CVm istis negotium tibi esse iudicas de quibus scripseras? Maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quàm sequeris. Vides vbi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna haec esse existimas, quae relicturus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te huius vitae, à qua recessurus es, fulgor, tanquam in sordida & obscura casurũ. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum haec certam originem habeat, ac suam, ille niteat alieno, hoc inter hanc vitam & illam. Haec, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim vmbram faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cum Idomeneo scriberet, & illum à vita speciosa, ad fidelem stabilemque gloriam reuocaret, rigidae tunc potentiae ministrum, & magna tractantem. Si gloria, inquit, tangeris, notiorem te epistolae meae facient, quàm omnia ista quae colis, & propter quae coleris. Nunquid ergo mentitus est? Quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis litteris incidisset? Omnes illos megistanas & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolae non sinunt: nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Caesar pronepos. inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum aperuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exerent, & in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam; possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam aeternam promisit, & praestat.

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vmquam memori vos eximet aeuo.
Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quoscunque in mediũ fortuna protulit, quicunq. membra ac partes alienae potentiae fuerant, horũ gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quicquid illorum memoriae adhaesit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur vt Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniae adijciendum, sed cupiditatib. detrahendũ est. Et apertior ista sententia est, quàm vt interpretanda sit, & disertior quàm vt adiuuanda. Hoc vnum te admoneo, ne istud tantum existimes de diuitijs dictum. quocunque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honorib. adijciendum est; sed cupiditatib. detrahendum. Si vis Pithoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatib. adijciendum est, sed cupiditatib. detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adijciendum est, sed cupiditatib. detrahendum. Has voces non est quòd Epicuri esse iudices, publicae sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis, quòd ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, vt istis qui ad illa confugiunt, spe mala inducti, qui velamentũ se ipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocunq. ierint, honeste esse viuendum. Cum adierint hos hortulos, & audierint inscriptum hortulis, Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicilij custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large administrabit. & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquã, hi hortuli famem, sed extinguunt: nec maiorem ipsis potionib. sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. De his tecum desiderijs loquor, quae consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid vt deficiant. Nam de illis extraordinarijs quae licet differre, licet castigare & opprimere, hoc unũ commonefaciam, Ista uoluptas nõ naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. Si quid impendis, uoluntarium est. Venter praecepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur: si modo das illi quod debes, non quod potes.

Epistola XXII.

IAm intelligis educendum esse te ex istis occupationib. speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quaeris. Quaedam non nisi à praesente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere. uena tangenda est. Vetus prouerbium est, Gladiatorem in arena capere consilium. Aliquid aduersarij uultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in uniuersum, & mandari potest, & scribi. Tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. Illud autem quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit. cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum praesentis, sed uigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si uideris, prende: & toto impetu, totis uirib. id age, ut te istis officij s exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex ista

vita

uita tibi, aut e uita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum uia, ut quod male implicuisti, sol-
uas potius quam abrumpas: dummodo si alia soluendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timi-
dus est, vt malit semper pendere, quàm semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, conté-
tus esto negotijs, in quae descendisti, vel quod videri mauis, incidisti. Non est quòd ad vlteriora nitaris,
aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quae dici solent, falsa sunt: Non potui
aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non re-
pugnare, subsistere, nec instare fortunae ferenti. Nunquid offenderis, si in consilium non venio tantum,
sed aduoco? & quidem prudentiores quàm ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epi
stolam ad hanc rem pertinentem legi. Idomeneo scribitur: quem rogat, vt quantum potest fugiat & pro-
peret, antequam aliqua vis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subijcit, ni-
hil esse tentandum, nisi cum apte poterit tempestiueque tentari. Sed cum illud tempus diu captatum ve
nerit, exiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exi
tum: si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quae-
ris. non est quòd quisquam illos apud te temeritatis infamet. cautiores quàm fortiores sunt. Expectas
forsitan, vt tibi haec dicantur? Turpe est cedere oneri. luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est
vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: verum vbi crescit illi animus ipsa rerum difficultate. Dicentur
tibi ista, si opera e pretium habebit perseuerantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendum
ue erit; alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negotijs erit negotij causa. Ne
illud quidem quod existimas eum facturum, faciet, vt ambitiosis rebus implicitus, earum semper ae-
stus ferat. Sed cum viderit breuia in quibus volutatur, incerta ancipitia, referet pedem, nec vertet terga,
sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationum prae-
mia contempseris. Illa sunt quae nos morantur & detinẽt. Quid ergo? Tam magnas spes relinquam? Ab
ipsa messe discedam? Nudum erit latus? Incomitata lectica? Atrium vacuum? Ab his ergo inuiti homi-
nes recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica
queruntur: & si verum affectum eorum inspicias, non oderunt sed litigant. Excute istos, qui quae
cupiere, deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt. Videbis voluntariam
esse illis in eo moram, quod aegreferre ipsos & misere, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos seruitus, plu
res seruitutem tenent. Sed deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit: in hoc autem vnũ
aduocationem petis, vt sine perpetua solicitudine id tibi facere contingat. quid ni te tota cohors Stoico-
rum probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si prop-
ter hoc tergiuersaris, vt circumspicias, quantum feras tecum, & quàm magna pecunia instruas otium,
nunquam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam propitijs dijs, sed
non sic, quo modo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt. hoc vno
excusati, quòd ista quae vrunt, quae excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolae signũ,
resoluenda est, vt cum sollemni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat. &
ecce occurrit mihi nescio vtrum verior, an eloquentior, cuius? inquis. Epicuri. Adhuc enim alienas sarci
nas adorno. Nemo nõ ita exit e vita tanquam modo intrauerit. Quemcunque vis occupa, adolescentem,
senem, medium. inuenies aeque timidum mortis, aeque inscium vitae. nemo quicquam habet facti. In
futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quàm quod exprobratur senibus
infantia. Nemo, inquit, aliter, quàm quomodo natus est, exit e vita. Falsum est. peiores morimur quàm
nascimur. Nostrum istud, non naturae vitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est?
Sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus. quales
intrastis, tales exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quàm nascitur. Nunc vero trepida
mus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrimae nihil profuturae cadunt:
Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse solicitum? Causa autem haec est, quòd inanes om
nium bonorum sumus, quorum in fine vitae desiderio laboramus. Nõ enim apud nos pars eius vlla sub
sedit. transmissa est, & effluxit. Nemo quàm bene viuat, sed quandiu, curat: cum omnibus possit cõtin-
gere, vt bene viuant: vt diu, nulli.

Epistola XXIII.

PVtas me tibi scripturum, quàm humane nobiscum hiems egerit, quae & remissa fuit, & breuis: quã
malignum ver sit, quàm praeposterum frigus, & alias ineptias verba quaerentium. Ego vero aliquid
quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi vt te exorter ad bonam mentẽ? Hu
ius fundametum quod sit, quaeris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi. etiam culmen est. Ad
summa peruenit, qui scit quod gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus
est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat, licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illũ
nunquã sperata deceperint. Hoc ante omnia fac mi Lucili: disce gaudere. Existimas me nũc detrahere ti
bi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo:
Immo contra. nolo tibi vnquam deesse laetitiam. Volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra
teipsum sit. Ceterae hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi forte tu iudi-
cas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res
seuera est verum gaudium. An tu existimas quenquam soluto vultu, & vt isti delicati loquuntur, hilari

oca-

oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fraeno? meditari dolorū patientiam? Haec qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudij possessione esse te volo. Nunquā deficiet, cum semel vnde petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorū in alto latet vena, assidue plenius respōsura fodienti. Haec quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem: & quodcunque inuecticium gaudiū est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili carissime, quod vnum potest te praestare felicem. disijce & conculca ista, quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc, de tuo? Te ipso & tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quàm magnam. Vanas suggerit voluptates, breues: paenitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrariū abituras. Ita dico, in praecipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum teneat. Modum autem tenere in eo difficile est, quod bonū esse credideris. Veri boni auiditas tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut vnde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consilijs, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitae & continuo tenore vnam prementis viam. Nam illi qui ex alijs propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurumve possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suasque disponant: ceteri eorum more quae fluminibus innatant, non eūt, sed feruntur. Ex quibus alia leuior vnda detinuit, ac mollius vexit, alia vehementior rapuit, alia proxime ripam, cursu languescente deposuit, alia torrens impetus deiecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, & in eo perseuerandum. Hic est locus soluendi aeris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri mi reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper vitam inchoare. aut si hoc modo magis sensus potest exprimi. Male viuunt, qui semper viuere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. Non potest autem stare paratus ad mortē, qui modo incipit viuere. Id agendum est, vt satis vixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cummaxime vitam. Non est quòd existimes paucos esse hos, propemodum omnes sunt. Quidam viuere tunc incipiūt cum desinendum est. si hoc iudicas mirum, adijciam quod magis admiteris. Quidam ante viuere desierunt, quam inciperent.

Epistola XXIIII.

SOllicitum te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denūtiat: & existimas me suasurū vt meliora tibijpsi proponas, & acquiescas spei blandae. Quid enim necesse est mala accersere, & satis cito patienda cum venerint, praesumere, ac praesens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum. Sed ego alia te ad securitatem via ducam. Si vis omnem solicitudinem exuere, quicquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone, & quodcunque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa. intelliges profecto aut non magnum aut non longum esse quod metuis. nec diu exempla quibus confirmeris, colligenda sunt. Omnis illa aetas tulit. In quamcūnque partem rerum, vel ciuilium, vel externarum memoriam miseris, occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi, si damneris, potest durius, quàm vt mittaris in exilium? vt ducaris in carcerem? nunquid vltra quicquam corpori timendum est, quàm ne pereat? Singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quaerendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quàm quòd male iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. Alter, ut rediret, Reipub. praestitit: alter reditū suum Syllae negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cum essent qui promitterent fugam) noluit; remansitque, ut duarum rerum grauissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est vri: quanto acerbius si id te faciēte patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis praeceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantū robore instructum, poenas, à se irriti conatus exigentem. spectator distillantis in hostili foculo dextrae stetit, nec ante remouit nudis ossibus fluentem manum, quàm ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quàm crudelitas ad irroganda. Facilius Porsena Mucio ignouit, quod uoluerat occidere, quàm sibi Mucius quod non occiderit. Decantatae, inquis, in omnibus scholis fabulae istae sunt. Iam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem? Vltima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio (duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum vt vellet mori, alterum vt posset) compositis ergo rebus, vtcunque componi fractae atquae vltimae poterant, id agendum existimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut seruare contingeret, & stricto gladio, quem vsque in illum diem ab omni caede purum seruauerat: Nihil, inquit, egisti fortuna omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed pro patriae libertate pugnaui: nec agebam tanta pertinacia, vt liber, sed vt inter liberos viuerem. nunc quoniam deploratae sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus: quo obligato à medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Caesari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla haec nunc congero, vt ingenium exerceam, sed vt te aduersus

id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero non tantum fortes viros hoc momentum efflandae animae contempsisse, sed quosdam ad alia ignauos, in hac re exaequasse animum fortissimorum: sicut illum Cn. Pompeij socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri nauem suam videret ab hostibus, ferro se transuerberauit, & quaerentibus vbi Imperator esset: Imperator inquit, bene se habet. Vox haec illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat imperator, & quidem Catonis, mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus saeculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo. Respice ad haec nostra tempora, de quorum languore ac delicijs querimur. Omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunae, omnis aetatis, qui mala sua morte praeciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, vt beneficio eius nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamuis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra causam valent, & quod aequissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris euenit. Illi quos amant, quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt. Non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam sub qua lates, & stultos territas. mors est, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? Quid tu singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur aptas, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista quae nos obstupefaciunt: iube conticescere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis delicijs perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis est, si ferre possum: breuis est, si ferre non possum. Haec in animo voluta, quae saepe audisti, saepe dixisti: sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. Hoc enim turpissimum est, quod nobis obijci solet, verba nos philosophiae, non opera tractare. Quid tu? Nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exilium, nunc dolorem? In haec natus es. Quicquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admoneo, vt animum tuum nō mergas in istam sollicitudinem. Hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exurgendum erit. Abduc illum à priuata causa ad publicam: dic mortale tibi, & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantū aut ex potentioribus viribus denuntiabitur dolor; sed ipsae voluptates in tormenta vertuntur. Epulae cruditatem afferunt: ebrietates neruorum torporem tremoremque: libidines, pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. Pauper fiam? Inter plures ero. Exul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? Quid enim? Nunc solutus sum? Ad hoc me natura graue corporis mei pondus astrinxit. Moriar? Hoc dicis, desinam aegrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum, nec vllius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, vt Cerberum timeat & tenebras, & laruarum habitum nudis ossibus cohaerentium. Mors nos aut consumit, aut emittit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat: bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonuero, vt te iudices non alijs scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae: & tunc quoque cum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: vsque ad hesternum, quicquid transijt temporis, perijt. Hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit: sic vltima hora qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus. Haec cum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quàm vbi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non vna venit, sed quae rapit, vltima mors est.

Malo te legas, quàm epistolam meam. Apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. Quaeris quid huic epistolae infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod praeceptum vtile. Ex hac ipsa materia quae in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, & ait: Ridiculum est, currere ad mortem taedio vitae, cum genere vitae, vt currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quàm appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adijcias & illud eiusdem notae licet, tantam hominum imprudentiam esse, immo dementiam, vt quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quicquid horum tractaueris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitae patientiam. In vtrumque monendi ac firmandi sumus, & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus. etiam cum ratio suadet finire, non temere, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet e uita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos

occupa-

occupauit,libido moriendi. Est enim,mi Lucili, vt ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta aoimi inclinatio:quae saepe generosos atque acerrimae indolis viros corripit,saepe ignauos iacentesque. Illi cō temnunt vitam,hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi videndique satietas, & vitae non odium, sed fastidium,io quod prolabimur,ipsa impellente philosophia,dum dicimos: Quousque eadem? Nempe expergiscar,dormiam,satiabor,esuriam,algebo,aestuabo:nollius rei finis est: sed in orbem nexa sunt omnia:fuginnt ac sequuntur:diem nox premit,dies noctem:aestas in autumnum desinit,autūno hiems instat,quae vere compescitur. Omnia transeunt,vt reuertantur. Nihil noui video, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nausea. Multi sunt,qui non acerbum iudicent viuere sed superuacuum.

Epistola XXV.

QVod ad duos amicos nostros pertinet,diuersa via eundū est. Alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Vtar libertate tota:non amo illum,nisi offendo. Quid ergo? inquis. Quadragenariom pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice aetatem eius iam duram & intractabilem. non potest reformari. tenera finguntur. An profecturus sim nescio. malo successum mihi, quàm fidem deesse. nec desperaueris,etiam diutinos aegros posse sanari,si contra intemperantiā steteris,si multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidem satis fiduciae habeo, excepto eo quod adhuc peccare erubescit. nutriendus est hic pudor: qui quandiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonae spei locus. Cum hoc veterano parcius agendum puto,ne in desperationem sui veniat. nec vllum tempus aggrediendi melius fuit,quàm hoc,dum interquiescit,dum emendato similis est. Alijs haec intermissio eius imposuit. mihi verba oon dat. expecto cum magno fenore vitia reditura, quae nunc scio cessare,non deesse. Impendam huic rei dies: & vtrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te,vt facis,fortem praesta,& sarcinas contrahe. Nihil ex his quae habemus,necessarinm est,ad legem naturae reuertamur. Diuitiae paratae sunt. Aut gratuitum est quo egemus,aut vile. Panem & aquam natura desiderat. nemo ad haec pauper est: intra quae quisquis desiderium suum clausit, cum ipso Ioue de felicitate contendat, vt ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epistolae inuoluam. Sic fac,inquit, omnia, tanquam spectet aliquis. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic viuere tanquam sub alicuius boni viri,ac semper praesentis,oculis. Sed ego etiam hoc contentus sum,vt sic facias quaecunque facies,tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum iam profeceris tantum,vt sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas paedagogum. Interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit,aut Scipio,aut Laelius, aut cuius interuentu perditi quoque homines vitia supprimerent,dum te efficis eum corā quo peccare non audeas. Cum haec effeceris, & aliqua coeperit apud te tui esse dignatio,incipiam tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc praecipue in te ipse secede,cum esse cogeris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet. Dum tibi tutum non est à te recedere: circumspice singulos. Nemo est cui non satius sit,cum quolibet esse quàm secum. Tūc praecipue in te ipse secede,cum esse cogeris in turba,si bonus vir,si quietus,si temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo viro peopius es.

Epistola XXVI.

MOdo dicebam tibi,in conspectu esse me senectutis; iam vereor, ne senecturem post me reliquerim. Allud iam his annis, huic corpori vocabulum conuenit: quoniam quidem senectus lassae aetatis,non fractae nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago. Non sentio in animo aetatis iniuriam, cum sentiam in corpore. tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus & gaudet, non multum sibi esse cum corpore: magnam partem oneris sui deposuit, exultat, & mihi facit controuersiam de senectute. Hunc ait esse florem suum. Credamus illi. bono suo vtatur. Ire in cogitationem iuuat,& dispicere,quid ex hac tranquillitate ac modestia morum sapientiae debeam,quid aetati: & dilige. ter excutere,quae noo possim facere,quae nolim: possim ne aliquid,quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quae enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere,defecit? Incommodum summum est, inquis,minui & deperiee,&,vt proprie dicam, liquescere. Non enim subito impulsi ac prostrati sumus. Carpimur: singuli dies aliquid subtrahūt viribus. Et quis exitus est melior, quàm in finem suum natura soluente dilabi? Non quia aliquid mali est ictus,& e vita repentinus excessus: sed quia lenis haec via est,subduci. Ego certe,velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obseruo & alloquor. Nihil est,inquam,adhuc,qood aut rebus aut verbis exhibuimus. leuia sunt ista & fallacia pignora animi,multisque inuoluta lenocinijs. Quid profecerim, morti crediturus sum. Non timide itaque componor ad illum diem,quo remotis strophis ac fucis,de me pronūtiaturus sum, vtrum loquar fortia, an sentiam: nunquid simulatio fuerit & mimos,quicquid contra fortunam iactaui verborum contumacium. Remoue existimationem hominum. dubia semper est,& in partem vtramque diuiditur. Remoue studia: totam vitam tracta. mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes & litterata colloquia,& ex praeceptis sapientium verba collecta,& eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi, Est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio condicionem. non reformido iudicium. Haec mecum loquor. sed tecum quoque me locutum puta. Iuuior es. Quid refert? Non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco

mors expectet. Itaque eu illam omni loco expecta. Finire iam volebam: & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt signata: & huic epistolae viaticum dandum est. Puta me nō dicere, vnde sum piurus sim mutuum. Scis cuius arca vtar. Expecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare vtrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Superuacuum forsitan putas id discere, quo semel vtendum est? Hoc est ipsum quare meditari debeamus. Semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. Qui mori didicit, seruire dedidicit. Supra omnem potentiā est: certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? Liberum ostium habet. Vna est catena quae nos alligatos tenet, amor vitae: qui vt non est abijciendus, ita minuendus est: vt si quando res exiget, nihil nos deuneat, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere. *Epistola XXVII.*

TV me, inquis, mones. iam enim te ipse monuisti, iam correxisti: ideo aliorum emendationi uacas. Non sum tam improbus, vt curationes aeger obeam: sed tanquam in eodem valetudinario iaceā, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam mecū loquar. in secretum te meum admitto, & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse, Numera annos tuos: & pudebit eadem velle, quae volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi citra diem mortis praesta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas. Non venturae tantum, sed praeteritae nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, solicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas paenitentia est. Non sunt solidae, nō sunt fideles. etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspice. nullum autē est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola virtus praestat gaudium perpetuum, securum: etiā si quid obstat, nubium modo interuenit, quae infra feruntur, nec vnquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudiū peruenire continget? Non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiles, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. Clauisius Sabinus memoria nostra fuit diues, & patrimonium habebat liberum & ingenuum. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tā mala erat, vt illi modo nomen Vlixis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene nouerat, quàm paedagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam, quàm ille Troianos & Achiuos persalutabat, Nihilominus eruditus volebat videri. Hāc itaque compendiariam excogitauit: magna summa emit seruos, vnum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum. Nouem praeterea Lyricis, singulos assignauit. Magno emisse illum nō est quod mireris. Non inuenerat: faciendos locauit. Postquam haec familia illi comparata est, coepit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cum peteret versus, quos referret, saepe in medio versu excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum diuitum adrosor, & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adiunctum est, derisor, vt Grammaticos haberet analectas. Cum dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, vt putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari coepit, vt luctaretur, hominem aegrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix viuo. Noli, obsecro, inquit, istud dicere. Non vides quàm multos seruos ualentissimos habeas? Bona mens nec commendatur, nec emitur: & puto si uenalis esset, non haberet emptorem. At mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & uale. Diuitiae sunt, ad legem naturae composita paupertas. Hoc saepe dicit Epicurus aliter atq. aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nūquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

Epistola XXVIII.

HOc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam, quod peregrinatione tam longa & tot locorum uarietatibus, non discussisti tristitiam grauitatemque mentis. Animum debes mutare non coelum. Licet uastum traieceris mare, licet (vt ait Virgilius noster.) Terraeque urbesque recedāt, sequentur te quocunque perueneris, uitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? Praemit te eadem causa quae expulit. Quid terrarum iuuare nouitas potest? Quid cognitio urbium, aut locorum? In irritum cedit ista iactatio. Quaeris quare te fuga ista non adiuuet? tecum fugis. Onus animi deponendum est. Non ante tibi ullius placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster uatis inducit, iam cōcitatae & instigatae, multumque habentis in se spiritus, non sui.

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum. —

Vadis huc & illuc, ut excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit. sicut in naui onera immota minus urgent: inaequaliter conuoluta citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quicquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi. Aegrum enim concutis. At cum istud exemeris malū, omnis mutatio loci iucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo colloceris, hospitalis tibi illa qualiscunq. sedes erit. Magis quis veneris, quàm quò, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione viuendum est: Nō sum vni angulo natus:

patria

patria mea totus hic eſt mundus. Quod ſi liqueret tibi,non admirareris,nil adiuuari te regionum varietatibus,in quas ſubinde priorum tędio migras. Prima enim quaeque placuiſſet,ſi omnem tuam crederes. Non peregrinaris,ſed erras & ageris,ac locum ex loco mutas:cum illud quod quaeris, bene viuere, omni loco poſitum ſit. Num quid tam turbidum fieri poteſt,quàm forum? Ibi quoque licet quiete viuere,ſi neceſſe ſit. Sed ſi liceat diſponere ſe,conſpectum quoque & viciniam fori procul fugiam. Nam vt loca grauia,etiam firmiſſimam valetudinem tentant,ita bonae quoque menti,necdum adhuc perfectae, & conualeſcenti,ſunt aliqua parum ſalubria. Diſſentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuoſam probantes vitam,quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret iſta,non eliget:& malet in pace eſſe,quàm in pugna. Non enim multum prodeſt vitia ſua proieciſſe, ſi cum alienis rixandum eſt. Triginta,inquis,tyranni Socratem circumſteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid intereſt, quot domini ſint? Seruitus vna eſt. Hanc qui contempſit, in quantalibet turba dominantium liber eſt. Tempus eſt deſinere, ſed ſi prius portorium ſoluero. Initium eſt ſalutis,notitia peccati. Egregie mihi hoc dixiſſe videtur Epicurus. Nam qui peccare ſe neſcit, corrigi non vult. Deprehendas te oportet,antequam emendes. Quidam vitijs gloriantur. Tu exiſtimas aliquid de remedio cogitare,qui mala ſua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes teipſum coargue: inquire in te:accuſatoris primum partibus fungere,deinde iudicis, nouiſſime deprecatoris: aliquando te offende.

Epiſtola XXIX.

DE Marcellino noſtro quaeris,& vis ſcire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex cauſa quàm quia audire verum timet:à quo periculo iam abeſt:nulli enim niſi audituro dicendum eſt. Ideo de Diogene,nec minus de alijs Cynicis, qui libertate promiſcua vſi ſunt, & obuios quoſque monuerunt, dubitari ſolet,an hoc facere debuerint. Quid enim ſi quis ſurdos obiurget, aut natura morboue mutos? Quare, inquis, verbis parcam? Gratuita ſunt. Non poſſum ſcire an ei profuturus ſim, quem admoneo. Illud ſcio,alicui me profuturum, ſi multos admonuero. Spargenda eſt manus: non poteſt fieri, vt non aliquando ſuccedat,multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non exiſtimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas,nec habet apud eos ſatis ponderis,quos poſſet minus obſolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet,ſed aliquando deerrare. Non eſt ars, quae ad effectum caſu venit. Sapientia ars eſt. certum petat:eligat profecturos: ab his quos deſperauit, recedat: non tamen cito relinquat,ſed in ipſa deſperatione extrema remedia tentet. Marcellinum noſtrum ego nondum deſpero. etiamnum ſeruari poteſt:ſed ſi cito illi manus porrigitur. Eſt quidem periculum,ne porrigentem trahat. magna in illo ingenij vis eſt,ſed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala ſua oſtendere. Faciet quod ſolet, aduocabit illas facetias, quae riſum euocare lugentibus poſſunt:& in ſe primum, deinde in nos iocabitur: omnia quae dicturus ſum, occupabit. Scrutabitur ſcholas noſtras,& obijciet philoſophis congiaria, amicas, gulam. Oſtendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: oſtendet mihi lepidum philoſophum Ariſtonem, qui in geſtatione diſſerebat:hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius ſecta cum quaereretur, Scaurus ait: Vtique Peripateticus non eſt. De eodem cum conſuleretur Iulius Graecinus, vir egregius, quid ſentiret: Non poſſum, inquit, tibi dicere. neſcio enim quid de gradu faciat: tanquam de eſſedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philoſophiam honeſtius neglexiſſent, quàm vendunt, in faciem ingeret. Conſtitui tamen contumelias perpeti. Moueat ille mihi riſum: ego fortaſſe illi lacrimas monebo: aut, ſi ridere perſeuerabit, gaudebo,tanquam in malis, quòd illi genus inſaniae hilare contigerit. Sed non eſt illa hilaritas longa. obſerua. videbis eoſdem intra exiguum tempus acerrime ridere & acerrime rabere. Propoſitum eſt aggredi illum, & oſtendere quanto pluris fuerit,quum multis minoris videretur. Vitia eius etiam ſi non excidero, inhibebo. non deſinent,ſed intermittentur: fortaſſe autem & deſinent,ſi intermittendi conſuetudinem fecerint. Non eſt hoc ipſum faſtidiendum. quoniam quidem grauiter affectis, ſanitatis loco eſt bona remiſſio. Dum me illi paro,tu interim qui potes,qui intelligis, vnde quo euaſeris,& ex eo ſuſpicaris, quouſque ſis euaſurus, compone mores tuos, attolle animum,aduerſus formidata conſiſte, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur ſtultus,ſi quis multitudinem timeat eo loco, per quem tranſitus ſingulis eſt? Aeque ad tuam mortem multis aditus nō eſt,licet illā multi minentur. Sic iſtud natura diſpoſuit. Spiritū tibi tam vnus eripiet,quàm vnus dedit. Si pudorem haberes,vltimam mihi penſionem remiſiſſes. Sed ne ego quidem me ſordide geram,in fenore aeris alieni, & tibi quod debeo impingam. Nunquam volui populo placere. Nam quae ego ſcio,non probat populus: quae probat populus, ego neſcio. Quis hoc? inquis:tanquam neſcias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt,Peripatetici,Academici,Stoici, Cynici. Quis enim placere poteſt populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis fauor quaeritur:ſimilem te illis facias oportet. Non probabunt, niſi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet,qualis tibi videaris, quàm qualis alijs. Conciliari niſi turpi ratione amor turpium non poteſt. Quid ergo illa laudata,& omnibus praeferenda artibus rebuſque philoſophia praeſtabit? ſcilicet vt malis tibi placere,quàm populo: vt aeſtimes iudicia, non numeres:vt ſine metu deorum hominumque viuas:vt aut vincas mala, aut finias. Ceterum ſi te videro celebrem ſecundis vocibus vulgi,ſi intrante te clamor,plauſus,& pantomimica ornamenta obſtre-

puerint, si tota ciuitate te feminae puerique laudauerint: quid ni ego tui miserear, cum sciam quae via ad istum fauorem ferat?

Epistola XXX.

BAssum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, aetati obluctantem. Sed iam plus illum degrauat, quàm quod possit attolli. Magno senectus & vniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exsucci fuisse: diu illud continuit, & vt verius dicã concinnauit. subito deficit. Quemadmodũ in naue quae sentinã trahit, vni rimae aut alteri obsistitur: vbi plurimis locis laxari coepit & cedere, succurri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest: vbi tanquam in putri aedificio omnis iunctura dilabitur: & dũ alia excipitur, alia discinditur, circumspiciendum est quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est: hoc philosophia praestat: in quocunque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem, laetumque, nec deficientem, quãuis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat velo, & si exarmauit, tamen reliquias nauigij aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultuq. finẽ suũ spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est haec, Lucili, & diu discenda, cum aduentat hora illa ineuitabilis, aequo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium extinguitur, ruina quos vi debatur oppressura deposuit: mare quos hauserat, eadem vi qua sorbebat, eiecit incolumes: gladium miles ab ipsa perituri ceruice reuocauit. Nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. Huic vni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius. Bassus noster videtur mihi prosequi se, & componere, & viuere tamquam superstes sibi, & sapienter ferre discidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulo, vt nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quicquam esse molestiae, quàm post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est sensurus, quam qui timet quod non est passurus. An quisquam hoc futurum credit, vt per quam fit, vt nihil sentiatur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, vt sit extra omnem malorum metum? Haec ego scio & saepe dicta, & saepe dicenda. sed neque cum legerem, aeque mihi profuerunt, neque cum audirem his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic vero plurimum auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse qui in ipsa morte est, quàm qui circa mortem est. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus iugulum aduersario praestat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quae in propinquo est, vtique ventura, desiderat lentam animi firmitatem, quae est rarior, nec potest nisi à sapiente praestari. Libentissime itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, velut propius inspectae, iudicantem. Plus, vt puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optime hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem & viderunt & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. Is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quàm qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Viuere noluit qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur: quam ideo timere dementis est, quia certa expectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet aequam & inuictam. Quis queri potest, in ea condicione se esse, in qua nemo non est? Prima enim pars aequitatis, est aequalitas. Sed nunc superuacuum est, naturae causam agere: quae non aliam voluit legem nostram esse quàm suam. Quicquid composuit, resoluit: & quicquid resoluit, componit iterum. Iam vero si cui contigit vt illum senectus leniter emitteret, non repente auulsum vitae, sed minutatim subductum, ne ille gratias agere dijs omnibus debet, quòd satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quàm rogari solet vita. Nescio vtros existimem maiorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur: quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indignatione fit: haec ex iudicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus: mortem venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me causis frequentius venisse, vt scirem an illum toties eundem inuenirem: nunquid cum corporis viribus minueretur animi vigor: qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum laetitia, cum septimo spatio palmae appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri praeceptis obsequens, primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa breuitate solatij. Nullum enim dolorem longum esse qui magnus est. Ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animae corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magna vi distraheretur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupauit, aqua, & interdum ruina extinguendus est. Ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter haec, mi Lucili, audio: non tanquam noua, sed tanquam in rem praesentem perductus. Quid ergo? non multos spectaui abrumpentes vitam? immo vero vidi. Sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitae, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope à nobis esse credimus mortem. A quo enim prope non est, parata

omnibus?

omnibus locis omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cum aliqua causa moriendi videtur accedere, quanto aliae propiores sint quae non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupauit. Si distinguere voluerimus causas metus nostri, inueniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantundem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. Quod enim tempus morti exemptum est? Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas peius quàm mortem oderis: itaque finem faciam. Tu tamen mortem vt nunquam timeas, semper cogita.

Epistola XXXI.

AGnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. Sequere illum impetum animi, quo ad optima quaeque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero maiorem melioremque te fieri quàm moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt. Tantum effice, quantum conatus es: & illa quae tecum in animo tulisti tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauseris aures, quibus ceram parùm est obdere. Firmiori spissamẽto opus est, quàm usum in socijs Vlixem ferunt. Illa vox quae timebatur, erat blanda, non tamen publica. At haec quae timenda est, non ex vno scopulo, sed ex omni parte terrarum circumsonat. Praeteruehere itaque non vnum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes vrbes: surdum te amantissimis praesta. Bono animo male precantur. Et si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quae optantur eueniat. Non sunt ista bona, quae in te isti volunt congeri: vnum bonum est, quod beatae vitae causa, & firmamentum est, sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus quae neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, vt vna res modo mala sit, modo bona: modo leuis & perferenda, modo expauescenda. Labor bonũ non est. Quid ergo est bonum? Laboris contẽptio. Itaque in uanum operosos culpauerim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo, Tanto melior surge, & respira: & cliuum istum vno, si potes, spiritu exupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quòd ex illo vereri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: & in totum, iam per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? Fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quib. admixta est virtus: turpia quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aere frigidum: ita honesta & turpia virtutis & malitiae societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex pro tempore quaeque repellet aut eliget. Sed nec quae repellit timet, nec miratur quae eligit, si modo magnus illi & inuictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. laborem si non recuses, parum est. Posce. Quis, ergo, inquis, labor friuolus & superuacuus est? In quem humiles causae vocauerint. non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quae se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? Non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, vt perfecta virtus sit aequalitas ac tenor vitae per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam diuina & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto peruenitur? Non per Appenninum Graiumue montem, nec per deserta Candauiae, nec Syrtes tibi, nec Scylla, aut Charybdis adeundae sunt: quae tamen omnia transisti procuratiunculae pretio. Tutum iter est, iucũdum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quae si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet. Deus nihil habet. Praetexta nõ faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia. Nemo nouit Deum: multi de illo male existimant & impune. Non turba seruorum lecticam tuam per itinera vrbana ac peregrina portantium. Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem, & vires beatum te facere possunt. nihil horum non patitur vetustatem. Quaerẽdum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari, quo nil melius possit optari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quàm in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in caelum ex angulo licet. Exurge modo, & te quoque dignum Finge Deo: finges autem non auro, non argento. Non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitij essent, fictiles fuisse.

Epistola XXXII.

INquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes. tecum sum. Sic viue, tanquam quid facias auditurus sim: immo tanquam visurus. Quaeris, quid me maxime ex his quae de te audio, delectet? Quòd nihil audio. quod plerique ex his quos interrogo, nesciant quid agas. Hoc est salutare, non conuersari cum dissimilibus, & diuersa cupientibus. habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te. timeo ne impediant. Multum autẽ nocet, & qui moratur, vtique in tanta breuitate uitae: quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo Lu-

cili cariſſime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, ſi à tergo hoſtis inſtaret, ſi equitem aduenta re ſuſpicareris, ac fugientium premere ueſtigia. Fit hoc, premeris. accelera, & euade. perduc te in tutum, & ſubinde conſidera, quàm pulchra res ſit conſummare vitam ante mortem, deinde expectare ſecurũ reliquam temporis ſui partem, in poſſeſſione beatae vitae poſitum: quae beatior non fit, ſi longior. O quando videbis illud tempus, quo ſcies tẽpus ad te nõ pertinere, quo tranquillus placidusq. eris, & craſtini negligens, & in ſumma tui ſatietate. Vis ſcire, quid ſit quod faciat homines auidos futuri? Nemo ſibi contigit. Optauerunt tibi alia parentes tui: ſed ego tibi eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, vt te locupletent. Quicquid ad te transferunt, alicui detrahendum eſt. Opto tibi tui facultatem, vt vagis cogitationib. agitata mens, tandem reſiſtat, & certa ſit: vt placeat ſibi, & intellectis ueris bonis, quae ſimul intellecta ſunt, poſſidentur, aetatis adiectione nõ egeat. Ille demum neceſſitates ſupergreſſus eſt & exauctoratus ac liber, qui uiuit uita peracta.

Epiſtola XXXIII.

DEſideras his quoque epiſtolis, ſicut prioribus, adſcribi aliquas uoces noſtrorum procerum. Non fuerunt circa floſculos occupati. totus contextus illorum virilis eſt. Inaequalitatem ſcias eſſe, ubi quae eminent notabilia ſunt. Non eſt admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinem tota ſilua ſurrexit. Eiuſmodi vocibus referta ſunt carmina, refertae hiſtoriae. Itaque nolo Epicuri illas eſſe exiſtimes. publicae ſunt, & maxime noſtrae. Sed in illo magis annotantur, quia rarae interueniunt, quia inſperatae, quia mirum eſt aliquid fortiter dici ab homine mollitiem profeſſo. Ita enim plerique iudicant. Apud me vero Epicurus eſt & fortis, licet manuleatus ſit. Fortitudo & induſtria, & ad bellum prõpta mens: tam in Perſas quàm in alte cinctos cadit. Non eſt ergo quod exigas excerpta & repetita. Continuum eſt apud noſtros, quicquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque iſta oculiferia, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cum intrauerit, praeter illa quae in fronte ſuſpenſa ſunt. Ipſis permittimus vnde velint ſumere exemplar. Putas nos velle ſingulares ſententias ex turba ſeparare? Cui illas aſſignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chryſippo, an Panaetio, an Poſidonio? Non ſumus ſub rege. ſibi quiſque ſe vindicat. apud iſtos quicquid dicit Hermachus, quicquid Metrodorus, ad vnum refertur. Omnia quae quiſquã in illo contubernio locutus eſt, vnius ductu & auſpicijs dicta ſunt. Non poſſumus, inquam, ex tanta rerum aequalium copia, licet tentemus, aliquid educere.

Pauperis eſt numerare pecus.

Quocunque miſeris oculum, id tibi occurrit quod eminere poſſet, niſi inter paria legeretur. Quare depone iſtam ſpem, poſſe te ſummatim degustare ingenia maximorum virorum. Tota tibi inſpicienda ſunt, tota tractãda. Res geritur, & per lineamẽta ſui ingenij opus nectitur, ex quo nihil ſubduci ſine ruina poteſt. Nec recuſo quo minus ſingula membra, dummodo in ipſo homine, conſideres. Non eſt formoſa mulier, cuius crus laudatur aut brachium, ſed illa cuius vniuerſa facies admirationem ſingulis partibus abſtulit. Si tamen exegeris, non tam mendice tecum agam. ſed plena manu fiet. Ingens eorum turba eſt paſſim iacẽtium. Sumenda erunt, nõ colligenda. Non enim excidunt, ſed fluunt perpetua, & inter ſe connexa ſunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinſecus auſcultantibus. Facilius enim ſingula inſidunt circumſcripta, & carminis modo incluſa. Ideo pueris & ſententias ediſcendas damus, & has quas Graeci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus poteſt: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare floſculos turpe eſt, & fulcire ſe notiſſimis & paucis uocibus, & memoria ſtare. Sibi iam innitatur. dicat iſta, non teneat. Turpe eſt enim ſeni aut proſpicienti ſenectutem, ex commentario ſapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quouſque ſub alio moueris? Et impera, & dic, quod memoriae tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque iſtos nunquam auctores, ſemper interpretes, ſub aliena vmbra latentes, nihil puto habere generoſi, nunquam auſos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriã in alienis exercuerunt. Aliud eſt, meminiſſe: aliud, ſcire. Meminiſſe, eſt rem commiſſam memoriae cuſtodire. At contra ſcire, eſt, & ſua facere quaeq. nec ab exemplari pendere, & toties ad magiſtrum reſpicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid interſit inter te & librum. Quouſq. diſces? iam & praecipe. Quid eſt, quare audiam, quod legere poſſum? Multum, inquit, viua vox facit. Non quidem haec, quae alienis verbis cõmendatur, & actuarij vice fungitur. Adijce nunc, quòd iſti qui nunquam tutelae ſuae ſiunt, primum in ea re ſequuntur priores, in qua nemo non à priore deſciuit: deinde in ea re ſequuntur, quae adhuc quaeritur. Nunquam autem inuenietur, ſi contenti fuerimus inuentis. Praeterea qui alium ſequitur, nihil ſequitur, nihil inuenit, immo nec quaerit. Quid ergo? non ibo per priorum veſtigia? Ego vero vtar via veteri: ſed ſi propiorem inuenero, hanc muniam. Qui ante nos iſta mouerunt, non domini noſtri, ſed duces ſunt. Patet omnibus veritas, nondum eſt occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum eſt.

Epiſtola XXXIIII.

CReſco & exulto, & diſcuſſa ſenectute recaleſco, quoties ex his quae agis & ſcribis, intelligo quantum te ipſe (nam turbam olim reliqueras) ſupergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, ſi paſtor ex fetu gregis ſui capit voluptatem, ſi alumnum ſuum nemo aliter intuetur quàm vt adoleſcentiam illius ſuam iudicet: quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quae tenera formauerunt, adulta ſubito uident? Aſſero te mihi. meum opus es. Ego cum vidiſſem indolem tuam, inieci manum, exhortatus ſum, addidi ſtimulos, nec lente ire paſſus ſum, ſed ſubinde incitaui: & nunc

nunc idem facio. Sed iam currentem hortor & inuicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? In hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat. pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutũ, quem malũ facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseueraueris & incubueris, & id egeris, vt omnia facta dictaq; tua inter se congruant ac respondeant sibi, & vna forma percussa sint. Non est huius animus in recto, cuius acta discordant.

Epistola XXXV.

CVm te tam obnixe rogo vt studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod cõtingere mihi (nisi pergas excolere te, vt coepisti) non potest. Nunc enim amas me. amicus non es. Quid ergo? haec inter se diuersa sunt? imo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non vtique amicus est. Itaque amicitia semper prodest. Amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, vt amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, cum mihi fingo vno nos animo futuros, & quicquid aetati meae vigoris abscessit, id ad me ex tua, quanquã nõ multum abest, rediturum. Sed tamen re quoque ipsa laetus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus gaudium: sed id leue & euanidum. Conspectus, & praesentia, & conuersatio aliquid habet viuae voluptatis: vtique si non tantum quem velis, sed qualem velis videas. Affer itaque te mihi ingens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius. profice, & ante omnia hoc cura, vt constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum sit, obserua an eadem velis hodie quae heri. Mutatio voluntatis indicat animũ natare alibi, atque alibi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur quod est fixum & fundatum. Illud sapienti perfecte contingit, aliquatenus & proficienti prouectoque. Quid ergo interest? Hic commouetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commouetur quidem.

Epistola XXXVI.

AMicum tuum hortare, vt istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quòd vmbram & otium petierit, quòd dignitatem suam destituerit, & cum plus consequi posset, praetulerit quietẽ omnibus. Quam vtiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus inuidetur, non desinent transire. Alij elidentur, alij cadent. Res est inquieta, felicitas. Ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non vno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat: illos mollit, & totos resoluit. At bene aliquis illam fert. sic quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur. Sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur, quem exhauriũt & turbant. Nugatoriũ & inertem vocant. Scis quosdam peruerse loqui, & signare contraria. Felicem vocabant. Quid ergo? Erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdã nimis horridi animi videtur & tetrici. Ariston aiebat, malle se adolescentem tristem, quàm hilarem & amabilem turbae. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati aetatem, quod in dolio placuit. Sine eum tristẽ appellent, & inimicum processibus suis. bene se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseueret modo colere virtutem, perbibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed haec quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? Minime. Sed quemadmodum omnibus annis, studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est elementarius senex. Iuueni parandum, seni vtendum est. Facies ergo rem vtilissimam tibi, si illum quam optimũ feceris. Haec aiunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubiae primae sortis, quae tã prodest dare quàm accipere. Denique nihil illi iam liberum est. Spopondit. Minus autem turpe est creditori, quàm spei bonae decoquere. Ad illud aes alienum soluendum, opus est negotianti nauigatione prospera, agrũ colenti vbertate eius quam colit terrae, & caeli fauore. Ille quod debet, sola potest voluntate persoluere. In mores fortuna ius non habet. Hos disponat: vt quàm trãquillissimus ille animus ad perfectũ veniat. qui nec ablatum sibi quicquam sentit, nec adiectum, sed in eodem habitu est, quocunque res cadunt. Cui siue aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: siue aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcũ infans statim tenderet. Si in Germania, protinus puer tenerũ hastile vibraret. Si auorũ nostrorũ tẽporibus fuisset, equitare, & hostẽ cominus percutere didicisset. Haec singulis disciplina gentis suae suadet & imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod aduersus omnia tela, quod aduersus omne hostiũ genus bene facit, mortẽ contemnere: quae quin habeat in se aliquid terribile, vt & animos nostros (quos in amorẽ sui natura formauit) offendat, nemo dubitat: nec enĩ necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodã voluntario iremus, sicut ferũtur omnes ad conseruationem sui. Nemo discit, vt, si necesse fuerit, aequo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, vt tormentis non submittat fidem, vt, si necesse fuerit, stans, etiam aliquando saucius, pro vallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat: quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. Quòd si tanta cupiditas longioris aeui te tenet, cogita nihil eorum quae ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt ac mox processura sunt reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentius docebo, omnia quae videntur perire, mutari. Aequo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium, videbis in hoc

mundo

mundo nihil extingui, sed vicibus descendere ac resurgere. Aestas abit, sed alter annus illam adducit. hiems cecidit: referent illam sui menses. Solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste discursus, quicquid praeterierit, repetit. pars caeli leuatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non praestat, ad quam stultitia perducit.

Epistola XXXVII.

QVod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Decipit si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. Nolo te decipi. Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vri virgis ferroque necari. Ab illis qui manus arenae locant, & edunt ac bibunt, quae per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur. à te, vt volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare. Tu neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi inuictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? Sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? Effugere non potes necessitates: potes vincere. Fiat via, & hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis saluus esse, si securus, si beatus. Denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, seruilis, multis affectibus & saeuissimis subiecta. Hos tam graues dominos, interdum alternis vicibus imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quae sola libertas est. Vna ad hanc fert via, & quidem recta. Non aberrabis. vade certo gradu. Si vis tibi omnia subijcere, te subijce rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas. non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult coeperit velle. Non consilio adductus vllo, sed impetu impactus est. Non minus saepe fortuna in nos incurrit, quàm nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito in medio turbine rerum stupentem quaerere: huc ego quemadmodum veni?

Epistola XXXVIII.

MErito exigis, vt hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes praeparatae & effusae audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonū consiliū est. Consilium nemo clamore dat. Aliquādo vtendū est & illis, vt ita dicā, contionibus; vbi qui dubitat, impellendus est. Vbi vero nō hoc agendum est, vt velit discere, sed vt discat, ad haec submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed haerent. Nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt: quod quamuis sit exiguum, cum occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur. Idem facit ratio: non late patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quae dicantur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exurgunt. Eadem est, inquam, praeceptorum condicio, quae seminum. Multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, vt dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quàm acceperit.

Epistola XXXIX.

COmmentarios quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quàm haec quae nunc vulgo breuiarium dicitur. Olim cum Latine loqueremur, summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: haec scienti. Illa enim docet, haec admonet. Sed vtriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me, non est quòd illum aut illum exigas. Qui notorem dat, ignotus est. Scribam ergo quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum. Haec ipsa res expergisci te coget. Si videris quàm multi tibi laborauerint, concupisces & ipse ex illis vnus esse. Habet enim hoc in se generosus animus, quòd concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenij virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quàm quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit. Ponet se extra ius ditionemque fortunae. Secunda temperabit, aduersa comminuet, alijs admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim vtilia sunt: at haec eo quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: qua non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vtuntur. Quis hostis in quenquam tam contumeliosus fuit, quàm in quosdam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque insanae libidini ob hoc vnum possis ignoscere, quod quae fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat. Necesse est in immensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transilijt. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur vtilitas. superuacua quo redigis? Voluptatibus vtiq. se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quòd eo peruenerunt, vt illis quae superuacua fuerant, facta sint necessaria. seruiunt itaque voluptatibus suis, nō fruuntur: & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, vbi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, vbi quae fuerant vitia, mores sunt.

Epistola XL.

QVod frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo vno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, vt non protinus vna simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundae sunt, quae memoriam renouant, & desiderium absentiae, falso atque inani solatio leuant: quanto iucundiores sunt litterae quae vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolae impressa praestat: agnoscere. Audisse te scibis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu verba conuoluere, quae non effundit, sed premit & vrget. Plura enim veniunt, quàm quibus vox vna sufficiat. hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque sicut vita debet esse composita. Nihil autem ordinatum est, quod praecipitatur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens, oratori data est. at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaq. habe, vt istã vim dicendi rapidã atq. abundantẽ, aptiorẽ esse circulanti iudices, quàm agenti rẽ magnã ac seriã, docentiq. Aeque stillare illã nolo, quàm currere. Nec extẽdat aures, nec obruat. Nã illa quoq. inopia & exilitas minus intentũ auditorẽ habet, taedio interruptae tarditatis. Facilius tamẽ insidit quod expectatur, quàm quod praeteruolat. Deniq. tradere homines discipulis praecepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adijce nunc, quòd quae veritati operam dat oratio, incõposita debet esse & simplex. Haec popularis nihil habet veri. mouere vult turbã, & inconsultas aures impetu rapere. tractandam se non praebet; aufertur. Quomodo antẽ regere potest, quae regi nõ potest? Quid quòd haec oratio, quae sanãdis mentibus adhibetur, descẽdere in nos debet? Remedia nõ prosunt, nisi immorentur. Multũ praeterea habet inanitatis & vani: plus sonat quàm valet. Lenienda sunt quae me exterrent, cõpescenda quae irritant, discutienda quae fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horũ raptim potest fieri? Quis medicus aegros in transitu curat? Quid quod ne voluptatẽ quidẽ vllã habet, talis verborũ sine delectu ruentiũ strepitus? Sed vt pleraque quae fieri posse non crederes, cognouisse satis est, sic istos qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit, quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata & admissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per procliue currentium, non vbi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiae: quae ponere debet verba, non proijcere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quid ni? sed salua dignitate morum: quam violenta ista & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit vnda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irreuocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut ostentatio abstulerit, aut effectus impotens sui? tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Recte ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quaerunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, vel iuxta P. Vinicium dicere: qui cum quaereretur, quomodo diceret, Asellius ait, tractim. Nam Geminus Varius ait: quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest iungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus interuenerit, qui illi singula verba vellenti: tamquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q. Haterij cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitauit, nunquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. quaedam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Graecis hanc licentiam tuleris. Nos etiam cum scribimus, interpungere consueuimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia extitit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & aestimat, & praebet estimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, &, quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quàm concitate: vt posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo, vt oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quàm profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quòd non potest tibi ista res contingere aliter, quàm si te pudere desierit. Perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus feret, quae reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salua verecundia. Praeterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Haec autem etiam si aderunt, & poterunt sine vllo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. Nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum haec erit: tardiloquum te esse iubeo.

Epistola XLI.

FAcis rem optimam, & tibi salutarem, si, vt scribis, perseueras ire ad bonam mentem: quam stultũ est optare, cum possis a te impetrare. Non sunt ad caelũ eleuandae manus, nec exorandus aedituus vt nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Prope est à te Deus. tecum est. intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adiutus exurgere? Ille dat consilia magnifica, & erecta. In vnoquoque virorum bonorum, Quis deus, incertum est: habitat deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus, & solitã altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum caeli densitate ramorum aliorum alios protegẽtium submouens, illa proceritas siluae, & secretum loci, & admiratio vmbrae, in aperto tam densae atque cõ-

tinuae, fidem tibi numinis facit. Et si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manufactus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excauatus, animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. Coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quaedam, vel opacitas, vel immensa altitudo sacrauit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in medijs tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex aequo deos: non subibit te veneratio eius? Non dices: Ista res maior est altiorque, quàm vt credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc diuina descendit; animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quicquid timemus optamusque ridentem, cœlestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, vnde descendit. Quemadmodum radij solis contingũt quidem terram, sed ibi sunt vnde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus vt propius diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed haeret origini suae. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nitet. Quid enim est stultius, quàm in homine aliena laudare? Quid eo dementius, qui ea miratur, quae in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fraeni. Aliter leo aurata iuba nitet, dum contrectatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore aspici, praefertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quae tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam praeferet vitem, cui aureae vuae, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite fertilitas. In homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam pulchram habet, & domum pulchram: multum serit, multum fenerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quaeris quid sit? Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. Consummatur itaque eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio haec exigit? Rem facillimam, secundum naturam suam viuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. Quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

Epistola XLII.

Iam tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? huius secundae notae. Nam ille alter fortasse tanquam phoenix semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex interuallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, saepe fortuna producit; eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed iste multũ adhuc abest ab eo quod profitetur: & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt. nec vlla maior poena nequitiae est, quàm quòd sibi ac suis displicet. At odit eos, qui subita & magna potentia insolenter vtuntur. Idem faciet, cum idem poterit. Multorum quia imbecilli sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suae placuerint, quàm illa quae iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandae nequitiae desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ne paria pessimis audeat, fortunae fauore deficitur. Eadem velle eos cognosces. da posse quantum volunt. Meministi cum quendam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quàm multa in caput suum casura tentauerit. Non videbat se per aliorum pericula in suum ruere, non cogitabat quàm onerosa essent quae petebat, etiamsi superuacua non essent. Hoc itaque in his quae affectamus, ad quae labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quaedam superuacua sunt, quaedam tanti non sunt. Sed haec non peruidemus, & gratuita nobis videntur, quae carissime constãt. Ex eo licet stupor noster appareat, quòd ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus: ea gratuita vocamus, pro quibus nosipsos impẽdimus. Quae emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amoenum aliquod fructuosumve praedium: ad ea parati sumus peruenire cum sollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consilijs rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus. videamus, hoc quod concupiscimus quanti deferatur. Saepe maximum pretiũ est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quae acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. Nostri essemus, si ista nostra non essent. Haec ergo tecum ipse versa, non solum vbi de incremento agetur, sed etiam vbi de iactura. Hoc periturum est. Nempe aduenticium fuit: tam facile sine isto viues, quàm vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es. si non diu, perdis antequã assuescas. Pecuniam minorem habebis: nempe & molestiam: gratiam minorem: nempe & inuidiam. Circumspice ista quae nos agunt in insaniam, quae cum plurimis lacrimis amittimus. Scies non damnũ in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. Sed quoto cuique habere se contigit?

Epiſtola XLIII.

QVomodo hoc ad me peruenerit, quaeris, quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui ſcit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus ſum, vt poſſim excitare rumorem? Non eſt quod te ad hunc locum reſpiciens metiaris: ad iſtum reſpice, in quo moraris. Quicquid inter vicina eminet, magnum eſt illic vbi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Nauis quae in flumine magna eſt, in mari paruula eſt. Gubernaculũ quod naui alteri magnum, alteri exiguum eſt. Tu nunc in prouincia, licet contemnas ipſe te, magnus es. Quid agas quemadmodum coenes, quemadmodum dormias, quaeritur, ſcitur. Eo tibi diligentius viuendum eſt. Tunc felicem te eſſe iudica, cum poteris in publico viuere, cum te parietes tui tegent, non abſcondent: quos plerunque circundatos nobis iudicamus, non vt tutius viuamus, ſed vt peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores aeſtimes noſtros. vix quemquam inuenies, qui poſſit aperto oſtio viuere. Ianitores conſcientia noſtra, non ſuperbia oppoſuit. Sic viuimus, vt deprehendi ſit, ſubito aſpici. Quid autem prodeſt recondere ſe, & oculos hominum aureſque vitare? Bona conſcientia turbam aduocat, mala etiam in ſolitudine anxia atque ſolicita eſt. Si honeſta ſunt quae facis, omnes ſciãt: ſi turpia, quid refert neminem ſcire, cum tu ſcias? O te miſerum, ſi contemnis hunc teſtem.

Epiſtola XLIIII.

ITerum tu mihi te puſillum facis, & dicis, malignius tecum egiſſe naturam prius, deinde fortunam, cum poſſis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud eſt in philoſophia boni, hoc eſt, quod ſtemma non inſpicit. Omnes ſi ad primam originem reuocẽtur, a dijs ſunt. Eques Romanus, es & adhunc ordine tua te perduxit induſtria. At mehercules multis quattuordecim gradus ſunt clauſi. Non omnes curia admittit. Caſtra quoque quos ad laborem & periculum recipiunt, faſtidioſe legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc ſumus nobiles. Nec reijcit quemquam philoſophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit. Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem philoſophia, ſed fecit. Quid eſt quare deſperes his te poſſe fieri parem? Omnes hi maiores tui ſunt, ſi te illis geris dignum. Geres autem, ſi hoc protinus tibi perſuaſeris, à nullo te nobilitate ſuperari. Omnibus nobis totidem ante nos ſunt. nullius non origo vltra memoriam iacet. Plato ait, Neminem regem non ex ſeruis eſſe oriundum, neminem non ſeruum ex regibus. Omnia iſta longa varietas miſcuit, & ſurſum deorſum fortuna verſauit. Quis ergo generoſus? Ad virtutem bene à natura compoſitus. Hoc vnum eſt intuẽdum. Alioqui ſi ad vetera reuocas, nemo non inde eſt, ante quod nihil eſt A primo mundi ortu vſque in hoc tempus perduxit nos ex ſplendidis ſordidiſque alternata ſeries. Non facit nobilem atrium plenum fumoſis imaginibus. Nemo in noſtram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, noſtrum eſt. Animus facit nobilem: cui ex quacunq. condicione ſupra fortunam licet ſurgere. Puta itaque te non eſſe equitem Romanum, ſed libertinum: potes hoc conſequi, vt ſolus ſis liber inter ingenuos, Quomodo? inquis. Si mala bonaque non populo auctore diſtinxeris. Intuendum eſt, non vnde veniant, ſed quo eant. Si quid eſt quod beatam vitam poteſt facere; id bonum eſt ſuo iure: deprauari enim in malum non poteſt. Quid eſt ergo in quo erratur? Cum omnes beatam vitam optent. quod inſtrumenta eius pro ipſa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum ſumma beatae vitae ſit ſolida tranquillitas, & eius inconcuſſa fiducia, ſolicitudinis colligunt cauſas, & per inſidioſum iter vitae non tantum ferunt ſarcinas ſed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petũt ſemper abſcedunt, & quo plus operae impendunt, hoc ſe magis impediunt: feruntur retro. Quod euenit in labyrintho properantibus: ipſa illos velocitas implicat.

Epiſtola XLV.

LIbrorum iſtic inopiam eſſe quereris. Non refert quàm multos, ſed quam bonos habeas. Lectio certa prodeſt, varia delectat. Qui quo deſtinauit, peruenire vult, vnam ſequatur viam, non per multas vagetur, Non ire iſtud, ſed errare eſt. Vellem, inquis, magis libros mihi quàm conſilium dares. Ego uero quoſcunq. habeo mittere paratus ſum, & totum horreum excutere: me quoque iſto ſi poſſem, trãſferrem, & niſi mature te finem officij ſperarem impleturum, hanc ſenilem expeditionem indixiſſem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabuloſum iſtud fretũ deterrere potuiſſet. Tranſnataſſem iſta, non ſolum traieciſſem, dummdo te complecti poſſem, & praeſens aeſtimare quantum animo creuiſſes. Ceterum quòd libros meos tibi mitti deſideras, non magis ideo me diſertum puto, quam formoſum putarem, ſi imaginem meam peteres. Indulgentiae ſcio iſtud eſſe, non iudicij: & ſi modo iudicij eſt, indulgẽtia tibi impoſuit. Sed qualeſcunque ſunt, tu illos ſic lege, tamquam verum quaeram adhuc, non ſciam, & contumaciter quaeram. Non enim me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, ſed quaerenda nobis reliquerunt: & inueniſſent forſitan neceſſaria, niſi & ſuperflua quaeſiſſent. Multum illis temporis verborum cauillatio eripuit, & captioſae diſputationes, quae acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam ſignificationem verbis alligamus, deinde diſſoluimus: ac tantum nobis vacat iam viuere, iam mori ſcimus. Tota illo mente pergendum eſt, vbi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum ſimilitudines diſtinguis, quibus nemo vnquam niſi dum diſputat captus eſt? Res fallunt. illas diſcerne. Pro bonis mala amplectimur. Optamus contra id quod optauimus: pugnant vota noſtra cum votis, conſilia cum conſilijs. Adulatio quam ſimilis eſt amicitiae? Non imitatur tantum illam, ſed

vincit

vincit & praeterit: apertis & propitijs auribus recipitur & in praecordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo laedit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico blandus inimicus. vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt. Temeritas sub titulo fortitudinis latet. Moderatio vocatur ignauia. pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur. his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est iam stultus, vt frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, vt non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo praestigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, vt quomodo fiat intelligam. perdidi vsum. Idem de illis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignorantem nocent, nec scientem iuuant. Si vis vtique verborum ambiguitates diducere. hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem: qui neminem videt, cum quo se commutatum velit; qui hominem ea sola parte aestimat, qua homo est: qui natura magistra vtitur, ad illius leges componitur, sic viuit, quomodo illa praescripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicij, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis mouet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc raro. Nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant: quae incussa tectis, sine vllo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est: etiam quae non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, vt possit fortunatum beatumque praestare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. At proijcimus bonum, si hoc nomen pani aut polentae damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, vtique necessarium est: quod autem necessarium est non statim bonum est: quoniam quaedam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo vsque eo dignitatem boni ignorat, vt illud ad haec in diem vtilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, vt ostendas omnibus, magno temporis impendio quaeri superuacua, & multos transisse vitam, dum vitae instrumenta conquirunt? Recognosce singulos: considera vniuersos. nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quaeris? Infinitum. nõ enim viuunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita praecurreret: nũc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, & vltimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolae modum excedam, quae non debet sinistram manum legentis implere, in alium diem hãc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, Non & hoc.

Epistola XLVI.

Librum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantũ degustare volui. Deinde blanditus est ipse, vt procederem longius: qui quàm disertus fuerit, ex hoc intelligas licet. breuis mihi visus est cum esset nec mei, nec tui temporis, sed qui primo aspectu aut T. Liuij, aut Epicuri posset videri: tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, vt illum sine vlla dilatione perlegerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabantur. tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenij iste habuit? quid animi? dicerẽ, quid impetus, si interquieuisset, si interuallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud & loco lene. Grãdis & rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. Ideo eligenda est fertilis, quae capiat ingenium, quae excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractauero: nunc vero parum mihi sedet iudicium: tanquam audierim illa non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis. verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe mentiatur; nisi quòd etiam vbi causa sublata est, mentimur & consuetudinis causa.

Epistola XLVII.

Libenter ex his qui à te veniunt cognoui, familiariter te cum seruis tuis viuere. hoc prudentiã tuam, hoc eruditionem decet. Serui sunt? immo homines. Serui sunt? immo contubernales. Serui sunt? immo humiles amici. Serui sunt? immo conserui, si cogitaueris tantundem in vtrosque licere fortunae. Itaque rideo istos, qui turpe existimant cum seruo suo coenare. Quare? nisi quia superbissima consuetudo coenantem dominum stantium seruorum turba circumdedit. Est ille plus quàm capit, & ingenti auiditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, vt maiore opera omnia egerat, quàm ingessit. At infelicibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem, vt loquantur, licet. virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo vlla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota ieiuni, mutique perstant. Sic fit, vt isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens in caput suum auertere. In conuiuijs loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiae prouerbium iactatur: Totidem esse hostes, quot seruos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana praetereo, quod nec tamquam hominibus quidem, sed tamquam iumentis abutimur; qui cum ad coenandum discumbimus, alius sputa detergit, alius

reliquias

reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aues scindit: pectus & clunes certis ductibus circumferens eruditam manum in frusta excutit. Infelix qui huic vni rei viuit, vt altilia decenter secet: nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis causa docet, quàm qui necessitatis, discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus, cum aetate luctatur. Effugit pueritia: sed retrahitur. Iamque militaris habitus glaber destrictis pilis, aut penitus euulsis, tota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo vir, & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarum censura permissa est, perstat infelix, & expectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulae, aut linguae reuocet in crastinum. Adijce obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciūt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iā ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his coenare non sustinet, & maiestatis suae diminutionem putat, ad eandem mensam cum seruo suo accedere. Dij melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter reijcula mancipia produxerat, alijs intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem praeco experitur: & ipse illum inuicem apologauit: & ipse non iudicauit. domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quàm multa Callistus? Vis tu cogitare istum, quem seruum tuum vocas, ex ijsdem seminibus ortum, eodem frui caelo, aeque spirare, aeque viuere, aeque mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quàm ille te seruum. Mariana clade quàm multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casae fecit. Contemne nunc eius fortunae hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de vsu seruorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Haec tamen praecepti mei summa est: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in seruum liceat: veniat in mentem, tantundem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona aetas est. forsitan habebis. Nescis qua aetate Hecuba seruire coeperit, qua Croesus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cum seruo clementer. Comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in conuictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum seruorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quàm omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominum, patrem familiae appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum seruis domini vescerentur, sed vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domū pusillā rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? Omnes seruos admouebo mensae meae? Non magis quàm omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operae reiecturum, vt puta illum mulionem, & illum bubulcum. Non ministerijs illos aestimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam coenent tecum, quia digni sunt, quidam, vt sint. Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruile est, honestiorum conuictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro & in curia, quaeras si diligenter attenderis, & domi inuenies. Saepe bona materia cessat sine artifice. Tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratū eius ac fraenos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex condicione, quae vestis modo nobis circundata est, aestimat. Seruus est? sed fortasse liber animo. Seruus est: hoc illi nocebit: alijs non nocebit. Ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritiae, alius ambitioni, omnes timori. Dabo consularem aniculae seruientem. Dabo ancillulae diuitem. Ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantomimorū. Nulla seruitus turpior est, quàm voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus seruis tuis hilarem te praestes, & non superbe, superiorem. Colant potius te, quàm timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileū seruos, & dominos de fastigio suo deijcere: quod dixi, colāt potius dominum, quam timeāt. Ita ne, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tamquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum esse quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Nō potest amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere iudico. quòd timeri à seruis tuis non vis, quòd verborum castigatione vteris. Verberibus muta admonentur. non quicquid nos offendit, & laedit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciae, vt quicquid non ex voluntate respondit, iram prouocet. Regum nobis induimus animos. Nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienae, sic exardescunt, sic saeuiunt, quasi iniuriam acceperint: a cuius rei periculo illos fortunae suae magnitudo tutissimos praestat. Nec
* hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant querendo. acceperunt iniuriam, vt facerent. Diutius te morari nolo. Non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores: placent sibi, & permanent. leuis est malitia, saepe mutatur: non in melius, sed in aliud.

Epistola XLVIII.

AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, vt soluas quaestionē quàm vt proponas? Vtiq; cum aliud tibi expediat, aliud mihi. iterum ego tamquam Epicureus loquor.

Mihi vero idē expedit, quod tibi, aut non sum amicus, nisi quicquid agitur ad te pertinens, meū est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quicquam singulis est, nec aduersi. In commune viuitur. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad vtilitates suas conuertit. Alteri viuas oportet, si vis tibi viuere. Haec societas diligenter & sancte obseruanda est, quae nos omnes omnibus miscet, & indicat aliquod esse commune ius generis humani: plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem societatem amicitiae colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis subtilibus praecipi malo, quid amico praestare debeam, quid homini, quàm quot modis amicus dicatur, & homo quàm multa significet. In diuersum ecce sapientia & stultitia discedunt. cui accedo? in vtram ire partem iubes? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, & conclusione falsa à vero nascens mendacium adstruxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me. in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse soluere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est, syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias. in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? Consilium. Alium paupertas vrit, alium diuitiae vel alienae torquent, vel suae. Ille malam fortunam horret, hic se felicitati suae subducere cupit: hunc homines male habent, illum dij. Quid mihi lusoria ista proponis? non est iocandi locus. ad miseros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, aegris, egentibus, intentae securi subiectum praestantibus caput, pollicitus es. Quo diuerteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium poenis. Omnes vndique ad te manus tendunt, perditae vitae, perituraeque auxilium aliquod implorant, in te spes opesque sunt. Rogant vt ex tanta illos volutatione extrahas, vt disiectis & errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid superuacuum, quàm faciles leges posuerit, quàm iucunda sit vita, quàm expedita illas sequentibus, quàm acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quàm naturae crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Disputationes istae vtinam tantum non prodessent. Nocent. Hoc tibi, cum voles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem in istas argutias coniectam. Pudet dicere contra, fortunam militaturis, quae porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur: per istud philosophiae sunt nigrae, & turpes, infamesque etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quàm vt formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum praetor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturos vos, vt non magis auri fulgor, quàm gladij perstringat oculos meos, vt ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, vt me parem Deo faciat. ad hoc inuitatus sum, ad hoc veni. fidem praesta. Quantū potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus & praescriptionibus philosophorum. Aperta decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset aetatis, parce iam dispensandum erat, vt sufficeret necessarijs. Nūc quae dementia est, superuacua discere in tanta temporis egestate?

Epistola XLIX.

Est quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant: sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris admonitio, aut vestis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum incredibile est, quàm recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es: cum maxime a te discedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipsam coercitionem exeuntibus non satis resistentem. Modo amisisse te videor. Quid enim non modo est, si recorderis? Modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo causas agere coepi, modo desij velle agere, modo desij posse. Infinita est velocitas temporis, quae magis apparet respicientibus. Nam ad praesentia intentos fallit: adeo praecipitis fugae transitus leuis est. Causam huius rei quaeris? quicquid temporis transijt, eodem loco est: pariter aspicitur, vna iacet: omnia inde in profundum cadunt, & alioquin non possunt longa interualla esse in ea re, quae tota breuis est. Punctum est quod viuimus, & adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatij natura diuisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quandam ab adolescentia ad senectutē, aliud ipsam senectutē. In quàm angusto quot gradus posuit? Modo te prosecutus sum: & tamen hoc modo, aetatis nostrae bona portio est: cuius breuitatē aliquando futurā cogitemus. Nō solebat mihi tā velox tēpus videri. Nunc incredibilis cursus apparet: siue quia admoueri lineas sentio, siue quia attendere coepi & computare damnum meum: eo magis vtiq. indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere

sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus quo legat Lyricos: eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. Illi ex professo lasciuiunt: hi agere seipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantum, & à limine salutanda, in hoc vnum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quaestione, quam subtilius est contempsisse, quàm soluere? Securi est, & ex commodo migrantis minuta conquirere. Cum hostis instat à tergo, & mouere iussus est miles, excutit necessitas quicquid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubie cadentia consectari, & vafritiam in illis meam experiri.

Aspice qui coeant populi, quae moenia clausis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus merito viderer, si cum saxa in munimentum murorum senes feminaeque congererent, cum iuuentus intra portas armata signum eruptionis expectaret, aut posceret, cum hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret, sederem otiosus, & eiusmodi quaestiunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum huius acutae delirationis concinnata. Atqui aeque licet demens tibi videar, si istis impendero operam. Et nunc obsideor. tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret. Nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. Ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: aduersus haec me doce aliquid affer, ne mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia, de aequanimitate: aduersus ineuitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum vitae in spatio eius, sed in vsu: posse fieri, immo saepe fieri, vt qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantũ existimas minimũ esse, quo a morte vita diducitur. In omni loco aeque tenue interuallum est. Non vbique se mors tam prope ostendit: vbique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quae praeparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quae perfici posset. De iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia vtraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me nolueris per deuia ducere, facilius ad id quo tendo, perueniam. Nam (vt ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideoque illam implicare non oportet. nec enim quicquam minus conuenit, quàm subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

Epistola L.

Epistolam tuam accepi post multos menses, quàm miseras. Superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat, quid ageres, quaerere. Valde enim bonae memoriae est, si meminit: & tamen spero te sic iam viuere, vt vbicunque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quàm vt meliorem te ipse quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia esse, quae putas rerum? Quaedam enim locis & temporibus adscribimus. At illa, quocunque transierimus, secutura sunt. Harpasten vxoris meae fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim auersissimus ab istis prodigijs sum. si quando fatuo delectari volo, non est mihi longe quaerendus. me rideo. Haec fatua subito desijt videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. nescit esse se caecam: subinde paedagogum suum rogat, vt migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Caeci tamen ducem quaerunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romae potest viuere. Non ego sumptuosus, sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quòd iracundus sum, quòd nondum constitui certum genus vitae: adolescentia haec facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos aegrotare nescimus. Si curari coeperimus, quando tot morbos, tantasue aegritudines discutiemus? Nunc vero ne quaerimus quidem medicum: qui minus negotij haberet, si adhiberetur ad recens vitiũ. Sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. At mehercules, turpe est magistrum huius rei quaerere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est, &, vt verum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo, vt dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quàm indurescat prauitas eius. sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat, & aliter natae, in id finguntur, quod vsus noster exigit. quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? Quid enim aliud est animus, quàm quodam modo se habens spiritus? Vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quòd malitia iam nos tenet, quòd diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quàm mala. Omnes praeoccupati sumus. Virtutes discere, vitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quòd semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria

enim mala in alieno haerent. Ideo expelli & extirpari possunt. Fideliter sedent, quae in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptae exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillae mentis atque aegrae est; formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, vt incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

Epistola LI.

QVomodo quisque potest, mi Lucili: tu illic habes Aetnam, illum nobilissimum Siciliae montem: quem quare dixerit Messalla vnicum, siue Valgius (apud vtrumque enim legi) non reperio, cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos vtcunque possumus, contenti sumus Baijs: quas postero die, quàm attigeram, reliqui: locum ob hoc deuitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium? minime. Sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis conuenit quàm alia, nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamuis neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Baias quidem. Diuersorium vitiorum esse coeperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comessationes nauigantium, & symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, & alia quae velut soluta legibus luxuria, non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum quàm longissime profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vim Hannibalis hiberna soluerunt: & indomitum illum niuibus atque Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campaniae. Armis vicit, vitijs victus est. Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiae, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandae sunt in primis voluptates: quae (vt vides) saeua quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatorijs, in quae siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus quod fecit Hannibal, vt interrupto cursu rerum, omissoque bello, fouendis corporibus operam daremus, nemo non intempestiuam desidiam, victori quoque, nedum vincenti periculosam, merito reprehenderet. Minus nobis quàm illis Punica signa sequentibus licet. Plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseuerantibus. fortuna mecum bella gerit. Non sum imperata facturus. Iugum non recipio, immo quod maiore virtute faciendum est, excutio. Non est emolliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati. Idem sibi in me iuris esse volet & ambitio, & ira. Inter tot affectus distrahar, immo discerpar. libertas proposita est: ad hoc praemium laboratur. Quae sit libertas, quaeris? Nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in aequum deducere. quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit? His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amoenitas nimia: nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorē potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est. In molli palustrique pascuo saginata cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit. Segnis est vrbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, quae ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit puluere ille vnctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio quàm Baijs exulabat. Ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & Cn. Pompeius, & Caesar, extruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta. Aspice quam positionem elegerunt, quibus aedificia excitauerunt locis, & qualia. scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas vnquam fuisse in Vtica Catonem, vt praeternauigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum varijs coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, vt audiret canentium nocturna conuicia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quam vnam noctem inter talia duxisse? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico quàm symphonia rumpi? Sed satis diu cum Baijs litigauimus, nunquam satis cum vitijs: quae oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine: nam illis quoque nec finis est, nec modus. Proijce quaecunque cor tuum laniant: quae si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis reuellendum erat. Voluptates praecipue exturba, & inuisissimas habe, latronum more, quos Philetas Aegyptij vocant. In hoc nos amplectuntur, vt strangulent.

Epistola LII.

QVid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quicquam semel velle? fluctuamus inter

varia

varia consilia: nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia inquis, est: cui nihil cõstat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine vllius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos viam. Hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerũt: quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo praecesserit, sed bene secuturos. Ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundae sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multũ est, velle seruari. Praeter haec adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus nõ duce tantum opus sit, sed adiutore, &, vt ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quaeris huius exẽplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamuis enim ad eundem finem vterque peruenerit: tamen maior est laus idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo aedificia excitata esse, ambo paria, aeque excelsa, aeque magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lapsabunda, in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quicquid factum est: alterius magna pars & difficilior latet. Quaedã ingenia facilia & expedita: quaedã manu (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotij secum habuit. Hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum & laboriosum nobis datum scias, licet. Imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc aut illum. Tu vero etiam ad priores reuertere qui vacant. Adiuuare nos possunt non tantum qui sunt: sed & qui fuerunt. Ex ijs autẽ qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipitãt, & communes locos voluunt, & in priuato circulantur: sed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec vnquam in eo quod fugiendum dixerint deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cum videris, quàm cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac disserere: si modo hoc proposito in turbam prodeunt vt meliores fiant faciantque meliores: si non ambitionis hoc causa exercẽt. Quid enim turpius philosophia captante clamores? Nunquid aeger laudat medicum secantem? Tacete, fauete, & praebete vos curationi. Etiam si exclamaueritis, non aliter audiam, quàm si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos mouerique rerum magnitudine? sane liceat. Vt quidem iudicetis & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. Nunquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid laetaris, quòd hominibus ijs laudaris, quos non potes ipse laudare? Disserebat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum euocauerat, non sonus inoffensae ac molliter lapsae orationis. Intersit aliquid inter clamorem theatri & scholae. Est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerũ omnium, si obseruẽtur, indicia sunt & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & vnum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, aspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit. Non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istae voces illis artibus, quae propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus, sequi impetum animi. Tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentiũ sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adolescentium exstimulat. Ad rem commoueantur, non ad verba composita. Alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in praesenti. Desiderat enim propriam & longam executionem, quaemadmodum populo disserendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nacta est.

Epistola LIIII.

QVid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est vt nauigarẽ? Solui mari languido. erat sine dubio caelum graue sordidis nubibus, quae ferè aut in aquam aut in ventum resoluuntur: sed putaui tam pauca millia à Parthenope tua vsque Puteolos surripi posse, quamuis dubio & impendente caelo. itaque quo celerius euaderem, protinus per altum ad Nesidia direxi, praecisurus omnes sinus. Cum iam eo processissem, vt mea nihil interesset, vtrum irem, an redirem, primum aequalitas illa quae me corruperat, perijt. Nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Coepi gubernatorẽ rogare, vt me in aliquo littore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa, nec quicquam se aeque in tempestate timere quàm terram. Peius autem vexabar, quàm vt periculum mihi succurreret. Nausea enim me segnis haec & sine exitu torquebat, quae bilem mouet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coegi vt peteret littus. Cuius vt viciniam attigimus, non expecto

Epistola LVI.

A Gestatione cummaxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est: quae pedes dedit, vt per nos ambularemus: oculos, vt per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciae: & quod diu noluimus, posse desiuimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, vt siue bilis insederat faucibus, discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseueraui, inuitante ipso littore, quod inter Cumas & Seruilij Vatiae villam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate maris spissius. Fluctus autem illud (vt scis) frequens & concitatus exaequat, longior tranquillitas soluit, cum arenis, quae humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere coepi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono posset esse, & direxi oculos in villam, quae aliquando Vatiae fuit. In hac ille praetorius diues, nulla alia re quàm otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinij Galli, quoties Seiani odium, deinde amor merserat, (aeque enim offendisse illum, quàm amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia solus scis viuere. At ille latere sciebat, non viuere. Multum autem interest, vtrum, vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquā aliter hanc villam Vatia viuo praeteribam, quàm vt dicerem: Vatia hic situs est. Sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, vt etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem seductum existimat vulgus & securum, & se contentum, sibique viuentem: quorum nihil vlli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi viuere. Ille enim (quod est primum) scit viuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu obliuit, ille sibi non viuit, sed (quod est turpissimū) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi viuit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseuerantia, vt habeat auctoritatem inertia quoq; pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere: frontem enim eius tantum noui, & exposita: quae ostendit etiam transeuntibus. Speluncae sunt duae magni operis, laxo atrio pares, manufactae: quarum altera solem non recipit, altera vsque in occidentem tenet. Platanona medius riuus & à mari & ab Acherusio lacu receptus Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauriatur) sufficiens. Sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse noui: nunc esse villam totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeo excipit, vt Baijs neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amoena maestos, vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quòd in Campania non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conuersari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quandiu velis. magis hac voluptate, quae maxima est, fruimur, dum absumus. Praesentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vna loquimur, ambulamus, considemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus: & ideo aequo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam praesentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes vtrinque diuersas, deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcunque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cena, mecum ambula. In angusto viueremus, si quicquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cummaxime audio: adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

Epistola LVII.

Peream, si est tam necessarium quàm videtur silentium in studia seposito. Ecce varius clamor vndiq; me circumsonat. supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quae in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos & acerbissimas respirationes: cum in aliquem aliptem inertem, & hac plebeia vnctione contentum incidi, audio crepitum illisae manus humeris: quae prout plana peruenit, aut concaua, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus superuenerit, & numerare coeperit pilas, actum est. Adijce nunc scordalum, & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adijce nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsae aquae sono saliunt. Praeter istos, quorum, si nihil aliud, rectae voces sunt, alipilum cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec vnquam tacentem, nisi dum vellit alas & alium pro se clamare cogit. Iam libarij varias exclamationes, & botularium, & crustularium, & omnes popinarum institores, mercem sua quadam & insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat: cum Chrysippum nostrum assidua salutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quàm fluctum aut deiectū aquae. Quamuis audiam cuidam genti hanc vnam fuisse causam, vrbem suam trāsferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox auocare videtur, quàm crepitus.

Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet ac verberat. In ijs quae me sine auocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ferrarium vicinum, aut hunc qui ad metam sudantem tubas experitur & tibias, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quam qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duraui, vt audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec auocari ad externa. omnia licet foris resonent, dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriaque non dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

——Omnia noctis erant, placida composta quiete.

Falsum est. nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. Nox exhibet molestiam non tollit, & sollicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quàm dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Aspice illum, cui somnus laxae domus silentio quaeritur, cuius aures ne quis agitet sonus, omnis seruorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter aegritudines leuem captans: quae non audit, audisse se queritur. Quid in causa putas esse? animus illi obstrepit: hic placandus est, huius cõpescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdũ quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. Nunquam vacat lasciuire districtis: nihilque tam certum est quam otij vitia negotio discuti. Saepe videmur taedio rerum ciuilium, & infelicis atque ingratae stationis paenitentia secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desijt, sed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quae videtur aliquando cessisse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leuiora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et auaritiam itaque & ambitionem, & cetera mala mentis humanae, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, vt paulo ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum auiumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid solicitudinis, & concepti pauoris, quod illum curiosum facit, vt ait Virgilius noster:

Et me quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior ille sapiens est, quẽ non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non vrbis impulsae fragor territat. Hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expauescens, quem una quaelibet vox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi exanimant. Timidum illum sarcinae faciunt. Quemcunque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, uidebis illum comitique onerique timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cũ ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere conuicio? fateor. Itaq. ego ex hoc loco migrabo. sed experiri & exercere me uolui. Quid necesse est diutius torqueri: cum tam facile remedium Vlixes socijs etiam aduersus Sirenas inuenerit?

Epistola LVIII.

CVm Baijs deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterũ nauem experirer. sed tantum luti tota uia fuit, ut possem uideri nihilominus nauigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A ceromate nos haphe excepit in Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, quae nobis praestant, non vt per tenebras videamus, sed vt ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, puluis auferret, in aperto quoque res grauis & molestat quid illic, vbi in se volutatur, & cum sine vllo spiramento sit inclusus, in ipsos a quibus incitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus. eadem via, eodem die, & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod cogitarem dedit. Sensi quendam ictum animi, & sine metu mutationem, quam insolitae rei nouitas simul ac foeditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, ne dum a perfecto absum, sed de illo in quẽ ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quaedam enim sunt, mi Lucili, quae nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suae. Itaque & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastam altitudinem in crepidine eius constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidam ad vulneris noui quidam ad veteris & purulenti tractationem inspectationemq. concidunt & linquuntur animo: alij gladiũ facilius recipiunt, quàm

uident. Sensi ergo (ut dicebam) quandam non quidem perturbationem, sed mutationem. Rursus ad primum conspectum redditae lucis alacritas incogitata rediit & iniussa. Illud deinde mecum loqui coepi, quàm inepte quaedam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem uigiliarium ruat, an mons, an turris? Nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis vtraque mortifera aeque sit. Adeo non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber. Ego vero non facio. Qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo vrgetur: quemadmodum aer verbere aut ictu non laeditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suae per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini etiam cum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quaerendum est, an possit immortalis esse. Hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc illū nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quicquam noxium aeterno est.

Epistola LVIII.

QVanta verborum nobis paupertas, immo egestas sit, nunquam magis quàm hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent, nec haberent: quaedam vero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidiū? Hunc quem Graeci oestrum vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant. hoc Virgilio licet credas.

Est lucum Silari iuxta ilicibusque virentem.
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, oestrum Graeci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
Diffugiunt armenta. ——

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe differam, quaedam simplicia in vsu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi.

—— *Stupet ipse Latinus,*
Ingentis genitos diuersis partibus orbis
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus. Simplicis illius verbi vsus amissus est. Dicebant antiqui, si iusso, id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas. sit fides Virgilio.

Cetera qua iusso mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, vt ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed vt ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium verborum, situs occupauerit: cū apud hunc quoq. qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult praeparatio? quo spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest propitijs auribus tuis, essentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. Si recentiorem quaeris, Fabianum, disertū & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidae. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία, res necessaria, naturam, continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo vti. nihilominus dabo operam vt ius à te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cū ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguae nostrae conuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris vnam syllabam esse, quam mutare non possim. Quae haec sit, quaeris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenij: in medio positum esse posse sic transferri, vt dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere. Sed id si necesse est, ponam, Quod est. Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicauero, esse aliquod genus. Nūc enim primum illud genus quaerimus, ex quo ceterae species suspensae sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si coeperimus singula retro legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, vt Aristoteles ait. Equus species est, canis species. ergo commune aliquod quaerendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse coepit omniū horum, quae modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quaedā quae animam habent, nec sunt animalia. Placet enim satis & arbustis animam inesse. Itaque & viuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt, & sata. Quaedam anima carent, vt saxa. Itaque aliquid erit animantib. antiquius, scilicet corpus. hoc sic diuidam, vt dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanima. Etiamnum est aliquid superius: quàm corpus. Dicimus enim quaedam corporalia esse, quaedam incorporalia. Quid ergo erit ex quo haec diducantur? Illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, vt dicamus: Quod est aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, & vt ita dicam, generale. Cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. Habet

bet enim in se nationum species, Graecos, Romanos, Parthos: colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet. Initium rerum est. omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, vt sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? vt dicam aut animantia sunt, aut inanima. Rursus animantia quemadmodum diuido? vt dicam, quaedam animũ habent, quaedam tantum animã: aut sic: quaedam impetum habent, incedunt, transeunt: quaedam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur: sed quare videatur, subijciam. In rerum (inquiunt) natura quaedam sunt, quaedam non sunt. Et haec autem quae non sunt, rerum natura complectitur, quae animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem coepit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo quaecunque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud quod est, nec visu nec tactu, nec vllo sensu comprehenditur: cogitabile est: quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos nõ venit, sed specialis venit, vt Cicero & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus & canis. Secundum ex his quae sunt, ponit Plato, quod eminet & exuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse. vt poeta communiter dicitur. omnibus enim versus facientib. hoc nomen est. sed iam apud Graecos in vnius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poetã. Quid ergo hoc est? Deus scilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum quae propriè sunt: innumerabilia haec sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quae sunt, interrogas? Propria Platonis suppellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia quae fiunt, & ad quas cuncta formantur. Hae immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, idest, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum quae natura fiunt exẽplar aeternum. Adijciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturae te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens quem operi suo imponat. Ita illa quae me docet & instruit facies, a qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quae quodcunque fieri ab illa debet exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. Nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine vtebar. Ille cum redderet Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quaeris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: haec est Idos. Habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit: haec Idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum quae communiter sunt: haec incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est quae quasi sunt, tanquã inane, tanquam tempus. Quaecunque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quae esse proprie putat. Fluunt enim, & assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. Nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quicquid vides currit cum tempore. Nihil ex his quae videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: In idem flumen bis non descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quàm in homine. Sed nos quoque non minus velox cursus praeteruehit: & ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi fluida materia & caduca, & omnib. obnoxia casibus. Mundus quoque, aeterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quae habuit, aliter habet quàm habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille caelator oculos diu intentos ac fatigatos, remittit atque auocat, & vt dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque si obseruaueris, inuenies, quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni vacatione, etiam si a philosophia longissime auersa est, eruere aliquid conor, & vtile efficere. Quid de istis capiam, quae modo tractauimus, remotis à reformatione morũ? Quomodo meliorẽ me facere Ideae Platonicae possunt? Quid ex istis trahã, quod cupiditates meas comprimat? vel hoc ipsum, quod omnia ista quae sensibus seruiũt, quae nos accendũt & irritant, negat Plato ex ijs esse quae vere sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciẽ ferunt. nihil horum stabile nec solidũ est. & nos tamen cupimus tamquã aut semper futura aut semper habituri. imbecilli fluidique per interualla consistimus. Mittamus animum ad illa quae aeterna sunt mi remur in sublime volitantes rerum omnium formas, Deumque inter illa versantem & prouidentem, quemadmodum quae immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat a morte, ac ratione virium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia aeterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. Haec conseruat artifex, fragilitatem materiae vi sua vincens. Con-

temna-

terminamus omnia, quae adeo pretiosa non sunt, vt an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quàm nos sumus, prouidentia periculis eximit, posse tandem aliquatenus nostra quoque prouidentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed nauigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quae auiditatem euocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiae suae beneficio contigisse, quòd natali suo decessit, & annum vnum atque octogesimum impleuit, sine vlla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quàm humanae rati, quia consummasset perfectissimũ numerum, quem nouem nouies multiplicata cõponunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa & sacrificium remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam vt non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est esse secum quàm diutissime, cum quis se dignũ quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non opperiri, sed manufacere. Prope est à timente, qui fatum segnis expectat: sicut ille vltra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & faecem quoque exsorbet. De hoc tamen quaeremus, pars summa vitae, vtrum faex vitae haec sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modo mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuuant, nec defectum & praemortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministerijs est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paulo ante quàm debet, faciendum est, ne cum fieri debeat, facere non possis: & cum maius periculum sit male viuendi, quàm cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede, magnae rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. Multis iners vita sine vsu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse, quamuis finienda? Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicã aestima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reseruabit: totum autem ab illa parte meliore. At si coeperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animã: prosiliam ex aedificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum; exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne propter quod viuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris causa viuit. Sed in longum exeo. Est praeterea materia quae ducere diem possit. Et quomodo finẽ vitae imponere poterit, qui epistolae non potest? Vale ergo: quod libentius quàm mortis meras lecturus es.

Epistola LIX.

MAgnam ex epistola tua percepi voluptatem: permitte enim mihi, vti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicam reuoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si ad nostrum album verba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis. vulgo tamen sic loquimur, vt dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptijs, aut ex partu vxoris percepisse: quae adeo non sunt gaudia, vt saepe initia futurae tristitiae sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: Et mala mentis gaudia; diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significauit enim homines, malo suo laetos. tamen ego non immerito dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem. Quamuis enim ex iusta causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinaturũ, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed vt ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit. habes verba in potestate. non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius verbi decore placentis vocentur; quod tibi non euenit: pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quàm loqueris. Hoc maioris rei indicium est. apparet animum quoque nihil habere superuacui, nihil tumidi. Inuenio tamen translationes verborum, vt non temerarias, ita nõ indecoras, vt quae periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quibus si quis nos vti vetat, & poetis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter & demonstrandae rei causa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poetis, sed vt imbecillitatis nostrae adminicula sint, & vt discentem & audientem in rem praesentem adducant. Sextium ecce cummaxime lego, virum acrẽ, Graecis verbis, Romanis moribus philosophantem. mouit me imago ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, vbi hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas vndique expandat, vt vbicunq. infesti aliquid oritur, illic parata praesidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant: quod in exercitibus his, quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, vt imperium ducis simul omnes copiae sentiant, sic dispositae, vt signum ab vno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait.

Illi enim saepe hostem timuere sine causa, tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit. Nil stultitia pacatum habet. Tam superne illi metus est, quam infra. Vtrunque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad omnia pauet, imparata est, & ipsis terretur auxilijs. Sapiens autem ad omnem incursum munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitijs iacuimus, elui difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quaeram, quod mecum saepe dispicio, quid ita nos stultitia tá pertinaciter teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus: nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde quia illa quae à sapientib. viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuiterque tam magnae rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, aduersus vitia discere, qui quantum à vitijs vacat, discit? Nemo nostrum in altum descendit. Summa tantum decerpsimus: & exiguum temporis impendisse philosophiae, satis abundeque occupatis fuit. Illud praecipue impedit, quod cito nobis placemus: si inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos saepe mentiri. Adeoque indulgemus nobis, vt laudari velimus in id, cui contraria cum maxime facimus. Mitissimum ille se in ipsis supplicijs audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperantissimum. Sequitur itaque, vt ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum iam in India vagaretur & gentes ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cuiusdam vrbis dú circuit muros, & dú imbecillissima moenium quaerit, sagitta ictus, diu persedere, & incoepta agere perseuerauit. Deinde cum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus absistere, Omnes, inquit, iurant me Iouis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. Idem nos faciamus: cum pro sua quenque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse. Ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiá adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, cum dijs ex pari viuit. Nunc ipse te consule: si nunquam maestus es, nulla spes animum tuum futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesq. par & aequalis animi tenor erecti & placentis sibi, est, peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & vndique, & omnes, scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio deesse. ad hoc cupis peruenire, sed erras, qui inter diuitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter sollicitudines quaeris? Ista quae sic petis, tanquam datura laetitiam ac voluptatem, causae dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed vnde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille ex cóuiuijs & luxuria. Ille ex ambitione, & circumfusa clientiú turba: Ille ex amica, alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt, sicut ebrietas, quae vnius horae hilarem insaniam, longi téporis taedio pensat: sicut plausus & acclamationis secundae fauor, qui magna sollicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiae effectum, gaudij aequalitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super lunam. Semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse, quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi téperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis quàm praedam nacti leones. Cum fatigauerunt se vino & libidinibus, cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates angusto corpori vltra quàm capiebat ingestae suppurare coeperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum.

Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus nosti.

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque aemulos sequitur, non interrumpitur, non desinit. desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit.

Epistola LX.

QVeror, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optauit nutrix tua, aut paedagogus, aut mater. Nondum intelligis, quantum mali optauerint. O quàm inimica nobis sunt vota nostrorum, eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur. inter execrationes parétum creuimus. Exaudiant dij quandoque nostram vocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid Deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quàm diu sationibus implebimus magnarum vrbium campos? quàm diu nobis populus metet? quam diu vnius mensae frumentum multa nauigia, & quidem non ex vno mari, subuehent? Taurus paucissimorum iugerum pascuis impletur: vna silua elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura aluum dedit, cum tam modica corpora dedisset, vt vastissimorum edacissimorumque animalium auiditatem vinceremus? Minime. Quantulum est enim quod naturae datur? Paruo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (vt ait Sallustius) ventri oboedientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem sed mortuorum.

tuorum. Viuit is, qui se vtitur. Qui vero latitant & torpent, sic in domo sunt, quasi in conditiuo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.

Epistola LXI.

DEsinamus quod volumus velle. Ego certe id ago senex, ne videar eadem velle, quae puer volui. In hoc vnum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, haec cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, vt mihi instar totius vitae, sit dies. Nec mehercules tanquam vltimum rapio, sed sic illum aspicio, tanquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam cummaxime scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideo fruor vita: quia quàm diu futurum hoc sit, minimi pendo. Ante senectutem curaui, vt bene viuerem: in senectute, vt bene moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid vnquam inuitus facias. quicquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit, Itaque sic animum componamus, vt quicquid res exiget id velimus, & in primis finem nostri sine tristitia cogitemus: ante ad mortem quàm ad vitam praeparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni nec dies faciunt, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus expecto.

Epistola LXII.

MEntiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum uideri uolunt. Simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, uaco: & ubicunque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec consector perdendi temporis causas: & quocunque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare uerso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror quibus me tempus aliquod congregauit, aut causa ex officio nata, sed cũ optimo quoq. sum: ad illos in quocunq. loco, in quocunq. saeculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, uirorum optimum, mecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? uidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias per contemptũ diuitiarum uia est. Demetrius autem noster sic uiuit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam alijs habenda permiserit.

Epistola LXIII.

MOleste fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen aequo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, uix audeo exigere: etsi esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res uellicabit, sed tantum uellicabit. Nobis autem ignosci potest prolapsis ad lacrimas, si non nimiae decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. Lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem uideor ponere: cum poetarum Graecorum maximus ius flendi dederit in unum dumtaxat diem: cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse. Quaeris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? Per lacrimas argumenta desiderij quaerimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam. Est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? Inquis. obliuiscar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, si cũ dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quaelibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt. Cum primum te obseruare desieris, imago ista tristitiae discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuũ, sed custodienti quoque elabitur: eoq. citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, vt iucũda fiat nobis amissorũ recordatio. Nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen illud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsu, amissorũ quos amauimus nomen occurrat, hic quoq. morsus habet suã uoluptatẽ. Nam, ut dicere solebat Attalus noster: Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in uino nimis ueteri ipsa nos amaritudo delectat: quomodo poma quaedam sunt suauiter aspera: cũ uero interuenit spatium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos uoluptas uenit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, nõ sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, haec acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos tanquam amissurus: amisi tanquam habeam. Fac ergo mi Lucili, quod tuam aequitatem decet. Desine beneficium naturae male interpretari. abstulit, sed dedit. Ideo amicis auide fruamur, quia, quamdiu contingere hoc possit incertum est. Cogitemus quàm saepe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri; quàm saepe eodem morantes loco, non viderimus. intelligemus plus nos temporis perdidisse in viuis. Feras autem hos, qui cum negligentissime amicos habeant, miserrime lugent: nec amant quemquam, nisi cum perdiderunt: Ideoque tunc effusius maerent, quia verentur ne dubiũ sit an amauerint. sera indicia affectus sui quaerunt. Si alios habemus amicos, male de his & meremur & existimamus: quia parum valent in vnius elati solatium: si non habemus, maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quàm à fortuna accepimus. Illa vnum abstulit: nos quenquam non fecimus. Deinde ne vnum quidem amauit, qui plus quàm vnum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa vnica tunica, complorare se malit, quàm circunspicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat

quo tegat scapulas, nonne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti. quaere quem ames. Satius est amicum reparare, quàm flere. Scio pertritum iam hoc esse quod adiecturus sum. non tamen ideo praetermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore inuenit. Turpissimum autem est in homine prudente remedium maeroris, lassitudo maerendi. Malo relinquas dolorem, quàm ab illo relinquaris. quamprimum id facere desiste, quod, etiam si voles, diu facere non poteris. Annum feminis ad lugẽdum constituere maiores, non vt tamdiu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadauere reuulsis, cui lacrimae in totum mensem durauerint? Nulla res citius in odium venit, quàm dolor: qui recens, consolatorẽ inuenit, & aliquos ad se adducit: inueteratus vero deridetur. nec immerito. aut enim simulatus, aut stultus est. Haec tibi scribo, is qui Annaeum Serenum carissimum mihi tam immodice fleui, vt (quod minime velim) inter exempla sim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi causam sic lugendi fuisse, quòd nunquam cogitaueram, mori eum ante me posse. Hoc vnum mihi occurebat, minorem esse, & multo minorem: tamquam ordinem fata seruarent. Itaque assidue cogitemus, tam de nostra quàm omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus. quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. quia non feci, imparatum subito fortuna percussit: nunc cogito omnia & mortalia esse, & incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quicquid vnquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo peruenturos, quo illum peruenisse maeremus. Et fortasse (si modo sapientium vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, praemissus est.

Epistola LXIIII.

FVisti heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum: ideo adieci, nobiscum: mecum enim semper es. Interuenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis. & terrere vigiles solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo fuit, vt in conuiuio, nullam rem vsque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens. lectus est deinde liber Q. Sextij Patris, magni, si quid mihi credis, viri, &, licet negent, Stoici. Quantum in illo, dij boni, vigoris est, quantum animi? hoc nõ in omnibus philosophis inuenies. Quorundam scripta clarũ habent tantum nomen: cetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cauillantur. Non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Viuit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciae. In quacunque positione mentis sim, cum lego hunc (fatebor tibi) libet omnes casus prouocare, libet exclamare. Quid cessas fortuna? congredere. paratum vides. Illius animũ induo, qui quaerit vbi se experiatur, vbi virtutem suam ostendat:

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatae vitae magnitudinem, & desperationem eius non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa praestabit, vt illam admiteris, & tamen speres. mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiae. Non aliter illam intueor obstupefactus, quàm ipsum interim mundum, quem saepe tanquam spectator nouus video. Veneror itaque inuenta sapientiae, inuentoresque. Adire tanquam multorum hereditatem iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamiliae: faciamus ampliora quae accepimus. maior ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumq. restabit: nec vlli nato post mille saecula praecludetur occasio aliquid adhuc adijciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inuenta sunt hoc semper nouũ erit, vsus, & inuentorum ab alijs scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia quaerere. haec tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor auertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoueantur, aut quando, nostri operis est quaerere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt. Suspiciendi tamen sunt, & ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris causa semper appellem? Quam venerationem praeceptoribus meis debeo, eandem illis praeceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerũt. Si consulem videro aut praetorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam, equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem vtrumque, & Laelium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleanthemque in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo.

Epistola LXV.

HEsternum diem diuisi cum mala valetudine: antemeridianum illa sibi vindicauit: postmeridianum mihi cessit. Itaque lectione primum tentaui animum. Deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, immo permittere. aliquid scripsi, & quidẽ intentius, quam soleo, dũ cũ materia difficili cõtendo, & vinci nolo: donec interuenerũt amici, qui mihi vim afferrent, & tanquã aegrũ intemperan-

perantem coercerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quae in lite est: te arbitrum adegimus: plus negotij habes quàm existimas. Triplex causa est, dicunt, vt scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo mouent. Causa autem, id est ratio, materiam format, & quocunque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo vnde aliquid fiat, deinde à quo fiat. hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturae: itaque quod de vniuerso dicebam, ad haec transfer quae ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quae pateretur artificium: & artificem, qui materiae daret faciem. Ergo in statua materia aes fuit, causa artifex. Eadem condicio rerum omnium est. ex eo constant quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet vnam causam esse, id quod facit. Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quae vnicuique operi imponitur, tanquam statuae. Nam hanc Aristoteles Idos vocat Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Aes prima statuae causa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo ea funderetur, duceretur ue. Secunda causa artifex est: non potuisset enim aes illud in habitum statuae figurari, nisi accessissent peritae manus. Tertia causa est forma: neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi haec illi esset impressa facies. Quarta causa est; faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem; quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricauit: vel gloria, si laborauit in nomen, vel religio, si donum templo parauit. Ergo & haec causa est propter quam fit. An non putas inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adijcit exemplar, quam ipse Ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet; vtrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos: an intus, quod sibi ipse concepit & posuit. Haec exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque vniuersorum quae agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autē humanitas ad quam homo effingitur, permanet, & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinq. ergo causae sunt, vt Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quod, id propter quod. Nouissime id quod ex his est, tanquam in statua (quia de hac loqui coepimus:) id ex quo, aes est: Id à quo, artifex est: Id quo, forma est, quae aptatur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Haec omnia mundus quoque (vt ait Plato) habet. Faciens: hic Deus est: ex quo fit, haec materia est: forma: haec est habitus, & ordo mūdi quē videmus. Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit. propositū, propter quod fecit. Quaeris, quid sit propositum Deo? Bonitas. ita certe Plato ait. quae Deo faciendi mundum causa fuit? bonus est, bona fecit; bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaq. quàm optimum potuit. Fer ergo iudex sententiam, & pronuntia, quis tibi verisimillimum videatur dicere, non quis verum dicat. Id enim tam supra nos est, quàm ipsa veritas. Haec quae ab Aristotele & Platone ponitur, turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocunque remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt. ponant inter causas tempus, nihil sine tempore potest fieri. ponant locum. si non fuerit vbi fiat aliquid, ne fiet quidem. ponant motum. nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem causam quaerimus. haec simplex esse debet. Nam & materia simplex est. Quaerimus, quid sit causa: Ratio faciēs, id est, Deus. Ita enim quae nunc retuli, nō sunt multae & singulae causae, sed ex vna pendent, ex ea quae facit. Formā dicis causam esse: hanc imponit artifex operi. pars est, non causa. Exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causae necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici, quomodo scalprum, quomodo lima. sine his procedere ars non potest. non partes tamen haec artis, aut causae sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est. vt sit causa, non est efficiens causa, sed superueniens. Hae autē innumerabiles sunt. nos de causa quaerimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus causam esse. multū enim interest inter opus & causam operis. Aut fer sententiā: aut (quod facilius in eiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista conterere, quae tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scrutor. Deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, vt existimas, perdo. Ista enim omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatē inutilem distrahantur, attollunt & leuant animum, qui graui sarcina pressus, explicari cupit, & reuerti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc animi pondus ac poena est: premente illo vrgetur: in vinculis est, nisi accessit philosophia: & illum respirare rerū naturae spectaculo iussit, & à terrenis dimisit ad diuina. Haec libertas eius est, haec euagatio: subducit interim se custodiae in qua tenetur, & caelo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quae oculos defatigat, si malignum & non praeclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otiū dedicata oculos libera luce delectāt: sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, & in rerum naturae contēplatione requiescit. Sapiens assectatorque sapiētiae adhaeret quidē in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit, & velut sacramēto rogatus, hoc quod viuit stipendiū putat, &

ita formatus est, vt illi nec amor vitae, nec odium sit, patiturque mortalia, quamuis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturae, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quaeram, quae sint initia vniuersorum, quis rerum formator, quis omnia in vna massa, & materia inerti conuoluta discreuerit? Non quaeram, quis sit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit, quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, nimia deformitate latentibus faciem diuiserit: vnde lux tanta fundatur: ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quaeram? ego nesciam vnde descenderim? semel haec mihi videnda sint, an saepe? Nesciam quo hinc iturus sim? quae sedes expectet animam solutam legibus seruitutis humanae? Vetas me caelo interesse, id est, iubes me viuere capite demisso? Maior sum, & ad maiora genitus, quàm vt mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter aspicio, quàm vinculum libertati meae circundatum. Hoc itaque oppono fortunae, in quo resistat: nec per illud ad me vllum transire vulnus sino. Quicquid in me potest iniuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat: nunquam me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cum visum fuerit, distraham cum illo societatem: & nunc tamen dum haeremus, non erimus aequis partibus socij: animus ad se omne ius ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum reuertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio: Nempe vniuersa ex materia & ex Deo constant. Deus ista temperat, quae circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus, quàm materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus. nec desinere timeo, idem est enim quod non coepisse: nec transire: quia nusquam tam anguste ero.

Epistola LXVI.

Claranum condiscipulum meum vidi post multos annos: non puto expectas vt adijciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocauit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cetera contemnenda à contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens e corpore virtus.

Nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certe Claranum nostrum coepi intueri: formosus mihi videtur, & tam rectus corpore quàm est animo. Potest ex casa vir magnus exire: potest & ex deformi humilique corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, vt approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus: vt scire possemus, nó deformitate corporis foedari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamuis autem paucissimos vna egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te mittam. Hoc primo die quaesitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum condicio est. Quaedam (vt nostris videtur) prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriae. Quaedam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, & in morbo graui temperantia. Illa bona directo optamus nobis: haec, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus & cópositus, ac probus vultus, & cóueniens prudéti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, cum alia optanda sint, alia auersanda? Si volumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inserens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex aequo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter inuictus, neutri se fortunae submittens, supra omnia quae contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus cum decore, cum uiribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla uis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animi uirtus est, haec eius facies, si sub unum ueniat aspectum, & semel tota se ostendat. Ceterum multae eius species sunt, quae pro uitae uarietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest, nec uirtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates conuertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata: quicquid attigit, in similitudinem sui adducit & tinguit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intrauit disposuitque, condecorat: quicquid tractauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius & magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil inuenies rectius recto, non magis quàm uerius vero, quàm temperato temperatius. omnis in modo est uirtus. modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat, non magis quàm fiducia, aut ueritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? Nihil. Aut perfectum non erat, cui accessit. Ergo ne uirtuti quidem: cui si quid adijci potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestum est enim propter quod illa quae retuli. Quid porro decorum & iustum, & legitimum? non eiusdem esse formae putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectae rei signum est: bonum omne in easdé cadit leges: iuncta est priuata & publica utilitas, tã mehercules, quàm inseparabile est, lau-

est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera virtutum, & omnes homines
quibus illa contigere. Satorum vero animaliumque virtutes, cum mortales sint, fragiles, caducaeque, &
incertae, exiliunt residuntque: & ideo non eodem pretio aestimantur. Vna inducitur humanis virtuti-
bus regula: vna enim est ratio recta, simplexque. Nihil est diuino diuinius, caelesti caelestius. Mortalia
eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur. Itaque illis in tam incerta sorte inaequa
litas est. Diuinorum vna natura est. Ratio autem nihil alind est, quam in corpus humanum pars diuini
spiritus mersa. Si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinum est. Nul
lum porro inter diuina discrimen est: ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis atque ob-
stinata tormentorum perpessio. In vtroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa, &
laxa, in altero pugnax & intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius qui fortiter hostium moe
nia expugnat, & eius qui obsidionem patientissime sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit
& comprimit, cogitque inuictas manus in exitium ipsas sui verti: & magnus ille obsessorum animus,
qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & incomplexu libertatis expirat. Aeque reliqua quo-
que inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, libertas, constantia, aequanimitas, tolerantia: om-
nibus enim istis vna virtus subest, quae animum rectum & indeclinabilem praestat. Quid ergo? nihil
interest inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? Nihil, quantum ad ipsas virtutes: pluri-
mum, quantum ad illa, in quibus virtus vtraque ostenditur. In altero nanque naturalis animi remissio
ac laxitas, in altero contra naturam dolor. Itaque media sunt haec, quae plurimum interualli recipiunt.
Virtus in vtraque par est. Virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec melio-
rem hilaris & laeta. Necesse est ergo aequalia sint bona vtraque: quia nec hic potest se melius in hoc
gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius potest, paria
sunt. Nam si quae extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt, desinit vnum bo-
num esse quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil ho
nestum est, quod ab inuito, quod à coacto fit. Omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigri-
tiam, querelam, tergiuersationem, metum, quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest
honestum esse, quod non est liberum. Nam quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tranquil-
lum est. Si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna discor-
dia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honeste aliquid fa
cturus est, quicquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat. Omne honestum
iniussum, incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responde-
ri possit. Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, vtrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo ia-
ceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem si in Phalaridis tauro
peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, vnius
in conniuio iacentis, alterius inter tormenta fortissime stantis: cum (quod incredibilius est) dicat Epi-
curus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quaera-
tur electio, alterum petam, alterum vitabo. Illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic aesti-
mantur, magno inter se dissident spatio. Cum vero ad virtutem ventum est, vtraq. par est, & quae per lae
ta procedit, & quae per tristia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quicquid aliud incom-
modi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minora lumina claritas solis obscurat: sic dolores,
molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit atque opprimit, & quocunq. affulsit, ibi quicquid sine
illa apparet, extinguitur: nec magis vllam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint,
quàm in mari nimbus. Hoc vt scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine vlla cunctatione procur-
ret: stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseuerabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit,
aspiciet: & se honestae rei tanquam bono viro credet: vtilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam.
Eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper,
aut exul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, diuitijs abundantem, ex altera nihil ha-
bentem, sed in se omnia: vterque aeque bonus vir erit, etiam si fortuna dispari vtetur. Idem (vt dixi)
in rebus iudicium est, quod in hominibus. Aeque laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posi-
ta, quam in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illaesum tibi &
integrum fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum. Alioqui hoc erit, ex seruorum ha-
bitu dominum aestimare. Omnia enim ista in quae dominium casus exercet, seruilia sunt, pecunia, &
corpus, & honores: imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertae. Illa rursus libera & inuicta opera
virtutis, quae non ideo magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractantur, nec minus, si aliqua re-
rum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, ma-
gis amares virum bonum locupletē, quàm pauperem: nec robustum & lacertosum, quàm gracilem, &
languidi corporis. Ergo ne rem quidē magis appetes hilarem aut pacatā, quàm distractam & operosam.
& si hoc est, magis diliges ex duobus aeq. bonis viris nitidum & vnctum, quàm puluerulentum & hor-
rentē. Deinde hucusq. peruenies, vt magis diligas integrum omnibus membris & illaesum, quàm debi-
lem aut luscum. Paulatim fastidium tuum illo vsque procedet, vt ex duobus aeque iustis ac prudētibus
comatum & crispulum malis, quàm recaluastrum. Vbi par est in vtroque uirtus, non comparet aliarum
rerum inaequalitas. Omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram

 inter

inter suos agit, vt filium sanum quàm aegrum magis diligat? procerumue & excelsum, quam breuem & modicum? Fetus suos non distinguunt ferae, & se in alimentum pariter omnium sternunt. Aues ex aequo partiuntur cibos. Vlixes ad Ithacae suae saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum haec pertinent? vt scias, virtutem omnia opera sua, velut fetus suos, iisdem oculis intueri, aeque indulgere omnibus, & quidem impensius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinat. Virtus quoque opera sua quae videt affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fouet. Quare non est vllum bonum altero maius? quia non est quicquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par est alicui quàm illud: ergo nec honesto honestius quicquam est. Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in aequo sunt. Ita dico, in aequo est, moderate gaudere, & moderate dolere. Laetitia illa non vincit hanc animi firmitatem sub tortore gemitus deuorantem. Illa bona optabilia sunt, haec mirabilia. vtraque nihilominus paria: quia quicquid incommodi est velamento maioris boni tegitur. Quisquis haec imparia iudicat, ab ipsis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idem pendunt, idem patent: falsa multum habent vani. Itaque speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus reuocata sunt fallunt. Ita est, mi Lucili, quicquid vera ratio commendat, solidum & aeternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso. Illa quae temere laudantur & vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus laetos. Rursus ea quae timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter quam animalia species periculi agitant. Vtraque res ergo sine causa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec haec metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicii tenax est. Non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus quae non aliud est, quàm recta ratio. Omnes virtutes rationes rectae sunt. Si rectae sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, qua rectae sunt, & honestae. Ceterum magna habebunt discrimina, variante materia: quae modo latior est, modo angustior, modo illustris, modo ignobilis: modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est: tanquam viri boni, omnes pares sunt, qua boni sunt: sed habent differentias aetatis: alius senior, alius iunior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunae: ille diues, hic pauper est: ille gratiosus, potens, vrbibus notus & populis: ignotus hic plaerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid vtile sit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem praesentem perductus est: nec futuri prouidus est, nec praeteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, & vnitas vitae in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quae neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac leuissimas iudicat. omne illi bonum in animo est. Ceterum quaedam prima existimat, ad quae ex proposito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriae salutem: quaedam secunda, quae non apparent nisi in rebus aduersis: tanquam aequo animo pati morbũ magnum, exilium: quaedam media, quae nihilo magis secundum naturã sunt, quàm contra naturam: tanquam prudenter ambulare, composite sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere, quàm aut stare aut ambulare. Duo illa superiora diuersa sunt. Prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriae incolumitate. Secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, & sitim perpeti, morbo vrente praecordia. Quid ergo? aliquid contra naturã bonum est? Minime. Sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud existit. vulnerari enim & subiecto igne tabescere, & aduersa valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista seruare animũ infatigabilem, secundum naturam est. Et vt, quod volo, exprimam breuiter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum nunquam: quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturae imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturae voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit nunquam lacessita, quam multo reparata sanguine. Non est, dubium inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo, quàm ex grauib. morbis & extrema minitantib. in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bonum sit gaudium, quàm obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quae fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: aestimantur enim vtilitate sumentium. Bonorum vnum propositum est, consentire naturae. Hoc in omnib. par est. Cum alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur quàm ille. ab omnib. in eandem sententiam itur. Idem de virtutibus dico: omnes naturae assentiuntur. Idem de bonis dico: omnia naturae assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquis praeter hos infans, cui nihil amplius contigit, quam prospicere vitam. Omnes hi aeque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorũ in medio flore praecidit, aliorum interrupit principia. Alius inter coenandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus extinxit. His oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos ruina, aut per longam neruorum contractionem extortos minutatim. Aliquorum melior dici, aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium par est: per quae venit, diuersa sunt, id in quod desinunt, vnum est. mors nulla maior aut minor est: habet enim eundem in

omnib.

omnib. modum, finisse vitam. Idem tibi de bonis dico: hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba: illud fortunae indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit: vtrunque aequae bonum est, quamuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur. virtus aequat inter se, quicquid agnoscit. Nec est quòd hoc inter nostra placita mireris. apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: vt corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Haec bona non crescunt, si plena sunt. Quo enim crescet, quod plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus cōstat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas caeli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata, sic hominis corpus animumque curantis, & bonum suum ex vtroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui inuenit, si nec aestus animo est, nec dolor corpori, Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed vt ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanae naturae bonum corporis & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum simillimam huic nostrae diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quae malit contingere sibi: vt corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quae quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobat: tanquam illam, quam paulo ante dicebam, malae valetudinis, & dolorum grauissimorum perpessionem, in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicae & exulcerati ventris tormēta tolerare, vlteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem: beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt haec bona, quae malles non experiri, sed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda & exaequanda summis sunt. Non potest dici hoc non esse par maximis bonum, quod beatae vitae clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permitte mihi, mi Lucili, virorum optime, aliquid audacius dicere. si vlla bona maiora esse alijs possent, haec ego quae tristia videntur, mollibus illis & delicatis praetulissem. Maius est enim perfringere difficilia, quàm laeta moderari. Eadem ratione fit, scio, vt aliquis felicitatem bene & calamitatem fortiter ferat. Aeque fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succisis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolētis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque haec magis laudauerim bona exercitata & fortia, & cum fortuna rixata. Ego dubitem quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucij, quam cuiuslibet fortissimi saluam? Stetit hostium flammarumque contemptor, & manum suam in hostili foculo distillantem perspectauit, donec Porsenna, cuius poenae fauebat, gloriae inuidit, & ignem inuito eripi iussit. Hoc bonum quid ni inter prima numerem, tantoque maius putem, quàm illa secura & intentata fortunae, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quàm armata? Quid ergo? inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, nisi qui potest & optare, non potest facere. An potius optem, vt malacissandos articulos exoletis meis porrigam, vt muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorem putem Mucium, qui sic tractauit ignem, quasi illam manum tractatori praestitisset? In integrum restituit, quicquid errauerat. Confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

Epistola LXVII.

VT à communibus initium faciam, ver aperire se coepit: sed iam inclinatum in aestatem, quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est: saepe enim in hiemem reuoluitur. Vis scire quàm dubium adhuc sit? nondum me committo frigido aeri: adhuc rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili. iam aetas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur aestate. Itaque maior pars in stramentis degitur. Ago gratias senectuti, quòd me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? Quicquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. Si quādo interueniunt epistolae tuae, tecum esse mihi videor: & sic afficior animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque & de hoc quod quaeris, quasi colloquar tecum: quale sit, vna scrutabimur. Quaeris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo vri, & patienter aegrotare, sequitur vt ista optabilia sint. Nihil autem video ex istis voto dignum. Neminē certe adhuc scio eo nomine votum soluisse, quòd flagellis caesus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili, ista: & intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse à me velim: sed si sustinenda fuerint, vt me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quid ni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, vt vulnera, vt famem, & omnia quae bellorum necessitas fert, generose feram, optabo. Non sum tam demens, vt aegrotare cupiam: sed si aegrotandum fuerit, vt nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnino asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primum quia fieri non potest, vt aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit. deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis non est: etiamnum interrogo, Nonne fortitudo optabilis est? Atqui pericula contemnit & prouocat. Pul

cherrima pars eius, maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obuiam ire vulneribus. Interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est, & tormenta patienter ferre optabile est: nec tamen ideo solummodo ferre tormenta optabile est. Hoc enim, fortitudinis pars est. Sed separa ista, vt dixi. nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen vnquam hoc sibi optauit? Quaedam vota aperta & professa sunt, cum particulatim fiunt: quaedam latent, cum vno voto multa comprehensa sunt. Tanquam opto mihi vitam honestam; vita autem honesta actionibus varijs constat. In hac est Reguli area, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilij exilium, calix venenatus, qui Socratem transtulit è carcere in caelum. Ita cum optaui mihi vitam honestam, & haec optaui, sine quibus interdum honesta non potest esse.

—— O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere.

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro rep. deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternae virtutis aemulus, conceptis sollemnibus ac iam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc solicitus tantum vt litaret, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo ópere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus vtitur fortasse, cum vna in promptu sit, & maxime appareat patientia. Ceterum illic est fortitudo: cuius patientia & perpessio, & tolerantia, rami sunt. Illic est prudentia, sine qua nullũ initur consilium: quae suadet, quod effugere non possis, quàm fortissime ferre. Illic est constantia: quae deijci loco non potest, & propositum nulla vi extorquente dimittit. Illic est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quicquid honeste fit, vna virtus facit, sed de consilij sententia. Quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab vna fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quae per voluptatem & otium veniunt? quae excipiuntur foribus ornatis? Sunt quaedam tristes voluptates, sunt quaedam vota, quae non gratulantium coetu, sed adorantium venerãtiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, vt ad Poenos perueniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paulisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimae ac magnificentissimae speciem, quae nobis non sertis, sed sudore & sanguine colenda est. aspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admouentem, & vulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, Vellem quae velles, &, Moleste fero, an, Feliciter, quod agis? Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunae incursionib. mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione & incursu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcusso iacere, non est tranquillitas, malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quàm in delicijs habeat. torqueor, sed fortiter. bene est. occidor, sed fortiter. bene est. Audi Epicurum. dicet, Et dulce est. Ego tam honestae rei ac seuerae nunquam molle nomen imponam. Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit, non quòd vrit me ignis, sed quòd non vincit? Nihil est virtute praestantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quicquid ex huius geritur imperio.

Epistola LXVIII.

CONsilio tuo accedo: absconde te in otio, sed & ipsum otium absconde. Hoc te facturum, Stoicorũ etiam si non praecepto, at exemplo licet scias: sed ex praecepto quoq. facies. Id tibi, cum voles approbabo. Nec ad omnem Remp. mittimus, nec semper, nec sine vllo fine. Praeterea cum sapienti Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundum, non est extra Remp. etiam si secesserit. immo fortasse relicto vno angulo, in maiora atq. ampliora transit, & caelo impositus, intelligit, cum sellam aut tribunal ascendetat, quàm humili loco sederit. Depono hoc apud te: nunquam plus agere sapientem, quàm cum in conspectum eius diuina atq. humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi coeperam, vt otiũ tuum ignotum sit. Non est quòd inscribas tibi philosophiam. Atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem, & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quaedam, ne inueniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt. Idem tibi faciendum est. alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. Vile videtur quicquid patet: aperta effractarius praeterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrumpere cupit. Optimum itaque est, non iactare suum. Iactandi autẽ genus est, nimis latere, & à conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est, ille multis annis non transit domus suae limen. Conuocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cum secesseris, non est agendum hoc, vt de te homines loquantur, sed vt ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? Quod homines de alijs libentissime faciunt: De te apud te male existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. Itaque alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic, à quo saepe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causariae partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? vlcus meũ curo. Si ostenderem

derem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum. Maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere, In pectore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas. O magnum virum. contempsit omnia, & damnatis humanae vitae furoribus fugit. Nihil damnaui nisi me: non est quod proficiendi causa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilij speras. Non medicus sed aeger hic habitat, Malo illa, cum discesseris, dicas: Ego istum beatum hominem putabam & eruditum: erexeram aures. destitutus sum, nihil vidi, nihil audiui quod concupiscerē, ad quod reuerterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam inuideas. Otium, inquis, Seneca mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas & pulchriora, quàm quae reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis est, &, si verum aestimes, sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit. Ille stipendijs militaribus & quaesita per hoc dignitate. Ille clientum turba. Huius turbae par esse non possum, huius gratiae. Tanti est ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi: vtinā de vita beata non in cōspectu mortis ageremus. sed nūc quoq. nō moremur. Multa enim quae superuacua esse & inimica credituri fuimus rationi, nunc experientiae credimus. Quod facere solent qui serius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. haec aetas optime facit ad haec studia. Iam despumauit, iam vitia primo feruore adolescentiae indomita lassauit. non multum superest vt extinguat. Et quando, inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quam rem? in hanc, vt exeam melior. Non est tamen quod existimes, vllam aetatem aptiorem esse ad bonam mentem, quàm quae se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit, quae ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est breuis huius boni tempus. quisquis senex ad sapientiam peruenit, annis peruenit.

Epistola LXIX.

MVtare te loca, & in alium de alio transilire nolo. Primum, quia tam frequens migratio instabilis animi est. coalescere otio non potes, nisi desinas circumspicere & errare. Vt animum possis continere, prius corporis tui fugam siste. Deinde plurimum remedia continuata proficiunt. Interrumpenda nō est quies, & vitae prioris obliuio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures assuescere sanioribus verbis. quoties processeris, in ipso transitu aliqua quae renouent cupiditates tuas, tibi occurrent. quemadmodum ei qui amorem exuere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quàm amor recrudescit: ita qui deponere vult desideria rerū omnium, quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quae reliquit, auertat. Cito rebellat affectus: quocunque se verterit, pretium aliquod praesens occupationis suae aspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Auaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quicquid potentia potest. Mercede te vitia sollicitant. hic tibi gratis viuendum est. Vix effici toto saeculo potest, vt vitia tam longa licentia tumida subigantur & iugum accipiant. nedum, si tam breue tempus per interualla discindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, vt mortem & excipias, & si ita res suadebit, accersas. Interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos, Illud imperitissimi cuiusque verbum falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. Illud praeterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. Nam quod relinquis, alienum est.

Epistola LXX.

POst longum interuallū Pompeios tuos vidi. in conspectum adolescentiae meae reductus sum. quicquid illic iuuenis fecerā, videbar mihi facere adhuc posse, & paulo ante fecisse. Praenauigamus, mi Lucili, vitam & quemadmodum in mari, vt ait Virgilius noster,

—— *Terraeque vrbesque recedunt.*

sic in hoc cursu rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quicquid est illud inter iuuenem & senem medium, in vtriusque confinio positum: deinde ipsius senectutis optimos annos. Nouissime incipit ostēdi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? Portus est, aliquando petendus, nunquam recusandus. In quē si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quàm qui cito nauigauit. Alium enim, vt scis, venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo taedio lassant: alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem euenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios macerauit & coxit: quae, vt scis, non semper retinenda est. Non enim viuere bonum est, sed bene viuere. Itaque sapiens viuit, quantum debet, non quantum potest. Videbit vbi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. Cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate vltima facit, sed cum primum illi coeperit suspecta esse fortuna, diligenter circunspicit, nunquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. Non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multū ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet. bene autem mori, est effugere male viuendi periculum. Itaque effeminatissimam vocem illius Rhodij existimo, qui cum in caueam coniectus esset à tyranno, & tanquam ferum aliquod animal ale-

retur, suadenti cuidam vt abstineret cibo: Omnia, inquit, homini dum viuit speranda sunt. Vt sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quaedam, licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem in eo qui viuit omnia posse fortunam, potius quàm cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi suppliciũ sciet, non commodabit poenae suae manum. Stultitia est, timore mortis mori. Venit qui occidat. Expecta. quid occupas? quare suscipis alienae crudelitatis procurationem? Vtrum inuides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quàm veneno mori, triginta tamen dies in carcere & in expectatione mortis exegit: non hoc animo tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed vt praeberet se legibus, vt fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quàm mortem contemnere, venenum timere? Scribonia grauis foemina, amica Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quàm nobilis, maiora sperantis, quàm aut illo saeculo quisquam sperare poterat, aut ipse vllo. cum aeger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus obsequijs, omnes enim necessarij deseruerant impie, iam non reum, sed funus, habere coepit consilium, vtrum consciseret sibi mortem, an expectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere? Persuasit. Manus sibi attulit, nec sine causa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si viuit, alienum negotium agit. Non possis itaque de re in vniuersum pronuntiare, cum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an expectanda. Multa enim sunt, quae in vtramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic inijcienda sit manus? Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem vtique qua sum exiturus è vita meliorem. Praeterea quemadmodum non vtique melior est longior vita, sic peior vtique mors longior. In nulla re magis, quàm in morte, morem animo gerere debemus. Exeat quà impetum cepit: siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem venas occupantem, pergat, & vincula seruitutis abrumpat. Vitam & alijs approbare quisque debet, mortem sibi. optima est, quae placet. Stultae haec cogitantur. Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? Hoc vnum intuere, vt te fortunae quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Inuenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitae suae negent, & nefas iudicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decreuit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nil melius aeterna lex fecit, quàm quòd vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta, & aduersa discutere? Hoc est vnum, cur de vita non possimus queri. neminem tenet. Bono loco res humanae sunt, quòd nemo nisi vitio suo miser est. Placet? viue. non placet? licet eo reuerti vnde venisti. Vt dolorem capitis leuares, sanguinem saepe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur. Non opus est vasto vulnere diuidere praecordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habita: propone tibi quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercenmr fortasse in superuacuum. aduersus paupertatem praeparatus est animus? permansere diuitiae. ad contemptum nos doloris armauimus? nunquam a nobis exiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. ut fortiter amissorum desideria pateremur, praecepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit. huius unius rei usum qui exigat dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanae claustra perrumperent. non est quòd iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit: cum vilissimae sortis homines ingenti impetu in tutũ euaserint, cumque commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obuia quaeque rapuerint, & quae natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum vnus e Germanis cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. Ibi lignum id quod ad emundanda obscoena adhaerente spongia positum est, totum in gulam farsit, & ui praeclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere: ita prorsus. parum munde, & parum decenter. Quid est stultius, quàm fastidiose mori? O uirum fortẽ, o dignum, cui fati daretur electio. quàm fortiter ille gladio usus esset. quàm animose in profundam se altitudinem maris, aut abscissae rupis immisisset? Vndique destitutus inuenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam uelle. Existimetur de facto hominis acerrrimi, ut cunque uisum erit, dum hoc constet, praeferendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimae. Quoniam coepi sordidis exemplis uti; perseuerabo. plus enim à se quisque exiget, si uiderit hanc rem etiã à contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus. Iam ego istam uirtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quàm in ducibus belli ciuilis ostẽdam. Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nutaret,

caput

caput vsque eo demisit, donec radijs insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactu rotae frangeret. eodem vehiculo quo ad poenam ferebatur, poenam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. Cui ad manum plura sunt, per quae sese asserat, is delectum agat, & qua potissimum liberetur consideret. Cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoq. mancipia, vbi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant. Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperauit, sed inuenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo Naumachiae spectaculo vnus e barbaris lanceam, quàm in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormētum, omne ludibrium iam dudum effugio? Quare ego mortem armatus expecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discūt homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi perditi, noxiosique habent, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eundem. Nihil autem interesse, vnde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, si licet, moriaris sine dolore. Sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quicquid obuenerit ad vim afferēdam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto viuere: at contra pulcherrimum, mori rapto.

Epistola LXXI.

SVbinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari diuidi. cum magna pars consilij sit in tempore, necesse est euenire, vt de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum iā contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, immo voluuntur. Ergo consilium sub die nasci debet. & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, nascatur. Quemadmodum autem inueniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire, ad summum bonum & propositum totius vitae respice. Illi enim consentire debet quicquid agimus. non disponet singula, nisi cui iam vitae suae summa proposita est. Nemo, quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia viuimus casu. Quibusdam autem euenit, vt quaedam scire se nesciant: quemadmodum quaerimus saepe eos, cum quibus stamus, ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges. digito, vt ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere, cum possis dicere: Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est. Cetera falsa & adulterina bona sunt. Haec si persuaseris tibi, & virtutem adamaueris (amare enim parum est) quicquid illa contigerit, id tibi, qualecunque alijs videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior: & aegrotare, si non maledixeris fortunae, si non cesseris morbo. Omnia denique quae caeteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris, hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quae modo virtus honestauerit. Multis videmur maiora promittere, quàm recipit humana condicio. non immerito. ad corpus enim respiciunt. reuertantur ad animum. iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, & relinque istum ludum litterarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant. qui animum minuta docendo diminuunt & conterunt. fies similis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt vt philosophia potius difficilis quam magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam reuocauit ad mores, hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere. Vt sis beatus, inquit, & te alicui stultum videri sine. quisquis volet tibi contumeliam facere, faciat. tu tamen nihil pateris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo praestabit, nisi qui omnia bona exaequauerit: quia nec bonum sine honesto est, & honestū in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter praeturā Catonis, & repulsam? Nihil interest vtrū Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? Hoc eius bonū, quo victis partibus nō potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona. virtus autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturae est. Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed ille pulcherrimus reip. praetextus optimates, & prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, vno proelio profligabuntur: & tam magni ruina imperij, in totum dissiliet orbem. aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem miserae Reip. continget, semel ruere. Omnia licet fiant, Iubam in regno suo, non locorum notitia adiuuet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima. Vticensium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat. olim prouisum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. Tam magno animo feret aliquid sibi ad victoriam, quàm ad praeturam obstitisse. Quo die repulsus est, lusit: qua nocte periturus fuit, legit. Eodem loco habuit, praetura & vita excedere. omnia quae acciderent, ferenda esse persuaserat sibi.

Quid

Quid ni ille mutationem Reip. forti & aequo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non caelum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur. Non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies deijciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quaecunque vides supra nos currere, & haec quibus innixi atq. impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. Nulli non senectus sua est. Inaequalibus ista spatijs eodem natura demittit. quicquid est, non erit, nec peribit, sed resoluetur. Nobis solui perire est. Proxima enim intuemur: ad vlteriora non prospicit mens hebes, & quae se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, & composita dissolui, dissoluta componi: in hoc opere aeternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum aeuum animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus, quodque est, quodq. erit, morte damnatum est. omnes quae vsquam rerum potiuntur vrbes, quaeque alienorum imperiorum magna sunt & decora, vbi fuerint, aliquando quaeretur, & vario exitij genere tollentur: alias destruent bella: alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscōdet, aut in subitam cauernam considentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo? Magnus animus Deo pareat: & quicquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter diuina mansurus: aut certe sine vllo futurus incommodo, naturae suae remiscebitur, & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quàm mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. Habet numeros suos, plena est. Non est itaque quòd mireris paria esse bona, & quae ex proposito sumenda sunt, & quae subita res tulit. Nam si hanc inaequalitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quàm fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei poenas etiam hostibus seruatae pendentem. Atqui nemo hoc dicere ne ex mollissimis quidem, ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Si beatus est, in summo bono est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. Manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quicquid infestat. Hunc animum quem saepe induunt generosae indolis iuuenes, quos alicuius honestae rei pulchritudo percussit, vt omnia fortuita contemnant, profecto sapientia infundet, & tradet: persuadebit vnum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intēdi posse, non magis quàm regulā, qua rectum probari solet. Quam si flectes, quicquid ex illa mutaueris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & haec recta est. Flexuram non recipit: rigida est: amplius intendi non potest. Haec de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quae ab illa quidem fiunt, alia alijs rectiora sunt. Huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis, iacere in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? Illud licet magis admireris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. Haec vbicunque apparuit, omnia eiusdem mensurae ac pretij sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum aestimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honeste iudicantis: quod dicam paria bona esse eius qui triumphat & eius qui ante currum vehitur inuictus animo. Non putant enim fieri, quicquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si vri, vulnerari, occidi, alligari iuuat? aliquando etiam libet. Luxurioso frugalitas poena est, pigro supplicij loco labor est, delicatus miseretur industrij, desidioso studere torqueri est. Eodem modo haec, ad quae omnes imbecilli sumus, dura atq. intoleranda credimus, obliti quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. Sic quaedam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curui praefractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. Animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum, dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum aduersarum onera rigida ceruice sustollit, quàm qui supra fortunam extat. Non mirum est, in tranquillitate non concuti. Illud mirare, ibi extolli aliquem, vbi omnes deprimuntur: ibi stare, vbi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in alijs quae aduersa appellamus, mali? ut opinor, succidere mentem, & incuruari, & succumbere: quorum nihil sapienti uiro potest euenire. Stat rectus, sub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quae ferenda sunt, displicet. Nam quicquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur: uires suas nouit: scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoueo. Memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis: haec mordetur, uritur, dolet. Altera rationalis: haec inconcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum, quod antequā impleatur, incerta mentis uolutatio est: cum uero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaq. inchoatus ad

tus ad summa procedens, cultorque virtutis, etiamsi appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus vero, & virtutis exactae, tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est: & metuenda ceteris, si alicuius honesti officij pretia sunt, non tantũ fert, sed amplexatur, maltoque audire mauult, Tanto melior, quàm, Tanto felicior. Venio nunc illo, quo me vocat expectatio tua: ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur. & tremet sapiens, & dolebit, & expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? vbi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum distrahunt, si ad confessionem seruitutis adducunt, si illi paenitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapientiam, leuissimis nonnunquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quae laudo, nondum persuadeo: etiamsi persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, vt ad omnes casus procurrerem. Quemadmodum lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi saepius macerata & recocta non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cum accepere, protinus praestant: haec nisi alte descendit, & diu sedit, animum non colorauit, sed infecit. nihil ex his quae promiserat, praestat. Cito hoc potest tradi, & paucissimis verbis, vnum bonum esse virtutem: nullum certe sine virtute: & ipsam virtutem in parte nostri meliore, idest rationali positam. Quid erit haec virtus? iudicium verum & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis species quae impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio consentaneum erit, omnia quae virtute contracta sunt, & bona iudicare, & inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se interuallis distabunt, alia maiora, alia minora erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse fateamur necesse est. alius iã in tantum profecit, vt contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter: cedunt enim nimio splendore praestricti: alius in tantum, vt possit cum illa conferre vultum, si iam peruenit ad summum, & fiduciae plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modo prodant, modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire & niti perseuerauerint: si quicquam ex studio & fideli intentione laxauerint, retro eundum est. Nemo profectum ibi inuenit, vbi reliquerat. Instemus itaque, & perseueremus. plus quàm profligauimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. Huius rei conscius mihi sum. volo, & tota mente volo. Te quoque instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter foeda versantibus. Id agamus, vt nostrum omne tempus sit. Non erit autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus. Quando continget contemnere vtramq; fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitriũ adductis, hanc vocem emittere? vici. Quem vicerim, quaeris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid vltra Dacas bellicosum iacet: sed auaritiã, sed ambitionẽ, sed metũ mortis, qui victores gẽtiũ vicit.

Epistola LXXII.

Qvod quaeris à me, liquebat mihi, si reminiscerer: sed diu non retentaui memoriam meam. Itaq. non facile me sequitur. quod euenit libris situ cohaerentibus, hoc euenisse mihi sentio: explicandus est animus, & quaecunque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, vt parata sint quoties vsus exegerit. Ergo hoc in praesentia differamus: multum enim operae, multum diligentiae poscit. Cum primum longiorem eodem loco speranero moram, tunc in manus sumam. Quaedam enim sunt, quae possis & in cisio scribere: quaedam lectum, & otium, & secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidẽ totis: nunquã enim non succedent occupationes nouae. serimus illas: itaq. ex vna exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc rem molestã composuero: studio me dabo. Non cũ vacaueris, philosophãdũ est: omnia alia negligẽda, vt huic assideamus: cui nullũ tempus satis magnũ est, etiã, si a pueritia vsq. ad lõgissimos humani aeui terminos vita producitur. Non multũ refert, vtrum omittas philosophiã, an intermittas. Nõ enim vbi interrupta est manet, sed eorũ more, quae intenta dissiliũt. vsq. ad initia sua recurrit, quod à cõtinuatione sua discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandae, sed submouẽdae sunt. Tempus quidẽ nullũ est parum idoneũ studio salutari. atqui multi inter illa nõ studẽt, propter quae studendũ. Incidet aliquid quod impediat. non equidem eum, cuius animus in omni negotio laetus atq. alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur laetitia. Sapienti vero contexitur gaudiũ, nulla rũpitur causa, nulla fortuna: semper & vbiq. tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec fauorem fortunae, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est, exiret ex animo, si intraret. ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, interuenit: sed id leue, & quod summam cutẽ stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur. maximum eius illud bonum est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quaedam pustularũ & vlcuscula, nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatae sapientiae virum, & alium procedentis, quod inter sanum & ex morbo graui ac diutino emergentẽ. cui sanitatis loco est leuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiẽs recidere non potest, ne incidere quidẽ amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non praestat. Saepe ad eundem quem excitauerat, aduocatur. Animus semel in totum sanatur. Dicam

cam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quae dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectũ est. Cui quid abscedere non potest, id perpetuum est: cuius perpetua futura laetitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, vltro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed haec quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperauit ac miscuit. haec est etiam quae externa commendet, quorum auidus vsus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine vti: Vidisti aliquando canem, missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis. quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapiẽti non euenit: plenus est. etiam si quid obuenit, secure excipit, ac reponit: laetitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem: habet profectum, sed cui multum desit à summo: hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modo in caelum alleuatur modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus nullus praecipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino. Adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiae alludunt: quam non quidem attigerunt, in conspectu tamen, & vt ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem. nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosq. discrimina, cum medios quoq. sequatur fluctus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere: excludendae sunt. si semel intrauerint: in locum suum alias substituent. Principijs illarum obstemus. melius non incipient quàm desinent.

Epistola LXXIII.

ERrare mihi videntur, qui existimãt philosophiae fideliter deditos cõtumaces esse ac refractarios, & cõtemptores magistratuũ ac regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immerito. Nullis enim plus praestant, quàm quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus ad propositum bene viuendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni, vt parentem colant: multo quidem magis quàm illi inquieti, & in medio positi; qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus nunquam tam plene occurrere vlla liberalitas potest, vt cupiditates illorum quae crescunt, dum implentur, exsatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. Nec vllum habet malum cupiditas maius, quàm quòd ingrata est. Adijce nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat; sed à quibus vincatur, aspicit: & illis non tam iucundum est, multos post se videre, quàm graue, aliquem ante se. Habet hoc vitiũ omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit & curiam, & forum, & omnẽ administrationem Reip. vt ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum praeceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis se vitijs exuit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verum alios quoq. rex viribus suis protegit, quis negat? Sed quemamodum Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem trãquillitate vsi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari uexit; & animosius à mercatore quam à vectore soluitur votum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quàm qui vilissima quaeque & saburrae loco futura congesserat: sic huius pacis beneficiũ ad omnes pertinẽs, altius ad eos peruenit, qui illa bene vtũtur. Multi enim sunt ex his togatis quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut alijs vitijs, quae vel bello rumpenda sunt? nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, vt nihil viritim se debere pro communibus bonis iudicet. Soli lunaeque plurimum debeo: & non vni mihi oriuntur: anno, temperantique annum Deo priuatim obligatus sum, quamuis non in meum honorem descripta sint. Stulta auaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quicquam suum credit esse, quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quàm cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. Socium efficit etiam quod ex minima portione commune est. Adijce nunc, quod magna & vera bona non sic diuiduntur, vt exiguum in singulos cadat: ad vnumquemque tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est. Epulum & visceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes. At haec indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quàm singulorum sunt. Cogitat itaq. sapiens, per quem sibi horum vsus fructus contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas vigilias, nec ad tuenda moenia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia praecipue, bene debere beneficia, bene soluere. Interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cuius administratione ac prouidentia contingit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Meliboee, Deus nobis haec otia fecit,
Nanq. erit ille mihi semper Deus.

Si illa quoq. otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boues (vt cernis) & ipsum

Ludere

Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

quanti æstimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in caelũ com pendiario voco. Solebat Sextius dicere, Iouem plus non posse quàm bonum virum. Plura Iupiter habet quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior: non magis quàm inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui maius speciosiusque navigium est. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quòd virtutes eius spatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientib. qui senior decessit, non est beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiamsi vincit ætate. Non est virtus maior, quæ longior. Iupiter omnia habet: sed nempe alijs tradidit habenda. Ad ipsum hic vnus vsus pertinet, quod vtendi etiam omnibus causa est. Sapiens tã æquo animo omnia apud alios videt, contemnitq., quàm Iupiter: & hoc se magis suspicit, quòd Iupiter vti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, Hac itur ad astra, hac secundum frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secundum fortitudinem. Non sunt dij fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, immo (quod propius est) in homines uenit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

Epistola LXXIIII.

Epistola tua delectauit me, & marcentem excitauit: memoriam quoque meam, quae iam mihi segnis ac lenta est, euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatae uitae hãc persuasionem, vnum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est. Nã qui alia bona iudicat, in fortunae venit potestatem, alieni arbitrij fit. Hic amissis liberis maestus, hic sollicitus aegris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienae vxoris amore cruciari, illum suae. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt quos honor ipse vexet. Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat vndique impendens. Nihil enim est, vnde non subeat. Itaque vt in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix, nisi hic timor è pectore eiectus est, palpitantibus praecordijs viuitur. Occurrent acti in exilium, & euoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) in diuitijs inopes: occurrẽt naufragi, similiaue naufragis passi, quos aut popularis ira, aut inuidia, perniciosum optimis telũ, inopinantes securosq. disiecit, procellae more, quae in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam vt illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam uim accidentib. vnũ calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. quemadmodum aues etiam inanis fundae sonus territat, ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. Nun enim beatum est, nisi quod intrepidum. Inter suspecta male viuitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis & inexplicabilem fecit. Vna haec via est ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut vllum praeter illam bonum, ad hæc quæ a fortuna sparguntur, sinum expandit, sollicitus missilia eius expectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium coetũ honores, diuitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorum in quos deuenerant prensa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur, amissa, & dum auide rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum. Itaque prudentissimus quisque cum primum induci videt munuscula, à theatro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manum cum fert cum excedente: nemo exeuntem ferit. Circa primum rixa est. Idem in his euenit, quæ fortuna desu per iactat. Aestuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modo in hũc, modo in illũ respicimus. nimis tarde nobis mitti videntur, quae cupiditates nostras irritant, ad paucos peruentura, expectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus: gaudemus si quid inuasimus: inuadẽdiq. aliquos spes vana delusit: vilẽ praedam magno aliquo incõmodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaq. ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pẽdeant. Quicũq. beatus esse constituit, vnum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si vllum aliud existimat, primum male de prouidentia iudicat: quia multa incommoda iustis viris accidunt: & quia quicquid nobis dedit, breue est & exiguum, si compares mundi totius aeuo. Ex hac deploratione nascitur, vt ingrati diuinorum interpretes simus. Querimur, quòd non semper, & quòd pauca nobis, & incerta, & abitura cõtingant. Inde est quòd nec viuere, nec mori volumus. Vitae nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos vlla felicitas potest. Causa autẽ est, quod non peruenimus ad illud bonũ im mensum & insuperabile, vbi necesse est resistat voluntas nostra: quia vltra summum non est locus. Quaeris, quare virtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia. Nihil non illi magnũ est, quia satis. Ab hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides: multa vtranque praestare cu-

L 2 pienti

pienti patienda sunt, ex his quae mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tamquam bonis. Perit fortitudo, quae periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quae non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quae pro maximis vulgus optat: perit gratia & relatio gratiae. Aestimatur labor, si quicquam pretiosius fide nouimus, si non optima spectamus. Sed vt illa praeteream, aut ista bona non sunt quae vocantur, aut homo felicior Deo est. Quoniam quidem quae parata nobis sunt, non habet in vsu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quicquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus pertinet. Ergo aut quod incredibile est, bona Deo desunt, aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quae Deo desunt. Adijce quòd multa quae bona videri volunt, animalibus quàm homini pleniora contingunt. Illa cibo auidius vtuntur: Venere non aeque fatigantur. Virium illis maior est, & aequabilior firmitas. Sequitur vt multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas & magis capiũt & ex facili sine vllo pudoris, aut paenitentiae metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandũ sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo constituamus. obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessima transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostrae in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quae ratio dat: solida ac sempiterna quae cadere nõ possunt, nec decrescere quidem aut minui. Cetera opinione bona sunt: & nomen quidem habent commune cum veris: proprietas in illis boni non est. Itaque commoda vocentur, &, vt nostra lingua loquar, producta: ceterum sciamus mancipia nostra esse non partes, & sint apud nos, sed ita vt meminerimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur, propter quae nemo se attollere debeat. Quid enim stultius, quàm aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non haereant: si abducantur, sine vlla nostri laceratione discedant. Vtamur illis, non gloriemur: & vtamur parce, tanquam depositis apud nos, & abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, nõ diu tenuit. Ipsa enim felicitas se, nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur, & vt non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri cum his inter quae eminnere labuntur, & illos degrauant ipsa quae extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quae modum illis ac parsimoniam imponat: quoniam quidem licentia opes suas praecipitat atq. vrget: nec vnquam immodica durarũt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarũ tibi vrbium ostendet euẽtus, quarũ in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quicquid virtute erat partum, intemperãtia corruit. Aduersus hos casus muniendi sumus. Nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est. Intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? Nihil indignetur sibi accidere, sciatq. illa ipsa quibus laedi uidetur, ad conseruationem uniuersi pertinere & ex his esse, quae cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quicquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest uinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua ualentius nihil est, casum doloremque & iniuriam subigit. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in uenabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus praestat indomitas. Iuuenilia nonnunquam ingenia cupido gloriae in contemptum tam ferri quàm ignium misit. Species quosdam atque umbra uirtutis in mortem uoluntariam trudit. Quanto his omnib. fortior ratio est, quanto constantior: tanto uehementior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis ullum esse aliud ab honesto bonum. Non faciet uos haec munitio tutos à fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit uos obsidio patriae, liberorum mors, parentum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat ponam. Deinde tunc adijciam, quid praeterea respondendum putem. Alia condicio est in his, quae ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tamquam bona ualetudo uitiata in malam transfertur: acies oculorum extincta, caecitate nos afficit: Non tantum uelocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. hoc periculum non est in his, quae paulo ante retulimus. Si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patiẽda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem vno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde etiam si amici perierunt, etiã si probati respondentesq. voto patris liberi, est quod illorum expleat locum. Quid sit, quaeris? quod illos bonos fecerat, virtus. Haec nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum uis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices uirum iustiorem saluis liberis, quàm amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem. quãdiu salua fuerit uirtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? Non est beatior & amicorum & liberorũ turba succinctus? Quid ni non sit? Summum enim bonũ nec infringitur, nec augetur: in suo modo permanet: vtcunq. fortuna se gessit, siue illi senectus longa contigit, siue citra senectutẽ finitus est, eadẽ mensura summi boni est, quãuis aetatis diuersa sit. Vtrũ maiorẽ an minorem circulũ scribas, ad spatiũ eius pertinet, non ad formã: licet alter diu manserit, alterũ statim obduxeris, & in eũ in quo scriptus est puluerem solueris, in eadẽ vterq; forma fuit. Quod rectũ est, nec magnitudine aestimatur, nec numero, nec tem-

nec tempore non magis produci, quã contrahi poteſt. Honeſtam vitam ex centũ annorum numero inquantum voles corripe, & in vnum diem coge, aeque honeſta eſt. modo latius virtus funditur, regna, vrbes, prouincias temperat: fert leges, colit amicitias. inter propinquos liberoſque diſpenſat officia: modo arcto fine circundatur paupertatis, exilij, orbitatis: non tamen minor eſt, ſi ex altiore faſtigio in priuatum, ex regio in humilem ſubducitur, ex publico & ſpatioſo iure in anguſtias domus vel anguli coit. Ac que magna eſt, etiam ſi in ſe receſſit, vndique excluſa. Nihilominus enim magni ſpiritus eſt & erecti, exactae prudentiae, indeclinabilis iuſtitiae. Ergo aeque beata eſt. Beatũ enim illud in vno loco poſitũ eſt, in ipſa mente, ſtabile, grande, tranquillũ. quod ſine ſcientia diuinorũ humanorunque non poteſt effici. Sequitur illud; quod me reſponſurum eſſe dicebam. Non affligitur ſapiens liberorũ amiſſione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo ſuam expectat. Non magis hanc timet, quàm illã dolet. Virtus enim conuenientia conſtat: omnia opera eius cum ipſa concordant, & congruunt. Haec concordia perit, ſi animus, quem excelſum oportet eſſe, luctu aut deſiderio ſubmittitur. Inhoneſta eſt omnis trepidatio & ſolicitudo, & in vllo actu pigritia. Honeſtum enim ſecurum & expeditum eſt, interritum eſt, in procinctu ſtat. Quid ergo? non aliquid perturbationi ſimile patietur? non & color eius mutabitur, & vultus eius agitabitur. & artus refrigeſcent? & quicquid aliud, non ex imperio animi, ſed inconſulto quodam naturae impetu geritur? Fateor: ſed permanebit illi perſuaſio eadem, nihil illorum malum eſſe, nec dignum, ad quod mens ſana deficiat. Omnia quae facienda erunt, audacter facit & prõpte. Hoc enim ſtultitiae proprium quis non dixerit, ignaue & contumaciter facere quae facit, & alio corpus impellere, alio animum, diſtrahique inter diuerſiſſimos motus? Iam propter illa ipſa quibus extollit ſe miraturque, contempta eſt, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si vero aliquod timetur malum, eo perinde dum expectatur quaſi veniſſet vrgetur: & quicquid ne patiatur timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris ſigna praecurrunt, quaedam enim ſegnitia neruis ineſt, & ſine labore vllo laſſitudo & oſcitatio & horror membra percurrens: ſic infirmus animus multo antequam opprimatur malis quatitur. Praeſumit illa & ante tempus cadit. Quid demẽtius autem quam angi futuris, nec ſe tormento reſeruare, ſed accerſere ſibi miſerias, & admouere, quas optimum eſt differre, ſi diſcutere non poſſis? Vis ſcire, futuro neminem debere torqueri? quicunque audierit poſt quinquageſimum annum ſibi patienda ſupplicia, non perturbatur, niſi ſi medium ſpatium tranſilierit, & ſe in illam ſaeculo poſt futuram ſolicitudinem immiſerit. Eodem modo fit, vt animos libenter aegros, & captantes cauſas doloris, vetera atque obliterata contriſtent. & quae praeterierunt, & quae futura ſunt, abſunt. neutra ſentimus. Non eſt autem, niſi ex eo quod ſentias, dolor.

Epiſtola LXXV.

MInus tibi accuratas à me epiſtolas mitti quereris. Quis enim accurate loquitur, niſi qui vult putide loqui? Qualis ſermo meus eſſet, ſi vna ſederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis, tales eſſe epiſtolas meas volo, quae nihil habeant accerſitum, nec fictum. Si fieri poſſet, quid ſentiam, oſtendere quàm loqui mallem. Etiam ſi diſputarem, nec ſupploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem, ſed iſta oratoribus reliquiſſem, contentus ſenſus meos ad te pertuliſſe, quos nec exornaſſem, nec abieciſſem. hoc vnum plane tibi approbare vellem, omnia me illa ſentire quae dicerẽ: nec tantum ſentire, ſed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos oſculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam ſancto & moderato, ſatis apparet affectus. Non mehercules ieiuna eſſe & arida volo, quae de rebus tam magnis dicentur. Neque enim philoſophia ingenio renunciat. multum tamen operae impendi verbis non oportet. Haec ſit propoſiti noſtri ſumma: quod ſentimus, loquamur: quod loquimur, ſentiamus. Concordet ſermo cum vita. Ille promiſſum ſuum impleuit, qui & cum videas illum, & cum audias, idem eſt. Videbimus qualis ſit, quantus ſit. Vnus ſit. Non delectent verba noſtra. ſed proſint. Si tamen contingere eloquentia non ſolicito poteſt, aut ſi parata eſt, aut paruo conſtat, adſit, & res pulcherrimas proſequatur, talis, vt res potius quam ſe oſtendat. Aliae artes ad ingenium totae pertinent: hic animi negotium agitur. Non quaerit aeger medicum eloquentem, ſed ſanantem: ſed ſi ita competit, vt idem ille qui ſanare poteſt, compte de his quae facienda ſunt diſſerat, boni conſulet. non tamen erit, quare gratuletur ſibi, quòd inciderit in medicum etiam diſertum. Hoc enim tale eſt, quale ſi peritus gubernator etiam formoſus eſt. Quid aures meas ſcalpis? Quid oblectas? Aliud agitur. Vrendus, ſecandus, abſtinendus ſum. Ad haec adhibitus es: curare debes morbum veterem, grauem, publicum. Tantum negotij habes, quantum in peſtilentia medicus. Circa verba occupatus es? Iamdudum gaude, ſi ſufficis rebus. quando multa diſces? quãdo quae didiceris affiges tibi, ita ut excidere nõ poſſint? quando illa experieris? Nõ enim ut cetera memoriae tradidiſſe ſatis eſt. In opere tentãda ſunt. Nõ eſt beatus qui ſcit illa, ſed qui facit. Quid ergo? infra illũ nulli gradus ſunt? ſtatim ad ſapientiã praeceps eſt? Non exiſtimo. Nã qui proficit, in numero quidem ſtultorũ eſt, magno tamen interuallo ab illis diducitur: inter ipſos quoque proficientes ſunt magna diſcrimina. In tres claſſes (vt quibuſdam placet) diuiduntur: primi ſunt, qui ſapientiam nondum habent, ſed iam in uicinia eius conſtiterunt. tamen etiam quod prope eſt extra eſt. Qui ſint hi, quaeris? qui omnes iam affectus ac uitia poſuerunt: quae erant complectenda didicerũt: ſed illis adhuc inexperta fiducia eſt: bonum ſuum nondum in uſu habent. Iam tamen in illa quae fugerũt, recidere non poſſunt. Iã ibi ſunt, ubi non eſt retro lapſus: ſed hoc illis de ſe nondum liquet, & quod in quadam epiſtola ſcripſiſſe me memini, ſcire ſe neſciunt. Iam contigit illis bono ſuo frui, nondum

confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant iam effugisse morbos, animi affectus nondum, & adhuc in lubrico stare: quia nemo sit extra periculum malitiae, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, saepe iam dixi. Nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata uitia, & dura, vt auaritia, vt ambitio nimia, postquam haec animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius coeperunt. Vt breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quae leuiter expetenda sunt. vel, si mauis, ita finiamus. Nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt motus animi improbabiles, subiti & concitati, qui frequentes neglectique fecere morbum: sicut distillatio vna, nec adhuc in morem adducta, tussim facit, assidua & vetus phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt, affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita, vt non sit illis securitatis suae certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. Effugit auaritiam, sed iram adhuc sentit. Iam non solicitatur libidine, sed habet etiamnum ambitionem: iam non concupiscit, sed adhuc timet: & in ipso metu ad quaedam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturae, magnaque & assidua intentione studij, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita quantum circa te videas malorum: aspice, quàm nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice priuatimque peccetur. intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ego vero, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis, magis quàm promiserim. praeoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere; honesta colimus quantum vacat. At quàm grande praemium nos expectat, si occupationes nostras & mala tenacissima abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quã cui nocetur. Optima, & noxa carentia expectant nos, si ex hac aliquando faece in illud euadimus sublime & excelsum: tranquillitas animi, & expulsis erroribus absoluta libertas. Quaeris, quae sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inestimabile bonum est, suum fieri.

Epistola LXXVI.

INimicitias mihi denuntias, si quicquam ex his quae quotidie facio ignoraueris. Vide quàm simpliciter tecum viuam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputantem audio. Bona, inquis, aetate. Quid ni bona? Quid autem stultius, quàm quia diu non didiceris, non discere? quid ergo? Idem faciam quod trossuli & iuuenes? Bene mecum agitur, si hoc vnum senectutem meã dedecet. Omnis aetatis homines haec schola admittit: in hac senescamus: hanc vt iuuenes sequamur. In theatrũ senex ibo, & in circũ deferar, & nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quàm diu nescias, &, si prouerbio credimus, quàm diu viuas. Nec vlli hoc rei magis conuenit, quàm huic: tam diu discendum est quemadmodũ viuas, quàm diu viuis. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quaeris quid doceam? Etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quoties scholam intraui, praeter ipsum theatrũ Neapolitanorũ (vt scis) transeundum est. Metronactis petentibus domum. Illud quidem, farctum est: & hoc ingenti studio, quis sit pythaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Graecus & praeco concursum. At in illo loco, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plaerisque videntur nihil boni negotij habere quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. Aequo animo audiẽda sunt imperitorum conuicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili. & propera, ne tibi accidat quod mihi. vt senex discas: immo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaueris. Quid expectas? Nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet vltro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet, ne leui quidem opera aut paruo labore: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum quod honestum. In illis nihil inuenies veri, nihil certi, quaecunque famae placent. Quare hoc vnum sit bonum, quod honestum, dicam, quoniam me parum exsecutum priore epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quàm probatam putas: & vt in arctum, quae dicta sunt, contraham: Omnia suo bono constant. vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas ceruum. Quare fortia dorso iumenta sint, quaeris? quia eorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonũ est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones. formosus est? & pauones. uelox est? & equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quaero quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores: habet impetum & motum voluntarium? & bestiae & vermes: habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilae, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniae? Quid in homine

pro-

proprium? Ratio. haec recta & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res cum bonũ suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturae suae peruenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit, laudabilis est, & finem naturae suae attigit. haec ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honestum est. Id itaque vnum bonum est in homine, quod vnum hominis est. Nunc enim nõ quaerimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quàm ratio, haec erit vnum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur, & improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quae retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & auorum proauorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est vnum bonum hominis: quod qui habet: etiam si alijs destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reijcitur. Quae condicio rerum, eadem & hominum est. Nauis bona dicitur, non quae pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore celata est, nec quae fiscis ac opibus regijs pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentũ omne rupturus. Regula non quàm formosa. sed quàm recta sit, quaeritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum feneret, à quàm multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quã pellucido poculo bibat, sed quàm bonus sit. Bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturae uoluntatem accommodata. Haec vocatur virtus: hoc est honestum & vnicum hominis bonum. Nam cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem vnũ hominis bonum est, quo vno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quae à virtute profecta contractaque sunt, idest opera eius omnia. Sed ideo vnum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonũ est, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem: facit virtus: nam cetera quae cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo vnum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitae honesti ac turpis respectu temperantur: ad haec faciendi & non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod honeste se facturum putauerit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet. etiam si periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe inuitabitur. Ergo si honestum vtique secuturus est, turpe vtique vitaturus: & in omni actu vitae spectaturus haec duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malũ quàm turpe. Si vna indeprauata virtus est, & sola permanet tenoris sui, vnum est bonum virtus: cui iam accidere vt non sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapiẽtia in stultitiam non reuoluitur. Dixi, si forte meministi, concupita vulgo, & formidata inconsulto impetu plerosque calcasse. inuentus est qui flammis imponeret manum: cuius risum non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrimã non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quod si hoc potest breuis ostinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quae non ex impetu, nec subito, sed aequaliter valet: cui perpetuũ robur est? Sequitur, vt quae ab inconsultis saepe contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonũ ipsa virtus est, quae inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno vtriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse praeter honestum, nulla non uirtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt: & ueritati, quae sine ratione non est. Quecumque autem opinio ueritati repugnat, falsa est. Virum bonũ concedas necesse est summae pietatis erga deos esse, Itaque quicquid illi acciderit, aequo animo sustinebit. Sciet enim id accidisse lege diuina, qua uniuersa procedunt. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortẽ suã, sed patienter excipere fatũ, & facere imperata. Si vllũ aliud est bonũ quam honestum, sequetur nos auiditas vitae, auiditas rerũ vitã instruentium, quod est intolerabile, infinitũ, vagum. Solum ergo bonũ est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis vsus est, tanquam pecunia & honores. Adijce nũc, quod si modo solutae corporibus animae manent, felicior illis status restat, quam est dum versantur in corpore. Atqui si ista bona sunt. quibus per corpora vtimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis & in vniuersum datis, clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea que tam homini contingunt quam mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonum quam honestum. Haec quamuis latius executus essem priore epistola, cõstrinxi, & breuiter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animũ alleues & teipsum interroges: si res exegerit, vt pro patria moriaris, & salutem omnium ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantum patienter, sed etiam li-

benter

benter. Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, vt hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit. Pro Rep. morieris, etiam si non statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum. Interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis iuuat: & vir fortis & iustus cum mortis suae pretia ante se posuit, libertatem patriae, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum & vltimum praestat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa quae dehortentur. Dic, Factum tuum matura sequetur obliuio: & parum grata existimatio ciuium respondebit tibi. Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contemplor: hoc esse honestum scio. Itaque quocunque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum est, quod non tantū perfectus animus, sed generosus quoque & indolis bonae sentit: cetera leuia sunt, mutabilia. Itaque sollicite possidentur, etiam si fauente fortuna in vnum congesta sunt: dominis suis incumbunt grauia, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis quos purpuratos vides, felix est, non magis quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scaena fabulae assignant. cum praesente populo elati incesserunt, & cothurnati, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum quos diuitiae honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Paruus pumilio, licet in monte constiterit. Colossus magnitudinem suā seruabit, etiā si steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quod neminem aestimamus eo quo est, sed adiicimus illi & ea quibus adornatus est. Atqui cum voles veram hominis aestimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspice. ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunae mendacia: corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusue sit, alieno an suo magnus. si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua nihil interesse vtrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum voca. Si cum illi denuntiata sunt corporis tormenta, & quae casu veniunt, & quae potentioris iniuria, si vincula & exilia, & vanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit,

—— Non vlla laborum

O virgo noua mi facies inopinaue surgit.

Omnia praecepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuntias: ego semper denuntiaui mihi. hominē paraui ad humana. praecogitati mali mollis ictus venit. At stultis & fortunae credētibus, omnis videtur noua rerū & inopinata facies. Magna autem pars est apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt scias, ea quae putauerunt aspera, cum assueuere, patiuntur. Ideo sapiens assuescit futuris malis: & quae alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitādo. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Nesciebam hoc mihi restare. Sapiens scit sibi omnia restare. quicquid factum est, dicit, Sciebam.

Epistola LXXVII.

S. V. B. Hodie nobis Alexandrinae naues apparuerunt. quae praemitti solent & nūtiare secuturae classis aduentum: tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniae aspectus est. Omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res aeque adiuuat cursum, quàm summa pars veli. illinc maxime nauis urgetur. Itaque quoties uentus increbuit, maiorq. est quàm expedit, antemna submittitur. Minus habet uirium flatus ex humili. Cum intrauere Capreas & promontorium, ex quo,

Alta procelloso speculatur vertice Pallas

ceterae velo iubentur esse contentae: supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quòd epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perit quicquam mihi, nec acquiritur. Hoc etiam si senex non essem, fuerat sentiendum. Nunc uero multo magis, quia quantulumcumque haberem, tamen plus iam mihi superesset viatici, quàm uiae: presertim cum eam uiam simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris. Vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicunque desines, si bene desinis, tota est. Saepe autem & fortiter desinendum est, & nō ex maximis causis. Nam nec hae maximae sunt, quae nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noueras, adolescens quietus & cito senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, coepit deliberare de morte. conuocauit complures amicos. unusquisque aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset: aut quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, &, ut uerbis illum quibus laudari dignus est, laudem, uir fortis ac strenuus, uidetur mihi optime illum cohortatus. Sic enim coepit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deliberes. Non est res magna, uiuere. omnes serui tui uiunt, omnia animalia. Magnum est, honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias. Cibus, somnus, libido. Per hunc circulum curritur. Mori uelle non tantum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest. Non opus erat suasore illi, sed adiutore. Serui parere nolebant. Primum detraxit illis metum, & indicauit tūc familiam periculum

riculū adire, cū incertū esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tā mali exēpli esse prohibere dominum, quàm occidere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum coena peracta reliquiae circumstantibus diuiduntur: sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitae ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cum de suo fieret. Minutas itaq. summulas distribuit flentibus seruis, & illos vltro cōsolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine. Triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa paulatim defecit, vt aiebat, non sine quadam voluptate, quam afferre solet lenis dissolutio animi, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi consciuerit, tamen mollissime excessit, & vitae elapsus est. Sed ne inutilis quidem haec fabella fuerit. Saepe enim talia exempla necessitas exigit. Saepe debemus mori: nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, vt nesciat sibi quandoq. moriendum: tamen cum prope accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleuerit quòd ante annos mille non vixerat? Aeque stultus est, qui flet, quod post annos mille non viuet. Haec paria sunt: Nō eris, nec fuisti. Vtrunq. tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod vt extendas, quousq. extendes? Quid fles? quid optas? Perdis operam.

Desine fata Deum flecti sperare precando.

Rata & fixa sunt, atq. magna & aeterna necessitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus. hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope illigat ac trahit cūcta. Quātus te populus mortuo sequetur, quantus comitabitur? Fortior, vt opinor, esses, si multa millia tibi cōmorerentur. Atqui multa millia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam varijs generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas? Nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi iudicas relaturum? Puerorum referam. Lacon ille memoriae traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non seruiam, sua illa Dorica lingua, & verbis fidem imposuit. Vt primum iussus est fungi seruili & contumelioso ministerio, afferre enim vas obscoenū iubebatur, illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: & seruit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quàm per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiā puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, vt dicas, Non seruio? Infelix, seruis hominibus, seruis rebus, seruis vitae. Nam vita, si moriendi virtus abest, seruitus est. Ecquid habes propter quod expectes? Voluptates quae te morantur ac retinent, cōsumpsisti: nulla tibi noua est: nulla non iā odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centū per vesicā tuā an mille amphorae transeāt. saccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reseruauit. Atqui haec sunt, à quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? Tanti enim illam putas, vt tardius coenes? solem, si posses, extingueres. Quid enim vnquam fecisti luce dignum? confitere non curiae te, non fori, non ipsius naturae rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times. at quomodo illam media oblectatione contemnis? Viuere vis. scis enim. mori times. Quid porro ista vita non mors est? Caesar, cum illum transeuntem per Latinam viam, vnus ex custodiarum agmine demissa vsque in pectus vetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, viuis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times? nunc enim viuis? Sed ego, inquit, viuere volo, qui multa honeste facio. Inuitus relinquo officia vitae, quibus fideliter & cū industria fungor. Quid? tu nescis vnum esse ex vitae officijs & mori? Nullum officium relinquis. Non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non breuis. Nam si ad naturam rerum respexeris, etiā Nestoris & Statiliae breuis est, quae inscribi monumento suo iussit, annis se nonaginta nouem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimū implere? Quomodo fabula, sic vita: non quàm diu, sed quàm bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocunq. voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

Epistola LXXVIII.

Vexari te destillationibus crebris ac febriculis, quae longas destillationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eo perductus sum, vt ipse destillarem. Ad summam maciem deductus, saepe impetū caepi abrumpendae vitae. patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitaui enim, non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare me posset. Itaque imperaui mihi vt viuerem. aliquando enim & viuere, fortiter facere est. Quae mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, haec ipsa quibus acquiescebam, medicinae vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quicquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiae acceptū fero quòd surrexi, quòd conualui: illi vitā debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonā valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigilijs, sermonibus alleuabar. Nihil aeque, Lucili virorū optime, aegrum reficit atque adiuuat, quàm amicorum affectus: nihil aeque expectationem mortis ac

metum

metum surripit. Non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Haec mihi dederunt voluntatem adiuuandi me, & patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est, cum animũ moriendi proieceris, non habere viuendi. Ad haec ergo remedia te confer. medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit. Ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valitudo: vt legas clarius, & spiritum, cuius iter & receptaculum laborat, exerceas: vt nauiges, & viscera molli iactatione concutias: quibus cibis vtaris: vinum quando virium causa aduocces, quando intermittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud praecipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitae remedium est. Contemne mortem. Nihil triste est, cum huius metum effugimus. Tria haec in omni morbo grauia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est. hoc vnum dicam, non morbi hunc esse sed naturae metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris non quia aegrotas, sed quia viuis. Ista te res & sanatum manet. cum conualueris, non mortem, sed valitudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum reuertamur. magnos cruciatus habet morbus. sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, vt dolorem aut tolerabilem aut breuem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus. Nerui, articulique, & quicquid aliud exile est, acerrime saeuit, cum in arcto vitia concepit. Sed cito hae partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittũt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, vim suam qua viget, admonetque nos, perdit: siue quia corruptus humor cum desijt habere quò confluat, ipse se elidit, & his quae nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarũ dolor, neruorumque interquiescit, cum illa quae torquebat hebetauit: omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi est obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quòd inter angusta corporis nascitur: non minus mehercule quàm capitis ipsius. Sed quo incitatior est, eo citius in alienationem stuporemque conuertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quòd necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueuerunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & diuina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Haec prima abstinẽtia grauia sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quae cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit auiditas, odium est, desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adijce, quòd nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adijce, quòd licet & cauere venturum & obsistere imminenti remedijs. Nullus enim non signa praemittit, vtique qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi praesentia, si contempseris id quod extremũ minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerare. leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra si exhortari te coeperis, ac dicere, Nihil est, aut certe exiguum est. duremus. iam desinet. leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit & luxuria, & auaritia. Ad opinionem dolemus. tam miser est quisque, quàm credit. Detrahendas praeteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: Nulli vnquam fuit peius. Quos cruciatus, quanta mala pertuli? Nemo me surrecturum putauit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus? In equuleum impositi non sic distrahuntur. Etiam si sunt vera ista, transierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quòd nemo non multum malis suis adijcit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. Naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria. hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

---- Forsan & haec olim meminisse iuuabit.

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit. vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nũc hoc plerique faciũt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod vrget, si subducere te coeperis, sequetur & grauius incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriae cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed vt pugnent. exercitatio ipsa tormẽtum est. Nos quoq. euincamus omnia, quorum praemium non corona, nec palma est, nec tubicen praedicationi nominis nostri silentium faciens, sed virtus & firmitas animi & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem grauem sentio. Quid ergo? non sentias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & auerso. Sed graue est. quid? nos ad hoc fortes sumus, vt leuia portemus? Vtrum vis, longum esse morbum, an concitatum & breuem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. necesse est vt exurgat & desinat. Breuis morbus ac praeceps alterutrum faciet: aut extinguetur, aut extinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? In vtroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honeste quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea, quae maxime miratus es, sparge.

tunc tibi fortissimus quisque & victor doloris occurrat. Ille qui dum varices exsecandas praeberet, legere librū perseuerauit, Ille qui nō desijt ridere, cū ob hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quicquid vis, nunc, licet dicas, destillationes, & vim continuae tussis egerentem viscerum partes, & febrem praecordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diuersum articulis exeuntib. tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulnerib. ipsis intumescentibus, quod illa renouaret & altius vrgeret impressum. inter haec tamen aliquis non gemuit: parum est. non rogauit: parum est. non respondit: parum est. risit, & quidē ex animo. vis tu post hoc dolorē deridere? sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnib. abduxit officijs. Corpus tuū valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in vsu solet, suadebis, docebis, audies, disces, quaeres, recordaberis. Quid porro? nihil agere te credis, si temperans aeger sis? Ostendes morbum posse superari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumēta alacris animi, indomitique terroribus. & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo. si nihil te coegerit, si nihil exorauerit, insigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriae materia, si spectaremur aegri. Ipse te specta, ipse te lauda. Praeterea duo sunt genera voluptatum: corporales morbus inhibet, non tamen tollit, immo, si verum aestimes, incitat. magis iuuat bibere sitientem. gratior est esurienti cibus. Quicquid ex abstinentia contigit, auidius excipitur. Illas vero animi voluptates, quae maiores certioresque sunt, nemo medicus aegro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem aegrū. quare? quia non vino niuem diluit: quia non rigorem potionis suae, quā capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa coenationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum obsonijs focos transferentium: hoc enim iam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferueat, coenam culina prosequitur. O infelicem aegrum. edet quantum concoquat: non iacebit in cōspectu aper, vt vilis caro, à mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora auium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? Coenabis tanquam aeger: immo aliquando tanquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quicquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quàm corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognouerimus. Ita demum nec vita taedio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res, varias, magnas, diuinas percensentem. in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti nunquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediam praecidat aetatem, perceptus longissimae fructus est. Cognita est illi ex magna parte natura, scit tempore honesta non crescere. his necesse est videri omnem vitam breuē, qui illam voluptatibus vanis & ideo infinitis metiuntur. His te cogitationib. recrea, & interim epistolis nostris vacando. veniet aliquod tempus, quod nos iterum iungat ac misceat: quantumlibet sit illud, longum faciet scientia vtendi. Nam, vt Posidonius ait, vnus dies hominum eruditorum plus patet, quàm imperiti longissima aetas. Interim tene hoc morditus: aduersis non succumbere, laetis non credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere: tanquam quicquid potest facere, factura sit. Quicquid expectatum est diu, leuius accedit.

Epistola LXXIX.

EXpecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliae totius quid tibi noui ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile nauigantibus, optime scio. Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si forte obseruaueris, (dignum est autem vt obserues) fac nos certiores, vtrum vno tantum vento agatur in vortices, an omnis tempestas aeque mare illud contorqueat: & an verum sit, quicquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. Si haec mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, vt in honorem meum Aetnam quoque ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt, quòd aliquanto longius nauigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis euanuit, & minus vehemens ac largus effertur, ob eandem causam fumo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eundem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exaestuat, & alibi pascitur, in ipso monte nō alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Ephestion incolae vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine vllo nascentium damno ignis innoxius circuit. Laeta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reseruemus ista, tunc quaesituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne aestas quidem soluit: adeo tutae sunt ab igne vicino. Non est autem, quòd istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi, donec Aetnam describas in tuo carmine, & hunc sollemnem omnibus Poetis locum attingas: quē quo minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quòd iam Virgilius impleuerat. ne Seuerum quidem Cornelium vterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit: & qui praecesserant, non praeripuisse mihi videntur quae dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, vtrum ad consumptam materiam an ad subactam accedas. Crescit in dies, & inuentūris inuenta non obstant. Praeterea condicio optima

est vltimi. Parata verba inuenit, quae aliter instructa nouam faciem habent: nec illis manus inijcit tanquam alienis. Sunt enim publica. Iurisconsulti negant quicquam publicum vsu capi. Aut ego te non noui, aut Aetna tibi saliuam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quae tanta in te est, vt videaris mihi retracturus ingenij tui vires, si vincendi periculum sit, tanta tibi priorum reuerentia est. Inter cetera hoc habet boni sapientia. Nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. dum ad summum perueneris, paria sunt. Non est incremento locus. statur. Numquid sol magnitudini suae adijcit? Numquid luna vltra quam solet procedit? Maria non crescunt: mundus eundem habitum ac modū seruat. Extollere se, quae instam magnitudinem impleuere, non possunt. Quicunque fuerint sapientes, pares erunt & aequales: habebit vnusquisque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur, quod beatū facit, aequale erit in omnibus. An Aetna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per vasti maris spatia deterat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Haec vna maiestas deprimi nescit, nec proferri vltra, nec referri potest. Sic huius, vt caelestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. iam multum operis effectum est: immo si verum fateri volo, nō multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspicentur diem, quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus caelo suo fuerit, cum receperit locum quem occupauit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autem illic etiam antequam hac custodia exsoluatur, cum vitia disiecerit, purusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, vmbra virtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando vmbra antecedit, aliquando sequitur, ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se praebet, aliquando in auerso est, maiorque quo serior, vbi inuidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilij innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Nunquid non sorti suae gratias egit, & exilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum vexat. Quàm multorum profectus in notitiam euasere post ipsos? quàm multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed haec quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc nouissime adiecit, nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quòd ipsos illa nobilis Graecia non ignotos solum habuisset, sed paene inauditos. Numquid ergo non postea quàm esse desierat, inuentus est? Nunquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confitetur, se & Epicurum non satis emicuisse: sed post se & Epicurum, magnum paratumque nomē habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia. Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est dānum. Veniet qui conditā, & saeculi sui malignitate compressam dies publicet. Paucis natus est, qui populum aetatis suae cogitat. Multa annorum millia, multa populorum superueniēt. Ad illa respice. etiā si omnibus tecum viuentibus silentium liuor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet ac frequentabit. Nulli non virtus & viuo & mortuo retulit gratiam, si modo illam bona secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denunciato videbatur, siue imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit. paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies. veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quae decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

Epistola LXXX.

HOdierno die non tantū meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit, quae hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non alleuatur velum. licebit vni vadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti uiam. Non ergo sequor priores? facio. sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non seruio illis, sed assentior. Magnum tamen uerbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum. Ecce ingens clamor ex stadio proferturк, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quàm multi corpora exerceant, quàm ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maxime reuoluo mecum. si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiā potest, qua & pugnos pariter & calces non vnius hominis ferat, qua solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quāto facilius animus corroborari possit, vt fortunae ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt conculcatus exsurgat. Corpus enim multis eget rebus, vt valeat. Animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quicquid facere te potest bonū

tecum est. Quid tibi opus est vt sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quã eripere te huic seruituti, quae omnes premit, quam mancipia quoque condicionis extremae, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? peculium suum, quod comparauerunt ventre fraudato, pro capite numerant. Tu non concupisces quanticunque ad libertatem peruenire, qui te potas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum conijcitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habet, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum: à te petas. Libera te primum metu mortis. illa nobis primum iugum imponit. Deinde metu paupertatis. Si vis scire quàm nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & diuitum vultus. Saepius pauper & fidelius ridet. nulla sollicitudo in alto est. etiam si qua incidit cura, velut nubes leuis transit: horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidem grauior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter aerumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Saepius hoc exemplo mihi vtendum est: nec enim vllo efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scaena elatus incedit, & haec resupinus dicit,

Ex impero Argis. regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atq. ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos:

seruus est, quinque modios accepit, & quinque denarios: Ille qui superbus, atque impotens, & fiducia virium tumidus ait.

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in coenaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit. Omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaueris. Equum empturus, solui iubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem inuolutum aestimas? Mangones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: siue crus alligatum, siue brachium aspiceres, nudari iuberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiae Sarmatiaeve regem insigni capitis decorum? si vis illum aestimare, totumque scire qualis sit, fasciam solue. multum mali sub illa latet. Quid de alijs loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, alijs credis.

Epistola LXXXI.

QVereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunae, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia. Ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeat potius, quàm non dentur. Et post malam segetem serendum est. Saepe quicquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, vnius anni restituit vbertas. Est tanti, vt gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficijs manum, vt non saepe fallatur. Aberrent, vt aliquando haereat. Post naufragium maria tentantur: feneratorem non fugat à foro decoctor. Cito inerti non vita torpebit, si relinquendum est quicquid offendit. Te vero benigniorem haec ipsa res faciat. Nam cuius rei euentus incertus est, id, vt aliquando procedat, saepe tentandum est. Sed de isto satis multa in ijs libris locuti sumus, qui de Beneficijs inscribuntur. Illud magis quaerendum videtur, quod non satis (vt existimo) explicatũ est: An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito soluerit. Adijce si vis & illud: Multo plus postea nocuit, quàm ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quaeris, alterum ab altero absoluet. & dicet: Quamuis iniuria praeponderet, tamen beneficijs donetur, quod ex iniuria superest. plus nocuit, sed prius profuit. Itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quàm vt admoneri debeas, quaerendum esse, quàm libenter profuerit, quã inuitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & iniuriae constant. Nolui beneficium dare. Victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum, sed à quali profectũ sit voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficij prioris excessit, iniuria est. Vir bonus vtrosque calculos sic ponit, vt se ipse circumscribat: beneficio adijcit, iniuriae demit. Ille alter remissior iudex, quẽ esse me malo, iniuriae obliuisci debebit, officij meminisse. Hoc certe, inquam iustitiae conuenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriae talionẽ aut certe malam gratiam. Verum erit istud, cum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. Nam si idem est, beneficio vis iniuriae extinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia laedenti, plus quàm venia debetur. Non pono vtrique par pretium: pluris aestimo beneficium quàm iniuriam. Non omnes sciunt referre beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & vnus è turba, vtique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Vbi sapienti notum est, quanti res quaeque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus, etiam si bonae voluntatis est, aut minus quàm debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abijcit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui, quaedam efficacissimis & officia docentibus notis signat. Sic certe solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre est vltro quod debeas afferre. Non dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per

alium, Non dicimus, Reposuit beneficium, aut soluit: nullum enim nobis placuit, quod aeri alieno conuenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Haec vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantũ acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum, Itaq. negamus quenquã scire gratiã referre, nisi sapientem. Non magis quàm beneficiũ dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet qui magis dato gaudet, quã alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quae videmur inopinata omnib. dicere, παράδοξα Graeci vocant: & ait, Nemo ergo scit praeter sapiẽtem referre gratiã? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persoluere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, solum sapientem referre gratiam scire. Deinde idem admiratur, cum dicimus. Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est. Atqui & amoris & amicitiae pars est, referre gratiam. immo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quàm vera amicitia. Deinde idem admiratur quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tanquam non ipse idem dicat. An tibi uidetur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque vtcunque scit, & quemadmodum potest referat. scientia illi potius quàm voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens intra se omnia comparabit. Maius enim aut minus fit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Saepe enim hoc non potuere diuitiae in domũ infusae, quod opportune dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an succurreris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Saepe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, vtrum aliquis quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, vt daret? Sed ne in eadem quae satis scrutati sumus, reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniuriae vir bonus iudicabit quidem quod erit aequissimum, sed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momenti persona solet afferre in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in patre: seruasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quae procedit omnis collatio, prosequetur. Et si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salua pietate ac fide poterit, remittet, idest, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei haec est: Facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi: inuitus beneficium per compensationem iniuriae soluet: in hanc partem inclinabit, huc verget, vt cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit quam reddit. Quanto hilarior est qui soluit, quàm qui mutuatur: tanto debet laetior esse, qui se maximo aere alieno accepti beneficij exonerat, quam qui cummaxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem praeter sortem extra ordinem numerant, beneficiorum autem vsum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine vsura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio. cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, vt quàm gratissimi simus. Nostrum enim hoc bonum est, non quemadmodum iustitia, vt vulgo creditur, ad alios pertinens: maxima pars eius in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adiuuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec vlla miseratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad praemium. Recte facti, fecisse merces est. Gratus sum: non vt alius mihi libentius praestet, priori irritatus exemplo, sed vt rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum; non quia expedit, sed quia iuuat. Hoc vt scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quàm per speciem iniuriae potero, aequissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam. Nemo mihi videtur pluris aestimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quàm qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, vt dixi, maiore tuo quam alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est, rem vsitatam reddidisti, inaestimabilẽ consecutus es, conscientiam grati: quae nisi in animum diuinum, fortunatumque non peruenit. In contrarium autem huic affectum summa infelicitas vrget. Nemo si ingratus est, non miser erit non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimum ex nequitia leuissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est, & (vt ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem: quemadmodum Attalus noster dicere solebat, Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit. Illud venenum quod serpẽtes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent. non est huic simile: hoc habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quae accepit, quia redditurus est, & extenuat: iniurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, haerent iniuriae? At contra sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsi commendat, & se assidua eius commemoratione delectat. Malis vna voluptas est, & haec breuis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longũ gaudiũ manet, ac perenne. Non enim illũ accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduum. Illa contẽnit; quibus laesus est: nec obliuiscitur per negligentiam, sed volẽs. Nõ vertit omnia in peius, Sed nec quaerit cui imputet casũ, & peccata hominũ ad fortunã potius refert.

Non

Non calumniatur verba, nec vultus: quicquid accidit, benigne interpretando leuat: nec offensae potius quàm beneficij meminit: quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet: nec mutat animū aduersus bene meritos, nisi multum malefacta praecedant, & manifestum etiam conniuenti discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, vt talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficiū. Nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiae remanet. Quemadmodum reus sententijs paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, vbi paria maleficijs merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quae vulgus insanit. Si referre vis gratiam, & in exilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia saepe maculanda, indignisque obijcienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius aestimamus, quàm beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cū accepimus. Quaeris, quid sit quod obliuionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorum. Cogitamus nō quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiae, honores, potentia, & cetera, quae opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res: de quibus non cum fama, sed cū rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, praeter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur, sed cōcupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credidimus, sic & in hoc fidem populo demus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc vrbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt. In hoc bonis malisque conueniet. Erunt qui voluptates laudent, eruntqui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanae malo vitae repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuersitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes vno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, cum interim iniurias pro beneficijs reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, vt periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat turpe, non reddere, non vult esse cui reddat. Tibi habe quod accepisti. Non repeto: non exigo. Profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quàm beneficij violati pudere.

Epistola LXXXII.

Desij iam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminē fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam facere, quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua coepisti: & in isto te vitae habitu compone, placide, nō molliter. Male mihi esse malo, quā molliter. Male nunc sic excipe, quemadmodū à populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus inuidetur: Molliter viuit. hoc dicunt malus est. Paulatim enim effeminatur animus, atque in similitudinē otij sui & pigritiae, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditiuum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic iacere, quàm istis officiorum verticibus volutari? Vtraq; res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, aeque qui in odoribus iacet, mortuus est, quàm qui rapitur vnco. Otium sine litteris mors est, & hominis viui sepultura. Quid denique prodest secessisse, tanquam non trans maria nos solicitudinum causae persequantur? Quae latebra est, in quam non intret metus mortis? Quae tam munita, & in altum subducta vitae quies, quam non dolor territet? Quocunque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quae circumeunt nos, quae aut fallant, aut vrgeant. Multa intus, quae etiam in media solitudine exaestuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, vt putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi haerentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola praestabit sui naturaeque cognitio. Sciat quo iturus sit, vnde ortus: quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid deuitet: quae sit illa ratio, quae appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum saeuitia compescitur. Haec quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt: cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit. Possis illi dicere: Facile prouocabas mala absentia. Ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: Ecce mors, contra quam multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat.

Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmū assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animū: si contra mortē te praeparaueris: aduersus quā nō exhortabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit, mortē malum nō esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Graecas, quas nondū, quamuis mirer, excussi. Zeno noster hac collectione vtitur. Nullū malū gloriosum est: mors autē gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti. liberatus sum metu. Post haec non dubitabo porrigere ceruicem. Non vis seuerius loqui, nec morituro risum mouere? Non mehercule facile tibi dixerim, vtrum ineptior

fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit mortis metum extinguere, an qui hoc tanquã ad rem pertinere, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter indifferentia ponimus, quae ἀδιάφορα Graeci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Haec interrogatio vides vbi obrepat. mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit, indifferens nihil gloriosum est, concedo tibi, ita vt dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia: indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tanquam morbum, dolorem, paupertatem, exilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat. Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. Laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, quàm conturbauit. Omnia ista per se nõ sunt honesta, nec gloriosa: sed quicquid virtus ex illis adijt, tractauitque, honestum & gloriosum facit. illa in medio posita sunt. Interest, vtrum malacia illis an virtus manum admouerit. Mors enim illa quae in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & euocatus ad mortem, iussusque praebere ceruicem: Praebebo, inquit, ita viuam. Quae dementia est fugere, cum retro ire non possis? Praebebo, inquit, ita viuam. paene adiecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitae dederetur. Sed, vt coeperam dicere, vt des ipsam mortem nec malum esse, nec bonum, Cato illa honestissime vsus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus. hoc idem obscurissimum est nocte. Dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quae à nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitijs, viribus, formae, honoribus, regno: & contra, morti, exilio, malae valetudini, doloribus, quaeque alia aut minus aut magis pertimuimus: aut malitia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida nec frigida est. In fornacem coniecta concaluit. In aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est. Id est virtus, & animus externa contemnens. Est & horum, Lucili, quae appellamus media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo vtrum capillos pares habeas. Mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis, quia uidetur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quòd haec iam nouimus: illa ad quae transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarũ metus est, in quas adductura mors creditur. Itaq. etiãsi indifferens mors, non tamen inter ea est, quae facile negligi possint. Magna exercitatione durandus est animus, vt conspectum eius accessumq. patiatur. Mors contemni debet, magis quam solet. multa enim de illa credimus. Multorum ingenijs certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exangues territat vmbras.

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quicquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Aeque enim timent, ne apud inferos sint, quàm ne nusquam. His aduersantibus quae nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanae? quae nunquam ad virtutem exurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, vt aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat. pigre veniet, & cunctanter. Non est autem gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante fit. Nihil facit virtus quia necesse est. Adijce nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quae peruenire tanti sit, deuorata vnius mali patientia. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diuersa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc e pectore est: alioquin haesitabit impetum moratura suspicio. Trudetur in id, quod inuadendum est. Nostri quidem uideri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam, quae illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificij veternosissimi nodos: totum genus illud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respõdet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Haec ipsa quae voluuntur ab illis, soluere malim & expendere, vt persuadeam, non vt imponam. In aciem educturus exercitum, pro cõiugibus ac liberis mortem obiturũ, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellũ in vnam transferentes domũ. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulcrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, vt totius gentis ruinam, obiectis corporibus excipiant? & vita potius quam loco cedãt? Dices, quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est: mors ergo non malum. O efficacem contionem. Quis post hanc dubitet se infestus ingerere mucronib. & stans mori? At ille Leonidas quàm fortiter illos allocutus est?

est? Sic, inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos coenaturi. Non in ore creuit cibus, non haesit in faucibus, non elapsus est manibus. Alacres illi & ad prandium processerunt, & ad coenã. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: Ire commilitones illo necesse est: redire non est necesse. Vides quàm simplex & imperiosa virtus sit, Quem mortalium circumscriptiones nostrae fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus quàm cum aliquid grande componitur, Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos docebis malum non esse? Quomodo opiniones totius aeui, quibus protinus infantia imbuitur, euinces? Quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanae? Quid dices quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij viribus obnixam contra te persuasionem humani generis auertes? Verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur, Serpentem illum in Africa saeuum, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisq. petierunt. Ne Python quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quicquid humanae torserant manus, reijceret. molaribus demum fracta saxis est. & aduersus mortem tu tam minuta iaculatis? Subula leonem excipis. Acuta sunt ista quae dicis. Nihil est acutius arista. Quaedam inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit.

Epistola LXXXIII.

Singulos dies tibi meos, & quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas quod abscondam. Sic certe viuendum est, tanquam in cõspectu viuamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis interuenit. Sic interuenit dico, tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. obseruabo me protinus: & quod est vtilissimum, diem mecum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quòd nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. Atqui consilium futuri ex praeterito venit. Hodiernus dies solidus est. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit; totus inter stratum lectionemque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti: non magno mihi constat. cum me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas meos quaeris? vnus mihi sufficit, Earinus, puer (vt scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquẽ teneriorem quaero. Hic quidẽ ait, nos eandem crisin habere, quia vtrique dentes cadunt. sed iam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes. eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum. iam enim aetas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quaeris? Quod raro cursoribus euenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis quàm exercitatione in frigidam descẽdi. Hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Psychrolutes, qui kalendis Ianuarijs. in Euripũ saltabam, qui anno nouo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginẽ desilire, primum ad Tiberim transtuli castra: deinde ad hoc soliũ, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide fiunt, sol temperat. non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lauandae manus. Dormio minimum. Consuetudinem meã nosti. Breuissimo somno vtor, & quasi interiungo. satis est mihi vigilare desijsse. Aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & vniuersa voce feriuntur aures meae. Nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. fremitum patientissime fero: multae voces, & in vnum confusae, pro fluctu mihi sunt, aut vento siluam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerunt, quae, vt sint verae, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, huius sectae fortissimae ac sanctissimae conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo cõmitit: viro autem bono cõmittit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem cõmittit: viro autem bono committit: ergo vir bonus non dormit. Quo vno modo potest, Posidonius Zenonis nostri causam agit: sed ne sic quidem, vt existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cũ aliquis vino grauis est, & impos sui: altero, si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Hunc à Zenone dici qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quae per vinum eloqui possit. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, saepe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: praesertim cum ab homine diligentiam professo ponatur, & verba examinante. Adiice nunc, quòd si hoc intellixit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quaesiuit locum fraudi: quod faciendum non est,

non est, vbi veritas quaeritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quàm multis militibus, non semper sobrijs, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerit. De illa C. Caesaris caede, illius dico qui supera to Pompeio Rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit. Tillius Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. in hanc rem iocatus est ipse: Ego, inquit, quemquam feram, qui vinum ferre non possum? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. Non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, vrbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat: vsque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamen suum, quo tutela vrbis continebatur, diligentissime administrauit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cum illum praeponeret Thraciae quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in vrbe & suspecta relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit vrbis praefectum, virum grauem, moderatum, sed mersum vino, & madentem: adeo, vt ex senatu aliquando, in quem e conuiuio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quae committenda ne ministris quidem suis iudicabat. nullum Cosso aut priuatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate deuinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vino exaestuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum, vino redundanre, ita ne secretum quidem. quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accidere, ita & illud solet, vt cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessarijs deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinij loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quae etiam tolerabilis homo vitauerit, nedum perfectus ac sapiens: cui satis est sitim extinguere: qui etiã si quando orta est hilaritas, aliena caussa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebrijs solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quàm capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quàm multa ebrij faciant, quibus sobrij erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quàm voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrium habitum: nunquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clytum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori voluit, certe debuit. Omne vitium ebrietas & intendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quàm bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed prodit. tunc libidinosus ne cubiculũ quidem expectat, sed cupiditatib. suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas saeuo, malignitas liuido. omne vitium detegitur & prodit. Adijce illam ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamẽ vtcunque tolerabile est, dum illi vis sua est. Quid cum somno vitiatur, & quae ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes, bellicosasque, hostibus tradidit: haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: haec inuictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot proelia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. Quae gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusauerint, cum superstes toti conuiuio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit, vinceris à dolio. M. Antonium, magnũ virum & ingenij nobilis, quae alia res perdidit, & in externos mores ac vitia nõ Romana traiecit, quàm ebrietas, nec minor vino Cleopatrae amor? Haec illum res hostem reipublicae, haec hostibus suis imparem reddidit, haec crudelem fecit, cum capita principum ciuitatis coenanti referrentur, cum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino grauis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod haec in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij solis offensionem: ita ebrietates continuae efferant animos. Nam cum saepe apud se non sint, consuetudine insaniae durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende, rebus, non verbis; quod facillimum est. Proba istas, quae voluptates vocantur, vbi transcenderint modum, poenas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet

sit:licet colligas,nec veneno poto moriturum,nec opio sumpto dormiturum,nec elleboro accepto quicquid in visceribus haerebit,eiectturum,deiecturumque. Sed si tentantur pedes,lingua non constat: quid est,quare illum existimes in parte sobrium esse,in parte ebrium?

Epistola LXXXIV.

ITinera ista quae segnitiam mihi excutiunt, & valitudini meae prodesse iudico, & studijs. Quare valitudinem adiuuent, vides. cum pigrum me, & neglegentem corporis, litterarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studijs quare prosint, indicabo. A lectionibus recessi, Sunt autem, vt existimo necessariae. Primum, ne sim me vno contentus: deinde, vt cum ab alijs quaesita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum,non sine studio tamen,reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. Altera res contristabit, & vires exhauriet:de stylo dico: altera soluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: vt quicquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus Apes(vt aiunt)debemus imitari,quae vagantur,& flores ad mel faciendum idoneos carpunt: Deinde quicquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt: &,vt Virgilius noster ait,

—— liquentia mella

Stipant,& dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, vtrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel fit: an quae collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinum folijs, quod aut ros illius caeli,aut ipsius arundinis humor,dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eandem,sed minus manifestam & notabilem poni, quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant,conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quae ex tenerrimis virentium florentiumq. decerpserint,non sine quodam, vt ita dicam, fermento quo in vnum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, quàm de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, & quaecunque ex diuersa lectione congessimus,separare. melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate,in vnum saporem varia illa libamenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit,aliud tamē esse quàm vnde sumptum est,appareat: quod in corpore nostro videmus sine vlla opera nostra facere naturam. Alimenta quae accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho,onera sunt. At cum ex eo quod erant,mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his,quibus aluntur ingenia,praestemus: vt quaecunque hausimus, nō patiamur integra esse,ne aliena sint:sed concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter,& nostra faciamus: vt vnum quiddam fiat ex multis: sicut vnus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noster. Omnia quib. est adiutus,abscondat:ipsum tantum ostendat, quod effecit. Etiam si alicuius in te comparebit similitudo, quam admiratio tibi altius fixerit, similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua est. Quid ergo? non intelligetur cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius sententias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri: nec enim omnibus quae ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, vt in vnitatem illam competant. Non uides quam multorum uocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua illic acuta est,aliqua grauis,aliqua media. accedunt uiris feminae: interponuntur tibiae: singulorum illic latent uoces: omnium apparent. De choro dico, quem ueteres philosophi nouerant. In comessationib. nostris plus cantorum est, quàm in theatris olim spectatorum fuit. cum omnes uias ordo canentium impleuit, & cauea aeneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum uolo, ut multae in illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatum exempla, sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione. si nihil egerimus, nisi ratione suadente. hanc si audire uolueris, dicet tibi: Relinque ista iamdudum, ad quae discurritur. Relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atq. animi uoluptates. molliunt & eneruant. Relinque ambitum. tumida res est, uana, uentosa. nullum habet terminum. tam solicita est, ne quem ante se uideat, quàm ne se post alium. laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autem quàm miser sit is, cui inuidetur, si & inuidet. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? multum habent contumeliatū, ut intres: plus, cum intraueris. Praeteri istos gradus diuitū, & magno aggestu suspensa uestibula. Non in praerupto tantū istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res & simul amplissimas pete. Quaecunque uidentur eminere in rebus humanis, quamuis pusilla sint, & comparatione humillimorum extent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis uia est. At si conscendere hunc uerticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidē sub te quae pro excelsissimis habentur, aspicies, sed tamen uenies ad summa per planum.

Epistola LXXXV.

PEperceram tibi, & quicquid nodosi adhuc supererat, praeterieram, contentus quasi gustum tibi dare, eorum quae à nostris dicuntur, vt probetur virtus ad explendam beatam vitā sola satis efficax. Iubes me, quicquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitatarum compre-

comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. Pudet in aciem descendere pro dijs hominibusque susceptam, subula armatum. Qui prudens est, & temperans est, Qui temperans est, & constans, Qui constans est, & imperturbatus est. Qui imperturbatus est, sine tristitia est. Qui sine tristitia est, beatus est. Ergo prudens beatus est, & prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondet, vt imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tamquam imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur & modice, non qui nunquam. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim, humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci maerore, ceterum tangi: & cetera in hunc modum sectae suae respondentia. non his tollunt affectus, sed temperant. Quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & maestissimis laetior, & effraenatissimis moderatior, & humillimis maior? Quid si miretur velocitatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras laesisset aristas,
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.

Haec est pernicitas per se aestimata, non quae tardissimorum collatione laudatur, Quid si sanum voces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem. nulla debent esse, non parua. Nam si vlla sint, crescent, & interim impedient. Quomodo oculos maior & perfecta suffusio excaecat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur: præsertim cum illi non vnum, sed vniuersum affectuum coetum relinquis, cum quo colluctetur. plus potest quamuis mediocrium turba, quàm vnius magni violentia. Habet pecuniae cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam: sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam. Melius cum illo ageretur, qui vnum vitium integrum haberet, quàm cum eo, qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quàm magnus sit affectus. quantuscunque est, parere nescit, consilium non accipit. quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite, natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicunque sint. Tigres, leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: & cum minime expectaueris, exasperatur toruitas mitigata. Nunquã bona fide vitia mãsuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipiẽt quidẽ affectus. si inuita ratione coeperint, inuita perseuerabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quàm impetum regere. Falsa est vtique ista mediocritas & inutilis, eodemque loco habenda, quo si quis diceret modice insaniendum, modice aegrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum. facilius sustuleris illa, quàm rexeris. Nunquid dubium est, quin vitia mentis humanae inueterata & dura, quæ morbos vocamus, immoderata sint: vt auaritia, vt crudelitas, vt impotentia, vt impietas? ergo immoderati sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiae, timori, cupiditati, ceterisq. motibus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaq. crescunt, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur. maior erit timor, si plus quo exterreatur, aut propius, aspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus, ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum causis suis crescent, tantique erunt, quanti fient. Adijce nunc, quod ista quamuis exigua sint, in maius excedunt. Nunquam perniciosa seruant modum. Quamuis leuia initia morborum, serpunt: & aegra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cuius dementiae est, credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrij terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quàm admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, vt dicerent, Temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, euentu non est. nam quantum ad habitum mentis suae, non perturbatur, nec contristatur, nec timet: sed multae extrinsecus causae incidunt, quae illi perturbationẽ afferant. Tale est quod volunt dicere, Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, vsu frequenti timor transit in vitium. & ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Praeterea si non contemnit venientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cum fortiter eundum erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem haec diuersitas mentis. Illud praeterea iudico obseruandum, ne duo quae separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, vnum bonum esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si vnum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate viuendum sufficere virtutem: econtrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, vnum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse. non tamen vnum bonum esse, quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem nõ

satis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat vnquam virtutem esse sine voluptate. ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est. habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute: non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectũ habet, inexsuperabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita diuina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Praeterea si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est & beata, & beatissima. Nunquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum, adiectionem non recipit (quid enim supra summũ erit?) ita ne beata quidẽ vita, quae sine summo bono nõ est. Quòd si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quàm alius, sequitur, vt hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quàm suam. beatus autem nihil suae praefert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quàm quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est: hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, immo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in aequo est longa & breuis, diffusa & angustior: in multa loca, multasq. partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero aestimat, & mensura & partibus, id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quòd plena est. finis, vt puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus. quid refert? vterque iam satur est. Hic plus bibit, ille minus. quid refert? vterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus. Nihil interest: si tam illum multi anni beatum fecerunt, quàm hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus. non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum haec interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem & controuersam pro confessa inducere, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit, fortis imminentia mala non timebit? Istud dementis alienatique, non fortis est. Ille vero, inquit, moderatissime timet, sed in totum extra metum non est. Qui haec dicunt, rursus in idem reuoluuntur, vt illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret malitia, sed leuiore vexatur. At enim dementem puto, qui mala imminentia non extimescit. Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & vnam tantum turpitudinem malum iudicat, debebit secure pericula aspicere, & aliis timenda contemnere: aut si stulti & amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, praebebit se periculis fortis. Minime. Non timebit illa, sed vitabit. cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis. mortem, vincula, ignes, alia tela fortunae non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanae vitae formidines putat. Describe captiuitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: & quicquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numera. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendũ est? Quaeris, quid sit malum? Cedere his quae mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quae nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid conueniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio. Scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit: diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex interuallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per siccata viscera, recens dimittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? Iste vero dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet: inuictus ex alto dolores suos spectat. Quaeris, quis tunc animus illi sit? qui ægrũ amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit. Dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua nõ fieri, in opere fieri. quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorẽ faciet paupertas & dolor, & quicquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet. Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris condicio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, nõ vtique quod tentat efficere, sed omnia recte facere. Gubernatori propositum est vtique nauem in portũ perducere. Artes ministrae sunt: praestare debent, quod promittunt. Sapientia domina rectrixque est. Artes seruiunt vitae, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem vlla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed vtilem operam, & nauis regendae scientiam. haec eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune nunquam hanc nauem, nisi rectam: arti satisfecit. tem-

pestas

pestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis. non nocet gubernatori ea res quae illum tenere portum vetat? quae conatus eius irritos efficit? quae aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tanquam gubernatori, sed tanquam naviganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, vt ostendat. Tranquillo enim, vt aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obsunt, non rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt nauem, qua ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est. Tempestas tanquam uectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est, ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos quos curat. Sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus viuit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium alijs promissum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab alijs tempestatibus vitae. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est: tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiae negotium agit: quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Praeterea ne alijs quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquae necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas. per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad vtrosque casus aptus est. bonorum rector est, malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, vt virtutem tam in secundis quàm in aduersis exhibeat, nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quicquam aliud quod imperitos auertit & praecipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? Vtitur. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra: faciebat ex aere: si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitijs explicabit: si minus, in paupertate: si poterit, in patria: si minus, in exilio: si poterit, imperator: si minus, miles: si poterit, integer: si minus, debilis. quamcunque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui saeuissima animalia & ad occursum exterrentia hominem, docent pati iugum: nec asperitatem excussisse contenti, vsque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur Tigrim suus custos. Elephantem mimus Aethiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, & cetera horrenda: cum ad hunc peruenere, mansueta sunt.

Epistola LXXXVI.

IN ipsa Scipionis Africani villa iacens haec tibi scribo, adoratis manibus eius & ara, quam sepulcrũ esse tanti viri suspicor: animum quidem eius in caelum, vnde erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hoc enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter vsus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque magis in illo admirabilem, cũ reliquit patriam, quàm cum defendit. Aut Scipio Romae deesse debebat, aut Romae libertas. Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis. aequum inter omnes ciues ius sit. vtere sine me beneficio meo patria. causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si plus quàm tibi expedit, creui. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi? in exilium voluntarium secessit, & ciuitatem exonerauit. Eo perducta res erat, vt aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternũ recepit, tam suum exilium Reip. imputaturus, quàm Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum siluae, turres quoque in propugnaculum villae vtrinque subrectas. Cisternam aedificijs ac viridibus subditam, quae sufficere in vsum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. Non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (vt mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt, nisi illis vndique operosa & in picturae modum variata circumlitio praetexitur, nisi vitro absconditur camera, nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculũ templo, piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus, nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum impensae causa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum peruenimus, vt nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimae sunt rimae, magis quàm fenestrae, muro lapideo exsectae, vt sine iniuria munimenti, lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, vt totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi & lauantur simul & colorantur, nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaque quae concursum & admirationem habuerant cum dedicarentur, haec in antiquorum numerum reijciuntur, cum aliquid noui luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec vllo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in vsum, non in oblectamenta reperta? Non suffundebatur aqua, neç recens semper

velut

velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quàm perlucida ſordes deponerent. Sed, dij boni, quàm iuuabat illa balnea intrare obſcura, & gregali tectorio inducta, quae ſcires Catonem tibi aedilem, aut Fabium Maximum, aut ex Cornelijs aliquem manu ſua temperaſſe? Nam hoc quoque nobiliſſimi aediles fungebantur officio, intrandi ea loca quae populum receptabant, exigendiqoe mundinas, & vtilem ac ſalubrem temperaturam, non hanc quae ouper inuenta eſt, ſimilis incendio, adeo quidem vt conuictum in aliquo ſcelere ſeruom, viuom lauari oporteat. Nihil mihi videtur iam intereſſe, ardeat baloeum, an caleat. Quantae nunc aliqoi ruſticitans damnant Scipionem, quòd non io caldarium ſuum latis ſpecularibus diem admiſerat, quod non io multa luce decoquebatur, & ſpectabat, vt io baloeo con coqueret? O hominem calamitoſum, neſcit viuere. Nou pacata aqua lauabatur, ſed ſaepe turbida, & cũ plueret vehementius, paene lutulenta. Nec multum eius intererat, an ſic lauaretur: veniebat enim, vt ſudorem illic ablueret, non vt vnguentum. Quas ounc quorondam futuras voces credis? non iouideo Scipioni: vere io exilio vixit, qui ſic lauabatur. Immo ſi ſcias, noo quotidie lauabatur. Nam, vt aiuot qui priſcos mores vrbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quae ſcilicet ſordes opere collegerant; ceterum toti nuudinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundiſſimos fuiſſe. Quid putas illos oluiſſe? Militiam, laborem, virum. Poſtquam munda balnea inuenta ſunt, ſpurciores ſunt. Deſcripturus infamem, & oimijs notabilem delicijs Horatius Flaccus, quid ait?

Paſtillos Rufillus olet. ———

Dares nunc Rufillum, perinde eſſet, ac ſi hircum oleret, & Gorgonij loco eſſet, quem idem Horatius Rufillo oppoſuit. Parum eſt ſumere vnguentum, ni bis die terq. renouetur, ne euaneſcat in corpore. Quid, quòd odore tanquam ſuo gloriantur? Haec ſi tibi nimium triſtia videbuntur, villae imputabis: in qua didici ab Aegialo diligentiſſimo patrefamiliae (is enim nunc huius agri poſſeſſor eſt) quamuis vetus arbuſtum poſſe transferri. Hoc oobis ſenibus diſcere oeceſſarium eſt, quorum nemo non oliuetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum faſtidieoti fructus autumno deponere, te quoque proteget illa quae

Tarda venit ſeris factura nepotibus vmbram,

vt ait Virgilius noſter: qui non quid veriſſime, ſed quid decentiſſime diceretur, aſpexit, oec agricolas docere voluit, ſed legentes delectare. Nam (vt omnia alia tranſeam) hoc quod hodie mihi neceſſe fuit reprehendere, aſcribam:

Vere fabis ſatio eſt, tunc te quoque medica putres
Accipiunt ſulci, & milio venit annua cura.

Ao vno tempore iſta ponenda ſint; & an vtriuſque verna ſit ſatio, hinc aeſtimes licet. Iunius menſis eſt quo tibi ſcribo, iam procliuus in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium ſerentes. Ad oliuetũ reuertor, quod vidi duobus modis diſpoſitum. Magnarum arborum truncos circumciſis ramis, & ad vnum redactis pedem, cum ſcapo ſuo tranſtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipſo, ex quo illae pependerant. Hoc fimo tinctum in ſcrobem demiſit: deinde: terram noo aggeſſit tantum, ſed calcauit & preſſit. Negat quicquam eſſe hac (vt ait) piſatione efficacius, videlicet frigus excludit & ventũ, minus praeterea mouetur: & ob hoc oaſcentes radices prodire patitur, ac ſolum apprehendere, quas neceſſe eſt teneras adhuc, & precario haerentes, leuis qooque reuellat agitatio. parum autem arboris antequam obruat radix. ex omni enim materia quae oudata eſt, vt ait, exeunt radices oouae. Non plures autem ſuper terram eminere debet truncus, quàm tres aut quattuor pedes: ſtatim eoim ab imo veſtietur: nec magna pars, quemadmodum in oliuetis veteribus, arida & retorrida erit. Alter poendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales eſſe oouellarum arborum ſolent, eodem genere depoſuit. Hi paulo tardius ſurgunt: ſed cum tanquam à planta proceſſerint, nihil habent in ſe horridum, nec triſte. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbuſto ſuo annoſam transferri: huius capillamenta quoque (ſi fieri poteſt) colligenda ſunt, deinde liberalius ſternenda vitis, vt etiam ex corpore radiceſcat. Et vidi non tantum menſe Februario poſitas, ſed & iam Martio exacto tenent, & complexae ſunt noo ſuas vlmos. Omnes autem iſtas arbores, quae (vt ita dicam) grandis copiae ſunt, ait aqua adiuuandas ciſternina: quae ſi prodeſt, habemus pluuiam in noſtra poteſtate. Plura te docere non cogito: oe quemadmodum Aegialus noſter me ſibi aduerſarium parauit, ſic ego parem te mihi.

Epiſtola LXXXVII.

NAufragium, antequam oauim aſcenderem, feci; quomodo acciderit, oon adijcio, ne & hoc potes inter Stoica paradoxa pooendum: qoorum oullum eſſe falſum, nec tam mirabile quàm prima facie videtur, cum volueris approbabo, immo etiam ſi nolueris. Interim hoc me iter docuit, quàm multa haberemus ſuperuacua, & quàm facile iudicio poſſemus contẽnere, quae ſi quando neceſſitas abſtulit, non ſentimus ablata. Cum pauciſſimis ſeruis, quos vnum capere vehiculum potuit, ſine vllis rebus, niſi quae corpore noſtro cootinebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatiſſimum agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera ſtragulum, altera opertorium facta eſt. De prandio nihil detrahi potuit. paratum fuit non magis hora, nuſquam ſine caricis, nuſquam ſine pugillaribus. Illae, ſi panem habeo, pro pulmentario ſunt: ſi non, pro pane: quotidie mihi annum nouum faciunt, quem ego fauſtum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior eſt, quàm vbi aliena ſepoſuit: & fecit ſibi pacem, nihil timendo: fecit ſibi diuitias, nihil concupiſcendo.

scendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. Mulae viuere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter aestatem. Vix a me obuneo, vt hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruersa recti verecundia: quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, inuitus erubesco: quod argumentum est, ista quae probo, quae laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad superuacua, neminem aestimatis suo. Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam haec quoque iam expensa fertis. Late possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorē producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprij quisque habeat. Diuitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus prouincijs arat, quia magnus kalendarij liber euoluitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum inuidiose in desertis Apuliae possideret: & cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum, in quis? omnia: nisi forte iudices interesse, vtrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulae saginatae, vnius omnes coloris? Quid ista vehicula caelata?

--- Instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam Romano populo hercule profuit nasci quàm Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) cantelio vehebatur, & hippoperis quidem impositis, vt secum vtilia portaret. O quàm cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior, comitatiorque quàm M. Cato videretur: hic inter illos apparatus delicatos, qui cum maxime dubitat, vtrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat saeculi decus, imperatorem triumphalem Censorium (& quod super omnia haec est) Catonem, vno caballo esse contentum, & ne toto quidem. Partem enim sarcinae ab vtroque latere dependentes occupabant. Ita non omnibus obesis mannis & asturconibus & tollutarijs praeferres vnicum illum equum ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in ista materia vllum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista: quae sine dubio talia diuinauit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellauit impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitae beatae contēdimus. Quod bonum est, bonos facit. Nam & in arte musica quod bonum est, facit musicum. Fortuita bonū nō faciunt: ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent Peripatetici, vt quod primū proponimus, falsū esse dicant. Ab eo, inquiūt, quod est bonum, nō vtique fiunt boni. In musica est aliquod bonū, tanquā tibia, aut chorda, aut organū aliquod aptatum ad vsus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus. Non intelligitis quomodo posuerimus quod bonū est musico. Nō enim id dicimus quod instruit musicū, sed quod facit. tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id vtique musicum faciet. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuuatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiae, & organa, & chordae, ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis. vti forsitan non potest arte. Hoc non est aeque duplex in homine. idem enim bonum & hominis & vitae. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est. Opes autem & lenoni, & lanistae contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquiunt, quod proponitur. Nam in grammatica & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiūt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea quae bona, nec ea quae mala vocantur, aut cupit nimis, aut expauescit. Chelidon, vnus ex Cleopatrae mollibus patrimonium grande possedit. nuper Natalis, tam improbae linguae quàm impurae, in cuius ore feminae purgabantur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? vtrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam conspurcauit? quae sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus supra ista consistit, suo aere censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina & gubernatio non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse, potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quàm coquus. Cui contigit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: immo in accessione eius venit quod habet. Quis pleno sacculo vllum pretium ponit, nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit? Idē euenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquàm bonum dicam. habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam. Quid est otio-

est otiosius verme? Quaeris, quae res sapientem faciat? quae Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid caeleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorē patitur. Vide

Quid quaeque ferat regio, & quid quaeque recusēt.
Hic segetes, illic veniunt felicius vuae:
Arborei fetus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. nonne vides croceos vt Tmolus odores,
Indis mittit ebur, molles sua tura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum.---

Ista in regiones descripta sunt, vt necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicē alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum & ipsum suam habet sedem: non nascitur vbi ebur, nec vbi ferrum. Quis sit summi boni locus, quaeris? Animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit. diuitiae fiunt ex auaritia: diuitiae ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit quàm bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, solicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest, quàm sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi? Prorsus persuasimus. Quàm multi furto non erubescunt, quàm multi adulterio gloriantur? Nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adijce nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & rectè factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, vt dicitis, ob hoc vnum sacrilegium malum est, quia multum mali affert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificē aut ad carcerem differs. statim puniuntur cum facta sunt, immo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quàm ficus ex olea. ad semen nata respondent. bona degenerare non possunt. Quēadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse vndecunque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrna & aurum est, & vipera. Si aurum ex vrna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideo mihi vrna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non quia turpe & sceleratum est sacrilegium, sed quia lucrum habet. quemadmodum in illa vrna vipera malum est, non aurum quod cum vipera iacet, sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur. Dissimillima vtriusque rei condicio est. Illic aurū possum sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus: id bonum non est. Dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus. ergo diuitiae bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra. vnam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere. In multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum nauigat studij causa, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequēs, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantum bonum diuitiae non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum nō esse. Praeterea, inquit, cōceditis diuitias habere aliquid vsus. Inter cōmoda illas numeratis. Atqui eadē ratione ne cōmodum quidē erunt: per illas enim multa nobis incōmoda eueniūt. His quidam hoc respondent. Erratis, qui incommoda diuitijs imputatis. Illae neminem laedunt. aut sua cuiq. nocet stultitia, aut aliena nequitia. Sic, quemadmodum gladius, qui neminē occidit, occidēns telū est. Nō ideo diuitiae tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (vt ego existimo) melius: qui ait diuitias esse causam malorum, non quia ipsae faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim causa efficiens quae protinus necesse est noceat: alia praecedens. hanc praecedentem causam diuitiae habent. Inflant animos, superbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & vsq. eo mentē alienāt, vt fama pecuniae nos etiam nocitura delectet. Bona autē omni carere culpa decet. pura sunt, nou corrumpūt animos, non solicitant: extollunt quidē & dilatāt, sed sine tumore. Quae bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiae audaciam. Quae bona sunt, magnitudinē animi dant: diuitiae insolentiā. Nihil antē aliud est insolentia, quàm species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiā malum sunt diuitiae, non tantū bonū non sunt. Essent malū, si per se nocerent, si (vt dixi) haberēt efficientē causam: nunc praecedentē habent, & quidē non irritantem tantum animos, sed attrahentē. Speciem enim boni ostendunt verisimilē, ac plaerisque credibilem. Habet virtus quoq. praecedentem causam ad inuidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam inuidetur: sed nec ex se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obijcitur à virtute, quae illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quae neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatē, non sunt bona: diuitiae autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quae neque magnitudinem animo

N dan

dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creãt, mala sunt: à fortuitis autem in haec impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum condicio, alia bonorum. Commodum est, quod plus vsus habet quàm molestiae. Bonum sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum. Sed commodum dicitur à maiore sui parte aestimatum: bonum ad vnum sapientem pertinet. Inuiolatum esse oportet. Bonum animum habe. Vnus tibi nodus, sed Herculaneus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiae fiunt: ergo diuitiae bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & soluunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (vt antiqui dixerunt) per orbationem: Graeci dicunt κατὰ στέρησιν. non quòd habeat, dicitur, sed quòd non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: diuitias multae res faciunt, non multae inopiae. Aliter quàm debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀνυπαρξία significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas, quàm parui possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quae sit diuitiarum, quae paupertatis substantia. Sed tunc quoque considerabimus, nunquid satius sit paupertatem permulcere, diuitijs demere supercilium, quàm litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolẽdis diuitijs fertur. his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, vt populus Romanus paupertatem, fundamentum, & causam imperij sui, requirat ac laudet? diuitias autem suas timeat? vt cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in vrbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia. quod vnus populus eripuerit omnibus, facilius vni ab omnibus eripi posse. Haec satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus apertius.

Epistola LXXXVIII.

DE liberalibus studijs quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullũ in bonis numero, quod ad aes exit. Meritoria artificia sunt, hactenus vtilia, si praeparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. ceterum vnum studium vere liberale est, quod liberum facit. Hoc sapientiae studium est, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla & puerilia sunt. An tu quicquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studijs quaerendum iudicauerunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, &, si latius euagari vult, circa historias. Iã vt longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horũ ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem fraenat? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quod vetet timere, vetet cupere: quae quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum vtrum doceant isti virtutem, an non: si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire quàm non ad docendam virtutem consederint? aspice quàm dissimilia inter se omniũ studia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietae ciuitatis, & inter conuiuia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, antequam carmina vlla cognosceret. ergo illa discamus, quae Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quaerere, vtrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rẽ pertinet, quàm scire, an minor Hecuba fuerit, quàm Helena: & quare tam male tulerit aetatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? Quaeris, Vlixes vbi errauerit potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellit. non deest forma quae sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot uarietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo vxorem, quomodo patrem, quomodo ad haec tam honesta vel naufragus nauigẽ. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an uerba saeculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem uidebat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia & quãtum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. doces me, quomodo inter se acutae ac graues uoces consonent, quomodo neruorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec

net,nec consilia mea discrepent. Monstras mihi,qui sint modi flebiles. monstra potius,quomodo inter aduersa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat. quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & auaritiae commodare digitos. potius doceat,nihil ad rem pertinere istas computationes. non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lassat,immo quàm superuacua possideat,qui infelicissimus futurus est,si quantū habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest,scire agellum in partes diuidere,si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens,& aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo,quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro,inquit,& auito expellor. Quid? Ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius,non dico hominis,sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto,sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur,heredis. Negant iurisconsulti quicquam vsucapi, quod publicum est. Publicum est hoc quod tenes,& quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcumque acceperis formam: interualla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es,metire hominis animum, dic quàm magnus sit,dic quàm pusillus sit. Scis quae recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vita rectum sit,ignoras? Venio nunc ad illum qui caelestium notitia gloriatur.

Frigida Saturni quo sese stella receptet,
Quos ignis caeli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? vt sollicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno. Potius hoc discam, vbicunque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & ineuitabilis cursus. Per statas vices remeant, Effectus rerum omnium aut monent, aut notant. Sed siue quicquid euenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? siue significant,quid refert prouidere,quod effugere non possis? Scias ista, nescias,fient.

Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias,nunquam te crastina fallet
Hora,nec insidijs noctis capiere serenae.

Satis abundeque prouisum est,vt ab insidijs tutus essem. Nunquid me crastina non fallit hora? fallit enim,quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit,nescio:quid fieri possit,scio. Ex hoc nihil desperabo. totum expecto. Si quid remittitur,boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed nec sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse,sic scio & non vnque casura. Vtique secunda expecto, malis paratus sum. in illo feras me necesse est non ad praescriptum euntem. Non enim adducor, vt in numerū liberalium artium pictores recipiā,non magis,quàm statuarios,aut marmorarios, aut ceteros luxuriae ministros. Aeque luctatores,& totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studijs liberalibus: aut & vnguentarios recipiam,& cocos,& ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim,oro te liberale habent isti ieiuni vomitores,quorum corpora in sagina, animi in macie & veterno sunt? An liberale studium istud esse iuuentuti nostrae credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt,hastilia iacere,sudem torquere,equum agitare,arma tractare? Nihil liberos suos docebāt, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hae nec illae docent, aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fraeno temperare, affectibus effraenatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel cestu,ab iracundia vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis cōferunt studia? ad alia multum,ad virtutem nihil. Nam & hae viles ex professo artes quae manu constant,ad instrumenta vitae plurimum conferunt,tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studijs filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt,sed quia animum ad accipiendam virtutem praeparant. Quemadmodum prima illa, vt antiqui vocabant,litteratura,per quam pueris elementa traduntur,non docet liberales artes,sed mox percipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quattuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidae, sunt ludicrae, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quae manu constant, & ad instruendam vitam occupatae sunt: in quibus nulla decoris,nulla honesti simulatio est. Ludicrae sunt, quae ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia,& alias ex inopinato voluptates, aut dehiscētibus quae cohaerebāt aut his quae distabant sua sponte coeuntibus, aut his quae eminebant,paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi,omnia subdita (quia causas non nouere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hae artes quas ἐγκυκλίους Graeci, nostri liberales vocant. Solae autem liberales sunt,immo (vt dicam verius) liberae, quibus curae virtus est. Quemadmodum, inquit, est aliqua pars philosophiae naturalis,est aliqua moralis,est aliqua rationalis, sic & haec quoq. liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cum ventū est ad naturales quaestiones, geometriae testimonio statur. Ergo eius quam adiuuat,pars est? Multa adiuuant nos, nec ideo partes nostrae sunt: immo si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis praestat geometriae ministerium. Sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriae pars est, nec illa philosophiae. Praeterea vtraque fines suos habet. Sapiens enim causas natura-

lium & quaerit & nouit, quorum numeros menſuraſque geometres perſequitur & ſupputat. Qua ratione conſtent caeleſtia, quae illis ſit vis, quae natura, ſapiens ſcit: curſus & recurſus & obſeruationes, per quas deſcendunt & alleuantur, ac ſpeciem interdum ſtantium praebent, cum caeleſtibus ſtare non liceat colligit mathematicus. Quae cauſa in ſpeculo imagines exprimat, ſcit ſapiens. Illud tibi geometer poteſt dicere, quantum abeſſe debeat corpus ab imagine, & qualis forma ſpeculi, quales imagines reddat. Magnum eſſe ſolem philoſophus probabit: quantus ſit, mathematicus, qui vſu quodam & exercitatione procedit: ſed vt procedat, impetranda illi quaedam principia ſunt. Non eſt autem ars ſui iuris, cui precarium fundamentum eſt. Philoſophia nil ab alio petit, totum opus à ſolo excitat. Mathematica (vt ita dicam) ſuperficiaria eſt, in alieno aedificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad vlteriora perueniat: ſi per ſe iret ad verum, ſi totius mundi naturam poſſet comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus noſtris, quae tractatu caeleſtium creſcunt, trahuntque aliud ex alio. Vna re conſummatur ánimus, ſcientia bonorum ac malorum immutabili, quae ſoli philoſophiae competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quaerit. Singulas lubet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timẽdorum eſt: terribilia, & ſub iugum libertatem noſtram mittentia, deſpicit, prouocat, frangit. Nunquid ergo hãc liberalia ſtudia corroborant? Fides ſanctiſſimũ humani pectoris bonũ eſt, nulla neceſſitate ad fallendũ cogitur, nullo corrumpitur praemio. Vre, inquit, caede, occide, non prodam: ſed quo magis ſecreta quaeret dolor, hoc illa altius condam. Nunquid liberalia ſtudia hos animos facere poſſunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alia diſpenſat, & ad ſanum modum redigit, nec vnquã ad illas propter ipſas venit. Scit optimum eſſe modum cupitorum, non quantum velis, ſed quantum debeas, ſumere. Humanitas vetat ſuperbum eſſe aduerſus ſocios, vetat auarum: verbis, rebus, affectibus comem ſe, facilemque omnibus praeſtat: nullum alienum malum putat, bonum autem ſuum id maxime, quod alicui bono futurum eſt, amat. Nunquid liberalia ſtudia hos mores praecipiunt? non magis quàm ſimplicitatem, ac modeſtiam, ac frugalitatem, ac parſimoniam: non magis quàm clementiam, quae alieno ſanguini tanquam ſuo parcit, & ſcit homini non eſſe homine prodige vtendum. Cum dicatis, inquit, ſine liberalibus ſtudijs ad virtutem non perueniri, quemadmodum negans illa conferre virtuti? quia nec ſine cibo ad virtutem peruenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quamuis non fiat nauis ſine lignis. Non eſt, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, ſine quo non poteſt fieri. Poteſt quidem etiam illud dici, ſine liberalibus ſtudijs veniri ad ſapientiam poſſe: quamuis enim virtus diſcenda ſit, tamen non per haec diſcitur. Quid eſt autem, quare exiſtimem, non futurum ſapientem eum, qui litteras neſcit: cum ſapientia non ſit in litteris? Res tradit, non verba: & neſcio an certior memoria ſit, quae nullum extra ſe ſubſidium habet. Magna & ſpatioſa res eſt ſapientia: vacuo illi loco opus eſt: de diuinis humaniſque diſcendum eſt, de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore: de quo vno vide quàm multa quaerantur. Primum, an per ſe ſit aliquid deinde, an aliquid ante tempus ſit, ſi tempus cum mundo coepit, an & ante mundũ quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles quaeſtiones ſunt de animo: vnde ſit, qualis ſit, quando eſſe incipiat, quandiu ſit: an aliunde alio tranſeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliaſque coniectus, an non amplius quàm ſemel ſeruiat, & emiſſus vagetur in toto: vtrum corpus ſit, an non ſit: quid ſit facturus, cum per nos aliquid facere deſierit: quomodo libertate ſua vſurus, cum ex hac effugerit cauea: an obliuiſcatur priorum, & illic noſſe ſe incipiat, poſtquam de corpore abductus in ſublime ſeceſſit. Quamcumque partem rerum humanarum diuinarumque comprehenderis, ingenti copia quaerendorum ac diſcendorum fatigaberis. Haec tam multa, tam magna, vt habere poſſint liberum hoſpitium, ſuperuacua ex animo tollenda ſunt. Non dabit ſe in has anguſtias virtus. Laxum ſpatium res magna deſiderat. Expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarũ. Tantum itaq. ex illis retineamus, quantum eſt neceſſarium. An tu exiſtimas reprehendendũ, qui ſuperuacua vſu ſibi comparat, & pretioſarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus eſt in ſuperuacua litterarum ſupellectile? Plus ſcire velle quàm ſit ſatis, intemperantiae genus eſt. Quid, quòd iſta liberalium artium conſectatio moleſtos, verboſos, intempeſtiuos, ſibi placentes facit, & ideo non diſcentes neceſſaria, quia ſuperuacua didicerunt? Quattuor millia librorum Didymus grãmaticus ſcripſit: miſer, ſi tam multa ſuperuacua legiſſet. In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera: in his libidinoſior Anacreon, an ebrioſior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quae erant dediſcenda, ſi ſcires. I nunc & longam eſſe vitam nega. Sed ad noſtros quoq. cũ perueneris, oſtẽdam multa ſecuribus recidenda. Magno impendio temporũ, magna alienarũ auriũ moleſtia, laudatio haec conſtat. O hominem litteratũ. Simus hoc titulo ruſticiore contenti: O virum bonũ. Itane eſt? annales euoluã omnium gentiũ, & quis prima carmina ſcripſerit, quaerã: quantũ temporis inter Orphea interſit & Homerũ, cum faſtos non habeã, computabo: & Ariſtarchi notas quib. aliena carmina cõpunxit recognoſcã: & aetatem in ſyllabis conteram? Itane in geometriae puluere haerebo? Adeo mihi praeceptum illud ſalutare excidit: Tempori parce? Haec ſciam, vt quid ignorem? Appion grammaticus qui ſub C. Caeſare tota circumlatus eſt Graecia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat: Homerum vtraque materia conſummata, & Odiſſea, & Iliade, principium adiecisse operi ſuo, quo bellum Troianum complexus eſt. Huius rei argumentum afferebat, quòd duas litteras in primo verſu poſuiſſet ex induſtria librorum ſuorum numerum continentes. Talia ſciat oportet, qui multa

vult

vult scire. Nunc cogita, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. metire aetatem tuam. tam multa non capit. de liberalibus studijs loquor. Philosophi quantum habent superuacui, quantum ab vsu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, & coniunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt, & inuidere grammaticis, inuidere geometris. Quicquid in illorum artibus superuacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, vt diligentius sciant loqui, quam viuere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quàm infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in vtranque partem disputari posse, ex aequo: & de hac ipsa, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quae videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides ait, Ex his que videntur, nihil esse in vniuersum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonij versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Haec omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem conijce. Illi mihi nō profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiae eripiunt. Satius est superuacua scire, quam nihil. Illi non praeferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verū: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagorae credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est praeter vnum. Si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quae nos circūstant, alunt, sustinēt? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis, aut fallax. Nō facile dixerim, vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

Epistola LXXXIX.

REm vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtique necessariam, diuidi philosophiam, & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum. Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his, quae nunc magna, magnorum ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis aspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quàm caelū acies nostra. Nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quaeque ostendi facilius possunt, vniuersi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philosophiam in partes, non in frusta, diuidā. Diuidi enim illam, non concidi, vtile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quicquid in maius creuit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas (vt dixi) innumerabiles esse, & paruas non oportet. Idem enim vitij habet nimia, quod nulla diuisio. Simile confuso est, quicquid vsque in puluerem sectum est. Primum itaque, sicut videtur tibi, dicam, inter sapientiam & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae. Philosophia sapiētiae amor est & affectatio. Haec ostendit, quo illa peruenit. Philosophia vnde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt, vt dicerent eam diuinorum & humanorum scientiam. Quidam ita: Sapiētia est, nosse diuina & humana, & horum causas. Superuacua mihi videtur haec adiectio, quia causae diuinorum humanorumq. partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt, qui aliter atque aliter definirent. Alij studium illam virtutis esse dixerunt, alij studium corrigendae mentis. A quibusdam dicta est appetitio rectae rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, vt idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter auaritiam & pecuniam interest, cum illa cupiat, haec concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Haec enim illius effectus & praemium est. Illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Graeci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani vtebantur, sicut philosophia nunc quoq. vtuntur. Quod & togatae tibi antiquae probabunt, & inscriptus Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste, & sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamuis philosophia studium virtutis esset, & haec peteretur, illa peteret, tamen nō putauerunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem. Nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his, qui aliquid ex distanti loco ferire conātur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quae ad vrbes perducunt, extra ipsas sunt. ad virtutem venitur per ipsam. Cohaerent ergo inter se philosophia virtusque. Philosophiae tres partes esse dixerunt & maximi, & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structurā, & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inuenti sunt & qui in pauciora philosophiā & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, Ciuilem: quia quandam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt his partem, quam Graeci οἰκονομικὴν vocant, administrandae rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus vitae locum separauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiae putauerunt esse, Naturalem atque Moralem: Rationalem remouerunt. Deinde cum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum,

quem de iudicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eam accessionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus. Sed hi quoque quae remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: vt vna sit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de causis, quinta de argumentis. Causae rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Aristo Chius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias. Moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, & paedagogi esse dixit, non philosophi: tanquam quicquam aliud sit sapiens, quàm humani generis paedagogus. Ergo cum tripertita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit: vt prima esset inspectio suum cuique distribuens, & aestimans quanto quidque dignũ sit, maxime vtilis. Quid enim est tam necessarium, quàm pretia rebus imponere? Secũda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, vt quanti quidque sit, iudices. Secundum, vt impetum ad illa capias ordinatum temperatumque. Tertium, vt inter impetum tuum, actionemque conueniat, vt in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quicquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodest, intus aestimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidq. & vbi, & quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refraenare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, vbi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissius acriorue, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiae in duo scinditur: Corporalia, & incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, vt ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quae faciunt, & quae ex his gignuntur. Gignũtur autem elementa. Ipse elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in materiam & causam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest vt rationalem partem philosophiae diuidamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diuisa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. Haec verba curat, & sensus & ordinẽ. διαλεκτικὴ in duas partes diuiditur: in verba, & significationes: idest, in res quae dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur vtriusque diuisio. Itaque hoc loco finem faciam:

—— Et summa sequar fastigia rerum.

Alioqui si voluero facere partium partes, quaestionum liber fiet. Haec, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas, publicasque quantum potes vexa: & istis dicentibus, Quousq. eadem? respondde, Ego debeo dicere. Quousq. eadẽ peccabitis? Remedia ante vultis, quàm vitia desinere. ego vero eo magis dicã, & quia recusans, perseuerabo. Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolorẽ tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad vos nõ blanda vox veniet: & quia verum singuli audire non vultis, publice audite. Quousq. fines possessionũ propagabitis? Ager vni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousq. arationes uestras porrigetis, ne prouinciarũ quidem satione contenti circumscribere praediorum modum? Illustrium fluminũ per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumq. gentiũ termini, usq. ad ostiũ à fonte, uestri sunt. Hoc quoq. parum est, nisi latifundijs uestris maria cinxistis, nisi trans Hadrianum, & Ioniũ, Aegaeumque nester uillicus regnet. Nisi insulae, ducum domicilia magnorũ, inter uilissima rerũ numerentur. Quàm vultis, late possidete. Sit fundus, quod aliquando imperiũ vocabatur. Facite vestrũ quicquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc uobiscum loquor, quorum aeque spatiose luxuria, quam illorum auaritia diffunditur. Vobis dico; quousque nullus erit lacus, cui non uillarum uestrarũ fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas aedificia uestra praetexant? Vbicunque scatebunt aquarum calentium uenae, ibi noua diuersoria luxuriae excitabuntur. Vbicunque in aliquem sinum littus curuabitur, uos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta nestra splendeant, alicubi imposita montibus, in nastum terrarum marisque prospectũ, alicubi ex plano in altitudinem montium educta, cum multa aedificaueritis, cum ingentia, tamen & singula corpora estis, & paruula. Quid prosunt multa cubicula? In uno iacetis. Non est uestrum, ubicunque non estis. Ad uos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium uarijs generibus cum magno labore persequitur. Nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fesso uoluptatibus ore libatis? Quantulum ex ista fera periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? Quantulum ex tot conchylijs, tam longe aduectis, per istum stomachum inexplebilẽ labitur? Infelices etiam, quòd non intelligitis, uos maiorem famem habere, quàm uentrem. Haec alijs dicite: dum dicitis, audias ipse. Scribe: ut dum scripseris, legas: omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non vt plus alijs scias, sed ut melius.

Epistola XC.

QVis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quòd viuimus: philosophiae, quòd bene viuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quàm Dijs, quanto maius beneficium est bona vita, quàm vita? pro certo deberetur, nisi ipsam Dij philosophiam tribuissent: cuius scien-

tiam

tiam nulli dederunt,facultatem omnibus.Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur,sapientia quod in se optimũ habet perdidisset,quod inter fortuita non est. Nunc enim hoc in illa pretiosum atq. magnificum est,quòd non obuenit, quòd illam sibi quisque debet, quòd non ab alio petitur. Quid haberes,quod in philosophia suspiceres,si beneficiaria res esset ? Huius opus vnum est,de diuinis humanisque verum inuenire:ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum,& inter se cohaerentium.Haec docuit colere diuina,humana diligere,& penes Deos imperium esse,& inter homines consortium:quod aliquandiu inuiolatum mansit, antequam societatem auaritia distraxit,& paupertatis causa etiam his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere,dum volunt propria.Sed primi mortalium,quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur,eandem habebant & ducem,& legem,commissi melioris arbitrio.Naturae est enim,potiorib. deteriora submittere.Mutis quidem gregibus aut maxima corpora praesunt, aut vehementissima.Non praecedit armenta degener taurus,sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit. Elephantorum gregem excelsissimus ducit.Inter homines pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur.Ideoq. summa felicitas erat gentium:in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest,qui se nisi quod debet, non putat posse. Illo ergo saeculo quod aureum perhibetur,penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat.Hi continebant manus, & infirmiores à validiorib.tuebantur.Suadebant,dissuadebantque,& vtilia atque inutilia monstrabant. Horũ prudentia,ne quid deesset suis,prouidebat.Fortitudo arcebat pericula,beneficentia augebat,ornabatq. subiectos. officium erat imperare non regnum.Nemo quantũ posset aduersus eos experiebatur, per quos coeperat posse.Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam,aut causa:cum bene imperanti bene pareretur,nihilque rex maius minari male parentib.posset,quàm vt abiret e regno.Sed postquam surrepentibus vitijs,in tyrannidem regna versa sunt,opus esse coepit legibus,quas & ipsas inter initia tulere sapiẽtes.Solon,qui Athenas aequo iure fundauit,inter septem aeui sapientia notos.Lycurgum si eadem aetas tulisset,sacro illi numero accessisset octauus, Zaleuci leges Charondaeque laudantur. Hi non in foro, nec in consultorum atrio,sed in Pythagorae tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quae florenti tunc Siciliae,& per Italiam Graeciae ponerent.Hactenus Posidonio assentior: artes quidem à philosophia inuentas,quib.in quotidiano vsu vita vtitur,non concesserim,nec illam fabricae asseram gloriam. Illa,inquit,sparsos & casulis tectos,aut aliqua rupe suffossa,aut exesae arboris trunco, docuit tecta moliri.Ego vero philosophiam iudico,non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium,& vrbes prementium,quàm viuaria piscium in hoc clausa,vt tempestatum pericula non adiret gula,& quamuis acerrime pelago saeuiente,haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos pisciũ greges saginaret. Quid ais?Philosophia docuit homines habere clauem & seram?& quid aliud erat,auaritiae signum dare?Philosophia haec cum tanto habitantium periculo imminentia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis tegi,& sine arte,& difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede,felix illud saeculum ante architectonas fuit Ista nata sunt,iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere,& ferro per designata currente,certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta coenationum epulas receptura parabantur:nec in hunc vsum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine,vicis intrementibus,vt ex illa lacunaria auro grauia penderent. Furcae vtrinque suspensae fulciebant casam:spissatis ramalibus,ac fronde congesta,& in procliue disposita,decursus imbribus quamuis magnis erat.Sub his tectis habitauere securi.Culmus liberos texit. Sub marmore atque auro seruitus habitat.In illo quoque dissentio à Posidonio,quod ferramenta fabrilia excogitata à sapientibus viris iudicat.Isto enim modo dicat licet,sapientes,per quos,

Tunc laqueis captare feras,& fallere visco
Inuentum,& magnos canibus circumdare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum,non sapientia inuenit.In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & aeris inuenerunt,cum incendio siluarum adusta tellus,in summo venas iacentes liquefacta fudisset. Ista tales inueniunt,quales colunt.Ne illa quidem tam subtilis quaestio mihi videtur, quàm Posidonio:Vtrum malleus in vsu esse prius,an forcipes coeperint. Vtraque inuenit aliquis exercitati ingenij,acuti,non magni,nec elati, & quicquid aliud corpore incuruato, & humum spectante quaerendum est.Sapiens facilis victo fuit. Quid ni,cum hoc quoque saeculo esse quàm expeditissimus cupiat?Quomodo oro te conuenit, vt Diogenem mireris, & Talum ? Vter ex his sapiens tibi videtur, qui serram commentus est:an ille,qui cum vidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum e perula calicem,hac obiurgatione sui : Quàm diu homo stultus superuacuas sarcinas habui?qui se complicuit in dolio,& in eo cubitauit?Hodie vtrum tandem sapientiorem putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui Euripos subito aquarum impetu implet,aut siccat,versatilia coenationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies atque alia succedat,& toties tecta,quoties fercula mutentur:an eum, qui & alijs & sibi hoc monstrat,quàm nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabro,posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere vsibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his,quae terra posuit in summo?Quae si audire humanum genus voluerit,tam superuacuum

cuũ ſciet ſibi coquũ eſſe, quàm militem. Illi ſapientes fuerũt, aut certe ſapientibus ſimiles, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura conſtant neceſſaria: in delicias laboratur. Non deſiderabis artifices, ſi ſequere naturam: illa noluit eſſe diſtrictos: ad quaecunq. nos cogebat inſtruxit. Frigus inſolerabile eſt corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum, & aliorum animalium à frigore ſatis abundeque defendere queunt? Non corticibus arborum pleraeque gentes tegunt corpora? Non auium plumae in vſum veſtis conſeruntur? Non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quae tactu mollia, & impenetrabilia ventis ſunt? Opus eſt tamen calorem ſolis aeſtiui vmbra craſſiore propellere. Quid ergo? Non vetuſtas multa abdidit loca, quae vel iniuria temporis, vel alio quolibet caſu excauata in ſpecum receſſerunt? Quid ergo? Non quam libet virgeam cratem texuerunt manu, & vili obleuerunt luto, deinde ſtipula alijſque ſilueſtribus operuere faſtigium, & pluuijs per deuexa labentibus, hiemem tranſiere ſecuri? Quid ergo? Non in defoſſo latent Syrticae gentes? quibus propter nimios ſolis ardores, nullum tegumentum ſatis repellendis caloribus ſolidum eſt, niſi ipſa arens humus. Non fuit tam inimica natura, vt cum omnibus alijs animalibus facilem actum vitae daret, homo ſolus non poſſet ſine tot artibus viuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum eſt, nihil aegre quaerendum vt poſſit vita produci. Ad parata nati ſumus: nos omnia nobis difficilia facilium faſtidio fecimus. Tecta tegumentaque & fomenta corporum & cibi & quae nunc ingens negotium facta ſunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Modus enim omnium, prout poſtulabat neceſſitas, erat: nos iſta pretioſa, nos mira, nos magnis multiſque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quod poſcit. A natura luxuria deſciuit, quae quotidie ſeipſam incitat, & tot ſaeculis creſcit, & ingenio adiuuat vitia. Primo ſuperuacua coepit concupiſcere, inde contraria, nouiſſime corpori animum addixit, & illius deſeruire libidini iuſſit. Omnes iſtae artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut ſtrepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam ſeruo praeſtabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae ſunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium molleſque cantus & infractos. Receſſit enim ille naturalis modus, deſideria ope neceſſaria finiens. Iam ruſticitatis & miſeriae eſt, velle quantum ſat eſt. Incredibile eſt, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat à vero. Ecce Poſidonius, vt mea fert opinio, vnus ex ijs, qui plurimum philoſophiae contulerunt, dum vult deſcribere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli ſolutoque ducantur: deinde quemadmodum tela ſuſpenſis ponderibus, rectum ſtamen extendat, quemadmodum ſubtemen inſertum, quod duritiam vtrinq. comprimentis tramae remolliat, ſpata coire cogantur, & iungi, textrinum quoq. artem à ſapientibus dixit inuentam, oblitus poſtea repertum hoc ſubtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta eſt, ſtamen ſecernit arundo.
Inſeritur medium radijs ſubtemen acutis,
Quod lato feriunt inſecti pectine dentes.

Quid ſi contigiſſet illi videre has noſtri temporis telas, quibus veſtis nihil celatura conficitur, in qua nõ dico nullum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt? Tranſit deinde ad agricolas, nec minus facunde deſcribit proſciſſum aratro ſolum, & iteratum, quo ſolutior terra facilius pateat radicibus: tum ſparſa ſemina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreſte ſuccreſcat, quod necet ſegetem. Hoc quoque opus ait eſſe ſapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorũ noua inueniant per quae fertilitas augeatur. Deinde non eſt contentus his artibus, ſed in piſtrinum ſapientem ſubmittit. Narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus, panem coepit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter ſe duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad eoſdem dentes lingua refertur: tunc vero ſaliuae miſcetur, vt facilius per fauces lubricas tranſeat. Cum peruenit in ventrem, aqualiculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis ſecutus exemplar, lapidem aſperum aſpero impoſuit, ad ſimilitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius expectat. Deinde vtriuſque attritu grana franguntur, & ſaepius reteruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua ſparſit, & aſſidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, & feruens teſta percoxit. Deinde furni paulatim reperti, & alia genera, quorum feruor ſeruiret arbitrio. Non multum abfuit, quin ſutrinum quoque inuentum à ſapientibus diceret. Omnia iſta ratio quidem, ſed non recta ratio commenta eſt. Hominis enim non ſapientis inuenta ſunt, tam meher cules quam nauigia, quibus amnes, qui buſque maria tranſimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quae huc atque illuc curſum nauigij torqueant. & exempli à piſcibus tractum eſt, qui cauda reguntur, & leui eius in vtrunque momento velocitatem ſuam flectũt. Omnia haec quidem, inquit, ſapiens inuenit: ſed minora, quàm vt ipſe tractaret, ſordidioribus miniſtris dedit. Immo non ab alijs excogitata iſta ſunt, quàm à quibus hodieq. curantur. Quaedã noſtra demum prodiſſe memoria ſcimus: vt ſpeculariorum vſum, perlucente teſta, clarum tranſmittentium lumen: vt ſuſpenſuras balneorum, & impreſſos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima ſimul & ſumma foueret aequaliter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta ſuſcipimus? Quid verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguae manus ſequitur? Viliſſimorum mancipiorum iſta commenta ſunt. Sapientia altius ſedet, nec manus edocet, animorum

morum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella. Utilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam vocat. Non est inquam instrumentorum ad usus necessarios opifex. Quid illi tam paruula assignas? Artificem vides vitae. alias quidem artes sub dominio habet. Nam cui vita, illi vitae quoque ornamenta seruiunt. Ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quae sint mala, quae videantur, ostēdit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam vero, & ex inani speciosam reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida: totius naturae notitiam, ac suae tradit. Quid sint dij, qualesque, declarat: quid inferi, quid lares & genij. Quid in secundam numinum sortem animae perpetuae, vbi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. Haec eius initiamenta sunt. per quae non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cuius vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit: nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit, & aeternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo coepit inquirere, vnde esset, vbi, quamdiu, in quot membra diuisus. Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta eius excussit. Post haec, quemadmodū discernerentur vitae ac necis ambigua. In vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, vt Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo vsu iudicaturus. ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum inuenitur figuli rota, maluit videri versus falsos esse, quàm fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens. sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, quà velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Haec inuenta sunt, postquam sapientem inuenire desiuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, vt lapidum curuatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum & pontes & portas fuisse, quarum fere summa curuantur. Excidit porro vobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieque coctura inuenti lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet inuenerit, non qua sapiens erat, inuenit. Multa enim facit, quae ab imprudentissimis aut aeque fieri videmus, aut peritius, aut exercitatius. Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quaeris? Primum veram naturam, quam nō vt cetera animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde vitae legem, quam ad vniuersa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quàm imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quanti quidque esset, vera aestimatione perpendit: damnauit mixtas paenitentiae voluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quae ciuem extra patriam posuit, extra mundum deos, quae virtutem donauit voluptati: sed de illa, quae nullum bonum putat, nisi quod honestū est, quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleniri potest: cuius hoc pretiū est, quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleri potest: cuius hoc pretium est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi saeculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso vsu discebant vtilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturae promiscue vtenda, antequam auaritia atque luxuria dissociauere mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere, non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non aliū quisquam suspexerit magis: nec si cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quàm quod apud illos fuisse memoratur, apud quos nulli subigebant arua coloni,

Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficiebat illa vt parens in tutelā omnium: haec erat publicarum opum secura possessio. Quid ni ego illud locupletissimū mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optime positas auaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque velit nunc concurrere & reparare quod perdidit, licet agros agris adijciat, vicinum vel pretio pellat agris, vel iniuria, licet in prouinciarum spatium rura dilatet, & possessionem vocet, per sua longam peregrinationem, nulla nos finiū propagatio eo reducet, vnde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus. vniuersum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in vsus populorum non diripientium larga. Quicquid natura protulerat, id non minus inuenisse, quàm inuentum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut vlli superare poterat, aut deesse. inter cōcordes diuidebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manū, nondum auarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessarijs quoque excluserat. Par erat alterius ac sui cura. Arma cessabant, incruentaeque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant.

Illi

Illi quos aliquod nemus densum à sole protexerat, qui aduersus saeuitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde viuebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & acerrimis excitat stimulis: mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant caelata laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium, mundus in praeceps agebatur, silentio tantum opus ducens: tam interdiu illis quàm noctu patebat prospectus huius pulcherrimae domus. Libebat intueri signa, ex media caeli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni iuuaret vagari inter tam late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pauetis sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos instar vrbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis vmbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuique non opere, nec fistula, nec vllo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter haec agreste domicilium, rustica positum manu. Haec erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem. Nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non tamen negauerim fuisse alti spiritus viros, &, vt ita dicam, à dijs recentes. Neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effetus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem. Ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum faece quaerebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, vt homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum, adhuc non eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erãt. Multum autem interest, vtrum peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quaedam rudis vita. Virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoq. antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

Epistola XCI.

Liberalis noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriae suae amantissimũ. Quae res efficit, vt firmitatem animi sui quaerat, quam videlicet ad ea quae timeri posse putabat, exercuit. Hoc vero tam inopinatum malum, paene inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abstulit. Nam etiam vbi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quamuis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, vt nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix vnquam tam grauis & perniciosus fuit motus, ut tota oppida euerteret. Nunquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera quae singula illustrare urbes singulas possent, una nox strauit, & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? vbique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quaeritur. Omnibus fortuna quos publice afflixit quod passuri erãt, timere permisit. Nulla res magna, non aliquod habuit ruinae suae spatium. In hac vna nox interfuit inter urbem maximam & nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quàm perijt, narro. Haec omnia Liberalis nostri affectum inclinant, aduersus sua firmum & erectum. nec sine causa cõcussus est. Inexpectata plus aggrauãt. Nouitas adijcit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improuisum esse debet. In omnia praemittendus est animus: cogitandumque, non quicquid solet, sed quicquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? Non vna via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus aduocat, modo suis contenta viribus, inuenit pericula sine auctore. nullum tẽpus exceptum est. in ipsis voluptatibus causae doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt, Ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates. hibernisq. maiores agitur aestiua tranquillitas: sine hoste patimur hostilia: & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos poena, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quicquid longa series multis laboribus, multa Dei indulgentia struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam morã dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam, momentumque temporis, euertendis imperijs sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostrae solatium: rerumque nostrarum, si tanta celeritate repararentur cuncta, quanta finiuntur. Nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum: nihil priuatim, nihil publice stabile est: tam hominum quam vrbium fata voluuntur. Inter placidissima terror existit, nihilque extra tumultuantibus causis, mala vnde minime expectabantur, erumpunt. Quae domesticis bellis steterant regna, quae externis, impellente nullo ruunt. Quota quaeque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea, quae possunt euenire, firmandus. Exilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. Potest te patriae, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abijcere, potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanae conditio ponatur: nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimum potest euenire, praesumamus

animo,

animo, si nolumus opprimi, nec vllis insitatis velut nouis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est. Quoties Asiae, quoties Achaiae vrbes vno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprū quoties vastauit haec clades? Quoties in se Paphus corruit? Frequēter nobis nuntiati sunt totarum vrbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nuntiantur, quota pars omniū sumus? Consurgamus itaque aduersus fortuita: & quicquid inciderit, sciamus nō esse tam magnū, quàm rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumque prouincialium, quibus & inserta erat, & excepta, vni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarū vrbium iam fundamenta consumpta sint, nec quicquam extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies. Iuga montium diffluunt, totae desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quae procul à conspectu maris stabant. Vastanit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos vertices, solatia nauigantium, ac speculas, ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturae opera vexantur. & ideo aequo animo ferre debemus vrbium excidia. Casura omnia extant: omnibus exitus manet: siue interna vi flatuque praeclusi venti, pondus, sub quo tenentur, excusserint: siue torrentium in abdito vis obstantia effregerit: siue flammarū violentia compaginem soli ruperit: siue vetustas, à qua nihil tutum est, expugnauerit minutatim: siue grauitas caeli eiecerit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. Hoc vnum scio. omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura viuimus. Haec ego atque eiusmodi solatia admoueo Liberali nostro, incredibili quodam patriae suae amore flagranti: quae fortasse consumpta est, vt in melius excitaretur. Saepe maiori fortunae locum fecit iniuria. Multa ceciderunt, vt altius surgerent, & in maius. Timagenes felicitati vrbis inimicus aiebat, Romae sibi incendia ob hoc tantum dolori esse, quòd sciret meliora resurrectura quàm arsissent. In hac quoque vrbe verisimile est certaturos omnes esse, vt maiora certioraque quàm amisere restituantur. Sint vtinam diuturna, & melioribus auspicijs in aeuum longius condita. Nam huic coloniae ab origine sua centesimus annus est, aetas ne homini quidem extrema. Deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate conualuit. Quae tamen grauissimos casus intra spatium humanae pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suae, & sciat nihil inausum esse fortunae. Aduersus imperia illam idem habere iuris, quod aduersus imperantes: aduersus vrbes idem posse, quod aduersus homines. Nihil horum indignandum est. In eum intrauimus mundum, in quo his legibus viuitur. Placet? pare. non placet? quacunque vis exi. Indignare, si quid in te inique proprie constitutum est. Sed si haec imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, à quo omnia resoluuntur. Non est quòd nos tumulis metiaris, & his monumentis, quae viam disparia praetexunt. Aequat omnes cinis. impares nascimur, pares morimur. Idem de vrbibus, quod de vrbium incolis dico. Tam Ardea capta, quàm Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi vero ad finē mortalium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quae terram premunt, siremps lex esto. Ad omnia patienda pares sumus. Nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix coeperat, sciturus quàm pusilla terra esset, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quòd intelligere debebat falsum se gerere cognomen. Quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa, quae tradebantur, subtilia, & diligenti intentione discenda: nō quae percipere posset vaesanus homo, & trans oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui praeceptor: Ista, inquit, omnibus eadem sunt, aeque difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere. Ista de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibiipsi illa reddet faciliora. Quomodo? aequanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas; & si tibi longior contigerit inter homines mora, & aegrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis qui te circumstrepunt credas. Nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. Sic mortem times, quomodo famam. Quid autem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famā extimuistis sine causa, sic & illa, quae nunquam timeretis, nisi fama iussisset. Nunquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus? nec morti quidem haec apud nos noceat: & haec malam opinionem habet. Nemo eorum qui illam accusant, expertus est. Interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quàm multis vtilis sit, quàm multos liberet tormentis, egestate, querelis, supplicijs, taedio. Non sumus in vllius potestate, cum mors in nostra potestate sit.

Epistola XCII.

PVto, inter me teque conuenit, externa corpori acquiri, corpus in honorē animi coli, in animo esse partes ministras, per quas mouemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est & rationale. Illud huic seruit. Hoc vnū est, quod alio nō refertur: sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus praeposita est, ipsa sub nullo est. Et haec autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur vt de illo quoque cōueniat, in hoc vno positam esse beatam vitam, vt in nobis ratio perfecta sit. Haec enim sola non submittit animum, stat

stat contra fortunam. In quolibet rerum habitu, seruata seruat. Id autem vnum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit. tenet summa, & ne vlli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec vnquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, vt breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse vi ri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in ijs erit beata uita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summũ bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoq. inter magnos sectae huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, sole nõ esse contentum, nisi aliquis igniculus allnxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adijci velis, quam hesychian vocant Graeci, aut voluptatem. Horum alterum vtcunque recipi potest. Vacat enim animus molestia, liber ad conspectum vniuersi, nihilque illum auocat à contemplatione naturae. Alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adijcimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magnam vitã facit titillatio corporis? Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac dijs secundo, mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effraenatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt. Hanc necessariam beatae vitae putauerunt, eneruem & abiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerũt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Praeterea mixtum, portentosumq. & ex diuersis animalium congruentibus membris. Nam, vt ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.

Huic tamen Scyllae fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus. Huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superiorib. eius partibus venerãdis atque caelestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa vtcunque alta quies nihil quidem ipsa animo praestabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas vltro dissoluit, & omne robur emollit. Quae inuenietur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimae rei inertissima astruitur, seuerissimae parum seria, sanctissimae intemperans vsque & indigesta. Quid ergo, inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio, non petes illa? Quid ni petam? Non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono à me iudicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum, bene eligi. Nam cum vestem qualem decet sumo, cum ambulo vt oportet, cũ coeno quemadmodum debeo: non coena, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruandi in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adijciam: Mundae vestis electio appetenda est homini. Natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda uestis, sed mũdae vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostrae honestae sunt, non ipsa quae agũtur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoque natura, vt quandam vestem, animo circumdedit. velamentum eius est. Quis autem vnquam vestimenta aestimauit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ego de corpore quoque idem tibi respondeo. Sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires. Bonum autem futurum, iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus. Summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest: beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, vt valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus nõ esse miserum, esse etiam beatum: quod leuius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest uirtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus fit. Minus enim interualli à beato ad beatissimum restat, quàm à misero ad beatum. An quae res tantum ualet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet: nõ potest adijcere quod superest, vt beatissimum faciat? In summo deficit cliuo? Commoda sunt in uita, & incommoda: utraque extra nos. Si non est miser uir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur a beatissimo. Sed tam sine commodis beatissimus est, quàm non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonũ suum, si potest minui? Paulo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis. Claritate enim eius

quic-

quicquid sine eo lucet, absconditur. Sed quaedam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiam inter opposita: & quamuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem; quoniam multum interest, vtrum aliquid obstet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non aeque apparet ac nitet: sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque aduersus virtutem possunt calamitates, & damna, & iniuriae, quod aduersus solem potest nebula. Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero vsum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur. Exaequat enim fortuita virtutibus, & tantundem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem foedius, quid indignius, quàm comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, iustitia, pietas, fortitudo, prudentia. E contrario vilia sunt, quae saepe contingunt plenior a vilissimis, crus solidum, & lacertus, & dentes, & horũ sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur, vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quam sapientis vitam appetendam non esse? Aut quid tam extra fidem, quam esse aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nã quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidũ, inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter vtrunque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miserias adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adijcio caecitatem, non fit miser. Adijcio debilitatem, non fit miser. Adijcio dolores continuos & graues: non fit miser. Quẽ tã multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, vt dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in nõ beatũ. Quare enim qui labi coepit, alicubi subsistat? Quae res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? Nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit. sapiens non est beatior qui diutius vixerit, quem nullus auocauit dolor, quàm ille qui cum mala fortuna saepe luctatus est? Responde mihi: Nunquid & melior est, & honestior? Si haec non sunt, nec beatior quidem est. Rectius viuat, oportet, vt beatius viuat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, vt istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem aeui, & dolorẽ, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quã respiciat. Quid est in virtute praecipuum? Futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore bona aeterna consummat. Incredibilia nobis haec videntur, & supra humanam naturam excurrentia. Maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, & vitijs nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non aeque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? Atqui haec vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & vltimũ diem ago, Epicurus: cum illum hinc vrinae difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimae mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. Non video enim quomodo non in infimum agatur, è fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum praestare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Dijs, inquit, immortalibus solis, & virtus & beata vita contingit. Nobis vmbra quedam illorum bonorum, & similitudo. Accedimus ad illa, nõ peruenimus. Ratio vero dijs hominibusque communis. Haec in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, vt aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non foedum aspectum corporis, sed habitu manentem suo, aetatis praeterea longius spatiũ. Per hanc potest non paenitenda agitare, vt imperfecto viro. Huic malitiae vis quaedam inest, qua animum habet mobilem, ad praua: ille agit carens malitia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicunque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusq. in corpore praesens,

hic deos aequat, illo tendit originis suae memor. Nemo improbe eo conatur ascẽdere, vnde descẽderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus, & socij eius sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in caelum, ita animus, cui in quantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, vt paria dijs velit, & sic vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in caelũ. Redit. cum hoc iter ad quod natus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris dignissima, non hoc aestimat splendore, quo imperitorum verberant oculos, & auerterũt à caelo, ex quo illa secreuit cupiditas nostra

& effodit. Scit inquam, alibi positas esse diuitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturae inducere, vt snorum Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis diuites superne despiciat: quorum nemo tam laetus est suo quàm tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarij, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subijcit. Nemo liber est, qui corpori seruit. Nam vt alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo aequo animo exit, modo magno prosilit: nec quis deinde reliquijs eius futurus sit exitus, quaerit. Sed vt ex barba capillos detonsos negligimus, ita ille diuinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an ferae distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quàm secundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an consumatur

canibus data praeda marinis,

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: vllasne timebit post mortem minas eorum, quibus vsque ad mortem timeri parum est? Non conteret, inquit, me, nec vncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, foeda visuris. Neminem de supremo officio rogo. Nulli reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem saeuitia proiecerit, dies condet. Diserte Maecenas ait:

Nec tumulum curo, sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud ipse discinxisset.

Epistola XCIII.

IN epistola qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam & potuisset diutius viuere, & debuisset, aequitatẽ tuam desideraui: quae tibi in omni persona, in omni negotio superest, in vna re deest, in qua omnibus. Multos inueni aequos aduersus homines: aduersus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum. Quare ille in medio cursu raptus est? Quare ille non rapitur? Quare senectutem & sibi & alijs grauem extendit? Vtrum obsecro te, aequius iudicas te naturae, an tibi parere naturam? Quid autem interest quam cito exeas, vnde vtique exeundum est? Non vt diu viuamus, curandum est: sed vt satis. Nam vt diu viuas, fato opus est: vt satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, cum animus sibi bonũ suũ reddidit, & ad se potestatẽ sui trãstulit. Quid illũ octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? Nõ vixit iste, sed in vita moratus est, nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortẽ eius ex quo die numeres. At ille obijt viridis: sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij executus est. In nulla parte cessauit. licet eius aetas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Imo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eũ dicis, quomodo dicũtur arbores viuere. Obsecro te mi Lucili, hoc agamus, vt quemadmodũ pretiosa rerũ, sic vita nostra non pateat multũ, sed multũ pendat. Actu illã metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetũ contemptoremq. fortunae, functum omnibus vitae humanae stipendijs, atque in summum bonum euectum & illum cui multi anni transmissi sunt? Alter post mortem quoque est, alter ante mortem, perijt. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus e multis. & vixit, & viguit. Aliquando sereno vsus est: aliquando vt solet, [illegible] sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quaeris, quamdiu vixerit? Vixit ad posteros vsque. transilijt, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusauerim: nihil tamen ad beatam uitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptaui quem ultimum mihi spes auida promiserat: sed nullum non tanquam ultimum aspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? An inter iuniores adhuc censeat? Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic & in minore temporis modo potest esse uita perfecta. Aetas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu uir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne uelut per tenebras aeuum ignobile emetiar, ut agam uitam, non ut preteruehar. Quaeris quod sit amplissimum uitae spatium? Vsque ad sapientiam uiuere. Qui ad illam peruenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille uero glorietur audacter, & dijs agat gratias, interque eos sibi & rerum naturae imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi uitam reddidit, quàm acceperat. Exemplar boni viri posuit. qualis quantusque esse ostendit. Si quid adiecisset, fuisset simile praeterito. Et tamen quousque uiuimus? omnium rerum cogitatione fruiti sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas uices annum reuocet, quemadmodum omnia quae usquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo uaderet praeter terram nihil stare, cetera continua uelocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna praetereat: quare tardior ueIociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quae causa inducat noctem, quae reducat diem. Illuc eundum est, ubi ista propius aspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti & iam inter illos fui: animumque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare. Aeque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis uixit annis, quàm potuit. Et paucorum uersuum liber est, & quidẽ laudandus, atq. utilis. Annales Tanusij scis quàm nõ decori sint, & qui uocẽtur. Aeq. est uita quorundam longa,

longa, & quod Tamusij sequitur annales. Nunquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quàm eum qui medio occiditur? Nunquid aliquem esse tam cupidum vitae putas, vt iugulari in spoliario quàm in arena malit? Non maiore spatio alter alterum praecedimus. Mors per omnes it. Qui occidit, cōsequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod euitare non possis?

Epistola XCIIII.

EAm partem philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta, nec in vniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus vxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram vtilitatem vagantes reliquerunt: tanquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitae complexus est. Sed Aristo Stoicus econtrario hanc partem leuem existimat, & quae non descendat in pectus vsque. At illā non habentē praecepta, plurimum ait proficere, ipsaque decreta philosophiae, constitutionem esse summi boni, quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse praecepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format, ad dirigenda quae mittit: cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocunque vult, illa vtitur. Didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunque voluerit. Sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum, non quomodo cum vxore aut cum filio viueret, sed quomodo bene viueret. In hoc est, & quomodo cum vxore ac liberis uiuat. Cleanthes vtilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecillem nisi ab vniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiae & capita cognouit. In duas ergo quaestiones locus iste diuiditur. Vtrum vtilis, an inutilis sit: & an solus virum bonū possit efficere, id est, vtrum superuacuus sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hāc partem videri volunt superuacuam, hoc aiunt: Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est. illo quidem non abiecto operam perdidit, qui praecepit, Sic ambulabis, illo manum porrigens. Eodem modo vbi aliqua res obcaecat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit qui praecipit, Sic viues cum patre, sic cum vxore. Nihil enim proficient praecepta, quamdiu menti error obfusus est. si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit; non sanum efficis. Pauperi, vt agat diuitem, monstras. Hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat. Fixam potius medullis famem detrahe. Idē tibi de omnibus vitijs dicam. ipsa remouenda sunt, non praecipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec auarus, quomodo vtendum pecunia sit, exaudiet: nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, vt sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse. Ostendas illi miserrimos diuites. Efficias, vt quicquid publice expauimus, sciat non esse tam timendum, quàm fama circumfert, nec dolorem quoque nec mortem. Saepe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quicquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quòd non potest, nec qui extenditur magnus esse, nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter excipienda, quae nobis mundi necessitas imperat. His decretis eum illum in conspectum suae condicionis adduxeris, & cognouerit beatam vitam esse, non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cum virtutem vnicum bonum hominis adamauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam valetudinem, vites, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic coena: hoc viro, hoc feminae, hoc marito, hoc caelibi conuenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Haec paedagogus puero, haec auia nepoti praecipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum litterarium intraueris, scies ista, quae ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse praescripto. Vtrum manifesta demū, an dubia praecipies? Non desiderant manifesta monitores: praecipienti dubia non creditur. Superuacuum est ergo praecipere. Id adeo sic disce. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus adiuuandum erit. Si probaturus es, illa per quae probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico vtere, sic ciue, sic socio. Quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iustitia tradit. Illic inuenio aequitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci. Non esse iustum, cui quicquam in hac virtute placet, praeter ipsam. Haec cum persuasi mihi, & perbibi, quid ista praecepta proficiunt, quae eruditum docent? Praecepta dare scienti, superuacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi praecipiatur, sed etiam quare. Vtrum inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? Qui non habet, nihil à te adiuuabitur. aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiae submoueri potest. Duo sunt, propter quae delinquimus. Aut inest animo prauis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa procliuis est, & cito specie quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut curare mentem aegram, & vitijs liberare: aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam, praeoccupare. Vtrunque decreta philosophiae faciunt. Ergo tale praecipiendi genus nihil agit. Praeterea si praecepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus foeneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo

O 2 In ma-

In matrimonio praecipias, quomodo viuat cum vxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea, quae alicuius matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, & foecundam inter prouectiorem, & puellã, inter matrem & nouercam? Omnes species complecti non possumus. Atqui singulae propria exigunt. Leges autem philosophiae breues sunt, & omnia alligant. Adijce nunc, quod sapientis praecepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt. Sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars praeceptiua submouenda est: quia quod paucis promittit, praestare omnibus non potest. Sapientia autem omnes tenet. Inter insaniam publicam, & hanc quae medicis traditur, nihil interest: nisi quòd haec morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera causas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso praecepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quem monebit insanior. Bilis nigra curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Haec ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum aduersus illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit visum, debere remoueri. Fateor, huic non esse opus praeceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim videmus: cui visum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus cum visum recepit, alijs quoque potest reddere. Malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem: vt colorum proprietates oculus intelligat. A nigro album, etiam nullo monente, distinguet. Multis contra praeceptis eget animus, vt videat quid agendum sit in vita. Quanquam oculos quoque aegros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quòd protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primo ad vmbrosa procede, deinde plus aude, & paulatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quòd plenis oculis, ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis euita: alia eiusmodi, quae non minus quàm medicamenta proficiunt. Adijcit remedijs medicina consilium. Error, inquit, est causa peccandi. Hunc nobis praecepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia praecepta non esse ad auertendam prauam animi persuasionem: sed non ideo, ne alijs quidem adiecta proficiunt. Primum memoriam renouant. Deinde quae in vniuerso confusius videbantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes. Atqui non sunt superuacuae. Ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, praecipere aegro, quid facere tanquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt praecepta. Quid quòd habent aegri sanique quaedam communia, de quibus admonendi sunt? tanquam ne auide cibos appetant, vt lassitudinem vitent. Habent quaedam praecepta communia pauper & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas vtriusque consedet. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam: aliud, uti pecunia scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari vsum. Tolle, inquit, errores. superuacua praecepta sunt. Falsum est. Puta enim auaritiam relaxatam: puta astrictam esse luxuriam, temeritati fraenos iniectos, ignauiae subditum calcar. etiam remotis vitijs, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones admotae grauibus vitijs. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur alijs in remedium, alijs in leuamentum. Ne ipsa quidem vniuersae philosophiae vis, licet tota in hoc vires suas aduocet, duram iam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum. Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Plaeraque ante oculos posita transimus. Admonere, genus adhortandi est. Saepe animus etiam aperta dissimulat. Ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatiniũ Calui repetenda sententia est: Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sancte colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis vt illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quaecunque salutaria sunt, saepe agitari debent, saepe versari: vt non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. Adijce nunc, quòd aperta quoque apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quae praecipis, probationes adijcere debebis. Ergo illae, non praecepta proficient. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest? sic quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur? Praeterea ipsa quae praecipiuntur, per se multum habent ponderis: vtique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiã coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, nõ quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia: Tempori parce, Te nosce. Nunquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus?

Iniuriarum remedium est obliuio.
Audentes fortuna iuuat.
Piger sibi ipse obstat.

Aduocatum ista non quaerunt, affectus ipsos tangant, & natura vim suam exercere proficiunt. Omnium

nium honeſtarum rerum ſemina animi gerunt, quae admonitione excitantur: non aliter quam ſcintilla flatu leui adiuta, ignem ſuum explicat. Erigitur virtus, cum tacta eſt & impulſa. Praeterea quaedã ſunt quidem in animo, ſed parum prompta, quae incipiunt in expedito eſſe, cum dicta ſunt. Quaedam diuerſis locis iacent ſparſa, quae contrahere inexercitata mens non poteſt. Itaque in vnum conferenda ſunt, & iungenda, vt plus valeant, animumq. magis alleuent. Aut, ſi praecepta nihil adiuuant, omnis inſtitutio tollenda eſt. Ipſa natura contenti eſſe debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenij eſſe mobilis & erecti, alium tardi & hebetis. Vtique alius alio ingenioſior eſt. Ingenij vis praeceptis alitur & creſcit, nouaſque perſuaſiones adijcit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt vitijs obligatum? Hoc ſcilicet, vt illis liberetur. Non enim extincta in illo indoles naturalis eſt, ſed obſcurata & oppreſſa. Sic quoque tentat reſurgere, & contra praua nititur. Nacta vero praeſidium, & adiuta praeceptis, conualeſcit: ſi tamen illam diutina peſtis infecit, non enecuit. Hanc enim ne diſciplina quidem philoſophiae toto impetu ſuo connixa, reſtituet. Quid enim intereſt inter decreta philoſophiae & praecepta, niſi quod illa generalia praecepta ſunt, haec ſpecialia? Vtraque res praecipit: ſed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honeſta decreta, hic ex ſuperuacuo monetur. Minime. Nam hic quoque doctus quidem eſt facere, quae debet, ſed haec non ſatis perſpicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, ſed imperitia inueniendi, quid quaeque res exigat. Habemus interdum compoſitum animum, ſed reſidem & inexercitatum ad inueniendam officiorum viam, quam admonitio demonſtrat. Expelle, inquit, falſas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum veras repone: & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur iſta ſine dubio ratione animus, ſed non iſta tantum. Nam quamuis argumentis collectum ſit, quae bona, quae mala ſint: nihilominus habent praecepta partes ſuas: & prudentia, & iuſtitia officijs conſtant: officia praeceptis diſponuntur. Praeterea ipſum de bonis maliſque iudicium confirmatur officiorum executione, ad quam praecepta perducunt. Vtraque enim inter ſe conſentiunt: nec illa poſſunt praecedere, vt non haec ſequantur, & haec ordinem ſequuntur ſuum. Vnde apparet illa praecedere. Infinita, inquit, praecepta ſunt. Falſum eſt. Nam de maximis ac neceſſarijs rebus non ſunt infinita. Tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, perſonae. Sed his quoq. dantur praecepta generalia. Nemo, inquit, praeceptis curat inſaniam, ergo nec malitiam quidem. Diſſimile eſt. Nam ſi inſaniam ſuſtuleris, ſanitas reddita eſt. Si falſas opiniones excluſimus, non ſtatim ſequitur diſpectus rerum agendarum: & vt ſequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis maliſque ſententiam. Illud quoque falſum eſt, nihil apud inſanos proficere praecepta. Nam quemadmodum ſola nõ proſunt, ſic curationem adiuuant. Et denuntiatio, & caſtigatio inſanos coercuit. De illis inſanis nũc loquor, quibus mens mota eſt, non erepta. Leges, inquit, vt faciamus quod oportet, non efficiunt. Et quid aliud ſunt, quàm minis mixta praecepta? Primum omnium ob hoc illae non perſuadent, quia minantur. At haec non cogunt, ſed exorant. Deinde leges à ſcelere deterrent: praecepta in officium adhortantur. His adijce, quòd leges quoque proficiunt ad bonos mores: vtique ſi non tantum imperant, ſed docent. In hac re diſſentio à Poſidonio. Non probo, quòd Platonis legibus adiecta principia ſunt. Legem enim breuẽ eſſe oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, velut emiſſa diuinitus vox ſit. Iubeat, non diſputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quàm lex cum prologo. Mone, dic quid me velis feciſſe. Non diſco, ſed pareo. Proficiunt itaque malis moribus vti videbis ciuitates vſas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philoſophia quidem: nec ideo inutilis, & formandis animis ineſſicax eſt. Quid autem philoſophia, niſi vitae lex eſt? Sed putemus non proficere leges: non ideo ſequitur, vt ne monitiones quidem proficiant. Aut ſic & conſolationes nega proficere, diſſuaſioneſque, & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia iſta monitionum genera ſunt. per iſta ad perfectum animi ſtatum peruenitur. Nulla res magis animos honeſta induit, dubioſque & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quàm bonorum virorum conuerſatio. Paulatim enim deſcendit in pectora: & vim praeceptorum obtinet, frequenter audiri, aſpici frequenter. Occurſus mehercule ipſe ſapientium iuuat: & eſt aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum proſit, ſicut illud intelligam, profuiſſe. Minuta quaedam, vt ait Phaedon, animalia, cum mordent, non ſentiuntur, adeo tenuis illis & fallenſ eius periculum vis eſt. tumor indicat morſum, & in ipſo tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuerſatione virorum ſapientium eueniet. non deprehendes quemadmodum aut quando tibi proſit. profuiſſe deprehendes. Quorſum, inquit, hoc pertinet? Aeque praecepta bona, ſi ſaepe tecum ſint, profutura, quàm bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque ſimulachra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem negauerit, feriri quibuſdam praeceptis efficaciter etiam imperitiſſimos? velut his breuiſſimis vocibus, ſed multum habentibus ponderis: Nihil nimis.

Auarus animus nullo ſatiatur lucro.

Ab alio expectes: alteri quod feceris.

Haec cum ictu quodam audimus, nec vlli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeo etiam ſine ratione ipſa veritas ducit. Si reuerentia fraenat animos, aut vitia compeſcit: cur non admonitio idem poſſit? Si imponit pudorem caſtigatio: cur admonitio non faciat, etiamſi nudis praeceptis vtitur? Illa vero efficacior eſt, & altius penetrat, quae adiuuat ratione, quod praecipit, quae adijcit, quare quidque facien-

 dum

dum sit, & quis facientem oboedientemque praeceptis fructus expectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur. Atqui proficitur imperio. ergo & admonitione. In duas partes virtus diuiditur, in contemplationem veri, & actionem. Contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & ostendit recta actio. Acturo autem si prodest qui suadet, & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duae res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia. Vtramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur. Ergo admonitio non est superuacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentesq. fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiae: Nam concordia paruae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. Hac se aiebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiae familiariter in animum receptae formant eum: cur non haec pars philosophiae quae talibus sententijs constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione. Et discas oportet: & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiae prosunt, sed etiam praecepta, quae affectus nostros velut edicto coercent & obligant. Philosophia, inquit, diuiditur in haec, scientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percipit, nondum sapiens est, nisi in ea quae didicit, animus eius transfiguratus est. Tertia pars ista praecipiendi ex vtroque est, & ex decretis & ex habitu. Itaque superuacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo & consolatio superuacua est, nam haec quoque ex vtroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. Nam & haec ab habitu animi compositi validiq. proficiscitur. Sed quamuis ista ex habitu animi veniant, optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, tam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanae. Ad hoc autem tarde peruenitur. Interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quae iam eo perduxit animum, vt moueri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingenijs necessarium est aliquem praeire: Hoc vitabis, hoc facies. Praeterea si expectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit, interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse contentus. Regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad praescriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulacra ducuntur. Deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. Sic animus noster dum eruditur ad praescriptum, iuuatur. Haec sunt per quae probatur, hanc philosophiae partem superuacuam non esse. Quaeritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quaestioni suum diem dabimus. Interim omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi praecepta praecipiat? Nulla ad aures nostras vox impune perfertur. Nocent qui optant, nocent qui execrantur. Nã & horum imprecatio falsos nobis metus inserit, & illorũ amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longingua bona, & incerta & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. Trahunt in prauum parentes, trahunt serui. Nemo errat vni sibi, sed dementiã spargit in proximos, accipitque inuicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit, dum facit quisque peiorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in vnum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aures subinde peruellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci. superuenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quae nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat. Nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidẽ quod auaritiã nostram irritaret, posuit in aperto. Pedibus aurum & argentum subiecit, calcandumque ac premendum dedit. & quicquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in caelum, & quicquid magnificum mirumque fecerat, videri à suspicientibus voluit: ortus occasusque, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu caelestia: tardos siderum incessus, si compares toti: citatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunae inuicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, siue per ordinem subeũt, siue subditis causis mota prosiliunt, vt nocturni ignium tractus, & sine vllo ictu sonituque fulgores caeli fatiscentis, columnaeque ac trabes, & varia simulacra flammarum, Haec supra nos natura disponit. Aurum quidem & argentum: & propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem propter quae pugnaremus, extulimus. Nos & causas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pondere eruimus. Nos fortunae mala nostra tradidimus: nec erubescimus summa apud nos haberi, quae fuerant ima terrarum. Vis scire quàm falsus oculos tuos decipit fulgor? Nihil est istis, quamdiu mersa & inuoluta coeno suo iacent, foedius, nihil obscurius. quid ni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur. nihil est illis dum fiunt, & à faece sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terrae genus & informe perpurgatur, videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui illa magis inquinant animos, quàm corpora: & in possessore eorum, quàm in artifice plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonae mentis, & que tanto fremitu, tumultuque falsorum veram denique audire vocem. Quae erit illa vox? Ea scilicet quae tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insusurret verba: quae dicat, Non est quòd inuideas istis, quos magnos felicesq. populus vocat. Non est quòd tibi compositae mentis

mentis habitum & sanitatem placsus excutiat. Non est quòd tibi tranquillitatis tuae fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus. Non est quòd feliciorem eum iudices, cui submouetur, quàm quē lictor semita deijcit. Si vis exercere tibi vtile, nulli autem graue imperium, submoue vitia. Multi inueniuntor, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia saeculis, & per aliquot aetates tuta prosternant, qui aequum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multò sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues instent, & ad mare magnum perfusi caede gentium veniant: sed hi quoque, vt vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique restiterant. Tunc cum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Graeciae primum cladibus, in qua eruditus est, incipit, qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedaemona seruire iubet. Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum strage quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco proijcit, & toto orbe arma circumfert: nec substitit vnquam lassa crudelitas. Immanium ferarum modo, quae plus quàm exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit. Iam Graeci Persaeque eundem timent, iam etiam à Dario liberae nationes iugum accipiunt. ire tamen vult vltra Oceanum solemque: indignatur ab Herculis Liberique vestigijs victoriam flectere. Ipsi naturae vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quàm in praeceps deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. Ne Cn. quidem Pompeio externa inire bella aut domestica, virtus aut ratio suadebat: sed insanus amore magnitudinis falsae, modo in Hispaniam & Sertoriana arma, modo ad cogendos piratas ac maria pacanda vadebat. Hae praetexebantur causae ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septentrionem, quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Asiae angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi: cum sibi vni parum magnus videretur. Quid C. Caesarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cum resp. supra se duos ferret. Quid tu C. Marium semel consulem (vnum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Theutonicos Cimbrosque conciderer, cum Iugurtham per Africae deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Illi cum omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi ante voluuntur, & ob haec maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui fraenum est. Ideoque cum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quòd credas quenquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quae oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus, quae mendacia contra verum placentia exstirpet, quae nos à populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Haec est enim sapientia, in naturam conuerti, & eo restitui, vnde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniae reliquisse, & ex isto coetu inuicem noxio procul abijsse. Hoc vt esse verum scias, aspice, quanto aliter vnusquisque populo viuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiae, nec frugalitatem docent rura: sed vbi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari & conspici, fructus est. Quis eam quam nulli ostenderet, induit purpuram? Quis posuit secretam in auro dapem? Quis sub alicuius rusticae arboris proiectus vmbra, luxuriae suae pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbae spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium in quae insanimus, admirator & conscios. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia scaenam desiderant. Sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio vrbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & vsu opes metientem. Contra illos qui gratiam ac potentiam attollont, otium ipse suspiciat traditū litteris, & animū ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quàm ab alijs habetur. Nam quae alijs videntur excelsa, ipsis praerupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suae praeceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, & quae & illos graues alijs reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui iuris. odio est fulgor, & fuga iam a rebus adhuc stantibus quaeritur: tunc demum videas philosophantes metu, & aegrae fortunae sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, & mens bona, ita melius in malis sapimus. secunda rectum auferunt.

Epistola XCV.

PEtis à me, vt id quod in diem suum dixerā debere referri, repraesentē & scribam tibi, an haec pars philosophiae, quam Graeci παραινετικὴν vocant, nos praeceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior. Postea noli rogare quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixe petimus id quod recusaremus, si quis offerret. Haec siue leuitas est, siue vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam, & magna parte perlecta: Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita,

recita, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Saepe aliud volumus, aliud optamus: & verum ne dijs quidem dicimus, sed dij aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, & tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si inuitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi. teque inter illos numera, quos vxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiae per summum acquisitae sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti discruciant, & ceteros malorum suorum compotes. Sed vt, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionib. rectis: ad actiones rectas praecepta perducunt. Ergo ad beatam vitam praecepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas praecepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est. Aliquando frustra admouentur, si animum opiniones obsident prauae. Deinde etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab inito formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, vt sciat quando oporteat, & in quantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter, sed respiciet, sed haesitabit. Si honesta, inquit, actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam praecepta abunde sunt. Atqui est illud. ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum praeceptis. Si aliae, inquit, artes contentae sunt praeceptis, contenta erit & sapientia. Nam & haec ars vitae est. Atqui gubernatorem facit ille qui praecipit, Sic moue gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento vtere, sic aduerso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artifices praecepta confirmant. Ergo non hoc idem poterunt artifices viuendi? Omnes istae artes circa instrumenta vitae occupatae sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At haec quae artem vitae professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. Discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quàm dissimilis sit harum artium condicio, & huius? In illis excusatius est voluntate peccare, quàm casu: in hac maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit soloecismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere aegrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quàm si se intelligere dissimulat. At in hac arte viuendi, turpior volentium culpa est. Adijce nunc, quòd artes quoque pleraeque, immo ex omnibus liberalissimae, habent decreta sua, non tantum praecepta, sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Praeterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quae Graeci vocant δόγματα: nobis vel decreta licet appellare: vel scita, vel placita, quae in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta. Magna me vocant, supraque vos posita.

Nam tibi de summa caeli ratione deumque
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resoluat.

vt ait Lucretius. Sequitur ergo, vt cum contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quòd facienda quoque nemo rite obibit, nisi is, cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? Quos non seruabit, qui mera, praecepta acceperit. Imbecilla sunt per se, &, vt ita dicam, sine radice, quae partibus dantur. Decreta sunt quae muniant, quae securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quae totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiae & praecepta, quod inter elementa & membra. Haec ex illis dependent: illa & horum causae sunt & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud quam facienda & vitanda praecepit. Et tunc longe meliores erant viri. Postquam docti prodierunt, boni desunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obscuram & solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non viuere. Fuit sine dubio, vt dicitis, vetus illa sapientia, cum maxime nascens rudis, non minus quàm ceterae artes, quarum in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remedijs diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat. Poterant vitijs simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto valentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarũ fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse, firmis adhuc, solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem, voluptatemque corrupto. Qui postquam coepit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quaeri, & inuentae sunt mille conditurae, quibus auiditas excitaretur: quae desiderantib. alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus quàm ex fame macies, inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum male assuescit plus capere, quàm poterat. Inde suffusio luridae bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu tacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? Quid oculorum aurium que tormẽta, & cerebri aestuantis verminationes, & omnia per quae exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu subeuntium, aliarum tenui peste repentium,

aliarum

aliarum cum horrore & multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriae? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se delicijs soluerant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata. excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici causa valetudo. multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per vnam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix. Necesse est itaque inter se tam diuersa dissideant, & hausta male digerantur, alijs alio nitentibus. Nec mirum, quòd inconstans variusque ex discordi cibo morbus est. & illa ex contrarijs naturae partibus in eundem compulsa redundant. Inde tam nullo aegrotamus genere, quàm viuimus. Maximus ille medicorum, & huius scientiae conditor, feminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hae iam & capillis destituuntur, & pedibus aegrae sunt. Non mutata feminarum natura, sed vita est. Nam cum virorum licentiam aequauerint, corporum quoque uirilium uitia aequauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo & mero viros prouocant. Aeque inuitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remetiuntur: aeque niuem rodunt, solatium stomachi aestuantis. Libidine vero, nec maribus quidem cedunt, pati natae. Dij illas deaeque male perdant: adeo peruersum cōmentae genus impudicitiae, viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturae peritissimum, in mendacio prehendi, cum tot feminae podagricae caluaeque sint? Beneficium sexus sui, vitijs perdiderunt: & quia feminam exuerunt, damnatae sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum saepius, & vino fulcire venas cadentes: nesciebant saniem emittere, & diutinam aegrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, & in medio sedentem, ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nunc vero quam longe processerunt mala valetudinis? Has vsuras voluptatum pendimus, ultra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numera. Cessat omne studium: & liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis praesident. In rhetorum ac philosophorum scholis solitudo est. At quàm celebres culinae sunt, quanta nepotum focos iuuentus premit? Transeo puerorum infelicium greges: quos post transacta conuiuia, aliae cubiculi contumeliae expectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, vt eadem omnibus leuitas sit, eadem primae mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rectior est coma, crispulis misceatur. Transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam coenam discurritur. Dij boni, quantum hominum unus uenter exercet. Quid tu illos boletos, uoluptarium uenenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam si praesentanei non fuerant? Quid tu illam aestiuam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid illa ostrea, inertissimam carnem, coeno saginatam, nihil existimas limosae grauitatis inferre? Quid illud Sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe praecordia? Quid illa purulenta, & quae tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa, in ipsis visceribus extingui? Quàm foedi atque pestilentes ructus sunt, quantum fastidium sui, exhalantibus crapulam veterem. Scias putrescere sumpta, non concoqui. Memini fuisse quondam Aesopi nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat: veneriae spondylique, & ostrea catenus circumcisa, qua eduntur, interuenientib. distinguebantur echinis, torti, distracti sine vllis ossibus mulli constrauerant. Piget esse singula. coguntur in vnum sapores. In coena fit, quod fieri debet saturo in ventre. Expecto iam vt manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, & dentium opera coquum fungi? Graue est luxuriari per singula. omnia semel & in eundem saporem versa ponantur. Quare ego ad vnam rem manum porrigam? Plura veniant simul. Multorum ferculorum ornamenta coeant & cohaereant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti & gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiae dari. Pariter sint, quae disponi solent, iure vno perfusa. Nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique ponantur. Non esset confusior vomentiū cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diuersi, multiformes: aduersus quos & medicina armare se coepit multis generib. multis obseruationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, & leui quoque cura medicabiles. Aduersum tantam morum euersionem, omnia conanda. Et vtinam sic denique lues ista vincere tur: Non priuatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, & singulas caedes. Quid belli, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non auaritia, non crudelitas modum nouit: & ista quamdiu furtim & à singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt. Ex senatusconsultis plebisquescitis scelera exercentur, & publice iubentur, vetita priuatim. Quae clam commissa capite luerent, eadem quia palam fecere laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere; cum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Aduersus tam potentem explicitumque late furorem, operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit, quantum his, aduersus quae parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, à quo paululum discesserat.

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quaeritur. Nullum intra se manet vitium. In auaritiam praeceps luxuria est. honestatis oblinio inuasit. Nihil turpe est, cuius placet pretium. Homo, sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi in homine mors est. In hac ergo morum peruersitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inueterata discutiat. Decretis agendum est, vt reuellatur penitus falsorum recepta persuasio. His si adiunxerimus praecepta, coosolationes, adhortationes, poterunt valere. per se inefficaces sunt. Si volumus soluere obligatos, & malis qnibus iam tenentur, auellere, discãt quid malnm, quid bonum sit. Sciant omnia praeter virtutem mutare nomeo, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodnm primum militiae vinculum est religio, & signotum amor, & deserendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque ad iusiorandum adactis: ita in his quos velis ab beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt, & insinuanda virtus. Huins quadam superstitione teneantur: hanc ament: cnm hac vinere velint, sine hac nolint. Quid ergo? Non qnidam sine institutione subtili euaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dnm nudis tantum praeceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapnit. Nam vt dij immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi, & pars naturae eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quae tradi solent, perueniunt sine longo magisterio: & honesta com plexi sunt, cum primum audierũt. Vnde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consnetudine obsessis diu, rubigo animorum effricanda est. Ceterum vt illos inbonnm pronos, citius educit ad summa, & hos imbecilliores adiuuabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiae placita tradiderit: quae quàm siot necessaria, licet videas. Quaedam insident nobis, quae nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec haec audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi causae eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Haec nos quandin possident, dicas licet: Hoc patri praestare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospinbns: tentantem auaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum vsque sudorem: sed deliciae vetabunt. Sciet in vxorem grauissimum esse genus iniuriae, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare praecepta, nisi prius amoueris obstantia praeceptis: non magis quàm proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admonuisse, nisi vsurae manus expediuntur. Vt ad praecepta quae damus, possit animus ire, soluendus est. Putemus aliquem facere quod oportet. non faciet assidue, non faciet aequaliter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu vel exercitatione exibunt recta: sed oon erit in manu regula, ad quam exigantor: cui credat recta esse quae fecit, Noo promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde praestabunt tibi fortasse praecepta, vt quod oportet facias: non praestabunt, vt quemadmodum oportet: & si hoc non praestant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus. concedo. Sed id parum est: quoniam quidem noo in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est coena sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? Quid tam dignum censoria nota, si quis, vt isti ganeooes loquuotur, sibi haec & genio suo praestet? & tricies tamen HS adijciales coenae frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulae datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Noo enim luxuria, sed impensa solemnis est. Mullum ingeotis formae (quare autem non pondus adijcio, & aliorum gulam irrito? quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Caesar missum sibi, cum in macellum deferri & venire iussisset: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius. Vltra spem illi coniectura processit. Licitati suot. Vicit Octauius: & iogentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinqne millibus HS emisset piscem, quẽ Caesar vendiderat, ne Apicius qnidẽ emerat. Numerare tantum Octanio fuit turpe, non illi qui emerat, vt Tiberio mitteret. quanquam illũ quoque reprehenderim. Admiratus est rem, qua putauit Caesarem dignum. Amico aegro aliquis assidet. probamus. At hoc si hereditatis causa facit. Vultur est, cadauer expectat. Eadem & turpia sunt, & honesta. Refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimns, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus, qoaeque ex eo siot: cetera in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio ad totam perunens vitam. Hoc est quod decretum voco. Qualis haec persuasio fuerit, talia erunt quae agentur, quae cogitabuotur. Qualia autem haec fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinãti parum est. M. Brutus in eo libro, quem *περὶ καθήκοντος* inscripsit, dat multa praecepta & parentibus & liberis & fratribus. haec nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit qoo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factũ nostrum dictumque respiciat, veluti nauigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito uaga est. Quod si utiqne proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpios dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur quae reprehendunt animns ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dij colendi, solet praecipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quooiam nec lumine dij egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fuogi, & foribus assidere templorum. humana ambitio istis officijs capitur. Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & strigiles Ioui ferre, & speculum tenere Innoni. Non quaerit ministros

Deus.

Deus. Quid nisi ipse humano generi ministrat. Vbique & omnibus praesto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificijs debeat, quàm procul resilire à molestis superstitionibus. nunquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem beneficia gratis dantem. Quae causa est dijs benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle. Non possunt. nec accipere iniuriam queunt, nec facere. Laedere etenim laedique coniunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere. Deinde, reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire, illos esse qui praesident mundo, qui vniuersa vt sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent. Ceterum castigant quosdam, & coercent, & irrogant poenas, & aliquando specie mali puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quaestio, quomodo hominibus sit vtendum. Quid agimus? quae damus praecepta? Vt parcatur sanguini humano? Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Praecipiemus vt naufrago manum porrigat, erranti vt viam monstret, cum esuriente panem suum diuidat? Quando omnia quae praestanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breuiter, hanc formulam humani officij tradere? Omne hoc quod vides, quo diuina atque humana conclusa sunt, vnum est. membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cũ ex ijsdem & in eadem gigneret. Haec nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit. Illa aequum iustumque composuit. Ex illius constitutione miserius est nocere, quàm laedi. Ex illius imperio paratae sunt iuuantis manus. Iste versus & in pectore & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quòd nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quae casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque, dispiciamus quomodo rebus sit vtendum. In superuacuum praecepta iactauimus, nisi illud praecesserit qualem de quaque re habere debeamus opinionẽ. de paupertate, de diuitijs, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Aestimemus singula, fama remota: & quaeramus quid sint, nõ quid vocentur. Ad virtutes trãseamus. praecipiet aliquis, vt prudentiã magni aestimemus vt fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam, si fieri potest, propius etiam quàm ceteras nobis applicemus. Sed nihil aget, si ignoramus quid sit virtus: vna sit, an plures: separatae, an annexae, an qui vnam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quaerere, quod eius initium, quis vsus sit, non magis quàm pantomimo de arte saltandi. Omnes istae artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam. Virtus & aliorum scientia est, & sui: discendum de ipsa est, vt ipsa voluntas discatur. Actio recta nõ erit, nisi recta fuerit voluntas. Ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi nõ erit in optimo, nisi totius vitae leges perceperit, & quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque iudicium adeptis. Ceteri decidunt subinde, & reponũtur, & inter omissa appetitaque alternis fluctuantur. Causa huius iactationis est, quòd nihil liquet incertissimo regimine vtentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur: continẽt vitam. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia, virtutes vsusque virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, haec omnia aestimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendũ sit. Falleris enim, & pluris quaedã quàm sunt, putas: adeoq. falleris, vt quae maxima inter vos habentur, diuitiae, gratia, potentia, sestertio nummo aestimanda sint. Hoc nescis, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se aestimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhaereant, ex quo trahant succum: sic ista praecepta si sola sunt, marcent: infigi volunt. Praeterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa quo tolluntur. Quid enim dicunt? praeceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiae, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est. tam hercule, quàm si nunc ego dicerem recedendum esse à praeceptis, & in haec sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse praecepta, praeciperem. Quaedam admonitionem philosophiae desiderant, quaedam probationem: & quidem multa ita inuoluta sunt, vix summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariae sunt, & decreta, quae veritatem argumentis colligunt. Quaedam aperta sunt, quaedam obscura. Aperta, quae sensu comprehenduntur: obscura, quae extra haec sunt. Ratio autem non impletur manifestis. Maior eius pars pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt. probatio non sine decretis est. necessaria ergo decreta sunt. Quae res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio. sine qua omnia in animo natant. Necessaria ergo sunt decreta, quae dant animis inflexibile iudicium. Denique cum monemus aliquem, vt amicum eodem habeat loco quo se, vt ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium, adijcimus iustum & honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio. Ergo haec necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed vtraque iungamus. Namque & sine radice inutiles rami sunt, & ipsae radices his quae genuere adiuuantur. Quantum vtilitatis manus habeãt, nescire nulli licet. aperte iuuãt. Cor, illud quo manus viuunt, ex quo imperũ sumũt, quo mouentur, latet. Idem dicere de praeceptis possum, aperta sunt: decreta vero sapientiae in abdito. Sicut sanctiora sacro-

ra sacrorũ tantum initiati sciunt, ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur. At praecepta, & alia huiusmodi, profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum praeceptionẽ (nihil enim nos hoc verbo vti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam iudicat. His adijcit causarum inquisitionem, quam cur aetiologian dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. Ait vtilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. Hanc Posidonius aetiologian vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa cuiusque virtutis & vitij ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Haec res eandem vim habet, quam praecipere. Nam qui praecipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quaeris, quid intersit? Alter praecepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (vt publicanorum vtar verbo) εἰκονισμοὺς, ex vsu esse confiteor. Proponamus laudandã, inuenietur imitator. Putas vtile tibi dari argumenta, per quae intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo. Quanto hoc vtilius est, excellentis animi notas nosse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuò pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus.
—— tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & fremit artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noster, describit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuilium impauidus, & primus incessens admotos iam exercitus Alpibus, ciuilique se bello ferens obuiam, non alium illi assignauerim vultum, non aliũ habitũ: altius certe nemo ingredi potuit, quàm qui simul contra Caesarem Pompeiumq. se sustulit, & alijs Caesarianas opes, alijs Pompeianas fouentibus, vtrumque prouocauit, ostenditq. aliquas esse reip. partes. Nã parũ est in Catone dicere: Nec vanos horret strepitus. Quid ni, cũ veros vicinosque nõ horreat? Cum contra decẽ legiones & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma ciuilibus, vocẽ liberã mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in seruitutem casurã, quàm itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantũ in publica trepidatione fiduciae est: Scit se vnũ esse, de cuius statu non agatur: nõ quaeri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorũ gladiorumq. contemptus. Libet admirantem inuictã constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: Luxuriatque toris animosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere, sed quales fuerint, narrare, & exponere Catonis illud vltimum ac fortissimum vulnus, per quod liber amisit animam: Laelij sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur, haedinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuis uasa fictilia. quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Vt nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non coena. O quàm ignorant homines cupidi gloriae, quid illa sit, aut quemadmodum petenda. Illo die populus Romanus multorũ supellectilem spectauit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum. At omnibus saeculis Tuberonis fictilia durabunt.

Epistola XCVI.

TAmen tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto uiro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male ualeo? pars fati est. Familia decubuit? foenus offendit? domus crepuit? Damna, uulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parum est. debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cum maxime detego: in omnibus quae aduersa uidentur & dura, sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam. Omnia autem ad quae gemimus, quae expauescimus, tributa uitae sunt. Horum, mi Lucili, nec speraueris immunitatem, nec petieris. Vesicae te dolor inquietauit. Epolae fuerunt parum dulces, detrimenta continua: propius accedã, de capite timuisti. Quid tu nesciebas haec te optare, cum optares senectutem? Omnia ista in longa uita sunt, quomodo in longa uia & puluis & lutum & pluuia. Sed uolebam uiuere, carere tamen incommodis omnibus. Tã effeminata uox uirum dedecet. Videris quemadmodum hoc uotum meum excipias. Ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dij, neque deae faciant, ut te fortuna in delicijs habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum uelis uiuere in macello, an in castris. Atqui uiuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, & expe-

& expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorũ. Isti quos publica quies, alijs laborantibus molliter habet, Turdilli sunt, tuti contumeliae causa.

Epistola XCVII.

Erras, mi Lucili, si existimas nostri saeculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quae obijcit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum. Nulla aetas vacauit à culpa. Et si aestimare licentiam cuiusque saeculi incipias, pudet dicere: Nunquã apertius quàm coram Catone peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Caesaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus sacrificij, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, vt picturae quoque masculorũ animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt, & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarũ, & adolescentulorũ nobilium salarij loco exacta sunt. Minus crimine, quàm absolutione, peccatum est. Adulterij reus adulteria diuisit: nec ante fuit de salute securus, quàm similes sui iudices suos reddidit. Haec in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit. Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam vero, o dij boni, rem perditam, etiam noctes certarum mulierum atque adolescentulorum nobilium productiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius vxorem? dabo illam. Vis diuitis? huius quoq. tibi praestabo concubitum. Adulterium vbi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo. Intra comperendinationem fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quàm facere. Illud est matribus familiae denunciare, hoc illudere. Hi iudices Clodiani à senatu petierant praesidium quod non erat nisi damnaturis necessarium: & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: Quid vos, inquit, praesidium à nobis petebatis? An, ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen iocos impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno, qui damnationem peius effugit, quàm meruit. Quicquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudicijs poterat? quibus in ea ipsa quaestione quae extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quàm quaerebatur admissum est? Quaerebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse. apparuit, sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeiũ & Caesarẽ, inter Ciceronẽ Catonemq. cõmissum est: Catonem inquam illum, quo sedẽte negatur populus permisisse sibi postulare Florales iocos nudarum meretricum. Credis spectasse tunc seuerius homines quàm iudicasse? & fient, & facta sunt ista, & licentia vrbium aliquando disciplina metuque, nunquam sponte considet. Non est itaque quòd credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior haec iuuentus, quàm illa, est, cum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei iudicandae causa: cum Clodius ijsdem vitijs gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa causae dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur vno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum iter est tantum ad vitia, sed praeceps. Et, quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntque: errantem in vita peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerso, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit. At contra omnibus crimen suum voluptati est. Laetatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: laetatur ille circũscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quàm culpae fortuna displicuit. Id praua consuetudine euenit. Alioqui vt scias subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi, omnes peccata dissimulant, & quamuis feliciter cesserint, fructu illorum vtuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici. Ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto. Potest nocenti contigere vt lateat, latendi fides non potest. Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum: Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si facultatem habent, fiduciam non habent. Ita est. tuta scelera esse possunt: secura non possunt. Hoc ego repugnare sectae nostrae, si sic expediatur, non iudico. Quare? quia prima & maxima peccantium est poena, peccasse. Nec vllum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus & haec & illa secundae poenae premunt ac sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? Quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, vbi dicit nihil iustum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientia flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eo quòd perpetua illam solicitudo vrget ac verberat, quòd sponsoribus securitatis suae non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos à scelere abhorrere, quòd nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat poena, metu neminem. Quare? quia infixa nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quòd multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia, nisi illa naturalia & grauia de praesentibus soluerent, & in locum paenitentiae timor cederet.

philosophiam in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquid dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere. Quid opus est verbis? In rem praesentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra vtrunque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec taedio doloris libenter moritur. hunc fert, illam expectat.

Epistola XCIX.

Epistolam quam scripsi Marullo, cum filium paruulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putaui leniter illum debere tractari, cum obiurgatione esset, quàm consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus male ferenti, paulisper cedendum est. Exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant quasdam etiam lacrimarum ineptias esse. Solatia expectas? conuicia accipe. Tam molliter tu fers mortem filij? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertae spei, paruulus: pusillum temporis perijt. Causas doloris conquirimus, & de fortuna etiam inique queri volumus, quasi non sit iustas querendi causas praebitura. At mehercule satis mihi iã videbaris animi habere etiã aduersus solida mala, nedum ad istas vmbras malorũ, quibus ingemiscunt homines moris causa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, vt magis gauderes quòd habueras, quàm maereres quòd amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantum gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quòd non superuacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quòd habuisti talem amicum, perijt opera? Totannis, tanta coniunctione vitae, tam familiari studiorum societate nihil actum est? Cum amico effers amicitiam. & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod praeterijt tempus: nec quicquam est loco tutiore, quàm quod fuit. Ingrati aduersus percepta spe futuri sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in praeterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum praesentibus laetus est. Et futura & praeterita delectant: haec expectatione, illa memoria. sed alterum pendet, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his, quae iam hausimus, si modo nõ perforato animo hauriebamus, & transmittente quicquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuuenes sine lacrimis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. Deinde iniquum est queri de eo, quod vni accidit, & omnibus restat. Deinde desiderij stulta cõquestio est, vbi minimũ interest inter amissum & desiderantẽ. Eo itaq. aequiore animo esse debemus, quòd quos amisimus sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita breuitatem huius spatij, per quod citatissimi currimus. Obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis interuallis distinctum, etiam vbi maxima videntur. Quem putas perijsse, praemissus est. Quid autem dementius, quam cum idem tibi iter emetiendum sit, flere eum, qui antecessit? Flet aliquis factum, quod non ignorauit futurum: aut si mortem in homine non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factũ, quod aiebat non posse non fieri. Quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem condicio deuinxit. Cui nasci contigit, mori restat. Interuallis distinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter primum diem & vltimum iacet, varium, & incertum est. Si molestias aestimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo vno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo, qui vita defungitur. Ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & vniuersum complectere: deinde hoc, quod aetatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quàm exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrimae, quantum sollicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat optata, quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adijce labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissima vita, minimum esse quod viuitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum cui cito reuerti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit euadere modestus ac prudens. potuit sub cura tua in meliora formari, sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit. aspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent mutuo impudici: quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit. plus timeri quàm sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaque causas doloris accersere, nec leuia incommoda indignando cumulare. Non hortor, vt nitaris & vrgeas. Non tã male de te iudico, vt tibi aduersus haec totam putem virtutem aduocandã. Non est dolor iste sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philophia profecit, si puerum nutrici adhuc quam patri notiorem animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum ijsdem

oculis, quibus ipsos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me votare. Quaedam sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimae, & animum profusae leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero maerori adijciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor. Quotus quisque sibi tristis est? Clarius, cum audiuntur, gemunt: & taciti quieti que, dum secretum est, cum aliquos viderint, in fletus nouos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt: quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos vt in alijs rebus, ita in hac quoque hoc vitium. ad plurium exempla componi, nec quid oporteat, sed quid soleat, aspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo: impium vocat, & efferatum. Videt aliquem collabentem, & corpori affusum: effeminatum ait, & eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt. Stultius vero nihil est, quam famam captare tristitiae, & lacrimas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit. cum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus è complexu nostro in ignem transiturum, lacrimas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem premit & expellit. Hae lacrimae per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliae sunt quibus exitũ damus, cũ memoria eorũ quos amisimus, tractatur: & inest quiddam dulce tristitiae. cum occurrunt sermones eorum iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi uelut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrimas propter circumstantes assidentesque aut contineas, aut exprimas. nec cessant, nec fluunt vnquam tam turpiter, quàm finguntur. Eant sua sponte. Ire autem possunt placidis atque compositis. Saepe salua sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, vt illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturae obsequi, grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scaena. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolédi decor. hic sapienti seruandus est: & quemadmodum in ceteris rebus ita & in lacrimis aliquid sat est. Imprudentium vt gaudia, sic dolores exundauere. Aequo animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid nouum euenit? Quàm multis cummaxime funus locatur. quam multis vitalia emuntur. quàm multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non vtique perducit ad senectutem. vnde visum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra: quae ad te saepius reuertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiae. Si quos sermones eius, si quos quamuis paruuli iocos cum voluptate audieras, saepius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Obliuisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aues, sic ferae fetus suos diligunt, quarum concitatus est amor, & paene rabidus, sed cum amissis totus èxtinguitur. Hoc prudentem virum non decet. Meminisse perseueret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiae voluptatem, hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi. De quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quàm captare in ipso luctu voluptatem, immo per luctum & inter lacrimas quoq. quod iuuet quaerere? Hi sunt qui nobis obijciunt nimium rigorem, & infamant praecepta nostra duritia, quòd dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptaté in ipso dolore aucupari? Nos quod praecipimus, honestum est. Cum aliquid lacrimarum affectus effuderit, &, vt ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem. Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare maerorem. Vtrum honestius dolor animo submouetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, & quidem ex ipso. Est aliqua inquit, voluptas cognata tristitiae. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Vnum bonum nostis voluptaté, vnum malum dolorem. Quae potest inter bonũ & malũ esse cognatio? Sed puta esse. Nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutamur an aliquid habeat iucundũ circa se & voluptarium. Quaedam remedia alijs partibus corporis salutaria, velut foeda & indecora, adhiberi alijs nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno verecundiae, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? Seuerius ista plaga sananda est. Illud potius admone, nullum mali sensum ad eum qui perit, peruenire. Nam si peruenit, non perijt. Nulla, inquam, eum res laedit, qui nullus est. Viuit, si laeditúr. Vtrum putas illi male esse, quòd nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quòd est. Effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet ac desiderat in aetate prima raptum: Omnes quãtum ad breuitatem aeui, si vniuerso compares, & iuuenes & senes in aequo sumus. Minus enim ad nos ex omni aetate venit, quàm quod minimum esse quis dixerit, quo-

rit: quoniam quidem minimum aliqua pars est. Hoc quod viuimus proximum nihilo est: & tamen ob dementiam nostram late disponitur. Haec tibi scripsi, non tanquam expectaturus esses remedium à me tam serum. liquet enim mihi te locutum tecum, quicquid lecturus es: sed vt castigarem illam exiguam moram, qua à te recessisti, & in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela, non tanquam possent venire, sed tanquam vtique essent ventura, prospiceres.

Epistola C.

FAbiani Papirij libros, qui inscribuntur ciuilium, legisse te cupidissime scribis, sed non respondisse expectationi tuae. Deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsae. Multum enim interesse existimo, vtrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque quod dicturus sum ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere. Adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. illud plane fatetur & praefert, non esse se tractatam, nec diu tortam, sed ita, vt eius esse credamus. Mores ille, non verba composuit: & animis scripsit ista, non auribus. Praeterea ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset. & fere quae impetu placent, minus praestant ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo aspectu oculos occupasse, etiam si contemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quàm qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio solicita philosophum non decet; Vbi tandem erit fortis & constans, vbi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Itaque nihil inuenies sordidum. Electa verba sunt, non captata, nec huius saeculi more contra naturam suam posita & inuersa, splendida tamen: quamuis sumantur è medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis politurae. Cum circumspexeris omnia nullas videbis angustias inaneis. Desit sane varietas marmorũ: & concisura aquarũ cubiculis interfluentiũ, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, nõ contenta decore simplici, miscet. Quod dici solet, domus recta est. Adijce nunc, quod de cõpositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam vsque eo aspera gaudent, vt etiam quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpant, ne ad expectatũ respondeant. Lege Ciceronẽ. Cõpositio eius vna est: pedẽ seruat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra Pollionis Asinij salebrosa & exiliens, & vbi minime expectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quae ad certum modum, & ad vnum exemplar astricta sunt. Humilia praeterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida. Sunt enim tenore quieto, compositoque formata nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quaeris, & subiti ictus sententiarum. Sed totum corpus vide. quamuis non sit comptum, honestum est. Non habet oratio eius dignitatem. Affer quem Fabiano possis praeponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, paene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam. sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam. sed vt respondeam: In re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiae annumerare possis, quàm historiae: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum. Vide tamen, quàm multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non praestat omnia. Non est fortis oratio eius, quamuis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamuis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideras, inquis, contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Sit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum assidere pusillae rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut vmbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget. Fateor. exibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa praeterlabetur oratio: sed multum erit in omnibus locis, & ingens sine taedio spatium. Denique illud praestabit, vt liqueat tibi, illum sensisse, quae scripsit. Intelliges actum hoc, vt tu scires quid illi placeret, non vt ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem. Non quaeritur plausus. Talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quàm teneo: haeretque mihi color eorum, non ex recenti conuersatione familiariter, sed summatim, vt solet, ex vetere notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur, non solida, sed plena, quae adolescentem indolis bonae attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. Quae mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in vniuersum magnificus.

Epistola CI.

OMnis dies, omnis hora, quàm nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cum aeterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quaeris. Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noueras. ex tenui principio se ipse promouerat, & iam illi declinis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quàm incipit. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic

etiam Senecio diuitijs imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, & quaerendi, & custodiendi scientia, quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summae frugalitatis, non minus patrimonij quàm corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico grauiter affecto, & sine spe iacenti, vsque in noctem assedisset, cum hilaris coenasset, genere valetudinis praecipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officijs functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quaestus, accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniae impetu, raptus est.

Insere nunc Meliboee pyros, pone ordine vites.

quàm stultum est aetatem disponere. ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est spes longas inchoantium. Emam, aedificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere. Id quoque quod tenetur, per manus exit & ipsam quam premimus horam, casus incidit. Voluitur tempus rata quidem lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, an naturae certum sit, quod mihi incertum est? Nauigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam, & castrensium laborum tarda manupretia, procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est. quae quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, haesura. Quid autem est stultius, quàm mirari id vllo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, vbi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quàm prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extremum ventum sit. Nihil differamus. Quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitae vitium est, quòd imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie vitae suae summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum euadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? Vno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est praesens. Vbi vero, quicquid mihi debui, redditum est, vbi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & saeculum, quicquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sis aduersus incerta? Ideo, mi Lucili, propera viuere, & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viuentibus, proximum quodque tempus elabitur, subitque auiditas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Maecenatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissime acutam crucem, dummodo inter haec mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes:
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi vel acutam,
Si das sustineo crucem.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur, & tanquam vita petitur, supplicij mora. Contemptissimum putarem, si viuere vellet vsque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: depraues licet, dum monstroso & distorto, temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas. est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere districtum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicij finem. est tanti, habere animam, vt agam. Quid huic optes, nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putas vnquam recitasse Virgilium,

Vsque adeone mori miserum est?

Optat vltima malorum: & quae pati grauissimum est, extendi ac sustineri cupit: qua mercede? scilicet vitae longioris. Quid autem huius viuere est? Diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quàm semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in foedum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendi causae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturae, quòd necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, vt diutius viuant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, vt contingat lucem videre, tot conscium scelerum. Excutienda vitae cupido est, discendumque nihil interesse quando patiaris, quod quandoq. patiendum est: quàm bene viuas referre, non quamdiu: saepe autem in hoc esse bene, ne diu.

Epistola CII.

QVomodo molestus est iucundum somnium videnti qui excitat: aufert enim voluptatem, etiam si falsam, effectum tamen veri habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam. reuocauit enim me cogitationi

gitationi aptae traditum,& iuuat, si licuisset, vlterius. Iuuabat de aeternitate animarum quaerere, immo mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis quàm probantium. Dabam me spei tantae. Iam eram fastidio mihi, iam reliquias aetatis infractae contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis aeui transiturus, cũ subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidi, quod repetam, si te dimisero, & redimam. Negas me epistola prima totam quaestionem explicuisse, in qua probare conabar id, quod nostris placet, claritatem quae post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis. Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus. Hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quaestionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodẽ pertinentia distuleram. Quaedam enim, vt scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem rectam ad mores pertinentem tractaui. Nunquid stultum sit ac superuacuum, vltra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius, qui nullus est. An ex eo quodcunque erit, sensuri simus aliquid fructus, antequam percipi possit. Haec autem omnia ad mores spectant. Itaq. suo loco posita sunt. At quae à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quae dicunt persequar, deinde singulis occurram. nisi aliquid praedixero, intelligi non poterunt quae refellentur. Quid est, quod praedicere velim? Quaedam continua esse corpora, vt hominem: quaedam composita, vt nauẽ, domum, omnia denique quorum diuersae partes iuncturae in vnum sunt coactae: quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohaerent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc praedicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. Vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse vnius boni principale. Hoc si quando desideraueris, per se probatur. Interim ponendum fuit, quo nostra tela mittantur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse. Claritas autem ista, bonorum virorum opinio est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mali existimatio: sic nec claritas, vni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & praestantes viri debent, vt claritas sit. Haec autem ex iudicijs plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est, à bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est aliquid significans. Vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quicquid vir bonus facit, bonum est. Nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quàm sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, vtrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quàm si affirmetis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur. Atqui hoc quaerebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quaeritur, & pars vtraque sententias habet. Deinde claritas non desiderat multa suffragia: potest & vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus vnus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia vnius maligni sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo. Consensum enim multorum exigit. Diuersa horum condicio est, & illius. Quare? Quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. Omnes enim si me cognouerint, idem sentiẽt. Par illis idemque iudiciũ est: aeque vero sentitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam non est satis vnius opinio. Illic idem potest vnius sententia, quod omnium: quia omnium si rogentur, vna erit. Hic diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam vnam omnium esse? Nõ est vnius vna. Illis placet verum. Veritatis vna vis, vna facies est. Apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est. Variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est, Vox autem bonum non est. Cum dicant claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam, iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Praeterea aliud est laus, aliud laudatio. Haec & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrẽ, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, vt dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quae conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari à laudato viro, laude digno, ait. Et cum aeque antiquus poeta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quae corrumpit artes. Nihil enim aeque & eloquentiã, & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quàm popularis assensio. Fama vtique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter taceнteis, sed etiam inter reclamanteis. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum iudicijs constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita, vtrum laudati an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & benefecisse gaudeo, & gratos me inuenisse virtutum interpretes laetor. Hoc plurium bonum est, quòd grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, vt aliorum bonum, meum iudicem: vtique eorum quibus ipse

sum

sum boni causa. Est illud laudantium bonum. Virtute enim geritur. Omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaq. vtriusque bonum est, merito laudari: tã mehercule, quàm bene iudicasse iudicantis bonum est, & eius, secundum quem iudicatum est. Nũquid dubitas, quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debitum soluit? Merentem laudare, iustitia est: igitur vtriusque bonum est. Cauillatoribus istis abunde respondimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, argutias serere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quãto satius est, ire aperta via & recta, quàm sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere. Ne que enim quicquam aliud istae disputationes sunt, quàm inter se perite captantium lusus. Dic potius, quàm naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primum humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnũ frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcunque superne vniuersa circuitu suo cingit. Hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cũ terris, intra quod aer humanis diuina secernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in sctus suos excubant. Deinde arctam aetatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt. Nullum saeculum magnis ingenijs clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humanique secernat, corpus hoc, vbi inueni, relinquam: ipse me Dijs reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. Per has mortalis aeui moras, illi meliori vitae, longiori q. praeluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus uterus, & praeparat non sibi, sed illi loco in quem uidemur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quòd ab infantia patet in senectutem, in alium naturae sumimus partum. Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum caelum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Quicquid circa te iacet rerum, tanquã hospitalis loci sarcinas specta. Transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quàm intuleris. Immò etiam ex eo, quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahetur tibi haec circumiecta nouissimum q velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis, discurrensque per totum: detrahentur ossa neruique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quẽ tanquam extremum reformidas, aeterni natalis est. Depone onus. Quid cunctaris, tanquam non prius quoque relicto, in quo latebas corpore, exieris? Haeres & reluctaris. tam quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum uiscerum calido mollique fomento emissum, afflauit aura liberior. Deinde offendit durae manus tactus, tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nũc tibi non est nouum separari ab eo cuius ante pars fueris: aequo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? Ita solet fieri. Pereunt semper uelamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? istis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio foedi atque olidi uentris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, subuola: ab alijs, nisi quae etiam necessarijs cohaerebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid, sublimius que meditare. Aliquando naturae tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo, & lux undique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum umbra turbabit: aequaliter splendebit omne caeli latus. Dies & nox, aeris infimi uices sunt. Tunc in tenebris uixisse dices, cum totam lucem totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum uias obscure intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi uidebitur diuina lux, cum illam suo loco uideris? Haec cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & aeternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat: si is quoque qui tandiu animum iudicat manere, quandiu retinetur corporis uinculo, solutum, totum spargi, id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit? Quamuis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recursas
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint. scies magnorum uirorum, non minus praesentia, esse utilem memoriam.

Epistola CIII.

QVid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quae nobis incidunt, non insidiantur. Illa potius uide, illa deuita, quae nos obseruant, quae captant. rari sunt casus, etiam si graues, naufragium facere, uehiculo euerti. Ab homine homini quotidianum periculum. Aduersus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat. Crepãt aedificia, antequã corruant: praenuntiat fumus incendium. Subita est ex homine pernicies: & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt uultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quòd illarum perniciosior est primus incursus; quos transire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas misit. Aut fame, aut timore coguntur ad pu-

ad pugnam. Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: vt cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne laedaris: alterum ne laedas. Commodis omnium laeteris, mouearis incommodis: & memineris quae praestare debeas, quae cauere. Sic viuendo quid consequeris? Non, ne noceant: sed, ne fallat. Quantum autem potes, in philosophiam secede. illa te sinu suo proteget. In huius sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Ipsam autem philosophiam non debebis iactare. Multis fuit periculi causa, insolenter iactata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alijs exprobret, non abhorreat à publicis moribus: nec ita agat, vt quicquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.

Epistola CIIII.

IN Nomentanum meum fugi, quid putas? vrbem? immo febrem, & quidem surrepentem. Iam manū mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paulina mea retinēte. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseuerani. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia, febrem habere coepisset, protinus nauem ascendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paulinae meae dixi, quae mihi valetudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti: incipio vt illi consulam mihi consulere: & quum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium aetatis amitto. Venit mihi in mentem in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, vt me fortius amet: impetrat illa a me, vt me indulgentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus, & interdum etiam si premunt causae, spiritus in honorem suorum vel cum tormento reuocandus, & in ipso ore retinendus est, cum bono viro viuendum sit, non quamdiu iuuat, sed quamdiu oportet. Ille qui non vxorem non amicum tanti putat, vt diutius in vita commoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, vbi vtilitas suorum exigit, nec tantum sibi velit mori, sed & si coepit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena causa ad vitam reuerti: quod magni viri saepe fecerunt. Sed hoc quoque summae humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & vitae vsus animosior, attentius conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, vtile, optabile. Habet praeterea in se non mediocre ista res gaudium & mercedem. Quid enim iucundius, quàm vxori tam carum esse, vt propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quaeris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Vt primum grauitatem vrbis excessi, & illum nidorem culinarum fumantium, quae motae quicquid pestiferi vaporis obruerant, cum puluere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? In pascuum emissus, cibum meum inuasi. Repetiui ergo iam me. non permansit marcor ille corporis dubij, & male cogitantis. incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi praestet animus, qui secretum & in occupationibus mediis, si volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, vbique quo distringatur inueniet. Nam Socratem quaerenti cuidam, quòd nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi euenit: tecum enim peregrinabaris. O quàm bene cum quibusdam ageretur, si à se aberrarent. Nunc primi seipsos sollicitant, corrūpunt, territant. Quid prodest mare traijcere, & vrbes mutare? Si vis ista, quibus vrgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta uenisse te Athenas, puta Rhodon. Elige arbitrio tuo ciuitatem. Quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? Tuos afferes. Diuitias iudicabis bonum? Torquebit te paupertas, & (quod est miserrimum) falsa. Quamuis enim multū possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis defici, quanto vinceris. Honores iudicas bonū? Male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis saepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, vt nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortem: cum illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones. Vanis semper agitaberis. Quid enim proderit, euasisse tot vrbes Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes? Ipsa pax timores subministrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quae vbi consuetudinem pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelam salutis tuae inhabilis es. Non enim vitat, sed fugit: magis autem periculis patemus auersi. Grauissimum indicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit quàm flere, quòd arboribus amoenis, & domum tuam ornantibus decidant folia. Quicquid te delectat, aeque viret. Aliud alio die casus excutiet. Sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitae putas esse, damnum, quia reparantur, etiam si non renascantur. Sed nō erunt ijdem. Ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat: sed in alijs rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex aperto fit. Alij auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, sed ipse tibi seres sollicitudinum causas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri misceas: nec speraueris sine desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperauit, nō cupiditates refraenauit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem, sed vt puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quae cum maxime aegra est, lacessit, mobiliorem leuioremq. reddit ipsa iactatio. Itaq. quae petierant cupidissime loca, cupidius deserūt,

& auium

& auium modo transuolant, citiusque quàm venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostendet, inusitata spatia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam, siue, vt Nilus, aestiuo incremento tumet, siue, vt Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu, integrae magnitudini redditur, siue, vt Maeander, poetarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & saepe in vicinum alueo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur: ceterum neque meliorem faciet, neque saniorem. Inter studia versandum est, & inter auctores sapientiae, vt quaesita discamus, nondum inuenta quaeramus. Sic eximendus animus ex miserrima seruitute in libertatem. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendũ, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit, non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus. Peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur, longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque vbique te premunt & paribus incommodis vrunt. Medicina aegro, non regio, quaerenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum? non vehiculum nauemque conscendit, sed aduocat medicum, vt fracta pars iungatur, vt luxata in locum reponatur. Quid ergo animum tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione posse sanari? Maius est istud malum, quàm vt gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem. Nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat. Aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista vrgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris causas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quae fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe: & desideria saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Haerebit tibi auaritia, quamdiu auaro sordidoque conuixeris. Haerebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis. Nunquam saeuitiam in tortoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe à vitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, saeuus, fraudulentus, multũ nocituri si prope te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. Cum Catonibus viue, cum Laelio, cum Tuberone: quod si conuiuere etiam Graecis iuuat, cum Socrate, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam. Hi iubebunt in opere esse: nec tantum scite loqui, & in oblectationem audientium verba iactare, sed animum indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est enim huius vitae fluctuantis & turbidae portus, euentura contemnere, stare fidenter, aperte tela fortunae aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergiuersantem. Magnanimos nos natura produxit: & vt quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quaerentem vbi honestissime, non vbi tutissime viuat, simillimum mundo: quẽ quantum mortalibus passibus licet, sequitur aemulaturque. Profert se, laudari & aspici gestit. Dominus omnium est, supra omnia est. Itaque nulli se rei submittit. nihil illi videtur graue, nihil quod virum incuruet.

Terribiles visu formae, letumque laborque,

Minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, & tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formae letumque laborque.

egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid inquam, in istis est tam formidabile, quam fama vulgauit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quicquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, quàm quae natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo. ipsi quoque haec possunt facere, sed nolunt. Denique quem vnquam ista destituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessicium senem, per omnia aspera iactatum, inuictum fame & paupertate, quam grauiorem illi domestica onera faciebant, & laborib. quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus, siue vxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem, siue liberos indociles, & matri quàm patri similiores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis saeuiore. Viginti & septem annis pugnatum est: post finita arma, triginta tyrannis noxae dedita est ciuitas, ex quibus plaerique inimici erant. Nouissima damnatio est sub grauissimis criminibus impleta. obiecta est & religionum violatio, & iuuentutis corruptela, quã immittere in deos, in patres, in remp. dictus est. Post haec carcer, & venenum. Haec vsque eo animum Socratis non mouerunt, vt ne vultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & singularem, vsque ad extremum seruauit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae. Vis alterum exemplum? Accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo & infestius fortuna egit, & pertinacius. Cui cum omnib. locis obstitisset, nouissime & in morte, ostendit tamen virum fortem posse inuita fortuna viuere, inuita mori. Tota illi aetas aut in armis est exacta ciuilibus, aut in aetate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus quàm Socratem in seruitute vixisse: nisi forte Cn. Pompeium & Caesarem & Crassum putas libertatis socios fuisse. Nemo mutatum Catonem,

nem, toties mutata Rep. vidit: eandem se in omni statu praestitit. In praetura, in repulsa, in accusatione, in prouincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa Reip. trepidatione cum illinc Caesar esset decem legionib. pugnacissimis subnixus, hinc tot externarum gentium praesidijs: hinc Cn. Pompeius, satis vnus aduersus omnia. Cum alij ad Caesarem inclinarent, alij ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem & omnem erectum ad res nouas vulgum: hic optimates & equestrem ordinē, quicquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, remp. & Catonem, Miraberis, inquam, cum animaduerteris

Attriden, Priamumque, & saeuum ambobus Achillem.

Vtrunque enim improbat, vtrunque exarmat. Hanc fert de vtroque sententiam. Ait se, si Caesar vicerit, moriturum: si Pompeius, exulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quae constituta esse ab hostib iratissimis poterant? Perijt itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africae solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine vllis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quoties aqua fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? Eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pompeium & Caesarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi vt alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni quàm exilium? & exilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaque aduersus ista tantum habere animi. libeat modo subducere iugo collum. In primis autem respuendae sunt voluptates: eneruant, & effeminant, & multum petunt. multum autem à fortuna petendū est. Deinde spernendae opes. auctoramenta sunt seruitutum. Aurum & argentum, & quicquid aliud felices domos onerat, relinquatur. Non potest gratis constare libertas. Hanc si magno aestimas, omnia paruo aestimanda sunt.

Epistola CV.

Quae obseruanda tibi sint, vt tutior viuas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista praecepta, quomodo si tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera, quae sint quae hominem in perniciem hominis instigent. inuenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo leuissimum est contemptus, vt multi in illo remedij causa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens praeteritur: cum stante pugnatur. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quòd cupiditatem alienam & improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic vero inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito, à quo te sensus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud ne timearis, praestabit tibi & fortunae mediocritas, & ingenij lenitas: cum te esse homines scient quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facili sit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quàm foris: tam à seruis, quàm à liberis. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adijce nunc, quòd qui timetur, timet. Nemo potuit terribilis esse secure. Contemptus superest: cuius modum in sua potestate habet, qui illum sibi adiunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonae discutiunt, & amicitiae eorum, qui apud aliquem potentem potentes sunt; quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quàm periculum constet. Nihil tamen aeque proderit, quàm quiescere, & minimum cum alijs loqui, plurimum secum. Est quaedam dulcedo sermonis quae irrepit & blandimt, & non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit non tacebit auctorem. Habet vnusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est. Vt garrulitatem suam custodiat, & contentus sit vnius auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, ni hil iniqui facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec vllo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt. Haerent. Conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat poenas, quisquis expectat: quisquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securū. Putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi oblitteratum videtur, non satis tectum. Nocent habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam.

Epistola CVI.

Tardius rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias. Vaco: & omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit quare non protinus rescriberem tibi, de quo quaerebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quaestiones explicare. Itaque dubitaui vtrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem. Humanius visum est, tam longe venientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohaerentium excerpam, & si qua erunt huiusmodi, non quaerenti tibi vltro mittam. Quae sint haec, interrogas? Quae scire magis iuuat, quàm prodest: sicut hoc

cit hoc de quo quaeris, an corpus bonum sit. Corpus est: facit enim. Quod facit, corpus est. Bonum agitat animum, & quodammodo format & continet: quae ergo propria sunt corporis. Et corporis bona sunt corpora: corpora ergo sunt & quae animi sunt. Nam & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi & quae alunt illud, & quae valetudinem eius vel custodiũt, vel restituunt, corpora sunt. Ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint; vt aliud quoque de quo non quaeris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia. si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem astringant, an faciem diffundant, an ruborem euocẽt, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & auaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona. primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia praestabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modestiam & quietem reuerentia? Quantam serenitatem letitia? Quantum rigorem seueritas? Quantam remissionem hilaritas? Corpora ergo sunt, quae colorem habitumque corporum mutant, quae in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quicquid ex illis est. Nunquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit? Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, vt ait Lucretius. Omnia autem ista quae dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, vt impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? Non audacia impellit? Non fortitudo immittit, & impetum dat? Non moderatio refraenat ac reuocat? Non gaudium extollit? Non tristitia abducit? Deniq. quicquid facimus, aut malitiae, aut virtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus est. Quod vim corpori affert, corpus. bonum corporis corporale est. bonum hominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, vt voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. Laterunculis ludimus. in superuacuis subtilitas teritur. Non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: immo simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos vt cetera in superuacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoq. intemperantia laboramus. Non vitae, sed scholae discimus.

Epistola CVII.

VBi illa prudentia tua? Vbi in dispiciendis reb. subtilitas? Vbi magnitudo? Tam pusilla te angunt? serui occupationes tuas, occasionem fugae putauerunt. Si amici deciperent, habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit: & ita vocentur, quota pars abesset rebus tuis? Desunt illi qui & operam tuam conterebant, & te alijs molestum reddebant. Nihil horum insolitum, nihil inexpectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quàm queri, quòd spargaris in publico, aut inquineris luto. Eadem vitae condicio est, quae balnei, turbae, itineris: quaedam intermittentur, quaedam incident. Non est delicata res, viuere. Longam viam ingressus es. & labaris oportet, & arietes, & cadas, & lassris, & exclames: O mors, id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Praeparetur animus contra omnia. Sciat se venisse vbi.

Luctus & vltrices posuere cubilia curae,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes. Contemnes autem, si saepe cogitaueris, & futura praesumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit; & duris quoque si praemeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit. Et quia omnia nouitate grauiora sunt; haec cogitatio assidua praestabit, vt nulli sis malo tiro. Serui te reliquerunt. Alium compilauerunt, alium accusauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit, deincepsq. accidet. Multa & varia sunt quae in nos diriguntur. Quaedam in nos fixa sunt, quaedam vibrant, & cum maxime veniunt, quaedam ad alios peruentura, nos constringunt. Nihil miremur eorum ad quae nati sumus. quae ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius est, non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur aequitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum est. aestas calores refert: aestuandum est. intemperies caeli valetudinem tentat. aegrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Alium aqua, alium ignis eripiet. Hanc rerum condicionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturae consentiamus. Natura autem hoc quod vides regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt. Turbantur maria, cũ quieuerunt. Flant inuicem venti. Noctem dies sequitur. Pars caeli consurgit, pars mergitur. Contrarijs rerum aeternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur; huic pareat: & quaecunque fiunt, debuisse fieri putet: nec velit obiurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui, quicquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouem, cuius guber-

naculo

naculo moles iſta dirigitur, quomodo Cleanthes noſter verſibus diſertiſſimis alloquitur: quos mihi in noſtrum ſermonem mutare permittitur, Ciceronis viri diſertiſſimi exemplo. Si placuerint, boni conſules: ſi diſplicuerint, ſcies me in hoc ſecutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, celſique dominator poli,
Quocunque placuit. nulla parendi mora eſt.
Aſſum impiger. fac nolle. comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, ſic loquamur. paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic eſt magnus animus, qui ſe Deo tradidit. At contra ille puſillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi male exiſtimat, & emendare mauult deos, quàm ſe.

Epiſtola CVIII.

ID de quo quaeris, ex his eſt, quae ſcire, tantum eo, vt ſcias pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis expectare libros, quos cummaxime ordine continentes totá moralem philoſophiae partem, ſtatim expediam. Illud tamen prius ſcribam, quemadmodum tibi iſta cupiditas diſcendi, qua flagrare te video, regenda ſit, ne ipſa ſe impediat. Nec paſſim carpenda ſunt, nec auide inuadenda vniuerſa. per partes peruenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quàm cui ſufficere poſſumus. Non quantum vis, ſed quantum capis, hauriendum eſt. bonum tantum habe animū: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc ſe magis laxat. Haec nobis praecipere Attalū memini, cum ſcholam eius obſideremus, & primi veniremus, & nouiſſimi exiremus: ambulantem quoq. illum ad aliquas diſputationes euocaremus, nō tantum paratum diſcentibus, ſed obuiū. Idem, inquit, & docenti & diſcenti debet eſſe propoſitum: vt ille prodeſſe velit, hic proficere. Qui ad philoſophorum ſcholas venit, quotidie ſecum aliquid boni ferat: aut ſanior domum redeat, aut ſanabilior. Redibit autē. Ea enim philoſophiae vis eſt, vt non ſolum ſtudentes, ſed etiam conuerſantes iuuet. Qui in ſolem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur. Qui in vnguentaria taberna reſederunt, & paulo diutius commorati ſunt, odorem ſecum loci ferunt. Et qui apud philoſophum fuerunt, traxerint aliquid neceſſe eſt, quod prodeſſet etiam negligentibus. Attende quid dicam, negligentibus. non repugnātibus. Quid ergo? Non nouimus quoſdam, qui multis apud philoſophiam annis perſederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni nouerim? Pertinaciſſimos quidem, & aſſiduos: quos ego non diſcipulos philoſophorum, ſed inquilinos voco. Quidam veniunt vt audiant, non vt diſcant: ſicut in theatrum voluptatis cauſa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philoſophi ſchola diuerſorium otij ſit. Non id agunt vt aliqua illic vitia deponant, vt aliquam legem vitae accipiant, ad quam mores ſuos exigant, ſed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non vt res excipiant, ſed verba: quae tam ſine profectu alieno dicant, quàm ſine ſuo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & tranſeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quàm ſolent Phrygij tibicinis ſono ſemiuiri & ex imperio furentes. Rapit illos inſtigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium ſonitus. Si quid acriter contra mortem dictum eſt, ſi quid contra fortunā contumaciter, iuuat protinus quae audias facere. Afficiuntur illi, & ſunt quales iubentur, ſi illa animo forma permaneat, ſi non impetum inſignem protinus populus honeſti diſſuaſor excipiat. Pauci illam quam conceperant mentem domum perferre potuerunt. Facile eſt auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, ſemenque virtutum: omnes ad omnia iſta nati ſumus. Cum irritator acceſſit, tūc illa animi bona velut ſopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quae publice agnoſcimus, & conſenſu vera eſſe teſtamur?

Deſunt inopiae multa; auaritiae omnia.
In nullum auarus bonus eſt, in ſe peſſimus.

Ad hos verſus ille ſordidiſſimus plaudit, & vitijs ſuis fieri cōuicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cum à philoſopho iſta dicuntur, cum ſalutaribus praeceptis verſus inſeruntur, efficacius eadē illa demiſſori in animum imperitorum? Nam (vt dicebat Cleanthes) quemadmodū ſpiritus noſter clariorem ſonum reddit, cum illum tuba per longi canalis anguſtias tractum, patentiore nouiſſime exitu effudit: ſic ſenſus noſtros clariores carminis arcta neceſſitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minuſque percutiunt, quamdiu ſoluta oratione dicuntur. vbi acceſſere numeri, & egregium ſenſum aſtrinxere certi pedes, eadem illa ſententia velut lacerto excuſſa torquetur. De contemptu pecuniae multa dicuntur, & longiſſimis orationibus hoc praecipitur, vt homines in animo, non in patrimonio putent eſſe diuitias. Eum eſſe locupletem, qui paupertati ſuae aptus eſt, & paruo ſe diuitem fecit. Magis tamē feriūtur animi, cum carmine eiuſmodi dicta ſunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod ſatis eſt poteſt.

Cum haec atque eiuſmodi audimus, ad confeſſionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil ſatis eſt, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicunt. Hunc illorum affectum vbi videris, vrge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & ſyllogiſmis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludi-

cris. Dic io auaritiam, dic io luxuriam. Cum profecisse te videris, & animos audientium affeceris, insta vehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis inijcit manum veritas, si aduocatum idoneum nacta est. Ego certe cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, saepe misertus sum generis humani, & illū sublimem altioremque humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cum vero commendare paupertatem coeperat, & ostendere, quicquid vsum excederet, pondus esse superuacuum & graue ferenti: saepe exire e schola pauperi libuit. Cum coeperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam superuacuis: libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quaedam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex bene coeptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renuntiatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se vltra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde to omnem vitam vnguento abstinemus: quoniam optimus odor io corpore est nullus. Inde vino caret stomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt. Ita tamen, vt quorum abstinentiam interrupi, modum seruem, & quidem abstinentiae proximiorem, nescio an difficiliorem: quoniam quaedam absciduntur facilius animo, quàm temperantur. Quoniam coepi tibi exponere, quàm tum maiori impetu ad philosophiam iuuenis accesserim, quàm senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagorae iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis vtrique causa erat, sed vtrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, & crudelitatis consuetudinem fieri, vbi in voluptatem esset adducta laceratio. Adijciebat, contrahendam materiam esse luxuriae. Colligebat, bonae valetudini contraria esse alimenta varia, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & animorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domicilijs, in hominem reuertatur. interim sceleris hominibus ac parricidij metum fecit, cum possint in parentis animam inscij incurrere, & ferro morsuue violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Haec cum exposuisset Sotion, & impleuisset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migrationem esse, quàm dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisue aut aqua mersis illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? Nec tantum caelestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. Itaque iudicium quidem tuum sustine. Ceterum omnia tibi in integro serua. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocētia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitati tuae damnum est? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus coepi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agitiorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quaeris, quomodo desierim? In Tiberij Caesaris principatum iuuentae tempus inciderat. alienigenarum gentium sacra mouebantur. Sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redij: nec difficulter mihi, vt inciperem melius coenare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quae resisteret corpori. Tali vtor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Haec retuli, vt probarem tibi, quàm vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quaeque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non viuere: aliquid discentium, qui propositum adferunt ad praeceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quae philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rē accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

--- Fugit irreparabile tempus.

Vigilandum est. nisi properamus, relinquimur. Agit nos, agiturque velox dies. inscij rapimur. Omnia in futurum disponimus, & inter praecipitia lenti sumus. Sed vt obseruet, quoties Virgilius de celeritate tēporum dicit, hoc vti verbo illum, Fugit.

Optima quaeque dies miseris mortalibus aeui
Prima fugit. subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, & durae rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, haec eadem quo debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, vt velocitatem rapidissimae rei possimus aequare? Meliora praeteruolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in aetate nostra, quod est optimum, primū est. Id exhauriri in alijs

alijs potius patimur, vt nobis faecem reseruemus. Inhaereat istud animo, & tamquam missum oraculo placeat:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aeui
Prima fugit. ——

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? Quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animum,& adhuc tractabilem,ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus,idoneum agitandis per studia ingenijs,& exercẽdis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est,& propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo,& omissis ad quae diuertimus, in rẽ vnam laboremus: ne hanc temporis pernicissimi celeritatem,quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tamquam optimus dies placeat,& redigatur in nostrum. Quod fugit,occupandum est. hoc non cogitat ille,qui grammatici oculis carmen istud legit. Ideo optimum quẽque primum esse diem,quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper vna ponere morbos & senectutem, non mehercule immerito. Senectus enim insanabilis morbus est. Praeterea,inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat.

——*Subeunt morbi,tristisque senectus.*

Non est quod mireris,ex eadem materia suis quemque studijs apta colligere. In eodem prato bos herbam quaerit,canis leporem,ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis,hinc grammaticus,hinc philosophiae deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnotat,duos Romanos reges esse,quorum alter patrem non habet,alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur. Anci pater nullus. Numae nepos dicitur. Praeterea notat eum quem nos dictatorem dicimus,& in historijs ita nominari legimus,apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris,& testimoniũ est,quòd qui ab illo nominatur,magister equitum est. Aeque notat,Romulum perisse solis defectione. Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id esse in Pontificalibus libris putat & Fenestella. Eosdem libros cum grammaticus explicuit, primum,Reapse, dici ab Cicerone,id est,reipsa in commentarium refert: nec minus sepse,id est,se ipse. Deinde transit ad ea,quae consuetudo saeculi mutauit: tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circo metam vocamus,calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus,& in primis illos de Africano scriptos:

——*Cui nemo ciuis neque hostis*
Quiuit pro factis reddere oprae pretium.

Ex eo se ait intelligere,apud antiquos auxilium significasse operam,ait enim,neminem potuisse Scipioni neque ciuem,neque hostem reddere operae pretium. Felicem deinde se putat,quòd inuenerit,vnde visum sit Virgilio dicere:

——*Quem super ingens*
Porta tonat caeli, ——

Ennium hoc ait Homero surripuisse: Ennio Virgilium. Est Ennij apud Ciceronem in his ipsis de rep. hoc epigramma.

Si fas endo plagas caelestum ascendere cuiquam:
Mi soli caeli maxima porta patet.

Sed ne & ipse,dum aliud ago,in philologum aut grammaticum dilabar,illud admoneo,auditionem philosophorum,lectionemque ad propositum beatae vitae trahendam: non vt verba prisca aut ficta captemus,& translationes improbas figurasque dicendi,sed vt profutura praecepta, & magnificas voces, & animosas,quae mox in rem transferantur. Sic ista discamus,vt quae fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico,quàm qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt,quàm viuendum esse praecipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinae circumferunt,nulli non vitio quod insequuntur,obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse praeceptor,quàm gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiente fluctu,gubernaculum,luctandum cum ipso mari,eripienda sunt vento vela. Quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & vomitans? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari,quàm vllam ratem? Non est loquendum,sed gubernandum. Omnia quae dicunt, quae turba audiente iactant, aliena sunt. dixit illa Plato,dixit Zeno, dixit Chrysippus, & Posidonius,& ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse,monstrabo. Faciant quae dixerint. Quoniam quae volueram ad te perferri, iam dixi,nunc desiderio tuo satisfaciam,& in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad spinosam,& auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

Epistola CIX.

AN sapiens sapienti prosit,scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum. Quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quaeritur. Prosunt inter se boni. exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent. desiderat vterque aliquem, cũ quo conferat,cum quo quaerat. Peritos luctandi, vsus exercet. Musicum,qui paria didicit,monet. Opus est &

sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Praeter haec, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit, quae inuenerit. Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiae assentiendo, voluptates laudando. Et tunc maxime laborant mali, vbi plurimum vitia miscuere, & in vnū collata nequitia est. Ergo ex contrario bonus bono proderit. Quomodo inquis? Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuae tranquillitatis crescet vtrinsque laetitia. Praeterea quarundā illi rerum notitiam tradet. Non enim omnia sapiens scit: etiam si sciret, breuiores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: nō scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. Vtetur propria velocitate: sed nihilominus adiuuat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Objicies. Detrahe illi vim propriam, & ille nihil agit. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus linguā palatoque ad huiusmodi gustum, vt ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet vtrunque talem esse, vt & ille prodesse possit, & huic profecturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri superuacuum est: & in summum producto bonum superuacuum est, quod prosit. Nunquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quaerit? Nunquid armatus miles quantū in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim vitae instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, vt summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Ad haec respondeo. Primū multum interest inter ista quae comparas. Calor enim vnus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuuatur adiectione caloris vt caleat. Sapiens non potest in habitu suae mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet. Adijce nunc, quòd omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaq. prodest, qui virtutes alicuius pares sui amat, amandasque inuicem praestat. Similia delectant: vtiq. vbi honesta sunt, & probare ac probari sciūt. Etiamnū. Sapientis animum perite monere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem mouere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus est: sic vt moueatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. Prodesse dicūtur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in vsus vitae cara aut necessaria. In his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est animū secundū naturam mouere virtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit bono fiet. Necesse est enim, alienam virtutem exercēdo, exerceat & suam. Sed vt remoueas ista, quae aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne carū est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quaestione, argumenti causa, in alteram transeā. Quaeritur enim, an deliberaturus sapiens, in consilium, aliquem sit aduocaturus: quod facere illi necessarium est, cum ad haec ciuilia & domestica venitur, & (vt ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquādo sapienti. Suadebit enim. Sed in illis quoque magnis ac diuinis, vt diximus, cōmuniter honesta tractando, & animos cogitationesq. miscendo, vtilis erit. Praeterea secundū naturā est & amicos complecti, & amicorū actu, vt suo proprioq. laetari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quae in exercendo se, vsu valet. Virtus autē suadet praesentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animū. Facilius intendet explicabitq. qui aliquem sibi assumpserit. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quàm in suo. Hoc illis euenit, quos amor sui excaecat, quibusque dispectum vtilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quaedam sunt, quae etiā sapientes in alio, quàm in se diligentius vident. Praeterea illud quod dulcissimum honestissimumq. est, idē velle atq. idem nolle, sapiens sapienti praestabit. Egregium opus pari iugo ducet. Persolui quod exegeras, quanquā in ordine rerum erat, quas moralis philosophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quàm acumen exercere. Toties enim illo reuertor: Quid ista me res iuuat? Fortiorem faciet, iustiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat. Adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? Magna promisisti: exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiam si circa me gladij micarent, etiam si mucro tangeret iugulum. Dicebas securum fore, etiam si circa me flagrarent incendia, etiam si subitus turbo toto nauem meam mari raperet. Haec mihi praesta tu, vt voluptatem, vt gloriam contemnam: postea docebis implicita soluere, ambigua distinguere, obscura perspicere. Nunc doce, quod necesse est.

Epistola CX.

EX Nomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propitiauit. Sepone in praesentiā, quae quibusdā placent. Vnicuiq. nostrū paedagogum dari Deū, non quidē ordinariū, sed hunc inferioris notae, ex eorū numero quos Ouidius ait, de plebe deos. Ita tamē hoc seponas volo, ut memineris maiores nostros,

qui

qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse. Singulis enim & genium & Iunonem dederunt. Postea videbimus, an tantum dijs vacet, vt priuatorum negotia procurent. Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunae dati, nulli te posse imprecari quicquam grauius, quàm si imprecatus fueris, vt se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum poena putaueris, optes, vt infestos deos habeat. Habet, inquam, etiam si videtur eorum fauore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intuere, quid sint res nostrae, non quid vocentur, & scies plura mala contingere nobis, quàm accidere. Quoties enim felicitatis causa, & initium fuit quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradū sibi struxit in praeceps, & aliquem iam eminentem alleuauit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, vnde tuto caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quicquam, si exitum spectes, vltra quem natura neminem deiicit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud, vnde felix eijcitur & illud vnde infelix emittitur. Nos vtraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana condicione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum astringo? Non est quòd quicquam timendum putes. Vana sunt ista quae nos mouent, quae attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metū alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere, iam apparebit quàm breuia, quàm incerta, quàm tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum cōfusio, qualis Lucretio visa est.

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti, non timemus in luce, omnia nobis fecimus tenebras. nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quàm sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, vt longius reuocandi simus: & cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseueramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vnu autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadē quamuis sciat, retractauerit, & ad se saepe retulerit: si quaesierit quae sint bona, quae sint mala: quibus hoc sit falso nomen ascriptum: si quaesierit de honestis, de turpibus, de prouidentia. Nec intra haec humani ingenij sagacitas sistitur. Prospicere & vltra mūdum libet, quo feratur, vnde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, vt auaritiae seruiret, vt relicto mundo terminisque eius & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quaereret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quicquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram: vltro dedit: nocitura altissime pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. Ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famae, ceteris aeq. vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor vt facias? Nihil noui: nec enim nouis malis remedia quaeruntur. Sed hoc primum, vt tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vbique occurrent: superuacua & semper, & toto animo quaerenda sunt. Non est autem quòd te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem. Quae est enim virtus, superuacua contemnere? Tunc te admirare, cum contempseris necessaria. Non magnam rem facis, quòd viuere sine regio apparatu potes: quod non desideras miliarios apros, nec linguas phoenicopterorum, & alia portēta luxuriae iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris: herbas, vbi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tamquā recepta seruantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quicquid acceperit? Delectant te disposita, quae terra marique capiuntur. Alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nidor horum, arte quaesitus. At mehercule ista sollicite scrutata, varieque condita, cum subierint ventrem, vna atque eadem foeditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? Exitum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium haec dicere: Diu mihi, inquit, imposuere diuitiae. Stupebam, vbi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat. Existimabam similia esse quae laterent, his quae ostenderentur: sed in quodam apparatu vidi totas opes vrbis, caelatas ex auro & argento, & his quae pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, & vestes vltra non tātum nostrum, sed vltra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, & alia quae res suas recognoscēs summi imperij fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quàm irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniae pompa? Ad discendam auaritiam conuenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quàm attuleram. Contempsi diuitias, non quia superuacuae, sed quia pusillae sunt. Vidistine, quàm intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus dispositusque, transierit? Hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Accessit illud quoque. Tam superuacuae mihi visae sunt habentibus quàm fuerant spectan

 tibus.

tibus. Hoc itaq. ipsi mihi dico, quoties tale aliquid praestrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istae res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad veras potius te converte diuitias: disce paruo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argento reponere: aeque turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quaeris, quod sit remedium inopiae? Famem fames finit. Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quae seruire te cogunt? Quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Haec ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit. Liber est autem, non in quem parum licet fortunae, sed in quē nihil. Ita est: nihil desideres, oportet, si vis Iouem prouocare, nihil desiderantem. Haec nobis Attalus dixit: natura omnibus. Quae si voles frequenter cogitare, id ages, vt sis felix, non vt videaris: & ut tibi videaris, non alijs.

Epistola CXI.

Quid vocentur Latine sophismata, quaesisti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum haesit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in vsu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen uidetur mihi, quo Cicero usus est. Cauillationes uocat: quibus quisquis se tradidit, quaestiunculas quidem uafras nectit: ceterum ad uitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperatior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciae, inexuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus. Cum accesseris, tunc manifestum fit quàm in arduo summa sint. Talis est, mi Lucili, uerus & rebus, non artificijs philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis verae. Non exurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuuant, longioresque quam sunt, videri volunt. Contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eo vsque creuisse, quo manum fortuna non porrigit? Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu vita procedit, siue fluctuatur per aduersa ac difficilia. Hanc constantiam cauillationes istae, de quibus paulo ante loquebar, praestare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc, cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum: dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles vacet, cum vix tota vita sufficiat, vt hoc vnum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. Secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

Epistola CXII.

Cupio mehercule amicum tuum formari, vt desideras, & institui: sed valde durus capitur, immo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quaelibet insitionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram praecidere: vt, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. Indulsit vitijs, simul & emarcuit, & indurauit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. Non dico illum mentiri tibi. putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria. cito tamen redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines vitā suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaq. de illo feramus sententiam, cum fidē nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. Nunc illis male conuenit.

Epistola CXIII.

Desideras tibi scribi à me, quid sentiā de hac quaestione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, vt exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Quae sint ergo quae antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, vt simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quàm animus, quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid. Agi autem nihil sine impetu potest. Si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur, vt multa animalium millia habitent in his angustijs pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quaeris, quid aduersus ista respondeatur? Vnaquaeque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? Dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias. Ista omnia vnum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, vt duo sint. Quicquid vnum multiplex est, sub vnam cadit naturam: itaque vnum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus.

Quare?

Quare? quia animus mei pars eſt. Tunc aliquid per ſe numerabitur, cum per ſe ſtabit. Vbi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud: Quare? Dicam: quia quod aliud eſt, ſuum oportet eſſe, & proprium, & totum, & intra ſe abſolutum. Ego in alia eſſe me ſententia profeſſus ſum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, ſi hoc recipitur: ſed oppoſita quoque illis vitia & affectus, tanquam ira, timor, luctus, ſuſpicio. Vltra res iſta procedet. omnes ſententiae, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum eſt. Non enim quicquid ab homine fit, homo eſt. Iuſtitia quid eſt? inquit. Animus quodammodo ſe habens. Itaque ſi animus animal eſt, & iuſtitia. Minime. Haec enim habitus animi eſt, & quaedam vis. Idem animus in varias figuras conuertitur, & non toties animal aliud eſt, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal eſt. Si iuſtitia animal eſt, ſi fortitudo, ſi ceterae virtutes. vtrum deſinunt animalia eſſe ſubinde, ac rurſus incipiunt, an ſemper ſunt? Deſinere virtutes non poſſunt: ergo multa animalia, immo innumerabilia in hoc animo verſantur. Non ſunt, inquit, multa: quia ex vno religata ſunt, & partes vnius ac membra ſunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis eſt Hydrae, multa habentis capita, quorum vnumquodque per ſe pugnet, per ſe noceat. Atqui nullũ ex illis capitibus animal eſt, ſed animalis caput. Ceterum ipſa vnum animal eſt. Nemo in Chimaera leonem eſſe animal dixit, aut draconem. Hae partes erant eius. partes non ſunt animalia. Quid eſt quo colligas iuſtitiam animal eſſe? Agit, inquit, aliquid, & prodeſt: quod autem agit aliquid, & prodeſt, impetum habet: quod autem impetum habet, animal eſt. Verum eſt, ſi ſuum impetum habet. ſuum autem nõ habet, ſed animi. Omne animal donec moriatur, id eſt quod coepit: homo donec moriatur, homo eſt: equus item, & canis: tranſire enim in aliud non poſſunt. Iuſtitia, ideſt, animus quodam modo ſe habens, animal eſt. Credamus. Deinde animal eſt fortitudo, id eſt, animus quodam modo ſe habens. Quis animus? Ille qui modo iuſtitia erat: tenetur in priore animali: in aliud animal ei tranſire non licet. In eo illi, in quo primum eſſe coepit, perſeuerandum eſt. Praeterea vnus animus duorum animalium eſſe non poteſt, multo minus plurium. Si iuſtitia, fortitudo, temperantia, cetaereque virtutes animalia ſunt: quomodo vnum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non ſunt animalia. Non poteſt vnum corpus plurium animalium eſſe: hoc & ipſi fatentur. Iuſtitiae quod eſt corpus? Animus. Fortitudinis quod eſt corpus? Idem animus. Atqui vnum corpus eſſe duorum animalium non poteſt. Sed idem animus, inquit, iuſtitiae habitum induit, & fortitudinis, & temperantiae. Hoc fieri poſſet, ſi quo tempore iuſtitia eſſet, fortitudo non eſſet. quo tempore fortitudo eſſet, temperantia non eſſet. Nunc vero omnes virtutes ſimul ſunt. Iſta quomodo erunt ſingula animalia, cum vnus animus ſit, qui plus quàm vnum animal non poteſt facere? Denique nullum animal pars eſt alterius animalis. Iuſtitia autem pars eſt animi: non eſt ergo animal. Videor mihi in re confeſſa perdere operam. Magis enim indignandum de iſto, quàm diſputandum eſt. Nullum animal alterius pars eſt. Circunſpice omnium corpora, nulli non & color proprius eſt, & figura ſua, & magnitudo. Inter cetera, propter quae mirabile diuini artificis ingenium eſt, hoc quoque exiſtimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit. etiam quae ſimilia videntur, cum contuleris, diuerſa ſunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non ſua proprietate ſignatum: tot animalia. nulli ſimilitudo cum altero conuenit. Vtique aliquid intereſt. Exegit à ſe, vt quae alia erant, & diſſimilia eſſent, & imparia. Virtutes, vt dicitis, omnes pares ſunt: ergo non ſunt animalia. Nullum non animal per ſe aliquid agit. Virtus autem per ſe nihil agit, ſed cum homine. Omnia animalia aut rationalia ſunt, vt homines, vt dij: aut irrationalia, vt pecora. Virtutes vtiq. rationales ſunt. atqui nec homines ſunt, nec dij. ergo nõ ſunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, niſi primum ſpecie alicuius rei irritatum eſt: deinde impetum cepit, deinde aſſenſio confirmauit hunc impetum. Quid ſit aſſenſio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionem meam. oportet me ſedere. tunc demum ſedeo. haec aſſenſio in virtute non eſt. Puta enim prudentiam animal eſſe. quomodo aſſentietur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: prudentia enim ei cuius eſt proſpicit, non ſibi. Nam nec ambulare poteſt, nec ſedere: ergo aſſenſionẽ non habet. Quod aſſenſionẽ non habet, rationale animal non eſt. Virtus ſi animal eſt, rationale eſt: rationale autẽ nõ eſt, ergo nec animal. Si virtus animal eſt: virtus autem bonum eſt: omne bonum animal eſt. Hoc noſtri fatentur. Patrẽ ſeruare, bonũ eſt: & ſententiã prudenter in ſenatu dicere, bonum eſt: & iuſte decernere, bonum eſt. Ergo & patrem ſeruare, animal eſt: & prudenter dicere, animal eſt. Eouſque res excedet, vt riſum tenere non poſſis. Prudenter tacere, & coenare bene, bonum eſt: ita & tacere & coenare, animal eſt. Ego mehercule titillare nõ deſinã, & ludos mihi ex iſtis ſubtilibus ineptijs facere. Iuſtitia & fortitudo ſi animalia ſunt, certe terreſtria ſunt. Omne animal terreſtre alget, eſurit, ſitit. Ergo iuſtitia alget, fortitudo eſurit, clementia ſitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant iſta animalia, hominis, an equi, an ferae? Si rotundã illis, qualem Deo, dederint formam: quaeram, an & auaritia, & luxuria, & dementia aeque rotundae ſint: ſunt enim & ipſae animalia. Si has quoq. rotundauerint, etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal ſit, nec ne: confiteantur neceſſe eſt. Deinde dicant, ambulationem eſſe animal, & quidem rotundũ. Ne putes autem me primum ex noſtris, non ex ſcripto loqui, ſed meae ſententiae eſſe: inter Cleanthem & diſcipulum eius Chryſippum non conuenit quid ſit ambulatio. Cleanthes ait, ſpiritum eſſe à principali vſque in pedes permiſſum: Chryſippus, ipſum principale quod eſt. Ergo cur non ipſius Chryſippi exemplo ſibi quiſque ſe vindicet, & iſta tot animalia, quot mundus ipſe non poteſt capere, derideat?

deae? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poeta est & orator, & tamē vnus: sic virtutes istae animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodam modo se habens. Sublata est quaestio, conuenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiam feram: Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est, sermo ergo animal est. Prudens versus bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est. quod cum maxime agitur, dissilio risu: cum mihi propono soloecismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Haec disputamus, attractis supercilijs, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere illud Caecilianum: O tristes ineptias: ridiculae sunt. Quin itaque potius aliquid vtile nobis ac salutare tractamus, & quaerimus quomodo ad virtutes venire possimus, quae nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullū animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita conualuit, & omnes casus antequā exciperet, meditando praedomuit. Quid est fortitudo? Munimentum humanae imbecillitatis inexpugnabile. Quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre volo: Non est quod vnquam fortunae armis putes esse te tutum. Tuis pugna contra ipsam. fortuita non armant. Itaq. contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidē Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quicquid gentium vsq. in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque. Sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris, aliàs scelus, aliàs desiderium suum maerens, victor tot regum atque populorum, irae tristitiaeque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potius haberet in potestate, quàm affectus. O quàm magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouas veterib. adiungunt, ignari quod sit illud ingens paratumque regnum. Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quàm sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque. sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat. Me iustum esse gratis oportet. Parum est. adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iubeor, vt tota cogitatio à priuatis commodis, quamlongissime auersa sit. Non est quod spectes, quod sit iustae rei praemium maius quàm iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quàm multi aequitatem tuam nouerint. Qui virtutem tuam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriae. Non vis esse iustus sine gloria. At mehercules saepe iustus esse debebis cum infamia. Et tunc si sapis, mala opinio bene parta delectat.

Epistola CXIIII.

QVare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quaeris: & quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces, & fidem egressi placuerint, alias abruptae sententiae, & suspiciosae, in quibus plus intelligendum est, quàm audiendum. Quare aliqua aetas fuerit, quae translationis iure vteretur inuerecunde. Hoc quod audire vulgo soles, quod apud Graecos in prouerbium cessit, talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriae publicae, orationis lasciuia: si modo non in vno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est. Illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus languet, trahi membra, & pigre moueri pedes? si ille effeminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, concitari gradum? Si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? Ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Maecenas vixerit, notius est, quàm vt narrari nunc debeat. Quomodo ambulauerit, quàm delicatus fuerit, quàm cupierit videri, quàm vitia sua latere noluerit. Quid ergo? Nō oratio eius aeque soluta est, quàm ipse discinctus? Non tam insignita illius verba sunt, quàm cultus, quàm comitatus, quàm domus, quàm vxor? Magni ingenij vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiae plenam. Mecoenas in cultu suo. Quid purius amne, siluisque ripa comantibus? Vide vt alueum lintribus arent, versoque vado remittant hortos. Quid si quis femina cirro crispat, &, labris columbatur? Incipitque suspirans, vt ceruice laxa feratur. nemo tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagaenaque tentant domos, & saepe mortem exigunt. Genium festo vix suo testem, tenuis cerei fila & crepacem mola focum materaut vxor inuestiunt. Non statim haec cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in vrbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Caesaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrinque auribus, non aliter quàm in Mimo diuites fugitiui solent? Hunc esse ✠

cui

cui cummaxime ciuilibus bellis strepentibus, & sollicita vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quàm ipse? Hunc esse, qui vxorem millies duxit, cum vnam habuerit? Haec verba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoque non minus nouos & prauos & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec vlla alia re, quid posset, quàm licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit, istis orationis portentosissimae delicijs. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istae ambages compositionis, hoc verba transuersa, hoc sensus magni quidem saepe, sed eneruati dum exeunt, cuiuis manifestum facient, motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit. Deinde supellectili laboratur, deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus pauimentorum respondeat nitor: deinde ad coenas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate, & soliti ordinis commutatione captatur: vt ea quae cludere coenam solent, prima ponantur, vt quae aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assueuit animus fastidire, quae ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione quod nouum est, quaerit: & modo antiqua verba atque exoleta reuocat & profert: modo fingit, & ignota deflectit: modo id quod nuper increbruit, pro cultu habetur: audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus praecidant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit. Sunt qui illos detineant, & porrigant. Sunt qui non vsque ad vitium accedant: necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti, sed qui ipsum vitium ament. Itaque vbicunque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto descisse, non erit dubium. Quomodo conuiuiorum luxuria, quomodo vestium, aegrae ciuitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoque, à quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudicijs distant. Hoc magis mirari potes, quòd non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est. Nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcumque vis magni nominis virum. dicam, quid illi aetas sua ignouerit, quid in illo sciens dissimulauerit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam quibus profuerint. Dabo, inquam, maximae famae, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, vt illas secum tractura sint. Adijce nunc, quòd oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam ciuitatis, quae nunquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno saeculo petunt verba. Duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis & Crassus & Curio nimis culti & recentes sunt. Ad Appium vsque & ad Coruncanium redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum & vsitatũ volunt, in sordes incidunt. Vtrunque diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quàm si vellent splendidis vti, ac sonantibus, & poeticis, necessaria & in vsu posita vitare: tam hûc dicam peccare, quàm illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem vellit. Ad cõpositionem transeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam praefractam & asperã probant, disturbant de industria, si quid placidius effluxit, nolunt sine salebra esse iuncturam, virilem putant, & fortem, quae aurem inaequalitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu expectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quàm solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillae sunt, & pueriles, aut improbae, & plus ausae quàm pudore saluo licet: sed si floridae sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectu, nihil amplius quàm sonant. Haec vitia vnus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est. Ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatae sententiae, & verba ante expectatum cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Arruntius vir rarae frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illum genus nitens. Est apud Sallustium. Exercitum argento fecit. id est, pecunia parauit. Hoc Arruntius amare coepit. Posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostri fecere. Alio loco, Hiero rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare uolui. Totus his contexitur liber. Quae apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & paene continua, nec sine causa: ille enim in haec incidebat: at hic illa quaerebat. Vides autem quid sequatur, vbi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius, Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait, Repente hiemauit tempestas. Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemauit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias leues, praeter militem & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma ciuilia, aequi boni famas petit. Arruntius non temperauit, quominus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. Haec ergo & huiusmodi uitia, quae alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriae, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu aestimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod uides istos sequi, qui aut uellunt barbam, aut interuellunt: qui labra pressius tondent & abradunt, seruata & submissa cetera parte: qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentẽ

togam,

togam.qui nolunt facere quicquam,quod hominum oculis transire liceat. Irritant illos, & in se aduertunt. Volunt vel reprehendi,dum conspiciantur. Talis est oratio Maecenatis,omniumque aliorum, qui non casu errant,sed scientes,volentesque.Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat,quàm mens cessit oneri,& inclinata vel prodita est: ita illa oratio, (quid aliud quàm ebrietas?) nulli molesta est,nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus,ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus,vultus,incessus. Illo sano ac valente,oratio quoque robusta,fortis,virilis est. Si ille procubuit,& cetera sequuntur ruinam.

Rege incolumi,mens omnibus vna est.
Amisso,rupere fidem.

Rex noster est animus. Hoc incolumi,cetera manent in officio,parent & obtemperant. Cum ille paulũ vacillauit,simul nutant. Cum vero cessit voluptati,artes quoque eius,actusque marcent,& omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine vsus vsum,perseuerabo. Animus noster modo rex est,modo tyrannus. Rex,cum honesta intuetur,salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe,nihil sordidum. Vbi vero impotens, cupidus,delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum,& fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes,instantq. qui initio quidem gaudent, vt solet populus largitione nocitura frustra plenus,& quae non potest haurire,contrectat. Cũ vero magis ac magis vires morbus exedit,& in medullas neruosq. descendere deliciae,conspectu eorũ,quibus se nimia auiditate inutilem reddidit, laetus,pro suis voluptatibus habet spectaculũ alienarũ, subministrator libidinum,testisque,quarum sibi vsum ingerendo abstulit: nec illi tam gratum est abundare iucundis, quàm acerbum,quòd non omnem illum apparatum per gulam ventremque transmittit: non cum omni exoletorum feminarumq. turba conuolutatur: maeretq.,quòd magna pars suae felicitatis exclusa corporis angustijs,cessat. Nunquid enim,mi Lucili,hic furor est, quod nemo nostrum mortalem se cogitat? quod nemo imbecillum? immo quòd nemo nostrum vnum esse se cogitat? Aspice culinas nostras, & concursantes inter tot ignes coquos nostros. Vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Aspice veteraria nostra,& plena multorum saeculorum vindemijs horrea. Vnum putas videri ventrem,cui tot consulum,regionumque vina conduntur? Aspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent,fodiant. Vnum putas videri ventrem,cui & in Sicilia,& in Africa seritur? Sani erimus,& modica concupiscemus,si vnusquisque se numeret: metiatur simul corpus,sciatque, nec multũ capere,nec diu posse. Nihil tamen aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quàm frequens cogitatio breuis aeui,& huius incerti. Quicquid facies,respice ad mortem.

Epistola CXV.

Nimis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo. Habeo maiora quae cures. Quaere quid scribas,non quemadmodum:& hoc ipsum,non vt scribas,sed vt sentias: vt illa quae senseris,magis applices tibi,& veluti signes. Cuiuscunque orationem videris solicitam & politam, scito animum quoque nõ minus esse pusillis occupatũ. Magnus ille remissius loquitur,& securius. Quaecunque dicit, plus habent fiduciae, quàm curae. Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraueris forte,nihil solidum. Oratio vultus animi est: si circumtonsa est, & fucata,& manufacta,ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum uirile concinnitas. Si nobis animum boni uiri liceret inspicere,o quam pulchrã faciem, quàm sanctam,quàm ex magnifico placidoque fulgentẽ uideremus: hinc iustitia,illinc fortitudine, hinc temperantia,prudentiaque lucentibus. Praeter has frugalitas,& continentia,& tolerantia,& libertas,comitasque,& (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum,splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, tum elegantia,& ex illis magnanimitas eminentissima, quantum, dij boni, decoris illi, quantum ponderis,grauitatisque adderent? quanta esset cum gratia auctoritas? Nemo illum amabilem,qui non simul uenerabilem diceret. Si quis uiderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quàm cerni inter humana consueuit,nonne uelut numinis occursu obstupefactus resistat,& ut fas sit uidisse, tacitus precetur? Tum auocante ipsius uultus benignitate productus,adoret ac supplicet:& diu contẽplatus multum extantem,supraque mensuram solitorum inter nos aspici,elatam,oculis miti quidem, sed nihilominus uiuido igni flagrantibus,tunc demum illam Vergilij nostri uocem uerens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis,nec vox hominem sonat.
Sis felix,nostrumque leues quaecunque laborem.

Aderit,leuabitque,si colere eam uoluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis,nec auro argentoque suspenso,nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta uoluntate. Nemo non,inquam,amore eius arderet,si nobis illam uidere contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, & aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt,aut obscuro retinent. Sed quemadmodum uisus oculorum quibusdam medicamentis acui solet,& repurgari: sic & nos,si aciem animi liberare impedimentis uoluerimus,poterimus perspicere uirtutem,etiam obrutam corpore,etiam paupertate opposita,& humilitate,& infamia obiacentibus. Cernemus,inquam,pulchritudinem illam,quamuis sordido obtectam: Rursus aeque malitiam,& aerumnosi animi ueternum perspiciemus: quamuis multus circa diui-

tiarum

tiarum radiantium splendor impediat, & intuentem, hinc bonorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quàm contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus praeferunt paruo aere empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, vt Aristo ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes varietatis delectant: nos ingentium maculae columnarum: siue ex Aegyptijs arenis, siue ex Africae solitudinibus aduectae, porticum aliquam vel capacem populi coenationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum sciamus quale sit, quod absconditur. oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? Scimus enim sub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium illorum quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Haec ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quae magistratus & iudices facit, pecunia quae ex quo in honore esse coepit, verus rerum honor cecidit. Mercatoresque & venales inuicem facti, quaerimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pij sumus, ad mercedem impij. Honesta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelerata promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, creuitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Dijs velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, vt paupertas maledicto probroque sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poetarum, quae affectibus nostris facem subdant, quibus diuitiae velut vnicum vitae decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dij immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis.
Clara micante auro.

Eiusdem currum aspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae
Curuatura rotae, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt saeculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari pessimum, vt diues vocer.
An diues, omnes quaerimus: nemo, an bonus.
Non quare, & vnde: quid habeas, tantum rogant.
Vbique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quaeris? nihil.
Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non voluptas matris, aut blandae potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens,
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores caelitum atque hominum mouet.

Cum hi nouissimi versus in tragoedia Euripidis pronuntiati essent, totus populus ad eijciendũ & actorem & carmen consurrexit vno impetu, donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, vt expectarent, viderentque quem admirator auri exitũ faceret. Dabat in illa fabula poenas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim auaritia sine poena est, quamuis satis sit ipsa poenarum. O quantum lacrimarum, o quantum laborum exigit: quàm misera desideratis, quàm misera partis est. Adijce quotidianas solicitudines, quae pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quàm quaeritur. Quantum damnis ingemiscunt, quae & magna incidunt, & maiora videntur. Denique vt nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines & diuitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? Tu vllos esse condicionis peioris existimas, quàm qui habent & miseriam & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cũ diuitibus deliberarent. Vtinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statũ. profecto vota mutassent: cum interim illi noua suscipiunt, qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiam si cursu venit, satisfaciat. Queruntur & de consilijs, & de processibus suis: maluntq. semper, quae reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia praestabit; quo equidem nihil maius existimo. Nunquam te paenitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, nõ perducent te apte verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant vt volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quae alijs displicent, sibi placens: qui profectum suum vita aestimet, & tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

Epistola CXVI.

VTrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, saepe quaesitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut vtilis possit vlla mediocritas morbi.

morbi. Noli timere: nihil eorum quae tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque praebebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitae necessarias, aut vtiles, aut iucundas putes. Detraham vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam: vt eadem illa intrepidus facias, vt certiore consilio, vt voluptates illas magis sentias. Quid ni? Ad te magis peruenturae sunt, si illis imperabis, quàm si seruies. Sed naturale est, inquis, vt desiderio amici torquear. da tempus lacrymis tam iuste cadentibus. naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari. Quare non permittas mihi hunc tam honestum malae opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis vt desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur facilius, quàm expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? Curam nobis nostri natura mandauit. Sed huic vbi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessarijs rebus admiscuit, non vt illã peteremus, sed vt ea sine quibus nõ possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio. Si suo veniat iure, luxuria est. Ergo intrãtibus resistamus: quia facilius, vt dixi, nõ recipiũtur quàm exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus lõge producitur, nec vbi vis, accipit finem. Sapienti non solicite custodire se tutum est. & lacrimas suas & voluptates vbi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panaetius respondisse adulescentulo cuidam quaerenti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longe absumus, non est committendum vt incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius irritamur, siue contempsit, superbia accendimur. Aeque facilitas amoris, quàm difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscij nobis imbecillitatis nostrae, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formae, nec adulationi, nec vllis rebus blande trahentibus. Quod Panaetius de amore quaerenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus. In sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura praecipitis. Nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum. Concupiscemus, sed temperate. Irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? Quia nos posse non credimus. Immo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quàm excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in causa est: non posse praetenditur.

Epistola CXVII.

MVltum mihi tibiq. negotium concinnabis, &, dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quaestiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris, salua gratia, nec consentire salua conscientia possum. Quaeris, an verum sit, quod Stoicis placet; Sapientiam bonũ esse, sapere bonum non esse. Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonũ est facit. Quicquid facit, corpus est. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, vt prosit. si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt. Sequitur, vt necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem condicionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiae: itaque nec facit quicquam, nec prodest. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum est sapere? dicimus, referentes ad id, ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hos quid ab alijs respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, & in alia parte considere. Isto modo, inquiunt, nec beate viuere bonum est. Velint nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse, & beate viuere bonum non esse. Etiamnunc quoque nostris illud opponitur: Vultis sapere? Ergo expetenda res est sapere. si expetenda res est, bonum est. Coguntur nostri verba torquere, & vnam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inseri non sinit. Ego illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: ad expetendum quod bono contingit: quod, cum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, & nostros iudico in hoc descendere: quia iam primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus praesumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de dijs opinio insita est: nec vlla gens vsquam est adeo extra leges, moresque proiecta, vt non aliquos deos credat. Cum de animarum aeternitate disserimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac publica persuasione. Neminem inuenies, qui non putet & sapientiam bonum, & sapere. Non faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum. Nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, vtrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quàm illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest. Quod tangit, corpus est. Si extra est, postquam acciderat, recessit. Quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si ualetudo indifferens est: & valere indifferens est. Si forma indifferens est: & formosum esse indifferens est. Si iustitia bonum est: & iustum esse bonum est. Si turpitudo malum est: & turpem esse malum est. Tam mehercules

quàm

quàm si lippitudo malum est, & lippire malum est, Hoc vt scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, vt quibusdam vtrumque vnum videatur atque idem. Sed illud libenter quaesierim: Cum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit. Bonum negant esse. malum vtique non est: sequitur, vt medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, vt sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiae. Hoc ergo quod vocas sapere, vtrum facit sapientiam, an patitur? siue facit illud, siue patitur, vtroque modo corpus est. Nam & quod fit, & quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est. Vnum enim deerat illi, quominus bonum esset, quòd incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cum in vtrolibet eorum & alterum sit. Nunquid enim quenquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Nunquid quenquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distingunnt: ab illis diuisio vsque ad Stoicos venit. Qualis sit haec, dicam. Aliud est ager: aliud, agrum habere. Quid ni? Cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia: aliud, sapere. Puto concedes duo esse haec, id quod habetur, & eum qui habet. Habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitae est. Sapere quid est? Non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquir, naturae corporum tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enuntiatiui corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos & animũ intendi. Dico deinde, Cato ambulat. non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiatiuum quiddam de corpore: quod alij effatum vocant, alij enuntiatum, alij edictum. Sic cum dicimus sapientiã, incorporale quiddam intelligimus. Cum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, vtrum illud dicas, an de illo. Putemus in praesentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus aliud quidẽ sit sed nihilominus bonũ? Dicebas paulo ante, aliud esse agrũ: aliud habere agrum. Quid ni? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. Illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, eiusdẽ naturae sunt vtraque, & qui habet sapientiã, & ipsa quae habetur. Praeterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodẽ est & quod habetur, & qui habet. Ager iure possidetur: sapientia natura. ille abalienari potest, & alteri tradi, haec nõ discedit à domino. Non est itaq. quòd cõpares inter se dissimilia. Coeperã dicere, posse ista duo esse, & tamẽ vtraq. bona. Et sapientiã, & sapientẽ duo esse: & vtrumq. bonũ esse cõcedis. Quomodo nihil obstat, quo minus & sapientia bonũ sit, & habens sapientiã: sic nihil obstat, quo minus & sapientia bonũ sit, & habere sapientiã, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, vt sapiã. Quid ergo? Non est id bonum, sine quo nec illud bonum est. Vos certe dicitis, sapientiam, si sine vsu detur, accipiendam non esse. Quis est vsus sapiẽtiae? Sapere: hoc est in illa pretiosissimũ: quo detracto, superuacua fit. Si tormẽta mala sunt, torqueri malũ est: adeo quidẽ, vt illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapiẽtia habitus perfectae mẽtis est: sapere, vsus perfectae mẽtis. Quomodo potest vsus eius bonũ nõ esse, quae sine vsu bonũ nõ est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda. Fateris. Interrogo, an vsus sapiẽtiae sit expetẽdus. Fateris. Negas enim te illã recepturũ si vti ea prohibeatis. Quod expetendũ est, bonũ est. Sapere, sapientiae vsus est: quomodo eloquentiae, loqui: quomodo oculorũ, videre. Ergo sapere, sapientiae vsus est. Vsus autẽ sapientiae expetendus est. Sapere ergo expetendũ est. Si expetendũ est, bonũ est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dũ accuso, & verba apertae rei impendo. Cui enim dubiũ potest esse, quin si aestus malũ est, & aestuare malũ sit? Si algor malũ est, malum sit algere? Si vita bonum est, & viuere bonũ est. Omnia ista circa sapientiã, non in ipsa sunt. At nobis in ipsa commorandum est, etiam si quid euagari libet, amplos habet illa spatiososq. recessus. De deorũ natura quaeramus, de siderum alimento, de his tam varijs stellarũ discursibus: an ad illarum motus nostra moueantur corpora, an corporibus omniũ, animisq. illinc impetus veniat. An & haec quae fortuita dicuntur certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinũ, aut expers ordinis voluatur. Ista iam à formatione morũ recesserunt: sed leuant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinẽ attollunt. Haec vero de quibus paulo ante dicebam, minuũt & deprimunt, nec vt putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temere me geram, subibo huius voti aleam. Tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, vt mihi viam monstres, qua ad ista perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studijs firmem: quemadmodum quae me extransuerso ferunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates remoueam, quae ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram aerumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo vltimum & necessarium vitae terminum non expectem, sed ipsemet, cum uisum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortem. Nam si vis viuere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nã vt quandoque,

doque moriaris, etiam inuito positum est: vt cum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium diserti mehercules viri legi: Ita, inquit, quamprimum moriar. Homo demens, optas rem tuam. Ita quamprimum moriar. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet, euade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturae partem, qua tibi praeberi exitum iubeas. Haec nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa viuendi sunt, quàm viae mortis. Ita quamprimum moriar. Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? Citius fieri quàm optas, potest. Imbecillae mentis ista sunt verba, & hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutē. Si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Haec est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quaestiones tibi fortuna posuit, nondum illas soluisti. Iam cauillaris. Quàm stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare. Remoue ista lusoria arma: decretorijs opus est. Dic qua ratione nulla animū tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit. Negemus, sapere bonum esse: vt hoc totum studium derideatur, tanquam operatum supernacuis. Quid si scires etiam illud quaeri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubij est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut vllo robore intelligat? Aegro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis quàm currentem luctantemque, post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurū est? Nam quod bonum est, vtique prodest. Nisi praesentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est vtique: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quàm si dixero, futurum est? Nondū enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est: scio nunc hiemem esse. Aestas secutura est: scio aestatem non esse. Maximū argumentum habeo nondum praesentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim nō sapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, vt sapiam, ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coeunt, nec apud eundem sunt vna bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad illa quae nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiae solicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suae currit, tabulam laterunculariam perspicit, vt sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi vndique nuntiantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriae, & bonorum direptio. Adijce istis naufragium, motusq. terrarum, & quicquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus nihil aliud quàm animum oblectantibus vacas? Quid inter sapientiam & sapere intersit, inquiris? Nodos nectis ac soluis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis detur, vt aliquid ex illo vacet perdere: & vide quàm multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupauerunt. Vitam nobiscum diuidit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adijce nunc, quod assuescit animus delectare se potius quàm sanare: & philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. Inter sapientiam & sapere quid intersit, nescio. Scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cum quid inter sapientiā & sapere intersit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiae detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem fac fortunae parem, fac superiorem. Possum autem superior esse, si fecero omne quod disco. ¶

Epistola CXVIII.

Exigis à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus, soluendo non eris. Conuenerat quidem, vt tua priora essent, tu scriberes, ego rescriberem. Sed non ero difficilis. bene credi tibi scio. itaque in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum iubet, vt etiam si rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat. Nunquam potest deesse quod scribam, vt omnia illa quae Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis viribus pugnet, quis consulatum fiducia Caesaris, quis Pompeij, quis aperte petat: quàm durus sit fenerator Caecilius, à quo minoris centesimis propinqui nummum mouere non possunt. Sua satius est mala quàm aliena tractare: se excutere, & videre, quàm multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est mi Lucili, egregiū, hoc securū ac liberū, nihil petere, & tota fortunae comitia transire. Quàm putas esse iucundū, tribubus vocatis, cum candidati intenti suis pendeant, & alius nummos pronuntiet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem praeconis expectant, stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec ementem quicquam, nec vendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non praetoria, aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alij honores anniuersarios petūt, alij perpetuas potestates, alij bellorum euentus prosperos triumphosque: alij diuitias, alij matrimonia ac liberos, alij salutem suam suorumque. Quanti animi res est, solū nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna, non facio me tibi copiam. Scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri. Nihil rogo. Hoc est priuatam facere fortunam. Licet ergo haec inuicē scribere, & hanc integrā semper egerere materiam,

teriam, circumſpicientibus tot millia hominum inquieta: qui vt aliquid peſtiferi conſequantur, per mala nituntur in malum, petuntq. mox fugienda, aut etiam faſtidienda. Cui enim aſſecuto ſatis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non eſt, vt exiſtimant homines, auida felicitas, ſed puſilla. Itaque neminem ſatiat. Tu iſta credis excelſa, quia longe ab illis iaces. Ei vero qui ad illa peruenit, humilia ſunt. Mentior, niſi adhuc quaerit aſcendere. Iſtud quod tu ſummum putas, gradus eſt. Omnes autem male habet ignoratio veri. tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala eſſe, aut inania, aut minora quàm ſperauerint, adepti ac multa paſſi vident: maiorque pars miratur ex interuallo fallentia, & vulgo magna pro bonis ſunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, quaeramus quid ſit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo. Alius illud aliter expreſſit. Quidā ita finiunt: Bonum eſt, quod inuitat animos, quod ad ſe vocat. Huic ſtatim opponitur: Quid ſi inuitat quidem, ſed in perniciem? Scis quàm multa mala blanda ſint. Verum, & veriſimile, inter ſe differunt ita. Quod bonum eſt, vero iūgitur: non eſt enim bonum, niſi verum eſt. At quod inuitat ad ſe, & allicit facie, veriſimile eſt, ſubrepit. ſollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum eſt, quod appetitionem ſui mouet, vel quod impetum animi tendentis ad ſe mouet. Et huic idem opponitur. Multa enim impetum animi mouent, quae petuntur petentium malo. Melius illi qui ſic finierunt: Bonum eſt, quod ad ſe impetum animi ſecundum naturam mouet: & ita demum petendum eſt, cum coepit eſſe expetendum. Iam & honeſtum eſt: hoc enim perfecte eſt petendum. Locus ipſe me admonet, vt quid interſit inter bonum honeſtumque, dicam. Aliquid inter ſe habent mixtum & inſeparabile: nec poteſt bonum eſſe, niſi cui aliquid honeſti ineſt: & honeſtum vtique bonum eſt. Quid ergo inter duo intereſt? Honeſtum eſt perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale eſt. Sunt quaedam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iuriſdictio. Haec cum honeſte adminiſtrata ſunt, bona eſſe incipiunt, & ex dubio in bonum tranſeunt. Bonum ſocietate honeſti fit, honeſtum per ſe bonum eſt. Bonum ex honeſto fluit, honeſtum ex ſe eſt. Quod bonum eſt, malum eſſe potuit. Quod honeſtum eſt, niſi bonum eſſe non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum eſt, quod ſecundum naturam eſt. Attende quid dicam. Quod bonum eſt, & ſecundum naturam eſt: non protinus quod ſecūdum naturam eſt, & bonum eſt. Multa quidem naturae conſentiunt: ſed tam puſilla ſunt, vt non conueniat illis boni nomen. Leuia enim ſunt, & contemnenda. Nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum eſt, bonum non eſt. Cum bonum eſſe coepit, non exiguum eſt. Vnde aliquid cognoſcitur bonum? Si perfecte ſecundum naturam eſt. Fateris, inquis, quod bonum eſt, ſecundum naturam eſſe. Haec eius proprietas eſt. Fateris & alia ſecundum naturam quidem eſſe, ſed bona non eſſe. Quomodo ergo illud bonum eſt, cum haec non ſiot? quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cum vtrique praecipuum illud commune ſit, ſecundum naturam eſſe? ipſa ſcilicet magnitudine. Nec hoc nouum eſt, quaedam creſcendo mutari. Infans fuit, factus eſt pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis eſt, hic rationalis. Quaedam incremento non tantum in maius exeunt, ſed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius fit. Vtrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in vtroque proprietas vini eſt. Exiguum mellis pondus, & magnum, ſapore non differt. Diuerſa ponis exempla. In iſtis enim eadē qualitas eſt: quamuis augeantur, manent. Quaedam amplificata in ſuo genere, in ſua proprietate perdurant: quaedam poſt multa incrementa, vltima demum vertit adiectio, & nouam illis, aliamque quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem. Ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu ſuo vinxit. Summa adiectio quare plurimū facit, vel exigua? Quia non auget, ſed implet. Quaedā proceſſu priorem exeunt formam, & in nouam tranſeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem eius ſequendo laſſatus eſt, infinitum coepit vocari, quod longe aliud factum eſt quam fuit, cum magnum videretur, ſed finitum. Eodem modo aliquid difficulter ſecari cogitauimus: nouiſſime creſcente difficultate, inſecabile inuentum eſt. Sic ab eo quod vix & aegre mouebatur, proceſſimus ad immobile. Eadem ratione aliquid ſecundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo ſua tranſtulit, & bonum fecit.

Epiſtola CXIX.

Quoties aliquid inueni, non expecto donec dicas, In commune, ipſe mihi dico. Quid ſit quod inuenerim, quaeris? Sinum laxa, merum lucrum eſt. Docebo quomodo fieri dives celerrime poſſis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te diuitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore. Vt negotiari poſſis, aes alienum facias oportet: ſed nolo per interceſſorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo. Catonianum illud: A te mutuum ſumes. Quantulumcunque eſt, ſatis erit, ſi quicquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, intereſt, vtrum non deſideres, an habeas. Summa rei in vtroque eſt eadem: Non torqueberis. Nec illud praecipio, vt aliquid naturae neges. Contumax eſt, non poteſt vinci, ſuum poſcit: ſed vt quicquid naturam excedit, ſcias precarium eſſe, non neceſſarium. Eſurio: edendum eſt. Vtrum hic panis ſit plebeius, an ſiligineus, ad naturā nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult ſed impleri. Sitio. Vtrū haec aqua ſit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue clauſero, vt rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet, ſitim extingui. Vtrum ſit aureum poculum, an cryſtallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concaua, nihil refert. Finem omnium rerum ſpecta, & ſuperuacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quaeque tendatur manus: ipſa mihi commendabit, quod-

cunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quaeris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens diuitiarum naturalium est quaesitor acerrimus. Inani me inqnis, lance muneras. Quid est illud inane? Iam ego parauerim fiscos. Circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem. quod publicum agitarem, quas accerserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cum diuitias promiseris. Ita tu pauperē iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiae suae beneficio, non fortunae. Ideo ergo illnm non iudicas diuitem, quia diuitiae eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? Qui multum habet, plus cupit, quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod numquam diuiti contingit, finem. An has ideo non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? Quia propter illas nulli venenum filius, nulli vxor impegit? Quia in bello tutae sunt? Quia in pace otiosae? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? Plus Iupiter ooo habet. Nunquam parum est, quod satis est. Nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos, pauper est Alexander Macedo: quaerit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, &, vt ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturae satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est caecitas mentium, & tanta initiorum suorum vnicuique, cum processit, obliuio. Ille modo ignobilis anguli non sine controuersia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit huius rei causa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quicquid habet, & quicquid sperat, simul computet. Iste, si mihi credis, pauper est, si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed vt scias quàm difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excaecant populum, & in se conuertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus lecta, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunae subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas, sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. Econtrario dicere debemus. Febris illum tenet. Eodem modo dicendum est, diuitiae illū tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quā hoc quod nemo monetur satis: vt omnia naturalibus desiderijs metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut paruo. Tantū miscere vitia desiderijs noli. Quaeris quali mēsa, quali argēto, quā paribus ministerijs & leuibus afferat cibus. Nihil praeter cibū natura desiderat.

Num tibi, cum fauces vrit sitis, aurea quaeris
Pocula? num esuriens fastidis omnia, praeter
Pauonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est. Quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriae ista tormenta sunt. Quaerit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat, quemadmodum non impleat vētrem, sed farciat, quemadmodum sitim prima potione sedatam reuocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quàm eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quàm crinitus puer, & quàm perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parum decens, illud parum lautum, oculos hoc meos laedit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in prōptu: delicijs omnia misere ac solicite comparantur. Vtamur ergo hoc naturae beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quàm quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

Epistola CXX.

EPistola tua per plures quaestiunculas vagata est, sed in vna constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia peruenerit. Haec duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantum diuisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod vtile est. Itaque hoc & diuitijs, & equo, & vino, & calceo nomen imponunt. Tanta est apud illos boni vilitas, & adeo vsq. ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officij constat: tanquam pie curatam patris senectutē, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex vno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, vtique bonū. Superuacuum iudico adijcere, quid inter ista discriminis sit, cum saepe dixerim. Hoc vnum dicam. Nihil nobis bonum videri, quo quis & male vti potest. Vides autem, diuitijs, nobilitate, viribus quàm multi male vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit, Semina nobis scientiae dedit, scientiam non dedit. Quidā aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciē casu occurrisse. Nobis videtur obseruatio collegisse, & rerum saepe factarum inter se collatio per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum iudicante. Hoc verbum cum latini grammatici ciuitate donauerint,

ego damnandum non puto, nec in ciuitatem ſuam redigendum. Vtar ergo illo non tantum tanquam recepto, ſed tanquam vſitato. Quae ſit haec analogia, dicam. Noueramus corporis ſanitatem, ex hac collegimus eſſe aliquā & animi. Noueramus corporis vires: ex his collegimus eſſe & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obſtupefecerant: haec coepimus tanquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quae ſpecies alicuius conſpicui facti fulgorque celabat. Haec diſſimulauimus. Natura iubet augere laudanda. Nemo non gloriam vltra verum tulit. Ex his ergo ſpeciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiuſque regno iudicauit, regias opes poſſe contemnere. Idem medico Pyrrhi promittente venenum ſe regi daturū, monuit Pyrrhum, caueret inſidias. eiuſdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati ſumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promiſſa flexiſſent, boni exempli tenacem: quod difficillimum eſt, in bello innocentem: qui aliquod eſſe crederet etiam in hoſtes nefas: qui in ſumma paupertate qua ſibi decus fecerat, non aliter refugit diuitias quàm venenum. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non poſſe corrumpi. Horatius Cocles ſolus impleuit pontis anguſtias, adimique à tergo ſibi reditum, dummodo iter hoſti auferretur, iuſſit: & tam diu reſtitit prementibus, donec reuulſa ingenti ruina tigna ſonuerunt. Poſtquam reſpexit, & extra periculū eſſe patriam periculo ſuo ſenſit: Veniat ſi quis vult, inquit, ſic euntem ſequi: dedítque ſe in praeceps: & non minus ſolicitus in illo rapido alueo fluminis, vt armatus, quàm vt ſaluus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus redijt, quàm ſi ponte veniſſet. Haec & huiuſmodi facta imaginem nobis oſtendere virtutis. Adijciam quod mirum fortaſſe videatur. Mala interdum ſpeciem honeſti obtulerunt, & optimū ex contrario nituit. Sunt enim, vt ſcis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti ſimilitudo eſt. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum interſit, vtrum quis dare ſciat, an ſeruare neſciat. Multi, inquam, ſunt, Lucili, qui non donant, ſed proijciunt. Non voco ego liberalem, pecuniae ſuae iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Haec nos ſimilitudo coegit attendere, & diſtinguere ſpecie quidem vicina, re autē plurimum inter ſe diſſidentia. Dum obſeruamus eos quos inſignes egregium opus fecerat, coepimus annotare, quis rē aliquam generoſo animo feciſſet, & magno impetu, ſed ſemel. hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animoſe paupertatem ferentem, humiliter infamiam. factum laudauimus, contempſimus virum. Alium vidimus aduerſus amicos benignum, aduerſus inimicos temperatum, & publica & priuata ſancte ac religioſe adminiſtrantem: non deeſſe ei & in his quae toleranda erant, patientiam, & in his quae agenda, prudentiam. Vidimus vbi tribuendum eſſet, plena manu dātem: vbi laborandum, pertinacem & obnoxium & laſſitudinem corporis animo ſubleuantem. Praeterea idem erat ſemper & in omni actu par ſibi, iam non conſilio bonus, ſed more eo perductus, vt non tantum recte facere poſſet, ſed niſi recte, facere non poſſet. Intelleximus in illo perfectam eſſe virtutem: hanc in partes diuiſimus. Oportebat cupiditates refraenari, metus comprimi, facienda prouideri, reddenda diſtribui. Comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iuſtitiam, & ſuum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Oſtēdit illam nobis ordo eius, & decor, & conſtantia, & omnium inter ſe actionum concordia, & magnitudo ſuper omnia efferens ſeſe. Hinc intellecta eſt illa beata vita ſecundo defluens curſu, arbitrij ſui tota. Quomodo ergo hoc ipſum nobis apparuit, dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptuſque virtutem, fortunae maledixit. Nunquam accidentia triſtis excepit, ciuem eſſe ſe vniuerſi & militem credens, labores velut imperatos ſubijt. Quicquid inciderat, non tanquam malum aſpernatus eſt, & in ſe caſu delatum, ſed quaſi delegatum ſibi. Hoc qualecunque eſt, inquit, meum eſt, aſperum eſt. durum eſt. in ipſo nauemus operam. Neceſſario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato ſuo queſtus eſt, fecit multis intellectum ſui, & non aliter quàm in tenebris lumen effulſit, aduertitque in ſe omnium animos, cum eſſet placidus & lenis, & humanis diuiniſque rebus pariter aequus. Habebat perfectum animum, ad ſummam ſui adductus, ſupra quam nihil eſt niſi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis diuinum eſt, quàm vbi mortalitatem ſuam cogitat, & ſcit in hoc natum hominem, vt uita defungeretur: nec domum eſſe hoc corpus, ſed hoſpitium, & quidem breue hoſpitium: quod relinquendum eſt, ubi te grauem eſſe hoſpiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum eſt animi ab altiori venientis ſede, ſi haec in quibus verſatur, humilia iudicat, & anguſta, ſi exire non metuit. Scit enim quo exiturus ſit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus quàm multa nos incommoda exagitēt, quàm male nobis conueniat hoc corpus. Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur. Alias nerui nos, alias pedes vexant. Nunc deiectio, nunc deſtillatio. Aliquando ſupereſt ſanguis, aliquando deeſt. Hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire ſolet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre ſortiti, nihilominus aeterna proponimus, & in quātum poteſt aetas humana protendi, tantum ſpe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid ſtultius poteſt? Nihil ſatis eſt morituris, immo morientibus. Quotidie enim propius ab vltimo ſtamus, & illo vnde nobis cadendū eſt, hora nos omnis impellit. Vide in quanta caecitate mens noſtra ſit. Hoc quod futurum dico, cum maxime fit, & pars eius magna iam facta eſt. Nam quod viximus tempus eo loco eſt, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui vltimum timemus diem: cum tantundem in mortem ſinguli conferant. Non ille gradus laſſitudinem facit, in quo deficimus, ſed ille profitetur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus,

conscius sibi melioris naturae, dat quidem operam, vt in hac statione, qua positus est, honeste se atque industrie gerat, Ceterum nihil horum quae circa ipsum sunt, suum iudicat, sed vt commodatis vtitur, peregrinus & properans. Cum aliquem huius videremus constantiae, quid ni subiret nos species non vitiatae indolis? Vtique si hanc, vt dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis verae tenor permanet, falsa non durant. Quidam alternis Vatinij, alternis Catones sunt. Et modo parum illis seuerus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero. Modo Licinum diuitijs, Apicium coenis, Maecenatem delicijs prouocant. Maximum indicium est malae mentis, fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua iactatio.

habebat saepe ducentos,
Saepe decem seruos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quae defendere frigus,
Quamuis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento. quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: nunquam eundem, nec similem quidem sibi. Adeo in diuersum aberrat. Multos dixi: prope est vt omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum: modo vxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult: modo id agit, ne quis sit officiosior seruus: modo dilatat se vsque ad inuidiam: modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atq. alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta vnum hominem agere. Praeter sapientem autem nemo vnum agit. Ceteri multiformes sumus: modo frugi tibi videbimur & graues, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei summus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, vt qualem institueris praestare te, talem vsque ad exitum serues. Effice vt possis laudari: si minus, vt agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? Tanta mutatio est.

Epistola CXXI.

Litigabis, video: cum tibi hodiernam quaestiunculam, in qua satis diu haesimus, exposuero. Iterum clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclamanti tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium & Archidemum. Hi iudicium accipient, deinde dicam. Non quicquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiam si non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quaedam illos corrigunt & ordinant, quaedam naturam eorum & originem scrutantur. cum quaeritur, quare hominem natura produxerit, quare praetulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inueneris: nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturae tuae debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leue esse vanumque, hoc quod felicitas dicitur: vnam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satis faciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quid ni? Cum maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum sit quicquid obloquimur. Interim permitte mihi ea, quae paulo remotiora videntur, excutere. Quaerebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus. Sensum autem esse ex eo maxime apparet, quòd membra apte & expedite mouent, non aliter quàm in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili. Rector nauis scit gubernaculum flectere. Pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, & inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnẽ vsum sui mobile. Mirari solemus scaenae peritos, quòd in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborũ velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars praestat, his natura. Nemo aegre molitur artus suos, nemo in vsu sui haesit. Ad hoc edita protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte mouebunt: quia si aliter mouerint, dolorem sensura sunt. Ita, vt vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quae necessitate impelluntur. Agilitas spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, vt in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas coepit: cadit, & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quaedam tergi durioris inuersa tamdiu se torquent, ac pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quatere se, quàm in pedes constitit. Ergo omnibus, constitutionis suae sensus est, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec vllum maius indicium habemus, cum hac illa ad viuendum venire notitia, quàm quòd nullum

animal ad visum sui rude est, Constitutio est, inquit, vt vos dicis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, vt istam finitionem magnae parti togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quàm enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non nouit: constitutionem suam nouit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Praeterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summatim, & obscure. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, vbi sit, qualis sit, & vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suae sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt. Necesse est sensum eius habeant, cui parent, à quo reguntur, Nemo nõ ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat. Et conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus principalis partis suae sensus est, non satis dilucidus, non expressus. Dicis, inquit, omne animal primum constitutioni suae conciliari. hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquam rationali, Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique aetati sua constitutio est. Alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suae conciliatur. Enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quae in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: aliam cum conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum constitit: aliam cum flauescit, & ad aream spectat, & spica eius indurduit: in quamcunque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est aetas infantis, pueri, adolescẽtis, senis. Ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suae eadem est, Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suae conciliatur, quae tunc infanti est, non quae futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius in quod transeat restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibi ipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? Mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? Pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Haec animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit foetus suos natura, non abijcit. Et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque vt in priorib. dixi, tenera quoque animalia è materno vtero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: vmbram quoque transuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto viuentibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris, aut mortiferae rei potest? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quòd nihil amplius si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat, quum tanto minorem, & ne notum quidem sibi accipitrem fugiat? Quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. Nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quàm debent, nec vnquam obliuiscuntur. Huius tutelae & diligentiae aequalis est illis à pernicioso fuga. Praeterea non fiunt timidiora viuendo. Ex quo quidem apparet, non vsu illa adhuc peruenire, sed naturali amore salutis suae. Et tardum est & varium, quod vsus docet. Quicquid natura tradit, & aequale est omnib. & statim. Si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare. Itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo vri, quo obteri possit. Quae sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suae quicque: & quae iuuant, illa petit, laesura formidat. Naturales à contrarijs aspernationes sunt. Sine vlla cogitatione, sine consilio fit, quicquid natura praecipit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? Quanta diuidui laboris obeundi concordia? Non vides quàm nulli mortalium imitabilis sit illa araneae textura? Quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currẽtia ex denso rara, quae minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearũ pares telas, par in fauis angulorũ omniũ foramen. Incertum est & inaequale, quicquid ars tradit, ex aequo venit quod natura distribuit. Haec nihil magis quàm tutelam sui, & eius peritiam tradidit. Ideoque etiam simul incipiunt, & discere & viuere. Nec est mirum cũ eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salua esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis quamuis in cetera torpeant, ad viuendum solertia est. Videbis quae alijs inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

Epistola CXXII.

DEtrimentum iam dies sensit: resiliuit aliquantulum: ita tamen, vt liberale adhuc spatium sit, si quis cum

cum ipso, vt ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quàm si quis illum expectat, vt luce prima exeat. Turpis qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit. & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt: nec ante diducunt oculos hesterna graues crapula, quàm appetere nox coepit. Qualis illornm condicio dicitur, quos natura (ut ait Virgilius) pedibus nostris subditos econtrario posuit,

Nosque vbi primus equis oriens aflauit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper.

Talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem vrbe antipodes, qui, vt M. Cato ait, nec orientem vnquam solem viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum videndum sit, qui nesciunt quando? Et hi mortem timent, in quam se viui condiderunt, tam infausti ominis, quàm nocturnae aues sunt. Licet in vino vnguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula distinctis, totum peruersae vigiliae tempus diducant, non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam. Huius & officium & argumentum actus est. Circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues quae conuiuijs comparantur, vt immotae facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vlla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit, & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora qui se tenebris dicauerunt, foeda visuntur. Quippe non speciosior illis, quàm morbo pallentibus color est: languidi, & euanidi albent, & in viuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: tanto plus tenebrarum in animo est. Ille in se stupet, ille caligat, inuidet caecis. Quis vnquam oculos teuebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo haec animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam uitam in noctem transferendi? Omnia uitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriae propositum, gaudere peruersis: nec tantum discedere à recto, sed quamlongissime abire. Deinde etiam econtrario illi non uidentur tibi contra naturam uiuere, qui ieiuni bibunt, qui uinum recipiunt inanibus uenis, & ad cibum ebrij transeunt? Atqui frequens hoc adolescentium uitium est, qui uires excolunt. in ipso paene balnei limine, inter nudos bibunt, immo potant, ut sudorem quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde distringãt. Post prandiũ aut coenam bibere, uulgare est. Hoc patresfamiliae rustici faciunt, & uerae uoluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad neruos. Illa ebrietas iuuat, quae in uacuum uenit. Non uidentur tibi contra naturam uiuere, qui commutant cum feminis uestem? Non uiuunt contra naturam, qui expectant, ut pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri uel crudelius, uel miserius potest? Nunquam uir erit, ut diu uirum pati possit: & cum illum contumeliae sexus eripuisse debuerat, ne aetas quidem eripiet? Non uiuunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, & calorum apta mutatione, bruma lilium, florem uernum exprimũt? Non uiuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum siluae in tectis domorum ac fastigijs nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non uiuunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, nec delicate natare ipsi sibi uidentur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturae consuetudinem uelle, nouissime in totum ab illa desciscunt. Lucet. somni tempus est. Quies est. nunc exerceamur, nũc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit. tempus est coenae. Non oportet id facere, quod populus. Res sordida est, trita ac uulgari uia uiuere. Dies publicus relinquatur. proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti uero mihi defunctorum loco sunt. Quantulum enim à funere absunt, & qnidem acerbo qui ad faces & cereos uiuunt? Hanc uitam agere eodem tempore multos meminimus. Inter quos & Atiliũ Butam praetorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti: Sero inquit, experrectus es. Recitabat Mõtanus Iulius carmen, tolerabilis poeta, & amicitia Tiberij notus & frigore. Ortus & occasus libentissime inserebat. Itaque cum indignaretur quidã illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Nunquid liberalius possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cum hos versus recitasset:

Incipit ardentes Phoebus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immitere nidis,
Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eqnes Romanus L. Vinicij comes, coenarum bonarum assectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamauit: Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:

Idem Varus inquit: Quid dicit? Iam nox est: ibo, & Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta, quam, vt dixi, multi eodem tempore egerunt. Causa autem est ita viuendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obuium, & grauis malae conscientiae lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut paruo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Praeterea luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dũ viuũt, volunt.

volunt. Nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaque male habent, quoties non faciunt quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent. Vt inter istos nomen inuenias, opus est nō tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas vulgaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Antij. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonos: quaero quid faciat. Dicitur rationes accipere. Audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum: quaero quid sit. Dicitur vocem exercere. Quaero circa octauam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum, velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur. Pueri vocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quaero quid sit. Dicitur mulsum & alicā poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit, coena eius diem? minime. Valde enim frugaliter viuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum: Vos, inquit, illum & lychnobium dicetis. Nō debes admirari si tantas inuenis vitiorum proprietates: variae sunt, & innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est, multiplex praui, & quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam sequentium. Faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Causa tamen praecipua mihi videtur huius morbi, vitae communis fastidium. Quomodo cultu se à ceteris distingunt, quomodo elegantia coenarum, mundicijs vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione: nolunt solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, vt ita dicam, retro viuunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quàm contra aquam remigantibus.

Epistola CXXIII.

ITinere confectus incommodo magis, quàm longo, in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quàm nihil sit graue, quod leuiter excipias: quàm indignandum nihil, nisi ipse indignando astruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Expecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & siligineū fames reddet. Ideo non est ante edendū, quàm illa imperet. Expectabo ergo: nec ante edam, quā aut bonū panem habere coepero, aut malū fastidire desiero. Necessarium est, paruo assuescere. Multae difficultates locorū, multae temporū etiā locupletibus & instructis ac regibus octauā prohibēt & occurrunt. Quicquid vult, habere nemo potest, illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris vti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter, & cōtumeliae patiens. Aestimari non potest, quantā voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibiipsa acquiescit. Non vnctiones, non balneum, non vllum aliud remedium quàm temporis quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit. haec qualiscunq. coena adijciat iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumpsi subitū: hoc est, simplicius & verius. Nam vbi se praeparauit, & indixit sibi patientiam, non aeque apparet, quantum habeat verae firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quae ex tempore dedit, si non tantum aequus molesta, sed placidus aspexit, si non excanduit, non litigauit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando suppleuit, & cogitauit, aliquid consuetudini suae, sibi nihil deesse. Multa quàm superuacua essent, non intelleximus, nisi cum deesse coeperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quàm multa autem paramus, quia alij parauerunt? quia apud plaerosque sunt? Inter causas malorum nostrorū est, quòd viuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, vbi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, vt illos Numidarum praecurrat equitatus, vt agmen cursorum antecedat. Turpe est, nullos esse, qui occurrentes via deijciant, qui honestum hominem venire magno puluere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui crystallina & murrina & caelata magnorum artificum manu, portent. Turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quae tuto concuri possint. Omnium paedagia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem laedat. Turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est. Hi sunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt. Pessimum genus hominum videbatur, qui verba gestarent. Sunt quidam qui vitia gestant. Horum sermo multum nocet. Nam etiam si non statim officit, semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam cum ab illis discessimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem ac dulcedinem cantus, quae cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum & praua laudantium sermo diutius haeret quàm auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere. prosequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideo claudendae sunt aures malis vocibus, & quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admissaeque sunt, plus audent. Inde ad haec peruenitur verba. Virtus, & philosophia, & iustitia, verborum inanium crepitus est. Vna felicitas est bona vita: facere omnia libere, frui patrimonio: hoc est viuere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod iuuat facere, & aetati non semper voluptates decerpturae, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid iuuat frugalitate vltro mortem praecurrere, & quicquid illa abla

illa ablatura est, iam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicae moueat inuidiam. Quotidie sobrius prodis: sic coenas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud viuere, sed alienae vitae interesse. Quanta dementia est, heredi suo procurare, & sibi negare omnia, vt tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & superciliosos alienae vitae censores, suae hostes, publicos paedagogos, assis ne feceris. Nec dubitaueris bonam vitam, quàm opinionem bonam malle. Hae voces non aliter fugiendae sunt, quàm illae, quas Vlixes nisi alligatus, praeteruehi noluit. Idem possunt, abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtutibus, & in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto sanus est, rectum sequi limitem, & eo se perducere, vt ea demum sint tibi iucunda, quae honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerum, quae nos aut inuitent, aut fugent. Inuitent, vt diuitiae, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridentia. Fugent, labor, mors, dolor, ignominia, victus astrictior. Debemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, aduersus petentia concitemur. Non vides quàm diuersus sit ascendentium habitus, & descendentium? Qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incuruant. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res asperas & duras subeundum est. Hic impellamus corpora, illic refraenemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formidabilis rei, incutiunt. Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicae sectae hortentur ad vitia. Hoc enim iactant, solum sapientem & doctum esse amatorem. solus apte ad hanc artem aquae combibendi & conuiuandi sapiens est peritissimus. Quaeramus, ad quam vsque aetatem iuuenes amandi sint. Haec Graecae consuetudini data sint. Nos ad illa potius aures dirigamus. Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in nullo habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quàm minima & contemptissima aduolat. Gloria vanum & volatile quiddã est, auraque mobilius. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. Mors malum non est. Quid quereris? Sola ius aequum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet, quos colit, violat. Quid enim interest, vtrum deos neges, an infames? Haec discenda, immo ediscenda sunt. non debet excusationes vitio philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis aeger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

Epistola CXXIIII.

Possum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec vlla te subtilitas abigit. Non est elegantiae tuae, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quòd omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, vbi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quaeritur, vtrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicunque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reijceremus. Nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Praeterea non essent digni reprehensione, quibus nimium uoluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulae ac libidini deditos, & contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est iudicibus boni ac mali, parent? His enim tradidistis appetitionis & fugae arbitriũ. Sed videlicet ratio isti rei praeposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimae parti datur de meliore sententia, vt de bono pronuntiet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quàm in alijs animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies quàm oculorum & intentior daretur, bonum malumque dignoscere. vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quàm humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe nos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quae secundum naturam sunt. Quid autem secundum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonũ, sed initium boni. Tu summum bonum uoluptatem infantiae donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno vtero iacentem uixq. incoeptum, tenerum, & imperfectum, & informem, iam in aliquo bono esse, aperte uideretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cummaxime uitam accipit, & illum qui maternorum viscerum latens onus est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aeque maturus est: quia non magis infans adhuc boni capax est, quàm arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. Ob hoc in infante quoque non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationem peruenerit. Est aliquod irrationale animal. Est aliquod nõdum rationale. Est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum. Ratio illud secum affert. Quid,

ergo inter ista quae retuli distat? Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est. In eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto iam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet aetate inuenitur: & tantũ abest ab infantia, quantũ à primo vltimum, quantum ab initio perfectum: ergo nec in vtero modo coalescente corpusculo est. Quid ni non sit? non magis quàm in semine. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati bonum: hoc non est in prima fronde, quae emissa cummaxime prorumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed cum frumentum aestas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subijciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, vt pueritia non speret, adolescentia improbe speret. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio, intentoque peruenit, vbi & hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbae. Potest ergo esse aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. hoc quod secundum naturam cuiusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest. Felicioris meliorisque naturae est. Nisi vbi rationi locus est, bonum non est. Quatuor hae naturae sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Haec duo quae irrationalia sunt, eandem naturam habent. Illa diuersa sunt, quòd alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo vnius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non vere perfecta; à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum vniuersam naturam perfectum est. Vniuersa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur. Beata autem vita bonis efficitur. In muto animali non est quo beata vita efficitur. Ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit praesentia: praeteritorum reminiscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur: tanquam equus reminiscitur viae, cum ad initium eius admotus est. In stabulo quidem nulla viae, quamuis saepe calcatae, memoria est. Tertium vero tempus, id est futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus vsus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: praeterito, praesente, & futuro. Animalibus tantum quod breuissimum est in transcursu datum, praesens: praeteriti rara memoria est, nec vnquam reuocatur, nisi praesentium occursu. Non potest ergo perfectae naturae bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & sata. Nec illud nego, ad ea quae videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate & indisposite mouentur? Dicerem illa perturbate & indisposite moueri, si natura illorum ordinem caperet. Nunc mouentur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? Nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Haec enim rationabilibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio, quaeris, & quid animo tuo profutura sit, dico. Et exercet illũ, & acuit, & vtique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quàm si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? Pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? Cum omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? Cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel vt Scythae solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. Cum te ad velocitatem paraueris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuũ? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, aemulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Quod ergo in te bonum est? Perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem euoca, in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te iudica, cum tibi ex te gaudium omne nascetur. Cum in his quae homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, sed quod velis. Breuẽ tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias. Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infelicissimos esse felices.

Epistolarum finis.

M· ANTONII MVRETI AD SENECAE EPISTOLAS NOTAE.

PISTOLAS *Senecae stulta librariorum ἀκρισία diuiserat in libros duos & viginti: quam diuisionem, cum antiqui nullius codicis auctoritate ac testimonio niti, illi ipsi, qui eam retinuere fateãtur, cur retinerẽ, causam nullã esse duxi. Ne epistolarũ quidem aut ordo aut numerus in omnibus libris idem. quin etiam cum quodam loco vnam epistolam lacerassent in duas, auxerant earum numerum: feceramque centum viginti quinque, quas non plus centum viginti quattuor esse, in plerisque veteribus libris diserte adnotatum est. Sed vtinam non & grauiora peccassent. Nam eius quidem generis errata nihil de summa vtilitate quae e Senecae libris percipi potest imminuit. Quòd additis, omissis, mutatis multis vocibus, multas praeclaras sententias corrupissent, id vero ferendum non erat. Itaque ei malo, quantum vires tulere, mederi sedulo conatus sum. Plura fortasse sanabit alius, & hoc nouo more, pauca a se reperta omnibus quae alij notauerint anteponet. Blennos, fatuos, fungos dicet fuisse prae se alios omnes, & si quid aliud mimica ista, quae nuper nata est, eloquentia suggesserit: in qua diserte dicere est contumelias dicere: & orator, non ille ex Catonis regula, vir bonus dicendi peritus; sed homo audax & impudẽs in maledicendo exercitatus. Seruiant sane & obsequantur ingenio suo: & dum alienam stultitiam exagitare sibi videntur, ostendant suam. Nos, quicquid possumus, in commune conferamus: ne, si istorum vocibus à studio vtilitatis publicae absterreamur, ipsum Senecam frustra legisse videamur.*

Ad Epistolam primam.

ITa fac mi Lucili.] *Antiqui breues quasdam sententias, quibus multum sapientiae paucis verbis adstrictum contineretur, ad deum referebant auctorem. Einsmodi fuerunt, Nosce te ipsum: Deum sequere: Ne quid nimis: eiusdemque generis aliae. Fuit & haec in nobilissimis atque omnium sermone celebratissimis. Tempori parce. Mentio eius apud Ciceronem libro tertio de finibus, apud hunc nostrum epistola, vt a me quidem numeratur nonagesima quarta, vt ab alijs, nonagesima quinta: apud Clementem Alexandrinum stromate primo: apud Stobaeum λόγῳ γ'. alios. Et quod ait princeps medicorum, vitam esse breuẽ, artem vero longam, non de medendi modo arte, sed & de sapientia quae viuendi ars est, multo etiam verius dici potest. Zenonis est, nulla re ita nos egere, vt tempore. Nos autem ridicule de vitae breuitate querimur: partem eius multo maximam sine fructu effluere patimur. & cum mortem nobis imminere sentimus, si quis se triduum aut quatriduum ad vitam nobis adiecturum profiteatur, omnia dare ac profundere parati sumus: cum saepe integros menses atque annos ita nobis eripi passi simus, vt si ex pleno ac redundanti & superfluenti aliquid nulli pretij largiremur. At Theophrastus συνεχῶς ἔλεγε, πολυτελὲς ἀνάλωμα εἶναι τὸν χρόνον. Hoc igitur sapientissimum praeceptum hac prima epistola pertractat & Lucilio commendat Seneca.*

Aut auferebatur.] *ab amicis potentioribus, qui, omnibus omissis, quasi pro imperio operam sibi dari volunt.*

Aut surripiebatur.] *Clanculum, quasique ex insidijs.*

Aut excidebat.] *per incuriam ac negligentiam tuam.*

Persuade tibi.] *Eandem sententiam mutato tantum orationis genere repetit, vt altius in animo infigat.*

Male agentibus.] *vt ea quae aleae, quae libidini, quae ventri atque abdomini, quae sectandis potentioribus datur.*

Nihil agentibus.] *vt euenit ijs qui otio atque ignauia marcent.*

Aliud agentibus.] *negligenter ac languide omnia tractantibus & quiduis potiùs cogitantibus, quàm id quod agunt.*

Mortem prospicimus.] *tanquam procul distantem: cum tamen illa assidue supra caput immineat.*

Manum inieceris.] *Verbum iuris: vt & id, quo statim vtitur, In possessionem mittere.*

Dum differtur vita, transcurrit.] Ἡμεῖς ὅτε τε ἀρχόμεθα ζῆν, τότε ἀποθνήσκομεν. *dixisse fertur Theophrastus. Et hoc est, quod & si longe alio sensu, dixit Martialis,*

Sera nimis vita est crastina. viue hodie.

Horatius autem vere & serio. sapere aude.

Incipe. viuendi qui recte prorogat horam.
Rusticus expectat, dum defluat amnis. at ille
Labitur & labetur in omne volubilis aeuum.

Cum impetrauere.] *Multo hoc melius, quam quod antea legebatur,* Cum periere.

Cui quantulumcunque superest sat est.] *Quamuis igitur mihi, aetate iam ad senium inclinata, superesse non multum potest: pauper tamen mihi non videor, cum id ipsum quod superest, quantulum est, mihi satis esse ducam.*

Bono tempore.] *mature.*

Sera parsimonia.] *Hesiodeum est.* δειλὴ δ' ἐνὶ πυθμένι φειδώ.

Non enim tantum minimum.] *Citantur ex Antiphane versus quidam, quibus ait vitam nostram similem esse vini: vbi enim paulum superest, acescere.*

Σχεδὸν ἔστιν ἡμῶν ὁ βίος οἴνῳ προσφερής.
Ὅταν ᾖ τὸ λοιπὸν μικρὸν ὄξος γίνεται.

Hic noster epistola centesima octaua. Meliora praeteruolant: deteriora succedunt. quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in aetate nostra quod est optimum, primum est.

Ad Epistolam II.

EX ijs quae mihi scribis.] *Quidam sunt qui vno loco diutius consistere non possunt: & crebram locorum mutationem ad curas ac molestias animi deponendas vtilem esse opinantur. Eos notat principio huius epistolae: & Lucilio, quod ex eo numero non sit, gratulatur. Prope autem idem argumentū est epistolae XXVIII. Tum etiam in ratione studiorum, illam per varios scriptores circumcursationem reprehendit: satisq. esse docet, paucos, sed eosdem optimos ac probatissimos deligere, quos saepe relegendo in succum ac sanguinem conuertas tuum. Addit ad extremum elegans dictum Epicuri, quod eo die apud illum notauerat.*

Ad Epistolam III.

EPistolas.] *Familiariter reprehendit Lucilium, quod amici nomine ita vsus esset, vt vulgus solet: docetque eum demum esse vere ac proprie amicum, quicum omnia nostra aeque ac nobiscum communicare possumus: cum tamen vulgo omnes quibuscum aliqua nobis vel leuis intercedit necessitudo, amicos vocare soleamus. Hanc quoque duplicem huius nominis acceptionem Socrates notans dicere interdū solebat,* ὦ φίλοι, οὐδεὶς φίλος.

Dominos.] *Vsitata iam tum erat illa consuetudo dominos vocandi, quos colerent, aut quorum nomina non succurrerent. Idque potentiores ambiebant, vt domini a tenuioribus vocarentur: & nisi id fieret, moleste ferebant. Martialis.*

Mane salutaui vero te nomine, casu:
Nec dixi dominum Caeciliane meum.
Quantu libertas coostet mihi tanta, requiris?
Centum quadrantes abstulit illa mihi.

Idem.

Cum te non nossem, dominum regemque vocabam.

Idem.

Cum voco te dominum, noli tibi Cinna placere.
Saepe etiam seruum sic resaluto meum.

Seneca epistola CIIII. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis. Notum est & epigramma graecum non sane valde boni poetae Palladae.

Ἢν ὁ φίλος τι λάβῃ, δέσποτα φράτερ αὖ δὶς ἔγραψεν.
Ἢν δὲ λάβῃ μηδὲν, τὸ φράτερ εἶπε μόνον.
Ὤνια γὰρ καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα. αὐτὰρ ἔγωγε
Οὐκ ἐθέλω δέσποτα. οὐ γὰρ ἔχω δόμεναι.

Errat & ille.] *Vsque ad illa verba.* Tu vero omnia. *delenda sunt quae interiecta sunt omnia, vt inuecta huc ex Epistola XIX.*

Theophrasti.] *cuius est,* ὅτι δεῖ κρίναντα φιλεῖν, ἀλλ' οὐ φιλοῦντα κρίνειν.

Multi fallere docuerunt, dum timent falli.] *Pertinet huc illud Liuianum. Vult sibi quisque eredi: & habita fides, ipsam plerumque obligat fidem.*

Ad Epistolam IV.

PErseuera.] *Monet, vt vrgeat studium philosophiae: assuefaciatque se ad contemptum & mortis, & rerum in vita superuacanearum.*

In viros.] *Ita legendum ex vetere libro, non, vt ante,* In virum. *In viros autem transcribebantur, qui incipiebant per se censeri, iamque res suas libere tractare atque administrare poterant. Id Athenis vocabant* ληξιαρχικὸν γραμματεῖον. *de quo ita Harpocration.* Ληξιαρχικὸν γραμματεῖον, εἰς ὃ ἐνεγράφοντο οἱ πλησθέντες τῶν παίδων, οἷς ἐξῆν ἤδη τὰ πατρῷα οἰκονομεῖν.

Illi leuia, hi falsa formidant: nos vtraque.] *Lucretius.*

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis
In tenebris metuunt: Sic nos in luce timemus
Interdum nihilo quae sunt metuenda magis, quàm
Quae pueri in tenebris, pauitant finguntque futura.

Profice modo.] προκόπτειν ἐπ' ἀρετῇ. *Ita melius, quàm, vt antea,* Prospice.

Lepidum.] *qui aduersus ipsum aut coniurarat, aut coniurasse insimulabatur: vt colligo ex his Suetonij verbis. Reliquas sorores nec cupiditate tanta, nec dignatione dilexit: vt quas saepe exoletis suis prostrauit. quo facilius eas in causa Aemilij lepidi condemnauit, quasi adulteras, & insidiarum aduersus se conscias.*

Duci.] *Verbum, duci interdum simpliciter poni pro eo quod est, ad mortem duci, iam pridem docui libro primo commentariorum in Catilinarias. Ita autem eo frequentissime vtitur Seneca. Huius igitur*

loci sententia est, etiam si hostis nos in suam potestatem perductos duci iubeat, non alio tamen duci iussurum quā quo natura ipsa nos ducit. Quod in extremo huius epistolae legebatur, Cui cum paupertate bene conuenit, Diues est, *tralatum huc erat ex epistola secunda Itaque hinc deleri iussi.*

Ad Epistolam V.

QVod pertinaciter studes.] *Reprehendit consuetudinem quorumdam, qui vt se philosophiae deditos esse, vel ostenderent vel persuaderent, intonso capillo, impexa barba, adducto supercilio, incultu & sordibus, & asperitate vitae insignes esse cupiebant. Cuius generis ne nostris quidem temporibus exempla desunt. Irridet & Horatius quosdam, qui eodem prope modo poetarum nomen aucupabantur.*

Nanciscetur enim nomen pretiumque poetae,
Si tribus Anticyris caput insanabile, nunquam
Tonsori Licino commiserit.

Addit in extremo, quasi pro corollario, elegantem sententiam Hecatonis de naturali quadam metus & spei coniunctione.

Conspici.] *Conspicui esse & differre a ceteris notabili aliquo discrimine. Hi sunt qui in sacris litteris dicuntur facere omnia* πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις.

Cubile humi positum.] χαμευνίαν

Ambitionem peruersa via sequitur.] *Non enim sapientia solum, sed saepius etiam ambitio sub sordido pallio latet: neque vlli homines sitientiores gloriae sunt, quām qui eam, fugientium specie, persequuntur. Inde Plato Diogeni cynico, qui se Platonis fastum calcare diceret, Calcas, inquit, sed alio fastu. Et Aristoteles sordidum ac neglectum Lacedaemoniorum vestitum ad arrogantiam refert. De dicto Hecatonis quod sequitur, pluribus verbis disputaui cap. VI. lib. XII. variarum lectionum.*

Ad Epistolam VI.

INtelligo Lucili.] *Gratulatur sibi apud Lucilium, quod se quotidie progressus ad virtutem aliquos facere sentiat: qua de re extat perelegans commentarius Plutarchi. Tum docet intimam & adsiduam bonorū consuetudinem multo esse omnibus praeceptis efficaciorem.*

Quibusdam aegris. *Nonnunquam enim ita deiectae ac prostratae sunt vires, vt aegrotus ipse aegrotare se non sentiat: quo nihil letalius. Tunc igitur spes aliqua salutis affulget, cum qui ita affectus erat, morbum suum sentire incipit.*

In diuersum itura.] *Ab eo enim proseminatae sunt philosophorum quasi familiae: & vt ex Apennini iugo fluminum, sic ex varijs eius multiplicibusque sermonibus sapientum diuortia extiterunt. vt est apud Ciceronem libro tertio de Oratore.*

Plus ex moribus quam ex verbis Socratis.] *Aristides quidem vel ex ipso aspectu ac contactu Socratis mirificam se quandam vtilitatem percipere solitum esse profitetur his verbis. Ego enim, o Socrates, nihil unquā a te didici, vt & ipse nosti. proficiebam autem, quoties tecum vna eram: etiam si tantum vna in domo essemus, quanquam non in eodem cubiculo: magis tamen, si quando in eodem etiam cubiculo. Et tum quoque magis, si in te dicentem intuerer, quām si oculos aliam ullam in partem dirigerem: multo autem maxime ac plurimū proficiebam, si quando proxime te sederem, tangeremq. te, & haererem tibi. Haec, vt potui, expressi e Platonis Theage in extremo.*

Ad Epistolam VII.

QVid tibi vitandum.] *Monet vitandam esse turbam, vitanda spectacula: vitandam denique consuetudinē etiam singulorum, praeterquam eorum, qui nos meliores efficere aut meliores à nobis effici possunt.*

Interfectores interfectis iubentur obiici.] *Magnum videlicet periculum erat, ne qui mane interfecti erāt, meridie resurgerent pugnaturi aduersus interfectores suos. Vetus liber habebat,* Interfectis. *Deleui quattuor postremas litteras vt esset* Inter se.

Sed latrocinium fecit aliquis.] *Non enim fere solebant exhiberi, ac produci, nisi qui scelere aliquo mortem meriti essent.*

Quare tam timide.] *Solebat populus eos gladiatores odisse, eisque irasci, qui parum animose ferrum reciperent, mortique parum libenter occurrerent. Cicero pro Milone. Etenim si in gladiatorijs pugnis & in infimi generis hominum condicione atque fortuna timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsi morti offerentes seruare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus?*

Plagis.] *id est, ait quidam, retibus. Ineptissime. Plagis enim, id est, ictibus agebantur in vulnera: cum essent, qui timidos ac refugientes sequerentur a tergo, ac verberarent, cogerentque etiam inuitos ruere in ferrum.*

Mala exempla.] *Principes enim talibus spectaculis docentur crudelitatem, quam in nos postea exerceant.*

Eū docens esse crudelem.] *Neronem dicere videtur, qui primis temporibus longissime aberat ab omni crudelitate.*

Vnus mihi pro populo.] εἷς ἐμοὶ μύριοι.

Ad Epistolam VIII.

TV me, inquis. *Videri poterat Seneca disciplinae suae conditoribus contraria docere, cum Lucilio auctor esset, vt se a rebus agendis abduceret, vitaretque omnium prope consuetudinem: otiumque. ac solitudinem amaret. Zeno enim & Chrysippus & ceteri Stoicorum duces suadebant, capessendam esse remp. neque sapienti*

esse

esse in otio consenescendum. At Seneca neque se id sibi consilij capere ait, neque cuiquam dare, vt se desidiae atque ignauiae tradat: tantum, ne nos improborum, quae maxima multitudo est, exempla transuersos agant, secedendum esse, & excolendum in otio animum, omissa aliarum rerum omnium cura: intereaque commendanda ac consignanda litteris sapientiae praecepta: quod qui faciunt, multo eorum vita humano generi fructuosior est, quàm si forensibus negotijs intenti, leuium & nihil ad beatam vitam pertinentium rerum tractatione tempus omne consumerent.

Quid? ego tibi videor interim sedere?] *Inepte in alijs legebatur,* Quod ego tibi videor interim suadere. *Sed ego talia plerunq. tacitus praetermitto. Quid enim lectoris interest, scire, quis primus ita emendauerit? Relinquamus haec adolescentulis, qui vnam aut alteram litteram corrigere, putant esse idem, quod olim vincere Olympia. Ego quae scribo, non gloriolae meae causa scribo, sed vtilitatis alienae.*

Posterorum negotium ago.] *quibus fortasse scripta mea profutura sunt. Non minus autem, immo vero plus etiam, humano generi prosunt homines eruditi, qui in bibliothecas suas abditi, serunt, vt ait vetus poeta, arbores quae alteri saeculo prosint, quam si, vulgi more, in tractandis haud magni momenti negotijs industriam suam exercerent. Qua de re ita scriptum est apud Vegetium libro secundo de re militari.* Cato ille maior, cum & armis inuictus esset, & exercitum saepe duxisset, plus se reip. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in litteras. Nam vnius aetatis sunt quae fortiter fiunt: quae vero pro vtilitate publica scribuntur, aeterna sunt.

Suspiciosi.] *Sunt qui e vetere libro legant,* Subsidiosi. *Cum meus aperte haberet,* Suspitiosi, *nihil mutandum censui.*

Insidiae sunt.] *Hinc fortasse sumpserit Martialis.*

Qui potes insidias dona vocare tuas.

Habemur.] *Talibus enim muneribus nos fortuna quasi quibusdam compedibus vinctos tenet.*

Aut rectis saltem aut temet fruere.] *Ita vulgati libri, nullo, vt opinor, idoneo sensu. Vnus e meis,* aut rectus statim aut semel fugere. *Conieci legendum.* Aut rectus sta, aut semel fuge.

Cernnat.] *Quasi ludentis in morem deijcit. In glossario est* Cernulat: *κυβιστᾷ. Cernuare igitur, & cernulare, idem. Tres voces, que paulo supra haec legebantur,* Qui hoc faciunt, *non sunt in veteribus libris.*

Circumagitur.] *Ritus quidam erat manumittendi. Persius.*

Verterit hunc dominus: momento temporis exit
Marcus Dama.

Ad Epistolam IX.

AN merito.] *Explicat, quomodo sapiens, etiam si se ipso contentus sit, amico tamen indigeat. Pro corollario addit, vt solet, sententiam Epicuri.*

ΑΠΑΘΕΙΑΝ.] *Vide quanto opere laboret homo disertissimus, vt vnam vocem Graecã exprimat. Ἀπάθεια est status animi ad eam firmitatem ac duritiam perducti, vt ne sentiat quidem ea, quibus ceteri turbari solent. Sed si quis pro eo impatientiam aut impatientem animum dixerit, periculum est, ne is intelligatur, qui nihil ferre ac tolerare possit: quod vel maximum vitium fuerit. Sic cum inestimabile vsitate dicatur, quod ita magnum est, vt aestimari non queat: apud Ciceronem tamen Stoicorum placita latine interpretantem, inaestimabile est, quod nulli pretij est, quod nulla aestimatione dignum est.*

Si vis amari, ama.] *Videor alicubi legisse epigramma quoddam hoc argumento: cuius haec clausula est,* Marce vt ameris ama. *Neque tamen vbi legerim, memini. Non alienus hinc est Theocriti versiculus,*

Στέργετε τὼς φιλέοντας, ἵν' αὖ φιλέητε, φιλῆσθε.
Quisquis amatur, amet: ut & ipse, vbi amarit, ametur.

Qui sibi aegro adsideat.] *His enim & similibus de causis amicos sapienti parandos monebat Epicurus. Hor.*

At si aliquis casus lecto te affixit, habes qui
Adsideat, fomenta paret, medicum roget, vt te
Suscitet, ac reddat natis, carisque propinquis.

Qui illam parat ad casus.] *Id est, qui pro varietate casuum, modo amicus esse, modo ab amicitia recedere cogitat. Ita melius, quàm, vt in alijs libris* Ad bonos casus,

Volo tibi Chrysippi.] *Vt quod hic ex Chrysippo adfertur, plane intelligatur: sciendum est, non idem esse apud Stoicos egere & indigere id est: δεῖσθαι & ἐνδεῖσθαι. Nam egere eum dicunt, qui ita caret aliqua re, vt angatur animo, & eius desiderium ferre non possit. Indigere autem eũ modo, qui caret re aliqua, qua vti scit, quaeque vtilis esse ei potest. Hoc posito, colligebant, sapientem nulla re egere, quibusdam indigere: stultum contra multis rebus egere, nulla indigere. Nam sapienti quidem nihil abest, quod impotenter desideret, aut cuius absentiam non aequo animo ferat. quippe qui possit aequissimo animo etiam e vita, si ita res ferat, discedere. Indiget tamen interdum quibusdã rebus, vt victu, vt vestitu, ceterisq. eiusdem generis, quibus, si eorum copia fuerit, recte vtetur. μόνος γοῦν ἐκεῖνος χρῆσθαι ἔχει. neque enim hoc latine tam rotunde aut tã apte ad intelligendũ exprimi potest. At stultus multis rebus perpetuo eget: insatiabiles enim sunt cupiditates: neque tamen vlla earum indiget: neque enim vlla re vti scit: neque quidquã ei est vtile. Haec attigit vtcunq. Cicero libro primo Tusculanarũ: sed ei [illegible], non pro cetera sua elegantia & perspicuitate dicendi. Plutarchus multo melius in libro de communibus notionibus aduersus Stoicos: qui haec irridet quidem, neq. fortassis immerito, sed efficit tamen, vt intelligantur.*

Qualis est Iouis.] *Stoici Iouem, seu naturam ac principium aliarum omnium rerum, ignem esse dicebant.*

eius enim partem aliquam crassiorem effectam, verti in animalem ac spirabilem naturam: ex eius porro densioribus partibus, aquam, & ex aqua effici terram. statis autẽ temporibus omnia illa denuo inflammari & ignescere: ita vt & animi & dij alij omnes interirent, Iupiter solus maneret, conuersis in se omnibus Hanc ἐκπύρωσιν, id est conflagrationem vocabant. Laertius in Zenone de Ioue, de summo illo deo loquitur, ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. Exponitur idem & irridetur à Plutarcho in libro de communibus notionibus: & ab hoc nostro ad ipsum finem consolationis ad Marciam. Ait igitur, sapientem ita victurum in solitudine, si res ferat, vt Iouem, exiguo illo tempore, quo conuersis in se omnibus, paulisper à generatione cessat. Hanc opinionem ab Heracleto Stoici duxerant.

Ad amicitiam.] Epicurei aperte profitebantur, amicitias suo quemque commodo aut sua voluptate metiri: ita vt ne filios quidem patribus caros esse dicerent, nisi propter voluptatem fructumue, quem ex eis aut caperent, aut se capturos esse sperarent. Melius Stoici, non solum naturalem esse caritatem in filios, verum etiam hominem animal esse natura congregabile, & appetens societatis: esseque hominem quemlibet natura alteri earum: atque ab ipsa natura cognationem quandam esse inter omnes nos constitutam. Gratuitam itaque esse bonorum & sapientium amicitiam, non vlla mercede euocatam. Merito igitur ait Plutarchus, ad hunc versum olim tota theatra exclamasse.

Μισθοῦ γὰρ ἄνθρωπός τις ἄνθρωπον φιλεῖ;

Hominem vt amet, mercede quisquam adducitur?

Sed, si vera fatenda sunt, laudantur in theatris, quae domi negliguntur: hominumq. magna pars hac in re Stoicos laudat, Epicurum sequitur. Fuisse quosdam & e Stoicis, qui hac quidem in re ab Epicuro non abhorrerent, ostendit Cicero libro secundo de finibus. Sed locus ille Ciceronis mirifice deprauatus est: qui quomodo emendandus videatur, docui in ijs, quos iampridem conscriptos, propediem, si Deus volet, editurus sum, variarũ lectionũ libris.

Stilpon.] Quod hic de Stilpone Zenonis magistro dicitur, apud Laertium quoque his verbis relatum est. ἀλλὰ καὶ Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου καταλαβὼν τὰ Μέγαρα, τήν τε οἰκίαν αὐτῷ φυλαχθῆναι, καὶ πάντα τὰ ἁρπασθέντα προυνόησεν ἀποδοθῆναι. ὅτε δὴ καὶ βουλομένῳ παρ' αὐτοῦ τῶν ἀπολωλότων ἀναγραφὴν λαβεῖν, ἔφη μηδὲν τῶν ἰδίων ἀπολωλέναι. παιδείαν γὰρ μηδένα ἐξενηνοχέναι, τόν τε λόγον ἔχειν, καὶ τὴν ἐπιστήμην.

Ad Epistolam X.

SIc est.] Solitudinem proficientibus, neque satis adhuc confirmatis, vtilem esse: stultis, vt alia omnia, noxiam. Ad postremum addit pulcherrimum praeceptum, de ijs quae à Deo petenda sunt.

Turpissima vota.] Hanc ipsam hominum stultitiam his versibus exagitat Horatius.

Vir bonus, omne forum quem spectas, & omne tribunal,
Quandocunque deos vel porco vel boue placat:
Iane pater, clare, clare, cum dixit, Apollo,
Labra mouet metuens audiri. pulchra Lauerna
Da mihi fallere: da sanctum iustumque videri:
Noctem peccatis, & fraudibus obijce nubem.

Ad Epistolam XI.

LOcutus est.] De amico quodam Lucilij bene sperare se ostendit: quem tamen, ne tum quidem cum ad sapientiam peruenerit, pudorem, qui in eo plurimus erat, depositurum esse censet: idque ei cum multis magnis viris esse commune. Addit in extremo praeceptum Epicuri longe vtilissimum ijs qui se ab omni turpitudine abducere cupiunt. Proponere eos sibi debere magnum aliquem & spectatum virum, de quo semper cogitent, quem sibi semper ante oculos suos subijciant, quem interesse omnibus actionibus suis putent. Ita fore, vt nihil vel in solitudine faciant, quod non eo praesente facere auderent. Simile argumentum epistolae XXV.

Ad Epistolam XII.

QVocunque me verti.] Vrbanissime narrat, quemadmodum, cum ad villam suam venisset, multa senectutis suae argumenta deprehenderit. Addit vnumquemq. nostrum quotidie ad mortem paratũ esse debere.

Pueritiae maximus in exitu decor est.] Ideo Sappho Ouidiana ad Phaonem.

O nec adhuc iuuenis, nec iam puer.

Sed & Homerus illam primae lanuginis aetatem gratissimam esse ait.

Πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦ περ χαριεστάτη ἥβη.

Ex censu.] Ex aetate. in libris enim censualibus etiam aetas cuiusque notabatur.

Hae sunt, quas παιδογονίας Modestinus vocat.

Syriam vsu suam fecit.] Cum diutissime ei praefuerit, ita volente Tiberio, qui vt quemque cuique prouinciae praefecerat, ita fere ibi consenescere cogebat.

Ad Epistolam XIII.

MVltum tibi.] Multa vtilia & salubria remedia proponit, aduersus metum earum rerum, quae opinione potius, quam re, formidabiles sunt: quaeque & accidere & non accidere possunt.

Sed, dij boni, vera.] Ita dictum vt ab Ouidio,

Oscula, dî magni, trans mare digna peti.

Intentionem vocis.] Haec quoque inter vtilia exercitationis genera numeratur à medicis: de qua, ne per plures libros vagari necesse habeas, vide quae scripsit summus medicus, mihique vetere amicitia coniunctissimus, Hieronymus Mercurialis libro sexto artis gymnasticae.

Per gradus.] Intelligit eam, quam veteres vocabant minuritionem. Vide Plutarchi. ὑγιεινά.

Babae & Ixionis.] *Homines fuisse dicuntur illis temporibus notae fatuitatis.*

Si quid satis esse posset.] *Respexerit fortassis ad hos versus Lucilij.*

Nam si quod satis est homini, id satis esse potesset:
Hoc sat erat. nunc, cum hoc non est, qui credimus porro
Diuitias vllas animum mi explere potesse?

Cum aspexeris quot te antecedant.] *Hoc quoque reprehendit Horatius, quòd nemo auarus fortunas suas per se aestimet,*
Neque se maiori pauperiorum
Turbae comparet: hunc atque hunc superare laboret.

Sapientissime autem praecipiebat Phauorinus, homini de bonis suis cogitanti, inspiciendos eos, qui minus bonorum haberent: de malis, eos quoi plura & grauiora premerent. ita facile fore quemq. sua sorte contentum. Verba ipsius haec sunt. τὸν δ' ἐνθυμεῖσθαι δέοντα χρῆναι μὲν τοῖς ἀγαθοῖς ἀφορᾶν εἰς τοὺς ἐλάττω ἀγαθὰ κεκτημένους, ἐν δὲ τοῖς κακοῖς, εἰς τοὺς μᾶλλον δυστυχοῦντας.

Ad Epistolam XVI.

Liquere tibi.] *Animum non leuiter tingendum philosophiae praeceptis, sed penitus inbuendum. Dissoluit deinde argumentũ, quo quidam contendebant, siue fato administrarentur omnia, vt Stoici, seu casu ac temere euenirent, vt Epicurei tradebant, inutilem esse philosophiam. Postremo exponitur egregium dictum Epicuri de cupiditatibus terminandis.*

Ad Epistolam XVII.

Proijce omnia ista.] *Nihil esse cur philosophandi tempus differat paupertatis metu; quae non modo incommodi nihil affert, sed etiam commoda plaerunque est vere atque ex animo philosophari cupientibus.*

Ad Epistolam XVIII.

December.] *Quomodo sapientiae studio deditus gerere se debeat, certis quibusdam diebus, quibus totae ciuitates, quasi laxandorum animorũ causa publice insaniunt: vt fiebat olim Romae mense Decembri: nunc parte quadam mensis Februarij. Addit, certos quosdam dies sumendos esse, quibus experiamur quomodo paupertatem ferre possimus. Concludit postremo epistolam dicto quodam Epicuri de vicinitate irae & insaniae.*

Ducere te ad modicas coenas.] *Ita quidam veteres libri. Meus,* Ducere te ad moneas coenas. *Dubitaui num legendum sit,* Ad Timoneas coenas. *Vt hoc nomine significaret durum, asperum, & solitarium victum, qualis fuisse dicitur Timonis, cum e maximis opibus ad summam inopiã redactus, & ab omnibus destitutus esset.*

Charino magistratu.] χαρίνου ἄρχοντος. *Ita enim significabant annum Athenienses, ex nomine τοῦ ἐπωνύμου, vt Romani ex nomine consulum ordinariorum.*

Seruum & inimicum.] *Hae voces mihi suspectae sunt.*

Ad Epistolam XIX.

Exulto.] *Lucilio suadet, non vt in latebras & solitudinem, sed vt, relictis curis, & inanibus bonorum titulis in otium se conferat.*

In ipso equuleo.] *id est, vt opinor, cum ipsa sua felicitate torqueretur. Fortassis etiam in equuleo cum fuisse dicit toto illo triennio ante mortem, quo dormire nunquam potuit.*

In aspero & probo.] *Asperi nummi sunt recentes. veteres enim longo vsu deteri ac leuari solent. Vrbane igitur dictum Maecenatis, quod modo attulerat, quasi nummum asperũ ac probum esse ait: quem tamen non sperat fore, vt Lucilius in solutum accipiat: sed aliquam vetustiorem sententiam postulet pro solito epistolae epimetro. Subijcit igitur aliam ab Epicuro. Quod hic somniauit Erasmus de Aspero & Probo grammaticis, ita ineptum est, vt laboraturus sit, si quis velit quidquam ineptius excogitare.*

Ad Epistolam XX.

Si vales.] *Re & vita, non verbis philosophandum: & contemnendã paupertatẽ ei qui serio philosophari velit.*

Iuuenum otiosorum aures.] *Quis putasset quemquam vsque eo stultum fore, vt hoc loco, pro* Otiosorum, *legeret* Occisorum? *& tamen ea scriptura omnes libros occuparat.*

Ad Epistolam XXI.

Cum istis.] *Non esse timendam obscuritatem ijs, qui relictis speciosis bonorum titulis, ad philosophandum se conferunt. Famam enim & duraturam ad posteros gloriam nulla re magis, quã scriptis & familiaritate eruditorũ hominũ cõparari. Adijcit ex Epicuro, quanti momenti sit in omnẽ vitã terminatas habere cupiditates.*

Si vis Pythoclea.] *Ipsa Epicuri verba haec sunt.* Εἰ βούλει πλούσιόν τινα ποιῆσαι, μὴ χρημάτων προστίθει, τῆς δὲ ἐπιθυμίας ἀφαίρει.

Ad Epistolam XXII.

Iam intelligis.] *Quomodo expedire & explicare se debeat is qui multorum negotiorum procuratione districtus est, cum se ad philosophiam conferre meditatur.*

Ad Epistolam XXIII.

Putas me tibi scripturum.] *Solum sapientem vero ac solido gaudio frui. Plaerosque homines ante viuere desinere, quam inceperint.*

Ad Epistolam XXIIII.

Sollicitum te esse scribis.] *Praeclara epistola, qua Lucilio euentum iudicij cuiusdam metuenti, primum ostendit, quam stultum sit, torquere se expectatione eius rei, quae an euentura sit nescias. Deinde ostendit efficacissima remedia aduersus ea omnia, quorum expectatione homines perterrefieri solent.*

Timorem tuum taxa.] *Aestima, adhibito iudicio, quanti sit id, quod metuis.*

Quam vi pereat?] *Hic oscitantia librariorum, omissae sunt aliquot voces. Legendum enim hoc modo. Quā vt vratur? Quam vt pendeat?*

Excarnificandi paruculatim hominis!] *In aliis quibusdam libris,* Articulatim. *Vtra verior scriptura sit, haud facile dixerim.*

Leuis est, si ferre possum.] *E narthecijs Epicuri sumptum. Si grauis, breuis, longus, si leuis. Epicurus autem illo Aeschyli sumpserat.*

Θάρσει. πόνου γὰρ ἄκρον οὐκ ἔχει χρόνον.

Confide, summus non habet tempus dolor.

Quotidie morimur.] *Saepe tractatur hic locus a Seneca. Tractatur & a Plutarcho pereleganter in libro* περὶ τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς. *Cuius verba ad scribam.* Ἀλλ' ἡμεῖς ἕνα φοβούμεθα γελοίως θάνατον, ἤδη τοσούτους τεθνηκότες, καὶ θνήσκοντες. οὐ γὰρ μόνον, ὡς Ἡράκλειτος ἔλεγε, πυρὸς θάνατος, ἀέρι γένεσις, καὶ ἀέρος θάνατος ὕδατι γένεσις, ἀλλ' ἔτι σαφέστερον ἐπ' αὐτῶν ἴδοις ἂν ἡμῶν φθείρεται μὲν ἀκμάζων, γινομένου γέροντος, ἐφθάρη δὲ ὁ νέος εἰς τὸν ἀκμάζοντα, καὶ ὁ παῖς εἰς τὸν νέον, εἰς δὲ τὸν παῖδα τὸ νήπιον. ὅ, τε χθὲς εἰς τὸν σήμερον τέθνηκεν, ὁ δὲ σήμερον εἰς τὸν αὔριον ἀποθνήσκει.

Mors non vna venit.] *Alij* Mors non vltima venit: *quo modo & sententia corrumpebatur, & versus.*

Obiurgat Epicurus. *Ab hac disciplina fortassis duxit Martialis hoc praeceptum.*

Summum nec metuas diem, nec optes.

Timore mortis cogantur ad mortem.] *Idem Martialis.*

Hostem dum fugeret, se Fannius ipse peremit.
Hic, rogo, non furor est, ne moriare, mori?

Quousque eadem?] *Hanc ipse alibi vocem rabidarum deliciarum vocat. Sunt quos vitae taedium ac fastidium capiat: cum omnia perpetuo tanquam in orbem volui, & alia aliis succedere videant. Varietatem requirere se aiunt: sine qua molesta & insuauia sunt omnia. Extat inter* τὰ νεκρικὰ *Samosatensis sophistae, dialogus quidam Chironis & Menippi, qui mihi valde videtur huc pertinere.*

Diem nox premit.] *Horatius.*

Truditur dies die:
Nouaeq. pergunt interire lunae.

Ad Epistolam XXV.

Quod ad duos amicos.] *Duorum Lucilij amicorum vnius adolescentis, alterius senioris non idem ingeniū esse ait, neq. eādem rationem vtriusq. corrigendi. Tum ex Epicuri schola sumit, quo cohortetur Luciliū, vt, naturae praescripto parens, assuescat paulo esse contentus. Addit ex eodem, omnia proficienti, tanquam sub oculis grauis alicuius & seueri viri, agenda esse.*

Tenera finguntur. *Horatius.*

Fingit equum tenera docilem ceruice magister.

& Plato ait iuuenes εὐπλάστους *esse.*

Panem & aquam.] *Euripides.*

Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι, πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματος θ' ὑδρηχόου,

Cum ipso Ioue.] *Sic epistola CX. Habeamus aquam, habeamus polentam. Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus. Epicurus ipse apud Laertium.* καὶ μάζα καὶ ὕδωρ τὴν ἀκροτάτην ἀποδίδωσιν ἡδονήν. *Stobaeus* Ἐπίκουρος ὁ γαργήττιος ἐκεκράγει λέγων, ὡ ἀλγειν ὑχ' ἱκανὸς, τὸ τῷ Διῒ ὑπὲρ εὐδαιμονίας ἂν ἐρίζεσθαι, μάζαν ἔχων καὶ ὕδωρ.

Ad Epistolam XXVI.

Modo dicebā tibi.] *Decrepitum iam esse se, non senem: & vigere tamen animo, neque vllo mortis metu teneri.*

Ad Epistolam XXVII.

Tv me, inquis, mones.] *Ferendus nō videtur, qui ea vitia in aliis reprehendit, quibus & ipse obnoxius est: & vt, Graeci prouerbio dicūt, Aliis medetur, vlceribus ipsus scatens. Ne igitur in hanc reprehensionē incurrat Seneca, ne ne nimium sibi sumat, si se iam a vitiis liberum profiteatur: ait se non vt medicum agere cū Lucilio, sed cum eo de communibus morbis loqui, & remedia, si qua habet, cum illo communicare. Inserit historiam longe iucundissimam de Caluisio quodam Sabino: & ad finem addit ex more dictum Epicuri.*

Quam paedagogos nostros nouimus.] *nos, qui iam senes sumus, quibus omnis paedagogorum memoria excidit.*

Ad Epistolam XXVIII.

Hoc tibi soli.] *Nihil adiuuari mutatione regionum eos, qui secum vitia sua circumferunt. Hoc praeceptū saepe inculcat Horatius. Addit in fine egregiam Epicuri sententiam.*

Animum debes mutare non caelum.] *Horatius.*

Caelum non animum mutant, qui trans mare currunt.

Graeci hoc suauius. τὸν τρόπον οὐ τὸν τόπον.

Bene viuere omni loco positum. *Horatius.*

nauibus atque
Quadrigis petimus bene uiuere. quod petis, hic est,

Est

Est Vlubris: animus si te non deficit aequus.

Ad Epistolam XXIX.

DE Marcellino nostro.] *Marcellinum, hominem ingeniosum & vrbanum, non esse quidem facilem ad corrigendum: nequedum tamen se de illo omnem spem abiecisse, & tentaturum omnia. Addit ad finem dictum Epicuri, non esse optandum philosophanti, vt populo placeat.*

Ad edendas operas.] *Quasi de liberto, auctoratio ue aliquo locutus est.*

Et acerrime tabere.] *Ita plane legendum, non, vt Erasmus inepte voluerat, rudere. De hoc autem verbo dixi capite XIX. libri IX. variarum lectionum.*

Vnde quo.] ἐξ οἵων εἰς οἷα, *vt dicebat Iphicrates.*

Popularis fauor.] *Etiam in leuioribus artificus, placere populo, signum olim habitum esse* κακοτεχνίας, *scribit Athenaeus.*

Ad Epistolam XXX.

BAssum Aufidium.] *Bassum scribit, quasso quidem corpore, sed firmo tamen animo, mortis appropinquantis metu nullo affici. Inde sumpta occasione, de contemptu mortis, & quomodo se quisque ad eam parare debeat, disserit.*

Et componere.] *Verbum vsitatum in mortuis. Horatius,*

Omnes composui felices. nunc ego resto.

Confice.

Septimo spatio.] *Septies enim currebant. Propertius.*

Septima quàm metam triuerit ante rota.

Ad Epistolam XXXI.

AGnosco Lucilium meum.] *Solam virtutem bonum esse.*

Vinci ac strigare.] *strigare est dare aliquid spatij equis in superando cliuo ad interquiescendum ac recipiendum spiritum.*

Nihil fine aere frigidum.] *Haec sententia Stoicorum erat, omnium corporum aera frigidissimum esse. Vide Plutarchum* περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ. *Balbus apud Ciceronem secundo de natura deorum. Ipse vero aer, qui natura est maxime frigidus, minime est expers caloris. Qua in loco aperae pretium est cognoscere Lambini temeritatem, vel exempli causa, vt intelligatur, quantum ei fidei haberi debeat. Qui cum in omnibus libris constantissime ita scriptum videret, ignoraretq. illam quam dico, Stoicorum sententiam, deleta voce* Frigidus, *substituit* Humidus *& in notis suis ita scripsit.* Sic legendum est, vel libris omnibus inuitis. *mirum quin dixerit,* Ipso *Cicerone inuito: aut, ipsa veritate reclamante.* Non vt habent, Frigidus. *Eant nunc qui negant, multum huic homini debere Ciceronem. Non enim hoc tantum loco, sed innumerabilibus alijs eandem illi operam inuitis omnibus libris praestitit.*

Laborem si non recuses, parum est. posce.] *Mirifici homines sumus, quicunque corrigendis veterum libris operam damus. Quod damnamus in alijs, ipsi saepe numero admittimus. Ne longius abeamus: ego ipse qui modo correctorem Ciceronis reprehendebam, eidem culpae affinis deprehendor. Certe enim in omnibus, quos vidi, libris scriptum erat,* Laborem si non recuses, parum est posse. *Vapulamus igitur ambo, si ambo deliquimus.*

Deus ille maximus potentissimusq. ipse vehit omnia.] *Dicas hunc hominem legisse id quod de Deo in sacris litteris scriptum est,* Portans omnia verbo virtutis suae.

Ad Epistolam XXXIII.

ODorifera.] *Est qui legat,* Oculifera. *idque se ex libro vetere facere dicat. Non damno.*

Ad Epistolam XXXV.

PRopera ad me.] *In alijs,* Propterea ad me. *Coniecturam meam veterem libri veteris auctoritas comprobauit.*

Ad Epistolam XXXVI.

AMicum tuum.] *Adolescens quidam, Lucilij, vt videtur, hortatu, sese ad philosophiae studium contulerat: quo nomine reprehendebatur a multis: vt semper optima quaeque plurimis displicent. Monet Lucilium, quemadmodum illum adducere debeat ad contemnendas eiusmodi stultas reprehensiones, & ad id quod susceperit, vrgendum.*

Ariston aiebat.] *Simillimum huic Attij poetae dictum extat libro xiij. noctium Atticarum, capite 2.*

Perbibere.] *Verbum Horatianum.* Nunc perbibe puro

Pectore uerba puer, nunc te melioribus offer.

Veniet iterum qui nos in lucem reponat dies.] *Stulta opinio, quae tamen illis temporibus multorum animos occuparat. Saepe fuisse nos in hac vita: sed oblitos esse: redituras eosdem post aliquot annorum millia: sed rursus omnium oblitos: idque saepius factum esse; saepius factum iri. Haec admouere nos debent, quantopere auy ferantur à vero homines summis ingenijs praediti, nisi aura eis diuinae lucis affulserit. Magna gratia praepotenti Deo, qui nos à talium errorum caligine per filium liberauit.*

Ad Epistolam XXXVII.

VRi virgis ferroq. necari.] *Verba erant eorum qui in magistrorum, id est, lanistarum verba iurabant, seque eis auctorabant. Horatius.*

Quid

Quid refert, vri virgis ferroq. necari.
Auctoratus eas.

Ad Epistolam XXXIX.

QVi notorem dat.] *Notorem dicit, quem vsitatius dicimus cognitorem.* Petronius. *At ego ne mea quidem vestimenta ab officio recepissem, nisi notorem dedissem.*

Ad Epistolam XL.

QVod frequenter.] *De Serapione quodam pseudophilosopho scribit: qui quasi contiones habebat ad populum, in quibus nihil aeque cauebat, quam ne vsquam haesitare atq. insistere videretur. Prouoluebat verba nusquam interrupto impetu, non illud laborans, vt qui audiebant meliores fierent, sed vt ipse promptus in dicendo ac copiosius haberetur. Tale disputandi genus ait circulatoribus magis quàm philosophis conuenire. Huius ipsius vitij exempla, vel maxime illustria notaui in quibusdam maximarum rerum ad populum interpretibus: quorum oratio, quae, non compta ac calamistrata, sed grauitatis, auctoritatis, maiestatis ac sanctimoniae plena esse deberet, tota papauere ac sesamo sparsa est, & ex mellitis verborum contexta globulis: ita vt ad eos, non tanquam ad vitae magistros, aut vitiorum correctores, sed tanquam ad comoedos aut histriones eatur. Stant illi, & cum frontem bis terue perfricuerunt, barbamque permulserunt, hiante & mirificum aliquid ac [illegible] expectãte plebe, plebis autem nomine etiam quosdam ex optime vestitis comprehendo, laxant habenas linguae, & similiter cadentia, similiterque desinentia coaceruantes, paria paribus, contraria contrarijs opponentes, multa etiã semel suo ordine dicta, sursum versum, aut alias variato ordine repetentes: eaque in re memoriam pueriliter ostentantes, atque haec saltatricularum in morem gesticulatorijs neque vnquam quietis manibus adiuuantes, argute multa, multa quibus risum excutiant, dicunt: nunquam interim aut sibi aut auditoribus respirandi facultate permissa: quibus omnibus rebus admirationem imperitis, socordatis & intelligentibus nauseam ac stomachum cõmouent. Hos igitur nouos Serapiones cuperem hãc epistolam cum cura legere, & inspicere num cui vitio affines sint eorum, quae hic a Seneca reprehenduntur. Profuerit eisdem legere & ea, quae super eadem re, apud scriptorem noctium Atticarum a Musonio disputantur: quae & ipsa subijciam. Musonium inquit, philosophum solitum dicere accepimus: Cum philosophus hortatur, monet, suadet, obiurgat, aliud ue quid disciplinarum disserit: tum qui audiunt, si de summo & soluto pectore obuias vulgatasque laudes effutiunt, si clamitant etiam, si gestiunt, si vocum eius festiuitatibus, si modulis verborum, si quibusdam quasi frequentamentis orationis mouentur, exagitantur, & gestiunt: tum scias, & qui dicit, & qui audit frustra esse: neque illic philosophum loqui, sed tibicinem canere. Animus inquit, audientis philosophum, si quae dicuntur, vtilia ac salubria sunt, quaeque & errorum atque vitiorum medicinas ferunt, laxamentum atque otium prolixe laudandi non habet. Quisquis ille est qui audit, nisi ille est plane deperditus, inter ipsam philosophi orationem & perhorrescat necesse est, & pudeat tacitus, & paeniteat, & gaudeat, & admiretur: varios adeo vultus disparilesque sensus gerat, perinde vt eum conscientiamque eius affecerit vtrarumque animi partium aut sincerarum, aut aegrarum philosophi pertractatio.*

Namque echerij.] *Emendaui,* Namq. Haterij. *De hoc autem vide praefationem patris Senecae in quartum librum declamationum.*

Nos etiam cum scribimus.] *Omnia scribebant veteres ijs litterarum formis, quas hodie maiusculas vocamus. Neque vlla fere erant inter singulas voces interualla. Punctis interiectis vocem a voce distinguebant, hoc modo.* QVANQVAM.TE.MARCE FILI.

Ad Epistolam XLI.

FAcis rem optimam.] *In omnibus bonis viris quiddam inesse diuini. Hominem suis ac proprijs bonis, non externis, aestimandum esse.*

Quam stultum est optare.] *Impietatis & stultitiae plena haec sententia Stoicorum fuit. Audiebant summo omnium gentium consensu deos bonorum datores vocari. Ipsi autem praeter virtutem, bonam mentem, rationem perfectam, & talia nihil in bonis habendum esse ducebant. & ea diuinitus dari negabant: sibi ea quemque suis viribus parare dicebant. Itaque si sibi constare vellent, deos nullius boni datores esse dicerent, necesse erat. Dari quidem ab eis ea quae ipsi praeposita aut producta vocarent: opes, imperia, vires corporis, & similia: vera bona non dari. Hac stultitia imbutus Horatius, ita cecinit.*

Haec satis est orare Iouem, qui donat & aufert:
Det vitam, det opes: aequum mi animum ipse parabo.

Immo vero, nugator, iste aequus animus vel maximum Dei donum est: neque obtingere tibi nisi diuino beneficio, potest. Nobis certum atque exploratum est, fontem esse omnium bonorum Deum. Hic ipse philosophus, tanta vis veritatis est, fatetur paulo post, à Deo dari magnifica & erecta consilia: neque posse quenquam, nisi ab eo adiutum, supra fortunam exsurgere.

Quis Deus incertum est.] *Versus e metamorphosi Ouidiana.*

Ad Epistolam XLII.

IAm tibi.] *Non facile credendum, quenquam virum bonum esse. Multis ad malefaciendum non animum deesse, sed vires.*

Ad Epistolam XLV.

LIbrorum.] *Libris non multis opus esse, sed bonis. & in studijs non subtilia quaerenda esse, sed vtilia.*

Praestigiatorum acetabula & calculi.] *Hi sunt quos Graeci psephopaectas vocant, frequentissimum etiam hodie circulatorum genus, qui celeritate quadam ac dexteritate manuum, e pluribus acetabulis, quae in*

mensa

mensa exponunt, efficiunt, vt quos calculos sub vno ab eis conditos putares, eos statim sub alio ostendant: ita vt calculi illi ex vno acetabulo in aliud transiisse videantur. Quod autem Seneca cum eorum ludo dialecticorum argutas ineptias comparat, Arcesilai est. Is enim dicebat, τοὺς διαλεκτικοὺς ἐοικέναι τοῖς ψηφοπαίκταις, οἵ τινες χαριέντως παραλογίζονται. Stobaeus λόγῳ π'.

Perdidi vsum.] *Neque enim amplius delectat, cum, quomodo fiat, intelligimus.*

Et hoc solum curantibus, non & hoc.] *id est, nihil fere aliud curantibus, quam molestissimos & spinosissimos syllogismos ex repugnantibus: qui fere ita conformari solent: Non & hoc & illud. Hoc autem est. non igitur illud.*

Ad Epistolam XLVII.

Libenter.] *Reprehendit quorundam superbiam in seruos: & Lucilium laudat, quod cum suis familiariter viuat. Multa ex hac epistola impudenter compilauit. Macrobius libro primo Saturnaliorum. Quanto autē maiore odio digni sunt, qui hodie ingenuis hominibus non aliter vtuntur ac seruis?*

Sic fit vt isti de domino loquantur.] *neque vllam maiorem voluptatem capiant, quam cum eis absentibus aut male dicunt, aut male precantur. Vt ille in vetere comoedia.*

μάλα γ' ἐποπτεύειν δοκῶ,
Ὅταν καταράσωμαι λάθρα τῷ δεσπότῃ.

Totidem esse hostes quot seruos.] *Catonis est.*

Callisti.] *Hic Claudij libertus erat. Dominum autem dicit, non Claudium, sed priorem.*

Ad Epistolam XLVIII.

Ad epistolam.] *Hanc epistolam lacerarant in duas: & posterioris principium fecerant ab illis verbis:* Mus syllaba est. *ego rursus membra diuulsa coniunxi.*

Alium paupertas vrit.] *In alijs,* Alium mors vocat, alium paupertas vrit. *Inepte. neque enim quidquam est, quod respondeas illi mēbro,* Aliū mors vocat: *neq. vero esse quidquā potest. Non enim vocat mors τὸν μὲν, τὸν δ' οὔ: sed omnes ex aequo. Est autem operae scire, quomodo locus hic corruptus fuerit: vt si qua similia inciderint, facilius animaduertantur. Librarius, aliud agens, ita scripserat.* Alium mors, alium paupertas vrit. *deinde cum videret, duas illas voces,* Alium mors, *vacare: neque tamen eas delere vellet: sedulo enim cauebant, ne quid, quod scripsissent, delerent: addidit notulam, & ad marginem scripsit,* Vacat. *quo significaret, illud* Aliū mors *vacare ac redundare. Secuti alij stultiores librarij non tantum duas illas superuacaneas voces retinuerunt, sed ex illo* Vacat, *quod erat ad marginē fecerunt,* Vocat. *Ita duplicatus & propagatus error. Peccata in hoc genere in scriptis veterum multa reperiet, si quis paulo attentius considerabit.*

Ad Epistolam XLIX.

Est quidem.] *In tanta breuitate vitae, totum tempus, omissis inutilibus, ad vtilia conferendum.*

Admoueri lineas.] *Id est, me ad finem ipsum propius accedere, sumptum a ludo duodecim siue scriptorum siue scruporum. vbi enim alter collusorum ad vltimam lineam, quae & hiera, id est, sacra dicebatur, calculos suos promouerat, necesse erat ludum finiri: & eum vinci, cui iam quo proferret vlterius non erat. Quod si idem vtrique contigerat, dicebantur hieram facere: & tunc neutrius victoria erat. Ab eodem ludo sumptum est illud Horatij,*

Mors vltima linea rerum est.

Plutarchus. παρὰ τοίαν, ὥσπερ τὸν ἀφ' ἱερᾶς, ἐκίνησεν ἡμῶν τὸ γῆρας *intelligit enim* τὴν ψῆφον τὴν ἀφ' ἱερᾶς γραμμῆς. *In ludo astragalorum* ἱερὰ γραμμὴ *vocabatur media ex quinque: qua de re vide Pollucem libro IX.*

Veritatis simplex oratio est.] *Euripideum.*

Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ.

Ad Epistolam L.

Epistolam tuam.] *Peccare in eo plaerosque homines, quod vitia sua rebus adscribunt. Tenera facilius quidem corrigi: sed tamen inueterata quoque pertinaci studio emendari: iuxta illud Horatij.*

Inuidus, iracundus, iners, inosus, amator,
Nemo adeo ferus est, vt non mitescere possit,
Si modo culturae patientem commodet aurem.

Harpasten.] *Simile quiddam notaui in amico quodam meo, homine eruditissimo: qui cum aetate, est enim octogenario maior, surdaster effectus sit: hoc tamen in se vitium non agnoscit: sed vere ac serio conqueritur, pessimam consuetudinem inualuisse: homines multo summissius loqui, quam solebant, ita vt videantur vereri ne intelligantur.*

Non dediscitur virtus.] *Dogma Stoicum, virtutem non amitti: de quo, alio loco fortassis pluribus disseremus.*

Ad Epistolam LI.

Quomodo.] *Vitanda esse ea loca in quibus periculum est, ne animi eneruentur, & effeminentur.*

Canopum.] *Et tota Aegyptus, & in ea praecipue Canobus omnium libidinum atque impuritatum domicilium fuit. Audiebantur illic noctes & dies turpissimi & obscoenissimi cantus virorum & mulierum, qui quasi initiandi causa, eo ex Alexandrea per fossam lyntribus vehebantur. Strabo.* Ἀντὶ πάντων δ' ἐστὶν ὁ τῶν πανηγυριζόντων ὄχλος, τῶν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας κατιόντων τῇ διώρυγι. πᾶσα γὰρ ἡμέρα καὶ πᾶσα νὺξ πληθύει τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις καταυλουμένων καὶ κατορχουμένων ἀνέδην μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. *Canopum an Canobum dicas, nihil interest.*

Vim

Vim Hannibalis hiberna fregerunt.] *Ita corrigi legendum: cum in alijs esset, vina Hannibalem hiberna fregerunt.*

Phileтas.] *quasi tu dicas, basiatores. Male alij, Philistas.*

Ad Epistolam LIII.

MEmor artificij mei veteris.] *Solebat enim frigida lauari: & alicubi ait, se quotannis Kalendis Ianuarij ipsis solere in aquam virginem desilire.*

Est aliquid quo sapiens antecedat deum.] *Impia & intolerabilis arrogantia Stoicorum: qui non satis esse ducebant sapientem suum cum Deo ex aequo componere nisi etiam anteponerent.*

Ad Epistolam LIV.

LOngum Mihi.] *Ait se asthmate, quo crebro laborabat, mortis admoneri: eam autem a se negligi.*

Antequam nascerer] *Sic & Seneca tragicus.*

Quaeris, quo iaceas post obitum loco?
Quo non nata iacent.

Sed multo satius est timere mortem, quam tam impia opinione metum ipsius discutere Quid autem est, quod se hic Seneca innuit putare, nihil ex homine superesse post mortem: cũ alibi tam aperte profiteatur, bonorum virorum animos, morte obita, in caelum ferri, atque illic beatissime viuere? Nimirum certum ac stabile esse nihil potest, nisi quod vero ac solido fundamento nititur: ideoque semper veterum philosophorum, de Deo, de animorum immortalitate, & similibus iudicia fluctuarunt. Socrates ipse paulo post moriturus, de animorum immortalitate dubitabat. Magnũ igitur in nos ac singulare beneficium Dei, qui harum rerum veritatem ipsius aeternae veritatis voce nobis patefacere dignatus est.

Illum tu lauda.] *Haec non cohaerent cum superioribus: ita vt multa deesse constet.*

Ad Epistolam LVI.

PEream.] *Nimis delicatos esse, qui, nisi in altissimo silentio, operam studijs posse a se dari negant. Interdum autem non tam externa nobis, quam ipsum sibi animum obstrepere, cui nisi pacato ac composito, vera contingere tanquillitas non potest.*

Pilicrepus.] *Qui pilas crepat, aut crepante pila lusitat: quod facere solebant paulo ante balneum, vel dum hypocausta & sudationes calescerent: qui si plures, quàm essent manus & vices numerarat, maximus excitabatur clamor ab aduersarijs. Ita Turnebus capite IIII. libri VI. aduersariorum. At Mercurialis pilicrepos fuisse ait, qui sphaeris pice oblitis curabant ne ignis balneorum extingueretur. ἰπνὸν.*

Scordalum.] *Vide Turnebum eo ipso, quem modo citaui, loco.*

Furem.] *balnearium.*

Alipilum.] *eum qui alas vellit ac depilat.*

Alium pro se.] *eum cui vellit alas.*

Cum Chrysippum nostrum.] *Tales videlicet salutatores fuisse oportet, quales Sebosum & Arrium describit Cicero libro secundo epistolarum ad Atticum.*

Cuidam genti.] *Vide hunc ipsum capite II. libri IIII. naturalium quaestionum.*

Metam sudantem.] *In decima regione vrbis erat: quam vocabant templum Pacis.*

Ad Epistolam LVII.

ACeromate nos haphe excepit.] *Vtrumq. ab athletis sumpsit. Ceroma vnguentum est e cera: haphe, puluis quo inspergebantur luctaturi.*

Ad Epistolam LVIII.

QVanta verborũ.] *Primum ostendit magnam esse latini sermonis egestatem. Deinde docet eos inepte facere, qui linguã per se inopẽ contrahere potius, quã amplificare, nituntur. Tum ingreditur ad id ex quo ei huius conquestionis nata occasio est: & Platonica quaedam de ente, de essentia, de genere, ac specie & idea explicans, ostendit, multa noua vocabula necessario procudenda esse ei qui de philosophia latine disserere instituit. Postremo demonstrat, ex ijs quoque disputationibus, quae non alio referri ac dirigi quàm ad acuendum & exercendum ingenium videntur, aliquid tamen, quod ad instituendam vitam moresque formandos pertineat elici posse.*

Paupertas immo egestas.] *Plus est egestas quam paupertas. Sic epistola XVII. Non est quod paupertas nos a philosophia reuocet: ne egestas quidem. Martialis,*

Non est paupertas Nestor habere nihil. *Lucretius.*
Propter egestatem linguae & rerum nouitatem.

Et cernere ferro.] *Hanc scripturam & agnoscit & confirmat Seruius. Sunt tamen qui ex veteribus libris contendant legendum* Decernere. *At Seruius posteritatem hoc modo legere coepisse ait. Et desipit, si quis plus tribuit vlli libro, qui hodie reperiatur, quam aut Seruij testimonio aut Senecae.*

Essentiam dicere.] *Primus vt opinor, hunc locum emendaui: cum ante me alij omnes nulla sensu, legerent:* Quid sentiam dicere. *Vide quae scripsi capite vltimo lib. XV. variarum lectionum.*

Etiam ad nostrum fastidium] *Iam enim plaerique nonnulla Ciceronis, vt parum nitida & parum expolita fastidiebant Idque & ex multis Senecae locis, & ex dialogo de oratoribus, qui Tacito tribuitur, facile perspici potest.*

Vsia.] *Stulte putauit Perionius, pro vsia dici posse naturam. Neque nego esse quaedam, in quibus huic interpretationi locus esse possit. Sed certe aliter dicenda est in disputationibus philosophicis οὐσία, & aliter*

aliter οὐσία. Neque satis aptum est, quod in scholis tritum est, substantia. Vbi enim haec subtiliter distinguenda sunt, aliud est ὕπαρξις, & aliud οὐσία, aliud ὄν, aliud ὑπάρχειν. Substantia autem est ὕπαρξις. Demque οὐσία nullo modo melius latine dici potest quam essentia.

TO ON.] *Vt essentiae, sic entis nomine vti necesse habent, qui latine philosophari volunt. Neque vero ita defungi queunt, vt pro ente dicant id quod est: alioqui in magnas saepenumero se induent difficultates. Idem accidit ijs, qui possibile & impossibile dicere, saltem in disputationibus philosophicis, reformidant: cum Plato, Aristoteles, Epicurus, Zeno in lingua infinitis partibus copiosiore innumerabilia tamen vocabula fingere necesse habuerint. Equidem, vt de meo sensu libere atque ingenue fatear, multa puto ab istis delicatis, in S. Thoma, in Iohanne Scoto, alijsque eiusmodi eruditissimis hominibus irrideri, quae & necessaria sunt, & talia, vt si quis ea vetustis illis temporibus protulisset, magnam ei gratiam omnes philosophiae studiosi habituri fuisse videantur. Nos dum teneris auribus videri volumus, tenera nobis ac puerilia esse ingenia, neque verae ac solidae eruditionis capacia ostendimus.*

Illud cui nomen.] *Facit ens genus, quod diuidatur in corporale & incorporale. Accipit igitur ens pro essentia. Nam entis quidem longe aliae sunt & apud Platonem & apud Aristotelem diuisiones.*

Hoc ergo genus est primum.] *γενικώτατον. at speciale, ὃ γένος ὄν, εἶδος εἶναι δύναται. ὑπάλληλον peripatetici vocant.*

Homo genus est.] *immo vero εἶδος εἰδικώτατον. Neque sunt hae diuersae hominum species, Graecus, Romanus, Parthus: aut albus, niger, flauus: neque singuli homines specie sed numero tantum, differunt. Ac fatendum est, esse in his Senecam paulo crassiorem. Nondum valde manibus hominum terebantur Aristotelis scripta, e quibus solis accurata & exquisita harum rerum tractatio peti poterat.*

Stoici volunt superponere.] *Notandum est voluisse Stoicos, esse aliud quoddam genus ipso ente superius.*

Primum genus Stoicis quibusdam videtur ✝ sed quare videatur subijciam.] *Post verbum Videtur, deest nomen eius generis, quod quidam e Stoicis ipso ente superius esse volebant. Quodnam autem id fuisse dicemus? Diuinare difficile est. Neque sane eiusmodi res est, in qua peruestiganda torquere se quisquam diutius debeat. Proponam tamen coniecturam meam: vt de ea ab alijs iudicetur. Suspicor igitur, genus illud ente superius fuisse τὸ τί: id est, aliquid: atque ita Stoicos illos dixisse: esse aliquid ὄντως ὄν, id est, quod reuera esset: aliquid autem, quod reuera quidem non esset, sed animo tamen ac cogitatione informaretur: quales sunt centauri, tragelaphi, chimerae & similia. Diuidi igitur τὸ τί καὶ εἰς τὸ ὂν καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν: atque ita esse superius: quoniam & entia complectitur & non entia. In hanc suspicionem adducor ex loco quodam Platonis in Sophista, vbi quiddam ab hoc non valde abhorrens dicere videtur. Sed haec coniectura modo est: de qua quisque, vt volet iudicabit. Commodum haec scripseram, cum ad me, tanquam caelo delapsus, homo & nobilitate generis & multarum rerum cognitione, & virtute praestans, Antonius Franciscus Neapolites Panormitanus, summus amicus meus, venit: quem ego hos totos octo annos non videra͂. Is post illa communia, quae in amicis, quos longa interualla vidimus, vsitata sunt. Affero, inquit, tibi libros veteres duos, in quibus pleraq. Senecae scripta, sunt: quibus tu, cui eius scriptoris editionem iam in manibus esse audio, arbitratu tuo vtaris licet. Tu vero, inquam, & si aduentus tuus mihi per se iucundissimus est, nihil, quo is gratior ac iucundior fieret, adferre potuisti. Sed sunt ne in eis epistolae ad Lucilium? Sunt, inquit. Quaeso igitur, inspiciamus, ecquid tuus iste liber adimere mihi molestissimum scrupulum, quo nunc cum maxime torqueor, possit. Nec mora: hunc ipsum locum inspeximus: cumque in veteribus illis membranis ita scriptum deprehendimus.* Primum genus Stoicis quibusdam videtur quiddam. quare videatur, subijciam. *quae scriptura & perspicue vera est, & coniecturam illam meam non absurdam neque alienam fuisse demonstrat.*

Nunc ad id.] *Ait apud Platonem ens sex modis dici. Vno modo ens est τὸ νοητόν, id est, quod sub sensum non cadit, sed mente tantum ac cogitatione comprehenditur. Secundo ens vocatur id quod supra alia omnia entia est. ὑπερέχον τῷ ὄντι, ἐκεῖνο αὐτὸ τ᾽ ἄλλα πάντα. Id est, Deus. Solus enim Deus vere est πρὸ πάντων τῶν ὄντων. Itaque ipse de se in libris diuinis: Ego sum qui sum. Tertio entia vocantur Ideae. Quarto τὰ εἴδη. Quinto, ea quae etiam vulgo esse dicuntur: id est, ea quae cernimus ac tangimus. Sexto ea quae non sunt, sed quasi sunt, vt inane, vt tempus, vt motus. Haec duo postrema genera non satis proprie esse dicuntur.*

Videtur autem species eius.] *Immo ne equus quidem aut canis videtur, sed hic equus & hic canis.*

Poeta.] *ἐνδείκνυται τῶν ἀνθρώπων, ait Galenus, τὰ προσόντα τῷ κοινῷ γένει, τῷ τοῦ γένους περιγράφειν ὀνόματι. Cicero in topicis. Homerus, propter excellentiam, commune poetarum nomen, effecit apud Graecos suum. Plutarchus in symposiacis. πολλῶν ὄντων ποιητῶν, ἕνα τὸν μέγιστον ἐξαιρέτως ποιητὴν καλοῦμεν.*

Quae proprie sunt.] *Plato in Timaeo ait ideas nunquam fieri, semper esse: corporea autem omnia nunquam esse, semper fieri.*

Omnia quae fiunt.] *Liber vetus Siculus.* Omnia quae videmus fiunt.

Quodcunque fieri.] *Idem liber.* Quicquid fieri.

Ante opus.] *Idea est, τὸ καθόλου τὸ πρὸ τῶν πολλῶν. εἶδος τὸ καθόλου τὸ ἐπὶ τῶν πολλῶν.*

In idem flumen.] *Plato Cratylo, λέγει που Ἡράκλειτος, ὅτι πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει. καὶ ποταμοῦ ῥοῇ ἀπεικάζων τὰ ὄντα, λέγει, ὡς δὶς ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης.*

Vis tu timere.] *Liber Siculus,* Vis tu non timere: *quod mihi melius & bene latine loquentium consuetudini congruentius videtur.*

Inuenies.] *Liber Siculus,* Sumes.

Ex omni vacatione.] *Puto legendum*, Ex omni tractatione.

A Philosophia.] *morali. hanc enim ἐξαιρέτως philosophiam vocant.*

Nihil horum stabile, nec solidum.] *Idem liber.* Nihil horum stabile, nihil solidum.

In sublime.] *Idem*, In sublimi.

Quia materia prohibebat.] *Impie stulta veterum opinio, Deum voluisse quidem a primo omnia immortalia facere, sed non potuisse, propter materiae vitiũ. Quasi non, vt cetera omnia, ita materiam condiderit ac procrearit Deus. Recte Lactantius. Idem materiae fictor est, qui & rerum materia constantium.*

Contemnamus omnia.] *Primum praeceptum, quod e superiori disputatione ducitur. Ea quibus homines vulgo superbiunt, aurum, gemmae, possessiones, non modo magni pretij non sunt, sed ne sunt quidem: vt Platoni videtur. Contemnenda igitur sunt: solaque immortalia & aeterna curanda.*

Illud simul cogitemus.] *Alterum praeceptum. Mundus per se caducus est: sed Dei prouidentia conseruatur. Ergo corpus quoque nostrum, quod suapte natura fluxum fluidumque est, adbibita cura & prouidentia aliquatenus conseruari potest.*

Et illi nomen.] *Cum prius Aristocles auito nomine diceretur. Platys graece, latus. Quod autem hic de Platone dicitur, eum sibi vitam moderata viuendi ratione produxisse, idem fere de Herodico Selymbriano memoriae proditum est & a Platone ipso, & ab Aristotele, & à Plutarcho. Et Galenus quiddam de se non absimile narrat. Eiusdem rei luculentissimum maximeq. commemorabile exemplum vidi olim Patauij, Aloisium Corneliũ Venetum, hominem splendidissimo genere natum, eundemque amoenissimo ingenio, & suauissimis moribus praeditum: cuius etiam libellus extat de commodis quae ex parca & moderata viuendi ratione capiuntur. Is cum anno fere quadragesimo ita profligata valetudine esset, vt à medicis prope depositus ac desperatus, mortem potius quam vitam ad breue aliquod tempus aegre extracturus videretur, ita vitam instituere coepit, vt cibum ad pondus, potum ad mensuram sumeret, neque vnquam ne tantulo quidem modum quem ipse sibi praescripserat excederet, modicis corporis exercitationibus vteretur, curas omnes procul ab se ablegaret, animum sermonibus amicorum, alijsque honestis oblectationibus hilararet: quibus rebus id consecutus est, vt & morborum expers vixerit, & diu medicis suis superstes ad extremam senectutem peruenerit.*

Ex aedificio putrido ac ruenti.] *Sumptũ, vt opinor, e dicto quodam Gorgiae Leontini, de quo haec legũtur. Γοργίας ὁ ῥήτωρ ἤδη γηραιὸς ὑπάρχων, ἐρωτηθείς, εἰ ἡδέως ἀποθνήσκοι, μάλιστα, εἶπεν. ὥσπερ δὲ ἐκ σαπροῦ καὶ ῥέοντος οἰκιδίου, ἀσμένως ἀπαλλάττομαι.*

Mortis meras.] *Id est meras de morte disputationes, quales sunt hae meae. Mortis, est quarti casus, numeri pluralis.*

Ad Epistolam LIX.

MAgnam.] *Cum se ex epistola Lucilij magnam voluptatem cepisse dixisset, per occasionem exponit, quid inter se gaudium & voluptas e Stoicorum praescripto differant. Tum persequitur id quod instituerat, ostenditque quid se potissime in epistola Lucilij delectauerit. Ad extremum docet, qualis sit vita sapientis: quamque vnusquisque nostrum seuere de se iudicare, & assentatoribus minime credere debeat.*

Gaudium nisi sapienti non contingere.] *Hoc est quod dicebat Afranius.*

Gaudebit sapiens, laetabuntur ceteri.

Tralationes verborum.] *Quid tralatio & imago intersit, petendum ex Aristotele libro tertio rhetoricorum, e Demetrio περὶ ἑρμηνείας, Fabio, libro octauo, & alijs rhetoribus.*

Apud quos non captabatur.] *Ita vt constet eos illis vsos non esse ad petendum populi plausum.*

Parabolis referti.] *Tales esse solebant Syrorum & Palaestinorum sermones: vt & S. Hieronymus monet, & res ipsa loquitur.*

Ad Epistolam LX.

QVeror.] *Et hanc & duas quae proxime sequuntur, puto non epistolas esse sed fragmenta epistolarum.*

Ad Epistolam LXIII.

MOleste fers.] *Liber Siciliensis pro his duabus vocibus habet,* Grauiter fero. *quod mihi sine controuersia melius videtur: & , si librum illum citius habuissem, vtique scripturam illam sequutus essem.*

Ipsa nos amaritudo delectat.] *Inde est illud Catulli.*

Minister vetuli puer falerni,
Ingere mi calices amariores.

Ad Epistolam LXV.

HEsternum.] *Disputationem quandam sibi cum amicis fuisse de causis rerum, de quibus, expositis sententijs inter se dissidentibus Platonis, Aristotelis, Stoicorum, Lucilium arbitrum facit.*

Ad Epistlam LXVI.

CLaranum.] *Primum Clarani exemplo qui & senex erat & deformi ac distorto corpore, docet satis magnum esse ipsius per se virtutis decorem: neque eam aut pulchritudine corporis cohonestari, aut deformitate foedari. Deinde exponit sermonem quendam a se cum Clarano habitum: quomodo, cum triplex quaedam bonorum distinctio sit, bona tamen omnia sint paria. Ad postremum, bona quaedam, quae vulgo minus optabilia videntur, sibi ait visum iri omnium maxime optabilia, si tale vllum in bonis discrimen esse posset.*

Vt adijciam senem.] *Hoc enim satis vel ex eo intelligi potest, quod condiscipuli fuimus.*

Male collocauit.] *Ita dictum, vt Galbae ingenium male habitare.*

Quo

Qoomodo posſint paria bona eſſe.] *In alijs* Tria bona eſſe.*Sed res ipſa clamat legendum eſſe*,paria.

Ergo victutes intee ſe pates ſunt.] *Virtus rectum eſt. Rectum non recipit incrementum. Ergo ne virtus quidem.Si virtus incrementum non recipit,ne ea quidem quae a virtute manant. Eſt autem illud. & hoc igitur. Quo fit vt recte facta omnia paria ſint. Stoica ſunt haec:vt & peccata omnia paria eſſe.*

Io equuleo taceat.] *non indicet conſcios : nihil eorum prodat, propter quae torquetur.Melius haud dubie, quam,vt in alijs,*Iaceat.

Io perfectum itura.] *Liber Sicilienſis*,Per rectum itura.*quod melius puto.*

In quo bonum illud exiſtit.] *Idem liber*,conſiſtit.

Cum alicuius in Senatu ſenteotiam ſequimur.] *Idem liber*, Cum alicuius Senatus ſententiam ſequitur. *melius videtur.*

Ad Epiſtolam LXVII.

VT a commonibus.] *Paucis quibuſdam de ſenectutis ſuae imbecillitate praemiſsis explicat quaeſtionem, ſint ne bona omnia optabilia:& ea etiam quae talia non videntur, talia tamen eſſe concludit.*

Quod me lectulo affixit.] *Sic apud Horatium.*

Aut alius caſus lecto te affixit.

vbi cum quidam contra omnium librorum fidem,legere vellet, afflixit: *obiecto ſibi à me hoc Senecae loco, reſpondere auſus eſt,Senecam apud ſe tanti non eſſe.Ego hominis ſtultitiam riſu & ſilentio excepi.*

Diſtiugue mi Lucili iſta.] *Breuis & expedita mihi diſtinctio videtur ea,quae traditur ab Ariſtotele, libro ſeptimo politicorum:bona quaedam ſimpliciter optabilia eſſe,quaedam* ἐξ ὑποθέσεως. *Bonum & optabile ſimpliciter eſt,nullum facinoroſum eſſe in ciuitate:ſed ſi qui ſint: hoc poſito, bonum & optabile eſt, poenas ab eis exigi.Sic non aegrotare,ſimpliciter bonum & optabile eſt:ſin aliter euenerit,morbum magno & forti animo ferre.Eadem ceterorum omnium ratio eſt.*

Vellem quae velles.] *De hoc loco tradidi quaedam iampridem capite octauo libri noni variarum lectionũ: quae alij poſtea,credo,vt ſibi probari oſtenderent,venditarunt pro ſuis.*

Ad Epiſtolam LXVIII.

COnſilio tuo.] *Sectandum quidem otium,ſed non oſtentandum.*

Etiam ſi non praecepto,at exemplo.] *Stoicorum enim principes,& ſi remp.ſapienti capeſſendam eſſe dicebant,ipſi tamen ad eam nunquam acceſſerunt. Atque hoc nomine in primis eos reprehendit Plutarchus, quod eorum cum vita pugnet oratio.*

Nec ad omnem.] *non enim ad eam quae ita deprauata eſt,vt neque ſanari,neque corrigi queat.*

Nec ſemper.] *Dandum enim temporis aliquid etiam quieti & ſtudijs.*

Nec ſine vllo fine.] ὡς γὰρ ἀθλητικῆς, οὕτω καὶ πολιτικῆς σταδίου κατάλυσίς τις ἐστί. *Romae Senator a ſexageſimo anno non cogebatur,a ſeptuageſima ne citabatur quidem. Et tum Plato tum Ariſtoteles valde ſenibus mandanda ſacerdotia dicunt,vt non ſatis iam idoneis ad aliorum munerum procurationẽ.qua de re celebratus eſt apud Graecos verſiculus.*

Ἔργα νέων, βουλαὶ δ' ἀνδρῶν, εὐχαὶ δὲ γερόντων.

Praeterea.] *Sapiens mundum ipſum ſibi patriam eſſe ducit. Ergo ne tunc quidem cum in rerum caeleſtium contemplatione defixus eſt, a rep. ſua recedit: ſed tunc denique partem illius optimam & nobiliſsimam tractat.*

Receſſerit.] *Liber vetus*,Seceſſerit.

Quam humili loco ſederit.] *Deſcendere videtur ſapiens,cum ſellam curulem conſcendit. omiſſa enim rerũ ſublimium tractatione, ſe ad inferiora demittere cogitur.Hac de re extat pulcherrimum nobiliſsimi philoſophi Themiſtij epigramma,quo,cum conſul ab impio Iuliano creatus eſſet,cohortatur ſeipſum, vt relictis vanis illis honorum inſignibus,conſcendat denuo ad ſtudium ſapientiae.Deſcendiſſe enim ſe,cum in ſellam & tribunal conſcendiſſe viſus eſt.*

Ἄντυγος αἰθερίης ὑπερήμενος, εἰς πόθον ἦλθες
Ἄντυγος ἀργυρέης. αἶσχος ἀπειρέσιον.
Ἦσθα κάτω κρείσσων. ἀναβὰς δ' ἐγένου μέγα χείρων.
Δεῦρ' ἀνάβηθι κάτω. νῦν γὰρ ἄνω κατέβης.

Hoc tam pulchrum epigramma, qui tribuerunt Palladae, nimis honorifice de inſulſi hominis ingenio iudicarunt.

Quaſi cauſariae partes.] *Ita dictum vt cauſarios milites dixit Liuius.*

Ad Epiſtolam LXX.

POſt longũ interuallum.] *Effluere vitã nobis non ſentientibus.Stultũ eſſe,de vitae breuitate cõqueri. Mortẽ expectandã quidem aequo animo:ſed ſi res ita poſtulet,adſciſcẽdam:& interdum eligendum molliſsimũ illius genus:interdum quodcunque ſe obtulerit occupandum. Hoc poſtremum ex illa ſtulta Stoicorum ſapientia eſt,qua putabant multa euenire poſſe, propter quae ſapiens mortem ſibi conſciſcere deberet.Vellem, Seneca aut ab illa inſania abfuiſſet,aut ſaltem in ea commendanda parcior ac moderatior fuiſſet.*

Praenauigamus.] *in quibuſdam veteribus* Praeternauigamus.*quod mihi quidem magis arridet.*

Abſcondimus.] *Nauticum verbum hoc quoq. Virgilius.*

Protinus aerias Phaeacum abſcondimus arces.

Emittisse.] *Stoicum loquendi genus ἐξάγειν ἑαυτὸν ἐκ τοῦ βίου ἐξαγωγή.*

Stultitia est.] *Martialis. Hoc, rogo, non furor est, ne moriare, mori?*

Scribonia.] *Hanc historiam accurate explicat Tacitus libro secundo annalium ab excessu D. Augusti.*

Ad Epistolam LXXI.

SVbinde me.] *A certo indicio de fine bonorum nasci certam regulam iudicandi in rebus singulis, quid petendum, fugiendum ve sit. Virtutes omnes, itemq. omnes actiones quae cum virtute coniunctae sunt, inter se pares esse, aeque laudabiles, aeque expetendas. Summi enim nullam esse accessionem: nec summum esse quod accessionem vllam recipiat.*

Non semper tenebit hunc ordinem.] *Plato in politico ait, caelum, solem, sidera, non semper eodem modo, sed interdum in has, interdum in contrarias partes moueri: atque adeo, vbi nunc occidit sol, inde olim ortum esse, & vnde nunc oritur, ibi occidisse. Haec opinio & Hippparchi nobilis mathematici fuit.*

Omnes hos fertiles campos.] *Hoc Aristoteleum est: vbi nunc est mare, aliquando continentem & fuisse & fore: ipsiusq. terrae faciem ac situm in temporis diuturnitate mutari. Et certe multa talium mutationum vestigia extant.*

Ad Epistolam LXXVII.

S. V. B. Hodie nobis.] *Antea male legebatur subito: cuiusmodi vitio etiam duo loci in epistolis ad Atticũ laborabant, iampridẽ correcti ab Iacobo Bonafide Tolosate: quamuis eam gloriolam alij sibi postea iniuste & inepte vindicarunt. His autem notis significabant id quod plaerunque in principio epistolarum ponebatur. Si vales bene est.*

Tunc familiam periculum adire.] *Id est seruos qui sub eodem tecto fuissent, Ex senatusconsulto Silaniano.*

Nestoris.] *Qui vixit ad nonaginta annos: non, vt latini putarunt, ad trecentos. γενεὰ interdum est annorum triginta.*

Statiliae.] *Vide Plinium libri septimi capite LXXXIIII.*

Ad Epistolam LXXVIII.

VErminatio.] *Ita vocant primum quasi morsum exorientis doloris.*

Nam vt Posidonius ait.] *Ex hoc dicto Posidonij est, vt puto, quod ait Cicero quinto Tusculanarum, vnum diem bene & ex philosophiae praeceptis actum esse paene toti immortalitati anteponendum. Verius multo ante illos & magnificentius dixerat vates diuino spiritu afflatus: Melior est dies vna in atrijs tuis super millia.*

Ad Epistolam LXXX.

AD sphaeromachian.] *De hoc ludo Statius in praefatione quarti siluarum,* Sed & Sphaeromachias spectamus, & pilaris lusio admittitur. *Videat qui volet, Pollucem libro nono, aut potius Mercurialem.*

Non alleuatur velum.] *Velum dicit, quod cubiculorum foribus praetendi solet. Leuatur autem, cum omnibus patet aditus ad dominum. Inde est in libris iuris,* leuato velo, *quod ineptissimus quidam paroemiographus ut prouerbium accepit.*

Vni vadere.] *Certe libri ueteres habent* vno. *sed ego neutrum satis intelligo.*

Suppurata.] ὕπουλα.

En impero argis.] *Atreus, ut opinor, in uetere tragoedia ita loquens inducebatur. Versum autẽ hunc emendaui ex uetere libro Siculo. nam in ceteris erat acephalus.*

Quinque modios accepit & quinq. denarios.] *Puto hoc seruorum menstruum demensum fuisse.*

In coenaculo.] *Ibi enim habitabant pauperes. Sic iocans Plautinus Iupiter ita de se ait.*

In superiore qui habito coenaculo.

Equum empturus solui iubes stratum.] *Si quis equum empturus, eum instratum tantum inspiciat, nummos suos profundere, seq. ipse in laqueos induere velle videatur. Diligenter enim inspiciendae sunt singulae partes, ne quid vitij lateat. Ideoq. ita cecinit Horatius.*

Regibus hic mos est, vbi equos mercantur, apertos
Inspiciunt

At quidam, qui quasi artem factitabat recta deprauandi, opertos, *non* apertos, *legere uoluit, ut ostenderet nihil esse tam stultum, quod ipse, si semel adamasset non pro recto ac uero defendere auderet.*

Ad Epistolam LXXXI.

DEcoctor.] *Ita unus uetus liber, melius, opinor, quam, ut alij,* coactor.

Vtiq. dum prope est ab accepto.] *Ita emendaui, auctoribus duobus uetustis libris.*

Ignorat autem quantum debeat.] *Ita liber Antonij Constantini. at siculus* Ignorat autem quantum pro eo debeatur.

Ad Epistolam LXXXII.

MAle mihi esse malo quam molliter.] *Liber Siculus* male tibi, *quod uerius puto.*

Hoc dicunt, malus est.] *Ita ueteres libri, quibus usus sum: non, ut alij,* mollis.

Vtraq. res letalis est.] *Alij* Detestabilis. *Secutus sum librum Constantini.*

Hic est enim Brutus.] *Ad D. Brutum haec pertinere arbitror, qui, ut ait Velleius, fugiens in hospitis cuiusdam nobilis uiri, nomine Capeni, domo, ab ijs quos miserat Antonius, iugulatus est. ad M. quidem Brutũ pertinere nullo modo possunt.*

Multorum ingenijs.] *Plato quoque libro tertio de rep. grauiter reprehendit poetas, quod talibus commentis mortem, satis suapte sponte terribilem, terribiliorem etiam effecerint.*

Tu ne cede malis sed contra audentior ito.] *Addiderant quidam hemistichium*

Quam tua te fortuna finet. *Sed hoc neque apud Virgilium, neque in veteribus Senecae libris legitur, & plane ineptum est.*

Ad Epistolam LXXXIII.

PRogymnastos.] *Liber vetus meus Progymnastos. Vtraq. vox mihi aeque incognita. sed legendum Progymnastas. ita enim a Platone & Xenophonte vocari συγγυμναστὰς, idest eos, qui vna cum aliquo exercentur, auctor est Pollux.*

Psychrolutes.] *Ita vocantur, qui frigida corpus abluunt.*

kalendis Ianuarijs.] *Quo tempore frigus maxime viget. Sed Kalendis Ianuarij, quod reliquo anno facere meditabantur, id, quasi omnis causa delibabant. Ouidius.*

Quisque suas artes ob idem delibat agendo,
Nec plus quam solitum testificatur opus.

Ad Tiberim.] *Tanquam paulo minus frigidum, quam est aqua virgo.*

Interiungo.] *Ita veteres libri, non vt vulgati, Interuigilo. Interiungere autem dicuntur, qui sub meridiem equos soluunt, vt interquiescant. Horatius pro eodem dicit iter diuidere.*

Hoc iter ignaui diuisimus, altius ac nos
Praecinctis vnum.

& ab eadem metaphora Varro diem diuidere. Seneca libro primo de tranquillitate vitae. Quidam medio die interiunxerunt, & in pomeridianas horas aliquid leuioris operae distulerunt. Martialis.

Interiungere quaeris ad Camoenas.

Hieran fecimus.] *Ad mediam in stadio lineam, quae hiera dicebatur, ambo aeque fessi peruenimus: & ita neuter vicit.*

Tillio Cimbro. *Ita plane legendum, non, vt in alijs,* Illi Cimbro.

Scordalus.] *Hic locus manifesto confutat allatam a Turnebo huius vocis expositionem.*

L. Piso.] *Suetonius in Tiberio. Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco & L. Pisone noctem continuumq. biduum epulando potandoq. consumpsit: quorum alteri Syriam prouinciam, alteri praefecturã vrbis confestim detulit. De Thracia ab eo domita & diligentia in custodienda vrbe Velleius libro secundo. Atrox in Thracia bellum ortum, omnibus eius gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodieq. diligentißimum atq. eundem lenißimũ securitatis vrbanae custodem habemus, virtus compreßit.*

Certe debuit.] *Male in alijs eruit.*

Ad Epistolam LXXXV.

PEperceram.] *Multa colligit, quibus Stoici probabant, virtutem solam satis esse ad bene beateq. viuendum: & aliter sentientiũ opiniones breuiter refutat. Multa de hac Stoicorũ sententia apud Ciceronem in libris de finibus & quinto Tusculanarũ leguntur. Sed extat & summi peripatetici Alexãdri Aphrodisiensis eruditißimus commentariolus, in quo accurate aduersus hanc gloriosam & magnificam Stoicorum sententiam disputatur.*

Gustum dare.] *Loquendi genus eorum proprium, qui quae esui ac bibitui sunt, venalia habent, ea enim licitatoribus gustanda dare consueuerunt. Euripides.* γεῦμα τῆς ἐμῆς τέχνης.

Quicquid est interrogationum.] *Id est syllogismorum. Qui enim* ἐρωτηματικῶς *disputabant, vt mathematici, quasi pro suo iure sumebant ea ex quibus efficerent quod volebant: nihil laborantes, ecouederentur sibi ab aduersario, an minus. At qui dialectice, interrogabant, & ijs vtebantur quae sibi concessa essent: vt perpetuo facit apud Platonem Socrates. Hodie cum verus dialectices vsus ab ijs maxime ignoratur, qui eam docent, consuetudo illa sublata est. Sed ex eo interrogationes vocabant syllogismos dialecticos. Itaq. Lucianus salse, vt solet, irridens philosophastrum quendam, qui aggressus historiam scribere, omnia syllogismis intexuerat, ita scribit.* ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ εὐθὺς ἐν τῷ πρώτῳ πεδίῳ ἐρωτήσεις τινὰς ἀνεγνώσθη. *& paulo post.* εἶτα μετ' μικρὸν ἄλλος συλλογισμὸς ἄλλος. καὶ ὅλως ἐν ἅπαντι σχήματι συνηρώτητο αὐτῷ τὸ προοίμιον.

Qui prudens est & temperans est.] *Huiusmodi sunt, quae breuia & consectaria Stoicorum Cicero vocat.*

Huic collectioni.] *Ad verbum expressit nomen* συλλογισμοῦ

Ladas.] *Ineptißime alij* Laudans. *Ladae pernicitas celebratior est, quam vt de ea plura hic congeri debeãt.*

Apyrina.] *Vide Plinium capite VI. libri XXIII. sic & apoda dicuntur, non quod nullos omnino habeant pedes, sed quod insigniter paruos.*

Sed omnis plus potest quamuis mediocrium turba.] *Otiosae voces,* sed omnis. *Itaque eas deleui. In vetere libro erat,* sed omnia. *Error librarij fuit, praepropere respicientis ad id quod paulo post sequitur,* leuiora quidem, sed omnia. *Sic erratum est apud Ciceronem libro quinto de finibus, in extremo: vbi vulgo ita legitur. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putas oportere? quanti quidq. sit, aliter doctos & indoctos? Sed cum constiterit inter doctos, quanti res quaeque sit, & cetera. Omnino enim verba illa, quanti quidque sit, per errorem tralata sunt in locum superiorem ex ijs quae paulo post sequuntur, quanti res quaeque sit. Itaque delenda sunt.*

Plus potest quamuis mediocrium turba.] *Conuenit cum illo Homerico.*

συμφερτὴ δ' ἀρετὴ πέλει ἀνδρῶν καὶ μάλα λυγρῶν.

Aegra corpora minima interdũ mergit accessio. *Non absimile est, quod dixit Sophocles de corporibus senũ.*

Σμικρὰ παλαιὰ σώματ' εὐνάζει ῥοπή.

Retexit.] *textur am illius dissoluit.*

Itaq. in aequo est & longa & breuis.] *Tam enim felix est, qui punctū tēporis felix est, quàm qui saeculū.* τὸ γὰρ ἀγαθὸν οὐ χρόνος αὔξει προσγινόμενος, ἀλλὰ κἂν ἀκαρές τις ὥρας φρόνιμος γένηται, οὐδὲν πρὸς εὐδαιμονίαν ἀπολειφθήσεται τοῦ τὸν αἰῶνα χρωμένου τῇ ἀρετῇ, καὶ μακαρίως ἐν αὐτῇ καταβιοῦντος.

Neptune.] *Verba sunt gubernatoris Rhodij, fatentis, nauim quidem, cui ipse praeerat, a Neptuno posse mergi: sed se tamen vtique praestiturum, ne id culpa sua contigisse videatur.*

Ad Epistolam LXXXVI.

AVt Romae libertas.] *Videbatur enim Romae non esse ἰσονομίαν, si Scipio, propter rerum gestarum magnitudinem, ne adduci quidem posset ad causam dicendam, neque accusantibus tribunis respondere dignaretur, sed ab eis impune populum ad grates dijs agendas auocaret, vt fecerat.*

Viridibus.] *Ita vocabant prata & arboreta.*

Ad Balnea Libertinorum.] *Salse & aculeate dictum. Ad tantas enim opes Libertini sub Claudio peruenerant, vt prae eis ipsi principes ciuitatis egeni viderentur.*

Pisatione.] *Et pinso & piso, pro eodem dicebant: vt mensam & mesam: mensem & mesem: Hortensium & Hortesium.*

Ad Epistolam LXXXVII.

NOn magis hora.] *Quid haec verba sibi velint, plane non assequor. In vno librorum meorum est.* Sine magis hira. *Cogitabam si forte legendum esset,* sine magiro. *vt prandium dicat coqui opera nihil eguisse: coquum autem ipsum Graeco nomine appellauerit. Nam & fere Graeci erant.*

Annum nouum.] *Kalendis enim Ianuarij, vt alia, sic caricas inter se missitabant, easq. ominis causa esitabant. Ouidius primo fastorum.*

Quid vult palma sibi, rugosaq. carica, dixi,
Et data sub niueo condita mella cado?
Omen, ait, causa est: vt res sapor ille sequatur.
Et peragat coeptum dulcis vt annus iter.

Vtrum se ad gladium.] *ad pugnandum inter gladiatores, an inter bestiarios. Nā eo corruptelae ventum erat, vt multi tunc etiam honesto loco nati, adesis patrimonijs, operas ad talia suas locarent.*

Defrictum.] *Libri veteres partim* Defrictum. *habent partim* Destrictum. *Neutram scripturam damnare ausim.*

Cui contigit habere rem non quamlibet.] *Id est rem minime vulgarem.* χρῆμά τι οὐ τῶν τυχόντων. Hūc non quemlibet. *Id est scito eum quoque ipsum minime vulgarem esse.* οὐ τῶν τυχόντων.

Ad Epistolam LXXXVIII.

DE liberalibus studijs.] *Liberalia studia vocabantur Romae, quae apud Graecos ἐγκύκλια μαθήματα id est, certa quaedam, quae omnes fere ingenui & honesto loco nati, non illi quidem accurate & exquisite perdiscere, sed delibare tamen modice ac degustare consueuerant. Nam & grammaticis operam dabant, a quibus rectam orationis structuram & syllabarum modum cognoscerent, historicorumq. ac poetarum intelligentia inbuerentur: & geometrian, musicen, arithmeticenq. quidam & picturam discebant, & praeterea luctandi, equitandi, aliarumq. corporis exercitationum magistros habebant. De illis igitur studijs vniuerse pronuntiat Seneca, nihil esse in eis suapte vi expetendum: eatenus tantum vtilia esse, quatenus iuuenes nondum grauiorū ac solidiorum capaces praeparant, & instruunt ad studium sapientiae: quod vere ac merito vnum ex omnibus liberale vocari potest. cum eo in vno ea vis sit, vt homines a taeterrima vitiorum ac cupiditatū seruitute eximat.*

Quod ad aes exit.] *Fateor, me ex his verbis nullam idoneam & huic loco congruentem sententiā elicere posse. Sed & pro eo quod statim sequitur* meritoria, *libentius legerim* militaria.

Nisi forte tibi Homerum.] *Plaeriq. veterum videri volebant omnem philosophiam, omnesq. philosophorum disciplinas ab Homero, tanquam a fonte fluxisse. At Seneca hoc ipsum argumento esse ait, eū philosophum non fuisse, quod apud eum diuersarum maximeq. inter se dissidentium opinionum semina reperiuntur.*

Virtutem solam.] *Nam quod Vlixes patriam illam suam tanquam nidulum, in asperrimis saxis positam tanti facit, vt ab eius studio ac cupiditate ne immortalitate quidē a Circe & a Calypsone proposita auocari queat, id ita interpretantur: vt Ithacae nomine virtutem accipiant, prae qua vna sapienti viro alia omnia contemnenda sint.*

Modo Epicureum.] *Vt cum Vlixem ita loquentem facit.*

Οὐ γὰρ ἐγώ γέ τί φημι τέλος χαριέστερον εἶναι
Ἢ ὅταν εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κατὰ δῆμον ἅπαντα
Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζονται ἀοιδοῦ
Ἥμενοι ἑξείης, παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι
Σίτου καὶ κρειῶν, μέθυ δ' ἐκ κρατῆρος ἀφύσσων
Οἰνοχόος φορέῃσι, καὶ ἐγχείῃ δεπάεσσι.
Τοῦτό τί μοι κάλλιστον ἐνὶ φρεσὶν εἴδεται εἶναι.

Modo Peripateticum.] *Vt cum saepe opes & prosperos successus in bonis numerat. deosq. ipsos vocat* δωτῆρας ἐάων.

Vtrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus.] *Alij enim aequales fuisse, alij hūc, illum alij antiquiorem esse dicunt. Vide Agellium libri III. capite XI. & libri XVII. capite XXI.*

An mi-

An minor Hecuba fuerit quam Helena.] *Natu grandiorem fuisse Helenam puto. Sed vt quae Iouis filia esset, melius ferebat aetatem.*

Patrocli & Achillis.] *Vulgo putant iuniorem fuisse Patroclum. Sed vide quae super hac re collegit Politianus capite XLV. Miscellaneorum.*

Vtrum inter Italiam.] *Certum est tamdiu errare non potuisse in hoc nobis cognito mari. Dicebant igitur quidam eum errasse in mari Atlantico. Sed quid opus est, ea que ficta & fabulosa esse constat, tam anxie ac tam scrupulose quaerere? Ad hanc quaestionem respexit Agellius capite VI. libri XIIII. cum ait disputatum a familiari quodam suo, errauerit ne Vlixes* ἐν τῇ ἔσω θαλάσσῃ κατ' Ἀρίσταρχον, *an* ἐν τῇ ἔξω κατὰ Κράτητα.

Vlixis mala.] *Simile Diogenis dictum refertur grammaticos reprehendentis, quod Vlixis mala solicite anquirerent, negligerent sua.*

An Penelopa impudica fuerit.] *Sunt enim qui dicant, eam omnibus procis fecisse copiam sui, atque ex illo promiscuo coitu natum Pana. At alij hunc ipsum capripedem deum natum ex Penelopa & Mercurio in hircum conuerso. Egregiam mulieris pudicitiam, quae cum se a virorum consortio puram integramq. seruaret, ab hirci, belli videlicet & suaueolentis animalis concubitu non abhorruerit.*

Ad musicam transeo.] *Diogenis hoc est.* τοὺς μουσικοὺς τὰς μὲν ἐν τῇ λύρᾳ χορδὰς ἁρμόττεσθαι, ἀνάρμοστα δ' ἔχειν τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη.

Oleo ac luto.] *Ceronate & haphe, vt in superioribus dixit.*

Ieiuni vomitores.] *Vide epistolam CXXII.*

Pegmata per se surgentia.] *De pegmatis vide Philandrum in nonum Vitruuij, & qui ab eo citantur. De coenationibus autem alijsque aedificijs versatilibus Suetonium in Nerone & hunc nostrum epistola XC.*

Artes quas ἐλευθερίους.] *Nescio hic mea an operarum negligentia peccatũ sit. Legendum certe est* ἐγκυκλίους: *atque ita libri veteres habent.*

Nescio an certior memoria sit.] *Litteras memorie officere potius, quàm prodesse, multi ex veteribus iudicabant. earum enim fiducia minus plaerunque diligentes in ijs quae discimus in memoria infigendis sumus. Itaque Thamus Aegyptiorum rex apud Platonem in Phaedro, cum Theuth inuentor litterarum vocasset eas memoriae medicamẽtum, ita eum refellit.* καὶ νῦν σὺ πατὴρ ὢν γραμμάτων, δι' εὔνοιαν τοὐναντίον εἶπες, ἢ δύναται. τοῦτο γὰρ τῶν μαθόντων λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει, μνήμης ἀμελετησίᾳ, ἅτε διὰ πίστιν γραφῆς ἔξωθεν ὑπ' ἀλλοτρίων τύπων, οὐκ ἔνδοθεν αὐτοὺς ὑφ' αὑτῶν ἀναμιμνησκομένους. οὔκουν μνήμης, ἀλλ' ὑπομνήσεως φάρμακον εὗρες. *Simile quiddam & Caesar libro VI. de bello Gallico.*

Duas litteras in primo versu.] *Nam M & H quae sunt primae litterae Iliados significant XLVIII.*

Eretrici.] *Hi ita vocati sunt a patria Menedemi conditoris sui. Inepte antea legebatur* Cretici. *& ineptius ex eo fecerat Pincianus* Critici.

Ad Epistolam LXXXIX.

DE iudicio & regula.] *Iusseram scribi,* De iudicio, & regulam. *Sed mihi obtemperatum non est.* περὶ κριτηρίου ἢ κανόνος. Κριτήριον *non satis apte vertitur iudicium: hoc enim perinde est, ac si quis* αἰσθητήριον *vocaret sensum. Sed in latinae lingue inopia talia multa deuoranda sunt.*

Hanc ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΝ, Illam ΡΗΤΟΡΙΚΗΝ. *Huius scripturae veritatem & libri veteres, & sententia ipsa confirmat. Alij inepte* Hanc ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ, Illam ΤΟΠΙΚΗΝ.

Ad Epistolam XC.

ILla, inquit, sparsos & casulis tectos.] *E Posidonio nimirum hauserat Cicero, cum illa de philosophia scriberet. Tu eos inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum litterarum & vocum communione iunxisti.*

Vt & Diogenem mireris & Talũ?] *alij* Et Daedalum. *Et certe Plinius serrae inuentorem Daedalum facit. Eius verba sunt e capite LVI. libri VII. Fabricam materiariam Daedalus, & in ea serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam. At Ouidius* Perdicem *Daedali sororis filium. Ita enim de eo scribit octauo metamorphoseon.*

Ille etiam medio spinas in pisce notatas
Traxit in exemplum: ferroq. incidit acuto
Perpetuos dentes: & serrae repperit vsum
Primus.

At Diodorus Siculus Talum, his verbis ex quarto bibliothecae. τῆς ἀδελφῆς τοῦ Δαιδάλου τρεφόμενος υἱὸς Τάλως ἐπαιδεύετο παρὰ Δαιδάλῳ, παῖς ὢν τὴν ἡλικίαν, εὐφυέστερος δ' ὢν τοῦ διδασκάλου, τόν τε κεραμευτικὸν τροχὸν εὗρε, καὶ σιαγόνι περιτυχὼν ὄφεως, καὶ ταύτῃ ξυλήφιον μικρὸν διαπρίσας, ἐμιμήσατο τὴν τραχύτητα τῶν ὀδόντων. διόπερ κατασκευασάμενος ἐκ σιδήρου πρίονα, καὶ διὰ τούτου πρίζων τὴν ἐν τοῖς ἔργοις ξυλείαν, ἔδοξεν χρηστοῦ εὑρηκέναι μέγα πρὸς τὴν τεκτονικήν.

Hanc igitur scripturam in vetere etiam libro meo repertam sequi visum est.

Anacharsis.] *At Diodorus, vt vidimus, hoc quoque inuentum tribuit Talo. Alij vt ait Plinius, Hyperbio Corinthio.*

Ad Epistolam XCI.

TImagenes.] *Hunc locum, ita vt edidi, emendandum esse, primus me per litteras monuit, vir clarißimus optimus, eruditissimus, Nicolaus Faber Parisiensis, consiliarius regius.*

Siremps lex esto.] *Vetus verbum in legibus senatique consultis vsitatum. Est autem idem ac si diceret: similis lex omnibus posita esto. Hanc emendationem debemus summo I.C. Iacobo Cuiacio.*

Ad Epistolam XCII.

PArtes ministras.] *id est quae famulentur ancillenturque rationi. Inepte autem alij* Partes mistas. *Quod nos reposuimus, veteres libros adstipulatores habet.*

Propterque ipsum principale.] *Ita vocat* τὸ ἡγεμονικόν.

Quam hesychiam vocant graeci.] *Imperite alij, contra veterum librorū fidem scripserāt* ΠΑΤΣΩΛΗΝ.

Irrationalis pars animi duas habet partes.] τὸ θυμοειδὲς, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν.

Enecuem & abiectam.] *Ita scribi iussi, librum Siculum secutus, cum in alijs male, vt opinor,* Inermem *scriptum esset.*

Huic, malitiae vis.] *Videntur haec non satis cohaerere cum superioribus.*

Ille agit carens malitia.] *liber Siculus.* Illum agit haerens malitia. *quod fortasse verius sit.*

Quam secundas ad editum infantem.] *Secundas dicit* τὰς ὑστέρας, *quae editum infantem sequuntur.*

Alte cintum.] *militarem, patientem laboris. Horatius.*

Hoc iter ignaui diuisimus, altius ac nos
Praecinctis vnum. *Discinxisset, autem, est eneruasset, effeminasset.*

Ad Epistolam XCIIII.

EAm partē philosophiae.] *Duorum generum sunt ea quae in philosophia tradūtur: dogmata seu decreta et praecepta. Dogmata sunt ratae quaedam sententie, quibus de fine bonorum, de sapientia, de statu sapientis, alijsque eiusmodi non vere tantum: sed & firme ac constanter iudicamus. Eiusmodi sunt, beatam vitam in sola virtute consistere: diuitias, firmitatem valetudinis, bonam existimationem & talia praeponenda quidem esse contrarijs, si nobis detur electio: neque tamen bona esse: cum hoc nomen in virtutem tantum & ea quae á virtute manant, conueniat: neque qui eis omnibus careat, omnibus prematur aduersis, dum virtute praeditus sit, idcirco minus beatum fore. Sapientem semper quietum esse, semper placidum, semper similem sui, neque vnquam earum quae extra se posita sunt, aut adeptione laetari, aut amissione torqueri. Haec igitur & huiusmodi sunt dogmata: quae non ad hanc aut illam vitae partē diriguntur, sed ad omnem vitam pertinent, & vniuerse hominis animum informant. At praecepta sunt, quae ad singulas vitae partes pertinent: vt cum praecipimus, quomodo vir cum vxore, pater cum liberis, ciuis cum ciuibus gerere se debeat. Haec quidam sola recipiebant: generales illas disputationes, vt inutiles & superuacaneas, contemnebant: Aristo contra, decreta amplexabatur, magniq. faciebat: praecepta minime necessaria esse dicebat. Nam neque profutura ijs, qui nō ante decretis confirmati essent, eaque penitus perbibissent: & illa qui cognossent ipsos sibi praecipere quid faciendum sit, neque monitore ad singula indigere. Seneca rationes quibus Aristo nitebatur exponit, easque confutat. Addit praeterea, in ea quae proxime sequitur, epistola, quae huius quasi quaedam appendix est, non praecepta modo vtilissima esse, sed etiam descriptiones quasdam tum vitiosorum, tum virtute praeditorum hominum, quibus veteres philosophi ad res tanquam oculis subijciendas vtebantur: quales sunt characteres, qui tribuuntur Theophrasto, neque sane illius philosophi elegantia indigni videntur. Sciendum autem est, ex accurata huius epistolae lectione petēdam esse intelligentiam loci cuiusdam obscurissimi e primo libro Ciceronis de officijs: cuius hoc principium est,* Omnis de officio duplex est quaestio. *de cuius vera sententia quotquot vsque in hunc diem conatum suum ad libros illos illustrandos contulerunt, ne per somnium quidem cogitarunt.*

Aut vacantem quidem.] *id est nullis prauis opinionibus occupatam. Male in alijs libris legebatur* Vagantē.

Inter insaniam publicam.] *qua omnes, praeter sapientem, insani sunt, neque tamen elleborum potāt, neque curatorem accipiunt. De hac insania intelligendus* Horatius, *cum ita scribit.*

Insanire putas sollemnia me: neque rides,
Nec medici credis, nec curatoris egere.

Ad videndum.] *Male in alijs,* Ad viuendum. *de oculis enim sermo est.*

Non probo quod Platonis legibus adiecta principia sint] *Vt Senecae a Posidonio licuit, sic mihi hoc loco a Seneca dissētire liceat. Mihi quidem prooemia illa legum Platonicarum plane admirabilia vidētur. Prius enim amore honestatis, quod in illis prooemijs fit: tum, si id parum proficiat, propositis poenis, quod praestāt subiectae prooemijs sanctiones, animi ciuium ab improbitate & a turpitudine sunt auocandi. Sed suum cuique iudicium.*

Ad Epistolam XCV.

PEtis à me.] *Haec, vt dixi, appendix quaedam est superioris epistolae. Docet autem, vt neque dogmata, ita neque praecepta per se ad sapientiam sufficere: vtilia tamen esse non praecepta modo, sed & eas, quas dixi, descriptiones, siue characteras, quos ipse alio nomine* εἰκονισμοὺς *vocat.*

Si negauero.] *Si noluero repraesentare quod petis, sed in diem suam illud distulero.*

Eo magis promitto.] *quia negare etiam liberum est.*

Aliud optamus.] *á dijs petimus,* ἀλλοῖα.

Aut non exaudiunt aut miserentur.] *Si enim annuerent, mala nobis saepe maxima & ea quae, minime vellemus, impingerent.*

Etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte.] *Neque enim causam tenent, cur quidque fieri debeat. Atque hoc quidem recte & vere a Stoicis dicebatur, Illud absurde, quod dicebant, ex miserrimo beatum posse fieri aliquem, qui tamen nullum prorsus sensum haberet tantae illius mutationis suae. Plutarchus* περὶ κοινῶν ἐννοιῶν. τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας παραγενομένης πολλάκις οὐδ᾽ αἰσθάνεσθαι τὸν κτησάμενον οἴονται, διαλεληθέναι δ᾽ ἑαυτὸν, ὅτι μικρῷ πρόσθεν ἀθλιώτατος ὢν καὶ ἀφρονέστατος, νῦν ὁμοῦ φρόνιμος καὶ μακάριος γέγονεν.

Vis

Vis scire quam dissimilis.] *Locus hic erudite ab Aristotele tractatur libro secundo ethicorum.*

Qui mera praecepta.] *id est, nihil praeter praecepta. Inepte alij,* Qui in re praecepta.

Feminis nec capillos defluere nec pedes laborare.] *Hippocrates libro sexto definitionum, ait eunuchos neque recaluastros fieri, neque podagra laborare: quod eis vsuuenire Galenus ait, quia feminarum similes sunt, quae vtroque incommodo carent. Subijcit autem Hippocrates ipse, mulieres immunes esse a podagra, nisi quas purgationes illae mẽstruae defecerint. Sed addit Galenus, id verum fuisse temporibus Hippocratis, cum vtrique temperatius moderatiusque viuebant. At suo tempore, propter intemperantiam victus & eunuchos & feminas saepe podagra laborare. Quod & ante Galenum, vt videmus, prodiderat Seneca.*

Vinum omne vomitu remetiuntur.] *Sic Martialis.* Data vina remensus. *Vbi enim se virorum more in palaestra exercuerant, bibebant ante coenam quod statim vomerent. Martialis.*

Nec coenat prius aut recumbit ante,
Quam septem vomuit meri deunces. *Iuuenalis.*
tandem illa venit rubicundula, totum
Oenophorum sitiens, plena quod tenditur vrna
Admotum pedibus: de quo sextarius alter
Ducitur ante cibum, rabidam facturus orexin.
Dum redit, & loto terram ferit intestino,
Marmoribus riui properant, aut lata falerno
Peluis olet. nam sic tamquam alta in dolia longus
Deciderit serpens, bibit, & vomit. ergo maritus
Nauseat, atque oculis bilem substringit opertis.

Sunt autem haec propomata, quae Plutarchus quoque inter praecipuas causas numerat, ex quibus noui & veteribus incogniti morbi extiterunt. Vide eum problemate nono libri octaui συμποσιακῶν.

Vino fulcire venas cadentes.] *Ouidius.*

Vt solet infuso vena redire mero.

Non furant.] *Ita legendum, non vt alij,* Fuerant.

Sociorum garum.] *Ita emendandum putaui: cum veteres quoque libri haberent,* Sofiorum. *De sociorum garo vide Plinium capite VIII. libri XXXI.*

Nobilem patinam.] *Patinam Aesopi dicit: de qua vide Plinium capite LI. libri X.*

Veneriae spondilique.] *Vide Rondeletium libro II. de testaceis capite XXXIV.*

ΠΕΡΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΣ.] *Hunc librum Cicero vocat de virtute. Priscianus de officio.*

Et cum esuriente panem suum diuidat.] *Quantulum abest ab eo quod in diuinis litteris legitur? Frange esurienti panem tuum.*

Aetiologian.] *Stulte alij,* Etymologian.

Tuberonis ligneos lectos.] *Vide Ciceronem pro Muraena.*

Ad Epistolam XCVII.

ERras.] *Multa vitia, quae nata saeculo nostro videntur, priscis temporibus eadem fuisse. Homines facilius vitia, quàm recte facta imitari. Sceleratis nunquam contingere securitatem: quam sententiam & alibi repetit, & epistola CV. Vide autem de ea Ciceronem primo & secundo de finibus.*

Quae obijcit suis quisque temporibus.] *Nam etiam Hesiodus quem illius de quattuor aetatibus figmenti antiquissimum auctorem habemus, ferrea se aetate natum esse conqueritur.*

Μηκέτ' ἔπειτ' ὤφελλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι
Ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ πρόσθε θανεῖν, ἢ ἔπειτα γενέσθαι.
Νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον

Verba Ciceronis.] *e primo libro epistolarum ad Atticum.*

Conciliaturas.] *Honesto nomine vocauit lenocinia. Conciliandi enim verbum proprie in matrimonio dicitur. Ouidius.*

Non me nupsisti conciliante seni.

Ad Epistolam XCIII.

MOrtale est mortalium bonum.] *Ab Euripide hoc Metrodorus sumpserat.* Θνητοῖς δὲ θνητὸς ὄλβος.

Honores repulit pater Sextius.] *Hic cum honores repudiasset, seque ad philosophiae studium contulisset, sub principium tantam e suo illo consilio molestiam sensit, vt parum afuerit, quin mortem sibi ipse conscisceret. Plutarchus.* καὶ τοίνυν φασὶ Σέξτιον τὸν Ῥωμαῖον ἀφεικότα τὰς ἐν τῇ πόλει τιμὰς καὶ ἀρχὰς διὰ φιλοσοφίαν, ἐν δὲ τῷ φιλοσοφεῖν αὖ πάλιν δυσπαθοῦντα καὶ χρώμενον τῷ λόγῳ χαλεπῶς, τοσοῦτον ὀλίγου δεῆσαι καταβαλεῖν ἑαυτὸν ἔκ τινος πύργου.

Quibus senex egregius eripitur.] *Cum huius senis nullam in superioribus mentionem fecerit, facile adducor vt putem, multa huius epistole principio desiderari.*

Ad Epistolam XCIX.

CLarius cum audiuntur gemunt.] *Vt Gelliam facere ait Martialis.*

Amissum non flet, cum sola est, Gellia, patrem,
Si quis adest, iussae prosiliunt lacrimae. *Verum autem est, quod subijcitur.*
Ille dolet vere, qui sine teste dolet.

Esse

Esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem.] *Ouidius.*

est quaedam flere voluptas.

Expletur lacrimis egiecturque dolor.

Ipsa Metrodori verba subscripsi.] *Desiderari hoc loco Graeca verba Metrodori, etiam lacuna, quae in vetere libro est, indicat.*

Ad Epistolam C.

PAuperis cella.] *Multos alios locos in hac epistola restitui: in hoc labor omnis meus irritus fuit.*

Ad Epistolam CI.

PRimam moram.] *Inepte in alijs* Plurimum amorem. *Quod autem hic ait Seneca, difficillimam esse luctationem ijs qui ex paupertate conantur emergere: vbi autem ex ea erepserunt, faciliores eis & expeditiores esse progressus: idem olim nobilem quendam nauclerum Lampin nomine, dixisse tradunt. Interrogatum enim, quomodo tantas opes sibi comparasset, respondisse, paruas quidem magno, magnas autem paruo labore. Plutarchus.* ἐν τῷ εἰ γέροντι παντοδαπῶν. *Proculus in Hesiodum.*

Otam casus incidit.] *Oram vocat funem nauticum. Male autem alij,* Horam.

Ad Epistolam CIIII.

CVm Catonibus viue, cum Laelio, cum Scipione.] *Sumptum est hoc praeceptum ex eo quod Zenoni quaerenti quomodo optime victurus esset, responsum oraculo dicitur.* εἰ συγχρωτίζοιτο τοῖς νεκροῖς: *quo ille accepto, totum se ad legendos veterum libros contulit.*

Ad Epistolam CVI.

TArdius rescribo.] *Stoicorum multae graues sententiae erant: multae etiam insigniter fatuae. Huius secundi generis est ea, quae hic a Seneca molli, vt aiunt, brachio tractatur: Bonum omne esse corpus. Id ita se probare putabant. Quicquid agit, tangendo agit. Tangere autem, aut tangi, nisi corpus, non potest: Quicquid igitur agit, corpus est. Bonum autem & in corpus & in animum agit. Bonum igitur quicquid est, corpus est. Nam & animus ipse quodam corporis genere continetur. Ab hoc principio profecti, vt, vbi falsi aliquid pro vero positum est, necessario multa consimilia consequuntur, eo progrediebantur, vt & virtutes & vitia, & omnes animi motus non corpora modo sed & animalia esse dicerent. De qua stultitiae plena opinione plura dicentur epistola CXIII.*

Ad Epistolam CVIII.

IN Tiberij Caesaris principatum.] *Vel vnus hic locus manifesto conuincit, non esse eundem Senecam qui epistolas scripsit, & qui declamationes. Nam hic adolescens erat Tiberio imperante: ille alter narrat audiri a se potuisse Ciceronem. Sed declamatorem illum huius, qui nunc in manibus est, patrem fuisse, & lippis iam, vt aiunt, & tonsoribus notum est.*

Prouocationem ad populum etiam a regibus fuisse.] *Hac de re ita M. Fabius apud Liuium libro octauo. Videro, cessurus ne prouocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit.*

Reapse.] *Totus hic locus mirandum in modum in alijs libris deprauatus legebatur. Sed quid ego me in talibus, quae innumerabilia sunt, venditem? Emendatio ad legentium vtilitatem pertinet: putida eorũ quae emendata sunt enumeratio ad scribentium ostentationem. Mihi autem alienae vtilitati seruire consilium est: ostentationem illis relinquo, qui cum vnam aut alteram litterulam corrigunt, praedicant* ἀξίαν *suam, Musarum fidem implorant, seq. tam perspicaces fuisse mirantur.*

Hanc quam nunc in circo metam.] *Cum in vno libro veteri ita scriptum reperissem, notaram illam varietatem ad marginem libri mei, non tamen vt eam probarem. At postea incuria quadam, fatendum enim est, mea, factum est, vt expuncta vetere, noua haec in illius se locum insinuauerit. Omnino tamen indico, rectius esse* Cretam, *quàm* Metam. *Creta enim notabatur circus ad victoriae notam. Plinius libro XXXV. capite XVII. Est & vilissima, (de creta loquitur) qua circum praeducere ad victoriae notam, pedesque venalium trans mare aduectorum denotare instituerunt maiores. Isidorus libro XVIII. originum capite XXXIV. Septem spatia quadrigae currunt, quorum finis est creta.*

Ad Epistolam CIX.

AN sapiens.] *Prodesse dicitur, qui bene aliem facit. Videtur igitur nemo prodesse posse ei, qui bona in se habet omnia. Talis autem est sapiens. Sapienti ergo non magis prodesse quisquam potest, quam ignem calefacere. Et Stoici tamen sapientem alium alij prodesse dicebant. Hunc igitur nodum, à Lucilio rogatus, hac epistola soluit & expedit Seneca.*

Obijcies.] *Alij,* Hoc scias. *Liquere omnibus puto, vtra verior scriptura sit: vt & paulo infra hunc locum, melius legatur* Vno modo, *an, vt nos,* Isto modo.

Nam ille ipse qui est.] *qui melle vescitur, qui mel comest. Alij, detracto verbo* Est, *maneam & mutilam sententiam reddiderant. Id autem quod sequitur plane peruerterant, cum legerent,* Vt ille tali sapore non capiatur sed offendatur. *Cum legendum sit, vt nos emendauimus,* Capiatur non offendatur. *Sed discedo à consuetudine mea. Non enim is sum qui velim agitandis aut reprehendendis alijs crescere. Itaque talia quamlibet multa sciens omitto.*

Ad haec respondeo.] *Haec verba locum mutauerant, seque altius, quam par erat sustulerant. Nos ea in suum locum reposuimus.*

Ad Epistolam CX.

VNicuique nostrũ paedagogum.] *Extant & Menandri versus qui eamdem sententiam continent: vnicui que nostrum nascenti genium dari totius vitae ducem. Inde illud in comoedia.*

Memini relinqui me deo irato meo.

Illos autem & natiuos & mortales esse putabant. Horatius.

Scit genius, natale deus qui temperat astrum,
Naturae deus humanae, mortalis in vnum
Quodque caput.

Et genium & Iunonem.] *Magis tamen genium viris, Iunonem mulieribus. Itaque apud Tibullum mulier amatorem alloquens.*

Perq. tuos, inquit, oculos, per geniumq. rogo.

Ille contra, Haec per sancta tuae Iunonis numina iuro.

& turpis muliercula apud Petronium. Iunonem meam iratam habeam, si me vnquam virginem fuisse memini.

Adsignati.] *Verbum iuris. De adsignandis libertis.*

Miliarios apros.] *mille librarum.*

Linguas phoenicopterorum.] *Quarum praecipuum saporem esse gulae & nequitiae magister docuerat Apicius.*

Ad Epistolam CXI.

CAuillationes vocat.] *In aliquo videlicet libro eorũ qui desiderãtur. nã in ijs qui extãt, nunquã ita cauillationis nomen accipi puto. Ita eo vsus est Callistratus in l. ea est natura D. de diuersis regulis iuris antiqui.*

Ad Epistolam CXIII.

DEsideras.] *Nisi certa & manifesta veterum testimonia extarent, vix crederemus sententiam, quae hic a Seneca confutatur & irridetur, cuiquam excordi ac delirae aniculae in mentem venire potuisse. Quid enim absurdius aut magis ridiculum cogitari potest, quam, non modo animum ipsum animal esse, quod si est, certe animum alium habet, quo fit, vt sit animal: atque ille rursus animum alium: neque res vnquam exitum repertura est: non eum tantum igitur, sed & omnes virtutes, omnia vitia, omnes motus animorum, ipsas denique cogitationes nostras esse animalia? Et hoc tamen seueri illi Stoicae disciplinae principes, illi barbati magistri, illa sapientiae columina pro vero ac serio tradiderunt. Neque vero hic substiterunt: sed eo progressi sunt amentiae, vt & qualitatem, & magnitudinem, & figuram, & omnia denique accidẽtia, quid ni enim vtamur verbo in scholis vsitato, cum melius non suppetat? corpora esse contenderent. Et hi sunt, qui se cõmunes notiones in animis nostris a natura impressas defendere, neque ab eis latum vnguem discedere profitebantur. Huius igitur opinionis stultitiam hac epistola exagitat Seneca: & postremo addit, tempus in talibus ineptijs conterendum non esse. Extat & commentariolus inter νοθεύματα Galeni, quo haec ipsa opinio irridetur & refutatur. Eius inscriptio est. ὅτι αἱ ποιότητες ἀσώματοι.*

O tristes ineptias.] *Martialis.*

Turpe est difficiles habere nugas.
Et stultus labor est ineptiarum.

Ad Epistolam CXIIII.

QVare quibusdam temporibus.] *E corrupta ratione viuendi corruptũ dicendi genus plaerunq. & publice & priuatim prouenire. Esse etiam nonnullos quos stultum imitandi studium eodem perducat.*

Vt ea quae cludere solent coenam, prima ponantur.] *Hoc lactucae euenisse scribit Martialis.*

Claudere quae mensas lactuca solebat auorum,
Dic mihi, cur nostras inchoat illa dapes?

Plutarchus quoque inter causas e quibus noua morborum genera exorta sint, & hanc non in postremis esse ait, quod quae claudere coenam solebant, ad principium illius tralata sint. Sed Plutarchi verba vulgo male leguntur, hoc modo. τὴν δὲ τάξιν αὐτῆς ἰδεῖν [illegible] οὐ μικρὰν ἔχειν διαφορὰν, vbi pro αὐτῆς Legendum est αὖ τῆς. Sequitur αἱ γὰρ καλούμεναι ψυχραὶ τράπεζαι [illegible] ἔχειν [illegible] λαχάνων Legendum, [illegible] λαχάνων. Sequitur. ἅπερ ἐλαφρῶν ὁ [illegible] μετηχθῆσαν, τὴν πρώτην αὖ τι τῆς ἐσχάτης τάξιν ἔχουσιν. Sed magnum fecerit qui repererit, quid illic inter oua & olera, faciat Plato. Legendum autem ὥσπερ ἐλαφρῶν ὀπτῶν. Haec & eiusdem generis alia plurima iampridem in Plutarcho emendaui: quae, si Deus volet, suo tempore edentur.

Ad Epistolam CXV.

ET velnti signes.] *Veluti signa quaedam eorum in animo tuo imprimas, ne deleantur. Sic & Graeci dicunt ἐνσημαίνειν. Basilius. [illegible] μαθήματα δι᾽ ἀπαλότητα τῆς ψυχῆς εἰς βάθος ἐνσημαίνεται. Latini, ponere signa. Horatius.*

non est mihi tempus auenti
Ponere signa nouis praeceptis.

Vt fas sit vidisse.] *Fuit haec vetus omnium gentium opinio, fas homini non esse, deum videre: & qui vidisset, praesens ei mortis periculum imminere.*

Obstringillant.] *obstant, remorantur. vide Nonium.*

Ad mercedem impij.] *Inepte in alijs,* Ad misericordiam impij. *Hoc enim dicit, nos & mercede adduci ad ea quae honesta sunt, & ad turpia. Nam neque fere quisquam gratis honestatem colit: & nihil tam impium est, quod non interdum homines mercede adducti suscipiant.*

Sine

Sine me vocari.] *Horum Euripideorum versuum extremi leguntur apud Stobaeum.*

ὦ χρυσὲ δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς.
ὡς οὐδὲ μήτηρ ἡδονὰς τοίας ἔχει,
οὐ παῖδες ἀνθρώποισιν, οὐ φίλος πατήρ.
εἰ δ' ἡ Κύπρις τοιοῦτον ὀφθαλμοῖς ὁρᾷ,
οὐ θαῦμ' ἔρωτας μυρίους αὐτὴν τρέφειν.

Sunt autem à Seneca liberius illi quidem conuersi: sed ita, vt ne Graecis quidem elegantia cedere videantur.

Et summum adeptis dignitatis statum.] *Haec verba in locum suum restitui, quo temere ab alijs mota erant.*

Ad Epistolam CXVII.

MVltum mihi tibiq.] *Haec quoque epistola meras prope Stoicorum ineptias continet, nisi quod fere sub medium, cum quaerenti haec Lucilio satisfecisset, ipse quoq. talium rerum studium damnat, ostenditque alia potiora, quae ex philosophis peti debeant.*

Ad expetendum.] *Expetendum vocat* αἱρετόν: *adexpetendum, noua voce* προσαιρετόν. *id est quandam quasi* προσθήκην τοῦ αἱρετοῦ *Talia multa Stoici sine vlla necessitate fingebant.*

Praesumptioni.] *Anticipatae opinioni,* προλήψει.

Hac detestatione.] *Est qui legat* Desinatione. *Ego veterem librum meum sequi malui.*

Ad Epistolam CXIX.

IN commune.] *Ita dicebant, cum e pluribus, qui una iter facerent, unus boni aliquid in via iacens repererat: cum significarent id cum ceteris quoque commune esse debere. Graeci pro eodem dicebant,* κοινὸς ἑρμῆς. *Nam Mercurius & vijs praeesse putabatur & lucro. & insperantibus obiecta lucra vocabant* ἕρμαια.

Ad Epistolam CXX.

EPistola tua.] *Veri boni cognitionem ad homines per analogian, id est, collationem rationis peruenisse ait. idq. ipsum dilucide explicat. Eadem de re Cato apud Ciceronem libro tertio de finibus. Cumq. rerum notiones in animis fiant, si aut vsu cognitum sit, aut coniunctione, aut similitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum posui, bonorum notitia facta est. Quinq. autem modis fieri rerum notitias dicebat Zeno, vt est apud Laertium.* κατὰ περίπτωσιν, καθ' ὁμοιότητα, κατ' ἀναλογίαν, κατὰ σύνθεσιν καὶ κατ' ἐναντίωσιν.

Magnam rem puta, vnum hominem agere.] *Id est constare sibi, neque mutari ac fluctuare. Itaque de Helcana patre Samuelis, principio Regum dicitur.* Fuit vnus vir. *Et hoc ita interpretatur S. Hieronymus principio commentariorum in Iob. Fuit vnus vir. Non enim per diuersa mobilis & instabilis ferebatur, sed firmus atq. inconcussus persistens, vir vnus erat.*

Ad Epistolam CXXI.

LItigabis.] *Esse vnicuiq. animali constitutionis suae sensum: eamque esse primam naturae conciliationem. Laertius.* τὴν δὲ πρώτην ὁρμήν φασι τὸ ζῷον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτό, οἰκειούσης αὐτὸ ἑαυτῷ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καθά φησιν ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τελῶν, πρῶτον οἰκεῖον λέγων εἶναι παντὶ ζῴῳ τὴν αὐτοῦ σύστασιν, καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν. *Hinc sunt illa Ciceronis e primo de officijs. Principio generi animantiũ omni est à natura tributum, vt se vitam corpusq. tueatur. Et quae sequuntur. & illa Catonis e tertio de finibus. Placet ijs, inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natũ sit animal, ipsum sibi conciliari & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea quae conseruantia sunt eius status diligenda. Sed & in quinto de finibus idem locus a Pisone tractatur & saepe alias.*

Iudicium accipient.] *Litem secum contestabuntur.*

Sensum autem esse.] *Vnumquodq. animal sentire vim suam, probat ex eo, quod suapte sponte, etiã cum adhuc tenerum & infirmum est, secundum naturam mouetur. Qua de re ita Cicero. Serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus vti videmus boues, vespas aculeis: suam denique cuique naturam esse ad viuendum ducem.*

Omnia animalia dialectica.] *Qui constitutionis suae sensum inesse a natura in animalibus a primo statu negabant, hoc argumento nitebantur. Ne homines quidem, nisi per quam pauci, quidnam illa constitutio sit, intelligunt. Multo minus igitur bestiae. Respondet Seneca, id tum demum processurum, si de exquisita illius cognitione loqueremur. Nunc de crassa quadam & confusa cognitione sermo est, qualis etiam in bestias cadit. Nam si nullius rei notitiam habere diceremur, nisi cuius vim ac naturam definiendo explicare possemus, non multarum sane rerum cognitione gloriari nobis liceret. Equidem quid lapis sit, quid aurũ, quid argentum, quid equus, quid bos, scire vtcunq. videor: quorum tamen vt aliarum innumerabilium rerum in quotidiano vsu positarum, si quis à me definitionem requirat, tempus mihi ad cogitandum postulabo: fortassis etiam, cum bene ac diu cogitaro, non habebo quod respondeam. Ne bene quidem valere aut aegrotare me sentiam: cum inter ipsos quoque medicos de sanitatis ac morbi definitione ambigatur. Obmutescendum nobis fuerit, ait Galenus, si ea tantũ nosse dicamur, quorum definitiones tenemus. Hac de re operae fuerit videre, quae is quem modo laudaui, medicus scripsit, in commentario, quo respondet ad ea, quae in aphorismis Hipocratis reprehenderat Iulianus.*

Ad Epistolam CXXII.

ET amicitia Tiberij notus & frigore.] *Quod cum apud Tiberium aliquando plurimum potuisset, ab eo postea neglectus est. Ita dixit* Frigore, *vt Horatius.*

& maiorum ne quis amicus
Frigore te feriat.

Sic Terentius. Nimirum hisce homines frigent.

Ad Epistolam CXXIII.

OCtauam prohibent.] *Non sinunt eos hora octaua coenare. Ab illa enim incipiebant, qui genio liberius indulgebant. Haec erant, quae vocabant tempestiua conuiuia: quod de die fierent, & tēpestiuius quam frugi homines epulandi causa discumbere solerent. Catullus.*

Vos conuiuia sumptuosiora
De die facitis. *Iuuenalis.*
Exul ab octaua Marius bibit, & fruitur dijs
Iratis: at tu victrix prouincia ploras.

Plaerunque tamen expectabant nonam. Cicero. Accubueram hora nona. Martialis.

Imperat extructos frangere nona thoros.

In sequentibus multa, vt & in superioribus, emendaui, quae ex collatione cognosci ac diudicari, quàm a me appendi annumerariq. malo.

M. ANTONII MVRETI DISPVTATIO HABITA CVM SVBSEQVENTEM

SENECAE LIBRVM INTERPRETATVRVS ESSET ROMAE. III. NON. IVNII. CIↃ IↃ LXXV.

E Seneca nihil hoc loco constitui dicere.nam si vituperatores illius confutare vellem,necessario mihi ducenda essent praecipua argumenta e scriptis ipsius, vt ostenderem eum & doctrinae copia, & scribendi elegantia longe multumque omnibus obtrectatoribus suis praestitisse. Nunc cum apud eos disseram, quibus Senecae scripta nota non sunt: (quotus enim quisque vestrum ante hunc diem ea,non dicam, euoluit, aut legit,sed inspexit aut attigit ?) puto me commodius esse facturum, si prius hunc libellum mole quidem, vt videtis, exiguum, sed & orationis ornamentis, & argumenti grauitate, vt sentietis, eximium vobis proposuero, ac deinde permisero, vt ex eo Senecam, tanquam ex vngui, vt dicitur, leonem aestimantes, de ipsius sapientia & eloquentia arbitratu vestro iudicetis. Vrbane Vlixes apud Euripidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus esset, ita eum alloquitur.

Vin tu prius gustare quid vini feram?

Cui Silenus *Ita conuenit.nam gustus emptorem vocat.*

Ego quoque cum vobis hunc scriptorem,non quidem vendere, sed certe commendare, atque vt apud vos in pretio sit efficere cupiam, debere videor eum vobis prius quasi gustandum dare. Hoc tantum à vobis peto, ne quid huc praeiudicate opinionis adferatis,nève permoueamini stultis ac temere iactis vocibus quorundam, qui quae non intelligunt vituperant. Tribuite hoc mihi, vt me non quidem valde intelligentem & idoneum, sed tamen non multo deteriorem, quàm isti sunt, harum rerum iudicem existimetis. Qui cum, & ex quo huic muneri praepositus sum, nihil antiquius habuerim, quàm vt vos, quantum in me est, omni liberali doctrina excolam atque augeam: & multorum annorum laboribus ac vigilijs hoc consequutus sim, vt non in vulgus modo, sed apud ipsos principes ciuitatis non omnino malus eloquentiae existimator habear: non debeo videri aut tam iniquus, vt obstare profectui vestro, aut tam stultus, vt existimationi meae nocere de industria velim. Sed haec quidem hactenus. Iam enim quod huius libri argumentum sit, explicare decreui. Vos,quaeso, excitate atque expergefacite animos vestros; quaeq; de rebus omnium maximis ac grauissimis dicere ingredior, ea vt penitus percipiatis operam date.

Veteres illi quorum animi densissimis errorum tenebris inuoluti, ea, quae nobis diuinitus affulsit aeternae veritatis luce caruerunt, cum verum Deum ignorarent, in varias sententias distrahebantur, &, vt nullo firmo ac stabili fundamento subnixi, & commenta opinionum sequentes, huc illuc, tanquam incertis acti tempestatibus, fluctuabant. Interdum itaque cum in caelum oculos sustulerant, & illam admirabilem innumerabilium stellarum sine vlla erratione decurrentium varietatem notauerant, facile intelligebant,praepotens aliquod numen esse oportere, immensum, infinitum, aeternum, quod illi tantæ moli praesideret:a quo haec rerum vniuersitas, & a principio constituta esset, & eius consilio ac voluntate regeretur. Rursus autem cum eorum quae infra lunae orbem sunt inconstantiam ac mutabilitate viderent: nihil in eis inesse certum, nihil perpetuum, nihil constans: eo prolabebantur impietatis, vt partim ex omnibus rebus diuinam prouidentiam tollerent,partim supera quidem & caelestia mente ac consilio regi,haec autem inferiora sine vllo rectore incertis fortunae casibus agitari existima-

stimarent. Sed cum & dierum ac noctium vicissitudinem, & quadripertitam anni temporum varietatem, & certa tum dierum tum noctium, & incrementa & decessiones, & omnia humanis vsibus seruientia viderent, haerebant attoniti, vt qui perspicerent, tantum & tam sapienter institutum ordinem nisi a deo esse non posse. Conturbabantur tamen cum alijs argumentis, tum hoc praecipue, quod in rebus humanis multa viderent secus euenire, quàm ipsi diuinae sapientiae ac bonitati conuenire existimarent. Etenim ita statuebant, si humanarum rerum procurationem haberet deus, fore vt bonis ac pijs & iustitiae cultoribus bene esset, malis, impijs & iniustis male. Nunc autem contra videbant, optimos quosque plerunque premi paupertate, cū multi improbi diuitijs abundarent: ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium quodammodo bonorum virorum patrimonium esse: cum interea multi omnibus flagitijs cooperti in summis delicijs viuerent, & in omnibus negotijs suis secundissima fortuna vterentur. Ergo alij fortunam accusabant vt iniquam & iniustam, quae, quasi dedita opera, improbis mater, bonis nouerca esset: alij vt caecam & temerariam, quae nunc bonos nunc malos, nullo discrimine aut extolleret, aut deprimeret: idemq. dicebāt de Pluto, quem diuitiarum deum esse fingebant: &, vt fit in erroribus, desultoria quadam leuitate in contrarias sententias ferebantur. Nam vbi quid bonis bene euenerat, aut vbi improbus aliquis, & diu diuina patientia abusus poenas dederat, tum deum & esse & humana curare clamabant. Estis io superi, ait Statius, cum conualuisset a periculoso morbo vir eximiae probitatis Rutilius Gallicus. At contra vbi quid contigerat, contra quā aequum esse censerent, deos aut nullos esse, aut crudeles & iniustos esse dicebant.

Marmoreo Licinus tumulo iacet: at Cato paruo:
Pompeius nullo. credimus esse deos?

Mortuus erat alicuius amicus, quem ipse diutius viuere cupijsset? Negabat deos esse: id enim ab eorum iustitia alienum videri. Itaque in morte Tibulli Ouidius.

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
Sollicitor nullos esse putare deos.

Apud Senecam Iason, cum Medeam occisis filijs euolantem videret,

Testare, inquit, nullos esse, qua veheris, deos.

Neque vlla tam leuis aut ridicula causa erat; quae non ad suscipiendam impietatem satis idonea videretur. Reliquerat amicam amator? Nulli dij erant. Propertius.

Et queritur nullos esse relicta deos.

Cupidum & libidinosum adolescentem impudica muliercula fefellerat? Nutabat male de dijs fundata opinio. Ouidius.

Esse deos credam ne? fidem iurata fefellit.
Et manet in solito qui fuit ore decor.

Valde scilicet id dijs curandum fuit. Apud Virgilium amisso immatura morte filio,

Atque deos atque astra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter, quia serpentes vna cum pelle senium exuere dicuntur, deos crudeles vocat, quòd non idem beneficinm formosis tribuerint.

Crudeles diui, serpens nouus exuit annos:
Formae non vllam fata dedere moram.

At illa quidem leuia, & a poetis fortasse per iocum dicta: etsi tales ioci nullo modo ferendi videntur. Serio quidem loqui videtur apud Aristophanem Chremylus, qui se cum pius ac iustus esset, & male tamen rem gereret, grauiq. paupertate premeretur, ac videret interea alios sacrilegos, calumniatores, improbos diuitijs abundare, profectum esse dicit ad Apollinem, vt ex eo sciscitaretur, quae eius rei causa esset. multoq. magis ille in vetere tragoedia. Τολμῶ κατειπεῖν, μή ποτ' οὐκ εἰσὶ θεοί; κακοὶ γὰρ εὐτυχοῦντες ἐκπλήττουσί με & eodem argumento delusi, vt ait Iuuenalis,

Sunt qui in fortunae iam casibus omnia ponant,
Et mundum nullo credant rectore moueri,
Natura voluente vices, & lucis & anni.

Grauissime autē dubitationē ea de re suā expressit optimus aeui sui poeta Claudianus.

Saepe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, an nullus inesset

V. Rector,

Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
Nam cum dispositi quaesissem foedera mundi,
Praescriptosq. mari fines, anniq. meatus,
Et lucis noctisq. vices, tunc omnia rebar
Consilio firmata dei, qui lege moueri
Sidera, qui fruges diuerso tempore nasci,
Qui variam Phoeben alieno iusserit igne
Compleri, solemq. suo: porrexerit vndis
Littora, tellurem medio librauerit axe.
Sed cum res hominum tanta caligine volui
Aspicerem, laetosq. diu florere nocentes,
Vexariq. pios, rursus labefacta cadebat
Religio: causaeq. viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quae currere semina motu
Affirmat: magnumq. nouas per inane figuras
Fortuna non arte regi. quae numina sensu
Ambiguo vel nulla putat, vel nescia veri.
Abstulit hunc tandem Rufini poena tumultum,
Absoluitq. deos.

Multo autem neruosius ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura deorum. Telamon, inquit, vno versu totum locum conficit, vtrum dij homines negligãt.

Nam si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebãt: Sin id minus, bonis certe consulere debebant. Cur igitur duo Scipiones fortissimos, & optimos viros in Hispania Poenus oppressit? cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Hannibal interemit? Cur Paullum Cannae sustulerunt? cur Poenorum crudelitati Reguli corpus est praebitum? cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed haec vetera, & alia permulta. propiora videamus. Cur auunculus meus, vir innocentissimus in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suae Dursus? cur temperantiae prudentiaeq. specimen ante simulacrum Vestae pontifex maximus est Q. Scaeuola trucidatus? Cur etiam ante tot ciuitatis principes a Cinna interempti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum, praestãtissima dignitate virum mori potuit iubere? Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male euenerit: nec minus si cõmemorem quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter septimum consul domi suae senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnauit? At dedit poenas. prohiberi melius fuit, impediriq. ne tot summos viros interficeret, quam ipsum aliquando poenas dare. Et paulo infra. Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleaten in tormẽtis necatum. Quid dicam de Socrate? cuius morti illacrimari soleo Platonem legens. Videsne igitur, Deorum iudicio, si viderent res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalũ, qui temporibus illis praedo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tãdiu viueret. Piget plura recitare, est enim ipse Ciceronis liber in manibus Seneca igitur cum & ab ea disciplina esset, quae omnia maxima minima diuino consilio gubernari statuit, & ei quem vnice diligebat Lucilio idem persuasisset: quia tamen scrupulus in Lucilij animo aliquis residebat ex eo, quod perspicere non poterat, cur deus optimos quosq. tot acerbitatibus vexari sineret, eius rei causas ad eum misso hoc commentariolo tractandas explicandasq. suscepit. Vnde constat, veram illius inscriptionem non esse eam, quae vulgo recepta est, *De prouidentia:* sed *Quare bonis viris multa mala accidant cum sit prouidentia*, vt constat ex Lactantio in libro de ira dei: cuius verba huc pertinẽtia in eis notis, quas vestra causa ad huius libri finem addidi, reperietis. Quod sit huius libri argumentum videtis: quod mihi quidem ita pulchrum & cognitu dignum videtur, vt iniuriã quodammodo vobis facturus videar, si tam male de uobis existimem, vt vos pluribus verbis ad eius tractationem, & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qui me attente audient, perficiã, cum deo volente, vt & grauissimã ac pulcherrimam quaestionẽ tractatam diuinitus a Seneca, & a me ipsum Senecam nõ negligenter tractatũ esse fateantur.

Operae

Operaepretium autem facturus videor,si antequam ad expendenda Senecæ dicta veniam,exponam vobis quid super ea ipsa quaestione, quae hoc libello continetur ,homines eruditissimi,ijdemq. sanctissimi senserint. Nam si,vt vasa eum odorem quo primum imbuta sunt,ita animi quas primas opiniones combiberunt,constantissime seruant: diligenter nobis videndum est, vt in grauibus & serijs rebus, statim a principio videamus quid verissimum sit,idq. animo conceptum ac comprehensum perpetuo retineamus. Iohannes igitur Chrysostomus qui singularem vitae sanctitatem admirabili quadã & doctrinæ abundantia & dicendi facultate cumularat, cum dixisset, multis absurdum quodãmodo videri,quod Deus pios viros, quosq. ipse apertissimis signis sibi carissimos esse declarat, plerunq. tamen omni genere acerbitatum agitari vexariq. patiatur, vndecim causas adfert, cur ita fieri expediat: quas singulas non modo exponere,sed etiam breuiter illustrare ac cõfirmare decreui. Prima igitur est,ne qui res magnas ac praeclaras gerunt,propterea inflentur ac superbiant,sed summittant animos, memores imbecillitatis suae. Confirmatur hoc testimonio Dauidis & Pauli,quorũ ille bono sibi fuisse ait,quod a Deo depressus,castigatusq. sit,seq. ex eo magis illius iustitiã perspicere:hic autẽ, cum vsq. ad tertiũ caelũ raptus esset,eaq. vidisset,quae vix homini in hac vita videre fas est,ne propterea sibi placeret,néve insolesceret, additũ sibi esse ait angelũ Satanae,a quo quasi colaphis caederetur. Haec igitur prima causa est. Altera,ne ceteri mortales in errorẽ trahantur,& de praestantibus viris,nõ vt de hominibus, sed vt de dijs quibusdam existimẽt: a cuius erroris periculo liberantur,cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident,quae illos non deos,sed homines esse declarant. Nam si qui multa bella gesserant, multas vrbes expugnauerant,multa hominum millia occiderant,antiquitus in deorum numerum stulta vulgi opinione referebantur:quid putatis euenturum fuisse ijs,qui verbo,qui nutu,qui contactu,qui vmbra sua fugabant morbos,claudis incessum, surdis auditum,caecis vsum oculorum restituebant, mortuos in vitã reuocabãt,nisi vulgus hominum eos ipsos per quos tam multa admirabilia opera edebantur, esurire, algere, aegrotare,caedi,mutilari,eiusdemq. generis alia innumerabilia quotidie subire ac perferre vidisset? Sic quoque,quamnis vociferarentur,nihil eorum sua virtute fieri, Christum esse qui per doctrinae suae praecones ea perficeret, vix tamen impedire poterant, ne sibi diuini honores haberentur. Ad Paulum quidem, & ad Barnabam Lystrenses aliquando etiam tauros coronatos adduxerant,qnos eis tanquã dijs immolare cupiebant, nisi id ipsi summa vi prohibuissent. Tertia causa est,vt potestas dei tãto magis elucescat,qui per homines imbecilles,morbis obnoxios,egentes, carceribus & ergastulis clausos, vinculis & compedibus impeditos,catenis onustos, ea faciat, quorum magnitudinem ceteri omnes obstupescant. Itaque Paulus ipse cum fessus malis quodam tempore petijsset a Deo, vt a se tantas illas & tam multas acerbitates amoueret,responsum hoc tulit:Satis tibi sit, quod mihi carus acceptusq. es. Quo enim tu infirmior es,& pluribus difficultatibus cõflictaris, eo magis perspicitur potestas mea. Quarta est, quod si bonis viris omnia prospere succederent, si diuitijs abundarent, si colerentur ac suspicerentur a ceteris, si nũquam aegrotarent,numquam dolerent,nullum incommodum sentirent,fortassis existimaret vulgus eos pietatem colere, non suapte sponte, sed illa quasi mercede allectos & inuitatos. Nunc cum eos non egestas, non ignominia,non cruciatus corporis, non tyrannorum saeuitia, non mortis metus a dei cultu & a vera pietate possit abducere, manifesto constat,honestatem ac virtutem, & Deum in primis ipsum ab eis propter se,non propter vllam mercedem amari. Non gratis te colit Iob, dicebat deo perpetuus ille humani generis hostis. tu enim eum cumulasti opibus,auxisti liberis, perpetua denique vitae prosperitate prosecutus es. At Deus, Tu vero,inquit,domos eius inflamma,messes combure,pecora interfice, liberos eneca, totum ipsius corpus arbitratu tuo lacera ac lania: nullus restet nouis vlceribus locus: iaceat in sterquilinio, cui prius somnum capere licebat in purpura: ne sit quidem quo se abstergeat, sed testa manantem ex vlceribus saniem abradat: vt liquido constet,eum mei gratuitum non mercennarium esse cultorem. Eadem aequitate animi homo sanctissimus tulit aduersa, qua & prospera exceperat. Quinta, vt homines tanto certius atque exploratius habeant, non om-

nia morte terminari, sed superesse aliam vitam, in qua & praemium tribuatur iustis, & ab improbis ac consceleratis poena exigatur. Nam si ne homines quidem vsque eo iniusti reperiuntur, vt eos quos causa sua multa perpessos vident, sine praemio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut suspicari possumus? Cum igitur multos plerunque videamus homines optimos & innocentissimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita numquam interquiescere ac respirare a molestijs, sed perpetua quadam calamitatum serie vsque ad extremum spiritum premi: cogitemus necesse est, aut, quod natura ipsa abhorret ac refugit, Deum iniustum esse, aut post hanc vitam sua esse hominum generi praemia, pro suis cuique actionibus, diuinitus constituta. Si spes nostra, ait Paulus, ijsdem quibus haec vita terminis ac finibus circumscripta teneretur, nihil nobis infelicius foret. Sexta, vt nos quoque, si quando tale aliquid nobis eueniat, patienter feramus, neque despondeamus animum, aut statim propterea Deo inuisos esse nos arbitremur: cum ijs quoque, qui Deo carissimi & acceptissimi erant, aut eadem, aut grauiora contigisse videamus. Septima, ne vllus tergiuersationi locus sit, si quis nos ad illorum praestantium virorum imitationem cohortetur, quasi eos non eiusdem, cuius & nos sumus, sed diuinioris cuiusdam naturæ fuisse causemur. Octaua, vt sciamus quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quosq; ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miseros ducere debeamus. Non enim qui multa possidet, beatus est: sed multo ille beatior, qui non tantum diuitias non concupiscit, sed ijs quas habet, vltro se spoliat, vt copijs suis aliorum inopiam subleuet. Non qui innocens exulat, miser est: sed tanto felicior, si id aequo animo ferens, operam det, ne ab illa aeterna ac caelesti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac valenti corpore est, felix: sed ille qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam retinet animi firmitatem. Non cui multa dura & perpessu aspera eueniunt, miser: sed is potius qui prosperis successibus ebrius, neque altius oculos mentis attollens, in caducis ac fallacibus huius vitae bonis acquiescit. Nona, vt magis illustretur eorum patientia ac fortitudo qui se a calamitatibus vinci non sinunt: neque enim a nobis cognoscerentur, nisi a Deo in huiusmodi certaminibus exercerentur. Aurum, vt dicturus est Seneca, probat ignis, miseria fortes viros. Decima, quoniam humanae naturae imbecillitas, ne optimos quidem viros omnis peccati expertes esse patitur: neque quisquam aut est, aut fuit praeter paucissimos, quibus id singulari Dei beneficio tributum est, quin aliquando offenderet ac prolaberetur: ut hic potius quam alibi peccata expientur, vt si qua macula ex illis prolapsionibus suscepta est, temporarijs illis acerbitatibus quasi nitro quodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam cum iustitiae diuinae consentaneum sit, neminem in caelum peruenire, qui vlla ex parte pollutus contaminatusq; sit: expedit ijs ipsis qui Deo cari sunt, ita in hac vita purgari, vt cum e corporis vinculis excesserint, nulla alia purgatione egentes, sine vlla mora in caelum euolare expediti ac liberi possint. Vndecima, vt quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates superant, quo dimicant acrius, eo maioribus praemijs ornentur, eo plures coronas accipiant, eo maiorem in omni aeternitate gloriam consequantur. Haec igitur vir ille sanctissimus, non, vt ego nunc, arido & inculto dicendi genere, sed ornato, splendido, efficaci: aureo denique illo eloquentiae flumine, quod ei Chrysostomi nomen meritissimo comparauit. Ac vereor, ne quis interdum me, quod e talium scriptorum fontibus hauriam, quo disputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Vnde igitur, per Deum immortalem, potius repetam, quod honestius aut maiori cum fructu vel a me dicatur, vel a vobis audiatur? An totos dies nunc in poeticis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum stultissimis opinionibus perscrutandis ac peruestigandis conteremus, idque cum faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoscenda quae ignorare sine pernicie non possumus, nullam partem temporis conferemus? At haec, inquiet aliquis, in theologorum scholis, aut contionibus tradi solent: a te alia quaedam requiruntur. Fateor equidem ab eis haec omnia non tempestiuius modo ac conuenientius, sed etiam melius copiosiusq; tractari. Sed tamen vtinam talibus praeceptis, & templa & scholae, & porticus, & ambulationes, & fora, & compita omnia perso-

personarent. Mandatum est mihi, vt vobis iter ad eloquentiam commonstrare conarer. Numquid igitur vos eloquentiores effectus sim, si hoc quantulumcunque est quod in dicendi facultate consecutum esse me nonnulli putant, in nugis & fabulis exercuero, quam si vos ad graues & serias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meae ferent, exemplo meo & incitare, & assuefacere studuero? Mihi vero certum ac constitutum est, ea vobis perpetuo tradere, quibus vos non disertiores modo & in loquendo argutiores, sed etiam meliores ac sapientiores redditum iri arbitrabor. Eloquentiam esse ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, sed sapientiam copiose loquentem. Quod si est, qui nihil praeter verborum flosculos & pigmenta tradunt, minimā partē eloquentiae tradūt. Si quis est, qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque sordido orationis genere efferat, is demum bonus & vtilis dicendi magister habendus est. Vera autem sapientia aut illo ex quo hodierna mea disputatio deprompta est, aut nullo prorsus genere scriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Qua igitur de re Chrysostomi disputationem audijstis, de eadem perendie, si Deus volet, disputantem Senecam audietis.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT, CVM SIT PROVIDENTIA.

Liber vnus.

CAP. I.

VAESISTI à me, Lucili, quid ita, si prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala. Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum praeesse vniuersis prouidentiam probaremus, & interesse nobis Deum. Sed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem manente lite integra soluere, faciam rem non difficilem, causam deorum agam. Superuacuum est in praesentia ostendere, nó sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quae casus incitat, saepe turbari, & cito arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere aeternae legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse materiae errantis hunc ordinem: neque quae temere coierunt, tanta arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis caeli fugam spectet, vt infusa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant, vt ex minimis seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quae videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quae tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa causas habent non minus, quàm quae alienis locis conspecta miraculo sunt, vt in medijs fluctibus calentes aquae, & noua insularum in vasto exilientium mari spatia. Iam vero si quis obseruauerit nudari litora pelago in se recedente, eademq. intra exiguum tempus operiri, credet caeca quadam volutatione modo contrahi vndas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam: cum illae interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. suo ista tempori reseruentur. Eo quidem magis, quod tu non dubitas de prouidétia, sed quereris. In gratiam te reducam cum dijs, aduersus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. Amicitiá dico? immo etiam necessitudo & similitudo: quoniá quidem bonus ipse tempore tantum à Deo differt, discipulus eius, aemulatorque, & vera progenies, quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque dijs, laborare, sudare, per arduum escendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciá. Idem tibi de Deo liqueat. Bonum virum in delicijs non habet: experitur, indurat, sibi illum praeparat.

CAP. II.

QVare multa bonis viris aduersa eueniunt? Nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum superne deiectorum imbrium, tanta mediterraneorum vis fontium non mutant saporem maris, nec remittũt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa, sed vincit, & alioquin quietus placidusque contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honesta non est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? Cui non industrio otium poena est? Athletas videmus, quib. virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini praeparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur. caedi se vexarique patiuntur: & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obijciuntur. Marcet sine aduersario virtus. Tunc apparet quanta sit, quantum valeat, polleatque, cum quid possit, patientia ostendit. Scias licet idem viris bonis esse faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. Quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum dum feras, interest. Non vides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? Illi excitari iubent liberos ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrimas excutiunt. At matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt: nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos fortius amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantũ,

sed

sed mole.& ipso sui onere deficiunt Non fert vllum ictum illaesa felicitas. At vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atq. excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego vero nõ miror, si quando voluptatem capiunt dij, dũ spectant magnos viros colluctantes cũ aliqua calamitate. Nobis interdũ voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoq. spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista quae possunt deorum in se vultum conuertere, sed puerilia, & humanae oblectamenta leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus. Ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, vtq. si & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quam vt specter Catonem, iam partibus non semel fractis stantem nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnius ditionẽ concesserint, custodiantur legionibus terrae, classibus maria, Caesarianus portas miles obsideat, Cato qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. Ferrum istud etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. Libertatem quam patriae non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentq. alter alterius manu caesi, Fortis & egregia fati conuentio: sed quae non deceat magnitudinem nostram. Tam turpe est Catoni mortem ab vllo petere, quàm vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, quum iam ille vir, acerrimus sui vindex, alienae saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamq. quae ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. Non fuit Dijs immortalibus satis, spectare Catonẽ semel, retenta ac reuocata virtus est, vt in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quàm repetitur. Quid ni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? Mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III.

SEd iam procedente oratione ostendam, quam non sint quae vidẽtur, mala. nunc illud dico, ista quae tu vocas aspera, quae aduersa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidũt, deinde pro vniuersis: quorum maior Dijs cura est, quam singulorum. Post haec volentibus accidere ac dignos malo esse, si nolint. His adijciam, fato ista fieri, recte eadem lege bonis euenire qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri miserearis, potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum ex omnibus quae proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt, ista quae horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exilium proijci, in egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaueris tecum, remedij causa quibusdam & radi ossa, & legi & extrahi venas, & quaedã amputari membra, quae sine totius pernicie corporis haerere non poterant, hoc quoq. patieris probari tibi, quaedam incommoda pro his esse, quibus accidunt; tam mehercules quam quaedam quae laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectauerunt, simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quae necant per uoluptatem. Inter multa magnifica Demetrij nostri & haec vox est, à qua recens sum. sonat adhuc & uibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri, vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: male tamen de illo Dij iudicauerunt. Indignus visus est, a quo vinceretur aliquando fortuna, quae ignauissimũ quemq. refugit. quasi dicat. Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim arma submittet. Non opus est in illũ tota potentia mea. leui comminatione pelletur. Non potest sustinere vultum meũ. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quaerit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quẽque & rectissimum aggreditur, aduersus quem uim suam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, uenenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna non inuenit. Infelix est Mucius, quod dextera ignes hostium premit? & ipse a se exigit erroris sui poenas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo, felicior esset, si in sinu amicae foueret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum à repub. uacauit, fodit? quòd bellum tam cum Pirrho, quàm cum diuitijs gerit? quod ad focum coenat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex uulsit? Quid ergo, felicior esset, si in uentrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congereret? Si conchylijs superi atq. inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret primae formae feras, captas multa caede uenantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerunt, causam dicent omnib. saeculis? quod aequiore animo passus est se patriae eripi, quàm sibi exilium? quod Syllae dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retro cessit. sed longius fugit? Viderint, inquit, hoc isti, quos Romae deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilium lacum (id enim proscriptionis Sullanae spoliarum est) senatorum capita, & passim uagantes per urbem percussorum greges; & multa millia ciuium Romanorum, uno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata.

trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt. Quid ergo? felix est L. Sylla, quòd illi descendenti ad forum gladio submouetur, quòd capita consularium virorum patitur appendi, & pretiū caedis per quaestorem ae tabulas publicas numerat? Et haec omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patienciae fecit? Figūt eutem clauí, & quocunque fangatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, tāto plus erit gloriae. Vis scire, quàm non paeniteat hoc precio aestimasse virtutem? Refice tu illum, & mitte in senatum: eandem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Maecenatem putas, cui amoribus anxio, & morosae vxoris quotidiana repudia deflenti somnus per symphoniarum cantum ex longinquo lene resonantium quaeritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat. tam vigilabit in pluma, quàm ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad causam à patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quae patitur vexat causa patiendi. Non vsque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, vt dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci quàm Maecenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Maecenatem se quàm Regulum nasci maluisse, idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? Male cum illo actum est, quod gelatus est sanguis, ac paulatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est, quàm illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, suspensam auro niuem diluit. Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes. At ille venenum laetus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse consensus hominum fatebitur. Quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiae potentum graues sunt. Opponatur simul Pompeio, Caesari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore anteiri. Vatinio postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse. toto terrarū orbe pro causa bona tā infeliciter quàm pertinaciter militet. Graue est, sibi manus afferre. faciat. Quid per hoc consequar? vt omnes sciant, non esse haec mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

CAP. IIII.

Prospera in plebem ac vilia ingenia deueniunt. At calamitates terroresq. mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, & sine morsu animi velle transire vitam, ignorare est rerum naturae alteram partem. Magnus es vir; sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendae virtutis? Descendisti ad Olympia. Sed nemo praeter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum praeturamue adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua vna vim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser. trāsisti sine aduersario vitam. Nemo sciet quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quid quisq. posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam vltro se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti iturae in obscurum occasionem per quam enitesceret, quaesierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quàm fortes milites bellis. Ego mirmillonem sub C. Caesare de raritate munerum audiui querentem: Quam bella, inquit, aetas perit. Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriae pars est. Militares uiri gloriantur vulneribus, laeti fluentē meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint, qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur, qui saucius redit. Ipsis inquam Deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quoties illis materiā praebet aliquid animose fortiterque faciendi. Ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitijs diffluis? Vnde possum scire, quantum aduersus ignominiam & infamiam, odiumque popularé constantiae habeas, si inter plausus senescis, si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? Vnde scio, quam aequo animo laturus sis orbitatem, si quoscunque sustulisti, vides? Audiui te, cum alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quae dij immortales velut stimulos admouent animis: Calamitas, virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. Magis vrgent saeua inexpertos. Graue est tenerae ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruorē suum spectat, qui scit se saepe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet. Eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere: molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum. Veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quenq. aut mala valetudine, aut luctu, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidijs, aut explorent iter, aut praesidium loco deijciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Male de me Imperator meruit: sed, Bene iudicauit. Idem dicant quicunque iubentur pati, timidis ignauisque flebilia: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias, fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid interuenit, quod humanae sortis

tis admoneat velut perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia semper à flatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius coenationes subditus & parietibus circumfusus calor temperauit, hunc leuis aura non sine periculo stringet. Cum omnia quae excesserunt modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est. Monet cerebrum, in vanas mentes imagines euocat, multũ inter falsum ac verum mediae caliginis fundit. Quid ni satius sit, perpetuam infelicitatem quae aduocat ad virtutem, sustinere, quàm infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiuno mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dij sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis praeceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu inuisos esse Lacaedemoniis liberos suos credis, quorum experiũtur indolem publice verberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent vulnera praebere vulneribus. Quid mirum, si dure generosos spiritos Deus tentat? Nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna. Patiamur. Non est saeuitia: certamen est. qoo saepius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens vsus agitauit. Praebendi fortunae sumus, vt contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat, Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora ferendo mari dota: agricolis manus tritae. Ad excutienda tela militares lacerti valent. Agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quae quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor praestet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentiũ occursat. Perpetua illos hiems, triste caelum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? Nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. Paulatim enim voluptati sunt, quae necessitate coeperũt. Nulla illis domicilia, nullae sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit. Vilis, & hic quaerendus manu victus, horrenda iniquitas caeli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit. Fragiles sunt, quae in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, vt esse interriti possint, multũ inter formidolosa versari, & aequo animo ferre quae non sunt mala, nisi male sustinenti.

CAP. V.

Adijce nunc, quod pro omnibus est, optimum quemque, vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere haec quae vulgus appetit, quae reformidat, nec bona esse nec mala. Apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit: & mala esse, si malis tantum irrogauerit. Detestabilis erit caecitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaq. careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiae bonum. Itaq. habeat illas & Ellius leno, vt homines pecuniam cum in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quàm si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debilitari, aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porro? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, praecisos & professos impudicitiam? Quid porro? non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totũ diem saepe consulitur: cum illo tempore vilissimos quisque, aut in campo otium suom oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit: boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, sequuntur illam, & aequant gradus. si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrij fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc vnum, inquit, dij immortales, de vobis queri possum, quòd non ante mihi voluntatem vestram notã fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quae nunc vocatus assum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto, cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis quod dedistis. A volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem aufereris: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruio Deo, sed assentio: eo quidem magis, quod scio omnia certa, & in aeternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt: & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in vnum venit. accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? Ad hoc parati sumus. Vtatur, vt vult, suis natura corporib. Nos laeti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? praebere se fato. Grande solatium est, cum vniuerso rapi. Quicquid est qood nos sic viuere iussit, sic mori: eadem necessitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus uehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper patet, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis uiris paupertatem, uulnera, & acerba funera adscriberet?

beret? Non potest artifex mutare materiam. Haec passa est. Quaedam separari à quibusdam nõ possunt, cohaerent: indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in uigiliam somno simillimam, i nerubus oectuntur elementis: ut efficiatur uir cum cura diceodus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. Contra fortunam illi tenẽdus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quae molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes uiros. Vide quam alte escendere debeat uirtus. Scies illi non per secura uadendum esse.

Ardua prima via est, & qua vix mane recentes
Enituntur equi: medio est altissima caelo:
Vnde mare & terras ipsi mihi saepe videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, & eget moderamine certo.
Tunc etiam quae me subiectis excipit vndis,
Ne ferar in praeceps, Thetis solet ipsa uereri.

Haec cum audisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, uia. escendo. Est tanti per ista ire casuro. Nõ desinit acrem animum metu territare.

Vtq. viam teneas, nulloq. errore traharis,
Per tamen aduersi gradieris cornua tauri,
Aemoniosq. arcus, violentiq. ora leonis.

His quibus deterreri me putas, incitor. Libet illic stare, ubi ipse sol trepidat. humilis & inertis est, tuta sectar. per alta uirtus it.

CAP. VI.

Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille vero non patitur. Omnia mala ab illis remouit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida consilia, & libidinem caecam, & alieno immioentem auaritiam. Ipsos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam sarcinas seruet? Remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonae mentis existimaos. Quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. Quid ni, cum aliquando & ipsi occidant? In exilium mittuntur. Quid ni, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. Quid ni, cum aliquando ipsi sibi manus afferãt? Quare quaedam dura patiuntur? vt etiam alios pati doceant. Nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Alijs bona falsa circumdedi, & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. Auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil est. Isti quos pro felicibus aspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est & quidem tenuis. Itaq. dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, niteot & imponunt: cum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altae ac uerae foeditatis alienus splendor abscõderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueritis, & vndique inspexeritis meliora maioraq. permisi vobis, metuenda contemnere, cupiendi fastidire. Non fulgetis extrinsecus: bona vestra iotrorsus obuersa sunt. Sic mũdus exteriora contempsit, spectaculo sui laetus. Intus omoe posuit bonum. Non egere felicitate felicitas vestra est. At multa incidunt tristia, horrenda, dura toleratu. quia non poteram vos istis subducere, animos vestros aduersus omnia armaui. Ferte fortiter. hoc est, quo Deum antecedatis. Ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite paupertatem. Nemo tam pauper viuit, quàm natus est. Contemnite dolorem: aut soluetur, aut soluet. Contemoite fortunam: nullum illi telũ quo feriret animum, dedi. Contemnite mortem. quae vos aut finit, aut transfert. Aote omnia caui, ne quis vos teneret inuitos. Patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoq. ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, oihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco posui. trahitur. Attendite modo, & videbitis quàm breuis ad libertatem & quàm expedita ducat via. Non tam longas in exitu vobis quàm intrantibus moras posui: alioqui magnũ in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur, quàm nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quàm facile sit renuotiare naturae, & munus suum illi impingere. Inter ipsa altaria & sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanae manus ictus impellit. tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur, & cum articulus ille, qui caput collumq. committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtiq. ferro eruendus est. Non sunt vulnere impresso scrutãda praecordia. In proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locũ. quacunq. peruiũ est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est, quàm vt sentiri tanta velocitas possit. siue fauces nodus elisit: siue spiramentum aqua praeclusit: siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit: siue haustus igois cursum animae remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? Quod tam cito fit, timetis diu?

M. ANTONII MVRETI AD LIBRVM PRAECEDENTEM NOTAE.

VERA huius libri inscriptio haec est: *Quare bonis viris multa mala accidant, cum sit prouidentia. Ea non tantum in libro Siculo totidem litteris legitur, sed, quod pluris est, apud Lactantium in libro de iustitia.*

Quid ita si prouidentia.] *Ita impius quidam philosophus apud Plutarchum, si is liber Plutarchi est, quod non credo: neq. me à sententia aut Stobaei aut Eusebij demouet auctoritas, libro primo* περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις. Πῶς δέ, εἴπερ ὁ θεὸς ἔστι, καὶ τῇ τούτου φροντίδι τὰ τῶν ἀνθρώπων οἰκονομεῖται, τὸ μὲν κίβδηλον εὐτυχεῖ, τὸ δὲ ἀστεῖον τἀναντία πάσχει; Ἀγαμέμνων τε γὰρ,

Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητὴς

ὑπὸ μοιχοῦ καὶ μοιχαλίδος ἐπιβουλευθεὶς ἐδολοφονήθη. καὶ ὁ τούτου δὲ συγγενὴς Ἡρακλῆς πολλὰ τῶν λυμαινομένων τὸν ἀνθρώπινον βίον καθάρας, ὑπὸ Δηιανείρας φαρμακευθεὶς ἐδολοφονήθη. *Et Cyniscus Iouem alloquens.* Διὶ ἐλεγχομένῳ. Οὐκοῦν μηδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς ἔρωμαι, οὔτε καὶ τὴν πρόνοιαν, καὶ τὴν εἱμαρμένην, τί δή ποτε Φωκίων μὲν ὁ χρηστὸς ἐν τοσαύτῃ πενίᾳ καὶ σπάνει τῶν ἀναγκαίων ἀπέθανε, καὶ Ἀριστείδης πρὸ αὐτοῦ, Καλλίας δὲ καὶ Ἀλκιβιάδης ἀκόλαστα μειράκια ὑπερεπλούτουν, καὶ Μειδίας ὁ ὑβριστὴς, καὶ Χάροψ ὁ Αἰγινήτης, κίναιδος ἄνθρωπος, τὴν μητέρα λιμῷ ἀπεκτονώς. καὶ πάλιν Σωκράτης μὲν παρεδόθη τοῖς ἕνδεκα, Μέλιτος δὲ οὐ παρεδόθη. καὶ Σαρδανάπαλος μὲν ἐβασίλευε, θῆλυς ὢν, Περσῶν δὲ τοσοῦτοι καλοὶ κἀγαθοὶ ἄνδρες ἀνεσκολοπίζοντο πρὸς αὐτοῦ, διότι μὴ ἠρέσκοντο τοῖς γιγνομένοις. ἵνα ὑμῖν μηδὲ τὰ νῦν λέγω, καθ' ἕκαστον ἐπεξιὼν, τοὺς μὲν πονηροὺς δὲ εὐδαιμονοῦντας, καὶ τοὺς πλεονέκτας, ἀγομένους δὲ καὶ φερομένους τοὺς χρηστοὺς, ἐν πενίᾳ καὶ νόσοις καὶ μυρίοις κακοῖς πιεζομένους.

Si prouidentia.] *Pronoean aut prouidentiam cum dicebant Stoici, nullo addito, diuinam prouidentiam intelligebant. Cicero 2. de natura deorum. Vt si quis dicat, Atheniensium remp. concilio regi: desit illud, Ariopagi: Sic cum dicimus, prouidentia mundum administrari, deesse arbitrator, deorum. plane autem & perfecte sic dici existimato, prouidentia deorum mundum administrari.*

In contextu operis.] *Quod non extat. Significat autem magnum illud opus, quo vniuersam moralem philosophiam complexus erat: cuius crebra in epistolis mentio.*

Manente lite integra.] *De prouidentia: non quidem tecum: sed cum ijs qui eam negant.*

Superuacuum est.] *Tam quia per se notum est: tum quia tu id non negas. Breuiter tamen tágit, quasi praeteriens, multa argumenta, quibus, diuinum esse aliquod numen, quod huic rerum vniuersitati praesideat, intelligatur. quorum primum est, mundi ipsius magnitudo, quae carere custode non potest. Sic apud Ciceronem Balbus. An vero, inquit, si domum magnam pulchramq. videris; non possis adduci, vt, etsi dominum non videas, muribus illam & mustellis aedificatam putes: tantum vero ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemq. rerum caelestium, tantam vim & magnitudinem maris atq. terrarum si tuum, ac non deorum immortalium domiciliũ putes, non plane desipere videare? Sed haec argumenta & in secundo de natura deorum, & a Lactantio in libro de ira dei, & a Theodoreto, decem aureolis orationibus diuinitus explicata sunt.*

Et quae casus.] *In ijs quae casu aguntur, nullus ordo, nulla constantia est. In mundo omnia ordinatim constanterq. fiunt. Non igitur casu aguntur. Quod si est, sequitur, vt mente ac consilio regantur.*

Aeternae legis.] *Ita vocabant mentem, ac consilium diuinum: siue, vt Cicero libro 2. de legibus loquitur, rationẽ rectam summi Iouis. Et eo sensu dixerat Pindarus,* νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς θνατῶν τε καὶ ἀθανάτων, *vt est apud Platonem in Gorgia. quod etiam a Pindaro sumptum posuerat Chrysippus libro primo* περὶ νόμου. *vt est in l. secunda D. de legibus. Et apud Euripidem Hecuba ait, legi illi etiam deos parere ac subesse.*

Ἡμεῖς μὲν οὖν δοῦλοι τε κἀσθενεῖς ἴσως.
Ἀλλ' οἱ θεοὶ σθένουσι, χ' ὡ κείνων κρατῶν
Νόμος. *Fortassis etiam fatalem quandam necessitatem, qua somniabant & homines & deos teneri: de qua alio loco dicturi sumus.*

Non esse materiae errantis hunc ordinem.] *Aduersus Epicureos, qui haec omnia temerario atomorum concursu fieri ac constare dicebant.*

Mollianet terras.] *Suapte sponte aridissimas, ideoq. durissimas.*

Nec vllum incrementum.] *Omnia flumina intrant in mare: & mare non redundat. Ecclesiastae capite primo.*

Ex minimis seminibus.] *Cicero. Seminis enim vim esse tantam, vt id quanquam sit per exiguũ, tamen, si inciderit in concipientem comprehendentemq. naturam, nactumq. sit materiam, qua alı augeriq. possit, ita fingat & efficiat in suo quidque genere. Vtitur eodem argumento ad ostendendam prouidentiam & Simplicius in Epictetum.*

Ne illa quidem.] *Non tantum ea, quae ita certa sunt & composita, vt in eis manifesto vis consilij & rationis appareat, sed ea etiam quae videntur incerta & temeraria, certo tamen consilio administrantur.*

Noua

Noua insularum in vasto exilientium mari spatia.] *Exemplum huius rei est apud Liuium ad finem libri XXXIX. Vide Plinium capite XCVII. libri secundi.*

Vt bona bonis noceant.] *Hac de re copiose dixi libro secundo commentariorum in libros Platonis de rep.*

Inter bonos viros ac deum amicitia est.] *Vnde colligebat Diogenes cynicus, omnia bonorum virorum esse: quod & deorum omnia essent, & amicis omnia inter ipsos communia.*

Conciliante virtute.] *Quam eandem esse dicebant in homine & in deo. Cicero primo de legibus.*

Bonus ipse tempore tantum a deo differt.] *Itaq. dicebant, hominem esse mortalem deum, deum vero hominem immortalem. Sed hoc multo quàm par est, audacius ac superbius dictum est.*

Discipulus eius.] ἕπονται πάντες θεοειδεῖς

Aemulatione.] *Estote imitatores dei.*

Et vera progenies.] *Erunt filij Dei. Dicas interdum hunc hominem litteras sacras attigisse ac degustasse.*

Nec hoc dico, non sentit illa.] *Nam* ἀναισθησία *vitium potius esset. Notum est quid Plato dixerit in Diogenem: cum is, ostentandae patientiae causa columnã marmoream nudus media hieme amplecteretur. Si sentis, stulte facis: si non sentis, nihil magni facis.*

Exercitationes.] *Recte. Sunt enim aut* χαμνόντων ἰατρεῖαι, *aut* ὑγιαινόντων γυμνασίαι. *Simplicius in Epictetum.*

Ecce par deo dignum.] *Vsitato in gladiatoribus verbo vsus est, vt & statim,* Compositus. *Lucilius. Cum Placideiano hic componitur. & in hoc ipso libro.* Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi.

Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentq. alter alterius manu caesi.] *Mirabilis in horum morte narranda historicorum dissensio est. Hic noster ait eos mutuis vulneribus caesos; idq. factum Catone nondum mortuo. At Hirtius in libro de bello Africano.* Rex interim Iuba, *inquit,* ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum omnia conatus esset, cum Petreio, vt per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant. Firmior imbecilliorem Iuba Petreium facile ferro consumpsit. Deinde ipse sibi cum conaretur gladio traijcere pectus, nec posset, precibus a seruo suo impetrauit, vt se interficeret, idq. obtinuit. *Sed hoc Catone iam mortuo factum esse dicit. Huius igitur testimonio, valentior fuit Iuba. At Florus libro quarto, hoc modo.* Iuba cum se recepisset in regiam, magnifice epulatus cum Petreio fugae comite; super mensas & pocula, interficiendum se ei praebuit. ille & regi suffecit & sibi. *En tibi valentiorem Petreium. In hoc autem consentit Florus cum Seneca, quod id factum narrat, antequam manus sib adferret Cato. Liuius, quantum ex epitoma libri CXIV. colligitur, de Petreio cum Floro facit: de tempore dissentit. Prius enim narrat mortem Catonis. Dio libro XLIII. idem sentire videtur, quod Seneca. Appianus Hirtii sententiam sequitur. Quid in hac varietate facias? Quid, nisi vt dormias potius, quàm in his, quibus neq. melior quisquam, neq. sapientior sit, subtiliter conquirendis otium conteras?*

Si miraris hoc pro aliquo esse.] *Hoc ipsum argumentum ita exposuit Simplicius.* Εἰ ἂν πλὴν δεῖ σωμάτων ἰατρείαν γυμνάζονται καὶ χειμῶνος, καὶ καρτεροῦσι, καὶ μάλα ἀποκαρτεροῦσι, καὶ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀφειδῶς κολαζομένοις ἀνθρώποις πάσχουσι, οὐ κακὸν λέγομεν, ἀλλ' ἀγαθὸν, καὶ χάριν καὶ μισθὸν πλεῖστον τοῖς ἰατροῖς, διὰ τί τὴν τοῦ θεοῦ ἰατρείαν οὐκ ἀγαπῶμεν

Et radi ossa & legi, & extrahi uenas.] *Legebantur ossa mortuis. Homerus.*

Ἠῶθεν δ' ὀστέα λέγομεν λευκ' ἀμφ' Ἀχιλλεῦ. *Virgilius.*

Ossaq. lecta cado texit Corinaeus aheno. *Propertius.*

Ossaq. legisti, non illa aetate legenda

Patris. *Hic noster libro secundo de ira.* Dignus fuit, cui permitteret a conuiuio ad ossa filij legenda discedere. *Atq. hoc quamlibet multis veterum testimonijs confirmari potest. Sed & in curandis vlceribus non raduntur modo, sed & exciduntur: vt videre est apud Celsum libro octano. quibus autem exciduntur: ijs etiam viuis leguntur. Venae etiam noxiae, vt in varicibus, aut aduruntur, aut exciduntur, & eximuntur. Vide Celsum libri septimi capite XXXI.*

Longinqui littoris pisces.] *Vt muraenas & anguillas Siculas, Ostrea Lucrina, Coracinos Niliacos, lupos ex Timauo, acipenseres Rhodios. Horatius.*

Sed non omne mare est generosae fertile testae.
Murice Baiano melior Lucrina peloris.
Ostrea Circaeis, Miseno oriuntur Echini.
Pectinibus patulis iactat se molle Tarentum.

Talia multa collegerat Varro περὶ ἐδεσμάτων. *Vide Agellium libri VII. capite XVI. Scripserat & Ennius eodem argumento* ἡδυπαθείᾳ, *ex quibus versus aliquot leguntur apud Appuleium apologia prima: sed valde corrupti. Scripserant & Antiphanes & Hermippus: quorum multa extant apud Athaeneum. Vide et Macrobium libro tertio Saturnaliorum, & Clementem libro secundo paedagogi.*

Peregrina aucupia.] *Vt attagenas Ionicas. Martialis.*

Inter sapores fertur alitum primus.
Ionicarum gustus attagenarum.

Phoenicopteros: quorum etiam linguis patinas implebant: vt & in superioribus diximus. Idem.

Dat mihi penna rubens nomen. sed lingua gulosis
Nostra sapit.

Phasianos,gallinas Numidicas,porphyriones,pauones Samios & similia.

Peras.] *Vt apros. Iuuenalis.*

quanta est gula,quae sibi totos
Ponit apros,animal propter conuiuia natum. *Martialis.*

Spumens in longa cuspide fumat aper. *Idem.*

Qui Diomedeis metuendus setiger agris.
Aetola cecidit cuspide,talis erat.

Mirum est autem tantopere illis placuisse vastos illos & immanes apros,cum tenellos constet esse suauiores:nisi forte qui minore periculo capiebantur,minus placebant.Oryces.Martialis.

Matutinarum non vltima praeda ferarum,
Saeuus oryx,constat quot mihi morte canum.

onagros,lalisiones,dorcadas,ceruos,eiusdemq. generis alia.

Pigritiam stomachi nauseantis.] *In eum enim vsum illa sumebant.* *Horatius.*

Tostis marcentem squillis recreabis & Afra
Potorem cochlea. *Idem.*
Languidus in cubitum cum se conuiua reponit.

Itaque quod alij cibum capiunt,vt esurire desinant : illi eo capiebant,vt pleni ac distenti denuo esurirent.

Ingenti pomorum strue.] *Ita enim apponebant aprum,vt indicarent, eum talem pomorum quasi stragem edere solitum esse.Sic squillas cingebant asparagis.* *Iuuenalis*

Aspice,quam longo distendat pectore lancem.
Quae fertur domino squilla,& quibus vndiq. cincta
Asparagis,qua despiciat conuiuia cauda,
Cum venit,excelsi manibus sublata ministri.

Sullae dictatori.] *Petenti vt Romam rediret.*

Supra Seruilium lacum.] *Cicero pro Sex. Roscio Amerino.Multos caesos,non ad Trasimenum lacum,sed ad Seruilium vidimus.*

Spoliarum.] *Pannicularia sunt ea,quae in custodiam receptus secum attulit:spolia,quibus indutus est,cum ad supplicium ducitur.L.Diuus Hadrianus.D.de bonis damnatorum.Ea milites plaerumq.inter se diuidebant. Inde spoliarium locus vbi exui solebant.Seneca.Nunquid aliquem tam cupidum esse vitae putas,vt iugulari in spoliario quàm in arena malit? Plinius in Panegyrico.Nunc templum,non spoliarium ciuium, cruentarumque praedarum saeuum receptaculum.Lampridius in Commodo.Gladiatoris cadauer trahatur:gladiatoris cadauer in spoliario ponatur.*

Vomitu remetientur.] *Frequens erat apud veteres vomendi consuetudo.* *Iuuenalis.* Bibit & vomit. *Idem.* Crudum pauonem in balnea portas. *Suetonius de Vitellio.* Nec temere vnquam triclinio abscessit,nisi distentus ac madens:& vt statim supino ac per somnum hianti pinna in os inderetur ad exonerandum stomachum. *Sed & Caesarem vomere solitum ostendunt illa ex oratione pro Deiotaro.* Cum te post coenam vomere velle dixisses. *Et puto eum, diem sibi vnum solitum deligere ex mense, quo coenaret copiosius vt postea vomeret. Cicero de eo ita scribit libro XIII. ad Atticum.* Vnctus est, accubuit, ΕΜΕΤΙΚΗΝ agebat.Itaq. & edit & bibit ΑΔΕΩΣ, & iucunde,opipare sane & apparate. *In illo autem* ἐμετικὴν, *puto intelligendum,* ἡμέραν. *S.Hieronymus libro secundo aduersus Iouinianum.* Multi impatientiam gulae vomitu remetiuntur,*(male vulgo legitur,* remediantur.) *& quod turpiter ingesserunt,turpius egerunt. Adhibebant eius rei causa drimyphagian,id est esum acrium,& salsorum,sumebantq. omotarichum,raphanum,erucam,salsamentum vetus,origanum viridem,caepas,porrum,& talia.Auctores* Dioscorides *libro primo, Paulus Aegineta libro primo,& libro quarto.Atq. hoc commendat Galenus libro quinto de vsu partium: & laudat veteres medicos,qui tales vomitiones imperarent aut semel aut etiam bis quot mensibus.At Plinius lib.XI. cap.LIII.ait eis frigidiora effici corpora,oculosq. ac dentes insigniter laedi.Plutarchus quoq. in libro de valetudine tuenda,vomitum & purgationem alui per medicamenta vocat turpia redundantiae remedia: & damnat.*

Qua animi permadescunt.] *Ita hoc verbo vsus est & Plautus.*

Continuo pro imbre amor aduenit in cor meum.
Is vsq. in pectus permanauit: permadefecit cor meum.

Non est arbor solida.] *Κίνησις γὰρ κρατύνει, ἀργίη δὲ τήκει ait Hippocrates.*

Fata nos ducunt.] *Sic alibi:*

Ducunt volentem fata,nolentem trahunt. *& Manilius.*
Fata regunt orbem:certa stant omnia lege.
Nascentes morimur:finisq. ab origine pendet.
& Seneca tragicus.
Fatis agimur.cedite fatis,

Fatum vocabant antiquissimi consilium Iouis: quo regerentur omnia. Itaq. apud Homerum cum legerent: Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή, fatum intelligebant. Eandem αἶσαν *vocabant,quam ait Homerus vnicuiq. hominum nascenti nere id quod ipsi euenturum est.Iuno Iliados υ' de Aenea loquens.*

ὕστερον αὖτε τὰ πείσεται, ἅσσα οἱ αἶσα

Γεινομένῳ ἐπένησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

Eandem, τὸν τοῦ παντὸς λόγον, *id est, mentem & animum mundi. &* Ζῆνα, *tanquam* τοῦ ζῆν αἴτιον. & εἱμαρμένην, *tanquam* εἱρμόν τινα *omnium quae fierent. &* Δία, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐστι. *&* πεπρωμένην, *quod certa ac definita esset. eandem Plato libro x. de rep. vocat.* ἀδραστείας νόμον. *His autem omnibus nihil aliud significabant, quam Deum, vt praeclare disputatur ad finem* ψευδεπιγράφου. *libelli de mundo ad Alexandrum. & apud Ciceronem in Academicis. Hic si substitissent, ferri poterant. Sed progressi sunt vlterius, vt dicerent, esse ordinem quendam necessarium in rebus omnibus ex omni aeternitate constitutum, cui non inferiora modo haec, sed & Deus ipse seruiret: ita vt eum mutare non posset. Hunc ita definiebat Chrysippus, vt diceret, fatum esse sempiternam quandam & indeclinabilem seriem rerum & catenam, quae semet ipsa volueret, & implicaret per aeternos consequentiae ordines ex quibus apta connexaq. esset. Ergo Iupiter ipse Iliados* χ *dolet se Sarpedona morti eripere non posse, quod ei fatale esset, tunc à Patroclo interfici.*

Ὤμοι ἐγών, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν
Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι.

& inde est illud Simonidis: ἀνάγκῃ οὐδὲ θεοὶ μάχονται. *& veteris cuiusdam poetae apud Ciceronem.*

Quod fore paratum est, id summum exuperat Iouem.

In quo insaniebant. In deo enim libera & absoluta rerum omnium potestas est: necessitas nulla. Hoc tamen diligentissime obseruabant, ne Deum mali auctorem facerent. Itaq. in illa oratione Lacheseos, quae Necessitatis filia dicitur, libro decimo de rep. ita scriptum est. ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον. ἣν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων, πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἕξει. αἰτία ἑλομένου. θεὸς ἀναίτιος. *Et apud Homerum libro primo odysseae, Iupiter ait desipere homines, cum malorum causam referunt in deos, in quae ipsi sua se stultitia conijciant.*

Ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι. οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσι.

Nobis Christianis satius est, vt fortunae, ita fati nomine abstinere. Quod si quis cum fato omnia regi ait, diuinũ consilium à se fati nomine intelligi dicit, sententiã, vt ait S. Augustinus, teneat, linguam corrigat. Vulgo enim fati nomine accipiunt commenticiam quandam necessitatem, quae ex sideribus pendeat: quae merum somniũ est. Absit, ait S. Gregorius, a fidelium cordibus, vt fatum esse aliquid dicant. Vt a tam impiarum opinionum faeditate longissime abesse, ita omnes voces quae illarum suspicionem mouere aliquam possint, studiosissime vitare debemus. Si Christiani sumus, vtamur & moribus & vocibus Christianis.

Non potest artifex mutare materiam.] *Stulta & haec opinio de origine malorum. Materiam continuisse in se malorum omnium semina: eam autem à Deo non potuisse mutari. Tangit hanc Arnobius libro primo aduersus gentes, his verbis.* Quid enim si prima materies, quae in rerum quattuor elementa digesta est, miseriarum omnium causas suis continet rotationibus inuolutas? *Non cogitabant videlicet, vt cetera omnia, sic materiam ipsam a Deo conditam esse.* Vidit autem Deus omnia quae fecerat: & erant valde bona. *Itaq. malorum origo aliunde repetenda & aliter explicanda est.*

Ferte fortiter, hoc est quo deum antecedatis.] *Haec vero intoleranda Stoicorum arrogantia est. Parum putarunt, sapientem suum cum deo conferre. etiam anteposuerunt. Haec monstra opinionum perterrefacere nos debent, ne vnquam ingenio nostro confisi, quidquam de rebus diuinis temere aut statuere aut pronuntiare audeamus.*

EXCERPTA QVAEDAM E. LIBRIS SENECAE.

Onesta, inquit, Epicurus, res est paupertas laeta. Illa vero iam paupertas nō est, si laeta est. Cui cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut foeneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit diuitiarum modus quaeris? Primo, habere quod necesse est: secundo quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonū iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem praeparatus est animus. Magnae diuitiae sunt, lege naturae composita paupertas. Lex autem naturae, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimq. depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi: parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quae togam terunt, quae nos senescere cogunt, quae in aliena littora impingunt. Ad manum est quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non iudicat, licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat esse, Nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis, eripi possit. Quamminimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: etiā in obsessa via pauperi pax est. Is maxime diuitijs fruitur, qui minime indiget. Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam diues. Exiguum natura desiderat, immensum opinio. Si congeratur in te quicquid multi locupletes possederunt, si vltra priuatum pecuniae modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestiat, eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, non tantum liceat habere, sed calcare diuitias: accedant statuae & picturae, & quicquid ars vlla luxuriae auro & argento elaborauit, maiora cupere ab his disces. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, vbi desinát non habent. Nullus enim terminus falso est. Veritati aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te ergo à vanis: & cum voles scire an naturalem, an uanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita, secura est. Cum classicum cecidit, scit non se peti: cum aliquo cōclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. At cum nauigandum est, non strepitu portus, non vnius comitatu inquieta sunt littora. Non circunstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionū optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quàm impleri. Paruo fames constat magno fastidium. Paupertas contenta est desiderijs instantibus satisfacere. Sanus diues est, qui licet habeat diuitias, eas tamen vt fugientes habet. Quid ergo est, quare recuses eā contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum. vixerunt herbarum radicibus, & dictu foedam tolerunt famem. Et haec omnia perpessi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum à furoribus liberet? Multis diuitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues faciet. Quemadmodum nihil refert, vtrum aegrum in lecto ligneo, an in aureo colloces, quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, vtrum aeger animus in diuitijs an in paupertate sit: malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna. Quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata, Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si sciemus quàm non sit graue pauperes esse. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoq. dignum
Finge Deo.

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere volo, ut illas intrepide possideas. Quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis bene victurum speraueris: & si illas tanquam exituras aspexeris. Discedat quisquis non te, sed aliud in te sequebatur. ob hoc unum est amanda paupertas, quòd à quibus ameris, ostendit. multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in diuitijs pauper est. Nemo nascitur diues. Quisquis exit in lucē, iussus est pane & lacte esse contentus. Ab his initijs regna nos non capiunt. Panem & aquam natura desiderat. Nemo ad haec pauper est. Intra quae si quis desiderium suum clausit, cum ipso Ioue de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas est, ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non in vno genere. Alios in cultum irritat, alios in potentiam; alios inflat, alios mollit. Si vis scire quàm nihil mali sit in paupertate, compara inter se uultum pauperis & diuitis. Saepius pauper & fidelius ridet: nulla sollicitudine concutitur, in alto est. Cura velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est: huic grauis & suprema superbia, licet non palam, tristitia est: eo quidem grauior, quòd interdum non licet pa-

lam esse miseros, sed inter aerumnas cor ipsum exeflentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto diuitiae, honores, potentiae, & cetera: quae opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificu, quod mentes nostras in se trahat, praeter hoc quod mirari illa consueuimus. Non enim quia cocupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc praecedentem causam habent diuitiae. Mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam trahunt, eo vsque mentem alienant, vt fama pecuniae nos etiam nocitura delectet. Bona omnia culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quae bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiae audaciam. Quae bona sunt, magnitudinem animi dant, diuitiae insolentiam.

EXCERPTA. ALIA.

Licet cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curaui, quod non praecedentes, sed posteri narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab vltimo, inquis: immo a maximo. Ad hoc praecipue gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia deuorat. Omnium quae horremus, ad hanc exitus spectat aliorum quae per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicant, hoc timent. Quicquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, vt si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non poena. Morieris. Hac condicione intraui, vt exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambulaueris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In haec verba iuraui. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiā qui distulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus. Multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Qua transit orbis, ego transibo. Ad hanc condicionem cuncta gignuntur. Quod coepit, & desinit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Aes alienum meum noui. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere nō possum. Morieris. Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, vtrum caesim moriar, an punctim? Sed saepe ferieris, & multi in te gladij concurrent. Quid refert, quàm multa sint vulnera? Non potest amplius quàm vnum esse mortiferum.

Peregre morieris. Vndecunq. ad inferos vna via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, soluere paratus sum. Videat foenerator, vbi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est grauior foris quàm domi somnus. Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, quod aeque ad iuuenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuuat viuere. Iuuenis morieris. Quicunq. ad extremum fati sui venit, senex moritur. Nō enim refert quae Sit hominis aetas, sed quae sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, vel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. Si plus viuere non possum, haec est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quàm illud Maronis:

——Facilis iactura sepulcri.

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

——Coelo tegitur, qui non habet vrnam.

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti superuacuum est, sentienti onus. Insepultus iacebis. At tu cōbustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. nō se pelimur, sed proijcimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Vltra poenarum omnium terminum iste locus est. Vitae multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa, sed viuorum inuenta est sepultura, vt corpora & visu, & odore foeda amouerentur, alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Aegro-

Aegroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in proelio vir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo virtus. Aegroto. Non potest istud toto saeculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper vna esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Mouerer, si de me Marcus Cato, si Laelius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest vllam auctoritatē habere sententia, vbi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Mouerer, si iudicio hoc facerēt: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciūt, non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, vt non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exulabis Erras: cum omnia fecerim, patriam meā transire non possum. Omnium vna est. Extra hanc nemo proficisci potest Exulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcunque terram venio in meam venio. Nulla terra exilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, vbicunq. bene est. Illud autē per quod bene est, in homine, nō in loco est. In ipsius potestate est, quae sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exulat. Exulabis. Hoc dicis. alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: leuis est patientia. Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: immo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quòd ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est. immo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. Pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest auibus. Pecora in diem viuunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude: impotens non eris. Iniuriam accipere poteris. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illū iudicas? arca est. Quis aerario, quis plenis loculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniae existimas, loculus est. Multum habet. Vtrum auarus, an prodigus est? Si auarus, non habet: si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, saepe dolet, saepe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscae sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicae. Praedam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cum illa auaritiam perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen vtcunq. felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam. & illa quidem quàm multos. Eris nunc in uia expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Defles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus exeussus es. Tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tanquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. nempe quam vt tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus via incisa est. quàm multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant. Non intelligis partem innocentiae esse caecitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum quam concupiscat: huic vrbem, & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum ducesq. scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut nouum, aut mirū est? Quàm rara est sine isto casu domus. Quid si infelicem voces arborem, quòd stante ipsa, cadunt poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & aetatis. Non quomodo quisq. venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra expectationem tuam euenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabā. Verū hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quàm tui: apud te precariò morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat. recepit illos, non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, sed quod euaseris Nudus exij. Sed existi. Omnia perdidi. Sed perire potuisti vna cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidijs uia. Noli conqueri quòd incideris: gaude quod euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimenta conquiris, quomodo aduersus serpentes. sic aduersus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quòd amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuisse certum est? Amicum perdidi. Alium qu aere: & ibi eum quaeras, vbi inuenire possis. Quaere inter liberales artes, inter honesta & recta officia, quaere in laboribus. Ad mensam ista res nō quaeritur. quaere aliquem frugi. Perdidi amicum: Fortem animum habe, si vnū: erubesce, si vnicum. quid tu in tanta tempestate ad vnam anchoram stabas?

Vxorem bonam amisi. Vtrum inueneras bonā, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quòd habuisti. Si feceras, bene spera. Res perijt: saluus est artifex. Amisi vxorem bonam.

Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multae diu custoditam perdidere. Decus? Quam multae inter probatas matronalis ordinis, esse coeperunt postea inter exempla mutatarum. Delectabat te fides eius? Quàm multas ex optimis coniugibus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas. Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam vxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas, nihil tam vagum. Nouimus veterum matrimoniorum repudia, & foediores diuortio, male cohaerentium rixas. Quam multae quos in adolescentia amauerunt, in communi reliquere senectute: quoties anile diuortium risimus: quàm multarum notus amor odio notiore mutatus est. Sed haec & fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit, vt affirmare id sine periculo possis. Bonã vxorem amisi. Inuenies, si nihil quaeris, nisi bonam. Tu modo ne imagines, proauosq. respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum, nulla vanitate tumentẽ. Non multum abest à contemptu viri, quae se nimis suspicit. Duc bene institutam, nec maternis inquinatam vitijs. Non cuius auriculis vtrinq. bina patrimonia dependeant. Non quam margaritae suffocent, cui minus sit in dote quàm in veste: quam in patente sella circũlatam per vrbem populus ab omni parte aeque vt maritus inspexerit: cuius sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores redigęs, quã nondum corruperunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc vnum deest, vtrum illam lugeas an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amisi vxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduenticium bonũ est: non est inter illa, quae semel vnicuique contingunt. Amisi vxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam vxorem lugentibus successit melior.

Mors, exilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa viuendi. Neminem illaesum fata transmittunt. Felix est, non qui alijs videtur, sed qui sibi.

AD EXCERPTA.

Haec libenter omisissem. Senecae enim non esse, vel caeco perspicuum est. Sed veritus sum, nequis ea, cuiuimodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.

L. ANNAEI SENECAE DE IRA AD NOVATVM, LIBER PRIMVS.

CAP. I.

XEGISTI à me, Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videris hunc praecipue affectum pertimuisse, maxime ex omnibus taetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti, placidique inest: hic totus concitatus & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minime humana ferens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens: in ipsa irruens tela, & vltionis secum multa tracturae auidus. Quidam itaq. e sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam: aeque enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod coepit pertinax & intenta, rationi consilijsque praeclusa, vanis agitata causis, ad dispectum aequi veriq. inhabilis, ruinis simillima, quae super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietae manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exaestuante ab imis praecordijs sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo praeruptus, & complosae saepius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasq. minas agens, foeda visu & horrenda facies deprauantium se, atq. intumescentium. Nescias, utrum magis detestabile uitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere. Ira se profert, & in faciem exit: quantoq. maior est, hoc efferuescit manifestius. Non uides, ut omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notae, ac tota corpora solitum quietumq. egrediantur habitum, & feritatem

tatem suam exasperet? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu, taurorum cornua iactantur in uacuum, & harena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, inflantur iratis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, ut non appareat in illo, vbi ira inuasit, noua feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus uix occultari, libidinem, metumque, & audaciam, dare sui signa, & posse praenosci. Neque enim ulla uehementior intra cogitatio est, quae nihil moueat in uultu. Quid ergo interest? Quod alij affectus apparent, hic eminet.

CAP. II.

IAm uero si effectus eius damnaque intueri uelis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis caedes ac uenena, & reorum mutuas sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita uenalia, & subiectas tectis faces, nec intra moenia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta uix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. Aspice tot memoriae proditos duces, mali exempla fati. Alium ira in cubili suo confodit: alium: inter sacra mensae ira percussit: alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit: alium filij parricidio dare sanguinem iussit: alium seruili manu, regalem aperire iugulum: alium in cruces membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro, Quin si tibi libuerit, relictis in quos ira uiritim exarsit, aspicere caesas gladio contiones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promiscuã totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deserentibus, aut auctoritatem con-
* temnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus irascitur, & tam inique, ut iniuriam putet, quòd non libenter pereunt? contemni se iudicat, & uultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersariũ uertitur. Quicquid est, certe non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram uerberari uolunt, & saepe ne sciunt quidem, cui irascantur, sed tantum irascuntur sine causa & sine iniuria, non tamen sine aliqua iniuriae specie, nec sine aliqua poenae cupiditate. Deluduntur itaq. imitatione plagarum, & simulatis deprecantium lacrimis placantur, & falsa ultione falsus dolor tollitur.

CAP. III.

IRascimur, inquit, saepe non illis qui laeserunt, sed his qui laesuri sunt: ut scias iram non tantum ex iniuria nasci. Verum est irasci nos laesuris. Sed ipsa cogitatione nos laedunt, & iniuriam qui facturus est, iam facit. Vt scias, inquit, nõ esse iram poenae cupiditatem, infirmissimi saepe potentissimis irascuntur: nec poenam concupiscunt, quam non sperant. Primum diximus, iram cupiditatem esse poenae exigendae, non facultatem. Concupiscunt autem homines, & quae non possunt. Deinde nemo tam humilis est, qui poenam vel summi hominis sperare non possit. Ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multũ à nostra abest: ait enim, Iram esse cupiditatem doloris reponẽdi. Quid inter nostram & hanc finitionem intersit, exequi longum est. contra vtramq. dicitur, feras irasci, nec iniuria irritatas, nec poenae doloris ve alieni causa. Nam etiam si hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum est, feras ira carere, & omnia praeter hominem. Nam cum sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi vbi rationi locus est. Impetus habent ferae, rabiem, feritatem, incursum. Iram quidem non magis quàm luxuriam. Et in quasdam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit.

Non aper irasci meminit, non fidere cursu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus vrsi.

Irasci dicis, incitari, impingi. Irasci quidem non magis sciunt, quàm ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem similes illi quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, & odium esset: si amicitia, & simultas: si dissensio, & concordia: quorum aliqua in illis quoq. extant vestigia: ceterum humanorum pectorum propria bona malaq. sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, prouidentia, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam vitijs prohibita sunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanae dissimilis est. Regium illud & principale parum subtile, parum exactum: vt vox est quidem, sed non explanabilis, perturbata, & inefficax: vt lingua, sed deuincta nec in motus varios soluta.

CAP. IIII.

CApit ergo visus speciesq. rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illarum tumultusq. vehementes sunt: metus autẽ solicitudinesq. & tristitia, & ira non sunt, sed his quaedam similia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime saeuierunt, expaueruntque, pascuntur: & ex fremitu decursuq. vaesano, statim quies soporq. sequitur. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera quae pluribus apud Graecos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua non habent, praeteribo: etiam si amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamosum, difficilem, asperũ: quae omnia irarum differentiae sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiae genus. Quaedam enim sunt irae, quae intra clamorem considant: quaedam non minus pertinaces, quàm frequẽtes: quaedam saeue manu, verbis parciores: quaedam in verborum maledictorumq. amaritudinẽ effusae: quaedam vltra querelas & auersationes nõ exeunt: quaedã altae grauesq. sunt, & introrsus versae. Mille aliae species

ſpecies ſunt mali multiplicis. Quid eſſet ira, quaeſitum eſt: an in vllũ aliud animal, quàm in hominem caderet, quo ab iracundia diſtaret, & quae eius ſpecies ſint.

CAP. V.

NVnc quaeramus, an ira ſecundum naturam ſit, & an vtilis, atq. ex aliqua parte retinenda. An ſecũdum naturam ſit, manifeſtum erit, ſi hominem inſpexerimus, quo quid eſt mitius, dum in recto animi habitus eſt? quid autem ira crudelius eſt? Homine quid aliorum amantius? quid ira infeſtius? Homo in adiutorium mutuum generatus eſt: ira in exitium. Hic cõgregari vult, illa diſcedere: hic prodeſſe, illa nocere: hic etiam ignotis ſuccurrere: illa etiã cariſſimos petere. Hic aliorum commodis vel impendere ſe paratus eſt: ira in periculum, dummodo ſecum deducat alium, parata deſcendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo eius operi & commendatiſſimo, hoc ferum ac pernicioſum vitium aſſignat? Ira, vt diximus, auida poenae eſt: cuius cupidinem ineſſe pacatiſſimo hominis pectori, minime ſecundum eius naturam eſt. Beneficijs enim humana vita conſtat & concordia: nec terrore, ſed mutuo amore in foedus auxiliumq. commune conſtringitur. Quid ergo? non aliquando caſtigatio neceſſaria eſt? Quid ni? ſed haec ſincera cum ratione. Non enim nocet, ſed medetur ſpecie nocendi. Quemadmodum quaedam haſtilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, ſed vt explicemus, elidimus: ſic ingenia vitio praua, dolore corporis animiq. corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus vitijs tentat non multum ex quotidiana conſuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitae diſpoſitione firmare. proximum eſt, vt modus proficiat: ſi modus & ordo non proficit, ſubducit aliqua, & circumcidit: ſi ne adhuc quidem reſpondet, interdicit cibis, & abſtinentia corpus exonerat. Si fruſtra molliora ceſſerunt, ferit venam, membriſque, ſi adhaerentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius ſalutaris effectus eſt. ita legum praeſidem, ciuitatisq. rectorem decet, quamdiu poteſt, verbis & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda ſuadeat, cupiditatemq. honeſti & aequi conciliet animis, faciatq. vitiorum odium, pretium virtutũ: transeat deinde ad triſtiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret, nouiſſime ad poenas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat. Vltima ſupplicia ſceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat niſi quem perire etiam pereuntis interſit.

CAP. VI.

HOc vno medentibus erit diſſimilis, quod illi quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum praeſtant: hic damnatum cum dedecore & traductione vita exigit: non, quia delectetur vllius poena (procul eſt enim à ſapiente tam inhumana feritas) ſed vt documentum omnium ſint: & qui viui noluerunt prodeſſe, morte certe eorum reſpublica vtatur. Non eſt ergo natura hominis poenae appetens: ideo nec ira quidem ſecundum naturam hominis, quia poenae appetens eſt. Et Platonis argumẽtum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua noſtra ſunt? Vir bonus, inquit, non laedit. poena laedit. bono ergo poena non conuenit: ob hoc nec ira: quia poena irae conuenit. Si vir bonus non gaudet, non gaudebit nec eo quidem affectu, cui poena voluptati eſt: ergo nõ eſt naturalis ira. Nunquid, quamuis non ſit naturalis ira, aſſumenda eſt, quia vtilis ſaepe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam ſine illa magnificum in bello fortitudo gerit, niſi hinc flamma ſubdita eſt, & hic ſtimulus peragitauit, miſitq. in pericula audaces.

CAP. VII.

OPtimum itaq. quidam putant, temperare iram, non tollere: eoq. detracto quod exundat, ad ſalutarem modum cogere: id vero retinere, ſine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi reſoluetur. Primum facilius eſt, excludere pernicioſa, quàm regere: & non admittere, quàm admiſſa moderari. Nam cum ſe in poſſeſſione poſuerunt, potentiora rectore ſunt, nec recidi ſe minuiue patiuntur. Deinde ratio ipſa, cui freni traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab affectibus. Si miſcuit ſe illis, & inquinauit, non poteſt continere, quos ſubmouere potuiſſet. Commota enim ſemel & concuſſa mens, ei ſeruit, a quo expellitur. Quarundam rerum initia in noſtra poteſtate ſunt: ulteriora nos ſua ui rapiunt, nec regreſſum relinquunt. Vt in praeceps datis corporibus nullum ſui arbitrium eſt, nec reſiſtere morariue deiecta potuerunt, ſed conſilium omne & paenitentiam irreuocabilis praecipitatio abſcidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuiſſet: ita animus ſi in iram, amorem, aliosq. ſe proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum: rapiat illum oportet, & ad imum agat ſuum pondus, & iam vitiorum natura procliuis.

CAP. VIII.

OPtimum eſt primum irritamentum irae protinus ſpernere, ipſiſq. repugnare ſeminibus, & dare operam ne incidamus in iram. nam ſi coeperit ferre tranſuerſos, difficilis ad ſalutem recurſus eſt. Quoniam nihil rationis eſt, vbi ſemel affectus inductus eſt, iuſq. illi aliquod uoluntate noſtra datum eſt. Faciet de cetero quantum uolet, non quantum permiſeris. In primis, inquam, finibus hoſtis arcẽdus eſt. Nam cum intrauit, & portis ſe intulit, modum a captiuis non accipit. Neq. enim ſepoſitus eſt animus, & extrinſecus ſpeculatur affectus, vt illos non patiatur vltra quàm oportet procedere, ſed in affectum ipſe mutatur. Ideoq. non poteſt vtilem illam vim & ſalutarem, proditam iam infirmatamque reuocare. Non enim, vt dixi, ſeparatas iſta ſedes ſuas diductaſq. habent, affectus qui in peius, & ratio quae in melius animi mutatio eſt. Quomodo ergo ratio occupata & oppreſſa vitijs reſurget, quae irae ceſſit?

Aut

Aut quemadmodum à confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura praeualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quae ira dictat, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium.

CAP. IX.

At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira euanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cum affectus repercussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit. non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace. Deinde nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter quàm quae tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantū torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autē illa est, non vt duce, sed vt milite. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur, quà ducitur, iā non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine, ferociaq. prouehitur: tam inutilis animi minister est, quàm miles, qui signum receptui datum negligit. Itaq. si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est. Desinit ira esse, quam effraenatam indomitamq. intelligo. Si non patitur, perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis poenam exigit, non ipsius poenae auidus, sed quia oportet, non est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quàm duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improuidos & uiolentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat, quos nunquā comprimere possit, nisi pares illis similesq. opposuerit: vt irae metū, inertiae iram, timori cupiditatem.

CAP. X.

Absit hoc à virtute malum, vt unquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est, fluctuetque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, nō potest: industrius, nisi cupit: quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est, in alicuius affectus veniendi seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisq. esse. Quid enim interest, si aeque affectus inconsulta res est sine ratione, quàm ratio sine affectu inefficax? Par vtrunque est, vbi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exaequari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus est, si modicus est. Immo si natura vtilis est. Sed si patiens imperij rationisq. est, hoc duntaxat moderatione cōsequetur, vt quo minor fuerit, minus noceat.

CAP. XI.

Ergo modicus affectus nihil aliud quàm malum modicum est. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquā minus: vbi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & oboediētes. Quid enim est aliud quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoq. ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idē perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris? an qui venientes excipit, & fugientes persequitur? Omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumq. tot millia superfusa alpibus ita sustulit, vt tantae cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quòd erat illis ira pro virtute? quae vt aliquando perculit, strauitque obuia, ita saepius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetuum caeli rigorem. Hos tamen Hispani Gallique, & Asiae Syriaeque molles bello viri, antequam legio visatur, caedunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum illis corporibus illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam. vt nihil amplius dicam, necesse erit nobis certe mores Romanos repetere. Quo aliō Fabius affectas imperij vires recreauit, quàm quòd cunctari & trahere & morari sciuit, quae omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantū ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam, & aestimatis viribus, ex quibus iam perire nihil sine vniuerso poterat, dolorem vltionemque seposuit in vnam vtilitatem: & occasioni intentus, irā ante vicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusq. quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, vt opinionem luxuriae segnitiaeque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem aequo animo tulit, diutius Numantiam quàm Carthaginem vinci? Quam dum circumuallat, & includit hostem, eo compulit, vt ferro ipsi suo caderent.

CAP.

CAP. XII.

NOo est itaque vtilis, nec in proelijs quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quae se diu multumq. circumspexit & rexit, & ex lento ac destinato prouexit. Quid ergo? vir bonus non irascetur, inquit, si caedi patrem suũ viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus etiam sine ira pietas sit? Aut dic eodem modo: Quid ergo cum viderit secari patrem suũ, filiumue, vir bonus non flebit, nec linquetur animo: quae accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi suspicio perculit? Officia sua vir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater caedetur? defendam: caesus est? exequar: quia oportet, nõ quia dolet. Cum hoc dicis Theophraste, quaeris inuidiam praeceptis fortioribus, & relicto iudice, ad coronã venis: quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur. Putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iustum quisq. affectum iudicat, quem agnoscit. Irascũtur boni viri pro suorum iniurijs: sed idem faciunt, si calida non bene praebeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quàm nucibus. Irasci pro suis, non est pij animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem, ipso officio ducente, volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quàm ira: & ob id ipsum ad vindicãdum inhabilis, praecapida & amens: ut omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaq. nec in pace, nec in bello vnquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis vero obliuiscitur Martem esse communem, venitq. in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quaedam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo. simili modo ira, etiam si aliquando vt venenum, & praecipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est. saepe enim saluti fuere pestifera. Deinde quae habẽda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, si quid detractum ex ea fuerit. si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte deminui.

CAP. XIII.

ERgo & ira quo maior, hoc melior. Quis enim vllius boni accessionem recusauerit? Atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malũ fit. Vtilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere male sobrij. Isto modo dic & phrenesim & insaniam viribus necessariam: quia saepe validiorem furor reddit. Quid? non aliquoties metus ex pauido fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in proelium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, foeda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quae nihil vitijs eget, sed segnem aliquãdo animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. Ira non in adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quòd, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? Atqui iracundissimi infantes, senesque & aegri sunt, & inualidum omne natura querulum est.

CAP. XIIII.

NOn potest, inquit Theophrastus, fieri, vt ne bonus vir irascatur malis. Isto modo quo melior quisque, hoc iracundior erit. Vide ne contra placidior, solutusque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum error illos in huiusmodi delicta compellat? Non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quae egit, veniam desiderent. Iam irascetur etiam sibi. Neque enim aequus index aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & pacatũ animum praestare peccantibus; & illos non persequi, sed reuocare. Errantem per agros ignorantia viae, melius est ad rectum iter admouere, quàm expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & aspere: meliorque tam sibi quàm alijs faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

CAP. XV.

AT corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonae capax est. Tollantur e coetu mortalium, facturi peiora quae contingunt: & quo vno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maxime prosum, cum illum sibi eripio? Nunquis membra sua odit, tunc cum abscindit? Non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetum bouem caedimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos foetus extinguimus, liberos quoque si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, a sanis inutilia secernere. Nil minus quam irasci punientem decet: cum eo magis ad emendationem poena proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait: Caederẽ te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se irae committere? Ergo ad coercitionem errantium, sceleratorumque ira

irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictum animi sit, nõ oportet peccata corrigere peccantẽ.

CAP. XVI.

QVid ergo? non irascar latroni? non irascar uenefico? Non. Neq. enim mihi irascor, cum sanguinem mitto. Omne poenae genus, remedij loco admoueo. ¶Tu adhuc in prima parte uersaris errorum: nec grauiter laberis, sed frequenter. Obiurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quàm vt possis verbis sanari. Ignominia non cõtineberis. tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est. in exilium & loca ignota mitteris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desiderat. & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non causis, quae nunquam malo defuturae sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiã, & ira visceribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire nõ possit. Olim miser mori quaeris. bene de te merebimur. Auferemus tibi istam qua vexaris, insaniam, & per tua alienaque volutato supplicia, id, quod vnum bonum tibi superest, repraesentabimus, mortem. Quare irascar, cui cum maxime prosum? Interim optimum misericordiae genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, non idem imperassem omnibus, per diuersa aegrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandae adhibitus sum. pro cuiusque morbo medicina quaeratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaq. etsi peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda classico contio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa sollemnia verba, seuera magis grauique, quam rabida voce concipiam, & agi iubebo non iratus, sed seuerus Et cum ceruicem noxio praecidi imperabo, & cum parricidam insuam culleo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Tarpeio proditorem, hostemue publicum imponam, sine ira, eo uultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid enim? videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos futuros non sperat? illius itaque sumendus est animus, quae non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim est indignius quàm florere quosdam, & eos indulgentia fortunae abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam cõmoda illorum sine inuidia videbit, quàm scelera sine ira. Bonus iudex improbanda, non odit. Quid ergo, non cum eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritque solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam, tenuemque motum. Nam vt dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam, & vmbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene utatur, pro armis esse. Quod uerum foret, si uelut bellica instrumenta sumi, deponique possent, induentis arbitrio. Haec arma quae Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. Habent, & non habentur. Nil alijs instrumentis opus est. Satis nos instruxit ratione natura. Haec dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad prouidendum tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quàm hanc ab iracundia petere praesidium, rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab aegra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiae videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perseuerat. Nihil enim melius inuentura est seipsa, quo mutetur. Ideo stat semel constitutis. Iram saepe misericordia retro egit. Habet enim non solidum robur; sed tantum tumorem: uiolentisque principijs vtitur: non aliter quàm qui à terra uenti surgunt, & fluminibus paludibusque excepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde desinit ante tempus fatigata: & quae nihil aliud quàm crudelitatem, ac noua genera poenarum versauerat, cum animaduertendum est, iam fracta, lenisque est. Affectus cito cadit: aequalis est ratio. Ceterum etiam ubi perseuerauerit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triumue sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium venena à cubili repentium nocent: innoxij dentes sunt, cum illos frequens morsus exhausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserunt: & saepe qui minus commisit, plus patitur: quia recentiori irae obiectus est; &, in tantum inaequalis est, modo vltra quàm oportet, excurrit, modo citerius debitò resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quae inuasit, & eripi sibi iudicium suum, etiam si prauum est, non sinit. Ratio vtrique parti locum dat, & tempus. Deinde aduocationem etiam sibi petit, ut excutiendae spatium ueritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari uult, quod aequũ est: ira id aequum uideri vult, quod iudicauit. Ratio nihil praeter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra causam obuersantibus commouetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Saepe infesta patrono reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in male coeptis, honestior illi pertinacia videtur, quàm paenitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir a multis uitijs integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio praepositus, condere gladium speculatorem iubet: dãnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militem fortuna reddiderat. Ingenti

concursu

concursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrunque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? Quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quàm solers est iracundia ad fingendas causas furoris. Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquã, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore & tumultu, & totius corporis iactatione, quos destinauit insequitur, adiectis conuicijs, maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias Reipublicae pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exaequat, & inimica libertati nomina exstirpat. Haec non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maxime placidus esse debet & in statu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cum velis caedere aliquem, prius tua labia mordere? Quid si ille vidisset desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardius scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? Quid pocula affligere? Quid se in columnas impingere? Quid capillos euellere? femur, pectusque percutere? Quantam iram putas, quae quia non tam cito in alium quam vult, erũpit, in se reuertitur? Tenetur itaq. à proximis, & rogatur, vt ipse sibi placetur: quorum nihil facit quisquis vacuus ira, meritam cuiq. poenam iniungit. Dimittit saepe eum, cuius peccatum deprehendit, si paenitentia facti spem bonam pollicetur, si intelligit non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod aiunt, animo inhaerere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dannibus. Nonnunquam magna scelera leuius, quàm minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt: his inest latens, & operta & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curauit vt nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione seruabit, vt sciat alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non praeterita, sed futura intuebitur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim praeterita nõ possunt: futura prohibentur: & quos volet nequitiae male cedentis exempla fieri, palam recidet, non tantum vt pereant ipsi, sed vt alios pereundo deterreant. Haec cuique expendenda, aestimandaque sunt. Vides quàm debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitae necisque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo, tumor est: nec corporibus copia vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos vaecors ira animus supra cogitationes extollit humanas, altum quidem & sublime spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quae sine fundamentis creuere. Non habet ira cui insistat, non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa & inanis est: tantumque abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, a fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à seueritate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem animum & superbum. Iracundia nihil amplum, decorumq. molitur. Contra mihi videtur veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscij, saepe indolescere. Vt exulcerata & aegra corpora, ad ictus leuissimos gemunt, ita ira muliebre maxime & puerile vitium est. At incidit & in viros. Nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? Non aliquae voces ab iratis emittuntur, quae magno emissae videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Syllano scias saeculo scriptam. Nescio vtrum sibi peius optauerit, vt odio esset, an vt timori. Oderint. Occurrit illi futurum, vt execrentur, insidientur, opprimant. Quid adijcit? Dij illi malefaciant, adeo repperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? Falleris. Nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quòd credas irascẽtium verbis: quorum strepitus magni; minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quòd existimes uerũ esse, quod apud disertissimum virum Liuium dicitur: Vir ingenij magni magis quam boni. Non potest illud separari, aut & bonum erit, aut nec magnum: quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo parem firmamque, qualis inesse malis ingenijs non solet. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt. ceterum sermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid quod tu magni putes: sicut C. Caesar, qui iratus caelo quòd obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosius quàm spectabat, quòdq. comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis: ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine missione, Homericum illum exclamans versum.

ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ

Quanta dementia fuit. Putauit aut sibi noceri, ne à Ioue quidem posse: aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidisse. Vltimae enim patientiae visum est eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, uideatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria conclu-

concludere, flumina praecipitare, nemora suspendere. Videatur & auaritia magni animi. Aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi. Transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, inquantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est. Nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

L. ANNAEI SENECAE DE IRA AD NOVATVM LIBER SECVNDVS.

CAP. I.

PRIMVS liber, Nouate, benigniorem habuit materiam. Facilis enim in procliuia vitiorum decursus est. Nunc ad exiliora veniendum est. Quaerimus enim, vtrum ira iudicio an impetu incipiat: id est, vtrum sua sponte moueatur, an quemadmodum plaeraque, quae intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in haec se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam & in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia minime speciosa visu, prius ordinantur: deinde haec ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post haec omnia, qui maxime oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin species oblatae iniuriae moueat, non est dubium: sed vtrum speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quaerimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptae iniuriae, & vltionem eius concupiscere, & vtrunque coniungere, nec laedi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostra concitetur. Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnauit, vlciscitur. haec non possunt fieri, nisi animus qui tangebatur, assensus est.

CAP. II.

QVorsus, inquis, haec quaestio pertinet? vt sciamus quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate nostra fiunt, inuicti & ineuitabiles sunt: vt horror frigida aspersis, ad quosdam ictus aspernatio, ad peiores nuntios subriguntur, pili & rubor ad improba verba suffunditur, sequiturque vertigo praerupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quo minus fiant, ratio persuadet. Ira praeceptis fugatur. Est enim voluntariũ animi vitium, non ex his quae conditione quadam humanae sortis eueniunt; ideoque etiam sapientissimis accidunt. Inter quae & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem iniuriae mouet. Hic subit etiam inter ludicra scaenae spectacula, & lectiones rerum vetustarum. saepe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur irasci. Quis non contra Marij arma, & contra Syllae proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillae, & ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat. Martius quoque ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura, & iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est, quòd arridemus arridentibus, & contristat nos turba maerentiũ, & efferuescimus ad aliena certamina: quae non sunt irae, non magis quàm tristitia est, quae ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quàm timor, qui Hannibale post Cannas moenia circumsidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moueri nolentium, nec affectus, sed principia praeludentia affectibus. Sic enim militaris viri in media pace togati iam aures tuba suscitat, equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt, Xenophanto canente manum ad arma misisse.

CAP. III.

NIhil ex his quae animum fortuito impellunt, affectus vocari debet. Ista, vt ita dicam, patitur magis animus quàm facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem & lacrimas procidentes, & irritationẽ humoris obscoeni, altumve suspirium, & oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat, fallitur, nec intelligit hos corporis esse pulsus. Itaq. & fortissimus plaerunque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnae dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequã inter se acies arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentissimo, dũ ad dicen-

dum componitur, somma riguerunt. Ira non moueri tantũ, sed excurrere debet. Est enim impetus. Nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, vt de vltione & poena agatur animo nesciente. Putauit se aliquis laesum, voluit vlcisci: dissuadente aliqua causa, statim resedit. Hanc irã non voco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quae rationem transilit, quae secum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quam species iniuriae incussit, nõ magis ira est, quàm ipsa iniuriae species, sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriae non tantum accepit, sed approbauit. Ira est concitatio animi ad vltionem voluntate & iudicio pergenõs. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caueri.

CAP. IIII.

Et vt scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius quasi praeparatio affectus, & quaedam cõminatio. Alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum laesus sim: aut oporteat hunc poenas dare, cum scelus fecerit. Tertius motus est iam impotens, qui, non, si oportet, vlcisci vult, sed vtique: qui rationem euincit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidẽ, quae diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur. Illud etiamnum quaerendum est. Hi qui vulgo saeuiunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos occidunt, à quibus nec acceperunt iniuriã, nec accepisse se existimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris.

CAP. V.

Haec non est ira: feritas est. Non enim quia accepit iniuriam, nocet: sed parata est dum noceat, velle accipere. Nec isti verbera lacerationesque in vltionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira est: quae vbi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiae venit, & omne foedus humanum eiecit animo, nouissime in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumq. ab iratorum vultu absunt, per otiũ saeui. Hannibalẽ aiunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum. Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque complesset. Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante caedibus admotus? Sequetur te fortuna crudelitatis tuae per viginti annos secunda, dabitq. oculis tuis gratum vbique spectaculum. Videbis istud & circa Trasimenum & circa Cannas, & nouissime circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiae, cum CCC. vna die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumq. fecisset, Graece proclamauit: O rem regiam. Quid hic rex fecisset? Non fuit haec ira, sed maius malum, & insanabile.

CAP. VI.

Virtus inquit, vt honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? Atqui haec dicit, illam extolli vult, & deprimi. Quoniam laetitia ob recte factum, clara magnificaq. est, ira ob alienum peccatum sordida & angusti pectoris est, nec vnquam committet virtus, vt vitia, dum compescit, imitetur ipsa: iram castigandam habet, quae nihilo melior est, saepe etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere laetarique, proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quàm maerere. Atqui iracundiae tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post paenitentiam, vel post repulsam reuoluitur. Et si sapiẽtis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & saepe irascetur. sequitur, vt non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus enim esse non potest, si pro facto cuiusq. irascendũ est. Nam aut iniquus erit, si aequaliter irascetur delictis inaequalibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quàm sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? Desinet Socrates posse eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII.

Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari contristariq. ob scelera, nihil est aerumnosius sapiente. Omnis illi per iracundiam maeroremque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? Quoties processerit domo, per sceleratos illi, auarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices incedendum erit. Nusquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, si toties à se iram quoties causa poscet, exegerit. Haec tot millia ad forum prima luce properantia, quàm turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accusat quae mereri satius fuit. Alius cum matre consistit. Alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est. & iudex damnaturus quae fecit, eligitur: & corona pro mala causa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & septa concursu omnis frequentiae plena, & illum circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantundẽ esse uitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos uides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

CAP. VIII.

NVlli nisi ex alterius damno quaestus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem praedamque cupiunt. Non alia quàm in ludo gladiatorio vita est, cum ijsdem viuentium pugnantiumq. Ferarum iste conuentus est: nisi quod illae inter se placidae sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc vno ab animalibus mutis differunt: quòd illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel coeperit. omnia sceleribus ac vitijs plena sunt. Plus cōmittitur, quàm quod possit coercitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiae certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est, Expulso melioris aequiorisque, respectu, quocunque visum est, libido se impingit: nec furtiua iam scelera sunt. praeter oculos eunt. Adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, sed nulla sit. Nunquid enim singuli aut pauci rupere legem? vndique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

— Non hospes ab hospice tutus,
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita nouercae.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex vna parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriae ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circum volitantia, & violatos fontes venenis, & pestilentiam manu factã, & praeductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationesque funestas, & regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloria habita quae quamdiu opprimi possunt, scelera sunt. Raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX.

ADde nunc publica periuria gentium, & rupta foedera, & in praedam validioris quicquid non resistebat abductum, circumscriptiones, furta, fraudes, infitiationes, quibus trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. Quid enim si quis irascatur, in tenebris parum vestigia certa ponentibus? Quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? Quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos aequalium iocos spectent? Quid si illis irasci velis, qui aegrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & haec est, caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, vniuersis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris iuuenibus senibusque quòd peccant: irascere infantibus, quòd peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris: quorum aetas nondum nouit rerum discrimina? Maior est excusatio & iustior, hominem esse, quàm puerum. Haec condicione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi quàm corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro male vtentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores male iter ingressos. Quid ni habeant excusationem, cum publica via errauerint?

CAP. X

IN singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, vbi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quàm iniquum sit, & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se male viuentium, immo male pereuntium uiderat, flebat, miserebatur omnium, qui sibi laeti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillus & ipse inter deplorandos erat. Democritum contra aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse. Adeo nihil illi uidebatur serium eorum, quae serio gerebantur. Vbi istic irae locus est? Aut ridenda omnia, aut flenda sunt Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. scit paucissimos omni aeuo sapientes euadere, quia condicionem humanae uitae perspectam habet. Nemo autem naturae sanus irascitur. Quid enim si mirari uelit, non in siluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta sentesque non vtili aliqua fruge compleri? Nemo irascitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & aequus erroribus, non hostis, sed correptor peccātium, hoc quotidie procedit animo: Multi mihi ocurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furijs ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aspiciet, quàm aegros suos medicus. Nūquid ille, cuius nauigium multam, vndiq. laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsiq. nauigio irascitur? Occurrit potius, & aliam excludit undam, aliam egerit, manifesta foramina praecludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est subnascitur. Lento adiutorio opus est contra mala continua & foecunda, non vt desinant, sed ne vincant.

CAP. XI.

VTilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum ira si quantum minatur, valet, ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quam despici. Si vero sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. Quid enim est iracun-

dia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quaedam, quia terribiliora, potentiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod ferae quoq. telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? Nunquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & foeda, & turpia timentur? Ira per se deformis est, & minime metuenda. At timetur a pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quàm si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni, inquam, pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora. Acerrimas feras vmbra, vox, & odor insolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens timeri.

CAP. XII.

NEc ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quaedam etiam contemptissima timentur: venena, & offa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximos ferarum greges linea pennis distincta cōtineat, & in insidias agat, ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies leones redigit in caueam. Elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, à feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed leues animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere. Neutrum autem potest fieri. Primum potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit: & non aestuare, quamuis menses aestiui sint. Aut loci beneficio aduersus intemperiē anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque peruincit. Deinde verte istud. Necesse est prius virtutem ex animo tollas, quàm iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coeunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quàm aeger & sanus. Nō potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris affectus, vt non disciplina perdomentur. Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent, consecuti sunt. Vino quidam, alij Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam indefatigabilem extendit. Didicerunt alij tenuissimis & aduersis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII.

MIlle sunt alia in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditq. nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis quos paulo ante retuli, aut nulla pertinacis studij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinae ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis non magno auctoramento labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiā, quos tantū praemiū expectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malū iram, & cū illa rabiem, saeuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites affectus eius? Non est quod patrocinnū nobis quaeramus, & excusatam licentiā, dicentes, aut vtile esse, aut ineuitabile. Cui enim tandē vitio aduocatus defuit? non est quòd dicas, excidi nō posse. Sanabilibus aegrotamus malis: ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibusdā visum est, arduū in virtutes & asperū iter est: plano adeuntur. Non vanae vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatā vitā via: inite modo bonis auspicijs, ipsisq. dijs bene iuuātibus. Multo difficilius est, facere ista quae facitis. Quid enim quiete otiosius animi? Quid ira laboriosius? Quid clemētia remissius? Quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omniū denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri. Hoc ex parte fatentur etiā, qui dicunt esse minuēdā. Tota dimittatur: nihil profutura est: sine illa facilius, rectiusq. scelera tollentur: mali punientur, & traducētur in melius.

CAP. XIIII.

OMnia quae debet sapiens, sine vllius malae rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cuius modum solicitus obseruet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt: sicut tarde consurgentes ad cursum equos stimulis facibusque subditis excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis vtile est, quàm maerere, quam metuere. Quid ergo? non incidunt causae, quae irā lacessant? Sed tunc maxime illi opponendae manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cum athletae quoque in vilissima sui parte occupati, tamen ictus doloresque patiantur, vt vires caedentis exhauriant, nec cum ira suadet, feriunt, sed cum occasio. Pyrrhum maximum praeceptorem certaminis gymnici, solitū aiūt his quos exercebat, praecipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: & qua noceat, tantum, nō qua caueat, aspicit. Saepe itaque ratio patientiam suadet, ira vindictā: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non aequo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatiq. aliquid ex plenissima libertate diminui, seruile in sese attraxerunt iugum.

CAP.

CAP. XV.

VT scias, inquit, an ita habeat in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quae iracundissimae sunt: vt Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quaedam non nisi melioribus innascuntur ingenijs: sicut valida arbusta & laeta, quamuis neglecta tellus creat: alia foecundi soli silua est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quae sine arte, ipsius tantum naturae bono, exurgunt, sed nisi cito domita sunt, quae fortitudini apta erant, audaciae, temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leuiora coniuncta sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi saepe bonam indolem in malis quoque ostendam. sed non ideo vitia non sunt, si naturae melioris indicia sunt. Deinde omnes istae feritate liberae gentes, leonum, luporumque ritu, vt seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani uim ingenij, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

CAP. XVI.

FEre itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore caelo vtuntur. In frigora Septentrionemq. vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait poeta.

----- Suoque simillima caelo.

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest irae. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus. homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quòd ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feras ne putem, quibus ex raptu alimẽta sunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum fraenos sequẽtium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt: quos quidem nõ simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusq. hoc nomen imponimus, & omnibus vitijs parum callidis.

CAP. XVII.

ORator, inquit, iratus aliquando melior est. Immo imitatus iratum. Nam & histriones in pronuntiando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes; & apud iudices itaque, & in contione, & vbicunq. alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt: modo iram, modo metum, modo misericordiam, vt alijs incutiamus, ipsi simulabimus: & saepe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec praedam, nec misericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

CAP. XVIII.

QVoniam quae de ira quaeruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo antem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, praecepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, vt vincamus. Quaedam ad vniuersam vitam pertinentia praecipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat. Facile est enim, teneros adhuc animos componere. Difficulter reciduntur vitia, quae nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. Nam cum elementa sint quattuor, ignis, aqua, aer, & terra, potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atq. humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elemẽtorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasq. regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

CAP. XIX.

REfert quantum quisque humidi in se calidique contineat. Cuius in illo elementi portio praeualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mistura faciet. Est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura frigidus facit. Pigrum est enim contractumq. frigus. Volunt itaq. quidam ex nostris iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimum assignetur irae locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque irae acres magis quàm graues sunt, leuioresq. dum incipiunt. Siccis aetatibus vehemens robustaq. ira est, sed sine incremento, non multum sibi adijciens: quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, vt aegri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem causa sunt siti fameq. rabidi, & quibus exangue corpus est, maligneq. alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura.

CAP. XX.

QVidam ebrij efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia causa est, cur iracundissimi sint flaui rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. Mobilis enim illis agi-

tatusque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliuos in iram facit: ita multae incidunt causae, quae idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruigilia, noctesque solicitae, & desideria, amoresque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, aegram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia causaeq. sunt, plurimumque potest consuetudo: quae si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, vt calentibus ingenijs subtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. Distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiusq. ille feruor despumet. Lusus quoq. proderunt. Modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

CAP. XXI.

MOllienda itaque, fouendaque talia ingenia, & in laetitiam euocanda sunt. Et quia alijs contra irā, alijs contra tristitiam remedijs vtendum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrarijs curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrunque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. Facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. Assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur. Sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrunque regendus est, vt modo fraenis vtamur, modo stimulis: nihil humile, nihil seruile patiatur. Nunquā illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse: potius causae suae, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus aequalium nec vinci illum patiamur, nec irasci. Demus operam, vt familiaris sit his, cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia aestimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam vero otiumque non resoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis fecit iracundos, quàm educatio mollis & blanda. Ideo vnicis quo plus indulgetur, pupillisq. quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas solicita semper mater abstersit, cui de paedagogo satisfactum est. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibusque & magistratibus praecipue apparet, cum quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiā nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circumstetit. Tibi enim ille respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te proijcis: & alia, quibus vix sanae, & ab initio bene fundatae mentes restiterint. Longe itaque ab assentatione pueritia remouenda est. Audiat verum, & timeat: interim vereatur, semper maioribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu. Exprobrentur illi perperā facta.

CAP. XXII.

PErtinebit ad rem, praeceptores paedagogosq. pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. nutricum & paedagogorum retulere mox in adolescentia mores. Apud Platonem educatus puer cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quam Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis. & similis cultus cum aequalibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed haec ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem sors nascendi & educatio nec vitij locum, nec iam praecepti habet. Sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque causas pugnare debemus. Causa autem iracundiae, opinio iniuriae est; cui non facile credendum est, nec apertis quidem manifestisq. statim accedendum est. Quaedam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus. Veritatem enim dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. Hoc humanae naturae vitium suspectum, notumq. nobis sit: quòd quae inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, irascimur.

CAP. XXIII.

QVid quod non criminationibus tantum, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risuq. alieno peiora interpretati, innocentibus irascimur? Itaq. agenda est contra se causa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim poena dilata exigi, non potest exacta reuocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, vt conscios indicaret, circumstantes amicos tyranni nominauit, quibus quàm maxime caram salutem eius sciebat. Et cum ille singulos, vt nominati erant, occidi iussisset, interrogauit ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidae manus commodaret; & praesidia sua gladio suo caederet. Quanto animosius Alexander: qui cum legisset epistolā matris, qua admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius irae fuit. Quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Caesar, ille

sar, ille qui victoria ciuili clementissime vsus est. Cum sarcinam deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum, ab ijs qui videbantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderate soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putauit genus veniae, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali crudelitas facit. Saepe ne audiendum quidem est, quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quàm diffidere.

CAP. XXIIII.

TOllenda ex animo suspicio & coniectura, fallacissima irritamenta. Ille me parum humane salutauit, ille osculo meo non adhaesit, ille inchoatum sermonem cito abrupit, ille ad coenam non vocauit, illius vultus auersior visus est. Non deerit suspicioni argumentatio. Simplicitate opus est, & benigna rerum aestimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumq. erit, credamus. Et quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Haec enim castigatio consuetudinem efficiet non facile credendi.

CAP. XXV.

INde & illud sequitur, vt minimis sordidisq. rebus non exacerbemur. Parum agilis est puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut mensa negligentius posita. Ad ista concitari, insania est. aeger & infelicis valetudinis est, quem leuis aura cõtraxit: affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus delicijs, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate: qui cum vidisset fodientem, & altius rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, vetuit illũ opus in conspectu suo facere. Idem saepius questus est, quod folijs rosae duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternutamentum, aut musca parum curiose fugata nos in rabiem agat, aut versus calix, aut clauis negligentis serui manibus elapsa? Feret iste aequo animo ciuile conuicium & ingesta in contione curiaue maledicta, cuius aures tracti subsellij stridor offendit? Perpetietur hic famem, & aestiuae expeditionis sitim, qui puero male diluenti niuem, irascitur?

CAP. XXVI.

NVlla itaq. res magis iracundiam alit, quam luxuria intemperans & impatiens. Dure tractandus animus est, vt ictum non sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his a quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quaedam sine sensu sunt: vt librum, quem minutioribus litteris scriptum saepe proiecimus, & mendosum laceraumus: vt vestimenta, quae, quia displicebant, scidimus. His irasci quam stultum est: quae iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt? Sed nos offendunt videlicet qui illa fecerunt. Primum saepe antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit melius facere quàm fecit: nec ad tuam cõtumeliam parum didicit. Alius non in hoc vt te offenderet, fecit. Ad vltimum quid est dementius, quàm bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui vt his irasci dementis est, quae anima carent, sic & mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi à consilio profecta. Nocere itaq. nobis possunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidẽ facere nõ possunt. Atqui contemni se quidam putant, vbi equi ijdem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine, & arte tractandi, quaedam quibusdam subiectiora sint.

CAP. XXVII.

ATqui vt his irasci stultum est, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata apud aequum iudicem pro innocentia habent imprudentiam. Quaedam sunt, quae nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: vt dij immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longe remota ab aliena iniuria, quàm à sua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant saeuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum quae nobis nocent prosuntque, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos causa mundo sumus, hiemem aestatemque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: immo contra, nihil non ad salutem. Quaedã esse diximus, quae nocere non possunt: quaedam, quae nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & praeceptores, & iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quae profutura torquent. Affecti sumus poena. Succurrat nõ tantũ quid patiamur, sed quid fecerimus: in cõsilium de vita nostra mittamus. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, pluris litem nostram aestimabimus. Si volumus aequi omnium rerum iudices esse, hoc primum nobis suadeamus, Neminem nostrum esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci: immo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coercitione nos castigatos: cum illo ipso tempore peccemus, quo adijcimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quàm angusta innocentia est, ad legem bonum esse? Quanto latius officiorum patet, quàm iuris regula? Quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas sunt?

CAP. XXVIII.

SEd ne ad illam quidem arctissimam innocentiae formulam praestare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, alijs fauimus. In quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc

sit. Hoc cogitantes, aequiores simus delinquentibus, credamus obiurgantibus: vtiq. nobis ne irascamur. Cui enim nõ: si nobis quoque? Minime dijs. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresq. incurrunt. Vtique aliqua fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis male de te locutus. cogita an prior feceris. cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios pro nobis facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiã eos qui volentes scientesq. faciunt, ex iniuria nostra nõ ipsam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid: non vt nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Saepe adulatio, dũ blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionẽ falsam inciderit, quàm multis officijs suis fortuna speciẽ iniuriae induerit, quàm multos post odiũ amare coeperit, poterit non statim irasci: vtiq. si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: Haec & ipse commisi. Sed vbi tam aequũ iudicẽ inuenies? Is qui nullius non vxorẽ concupiscit, & satis iustã causam putat amãdi, quod aliena est, idẽ vxorẽ suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri aegerrime calumniator patitur. Pudicitiam seruulorum suorum attentari non vult, qui non pepercit suae. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiua filij conuiuia pater deterior filio castigat. Nihil alienae luxuriae ignoscit, qui nihil suae negauit: & homicidae tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quae non peccatis irascitur, sed peccãtibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos: Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic errauimus? Expeditne nobis ista damnari? Maximũ remedium est irae, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoscat, sed vt iudicet. desinet, si expectat: nec vniuersam illam tentaueris tollere. graues habet impetus primos. tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX.

Ex his quae nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quae narrata sunt, non debemus cito credere. Multi ementiuntur, vt decipiãt: multi, quia decepti sunt. Alius criminatione gratiã captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluisse factam. Est aliquis malignus, & qui amicitias cohaerentes diducere velit. Est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, & ex longinquo tutoq; speculetur, quos commisit. De paruula summa iudicaturo, tibi res sine teste non probaretur. testis sine iureiurando non valeret: vtriq. parti dares aduocationem, dares tempus, nec semel audires. Magis enim veritas elucet, quo saepius ad manum venit. Amicum condemnas de praesentibus, antequam audias, antequam interroges. Illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen irasceris. Iam enim iam quid vtrinq. diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quòd me protrahas. Ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnae subtrahit. Qui dicere tibi nisi clã non vult, paene non dicit. Quid est iniquius, quàm secreto credere, palam irasci?

CAP. XXX.

Quorundam ipsi testes sumus. In his naturam excutiemus, voluntatemq. facientium. Puer est: aetati donetur: nescit, an peccet. Pater est. aut tantum profuit, vt illius iam iniuria ius sit: aut fortassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est. errat. Iussus est. necessitati quis nisi iniquus suc censet? Laesus est. non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est: plus illius credas sententiae, quàm tuae. Rex est. si nocentem punit, cede iustitiae. si innocentem, cede fortunae. Mutum animal est, aut simile muto: imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? leuius transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cum illi irasceris, quàm cum illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit poenas alteri quas debet tibi: & iam sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, vt dixi, quae iracundiam concitant. Primum, si iniuriam videmur accepisse: de hoc satis dictũ est. Deinde, si inique accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quaedam iudicant homines, quia pati non debuerint: quaedam, quia non sperauerint. indigna putamus, quae inopinata sunt. Itaq. maxime commouent, quae contra spem expectationemque, euenerunt. Nec aliud est, quare in domesticis minima offendant: in amicis iniuriam vocemus negligentiam.

CAP. XXXI.

Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriae mouent? quia non expectauimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiã inimicis iudicamus esse debere. Regis quisq. intra se animũ habet, vt licentiam sibi dari velit in alterũ, in se nolit alteri. Aut ignorãtia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. Quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat Fabius Imperatori excusationem esse, Non putaui. Ego turpissimam homini puto. Omnia puta, expecta. & in bonis morib. aliquid existet asperius. Fert humana natura insidos animos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cum de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. Vbi maxime gaudebis, maxime metues. Vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt. Semper futurum aliquid quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, vt non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, foedam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cuius beneficio etiam saeua mansuescunt. Aspice elephan

elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impune calcata, & repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum vrsorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque domino feras. Pudebit cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriae: ergo ciui quoque. Nā hic pars patriae est. Sanctae partes sunt, si vniuersum venerabile est: ergo & homini. Nā hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se mēbra cōsentiunt, quia singula seruari, totius interest: ita homines singulis parcent, quia ad coetum geniti sumus. Salua autem esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis alijsue periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, sed ne peccet. Nec vnquam ad praeteritum, sed ad futurum poena referetur. Non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est, cuicunque prauum maleficumque ingenium est, poena neminem excipiet.

CAP. XXXII.

AT enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce est, dolorem reddere. Minime. Non enim vt in beneficijs honestum est, merita meritis repensare: ita iniurias iniurijs. Illic, vinci turpe est: hic, vincere. Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, vltio: & à contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excusatius peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudēs. Quis enim illi sciens faceret iniuriam? Postea satisfacienti Cato: Non memini, inquit, percussum me. Melius putauit, non agnoscere, quàm ignoscere. Nihil, inquis, illi post tantam petulantiam mali factū est? Immo multum boni. coepit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere. Vltionis contumeliosissimū genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altius demisere dum vindicant. Ille magnus & nobilis est, qui more magnae ferae latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam. si tanquam ad remedium sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile.

CAP. XXXIII.

SAepe autem satius fuit dissimulare, quàm vlcisci. Potentiorum iniuriae hilari vultu, non patienter tantum ferendae sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos laeserunt, & oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat. Cum illum quidam interrogaret, quomodò rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem: Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Saepe adeo iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidē expediat. C. Caesar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, mūdicijs eius, & cultioribus capillis offensus, rogante patre, vt salutem sibi filij cōcederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumane faceret aduersum patrem, ad coenam illū inuitauit eo die. Venit Pastor nihil vultu exprobrāte. Propinauit illi Caesar heminam: & posuit illi custodem. perdurauit miser, non aliter quam si filij sanguinem biberet. Vnguentum & coronas misit, & obseruare iussit an sumeret. Sumpsit eo die, quo filium extulerat, immo quo non extulerat. Iacebat conuiua centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cum interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Coenauit tanquam pro filio exorasset. Quaeris, quare? Habebat alterum. Quid ille Priamus? non dissimulauit iram, & regis genua complexus est? Funestam perfusamque cruore filij manum, ad os suum retulit, & coenauit, sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis saeuissimus multis solatijs, vt cibum caperet, hortatus est, non vt pocula ingentia super caput posito custode siccaret. Contempsissem Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram cōpescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, vt cura leniretur, lacessebat. Contra ille se laetum, & oblitum quid eo esset actum die, praestitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

CAP. XXXIIII.

ERgo ira abstinendum est, siue par est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Nam cū pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem, vt mures & formicae ad quas si manum admoueris, ora conuertunt. Imbecilla se laedi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquādo nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensam redemerit. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiae fama, & quàm multos venia amicos vtiles fecerit. Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanae crudelitatis exēpla est, quod à rep. liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quàm aliquem heredem paterni odij fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quàm saepe veniam qui negauit, petit: quàm saepe pedibus eius aduolutus est, quem à suis reppulit. Quid est gloriosius, quam iram amicitia mutare? Quos Pop. R. fideliores habet socios, quàm quos habuit pertinacissimos hostes? Quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis: tu contra, beneficijs prouoca. Cadit statim simultas ab altera parte deserta. nisi par non pugnat. Si vtrinque concurritur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit. Percussit te? recede. Referendo enim

do enim, & occasionem saepius feriendi dabis, & excusationem non poteris reuelli cum voles. Nunquã velit quisquam tam grauiter hostem ferire, vt relinquat manum in uulnere, & se ab ictu reuocare non possit. Atqui tale ira telum est. vix retrahitur.

CAP. XXXV.

Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non uitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quae vbi iussa est, uestigium sistit, nec vltra destinata procurrit, & quae flecti & à cursu ad gradum reduci potest. Aegros scimus neruos esse, ubi inuitis nobis mouentur. Senex, aut infirmi corporis est: qui cum ambulare vult, currit. Animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen aeque profuit, quàm primum intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est vllius affectus facies turbatior, pulcherrima ora foedauit, toruos uultus ex trãquillissimis reddit. Liquit decor omnis iratos: & siue amictus illius compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnemque curam sui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis est habitus, cũ animo inhorrescunt, tumescunt venae, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. Tunc artus trepidi, inquietae manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas esse animum, cuius extra imago tã foeda est? Quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus est, intensior impetus, rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium vel ferarum caede madentium, aut ad caedem euntium aspectus, qualia poetae inferna monstra finxere, succincta serpentibus, & igneo flatu, quales ad bella excitanda, discordiamque in populos diuidendam, pacemq. lacerandam taeterrimae inferum exeunt furiae: talẽ nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, sibilo mugituque & gemitu & stridore, & si qua his inuisior vox est, perstrepentem, tela manu vtraque quatientem, neque enim illi tegere se, cura est, toruam, cruentamque & cicatricosam, & verberibus suis liuidam: incessus vesani, offusam multa caligine, incursitantem, vastantem, fugantemque: & omnium odio laborantem, sui maxime: & si aliter nocere non possit, terras, maria, caelum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamque. Vel, si videtur, qualis apud vates nostros est:

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum.
Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

CAP. XXXVI.

Quibusdam, vt ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum. perturbauit illos tanta mutatio sui. velut in rem praesentem adducti non agnouerunt se: & quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in vlla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet ater, maculosusque, aestuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta effluentis. Quid si nudus ostenderetur? Speculo quidem neminẽ deterritum ab ira credo. Quid ergo? qui ad speculum venerat, ut se mutaret, iam mutauerat. Iratis quidẽ nulla est formosior effigies, quàm atrox & horrida, qualesque esse, etiam uideri uolunt. Magis illud uidendum est, quam multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupere uenas, & sanguinem supra uires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos uehementius humor egestus, & in morbos aegri recidere. nulla celerior ad insaniam uia est. Multi itaque continuauerunt irae furorem: nec quam expulerant mentem, unquam receperũt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinã domui imprecantur: & irasci se negant: nõ minus quàm insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandiq. carissimis. Legum, nisi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. Nõ sermone, non officio adiri faciles. Omnia per uim gerunt, gladijs & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malũ illos coepit, & omnia exuperans uitia. Alia paulatim intrant. Repentina & uniuersa uis huius est: omnes denique alios affectus sibi subijcit.

CAP. XXXVII.

Amorem ardentissimum uincit. Transfoderunt itaq. amata corpora, & in eorum quos occiderant iacuere complexibus. Auaritiam durissimum malum, minimumq. flexibile ira calcauit, adacta opes suas spargere, & domus, rebusque in vnum collatis inijcere ignem. Quid? non ambitiosus magno aestimata, ira proiecit insignia, honoremque delatum repulit? Nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

L. AN.

L. ANNAEI SENECAE DE IRA AD NOVATVM, LIBER TERTIVS.

CAP. I.

Vod maxime desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe refraenare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam apertequè faciẽdum est, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat. Vtrumne verberanda & agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desaeuit, ne remedia ipsa secum ferat. Consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdã terrendo placabimus. Alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor coepto deiecit: alios mora, lentum praecipitis mali remedium, ad quod nouissime descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt. Huius incitata, & se ipsa rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorũ more vitiorum solicitat animos, sed abducit: & impotentes sui, cupidosq. vel communis mali, exagitat. Nec in ea tantum, in quae destinauit, sed in ocurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira praecipitat. Ceteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: haec non secus quàm fulmina procellaeque, & si qua alia irreuocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, haec à sanitate desciscit. Alia accessus lenes habẽt, & incremẽta fallentia: in ira deiectus etiam animorum est. Nulla itaq. res vrget magis attonita, & in vires suas prona: & siue successit, superba, siue frustratur, insana, ne repulsa quidem in taedium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos vertit: nec refert, quantum sit, ex quo surrexit.

CAP. II.

EX leuissimis enim in maxima euadit. Nullã transit aetatem: nullum hominũ genus excipit. Quaedam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. Quaedam, quia exercitae & vagae sunt, effugere pigritiam. Quibus incultus mos, agrestis vita est, circunscriptio ignota est, & fraus, & quodcunque in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quàm barbaros potens. Nõ minus perniciosa leges metuentibus, quam quibus iura distinguit modus virium. Denique cetera singulos corripiunt: hic vnus affectus est, qui interdum publice concipitur. Nunquã vniuersus populus vnius feminae amore flagrauit. Nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. Ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum. Saepe in iram vno agmine itũ est. viri, feminae, senes, pueri, principes, vulgusq. consensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatorẽ anteceßit. Ad arma protinus, ignesq. discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Totae cum stirpe omni crematae domus: & modo eloquio fauorabilior habitus in medio honore, iram suae contionis excepit: in Imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, nõ expectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, subitos irae suae duces legit: ac per tecta vrbis, nobiles consectatus viros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus quo resideret tumor publicus: sed deductae protinus classes, & oneratae tumultuario milite. Sine more, sine auspicijs populus ductu irae suae egressus, fortuita raptaque pro armis gessit. Deinde magna clade temeritatem audacis irae luit.

CAP. III.

HIc barbaris forte ruentibus in bella exitus est. cum mobiles animos species iniuriae perculit; aguntur statim: & qua dolor traxit, ruinae modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua, gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore vrgere, & per suum vulnus exire. Nõ est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis. Ideo quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, vt in prioribus libri dixi, stat Aristoteles defensor irae, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis: hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque foeditatem eius, ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine pernicie sua perniciosus, & ea deprimens, quae mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempestate correptus, non it, sed agitur, & furenti malo seruit? nec mandat vltionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu saeuit, carissimorum, eorumque quos mox amissos fleturus est carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat: consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducae sinistraeque sunt vires, & in malum suum ualidae, in quas aegrum morbus & accessio erexit. Non est ergo, quòd

quòd me putes tempus in superuacuis cōsumere, quod iram, quasi dubiae apud homines opinionis sit, infamem: cum aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam utilem ac spiritus subministrantem in proelia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effraenata & attoniti apparatusque illi reddendus est suus, eculei & fidiculae, & ergastula & cruces & circundati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, varia poenarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caueae. Inter haec instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnib. per quae furit taetrior. Vt de ceteris dubium sit, nulli certe affectui peior est vultus, quē in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exilientibus, nunc in vno obtutu defixis & haerentibus.

CAP. IIII.

Adijce dentium inter se arietatorum, & aliquem esse cupientium, non alium sonū, quam est apris, tela sua attritu acuentibus. Adijce articulorum crepitum, cum se ipsae manus frangunt, & pulsatum saepius pectus, anhelitus crebros, tractosq. altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compressa, & dirum quiddam exsibilantia. Ferarum, mehercules, siue illas fames exagitat, siue infixum visceribus ferrum, minus taetra facies est, etiam cū venatorem suum semianimes morsu vltimo petunt, quā hominis ira flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nonne reuocare se quisque ab ira volet, cum intellexerit illam à suo primum malo incipere? Non vis ergo admoneam eos, qui iram summa potentia exercent, & argumentum virium existimant, & in magnis magnae fortunae bonis ponunt paratam vltionem, quàm non sit potens, immo nec liber quidem dici possit, ira captus? Non vis admoneam, quo diligentior quisque sit, vt ipse se circunspiciat: alia animi mala ad pessimos quosq. pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeo vt quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgo credatur facillimus quisq. huic obnoxius.

CAP. V.

Quorsus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo se iudicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura & placidos in saeuitiam ac violentiam euocet. Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiscue enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tā inquietis moribus periculū est quàm compositis & remissis, quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primum sit, non irasci: secundum, retinere: tertium, alienae irae mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus: deinde, quemadmodum ab illa liberemur: nouissime, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, praestabimus, si omnia vitia irae nobis subinde proposuerimus, & illam bene aestimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit, appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem. quanto plus irascendo, quàm id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito diuortiū attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam, quàm luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, haec alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam. Illae enim infelicem fieri volunt, haec facere. Illae fortuitis malis delectantur: haec non potest expectare fortunam. Nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius. has ira conciliat. Nihil est bello funestius. in hoc potentium ira prorumpit. Ceterum etiam illa plebeia ira & priuata, inermis, & sine viribus bellum est. Praeterea ira, vt seponamus quae mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis solicitudinem, dat poenas dum exigit: naturam hominis vitiat. Illa in amorem hortatur, haec in odium. Illa prodesse iubet, haec nocere. Adijce, quòd cum indignatio à nimio sui suspectu veniat, & animosa uideatur, pusilla est & angusta. Nemo enim non eo à quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & uerus aestimator sui non uindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, cum dolore caedentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius, uelut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque respuere? Vltio, doloris confessio est. Non est magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te aut imbecillior laesit. Si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

CAP. VI.

Nullum est argumentum magnitudinis certius quam nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tēpestatem impellitur, nec uersatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens, quib. ira contrahitur, modestus & uenerabilis est & compositus, quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furēs non primam reiecit uerecundiam? Quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se uerecundi habuit, abiecit? Cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? Quis linguae temperauit?

Quis

Quis vllam partem corporis tenuit? Quis se regere potuit? In immensum proderit nobis illud Democriti salutare praeceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatim, neque publice multa, aut maiora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quae animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vitae actu dissipato & vago multa impedimenta, multae quaerelae incidũt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius intercepit. Non ex destinato proposita fluxerunt. Nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbique respondeat. Sequitur ergo, vt is cui contra quàm proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque fit: ex leuissimis causis irascatur, nunc personae, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunae, nunc sibi. Itaque vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partẽ transferre sine lapsu. At quae alienis in nos manibus imposita, aegre sustinemus, victi in proximos effũdimus, & dũ stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII.

IDem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias. Negotia expedita, & habilia sequuntur auctorem: ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facile, & si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem, tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaq. fit, vt frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quae facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quae aggressus est. Quoties aliquid conaberis, te simul & ea quae paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum paenitentia operis infecti. Hic interest, vtrum quis feruidi sit ingenij, an frigidi, atque humilis. Generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostrae nec prauae sint, nec audaces, nec improbae. In vicinum spes exeat. Nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur. Demus operam, ne accipiamus iniuriam quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo & minime anxio, morosoque viuendum est. Sumuntur à conuersantib. mores. Et vt quaedam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit. Impudicorum coetus fortem quoq. & siliceum virum emolliit. Auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio virtutum est, vt omne quod secum habent, mitigẽt. Nec tam valetudini profuit vtilis regio & salubrius caelum, quàm animis parum firmis in turba meliorum versari. Quae res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique immani bestiae vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur.

CAP. VIII.

ACcedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit, sed quòd causas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omneis quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquit, isti? Multi ex varijs causis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mẽdax vanitate. Non feres a suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui iram tuam non euocent, sed ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem. Nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certe amicus noster, vir bonus, sed irae paratioris, cui non magis erat tutum blandiri quàm maledicere. Caelium oratorem fuisse iracundissimum constat. Cum quo, vt aiunt, coenabat in cubiculo lectae patientiae cliens: sed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimũ iudicauit quicquid dixisset sequi, & secundas agere. Non tulit Caelius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid cõtra, vt duo simus. Sed ille quoque quòd non irasceretur iratus, citò sine aduersario desijt. Eligamus ergo vel hos potius, si conscij nobis iracundiae sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur. Facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: sed proderit vitio interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret. Nihil asperum taetrumq. palpanti est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit seipsam contentio: demissos altius tenet. Facilius est se à certamine abstinere, quam abducere.

CAP. IX.

STudia quoque grauiora iracundis omittenda sunt, aut certe citra lassitudinem exercẽda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amoenis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. Quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse, sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore praestringitur. sic mentes aegras studia laeta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quae exulcerant vitium: aeque cauere lassitudinem corporis. Consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperent, quam maxime mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. Certe ob eandem causam iracundiores

sunt valetudine aut aetate fessi. Fames quoque & sitis ex eisdem causis vitanda est: exasperat enim & incendit animos.

CAP. X.

VEtus dictum est. A lasso rixam quaeri. Aeque autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur, adeo vt quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio, ad litem euocent. Nunquam sine querela aegra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem, affectus suos cum primum oriuntur deprehendere. Morbum signa praecurrunt. Quemadmodū tempestatis ac pluuiae ante ipsas notae veniunt: ita irae, amoris, omniumque istarum procellarum animos vexantium sunt quaedam praenuntia. Qui comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinē intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumē, neruorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque remedijs incipientem casum occupant, & odore gustuq. quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremq. pugnatur: aut si parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires eius antequam spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maxime concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliae mouent. Hic vult nobilitati suae, hic formae suae parci. Ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. Hic superbiae impatiens est, hic contumaciae. Ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum saeuus est, foris mitis. Ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI.

SCire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, vt id maxime protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire. multae nos iniuriae transeant: ex quibus plaerasq. non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiam si secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quaedam interpretatio eo perducit, vt uideantur iniuriae. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circunscribenda multis modis ira est. Plaeraque in lusum iocumque uertantur. Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quàm molestum esse, quòd nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec uideo quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoque tumida & fortuna & licentia ingenia familiarem sibi saeuitiam repressisse. Pisistratum certe Atheniensium tyrannum memoriae proditur, cum multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixisset, nec deessent qui nellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent, placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, non magis illi se succensere, quam si quis obligatis oculis in se occurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

CAP. XII.

SAepe ad nos ira venit, saepius nos ad illam: quae nunquam accersenda est: etiam cum incidit, reijciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum aestimat factum. Atqui ille intuendus est, an noluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an praemium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis aetas facit, aliquid fortuna: ut ferre, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. Nunc facit iracundos iniqua nostri aestimatio: & quae facere uellemus, pati nolumus. Nemo se differt. Atqui maximum remedium irae, dilatio est: ut primus eius feruor relanguescat, & caligo quae premit mētem, aut residat, aut minus densa sit. Quaedam ex his quae te praecipitem ferebāt, hora, non tantum dies, molliet: quaedam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid uoles quale sit scire, tempori trade. Nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cum seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & praebere scapulas uerberib. iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat, quid ageret, Exigo, inquit, poenas ab homine iracundo. uelut stupens, gestum illum deformem sapienti uiro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potius castigaret, inuenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior: Tu, inquit, Speusippe seruulum istum uerberibus obiurga, nam ego irascor. Ob hoc non caecidit, propter quod alius caecidisset. Irascor, inquit: plus faciam quam oportet. Libentius faciam. Non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis uult irato committi ultionem, cum Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. Quare? quia uis omnia licere. Pugna tecum ipse. Si iram uincere non potes, illa te incipit uincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus.

CAP. XIII.

CVm magna id nostra molestia fiet. Cupit exilire & incendere oculos, & mutare faciem: sed si eminare illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur, feraturque, non ferat. Imo in cōtrariū omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, uox lenior sit, gradus lētior: paulatim cum

tum exteriorib. interiora formentur. In Socrate irae signum erat, vocem submittere, loqui parcius. Apparebat tunc illū sibi obstare. Deprehendebatur itaque à familiarib. & coarguebatur. Nec erat illi exprobratio latitantis irae ingrata. Quid ni gauderet, quod iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? Sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est. Rogemus amicissimum quemque, vt tunc maxime aduersus nos libertate vtatur, cum minime illam pati poterimus: nec assentiatur irae nostrae. contra potens malum, & apud nos gratiosum, dum conspicimus, dum nostri sumus, aduocemus. Qui vinum male ferunt, & ebrietatis suae temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, vt e conuiuio auferantur.

CAP. XIIII.

INtemperantiam in morbo suam experti, parere sibi in aduersa valetudine vetant. Optimum est, notis vitijs impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, vt & grauissimis rebus subitisque concussus iram aut non sentiat, aut magnitudinem inopinatae iniuriae exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri apparebit, si pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus vtrumque discere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum praepotentum potestate tota vtitur: quantum sibi imperare possit, vbi metu maiore compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino, Praexaspes vnus ex carissimis monebat, vt parcius biberet: turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium, aurésque sequerentur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos post vinum in officio esse, & manus. Bibit deinde liberalius quam alias, capacioribus scyphis: & iam grauis, & vinolentus, obiurgatoris sui filium procedere vltra limen iubet, alleuataque super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisoque pectore haerens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciens patrem, an satis certam haberet, manum, interrogauit. At ille negauit Apollinem potuisse certius mittere. Dij illum male perdant, animo magis quàm condicione mancipium. Eius rei laudator fuit cuius nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt regi liberet in ipso patre certiorem manum ostendere. O Regem cruentum. O dignum in quem omnium suorum arcus verterentur. Cum execrati fuerimus illum conuiuia supplicijs funeribusque soluentem, tamen sceleratius telum illud laudatum est, quàm missum. Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filij sui, caedemque illam, cuius & testis fuerat & causa. Id de quo nunc agitur, paret, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cum aequae cor suum quàm filij transfixum videret. Potest dici merito deuorasse verba. Nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, videri sapientius se in illo casu gessisse, quàm cum de potandi modo praeciperet: quem satius erat vinum quam sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

CAP. XV.

NOn dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Persarumque suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quaesijt, an placeret conditura. Deinde vt satis illum plenū malis suis vidit, afferri capita illorum iussit, & quomodo esset acceptus, interrogauit. Non defuerunt mi sero verba, non os concurrit. Apud regem, inquit, omnis coena iucunda est. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non veto patrem damnare Regis sui factum, non veto quaerere dignam tam truci portento poenam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refraenatio, vtique hoc fortitis vitae genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic estur apud illos, sic bibitur, sic respondetur. Funeribus suis arridendum est. An tanti sit vita, videbimus. Aha ista quaestio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute apertam libertati viam. Si aeger animus, & suo uitio miser est, huic miserias finire secum licet. Dicam & illi, qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum uisceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid expectas, ut te aut hostis aliquis per exitium gentis tuae uindicet, aut rex a longinquo potens aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum praecipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, uides illud flumen, illum puteum? Libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac roboris exigentes, Quaeris, quod sit ad libertatem iter? Quaelibet in corpore tuo uena.

CAP. XVI.

QVamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis uidetur, ut nos expellat e uita, Iram in quocunque erimus statu, remoueamus. Perniciosa est seruientibus. Omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia grauiora sentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, astringit; sic aues uiscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctū est iugum quod non minus laedat ducentem, quàm repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingenuum,

 pati,

pati,& necessitatibus suis obsequi; sed cum vtilis sit seruientibus affectuum suorum,& huius praecipue rabidi atq. effraenis continentia, vtilior est regibus. Perierunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quae multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, vbi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Plaerosq. itaque modo singuli mactauerunt, modo vniuersi, cum illos conferre in vnum iras publicus dolor coegisset. Atqui pleriq. sic iram quasi insigne regium exercuerunt. Sicut Dareus, qui primus post ablatũ Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cũ bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Obazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quam rogabatur pollicitus, omes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

CAP. XVII.

AT quanto Xerxes facilior, qui Pythio, quinq. filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab vtroq. viae latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. Habuit itaq. quem debuit exitum. victus, & late longeq. fusus, ac stratam vbiq. ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Haec barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vna educatum, inter epulas trãsfodit & manu quidem sua, parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero, in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachũ aeque familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc, cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium amicum suum decurtatũ, cum aures illi nasumq. abscidisset, in cauea velut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit: cum oris detruncati mutilatiq. deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuies corporis, in stercore suo destituti, callosis super haec genibus manibusq. quas in vsum pedum angustiae loci cogebant. Lateribus vero attritu exulceratis, non minus foeda quàm terribilis erat forma eius visentibus. Factusque poena sua monstrum, misericordiam quoque amiserat. tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur, dissimilior erat qui faciebat.

CAP. XVIII.

VTinam ista saeuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum alijs aduenticijs vitijs, suppliciorum irarumq. barbaria transisset. M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui ture & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit, & quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paulatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? Quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? sic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius, qui illa pateretur: Sylla qui iuberet; Catilina qui faceret. Sed indigna resp. quae in corpus suum pariter & hostium & ciuium gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? Modo C. Caesar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum quaestorem suum procuratoris sui filium, aliosq. & equites Romanos & Senatores vno die flagellis caecidit, torsit, non quaestionis, sed animi causa. Deinde adeo impatiens fuit differendae voluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione poscebat, vt in xysto maternorum hortorum, qui porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque alijs senatorib. ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem expectare? Denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

CAP. XIX.

QVam superbae fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire: quanquam aberrare aliquando possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit irae super solita saeuientis. Caeciderat flagellis senatores: ipse effecit, vt dici posset, solet fieri. Torserat per omnia, quae in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, talaribus, eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem, si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuisit, homo qui de toto senatu trucidãdo cogitabat, qui optabat vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum, quam nocturnum supplicium? Cum latrocinium tenebris abscondi soleat, animaduersiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti beluae quotidianum est, ad hoc viuit, ad hoc vigilat. Nemo certe inuenietur alius, qui imperauerit his in quos animaduerti iubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendae haberent facultatem. Cui vnquam morituro nõ est relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. Sciebat autem innumerabilia esse, quae obijcere illi nemo nisi periturus auderet. Cum spongiae non inuenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit. Quae ista saeuitia est? Liceat vltimum spiritum trahere. Da exiturae animae locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP.

CAP. XX.

ADijcere his longum eſt, quot patres quoque occiſorum eadem nocte, dimiſſis per domos centurionibus confecit: id eſt, homo miſericors, luctu liberauit. Non enim Caij ſaeuitiam, ſed irae malum propoſitum eſt ſcribere: quae non tantum viritim furit, ſed gentes totas lancinat, ſed vrbes, ſed flumina exuta ab omni ſenſu doloris conuerberat. Sicut rex Perſarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen eſt. Pepercisse illum iudicas, quod non tota capita praecidit? Nouo genere poenae delectatus eſt. Tale aliquid paſſi fuerent Aethiopes, qui ob longiſſimum vitae ſpatium Macrobij appellantur. In hos enim, quia non ſupinis manibus exceperant ſeruitutem, miſſiſq. legatis libera reſponſa dederant, quae contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat, & non prouiſis commeatibus, nō exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter deerant neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtrabat ſterilis & inculta humanoque ignota veſtigio regio. Suſtinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid neceſſitas cibum fecerat. Poſtquam inter harenas radices quoque & herbae defecerant, apparuitq. inops etiam animalium ſolitudo, decimum quemque ſortiti, alimentum habuerunt fame ſaeuius. Agebat adhuc ira regem praecipitem, cum partem exercitus amiſiſſet, partem comediſſet: donec timuit, ne & ipſe vocaretur ad ſortem. tum demum ſignū receptui dedit. Seruabantur interim illi generoſae aues, & inſtrumēta epularū camelis vehebātur, cū ſortirētur milites eius, quis male periret, quis peius viueret.

CAP. XXI.

HIc iratus fuit genti, & ignotae & immeritae, ſenſurae tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonē oppugnaturus feſtinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occaſionibus ſunt, Gynden late fuſum amnem vado tranſire tentauit: quod vix tutum eſt etiam cum ſenſit aeſtatem, & ad minimum deductus eſt. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer commouit regem. Iurauit itaque amnem illum regij equis meatum auferentem, eo ſe redacturum, vt tranſiri calcarique etiam à feminis poſſet. Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, & tamdiu aſſedit operi, donec C. & lxxx. cuniculis diuiſum alueum in ccc. & lx. riuos diſpergeret, & ſiccum relinqueret in diuerſum fluentibus aquis. Perijt itaque & tempus, magna in vanis rebus iactura, & militum ardor, quē inutilis labor fregit. & occaſio aggrediēdi imparatos, dū ille bellū indictū hoſti cum flumine gerit.

CAP. XXII.

HIc furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Caeſar villam in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in illa cuſtodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilē fortunā. Stantem enim praenauigabamus: nunc cauſa dirutae quaeritur. Et tam haec cogitanda ſunt exempla quae vites, quàm illa e contrario, quae ſequaris, moderata, lenia: quibus nec ad iraſcendū cauſa defuit, nec ad vlciſcendū poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quàm duos manipulares duci iubere, qui incūbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculoſiſſime & libentiſſime faciunt, de rege ſuo male exiſtimāt? Audierat omnia Antigonus, vtpote cum inter dicentes & audientē palla intereſſet: quā ille leuiter commouit, &: Longius, inquit, diſcedite, ne uos rex audiat. Idē quadā nocte cū quoſdā ex militibus ſuis exaudiſſet, omnia mala imprecantes regi, qui ipſos in illud iter & inextricabile lutū deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maxime laborabant: & cum ignorantes à quo adiuuarentur, explicuiſſet: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miſerias incidiſtis. Ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hoſtium ſuorum maledicta quàm ciuium tulit. Itaque cum in paruulo quodam caſtello Graeci obſiderentur, & fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent. Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero: in caſtris meis Silenum habeo. Cum hos dicaces fame domuiſſet, captis ſic vſus eſt, vt eos qui militiae vtiles erant, in cohortes deſcriberet, ceteros praeconi ſubijceret: id quoque ſe negauit facturum fuiſſe, niſi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas ſuos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo ante retuli, alterum ferae obiecit, alterum ſibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus eſt, vixit.

CAP. XXIII.

NOn habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem. Nam ſi qua alia in Philippo uirtus fuit, & contumeliarum patientia, ingens inſtrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum Parrheſiaſtes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Athenienſium legatos uenerat. Audita benigne legatione, Philippus: Dicite, inquit, mihi, facere quid poſſim, quod ſit Athenienſibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, ſuſpendere. Indignatio circunſtantium ad tam inhumanum reſponſum exorta eſt: quos Philippus conticeſcere iuſſit, & Therſiten illum ſaluum, incolumemque dimittere. At vos ceteri legati, inquit, nuntiate Athenienſibus, multo ſuperbiores eſſe, qui iſta dicūt, quàm qui impune dicta audiunt. Multa & Diuus Auguſtus digna memoria fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperaſſe. Timagenes hiſtoriarum ſcriptor, quaedam in ipſum, quaedam in vxorem eius, & in totam domum eius dixerat, nec perdiderat dicta. magis enim circunfertur, & in ore hominum eſt temeraria vrbanitas. Saepe illum Caeſar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perſeueranti, domo ſua interdixit. Poſtea Timagenes in contubernio Pollionis Aſinij conſenuit, ac tota ciuitate dilectus eſt. Nullū

illi limen praeclusa Caesaris domus abstulit: historias postea quas scripserat, recitauit, & combussit, & libros acta Caesaris Augusti continentes in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Caesare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulguritum refugit. Fuit qui praeberet tam alte cadenti sinum. Tulit hoc, vt dixi, Caesar patienter, ne eo quidem motus, quòd laudibus suis, rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti demum excusationem: obstitit. Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si iubes Caesar, statim illi domo mea interdicam. Hoc me inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat causam desinendi, quàm quod Caesar coeperat.

CAP. XXIIII.

DIcat itaque quisque sibi, quoties lacessitur: Nunquid potentior sum Philippo? Illi tamen impune maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quàm toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? Ille tamen contentus fuit, à conuiciatore suo secedere. Quid est, quare ego serui mei hilarius responsum & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? Quis sum, cuius aures laedi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus: ego non ignoscã pigris, negligentibus, garrulis? Puerum aetas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primũ offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Saepe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. Inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. Pro quocunque illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibiipsi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas dum vitat, incidat.

CAP. XXV.

QVomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & aequiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera, etiam ex regia duci: sic animo aequiore feret ab aliquo laedi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quòd si etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam causam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. Se ipse castigabit. Denique dabit poenas. Non est quòd cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbae, & altius steterit quisquis despexit lacessentes. Proprium est magnitudinis verae, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratũ canum lenta respexit. Sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modo altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. Nec homini tantum, sed ipsi fortunae respondet: Omnia licet facias, minor es, quàm vt serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. Plus mihi nocitura est ira, quàm iniuria. Quid ni plus? Illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est.

CAP. XXVI.

NOn possum, inquis, pati. Graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. Quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adijce nunc, quòd id agis vt iram feras & iniuriam. Quare fers aegri rabiẽ, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? Nempe quia videntur nescire, quid faciunt. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrociniũ est. Quid ergo? inquis, impune illi erit? Puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim factae iniuriae poena, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quàm qui ad supplicium paenitentiae traditur. Denique ad condicionem rerũ humanarum respiciendum est, vt omnium accidentium aequi iudices simus. Iniquus autem est, qui cõmune vitium singulis obiecit. Non est Aethiopis inter suos insignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. Vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut foedum, quod genti suae publicum est. Et ista quae retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit. Vide nunc, quanto in his iustior venia sit, quae per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis hulcus publicum abscondo? Omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? Pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus. Mali inter malos viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuae facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. Sed iam aliquem fortasse laesisti: sed laedes.

CAP. XXVII.

NOli aestimare hanc horam, aut hunc diem. Totum inspice mentis tuae habitum. etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quàm ulcisci. Multum tẽporis ultio absumit. Multis se iniurijs objicit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quàm laedimur. Quanto melius est, abire in diuersum, nec vitia vitijs componere. Num quis satis constare sibi uideatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista inquis, peccare se nesciunt. Primum, quàm iniquus est, apud quẽ hominem esse, ad impetrandam ueniam nocet. Deinde, si cetera animalia irae tuae subducit, quòd

consilio

consilio caret: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habeat si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem mentis? Peccauit. Hoc enim primum hoc enim extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit: Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota uita inter errores uolutabitur. Mansuete immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissime & in ira dicetur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? Si aliquando, satius est iram relinquere, quàm ab ira relinqui. Sin semper haec cogitatio durabit, uides quàm impacatam tibi denunties uitam. Qualis enim erit semper tumentis.

CAP. XXVIII.

ADijce nunc, quòd nisi bene te ipse succenderis, & subinde causas quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. Quanto satius est à te illã vinci, quàm a se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim causae supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illo furor rapiet, & illinc alio: & nouis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis. Quanto nũc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Remp. administrare, transferre in res domesticas operam: quàm circunspicere quid alicui possis facere mali, quo aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas: cũ id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiã si cum inferiore concurses? Vinctũ licet accipias, & ad arbitrium tuum omnipatientiae expositum: saepe nimia vis caedẽtis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiae est nacta materiam. Adijce nunc, quod nihil tã imbecille natum est, vt sine elidentis periculo pereat. Imbecillos valentissimis alias dolor, alias casus exaequat. Quid, quod plaeraq. eorũ propter quae irascimur, offendunt nos magis quam laedunt. Multũ autẽ interest, vtrum aliquis voluptati meae obstet, an desit: eripiat, an non det. Atqui in aequo ponimus, vtrũ aliquis auferat, an neget: vtrum spem nostram praecidat, an differat: vtrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam vero non tantum iustas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. His tamen nõ ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus. Immo, quod est incredibile, saepe de facto bene existimamus, de faciente male.

CAP. XXIX.

AT mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriae pertinacissimum suspicit, & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum uehiculumque domini cursu non exaequat, si inter quotidianas uigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à seruitute urbana & feriata translatus ad durum opus. Distinguamus, utrum aliquis nõ possit an nolit. Multos absoluemus, si coeperimus ante iudicare quam irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. Deinde quamuis vana nos concitauerint, perseueramus, ne videamur coepisse sine causa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas irae. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iuste irascendi, grauiter irasci. Quãto melius est, initia ipsa perspicere, quàm leuia sint, quàm innoxia. Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes.

CAP. XXX.

FRiuolis turbamur, & inanibus. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram aspis exurgit. Vrsos leonesque mappa proritat. Omnia quae natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana. Idem inquietis & stolidis ingenijs euenit: rerum suspicione feriuntur: adeo quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia, in quibus frequentissima, certe acerbissima iracundiae materia est. Carissimis enim irascimur, quòd minora nobis praestiterint, quàm mente concipimus, quàm quae alij tulerint: cum vtriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit? nostra nos sine comparatione delectẽt. Nunquam erit felix, quẽ torquebit felicior. Minus habeo quàm speraui? sed fortasse plus speraui quàm debui. Haec pars maxime metuenda est. Hinc perniciosissimae irae nascuntur, & sanctissima quaeque inuasurae. Diuum Iulium plures amici confecerunt quàm inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neq. enim quisquam liberalius victoria vsus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desiderijs posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat vnus? Vidit itaq. strictis circa sellam suam gladijs commilitones suos, Cimbrum Tillium acerrimum paulo ante suarum partium defensorem, aliosque post Pompeium demum Pompeianos.

CAP. XXXI.

HAec res sua in reges arma conuertit, fidissimosque eo compulit, vt de morte eorum cogitarẽt, pro quibus & ante quos mori votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti sua placent. Inde dijs quoque irascimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum sequatur à tergo ingentis inuidiae. Tanta tamen importunitas hominũ est, vt quamuis multum acceperint, iniuriae loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi praeturam: sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces: sed non fecit ordinarium consu-

consulem. At me numerari voluit annum: sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum: sed cur in vnum? Consummauit dignitatem meam: sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quae debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias pro his quae accepisti. Reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti? primum te esse in animo amici tui laetare. Multi te vincunt? Considera, quanto antecedas plures, quàm sequaris.

CAP. XXXII.

QVod sit in te maximum vitium quaeris? Falsas rationes conficis: data magno aestimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. Quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? Non peribit potestas ista, si differetur. sine id tēpus veniat, quo ipsi iubeamus. Nunc ex imperio irae loquimur. cum illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis aestimanda. In hoc enim praecipue fallimur. Ad ferrum venimus, ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, castigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quam omnia per quae laedi videmur, exigua, misera, puerilia sint? Ego uero nihil magis suaserim, quam sumere ingentem animum, & haec propter quae litigamus, discurrimus, anhelamus, videre quam humilia & abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis est: haec fora defatigat, patres liberosq; cōmittit, venena miscet, gladios tā percussoribus quàm legionibus tradit. Haec est sanguine nostro delibuta. Propter hanc vxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratuum premit turba: Reges saeuiunt, rapiuntque & ciuitates longo saeculorum labore constructas euertunt, vt aurum argentumque in cinere vrbium scrutentur.

CAP. XXXIII.

LIbet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum basilicae resonant: euocati ex longinquis regionibus iudices sedent, iudicaturi, vtrius iustior auaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum aeris, aut imputatum à seruo denariū, senex sine herede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter vsuram haud millesimam, valetudinarius foenerator distortis pedibus, & manibus ad computandum modo relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quae cum maxime depromimus, pecuniam proferas, si in medium proijcias, quicquid thesauri tegunt, auaritia iterum sub terras referente quae male egesserat, omnem istam cōgeriem dignam non putem, quae frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quae nobis lacrimas educunt.

CAP. XXXIIII.

CEdo nunc persequere cetera, cibos, potiones, horumque causa paratam ambitionem, munditias, verba contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienae: quibus efficitur, vt inter iniurias naturae numeretur sermo homini datus. Crede mihi: leuia sunt: propter quae non leuiter excandescimus, qualia quae pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his quae tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quòd exigua magno aestimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum criminatus est: hic scortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odij causa est, idem velle.

CAP. XXXV.

ITer angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & late patens via ne populos quidem collidit. Ista quae appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertum & vxorem, & clientem. Deinde idem de Rep. libertatem sublatam quereris, quàm domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, cōtumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. Immo coram patrefamilias. Quid clamas? Quid vociferaris? Quid flagella media coena petis, quod serui loquuntur, quod non eodem loco turba contionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, vt non modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant. Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces, & fremitus animaliū, latratusque. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinnitum aeris, ad ianuae impulsum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si male instituti sunt. macula offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam naeuis, qui nolūt domi nisi auro pretiosa calcare: aequissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & maiorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inaequales,

CAP. XXXVI.

QVid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quàm opinio illic aequa & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. Natura patientes sunt, si animus illos desinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat

hoc

hoc Sextius, vt consummato die cū se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animū suū: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quae sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? Qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur, quàm tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me causam dico. Cum sublatum e conspectu lumen est, & cōticuit vxor, moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscōdo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es. Noli postea congredi cum imperitis. Nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti quàm debebas: itaq. non emēdasti, sed offendisti. De cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

CAP. XXXVII.

Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrime patitur. In conuiuio quorundā te sales, & in dolorem tuū iacta verba tetigerunt? vitare vulgaré conuictum memento. solutior est post vinum licentia, quia ne sobrijs quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicuius, aut diuitis, quod intrantem submouerat, & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irasceris ergo cathenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. Recede longius, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quòd custodit litigatorum turba limen obsessum. Nunc ille qui intra iacet, felix fortunatusq. est: & beati hominis ac potentis iudicat indicium, difficilem ianuam. nescit durissimū esse ostium carceris. Praesume animo, multa esse tibi patienda. Nunquis se hieme algere miratur? Nunquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quae praeparatus venit. Minus honorato loco positus, irasci coepisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi praeferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? Honestiorem te aut turpiorem potest facere puluinus? Non aequis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? Ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset.

CAP. XXXVIII.

Vis tu aequo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. Nunquid maiorem quàm Diogeni philosopho Stoico? Cui de ira cum maxime differenti, adolescēs proteruus inspuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius: cui cum causam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui saliua, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, abstersit faciem, & ait: Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum si aut non sentit iracundiam, aut superior est.

CAP. XXXIX.

Videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primā iram non audebimus oratione mulcere; surda est & amens: dabimus illi spatium. remedia in remissionibus prosunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum, quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum vt citius definat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoq. impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis instrumenta. Simulabit iram, vt tanquā adiutor & doloris comes plus auctoritatis in consilijs habeat: moras nectet: & dum maiorem quaerit poenam, praesentem differet. Omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit: aut pudorem illi cui non resistat, incutiet aut metum. Si infirmior: sermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumētem mammam leniter fouet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto: eadem quia non expectauit, dolorem tulit.

CAP. XXXX.

Quaedam non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur cadat. Indignor mehercule & non inuenio dolendi modum: sed tempus expectandum est. dabit poenas. Serua istud in animo tuo. cum potueris, & pro mora reddes. Castigare vero irascentem, & vltro obuiam ire ei, incitare est. Varie aggredieris, blandeque: nisi forte tanta persona eris, vt possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus: cum cenaret apud Vedium Pollionem, fregerat vnus ex seruis eius crystallinum. ad moxtem rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: muraenis obijci iubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriae causa facere? saeuitia erat. Euasit e manibus puer, & confugit ad Caesaris pedes: nihil aliud petiturus, quàm vt aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Caesar & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi iussit, compleriq. piscinam. Fuit Caesari sic castigandus amicus: bene vsus est viribus suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis poenis lacerari? Si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? Tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas vbi Caesar est?

CAP.

CAP. XXXXI.

SIc instandum potentiae est vt iram ex superiori loco aggredi possit, male tractabilem, ac talem duntaxat, qualem modo retuli: feram, immanem, sanguinariam, quae iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit praeceptorum salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad vnius honesti cupiditatem. Conscientiae satisfiat. nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dũ bene merearis. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simulac aequalitas vitae fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in se utile taeter ille & hostilis affectus. At omnia e contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, caedibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriae memor, non infamiae metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

CAP. XXXXII.

CAreamus hoc malo, purgemusque mentem, & extirpemus radicitus ea vitia, quae quamuis tenuia vndecunq. haeserint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malae rei temperamentum est? Poterimus autem, adnitamur modo. Nec vlla res magis proderit, quàm cogitatio mortalitatis. Sibi quisq. vt alteri dicat: Quid iuuat tanquam in aeternum genitos iras indicere, & breuissimam aetatem dissipare? Quid iuuat dies, quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? Non capiunt res istae iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? Quid certamina nobis accersimus? Quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. Iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? Stat super caput fatum, & pereuntis dies imputat, propinsq. ac propius accedit. Istud tempus quod alienae destinas morti, fortasse citra tuam est.

CAP. XXXXIII.

QVin potius vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris praestas? Quin potius amabilem te, dum viuis, omnibus: desiderabilem, cum excesseris, reddis? Et quid illum nimis ex alto tecum agentem detrahere cupis? Quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum exterrere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? Sustine paulum. Venit ecce mors, quae nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenae spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum, quos, cum alter alterum vexarit, suus confector expectat. Idem facimus. Aliquem nobiscum alligatũ lacessimus: cum victo victoriq. finis aeq. maturus immineat. Quieti potius pacatique, quantulumcumq. superest, exigamus. nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Saepe rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interuentus ferae, latronẽ viatoremq. diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, vbi metus maior apparuit. Quid nobis cũ dimicatione & insidijs? Nunquid amplius isti cui irasceris, quàm mortẽ optas? Etiam te quiescente morietur. perdis operam. Facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, vtique occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quàm qui pusulam concupiscit. hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. siue de vltimis supplicijs cogitas, siue de leuioribus, quantulum est temporis: quo aut ille poena sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? iam ipsum spiritum expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam mortalitas aderit.

Notae in libros de ira coniungentur cum ijs quae sunt in libros de Clementia.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE AD NERONEM CAESAREM DE CLEMENTIA LIBER PRIMVS

CAP. I.

SCRIBERE de clementia, Nero Caesar, institui: vt quodammodo speculi vice fungerer, & te tibi ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exultaturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitae necisque gentibus arbiter, qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronuntiat. Ex nostro responso laetitiae causas, populi, vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi volente propitioque me floret. Haec tot millia gladiorum, quae pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus exscindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumq. capiti regium circumdari decus oporteat, quae ruant vrbes, quae oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quae saepe tranquillissimis pectoribus quoque patientiam extorsit, non ipsa ostentandae per terrores potentiae, dira, sed frequens magnis imperijs gloria. Conditum, immo constrictum apud me ferrum est. Summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. Nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est. Seueritatem abditam, clementiam in promptu habeo. Sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus sim. Alterius aetate prima motus sum, alterius vltima. Alium dignitati donaui, alium humilitati. Quoties nullã inuenerã misericordiae causam, mihi peperci. Hodie dijs immortalibus, si a me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc Caesar praedicare audacter, omnium quae in fidem tutelamq. tuã venerunt, nihil per te, neq. vi, neque clam Reip. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos aestimatores nacta est. Refertur tibi gratia. Nemo vnus homo vni homini tam carus vnquam fuit, quàm tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. Nemo iam diuum Augustũ, nec Tiberij Caesaris prima tempora loquitur: nec quod te imitari velit exemplar extra te quaerit. Principatus tuus ad eum gustum quem dedisti exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre. Ficta cito in naturam suam recidũt. quibus veritas subest, quaeque (vt ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliusq. procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se statim nobilis indoles daret. Iam vota publica in tuto sunt. Nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatae cupiditates sunt vnquam, vt in eo quod contigit, desinant. Gradus a magnis ad maiora fit: & spes improbissimas complectuntur insperata assecuti. Omnib. tamen nunc ciuibus tuis & haec confessio exprimitur, esse se felices: & illa, nihil iam his accedere bonis posse, nisi vt perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis laetissima forma Reip. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Praecipue tamen aequalis ad maximos imosque peruenit clementiae tuae admiratio. Caetera enim bona pro portione fortunae suae quisque sentit, aut expectat maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, vt non stare in conspectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

CAP. II.

ESse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola haec virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinae apud aegros vsus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis poena digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interdum fortuna pro culpa est: nec innocentiae tantum clementia succurrit, sed saepe virtuti: quoniam quidẽ condicione temporũ incidunt quaedam, quae possint laudata puniri. Adijce, quod magna pars hominum est, quae reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgo ignoscere decet. Nam vbi discrimen inter

malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quae sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgatem clementiam oportet, nec abscissam. Nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli. Modũ tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quicquid aequo plus futurum est, in partem humaniorem praeponderet. Sed haec suo loco melius dicentur.

CAP. III.

Nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumissionis. Secunda, quae naturam clementiae habitumque demonstret. Nam cum sint vitia quaedam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. Tertio loco quaeremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & vsu suam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cum sit nulla humanior, constet necesse est: non solum inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono genitum videri volumus: sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad vtilitatem suam spectant. Nam si quietem petit & otium, hanc virtutem naturae suae nactus est, quae pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clemẽtia ex omnibus magis, quàm regem aut principem decet. Ita enim virtutes magnis viris decori gloriaeque sunt, si illis salutaris potentia est. Nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quàm pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur: quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus, certatim aduolant, obijcere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubijs muniunt, latera obiecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis vrbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque iactandi, quocunque desiderauerit imperantis salus. Nec haec vilitas sui est, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrũ, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. Quemadmodum totũ corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus, tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt: illum haec cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus: cũ ille imperauit, siue auarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, siue ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntarie subsiluimus: sic haec immensa multitudo, vnius animae circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se, ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IIII.

Suam itaque incolumitatem amant, cum pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohaeret: ille spiritus vitalis, quem haec tot millia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus & praeda, si mens illa imperij subtrahatur,

Rege incolumi mens omnibus vna.

Amisso rupere fidem.

Hic casus Romanae pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre frenos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, haec vnitas & hic maximi imperij contextus, in partes multas dissiliet: idemq. huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo principes regesque, & quocunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur, vt is quoq. carior sit, in quem se Resp. conuertit. Olim enim ita se induit Reip. Caesar, ut diduci alterum non possit sine vtriusq. pernicie. Nam ut illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V.

Longius uidetur recessisse à proposito oratio mea. At mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum, uides, ut puto, quam necessaria clementia sit. Tibi enim parcis, cum uideris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus. Et si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne ultra quã necesse sit incidas. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus, secundum naturam, maxime tamen decora imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum saeuitia bellum est. Cum autem uirtutibus inter se sit concordia, nec ulla altera melior aut honestior sit: quaedam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunam retundere? Haec tamen in bona fortuna laxiorem locum habet, meliusque in tribunali quàm in plano conspicitur. Clementia in quamcunque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque praestabit. Sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est mirabilius, quàm eum cuius irae nihil obstat, cuius grauiori sententiae ipsi qui pereunt assentiũtur, quẽ nemo interrogaturus est, immo si uehementius excanduit, nec deprecaturus quidem,

dem, ipsum sibi manum inijcere, & potestate sua in melius placidiusque vti, hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo praeter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones semper despicere. Muliebre est: furere in ira. Ferarum vero, nec generosarum quidem, praemordere & vrgere proiectos. Elephantes leonesque transeunt, quae impulerunt. Ignobilis bestiae pertinacia est. Non decet regem saeua, nec inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exaequat. At si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortunae: quae nunquam magis suspici debet, quàm cum illi contingit idem posse quod dijs, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quàm mali. Deorum itaque sibi animum asserens princeps, alios ex ciuibus suis, quia vtiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. VI.

COgitate in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quoties aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viae postulantur, in qua consumitur, quicquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quaestoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quaerit? Quotus quisque accusator vacat culpa? Et nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quàm qui illam petere saepius meruit. Peccauimus omnes: alij grauia, alij leuiora, alij ex destinato, alij forte impulsi, aut aliena nequitia ablati; alij in bonis consilijs parum fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed vsq. ad extremum aeui delinquimus. Etiam si quis tam bene purgauit animum, vt nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII.

QVoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atq. erroribus numina? expedit vsque ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra haruspices colligant? Quòd si dij placabiles & aequi delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto aequius est hominem hominibus praepositum miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant. Atqui non alia facies est quieti moderatiq. imperij, quàm sereni caeli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. Possunt enim laedi, dolorque eorum ab iniuria uenit. Timent praeterea contemptum: & non retulisse laedentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem irae suae gerere, liberius est. Leues inter paria ictus sunt. Regi vociferatio quoq. verborumq. intemperantia non ex maiestate est.

CAP. VIII.

GRaue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent. Ista inquis, seruitus est, nõ imperium. Quid tu non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia condicio est eorum, qui in turba quam non excedunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu luctãtur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis cauendum est, qualem famam habeãt, quàm qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sunt. Quàm multa tibi non licent, quae nobis beneficio tuo licent. Possum in qualibet parte vrbis solus incedere sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare à fortuna tua non potes, obsidet te, & quocunque descendis, magno apparatu sequitur. Et haec summa magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem; sed cum dijs tibi communis ista necessitas est. Nam illos quoque caelum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quàm tibi: Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis quàm soli latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, nisi vt uocem tuam quae vbique sunt gentes excipiant. Irasci non potes, nisi vt omnia tremant. Sic neminem potes affligere, nisi ut quicquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius, quàm nocent: non sine causa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur, in eo qui omnia potest. Adijce nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequẽs vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: uoluntas oportet ante saeuiendi, quàm causa deficiat. Alioquin quemadmodum praecisae arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorũ genera ut densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum tollendo. Parentes

enim liberique eorum qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt. Hoc quàm verum sit, admonere te exemplo domestico volo.

CAP. IX.

Diuus Augustus fuit mitis princeps, si quis illum à principatu suo aestimare incipiat: in communi quidem Rep. cum hoc aetatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum absconderat, iam insidijs M. Antonij consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnam stolidi ingenij virũ insidias ei struere. Dictum est & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. Vnus ex conscijs deferebat. Constituit se ab eo vindicare. Consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proscriptionis edictum inter coenam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias: Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me solicito? Ergo non dabit poenas, qui tot ciuilibus bellis frustra petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus proelijs incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituat, sed immolare? Nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi, quàm Cinnae, irascebatur. Quid viuis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si vt ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor: Et admittis, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vsitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muraena, Muraenam Caepio, Caepionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnae. deprehensus est. Iam nocere tibi non potest, prodesse famae tuae potest. Gauisus sibi, quòd aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit: dimissisque omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnae poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primum à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames. dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris inuenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed natum seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, praeteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non praestas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Male mehercule cum Republica agitur, si tibi ad imperandum nihil praeter me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm contra Caesarem aduocare? Cedo, si spes tuas solus impedio. Paulus ne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilij ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina praeferentium, sed eorum, qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quàm duabus horis locutum esse constat, cum hanc poenam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidae. Ex hodierno die inter nos amicia incipiat. Contendamus, vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post haec detulit vltro consulatum, questus, quòd non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit. heres solus fuit illi. Nullis amplius insidijs ab vllo petitus est.

CAP. X.

Ignouit abauus tuus victis. Nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primam interioris admissionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Nam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quicquid floris in ciuitate erat, clementiae suae debebat. Ipsum Lepidum quamdiu mori passus non est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. Maluit enim illum honorem vocari, quàm spolium. Haec eum clementia ad salutem securitatemque perduxit, haec gratũ ac fauorabilem reddidit, quamuis nondum subactis Reipub. ceruicibus manum imposuisset. Haec hodieque praestat illi famam, quae vix viuis principibus seruit. Deum esse, non tanquam iussi credimus. bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullã aliam causam, quàm quòd contumelias quoque suas, quae acerbiores principibus solent esse, quàm iniuriae, nulla crudelitate exequebatur: quod probrosis in se dictis arrisit: quòd dare illum poenas apparebat, cum exigeret: quod quoscunque ob adulterium filiae suae damnauerat, adeo non occidit, vt dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantum salutem, sed praestare.

CAP. XI.

Haec Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus. In adolescentia caluit: arsit ira: multa

multa fecit, ad quae inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuae audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quàm maturam. Fuerit moderatius & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras & proscriptiones. Ego vero clementiam non voco lassam crudelitatem. Haec est, Caesar, clementia vera, quam tu praestas, quae non saeuitiae paenitentia coepit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Haec est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, nō cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Praestitisti, Caesar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eo maius est mirabiliusque, quod nulli vnquam citius gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores praestat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. cum reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum execrabilis, ac breuis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunae ac licentia par est, nisi quòd tyrāni ex voluptate saeuiunt, reges non nisi ex causa ac necessitate.

CAP. XII.

QVid ergo? non reges quoque occidere solent? Sed quoties id fieri publica vtilitas persuadet. Tyrannis saeuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque praeferri multis regibus potest. Et L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet e dictatura sua, & se togae reddiderit: quis tamen vnquam tyrannus tam auide humanum sanguinem bibit, quàm ille, qui septem millia ciuium Romanorū contrucidari iussit: Et cū in vicino ad aedem Bellonae sedens exaudisset conclamationē. tot milliū sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. Seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Syllae videbantur. Sed mox de Sylla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: vtique si in hostile nomē ciues, & ex eodē corpore abrupti transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: vterque licet non minus armis valletur sed alter arma habet, quibus in munimentū pacis vtitur, alter vt magno timore, magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus aspicit. Contrarijs in contraria agitur. Nam & inuisus est, quia timetur, & timeri vult, quia inuisus est: & illo execrabili versu, qui multos dedit praecipites, vtitur:

Oderint dum metuant.

ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos, assiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacētes excitat, & omnia experiri suadet. Si feras lineis & pinna clusas contineas: easdem à tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quae fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quam vltima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei quam periculorum ostētet. Alioquin vbi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloq. regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem vtatur. Gloriosusq. miles (publicae enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis custos. At illum acerbum & sanguinarium necesse est grauentur stipatores sui.

CAP. XIII.

NOn potest habere quisquam bonae ac fidae voluntatis ministros, quibus in tormentis & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quàm bestijs homines obiectat, omnibus reis noxior ac solicitior, vt qui homines deosq. testes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel pessimum habet crudelitas: perseuerandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui iam esse malum necesse est? O miserabilem illum, sibi certe: nam ceteris misereri eius nefas sit, qui caedibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quàm domestica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumspexit quaeq. fecit, quaeq. facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit, saepe mortem timet, saepius optat, inuisior sibi quàm seruientibus. E contrario is cui curae sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiā si ex vsu est animaduertere, ostendens quàm inuitus aspero remedio manus admoueat; in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiā suam placide ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens. Felix abunde sibi visus, si fortunam suam publicauerit, sermone affabilis, accessuq. facilis, vultu qui maxime populos demeretur, amabilis, aequis desiderijs propensus, & iniquis acerbus, a tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto loquuntur, quae palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur. Bene se meriturum de liberis suis quisq. non dubitat, quibus tale saeculum ostenderit. Hic princeps suo beneficio tutus, nihil praesidijs eget: arma ornamenti causa habet.

CAP. XIIII.

Quod ergo officium eius est? Quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnunquam blande, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Nunquid aliquis sanus filium ad primã offensam exheredat? Nisi magnae & multae iniuriae patientiam euicerint, nisi plus est quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam positam reuocet: simul deplorata est, vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam principi faciendum est: quem appellauimus patrem patriae, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosae maiestati quicquid potuimus titulorũ congessimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriae appellauimus, vt sciret datam sibi potestatem patriam: quae est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos ponens. Tarde sibi pater membra sua abscindat: etiam cum absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim est vt libenter damnet, qui cito. Prope vt inique puniat, qui nimis. Erixonem, equitem Romanum, memoria nostra, quia filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphijs confodit. Vix illum Augusti Caesaris auctoritas, infestis tam patrum quàm filiorum manibus eripuit.

CAP. XV.

T. Arium, qui filium deprehensum in parricidio, exilio damnauit, causa cognita, nemo non suspexit quod contentus exilio, & exilio delegato Massiliae, parricidam continuit, & annua illi praestitit, quanta praestare integro solebat. Haec liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in consilium Caesarem Augustum. Venit in priuatos penates, assedit, pars alieni consilij fuit. Non dixit: Immo in meam domum veniat. Quod si factum esset, Caesaris futura erat cognitio, non patris. Audita causa, excussisque omnibus, & his quae adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, vt sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quae Caesaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit se T. Arij hominis locupletis heredit atem non aditurum. Dicet aliquis, pusillo animo. Timuit, ne videretur locum spei suae aperire velle, filij damnatione. Ego contra sentio. Quilibet nostrum debuisset aduersus opiniones malignas satis fiduciae habere in bona conscientia. Principes multa debent etiam famae dare. Iurauit se non aditurum hereditatẽ. Arius quidẽ eodem die & alterum heredem perdidit, sed Caesar libertatem sententiae suae redemit: & postquam approbauit gratuitam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decreuit, memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere poenae contentum esse debere patrem dixit in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timide gessisset: debere illum ab vrbe & à parentis oculis submoueri.

CAP. XVI.

O Dignum, quem in consilium patres aduocarent: o dignum, quem coheredem innocentibus liberis scriberent. Haec clementia principem decet, vt quocunq. venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, vt illum perire non sentiat, qualiscunque, pars imperij est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperandi genus. Imperat princeps ciuibus suis, pater liberis, praeceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos etiam ex leuissimis causis compescet? Vter autem praeceptor liberalibus studijs dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus haeserit: an qui monitionibus & verecundia emendare ac docere mauult? Tribunum centurionẽ, que da saeuum: desertores faciet, quibus tamen ignoscitur. Nunquidnã aequum est, grauius homini & durius imperari, quàm imperatur animalibus mutis? Atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eũ tactu blandiente permulseris. Idẽ facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique iam exercitatis vtitur ad excitandas vel persequendas feras. Nec crebro illis minatur: contundit enim animus, & quicquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adijcias his licet, tardiora agentes iumenta: quae cum ad contumeliam & miserias nata sint, nimia saeuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII.

Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quàm homo. Nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis quidem & canibus erubescere, iram exercere, pessima autem conditione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur. Atqui & morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum aegro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est, non cito spẽ proijcere, nec mortifera signa pronũtiare. Luctetur cũ vitijs, resistat; alijs morbũ suũ exprobret quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remedijs fallentibus. Agat princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestae cicatricis. Nulli regi gloria est ex saeua animaduersione.

Quis

Quis enim dubitat posse? At contra maxima, si vim suam continet, si multos irae alienae eripuit, neminem suae impendit.

CAP. XVIII.

SEruis imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat aequi boniq. natura: quae parcere etiam captiuis, & pretio paratis iubet. Quanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non ut mancipijs abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus, sed tutela. Seruis ad statuam licet confugere. Cum in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius vetet. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quàm serui sui, quod muraenas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quam serpentibus, obijci iubebat? O hominē mille mortibus dignum: siue deuorandos seruos obijciebat muraenis, quas esurus erat, siue in hoc tantum illas alebat, vt sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonstrantur, inuisique & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latius patet & infamia, atq. odium saeculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quàm numerari inter publico malo natos?

CAP. XIX.

EXcogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quàm clementia: quocunque modo is, & quocunque iure praepositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quo in maiori praestabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, sed ad naturae legem compositam. Natura enim commenta est regem: quod & ex alijs animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Praeterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen. Nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugna quaerunt. Praeterea insignis regis forma est, dissimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore. Hoc tamen maxime distinguitur: iracundissimae, ac pro corporis captu pugnacissimae sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec saeuum esse, nec vltionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens. Est enim illi mos, exercere se in paruis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec saepius liceret nocere quàm semel, nec alienis viribus exercere odia. Facile enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis aegram vitam sustinet: cum liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutarem potentiam, laetis omnibus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in ascensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque saepire. Saluum regem in aperto clementia praestabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? Si paulum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? Nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non salute praesidis sui commutatum velit? Omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicae. Quis huic audeat struere aliquod periculum? Quis ab hoc non, si possit, fortunam quoq. auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas, florent, sub quo opulenta ciuitas, copia bonorum omnium, abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quàm si dij immortales potestatē visendi sui faciāt intueremur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hoc affectare, hoc imitari decet: Maximum ita haberi, vt optimus simul habeatur.

CAP. XX.

DVabus de causis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de parte disserā, quae ipsum contingit. Difficilius est enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quàm ubi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, ut uerum excutiat, ut innocentiae faueat, ut appareat, non minus rem agi periclitantis, quam iudicis. Hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nūc illum hortamur, ut manifeste laesus, animum in potestate habeat: & poenam, si tuto poterit, donet: sin minus, temperet: longeque sit in suis, quàm in alienis exorabilior iniurijs. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum, qui cum suis stimulis exagitetur, non prosilit, qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius principe impune laeso.

CAP. XXI.

VLtio duas res praestare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quàm ut tali solatio egeat, manifestiorque uis, quàm ut alieno malo opinionem sibi uirium quaerat. Hoc dico, cū ab inferioribus petitus uiolatusq. est, Nā si quospa

res aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta. Seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animose debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his praesertim, quos scit aliquando suo fastigio obstitisse: hoc arbitriũ adeptus, vltionem impleuit, perfecitq. quantum verae poenae satis erat. Perdidit enim vitã qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam viuet, plusque nomini eius conferet incolumis, quàm si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienae virtutis est: in triumpho cito transisset. Si vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil praeter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se, quod dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus & ignotis atque humilibus eo moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quàm ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est. At in ijs qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notae clementiae vtendum est.

CAP. XXII.

TRanseamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis haec tria lex secuta est, quae princeps quoque sequi debet: aut vt eum, quem punit, emendet: aut vt poena eius ceteros meliores reddat: aut vt sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos facilius emendabis minore poena. Diligentius enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditae parcit. Impunitatis genus est, iam non habere poenae locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum. Facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium. Et minus grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit, auctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati princeps, & vitia eius facilius compescit, si patiens eorum est: non tanquam probet, sed tanquam inuitus: & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo poena videtur, quae à miti viro constituitur. Praeterea videbis ea saepe committi, quae saepe vindicantur.

CAP. XXIII.

PAter tuus plures intra quinquennium culeo insuit, quàm omnibus saeculis insutos accepimus. Multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri, & rerum naturae peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus, & vltra audaciam positum praeterire, quàm dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidae cum lege coeperunt, & illis facinus poena monstrauit. Pessimo loco pietas fuit, postquam saepius culeos vidimus, quàm cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiae, & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas: erit. Magis irascitur à communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

CAP. XXIIII.

IN senatu dicta est aliquando sententia, vt seruos à liberis cultus distingueret. Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos coepissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur. Cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto praegrauet. Non minus principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Natura contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque facilius quam ducitur. Et vt generosi atque nobiles equi, melius facili fraeno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. Plus itaq. hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in siluestre animal transire.

CAP. XXV.

QVid enim interest, oro te Alexander, leoni Lysimachum obijcias, an ipse laceres dentibus tuis? Tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem. Non exigimus à te, vt manus ista, exitium familiarium certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem caedemque satietur. Clemẽtia vocatur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maxime abominanda sit saeuitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirit, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quae varietur atq. extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cum crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo sequitur euersio: odia, venena, gladij. tam multis periculis, petitur, quàm multorum ipse periculum est: priuatisq. nonnunquã consilijs, alias vero consternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies non totas vrbes mouet. Quod late furère coepit, & omnes appetit, vndiq. configitur. Serpentes paruulae fallunt, nec publice consequuntur: vbi aliqua solitam mensuram transit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & sufflatu deussit, obteritq. quacunq. incessit, ballistis petitur. Possunt verba dare, & euadere pusilla mala: ingentib. obuiam itur. Sic vnus aeger, nec domum quidem perturbat: at vbi crebris mortibus pestilentiã esse

esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & dijs ipsis manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia uicinique aquam ingerunt. At incendium vastum, & multas iam domos depastum, parte vrbis obruitur.

CAP. XXVI.

Crudelitatem priuatorum seruiles quoque manus sub certo crucis periculo vltae sunt. Tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, excindere aggressi sunt. Aliquando sua praesidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamq. & impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu paret nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? Non aliud quàm captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia maesta, trepida, & confusa. Voluptates ipsae timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicite etiam ebrijs custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quaeritur. Apparentur licet, magna impensa, & regijs opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen e ludo in carcerem ire iuuet? Quod istud, dij boni, malum est, occidere, saeuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocunque uentum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare. Quae alia uita esset, si leones ursique regnarent? Si serpentibus in nos, ac noxijssimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & a nobis immanitatis crimine damnata abstinent suis: & tuta est etiam inter feras similitudo. Apud homines tantum nec a necessarijs quidem rabies temperat sibi, sed externa suaq. in aequo habet, quo possit exercitatior a singulorum caedibus, deinde in exitia gentiũ serpere, & inijcere tectis ignem, aratrum uetustis urbibus inducere, potentiam putat: & unum occidi, aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad uitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriusq. est, quàm illa corona OB. CIVES. SERVATOS. Non hostilia arma detracta uictis, non currus barbarorũ sanguine cruenti, non parta bello spolia. Haec diuina potentia est, gregatim ac publice seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinae potentia est.

L. ANNAEI SENECAE AD NERONEM CAESAREM DE CLEMENTIA

LIBER. SECVNDVS

CAP. I.

Vt de clementia scriberem, Nero Caesar, vna me vox tua maxime compulit: quam ego non sine admiratione, & cum diceretur, audisse memini, & deinde alijs narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnae lenitatis: quae non composita, nec alienis auribus data, subito erupit, sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus praefectus tuus, vir egregius, & tibi principi natus, exigebat à te, scriberes, in quos & ex qua causa animaduerti velles, hoc saepe dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quae Romanum imperium incolunt, quaeque iuxta iacent dubiae libertatis, quaeque se contra viribus aut animis attollunt. O vocem, in contionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba principes regesque iurent. O vocem priscae generis humani innocentiae: dignam cui redderetur antiquum illud saeculum. Nunc profecto cõsentire decebat ad aequum bonumque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem, integritatemque cum fide ac modestia surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro saeculo dare locum.

CAP. II.

Futurum hoc Caesar ex magna parte sperare & confiteri libet. Tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturq. paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. Inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa, prout animus eorum uiger

uiget aut marcet. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. Parcetur ubique manibus. Diutius me morari hic patere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. Maluerim ueris offendere, quàm placere adulando. Quid ergo est, propter quod bene factis dictisque tuis, quàm familiarissimum esse te cupio? ut quod nunc natura & impetus est, fiat iudicium. Illud mecum considero, multas uoces magnas, sed detestabiles in uitam humanam peruenisse, celebresque uulgo ferri: ut illam, *Oderint, dum metuant*. Cui Graecus uersus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet, & alia huius notae. Ac nescio quomodo ingenia immania & inuisa materia foecundiori expresserunt sensus uehementes & concitatos. Nullam adhuc uocem audiui ex bono lenique animosam. Quid ergo est? Vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud, quod ubi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III.

ET ne forte decipiat nos speciosum clementiae nomen, & in contrarium aliquando abducat, uideamus quid sit clementia, qualisque sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate ulciscendi, uel lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis poenis. Plures proponere est tutius; ne una definitio parum rem comprehendat; &, ut ita dicam, formula excidat. Itaque dici potest & inclinatio animi ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maxime ad uerum accedat, si dixerimus, clementiam esse moderationem aliquid ex merita ac debita poena remittentem. reclamabitur, nullam uirtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quae se flectit citra id, quod merito constitui posset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem; sed nulla uirtus uirtuti contraria est.

CAP. IIII.

QVid ergo opponitur clementiae? Crudelitas; quae nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis poenis. Sed quidam non exigunt poenas. crudeles tamen sunt; tanquam qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi causa occidunt. Nec interficere contenti saeuiunt; ut Sinnis ille & Procrustes, & piratae, qui captos uerberant, & in ignem uiuos imponunt. Haec crudelitas quidem: sed quia nec ultionem sequitur (nõ enim laesa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra definitionem nostram cadit: quae finitio continebat in exigendis poenis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui uoluptati saeuitia est: possumus insaniam uocare, nam uaria sunt genera eius. & nullum certius, quam quod in caedes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles uocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum saeuisse. Possumus effugere cauillationem, & ita finire, ut sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius a se: nam cum seueritate illi conuenire, certum est. Ad rem pertinet, quaerere hoc loco, quid sit misericordia. Plerique enim ut uirtutem eam laudant, & bonum hominem uocant misericordem. Haec autem uitium animi est. Vtraque circa seueritatem, circaque clementiam posita sunt: quae uitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, neue per speciem clementiae in misericordiam incidamus. In hoc, leuiore periculo erratur, sed par error est a uero recedentium.

CAP. V.

ERgo quemadmodum religio deos colit, superstitio uiolat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni praestabunt, misericordiam autem uitabunt. Est enim uitium pusilli animi, ad speciẽ alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculae sunt, quae lacrimis nocentissimorum mouentur; quae si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non causam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minime principibus regibusque bonum daturam consilium. Obijcitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Haec si per se ponantur, inuisa sunt. Videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad poenam deducere. Quod si est, quid hac secta durius, quae dediscere humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum, mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed uniuersis singulisque consulere. Misericordia est aegritudo animi ob alienarum miseriarum speciem: aut tristitia ex alienis malis concepta, quae accidere immerentibus credit. Aegritudo autem in sapientem uirum non cadit. Serena enim eius mẽs est, nec quicquam incidere potest quod illam obducat. Nihil aeque hominem, quàm magnus animus decet. Non potest autem magnus esse idem, si metus & maeror contundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunae iram reuerberabit, & ante se franget. Eandem semper faciem seruabit, placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adijce, quod sapiens prouidet, & in expedito consilium habet. Nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido uenit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, utilia excogitanda, periculosa uitanda, aequa aestimanda. Ergo non miseretur, quia est sine miseria. Cetera omnia, quae qui miserentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo faciet.

CAP.

CAP. VI.

SVccurret alienis lacrimis,non accedet:dabit manum naufrago,exuli hospitium,egenti stipem, non hanc contumeliosam,qua pars maior horum,qui se misericordes uideri uolunt, abijcit & fastidit quos adiuuat,contingique ab his timet:sed ut homo homini ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium,& cathenas solui iubebit,& ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente,uultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus,ac publicum bonum,ex quo dabit cuique partem : etiam ad calamitosos pro portione, improbandos,& emendandos,bonitatem suam permittet. Afflictis uero,& fortius laborantibus multo libentius subueniet. Quotiens poterit,fortunae intercedet. Vbi enim opibus potius utetur, aut uiribus, quàm ad restituenda quae casus impulit? Vultum quidem non deijciet,nec animum, ad aeruscantis cruis aut pannosi aridam faciem & obnixā baculo senectutem:ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia uicina est miseriae; habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule,quàm morbum esse,non hilaritatem,semper arridere ridentibus,& ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia uitium est animorum,nimis miseriae fauentium : quam si quis à sapiente exigit,prope est,ut lamentationem exigat,& in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam. Constituamus nunc quoque quid sit uenia,ut sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est poenae meritae remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare,reddūt rationem diutius, quibus hoc propositum est.

CAP. VII.

EGo ut breuiter tanquam in alieno iudicio dicam,ei ignoscitur qui puniri debuit. Sapiens autem nihil facit quod non debet,nihil praetermittit quod debet. Itaque poenam quam exigere debet, non donat:sed illud quod ex venia consequi vis,honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit,quod si ignosceret,nec ignoscit:quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se quod fieri debuit,omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit,poena non afficiet, aetatem eius emendabilem intuens. Aliquem inuidia criminis manifeste laborantem,iubebit incolumem esse:quia deceptus est,quia per vinum lapsus. Hostes dimittet saluos,aliquando etiam laudatos,si honestis causis pro fide, pro foedere, pro libertate in bellum accincti sunt. Haec omnia non veniae,sed clementiae opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet:non sub formula, sed ex aequo & bono iudicat. Et absoluere illi licet, & quanti vult,aestimare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit,iustissimum sit. Ignoscere autem est,quae iudicas punienda,non punire. Venia,debitae poenae remissio est. Clementia hoc primum praestat,vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo quam venia & honestior. De verbo (vt mea fert opinio) controuersia est,de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet,multos parum sani, sed sanabilis ingenij seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas procerasque arbores colunt,sed illis quoque quas aliqua deprauauit causa,adminicula quibus regantur,applicant. Alias circuncidunt, ne proceritatem rami premant. Quasdam infirmas vitio loci,nutriunt. Quibusdam aliena vmbra laborantibus caelum aperiunt. Secundum haec videbit perfectus sapiens,quod ingenium qua ratione tractandum sit quo modo in rectum praua flectantur.

MVLTA DESVNT.

M. AN-

M. ANTONII. MVRETI. AD LIBROS. SENECAE DE. IRA. NOTAE

I libri, vt plaeraque huius scriptoris, ita mutili decurtatique sunt, vt iusta prope causa fuerit grauiter ijs irascendi, quorum id negligentia contigit, nisi ipsimet irasci nos vetarent. Feramus hunc quoque iacturam aequo animo: & ex ijs quae supersunt, quae nobis vsui sint, studiose colligamus. Nouatum hunc Senecae fratrem fuisse, sunt qui suspicentur: & ego ab eorum sententia non abhorreo.

Ferueos cupiditate.] *Ita melius puto, quàm, vt in alijs,* Fruens.

Vltionis secum multa tracturae.] *Magnas strages, magnas ruinas daturae. Hic quoque coniecturae aliquid datum est. Alij enim libri habebant,* tractare.

Iram dixerunt breuem insaniam.] μανίαν ὀλιγοχρόνιον. *Horatius.* Ira furoe breuis est.

In quod coepit pectinax.] ἐμμανὲς ὅππῃ ὀρούσῃ. *vt Timon in Sillis de Anaxarcho dixerat.*

Iam vero.] *Hucusque docuit, quam foeda ac turpis sit ira. nunc, quae damna hominum generi importet.*

Tamquam aut curam.] *Non est dubium, quin hoc loco multa desint. In quibus, quantum e sequentibus manifesto perspicitur, definierat iram, exigendae poenae cupiditatem. Deinde argumentatus erat aduersus eam definitionem: & inter cetera argumenta illud quoque posuerat, quod populus interdum gladiatoribus ignaue se gerentibus irascitur: a quibus tamen nullam iniuriam accepit: vt propterea poenam ab eis exigi velit. Respondet autem Seneca, illam non esse veram iram, sed tantum quandam inanem irae similitudinem. Hae ipsa de re ita Cicero pro Milone.* Etenim si in gladiatorijs pugnis & in infimi generis hominum condicione atque fortuna timidos & supplices, &, vt viuere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos, & se acritee ipsi morti offerentes seruare cupimus: eorumq. nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quàm, qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus?

Irascimue, inquit.] *Alterum argumentum aduersus eandem finitionem. Poenam exigere non cupimus ab ijs, qui nos laesuri sunt, sed ab ijs tantum qui laeserunt. Irascimur autem etiam ijs qui de nobis laedendis cogitant, quamuis nondum laeserint. Non est igitur ira cupiditas poenae exigendae. Respondet, eos qui laedere nos cupiunt, animo iam & cogitatione laedere.*

Vt scias, inquit.] *Tertium argumentum. Nemo vsque eo infirmus est, vt vel potentissimo non irascatur. Neque tamen sperat, nisi plane desipiat, se ab eo penas exacturum. Aliud igitur est irasci, aliud poenam concupiscere. Duplex hic responsio est. Nam & multa cupimus quae non speramus: & in tanta rerum humanarum inconstantia sperare poenam etiam infirmissimus a potentissimo potest.*

Primum diximus.] *Vbi dixit, si nihil deest? Sed iam supra monui, multa desiderari.*

Concupiscunt autem homines & quae non possunt.] *Quaeri potest, verum ne sit quod hic dicitur, concupiscere homines etiam ea quae non possunt, an id sanae mentis hominibus vsu venire non possit. Aristoteles quidem libro secundo rhetoricorum videtur aliter sentire, quam Seneca. negat enim, quenquã cupere ea, quae se consequi non posse opinetur. Verba ipsius haec sunt.* Οὐδεὶς δὲ τῶν φαινομένων ἀδυνάτων ἐφίεται αὑτῷ. *At Aristoteles loquitur non simpliciter* περὶ τῶν ἀδυνάτων, *sed* περὶ τῶν φαινομένων ἀδυνάτων αὑτῷ. *Fieri autem potest, vt iratus quis concupiscat ea quorum compos effici non potest: cum tamen ipse ira occaecatus aliter opinetur: aut certo interea non cogitet, fieri illa possint an minus. Non pugnant autem haec: neminem cupere ea quae se nullo modo putet consequi posse: & multos cupere ea quae consequi non possint, cum aut ipsi errore ducti aliter de ijs iudicent, aut interea non cogitent talia esse. Sed nonne plena vita exemplorum est, multa cupere homines, quae sciunt nullo modo fieri posse?*

Nunc ego Triptolemi cuperem conscendere currus,

ait Ouidius: & alio loco:

O vtinam subito fieri mea munera possem.

Ita igitur excors erat, vt id putaret posse fieri? Quin etiam grauissimus philosophorum Plato, in quibusdam versibus, ait se cupere fieri caelum: vt pluribus oculis intueretur in eum quem libenter videbat. Et Anacreontis aliorumque poetarum multa consimilia vota sunt. Sed animaduertendum est in primis ipsum loquendi genus, quo in talibus vtimur. Nemo enim sanus ita dicit, Cupio volare: aut cupio fieri annulus. Sed, cuperem volare, Cuperem hoc aut illud fieri. qua oratione non id significatur, eum qui id dicit, simpliciter cupere: sed quid cuperet, si id quod dicit, fieri posset. Vellem, dij immortales fecissent, ait Cicero in deploranda Sulpicij morte, vt viuo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus: quam honores mortuo quaereremus. Muta: vbi est vellem, *vt sic,* volo: *ceteraque huic verbo consequenter. Insani hominis oratio videbitur: quae nunc pietatis humanitatisque plenissi-*

plenissima est. Intelligendum est illud quoque, verbo cupiendi aut concupiscendi nonnunquam significari simplicem quandam animi, sine vllo conatu motionem: vt, cum dicimus. Cuperem ita esse: aut, Vtinam ita esset: atque hoc modo cupere dicimur etiam ea quae fieri non queunt: & inde ait Aristoteles tertio ethicorum, voluntatem esse etiam τῶν ἀδυνάτων: interdum adsignificari eo verbo etiam conatum quendam & studium ac contentionem animi ad efficiendum id quod concupiscitur: & hoc sensu nemo vnquam sanus ea quae se nullo modo praestare ac consequi posse intelligeret, concupiuit.

Cupiditatem doloris reponendi.] *τοῦ ἀντιλυπῆσαι.*

Sed dicendum est feras ira carere, & omnia praeter hominem.] *Est & haec vna de admirabilibus illis Stoicorum sententiis, feras non irasci, sed tanquam irasci, non metuere, sed tanquam metuere: nullum denique esse in eis animi πάθος, sed tantum impetus quosdam eorum similes. πάθος enim esse auersionem quandam a ratione. quare in quibus ratio non esset, in eis ne pathos quidem esse posse. Disputantur quaedam aduersus hanc sententiam a Galeno in libris de decretis Hippocratis & Platonis.*

Regium enim illud.] *τὸ ἡγεμονικόν. quod statim vocat principale.*

Apud Graecos.] *Alij enim dicuntur proprie ὀργίλοι, qui cito irascuntur, cito placantur: alij ἀκρόχολοι, alij πικροί, alij χαλεποί. Vide Aristotelem quarto Ethicorum.*

Quaedam saeuae manu, verbis parciores.] *Inepte in alijs libris, quaedam sede manent. Haec emendatio, vt aliae plaeraeque, ex optimo & vetustissimo libro Siculo est.*

Quarundam rerum initia.] *Hac de re vide Aristotelem capite quinto libri tertij ethicorum.*

Phrenesim.] *Scio Graece dici φρενῖτιν, sed in omnibus cuiusque generis latinis veteribus libris scriptum video phrenesim, & phreneticus, non, phreniticus. Et tamen olim quidam plane phreneticus, siue, vt ipse dici malebat, phreniticus, cum quendam Varronis versum ita edidissem, vt reppereram,*

Phrenetici, septem trionum filij.

clamabat, omnes qui ita scriberent, & Graeci & Latini sermonis imperitos esse: in me, quasi primus ita scripsissem, inuehebatur: ridente me, & cum homine ad conuiciandum exercitatissimo certamen refugiente. Non debet autem cuiquam aut mirum aut nouum videri, in voce peregrina, quam veteres latini sibi vtendam sumerēt, vnam litteram mutatam esse. Illi, quae erat apud Graecos ὕλη non syluam aut suluam, sed siluam fecerunt: ijdē littera υ in diphthongum mutata, scaenam dixerunt, quae illis fuerat σκηνή. neque tropaeum, sed trophaeū, neq. hyemem, quamuis erat ab ὕω, sed hiemem vocarunt. Nilum, melonem, Ganymedem, Catamitum, Odyssea, Vlixem, Aeanta, Aiacem, nominarunt: & talantum noluerunt, quod erat τάλαντον: talentum maluerunt. Sed apud insanos, & in eo quod semel dixerunt obstinatos nihil momenta rationum valent.

Metus ex pauido fecit audacem.] *Ouidius de Anna sorore Didonis loquens:*

audacem fecerat ipse timor.

Inualidum omne natura est querulum.] *Idem docet Aristoteles secundo rhetoricorum.*

Quis enim cui medetur irascitur?] *Valde huc pertinere mihi videtur id quod de Demonacte memoriae proditum est, eum nunquam visum esse clamantem, aut immodica contentione vtentem, aut indignantem, ne tum quidem cum obiurgandus aliquis erat. Sed peccata quidem acerbe reprehendere, ijs autem qui peccassent, ignoscere solitum: cum diceret, se id medicorum exemplo facere, qui morbis quidem medentur, ira autem aduersus eos, qui aegrotant, non vtuntur.*

Et per tua alienaque volutato supplicia.] *Ita in Siculo: nisi quod pro* volutato *erat* volutate. *Alij libri misere hic deprauati erant.*

Peruersa induenda magistratui vestis.] *Praetextati, vt notum est, incedebant magistratus. sed cum ciuem quempiam capitis damnaturi erant, ponebant praetextam, eamque peruersam induebant, id est, partem illius floridiorem ac nitidiorem introrsus ad se vertebant; maeroris significandi gratia. Valerius Maximus de C. Macro.* Dum sententiae dicerentur, in moenianum conscendit; indidem cum M. Ciceronem qui id iudiciū cogebat praetextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum sed reum perijsse: nec sua bona hastae posse subijci. Ac protinus sudario quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis incluso spiritu, poenam morte praecurrit. *Ponentem videlicet praetextam, vt eam peruersam indueret: quod signum erat imminentis damnationis.*

Et conuocanda classico contio est.] *Ad incutiendum terrorem. Seneca pater.* Ascendit praetor tribunal, inspectante prouincia. Noxiae post terga ligantur manus. Statim intento ac tristi omnium vultu, fit a praecone silentium. Adhibentur deinde legitima verba. Canitur ex altera parte classicum. *Tacitus libro secundo annalium ab excessu D. Augusti.* In P. Marcium consules extra portā Exquilinam, cum classicū canere iussissent, more prisco animaduertere.

Et agi iubebo.] *Sumptum a victimario; qui saepe iterabat, Agon'? neq. percutiebat victimam, donec agere iussus esset. Ouidius.*

Semper, agat ne, rogat: nec nisi iussus agit.

Ita igitur agendi, aut lege agendi, verbum sumebant & in supplicijs. Seneca pater. Etiam quibus animaduertere in damnatos necesse est, non dicunt, occide: non, morere: sed lege age. Crudelitatem imperij verbo mitiore subducunt.

Sine ira.] *Cōgruit cū dicto Demonactis, quī cū quidā, qui ab Imperatore exercitui & prouinciae praepositus erat interrogasset, quomodo optime imperare posset: Si ira carebis, inquit: & si pauca loqueris, multa audies.*

Aduo-

Aduocatio ambitiosior.] *Aduocationẽ vocabant, tempus, quod interdum dabatur a iudice, ijs qui ad causam suam tuendam non satis instructi erant, aduocandorum amicorum causa, quorum consilio & auxilio vterentur. Cicero.* Omnibus vnde petitur, hoc consilij dederim, vt binas aduocationes postulent. *Hic noster libro sequenti:* Vtrique parti dares adnocationem, dares tempus, nec semel audires. *Ita enim legendum, non, vt vulgo,* actionem. *Idem tertio horum librorum.* Si in hoc petita erit aduocatio, apparebit, iudicium esse, nõ iram. *& paulo post.* Dum conspicimus, dum nostri sumus, aduocemus.

Nemo prudens.] *Platonicum. Si certo constare posset, neque eos qui peccarunt, neque alios eorum impunitate permotos, postea peccaturos esse, poena cessaret.*

Sine missione.] *Ea lege, vt alter cadat. Appuleius. Hodierna pugna non habet missionem.*

Η Μ᾽ ΑΝΑΕΙΡ᾽ Η ΕΓΩΣΕ.] *Anni sunt amplius triginta, cum hic locus ita a me restitutus est. In libro autẽ Siculo ita plane omnibus litteris scriptum est. Legitur & eodem modo apud Dionem.*

M. ANTONII MVRETI AD SECVNDVM LIBRVM DE IRA NOTAE

BEnigniorem.] *Faciliorem ad tractãdum, & in qua liberius excurrere posset oratio. Mela libro primo.* Quem persequi longa est magis quàm benigna materia.

Species oblatae iniuriae.] *Hoc est, quod Aristoteles dicit, iram existere* ἐπὶ φαινομένῃ ἀδικίᾳ.

Quid sit ira.] *Sed nonne priore libro, profligata iam haec quaestio est? Neq. hoc tam quaeritur, quid sit ira, quam quas animo semel occupato vires habeat. Fortassis igitur legendum,* Quid possit ira.

Ipsi puero.] *Ptolemaeo, cuius iussu Pompeius interfectus est.*

Manum ad arma misisse.] *Cum Diogenes diceret, meliorem sibi eum musicum visum iri, si eos cantus reperisset, quibus Alexander incitatus & furens cohiberi ac reprimi posset. Facile est enim eo quemque impellere, quo suapte sponte propensus est.*

Iudicia patris.] *Agit de inofficioso.*

Septa.] *In campo Martio: quae alio nomine ouilia vocabantur.*

Infitiationes.] *vt eorum qui mutuum, aut depositum abnegant. Martialis.*

In ius o fallax atq. infitiator eamus.

Formido.] *Huius meminit & libro primo de clementia. Virgilius.*

Puniceaeq. agitant pauidos formidine pennae. *Hanc Gratius ita describit.*

Sunt, quibus immundo decerptae vulture plumae
Instrumentum operis fuit, & non parua facultas.
Tantum inter niuei iungantur vellera Cygni.
Et satis armorum est. hae clara luce coruscant.
Terribiles species. ab vulture dirus auaro
Turbat odor siluas, meliusq. alterna valet res. *Nemesianus.*
Linea quinetiam, magnos circundare saltus
Quae possit, volucresq. metu concludere praedas,
Digerat innexas non vna ex alite pinnas.
Namq. vrsos, magnosq. sues, ceruosq. fugaces
Terrificant, liniq. vetant transcendere septum.

Seneca tragicus.

Picta rubenti linea pinna
Vano claudat terrore feras.

Nec vt quibusdam visum est.] *Aduersus nobilem & omnium sermone celebratam Hesiodi sententiã, qua virtutem in arduo, nequitiam in procliui esse dicit.*

Inite modo.] *verbum vsitatum etiam in formulis. Vtrisq. superstitibus praesentibus, hãc viã dico. Inite viã. Quidam tamen qui recta corrigebat, deprauata magis etiam distorquebat, mutare hoc apud Ciceronem voluit,*

Nce

Nec praedam.] *Male antea,* Nec prædonem.

Refect quantum quisque.] *Vide Galeni libellum,* ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεται.

Quod pueris Plato negandum putat.] *Plato libro secundo de legibus.* πρῶτον μὲν τοὺς παῖδας μέχρις ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τὸ παράπαν οἴνου μὴ γεύεσθαι. διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ὀχετεύειν εἴς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν πρὶν ἐπὶ τοὺς πόνους ἐγχειρεῖν πορεύεσθαι, τὴν ἐμμανῆ εὐλαβουμένους ἕξιν τῶν νέων.

Quod flenti negatum fuerit, quieto offeratur.] *Expreßit vocem vsitatam olim nutricibus ad pueros flentes. Desine flere: & accipies.* Μὴ κλαῖε καὶ λήψῃ. *plutarchus* περὶ ἀοργησίας.

Ille tyrannicida.] *Zenonem Eleaten dicit. de quo vide Valerium libri tertij capite tertio: & Laertium in vita ipsius.*

Ab Hippia.] *Ita plane liber Siculus, sed hunc tyrannum alij Phalarim, alij Nearchum, alij Diomedontem vocant.*

Vbi animum simul & corpus.] *Hac de re ita Plutarchus.* ἤδη γὰρ ἀρχὰς ἔχει μεγάλας ἀεὶ καὶ ἰσχυράς. ἀλλὰ καὶ σκῶμμα καὶ παιδιὰ, καὶ τὸ γελάσαι ποτὲ καὶ διανεῦσαι, καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλοὺς εἰς ὀργὴν καθίστησι.

M. ANTONII MVRETI
AD TERTIVM LIBRVM SENECAE DE IRA NOTAE.

IRA impendit.] *Est quidem in libris veteribus* Incendit: *sed* impendit *legendum, & praecedentia & sequentia manifesto declarant.*

Si neque priuatim neque publice.] *Hoc est, quod Epicurus sapientis esse dicebat.* τὰ ἑαυτοῦ πράττειν. *Cicero, negotium suum agere. Verba Democriti ita leguntur apud Plutarchum.* μὴ πολλὰ πρήσσειν, μήτε ἰδίῃ, μήτε κοινῇ. *Conuertit autem ea Seneca etiam in libro de tranquillitate vitae.*

Et secundas agere.] *Horatius.*

Vt puerum saeuo credas dictata magistro
Reddere, vel partes mimum tractare secundas.

Qui comitiali vitio.] *Plutarchus.* Ἀγησίλαον ἐν κράτιστον ἢ φεύγειν καὶ ἀποκρύπτειν καὶ καθορμίζειν ἑαυτὸν εἰς ἡσυχίαν, ὥσπερ ἐπιληψίας ἀρχομένης συναισθανομένους.

Ne sis curiosus.] *Sophocles.* τὰ πάντα φωρῶν, αἰσχρὰ φωράσει βροτῶν.

In Socrate.] *Plutarchus.* ὁ σωκράτης ἐοίκει διδάσκειν κινουμένου τραχύτερον αὐτοῦ πρός τινα τῶν φίλων, πρὸ κύματος ὥς τινα πνοίαν ἄκραν συλλαμβάνειν, ὑφιέναι τε τῇ φωνῇ, καὶ διαμειδιᾶν τῷ προσώπῳ, καὶ τὸ βλέμμα πρᾳότερον παρέχειν.

Et occisos in conspectu parentis abiecit.] *Alij scripserant* otiosos. *Altum sane & pingue illud otium fuit. At alio loco, vbi erat* iuuenum otiosorum, *fecerant* occisorum.

Et hostium & ciuium.] *Non dubitaui coniectura fretus ita scribere: cum librorum partim haberent,* iudicium, *partim* uindicum.

Gynden late fusum amnem.] *Hoc ipsum ita narrat Freculphus episcopus Lexouiensis.* Cyrus cunctis aduersum quos ierat perdomitis, Assyrios & Babyloniam petit gentem: vrbemq. tunc cunctis opulentiorem. sed impetum eius Gyndes fluuius secundae post Euphraten magnitudinis intercepit. nam vnũ regiorum equorum, candore formaq. excellentem, transmeandi fiducia persuasum, qua per rapacem alueum offensi vado vertices attollebantur, acceptum praecipitatumque merserunt. Rex iratus, vlcisci in amnem statuit, cõtestans, eum, qui nunc praeclarum equitem vorauisset, feminis, vix genua vndis attingentibus, permeabilem relinquendum. haec peragendo segnior, totis copijs, perpeti anno, Gynden fluuium per magnas concisum diductumque fossas, in cccclx. alneos comminuit.

Antigonus.] *Narrantur & haec prope eodem modo a Plutarcho.*

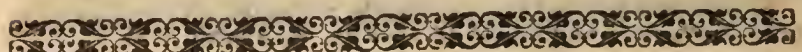
Hoc enim est primum, hoc extremum.] *Ironia est. Significat enim neque primum, neque extremum peccatum esse.*

Euocati ex longinquis regionibus.] *Ad dijudicandas potentiorum controuersias interdum e prouincijs homines spectatae fidei & prudentiae euocabantur, qui neq. gratia neq. odio permoti, verius ac sincerius iudicarent. Hoc primum a Graecis institutum fuisse narrat Plutarchus.* ἐκκαλοῦντες χρόνους καὶ ξενικὸν δικαστήριον αἱ πολλαὶ

τοῖς ἄλλοις τὸ πρῶτον ἀπιστεῖν τῷ πρὸς ἀλλήλους ἐπιχειρήσειν, ἀλλὰ βίας δικαιοσύνης, ὥσπερ ἕτεροι πρὸς τὴν ἀναγκαίαν, μὴ φο-
μένοις παρ' αὐτοῖς ἀνθεῖν.

Pacem demus animo.] *Male huc assuta sunt omnia vsque ad finem libri: neque cohaerent cum superioribus. sed pertinent ad illum locum vbi quaeritur, num ira habeat aliquid vtile: & moderam, da ne an penitus tollenda sit.*

Ridere solemus.] *Inepte antea*, videre: *& paulo post*, suus confector: *cum legendum sit*, sus confector.

M· ANTONII· MVRETI
AD· LIBROS· SENECAE
DE· CLEMENTIA
NOTAE.

NEMO sub initia imperij Nerone clementior visus est: siue illa naturalis ingenij bonitas, siue simulatio fuit. At postea vel deprauata, vel retecta natura, & foras erumpente saeuitia, ita se gessit, vt nomen Neronis, non iam hominis, sed crudelitatis ac feritatis nomen esse videatur. Ad eum adhuc adolescentulum Seneca hos libros scripsit, vel vt eum in proposito confirmaret, vel, quod magis puto, verens ac prospiciens id quod postea contigit, vt ei clementiae pulchritudinem crudelitatis, turpitudinem ostenderet. Sed vt agri, sic ingenia quaedam sunt, quae nullo vnquam cultu mitescunt.

Et te tibi ostenderem.] *Hoc enim speculi munus est. Genus loquendi Horatianum est.*

Haec ego procurare, & idoneus imperor, & non
Inuitus. ne turpe toral, ne sordida mappa
Corruget nares: ne non & cantharus & lanx
Ostendat tibi te.

Quae pax mea comprimit.] *Male in alijs, pacs mea. Sic infra. Tibi in tua pace armato viuendum est.*

Quaestoribus.] *Ita nunc vocat quaesitores, id est, eos qui publica iudicia exercent.*

Cuius non membra haruspices colligant?] *Fulguritorum membra haruspices colligebant, & eo ipso in loco sepeliebant, vbi quis de caelo tactus erat. Ab alijs sepeliri eos, aut alium in locū transferri, nefas putabatur.*

Mollissimo genere poenae contentum esse de hoc patrem dixit.] *Terentianum.*

Pro peccato magno paulum supplicij satis est patri.

Haec tria lex secuta est.] *De his tribus puniendi causis quaedam non indigna scitu disputantur libro sexto noctium Atticarum, capite xiiij.*

Pater tuus.] *Claudium dicit, qui Neronem adoptauerat.*

Altissimi viri.] *Solonem intelligit.*

Dicta est aliquando.] *Male alij* Indicta. *neque enim sententiam indicere latine dicitur.*

Vt seruos a liberis cultus distingueret.] *Nunquid igitur Romae antiquis temporibus idem liberorum ac seruorum cultus fuit? Haec quidem Senecae verba ita id aperte videntur ostendere, vt nullus dubitationi supersit locus. At ciues Romani togam ferebant. Seruis autem certe togae ius non fuit. Praeterea principio belli ciuilis inter Caesarem & Pompeiū, tribuni ex vrbe ad Caesarem profugisse dicuntur, θεραπόντων ἐσθῆτας ἐνδῦντες id est, seruili veste, ne agnoscerentur. quaenam autem est haec seruilis vestis, si inter liberorum & seruorum cultum nihil intererat? Sed certe ne tenuiores quidem e populo togam ferre soliti erant: tunicati fere incedebant. Horatius.*

Vilia vendentem tunicato scruta popello.

togam fere non sumebant, nisi cum obituri erant officia. ideoq. Martialis raram togam numerat inter partes felicitatis. & idem significatur illo epigrammate.

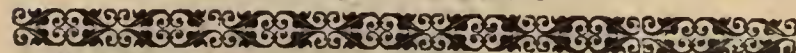
Denarijs tribus inuitas, & mane togatum

Obser-

Obseruare iubes limina Basse tua,

Tunicati autem incedebant & serui.

OB CIVES SERVATOS.] *Multa vidi vetera nomismata, quorum in altera parte facies erat alicuius imperatoris, in altera corona querna cum his litteris.* OB CIVES SERVATOS.

AD LIBRVM SECVNDVM.

HIC non tam liber est, quàm ἀποσπασμάτιον quoddam libri. Itaq. quod quaedam cohaerere cum superioribus non videntur, non Senecae culpa est, sed librariorum.

Tibi principi natus.] *Multo hoc melius, quàm, vt in alijs,* notus.

Principes regesq. iurent.] *Iurare in verba, latine & eleganter dicitur. Iuramentum facere in verba, barbarum est. In libro vetere non erat,* faciant: *& pro* iuramentum *erat* Iurament. *Deleui duas litteras, & feci,* Iurent. *fortaßis legi poterat,* iurarent.

L. ANNAEI SENECAE DE VITA BEATA

AD. GALLIONEM. FRATREM

LIBER. VNVS

CAP. I.

VIVERE, Gallio frater, omnes beate volunt: sed ad peruidendū quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoq. non est facile cōsequi beatam vitam, vt ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam citatius fertur, si via lapsus est: quae vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli causa fit. Proponendum est itaq. primum, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus: intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur: quantoq. propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim vagamur, nō ducem secuti, sed fremitum & clamorē dissonum in diuersa vocantiū, conteritur vita inter errores, breuis, etiā si dies noctesq. bonae menti laboremus. Decernatur itaq. & quo tendamus, & qua, nō sine perito aliquo, cui explorata sint ea in quae procedimus. Quoniam quidē non eadem hic, quae in ceteris peregrinationibus condicio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolae non patiuntur errare. At hic tritissima quaeq. via & celeberrima maxime decipit. Nihil ergo magis praestandū est, quàm ne pecorum ritu sequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quàm quòd ad rumorem componimur, optima rati ea, quae magno assensu recepta sunt, quorumq. exempla multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cum ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vita accidere videas licet: nemo sibi tantum errat, sed alij erroris causa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum vnusquisque mauult credere quàm iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditur. Versatq. nos & praecipitat traditus per manus error, alienisq. perimus exemplis. Sanabimur, si modo separemur à coetu. Nunc vero stat contra rationē defensor mali sui populus. Itaq. idem euenit quod in comitijs, in quibus eos factos praetores ijdem qui fecere mirantur, cum se mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. Hic exitus est omnis iudicij, in quo lis secundum plures datur.

CAP. II.

CVm de beata vita agitur, non est quòd mihi illud discessionum more respondeas: Haec pars maior esse videtur. Ideo enim peior est. Nō tam bene cū rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant. Argumentū pessimi turba est. Quaeramus quid optime factū sit, non quid vsitatissimū: & quid nos in possessione felicitatis aeternae constituat, nō quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem tam chlamydatos quàm coronam voco. Non enim colorem vestiū, quibus praetexta corpora sunt, aspicio: oculis de homine nō credo. Habeo melius certiusq. lumen, quo à falsis vera dijudicem. Animi bonum animus inueniat. Hic si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit, o quàm sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicet: Quicquid dixi, cum recogito, in multis video. Quicquid optaui, inimicorum execrationem puto. Quicquid timui, dij boni, quanto melius fuit, quàm quod concupiui. Cum multis inimicitias gessi, & in gratiam ex odio (si modo vlla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem. Quid aliud quàm telis me opposui, & maleuolentiae quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiae adulantur, qui potētiam extollunt? Omnes aut sunt hostes, aut (quod in aequo est) esse possunt. Quam magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est.

CAP. III.

QVin potius quaero aliquid vsu bonum, quod sentiam, non quod ostendam. Ista quae spectantur, ad quae consistitur, quae alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quaeramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & aequabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. Nec longe positum est. inuenietur. Scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa quae desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones praeteribo: nam & enumerare illas lōgum est, & coarguere: nostrā accipe. Nostram vero cum dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus. Est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere. Fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quae priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturae assentior. Ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumq. formari, sapientia est. Beata

est. Beata est ergo vita, conueniens naturae suae: quae non aliter contingere potest, quàm si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suae. Deinde si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumq. ad id curiosa: non anxie tamen, rerum quae vitam instruunt diligens sine admiratione cuiusquam; vsura fortunae muneribus, non seruitura. Intelligis, etiam si non adijciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulsis his quae aut irritãt nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quae parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitijs noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & aequabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine, Omnis enim ex infirmitate feritas est.

CAP. IIII.

POtest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non ijsdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, vtcunque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni alias diffundi potest & exporrigi, alias colligi, & in se cogi. Idem itaque erit si dixero: Summum bonum est animus fortuita despiciens, virtute laetus: aut inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuersantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusq. animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant, qui nullum maius bonum eo quod sibi ipse dare potest, nouerit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si euagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salua & integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui vnum bonum honestas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatae vitae, nec adijciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & laetitia alta, atque ex alto veniens, vt quae suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quid ni ista penset bene cum minutis, & friuolis, & non perseuerantibus corpusculi motibus? Quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V.

VIdes autem, quàm malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quem voluptates doloresq., incertissimae dominae, impotentissimaeq., alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est. Hãc non alia res tribuit, quàm fortunae negligentia. Tum illud orietur inaestimabile bonum, quies mentis in tuto collocatae, & sublimitas, expulsisq. terroribus ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasq. & diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere coepi, potest beatus dici, qui nec cupit nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animaliũ redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos & illa. Quoniã illis nulla ratio est, his parua, & malo suo, atq. in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus. Beata ergo vita est in recto certoq. iudicio stabilita & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit, statura semper vbi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur vndique, per omnes vias influat, animumq. blandimentis suis leniat, aliaq. ex alijs admoueat, quibus totas quoque partes nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare?

CAP. VI.

SEd & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sane, sedeatque luxuriae & voluptatũ arbiter, impleat se omnibus eis, quae oblectare sensus solent: deinde praeterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in praesenti sagina iacet, cogitationes ad futura praemittat. hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij rectus. Beatus est praesentibus, qualiacunq. sunt, contentus, amicusque rebus suis. Beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi qui summum bonũ voluptatem dixerunt, quàm turpi illud loco posuerint. Itaq. negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honeste quenquam viuere vt non iucunde, nec iucunde vt non honeste viuat. Non video, quomodo ista tam diuersa in eandem copulam conijciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet quòd omne boni ex virtute principium est. Ex huius radicibus etiam ea quae vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quaedam iucunda, sed non honesta: quaedam uero honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

CAP. VII.

ADdite nunc, quòd uoluptas etiam ad uitam turpissimã uenit. At uirtus malam uitam non admittit. Et infelices quidam non sine uoluptate, imo ob ipsam uoluptatẽ sunt: quod nõ eueniret, si uirtuti se uoluptas immiscuisset, qua uirtus saepe caret, nũquã indiget. Quid dissimilia, imo diuersa cõponitis?

Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruile, imbecillis, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinae sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem saepius, ac tenebras captantem: circa balnea ac sudatoria, ac loca aedilem metuentia, mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollinctam. Summum bonum immortale est, nescit exire: nec satietatem habet: nec paenitentiam. Nunquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quicquam mutauit optima. At voluptas tunc cum maxime delectat, extinguitur. Nec multum loci habet. itaque cito implet: & taedio est, & post primum impetum marcet. Nec id vnquam certum est, cuius in motu natura est. Ita ne potest quidem vlla eius esse substantia, quod venit transitque celerrime, in ipso vsu sui periturum. Eo enim peruenit, vbi desinat: & dum incipit, spectat ad finem.

CAP. VIII.

Quid, quòd tam bonis quàm malis voluptas inest? Nec minus turpes dedecus suum, quàm honestos egregia delectant. Ideoque praeceperunt veteres, optimam sequi vitam, non iucundissimam: vt rectae ac bonae voluntatis non dux, sed comes voluptas sit. Natura enim duce vtendum est. Hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beate viuere, & secundum naturam. Hoc quid sit, iam aperiam. Si corporis dotes & apta naturae conseruabimus diligenter & impauide, tanquam in diem data & fugacia, si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint, si corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturae leues. Seruiant ista, non imperent: ita demum vtilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis & insuperabilis, miratorq. tantum sui: fidens animi, atque in vtrumq. paratus, artifex vitae. Fiducia eius non sine scientia sit, non sine constantia. Maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumq. fore talem virum, & in his quae aget cum comitate magnificum. erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. Nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum, impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorq. vniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos per illos se ad externa porrexerit, & illorū & sui potens sit, & (vt ita dicam) deuinciat summum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non dissidens nec haesitās in opinionibus comprehensionibusq., nec in sua persuasione. Quae cum se disposuit, & partibus suis consensit, & (vt ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet.

CAP. IX.

Omnia faciet ex imperio suo. Nihilq. inopinatum accidet: sed quicquid aget, in bonum exibit, facile & parate, & sine tergiuersatione agentis. Nam pigritia & haesitatio pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, vbi consensus atque vnitas erit: dissident vitia. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quàm quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum non si voluptatem praestatura virtus est, ideo propter hanc petitur. Non enim hanc praestat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor eius quamuis aliud petat, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulae, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic voluptas non est merces, nec causa virtutis, sed accessio. Nec quia delectat, placet: sed quia placet, delectat. Sūmum bonum in ipso iudicio est, & habitu optimae mentis: quae cum suum habitum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quicquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est non magis quàm vltra finem. Itaque erras, cum interrogas quid sit illud propter quod virtutem petam. Quaeris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute: ipsam. Nihil enim est melius: ipsa pretium sui est. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor, & prouidentia, sanitas, & libertas, concordia, & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quaero, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

CAP. X.

Dissimulas, inquit, quid à me dicatur. Ego enim nego quenquam posse iucunde viuere, nisi simul & honeste viuat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam testor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere. At quis ignorat plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque, & nequitiam abundare iucundis, animumq. ipsum nō tantū genera voluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiam & nimiam aestimationem sui, tumoremq. elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum caecum & improuidum: delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus causis exultationem, iam dicacitatem & loquacitatem, ac superbiam contumelijs gaudentem, desidiam, dissolutionemq. segnis animi indormientis sibi. Haec omnia virtus discutit, & aurem peruellit, & voluptates aestimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (vtique enim admittit) nec vsu earū, sed temperantia laeta est. Temperantia autem cum voluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu uoluptatem complecteris: ego compe-

ſco. Tu uoluptate frueris: ego utor. Tu illam ſummum bonum putas: ego nec bonum. Tu omnia uoluptatis cauſa facis: ego nihil. Cum dico me nihil uoluptatis cauſa facere, de illo loquor ſapiente, cui ſoli concedis uoluptatem.

CAP. XI.

NOn uoco autem ſapientem, ſupra quem quicquam eſt, nedum uoluptas. Atqui ab hac occupatus quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſtati, & tot humanam uitam circumſtrepentibus minis? Quomodo conſpectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hoſtium, à tam molli aduerſario uictus? Quicquid uoluptas ſuaſerit, faciet. Age, nõ uides quàm multa ſuaſura ſit? Nihil, inquis, poterit ſuadere turpiter, quia adiuncta uirtuti eſt. Non tu uides iterum, quale ſit ſummum bonum, cui cuſtode opus eſt, ut bonum ſit? Virtus autem quomodo uoluptatem reget, quam ſequitur: cum ſequi parentis ſit, regere imperantis? A tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem uirtutis apud uos officium, uoluptates praeguſtare. Sed uidebimus, an apud quos tam contumelioſe tractata uirtus eſt, adhuc uirtus ſit: quae habere nomen ſuum non poteſt, ſi loco ceſſit. Interim de quo agitur, multos oſtendam uoluptatibus obſeſſos, in quos fortuna omnia munera ſua effudit, quos fateatis neceſſe eſt malos. Aſpice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (ut iſti uocant) bona conquirentes, & ſuper menſam recognoſcentes omnium gentium animalia. Vide hos eoſdem e lectis ſuis ſpectantes popinam ſuam, aures uocum ſono, ſpectaculis oculos, ſaporibus palatum ſuum delectantes: mollibus lenibuſq. fomentis totum laceſſitur eorum corpus. Et ne nares interim ceſſent, odoribus uarijs inficitur locus ipſe, in quo luxuriae parentatur. Hos eſſe in uoluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII.

MAle, inquit, illis erit: quia multa interueniũt, quae perturbant animum, & opiniones inter ſe contrariae mentem inquietabunt. Quod ita eſſe concedo. Sed nihilominus illi ipſi ſtulti, & inaequales, & ſub ictu paenitentiae poſiti, magnas percipiunt uoluptates: ut fatendum ſit, tam longe tum illos ab omni moleſtia abeſſe, quàm à bona mente, & (quod pleriſque contingit) hilarem inſaniam inſanire, ac per riſum furere. At contra ſapientium remiſſae uoluptates & modeſtae, ac paene languidae ſunt, compreſſaeque, & vix notabiles: vt quae neq. arceſſitae ueniãt, nec, quamuis per ſe acceſſerint, in honore ſint neq. vllo gaudio percipientium exceptae. Miſcent enim illas & interponunt vitae, vt ludum iocumque inter ſeria. Deſinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium peſſimis quibuſq. adulantur. Ille effuſus in voluptates, reptabundus ſemper atque ebrius, quia ſcit ſe cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute ſeparari non poſſe. Deinde vitijs ſuis ſapientiam inſcribit, & abſcondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed uitijs dediti luxuriam ſuam in philoſophiae ſinu abſcondunt, & eo concurrunt, ubi audiunt laudari voluptatem. Nec aeſtimatur uoluptas illa Epicuri: ita enim mehercules ſentio; quum ſobria ac ſicca ſit: ſed ad nomen ipſum aduolant, quaerentes libidinibus ſuis patrocinium aliquod ac uelamentum. Itaq. quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi uerecundiam. Laudant enim ea quibus erubeſcebant, & uino gloriantur: ideoque ne reſurgere quidem adoleſcentiae licet, cum honeſtus turpi deſidiae titulus acceſſit.

CAP. XIII.

HOc eſt cur iſta uoluptatis laudatio pernicioſa ſit, quia honeſta praecepta intra latent: quod corrũpit, apparet. Mea quidem iſta ſententia eſt (inuitis hoc noſtris popularibus dicam) ſancta Epicurũ & recta praecipere, & ſi propius acceſſeris, triſtia: uoluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parere naturae. Parum eſt autem luxuriae, quod naturae ſatis eſt. Quid ergo eſt? Ille qui deſidioſum otium, & gulae ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malae rei quaerit auctorem: & dum illo venit, blando nomine inductus, ſequitur voluptatem, non quam audit, ſed quam attulit: & vitia ſua cum coepit putare ſimilia praeceptis, indulget illis, non timide nec obſcure: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plaerique noſtrorum, ſectam Epicuri flagitiorum magiſtram eſſe: ſed illud dico, male audit, infamis eſt: & immerito. Nec hoc ſcire quiſquam poteſt, niſi interius fuerit admiſſus. Frons ipſa dat locum fabulae, & ad malam ſpem inuitat. Hoc tale eſt, quale vir fortis ſtola indutus. Conſtante tibi pudicitia, virtus ſalua eſt. Nulli corpus tuum impudicitiae vacat, ſed in manu tympanum eſt. Titulus itaque honeſtus eligatur, & inſcriptio ipſa excitans animum ad ea repellenda quae ſtatim eneruant, quum venerint, vitia. Quiſquis ad virtutem acceſſit, dedit generoſae indolis ſpem. Qui voluptatem ſequitur, videtur eneruis, fractus, degenerans a viro, peruenturus in turpia: niſi aliquis diſtinxerit illi voluptates, vt ſciat quae ex eis intra naturale deſiderium ſiſtant, quae in praeceps ferant, infinitaeque ſint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum virtus antecedat: tutum erit omne veſtigium. Voluptas nocet nimia: in virtute nõ eſt verendum, ne quid nimium ſit: quia in ipſa eſt modus.

CAP. XIIII.

NOn eſt bonum, quod magnitudine laborat ſua. Rationabilem porro ſortitis naturam, quae melius res, quàm ratio proponitur? & ſi placet illa iunctura, ſi hoc placet ad beatam vitam ire comitatu, virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, vt vmbra verſetur. Virtutem quidem excelſiſſimam

simam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, haec ferat signa. Habebimus nihilominus voluptatem, si domini eius & temperatores erimus. Aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, vtroque caruere. Virtutem enim amittunt. ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur. Sicut deprehensi in mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore caeco rei. Nam mala pro bonis petenti periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: saepe enim laniant dominos: ita habentis magnas voluptates, in magnum malum euasere, captaeque cepere. Quae quo plures maioresque sunt, eo ille minor, ac plurium seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. Quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & laqueo captare feras magno aestimat, & magnos canibus circundare saltus, vt illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officijs renunciat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

CAP. XV.

QVid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici summum bonum, ut idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum: Nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit absoluti tamen boni pars est: non magis quàm laetitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis causis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui vero voluptatis virtutisque societatem facit, & ne exaequat quidem, fragilitate alterius boni quicquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. Nam (quae maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna. Sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casum pauens temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco uolubili stare. Quid autem tam uolubile est, quàm fortuitorum expectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium uarietas? Quomodo hic potest Deo parere, & quicquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad uoluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriae quidem bonus tutor aut uindex est, nec amicorum propugnator, si ad uoluptates uergit. Illo ergo summum bonum escendat, unde nulla ui detrahatur: quo neque dolori, neque spei neque timori sit aditus, nec vlli rei quae deterius summi boni ius faciat. Escendere autem illo sola virtus potest. Illius gradu cliuus iste frangendus est. Illa fortiter stabit, & quicquid euenerit, feret: non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturae. Et vt bonus miles feret vulnera, ennmerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus praeceptum: Deum sequere. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit, imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quae autem dementia est, potius trahi quàm sequi? Tam mehercule, quàm stultitia & ignorantia condicionis suae, dolere, quòd aliquid tibi incidit durius, aut mirari aut indigne ferre ea, quae tam bonis accidunt quàm malis: morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transuerso in vitam humanam incurrentia. Quicquid ex vniuersi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. Ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quae vitare, nostrae potestatis non est. In regno nati sumus, Deo parere, libertas est.

CAP. XVI.

ERgo in virtute posita est vera felicitas. Quid haec tibi suadebit? Ne quid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia continget. Deinde vt sis immobilis contra malum ex bono, vt qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? Ingentia & aequa diuinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis: nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent. Nihil aduersum accidet. Nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beate sufficit, perfecta illa & diuina? Quid ni sufficiat? immo superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunae indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exoluit, & omne vinculū mortale. Quid ergo interest? Quòd alij alligati sunt, alij astricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam cathenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII.

SI quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ego tu fortius loqueris quàm viuis? Quare superiori verba summittis, & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris, & lacrimas, audita coniugis aut amici morte, dimittis, & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quàm naturalis vsus desiderat? Cur nō ad praescriptum tuum coenas? Cur tibi nitidior supellex est? Cur apud te vinum aetate tua vetustius bibitur? Cur autem domus disponitur? Cur arbores praeter vmbram nihil daturae conseruntur? Quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? Quare paedagogium pretiosa ueste succingitur? Quare ars

est apud te, ministrare: nec temere, & ut libet collocatur argentum, sed perite seruitur, & est aliquis scindendi obsonij magister? Adijce, si uis, cur trans mare possides? Cur plura quàm nosti, possides? Turpiter aut tam negligens es, ut nō noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quàm quorum notitiae memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum conuicia, & plura mihi quàm putas, obijciam. Nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, & vt maleuolentiam tuam pascam, Nec ero. Exigo [illegible] me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior. Hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitijs [illegible]emere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta [illegible]gis quàm remedia podagrae meae compono, contentus si rarius accedit, & si minus verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. XVIII.

HAec non pro me loquor. ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viuerent, sed quemadmodum viuendum esset. De virtute, non de me loquor. Et cum vitijs conuicium facio, in primis meis facio. cum potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. Ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perseuerem laudare vitam, non quam ago, sed quā agendam scio: quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, vt quicquam maliuolentiae inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? O virum acerrimum, & contra omnia naturae desideria pugnantem. ita quod sibi interdixit habere, interdixit & poscere. Negat enim sapientem egere; Vides cum? non virtutis scientiam, sed egestatem professus est.

CAP. XIX.

DIodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitae suae manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quòd sibi gulam praesecuit. Alij dementiam videri uolunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium uita excedens, laudauitq. aetatis in portu, & ad ancoram actae quietem: & dixit quod uos inuiti audistis, quasi uobis quoque faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius uita, de alterius morte disputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem uirorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim uobis, neminem uideri bonum: quasi aliena uirtus, exprobratio delictorum uestrorum sit. Inuiti splendida cum sordibus uestris confertis, nec intelligitis quanto id uestro detrimento audeatis. Nam si illi qui uirtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambitiosiq. sunt: quid uos estis, quibus ipsum nomen uirtutis odio est? Negatis quēquam praestare quae loquitur, nec ad exemplar orationis suae uiuere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates euadentia: cum refigere se crucibus conentur, in quas unusquisque uestrum clauos suos ipse adijcit. Ad supplicium tamen acti stipitibus singulis pendent. Hi qui in seipsos animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam uenusti sunt. Crederem illis, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

CAP. XX.

NOn praestant philosophi quae loquuntur: multum tamen praestant, quòd loquuntur, quòd honesta mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? Interim non est, quòd contemnas bona uerba, & bonis cogitationibus plena praecordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non escendunt in altum? Arduos aggressus uirtutis suspice. etiam si decidunt, magna conantur. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturae suae uires, conari alta, tentare: & mente maiora concipere, quàm quae etiā ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. Ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. Ego diuitias & praesentes & absentes aeque contemnā: nec si alibi iacebunt, tristior: nec si circa me fulgebunt, animosior. Ego fortunā nec venientem sentiam, nec recedentem. Ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. Ego sic viuam, quasi sciam alijs me natum: & naturae rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quicquid habebo, nec sordide custodiam, nec prodige spargam. Nihil magis possidere me credam, quàm bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, nisi accipientis aestimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis causa, omnia cōscientiae faciam: populo spectante fieri credam, quicquid me conscio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturae restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & praesides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quandocunque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, minime meam.

CAP

CAP. XXI.

QVi hoc facere proponet, volet, tentabit ad deos iter faciet: ne ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem qui virtutem cultoremque eius odistis, nihil noui facitis. Nam & solem lumina aegra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quae ad primũ eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. Instate, commordete: citius multo frangetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille philosophiae studiosus est, & tam diues vitam agit? Quare opes contemnendas dicit, & habet: vitam contemnendam putat, & tamen viuit! Valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissime tuetur, atque optimam mauult? Et exilium nomen vanũ putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen si licet, senescit in patria. Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit aetatem, & in multa senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne solicitus habeat. Non abiget illa à se: sed abeuntia securus prosequetur. Diuitias quidem vbi tutius fortuna deponet quàm ibi, vnde sine querela reddentis receptura est? M. Cato cum laudaret Curium & Coruncanium, & saeculum illud in quo censorium crimen erat, paucae argenti lamellae, possidebat ipse quadragies sestertium: minus sine dubio quàm Crassus, plus tamen quàm censorius Cato. Maiore spatio, si comparentur, proauum vicerat, quàm à Crasso vinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset. Nec enim se sapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed mauult. Non in animum illas, sed in domum recipit. Nec respuit possessas, sed continet, & maiorem virtuti suae materiam subministrari vult.

CAP. XXII.

QVid autem dubij est, quin maior materia sapiẽti viro sit animum explicãdi suum in diuitijs quàm in paupertate: cum in hac vnum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitijs & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem? Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimae staturae: esse tamen se procerum volet. & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et haec ita, vt sciat esse aliud in se valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quaedam enim, etiam si in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruina principalis boni possint, adijciunt tamen aliquid ad perpetuam laetitiam, & ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiae, & exhilarant, vt nauigantem secundus & ferens ventus, vt dies bonus, vt in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro sapientum, nostrorum dico, quibus vnum est bonum virtus, negat etiam haec quae indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretij, & alia alijs esse potiora? Quibusdã ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiae sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quàm non habeant eundem locum? Mihi diuitiae si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si ille à te recesserint. Apud me diuitiae aliquem locũ habent: apud te, summum. Ad postremum, diuitiae meae sunt, tu diuitiarum es.

CAP. XXIII.

DEsine ergo philosophis pecunia interdicere. Nemo sapientiam paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquã iniuria partas, sine sordidis quaestibus, quarũ tam honestus sit exitus quàm introitus, quibus nemo ingemescat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honestae sunt: in quibus cum multa sint quae quisque sua dici velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille vero fortunae benignitatem à se non submouebit, & patrimonio per honesta quaesito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum, optime diuitem, si opus ad hanc vocem consonet, si post hanc vocem tantundem habuerit: ita dico si tutus & securus scrutationem populo praebuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quo manus injciat, andacter & propalam erit diues. Sicut sapiens nullum denarium intra limen suum admittet male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunae, fructumq. virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. Alterum infruniti animi est, alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. nec, vt dixi, ejciet illas è domo. Quid enim dicet? vtrum ne, Inutiles estis: an, Ego vti diuitijs nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, escendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse diues, volet: & habebit vtique opes, sed tanquam leues & auolaturas: nec vlli alij, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? Quid expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tam expensorum quàm acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili causa. Nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum, ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIIII.

ERrat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic succurro, huius misereor. Illum instruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non

non dabo, quamuis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. Quibusdam offeram. Quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligẽs: numquã magis nomina facio, quàm cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? immo nõ perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus alte obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? Hominibus prodesse natura iubet: serui liberi ne sint, ingenui an libertini, iustae liber tatis, an inter amicos datae, quid refert? vbicunque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quae non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. Haec apud sapientem nec vnquam in turpes indignosque impingitur, nec vnquam ita defatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quòd perperam exaudiatis, quae honeste, fortiter, animose, à studiosis sapientiae dicuntur. Et hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiae: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optime loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quod me ad formulam meã exigas: cum maxime facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo: si processero, quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Assecutus vero humani boni summam, aliter tecum aget, & dicet: Primum non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. Mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quaeque aestimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. Nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest: hoc illis nomen nego. Ceterum & habendas esse, & vtiles, & magna commoda adferentes, fateor.

CAP. XXV.

QVid ergo sit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis praestem aliud, quàm vos, quoniam inter vtrosque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone vbi aurum argentumq. in promiscuo vsu sit. Non suspiciã me ob ista, quae etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me despiciam, quòd in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. Quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quàm pontem. Pone me in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quòd mihi molle erit amiculum, quod purpura conuiuis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo foeni acquiescet, si super circense tomentum, per luturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? Malo quid mihi animi sit ostendere, praetextatus & Causinatus, quàm nudis scapulis. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouae gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus varijs, nulla hora sine aliqua querela sit: non ideo me dicam inter miserrima miserum, non ideo aliquem execrabor diem: prouisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? Malo gaudia temperare, quàm dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet. Fac me victorem vniuersarum gentium. Delicatus ille Liberi currus triumphantem vsque ad Thebas à solis ortu vehat. Iura reges Persarum petant. Me hominem esse tum maxime cogitabo, cum deus vndique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus praecipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agar, quàm in meo steteram. Quid ergo est? vincere tamen, quàm capi malo. Totum fortunae regnum despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quicquid ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minus vexatura tractantẽ. Non est enim quòd vllam existimes esse sine labore virtutem: sed quaedam virtutes stimulis, quaedam fraenis egent. Quemadmodũ corpus in procliui retineri debet, in ardua impelli: ita quaedam virtutes in procliui sunt, quaedam cliuum subeunt. An dubium sit, quin escendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseuerantia, & quaecunque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo non aeque manifestum est per deuexum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur. In illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quae pugnare sciunt, fortiores: diuitijs illas diligentiores, quae suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

CAP. XXVI.

CVm hoc ita diuisum sit, malo has in vsu mihi esse, quae exercẽdae tranquillius sint, quàm eas, quarum experimentũ sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter viuo quàm loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras peruenit: quid significet, nõ quaeritis. Quid ergo inter me stultum, & te sapientem interest, si vterque habere volumus? Plurimum. Diuitiae enim apud sapientem virum in seruitute sunt: apud stultum in imperio. Sapiens diuitijs nihil permittit: vobis diuitiae omnia. Vos, tanquam aliqui vobis aeternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, & cohaeretis: sapiens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in medijs diuitijs constitit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non se praeparet bello: quod etiam si non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes tanquam periculum omne trãscenderint, maioresque sint quàm quibus cõsumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciũt.

Otiosi

Otiosi diuitijs luditis, nec prouidetis illarum periculum: sicut barbari plerunque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quae ex longinquo instruuntur, intelligunt. Idem vobis euenit. Marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus vndiq. immineat, iamiamq. pretiosa spolia laturi. Sapiēti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet. Viuit enim praesentibus laetus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quàm ne ad opiniones vestras actum vitae meae flecte rem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed uagire uelut infantes. Haec dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus uitiorum immunis increpare alios, nō quia odit, sed in remedium, iubet. Adijciet his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro mouet. odisse & lacessere virtutem, bonae spei eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis, sicut ne dijs quidem hi, qui aras euertunt: sed malum propositum apparet, malumq. consilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poetarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctātem: alius saeuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremq., & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paterniq. expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quàm vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quanquam ista me nihil laedāt, vestra tamen vos moneo causa. suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam vt deos, & professores eius vt antistites colite: & quoties mentio sacrarum literarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique existimāt, à fauore trahitur: sed imperatur silentium, vt rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

CAP. XXVII.

Quod multo magis necessarium est imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compressa voce audiatis. Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat, cum aliqua genibus per viam repens vlulat, laurumq. linteatus senex, & medio lucernam die praeferens, conclamat, iratum aliquem deorum, concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, affirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omniq. honestiorem curia reddidit, proclamat. Quis iste furor? quae ista inimica dijs hominibusq. natura est? infamare uirtutes & malignis sermonibus sancta uiolare? Si potestis, bonos laudate: si minus, transite. Quod si vobis exercere taetram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. Nam cum in caelum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Praebui ego aliquando Aristophani materiam iocorum. tota illa comicorum poetarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est uirtus mea, per ea ipsa, per quae petebatur. Produci enim illi & tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta sit, quàm qui uires eius lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis quàm ferientibus nota est. Praebeo me non aliter quàm rupes aliqua in vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt vndecunque moti sunt uerberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot aetates crebro incursu suo consumunt. Assilite, facite impetum, ferendo vos vincam. In ea quae firma & insuperabilia sunt, quicquid incurrit, malo suo uim suam exercet. Proinde quaerite aliquam mollem cedentemq. materiam, in quam tela vestra figātur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxius habitat? Quare hic lautius coenat? Papulas obseruatis alienas, ipsi obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum naeuos aut uerrucas derideat, quem fera scabies depascitur. Obijcite Platoni, quòd petierit pecuniam: Aristoteli, quòd acceperit: Democrito, quòd neglexerit: Epicuro, quòd consumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phaedrum obiectate. O vos maxime felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit. Quin potius mala vestra circumspicitis, quae vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in uisceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanae sunt, etiam si statum vestrum parum nostis, ut uobis tantum otij supersit, ut in probra meliorum agitare linguam uacet.

CAP. XXVIII.

Hoc uos non intelligitis, & alienum fortunae uestrae uultum geritis; sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annuntiatum malum. At ego ex alto prospiciens, uideo quae tempestates aut immineant vobis, paulo tardius rupturae nymbum suum, aut iam uicinae, ut uos ac uestra rapturae sint, si propius accesserint. Quid porro, nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos uestros rotat, & inuoluit fugientes, petentesq. eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allisos rapit? Circi nobis magno consensu uitia commendant. Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen primo in seipsum secedere. Meliores erimus singuli. Quid, quòd secedere optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? Tunc potest obtinere quod semel placuit, vbi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum populo adiutore detorqueat. Tunc potest uita aequali & uno tenore procedere, quam propositis diuersissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quòd uitia ipsa mutamus. Sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatq. nos. Hoc quoque, quod iudicia nostra non tātum praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliudq.

ex alio

ex alio comprehendimus:petita relinquimus, relicta repetimus:alternae inter cupiditatem nostram, & paenitentiam vices sunt.Pendemus enim toti ex alienis iudicijs:& id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet,non id quod laudandum petendumque est.Nec viam bonam ac malam per se aestimamus,sed turba vestigiorum,in quibus nulla sunt redeuntium.Dices mihi: Quid agis Seneca?deseris partes.Certe Stoici uestri dicunt:Vsque ad ultimum vitae finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare,adiuuare singulos,opem ferre etiam inimicis,eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus. Nos sumus,apud quos vsque eo nihil ante mortem otiosum est,ut,si res patitur, non sit ipsa mors otiosa.Quid nobis Epicuri praecepta in ipsis Zenonis principijs loqueris? Quin tu bene & nauiter,si partiũ piget, trãsfugis potius,quàm prodis?Hoc tibi in praesentia respondebo. Nunquid vis amplius,quàm vt me similem ducibus meis praestem? Quid ergo est? non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

CAP. XXIX.

NVnc probabo tibi,non desciscere me à praeceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis desciuerunt:& tamen excusatissimus essem,etiam si non praecepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico,in duas diuidam partes.Primum,vt possit aliquis,vel à prima aetate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem viuendi quaerere,atque exercere secreto.Deinde,emeritus iam stipendiis, profligatae aetatis, optimos facere & alios: virginum Vestalium more, quae annis inter officia diuisis discunt facere sacra, & cum didicerunt, docent.

CAP. XXX.

HAec Stoicis quoque placere ostendam:non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrysippiue committere.sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam:quam si quis semper unius sequitur, nonne iniuriam infert ceteris?Vtinam quidem iam tenerentur omnia,& inoperta ac confessa ueritas esset:nihil ex decretis mutaremus.Nunc veritatem cum eis ipsis qui docent, quaerimus.Duae maxime in hac re dissident sectae, Epicureorum & Stoicorum:sed utraque ad otium diuersa via mittit.Epicurus ait:Non accedet ad remp.sapiẽs,nisi si quid interuenerit. Zenon ait: Accedet ad remp.nisi si quid impedierit. Alter otium ex proposito petit,alter ex causa. Causa autem illa late patet: si resp.corruptior est,quàm vt adiuuari possit,si occupata est malis,nõ nitetur sapiens in superuacuum, nec se nihil profuturus impendet: si parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admissura resp. si valetudo illum impediet.Quomodo nauem quassam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: sic ad iter quod inhabile sciet,non accedet. Potest ergo & ille cui omnia adhuc in integro sunt,antequam vllas experiatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se bonis artibus:& illud beatum otium exigere,virtutum cultor,quae exerceri etiam a quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigitur, vt prosit hominibus,si fieri potest,multis: si minus, paucis: si minus, proximis:si minus,sibi. Nam cum se utilem ceteris efficit,commune agit negotium. Quomodo qui se deteriorem facit,non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso alijs prodest, quod illis profuturum parat.

CAP. XXXI.

DVas respublicas animo complectamur,alteram magnam,& vere publicam,qua dij atque homines continentur,in qua non ad hunc angulum respicimus.aut ad illum,sed terminos ciuitatis nostrae cum sole metimur:alteram,cui nos adscripsit conditio nascendi.Haec aut Atheniensium erit,aut Carthaginensium,aut alterius alicuius urbis,quae non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidã eodem tempore vtrique reip.dant operam, maiori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum maiori. Huic maiori reip. & in otio deseruire possumus.imo uero nescio an in otio melius: vt quaeramus,quid sit uirtus,vna pluresve sint:natura an ars bonos uiros faciat:vnum sit hoc, quod maria terrasque, & mari ac terris inserta complectitur: an multa Deus corpora eiusmodi sparserit: continua sit omnis & plena materia,ex qua cuncta gignuntur,an diducta,& solidis inane permixtum sit:Deus sedẽs opus suum spectet, an tractet: vtrum ne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus: immortalis sit mundus,an inter caduca, & ad tempus nata numerandus. Haec qui contemplatur, quid Deo praestat? Ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse secundum naturam viuere. Natura nos ad vtrunque genuit, & contemplationi rerum, & actioni. Nunc probemus quod prius diximus.

CAP. XXXII.

QVid porro,hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi,quam ad omnes fabulas excitetur?Nauigant quidã,& labores peregrinationis lõgissimae vna mercede perpetiuntur,cognoscendi aliquid abditum remotumque. Haec res ad spectacula populos contrahit,haec cogit praeclusa rimari,secretiora exquirere,antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suae conscia,spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui,si tam magna,tam clara, tam subtiliter ducta,tam nitida,& non vno genere formosa,solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse,non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit.In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit:nec erexit tantummodo hominem,sed etiam vt ab ortu sidera in oc-

casum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit: vt per haec quae obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta vidimus, quanta sunt, sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam & fundamenta veri iacit, vt inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius: vnde ista sidera exierint: quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent: quae ratio mersa & confusa diduxerit: quis loca rebus assignauerit: suapte natura grauia desederint, euolauerint leuia, an praeter nisum pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit: an illud verum sit, quo maxime probatur, hominē diuini spiritus esse partem, ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco haesisse. Cogitatio nostra caeli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. illud, inquit, scrutor, quod vltra mundum iacet, vtrumne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur: qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum discripta sint: huic cohaereant mundo, an longe ab hoc secesserint, & in vacuo voluentur: indiuidua sint, per quae struitur omne id quod natum futurumq. est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis: vtrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent. Ad haec quaerenda natus, aestima, quàm non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet: cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas auarissime seruet, & usque in vltimae aetatis humanae terminos procedat, nec quicquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat, tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. Ergo secundum naturam viuo, si totum me illi dedo, si illius admirator cultorque sum. At natura vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrunque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis causa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quàm assiduam contemplationem, sine exitu. Est enim dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo. aeque refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt semper inquietus sis, nec vnquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere sine vllo virtutum amore & sine cultu ingenij, ac nudas edere operas, minime probabile est: (misceri enim inter se ista, & conferri debent:) sic imperfectum ac languidum bonū est, in otium sine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, & ea quae meditata sunt, ad uerum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? Vt sciat secum quoque ea acturum, per quae posteris prosit. Nos certe sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quàm si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non uni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conueniat bono uiro, per quod futura saecula ordinet, nec apud paucos contionetur, sed apud omnes omnium gentium homines quique sunt quique erunt? Ad summam quaero, an ex praeceptis suis uixerint Cleanthes & Chrysippus & Zenon? Non dubie respondebis, sic illos uixisse, quemadmodum dixerant esse uiuendum. Atqui nemo illorum remp. administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quae admitti ad publicarum rerum tractationem solet. sed idem nihilominus non segnem egere uitam. Inuenerunt quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset, quàm aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamuis nihil publice agerent. Praeterea tria genera sunt vitae, inter quae, quod sit optimum, quaeri solet. Vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, deposita contentione, depositoque odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, videamus an haec omnia ad idem sub alio titulo perueniant. Nec ille qui voluptatem probat, sine contemplatione est: nec ille qui contemplationi inseruit, sine voluptate est: nec ille cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, vtrum aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sane grande discrimen. Tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo male existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. Ita & haec ipsa voluptaria secta in actu est. Quid ni in actu sit, quum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit paenitentia, aut dolor minor pro grauiore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? Vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alij petunt illam: nobis haec statio est, non portus. Adijce nunc huc, quòd è lege Chrysippi viuere otioso licet. Non dico vt otium patiatur, sed vt eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: vtrum quia resp. illi deest, an quia ipse reipublicae? Si omnibus defutura resp. est, semper autem deerit fastidiose quaerentibus, interrogo ad quam remp. sapiens accessurus sit. Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia virtutes? Negabis mihi accessurum ad hanc remp. sapientem. Ad Carthaginiensium ergo remp. sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa aequi ac boni vilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilitas? Et hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inueniam, quae sapientem, aut

quam sapiens pati possit. Quòd si non inuenitur illa resp. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod unum praeferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse nauigare, deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitae tempestates sint, quae rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem soluere, quanquam laudat nauigationem.

Notae in hunc librum coniunguntur cum ijs quae sunt in libros de tranquillitate animi.

L. ANNAEI SENECAE AD SERENVM DE TRANQVILLITATE ANIMI LIBER PRIMVS.

CAP. I.

INQVIRENTI mihi in me, quaedam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quae manu prenderem, quaedam obscuriora & in recessu, quaedam non continua, sed ex interuallis redeuntia: quae vel molestissima dixerim, vt hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tamquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum vt medico fatear?) me, nec bona fide liberatum ijs quae timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In statu vt non pessimo, ita maxime querulo & moroso positus sum: Nec aegroto, nec valeo. Non est quod dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quae in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiae famam, & quicquid ad alienũ suffragium venit, mora cõualescere. Et quae veras vires parant, & quae ad placendum fuco quodam subornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat. Sed ego vereor, ne consuetudo, quae rebus affert constantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum quàm malorum longa conuersatio amorem inducit. Haec animi inter vtrunque dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quàm per partes ostendere. Dicam quae accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parsimoniae, fateor. Placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata vestis, non ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: sed domestica, & vilis: nec seruata, nec sumenda sollicite. Placet cibus, quem nec parent familiae, nec spectent, non ante multos paratus dies, nec multorum manibus ministratus: sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretio: sed vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus qua intrauerat. Placet minister incultus & rudis vernula, argentum graue rustici patris, sine vllo opere & nomine artificis: & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota: sed in vsum posita, quae nullius conuiuae oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cum bene ista placuerunt, praestringit animum apparatus alicuius pedagogij, diligentius quàm iam intra priuatum larem vestita & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur pretiosa, & diuitijs per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & assectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa conuiuia, quid epulas loquar, scaena sua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Paulum titubat acies: facilius aduersus illam animum quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior. Nec inter illa friuola mea tam laetus incedo, tacitusque morsus subit, & dubitatio, nunquid illa meliora sint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim praeceptorũ sequi, & in mediam ire Rempublicam. Placet honores fascesque, non purpura aut virgis adductum capessere, sed vt amicis propinquisque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior, vtiliorque sim, propius positus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Remp. accessit, nemo non misit. Ad quam cum animum insolitum arietare permisi, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno aestimandae poposcerunt, ad otium conuertor: & quemadmodum pecoribus fatigatis quoque velocior domum gradus est. Placet intra parietes suos vitam coercere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. sibi ipse animus haereat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet. Ametur expers publicae priuataeque curae tranquillitas. Sed

ubi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt exempla nobilia: prosilire libet in forum.commodare alteri uocem, etsi nihil profuturam, tamē conaturam prodesse: alterius coercere in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studijs puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum causa loqui: ceterum verba rebus permittere, vt qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est saeculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posteri taceant? Morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaq. occupandi temporis causa, in vsum tuum, non in praeconium aliquid simplici stilo scribe. Minore labore opus est studentibus in diem. Rursus vbi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in verba est, altiusque ut spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exsurgit oratio: oblitus tum legis pressiorisque iudicij, sublimius feror, & ore iam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus haec me sequitur bonae mentis infirmitas. cui ne paulatim defluam vereor, aut quod est solicitius, ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit, quàm quod ipse prouideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse: nisi quaedam in se dissimulassent, quaedam apertis oculis transilijssent. Non est enim quod nos magis aliena iudices adulatione perire, quàm nostra. Quis sibi uerum dicere ausus est? Quis non inter laudantium, blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi trāquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentis scio. Vt uera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate uexor, sed nausea. Detrahe ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

CAP. II.

QVaero mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. Nec ullius propius admoneor exemplo, quàm eorum, qui ex longa & graui ualetudine explicti, motiunculis, leuibusque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui, calumniantur. Horū, Serene, non parū sanum est corpus, sed sanitati parū assueuit: sicut est quidā tremor etiā trāquilli maris, aut lacus, cū ex tempestate requieuit. Opus est itaq. non illis durioribus, quae etiā transcurrimus, ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauius, sed illud quod ultimū uenit, ut fidem tibi habeas, & recta ire uia te credas, nihil auocatus transuersis multorum uestigijs passim discurrentium, & quorundā circa ipsam errantiū uiam. Quod desideras autē, magnū & summum est, Deoque uicinū, non concuti. Hanc stabilem animi sedem, Graeci εὐθυμίαν uocant, de qua Democriti uolumen egregium est, ego tranquillitatem uoco. nec enim imitari & transferre uerba ad illorum formam necesse est. Res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Graecae vim debet habere, non faciem. Ergo quaerimus, quomodo animus semper aequalis, secundoque cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua laetus aspiciat, & hoc gaudiū non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se unquā, nec deprimens. Id tranquillitas erit. Quomodo ad hanc peruenīri possit, in uniuersum quaeramus. Sumes tu ex publico remedio quantum noles. Totum interim uitium in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam. Simul tu intelliges, quanto minus negotii habeas cum fastidio tui, quàm hi quos ad professionem speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis quàm uoluntas tenet. Omnes in eadē causa sunt, & hi qui leuitate uexantur, ac taedio, assiduaq. mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt, & illi qui marcent & oscitant. Adijce illos, qui non aliter quàm quibus difficilis somnus est, uersant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietē lassitudine inuenaiant: statū uitae suae formando subinde, in eo nouissime manent, in quo illos nō mutandi odiū, sed senectus ad nouandū pigra deprehendit. Adijce & illos, qui non inconstātiae vitio, parū leues sunt, sed inertia. Viuunt, non quomodo uolunt, sed quomodo coeperūt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed unus effectus uitij, displicere sibi. hoc oritur ab intēperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque Quod necesse est accidere pendentibus. Omni uita pendēt, & inhonesta se ac difficilia docēt, coguntque: & ubi sine praemio labor est, torquet illos irritū dedecus, & dolent se praua frustra uoluisse. Tunc illos & paenitentia coepti tenet, & incipiendi timor, surrepitq. illa iactatio animi, non inuenientis exitū, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt: & cunctatio uitae parum se explicantis, & inter destituta uota torpentis animi situs. Quae omnia grauiora sunt, ubi odio infelicitatis operosae ad otium profugerunt, & ad secreta studia: quae pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsae occupationes discurrentibus praebent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se, sibi relictum. Hinc illud est taedium: & displicentia sui, & nusquam residentis animi uolutatio, & otii sui tristis atque aegra patientia: utique ubi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit uerecundia, in angusto inclusae cupiditates sine exitu se ipsae strangulant. Inde maeror marcorque & mille fluctus mentis incertae, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantiū, querentium que nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix

inertia

inertiat & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorum processiuum, & suorum desperatione, obirascens fortunae animus, & de saeculo querens, & in angulos se retrahens, & poenae incubans suae, dum taedet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se materia est, gratior quibusque pessimis ingenijs, quae occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quaedam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & foedam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt, uoluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quaedam, quae corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant; vt versare se, & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positum ventilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens. Quod proprium aegri est, nihil diu pati, & mutationibus, vt remedijs uti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagae, & litora pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur semper praesentibus infesta leuitas. Nunc, Campaniam petamus. Iam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amoeni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentiũ squallore releuentur. Tarentum petatur, laudatusq. portus, & hiberna caeli mitioris, & tecta vel antiquae satis opulẽta turbae. Iam flectamus cursum ad vrbẽ. nimis diu à plausu & fragore aures vacauerunt. Iuuat iã & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutãtur: vt ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec uoluptatis, nec nostrae, nec vllius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quòd proposita saepe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerãt nouitati locum. Fastidio illis esse coepit vita & ipse mundus, & subit illud rabidarum deliciarum: Quousque eadem?

CAP. III.

ADuersus hoc taedium quo auxilio putem utendum, quaeris. Optimum erat (vt ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officiis ciuilibus se detinere. Nam vt quidam sole & exercitatione & cura corporis diem ducunt, athletisque vtilissimum est, lacertos suos, roburque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse longe pulcherrimum est. Nam cum utilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in medijs se officijs posuit, communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quàm quod succedat, à foro quidem & publico recedendum est: sed habet, vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. Nec vt leonum animaliumque impetus caueis coercetur: sic hominum, quorum maxime in seductu actiones sunt. Ita tamen delituerit, vt vbicunque otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & uniuersis, ingenio, voce, cõsilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorũ praeceptorum inopia virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus praestat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus praetor praeeuntibus assessoribus tria verba pronunciat, quàm qui docet quid sit iustitia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia? Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris officijs, non deserueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum laeuumque defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non otiosa tamen, fungitur vigiliasque seruat, & armamentario praeest. Quae ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum veniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne vitae fastidium effugeris: nec noctem fieri optabis taedio lucis, nec tibi grauis eris, nec alijs superuacuus: multos in amicitiã attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamuis obscura virtus latet, sed mittit sui signa. Quisquis dignus fuerit, vestigijs illam colliget. Nam si omnem conuersationem tollimus, & generi humano renuntiamus, viuimusque in nos tantum conuersi, sequitur hanc solitudinem, omni studio carentem, inopia rerum agẽdarum. Incipiemus aedificia alia ponere, alia subuertere, & mare submouere, & aquas cõtra difficultates locorum ducere, & male dispensare tempus, quod nobis natura consumendum dedit. Alij parce illo vtimur, alii prodige: alij sic impendimus, vt possimus rationem reddere: alij, vt nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est, quàm grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, praeter aetatem. Mihi, carissime Serene, nimis videtur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis cito refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum, sed sensim relato gradu, & saluis signis, salua militari dignitate. Sanctiores tutioresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, studiosoque uirtutis si praeualebit fortuna, & praecidet agendi facultatem, non statim auersus inermisque fugiat latebras quaerens, quasi vllus locus sit, quo non possit fortuna persequi. Sed parcius se inserat officijs, & cum delectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati sit. Militare non licet? honores spectet. priuato viuendum est? sit orator. silentium indictum est?

tacita aduocatione ciues iuuet. periculosum etiam ingressu forum est? in domibus, in spectaculis, in conuiuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam aga. Officia si ciuis amiserit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non unius vrbis moenibus clusimus, sed in totius orbis commercium emisimus: Patriamque nobis mundum professi sumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Praeclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitiis? respice post te, quantum latissimarū regionum pateat, quantum populorum. Numquam tibi ita magna pars obstruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum istud vitium tuum sit. Non vis enim nisi consul, aut prytanes, aut ceryx, aut sufes administrare Remp. Quid si militare nolis, nisi imperator aut tribunus? etiam si alij primam frontem tenebunt: te sors inter triarios posuit: inde uoce, adhortatione, exemplo, animo milita. Praecisis quoque manibus ille in proelio inuenit, quod partibus conferat, qui stat tantum, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, si à prima te Reip. parte fortuna submouerit: stes tamen, clamore iuues: si quis fauces oppresserit, stes tamen, & silentio iuues. Nunquam inutilis est opera ciuis boni. Auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Vt salutaria quaedam citra gustum tactumq. odore proficiunt: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue spargitur & se vtitur, suo iure, sine precarios habet excessus, cogiturque vela contrahere, siue otiosa mutaque est, & angusto circumscripta, siue adaperta: in quocunque habitu est, prodest. Quid tu parum vtile putas exemplum bene quiescentis? Longe, inquam optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis cōditione prohibetur. Nunquā enim usque eo interclusa sunt omnia, vt nulli actioni honestae locus sit. Nunquid potes inuenire vrbem miseriorem, quàm Atheniensium fuit, cum illam triginta tyranni diuellerent: mille trecentos ciues, optimum quemque, occiderant. Nec finem ideo faciebat, sed irritabat se ipsa saeuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religiosissimum iudicium, in qua senatus, populusq. senatui similis coibat, quotidie carnificū triste collegiū, & infelix curia tyrānis angusta. Poteratne illa ciuitas conquiescere, in qua tot tyranni, tot satellites erāt? Ne spes quidē vlla recipiendae libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, cōtra tantam vim malorū. Vnde enim miserae ciuitati tot Harmodios? Socrates tamē in medio erat, & lugentes patres cōsolabatur, & desperantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus opes suas metuentibus exprobrabat seram periculosae auaritiae paenitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenae ipsae in carcere occiderunt: & qui tuto insultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libera ciuitas non tulit: vt scias & in afflicta Rep. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, & in florenti ac beata, impotentiam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcunque ergo se Resp. dabit, vtcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus. Vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Immo ille vir fuerit, qui periculis vndiq. imminentibus, armis & cathenis circumfrementibus, non alliserit virtutem nec absconderit. Non est enim seruare se, obruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, malle esse se quàm uiuere mortuum. Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris: sed faciendum erit, si in Reip. tempus minus tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quàm in periculosa nauigatione subinde portum petas; nec expectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse diiungas.

CAP. IIII.

INspicere autem debemus primum nosmetipsos, deinde quae aggredimur negotia, deinde eos quorū causa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum aestimare: quia fere plus nobis videmur posse quā possumus. Alius eloquētiae fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quàm ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quae firmam frontem desiderant: quorundam contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quaelibet indignatio effert. Quidam urbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est. Ferox impatiensque natura, irritamenta nociturae libertatis euitet.

CAP. V.

AEstimanda sunt deinde ipsa quae aggredimur, & vires nostrae cum rebus quas tentaturi sumus, comparandae. Debet enim semper plus esse virium in latore, quàm in onere. Necesse est opprimant onera, quae ferente maiora sunt. Quaedam praeterea non tam magna sunt negotia, quàm foecunda, multumq. negotiorum ferunt. Et haec refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexq. nascetur. Nec accedendum eo, vnde liber regressus non sit. His admouenda manus est, quorum finē aut facere, aut sperare possis. Relinquenda quae latius actu procedunt, nec vbi proposueris, desinunt.

CAP. VI.

HOminum vtique delectus habendus est, an digni sint, quibus partem vitae nostrae impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam vltro officia nostra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad coenam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturū, qui cum amicorum officijs paria in mensa faciunt, qui fercula pro cōgiarijs numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. De me illis testes spectatoresque. nō delectabit popina secreta. Considerandum est, vtrum natura tua agendis rebus, an otioso studio, contemplationique aptior sit: & eo inclinandum, quo te vis ingenij defert. Isocrates, Ephorum iniecta manu à

foro

foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent coacta ingenia. reluctante natura irritus labor est.

CAP. VII.

Nihil tamen aequae oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis. Quantum bonum est, vbi sunt praeparata pectora, in quae tuto secretum omne descẽdat, quorum conscĩetiam minus quàm tuã timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpũt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque ut in pestilentia cauẽdum est, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingenijs dabimus operam, vt quamminime inquinatos assumamus. Initium morbi est, aegris sana miscere. Nec hoc praeceperim tibi, vt neminem nisi sapiẽtem sequaris, aut attrahas. Vbi enim istum inuenies, quem tot saeculis quaerimus? Pro optimo est minime malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici foetus prouẽtum bonos quaereres, aut si tibi potestas Catonianae fieret aetatis, quae plerosque dignos tulit, qui Catonis saeculo nascerentur, sicut multos peiores, quàm vnquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Praecipue tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non causa in querelas placet. Constet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII.

Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum aerumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, aegrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum ijs quae nobis mala pecunia nostra exhibet; haec pars multum praegrauabit. Itaque cogitandum est, quanto leuior dolor sit, non habere, quàm perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta diuites ferre. Maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus molestum esse comatis quàm caluis, pilos velli. Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. Vtrisque enim pecunia sua adhaesit, nec sine sensu auelli potest. Tolerabilius autem est, vt dixi, faciliusque, non acquirere, quàm amittere. Ideoq. laetiores videbis quos nunquam fortuna respexit, quàm quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quam voles ignominiosum securitati nomen impone. Putabo hunc nõ esse felicem, si quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parum beate degant, quòd illis non praedia, nec horti sint, nec alieno colono rura pretiosa, nec grande in foro foenus. Non te pudet, quisquis diuitijs adstupes? Respice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an dijs immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, velut imperatori exercitus, referebatur, cui iamdudum diuitiae esse debuerant, duo vicarij, & cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putauit. Turpe est, inquit, Manen sine Diogene posse viuere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna. nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus. immo liber abijt. Familia vestiarium petit, victumque. Tot ventres auidissimorum animalium tuendi sunt. Emenda vestis, & custodiendae rapacissimae manus, & flentium detestantiumque ministerijs vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, nisi, cui facillime negat, sibi. Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certe sunt patrimonia, vt minus ad iniurias fortunae simus expositi. Habiliora sunt corpora pusilla, quae in arma sua contrahi possunt, quàm quae superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniae modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

CAP. IX.

Placebit autẽ haec nobis mẽsura, si prius parsimonia placuerit: sine qua nec vllae opes sufficiũt, nec vllae satis patent: praesertim cum in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus à nobis remouere pompam, & vsu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum victumque non ad noua exempla componere, sed vt maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem aequis oculis aspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desiderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere, spes effraenatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, vt diuitias à nobis potius quàm à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus; cogendae in arctum res sunt, vt tela

in vanum cadant. Ideoque exilia interdum calamitatesque in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parũ audit praecepta animus, nec curari mollibus potest. Quid ni? consulitur? si & paupertas & ignominiosa rerum euersio adhibetur: malo malum opponitur. Assuescamus ergo coenare posse sine populo, & seruis paucioribus seruiri, & vestes parare in quod inuentae sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circique certamine, sed in his spatijs vitae interius flectendum est. Studiorum quoque, quae liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est paucis te auctoribus tradere, quàm errare per multos. Quadraginta millia librorum Alexandriae arserunt, pulcherrimum regiae opulentiae monumentum, alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegantiae regum curaeque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imo ne studiosa quidem, quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerant: sicut plerisque ignaris etiam seruilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed coenationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impẽsas quàm in Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitiosum est vbique quod nimium est. Quid habes cur minus ignoscas homini armaria citro atque ebore captanti, quàm opera conquirenti, aut ignotorum auctorum aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti, cui voluminum suorum frontes maxime placent, titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis, quicquid orationum historiarumque est, & tecto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem plane, si è studiorum nimia cupidine oriretur. Nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur.

CAP. X.

AT in aliquod genus vitae difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec soluere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos, primo aegre ferre onera & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere vitae oblectamẽta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potius quàm inuidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quàm quod cũ sciret, quibus aerumnis nascèremur, calamitatũ mollimentum consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. Aliorum aurea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit: alligatique sunt etiam qui alligauerunt. Nisi tu forte leuiorem in sinistra cathenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt. Quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque condicioni suae, & quammiminimum de illa querendum: & quicquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non aequus animus solatium inueniat. Exiguae saepe areae in multos vsus describentis arte patuere, & quamuis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia scite ferentes minus premere. Non sunt praeterea cupiditates in longinquum mittendae, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his quae aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita, speique nostrae alludentia sequamur. Sed sciamus, omnia aeque leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec inuideamus altius stantibus. Quae excelsa videntur, praerupta sunt. Illi rursus quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quammaxime poterunt, in planum deferẽdo. Multi quidem sunt, quibus necessario haerendũ sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipsum testẽtur, maximum onus suum esse, quod alijs graues esse cogantur, nec sublleuatos se, sed suffixos: iustitia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu praeparent multa ad sequentes casus praesidia, quorũ spe securius pendeant. Nihil tamen aeque hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quàm semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunae arbitrium desinendi dare, sed ipsos, & quidem vltro, citra extrema consistere. Sic & aliquae cupiditates animum acuent, sed finitae; non in immensum incertumque producent.

CAP. XI.

AD imperfectos & mediocres, & male sanos hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum est. Tanta enim fiducia sui est, vt obuiam fortunae ire non dubitet, nec vnquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantum, possessionesque & dignitatem, sed corpus quoque suum & oculos, & quicquid est cariorem vitam facturũ, seque ipsum inter precaria numerat, viuitque commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligẽter faciet, tam circumspecte, quàm religiosus homo sanctusque solet tueri fidei commissa. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicet: Gratias ago pro eo quod possedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libensque. Si quid habere me tu volueris,

etiam

etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego vero factum signatumque argẽtum, domum, familiamq. meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quae prior nobis credidit. & huic dicemus: Recipe animum meliorem quàm dedisti. non tergiuersor, nec refugio. paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti, Aufer. Reuerti vnde veneris, quid graue est? Male viuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus inter seruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius praeseferunt, Idem euenire nobis scias. Saepe enim causa moriendi est, timide mori. Fortuna illa quae ludos sibi facit, Quo, inquit, te reseruem, malum & trepidum animal? eo magis conuulneraberis & confodieris, quia nescis praebere iugulum. At tu & viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animose recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro viuo faciet. At qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim condictum, viuet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore praestabit, ne quid ex his quae eueniunt, subitum sit. Quicquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet, qui ad praeparatus expectantesque nihil afferunt noui, securis & beata tantum spectantibus graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quàm tumultuosum me contubernium natura duxisset. Totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens praeter limen immaturas exequias fax cereusq. praecessit. Saepe altius ruentis aedificij fragor sonuit. Multos ex his, quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quae circa me semper errauerũt? Magna pars hominum est, quae nauigatura, de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re, mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehementior ingenijs, quotiens mimicas ineptias, & uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum sipario fortiora, & hoc ait:

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic aspexerit, tanquam illis liberum & ad se iter sit, multo ante se armabit, quàm petatur. Sero animus ad periculorum patientiam post pericula instruitur. Non putaui hoc futurum, nunquã hoc euenturum credidissem. Quare autem non? Quae sunt diuitiae, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quae dignitas, cuius non praetextam, & augurale, & patricia, & sordes comitentur, & exportatio & notae, & mille maculae, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis ista interuallis diuisa, sed horae momentum interest inter solium, & aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem uersabilem esse: & quicquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es. nunquid ditior Pompeio? cui cum, vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Caesaris domum, vt suam cluderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia, fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es. Nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam uniuersis, quàm Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta diuisit: in quem quicquid congeri poterat, dij hominesque contulerant: ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Croesum te mittam, qui rogum suum, & escendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suae superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quàm timuerat, spectauit. Ptolemaeum Africae regem, Armeniae Mithridatem, inter Caianas custodias uidimus. Alter in exilium missus est: alter ut meliore fide mitteretur optabat. In tanta rerum sursum ac deorsum euntium uersatione, si non quicquid fieri potest, pro futuro habes, das in te uires rebus aduersis: quas infregit, quisquis prior uidit. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut ex superuacuo laboremus: id est, ne aut quae non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum uanitatem nostrarum sero post multum pudorem intelligamus. Id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

CAP. XII.

Circumcidenda est concursatio, qualis est magnae parti hominum, domos & theatra, & fora perrerrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem domo interrogaueris: Quo tu? quid cogitas? Respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos uidebo, aliquid agam. Sine proposito uagantur, quaerentes negotia: nec quae destinauerunt, agunt, sed in quae incurrerunt. Inconsultus illis uanusque cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quae in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plaerique similem uitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: usque eo impellunt obuios, & se aliosque praecipitant: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium saepe litigantis, aut sponsalia saepe nubentis, & lecticam assectati, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum superuacua redeuntes lassitudine, iurant nescisse seipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa uestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria inquietos, & insanos, sed falsae rerum imagines agitant. Nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur,

tur, prorītat illos alicuius rei species, cuius uanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues causae per vrbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illisus nomenclator persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi quàm se conuenit. Ex hoc malo dependet illud taeterrimum uitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quae nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc secutum puto Democritum ita coepisse. Qui tranquille volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publice, ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & priuatim & publice non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt. Vbi uero nullum officium sollemne nos citat, inhibendae actiones sunt.

CAP. XIII.

Nam qui multa agit, saepe fortunae potestatem sui facit: quam tutissimū est raro experiri, ceterum semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & praetor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. Non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus. Nec illi omnia ut voluit cedunt, sed vt cogitauit. In primis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutae cupiditatis dolorem, cui successum non vtique promiseris.

CAP. XIIII.

Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus. transeamus in ea, in quae nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij aut status pertimescamus: dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti vitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna saepe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat quantum potest ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster eum omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrānus mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas. hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, o te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canius Iulus, vir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quòd nostro saeculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti ille dixit: Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi. Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito. Multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? Agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quicquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post haec iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canius. Nota erat Caij in talibus imperijs fides. Credis ne illum decem medios usque ad supplicium dies sine vlla sollicitudine exegisse? Verisimile non est, quae uir ille dixerit, quae fecerit, quàm in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus numerauit calculos, & sodali suo: Vide, inquit ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, vno me antecedere. Lusisse tu Canium illa tabula putas? illusit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. Quid maesti, inquit, estis? Vos quaeritis, an immortales animae sint. Ego iam sciam. nec desiit, in ipso ueritatem fine scrutari, & ex more suo quaestionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus: nec iam procul erat tumulus, in quo Caesari deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quae tibi mens est? Obseruare, inquit Canius, proposui illo velocissimo momēto, an sensurus sit animus, exire se. promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus aeternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat, qui in vltimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur, nec vsque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus: sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. Dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianae cladis magna portio.

CAP. XV.

Sed nihil prodest priuatae tristitiae causas abiecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cum cogitaueris, quam sit rara integritas, quàm ignota innocentia, & vix vnquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter inuisa, & ambitio vsque eo iam se suis non continens terminis, vt per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut euersis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebrae oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, vt omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quàm Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. Huic omnia quae agimus, miseriae: illi ineptiae videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. Humanius est deridere vitam, quam deplorare. Adijce, quòd de humano

quoque

quoque genere melius meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille spei bonae aliquid relinquit: hic autem stulte deflet, quae corrigi posse desperat: & vniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quàm qui lacrimas: quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula propter quae laeti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia similia initiis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quàm conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana vitia placide accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, aeterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. Sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des, quantum poscit ratio, non quantum consuetudo. Plaerique enim lacrimas fundunt, vt ostendant: & toties siccos oculos habent, quoties spectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in simulationem etiam simplicissima res, dolor veniat. Sequitur pars quae solet non immerito contristare, & in solitudinem deducere, vbi bonorum exitus mali sunt. Vt Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio viuere, Pompeius & Cicero clientibus suis prebere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, simul de se ac de Repub. palam facere. Necesse est queri, tam iniqua praemia fortunam persoluere. Et quid sibi quisque nunc speret, cum videat pessima optimos pati? Quid ergo est? Vide quomodo quisque illorum tulerit: & si fortes fuerunt, ipsorum animos desidera: si muliebriter & ignaue periere, nihil periit. Aut digni sunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quàm si maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior: humanos effugisti casus, liuorem, morbum: existi ex custodia: non tu dignus mala fortuna Diis visus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus vero se, & in ipsa morte ad vitam respectantibus, manus iniiciendae sunt. Neminem flebo laetum, neminem flentem. Ille lacrimas meas ipse abstersit: hic suis lacrimis efficit, ne vllis dignus sit. Ego Herculem fleam, quòd viuus vritur: aut Regulum, quòd tot clauis configitur: aut Catonem, quòd vulnus suum iterauerit? Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt, quomodo aeterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Est & illa sollicitudinum non mediocris materia, si te anxie componas, nec vlli simpliciter ostendas: qualis multorum vita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua obseruatio sui, & deprehendi aliter, quàm solet, metuit. Nec vnquam cura soluimur, vbi toties nos aestimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quae inuitos denudent: & vt bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut secura est, semper sub persona viuentium. At illa quantum habet voluptatis sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis. Subit tamen & haec vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. Sunt enim qui fastidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quàm perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. Multum interest, simpliciter viuas an negligenter. Multum in se recedendum est. Conuersatio enim dissimilium, bene composita disturbat, & renouat affectus, & quicquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, haec nostri: & erit altera alterius remedium. Odium turbae sanabit solitudo, taedium solitudinis turba. Nec in eadem intentione aequaliter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens, vt nunc mos est, etiam incessu ipso vltra muliebrem molliriem fluentibus, sed vt illi antiqui viri solebant inter lusum ac festa tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa foecunditas, ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paulum resoluti & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quaedam & langoor. Nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est. Hunc tamen si per diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem inter & otium & curas diuidebant. Qualem Pollionem Asinium oratorem magnum meminimus, quem nulla res vltra decimam retinuit. Ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouae curae nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operae distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem post horam decimam in senatu fieri vetabant. Miles vigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt caelo libero & multo spiritu

augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio vigorem dabunt, conuictusque & liberalior pono: nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat curas. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt morbis quibusdam, ita tristitiae medetur: Liberque non ob licentiam linguae dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit, vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est. at facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum, quàm turpem Catonem. Sed nec saepe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paulisper. Nam, siue Graeco poetae credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustra poeticas fores compos sui pepulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cum vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet à solito, & efferatur, & mordeat frae nos, & rectorem rapiat suum: eoque ferat, quo per se timuisset escendere.

Habes, Serene carissime, quae possint tranquillitatem tueri, quae restituere, quae surrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

Libri de tranquillitate animi finis.

L. ANNAEI SENECAE AD SERENVM, QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA.

CAP. I.

TANTVM inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter feminas & mares, non immerito dixerim: cum vtraque turba ad vitae societatem tantundem conferat: sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blande, vt fere domestici & familiares medici, aegris corporibus, non qua optimum & celerrimum est medentur, sed qua licet. Stoici virilem ingressi viam, non vt amoena ineuntibus videatur curae habent, sed vt quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum surrexit, vt supra fortunam emineat. At ardua per quae vocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quàm quidam putant. Prima tantum pars saxa rupesque habet, & inuij speciem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa & cõnexa videri solent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa quae in vnum congesserat error oculorum, paulatim adaperiuntur: tum illis quae praecipitia ex interuallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quòd Catonem aetas sua parum intellexisset, quòd supra Pompeios & Caesares surgentem, infra Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quòd illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodq. à Rostris vsque ad arcum Fabianum per seditiosae factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanae multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quòd Reipublicae nomine mouereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius ac pessimus quisque venundabat: & caeca cupiditate corrupti non intelligebant, se, dum vendunt, etiam venire.

CAP. II.

PRo ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse. Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quàm Vlixem & Herculem prioribus saeculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronuntiauerunt

runt, inuictos laboribus,& contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit,quas consectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset caelum vnius humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate,& saeculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiae immensa cupiditate,quam totus orbis in tres diuisus satiare non poterat,aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis stetit solus,& cadentem Rempublicam,quãtum modo vna retrahi manu poterat,retinuit:donec vel abreptus vel abstractus,comitem se diu sustentatae ruinae dedit: simulque extincta sunt,quae nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem vixit,nec libertas post Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuisse à populo,quòd aut praeturam illi detraxit, aut togam: quòd sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens,nec vlla affici aut iniuria aut contumelia potest.

CAP. III.

Videor mihi intueri animum tuum incensum & efferuescentem. Paras acclamare: Haec sunt quae auctoritatem praeceptis vestris detrahant. Magna promittitis, & quae ne optari quidem, nedum credi possint. Deinde ingentia locuti,cum pauperem negastis esse sapientem,non negatis solere illi & seruum,& vestem,& tectum,& cibum deesse. Cum sapientẽ negastis insanire,non negatis & alienari, & parum sana verba emittere,& quicquid vis morbi cogit,audere. Cum sapientem negastis seruum esse, iidem non itis infitias, & venum iturum, & imperata facturum, & domino suo seruilia praestiturum ministeria. Ita sublato alte supercilio,in eadẽ quae ceteri, descenditis,mutatis rerũ nominibus.Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atq. magnificum est,nec iniuriam,nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, vtrum sapientem extra indignationem,an extra iniuriam ponas. Si dicis illum aequo animo laturum,nullum habet priuilegium. Contigit illi res vulgaris,& quae discitur ipsa iniuriarum assiduitate,patientia.Si negas accepturum iniuriam, id est,neminem illi tentaturũ facere,omnibus relictis negotiis Stoicus fio. Ego vero sapientem nõ imaginario honore verborum exornare constitui,sed eo loco ponere,quo nulla perueniat iniuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat,qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est,quod sacrilegum non inueniat. Sed non ideo diuina minus in sublimi sunt,si existunt,qui magnitudinem multum vltra se positam non icturi petant. Inuulnerabile est,non quod non feritur,sed quod non laeditur.Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Nunquid dubium est,quin certius robur sit,quod non vincitur,quàm quod nõ lacessitur: cum dubiae sint vires inexpertae:at merito certissima firmitas habeatur, quae omnes incursus respuit? Sic tu sapientem melioris scito esse naturae, si nullius illi iniuria nocet, quàm si nulla fit. Et illum fortem virum dicam,quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterret, non cui pinguegotium est inter desides populos. Huiusmodi igitur sapientem nulli esse iniuriae obnoxium. Itaque non refert, quàm multa in illum coniiciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est,nec secari adamas, aut caedi vel teri potest,sed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quaedam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt,nec ipsi vlla saeuitiae vestigia tot verberari saeculis ostentant: ita sapientis animus solidus est,& id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuria,quàm illa quae retuli.

CAP. IIII.

Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam? Tentabit, sed non peruenturam ad eum. Maiore enim interuallo à contactu inferiorum abductus est,quàm vt vlla vis noxia, vsque ad illum vires suas perferat. Etiam cum potentes,& imperio editi,& consensu seruientium validi, nocere ei tentent:tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quàm quae neruo, tormentisve in altum exprimuntur,cum extra visum exilierunt,citra caelum tamen flectuntur. Quid tu putas, cum stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? Aut demissis in profundum cathenis Neptunũ potuisse contingi? Vt caelestia humanas manus effugiunt,& ab his qui templa diruunt,aut simulacra conflant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proterue,petulanter,superbe,frustra tentatur. At satius erat,neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi,innocentiam. At non fieri, eorum interest,qui facturi sunt,non eius,qui pati,ne si fiat quidem,potest.Immo nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus si tibi videtur,Serene,iniuriam à contumelia. Prior illa natura grauior est:haec leuior, & tantum delicatis grauis:qua non laeduntur,sed offenduntur.Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas,vt quidam nihil acerbius putent.Sic inuenies seruum, qui flagellis quàm colaphis caedi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat,quàm contumeliosa verba. Ad tantas ineptias peruẽtum est,vt non dolore tantum,sed doloris opinione vexemur: more puerorũ, quibus metus incutit vmbra,& personarum deformitas, & deprauata facies, lacrimas vero euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus,& alia quae impetu quodam erroris improuidi refugiunt. Iniuria propositum hoc habet,aliquem malo afficere. Malo autem sapientia nõ relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quae introire eo,vbi iam virtus honestumque est, non potest.

CAP. V.

INiuria ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiẽs autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius est, in quem incurrit. Nec potest aliquis iniuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum. Sapiens autem nihil perdere potest: omnia in se reposuit, nihil fortunae credit, bona sua in solido habet, contentus virtute, quae fortuitis nõ indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest. Nam in summum perducta, incrementi non habent locũ. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera est, inuiolabilis, immota, inconcussa, sic contra casus indurata vt nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Aduersus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, siue illi dura, siue secũda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli nunquã potest: ceteris precario vtitur. Quis autẽ iactura mouetur alieni? Quòd si iniuria nihil laedere potest ex his quae propria sapientis sunt, quia virtute sua salua sunt, iniuria sapienti non potest fieri. Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, nunquid perdidisset, Nihil, inquit: Omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in praedam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se, vrbe capta, non inuictum tantum, sed indemnem esse testatus est. Habebat enim secum vera bona, in quae non est manus iniectio. At ea quae dissipata & direpta ferebãtur, non iudicabat sua, sed aduenticia, & nutum fortunae sequentia. ideo non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentiũ lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calũniator, aut vicinus potens, aut diues aliquis, regnum orbae senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille egregiam artẽ quassandarũ vrbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbiq. gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem stragemque impulsae ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Nõ est itaque quòd audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere, sed si prodit in medium qui dicat,

CAP. VI.

NOn est quòd dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus aspiciat, & dura placide ferat, & secunda moderate: nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuersa sit, nec quicquam suũ, nisi se putet esse, ea quoque parte qua melior est. Adsum hoc vobis probaturus, sub isto tot ciuitatũ euersore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & aequaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quae bene fundatum animum agitent. Erepsi modo è ruinis domus, & incendijs vndique relucẽtibus, per flãmas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quòd me victum, victorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi sint nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta: ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitijs destinata: foeneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaritia falso laeta, diuitias imaginatur. Ego quidem omnia integra illibataq. habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexuperabilibus munimentis praecincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit. Non Carthaginis aut Numantiae moenia, vna manu capta. Non Capitolium, arcem ve. Habent ista hostile vestigium: illa quae sapientem tuentur, à flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitum praebent, excelsa, inexpugnabilia, diis aequa.

CAP. VII.

NOn est quòd dicas, ita vt soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falsae rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Raro forsitan, magnisque aetatum interuallis inuenitur. Neque enim magna & excedentia solitum ac vulgarem modum crebro gignuntur. Ceterum hic ipse M. Cato, à cuius mẽtione haec disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod laedit, eo quod laeditur. Non est autem fortior nequitia virtute. Non potest ergo laedi sapiẽs. Iniuria in bonos non tentatur nisi à malis. Bonis inter se pax est. Quòd si laedi nisi infirmior nõ potest: malus autẽ bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi à dispari, verenda est: iniuria in sapientẽ virũ non cadit. Illud enim iã non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed iniuste, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam si quis rem cum è villa mea surripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum

venenum dedit, sed uim suam remixtū cibo perdidit. Venenum illud dando, scelere se obligauit, etiam si non nocuit. Non minus latro est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpae satis est, perfecta sunt. Quaedam eius condicionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterū sine altero esse nō possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt non curram: currere non possum, vt pedes non moueam. Possum, quamuis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur: si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt quae submoueant iniuriam. Vt intentam manum deiicere aliquis casus potest, & emissa tela declinare. ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factae sint, nec acceptae. Praeterea nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coeunt contraria. Iniuria autem non potest fieri, non iniuste. Ergo sapienti iniuria non potest fieri.

CAP. VIII.

NEc est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. & sapiēti nihil deest, quod accipere possit loco muneris, & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quàm dare. Nihil autem habet quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse. Quemadmodum diuina nec iuuari desiderant, nec laedi possunt. Sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, aequali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus diuino incedet animo. Non habet vnde accipiat iniuriam. ab homine me tantum dicere putas? nec à fortuna quidem: quae quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, vltra quod nihil habent iratae leges, ac saeuissimi domini quod minentur, in quo imperium suum fortuna consumit, aequo placidoque animo accipimus, & scimus mortē malum non esse, ob hoc nē iniuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, discidia: quae sapientem, etiam si vniuersa circumueniant, non mergunt, nedum ad singulorum impulsus maereat. Et si fortunae iniurias moderate fert, quanto magis hominum potentium, quos scit fortunae manus esse?

CAP. IX.

OMnia itaque sic patitur, vt hiemis rigorem, ut intemperantiam caeli, ut feruores morbosque, & cetera sorte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, vt illum quicquam putet consilio fecisse: quod in vno sapiente est. Aliorum omnium non consilia, sed fraudes & insidiae, & motus animorum inconditi sunt, quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos saeuit. Illud quoque cogita, iniuriarum latissime patere materiam illis, per quae periculum nobis quaesitum est: ut accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quaeque alia inter togatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrū alicui excussum est, aut praemium diu captatum, si magno labore affectata hereditas auersa est, & quaestuosae domus gratia erepta. Haec effugit sapiēs, qui nescit nec in spe, nec in metu viuere. Adiice nunc, quòd iniuriam nemo immota mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur. Caret autem perturbatione uir erectus: moderator sui, altae quietis & placidae. Nam si illum tangit iniuria, & mouet, & impedit. Caret autem ira sapiens, quā excitat iniuriae species: nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus laetusq. est, inde cōtinuo gaudio elatus, adeo ad offensiones rerum hominumq. non contrahitur, vt ipsa illi iniuria usui sit, per quam experimentum sui capit, & uirtutem tentat. Faueamus, obsecro vos, huic proposito, aequisq. & animis & auribus assimus, dum sapiens iniuriae excipitur: nec quicquam ideo petulātiae nostrae, aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiaeque detrahitur. Saluis vitiis vestris, haec sapienti libertas quaeritur. non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus, sed vt ille omnes iniurias in altum demittat, patientiaq. se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris plerique uicere, caedentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

CAP. X.

QVoniam priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in qua quibusdam propriis, plerisque uero communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor iniuria, quam queri magis quàm exequi possumus, quā leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi contrahentis se, ob factum dictumq. inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cū alios admitteret. Sermonē meum aut superbe auersatus est, aut palam risit: & non in medio me loco, sed imo collocauit: & alia huius notae. Quae quid vocem, nisi querelas nausiātis animi, in quas fere delicati & felices incidunt. Non vacat enim haec notare, cui peiora instant. Nimio otio ingenia natura infirma, & muliebria, & inopia verae iniuriae lascivientia, his commouentur, quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiae quicquam in se esse, nec fiduciae ostendit, qui contumelia afficitur. Non dubie enim contemptum se iudicat. & hic morsus nō sine quadam humilitate animi euenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nullique tantum de se licere renuntiat sibi: & omnes has quas non miserias animorum, sed mo-

lestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quae sapientem feriunt, etiam si non peruertunt: vt dolor corporis, & debilitas, aut amicorum, liberorumque amissio, & patriae bello flagrantis calamitas. Haec non nego sentire sapientem. Nec enim lapidis illi duritiam ferriue asserimus. Nulla uirtus est, quae non sentias perpeti.

CAP. XI.

QVid ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos euincit, sanat, & comprimit. Haec vero minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa virtute vtitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Praeterea cum magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciant, & male felicitatem ferentes, habet quo illum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem magnitudinemq. illa quicquid huiusmodi est trãscurrit, vt vanas somniorum species, visusque nocturnos, nihil habẽtes solidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quàm vt illis audacia sit, tanto excelsiora despicere. Contumelia à contemptu dicta est: quia nemo, nisi quem contempsit, tali iniuria notat. Nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiam si facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitque infans, & sputo aspersit, aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscoenioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. Quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem causa est, cur nos mancipiorum nostrorum vrbanitas in dominos cõtumeliosa delectet: quorum audacia ita demum sibi in conuiuas ius facit, si coepit à domino. Vt quisque contẽptissimus, & vt maxime ludibrio est, ita solutissimae linguae est. Pueros quidam in hoc mercãtur procaces, & eorum impudentiã acuũt, & sub magistro habent, qui probra meditate effundant. Nec has contumelias vocamus, sed argutias.

CAP. XII.

QVanta autem dementia est, iisdem modo delectari, modo offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare: à seruulo, ioculare conuicium? Quem animũ nos aduersus pueros habemus, hũc sapiens aduersus omnes, quibus etiam post iuuentam canosque puerilitas est. An quicquam isti profecerunt, quibus animi mala sunt, vtique in maius errores, qui à pueris magnitudine tantum formaq. corporum differunt: ceterum non minus vagi incertiq. voluptatem sine delectu appetentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine quieti? non ideo quicquam inter illos puerosq. interesse quis dixerit, quòd illis talorum nucumq. & aeris minuti auaritia est, his auri argentique & vrbium: quòd illi inter ipsos magistratus gerunt, & praetextam fascesq. ac tribunal imitantur, hi eadem in cãpo foroq. & in curia ludunt. Illi in littoribus arena congesta simulacra domuum excitant, hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiusq. progressis, sed in alia maioraq. error est. Non immerito itaque horum contumelias sapiens vt iocos accipit: & aliquando illos, tamquam pueros, malo poenaq. admonet, & afficit: non quia accepit iniuriã, sed quia fecerunt, & vt desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cum sessorem recusauerint: sed compescimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, quare si non accepit iniuriã nec contumeliam sapiẽs, punit eos, qui fecerunt? Non enim se vlciscitur, sed illos emendat.

CAP. XIII.

QVid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem causa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis & frigida prohibiti, maledicta in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus aegros suos medicus: quorum nec obscoena, si remedio egent, contrectare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem saeuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati, purpuratiq. incedunt coloratos maleq. sanos esse: quos non aliter videt, quàm aegros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo aestimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodũ non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vltimae salutanti mutuam salutationẽ non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. Scit enim illos nihil à mendicis differre, immo miseriores esse. Illi enim exiguo, hi multo egent: & rursus non tangetur, si illũ rex Medorũ, Attalus ve Asiae, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. Scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quàm eius cui in magna familia cura obtigit aegros insanosque compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vẽdentesque, quorum tabernae pessimorum seruorum turba refertae sunt? Non, vt puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos, sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed postremos, sed venales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt. Sapiens quidem pares illos ob aequalem stultitiam omnes putat. Nam si semel se demiserit eo, vt aut iniuria moueatur, aut contumelia, non poterit vnquam esse securus. Securitas autem proprium bonum sapientis est: nec cõmittet, vt uindicando sibi cõtumeliã factam, honorem habeat ei, qui fecit. Necesse est enim, a quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat.

CAP.

C A P. XIIII.

TAnta quosdam dementia tenet, vt cōtumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert quot habeat lecticarios, quàm oneratas aures, quàm laxam sellam? aeque impudens animal est, & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, ferum, cupiditatū incontinens. Quidam se à cinerario impulsos moleste ferunt, & contumeliam uocant ostiarij difficultatem, nomenculatoris superbiam, cubicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta uoluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam. Quid ergo? Sapiens non accedet ad fores quas durus ianitor obsidet? Ille uero, si res necessaria uocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tanquam canem acrē, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans, & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoq;, quisquis erit, qui hoc salutationū publicum exercet, donabit. Scit emere uenalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quòd ostiario libere respondit, quòd virgam eius fregit: quòd ad dominum accessit, & petiit corium. Facit se aduersarium qui contendit, & ut uincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? Quod Cato, cum illi os percussum esset: non excanduit, non uindicauit iniuriam, ne remisit quidem: sed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouisset. Non diu in hoc haerebimus. Quis enim nescit, nihil ex his quae creduntur bona aut mala, ita uideri sapienti, ut omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non it quà populus: sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omniū vadit.

C A P. XV.

DEsinite itaque dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si caedetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscoenorum uocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis recumbere infra mensam, uesciq; cum seruis ignominiosa officia fortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur, eorum quae excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcunque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturae erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem. Si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate uestra coniecturam capitis ingentis animi: & cum cogitastis quantum putetis uos pati posse, sapientis patientiae paulo vlteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua uirtus collocauit, nihil uobiscum commune habentem. Quare & si aspera, & quaecunque toleratu grauia sunt, auditu que & uisu refugienda, ingruerint, nō obruetur etiam eorum coetu: & qualis singulis, talis uniuersis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines teneri, male agit. Vincit nos fortuna, nisi tota uincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam. Epicurus, quem uos patronum inertiae uestrae assumitis, putatisque mollia ac desidiosa praecipere, & ad voluptates ducentia: Rara, inquit, sapienti interuenit fortuna. Quàm paene emisit uiri uocem. Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submouere? Domus haec sapientis angusta sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam uenali fasti dio digerentibus, sed per hoc limen uacuum, & ab ostiariis liberum fortuna non transit. Scit non esse illic sibi locum, ubi sui nihil est. Quòd si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, aduersus iniurias exurgit: quid apud nos incredibile uideri potest, aut supra humanae naturae mēsuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse. Nec est, quòd dicas hoc naturae repugnare.

C A P. XVI.

NOn negamus rem incommodam esse uerberari & impelli, & aliquo mēbro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriae, quod non potest recipi uirtute salua. Vter uerius dicat, uidebimus. Ad contemptum quidem iniuriae uterque consentit. Quaeris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos: quorum alter premit uulnus & stat in gradu, alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Nō est, quòd putes magnum, quo dissidemus. Illud quidem agitur, quod unum ad nos pertinet. Vtraque exempla hortantur contemnere & iniurias, & quas iniuriarū umbras ac suspiciones dixerim, contumelias. Ad quas despiciendas non sapienti opus est uiro, sed tantum conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, non est contumelia, iudicium est. Si immerito: illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? In capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum ualitudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quae contumelia est, quòd apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quae ipsi in nos dicere assueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

C A P. XVII.

CHrysippus ait quendam indignatum, quòd illum aliquis ueruecem marinum dixerat. In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium Nasonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & uitam conuulnerantia, frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimae prociderūt. Tanta animorum imbecillitas est, ubi ratio discessit. Quid, quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis uitium aliquod corporis aut linguae exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quàm nobis facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quae uoto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam sibi obiecit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam

vrbanis detrahitur, si vltro illã & prior occupes. Nemo aliis risum praebuit qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriae proditum est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces cõcisas: sic inimicorum, quos plures habebat quàm morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conuiciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studiis liberalibus & sapientiae cultu ad aliquẽ profectum peruenerit? Adijce, quod genus vltionis est, eripere ei qui fecit, contumeliae voluptatẽ. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit. adeo fructus contumeliae in sensu & indignatione patientis est. Deinde non deerit illi aliquando par. Inuenietur qui te quoque vindicet.

CAP. XVIII.

C. Caesar inter cetera uitia quibus abundabat, cõtumeliosus, mirabili studio ferebatur omnes aliqua nota feriendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis foeditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas. Adijce obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quae in parentes auosque suos contumeliosus fuit, per quae in vniuersos ordines. ea referam, quae illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem uirum, & vix aequo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, item in contione, voce clarissima, qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dij boni, hoc uirum audire, principem scire, & vsq. en licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito princeps & adulterium suum narret, & fastidium? De Chaerea tribuno militum, sermo non pro manu erat, quòd languidus sono, & ni facta nosses, suspectior. Huic Caius signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Haec, ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coegit itaque illum uti ferro, ne saepius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu decidit: plurimum deinde undique publicas ac priuatas iniurias vlciscentium gladiorum ingestum est. Sed primus vir fuit, qui minime visus est. At idem Caius omnia contumelias putabat, & fuit ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, qui illum Caium salutauerat: nec impune cessit primipilario, quòd Caligulam dixerat. Hoc enim in castris natus, & alumnus legionum uocari solebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus: sed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat. Cõturbatis ergo hoc ipsum solatio erit, etiam si nostra facilitas ultionem omiserit, futurum aliquem, qui poenas exigat à procace, & superbo, & iniurioso: quae vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia consumuntur. Respiciamus eorũ exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comoediarum publicatos in se & spectatos sales in partem bonam accepit, risitque non minus, quàm cum ab uxore Xantippe immunda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Thressa obiiciebatur, respõdit, & deorum matrem Idaeam esse.

CAP. XIX.

NOn est in rixam colluctationemque ueniendum, procul auferendi pedes sunt: & quicquid horum ab imprudentioribus fiet, fieri autem nisi ab imprudentibus non potest, negligendum. Et honores & iniuriae uulgi, in promiscuo habendi sunt. Nec his dolendum nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarũ aut taedio, necessaria omittemus: & publicis priuatisque officiis, aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura augit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam irati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati? Fallimur: libertas est, animum opponere iniuriis, & eum facere se ex quo solo sibi gaudenda veniant: exteriora deducere à se, ne inquieta agenda sit vita, omnium risus, omnium linguas timenti. Quis est enim, qui non possit contumeliam facere, si quisquam potest? Diuerso autem remedio vtetur sapiẽs affectatorque sapientiae. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum se iudiciũ dirigentibus, hoc proponẽdum est, inter iniurias ipsos contumeliasque debere uersari. Omnia leuiora accidunt expectantibus. quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines stare, contumelias & verba probrosa, & ignominias, & cetera dehonestamenta, uelut clamorem hostium ferat, & lõginqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitãtia. Iniurias vero, vt uulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infesta vi vrgeris, cedere turpe est. assignatum à natura locum tuere. Quaeris quis hic sit locus? Viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnate uestro bono, & hanc spem, dum ad uerum peruenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. Esse aliquem inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, e Republica humani generis est.

M. AN-

M· ANTONII· MVRETI
AD· LIBRVM· SENECAE
DE· VITA. BEATA
NOTAE.

DE beata vita.] *Ita vocant Latini, auctore Cicerone, quam Graci εὐδαιμονίαν.*

Quantum profligetur.] *Ita veteres libri: & ita plane legendum. Nam scriptor quidem noctium Atticarum non nauci habendus, qui profligandi verbum latine ita accipi negat. Liuius libro* XXI. Sed ita fortassis decuit, cum foederum ruptore duce ac populo deos ipsos sine vlla humana ope committere ac profligare bellum, nos autem, qui secundum eos violati sumus, commissum ac profligatum conficere. *Sed & Tacitus, & Cicero ipse ita saepe accipiunt. Tale est, quod idem grammaticus tradit de verbo* superesse, *libri primi capite* XXII. *Nam eo verbo & Tacitus, & Plinius in epistolis, non paulo vterque melior latinae linguae auctor, quam hic μεμψιμοιρότερος, ita saepe vtuntur, vt ipse vtendum negat.*

Cum se mobilis fauor circumegit.] *Cum recepit se, cum ad se rediit, & quid egerit, sero iam, re peracta, attentius considerauit.*

Discessionum more.] *Cum senatusconsulta per discessionem fiunt.*

Cum rebus humanis agitur.] *Ita veteres libri: non, vt in vulgatis,* geritur.

Quicquid optaui.] *Hoc est quod dicit Iuuenalis:*

> Euertere domos totas, optantibus ipsis
> Di faciles.

Neque quidquam euenire stultis deterius potest, quam si eorum vota Deus audiat. vt grauissime disputatur in Alcibiade secundo.

Nec longe positum est.] *Quod de vitio Hesiodus dixerat, μάλα δ' ἐγγύθι ναίει, id hic noster ad virtutem eleganstissime transtulit.*

Et diffusio animi] *Sic & διάχυσιν ψυχῆς veteres Stoici dicebant. Opponitur ei συστολὴ ψυχῆς, contractio.*

Deinde praeterita respiciat.] *Turpis haec opinio Epicureorum fuit, Sapientem & praesentibus voluptatibus gaudere, & recordantem praeteritarum, & cogitatione praecipientem futuras. Eam eleganter exagitat Cicero libro secundo de finibus.*

Vident & illi.] *Male in aliis,* Vide autem & in illis. *Sed haec & talia cum praetermittere decreuerim, nescio quomodo me interdum abripi patior.*

Pollinctam.] *Vnctam, delibutam. Vetus verbum ab aliis temere eiectum, in meis libris, omnibus litteris scriptum visitur.*

Necquicquam mutauit optima.] *Quod optimum est, mutari non potest. Nam quicquid mutatur, aut ab alio mutatur, aut a semetipso. Optimum non mutatur ab alio. oporteret enim aliquid esse optimo potentius: cum a quocunque externo aliud mutatur, potentius necessario sit eo, quod mutatur. Ne a se ipso quidem. mutaretur enim a se in deterius. quod a natura abhorret. Ita disputantur haec a Platone, libro secundo de rep. vbi de immutabilitate Dei disputatur. Idem hic & Seneca dicit: quod qui non intellexerant, aliquot voces minime necessarias interiecerant. Eas vetustis libris auctoribus sustuli.*

Ideoque praeceperunt veteres.] *Socratis hoc praeceptum est apud Xenophontem.*

Voluptates praegustare.] *προγεύεσθαι. Ita in vetustis libris meis, multo sine dubio melius & elegantius, quam vt in aliis,* praestare.

Et si minus verminatur. *Liber vetus* Ferminatur: *vnde fecerant,* fera minatur. *Erroris origo omnibus, vt opinor, in promptu est. Sic quodam loco ex* veritate *fecerant* feritatem.

Crucibus.] *Omnes qui tollebantur in crucem, clauis suffigebantur. & quod latrones, qui cum* Christo *domino ac deo nostro in crucem acti sunt, multis locis ita videmus expressos, quasi funibus tantum alligati fuerint, pictorum ac statuariorum error est. Docet id primum verbum ipsum, quo Graeci vtuntur, ἀνασκολοποῦν. Sed & latino verbo suffigendi idem plane indicatur. Et cum crux Domini tanto sanctissimae feminae studio quaesita ac reperta est, facile statim agnita esset, si ex tribus, quae effossae sunt, in vna tantum vestigia clauorum fuissent. Quomodo autem mortui essent, nisi forte longa fame, si funibus tantum reuincti pependissent? At nunc adactis per singulas manus, ac singulos pedes singulis clauis, & venis, & neruis abruptis, defluente ingenti copia sanguinis, incredibili cruciatu eos intra horas aliquot mori necesse erat. Quod si serius fieret, effringebantur eis crura ad accele-*

accelerandam mortem. Illud quidem de clauis manifesto ostendunt multa veterum loca. Vt quod hic scribitur a Seneca. Cum refigere se crucibus conentur, in quas vnusquisque vestrum clauos ipse suos adigit. *Demosthenes κατ' Μειδίου.* Καὶ ἐφ' αἵματι φεύγειν, καὶ μονονοὐ προσηλῶσθαι. *quod Vlpianus ita exponit.* τῷ σταυρῷ προσηλῶσθαι τοὺς ἥλους *Horatius.*

Si quis eum seruum, patinam qui tollere iussus,
Semesos pisces, tepidumq. ligurrierit ius,
In cruce suffigat. *Non dixit, religet, aut, reuinciat: sed, suffigat.*

Plinius lib. XXVIII. cap. IV. Item in quartanis, fragmentum claui a cruce, inuolutum lana, collo subnectunt. *Plutarchus.* ἀλλ' εἰς σταυρὸν καθηλώσεις, ἢ σκόλοπι πήξεις. *Appuleius.* Hic nares & digiti: illic carnosi claui pendentium. *Sed plura congerere, nihil necesse est.*

Crederem illis, nisi quidam.] *Vetus librarius scripserat: crederem illis hoc nisi quidam. deinde cum animaduertisset, vocem Hoc redundare, adscripserat minutiori charactere, vacat. delere enim, etiam si quid perperam scripserant, non solebant: ne libros suos minus venales facerent. At secuti alii, geminato errore, non id quod vacabat sustulerunt: sed vtroque recepto, scripserunt,* crederem illis hoc uacare. *Leniculũ hoc est fateor. sed quia saepe in eo genere peccatum est, semel monere, non alienum esse duxi.*

Non ne habeat, sed ne sollicitus habeat.] *Hoc est, quod Plutarchus ait, fortunae dicturum esse sapientem*

Ἡδὺ μὲν ἄττα φέρεις, ὀλίγον δ' ἄχος, ὧν ἀπολείπῃς.

Paucae argenti lamellae.] *Ita vetus liber. Videtur autem respexisse ad illud Ouidii:*

Et leuis argenti lamina crimen erat.

Ingemescat.] *Ne quis putet librariorum erratum esse: ita est in libro Siculo, & saepe in veteribus libris me mini legere* Gemesco, tremesco, *& talia, per secundam vocalem, non per tertiam. Sed quid negligemus, si haec iam non negligimus?*

Infruniti.] *De hac voce dixi in superioribus.*

Ad Togatos.] *Ad eos qui limina potentiorum obseruant, vt eos salutent, deducant, ac reducant.*

Iustae libertatis, an inter amicos datae.] *Iustam libertatem vocat plenam, vt eorum qui vindicta liberabantur. at inter amicos liberati, Latini tantum fiebant.*

Praetextatus & Canusinatus.] *Ita scriptum est in libro Siculo, melius, vt puto, quam, vt antea legebatur,* candidatus. *Sed vocis insolentia factum est, vt moueretur loco. Canusinae lanae in optimis & pulcherrimis erant. Plinius libro VIII. cap. XLVIII. Circa Tarentum Canusiumque summam nobilitatem habent. Athenaeus libro tertio.* κατέχειν σοι τοὺς ἱμάτας ὁ καλὸς καὶ σοφὸς ὑπὸ Κανυσίνου ἀμφιεσθέντι. *Canusinatus igitur est molli & delicata veste indutus, quales e lana Canusina contexebantur.*

Quam nudis scapulis.] *libri veteres.* quam nudis scapulis aferentibus. *puto legendum, ac foetentibus. Ob squalorem videlicet & illuuiem. At alii ex illo* aferentibus, *fecerunt,* vt sententiae. *non sane δεξιῶς.*

Me hominem maxime cogitabo, cum diis vndique consultabo.] *Sic alii. At quanto melius, quod a me ex libro Siculo erutum est?* Me hominem esse tum maxime cogitabo, cum deus vndique consalutabor. *Haec emendare satis erat: ostentare nihil necesse erat. Sed me amicorum quorundam studia ingenio meo indulgere non sinunt.*

Fauere linguis.] ἄγε πᾶς ἔστω λεώς. δ' εὐφημεῖν χρή. *Ita hoc Graeci. & locus mihi diligenter notandus videtur.*

Papulas.] *In quibusdam veteribus libris,* pusulas: *quod & ipsum recte legi potest.*

Ipsi obsiti.] *Liber Siculus,* ibsi obsiti. *Alii putarunt,* ibsi obsi, *per errorem a librariis scriptum.*

Cicci nobis.] *Alii,* cur nobis. *Sed illud verius & veterum librorum auctoritate nititur. Saepe autem dicit ludos circenses, aliaque eius generis spectacula, multorum vitiorum fomitem esse. Ego autem quae ab hoc loco vsque ad finem huius libri scripta sunt, puto aliunde assuta esse: & pertinere ad librum aliquem, quo quaereretur, deberet ne sapiens ad remp. accedere. Ea re fit, vt quibusdam insulsis hominibus Senecae scripta parum interdum inter se cohaerere videantur. Non Aristotelis scripta, in quo omnia alia ex aliis apta & connexa sunt, inter se cohaeserint, si quis ad hunc modum ea dilaniauerit.*

Praeterea tria genera sunt vitae.] *Aristoteleum est e primo Ethicorum ad Nicomachum.*

M. AN-

M. ANTONII MVRETI AD LIBRVM SENECAE DE TRANQVILLITATE ANIMI NOTAE.

Era huius libri inscriptio est, De tranquilitate animi, *non quae vulgo inoleuit*, De tranquilitate vitae. *quod & veteres libri confirmant: & certe* εὐθυμία *Democriti, quam ille alio nomine vocabat* τὴν εὐεστὼ, *animi tranquillitas melius vertitur, quàm tranquillitas vitae. Sed & Cicero ipse nomen* εὐθυμίας *ita interpretatur.*

Inquirenti mihi in me.] *Totum hoc principium, vsque ad eam partem,* Quaero mehercule, *videtur cuiusdam esse, qui Senecam consulat, ab eoque petat, vt sibi rationes tradat secure tranquilleq. viuendi. Atque hoc ita esse in quibusdam veteribus libris annotatum est: in quibus etiam, quod vulgo legitur,* Quedam vitia apparebant Serene, *ita scriptum videas,* Quedam vitia apparebant Seneca. *Genus tamen ipsum dictionis plane Senecam olet. At in libro Siculo neque,* Serene, *scriptum est, neque,* Seneca, *sed,* Quedam vitia apparebant retecta. *Hoc igitur totum quale sit, alij iudicabunt.*

Longa conuersatio amorem inducit.] *Hoc est quod ait Lucretius*

Consuetudo concinnat amorem.

& Aristoteles in rhetoricis, inter ea quae iucunda sunt, numerat ea, quibus assueuimus.

Parabilis facilisque.] *Horatianum.*

Namque parabilem amo Venerem facilemque.

Cum bene ista placuerunt.] *Ouidius.*

Iuraui quoties rediturum ad limina nunquam?
Cum bene iuraui, pes tamen ipse redit.

Inter illa friuola mea.] *Ita vocabant vtensilia, & supellectilem non magni pretij. Iuuenalis.*

iam friuola transfert Vcalegon.

Tantusque morsus.] *Coniectura ductus, legendum putaui,* Tacitusque morsus.

Non purpura aut aureis virgis.] *Num virgatas auro vestes, & segmentis ornatas intelligis? An fasceos, qui magistratibus praeferebantur? Sed illi certe aurei non erant. Vetera exemplaria variant, & alia habent vocem,* Aureis, *alia non habent.*

Quaero mehercule.] *hinc quidam existimant, vt dixi, incipere Senecam ex persona sua loqui.*

Homericus Achilles.] Ἄλλοτ᾽ ἐπὶ πλευρὰς κατακείμενος ἄλλοτε δ᾽ αὖ τε
ὕπτιος, ἄλλοτε δὲ πρηνὴς, τοτὲ δ᾽ ὀρθὸς ἀναστάς. Iliad. ω.

Malle esse se quam viuere mortuum.] *Dictum elegantissimum alij, traiectis vocibus, corruperant. Qui mortuus est, ei obijci nihil potest, cur quiescat. At mortui viuere dicuntur, qui, cum viuant ac spirent, nihilo tamen plus agunt, quam si mortui essent.*

Interius flectendum est.] *Agitatores exercitati in ludis circensibus, introrsum, quantum poterant, flectebant, vt breuiorem cursum conficerent: ea modo cautione adhibita, vt ne ad metam offenderent, atque arietarēt. Sic igitur etiam in vita ait contrahenda esse vela.*

Quadringenta millia librorum.] *Septingenta fuisse ait scriptor noctium Atticarum, capite vltimo libri sexti.*

Fax cereusque praecessit.] *Immaturas exequias fax & cereus praecedere solebant. Cuius consuetudinis mentio fit etiam in libro de breuitate vitae, in extremo.*

Ad summam caueam.] *ad plebem, quae ex summa cauea spectare ludos solebat.*

Et lora patricia.] *Quae tandem lora patricia esse dicemus? Vox* Lora *abest a plaerisque veteribus libris. qua deleta non male fortassis interpretabimur patricia, quos Plutarchus* περὶ εὐθυμίας *vocat* πατρικίους, *his verbis* χαλίων ὅτι μὴ φορεῖ πατρικίους. *Budaeus vertit Senatoria. significare, quantum opinor, voluit lunatos calceos. quos & Philostratus calceos patricios vocat: vt notauit vir eruditissimus Ianus Parrhasius in Ciceronis Milonianam.*

Nunquid ditior Pompeio?] *Quis iste Pompeius est tam diues, qui tamen fame ac siti, miserrimo, vt ait Homerus, mortis genere in palatio cognati perierit? Equidem non* Pompeio, *sed,* Ptolemaeo, *legendum arbitror: vt Iubae regis filium intelligamus, quem Suetonius Caligulae consobrinum fuisse testatur. Eum Caligula non sane* συγγενικῶς, *Romam euocatum interfecit. Dio.* Γάϊος δὲ ἐν τούτῳ τόν τε Πτολεμαῖον τὸν τοῦ Ἰόβα παῖ-

δα

σα μεταπέμψας, καὶ μαθὼν ὅτι παρ' αὐτῷ, ἀπέκτεινε καὶ ἄλλους πολλοὺς μετ' αὐτοῦ. *Zonaras.* ὁ δὲ καὶ τὸν Πολεμιανὸν τὸν τοῦ ... καὶ πολλοὺς ... τοιοῦτο, καὶ ἐκεῖνον ἀπέκτεινε. *Certius fortassis ab alijs aliquid reperietur. Ego quod potui praestiti.*

Alienis se negotijs offerunt.] *Vt ille Horatianus.*

aliena negotia curo,
Excussus proprijs.

Qui tranquille voles viuere.] *Graeca ipsa Democriti verba supra posui.*

Decem medios vsque ad supplicium dies.] *qui dabantur damnatis ex S. C. quod sub Tiberio factum erat. Auctor Tacitus.*

Vsque ad ebrietatem.] *Ita quidem suadet Plato libro primo de legibus.*

Catoni ebrietas.] *Horatius.*

Narratur & magni Catonis.
Saepe mero caluisse virtus.

Graeco poetae.] *Anacreonti: ex quo illud vertit Horatius.*

Dulce est desipere in loco.

Poeticas fores.] *Locus est Platonis in Phaedro.*

Siue Aristotelis.] *Cicero primo Tusculanarum.* Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse. *Locus Aristotelis est in problematis,* τμήματι λ'.

M· ANTONII· MVRETI
AD· LIBRVM· SENECAE QVOD· IN· SAPIENTEM· NEQ· INIVRIA· CADAT· NEQVE CONTVMELIA
NOTAE.

Hoc quod inter admirabilia Stoicorum numerarit aliquis, sapientem nulli iniuriae patere, plane Socraticum est. Nam eum iniuriam accipere non dicatur, nisi qui ab alio laeditur: Sapiens autem laedi non queat: consequens est, eum extra iniuriam esse. Siquidem is demum laeditur, qui deterior fit ad obeundū munus suum: vt si equus ad cursum, bos ad culturam agri deterior fiat. At id sapienti vsuuenere non potest: nisi quis ei sapientiam, iustitiam, aliamve quam virtutem auferat: quae bona firmiora & stabiliora sunt, quam vt eripi possint. Quibus positis, efficitur id, quod hoc libro docetur: posse quidem aliquem multa conari, vt iniuriam sapienti faciat: sed iniuriam ad sapientem non peruenire. Haec a Socrate & in apologia, & libro primo de rep. in hanc fere sententiam disputantur.

Cato cum feris manus non contulit.] *Haec comparatio Catonis cum Hercule simile quiddam habere mihi videtur cum comparatione Herculis & Epicuri, quae legitur apud Lucretium libro quinto.*

Animum tuum inclusum.] *Melius e libro Siculo,* Incensum. *& statim,* Paras acclamare, *melius, quam, vt vulgo,* Paratum acclamare.

Ex hac tibi nota.] ἐκ τούτου σοι τοῦ κόμματος.

Tamen delicatis grauis.] *Rectior Siculi libri scriptura;* Et tantum delicatis grauis. *Sed quid ago? Si haec singillatim annumerare voluero, ad molem libri addetur aliquid: ad legentium vtilitatem nihil. Desinamus ergo λεπτολογεῖν.*

Quod si laedi nisi infirmior non potest.] οὐ γὰρ θεμιτὸν ἀμείνονα ὑπὸ χείρονος βλάπτεσθαι.

Malus autem bono infirmior est.] *Nam si iniustitia, morbus est animi, iustitia, sanitas, quis aegrotum valente firmiorem dixerit? Itaque ne iniustitia quidem tueri se sine aliqua ope iustitiae potest.*

Renuntiat sibi.] *Pessime alij,* Quam sibi, *aut,* Quantum sibi. *Renuntiare sibi, est admonere se, subijcere sibi, reuocare sibi in animum & in memoriam. Sic in consolatione ad Polybium.* Potest illa res a luctu te prohibere nimio, si tibi ipsi renuntiaueris, nihil horum quae facis posse subduci. *Quintilianus lib. xij. cap. xi.* Sed ij primum renuntient sibi quanta sit humani ingenij vis.

Quibus animi mala sunt aucti. in maiusterrores.] *Inepta scriptura, & ex qua nullam idoneam sententiam elicueris.*

vtique in maius errores. *Sic paulo inferius*. Ergo par pueris longiusque progressis, sed in alia mai oraque error est.

Qui salutatorium publicum exerceat.] *Foede deprauatus locus: quem e libro Siculo ita restitui*. Qui hoc salutationum publicum exercet. *neque quidquam magis ex consuetudine Senecae, id est, vrbanius & elegantius dici potest. Publica exercent, qui ex eo publicani vocantur: vt publicum pecoris, publicum salis, vini, ceterarumque mercium pro quibus portorium exigitur. Ita igitur dicit eos salutationum publicum exercere, qui admissionibus praesunt, & ad principes salutandos admittunt eos, quibus, eis conuentis opus est: mercedesque ab eis eo nomine non exiguas exigunt*.

Et petijt corium.] *Ita legitur in veteribus libris: melius, quam, quod quidam substituere voluit*, Lorum. *Petere autem corium, est, pet ere, vt ostiarius vapulet: vt sibi de eius corio satisfiat*.

Tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas.] *Non displiceret coniectura eorum, qui legendum putant*, Sub fronte sima: *nisi magis me moueret consensus librorum veterum, in quibus aperte ac perspicue legitur*, Sub fronte anili.

De Chaerea tribuno militum sermo promananerat.] *Incredibile dictu est, quanto mihi Siculi libri scriptura verior esse videatur, quae haec est*, Sermo nō pro manu erat. *Hoc enim significat sermonē non fuisse conuenientem manui: cum Chaerea sermone quidem mollis & infractus videretur: at manu fortis esset ac strenuus*.

Languidus somno, & infracta voce suspectior.] *Hic quoque locus mirifice ex eodem libro restitutus est, hoc modo*: Languidus, &, ni facta nosses, suspectior. *Poterat esse suspectus mollitiae, ni facta nosses, sed facta ipsius nullum ei suspicioni locum relinquebant*.

Modo Veneris, modo Priapi dabat.] *Ita & apud Suetonium legitur. at apud Dionem & Xiphilinum, in latina quidem interpretatione, Cupidinis aut Veneris. Sed homini eruditissimo, qui eos scriptores interpretatus est, fraudi fuere graeca exemplaria, in quibus vitiose legitur* πόθου, *cum legendum sit* πόσθου.

L. ANNAEI SENECAE AD PAVLINVM DE BREVITATE VITAE LIBER. VNVS

CAP. I.

MAIOR pars mortalium, Pauline, de naturae malignitate conqueritur, quòd in exiguum aeui gignimur, quod haec tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrāt, adeo vt exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitae apparatu vita destituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantum & imprudēs vulgus ingemuit. Clarorum quoque virorum hic affectus quereias euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est, Vitam breuem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, minime conueniens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulsisse, vt quina aut dena saecula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam deflnit, vbi nulli rei bonae impenditur, vltima demum necessitate cogente, quam ire non intellex imus, transisse sentimus. Ita est. non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi, sumus. Sicut amplae & regiae opes vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: at quamuis modicae, si bono custodi traditae sunt, vsu crescunt: ita aetas nostra bene disponenti multum patet.

CAP. II.

QVid de rerum natura querimur? illa se benigne gessit. Vita, si scias vti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaritia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudicijs suspensa semper ambitio. Alium mercandi praeceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiae, nunquam nō aut alienis periculis intentos, aut suis anxios. Sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria seruitute consumat. Multos aut affectatio alienae fortunae, aut suae odium detinuit. Plaerosque nihil certum sequētes, vaga & inconstans, & sibi displicens leuitas per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quò cursum

cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt: adeo vt quod apud maximum poetarum more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vitae quam nos viuimus.

Ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia vndique: nec resurgere, aut in dispectum ueri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuito contigit, velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec vnquam illis a cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? Aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis effocantur. Quàm multis graues sunt diuitiae? Quàm multorum eloquentia quotidiano ostentandi ingenij spatio, sanguinem educit? Quàm multi continuis voluptatibus pallent? Quàm multis nihil liberi relinquit circũfusus clientiũ populus? Omnes deniq. istos ab infimis vsque ad summos peterra. Hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit: ille iudicat. Nemo se sibi vindicat, Alius in alium consumitur. Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur. His illos dignosci videbis notis. Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorundam indignatio est. Queruntur de superiorum fastidio, quòd ipsis adire volentibus non vacauerint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit. Ille aures suas ad tua verba demisit. Ille te ad latus suum recepit. Tu non inspicere te vnquam, non audire dignatus es.

CAP. III.

NOn est itaque quòd ista officia cuiquam imputes: quoniam quidẽ cum illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quae vnquam ingenia fulserunt, in hoc vnum consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Praedia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt. In vitam suam incedere alios sinunt, immo vero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam suam diuidere velit: vitam vnusquisque quàm multis distribuit? Astricti sunt in cõtinendo patrimonio. Simul ad tempotis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnius honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Peruenisse te ad vltimum aetatis humanae videmus. Centesimus tibi vel supra premitur annus. Agedum ad computationem, aetatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum cliens ab stulerit, quantum lis vxoria, quantum seruorum coercitio, quantum officiosa per vrbem discursatio. Adiice morbos quos manu fecimus. Adiice, quod sine vsu iacuit. Videbis te pauciores annos habere quàm numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilij fueris, quotus quisque dies vt destinaueras recesserit, qui tibi vsus tui fuerit, quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus, quid tibi in tam longo aeuo facti operis sit: quàm multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes: quantum vanus dolor, stulta laetitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit. quàm exiguum tibi de tuo relictum sit. intelliges te immaturum mori.

CAP. IIII.

QVid ergo est in causa? Tanquam semper victuri viuitis. Numquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non obseruatis quantum temporis transierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse qui alicui vel homini vel rei donatur, vltimus dies sit. Omnia tãquam mortales timetis. Omnia tamquam immortales concupiscitis. Audies plerosq. dicentes: A quinquagesimo in otium secedam: sexagesimus annus ab offi cijs me dimittet. Et quem tãdem longioris vitae praedem accipis? Quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitae tibi reseruare, & id solum tempus bonae menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quàm serum est, tunc viuere incipere, cum desinendum est? Quae tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimũ & sexagesimum annum differre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt. Potentissimis & in altum sublatis hominibus excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. Nam vt nihil extra lacessat, aut quatiat, in se ipsa fortuna ruit.

CAP. V.

DIuus Augustus, cui dij plura quàm vlli præstiterunt, non desijt quietem sibi precari, vacationem à Rep. petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est. vt sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistula, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria discrepantem, pollicitus esset, hæc verba inueni: Sed ista fieri speciosius quàm promitti possunt. me tamen cupidò temporis optatissimi mihi, prouexit, vt quoniã rerum laetitia moratur adhuc, praeciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, vt illam, quia vsu non poterat, cogitatione praesumeret. Qui omnia videbat ex se vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quantum illa bona per omnes terras fulgentia sudoris exprimerent, quantum occultarum solicitudinum tegerent: cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouissime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque sanguinem

nem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam, Asiamque, & omnes prope oras bello circũactus, Romana caede lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum alpes pacat, immixtosque mediae paci & imperio hostes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipsa urbe, Murenae, Caepionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias. filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut sacramento adacti, iam infractam aetatem territabant: plusq. & iterum timenda cum Antonio mulier. Haec vlcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur. velut cum graue multo sanguine est corpus, partes semper aliquae rumpebantur. Itaq. otium optabat: in huius spe & cogitatione labores eius residebant. Hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. M. Cicero inter Catilinas, Clodiosq. iactatus, Pompeiosq. & Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam pessum euntem tenet, nouissime abductus, nec secundis rebus quietus, nec aduersarum patiens, quotiens illum ipsum consulatũ suum non sine causa, sed sine fine laudatum detestatur, quàm flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epistola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hic quaeris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adijcit, quibus & priorem aetatem complorat, & de praesenti queritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, numquam semiliber erit. Integrae semper libertatis, & solidae, solutus, & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

CAP. VI.

Liuius Drusus, vir acer & vehemens, cum leges nouas, & mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, execratus inquietam à primordijs vitam, dicitur dixisse, vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. Ausus est enim & pupillus adhuc & praetextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam suam interponere tam efficaciter, vt quaedam iudicia constet ab illo rapta. Quo nõ erumperet tam immatura ambitio? Scires in malum ingẽs, & priuatum, & publicum euasuram illam tã festinatam audaciam. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: à puero seditiosus, & foro grauis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. Subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: qui cum alijs felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, perosi omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec seipsos. Nam cum verba erumperent, affectus ad consuetudinem relabebãtur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista omnia nullum non saeculum deuorabunt. Hoc vero spatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimae omnium rei moram facitis, sed abire vt rem superuacuam ac reparabilem sinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. Nulli enim turpius occupati sunt. Ceteri, etiam si vana gloriae imagine teneantur, speciose tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel bellatores, omnes isti virilius peccant. In venerem ac libidinem proiectorum inhonesta labes est. Omnia istorũ tempora excute. Aspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quae iam ipsa officia sunt. videbis quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullã rem bene exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiã, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quàm viuere: nullius rei difficilior est scientia. Professores aliarũ artiũ vulgo multiq. sunt.

CAP. VII.

Quasdam vero ex his pueri admodum ita percepisse visi sunt, vt etiam praecipere possent. Viuere tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum diuitijs, officiis, voluptatibus renuntiassent, hoc vnũ in extremam vsq. aetatem egerunt, vt viuere scirent. Plures tamen ex his nondum se scire confessi e vita abierunt, nedum vt isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tẽpore delibare: & ideo vita eius longissima est, cui quantumcumque patuit, totum ipsi vacauit. Nihil inde incultum, otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quicquam repperit dignum quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. His vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quòd putes, hinc illos non intelligere damnum suum. placerosque certe audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut causarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum, Mihi viuere non licet. Qui ni non liceat? Omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit, quot ille candidatus, quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium simulatus aeger? Quot ille potentior amicus, qui vos nõ in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquã ac recense vitae tuae dies: videbis paucos admodum & reiiculos apud te resedisse. Assequutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus praeteribit? Facit ille ludos, quorum sortẽ sibi obtingere magno aestimauit. Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, vltra quam audiri potest, complet. Quando inquit res proferentur? Praecipitat quisq. vitã suam, & futuri desiderio laborat, praesentium taedio. At ille, qui nullum nõ tempus in vsus suos confert, qui omnes dies tanquam vitã ordinat, nec optat crastinũ, nec timet. Quid enim est, quòd iã vlla hora nouae vo-

luptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero fors fortuna vt volet ordinet. vita iam in tuto est. Huic adijci potest, detrahi nihil; & adijci sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat, nec capit.

CAP. VIII.

NOn est itaque quod quenquam propter canos aut rugas putes diu vixisse. Non ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim si illum multum putas nauigasse, quem saeua tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? Non ille multū nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur. Re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit. Ideoq. vilissima aestimatur, immo paene nullum pretiū eius est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo aestimat tempus. Vtuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem aegros vide, si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere. Tanta in illis discordia affectuum est. Quod si posset quemadmodum praeteritorum annorum cuiusq. numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamuis exiguum dispensare, quod certum est. Id debet seruari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quàm cara res sit. Dicere solent, eis quos valdissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit quà coepit aetas, nec cursum suum aut reuocabit, aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suae: tacita labetur. Non illa regitur imperio, non fauore populi lōgius proferet. Sicut iussa est à primo die, curret: nusquā diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat. Mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

CAP. IX.

POtest ne quisquam sensus hominum, eorum dico qui prudentiam iactant, operosius, occupati sunt, vt melius possint viuere? Impendio vitae vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant. Maxima porro vitae iactura dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit praesentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedimentum est, expectatio, quae pendet ex crastino. Perdis hodiernum, quod in manu fortunae positum est disponis: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? Omnia quae ventura sunt, in incerto iacent. Protinus viue, clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore instinctus, salutare carmen canit:

Optima quaeq. dies miseris mortalibus aeui
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaueris, tamen fugiet. Itaq. cum celeritate temporis, vtendi velocitate certandum est, velut ex torrente rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoq. pulcherrime ad exprobandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque aetatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi & annos, & lōgam seriem, vtcunq. auiditati tuae visum est, exporrigis? De die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quaeq. optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati, inermesq. veniunt. Nihil enim prouisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt. Accedere eam quotidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, peruenisse se ante sciunt, quàm appropinquasse: sic hoc iter vitae assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesq; eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

CAP. X.

QVod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quae probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrarijs philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandū, nec minutis vulneribus, sed incursu auertendā aciem. Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur suus, docendi, non tantū deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurū est. Ex his quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certū. Hoc est enim in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat praeterita respicere: & si vacet, certe iniucunda est recordatio. Inuiti namq. ad tēpora male exacta animū reuocant, nec audent ea retentare, quorū vitia etiam quae aliquo praesentis voluptatis lenocinio subrepebant, retentando patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura sua, quae nunquā fallitur, libenter se in praeteritū retorquet. Ille qui multa ambitiose cōcupiit, superbe contempsit, impotēter vicit, insidiose decepit, auare rapuit, prodige effudit, necesse est memoriā suā timeat. Atqui haec est pars tēporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnū fortunae subducta: quā nō inopia, nō metus, nō morborū incursus exagitat. Haec nec turbari, nec eripi pōt: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantū dies, & hi per momēta praesētes sunt. At praeteriti tēporis, omnes cū iusseris aderūt, ad arbitriū tuū se inspici ac detineri patiētur quod facere occupatis nō vacat

vacat. Securae & quietae mentis est, in omnes vitae suae partes discurrere. Occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se, ac respicere nō possunt. Abijt igitur vita eorū in profundū, & vt nihil prodest quantumlibet ingeras, si nō subest quod excipiat ac seruet: sic nihil refert, quantū temporis detur, si nō est vbi subsidat, per quassos foratósq. animos transmittitur. Praesens tempus breuissimū est, adeo quidē, vt quibusdam nullū videatur. in cursu enim semper est. Fluit & praecipitatur. ante desinit esse, quàm venit. Nec magis moram patitur quàm mundus, aut sidera, quorū irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos praesens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & idipsum illis districtis in multa, subducitur.

CAP. XI.

DEniq. vis scire, quàm nō diu viuant? Vide quàm cupiāt diu viuere. Decrepiti senes paucorū annorū accessionē votis mendicant. Minores natu seipsos esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quàm si fata vna decipiant. Iā vero cū illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodū pauentes moriuntur, non tanquā exeant de vita, sed tanquā extrahantur? stultos se fuisse quòd nō vixerint, clamitant, & si modo euaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quàm frustra parauerint, quibus non fruerentur, quàm incassum omnis labor ceciderit, cogitat. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quidni spatiosa sit? Nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil negligētia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuū est: tota (vt ita dicam) in reditu est. Quantulacunq. itaq. abunde sufficit, & ideo quandocunq. vltimus dies venerit, nō cunctabitur vir sapiēs ire ad mortē certo gradu. Quaeris forte, quos occupatos vocē. Nō est quod me solos putes dicere, quos à basilica immissi demum canes eijciunt, quos aut in sua vides turba speciosius elidi, aut in aliena contemptius; quos officia domibus suis euocant, vt alienis foribus illidant, quos hasta praetoris infami lucro, & quandoque suppuraturo exercet. Quorundam otium occupatum est. in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt. Quorum non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

CAP. XII.

ILlum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierū partē in aerugmosis lamellis consumit, qui in ceromate (nam, pro facinus, ne Romanis quidem vitijs laboramus) spectator puerorum rixantium sedet, qui iunctorū suorū greges in aetatū & colorū paria diducit, qui athletas nouissimo pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorē multae horae transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dū de singulis capillis in consilium itur, dū aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atq. illinc in frontē cōpellitur? Quomodò irascuntur, si tonsor paulo negligentior fuit, tanquā virū tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinē iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicā turbari, quàm comam suam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quàm de salute? qui non comptior esse malit, quàm honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectine speculumq. occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis occupati sunt, dum vocē, cuius rectū cursum natura & optimū & simplicissimū fecit, inflexu modulationis ineptissimae torquent? Quorū digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorū cū ad res serias, etiā saepe tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? Non habent isti otium, sed iners negotiū. Conuiuia mehercule horū non posuerim inter vacantia tempora; cū videā quàm solliciti argentū ordinent, quàm diligenter exoletorū suorū tunicas succingant, quàm suspensi sint, quomodo aper à coco exeat. Quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant. Quanta arte scindantur aues in frusta nō enormia, quàm curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeat. Ex his elegantiae lautitiaeq. fama captatur, & vsque eo in omnes vitae successus mala sua illos sequuntur, vt nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidē inter otiosos numerauerís, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationū suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natare, quando coenare, alius admonet, & vsq. eo nimio delicati animi languore soluuntur, vt per se scire non possint, an esuriant. Audio quendā ex delicatis, si modo deliciae vocandae sunt, vitā & consuetudinē humanā dediscere, cū ex balneo inter manus elatus & in sella positus esset, dixisse interrogādo, Iā sedeo? Hūc tu ignorātē an sedeat, putas scire an viuat, an videat, an otiosus sit? Non facile dixerim, vtrū magis miserear, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarū quidem rerū obliuionem non sentiunt, sed mentiuntur: quaedā vitia illos quasi felicitatis argumenta delectant. Nimis humilis & contēpti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandā luxuriā puta. Plura mehercule praetereunt quàm fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc vnum saeculo, processit, vt iam mimorum arguere possimus negligentiam. esse aliquem, qui vsque eo delicijs interierit, vt an sedeat, alteri credat?

CAP. XIII.

NOn est ergo otiosus hic. aliud nomen imponas. Aeger est: immo mortuus est. Ille otiosus est, cui otij sui sensus est. hic vero semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. Quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorū aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura consumpsere vitam. Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operose nihil agant, qui in literarū inutilium studijs detinentur. quae iam apud Romanos quoq. magna manus est. Graecorū iste morbus fuit, quaerere quem numerum remigum Vlixes habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea: praeterea

 an eius-

an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notae: quae siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant: siue proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quendam referentem, quae primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali proelio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, & si ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quae nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quaerentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere. Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularũ contextus caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicae tabulae codices dicuntur: & naues nunc quoque, quae ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariae vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quòd Valerius Coruinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captae in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimq. vulgo permutante litteras, Messalla dictus est. num & hoc quenquam curare permittas, quòd primus L. Sylla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Boccho iaculatoribus? Et hoc sane remittatur. num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeuiginti pugnam edidisse, commissis more proelij noxijs hominibus, ad vllã rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiae, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est. lancinantur? parum est. ingenti mole animalium obteruntur. Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretque rei minime humanae.

CAP. XIIII.

O quantum caliginis mentibus humanis objicit magna felicitas. Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum catervas, sub alio caelo natis beluis objiceret, cum bellum inter tam disparia animalia committeret, cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, vltimo mancipio transfodiendum se praebuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui. Sed vt illo reuertar, vnde decessi, & in alia materia ostendam superuacuam quorundam diligentiam: idem narrabat Metellum victis in Sicilia Poenis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxisse: Syllam vltimum Romanorum protulisse pomoerium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quàm Auentinum montem extra pomoerium esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus causis: aut quòd plebs eò secessisset, aut quòd Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quae aut ficta sunt, aut mendacij similia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad praestationem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quẽ fortiorem, quem iustiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studijs admoueri, quàm his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiae vacant: soli viuunt: nec enim suam tantum aetatem bene tuentur: omne aeuum suo adjiciunt. Quicquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitam praeparauerunt. Ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis saeculo interdictum est, in omnia admittimur: & si magnitudine animi egredi humanae imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cũ Cynicis excedere, cũ rerũ natura in consortiũ omnis aeui pariter incedere. Quid ni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quae immensa, quae aeterna sunt, quae cum melioribus communia. Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint, cum omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores praeterierint, cum per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotum quemque ex tam immensa, & varijs cupiditatibus districta vrbe poterunt videre? quàm multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quàm multi, qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quàm multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros aedium aditus profugient, quasi non inhumanius sit decipere, quàm excludere? quàm multi hesterna crapula semisomnes & graues, illis miseris somnum suum rumpentibus, vt alienum expectent, vix alleuatis labijs insusurratum millies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie & Democritum, caeterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quam familiarissimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiorem, amantioremque sui dimittet, nemo quenquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conueniri & interdiu ab omnibus mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret: suos tibi contribuet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa obseruatio.

CAP. XV.

Feres ex his quicquid voles: per illos non stabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quae illũ felicitas, quàm pulchra senectus manet, qui se in horũ clientelã contulit? habebit cũ quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere non fuisse in no-

in nostra potestate, quos fortiremur parẽtes: forte nobis datos. Nobis vero ad nostrum arbitrium nasci licet. nobilissimorum ingeniorum familiae sunt. Elige in quam ascisci velis: non in nomen tantum ado ptaberis, sed in ipsa bona, quae non erunt sordide nec maligne custodienda: maiora fient, quo illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad aeternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiciet, subleuabunt: haec vna ratio est extendendae mortalitatis, immo in immortalitatem vertendae. Honores, monumenta, quicquid aut decretis ambitio iussit, aut operibus extruxit, cito subruitur: nihil nõ longa demolitur vetustas, & mouet ocyus, quod consecrauit. Sapientiae noceri non potest. nulla delebit aetas praesens, nulla diminuet sequens, ac deinde semper vlterior aliquid ad venerationem conferet: quoniam quidem in uicino versatur inuidia. simplicius longe posita miramur. Sapientis ergo multum patet vita. non idem illum qui ceteros terminus includit. solus generis humani legibus soluitur: omnia illi saecula, vt Deo, seruiunt. Transiuit tempus? aliquid ex hoc recordatione comprehendit. instat? hoc vtitur. venturum est? hoc praecipit. Longam illi vitam facit omnium temporum in vnum collatio. illorum breuissima ac solicitissima aetas est. qui praeteritorum obliuiscuntur, praesentia negligunt, de futuro timent. Cum ad extrema venerint, sero intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

CAP. XVI.

NEc est quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant. vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quae metuunt. Mortem saepe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum nõ est, quo putes diu victuros, quòd saepe illis longus videtur dies: quòd dum veniat condictum tempus coenae, tarde ire horas queruntur. nã si quando illos deserunt occupationes, in otio relicti aestuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercules, quàm cum dies muneris gladiatorij edictus est, aut cum alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis expectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratae rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breue est, & praeceps, breuiusque multo fit suo vitio: aliunde enim aliò transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt. Non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contra, quàm exiguae noctes videntur, quas in complexu scortorum aut vino exigunt. Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter voluptate concubitus delenitus duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quàm auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimae videri noctes, quas tam care mercantur? Diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsae voluptates eorum trepidae, & varijs terroribus inquietae sunt, subitque cum maxime exultantes sollicita cogitatio: Haec quàm diu? Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunae suae delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas fudit, quòd intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ille ipse qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in proelio, alios in fuga: & intra exiguũ tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

CAP. XVII.

QVid, quòd gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis causis innituntur, sed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum haec quoque quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quaeque bona sollicita sunt: nec vlli fortunae minus bene quàm optimae creditur. Alia felicitate ad tuendã felicitatem opus est: & pro ipsis quae successerunt votis, vota facienda sunt. Omne enim quod fortuito euenit, instabile est: quo altius surrexit, vergit pronius in occasum. Neminem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operose assequuntur quae volunt, anxij tenẽt quae assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. Nouae occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quaeritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. candidati laborare desiuimus? suffragatores incipimus. accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nanciscimur. iudex desijt esse? quaesitor est. alienorum bonorum mercenaria procuratione consenuit? suis opibus detinetur. Marium caliga dimisit? consulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Poenos nondum tantae maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor, ni per ipsum mora sit, cum Ioue reponetur? ciuiles seruatorem agitabunt seditiones, & post fastiditos à iuuene dijs aequos honores, iam senem contumacis exilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miserae solicitudinis causae: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, semper optabitur.

CAP. XVIII.

EXcerpe itaque te vulgo, Pauline carissime, & in tranquilliorem portum, non pro aetatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Maior pars aetatis, certe melior Reip. data sit. Aliquid temporis tui sume

etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non vt somno & caris turbae voluptatibus, quicquid est in te indolis viuae, demergas. Non est istud quiescere. Inuenies maiora omnibus adhuc strenue tractatis operibus, quae repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quàm alienas, tam diligenter quàm tuas, tam religiose quàm publicas. in officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est. sed tamen, mihi crede, satius est vitae suae rationem, quàm frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egisse te ab aetate prima omni cultu studiorum liberalium, vt tibi multa millia frumenti committerentur. maius quiddam & altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactae homines, & laboriosae operae. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quàm nobiles equi: quorũ generosam pernicitatem quis vnquam graui sarcina pressit? Cogita praeterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obijcere. cum ventre humano tibi negotium est. Nec rationem patitur, nec aequitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus esuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caesar perijt, si quis inferis sensus est, hoc grauissime ferens, quòd dicebat, populo Romano superstiti, septem aut octo certe dierum cibaria superesse, dum ille pontes nauibus iungit, & uiribus imperij ludit, aderat ultimum malorum obsessis quoque, alimentorum egestas. Exitio paene ac fame constitit, & quae famem sequitur rerum omnium ruina, furiosi & externi & infeliciter superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, Caium excepturi, summa dissimulatione tantum inter uiscera latentis mali tegebant: cum ratione scilicet. Quaedam enim ignorantibus aegris curanda sunt. Causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

CAP. XIX.

Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, utrum cures, ut incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore uitietur, & concalescat, ut ad mensuram pondusque respondeat: an ad haec sacra & sublimia accedas, sciturus quae natura sit Dijs, quae uoluntas, quae condicio, quae forma, quis animum tuum casus expectet, ubi nos à corporibus dimissos natura componat? Quid sit quod huius mundi grauissima quaeque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? Nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere vitae multus bonarum artium amor, virtutumque vsus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum condicio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant, ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedũt appetitum, amare & odisse, res omnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire, quàm breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cum videris itaque praetextam saepe iam sumptam: cum celebre in foro nomen, non inuideris. ista vitae damno parantur. vt vnus ab illis numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam cum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctãtes aetas reliquit. Quosdam cum in cõsummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subijt cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri. Quorundam vltima senectus dum in nouas spes vt iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos inualida defecit.

CAP. XX.

Foedus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu & imperitae coronae assentationes captantem, spiritus liquit. Turpis ille, qui viuendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. Turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit heres. Praeterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactae diligentiae senex: qui post annum nonagesimum cum vacationem procurationis à C. Caesare vltro accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit ante tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeone iuuat occupatum mori? Idem plaerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quàm facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quàm quòd illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat. Difficilius homines à se otium impetrant, quàm à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo nõ procul spes intendit. Quidam verò disponunt etiam illa quae vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera & ambitiosas exequias. At mehercule istorum funera ad faces & ad cereos ducenda sunt.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI

AD LIBRVM SENECAE DE BREVITATE VITAE

NOTAE.

PAulinus, *ad quem liber hic scriptus est, socer, vt puto, Senecae fuit.*

Maximi medicorum.] *Locus Hippocratis notus est, e principio definitionum.* Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρή.

Inde Aristoteli.] *Querela haec in libris Aristotelis non extat. Theophrastum hae ipsa de re conquestum esse morientem, narrat Cicero libro tertio Tusculanarum.*

Apud maximum poetarum.] *Quis tandem iste est maximus poetarum? Libri veteres partim habent,* apud maximum poetam, *partim* Apud Axium poetam. *legendum fortasse sit,* apud Attium poetam. *aut simpliciter* apud Attium. *vt illud* poetam *addiderit aliquis, qui declarare vellet, quis fuisset Attius.*

Dicere solent eis quos validisime diligunt.] *Sic habent veteres libri mei:* valdissime, *inquam, non,* validisime. *De hoc autem antiquo genere blandiendi scripsi quaedam capite primo libri noni variarum lectionum.*

Quam si fata vna decipiât.] *Eleganter Martialis in eũ qui capillũ sibi tingebat, vt minus senex videretur.*

Non omnes fallis. Scit te Proserpina canum.
Personam capiti detrahet illa tuo.

Qui vicorum suorum greges metatur, & colonorum paria deducit.] *Foede contaminatus locus, quem ope libri Siciliensis ita restitui.* Qui vinctorum suorum greges in aetatum & colorum paria diducit. *neq. meo quidem animo, verius aut rectius quidquam excogitari potest.*

Discendis canticis operati sunt.] *id est, occupati. Lucretius.*

Et quibus in rebus consuerunt esse operati. *Horatius.*
In cute curanda plus aequo operata iuuentus.

Quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studijs detinentur.] *Locus summa animaduersione dignus. Nam nostra quoque aetas eodem, aut etiam grauiori, morbo laborat. Multi sunt, qui, quo naso, quibus oculis hic aut ille ex veteribus fuerit, quomodo vestitus, nudis pedibus an calceatis incesserit, Marco an Mamo ei nomen fuerit, vbi habitauerit, diligentius ac sollicitius quaerant, quam quid ij, qui magnam sapientiae opinionem habuerunt, de virtute atque officio senserint, quam optimam reip. formam iudicarint, quod iter ad sapiẽtiam maxime compendiarium censuerint. Ita in superuacanea curiosi, ad profutura negligentes sumus. Ego autem existimo, aeque in studijs nimiam diligentiam, si male collocetur, ac nimiam negligentiam nocere. Videant, obsecro, quanto leuiora atque inaniora sint ea, in quibus multi liberalis doctrinae magnam partem positam esse contendunt, ijs, quae hoc loco Seneca meritissimo irridet.*

Quominus quantum plurimum ceperis, haurias.] *Libri veteres partim* ceperis, *partim* cupieris. *Neutrum damno. Sed capere est* χωρεῖν, *quod huic loco accomodatius videtur. Itaq.* ceperis *malo.*

Tyrannus fuit exactae diligentiae senex.] *Hic tyrannus in alienum locum, non insitata tyrannis consuetudine, inuaserat. In libro Siculo est* Turannius: *quod, non dubito, quin verum sit. Sed quod hic de Turannio dicitur, simile quiddam, me puero, narrabatur de mercatore quodam Parisiensi, ceteroqui viro bono, sed qui tota vita nihil vnquam vacui temporis a litibus forensibus habuisset: etiamq. tunc capularis senex fora omnia quotidie peruagaretur. Quod cum ad Franciscum primum Galliarum regem, elegantissimi hominem ingenij, perlatum esset, quietis se aliquid misero homini confecturum, & cum omnibus, tum qui quid ab ipso peterent, tum a quibus ipse peteret, bonis & aequis condicionibus transacturũ recepit. At infelix senex ad regem accurrit, prouolutusq. ad illius genua, supplex orat, vt sibi vna saltem aut altera lis, in qua se exerceret, relinqueretur: vitam sibi, adempta illa exercitatione, iniucundam & insuauem fore. Risit rex: & homini qui quiescere nisi inquietus non posset, lites suas, vbi se arbitratu suo defatigaret, reliquit.*

LIBER DE CONSOLATIONE: AD POLYBIVM

ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

Ostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad condicionem naturae omnia destruentis, & vnde edidit, eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his mirabiliora sequentium annorum extruxit ambitio, aliquando solo aequata visentur. Ita est. nihil perpetuũ, pauca diuturna sunt. Aliud alio modo fragile est: rerum exitus variatur. Ceterum quicquid coepit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaq. complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas, Carthaginis ac Numantiae Corinthiq. cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantũ aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

CAP. XXI.

Quis tam superbae impotentisque arrogantiae est, vt in hac naturae necessitate omnia ad eundem finem reuocantis, se vnum ac suos seponi velit? ruinaeque ipsi mundo imminenti aliquam domũ subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideo mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, vt crudelitatem fati consolaretur aequalitas. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi. noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam tristitia profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunae meae superfuit, tuae affundere. Inueniam etiam nunc per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur, atque adeo ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt, quod raro vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Caesare accipere maximum poterat, impressisti: & cum bene illum vndique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniã eriperes? nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum potest, illam à se abijcit, & in tãta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quàm contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, vt facile in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in principali domo potentes vidi, cognouisse videor: quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est haec apud eum, quàm vt a te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valitudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innotritus tantũ, sed innatus est, sic esse fundatum, vt supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? Longissimum illi aeuum ingenij fama promisit. Id egit ipse, vt meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiae praeclaris operibus, a mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit vllus literis honor, quamdiu steterit aut Latinae linguae potẽtia, aut Graecae gratia, vigebit cum maximis viris: quorum se ingenijs vel contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, applicuit.

CAP. XXII.

Hoc ergo vnum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc saepius ferre te consueuit, sine vllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab iniuria praestare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & nõ ex tuo more temere incidisse? Adijciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium aequale omnium hominum. Desideratur in tuum honorem, laudatur in suum. nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiã, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nũquam ille te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se modestiae tuae formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorũm esses, & onus. Suffecit ille huic sarcinae. O dura fata & nullis aequa virtutibus. antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiae tuae te paenituit? quae ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina, concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine vlla causa delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis

licitatis summae potentia, summa conseruata abstinentia, nihil sincerus & purus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatijs timet. Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Caesare. hoc sine dubio impotens fortuna captasti, vt ostenderes neminem contra te, ne à Caesare quidem posse defendi.

CAP. XXIII.

Diutius accusare fata possumus, mutare non possumus. stant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo causa mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. Facilius enim nos illi dolor adijciet, quam illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuuat: primo quoq. tẽpore deponendus est: & ab inanibus solatijs, atq. amara quadã libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris, ni ratio finẽ fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedũ mortales circumspice. Larga vbique flendi, & assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat. Alium ambitio nunquã quieta sollicitat. Alius diuitias quas optauerat, metuit, & voto laborat suo. Alium solicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba. Hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimae nobis deerunt, antequam causae dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quae primum nascentium omen fletum esse voluit. Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet à nobis, quod saepe faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certe reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quàm huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoq. te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quàm ei, cui praestari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui praestatur, si nihil sentit, superuacuum est: si sentit, ingratum. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim.

CAP. XXIIII.

Qvid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi, vt te velit abducere ab occupationibus tuis, idest, a studio, & Caesare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri praestitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iuuat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia haec dubie ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, vtrique inutilem dolorem dimitte. Nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cuius tã explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quàm hic si tibi casus eius acerbus est, si te vllo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vllo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil aeque à lacrimis tam inutilibus abducet, quàm si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunae iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus afflictis, vt hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata laetitia abscondant, ne militum animi, si fractã ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, & si potes, proijce omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde, & contine, ne appareat, & da operam, vt fratres tui te imitentur, qui honestum putabunt quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, & consolator illorum. Non poteris autem horum maerori obstare, si tuo indulseris.

CAP. XXV.

Potest & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaueris, nihil horum quae facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: haec tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrumne tu tantum rebus secundis dextere vti scias, an & aduersas possis viriliter ferre. obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt ijs, quorum affectus tegi possunt. Tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit: omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere, vtrumne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Caesaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quàm consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. Multa tibi non permittit opinio de studijs ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum expectant. Si volebas tibi omnia licere, non conuertisses in te ora omnium: nũc autem tibi praestandum est, quantum promisisti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui describunt: quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. Nihil vnquam potes indignũ facere perfecti & eruditi viri professione, vt non multos admirationis de te suae paeniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partẽ diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris gratia quietis confugere, aut assidua laboriosi officij statione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere.

CAP. XXVI.

MVlta tibi non licent, quae humillimis & in angulo iacentibus licent: Magna seruitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. Audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: vt multos flentes audire possis: vt periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Caesaris peruenire cupientium lacrimae prosint, tibi tuae assiccandae sunt. Hoc tamen etiam nunc in leuioribus remedijs adiuuabit. Cũ voles omnium rerum obliuisci, cogita Caesarem: vide quantam huius in te indulgentiae fidem, quantam industriam debeas: intelliges non magis tibi incuruari licere, quàm illi, si quis modò est, cuius humeris mundus innititur. Caesari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omniũ domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Caesar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit: & siderum modo; quae irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur: non licet tibi ad vtilitates tuas, ad studia tua respicere. Caesare orbẽ terrarum possidente, impartire te nec voluptati, nec dolori, nec vlli rei potes: totũ te Caesari debes. Adijce nunc, quod cum semper praedices cariorem tibi spiritu tuo Caesarem esse, fas tibi non est, saluo Caesare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantũ siccos oculos tuos esse, sed etiam laetos oportet. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longe à sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest, aduersus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicquam, hoc saluo flere permittis. Monstrabo etiamnunc non quidẽ firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. Nam quandiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum: omnia in te Caesar tenebit: cum ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur solitudini tuae dolor, & requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque nõ est, quod vllum tempus vacare patiaris à studijs: tunc tibi litterae tuae, tam diu ac fideliter amatae, gratiam referant: tunc te illae antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tã bene de humano genere meriti, quàm tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse voluisti quàm scripserant, multum tecum morentur: tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tũc Caesaris tui opera, vt per omnia saecula domestico narrentur praeconio, quantum potes compone. Nã ipse tibi optime formandi condendique res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII.

NOn audeo te vsque eo producere, vt fabellas quoque & Aesopeos logos, intentatum Romanis ingenijs opus, solita tibi venustate connectas. Difficile est quidem, vt ad haec hilariora studia tã vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere. Hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, & redditi sibi, si poterit se a seuerioribus scriptis ad haec solutiora producere. In illis enim quãuis aegrum eum adhuc, & secum reluctantem auocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: haec quae remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum seueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si saepe te sic interrogaueris: Vtrum ne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perijt meae indulgentiae iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus, quod honestus est, cum ad vtilitatem respiciat, a pietate desciscens. Nihil autem minus bono viro conuenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, necesse est, alterutrũ ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitae incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nũquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus, nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij, gestit, & rerum naturae spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit, diuina vero, quorum rationẽ tandiu frustra quaesierat, propius intuetur. Quid itaq; eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? Beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.

CAP. XXVIII.

AN hoc te mouet, quod videtur ingentibus & cum maxime circumfusis bonis caruisse? Cum cogitaueris multa esse quae perdidit, cogita plura esse quae non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus sollicitabit, non leuitas fortunae cito munera sua trãsferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quam ereptũ est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia, nõ accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? Mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quam is cui parata est. Omnia ista bona, quae nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quae generis humani caeca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur, eosque ipsos quos exornant, & premunt, plus minantur quam prosunt. Lubrica & incerta sunt: nunquam bene tenentur. nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnae felicitatis tutela sollicita est. Si velis credere altius veritatẽ intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis aestibus

bus reciprocum,& modo alleuans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis deferens, assidueque iactans,nunquam stabili consistimus loco:pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus,semper timemus.In hoc tam procelloso,& in omnes tempestates exposito mari nauigantibus,nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo. quiescit. tandem liber,tandem tutus,tandem aeternus est:superstitem Caesarem,omnemque eius prolem, superstitem te cum omnib.habet fratribus.Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret,stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero caelo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum,quisquis ille est,qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc libere vagatur,omniaque rerum naturae bona cum summa voluptate perspicit.Erras.non perdidit lucem frater tuus,sed securiorem sortitus est.Omnib. illuc nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos,sed antecessit.

CAP. XXIX.

Est,mihi crede,magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. Quis in tam obscura & inuoluta veritate diuinat,vtrum ne fratri tuo mors inuiderit,an consuluerit? Illud quoque necesse est te adiuuet cogitantem,non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum,quod tamdiu pietate eius tibi vti fruique licuit.Iniquus est,qui muneris sui arbitrium danti non reliquit:auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est,qui iniuriam vocat finem voluptatis:stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi praesentiũ,qui nõ & in praeteritis acquiescit,& ea iudicat certiora quae abierũt,quia de illis ne desinãt non est timendum. Nimis angustat gaudia sua,qui eis tantummodo quae habet ac videt frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. cito enim nos omnis voluptas relinquit, quae fluit & transit, & paene antequam veniat, aufertur.Itaq. in praeteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos vnquam delectauit,reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum,quam praesentia. Quòd habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites,quanto diutius habere potueris,sed quamdiu habueris.Rerum natura illum tibi,sicut ceteris fratribus,non mancipio dedit.sed commodauit: cum visum est deinde,repetijt, nec tuam in eo satietatem secuta est,sed suam legem.Si quis pecuniam creditam soluisse se moleste ferat,eam praesertim cuius vsum gratuitum acceperit, nonne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam,dedit & tibi: quae suo iure vsa,à quo voluit,debitum suum citius exegit.non illa in culpa est,cuius nota erat cõdicio, sed mortalis animi spes auida, quae subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec vnquam sortis suae meminit,nisi cum admonetur.Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem,& vsum fructum eius,quã nis breuior voto tuo fuerit,boni consule.Cogita iucundissimum esse,quod habuisti: humanum, quod perdidisti.Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est,quam aliquem moueri,quod sibi talis frater parum diu contigerit:non gaudere,quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemq. credulitas decipit:& in eis quae diligit,voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suae gratiam facturam esse testata est. Quotidie praeter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera:nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denuntiatur futurum. Non est itaq. ista fatorum iniquitas,sed mentis humanae prauitas, insatiabilis rerum omnium:quae indignatur inde se exire,quo admissa est precario.

CAP. XXX.

Quanto ille iustior,qui nuntiata filij morte,dignam magno viro vocem emisit: Ego cum genui, tũ moriturum sciui.Prorsus non mireris ex hoc natum esse,qui fortiter mori posset. non accepit tan quam nouum nuntium,filij mortem. Quid est enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est?Ego cum genui,tum moriturum sciui.Deinde adiecit rem maioris & prudentiae & animi,Huic rei sustuli.Omnes huic rei tollimur:quisquis ad vitam editur,ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur,reddamusque id cum reposcemur.alium alio tempore fata comprehendent,neminem praeteribunt.In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est,semper expectet.Quid dicam duces ducumque progenies,& multis aut consulatibus conspicuos,aut triumphis,forte defunctos inexorabili?Tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, immo omnia in vltimum diem spectant. non idem vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit:alio quidem tempore atque alio tempore,omnes tamen in eundem locum tẽdimus,Vtrum ne,stultius sit nescio,mortalitatis legem ignorare,an impudentius,recusare. Agedum illa quae multo ingenij tui labore celebrata sunt,in manus sume,vtriuslibet auctoris carmina:quae tu ita resoluisti, vt quamuis structura illorum recesserit,permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti,vt(quod difficillimum erat)omnes virtutes in alienam te orationem secutae sint.nullus erit in illis scriptis liber,qui non plurima varietatis humanae incertorumq. casuum & lacrimarum ex alia atque alia causa fluentium exempla tibi suggerat.Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus. Pudebit te subito deficere,& ex tanta orationis magnitudine decidere.Ne committeris,vt quisquis exẽplo,ac modo scripta tua mirabatur,quaerat quomodo tam grandia tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis,quae te torquent,ad haec tot & tanta quae consolantur,conuerte, ac respice

optimos

optimos fratres, respice vxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI.

AB hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quàm haec tam multa solatia. Omnes istos vna tecum perculsos vides, nec posse tibi subuenire, immo etiam vltro expectare, vt à te subleuentur, intelligis: & ideo quãto minus in illis doctrinae minusque ingenij est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plura, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Caesarem, illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficijs imperiũ custodiatur, quàm armis, illo rebus humanis praesidente, nõ est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc vno tibi satis praesidij, satis solatij est. Attolle te: & quotiẽs lacrimae suboriũtur oculis tuis, totiens illos in Caesarem dirige. Siccabuntur maximi & clarissimi cõspectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint aspicere, praestringet, in se haerentes detinebit. Hic tibi quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deijcis animũ, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cum tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaq. indulgentia, quin multis iam solatijs tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quae dolori obstarent tuo congesserit. Quid porro? vt nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo, cogitatusq. Caesar, maximo solatio tibi est? Dij illum Deaeq. omnes terris diu commodent. Acta hic D. Augusti, & annos vincat, ac, quamdiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum consortem patris quàm successorem accipiat. Sera, & nepotibus demũ nostris dies nota sit, qua illum gens sua caelo asserat.

CAP. XXXII.

ABstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. Patere illum generi humano iam diu aegro & affecto mederi: patere quicquid prioris principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod praecipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quae primum obtinet locum, ex virtutibus eius promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: immo ne deiecit quidem, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in praeceps euntem leniter diuinae manus vsus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit: sed etiam petijt. Viderit qualem volet aestimari causam meam. vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia faciet. vtrunque in aequo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius totum orbem peruagantem: quae quum ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optime nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Cæsar: quæ efficit vt quietiorem sub te agant vitam exules, quàm nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnium nauium conspectum pauent. Per te habent, vt fortunae saeuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac praesentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. XXXIII.

HIc itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla quibus ad animi aequitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: iam omnium praecepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit. aliud habebunt hoc dicẽte pondus verba, velut ab oraculo emissa, omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi quem tam graui afficeret iniuria. Nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria: quae etiam si minora, tamen mira sunt. Ad fastos te & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quae impleuere Caesareum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis in ornamentum saeculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam impatiens iniuriae pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. Eodem enim die quo uiatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit. tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quàm defenderat. Quid referam Aemilianum Scipionem, qui uno paene eodemque tempore spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodũ puer, tanto animo tulit illam familiae suae, super ipsum Pauli triumphum concidentis subitam uastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanae aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP.

CAP. XXXIIII.

QVid referam duorum Lucullorũ diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem saeuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum sorori superstes, cuius morte optime cohaerentis Romanae pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum deijceret, quàm patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla separatorum morte fratrum succurrunt: immo contra vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt vna senescentia: sed contentus nostrae domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Caesarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui caelum destinauerat: immo vero idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni praeparatum suae perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes. Ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit: tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium pacatissimum eius pectus, victorque diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Caesar, diui Augusti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suae annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit in apparatu Parthici belli, & grauiore multo animi vulnere quàm postea corporis ictus est: quod vtrumq. pijssime idẽ & fortissime tulit. Caesar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meũ, minorem natu quàm ipse erat fratrem, intima Germaniae recludentem, & gentes ferocissimas Romano subijcientem imperio, in cõplexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam alijs fecit: ac totum exercitium, non solum maestum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudicauitque non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

CAP. XXXV.

M. Antonius auus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, & triumuirali potestate praeditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis omnia infra se cerneret, fratrem interfectum audiuit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis. Eo ipso tempore quo M. Antonius ciuium suorum vitae sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduersa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla praeteream, vt in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est, bis intellexit laedi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodò amauerim, intelligit profecto quisquis cogitat, quomodo suos fratres pij fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in principe. Haec ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eundem ostendere quàm nihil sacrum intactumq. sit fortunae, quae ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Potest enim haec aduersus priuatas domos vllam aequitatem nosse, aut vllam modestiam, cuius implacabilis saeuitia, totiens ipsa funestauit puluinaria? Faciamus licet illi conuicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces, omnesque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa iniuriae causa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere vestem.

CAP. XXXVI.

HOc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomẽ propitia respicit, hunc principem, lapsis hominũ rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. Discat ab illo clementiam, atque à mitissimo omnium principe mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulo ante retuli, aut ascitos caelo, aut proximos, & ferre aequo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem per quos iuramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in alijs rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modo dignũ se illa iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exaequari hominibus non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt, tuleruntque nec nimis acerbe & aspere quod acciderat, nec molliter & effeminate. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est uiri. Non possum tamen, cum omnes circumiuerim Caesares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc praeterire ex omni Caesarum numero excerpendum, quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium euersum funditus, principis pijssimi recreat clementia. C. Caesar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quàm gaudere principaliter posset, conspectum, conuersationemq. ciuiũ suorum profugit, exequijsq. sororis

suae non interfuit, iusta sorori non praestitit, sed in Albanum suum secessit. At foro & aduocatis, & huiusmodi alijs occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Pro pudor imperij. principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modo barbam capillumque submittens, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus permetiens, & nūquam satis certus vtrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos qui parum maesti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi ad uersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro, luctū suū aut intempestiuis auocare lusibus, aut sordium ac squalloris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua. Quoniam quidem ea instituisti amare studia, quae & optime felicitatem extollunt, & facillime minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

CAP. XXXVII.

NVnc itaque te studijs tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circunda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. Hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas. Cetera, quae per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductas altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quàm irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te causa eius nō potest: omnia enim illa quae nobis dedit, ob hoc ipsum quod aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum aequiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam. Multa etiam nunc dabit quibus redimat. Denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quae parua sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere. Sed alio ista vires seruet suas, nūc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum. Aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto maereas, exigam. Et scio inueniri quosdā durae magis quàm fortis prudentiae viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi vero videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse. Alioquin excudisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis praestiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & supereſt & abundat, exciderit. Nam vt quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piae mentis est, nec emotae. Fluant lacrimae, sed eaedem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed ijdem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapientibus te approbare possis, & fratribus. Effice, vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repraesentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis quàm flebilē feceris. Naturale est enim, vt semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & alijs expone, & tibimetipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit. Quid enim de illo nō tuto sponderi fratre posset? Haec, vtcumque potui, longo iam situ obsoleto & hebetato animo composui: quae si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quàm non facile Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus grauisque fremitus circumsonat.

M.AN-

M. ANTONII MVRETI AD CONSOLATIONEM SENECAE AD POLYBIVM NOTAE.

Polybius hic libertus Claudio a studijs fuit: tantae apud illam pecudem potentiae, tantaeq. arrogantiae, vt saepe conspectus sit medius inter duos consules publice incedens. Eum, fratre amisso dolentem, consolatur Seneca, in exilium iam à Claudio pulsus. Libri maior pars interijt. Summa eloquentia scriptus est, sed foedae ac seruilis adulationis plenissimus. Neque desunt, qui Senecam vehementer accusent, quòd hic quidem Claudio tam demisse & humiliter adulétur, in apocolocyntbosi autem eidem mortuo tam petulanter insultet. Atque equidem, vt verum fatear, non video, quomodo reprehensionem effugere possit, si quis cum eo summo iure agere instituat. Sed tamen & patriae desiderio condonandum aliquid est: & vix quisquam ea sapientia reperitur, qui, mortuo eo, a quo grauissimas accepit iniurias, aut non laetari, aut gestientem efferentemque se, conceptam ea ex re laetitiam coercere ac comprimere possit.

Nostra corpora compares.] *Dixerat, vt ex his colligitur, & homines & humana omnia caduca ac fragilia esse: & aedificia quoque ipsa, quae firma ac diu duratura videantur, si ad corpora nostra comparentur, firma esse: si ad naturae condicionem, infirma & caduca.*

L. ANNAEI SENECAE AD MARCIAM DE CONSOLATIONE LIBER VNVS

CAP. I.

Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quàm à ceteris vitijs recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici, non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter haerent & incumbunt. Nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam iniquo iudice, tam inuidioso crimine, posse me efficere, vt fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in persona patris tui gesseris: quem non minus quàm liberos dilexisti: excepto eo, quòd non optabas superstitem: nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quaedam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Seianianos satellites illam vnam patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus: victaque fudisti lacrimas clam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo saeculo, quo magna pietas erat, nihil impie facere. Vt vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optime meruisti de Romanis studijs, magna illorum pars arserat: optime de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata: optime de ipso, cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci, quamdiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum, quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus, qui subactis iam

ceruicibus omnium,& ad Seianianum iugum adactis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum resp.ceperat,si illum ob duas artes pulcherrimas in obliuionem coniectum,eloquentiam & libertatem,non eruisses.Legitur,floret,in manus hominum,in pectora receptus,vetustatem nullam timet.At illorum carnificum cito scelera,quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur.Haec magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia,vt semel obduxit,tenet.Et vide quàm non surrepam tibi, nec fucum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam?ostendi tibi aeque magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: ego confligere cũ tuo maerore constitui,& defessos exhaustosq. oculos,si verũ audire vis,magis iam ex consuetudine,quàm ex desiderio fluentes continebo:si fieri potuerit, fauente te remedijs tuis: sin minus, vel inuita.teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis?Omnia in superuacuum tentata sunt. Fatigatae allocutiones amicorum,auctoritates magnorum & affinium tibi virorum: studia, hereditatium & paternum bonum,surdas aures irrito,ac vix ad breuem occupationem proficiente solatio transeũt.Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas aerumnas componit,in te vna vim suam perdidit. Tertius iam praeterijt annus, cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit.renouat se,& corroborat quotidie luctus:& iam sibi ius mora fecit, eoque adductus est,vt putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidant, nisi dum surgunt,oppressa sint,ita quoque haec tristia & misera,& in se saeuientia,ipsa nouissime acerbitate pascuntur,& fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupiissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere.leuiore medicina fuisset oriens adhuc restinguenda mali vis: vehementius contra inueterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & vruntur,& in altum reuocantur,& digitos scrutantium recipiunt. vbi corrupta in malum vlcus veterarunt,difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium,nec molliter assequi tam durum dolorem. Frangendus est.

CAP. II.

Scio,à praeceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla desinere. Mutari hunc interim ordinẽ expedit. Aliter enim cum alio agendum est. Quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt,& auctoritas,quae liberum non relinquat animum ad speciosa stupentẽ. Duo tibi ponam ante oculos maxima & sexus tui,& saeculi nostri exempla: alterius feminae,quae se tradidit ferendam dolori: alterius quae pari affecta casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium,sed cito animum in sedem suam reposuit. Octauia & Liuia,altera soror Augusti, altera vxor,amiserunt filios iuuenes, vtraque spe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus & socer incumbere coeperat.in quem onus imperij reclinaret, adolescentem animo alacrem, ingenio potentem, frugalitatis continentiaeque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandae,patientem laboris,voluptatibus alienum,quantumcunque ei imponere illi auunculus,& (vt ita dicã) inaedificare voluisset,laturum.Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem per omne vitae suae tempus flendi gemendique fecit.Nec vllas admisit voces, salutare aliquid afferentes. Ne auocari quidem se passa est.intenta in vnam rem,& toto animo affixa,talis per omnem vitam fuit,qualis in funere.non dico non ausa consurgere,sed alleuari recusans:secundam orbitatem iudicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filij carissimi voluit,nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres,& in Liuiam maxime furebat:quia videbatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima,nec ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandae Marcelli memoriae composita,aliosque studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, à sollemnibus officijs seducta, & ipsam magnitudinis fraternae nimis circumlucentem fortunam exosa, defodit se,& abdidit. Assidentibus liberis,nepotibus,lugubrem vestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum,quibus saluis orba sibi videbatur.

CAP. III.

Liuia amiserat filium Drusum,magnum futurum principem,iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam,& ibi signa Romana fixerat, vbi vix vllos esse Romanos notum erat.In expeditione victor decesserat, ipsis illum hostibus aegrum cum veneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem,quam ille pro rep. obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiae multitudo: per quam effusis in officium lugubre municipijs,colonijsque,vsque in vrbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri vltima filij oscula gratumque extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui prosecutae, tot per omnem Italiam ardentibus rogis,quasi toties illum amitteret,irritatae. Vt primum tamen intulit tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quàm aut honestum erat, aut Caesare, aut aequo maius. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, vbique illum sibi priuatim publiceque repraesentare, & libentissime de illo loqui, de illo audire:cum memoriam alterius nemo posset retentare, quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, vtrum exemplum putas probabilius.si illud prius sequi vis,eximis te numero viuorum. Auersaberis & alienos liberos & tuos, ipsumque desiderans,triste matribus omen occurres: Voluptates honestas permissas, tanquam parum decoras fortunae tuae reijciens,inuisam habebis lucẽ:& aetati tuae,quod non praecipitet te quam primũ,& finiat,

finiat, infestissima eris. Quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorē noto partē, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximae feminae te exemplum applicueris, moderatius ac mitius, non eris in aerumnis, nec te tormentis macerabis. Quae enim, malum, amentia est, poenas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque te praestabis. Est enim quaedam & dolendi modestia. illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitansque, meliore pones loco, si matri suae, qualis viuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IIII.

NEc te ad fortiora ducam praecepta, vt inhumano ferre humana iubeam modo, vt ipso funebri die oculos matris exsiccem. Ad arbitrum tecum veniam. Hoc inter nos quaeretur, vtrum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Nō dubito, quin Liuiae Augustae, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore cum maxime impatientes ferocesque sunt miseriae, se consolandam Areo philosopho viri sui praebuit: & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quàm populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quàm Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quàm Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis suae custodem diligentissimam. Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quae in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quàm multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterue factum velis.

CAP. V.

DEinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilē praestēs. Non est enim quòd ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio tibi. cum secessimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit suspectu celebramus. corā te altū nobis de illo silentiū est. Cares itaq. maxima voluptate, filij tui laudibus: quas nō dubito quin vel impendio vitae, si potestas detur, in aeuum omne sis prorogatura. Quare patere, immo accerse sermones, quibus ille narretur, & apertas aures praebe ad nomen memoriamque filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior est, aspicis. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occursusque iucundos, non ad pueriles dulcesque blanditias, non ad incrementa studiorum. Vltimam illam faciem rerum premis. In hanc, quasi parum ipsa per se horrida sit, quicquid potes congeris. Ne, obsecro te, concupieris peruersissimam gloriam, infelicissimam videri.

CAP. VI.

SImul vero cogita, non esse magni animi, se rebus prosperis fortem gerere, vbi secundo cursu vita procedit. Nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & sequens ventus ostendit. Aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, immo contra fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunae fit, quàm aequo animo. Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus assedit: te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quàm vlla vnquam mater amiserit. Non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam. Si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciē impetus fiat: atque sese omni genere saeuitiae, profecturus maeror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur, si sors immota, & in aeternum fixa, nulla miseria mutatur, & mors tenet quicquid abstulit, desinat dolor qui perit. Regamur: nec nos ista vis transuersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati nauem. At ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

CAP. VII.

AT enim naturale desiderium suorum est. Quis negat? quamdiu modicum est. nam in discessu, non solum amissione, carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est quod opinio adijcit, quàm quod natura imperauit. Aspice mutorū animaliū quàm concitata sint desideria, & tamē quàm breuia. Vaccarum vno die alteroue mugitus auditur. Nec diutius equarum vagus ille amensque discursus est. Ferae cum vestigia catulorum consectatae sunt, & siluas peruagatae, cum saepe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremuerunt: intra momentum tamen quietae, volatus suos repetunt. Nec vlli animali longum foetus sui desiderium est, nisi homini, qui adest dolori suo: nec tan-

tum quantū sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas quàm viros, magis barbaros quàm placidos eruditaeque genus homines, magis indoctos quàm doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea quae à natura vim acceperunt, eandem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes aetates, omnium vrbium ciues, tam viros quàm feminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secādi potentiam. Quare? quia vires à natura datae sunt, quae nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, orbationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit praesumpta opinio de nō timendis terribilis.

CAP. VIII.

DEinde quod naturale est, non decrescit mora. Dolorem dies consumit, licet contumacissimum, quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem, tamen illum efficacissimum mitigandae ferociae tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata. Tamen hanc quoque aetas tibi minutatim eximet: quoties aliud egeris, animus relaxabitur. nunc te ipsa custodis. Multum autem interest, vtrum tibi permittas maerere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiae conuenit, finem luctus potius facere, quàm expectare: nec illum opperiri diem quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

CAP. IX.

VNde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturae iussu? quòd nihil nobis mali, antequā in eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi, & alijs pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot praeter domum nostram ducuntur exequiae. de morte non cogitamus. tot acerba funera. nos togam nostrorum infantium, nos militiam & paternae hereditatis successionē animo agitamus. Tot diuitū subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquā in mētem venit, nostras quoque opes aeque in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quae multo ante prouisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quae alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquē, aut obsessum multo hoste locum, & arduum ascensu, semermis adeas, expecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa, puta in tuum vibrata caput. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. Scio quid pares. alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas quasi periturus aspexit? Quis vnquam nostrum de exilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? Quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tanquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium versum audi, & dignum publio.

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. Ille damnatus est: & tua innocētia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quae nunquam pati nos posse praeuidimus. Aufert vim praesentibus malis, qui futura prospexit.

CAP. X.

QVicquid est hoc, Marcia, quòd circa nos ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusorum clientium turba, referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux, ceteraque ex incerta & mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus sunt. nihil horum dono datur: collaticijs, & ad dominos rediturus instrumētis scaena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca vsque ad finem perseuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positis: mutuo accepimus. Vsusfructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat. Nos oportet in promptu habere, quae in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos praecedere iustissimum ipsorum votum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, immo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Saepe admonēdus est animus, amet vt recessura, immo tanquam recedentia. Quicquid à fortuna datum est, tanquam extemplo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. Nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationem dedi. Nihil de hac hora. festinandū est. Instat à tergo mors: iam deficiet iste comitatus. Iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis fuga viuere. Si mortuū tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est. Mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus. hoc fatum ab vtero statim prosequebatur. In regnum fortunae, & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri: corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in poenam admotis, vel in remedium: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus explodet, sed in alicuius ventrem immensae beluae detrudet. Alios morborum varijs generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit: vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & poenis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere?

flere? Tota vita flebilis est. Vrgebunt noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandus est itaque vobis animus ad haec maxime quae immoderate fertis. & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

CAP. XI.

QVae demum ista quae publicaeque condicionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & aeterna gestasse? Decessit filius tuus, idest, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quae feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quae in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quae veneraris, & quae despicis, vnus exaequabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis ascripta vox, Nosce te. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile. iactatu, non tempestate magna, vt dissiperis, est opus. Vbicunque arietaueris, solueris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnē fortunae contumeliam proiectum: cùm bene lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, aestus, laboris impatiens: ipso rursus situ & ocio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia modo copia rumpitur. Anxiae sollicitaeque tutelae, precarij spiritus, & male haerentis, qua parum repentinum audiet, ex improuiso sonus auribus grauis excutit. Soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius qua singulis opus est. Nunquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque & lassitudo, & vigila, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suae statim conscium, non omne caelum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris aurae, & tenuissimis causis atque offensionibus morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicaturo: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suae venit? Immortalia, aeterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit, & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XII.

DOlor tuus, ò Marcia, si modo illi vlla ratio est, vtrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrumne amisso filio mouet, quòd nullas ex illo voluptates cepisti, an quòd maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris, tolerabilius efficies detrimentum tuum. Minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij laetitiaeque perceperant. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates, oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi forte hi qui catulos auesque, & friuola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuq. & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus non fructus educationis ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudētia quaesierit ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Melius tamen tecum actum est, quàm si omnino non contigisset. Quoniam si ponatur electio, vtrum satius sit nō diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quàm nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filij expleturum habuisse, an tantae indolis, quantae tuus fuit? Iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, citò pater, cito curio, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & magna bona & diuturna contingunt. Non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dij immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electàte à dijs, cui frui non liceret filio. Circumfer per omnem notorū & ignotorum frequentiam oculos, occurrent tibi vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. Ne deos quidem fabulae immunes reliquerunt: puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiā diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quae non inueniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. Maliuoli solatij genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non vt scias hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut malitiam eius & acerrimam virtutem in hostes ciuesque contudit: aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse falso videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundae res constabant: nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Graecia illum patrem, qui in ipso sacrificio nuntiata filij morte, tibicinem tantum tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit.

CAP. XIII.

PVluillus hoc fecit Pontifex, cui postem tenenti & Capitolium dedicanti mors filij nuntiata est: quā ille exaudisse dissimulans, & sollemnia Pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrum-

pent

pente precationem,& ad filij sui nomen, Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione non abduxit patrē. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, vt rediit domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit, & peractis, quae mos erat praestare defunctis, ad Capitolium hilari rediit vultu. Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Persen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi seruauerat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Pauli currum populus Romanus aspexit. Concionatus est tamen, & egit dijs gratias, quòd compos voti factus esset. Precatum enim se, vt si quid ob ingentem victoriam inuidiae dandū esset, id suo potius quàm publico damno lueretur. Vides quàm magno animo tulerit orbitati suae gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit. Non contigit tamen tristem Paulum Persae videre.

CAP. XIIII.

QVid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quaeram miseros? q nasi non difficilius sit, inuenire felices. Quota quaeque domus vsq. ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Caesarem. videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quàm fortioris viri, duo simul filij interfecti sunt: Aegypno quidem militi ludibrio habiti: vt non minus ipsa orbitate, auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno, ob inuidiam collegae, domi latuerat, postero die quàm geminum funus renunciatum est, processit ad solita in publicū officia. Quid minus poterat, quàm vnū diē duobus filijs dare? Tam cito liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Caesar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non aequo laturus animo quenquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quae grauia illi videbantur, etiam cum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obijt munia, & tam cito dolorem vicit, quàm omnia solebat.

CAP. XV.

QVid aliorum tibi funera Caesarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt sic quoque generi humano prosit: ostendens, ne eos quidem qui dijs geniti deosque genituri dicātur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Diuus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Caesarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter tanquā eius iam res ageretur, cuius cummaxime intererat, de dijs neminem queri. Ti. Caesar & quem genuerat, & quem adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris laudauit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quàm patienter posset suos perdere. Vides ne quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice priuatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas, & sine dilectu vastat omnia, agitque vt sua. Iube singulos conferre rationem. nulli contigit impune nasci.

CAP. XVI.

SCio quid dicas. Oblitus es feminā te consolari. virorum refers exempla. Quis enim dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta libera facultas: laborem doloremque ex aequo, si consueuere, patiuntur. In qua istud vrbe, dij boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiae Brutum. In qua Cloeliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripsimus. Equestri insidens statuae in sacra via celeberrimo loco Cloelia exprobrat iuuenibus nostris puluinum ascendentibus, in ea illos vrbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. Quòd tibi si vis exempla referri feminarum, quae suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quaeram. Ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos ciuitas sensit. Ti. Gracchum, & Caium quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit & insepultos: consolantibus tamen miseramque dicentibus: Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quae Gracchos peperi. Cornelia Liuium Drusum, clarissimum iuuenem, illustris ingenij, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto caedis auctore: tamen & acerbam mortem filij, & inultam tam magno animo tulit, quàm ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, si tela quae in Scipiones Scipionumque matres ac filios egit, quibus Caesares petijt, ne à te quidem continuit. Plena & infesta varijs casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix induciae sunt. Quattuor liberos sustuleras, Martia. Nullum autem frustra cadet telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnoue praeteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quòd non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex aequo cum potentiore diuidere duas tibi relicquit

quit filias,& harum nepotes:& ipsum quem maxime luges,prioris oblita,non ex toto abstulit.Habes ex illo duas filias,similes patri:si male fers,magna onera:si bene,magna solatia. in hoc te perduxit, vt illas cum videris,admonearis filij,non doloris,Agricola,euersis arboribus,quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit,& momento (nam vt in damna,ita ad incrementa rapidum veloxq. tempus est) adolescunt amissis laetiora.Has nunc Metilij tui filias in eius vicem substitue: & vacantem locum exple.Vnum dolorem,geminato solatio leua.Haec quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quam quod amissum est. Iniquiores sumus aduersus relicta,ereptorum desiderio. Sed si aestimare volueris,quam tibi valde fortuna,etiam cum saeuierit, pepercerit, scies te habere plus quàm solatia.Respice tot nepotes,duas filias.

CAP. XVII.

HIc illud quoque, Marcia, mouet me, si esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos sequerentur:nunc video,exempto discrimine,& eodem modo malos bonosque iactari.Graue est tamen,quem educaueris iuuenem,iam matri,iam patri praesidium ac decus,amittere. Quis negat graue esse?sed humanum est.Ad hoc genita es vt perderes,vt perires,vt sperares,metueres, alios teque inquietares,mortem & timeres,& optares,&,quod est pessimum, nunquam scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret:Omnia incommoda,omnes voluptates futurae peregrinationis tuae ante cognosce,deinde ita nauiga. Haec sunt quae mirari possis: videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto,quam continenti quondam cohaesisse constat:subitum illo mare irrupit,&

Hesperium Siculo latus abscidit:

deinde videbis (licebit enim tibi auidissimum maris verticem stringere) illam fabulosam, Charybdim dico,quàm diu ab austro vacat,quietam,at si quis inde ventus spirauit, hiatu magno profundoque nauigia sorbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni,gelidissimas aquas profundentem:siue illas ibi primum nascentes inuenit,siue immersum terris flumen integrum subter tot maria,& à confusione peioris vndae seruatum reddidit.Videbis portum quietissimum omnium,quos aut natura posuit in tutelam classium,aut adiuuit manus, sic tutum,vt ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit.Videbis vbi Atheniensium potentia fracta, vbi tot millia captiuorum , ille excisis in infinitam altitudinem saxis, nobilis carcer incluserat, & ipsam ingentem ciuitatem , & laxius territorium quàm multarum vrbium fines sint: tepidissima hiberna,& nullum diem sine interuentu solis.Sed cum omnia ista cognoueris,grauis & insalubris aestas,hiberni caeli beneficia corrumpit.Erit Dionysius illic tyrānus, libertatis,iustitiae,legum exitiū, dominationis cupidus,etiam post Platonem,vitae etiam post exilium:alios vret,alios verberabit, alios ob leuem offensam iubebit detruncari,accersct ad libidinem mares feminasque, & inter foedos regiae intemperantiae greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit , quid absterrere. Proinde aut nauiga,aut resiste.Post hanc denuntiationem,si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satis ne instam querelam de vllo,nisi de se habere posset,qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset?Dicit omnibus nobis natura:Neminem decipio.Tu si filios sustuleris, poteris habere formosos,poteris & deformes:& si fortasse tibi multi nascētur,esse ex illis aliquis tam seruator patriae quàm proditor poterit.Non est quòd speres tantae dignationis futuros,vt nemo tibi propter illos maledicere audeat.Propone tamen & tantae futuros turpitudinis,vt ipsi maledictum sint. Nihil vetat illos tibi suprema praestare,& laudari te à liberis tuis:sed sic te para,tanquam in ignem positura,vel puerum,vel iuuenem,vel senem.Nil enim ad rem pertinent anni:quoniam nullum non acerbum funus est,quod parens sequitur.

CAP. XVIII.

POst has leges propositas si liberos tollis, omni deos inuidia liberas , qui tibi nihil spoponderunt. Ad hanc imaginem agedum totius vitae introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat,quicquid offendere,exposui:puta nascenti me tibi venire in consilium. intratura es vrbem dijs hominibusque communem,omnia complexam,certis legibus aeternisque deuinctam , indefatigata caelestium officia voluentem . Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis vno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annum in aestatem hiememque aequaliter diuidentem.Videbis nocturnā lunae succeßionē à fraternis occursionibus lene remissumque lumen mutuantem,& modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mirabilem,semper proximae dissimilem. Videbis quinque sidera diuersas agentia vias, & in contrarium praecipiti mundo nitentia:ex horum leuissimis motibus fortunae populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout aequum iniquumue sidus incessit.Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas,& obliqua fulmina,& caeli fragorem. Cum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris,excipiet te alia forma rerum,aliterque mirabilis.Hinc camporum in infinitum patentium fusa planities.Hinc montium magnis & niualibus surgentium iugis, erecti in sublime vertices, deiectus fluminum,& ex vno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes, & summis cacuminibus nemora nutantia,& tantum siluarum cum suis animalibus,auiumque concentu dissono . Varij vrbium situs , & seclusae nationes locorum difficultate , quarum aliae se in erectos subtrahunt montes,

aliae

aliae ripis, lacu, vallibus, palude, circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amoeni sinus, & littora in portum recedentia, sparsae tot per vastum insulae, quae interuentu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum torrentium arenas, aurum interfluens, & in medijs terris, medioq. rursus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens, & ingenti licentia exaestuans. Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immania, & fidem excedentia magnitudine terrentia animalia, quaedam grauia & alieno se magisterio mouentia, quaedam velocia, concitatis perniciora remigijs, quaedam haurientia vndas, & magno praenauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quaerentia. Videbis nihil humanae audaciae intentatum, erisque et spectatrix, & ipsa pars magna conantium: disces, docebisque artes, alias quae vitam instruant, alias quae ornent, alias quae regant. Sed istic erunt mille corporũ & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies caeli, corporisque, & carissimorũ acerba desideria, & mors, incertum facilis, an per poenam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias, per ista exeundum est. Respondebis, velle te viuere? Quid ni? immo puto ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo vt conuenit.

CAP. XIX.

Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cum condicionem vitae nossent, in hanc nos sustulerunt. Sed vt ad solatia veniam, videamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit. id per se tolerabile apparet. Absentes enim abfuturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis visus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo quae nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud taxauimus. In nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fallamus. Dimisimus illos: immo consecuturi praemisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui a contemptu vindicet. Vt minime probabili, sed vero solatio vtar, In ciuitate nostra plus gratiae orbitas cõfert, quàm eripit. Adeoque senectutem solitudo, quae solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorũ simulent, & liberos ferient, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse sicut mancipium moleste ferat, cui quicquã in filio respicere praeter ipsum vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? Vtrũ, quòd filius tuus decessit: an, quòd non diu vixit? Si quòd decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti moriturum. Cogita, nullis defunctum malis affici. Illa quae nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos vllos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poetae, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra nõ exeunt, quae nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis misereretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos intra quos seruiţ. Excepit illum magna & aeterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidia felicitatis alienae tangitur, nec suae premitur, nec conuicijs quidem vllis verecundae aures verberantur: nulla publica clades conspicitur, nulla priuata, non solicitus futuri pendet ex euentu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

CAP. XX.

O Ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturae laudatur: quae siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile aeuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quàm de his ad quos venit antequam inuocaretur. Haec seruitutem inuito domino remittit. Haec captiuorum cathenas leuat: haec è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. Haec exulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat. Haec vbi res fortuna male diuisit, & aequo iure genitos, alium alij donauit, exaequat omnia. Haec est quae nihil quicquam alieno fecit arbitrio. Haec est in qua nemo humilitatẽ suam sensit. Haec est quae nulli paruit. Haec est, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Haec est, inquam, quae efficit, vt nasci non sit supplicium: quae efficit, vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. Habeo quò appellam. Video istic cruces non vnius quidem generis, sed aliter ab alijs fabricatas. alij capite conuersos in terram suspendere, alij per obscoena stipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis singula machinaméta: sed video, & mortem. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi. Sed video istic & mortem. Non est molestum seruire, vbi si domini pertaesum est, licet vno gradu ad libertatem transire. contra iniurias vitae beneficium mortis habeo. Cogita, quantũ boni opportuna mors habeat, quàm multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium,

peium, decus istius firmamentũque imperij, Neapoli valitudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui tẽporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo caesas: & ex illo proelio, in quo prima acies senatus fuit, quae infelices reliquiae sunt, Imperatorem ipsum superfuisse: vidit Aegyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus satelliti praestitit, etiam si incolumis fuisset paenitentiam salutis acturus. Quid enim erat turpius, quàm Pompeium viuere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinae sicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Rep. conseruator eius: si denique filiae suae funus secutus fuisset, tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in ciuilia capita mucrones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, vt etiam de suo perirent: non hastam consularia spolia vendentem: nec caedes, nec locata publice latrocinia, bella, rapinas trium Catilinarum. M. Catonem si à Cypro & haereditatis regiae dispensatione redeuntem mare deuorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello stipendium, nonne illi bene actum foret? hoc certe secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum, virum libertati non suae tantum, sed publicae natum, coegit Caesarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorũ remisit patientiam. Nimis cito perijt & immaturus. Primum puta illum superesse: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? Ad breuissimum tempus editi, cito cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. de nostris aetatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui constat. Computa vrbium saecula. videbis quàm non diu steterint etiam quae vetustate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cũ populis, vrbibusq;, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus: ad vniuersa referẽtes, minorẽ portionẽ aetas nostra quàm pattẽ puncti habet, si tempori comparetur omni: cuius maior est mensura quàm mundi: vtpote cum ille se intra huius spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multũ est quod viuimus: si satis est. Licet mihi vaces, & in moram tardatae senectutis nouies denos centenosque percenseas annos. cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimique aeui differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde nõ immaturus decessit: vixit enim, quantũ debuit viuere. Nihil enim illi iã vltra supererat. Nõ vna hominibus senectus est, vt ne animalibus quidem: intra quatuordecim quaedam annos defatigantur: & haec illis longissima aetas est, quae homini prima. Dispar cuique viuendi facultas data est. Nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quàm vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper ✠ vbi positus est: nec illum vlterius diligentia aut gratia promouebit: scit libenter illum vlterius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum, metasque dari peruenit ad aeui. Non est itaque quòd sic te onerea: Potuit diutius viuere. non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus interiecit. Soluitur quod cuique promissum est. eunt vi sua fata: nec adijciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia fiunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit: ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adijciebantur adolescẽtiae anni, vitae detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, vt non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere, cum illo infantia statim & iuuenta omnisque aetas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostrae necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitae nomine latet. Infantem in se pueritia conuertit. Pueritiam pubertas, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

CAP. XXI.

Queris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quàm potuisset. Vnde enim scis an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene positae sint & fundatae, vt nihil illi, procedenti tempore timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt. Nulla pars vitae nostrae tam obnoxia aut tenera est, quàm quae maxime placet. Ideoque felicissimis optanda mors est: quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod praeterijt, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summa pudoris custodia, inter luxuriosae vrbis oculos cõseruatum, potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formae illaesum perferret decus?

CAP. XXII.

Cogita animi mille labes. Neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, vsq. in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerunque sunt. Aut sera, eoque foedior luxuria inuasit & coegit dehonestare speciosa principia: Aut in popinam ventremque proiectis, summa illis curatum fuit, quid essent, quid biberent. Adijce incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, ossa viuis legentium, & totas in viscera manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post haec exilium. Non fuit innocentior filius tuus, quàm Rutilius. Carcerem nõ fuit sapientior, quàm Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus non fuit sanctior quàm Cato. Cum ista perspexeris, scies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitae stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quàm vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur inscijs. Itaque felicissimum est, non nasci: proximum puto, breuitate uitae defunctos, citò in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo con-

congiarium dedit. Irascebatur illi ob vnum aot alterum liberius dictum, quòd tacitus ferre non potuerat, Seianum in ceruices nostras ne imponi quidem, sed escendere. Decernebatur illi statua in Pompeij rheatro ponenda, quod exustū Caesar reficiebat. Exclamauit Cordus, tunc vere theatrum perire. Quis er gonon rumperetur, supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumenos maximi imperatoris consecrari pessimum militem? consecratur. Subscriptio, & acerrimi canes: quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem illum imparatum incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia: vterque inexorabilis. Constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, & qoo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris, quaedam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit à coena: deinde quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: Carissima, inquit, filia, & hoc vnum tota celata vita, iter mor tis ingressus sum, & iam medium fere teneo. Reuocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne praecludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quòd e faucibus auidissimorum luporum educeretur praeda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, vt interpellarent quod coegerant. Adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quaestione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat. Videsne, Marcia, quantae iniquorum temporū vices ex inopinato ingruant? Fles quòd alicui tuorum mori necesse fuit? paene non licuit.

CAP. XXIII.

PRaeter hoc etiam, omne futurum incertum est, & ad deteriora certius. Facilius ad superos iter est, animis cito ab humana conuersatione dimissis: minus enim faecis ponderisque traxerunt: antequā obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leuiores ad originē suam reuolant, & facilius, quicquid est illud, absoluti transfluunt. Nec vnquam magnis ingenijs cara in corpore mora est. Exire atque erumpere gestiunt, aegre has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. Quid tu, Marcia, cum videres senilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum peruenit, ad exitum properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus. Nec vltimum tempus expectant, quae in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguitur. Viuacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet causa, quae maligne alit. Sic ingenia quo illustriora, eo breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romae fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit, & moriturum breui nemo non prudens dixit. Non poterat enim ad illam aetatem peruenire, quam praeceperat. Ita est indicium imminentis exitij maturitas, & appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt.

CAP. XXIIII.

INcipe uirtutibus illum, non annis aestimare. satis diu vixit. pupillus relictus, sob tutorum cura vsque ad decimumquartum annum fuit: sub matris custodia semper: cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quàm raro liberos videant, quae in diuersis domibus habitant. Cogita, totos illos perire annos matribus, & per solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent. Scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenij, & aequaturi auum, nisi obstitisset verecundia, quae multorum profectus silētio pressit. Adolescens rarissimae formae in tā magna mulierū turba viros corrumpentiū, nullius spei se praebuit: & cum quarundam vsque ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quòd placuerat. Hac sanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione. Sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum contemplatione virtutum sic te gere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur. Nūquam tibi solicitudini, nunquam maerori erit. quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti. Cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt: si modo vti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit intelligis, imago duntaxat filij tui perijt, & effigies, non simillima: ipse quidem aeternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Haec quae vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebraeque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur & sidat: nititur illò vnde dimissus est: ibi illum aeterna requies manet, pro confusis crassisque pura & liquida visentem.

CAP. XXV.

PRoinde non est quod ad sepulcrum filij tui curras. Pessima eius, & ipsi molestissima istic iacent, ossa cineresque, non magis illius partes quàm vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paulumque supra nos commoratus, dum expurgat in hae

rentia

rentia vitia,situmque omnis mortalis aeui excutit,deinde ad excelsa sublatus,inter felices currit animas, excipitque illum coetus sacer,Scipiones, Catonesque, vtique contemptores vitae, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia,illic nepotem suum,quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi,noua luce gaudentem,& vicinorum siderum meatus docet:nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus in arcana naturae libens ducit.Vtque ignotarum vrbium monstrator hospiti gratus est:ita sciscitanti caelestium causas,domesticus interpres.& in profunda terrarum permittere aciem iuuat. Delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia,te gere,tanquam sub oculis patris filijque posita, non illorum quos noueras.sed tanto excellentiorum,& in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare,& mutatos in melius tuos flere,in aeterna rerum per vasta & libera spatia dimissos. Non illos intersusa maria discludunt,nec altitudo montium aut imae valles,aut incerta vada Syrtium.tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti,& inuicem peruij sunt,intermixtique sideribus.

CAP. XXVI.

Puta itaque ex illa arce caelesti patrem tuum,Marcia,cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum,non illo ingenio,quo ciuilia bella defleuit,quo proscribentes in aeternum ipse proscripsit,sed tanto clariore,quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet aegritudo?Cur in tanta veri ignorantia versaris,vt inique actum iudices cum filio tuo, quod in taedium versus vitae, ipse ad maiores se recepit tuos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quàm nullis benignam facile se praestiterit,nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem felicissimos futuros,si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit,si aliquid aetati detraxeris?an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladij composita ceruice formatos?Respice patrem atque auum tuum.Ille in alieni percussoris venit arbitrium.Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quàm magno animo scripsissem. Cur in domo nostra diutissime lugetur,qui felicissime moritur?Coimus in vnum omnes, videmusque vos alta nocte circumdari.Nil apud vos,vt putatis,optabile,nil excelsum,nil splendidum: sed humilia cuncta,& grauia,& anxia,& quotam partem luminis nostri cernentia?Quid dicam,nulla hic arma mutuis furere concursibus,nec classes classibus frangi,nec parricidia aut fingi,aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos:nihil in obscuro,detectas mentes,& aperta praecordia,& in publico medioque vitam,& omnis aeui prospectum,euentumque. Iuuat vnius saeculi fata componere in parte vltima mundi,& inter paucissimos gesta: tot saecula,tot aetatū contexta seriē,quicquid annorū est licet visere: licet surrectura,licet ruitura regna prospicere,& magnarū vrbium lapsus,& maris nouos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderijs tuis commune fatum,nihil quo stat loco stabit. Omnia sternet, abducetque secum vetustas:nec hominibus solum(quota enim ista fortuitae potentiae portio est?) sed locis, sed regionibus,sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes,& alibi rupes in altum nouas exprimet: maria sorbebit,flumina auertet:& commercio gentium rupto, societatem generis humani coetusque dissoluet. Alibi hiatibus vastis subducet vrbes, tremoribus quatiet,& ex infimo pestilentes halitus mittet,& inundationibus quicquid habitatur,obducet.Necabitque omne animal orbe submerso, & ignibus vastis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus aduenerit,quo se mundus renouaturus extinguat,viribus ista se suis caedent,& sidera sideribus incurrent,& omni flagrante materia, vno igne quicquid nūc ex disposito lucet,ardebit.Nos quoque felices animae,& aeterna sortitae, cum Deo visum erit iterum ista moliri,labentibus cunctis,& ipsi parua ruinae ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur.Felicem filium tuum,Marcia,qui ista iam nouit.

M. ANTONII MVRETI AD CONSOLATIONEM SENECAE AD MARCIAM NOTAE.

Arciam A. *Cremutij Cordi filiam, magni & ingenij & animi mulierem, amisso filio immodice dolentem consolatur.*

Mortem A. Cremutij Cordi.] *de ea vide Tacitum libro quarto annalium ab excessu D. Augusti, & Dionem ad finem libri LVII.*

Patriae seruitutis.] *legendum, Patere, vt in libro Siculo. Sed & Pincianus hoc monuerat.*

Victa, fudi stiq. lacrimas palam.] *Locus mihi quidem deprauatus videtur. Fortassis ita legi possit. Victaq. tenuisti lacrimas palam, & gemitus, non tamen hilari fronte, texisti. Sed haec coniectura modo est, quam veram praestare non ausim.*

Libros.] *Quos patres censuerant per aediles cremandos esse. Tacitus. Dio. Eorum librorum testimonio alicubi vtitur Suetonius.*

Carmina celebrandae Marcelli memoriae composita.] *Audisse tamen non illibenter dicitur, quae de eo Virgilius ad finem libri sexti Aeneidos scripserat.*

Filium Drusum.] *patrem Germanici, auum Caligulae. De huius morte vide Strabonem libro VII.*

Nec nimis admiretur Graecia illum patrem.] *Xenophontem: de quo, itemque de Puluillo vide Valerium Maximum cap. X. libri V.*

Decessisse filiam.] *Iuliam Pompeij vxorem.*

Dijs geniti deosque genituri.] *Imitatus est Virgilij versum:*

Dis genite & geniture deos.

De dijs neminem queri.] *Nam ipsemet, stulta illorum temporum opinione, paulo post futurus erat deus.*

In qua istud vrbe, di boni, loquimur?] *Imitatus est locum quendam e Ciceronis Miloniana.*

Nobilis carcer.] *Ita conieci legendum: cum veteres libri haberent partim* Nablius, *partim* Noblius.

Satrio Secundo.] *Ita legendum ex Taciti libro IV.*

An morte rei perderentur.] *Retinenda est haec veterum librorum scriptura: quam qui non intelligunt, deprauare conantur. Sententia autem haec est. Quadruplatores, vt notum est, quartam partem ferebant eius pecuniae, quae conficiebatur e sectione damnati. At qui peribant in reatu, mori damnati non videbantur. Moriente igitur ante damnationem aliquo, cuius ipsi bona spe iam deuorassent, bolus eis e faucibus eripi videbatur. Hoc igitur illi querebantur, & iniquo animo ferebant: si sibi morte eriperentur & elaberentur e manibus rei sui, quorum explorata damnatio esset. Hoc igitur fuisse dicit in quaestione, an quadruplator perderet reum suu, si reum adhuc indemnatum mori contigisset.*

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE AD HELVIAM MATREM DE CONSOLATIONE LIBER VNVS

CAP. I.

SAepe iam mater optima, impetum cepi consolandi te, saepe continui. Vt auderem, multa me impellebant. Primum videbar depositurus omnia incommoda, cũ lacrimas tuas, etiam si supprimere non potuissem, interim certe abstersissem. Deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. Praeterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem eorum vinceret. Itaque vtcunque conabar manu super plagam meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meũ erant rursus, quae retardarent. Dolori tuo, dum recens saeuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illũ ipsa solatia irritarent, & accenderẽt. Nam in morbis quoque nihil est magis periculosum, nec perniciosum, quàm immatura medicina. Expectabã itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Praeterea cum omnia doctissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus cõposita euoluerem, non inueniebam exemplũ eius, qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis comploraretur. Ita in re noua haesitabam, verebarque, ne haec non consolatio, sed exulceratio, esset. Quid quòd nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est, dilectum verborum eripiat, cum saepe vocem quoque ipsã intercludat. Vtcunque connitar, non fiducia ingenii, sed quia possum instar efficacissimae consolationis esse consolator. Cui nihil negares, huic hoc vtique te non esse negaturam (licet omnis maeror cõtumax sit) spero, vt desiderio tuo velis à me modum statui.

CAP. II.

VIde quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te nõ dubito, quàm dolorem tuum quo, nihil est apud miseros potentius. Itaque ne statim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram omnia proferam, & rescindã quae iam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, oblitterata mala reuocare, & animum in omnium aerumnarum suarum conspectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quaecunque vsque eo perniciosa sunt, vt contra remedium conualuerint, plaerunque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admonebo. Hoc erit non molli via mederi, sed vrere ac secare. Quid consequar? vt pudeat animum, tot miseriarum victorem, aegre ferre vnum vulnus in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas; & ad leuissimarũ iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quòd quos saepe vexat, nouissime indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, immo dum nascereris: & ad uitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouerca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vix in filia conspici potest, matrem fieri coegisti. Nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Auunculum indulgentissimum, optimũ ac fortissimum uirum, cum aduentum eius expectares, amisisti. Et ne saeuitiam suam fortuna leuiorem ducendo faceret intra tricesimum diẽ, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus cõiectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantes pertulisti. modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quàm filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. Hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

CAP. III.

GRauissimum est ex omnibus, quae vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit, pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemàdmodum tirones leuitèr saucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis quàm ferrum horrent: at veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu velut aliena corpora exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter praebere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quae fere muliebris dolor tumultuatur, amoue. Perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecũ timide egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci. Constitui enim vincere dolorem tuum, non circumscribere.

CAP. IIII.

Vincam, puto, primum si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam quos contingam faciam. Deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem grauem esse fortunam, quae tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi. si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quòd inter eas res beatus ero, quae miseros solent facere. Non est quod de me alijs credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adijciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

CAP. V.

Bona conditione geniti sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, vt ad bene viuendũ, non magno apparatu opus esset. Vnusquisque facere se beatum potest. Leue momentum in aduenticiis rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat. Nec secunda sapientem euehunt, nec aduersa demittunt. Laboraui enim semper, vt in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? Minime. Nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in vicinum Deo perductum praedicarem. Nũc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facile se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assidue, velut in praesidio positũ, & omnes conatus fortunae, & omnes impetus prospicere multo ante quàm incurrant. Illis grauis ipsa fortuna est, quibus est repẽtina. Facile eam sustinere potest, qui semper expectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinate occupauit. At qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & aptati, primum, qui tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunae credidi, etiam si videretur pacem agere: omnia illa quae in me indulgentissime conferebat, pecuniã, honores, gloriam, eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illam magnum habui. Itaque abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent & maerent, cum inualidos & pueriles animos, omnis solidae voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se laetis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit, aduersus vtrunque statum inuictum animum tenet, exploratae iam firmitatis. Nam in ipsa felicitate quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quae omnes optant, existimaui semper, nihil veri boni inesse: quin inania, & specioso ac deceptoro fuco circumlita inueni, intra nihil habẽtia fronti simile. Nã in illis quae mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio vulgi minabatur. Verbũ quidem ipsum, persuasione quadam, & consensu, iam asperius ad aures venit, & audientes tanquam triste & execrabile ferit: ita enim populus iussit. Sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

CAP. VI.

Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, vtcunque credita est, aufert, videamus quid sit exilium: nempe loci commutatio est. Angustare videor vim eius, & quicquid pessimum in se habet subtrahere. Hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contẽptus. Aduersus ista postea confligam. Interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice hanc frequentiam, cui vix vrbis immensa tecta sufficiunt. Maxima pars illius turbae patria caret: ex municipiis & coloniis suis, ex toto denique orbe terrarũ confluxerunt: alios adducit ambitio, alios necessitas officij publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitiis locum quaerens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula. Quosdam traxit amicitia, quosdam industria, latam ostendendae virtuti nacta materiam: quidam venalem formam attulerunt, quidam venalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in vrbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen citari, & vnde domo quisque sit, quaere. Videbis maiorem partem esse, quae relictis sedibus suis venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quae veluti communis patria potest dici, omnes vrbes circumi. Nulla est, vbi magnam partem peregrinae multitudinis non inuenias. Nunc trãsi ab iis, quarum amoena positio & opportunitas regionis plures allicit: deserta loca, & asperrimas insulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Cossuram pete. Nullum inuenies exilium, in quo non aliquis animi causa moretur. Quid tam nudum inueniri potest, quid tam abruptum vndique, quàm hoc saxum? quid ad copias respicienti ieiunius? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad caeli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini quàm ciues consistunt. Vsque eò ergo commutatio ipsa locorum grauis non est, vt hic quoque locus à patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est. Nunquam se tenet, spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, uaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum laetissima: quod non miraberis, si primam eius originem aspexeris. non est ex terreno & graui concreta corpore. ex illo caelesti spiritu descendit. Caelestium autem natura semper in motu est. Fugit, & velocissimo cursu agitur. Aspice sidera mundum illustrantia. Nullum eorum perstat.

labitur

labitur assidue, & locum ex loco mutat: quamuis cum uniuerso vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur. per omnes signorum partes discurrit perpetua eius agitatio, & aliunde alio commigratio est. Omnia voluuntur. Semper in transitu sunt, & vt lex & naturae necessitas ordinauit, aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibût per quae venerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus diuina constant compositum seminibus, moleste ferre puta transitum ac migrationem: cum Dei natura, assidua & citatissima commutatione, vel delectet se, vel conseruet. A caelestibus agedum te ad humana conuerte. Videbis gentes, populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in medijs Barbarorum regionibus Graecae vrbes? Quid inter Indos, Persasque Macedonicus sermo? Scythia, & totus ille ferarum, indomitarumque gentium tractus, ciuitates Achaiae Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuae hiemis saeuitia, non hominum ingenia, ad similitudinem caeli sui horrentia, transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est. Miletus LXXV. vrbium populum in diuersa effudit. Totum Italiae latus quod infero mari alluitur, maior Graecia fuit. Tuscos Asia sibi vendicat. Tyrij Africam incolunt, Hispaniam Poeni. Graeci se in Galliam immiserunt, in Graeciam Galli. Pirenaeus Germanorum transitus non inhibuit: per inuia, per incognita versauit se humana leuitas. Liberos, coniugesque, & graues senio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locũ, sed lassitudine proximum occupauerunt. Alij armis sibi ius in aliena terra fecerunt. Quasdam gentes cum ignota peterent, mare hausit. Quaedam ibi consederunt, vbi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem causa relinquendi, quaerendique patriam fuit. Alios excidia vrbium suarum hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis expulerunt. Alios domestica seditio submouit: alios nimia superfluentis populi frequentia ad exonerandas vires emisit. Alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia eiecerunt. Quosdam fertilis orae in maius laudatae fama corrupit. Alios alia causa exciuit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse quo genitum est. Assiduus humani generis discursus est. Quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta iaciunt. Noua gentium nomina, extinctis prioribus, aut in accessionem validioris, conuersis, oriuntur. Omnes autem istae populorum transportationes, quid aliud quàm publica exilia sunt?

CAP. VII.

QVid tam longo te circuitu traho? Quid interest enumerare Antenorẽ Pataui) conditorem, & Euãdrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? Quid Diomedem, aliosque quos troianum bellum victos simul victoresque per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe auctorem exulem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, lõginqua quaerentẽ, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? vbicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat: & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen adiciam, quod in oculos se ingerit. Haec ipsa insula saepe iam cultores mutauit.

CAP. VIII.

VT antiquiora quae vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graij qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit incertum est: vtrum caeli grauitas, an praepotentis Italiae conspectus, an natura importuosi maris. Nam in causa non fuisse feritatem accolarũ, eo apparet, quòd maxime tunc trucibus & incondidis Galliae populis se interposuerunt. Transierunt deinde Ligures in eã, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. Eadẽ enim tegumenta capitum, idemq. genus calceamẽti, quod Cantabris est, & uerba quaedam. Nam totus sermo conuersatione Graecorum Ligurumq. à patrio desciuit. Deductae deinde sunt duae ciuiũ Romanorũ coloniae: altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix deniq. inuenies ullã terram, quam etiam nunc indigenae colant. Permixta omnia & insiticia sunt. Alius alij successit. Hic concupiuit, quod alij fastidio fuit: ille unde expulerat, eiectus est, ita fato placuit, nullius rei eodem sẽper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quae exilio adhaerent, satis hoc remedij putat Varro doctissimus Romanorum, quòd quocunque venimus, eadem rerum natura utendum est. M. Brutus satis hoc putat, quòd licet in exilium euntib. uirtutes suas ferre secum. Haec etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exulem, utraque in unum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est quod perdidimus? Duo quae pulcherrima sunt, quocunque nos mouerimus sequentur: natura communis, & propria uirtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator uniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus per omnia maxima minima, aequali intentione diffusus, siue fatum & immutabilis causarum inter se cohaerentium series: id, inquam, actum est, ut in alienum arbitrium, nisi uilissima quaeque non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis, & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quandiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. VIIII.

EMetiamur quascunque terras, nullum inuenturi solum intra mundum, quod alienum homini sit. Vndecunque ex aequo ad caelum erigitur acies: paribus interuallis omnia diuina ab humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris inhaerere sideribus, dum ortus eorũ, occasus, interuallaque, & causas inuestigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa praeteruolantes: dum cum his sim, & caelestibus, qua homini fas est, immiscear, dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non est haec terra frugiferarum aut laetarum arborum ferax. Non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur. Nihil gignit, quod aliae gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis. Non pretiosus hic lapis caeditur, non auri argentique venae eruuntur. Angustus animus est quem terrena delectant. Ad illa abducendus est, quae vbique aeque apparent, vbique aeque splendent: & hoc cogitandũ est, ista veris bonis per falsa & praue credita obstare: quo longiores porticus expedierint, quo altius turres sustulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depressius aestiuos specus foderint, quo maiori mole fastigia coenationum subuexerint, hoc plus erit quod illis caelum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua lautissimum receptaculũ casa est. Ne tu pusilli animi es, & sordide se consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. Iam omnibus templis formosius erit, cum illic iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullũ exilium graue est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de virtute composuit, ait se vidisse Marcellum Mitylenis exulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viuentem, neque vnquã bonarum artium cupidiorem quàm illo tempore. Itaque adiicit, visum sibi se magis in exilium ire, qui sine illo rediturus esset, quàm illum in exilio relinquere. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore quo exilium suum Bruto approbauit, quàm quo populo R. consulatum. Quantus vir ille fuit, qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum. Idem Brutus ait, C. Caesarem Mitylenas praeteruectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit senatus publicis precibus, tam solicitus ac maestus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, Caesar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusque. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Caesar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum aequo animo exilium se ipse adhortatus sit? Ita te disciplinis imbutum, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse. porro hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperij causa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quae fractas & afflictas partes refouet, trahit Aegyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est. cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suscipiant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Bene ergo exilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci commutatio, quamuis eum paupertas sequeretur, in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritiae atque luxuriae, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitijs non vsibus laboratur. non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dij istos deaeque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum poenas repetimus, aues petere. Vndique conuehunt omnia nota fastidienti gulae. Quod dissolutus delicijs stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant. Epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? Si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidẽ recipit, interim certe dũ non potest nolenti similis est. C. Caesar, quẽ mihi videtur rerũ natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio coenauit vno die, & in hoc omniũ adiutus ingenio, vix tamen inuenit quomodo prouinciarũ tributum vna coena fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur. Pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione siluarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quae rerum natura omnibus locis disposuit: sed haec velut caeci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traiciunt, & cum famem exiguo cibo possint sedare, magno irritant.

CAP.

CAP. X.

Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid tāto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? Nō vultis cogitare, quàm parua vobis corpora sint? Nō ne furor & vltimus mentiū error est, cū tam exiguū capias, cupere multū? Licet itaq. augeatis cēsus, promoueatis fines: nunquā tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negociatio, multum militia retulerit, cum indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemmis renidebant. Itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur. qui per illos iurauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate viuebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illa, qua iam saepe hostem percusserat, lauream que in Capitolini Iouis gremio reposuerat, quam Apicius nostra memoria vixit, qui in ea vrbe, ex qua aliquando philosophi velut corruptores iuuentutis abire iussi sunt, scientiam popinae professus, disciplina sua saeculum infecit: cuius exitum nosse operaeprecīū est. Cum sestertium millies in culinam cōgessisset, cum tot congiaria principum, & ingens Capitolij vectigal singulis comissationibus hausisset, aere alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computauit, & velut in vltima fame victurus, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniae modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI.

Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alii voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam prauae mentis homini vltima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis per se docilē. Haec accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturae satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet: nullum enim tam inops exilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. An vestem, an domum desideraturus est exul? Si haec quoque ad vsum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. Aeque enim exiguo tegitur corpus, quàm alitur. Nihil homini natura quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatā multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam & artibus, non fortunae iste vitio, sed suo pauper est: etiam si illi quicquid amisit, restitueris, nihil ages. Plus enim restituto deerit ex eo quod cupit, quàm exuli ex eo quod habuit. Si desiderabit aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, aes paucorum insania pretiosum, & seruorum turbam, quae quàmuis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista cōgerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum, non magis quā vllus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex aestu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum aut alimentis euenit: Eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur: quicquid illi congesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessarijs rebus exilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit. hic in exilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, inuenit, ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quàm ad deos immortales omnia ista quae imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta suspiciunt. lapides, aurum & argentum, & magni leuatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quae non potest amare sincerus animus, ac naturae suae memor, leuis, ipse, & quandocunque emissus fuerit, ad summa emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perlustrat. Ideoque nec exulare vnquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique aeuo par. Nam cogitatio eius circa omne caelum, & in omne praeteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur, in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse sacer & aeternus est, & cui non possint iniici manus.

CAP. XII.

Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit nisi qui putat, vti tantum praeceptis sapientum. Primum aspice, quanto maior pars sit pauperū, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque diuitibus: immo nescio an eo laetiores sint, quo animus eorum in pauciora distrahitur. Trāseamus à pauperibus, eamus ad locupletes. quàm multa sunt tēpora, quibus pauperibus similes sunt? Circūcisae sunt peregrinantiū sarcinae: & quoties cunq. festinationē necessitas exigit, comitū turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cum omnem apparatum castrensis disciplina submoueat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorū inopia pauperibus exaequat. Sumunt quosdam dies, cum iam illos diuitiarum taedium cepit, quibus humi coenent, & remoto au-

to auro, argentoque, fictilibus vtantur. Dementes, hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis causa imitantur. Me quidem, quoties antiqua exempla respexi, paupertatis vti solatijs pudet. Quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, vt maius viaticum exulum sit, quàm olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo coepit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. Num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, vt non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicae gratiae sequester fuit, aere collato funeratus est. Atilius Regulus, cum Poenos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenariū suum decessisse, & ab eo desertum esse rus: quod Senatui publice curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, seruum non habere, vt colonus eius populus R. esset. Scipionis filiae ex aerario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Aequū mehercules erat, populū R. tributū Scipioni semel conferre, cū à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarū, quib. populus R. loco soceri fuit. Beatioresne istos putas, quorum pantomimae decies sestertio nubunt, quàm Scipionem, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem aes graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam clarae imagines sunt? Indignatur exul aliquid sibi deesse, cū defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus: cum omnibus illis id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantū tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

CAP. XIII.

Responderi potest: Quid artificiose ista diducis, quae singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quae vel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunae satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit. Cum semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem praestat. Si auaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quasi poenam, sed quasi naturae legem aspicis, ex quo pectore mortis metum ieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis causa homini datam, sed propagandi generis: quem non violauerit hoc secretum & infixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum praeteribit. Nō singula vitia ratio, sed pariter omnia prosternit, in vniuersum semel vincit. Ignominia tu putas quemquam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quàm ignominia est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vsque eo ad conspiciendam veritatem excaecatus est, vt ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione praeturae & consulatus repulsam? Ignominia illa praeturae & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliae opportunus: qui verò aduersus saeuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipsas miserias infularum loco habet: quando ita affecti sumus, vt nihil aeque magnam apud nos admirationem occupet, quàm homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrebat, deiiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen, qui faciem eius inspueret. poterat ob hoc moleste ferre, quòd sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstersit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui: Admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliae ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exilium saepe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. Non magis illum putes contemni, quàm cum aedium sacrarum ruinae calcantur, quas religiosi aeque ac stantes adorant.

CAP. XIIII.

Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur vt causae tuae te stimulent. Sunt autem duae. nam aut illud te mouet, quòd praesidium aliquod videris amisisse: aut, quòd desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est. Noui enim animū tuum, nihil in suis praeter ipsos amantē. Viderint illae matres, quae potentiam liberorum muliebri impotentia exercent: quae, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitiosae sunt, quae patrimonia filiorum & exhauriunt & captant, quae eloquentiam commodando alijs fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gauisa es, minimum vsa. Tu liberalitati nostrae semper imposuisti modum, cum tuae non imponeres. Tu filia familias locupletibus filijs vltro contulisti. Tu patrimonia nostra sic administrasti, vt tanquam de tuis laborares, tanquam alienis abstineres. Tu gratiae nostrae, tamquam alienis rebus vtereris, pepercisti: & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit. Nunquam indulgentia ad vtilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quae incolumi numquam ad te pertinere duxisti.

CAP. XV.

Illo omnis consolatio mihi vertenda est, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij carissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor. Vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxaui, in quo

in quo omnes sollicitudines meas deposui? Vbi colloquia, quorum inexplebilis eram? vbi studia, quibus libentius quàm femina, familiarius quàm mater, intereram? Vbi ille occursus, vbi matre visa semper puerilis hilaritas? Adiicis istis loca ipsa gratulationum & conuictuum, &, vt necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est, quòd te ante tertium demum diem quàm percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentē aggredi voluit. bene nos longinquitas locorum diuiserat: bene aliquot annorum absentia huic te malo praeparauerat: redisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem perderes. Si multo ante afuisses, fortius tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses, vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, vt nec fortunae meae interesses, nec absentiae assuesceres. sed quanto ista duriora sunt, tanto maior tibi virtus aduocanda est, & velut cum hoste noto, ac saepe iam victo, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit. per ipsas cicatrices percussa es. Non est quòd vtaris excusatione nominis muliebris, cui paene concessum est, immoderatum in lacrimas ius, non immensum tamen: & ideo Maiores decem mē sium spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris maeroris publica constitutione deciderent, non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore cum aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere.

CAP. XVI.

NOn est quod ad quasdam feminas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit, Nosti quasdam, quae amissis filiis, imposita lugubria nunquam exuerunt. A te plus exigit vita ab initio fortior. non potest muliebris excusatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria afuerunt. Non te maximum saeculi malum impudicitia, in numerum plurium adduxit. Non gemmae te, non margaritae flexerunt: non tibi diuitiae, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te bene in antiqua & seuera institutam domo, periculosa etiam probis peiorum detorsit imitatio: non te foecūditatis tuae, quasi exprobraret aetatem, puduit. Nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis, ac coloribus polluisti. nunquam tibi placuit vestis, quae nihil amplius, quàm vt nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia aetati forma: maximum decus visa est pudicitia. Non potes itaque ad obtinendū dolorem muliebre nomē praetendere, ex quo te uirtutes tuae seduxerunt. tantum debes à feminarum lacrimis abesse, quantum à uitiis. Ne feminae quidem te finent intabescere uulneri tuo, sed leuiori necessario moerore cito defunctam, iubebunt exurgere: si modò illas intueri uoles feminas, quas conspecta uirtus inter magnos uiros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliae uelles, amiserat decem: si aestimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius execrantibus interdixit, ne fortunam accusarent, quae sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in concione: Tu matri meae maledicas, quae me peperit? Multo mihi uidetur animosior uox matris. Filius magno aestimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exilium, & usque eo fuit indulgentia constricta, ut mallet exilium pati, quàm desiderium: nec ante in patriam, quàm cum filio rediit. Eundem iam reducē, & in Rep. florentē tā fortiter amisit, quàm secuta est: nec quisquā lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso uirtutem ostendit, in amisso prudentiam. Nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis uolo. quarum uitā semper imitata es, earum in coercenda cōprimendaque aegritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum seruire: minime uero eum qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. Volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque uultū lacrimae profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus. At illum inter ipsa quibus auocatur spectacula leuis aliqua desiderij nota subibit. Ideo melius est illum uincere, quàm fallere. Nam qui aut delusus uoluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad saeuiendum colligit. At qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus usos multos esse scio, ut peregrinatione te uel longa detineas, uel amoena delectes, ut rationum accipiēdarum diligentia, patrimonij administratione multum occupes temporis, ut semper nouo te aliquo negotio implices. Omnia ista ad exiguum momentum prosunt: nec remedia doloris, sed impedimēta sūt. Ego autem malo illum desinere quàm decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt uulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuesses, nunc utendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem uirorum optimus, pater meus, minus maiorum consuetudini deditus, uoluisset te sapientum praeceptis erudiri potius quàm imbui. Non parandum tibi nunc contra fortunam esset exilium, sed proferendum. propter istas quae litteris non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus. beneficio tamen rapacis ingenij plus quàm pro tempore hausisti. Iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te praestabunt illae consolabuntur illae, delectabunt illae: si bona

fide

fide animum tuum intrauerint, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam solicitudo, nunquam afflictionis irritae superuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum. Nam ceteris vitiis iampridem clausum est. Haec quidem certissima praesidia sunt, & quae sola te fortunae eripere possint: sed quia dum in illum portum quem studia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. In vtroque habes quod te diuersa uirtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius quiete, vtriusque pietate. Noui fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium & in oblectamentum fortuna disposuit. potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officijs: & vnius desideriũ, duorũ pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, praeter numerũ. Ab his ad nepotes quoque respice, Marcum blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat? cuius non contractum solicitudine animũ illius argutiae soluãt? quem non in iocos vocabit illa lasciuia? quem nõ in se conuertet & abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quicquid matri dolendum fuit, in me transierit: quicquid auiae, in me. Floreat reliqua in suo statu turba: nihil de orbitate, nihil de condicione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius doliturae domus, piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Nouatillam: quam sic in me trãstuleram, sic mihi ascripseram, vt possit uideri, quòd me amisit, quamuis saluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, vt perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat. nunc mores eius compone, nunc formam. Altius praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus. Tuis assuescat sermonibus. Ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam si nihil dederis praeter exemplum. Hoc tam tibi sollemne officium pro remedio erit. Non potest animum pie dolentem à solicitudine auertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoque tuum, nisi abesset. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto iustius sit te illi seruari, quàm mihi impendi. quoties te immodica vis doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando effecisti, ne vnica esses: consummatio tamen aetatis actae feliciter in te vertitur. Illo viuo, nefas est te quòd vixeris queri.

CAP. XVII.

Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam, illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curae tuae pro indiuiso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in huius primum respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur. In mea tamen persona non pro te doluit: illius manibus in vrbem perlatus sum: illius pio maternoque nutricio per longum tempus aeger conualui. Illa pro quaestura mea gratiam suam extẽdit: & quae ne sermonis quidem, aut clarae salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi seductum uitae genus, nihil modestia, in tanta feminarum petulantia, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quò minus pro me etiam ambitiosa fieret. Haec est, mater carissima, solatium, quo reficiaris. Illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent maerentes ea quae maximae diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quaerere. Tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: siue seruare habitum istum voles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. sed si prudentiam perfectissimae feminae noui, non patietur te nihil profuturo maerore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimũ virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisque tempestatibus corpus eius naufraga euexit. O quàm multarum egregia opera in obscuro iacent. Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas, quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quae oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quae se pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius est, discrimine vitae sepulcrum viro quaerere, maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quòd per sedecim annos, quibus maritus eius Aegyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. Neminem prouincialem domum suam admisit: nihil à viro petiit, nihil à se peti passa est. Itaq. loquax & ingeniosa in contumelias praefectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie simil em illi, quamuis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam prouincia probasset: plus est, quòd ignorauit. Haec non ideo refero, vt eius laudes exequar, quas circumscribere est, tam parce transcurrere: sed vt intelligas, magni animi esse feminam: quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiae & pestes, vicerunt, non metus mortis eam, exarmata naui naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus exanimi viro haerens, quaereret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem

virtutem

virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui paenitere. Ceterum quia necesse est, cũ omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quenquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obuersari: non quia illi minus cari sint, sed quia naturale est, manum saepius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Laetum & alacrem, velut optimis rebus: sunt autem optimae, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, & modo se leuioribus studijs oblectat, modo ad considerandam suam, vniuersique naturam, veri auidus insurgit. Terras primum, situmq. earum quaerit. Deinde condicionem circumfusi maris, cursusque eius alternos & recursus: tunc quicquid inter caelum terrasque plenum formidinis interiacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iactu tumultuosum spatium tum peragratis humilioribus ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, aeternitatisque suae memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus saeculis, vadit.

M. ANTONII MVRETI IN CONSOLATIONEM SENECAE AD HELVIAM MATREM NOTAE.

N exilium a Claudio pulsus & in Corsicam relegatus, Heluiam matrem casu suo incredibiliter dolentem consolatur. Nec illud plane indignum, quod notetur, puto: ex eadem gente duorum sapientissimorũ & disertissimorum hominũ matres fuisse, Ciceronis & Senecae. Nam Ciceronis quoque matrem Heluiam fuisse, a Plutarcho traditum est. Tria autem fuisse dicit, quibus ad solandam matrem incitaretur: totidem quibus reuocaretur: sed ad postremum praeualuisse quae incitabant. Quae incitabant, haec erant: quòd sibi quoq. magno leuamẽto sperabat fore, si maternũ dolorem aliqua ex parte subleuare potuisset: quod si ipse calamitate perculsus & afflictus primus consurrexisset, plus se ad minuendum alijs dolorem sperabat auctoritatis habiturum: postremo, quod metuebat, ne si ipse qui semper philosophiam professus erat, fortunae manus dedisset, ceteri quoque sui ab ea vincerentur. Sed occurrebant haec, quae propositum morarentur. Esse vt corporis sic animi quoque aegritudinum suam quandam maturitatem: quae expectanda esset remedia adhibere volentibus: ex illo vetere praecepto Hippocratis τὰ πέπονα φαρμακεύειν. Nullũ ex omni memoria exemplum extare eius, qui cum ipse cecidisset, suos subleuare conatus esset. Nouo quodam & inusitato dicendi genere opus esse ei, qui rem tam arduam susciperet: doloris autem magnitudine locum dilectui verborum non relinqui. Sed plus ijs omnibus valuisse conceptam de materno erga se amore fiduciam: quae spem dederit fore: vt illa dolori suo modum a filio potissimum velit imponi.

Fleant illi.] *Primum argumentum. Non debes huic, quamuis acerbo, casui cedere. Nã a primis annis aetatis tuae exercitata es ad maximas calamitates perferendas. Non debes igitur vinci ab vna, quae te perpetuo inuictam aduersus tot alias praestitisti.*

Vincã puto.] *Bipertita totius libri propositio. Neque meo, neque tuo nomine dolere debes. Non meo. nihil enim mihi contigit, ac ne contigere quidem potest, quo miser fiam. Ex quo sequitur, vt ne tuo quidem nomine dolere debeas: cum ego vnus tibi doloris causa sim. Accedit, quòd multa tibi solatia relicta sunt, in quibus acquiescere, et dolorem deponere facile possis. Haec singula deinde per partes exequitur.*

Bona condicione.] *Nemo inuitus miser est. Nam sola virtus beatos facit: quae nullo casu eripi potest. Ego autem, & si sapiens non sum, nunquam tamen pependi ex iudicio vulgi: neque in eorum, quae vulgo putantur bona, aut adeptione, aut amissione momentum esse vllum ad beatam vitam existimaui.*

Remoto igitur.] *Primum argumentũ ad exilium proprie pertinens. Exilium nihil est aliud, quam commutatio loci. At maior hominum pars tum priuatim tum publice, relictis patrijs sedibus, migrat alio, et sibi voluntarium quodammodo exilium consciscit. Nihil igitur est in exilio mali, Sed dicet aliquis, captiosum esse hoc argumentum Nam exules & paupertas & cõtemptus plaerunque comitatur. Respondet, & tum rationibus tum exẽplis euincit, ne eo quidem mala esse.*

Hoc saxum.] *Corsicam dicit.*

Iouenio qui dicant.] *Naturale est homini, sedium mutatione gaudere. Vera autem eius rei causa est discendi cupiditas. Multa enim noua vidẽt, qui peregrinantur: ob idque prope assidue discunt: quo nullum est pabulum animorum iucundius. At Seneca sanequam eleganter illud ad caelestem originem refert. Caelestia enim corpora perpetuo moueri.*

Vide-

Videbis geotes.] *Extat liber accuratissime scriptus de migrationibus gentium, ex quo peti poterunt, quae ad certiorem huius loci intelligentiam faciunt.*

Quamuis eum paupertas sequeretur. [*Transit ad eleuanda paupertatis incommoda, docetque neque pauperem quenquam esse posse, qui ad naturam viuat, neque diuitem, qui ad opinionem.*

Ex qua aliquando philosophi velut corruptores iuuentutis abire iussi sunt.] *Vide caput xi. libri xv. noctium Atticarum.*

Cuius exitum oosse operae pretium est.] *Dio libro LVII.* Λαβίειος καίτοι αἰδοίως ἀνὴρ [illegible] ἐπεβάλλετο οὕτως, ὥστε [illegible] μαθὼν περὶ ἑ θέλοντος, ὅτι τι [illegible] καταγελάσει, καὶ ὅτι ἔτ' εἶχεν, [illegible], ὅτι διεχέεται καὶ [illegible] αὐτῷ [illegible], ἐλυπήθη, ὡς καὶ λιμῷ [illegible] μᾶλλον, καὶ ἑαυτὸν διέφθειρεν.

Igoominia.] *ostendit ne ignominia quidem quidquam detrahi de felicitate sapientis.*

Quoniam meo oomine.] *Haec est secũda pars consolationis. Cum, meo nomine, nihil sit quod doleas, ne tuo quidem quidquam est, cur dolere debeas.*

Quae se pro coniuge vicariam dedit.] *Alcestis.*

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER PRIMVS

PRAEFATIO.

QVantom ioter philosophiam ioterest, Lucili virorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partẽ quae ad homines, & hanc quae ad deos spectat. Altior est haec, & animosior: multum permisit sibi: non fuit oculis contenta. Maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & homioem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur io caelo. Altera errores oostros discutit, & lomen admouet, quo discernantur ambigua vitae: altera multo hanc caliginem io qua volutamor excedit, & è tenebris ereptos, illò perducit, vode lucet. Equidem tunc oaturae rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quae publica est, sed in secretiora eius intraui: cum disco, quae vniuersi materia sit, quis auctor, aut custos: quid sit Deus, totus io se iotendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare: an maiestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere oon possuot. Nec ob hoc minus liber & potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad haec admitterer, non fueram operaepretiom nasci. Quid enim erat, cur in numero vioentiom me positum esse gauderem? An vt cibos & potiones percolarem? vt hoc corpus casurum ac fluidum, periturumque oisi subinde impleatur, farcirem, & vioerem aegri minister; vt mortẽ timerem, cui omoes nascimur? Detrahe hoc inaestimabile booum. noo est vita tanti, vt sudem, vt aestuẽ. O quàm contempta res est homo, nisi supra homana se erexerit. Quamdiu cũ affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? Etiam si soperiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus oosmetipsos, quia dissimiles deterrimis somus? Noo video quare sibi placeat, qui robustior est valetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: oon est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus. nec cor inoolutum, nec auaritia, quae quicquid omnibus abstulit, sibi ipsi oegat: nec luxuria pecuniam torpiter amittens quam turpius reparet: nec ambitio, quae te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. Multa effugisti: te nõdum. Virtus enim quam affectamus magnifica est. Noo quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animũ laxat, ac praeparat ad cognitionem caelestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanae, cum, calcato omni malo, petit altum, & io interiorẽ naturae sinom veoit. Tunc iuuat inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantum dico quod egessit, & signaodum dedit, sed & illud quod in occulto seruat posterorum auaritiae. Nec potest ante contemoere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonsiles siluas, & deriuata in domos flumina, quàm totum circumeat muodum, & terrarum orbem superne despiciens,

despiciēs augustum, & magna ex parte opertum mari, etiā ea parte qua extat, late squalidū & aut vstum aut rigentem, sibi ipse ait: Hoc est punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quàm ridiculi sunt mortalium termini. Vltra Istrum Dacus non exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniae modum faciat: Pirenaeus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat. Inter Aegyptum & Aethiopias harenarū inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illae vnam aream in multas prouincias diuident? Cum te in illa vere magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo vlteriora explorantem, modo à lateribus affusum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & vobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis vtrioque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit. Cū illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suae, quòd illum diuina delectant: nec vt alienis interest, sed vt suis. Secure spectat occasus siderum atque ortus, & tam diuersas concordantium vias. Obseruat vbi quaeque stella primum lumen ostendat, vbi culmen eius summum, quà cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quaerit. Quid ni quaerat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quod ab vltimis littoribus Hispaniae vsque ad Indos iacet? Paucissimorum dierum spatium, si nauem suus ventus impleuit. At illa regio caelestis per triginta annos velocissimo sideri viam praestat, nusquam resistenti, sed aequaliter cito. Illic demum discit, quod diu quaesiuit. Illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totū, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo nulla pars extra animum. Totus ratio est: cum interim tantus error mortalia teneat, vt hoc quo neque formosius est quicquam, nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoq. tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terrae ac terris vicina pulsantur. Nec haec intra vulgum dementia est, sed sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua & aliena: hoc autem vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilij, & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quam vtile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an data vtatur: vtrum idea materiae prius superuenit, an materia ideae. Deus quicquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant, & à magno artifice praua formentur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, saepe inobsequens arti est. Haec inspicere, haec discere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transcribi sortem? Quid tibi inquis, ista proderūt? Si nihil aliud, hoc certe, sciam, omnia angusta esse. Sed haec deinde.

CAP. I.

NVnc ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aer transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quòd obliqui feruntur, & praerapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proiici. Ignium multae variaeque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare haedi vocentur. Si autem, quod commodissimū est, conuenerit inter nos, ne alter alterū interroget, Quid dicit ille? satius erit de rē ipsa quaerere, quàm mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui bellum aduersus Perseum Paulo gerente lunari magnitudine apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilae specie, quae tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium. Vidimus cum de Seiano actum est. Nec Germanici mors sine denuntiatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, vt existimes deos mortium signa praemittere, & quicquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, vt quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sint curae, an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nuntiet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes existere, aere vehementius trito, cum inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnauit. Ex hac vexatione nascuntur trabes & globi & faces & ardores. At cum leuius collisus, & (vt ita dicam) frictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & caelo producunt. Ideo nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. Non enim opus est ad efficienda ista, magno aeris motu. Denique, vt breuiter dicam, eadem ratione fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisae, fulgurationes efficiunt, maiore impetu pulsae, fulmina Aristoteles eiusmodi rationem reddit. Varia & multa terrarum orbis expirat, quaedam humida, quaedam sicca, quaedam algentia, quaedam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terris omnia generis & varia euaporatio est: cum in caelo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit cani-

culae rubor, Martis remissior, Iouis nullus, In lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magna copia corpusculorum quae terrae eiectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quae non tantum collisa possint ardere, sed etiam afflata radijs solis. Nam apud nos quoque stramenta sulphure aspersa ignem ex interuallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facile succendi, & maiores minoresue ignes existere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimae ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui, quo solent, quaeque inueniuntur loco. Magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, vt infra illas ista nascantur: & cito intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum illae latent, & solis fulgore obumbrantur: sic faces quoq. transcurrunt etiam interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, vt etiam aduersus diē vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certe aetas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nautae putant, cum multae transuolant stellae. quod si signum ventorum est, ibi venti sunt, Id est, in aere, qui medius inter lunam, & terram est. In magna tempestate apparēt, quasi stellae velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. Causa autem melioris spei est, quòd iam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui saepe fulminum more animalia ferire solent & arbusta, & si minore vi mittuntur, defluūt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alij inter nubes elidnntur, alij sereno, si aer ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque caelo aliquando tonat, ex eadem causa, qua nubilo, aere inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamen & facere corpora quaedam similia nubibus potest, quae percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium, vbi in talem materiam incidit similis causa, sed maior.

CAP. II.

Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriae proditum est, quo die diuus Augustus vrbem, ex Apollonia reuersus, intrauit, circa solem visum coloris varij circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Graeci halo vocāt, quem nos dicere coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aere. cū spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunae vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aer, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aer in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Graeci areas vocauere: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Nos autem non existimemus istas, siue areae, siue coronae sint, in vicinia siderum fieri: plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videantur. Non longe à terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illic aether tenuis est. Nā formae crassis demū spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent vbi consistant, aut haereant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam aspici solet, ob aeris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum caelum maxime graue & spissum est. Nonnunquam paulatim diluuntur & desinunt, nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventū nautici expectant, vnde contextus coronae perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Fauonius, quod argumentum est, intra eam partem caeli has fieri coronas intra quam venti quoq. solent. Superiora autē non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adijce, nunquam coronam colligi, nisi stabili aere & pigro. Aliter non solet aspici. Nam qui stat aer, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quaeque pars eius dissipatur. Nunquam ergo vllum sidus talem sibi effigiem circundabit, nisi cum aer erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis, nec sine causa. Repete enim exēplum, quod paulo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram, fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aere euenit, vt ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Hae, de quibus dixi, coronae, cum dilapsae sunt aequaliter, & in semetipsis euanuerint, significatur aeris quies & otium & tranquillitas. Cū ab vna parte cesserunt, illinc ventus est vnde finduntur. Si ruptae pluribus locis sunt, tēpestas fit. Quare id accidat, ex his quae iā exposui, intelligi potest. Nā si facies vniuersa subsedit, apparet tēperatū esse aera, & sic placidum. Si ab vna parte intercisa est, apparet inde aera incumbere, & ideo illa regio ventum dabit. At cum vndiq. & concerpta & lacerata est, manifestū est à pluribus partibus in illā impetū fieri, & inquietū aera hinc atque illinc assilire. Itaq. ex hac inconstantia caeli, tā multa tentatis & vndi-

que

que laborantis, futura tēpestas & vētorū proeliū apparet. Hae coronae noctibus fere circa lunā & alias stellas notātur, interdiu raro: adeo vt quidā ex Graecis negauerint eas omnino fieri, cū illos historiae coarguāt. Causa autē raritatis haec est, quòd solis fortius lumē est, & aer ipse agitatus ab illo, calefactusq. solutior est: lunae autē inertior vis est, & ideo à circumposito aere facilius sustinetur, quod sidera cetera infirma sūt, nec perrūpere aera vi sua possūt. Excipitur itaq. illorū imago, & in materia solidiore ac minus cedēte versatur. Debet enim aer nec tā spissus esse, vt excludat ac submoueat à se lumē immissū, nec tā tenuis & solutus, vt nullā venientibus radijs morā praebeat. haec noctibus tēperatura cōtingit, cū sidera cōlectū aera luce leui nō pugnaciter, nec aspere feriūt, spissioremque, quā solet esse interdiu, inficiūt.

CAP. III.

AT contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, vt nnbes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictae. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliae partes in nubibus tumidiores sunt, aliae submissiores: quaedam crassiores, quam vt solem transmittant: aliae imbecilliores, quàm vt excludant. Haec inaequalitas alternis lucē vmbramque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera causa eiuscemodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quae sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus representat, Idem videbis accidere, si quando volueris obseruare fullonem: cum os aqua impleuit, & vestimenta ridiculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aere asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius rei causam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim vnquam arcus, nisi nubilo. Sed quaeramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quae solem transmittant, quaedam magis coacta, quàm vt transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbram, & sic vtriusque intercursu effici arcum, in quo pars fulgeat, quae solem recipit, pars obscurior sit, quae exclusit, & ex se vmbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant: poterat enim verum videri, si arcus duos tantùm haberet colores, & si ex lumine vmbraque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.
Vsqueadeo quod tangit idem est, tamen vltima distant:

videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid caerulei, & alia in picturae modum subtilibus lineis ducta, vt ait Poeta, vt an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nā commissura decipit, vsque adeo mira arte naturae, quod à simillimis coepit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque vmbrae, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri. dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiae cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. Deinde multas imagines, immo inumerabiles, & deuexas, & in praeceps transeuntes confundi. Itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelues, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginē solis. In singulis folijs dispone singulas guttas: singulae habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnam. Quare? quia omnis circumscripta leuitas & circundata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus diuide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quae imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hae contra intuenti perturbatae apparēt: nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idē iudicat. Ab omni, inquit, leuitate acies radios suos replicat. Nihil autē leuius aqua & aere, Ergo etiā ab aere spisso visus noster in nos redit. Vbi vero hebes & infirma est acies, quolibet aeris ictu deficit. Quidā hoc genere valetudinis laborant, vt ipsi sibi videantur occurrere, vt vbiq. imaginē suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum nō potest ne proximū quidem sibi aerem perrumpere, sed resistit. Itaq. quod in alijs efficit densus aer, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscunque, ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & peruinci nō pōtest, sed radios luminū nostrorū moratur, & eo vnde exierint, reflectit. Ergo cū multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus reddatur idem color, incipit facies esse non multarū imaginum intermissarum, sed vnius longae atque continuae. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cum solis color vnus sit, imaginum diuersus est? Vt & haec quae proposuisti, refellam, & alia quae non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantū in his à quibus subtiliter peruidendis illā colorū diuersitas summouet, sed & in his quoque, quae ad manū cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrū aspicientibus multo maiora sunt. Columnarū interualla porticus longiores iūgunt. Ad ipsum solē reuertere: hūc quem toto orbe terrarū maiorē probat ratio, acies nostra sic contraxit, vt sapientes viri pedalem esse cōtenderint. Quem velocissimum omniū. esse scimus. nemo nostrū videt moueri: nec ire crederemus, nisi appareret isse. Mundum ipsum praecipiti velocitate labentem, & ortus occasusq. intra momētum temporis reuoluentem, nemo nostrū sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrium stillicidia non separant, ingenti spatio intuentibus minutarum ima-

ginum discrimen interit?Illud esse dubium nulli potest,quin arcus imago solis sit, roscida & caua nube concepta.Quod ex hoc tibi apparet.Nunquam non aduersa soli est,sublimis aut humilis, prout ille se submisit,aut sustulit cōtrario motu.Illo enim descendente altior est,alto depressior. Saepe talis nubes à latere solis est,nec arcū efficit,quia non ex recto imaginē trahit. Varietas autē non ob aliam causam fit, quàm quia pars coloris à sole est,pars à nube illa:humor autē modo caeruleas lineas,modo virides,mo do purpurae similes,& luteas aut igneas ducit,duobus coloribus hanc varietatē efficientibus, remisso & intento.Sic enim & purpura eodem conchylio non in vnum modū exit.Interest,quamdiu macerata sit, crassius medicamentū an aquatius traxerit,saepius mersa sit & excocta,an semel tincta.Nō est ergo mirum,cum duae res sint,sol & nubes, id est corpus & speculum,si tam multa genera colorum exprimuntur,quae in multis generibus possunt aut incitari,aut relanguescere.Alius enim est color ex igneo lumine,alius ex obtuso & leniore.In alijs rebus vaga inquisitio est,vbi non habemus quod manu tenere possimus, & late coniectura mittenda est: hic apparet duas causas esse arcus, solem, nubemque,quia nec sereno vnquam fit,nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vtique ex his est, quorum sine altero non est.

CAP. IIII.

IAm illud accedit,quod aeque manifestum est,speculi ratione imaginem reddi,quia nunquam nisi ex contrario redditur:id est nisi ex altera parte steterit quod apparet,ex altera quod ostendit. Rationes quae non persuadent,sed cogunt,à geometris adferūtur:nec dubiū cuiquā relinquitur,quin arcus imago solis sit male expressi,ob vitiū figuramq; speculi. Nos interim tētemus alias probationes.Inter argumenta sic nascentis arcus pono,quod celerrime nascitur:igneum enim variumque corpus caelo intra momentum subtexitur,& aeque celeriter aboletur.nihil autem tam cito redditur,quàm à speculo imago. Non enim facit quiquam,sed ostendit. Parianus Artemidorus adijcit, & quale genus nubis esse debeat,quod talem solis imaginem reddit.Si speculum,inquit,concauū feceris,quod sit sectae pilae pars, si extra medium constiteris,quicunque iuxta te steterint,vniuersi à te videbuntur, propiores tibi quam speculo.Idem,inquit,euenit,cum rotundam & cauam nubem intuemur à latere vt solis imago à nube discedat,priorque nobis sit,& in nos magis conuersa.Color igitur igneus à sole est, caeruleus à nube: ceteri vtriusque mixturae.

CAP. V.

COntra haec illa dicūtur.De speculis duae opiniones sunt:alij enim in his simulacra cerni putant,id est corporū nostrorū figuras,à nostris corporibus emissas ac separatas: alij imagines aiunt nō esse in speculo,sed ipsa aspici corpora,retorta oculorum acie,& in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet,quomodo videamus, quodcunque videmus: sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quidnam est tam dissimile,quàm sol arcus,in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet?Arcus enim longior amplior que est,longeque ea parte,qua fulget,rubicundior quam sol. ceteris vero coloribus diuersus.Deinde cum velis speculum aeri comparare,des oportet mihi eandem leuitatem corporis,eandem aequalitatem,eundem nitorem.Atqui nullae nubes habent similitudinem speculi,per medias saepe transimus,nec in illis nos cernimus.Qui montium summa conscendunt, spectāt nubem:nec tamen imaginem suam in illa cernunt.Singula stillicidia singula specula sunt.Concedo:sed illud nego,ex stillicidijs constare nubem.Habet enim quaedam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa.Nec aquā quidē habet nubes,sed materiam futurae aque.Concedā etiā tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse,& illas faciem reddere:non tamen omnes vnam reddunt,sed singulae singulas. Deinde inter se specula coniungeam vnam imaginem non coibunt:sed quaeque particula in se rei similitudinem claudet.Sunt quaedam specula ex multis minutisque composita:quibus si vnum ostenderis hominem,populus apparet,vnaquaque parte faciem suam exprimente.Haec cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. Ceterum cateruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt, arcus vno circumscriptus est ductu vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua,rupta fistula, sparsa,& ore excussa: habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet?Verum est: sed non ex hac causa, ex qua tu videri vis: quia vnaquaeque stilla recipit imaginem solis.Citius enim cadunt stillae,quàm vt concipere imaginem possint.Standum est,vt id quod imitantur,excipiant.Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt alioquin,vt ait Nero Caesar disertissime,

Colla Cytheriacae splendent agitata columbae:

& variis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur,nitet. Nunquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas,quarum omnis inclinatio in colores nouos transit?Non minus nubes diuersam speculis naturam habent,quàm aues quas retuli, & Chamaeleontes, & reliqua animalia: quorum color aut ex ipsis mutatur,cum ira uel cupidine accensa,cutem suam variant, humore suffuso, aut positione lucis, quàm prout rectam uel obliquam receperint,ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hae transmittant lucem? Illa densa & coacta, hae rarae sint:illa eiusdem materiae tota,haee diuersis temere compositae,& ob hoc discordes,nec diu cohaesurae?Praeterea uidemus,ortu solis partem quandam caeli rubere: uidemus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet,quomodo hunc colorem unum accipiunt solis occursu,sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem exci-

excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nā quemadmodum opponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: sic, vt nubes infici possint, ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Haec dicuntur ab ijs, qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent. Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex loginquo clara est: interit, cum in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes, sed ita, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo, qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentū falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsae sunt, quia non videntur. Praeterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manēti, sed vt fluido & vago, & nihil amplius quàm perbreuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo vim suam ostendūt. Purpuram Tyriam quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocunque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, vt arcum iudicem fieri nube formata in modū concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis e pila sectae. Hoc probari, nisi geometrae adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quae videre extimescas: tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt, quae cum videris, placere tibi vires tuae possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quae dextras facies ostendant, sunt quae sinistras, sunt quae torqueant vel euertant. Quid ergo mirum est, eiuscemodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI.

INter cetera argumenta & hoc erit, quòd nunquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quòd eo minor est, quo altior est sol.

——*Et bibit ingens* *Arcus*,——.

vt ait Virgilius noster, cum aduentat imber: sed non easdem, vndecunque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole, tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circaue surrexit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, vt maiora multo quàm videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quàm solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur vt detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio caeli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui siue est, siue videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat, cum omnes fulgores paulatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quòd non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Aeque cito omnis imago in illo aboletur, quàm componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quàm ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus, sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quàm sol. Dixi modo, fieri specula, quae multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adijciam, omnia per aquam videntibus longe esse maiora. Litterae quamuis minutae & obscurae, per vitreā pilam aqua plenam, maiores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quàm sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubē aspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleueris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cum in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquae redditur. Quicquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis, quae in nube humida visitur, cum de causis duabus hoc accidat: quia in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquae quam si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex sua uertatur.

CAP. VII.

QVoniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauae torosa: haec si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: vt scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me. Primum, quòd apparet quiddam leue esse debere, simile speculo, quo solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (vt vixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcunque deflectitur;

hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quaedam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendum est, quòd non visitur in illa uirgula solis imago, cuius bene exprimendae capax nō est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si apte fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset infecturas. Quae quia non discernuntur inter se, non satis in uicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt.

CAP. VIII.

AT quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars eius videtur cum plurimum porrigitur, incuruaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte. sequitur vt inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab vna parte solē accipiant, unam partem eius tantum imitantur, quae nunquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubē. Ergo & ungit? Quid ni? cum radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parti nubium affunditur, nunquam terra tenus descendit arcus. Atqui vsque in humum demittitur. Praeterea nunquam non contra solem est arcus. Nihil ad rē pertinet, supra infrave sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectae pilae partem: quae non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet aspici totam pilam. etiamnum diximus circulos apparere soli lunaeque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu nūquam? Deinde quare semper concauae nubes solem accipiunt, nec aliquādo planae & tumentes? Aristoteles ait, post autumnale aequinoctium qualibet hora diei arcum fieri, aestate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei causa manifesta est. Primum quia medio die sol calidissimus nubes euincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri & repercuti potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cum breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporibus aestiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore aspicit linea, quàm vt vllis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. IX.

NVnc dicendum est de virgis, quas minus pictas variasque, & aeque pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operae consumendum est: quia virgae nihil aliud quàm imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem fere in nube humida, & iam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

CAP. X.

SImilis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quòd coronae vbique fiunt, vbicunque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgae non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omniū reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex caeruleo fuluoque varius. Virgae soli tantum adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronae omnium siderum.

CAP. XI.

ALiud quoque virgarum genus apparet, cum radij per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesque inter se diriguntur, & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriae tradunt. Graeci parelia appellant: quia in propinquo fere à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur: sed imaginem eius, figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

—— & quo te nomine dicam,

Rhetica? nec cellis ideo contende Salernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa & vicina, in modum speculi. Quidā parelion ita definiunt, Nubes rotunda & splendida similisque soli. Sequitur enim illum, nec vnquam longius relinquitur, quàm fuit cum apparuerit. Nunquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, vt puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quàm inter nos, reddi: si modo idonea est materia, quae reddat.

CAP XII.

QVoties defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo, aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines, seruat. Apparere autem

autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, vt illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit, vt latus occurrerit, modo totum. Haec dicitur perfecta defectio, quae stellas quoque ostendit, & intercipit lucē tunc scilicet, cum vterque orbis sub eodem libramento steterit. Quemadmodum ergo vtriusque imago in terris aspici potest: ita in aere, cum sic coactus aer & limpidus constitit, vt faciem solis acciperet, quam & aliae nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut rarae, aut sordidae. Mobiles enim spargunt illam, rarae emittunt, sordidae turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. XIII.

Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptae ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quoties duo simulacra talia existunt, vt iudicent vnum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, vt alteri sit cōspectus alterius, omnia implentur, & vna imago à vero est, ceterae imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quicquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes sors aliqua disposuit, vt inter se aspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hae nubes, quae hoc praestant, densae esse, leues, splendidae, plane naturae solis. Ob hoc omnia quae huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunarib. circulis: quia ex percussu oblique accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsq. ad nos recursum. Pluuiarum autem & bi soles (vtar enim historica lingua) indicia sunt: vtique si à parte Austri constiterunt, vnde maximae nubes ingrauescunt: cum vtrinque solem cinxit tales effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

CAP. XIIII.

Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diuersae figurae sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & haerentes, nonnunquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut corona cingente introrsus ignes. Caeli recessus est similis effossae in orbem speluncae. Sunt Pithiae, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cūm aliquando caeli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam euanidae ac leuis flammae, quidam candidae lucis, quidam micantes, quidam aequaliter & sine eruptionibus aut radijs fului. Videmus ergo,

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Haec velut stellae exiliunt & transuolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cum acies nostra non discernat transitum earum, sed quacunque cucurrerunt id totum ignē credat. Tanta enim est velocitas motus, vt partes eius non dispiciantur, sed tantum summa prendantur. Intelligimus magis, qua appareat stella, quàm qua eat. Itaque velut igne continuo, totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & vnde exilierit, & quo peruenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia cito spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit vniuersum per quod deiectus est. At ille non est extenti corporis, per omne qua venit: neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aeris ignis incensus, vento praeceps impellitur: non semper tamen vento attritu ve fit. Nonnunquam ex aliqua opportunitate aeris nascitur. Multa enim sunt in sublimi, sicca, calida, terrena, inter quae oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quàm vehemens quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. XV.

Fulgores, inquis, quomodo fiunt, quos Graeci sela appellant? Multis, vt aiunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris caeli feruor. Nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subiecta transmittere. Quid porro? non potest fieri, vt aer vim igneam vsque in aethera elidat, ex qua fulgor ardorve sit stellae, vel similis excussus? Ex his fulgoribus quaedam in praeceps eunt, similia prosilientibus stellis: quaedam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, vt fugent tenebras, & diem repraesentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora sint, deinde flammae modo, quae in se cadit, per assiduā diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quaedam in nubibus apparent, quaedam supra nubes, cū aer spissus, ignem, quem propior terris diu pauerat, vsque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut extinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia breuis facies illorum & caduca est, nec sine iniuria decidens: saepe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta, quae astrapoplecta Graeci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque caeli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniae, lampades, & cyparissiae, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est.

eſt. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiae, quae raro ſunt viſae. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ignes illorum orbis aliquando matutini amplitudinem ſolis exuperet. Inter haec ponas licet & quod frequenter in hiſtorijs legimus, caelum ardere viſum: cuius nonnunquam tam ſublimis ardor eſt, vt inter ipſa ſidera videatur: nonnunquam tam humilis, vt ſpeciem longinqui incendij praebeat. Sub Tiberio Caeſare cohortes in auxilium Oſtienſis coloniae cucurrerunt, tanquam conflagrantis: cum caeli ardor fuiſſet per magnam partem noctis, parum lucidus craſſi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam oſtendunt: certa illis ſubſtantia eſt. De prioribus quaeritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio conſtent: an illis quoque verum ſit, quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis ſubeſſe aliquid corporis certi, nihil enim iudicamus in ſpeculis, niſi fallaciam eſſe, nihil aliud quàm alienum corpus mentientibus. Non enim eſt in ſpeculo, quod oſtenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formae. Quid ergo? Simulacra iſta ſunt, & inanis verorum corporum imitatio: ſuntque iſta à quibusdam ita compoſita, vt poſſint detorquere in prauum. Nam (vt dixi) ſunt ſpecula, quae faciem proſpicientium obliquent: ſunt, quae in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumq. noſtrorum corporum.

CAP. XVI.

HOc loco volo tibi narrare fabellam, vt intelligas, quàm nullum inſtrumentum irritandae voluptatis libido contemnat, & ingenioſa ſit ad incitandum furorem ſuum. Hoſtius quidam fuit obſcoenitatis vſque in ſcaenam productae. Hunc diuitem auarum ſeſtertiû milies ſeruum diuus Auguſtus indignum vindicta iudicauit, cum à ſeruis occiſus eſſet: & tamen non pronuntiauit iure caeſum videri. Non erat ille tantummodo ab vno ſexu impurus, ſed tam virorum quàm feminarum auidus fuit. Fecitque ſpecula eius notae, cuius modo retuli, imagines longe maiores reddentia, in quibus digitus brachij menſuram, & longitudine & craſſitudine excederet. Haec autem ita diſponebat, vt cum virum ipſe pateretur, auerſus omnes admiſſarij ſui motus in ſpeculo videret, ac deinde falſa magnitudine ipſius membri tanquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & aperta menſura legebat viros: ſed nihilominus mendacijs quoque inſatiabile malum delectabat. I nunc, dic, ſpeculum munditiarum cauſa repertum. Foeda dictu ſunt, quae portentum illud lacerandum ore ſuo dixerit, feceritque, cum illi ſpecula ab omni parte opponerentur, vt ipſe flagitiorum ſuorum ſpectator eſſet: & quae ſecreta quoque conſcientia premuntur, & quae accuſatus quiſque feciſſe ſe negat, non in os tantum, ſed in oculos ſuos ingereret. At hercules ſcelera conſpectum ſuum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expoſitis, tenerrima eſt oculorum verecundia. Ille autem, quaſi parum eſſet inaudita & incognita pati, oculos ſuos ad illa aduocauit: nec quantum peccabat videre contentus, ſpecula ſibi per quae flagitia ſua diuideret diſponeretque, circundedit. Et quia non tam diligenter intueri poterat, cum compreſſus erat, & caput merſerat, inguinibuſque alienis obhaeſerat, opus ſuum ſibi per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris ſui, ſpectabat ſibi admiſſos pariter in omnia viros. Nonnunquã inter marem & feminam diſtributus, & toto corpore patientiae expoſitus, ſpectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, ſed ipſos concubitus portentoſos ſibi ipſe oſtendit, ſibi ipſe approbauit. Quid? non putas, eo ipſo habitu voluiſſe pingi? Eſt aliqua etiã proſtitutis modeſtia: & illa corpora publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum eſt. At illud monſtrum obſcoenitatem ſuam, ſpectaculum fecerat, & ea ſibi oſtentabat, quibus abſcondendis nulla ſatis alta nox eſt. Simul, inquit, & virum & feminam patior: nihilominus illa quoque ſuperuacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra ſtupris occupata ſunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & teſtes eius exactoreſque ſint. Etiam ea quae ab aſpectu corporis noſtri poſitio ſubmouit, arte viſantur, ne quis me putet neſcire, quid faciam. Nihil egit natura, quòd humanae libidini miniſteria tã maligna dedit, quòd aliorum animalium concubitus melius inſtruxit. Inueniam, quemadmodum, morbo meo imponam & ſatisfaciam. Quo nequitiam meam, ſi ad naturae modum pecco? Id genus ſpeculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum iſta perducerem: quia non licet, mendacio paſcat. Obſcoenitas mea, plus quàm capit, videat, & patientiam ſuam ipſa miretur. Facinus indignum. hic fortaſſe cito, & antequam haec videret, occiſus eſt. Ad ſpeculum ſuum immolandus fuit.

CAP. XVII.

DEridean tur nunc philoſophi, quòd de ſpeculi natura diſſerant, quòd inquirant, quid ita facies noſtra nobis, & quidem in nos obuerſa reddatur. Quid ſibi rerum natura voluit, quòd cum vera corpora dediſſet, etiam ſimulacra eorum aſpici voluit. Quorſus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc ſcilicet, vt ad ſpeculum barbam faciemque velleremus, aut vt faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriae conceſſit: ſed primum omnium, quia imbecilli oculi ad ſuſtinendum cominus ſolem ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine oſtendit. Quamuis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipſum qui verus eſt, non rubentis, ſed candida luce fulgentis neſciremus, niſi in aliquo nobis humore lenior & aſpici facilior occurreret. Praeterea duorum ſiderum occurſum, quo interpolari dies ſolet, non vi de-

cemus,

remus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunaeque imagines videremus. Inuenta sunt specula, vt homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primo sui notitia, deinde & ad quaedam consilium. Formosus, vt vitaret infamiam: deformis, vt sciret redimendum esse virtutibus, quicquid corpori deesset: iuuenis, vt flore aetatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex, vt indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut leue saxum imaginem reddit.

Nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis staret mare.

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Aetas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturae in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem aspectum formae suae faceret, saepius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subijt terras, effossurus obruenda, ferrum primo in vsu fuit: & id homines impune eruerant, si solum eruissent. Tunc demum alia terrae mala, quorum leuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in aere ad alios vsus comparato vidit. & mox proprius huic ministerio praeparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viuerent, satis nitidi, si squalorem opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu, crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine vllo artifice formosi quatiebant, non aliter quàm iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque caelata sunt, denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his feminae constitit, quàm antiquarum dos fuit illa, quae publice dabatur, imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset aes graue? O paupertas felix, quae tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis Senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit se accipisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum speculum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Processit enim immodestius, paulatim opibus ipsis inuitata luxuria. & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt peruersissimis artibus, vt quicquid mundus muliebris vocabatur, sarcinae viriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum causa adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

L. ANNAEI. SENECAE AD. LVCILIVM. NATVRALIVM. QVAESTIONVM LIBER. SECVNDVS

CAP. I.

Mnis de vniuerso quaestio in caelestia, sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur: solidum ne sit caelum, ac firmae concretaeque materiae, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vices seruet: an retro flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter caelum terramque versantia. Haec sunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quaecunque aer facit, patiturve. Haec sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbustis, satis, quaerit, & (vt Iurisconsultorum verbo vtar) de omnibus quae solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quaestionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulguribusque dicturus es? Quia cum motus terrae fiat spiritu, spiritus autem sit aer agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter caelestia & de terra dicendum erit. Quare? inquis. quia cum propria terrae excutimus suo loco, vtrum lata sit & inaequalis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilae spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit, an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus,

spiritus, sed alieni, & cetera huiusmodi quoties in manus venerint, terram sequentur, & in imis colloca buntur. At vbi quaeretur, quis terrae sit situs, qua parte mondi subsederit, quomodo aduersus sidera cae lumque posita sit, haec quaestio cedit superioribus, & (vt ita dicam) meliorem condicionem sequitor.

CAP. II.

QVooiam dixi de partibus, in quas omnis rerum namtae materia diuiditur, quaedam in commune sunt dicenda: & hoc primom praesumendum, inter ea corpora, à quibus vnitas est, aera esse. Quid sit boc, & quare praecipiendum fuerit, scies, si paulo altius repetiero, & dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se oon intermissa coniunctio. Vnitas est sine com missura continuatio, & doorum inter se coniunctorum corporum tactus. Nunquid dubium est, quin ex his corporibus quae videmus tractamusque, quae aut sentiuntur aut sentiunt, quaedam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: vt puta funis, frumentum naois. Rursus non cōposita: vt arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoqoe quae sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prendun tur, esse io quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo aurib. tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua vti voluissem, vt dicerem vnita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Qua re istud? si quando dixero vnum, memineris me noo ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed vnitate sua cobaerentis. Ex hac nota corporum aer est.

CAP. III.

OMnia quae In notitiam nostram cadere possont mundus complectitur. Ex his quaedam suot par tes, quaedam materiae loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quae maou constat. Qoid sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus recenti ci bi, iturus io partes. Rursus qnasi pars oostri est sanguis: qui tamen & materia est. Praeparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

CAP. IIII.

SIc mundi pars est aer, & quidem necessaria. hic est enim qui caelum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, vt tamen iungat. Separat, quia medius ioteruenit: iungit, quia vtrique per boc inter se cōsensus est. Sopra se dat, qnicquid accipit à terris. Rursus vim siderum in tertena tranfundit. Quem sic partem mundi voco, vt animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est vniuersi: quia io consummationem totius assumptum: & quia oon est sioe hoc vniuersum. Vnum autē animal, & vna arbor quasi pars est: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aer aotem, vt dicebam, & caelo & terris cohaeret. Vtrique ionatus est. Habet autem vnitatem, quicquid alicuius rei natiua pars est. Nihil enim nascitur, sine voitate.

CAP. V.

TErra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut aeque interro ges, quare caelum pars sit: quia scilicet non magis sioe hoc, quam sine illa vniuersum esse potest, quod cū his vniuersom est, ex quibus, id est tam ex illo, quam ex ista, alimenta omnibus animalibus, om nibus satis, omnibus stellis diuidūtur, Hinc quicquid est viriū singulis, hinc ipsi mondo tā multa poscen ti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tā exercitata, tam auida, per diem noctem que, vt in opere, ita & io pastu. Et omnium quidem rerum natura, qoantum io outrimentum sui satis sit, apprebendit. Muodus autem, quantum in aeteroum desiderabat, inuasit. Pusillum tibi exemplum ma gnae rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

CAP. VI.

AEr continuus terrae est, & sic appositus, vt statim ibi futurus sit, vnde illa discessit. Pars est totios mondi: sed idem tamen, quicquid terra io alimentum misit, recipit: vt scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omois inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, vt puluerem struunt, plurimumque à vero recedunt. Nunquam eoum contexti nisi per vnitatem corpo ris nisus est, cum partes coosentire ad intensionem debeant, & conferre vires. Aer autem, si in atomos diuiditur, sparsus est. Teneri vero disiecta noo possuot. Intensiooem aeris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent poodera, per magnum spatiū ablata, gestante vento. Ostendent voces, quae remissae elataeq. sunt, prout aer concitauit. Quid enim est vox, oisi intensio aeris, vt audiatur, linguae formata percossu? Quid cursus & motus omnis, nonne ioteoti spiritus opera suot? Hic facit vim oeruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vebementer concitatus ipse se torsit, arbusta siluasque conuellit, & aedificia tota corripiens in altum, frangit, Hic mare per se languidom & iacens incitat. Ad minora ve niamos. Quis enim sioe iotensiooe spiritus cantus est? cornua & tubae, & ea quae aliqua pressura maio rem sonitum reddunt, quàm qui ore reddi potest, nonoe aeris intensiooe partes suas explicant? Coosíde remus quàm ingentem vim per occultorum agant paruula admodum semina. & qnorum exilitas io cō missura lapidum vix locum iooeniat, io tantum conualescunt, vt ingentia saxa distrahant, & in momen ta dissoluant? scopulos rupesque, radices minutissimae ac tenuissimae. Hoc quid est aliud, quàm intensio spiritus, sine qua nil validum, & cootra quam oil validius est? Esse aotem vnitatem in aere, vel ex hoc in telligi potest, quòd corpora nostra inter se cohaereot. Quid enim aliud est quod tenet ea, qnàm spititus? Quid est aliud quo animns noster agitetur? Quis est illi motus, oisi intensio? Quae intensio, nisi ex vni tate? Quae vnitas, nisi haec esset io aere? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac vi

tentes

rentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quàm spiritus intensio & vnitas?

CAP. VII.

QVidam aera discerpunt, & in particulas diducunt, ita vt illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis: sed multum vacui habentis, quod auibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de vnitate illarum dubium est, quae sic corpora accipiunt, vt semper in contrariũ acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Graeci autem [illegible] appellant, quae in aere quoque sicut in aqua fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisso. Sed hoc alias.

CAP. VIII.

NVnc autem esse quandam in rerũ natura vehementiam, magni impetus, est colligendũ. Nihil enim nisi intensione vehementius est, & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentũ. Dicimus enim, eodem modo non posse quicquam ab alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quis autem est, quod magis credatur ex semetipso habere intensionem, quàm spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, murosque plures & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensionem spiritus, velocitas eius & diductio. Oculus statim per multa millia aciem suam intendit, vox vna totas vrbes simul percutit: lumen non paulatim prorepit, sed semel vniuersis infunditur rebus.

CAP. IX.

AQua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Nunquid dubitas, quin sparsio illa quae ex fundamentis mediae arenae crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquae fiat? Atqui nec tolleno magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quàm spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid nauigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quòd solido quoque aer inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa, quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium. per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media non circumfundit tantum, sed vtrinque cingit.

CAP. X.

PErmeat ab aethere lucidissimo aer, in terram vsque diffusus: agilior quidem, tenuiorque & altior terris, nec minus aquis: ceterum aethere spissior grauiorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam aeternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduumque caeli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est. quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorẽ vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustisque ac satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adijce nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aeris ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aeris gelida est.

CAP. XI.

QVia cum sic diuisus sit, ima sui parte maxime varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiae alias terra praebet, cuius positiones huc aut illo versae, magna ad aeris temperiem momenta sunt. alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes aestatesq. vertuntur. Lunae proximum ius est. Sed & caeterae quoque stellae non minus terrena quàm incũbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuve contrario, modo frigora, modo imbres. aliasque terrarum iniurias turbidae mouent. Hoc necessarium fuit praeloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aere fiunt, naturam eius explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati posset.

CAP. XII.

TRia sunt ergo quae accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quae vna facta serius audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictus

ne ictus

ne ictu:ista,iaculatio cum ictu. Quaedã sunt ex his,de quibus inter omnes conuenit:quaedam,in quibus diuersae sententiae sunt. Conuenit illis,omnia ista in nubibus & è nubibus fieri:etiamnum conuenit,& fulgurationes & fulminationes,aut igneas esse,aut ignea specie. Ad illa nũc transeamus,in quibus lis est. Quidã putant ignẽ esse,in nubibus,quidã ad tẽpus fieri:nec prius esse,quàm mitti. Nec inter illos quidẽ quid proferat ignẽ,conuenit. Alius enim a lumine illum colligit. Quidam autẽ radios solis intercurrẽtis recurrentisque,saepius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex aethere distillari, & ex tanto ardore caeli multa decidere, quae nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multo ante ignem colligi non putat, sed eodem momento exilire, quo fiat. Cuius sententia talis est. Duae mundi partes in imo iacent,terra & aqua: vtraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est,& fumo similis, qui ventos,tonitrua & fulmina facit:aquarum halitus humidus est, & imbres & niues creat. Sed siccus ille terrarum vapor,vnde ventis origo est,quia coaceruatus est,cum coitu nubium vehementer impactarum à latere elliditur:deinde,vbi latius ferit nubes proximas,plaga & cũ sono incutitur: qualis in nostris ignibus redditur,cum flamma vitio lignorũ virentium crepat. Et vt ille spiritus habẽs aliquid humidi secũ, cum est conglobatus,rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille,quem paulo ante exprimi collisis nubibus dixi,impactus aliis nec rumpi, nec exilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit,ob dissimilem impactionem nubium. Quare aliae maiorẽ sonitum habent,aliae minorẽ. Ceterum illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet,leui impetu accensus & varius. Ante autem videmus fulgurationem,quàm sonum audiamus:quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit.

CAP. XIII.

Falsam autem esse opinionem eorum,qui ignem in nubibus seruant,per multa colligi potest. Si de caelo cadit,quomodo non quotidie fit,cum tantundem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt,quare ignis,quem natura sursum vocat,defluat. Alia enim condicio nostrorum ignĩu, est,ex quibus fauillae cadunt,quae ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis,sed praecipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo,in quo nihil est quod deprimatur, aut si vlla pars eius deciderit,in periculo totus est:quia totum potest excidere,qnod potest carptim. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet,si in abdito suo tenet graue,quomodo illic esse potuit, vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut haec ipsa de quibus quaerimus fulmina? Fato enim non eunt,sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit,quae non est in aethere. Nihil enim iniuria illic cogitur,nihil rumpitur,nihil praeter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi,summas toritus oras,operas pulcherrime circumit: hinc discedere non potest,sed ne ab externo quidem exprimi:quia in aethere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

CAP. XIIII.

Vos,inquam,dicitis,cum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem,ex aethere decidentem,& ex eo superioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimũ interest,vtrum aliquis dicat ignem ex aethere decidere, quod natura non patitur:an dicat, ex ignea vi calorem in ea,quae subiecta sunt,transilire,an hic accendi. Non enim illinc ignis cadit,quod non potest fieri,sed hic nascitur. Videmus certe apud nos late incendio peruagante, quasdam insulas, quae diu concaluerant,ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aere summo, qui naturam rapiendi ignis habet,aliquid accẽdi calore aetheris superpositi. Necesse est enim, vt & imus aether habeat aliquid aeri simile,& summus aer non sit dissimilis imo aetheri:quia non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paulatim ista confinio vim suam miscent ita,vt dubitare possis,an aer,an hic iam aether sit.

CAP. XV.

Qvidam ex nostris existimant,aera,cum in ignem & aquam mutabilis sit,non trahere aliunde causas flammarum nouas:ipse enim se mouendo accendit,& qnum densos, compactosque nubium sinus dissipat,necessario vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic,quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert:sed secare,ferri est.

CAP. XVI.

Qvid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio,est late ignis explicitus: Fulmen,est coactus ignis,& impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis,aquam concipere,& compressa vtrinque palma in modum syphonis exprimere. Simile quidam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiae medium spiritum emittunt,& hoc ipso inflammant,& tormenti modo eliciunt. Nam balistae quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

CAP. XVII.

Qvidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit,cum multo murmure extinguitur:ita, vt Anaximenes ait,spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur,per obstantia & intercisa vadens,ipsa ignem fuga accendit.

CAP. XVIII.

ANaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua,inquit,sunt nubis ictae sonus. Quare inequalia sunt?

sunt? Quia & ipse ictus inaequalis est. Quare & sereno tonat? Quia hanc quoque per crassum & siccum aera spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, qui in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris diducentis se, corruentisque iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus.

CAP. XIX.

ANaximandrus ait, omnia ista sic fieri vt ex aethere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interscindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina.

CAP. XX.

DIogenes Apolloniates ait, quaedam tonitrua igne, quaedam spiritu fieri. Illa ignis facit, quae ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quae sine splendore crepuerunt. Vtrunque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exilire, si plurimarum aceruo nubium, cum paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terra incendit. Adiice nunc, quod necesse est, vt impetus fulminis & praemittat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aera inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se pressit.

CAP. XXI.

DImissis nunc praeceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis trãseamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: aeque fulgurationem: quae nihil aliud est, quàm flamma: futura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim saepe incendiorum causa fulmen fuit. Siluae illo cremantur, & vrbium partes, etiam quae non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quaedam vero velut fuligine colorantur. Quid, quòd omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtranque rem ignẽ esse constat, vtranque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatũ. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba, haec diutius pertracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem notae ac naturae, probem. Fulmen est quiddã plus, quàm fulguratio. Vertamus istud. Fulguratio est paene fulmen.

CAP. XXII.

QVoniam constat esse vtranque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit, duobus modis: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia praestabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederae, & alia in hunc vsum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussae reddant, vel attritae. Videamus quantis procellae viribus ruant, quãto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longe à loco suo proiicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

CAP. XXIII.

SEd fortasse nubes quoque in nubes incitatae, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui explendescat, nec exiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quàm ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quaedam attrita perducerentur. Cum autem aer mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conuersus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumque habet morae, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est.

CAP. XXIIII.

QVomodo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, vt petat superiora, fulmen tamen terram petit? an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi aeque sursum iter, atque deorsum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quae illam in contrarium ageret, illo intenditur, vnde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exilient. Itaque non est, quòd eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, caelum, id est, leuissimi cuiusque sedem repetet: vbi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruitus eius fit.

CAP. XXV.

DIcitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humidae, immo udae: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube, quàm ex aqua generari?

CAP. XXVI.

Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aer spissus, ad gignendam aquam praeparatus, nondũ in illam mutatus, sed iã pronus & vergens. Nõ est quòd eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, immo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidã negauerunt in ignem quicquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salua, quam continet, aqua, ignem parte aliqua sui reddere: vt saepe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis, quàm humor est, vincit. Rursus vbi copia humoris exuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquae sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid ni? Maiorum nostrorũ memoria, vt Posidonius tradit, cum insula in Aegaeo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quoties ardor inferius iacens, superum pondus eiecerat. Deinde saxa reuoluta, rupesque partim illaesae, quas spiritus antequam verteretur, expulerat, partim exesae, & in leuitatem pumicis versae, nouissime cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulae creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico cõsule iterum accidit. Quorsus haec retuli? vt appareret, nec extinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis vndae prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonij auditor tradidit, per quã diruptis aquis ignis emersit. Quòd si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammarum vim nõ potuit cõprimere: quanto minus in aere extinguere ignẽ poterit, oublũ tenuis humor & roscidus? Adeo res ista non adfert vllam moram, quae contra causas ignium fit: quos non videmus emicare, nisi impendente caelo, serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscurata nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, vnde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non sinit. Adijce nũc, quod fieri potest, vt nubes sudae & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera, puraque caeli visatur: sed fit in sordida.

CAP. XXVII.

Tonitrua distinxere quidam ita, vt dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aer, similem agit mugitibus sonum, raucum & aequalem, & continuum. Itaque etiam vbi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua venturi praenuntia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quàm sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicuius dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam vero viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille caelestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt inclusus aer caua nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum maiorem sibi locum quaerit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autẽ? non quemadmodũ illisae manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

CAP. XXVIII.

Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocunque modo illisae sunt, sonant, sed si apte sunt compositae ad sonum edendum. Auersae inter se manus collisae non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, vtrum cauae concutiantur, an planae & extentae. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocunque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vllo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adijce nunc, quòd nubes in monte actae, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa, & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, vt sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

CAP. XXIX.

Praeter haec natura aptus est aer ad voces. Quid ni? cum vox nihil aliud sit, quàm ictus aer? Debent ergo nubes vtrinque dissecari, & cauae & intentae. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quàm plena, quanto intenta quàm remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex vlteriore parte spiritum pulsant, haec ad ipsum aerem acta, nisi concaua non tinniunt.

CAP. XXX.

Quidam, inter quos Asclepiodotus est, iudicant sic, quorundam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Aetna aliquando multo igne abundauit. Ingẽtem vim arenae vrẽtis effudit.

effudit. Inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quae concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aeris nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenae sese affricantis. Nõ repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturae corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aere vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quàm si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quae dixi, siue incendijs vaporantibus aera repleuerunt, siue ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quàm humida conserunt. Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aeris crassi.

CAP. XXXI.

Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quicquã dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illaesis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquescit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat. Illud aeque inter annotanda ponas licet, quòd & hominum, & ceterorum animalium quae icta sunt, caput spectat ad exitum fulminis: quòd omnium percussarum arborum contra fulmina hastulae surgunt. Quid, quòd malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

CAP. XXXII.

Qvid, quod futura portendunt: nec vnius tantum aut alterius rei signa dant, sed saepe totum fatorum sequentium ordinem nuntiant, & quidem decretis euidentibus, longeque clarioribus, quàm si scriberentur. Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quòd nubes collisae sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, vt fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tanquam, non quia facta sunt, significent: sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motae, vt nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillae rei ministrũ facis, si alijs somnia, alijs exta disponit. Ista nihilominus diuina ope geruntur. Sed non à Deo pennae auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia venturi vbique praemittens: ex quibus nobis quaedam familiaria, quaedam ignota sunt. Quicquid fit, alicuius rei futurae signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam praedictio est. Cur ergo aquilae hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia, aut coruo, aut paucissimis auibus: ceterarum sine praesagio vox est? Quia quaedam in artem nondum redacta sunt. Quaedam vero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occursu suo praedicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quaedam notantur. Auspicium est obseruantis. Ad eũ itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quae pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldaeorum obseruatio excepit. Quid tu tot millia siderum indicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quàm quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quae supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt, & ea quae frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterũ & illa quae aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud aspice & distributis rem efficis, tractus. Non magis autem facile est, scire quid possint, quàm dubitari debet, an possint.

CAP. XXXIII.

Nvnc ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat, secunda ad diuinationem, tertia ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare vt promissa firment: deprecari, vt remittant minas.

CAP. XXXIIII.

Svmmã esse vim fulminũ iudicant: quia quicquid alia portendũt, interuentus fulminis tollit. Quicquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quicquid exta, quicquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quicquid fulmine denuntiatum est, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri. Aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quae si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus summouet extorum vel augurum indicia, male inspecta exta, male obseruata auguria sunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiorve natura sit, sed vtra vim attulit. signum, quantum ad hoc, par est. Si dicas, flammae vim maiorem esse, quàm fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud

fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa verum praedixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quàm multa auspicia sint. fatum vnum est: quod si bene primo auspicio intellectum est, secundò non interit: idem est. Ita dico. non refert, idem an aliud sit, per quod quaerimus: quoniam de quo quaerimus, idem est.

C A P. XXXV.

FAtum fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quo pertinent, si immutabilia sunt fata? Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quàm aegrae mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vlla commouentur prece, non misericordia flectuntur, non gratia. Seruant cursum irreuocabilem: ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens praecipitat: sic ordinem rerum fati aeterna series rotat, cuius haec prima lex est, stare decreto.

C A P. XXXVI.

QVid enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis, & capite niueae agnae exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in praesentia sciat, illius diuinitati omne praesens sit. Agere tamen nunc eorum volo causam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submouenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda.

C A P. XXXVII.

QVid sit quod sequitur, paulo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quòd nos quoque existimamus vota proficere, salua vi ac potestate fatorum. quaedam enim à dijs immortalibus ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotae dijs preces fuerint: si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem praeteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non.

C A P. XXXVIII.

PVta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt vtique fiant vota. Ideò fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: at eodem fato cõtinetur, vt litteras discat, ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. At in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget: ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit praedictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostrae relictum, & omne ius fato traditum. Cum de ista re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quòd fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

C A P. XXXIX.

GEnera fulminum tria esse ait Caecina: Consiliarium, Auctoritatis, & quod status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malo ue significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quicquam, nec cogitantibus quidem fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi euitationem continet. Vt cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video. Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltro monentur.

C A P. XL.

PRimo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum. cui per angustissimum fuga est, ob sincerã & puram flammae tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius late sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis est quàm flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quae percussis inhaereant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc proprie igneũ dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuscat, tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuria laedit, aut cõburit, aut accẽdit. Omnia ista vrũt, sed genere & modo differunt. Quodcunq. cõbustũ est, vtiq. & vstum

vstum est. At non omne quod vstum, vtique & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis vssisse. Quis nescit quaedam vri quidem nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non vratur. Vnum hoc adiiciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum.

CAP. XLI.

NVnc ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur id, cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia fit quàm fuit facies: tanquam caerulea, vel nigra, vel pallida. Haec adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quòd fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententia. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit: sed tunc quoque non aliter, quàm vt noceat. Ne prodest quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consiliũ dijs, quos superiores & inuolutos vocant. Quae vastat & includit, & mutat statum priuatum vtique & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod sit, patitur.

CAP. XLII.

IN his prima specie si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quàm credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnunquam petere, vt, impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Ioue deos, quasi in ipso parũ consilij sit, aduocari: illa laeta & placata esse fulmina, quae solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quaeris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non aequae voluntatis, aut certe minus paratum esse. vtrũ enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coercendos animos imperitorũ sapientissimi viri, iudicauerunt ineuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

CAP. XLIII.

QVare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod alijs quoque diis auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ij, quicunq. magnam potentiã inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

CAP. XLIIII.

IN hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. poeticam ista licentiam decent.

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopum,
Saeuitiae flammaeque minus, minus addidit irae.
Tela secunda vocant superi.

Illos vero altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modo leuioribus fulminibus & lusoriis vti: sed voluerunt admonere eos, quibus aduersus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quaedam frangi debere, quaedam elidi & distringi, quaedam admoneri.

CAP. XLV.

NE hoc quidem crediderunt, Iouem qualem in Capitolio, & in ceteris aedibus colimus mittere manu fulmina, sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremq. vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum prouidentiam dicere? rectè dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

CAP. XLVI.

AT quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quaestionẽ vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quae ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant, quae illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam & si Iupiter illa nunc non facit, fecit, vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & causam dedit omnibus.

CAP. XLVII.

HVic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet, nec vnam rem id enũtiat, sed contextũ re-

rum per omnem deinceps aetatem futurarum complectitur. Haec sunt fulmina, quae prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita ad diem vtique respondent. Prorogatiua sunt, quorum minae differri possunt, aueru tollique non possunt.

C A P. XLVIII.

DIcam quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Aequae enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum, publica vltra tricesimum posse differri. Hoc modo & ista finita sunt: quia vltra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quae inspicienda sint in fulgure, passim & vage dicunt, cum possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinae dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Haec si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

C A P. XLIX.

NVnc nomina fulminum, quae à Caecina ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponã. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifera, quae mortem exiliumque portendunt. Fallacia, quae per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus: & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo Deptecanea, quae speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minae. Attestata, quae prioribus consentiunt. Atterranea, quae in incluso fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberae loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Interna, cum è terra exiliunt ignes. Hospitalia, quae sacrificijs ad nos Iouem arcessunt, & (vt verbo eorum molliori vtar) inuitant. Sed si irascente domino innitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quae aduocata dicuntur, sed aduocantium bono veniunt.

C A P. L.

QVanto simplicior diuisio est, qua vtebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Graeca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quaedam sunt, quae significant id, quod ad nos pertinet: quaedam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Ex his quae significant, quaedam sunt laeta, quaedam aduersa, quaedam nec aduersa nec laeta. Aduersorum hae species sunt. Aut ineuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quae minui possunt, aut quae prorogari. Laeta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec laeta sunt, quae aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec laetari debemus: vt peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quicquam sit.

C A P. LI.

REuertar ad ea fulmina, quae significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat, tanquam, vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quae in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit.

C A P. LII.

PAuca adhuc adijciam ad enarrandam vim fulminis, quae non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnunquam sine iniuria transit. Cũ lapide ferroque, & durissimis quibusque confligit: quia viam necesse est per illa impetu quaerat. Itaque facit viam qua effugiat. teneris & rarioribus parcit, quanquam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minus saeuit. Loculis itaque, vt dixi, integris, pecunia quae in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quicquid autem in tigno solidum inuenit, vt contumax vincit. Non vno autem, vt dixi, modo saeuit: sed quid quaeque vis fecerit, ex ipso genere iniuriae intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materia, multa diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit. folia perstringit ac tundit: vinum gelat, ferrum & aes fundit.

C A P. LIII.

ILlud est mirum, quòd vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quaerenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coegit gelauitque, veri simile est. Nec enim alligati potuisset, nisi aliquod illi esset additum vinculum. Praeterea olei quoque, & omnis vnguenti, taeter post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quandam subtilissimo igni, & contra naturam acto, pestilentem potentiam, qua non tantum icta cadunt, sed etiam afflata. Praeterea quocunque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura grauis est, saepius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente fluxere. Ila

re. Illa primam & quaesiuit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longe melius est, initiis rerum exitus contulit.

CAP. LIIII.

NVnc ad opinionem Posidonij reuertar. E terra terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida. Haec fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quicquid in aera sicci fumosique peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aere quicquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, aeque fugam quaerit, & cum sono euadit. Et modo vniuersam eruptionem facit, eoque vehementius intonat: modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

CAP. LV.

TOnitrua nihil aliud sunt, quàm sicci aeris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neq. enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquā, sonat, dum extinguitur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per extinguentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & extingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo? inquit, non potest aliquā ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & extingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem causam quaerimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis. Aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clydemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplū. illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aere, erumpit & exilit.

CAP. LVI.

HEraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Haec antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Caecinā inuenio, facundum virum, qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis vmbra pressisset. Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui, correpto, quo nos producta vna syllaba vtimur. Dicimus enim vt splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitae lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, vt dicerent fulgere.

CAP. LVII.

QVid ipse existimem, quaeris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicā: Fulgurat, cum repentinum late lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aer vertitur, nec vires, quibus longius prosiliat, inuenit. Non miraris puto, si aera aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans funda, & attritu aeris velut igne distillat. Ideo aestate plurima fiunt fulmina, quia plurimū calidi est. Facilius autē attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor, qui tantū splendet. & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentiq. est minus. Et, vt breuiter dicam quod sentio. Fulmen est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris in nubes incidit, & diu in illarū sinu volutata est, nouissime erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiae, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

CAP. LVIII.

QVidam vtique existimant fulmen reuerti: quidam subsidere, vbi alimenta praegrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit, & aera incendit. Deinde desinit flamma, quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, vt ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum euasit, & pugna desiit, ex eadem causa modo vsque ad terram profertur, modo dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare oblique fertur? Quia spiritu cōstat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & è caelo cadentibus, per haec transeundum est.

CAP. LIX.

INtelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quàm nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quàm naturam indicari. Sequar quo vocas. omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cum imus per occulta naturae, cum diuina tractamus, vindicādus est à malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditis, & hoc vnum agentibus, necessarium est: non vt effugiamus ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed vt fortiter constanterque patiamur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus: quanquam interim spes subit, inconcussos quoque esse nos posse. Quomodo, inquis? Contemne mortem, & omnia quae ad mortem ducunt, contempta sunt: siue illa bella sint, siue

naufra-

naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Nunquid amplius facere possunt, quam vt corpus ab anima resoluant? Haec nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat, nulla potentia euincit alia fortuito disponuntur. Mors omnes aeque vocat. Iratis dijs propitijsque moriendú est. Animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quae natura ad fugam genuit, vbi exitus non patet, tentant pugnam corpore imbelli. Nullus pernicior hostis est, quàm quem audacem angustiae faciunt: longeque violentius semper ex necessitate, quàm ex virtute corrigimur. Maiora, aut certe paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditos esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reseruamur ad mortem. Totum hunc quẽ vides populũ, quousq. cogitas esse: cito natura reuocabit & condet: nec de re, sed de die queritur. Eodem citius tardiusve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Non ne contemneres eum: qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, vt vltimus ceruicem praeberet? Idem facimus. Magno aestimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissima. Nam, quod maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium causa eadem est. Sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carnifici nostro praestaremus obsequiũ. Quid interest, vtrũ ad mortem iussi eamus, an vltronei? O te dementẽ, & oblitũ fragilitatis tuae, si tunc mortem times, cum tonat. Ita ne salus tua in hoc vertitur? Viues, si fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Male scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuae celeritas infinita praeuenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cum expiras, non superuacue, sed alicuius magnae rei signum es. Male scilicet tecum agitur, si cum fulmine cõderis. Sed pauescis ad caeli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulsit, expiras. Quid ergo? Honestius iudicas deiectione animi perire quàm fulmine? Eo itaq. fortior aduersus caeli minas surge: & cum mundus vndique exarserit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quòd si tibi parari credis illam caeli confusionem, illã tempestatũ discordiam, si propter te ingestae illisaeque nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatii loco numera, tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoque hoc commodum eius, quòd expectationem tuam antecedit. Nemo vnquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

L. ANNAEI SENECAE NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER TERTIVS QVI EST DE AQVIS

PRAEFATIO.

NOn praeterit me Lucili virorum optime, quàm magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundũ circuire constitui, & causas secretaq. eius eruere, atq. alijs noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & obijcit annos inter vana studia consumptos. tanto magis vrgeamus, & damna aetatis male exactae labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longe à domino iacentis cura soluatur: sibi totus animus vacet, & ad cõtemplationem sui saltem in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quicquid amissum est, id diligenti vsu praesentis vitae recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex paenitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poetae inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur. ——

Hoc dicerẽ, si puer iuuenisue molirer. Nullũ enim non tã magnis rebus tẽpus angustũ est. Nunc vero ad rem seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certe, sine aetatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties coepti magnitudinem attendit & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi superfit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quaeque passi inuicem, ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala extinguere, quam

aliena

aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quàm inundatio, qua planum omne perfusum est, quàm conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniae cladibus bellum Italiae inopinatus intulerit: infractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. Quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quaerere. adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quàm quid factum sit, quaerere, ac docere eos, qui sua permisere fortunae, nihil stabile ab illa datum esse: eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet laetis tristia substituere, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat. alternae sunt vices rerum. Quid exultas? Ista quibus veheris in summum, nescis vbi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum tantum domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quàm multa ab aliis fracta sint. nunc cummaxime Deus alia exaltat, alia submittit nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus nō ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est. Quid praecipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa fixisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quaerentē: sed animō omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est praecipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunae. Nihil dignum putare, quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in densam vmbram ex claro sole rediere. Quid est praecipuum? Posse laeto animo aduersa tolerare: quicquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est praecipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriae non aduersus tantum, sed & infestus: nec auidus periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non expectare, sed facere: & aduersus vtranque intrepidus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est praecipuū? non admittere in animū mala consilia, puras ad caelū manus tollere: nullū petere bonū, quod vt ad te trāseat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine aduersario optatur, bonam mentem. Cetera magno aestimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est praecipuum? Altos supra fortuita spiritus tollere: hominis meminisse, vt, sine felix eris, scias hoc non futurum diu: siue infelix, scias hoc te nō esse, si non putes. Quid est praecipuum? In primis labris animam habere. Haec res efficit non è iure Quiritium liberum, sed è iure naturae. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Haec est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem aequaliter premens, sine interuallo, sine commeatu. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & aetatem, licet prima sit ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam. primo discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quae contra nequitiam nostram furoremq. discuntur, quae damnamus, nec ponimus.

CAP. I.

Quaeramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratione fiant. Siue, vt ait Ouidius:

Fons erat illimis nitidis argenteus vndis,

siue, vt ait Virgilius:

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis,
It mare praeruptum, & pelago premit arua sonanti,

siue vt apud te, Iunior carissime, inuenio:

Eleus Siculis de fontibus exilit amnis,

si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescāt. Nilum interim seponamus à turba, propriae naturae & singularis. Illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quàm calentes. In quibus quaerendum erit: vtrum calidae nascantur, an fiant. De ceteris quoq. differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit vtilitas. Quaedam enim oculos, quaedam neruos iuuant, quaedam inueterata & desperata à medicis vitia percurant. Quaedam medentur vlceribus, quae dam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quaedam supprimunt sanguinem: tam varius singulis vsus, quam gustus est.

CAP. II.

Aut stant omnes aquae, aut fluunt: aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliae sunt dulces, aliae variae:

variae: asperae quippe interueniunt, salsae, aut medicatae: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent praeterea multa discrimina. Primum tactus. frigidae calidaeque sunt. deinde ponderis. leues & graues sunt. Deinde coloris. purae sunt & turbidae, caeruleae, lucidae. Deinde salubritatis. sunt enim salubres & vtiles, sunt mortiferae, sunt quae cogantur in lapidem. Quaedam tenues, quaedam pingues: quaedam alunt, quaedam sine vlla bibenus ope transeunt, quaedam haustae secunditatem afferunt.

CAP. III.

VT stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte natiua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnae latentesque in ipso vndae sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciem suam seruant.

CAP. IIII.

PRimum ergo quaeramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quòd accessionem fluminum maria non sentiant. Aeque mirandum est, quòd detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, vt praebere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

CAP. V.

QVidam iudicant, terram quicquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras & palam venit, secreto reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.

CAP. VI.

QVidam existimant, quicquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideo siccas esse aiunt Aethiopiae solitudines, paucosque inueniri in interiore Africa fontes: quia feruida caeli natura sit, & paene semper aestiua. Squalidae itaque sine arbore, sine cultore arenae iacent, raris imbribus sparsae, quos statim combibunt. At contra constat, Germaniam Galliamque, & proxime ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus: quia caelo humido vtuntur, & ne aestas quidem imbribus caret.

CAP. VII.

ADuersus haec multa dici posse vides. Primum ego tibi, vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quae terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnibus vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare auferetur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absumit quicquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quòd quaedam flumina erumpunt saxis & montibus? His quid conferent pluuiae, quae per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adice, quòd in siccissimis locis, putei in altum acti, per ducenum aut trecenum pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illic non caelestem esse, nec collecticium humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento haec opinio refellitur, quòd quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuialis decurrat.

CAP. VIII.

QVidam existimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vastae paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terrae maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quàm apud nos oceanum, & sinus eius: immo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant?

CAP. IX.

QVibusdam haec placet causa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, vmbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam cum se desiit ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aeris vmbram facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terra vero quicquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, vmbra perpetua, frigus aeternum, inexercitata densitas: semper ergo praebebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quicquid efflauit, quia non aere libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur.

CAP.

CAP. X.

HAbes primam aquarum sub terra nascentium causam. Adiicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aer. Ex aere aqua. Ignis ex aere. Ex igne aer. Quare ergo nõ terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quae si in alia motabilis est, & in aquã: immo maxime io hãc. Vtraq. cognata res est, vtraq. grauis, vtraq. densa, vtraq. io extremũ mundi cõpulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat è terra? At magna flumina sunt. Cũ videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, aspice. Rursus miraris, cũ labãtur assidue, quaedam vero concitata rapiantur, quae praesto sit illis semper aqua noua. Quid si mireris, quòd cuot venti totum aera impellant, noo deficit spiritus, sed per dies noctesque aequaliter fluit: nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum caeli spatium lato impetu vadit? Quid si vilam vndam superesse mireris, quae soperueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorũ alterni recursus sunt. Quicquid alteri perit, io alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum aequitate turbata, mundus praeponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed nunquam sioe igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aer in humorem: sed nihilominus non sioe humore. Et aera & aquam facit terra: sed non magis vnquam sine aqoa est, qu àm sioe aere. Et ideo facilior iouicem transitus est: quia illis in quae trãseundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: huoc exprimit. Habet aera: hunc vmbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. oatura sua vtitur.

CAP. XI.

QVid ergo, inquis, si perpetuae sunt causae, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Saepe motu terrarum itinera torbantur, & ruina interscindit aquas, quae retentae nouos exitus quaerunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatiooe terrae aliunde alio transferuntur. Apud oos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem oova vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus ioteruenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deiiciant atque auertaot. Fuit aliquaodo aquarum inops Haemus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas caecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desijt in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, ooo hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quaecunque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum vero vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quàm radicibus euagari licet. Deinde succisae arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuant, sed & id quo crescant trahuot. Idem ait, circa Arcadiam, quae vrbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta vrbe: postea vero quàm cultores receperit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis haoc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique iouenimus, quae propter aquas coli coeperunt, quàm quae aquas habere coeperint, quia colebantur. Non enim esse pluuialẽ hanc aqoã, quae vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc iotelligas licet, qood per hiemem aestatemque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: nõ potest autem aequali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitaot.

CAP. XII.

PAulo repetamus hoc altius, si videtur: & scies te non habere quod quaeris, cum ad veram amnium origioem accesseris. Flumen oempe facit copia cursusque aquae perennis. Ergo si quaeris à me, quo modo aqua fiat? interrogabo inuicem: quomodo aer fiat, aut terra? Si rerum elementa sunt quattuor, nõ potes interrogare vnde aqua sit: quarta enim pars est oaturae. Quid ergo miraris, si rerum oaturae portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aer, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos, & flumina. Si ventus est fluens aer, & flumen est fluens aqua. Satis multũ illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. XIII.

AQua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primom putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & oos quoq. aut in eadem sententia, aut io vltima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidũ considere, & nihil relioqui aliud io rerum oatura, igne restincto, quàm humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita igois exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper. qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omoia? Hic humor indiductione rerum ad quartas redactus est, sic positus, vt fluminibus edendis sufficere, vt riuis, vt footibus posset. Quae sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aqua sostineri, & vehi more oauigii, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

CAP. XIIII.

Aegyptii quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & feminam. Aerem marem iudicant, qua ventus est: feminam, qua nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant masculum, qua ardet flamma: & feminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: feminae nomen assignat huic tractabili ad culturam.

CAP. XV.

Mare vnde est? ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque aestuat. Quomodo maris, sic & huius aquae minoris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illa, quantum superfluum fit, emittitur. Quaedã ex istis sunt, quibus assentire possumus: sed hoc amplius censeo. Placet natura regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venae sunt & arteriae: illae sanguinis, hae spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quae aqua: & alia, per quae spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paulo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullae, muci, saliuaeque & lacrimae, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoq. sunt humoris genera complura. Quaedam quae matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quae in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam vero locis terra humorque liquescit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Haec est causa aquarum, secundum legem naturae, voluntatemque nascentium. Ceterum vt in nostris corporibus, ita in illa saepe humores vitia concipiunt, aut ictus aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut aestus corrupere naturã, & sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est: modo breuis. Ergo vt in corporibus nostris sanguis cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venae scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia causa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terrae, quam esse mutabilem diximus, definit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Saepe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Saepe terra si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idẽ euenit sub terra, quod in nubibus, vt spissetur, grauioremque, quàm vt manere in natura sua possit, gignat humorem. Saepe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttae quaedam vel pressura loci eliduntur, vel aestu euocantur. Hic tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis causis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnunquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit: nonnunquã vehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

CAP. XVI.

Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quae certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionẽ singulis quaerere, cũ possim eandem causam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat, quemadmodum praesto est ad mensem suum partus, sic aquae interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quaedam autem interualla minora sunt, & ideo notabilia: quaedam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum, & naturam per constituta procedere? Hiems nunquam abberrauit. Aestas suo tempore incaluit. Autumni, verisque, vt solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quàm aequinoctium suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturae, sed non minus certa. Crede infra, quicquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui saepe illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Haec spiritu plena sunt. Nihil enim vsquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascũtur, sed tarda & informia: vt in aere caeco pinguique concepta, & in aquis torpentibus facta: pleraque ex his caeca, vt talpae & subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. Inde, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

CAP. XVII.

Multa hoc loco tibi in mentem venient, quae vrbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Expecto vt aliquis in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriae, quoties naturã aut mentitur, aut vincit. In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum uidetur recens mullus, nisi qui in conuiuae manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alios necant in garo, & condiũt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscẽ viuere posse sub terra, & effodi, non capi. Quàm incredibile illis

videretur,

videretur, si audirent natare in garo piscem: & coenae causa occisum esse super coenam, cum multum in deliciis fuit: & oculos, antequam gulam, pauit.

CAP. XVIII.

PErmitte mihi, quaestione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo expirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur: quàm aeque variatur, & incerta facies inter vitam & mortē coloris est. Vacatio longa, somniculosae inertisq. luxuriae. Quàm sero experrecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo, & tam pulcro piscatores fruebantur, qui cnctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, vt nollent attingere, nisi eodem die captum piscem: qui, vt aiunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quò peruenere deliciae? Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenit venter delicatorum, vt gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemq. viderint. Quantum ad sollertiam luxuriae pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vsitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum in quo exultet, in quo trepidet. Vbi multum diuq. laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc vt quisq. peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas per latera venas agat. Ecce sanguineum putes ventrem: quàm lucidum quiddam, caeruleumq. sub ipso tempore effulsit. Iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisq. funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumq. extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin vtar interdum temerarijs verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt.

CAP. XIX.

SEd vt ad propositum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem foedorum situ piscium. Siquando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam aspici, & turpem ac noxiam gustu. Certe cum in Caria circa Lorymam vrbem talis exsiluisset vnda, periere quicunque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem caelo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, vt ex longo otio corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quòd anguillae quoq. latebrosis locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, vtiq. si altitudo illas loti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corriuatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastae: quorum alijs semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur: alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quaedam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus aeternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

CAP. XX.

AT quare aquis sapor varius? propter quatuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod saepe concipiunt corruptae per iniuriam. Hae causae saporē dant aquis varium. Hae medicaminum potentiam. Hae grauem spiritum, odoremque pestiferum. Hae leuitatem grauitatemq., aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, vtrum per loca sulphore, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptae, cum vitae periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum saxa reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & eius naturae habet limum, vt corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus puluis, si aquam attigit, saxum est: sic e contrario, haec aqua si solidum tetigit, haeret & affigitur. Inde est, quòd res abiectae in eundem lacum, lapideae subinde extrahūtur. Quod in Italia quibusdam locis euenit, siue virgam, siue frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, allinimrq. paolatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaueris, albulam, & fere sulphuratam aquam, circa canales suos, tubosq. durari. Aliquam harum habent causam illi lacus quos quisquis faucibus hausit, vt idem poeta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum: sic aquae huius sulphurea vis habet quoddam acrius ex aere noxio virus, quod mentem aut furore mouet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & amnis:

Quem quicumq. parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quàm si mera vina bibisset.

CAP. XXI.

IN quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, vt transuolantes aues deiiciat: talis est aer, talis locus, ex quo lethalis aqua distillat. Quòd si remissior fuerit aeris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quàm tentat neruos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aer aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis existit etiam in aceto. nulla res est, quae non eius à quo nascitur, notas reddat.

CAP. XXII.

ALiud est etiam aquarum genus, quod nobis placet coepisse cum mundo. Siue ille aeternus est, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoq. cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quaeris? Oceanus, & quodcunque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia, vt Istrum, vt Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quàm vt dici possit, eandem illis originem, quam ceteris esse.

CAP. XXIII.

HAec est ergo aquarum diuisio, vt quibusdam videtur. Post illam caelestes, quas ex superioribus nubila eiiciunt. Ex terrenis aliae sunt, vt ita dicam, supernatantes, quae in summa humo repunt: aliae abditae, quarum reddita est ratio.

CAP. XXIIII.

QVare quaedam aquae caleant, quaedam etiam ferueant in tantum, vt non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere, aut mixtura frigidae intepuere, plures causae redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus aere tenui fistulas struimus, per decliue circundatas: vt saepe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illa feruẽs loco aestuanti infunditur. Hic per tubos lapsus, non aliter quàm igne subdito. parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas, calorem beneficio materiae, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt materiae. Quod ne accidere mireris, viuae calci aquam infunde, feruebit.

CAP. XXV.

QVaedam aquae mortiferae sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorũ artificum venena, quae deprehendi nisi morte non possunt. Haec autem, de qua paulo ante retuli, aqua, summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quàm gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. Est autẽ noxia aqua in Thessalia circa Tempe, quam & ferae & pecus omne deuitat, per ferrum & aes exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbusta quidem vlla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. Alia enim sunt, quae pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quae fuere nigrae, albam ferunt lanam: quae albae venerant, nigrae abeunt. Hoc etiam in Boeotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: vterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod vt diutius potauere, non aliter quàm infectae mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est, ad Cerontem eundem gregem appellunt. Auctores nouos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadocia, quo poto equis, nec vlli praeterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palam causa est. quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo vtriusque par sit modus: si aqua grauior est, leuiorem rem, quàm ipsa est, feret, & tanto supra se extollet, quanto erit leuior, grauiora descendẽt. At si aquae, & eius rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec extabit, sed aequabitur aquae: & natabit quidem, sed paene mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quaedam ligna supra aquam, paene tota efferantur: quaedam ad medium submersa sint, quaedam ad aequilibriũ aquae descẽdant. Namque cum vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non aestimatione nostra, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quae constant insulae, in Lydia natant: Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Statoniensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua sustinetur: & in hãc atq. illam partẽ nõ tantũ vẽto impellitur, sed & aura. Nec vnquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeo mouetur leui flatu. Huic duplex causa est. Aquae grauitas medicatae, & ob hoc põderosae: & ipsius insulae materia vectabilis, quae nõ est corporis solidi, quãuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frõdesq. in lacu sparsas

pingui

pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaq. etiã si qua in illa saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa, qualia sunt quae duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos: quae vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leue est, quod ex ventoso inanique concretũ est. Quorundam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica foecundiores feminas faciat, adeo vt quarundam viscera longa sterilitate praeclusa, ad conceptum relaxauerit: quare quaedam in Lycia aquae conceptũ feminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temere vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem afferre corporibus: quasdam vitiliginem, & foedam ex albo varietatem, siue infusa sine pota sit: quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectã. Quis non grauissimas esse aquas credat, quae in crystallum coeunt? Contra autem est: tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsã tenuitatem facillime gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Graecos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant aeque hunc perlucidum lapidem, quàm illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim caelestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aere excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

CAP. XXVI.

AEstate quaedam flumina augentur, vt Nilus: cuius alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore aestiuo. quattuor autem esse iudicat causas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium caeditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Haec enim quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt, atque trahũt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quaedã flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quaedã consumuntur paulatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto: sed cum primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, praerupta parte, quae minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatu,
Existit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: vt Arethusa in Sicilia, quinta quaque aestate per Olympia. Inde opinio est, Alphaeon ex Achaia eo vsque penetrare, & agere sub mare cursum, nec ante quàm in Syracusano littore emergere. Ideoque ijs diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum est in poemate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam:

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat vndam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, foeda quaedam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testasque, & quicquid putre iacuit, expellant: vbique autem facit mare: cui haec natura est, vt omne immundum, stercorosumque littoribus impingat. Quaedã vero partes maris id certis temporibus faciunt: vt circa Messanam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetque & aestuat, non sine odore foedo. Vnde illic stabulare Solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam: vtique vbi tempus eius rei, de qua quaeritur, inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest causa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantiũ clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quae secunda vis defert & exportat. Illae quae non emittunt quicquid insedit, magis minusue aestuant. Mare vero cadauera, stramentaque, & naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

CAP. XXVII.

SEd monet me locus, vt quaeram, cum fatalis dies diluuij venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur. Vtrum oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa aestate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deiiciat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes nouos: aut non sit vna tanto malo causa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturae, vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parce vtitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quàm longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? Quantis laboribus tener educatur, quàm diligẽti nutrimẽto obnoxiũ nouissime corpus

adolescit? at quàm nullo negotio soluitur? Vrbes constituit aetas: hora dissoluit. Momento fit cinis: diu silua. Magna tutela stant ac vigent omnia: cito ac repente dissiliunt. Quicquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis est. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata causas mouent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant, inter quos Fabianus est. Primo immodici cadunt imbres, & sine vllis solibus triste nubilo caelum est: nebulaque continua, & exhumido spissaque caligine, nunquam exiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quae seruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt, & vitis atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: iam nec gramina aut pabula laeta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quaecumque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum vsque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestae saeculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit siluas male haerentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit, vulsisque minoribus tectis, quae in transitu abduxit, tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit moenibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Nouissime ruina magna gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina vero suapte natura vasta, & tempestatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alueo? Quanta cum praecipitatione voluuntur, vbi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissime velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque deiectas, & magnarum promuntoria regionum, quae fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse praecluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit caelum grauius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercussu luminis diri: crebra enim micant fulmina, procellae quatiunt mare, tunc primum auctũ fluminum accessu, & sibi angustum: iam promouet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen maior, vt maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, qua prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immensa vbique altitudo est: tantum in summis montium iugis vada sunt. In ea excelsissima cum liberis, coniugibusq. fugere, actis ante se gregibus: diremptũ inter miseros commercium ac transitus: quoniam quicquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adhaerebant reliquiae generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum solatio fuit, quòd transierat in stuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui vltra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, vt ait ille poetarum ingeniosissimus egregie, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

nisi tantum impetum ingenij & materiae, ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones.

Non est res satis sobria, lasciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantae confusionis imaginem cepit, cum dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.

----Pressaeque labant sub gurgite turres.

Magnifice hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuio & in illa rapina potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepisti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, caelo ipso in terram ruente. Perfer. Scies, quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propositum reuertamur.

CAP. XXVIII.

Sunt qui existiment immodicis imbribus vexari terras posse, non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructum grando decutiet, intumescent riuis flumina: sed residebunt. Quibusdam placet moueri mare, & illinc causam tantae cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuiis concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu sicciore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

---Sed adhuc in damna profectum est.

Sternuntur segetes, & deplorata colonis

Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non laedi debent terrae, sed abscondi. Denique cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum,

litura, & fluctum vltra extremum tempestatis maximae vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens aequor euoluunt, quod longe à conspectu littoribus frangitur. Deinde vbi littus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno constitit, velut admoto malo comminus, procurrit aestus ex imo recessu maris. Nam vt aeris, vt aetheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Haec fatis mota, non aestu, (nam aestus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in mirã altitudinem erigitur: & illis tutis hominũ receptaculis superest. Nec id aquis arduũ est, quoniam aequo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par vndique sibi ipsa tellus est. Caua & plana vndique inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis aequatus est, in parte autem eius & maria sunt, quae in vnius aequalitatem pilae coeunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quae paulatim deuexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur planum quicquid apparet. at illud aequale terris est. Ideoque vt effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, vt supra paria veniat, leuiter exurgere: nec à littore vbi inferius est, sed à medio, vbi ille cumulus est, defluit. Ergo vt solet aestus aequinoctialis, sub ipsum lunae solisque coitum, omnibus aliis maior vndare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena millia quibusdam locis aestus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Vtrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque placuere res nouae mundo, sic in nos mare emittitur, desuper, vt feruor ignis, cum aliud genus exitii placuit.

CAP. XXIX.

QVidam existimant terram quoque cõcuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, quae amplius vt è pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem id affirmat, vt conflagrationi atque diluuio tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quae nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita vestigio, vt recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem futuram, cum eadem siderũ turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bruma conficitur. Magnae potentiae signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego receperim causas (neque enim ex vno est tãta pernicies) & illam quae in conflagratione nostris placet, hoc quoque transferendam puto: siue anima est mundus siue corpus: natura gubernante, vt arbores, vt sata, ab initio eius vsque ad exitum quicquid facere, quicquid pati debeat, inclusum est: vt in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbae & canorum nondum natus infans habet: totius enim corporis, & sequentis aetatis in paruo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & vices siderum, & animaliũ ortus, quàm quibus mutarẽtur terrena, cõtinuit. In his fuit inundatio, quae nõ secus quàm hiems quàm aestas, lege mũdi venit. Itaque nõ pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terrae motu, sed terrae quoque motu. Omnia adiuuabunt naturam, vt naturae constituta peragantur. Maximam tamen causam, ad se inundandam, terra ipsa praestabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, aboleri ne funditus totae, vt de integro totae, rudes, innoxiaeque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quàm semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quae libramento stant, inaequalitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quicquid illi accesserit, necesse est in alienũ locũ exundet. Vndare ergo terra debet, vt validiori infirma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exilient sub montibus flumina, ipsosque impetu quatient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & vlceri vicina consentiunt: vt quaeque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi aequoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hiems, aestas prohibebitur, & quodcunque terras sidus exiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracii & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quicquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderũt templa supplicibus, nec vrbium summa: quippe fugientes vnda praeueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: vnus humanum genus condet dies. Quicquid tam longa fortunae indulgentia excoluit, quicquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata: magnarumque gentium regna pessumdabit.

CAP. XXX.

SVnt omnia, vt dixi, facilia naturae: vtique quae à primo facere constituit, ad quae non subito, sed ex denuntiato venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi vnitate discederet, quãdo mergerẽtur terrena, decretũ est: & ne sit quãdoq. velut in nouo opere, dura molitio olim ad haec maria se exercẽt. Nõ vides, vt fluctus in littora, tanquã exiturus, incurrat? Nõ vides, vt aestus fines

 suos

suos transeat,& in possessionem terrarum mare inducat? Non vides,vt illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc,vnde tantum tumultum vides,metus est e mari,& magno impetu erumpentibus fluuijs? Vbi non humorem natura disposuit,vt vndique nos,cum voluisset,aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit,& quoties nos auaritia aut defodit,aut aliqua causa penetrare altius cogit,eruendi finis vnda est. Adijce nunc,quòd immanes sunt in abdito lacus,& multum maris conditi,multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erunt causae diluuio,cum aliae aquae subinfluunt terras,aliae circumfluunt,quae diu coercitae vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit,& maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit,quemadmodum eunt in sudorem vires:ita tellus liquefiet, & alijs causis quiescentibus,intra se,quo mergatur,inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia,cũ semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus. statim vndique ex aperto superne,ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui,tam contumax,infestumque retinentibus,quàm magna vis vndae. vtetur libertate permissa,& iubente natura,quae scindit circuitque,complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, cito miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani,extinctisque pariter feris,in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare,aut intra terminos suos furere coget: & reiectus è nostris sedibus,in sua secreta pelletur oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur,dabiturque terris homo inscius scelerum,& melioribus auspicijs natus. Sed illis quoque innocentia non durabit,nisi dum noui sunt. Cito nequitia subrepit: virtus difficilis inuentu est,rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

L. ANNAEI. SENECAE CORDVBENSIS. QVAESTIONVM. NATVRALIVM. LIBER. IIII.

in quo de niue,grandine & pluuia agitur.

PRAEFATIO.

Electat te quemadmodum scribis,Lucili virorum optime,Sicilia,& officium procurationis otiosae. Delectabit,si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quàm sis ambitioni alienus, quàm familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum, pauci istud contingere, imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modo amore nostri, modo taedio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflamus,nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias solicitudine exurimus. Quod est miserrimum, nunquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili,quod facere consuesti. A turba quantum potes, te separa,nec adulatoribus latus praebeas. artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caueris,nõ eris. Mihi crede capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blandiciae: etiam cum reijciuntur,placent: saepe exclusae,nouissime recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quòd repelluntur,& subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque patet, qua petitur. Fortasse enim ideo,quia patet petitur. Sic ergo formare,vt scias non posse te consequi,vt sis impenetrabilis cum omnia caueris, per ornamenta ferietur. Alius adulatione clam vtetur parce: alius ex aperto, palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Velleium maximus,aiebat non esse occulte,nec ex dissimulato blandiendum. Perit,inquit,procari,si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est,proficit: plus etiamnum si obiurgatus est,si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali,nolle laudari. Crispus Passienus,quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitijs,saepe dicebat,adulationi nos opponere,non claudere ostiũ. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicae solet. Quae si impulit,grata est: gratior,si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die paenituisset bonae

bonae mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem, ſed docebo eos quibus quaeſito opus eſt, quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam ſubeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tenient, quemadmodum non ſolum facili, ſed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudenteſque diſpolient. Te, inqnit, longiorem Fido Annaeo iurabo, & Apollonio Pycta, quamnis ſtaturam habeas Threcae incompoſiti. Hominem quidem non eſſe vllum liberaliorem, non mentiar, cum poſſis videri omnibus donaſſe, quicquid dereliquiſti. Ita eſt, mi Iunior, quo apertior eſt adulatio, quo improbior, quo magis frontem ſnam perfricuit, caecidit alienam, hoc citius expugnat. Eo enim iam demētiae venimus, vt qui parce adulatur, pro maligno ſit. Solebam tibi dicere, Gallinnem fratrem meum, quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non poteſt, alia vitia uon nolle, hoc etiam odiſſe. ab omni illum parte tentaſti. Ingenium ſuſpicere caepiſti, omnium maximum & digniſſimnm, quod conſecrari mallet, quàm conteri: pedes abſtulit. Frugalitatem laudare caepiſti. Prima ſtatim verba praecidit. Caepiſti mirari comitatem & incompoſitā ſuauitatem: quae illns quoque, quos tranſit, abducit, gratuitum etiam in nbuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis eſt, quàm hic omnibus: cum interim tanta naturalis bnni vis eſt, vti artem ſimulationemqne non rednleat. Nemo non imputari ſibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditijs tuis reſtirit, vt exclamares inueniſſe te inexpugnabilem virum aduerſns inſidias, quas nemo non in ſinum recipit. Eo quidem magis hanc eins prudentiam, & in euitando ineuitabili malo pertinaciam te ſuſpicere confeſſus es, quia ſperaueras poſſe apertis auribus recipi, quamnis blanda diceres, qnia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obſtandum. Semper enim falſis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi diſpliceas, quaſi male egeris mimum, & qnaſi ille aliquid iocorū aut doli ſuſpicatus ſit. Nou deprehendit te, ſed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cum quis ad te adulator acceſſerit, dicito: I tu, iſta verba, quae iam ab alio magiſtratu ad alium cum lictoribus tranſeunt, ferto ad aliquem, qui paria facturus, vult quicquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi poſſum. Laudari me à vobis, niſi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem neceſſe eſt in hoc deſcendere, vt te petere cominus poſſint? Longum inter vos interuallum ſit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc vlli debeas? Ipſe te lauda. dic: Liberalibus me ſtudiis tradidi, quanquam paupertas alia ſuaderet, & ingenium eo duceret, vbi praeſens ſtudii pretium eſt. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad ſalutare philoſophiae ſtudium contuli. Oſtendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium anguſtias, nec ſorte me, ſed animo menſus, par maximis ſteti. Non mihi inimicitia Getulici Caii fidem eripuit, non in aliorum perſnnam Infeliciter amatorum, Meſſala & Narciſſus, diu publici hoſtes, antequam ſui, propoſitum meum potuerunt euertere. Ceruicem pro fide oppoſui. Nullum verbum mihi, quod nō ſalua conſcientia procederet, excuſſum eſt. Pro amicis omnia timni, pro me nihil, niſi ne parum bonns amicus fuiſſem. Non mihi muliebres ſluxere lacrimae, non è manibus vllius ſnpplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea, quae minabantur, egi gratias fortunae, quòd experiri voluiſſet, quanti aeſtimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta conſtare. Nec examinauit me quidem diu: neque enim paria pendebant, vtrum ſatius eſſet me perire pro fide, an fidem pro me. Non praecipiti impetu in vltimum conſilium, quo me eriperem furori potentium, miſi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim ſub illo in eum ſtatum res humanas decidiſſe, vt inter miſercordiae opera haberetur, occidi. Non tamē ferro incubui, nec in mare aperto ore deſilui, ne viderer pro fide tantum mnri poſſe. Adiice nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiae certamine, nunquam ſnppoſitam manum lucro. Adiice nunc victus parſimoniam, ſermonis modeſtiam, aduerſus minores humanitatem, aduerſus maiores reuerentiam. Pnſt hoc ipſe te conſule, uerane an falſa memoraueris. Si uera ſunt, coram magno teſte laudatus es: ſi falſa, ſine teſte deriſus es. Poſſum & ipſe nunc videri te, ant captare aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illnd excute:

Nuſquam tuta fides.

Aut Ouidianum:

—Qua terra patet, fera regnat Erynnis,
In facinus iuraſſe putes.—

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hoc magnitudinem ingenij ſui concitauit, deteſtatus conſenſum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos viuere: & in ſcaenam velut ruſticus poeta proſiluit. Non ſenem excepit: non puerum, non feminam, non virum: & adiicit, nō ſingulos peccare, nec paucos, ſed iam ſcelus eſſe contextum. Fugiendum ergo, & in ſe redeundum eſt, immo etiam à ſe recedendum. Hoc tibi, etſi diuidimur mari, praeſtare tentabo, vt dubium viae, iniecta manu, ad meliora perducam. Et ne ſolitudinem ſentias, hinc tecum miſcebo ſermones. Erimus vna, qua parte optimi ſumus: dabimus inuicem conſilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ab iſta prouincia abducam, ne forte magnam hiſtoriis eſſe fidem credas, & placere tibi incipias, qnoties cogitaueris. Hanc ego habeo ſub meo iure prouinciam, quae maximarum vrbium exercitus & ſuſtinnit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingenüs belli pretium iacuit, cum quattuor Romanorum principum, id eſt, totius imperii vires contractas in vnum locum vidit, altamque Pnmpei fortunam erexit, Caeſaris fatigauit, Lepidi trāſtulit, omninmque cepit: quae illi ingenti ſpectaculo interfuit: ex quo liqnere mortalibus poſſet, quàm velox foret ad imum lapſus ex ſummo, quàmque diuerſa via magnam potentiam fortuna deſtrueret.

struerer. Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema deiectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

CAP. I.

ITaque vt te tota mente abducã, quamuis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim prouinciae tuae quaestiones praeteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quaerã enim tecum id, quod libro superiore distuli. Quid ita Nilus aestiuis mensibus abundet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderunt, quòd & fontis ignoti, & aestate quàm hieme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus: & aestate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehemẽtior inter extrema veris niues emollit, quas ante consumit, quàm intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero aestatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demititur.

CAP. II.

AT Nilus ante exortum caniculae augetur mediis aestibus, vltra aequinoctium. Hũc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, vt eo tempore inundaret Aegyptum, quo maxime vsta feruoribus terra vndam altius traheret, tantum haustura, quantum siccitati annuae sufficere possit. Nam in ea parte, quae in Aethiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis caelestibus terram non adiuuent. Vnam, vt scis, Aegyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus aut ferulis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum aspicit caelum. Quare non cum poeta meo iocor, & illi Ouidium suum inpingo? qui ait:

-- Nec pluuios supplicat herba Ioui.

Vnde crescere incipiat si comprehendi pòsset, causae quoque incrementi inuenirentur. Nunc vero magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Phylae insula est aspera & vndique praerupta: duobus in vnum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quàm violẽtus, egressus Aethiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, praelabitur. Excipiunt eum cataractae, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasq. pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas cõcitat. Frãgitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, vbicũq. vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis, quas sine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit, spumat: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandemq. eluctatus obstantia in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi à Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt, quorum alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum iam adploraueris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam, quam modo retuli, Philas noscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur, ἄβατον Graeci vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli, Nili venas vocant incolae: ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Aegyptum. In haec ora stipem sacerdotes, & aurea dona praefecti, cum sollemne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, vt sit modus in deriuantium potestate, per totam discurrit Aegyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiãq; eripit latitudo regionum, in quas extenditur dextra leuaque totam amplexus Aegyptum. Quãtum creuit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respõdet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis faecem relinquit: & quicquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: iuuatque agros duabus ex causis, & quòd inundat, & quòd oblimat. Ita quicquid non adijt, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira aeque natura fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, ut contra adiiciat uires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debetque illi Aegyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertaeque sunt valles: oppida insularum modo extant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiorque est laetitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoq. cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcunque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares educat. Et ex eo quantus sit, aestimari potest, quòd ingentia animalia & pabulo

bulo sufficienti,& ad vagandum loco,continet. Babillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus,auctor est,cum ipse praefectus obtineret Aegyptum,Heracleotico ostio Nili, quod est maximum,spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduersum agmen agentium, velut pro partibus proelium.Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos.His superior pars corporis dura & impenetrabilis est,etiam maiorum animalium dentibus,at inferior mollis ac tenera: hanc delphini spinis,quas dorso eminentes gerunt,submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant.Recisis hoc modo pluribus,ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido.Nec illos Tentyritae generis aut sanguinis proprietate superat, sed contemptu & temeritate.Vltro enim insequuntur,fugientesque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus praesens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinā aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo,regnante Cleopatra,non ascendisse,decimo regni anno & vndecimo constat.Significatam aiunt duobus rerum potiētibus defectionem. Antonii enim Cleopatraeque defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus saeculis, Callimachus est auctor.

Sed nunc ad inspiciendas causas,propter quas aestate Nilus crescat,accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait,ex Aethiopiae iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Aeschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Aethiopiam feruentissimam esse,indicat hominum adustus color,& Troglodytae, quibus subterraneae domus sunt. Saxa velut igni feruescunt,non tantum medio,sed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani vestigij patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta soluuntur: nullum materiae superadornatae manet operimentum. Auster quoque,qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quae latent bruma, vnquam reconditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriae quoque,quae longe ab huiusmodi immodicis caloribus est posita,niues non cadunt: superiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subiecta feruoribus duraturas per totam aestatem niues recipit? Quas sane aliqui montes illic quoque excipiant: nunquam tamen magis quàm Thraciae iuga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere & prima aestate intumescunt,deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor dissipat. Nec Rhenus,nec Rhodanus,nec Ister, nec Caystrus subiacent malo: aestate proueniunt. Altissimae sunt & in illis Septentrionalibus iugis niues. Phasis quoque per id tempus & Borysthenes cresceret, si niues flumina possent contra aestatē magna producere. Praeterea si haec causa attolleret Nilum,aestate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximae & integrae adhuc niues,ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur,& illi aequalis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiae discedenti Nilo resistunt,& cursus eius acto contra ostia mari sustinent,ita reuerberatus in se recurrit: nec crescit,sed exitu prohibitus resistit,& quacunq. mox potuit,inconcessus erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Nauigaui, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior,quamdiu Etesiae tempus obseruant: tunc enim eiicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, & pelagus conquiescit: minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est,& similes Niloticis belluae. Quare ergo, si Nilum Etesiae prouocāt,& ante illos incipit incrementum eius,& post eos durat? Praeterea non fit maior,quo illi flauere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret,si illorum viribus cresceret. Quid,quòd Etesiae littus Aegyptium verberant, & contra illos Nilus descendit,inde venturus,vnde illi,si origo ab illis esset. Praeterea ex mari purus & caeruleus efflueret, non vt nunc turbidus venit. Adde,quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus,cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc caeruleum Nilum, aut mare saporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. Praeterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare,aliquanto quidem maioribus. Nam Etesiae temperati sunt. Quòd si e mari ferretur Atlantico,semel oppleret Aegyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum,quia nullo imbre adiuuetur,tenuari,deinde crescere per aestatem: quo tempore frigent interiora terrarum,& redit rigor fontibus. quod si verum esset,aestate flumina crescerent, omnesque putei aestate abundarent. Deinde non calorem hieme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aera rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent,sed frigus excludunt. Ex eadem causa aestate refrigescunt: quia illo remotus,seductusque aer calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus,tum ex mari ducit,tū ex ceteris aquis. Fieri autem non potest,vt vna sicca sit tellus,alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet,exaruisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quae premunt,maxime haec meridiana sunt. Terra cum exaruit,plus ad se humoris adducit: vt in lucernis oleum illo fluit,vbi exuritur: sic aqua illo incumbit,quo vis caloris & terrae aestuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septentrionalibus, vnde exundat. Ob hoc Ponticus in inferum mare assidue fluit rapidus,non vt cetera maria,alternatis vltro citroque aestibus,in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret,hisque itineribus,quod cuique deest,

reddere-

redderetur, quod cuique superest, emitteretur, iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus & amnes cuncti inuicem commeēt, non omnibus locis aestate maiora sunt flumina? Aegyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoq. terris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare vlla pars terrae sine humore est, cum omnis ad se ex alijs regionibus trahit: eoque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

CAP. III.

Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundae notae, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adijciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatē promittet, tam in illo quod praeteritum, quàm in hoc, quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tanquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quae humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni leuitate: nam & in herbarum vel arborum folijs, si quae guttae adhaeserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius vnda?
Dura tamen molli saxa cauantur aqua.

aut, vt alius poeta ait:

Stillicidi casus lapidem cauat.

& haec ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exculpit. Praeterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur corrotundari, & toties per spatium aeris densi deuoluta aequabiliter atque in orbē teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, immo fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aera, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cum inter nullos magis quàm inter philosophos esse debeat aequa libertas? Grando nihil aliud est quàm suspensa glacies. Nix in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, necnon inter niuem & glaciem interesse.

CAP. IIII.

Poteram me, peracta quaestione, dimittere: sed bene emensum dabo: & quoniam coepi tibi molestus esse, quicquid in hoc loco quaeritur, dicam. Quaeritur autem, quare hieme ninguat, nō grandinet: & vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam, vt fallar tibi, verum mihi quidem persuadetur, qui me vsq. ad mendacia haec leuiora, in quibus os praecidi, non oculi erui solent, credulū praesto. Hieme aer riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aer propior est. Cum ver coepit, maior inclinatio aeris sequitur, & calidiore caelo maiora fiunt stillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noster:

---- Cum ruit imbriferum ver,

vehementior immutatio est aeris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis, vastique quàm pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales saepe solent interuenire, cum pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste caelum est. Praeterea aquilone flante, & suum caelum habente, minutae pluuiae sunt. Austro imber improbior est, & guttae pleniores sunt.

CAP. V.

Rem à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec praeterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori iudici scribere? Immo si omnia argumenta ad lancem corperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine aduersario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Aiunt, quicquid circa Scythiam & Pontum & Septentrionalem plagam, glaciatum & astrictum est, vere relaxari. Tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niuem soluere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & verno caelo immisceri. Illud quoque adijciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quàm eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quicquid ex illis Septentrionalibus locis iam distributa niue & glacie frangēte se fertur, id meridianae partis tepentem iam humidumq. aera alligat, & perstringit. Itaque cum pluuia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

CAP. VI.

Non tempero mihi, quo minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos obseruandarum nubium esse affirmant, & praedicere cum grando ventura sit: & hoc intelligere vsu ipso potuisse, cum colorem nubiū notassent, quem grando tones insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice praepositos χαλαζοφύλακας, speculatores futurae grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse iam grandinem, quid expectas? vt homines ad penulas discurrerent, aut ad scortea? Immo pro se

se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illae nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitū suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se auertebat, quàm ab illo, in quo maioribus hostijs exorata erat.

CAP. VII.

Rationem huius rei quidam quaeruut. Alteri, vt homines sapientissimôs decet, negant posse fieri, vt cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quandam potentem auertendae nubis, ac repellendae. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendae tempestatis: quòd negligentia eorum vineae vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, vt huius rei causa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. VIII.

Vnam rem adhuc adiiciam, & fauere, ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuē in ea parte aeris fieri, quae prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus causis. Vna, quòd omnis terrarum euapo ratio, cum multum intra se feruidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quòd radii solis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quaeque à terris calefacit. Quae ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia causa est, quòd magis superiora perflantur. At quaecunque depressa sunt, minus ventis verberantur.

CAP. IX.

Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in sole posueris aeneum vas & vitreum & argenteum, aeneo citius calor accedet, diutius haerebit. Adiicit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quae duriora, & pressiora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur vt quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, sic haec foramina occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiant & propter easdem angustias quicquid receperunt, tardius reddant.

CAP. X.

Haec longe praeparata ad id perducunt, de quo nunc quaeritur. Omnis aer quo propior est terris, hoc crassior. Quemadmodū in aqua & in omni humore faex ima est: ita in aere spississima quaeq. desidunt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisque materiae sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quo editior est aer, & quo longius à terrarum colluuie recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideo minus calefit.

CAP. XI.

Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quòd Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem mōtes intantum putant crescere, vt illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quādiu nobis comparantur: at vero vbi ad vniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterum intantum nihil attollitur, vt collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilae proprietas est, cum aequalitate quadam rotunditas: aequalitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissurae & rimae earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in vniuerso quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quàm pusillum debere calefieri, & citius caput eius quàm pedes. At quisquis mundum mensura sua aestimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, vt caelestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices aeterna niue obsessi, nihilominus in imo sunt: et propius quidem soli est mons, quàm campus aut vallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quàm alia dicetur vicina caelo, quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur.

CAP. XII.

Sed vt ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisque placuit, in ea parte aeris niuem concipi, quae vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aer & plus habet frigoris, quàm vt in aquam & imbrem transeat, & minus quàm vt duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis.

CAP

CAP. XII.

Sed vt ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plaerisq. placuit, in ea parte aeris niuē concipi, quae vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore eoit. Nam vicinus aer & plus habet frigoris, quàm vt in aquam & imbrem transeat, & minus, quàm vt duretur in grandinē. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis.

CAP. XIII.

Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior fit quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant niues, dicis: cum multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendae non sint niues. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen: etiam si superior futura est, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porro? Hanc ipsam inspectionē naturae nihil iudicas ad id, quod vis, cōferre? Cum quaerimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinae similem habere naturam, plus illi spiritus quàm aquae inesse, nō putas exprobrari illis: cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos vero quaeramus potius, quomodo fiant niues, quàm quomodo seruentur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores aetatesq. disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, vt ea aestatem euinceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe vt gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quòd spiritum, quòd solem emere non possumus, quòd hic aer etiam delicatis diuitibusq. ex facili nec emptus venit. O quàm nobis male est, quòd quicquam a rerum natura in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitae publicum fecit: hoc quod tam hominī quàm feris auibusque, & inertissimis animalibus, in vsum large ac beate profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeo nihil potest illi placere, nisi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in aequum turbae deduceret, quo vno non possent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiae molestae sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, vt nulla nobis aqua satis frigida videretur quae flueret, dicam. Quamdiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis aestus, sed suos sentit, vbi ebrietas continua visceribus insedit, & praecordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessario quaeritur, quo aestus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remedijs incitat vitium. Itaq. non aestate tantum, sed & media hieme niuem hac causa bibunt. Quae huius rei causa est, nisi intestinum malum, & luxu corrupta praecordia, quibus nullum vnquam interuallum vnquam quo interquiescerent, datum est, sed prandia coenis vsq. in lucem perductis, ingesta sunt, & distentos copia ferculorum ac varietate, comessatio altius mersit? Deinde nunquam intermissa intemperantia, quicquid ante decoxerat, efferauit, & in desiderium semper noui rigoris accendit. Itaque quamuis coenationē velis ac specularibus muniant, & igne multo doment hiemē, nihilominus stomachus ille solutus, & aestu suo languidus, quaerit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesque frigida spargimus, ut ad sensum sui redeant: ita viscera istorum nimijs torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa uehementiore perusseris. Inde est, inquam, quod nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, uelut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac saepe repetitis aquis dilnunt: quae non e summo tollitur, sed ut uim maiorē habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne unum quidem eius est pretium: sed habet institores aqua, & annonam, pro pudor, uariam. Vnguentarios Lacedaemonij urbe expulerunt, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si uidissent reponendae niuis officinas, & tot iumenta portandae aquae deseruientia, cuius colorem saporemq. paleis, quibus custodiunt, inquinant? At, dij boni, quàm facile est extinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuae fauces, & occallatae cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt paene fumantes, quos deinde restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo, focaliq. circumdatos, pallentes & aegros, non sorbere solum niuem, sed etiam esse, & frusta eius in scyphos suos deijcere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quòd non tactu uenarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictū malum, & ex molli fluidoq. durum atq. patiens. Non intelligis, omnia consuetudine uim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eo peruenit usu, & quotidiana stomachi seruitute, ut aquae locum obtineat. Aliquid adhuc quaerite illa frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

L. ANNAEI. SENECAE AD LVCILIVM. NATVRALIVM. QVAESTIONVM. LIB. V.

In quo de ventis & aeris motu agitur.

CAP. I.

VENTVS est fluens aer. Quidam ita definierunt: Ventus est aer fluens in vnā partem. Haec definitio videtur diligentior: quia nunquam aer tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter commouetur, nec in vnam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum ventis staret mare:

scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aere iudicandum est, non esse vnquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde sibi cauerit, cuius haec definitio fuerit: Fluctus est maris in vnam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cummaxime quaerimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, vt dicat: Ventus est fluens aer in vnam partem: aut: Ventus aer est fluens impetu, aut vis aeris in vnam partem euntis, aut cursus aeris aliquo concitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adijcere re, in vnam partem fluens aer? Vtique enim quod fluit, in vnam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se mouetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at e contrario non potest fluere, nisi in vnam partem. Sed si haec breuitas satis à calumnia tuta est, hac vtamur. Si verò aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnē poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II.

DEmocritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quae ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aeris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nā quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: vbi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia alijs incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quae colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinauere se. At vbi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

CAP. III.

HOC falsum esse, vel ex eo colligas licet, quòd tunc interim minime ventus est, cum aer nubilo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium grauitas est. Adijce nunc, quòd circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis comunctisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum verò tanta caligo effunditur, vt conspectum in vicinio stantium eripiat: quod non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quàm nebulosum, caret vento. Adijce nunc, quod e contrario venit, vt sol matutinum aera spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. IV.

QVomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos nōn negas fieri? Non vno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aeris eijcit, & ex abdito spirat: alias cum magna & continua eximo euaporatio in altū agit quae merserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec vt credam mihi persuaderi potest, nec vt taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quae non sine magna narium iniuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod sem per excoquit. Alioquin immūdius aliquid timeremus. Nunquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quae, cum coaceruata sunt, deinde extenuari sole coeperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium maius desiderat, ventus existit?

CAP. V.

QVid ergo? hanc solam esse causam venti existimas, aquarum terrarumque euaporationes? Ex his grauitatem aeris fieri, deinde solui impetu, cum quae densa steterant, vt est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc iudico. Ceterum illa est longe verior causa, valentiorque, habere aera naturalem vim mouendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi vt aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus, aera autem inertem, inagitabilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quaedam videmus, summo innatantia.

CAP. VI.

EST ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quaedam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aer, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aera & ventum, quod inter lacum & flumen: aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentem aera, & ex denso coactoque explicans.

CAP. VII.

IN vniuersum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & vnde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur vltra terrarum aspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec vltra aestatem durat. Et inde maxime venit, vbi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent auris: hac dico, quae pro vento valet.

CAP. VIII.

QVomodo ergo talis flatus concipitur, quem Graeci ἐγκολπίας vocant? Quicquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in vnam regionem colligitur. Cum illam impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata incurrant. Huius rei argumentum est, quòd prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quae circa lucem iam plena est, & onerata, quaerit, quò defluat: & eo potissimum exit, vbi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adijcit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aera radijs impellit, iam tamen lacessit & irritat, luce praemissa. Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non vltra matutinum illis datur flare. omnis illorum vis conspectu solis extinguitur: etiam si violentiores flauere, circa medium tamen diē relanguescunt: nec vnquam vsque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout valentioribus minoribusve collecta causis est.

CAP. IX.

QVare tamen tales venti vere & aestate validiores sunt? Leuissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisque ob humidam caeli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare aestate aeque profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quicquid ex his sponte reddi solet: deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quae solem antecedit, nondum aera calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quanquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cùm ex calore fiat. Non habet fortitan tantum teporis, quantum tactu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Praeterea loca, quae aliqua iniquitate naturae ita clausa sunt, vt solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quàm noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideo quibusdā videtur, inde flatus esse, vnde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis nauigatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur à sole.

CAP. X.

ETesiae quoque, qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiae, inquiunt, hieme non sunt: quia breuissimis diebus sol desinit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponuntur, & durantur. Aestate incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi efflare. Item terras exoneratas niue, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septentrionali parte caeli corpora exire, & in haec loca quae remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, vltraque ortum caniculae non valent: quia iam multum e frigida caeli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in

noſtram rectior redditur:& alteram partem aëris attrahit,aliam vero impellit.Sic ille Eteſiarum flatus aeſtatem frangit,& à menſium ferventiſſimorum gravitate defendit.

CAP. XI.

NVnc,quod promiſi,dicendum eſt, quare Eteſiae illos non adiuvent,nec quicquam huic conferant cauſae.Dicimus autem luce auram incitari,tandem ſubſidere,cum illam ſol attigit. Atqui Eteſiae ob hoc ſomniculoſi à nautis,& delicati vocantur,quòd(vt ait Gallio)mane neſciunt ſurgere:eo tempore fere incipiunt prodire,quo ne pertinax quidem aura eſt;quod non accideret,ſi vt auras,ita illos ſol commoveret. Adijce nunc, quod ſi cauſa illis flatus eſt, ſpatium diei ac longitudo, etiam ante ſolſtitium flarent, cum longiſsimi dies ſunt,& cum maxime nives tabeſcunt.Iulio enim menſe iam diſpoliata ſunt omnia,aut certe admodum pauca iacent adhuc ſub nive.

CAP. XII.

SVnt quaedam genera ventorum, quae ruptae nubes & in pronum ſolutae praemittunt. Hos Graeci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc(vt puto)modo fiunt,cum magna inaequalitas ac diſsimilitudo corporum,quae vapor terrenus emittit, in ſublime eat,& alia ex his corporibus ſicca ſint,alia humida: ex tanta diſcordia corporũ inter ſe pugnantiũ,cum in vnum conglobata ſunt,veriſimile eſt quaſdam cavas effici nubes,& intervalla inter illas relinqui fiſtuloſa,& in modum tibiae anguſta.His intervallis tenuis includitur ſpiritus:qui maius deſiderat ſpatium, cum everberatus curſu parũ libero incaluit:& ob hoc amplior fit, ſcinditque cingentia, & erumpit in ventum:qui fere procelloſus eſt, quia ſuperne demittitur,& in nos cadit vehemens & acer:quia non fuſus,nec per apertum venit,ſed laborat, & iter ſibi vi ac pugna parat. Hic fere brevis flatus eſt. Quia receptacula nubium per quae ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideo tumultuoſus venit aliquando,non ſine igne ac ſono caeli.Hi venti multo maiores diuturnioreſque ſunt, ſi alios quoque flatus ex eadem cauſa ruentes in ſe abſtulere, & in vnum confluxere plures: ſicut torrentes modicae magnitudinis eunt, quamdiu ſeparatis ſuus curſus eſt: cum vero plures in ſe aquas converteere, fluminum iuſtorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile eſt fieri & in procellis, vt ſint breves quamdiu ſingulae ſunt: vbi vero ſociavere vires, & ex pluribus caeli partibus eliſus ſpiritus eodem ſe contulit,& impetus illis accedit,& mora.

CAP. XIII.

FAcit ergo ventum reſoluta nubes:quae plurimis modis ſolvitur. Nonnunquam conglobationem illam,ſpiritus rumpit incluſi & in exitum nitentis luctatio:nonnunquam calor,quem modo ſol fecit, modo ipſa arietatio, vt magnorum inter ſe corporum attritus.Hoc loco,ſi tibi videtur,quaeri poteſt, cur turbo fiat,qui evenire in fluminibus ſolet,vt quàm diu ſine impedimento feruntur, ſimplex & rectum illis iter ſit: vbi incurrere in aliquod ſaxum ad latus ripae prominens,retorquentur,& in orbem aquas ſine exitu flectant,ita vt circumlatae in ſe ſorbeantur,& verticem efficiant.Sic ventus quamdiu nihil obſtitit, vires ſuas effundit.Vbi aliquo promontorio repercuſſus eſt,aut vi locorum coeuntium in canalem convexum,tenuemque collectus,ſaepius in ſe volutatur,ſimilemque illis,quas diximus converti, aquis facit verticem.Hic ventus circumactus,& eundem ambiens locum,& ſe in ipſa vertigine concitans,turbo eſt.Qui ſi pugnacior eſt,ac diutius volutatur,inflammatur,& efficit quem πρηστῆρα Graeci vocant.Hic eſt igneus turbo.Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt,quibus armamenta rapiuntur; & totae naves in ſublime tolluntur.Etiamnum quidam venti diverſos ex ſe generant,& impulſum aera in alias quoque partes,quàm in quas ipſi inclinavere,diſpergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit,quemadmodum ſtillicidia,quamuis iam inclinent ſe & labatur,nondum tamen effecere lapſum, ſed vbi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: ſic quamdiu leves ſunt aeris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus eſt: tunc eſſe incipit,cum omnes illos miſcuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum à vento modus ſeparat: vehementior enim ſpiritus ventus eſt,invicem ſpiritus leviter fluens aer.

CAP. XIV.

REpetam nunc quod primo dixeram,edi è ſpecu ventos,receſſuque interiore terrarum.Non tota ſolida contexta terra in vnum vſque fundatur,ſed multis partibus cava:

—— Et caecis ſuſpenſa latebris,

alicubi habet inania ſine humore. Ibi etiam ſi nulla lux diſcrimen aeris monſtrat, dicam tamen nubes nebulaſque in obſcuro conſiſtere. Nam ne hae quidem ſupra terras, quia videntur,ſunt: ſed quia ſunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id ſunt,quòd non videntur. Flumina illic ſcias, licet noſtris paria, ſublabi: alia leviter ducta, alia in confragoſis locis praecipitando ſonantia. Quid ergo? non illud aeque dabis,eſſe aliquos & ſub terra lacus,& quaſdam aquas ſine exitu ſtagnare? Quae ſi ita ſunt, neceſſe eſt & illud, aera onerari,oneratumque incumbere,& ventum pulſu ſuo concitare. Ex illis ergo ſubterraneis nubibus ſciemus nutriri inter obſcura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terrae obſtantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cavernam in noſtras ſedes efferantur. Illud vero manifeſtum eſt, magnam eſſe ſub terris vim ſulphuris, & aliorum non minus ignem alentium,per haec loca cum ſe,exitum quaerens ſpiritus, torſit, accendat flammam ipſo obſtrictu neceſſe eſt. Deinde flammis latius fuſis, etiam ſi quid ignavi aeris erat, extenuatum moveri, & viam cum fremitu vaſto atque impetu quaerere. Sed hoc diligentius perſequar,cum quaeram de motibus terrae.

CAP. XV.

NVnc mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodotus auctor est, demissos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, vt explorarent quae vbertas eius esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset vetus auaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberae laxitatis, non sine horrore visos. Cum magna haec legi voluptate: intellexi enim saeculum nostrum, non nouis vitijs, sed iam antiquitus traditis laborare: nec nostra aetate primum auaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male obstruta quaesisse. Illi quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis vsque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perueniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quae tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incuruauit, & defodit, & in fundum telluris intimæ mersit, vt erueret aurum, non minore periculo quaerendum, quàm possidendũ? Propter hoc cuniculos egit, & circa praedam lutulentam incertamque reptauit, oblitus dierum, oblitus naturae melioris, à qua se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quàm istis supra quos auaritia vrgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit caelum, quos in imo, vbi illud malum virus latitat, infodit. Illò descendere ausi sunt, vbi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque per caecum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

CAP. XVI.

SED vt ad id, de quo agitur, reuertar, venti quattuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septentrionemque diuisi. Ceteri, quos varijs nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabathaeaque regna recessit,
Persidaque, & radijs iuga subdita matutinis.
Vesper & occiduo quae littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer inuasit Boreas. contraria tellus
Nubibus assiduis, pluuioque madescit ab austro.

Vel, si breuius illos complecti mauis, in vnam tempestatẽ (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

Vna Eurusque, Notusque ruunt, creberque procellis
Africus. ——

Et qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim caeli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine causa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque aequinoctialis (bis autem æquinoctiũ est:) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Graeci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocauere Vulturnum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cum venti adiutorio ac fulgoris praestringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen vsurpat. Sed & Eurus iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tanquam alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Graeci καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. Aequinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Graece nesciunt loqui. A solstitiali occidente, Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in vnam partem rapax: Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quàm redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Graecos λίψ dicitur. A septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septentrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. Deinde Notus, Latine Auster. Deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII.

PLacet autem duodecim ventos esse: non quia vbique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarũ excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quàm sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot caeli discrimina. Caelum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septentrionalis, est solstitialis, est aequinoctialis, est brumalis, est contrarius septentrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, vt scis. Dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quae inter aperta & occulta est, Graeci ὁρίζοντα vocant: nostri horizontem dixere, alij finientem. Adijciendus est ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersũ currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aeris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adijcit. Si duodecim aer discrimina accipit & totidem facit ventos. Quidam sunt quorundam locorum proprij, qui non transmittunt; sed

in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus; Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapix, Athenas Sciron, Pamphyliam Cataegis, Galliam Circius: cui aedificia quassanti, tamen incolae gratias agunt, tanquam salubritatem caeli sui debeant ei. Diuus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodũ regio est, quae non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CAP. XVIII.

INter cetera itaque prouidentiae opera, hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna causa ventos aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primum vt aera non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent, vitalemq. tracturis. Deinde vt imbres terris subministrarent, ijdemq. nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, vt per totum orbem pluuiae diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reijcit: Etesiae non patiũtur apud nos nubes consistere. Ijdem totam Indiam & Aethiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quòd fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis venti larentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem ruptis velamentis suis, quae folliculos agricolae vocant, adaperiret? Quid, quòd omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturae beneficium, si illud in iniuriam suam nõ vertat hominum furor. Nunc quod de Caesare olim maiore vulgo dictitatum est, & à Tito Liuio positum, in incerto esse, vtrũ illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest: adeo quicquid ex illis vtile & necessarium est, non potest his repensari, quae in perniciẽ suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male vtentium nocent. Nimirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mũdi Deus, aera ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non vt nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quae nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellũ paraturi, & periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur, vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturae. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris: cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos praeceps nauigantes ventus impingit: cum inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandae gentes tracturae magna ex parte victorem, & antiquarum vrbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in medijs fluctibus? Quid maria inquietamus? parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quaeritis? mortem, quae vbique superest? Petet illa vos & ex lectulo, sed vbique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quàm insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuria, occurrentia deuastantem ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in vltionem, aut ex fame morsus est: nos sine vlla parsimonia nostri alieniq. sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Graeciam traijcit, quam exercitus non vincet, cum impleuerit. Sic Alexander vlterior Bactris & Indis volet quaerere, quid sit vltra magnum mare, & indignabitur aliquid esse vltimũ sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem praesaga fulmina, & deos resistentes, per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si uentos flare uetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suo quisq. tantum ac suorũ malo nasceretur. Nunc parum ui domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quae non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnae gentis in abdito dominus, fortunae indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille uentus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanae, maria praecludi. Non tamen (vt paulo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & ut essent contraria, efficimus. Dedit ille uentos ad custodiendam caeli terrarumque temperiem, ad euocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem cum alijs causis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promouens. Dedit uentos ad ulteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit uentos, ut commoda cuiusque regionis fierent communia: non ut legiones equitemque gestarent, nec ut perniciosa gentibus arma transueherent. Si beneficia naturae utentium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui uidere expedit? Cui loqui? Cui non uita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestae utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic uentos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi

illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. Non eadem est his & illis causa soluendi: sed iusta nulli. Dinersis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alieni uitio nauigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quae homines emant uita. Immo, Lucili carissime, si bene furorem illorum aestimaueris, id est nostrum (in eadé enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaueris vita parari ea, in quibus vita consumitur.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER VI.

In quo de terraemotu agitur.

CAP. I.

POmpeios, celebrem Campaniae vrbem, in quam ab altera parte Surrétinum Sabianumque littus, ab altera Herculanense conueniunt, mareq. ex aperto conductum amoeno sinu cingit, desedisse terraemotu, vexatis quaecunque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam nunquam securam huius mali, indemnem tamen, & toties defunctam metu, magna strage vastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieq. stant etiam quae relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, vt sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque priuatim multa, publice nihil amisit, leuiter ingenti malo perstrictae. Villae vero praeruptae passim sine iniuria tremuere. Adijciunt his sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: motae post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum vt causas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruẽs casus. Quaerenda sunt trepidis solatia & demendus ingẽs timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimae labant? Si, quod vnum immobile est in illo, fixumque vt cuncta in se intenta sustineat, fluctuat? Si, quod proprium habet terra, perdidit, stare: vbi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quò solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Cõsternatio omnium est, vbi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc praeceps quisq. se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitae sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid ibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, vbi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: praeruptae altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas caeli, subterraneae domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille caelestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Nunquam fulmina populos peruSSerunt. Pestilens caelum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissime patet, ineuitabile, auidum, publice noxiũ. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesq. subuertit: & modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse, sed supra nobilissimas vrbes, sine vllo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & e viuorum numero viui auferuntur, tanquam non omne fatum ad eundem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiae suae natura praecipuum, quòd cum ad exitum ventum est, omnes in aequo sumus. Nihil itaq. interest,

terest, vtrum me lapis vnus elidat, an monte toto premar: vtrum supra me domus vnius onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere expirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest mea, quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa vbique tantundem est. Proinde magnum sumamus animum, aduersus istam cladem, quae nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniae renuntiauere, quiq. post hunc casum emigrauerunt, negantq. se vnquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, haec nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum condicio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quae in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunemq. ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege, Nihil ita, vt immobile esset, natura concepit. alia temporibus alijs cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc haec domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc haec pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quaecunq. est ista vis mali quae incurrit: nunc Campaniam laesit. Circuit fatum, & si quid diu praeterijt, repetit. Quaedam rarius solicitat, saepius quaedam. Nihil immune esse, & innoxium sinit. Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur, vrbes oraeq. terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunae, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, id ipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neq. enim Campaniae illud aut Achaiae, sed omnis soli vitium est, male cohaerere, & ex causis pluribus resolui, & summam manere, partibus ruere.

CAP. II.

Quid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce vndique timenda denuntio. Nego quicquam esse quietis aeternae: quod & perire non possit, & perdere. Ego verò hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus excutit. imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaq. generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est:

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quàm leuibus causis discutiamur. Nó cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt, Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, non magna molitione perdéda. Sine dubio id vnű periculi satis esset, quod tremunt terrae, quod subito dissipantur, ac superposita deducunt, Magni se aestimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitati suae conscius timere pituitam: ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi caelum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliua suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne aestus, maiore quàm solet cursu, plus aquarum trahens superueniat: cum quosdam strangulauerit potio, male lapsa per fauces? Quàm stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quàm ipsa mortalitas. Nullum autem omnium istorum quae extrinsecus terrent, quàm quòd innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quàm ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quàm timere mutationem aut subitos montium lapsus, & irruptiones maris extra littus eiecti: cum mors vbiq. praestò sit, & vndique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeo non debent nos ista confundere, tanquam plus in se mali habeant, quàm vulgaris mors: vt contra, cum sit necessarium è vita exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuet. Necesse est mori vbicumque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vlla iactetur iniuria: supra me quandoq. erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors lenior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me vult iacere in ignobili loco? si mihi inijcit sui partem? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, mihi, caelo cecidisse velim.

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso, non quia fas est optare publicam cladem: sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoq. videre mortalem.

CAP. III.

Illud quoq. proderit praesumere animo, nihil horum deos facere: nec ira numinum, aut caelum concuti, aut terram. Suas ista causas habent: nec ex imperio saeuiunt, sed ex quibusdam vitijs, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus uerum, omnia terribilia sunt: utpote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido

mido est maior. Quare autem quicquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius negligentiae poenas, tanquam nouis territi: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus & quidem publice, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeque magis illae actae in transuersum faces, & caeli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellae per diem visae, subitique transcursus ignium, multa post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit causa, nescire, non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, causas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neq. enim illo quicquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

CAP. IIII.

QVaeramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat & alias interuallum ruinae suae diu seruet, alias cito comprimat: nűc amnes magnitudinis notae conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesq. nonnunquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per saecula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Haec ex quibus causis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operae? quo nullũ maius est, nosse naturam. Neque enim quicquam habet in se huius materiae tractatio pulchrius, cum multa habeat futura vsui, quàm quòd hominem magnificentia sui detinet: nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant haec: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, vt quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an aetas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adiecerit.

CAP. V.

CAusam qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu putauere: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis causam esse dixerũt: sed non liquere, quae esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturae latebras dimouere, nec contentum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaq. veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantũ re omniũ maxima atq. inuolutissima, in qua etiam cum multũ actum erit, omnis tamen aetas quod agat inueniet, sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuere principia.

CAP. VI.

IN aqua causam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue magnum mare, siue alterius naturae, simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, vnda sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium, & graue his aquis quas premit. Superuacuum est reddere causas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in causa, quibus hic orbis agitatur, quòd in omni maiore motu erumpunt fere noui fontes: sicut in nauigijs quoque euenit, vt si inclinata sunt, & abiere in latus, aquam sorbeant, quae in omni onere eorum quae vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: nunquam enim nauis dimidia iactatur. nunc vero non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, vt quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aquae erũpunt? Primum omnium saepe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa vnda prorumperet, à lateribus terrae circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quoties nauigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad vltimum non tã exigua fieret quàm dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

CAP. VII.

QVidam motum terrarum aquae imputauere: sed non ex eadem causa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per aestatem ingẽtes aquas inuehit. Hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmatiens impetus cohibens, & Europã Asiamque disterminans, alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adijce nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, & ex occulto amnes vomẽtia,

tia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorũ vires quàm repentinae, quàm breues. Omnis haec aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illic quoque aliae vasto cursu deferũtur, & in praeceps volutae caduntialiae languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, vbi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, vt aliquam regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec vltra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terrae sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantundem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quòd superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aer creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulauere, & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

CAP. VIII.

NOn quidẽ existimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorũpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quòd origo humoris inclusa est? Age, cũ vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paulatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: vtique enim videas emergere iterum, non minorem eo, qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratũ poetis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amoenissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili aestiua inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex inuimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Caesar vt aliarũ virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cum à Rege Aethiopiae instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent: Ad vlteriora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolae nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitae aquis herbae sunt, & aquae nec pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis illam, quicquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare tanto impetu possint.

CAP. IX.

IGnem causam motus quidam, & quidem non eandem iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili paene ex causa & aera concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aera, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubiũ, cursuque elisi aeris emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quaerens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad caelum, aut vi atque iniuria fecit. Alij in igne causam quidẽ esse, sed non ob hoc iudicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quaeque consumat. Quae si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quae subiectis adminiculis destitutae labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu nutauere, super ea se, quae superstunt, stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quoties incendio pars ciuitatis laborat, cum exustae trabes sunt, aut corrupta, quae superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. X.

ANaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere, quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quicquam tutum à senectute est. Haec solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in aedificijs veteribus quaedã non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quàm virium: ita in hoc vniuerso terrae corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutae cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim vtique magnum sine motu eius, cui haesit, abscinditur) deinde cum deciderunt, solido exceptae resiliunt, pilae more, quae cum cecidit exultat, ac saepius pellitur, toties à solo in nouũ impetum missa. Si verò in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eijcit.

Qui

CAP. XI.

QVidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi sua spiritũ intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quàm mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quicquid pulsauerit, agitat.

CAP. XII.

SPiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur, deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & inquantũ aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quaerens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terrae, spiritu luctante, & fugam quaerente, moueantur. Itaque cum terrae motus futurus est, praecedit aeris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quae concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamuis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aer stetit. Quid ergo? Nunquam flante vento terra concussa est? Admodũ raro duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet. quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiorem aera agitet, alter inferum?

CAP. XIII.

IN hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, vt Graecis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine labore. Quid vtrique placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est è terra, quae modo arida est, modo humido mixta. Haec ab infimo edita, & inquantũ potuit, elata, cũ vlteriorem locũ in quem exeat non habet, retro fertur, atq. in se reuoluitur: dũq. rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiae maxime coluit, & rerum naturae inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt: eo frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico, verum est: sed vtrunque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus: quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora peruenit, & eo se quãtum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessario congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem e contrario euenit, cum vis maior frigidi illata in cauernis est. Quicquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriusque natura concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quaeque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, vt ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt: desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus commeat, concutitur.

CAP. XIV.

SVnt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia causa, quàm Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quaedam angustiora animae receptacula, per quae nihil amplius quàm meat: quaedam patentiora, in quibus colligitur, & vnde diuiditur in partes. Sic hoc totũ terrarum omnium corpus, & aquis, quae vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quàm animam vocauerit, peruium est. Haec duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum seruat, vbi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terrae quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussae manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut aegri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, & quassante venas suas: nec, vt illi paulo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est, quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari aequalitate discurrit. Vide ergo, nunquid intret in illam spiritus ex circumfuso aere: qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aere. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus illic furit, & huc atque illo circumagitur, aliaq. deijcit, alia intercidit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepat quamuis in obstructa, & quicquid intrauit, vi sua diducat & dissipet, tũc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cum dedit in ipsam, qua illum emisit, cauernam fundamento spoliata considit.

CAP. XV.

Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit. Alicubi diduxit, quicquid superne terreni erat aqua: alia torrentes exedere, alia aestibus magnis dirupta patuere. Per haec internalla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul reditumque praecluso, voluatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementem reuerberat.

CAP. XVI.

Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiã saxis mortuisque corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus, & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersas foueret, quasdam summa receptas parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animae, tam multa, tam varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc caelum, quod igneus aether, mundi summa pars claudit, omnes hae stellae, quarum iniri non potest numerus, omnis hic caelestium coetus, & (vt alia praeteream) hic tam prope à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec vllo alio scilicet, quàm halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animae, quam per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, vt non multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur, & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffecturi in tot caelestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubiũ, quin multum spiritus lateat intus, & caeca sub terra spatia aer latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id saepe moueatur, quod re mobilissima plenum est. Nunquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quàm aer, & tam versabile & vagatione gaudens?

CAP. XVII.

Sequitur ergo, vt naturam suam exerceat, & quod semper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter, quàm ille poetae

pontem indignatus Araxes.

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressere venientem, tunc impetum mora quaerit: & quo plura opposita sunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quae à tergo superuenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum his quae iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: saepe enim cum terrae motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: vt traditur factum eo terraemotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonij, in ipsis quaestionum naturalium causis. Inuenies & apud alios auctores, hiasse vno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. XVIII.

Maxima ergo causa est, propter quam terra mouetur, spiritus natura citus, & locum e loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superueniens causa solicitat, compellitque & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & vndique obsistitur, tunc

magno cum murmure montis

Circum claustra fremit,

quae diu pulsata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso terraemotu raritate facta, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcunque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum sibi parat, indomita naturae potentia liber, vnque concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus vero inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras

Imperio premat, ac vinclis & carcere frenet.

Sine dubio poetae hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id, quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est. Omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumẽtis, per quod appareat, motum effici spiritu, quòd corpora quoque nostra non aliter tremunt, quàm si spiritum aliqua causa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & venis torpentibus

tibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deijcitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. Cum aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quae suo vigore tenebat, deficiens concutit, quicquid integer tulerat.

CAP. XIX.

Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiae loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones praeterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quae improbamus, damnare potius, quàm praeterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leniter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aera suum: quem simul alius superne incidens perculsit, agitat non aliter, quàm illa de quibus paulo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.

CAP. XX.

Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quae retuli, in causa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terrae concaua est & in hanc aquae magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est, & capere se desijt, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum, per quae & in quae cadit. Si vero cum iam rapi coeperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime tendit, exagitat. Praeterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altius sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonnumquam impellit vndas, & si vehementius institit, eam scilicet terrae partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnunquam in coacta itinera coniectus, & exitum quaerens, mouet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quàm vt possit excludi, & vehementior, quàm vt sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse causas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cum sit arduum, de ijs quae coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, vt ait, potest terram mouere aqua si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desiit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spiritus. Fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere, agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terrae velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa vsque perfertur: nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem, quàm spiritum.

CAP. XXI.

Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quae vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquae si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & nouos montes subrectos extollere, & insulas non ante visas in medio mari ponere. Therasiam nostrae aetatis insulam, spectantibus nautis in Aegaeo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posidonio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine causa tremorem terrae dixere maiores, qui vtrique dissimilis est. nā nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ij motus inter se sint, causae eorum diuersae sunt.

CAP. XXII.

Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotae maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cum petra è latere montis abrupta cecidisset, aedificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quae impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem cauernam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commouetur omne tectum cauatae vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quae religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per aeuum diminutio vsque eo infirmat illa,

quae

quae quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa praecipitata rupes, quicquid ab imo repercussit, non passura consistere, succutit. Et ruere omnia visa repente, vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras haec erit causa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII.

RAra terrae natura est, multumque habens vacui, per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Haec placet & alijs, vt paulo ante retuli, causa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen aeternum, quod nulla virtus, nulla bellorũ felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciae vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quae fecit nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersae sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictũ est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi a tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissime mari apposita vexantur, & inde Neptuno haec assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Graecas didicit, scit illum apud Homerum ἐνοσίχθων vocari.

CAP. XXIV.

SPiritum esse huius mali causam, & ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus, vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpasve, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc, quòd motus non in summo terrae, circave summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundae maria iactantur, motis scilicet his, supra quae fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Immo, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terrae simile quiddam nostrae affectionis, sed non ex simili causa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nõnunquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testib. opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri.

CAP. XXV.

CVm spiritus magna vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, coepitq. rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quae latet, saepius percutit, supra quae vrbes interdum sitae sunt. haec nonnunquam adeo concutiuntur, vt aedificia superposita procumbant: nonnunquam in tantum, vt parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum subteruacantem locum, totaeque vrbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis credere, aiunt, aliquando Ossam Olympo cohaesisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam vnius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quae sine exitu stagnauerãt aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna multa titubarent. Nunc exiguae partes laborant, nec vnquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis vrbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetisse? Cum laborauit Aegium, tam propinquas illi, Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quae duas suppressit vrbes, Helicen & Burin citra Aegium constitit. Apparet ergo in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacãtis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI.

POteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Aegyptum nunquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quòd ex limo tota concreuerit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata velis potest, sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahẽs, & eum subinde apponens prioribus terris, Aegyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidũ arescẽte limo: quo pressa erat &

sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quicquam inane interuenire poterat, cum solido liquidum, ac molle semper accederet. Sed mouetur & Aegyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt, non moueri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia quibus denuntiata est duarum vrbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabilia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concauas rupes & saxa peruia, quae dent deprehenso aeri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa haec esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adijce nunc, quòd omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare, & agitatur. Tyros & ipsa tam mouetur, quàm diluitur. Hae fere causae redduntur, propter quas tremit terra.

CAP. XXVII.

QVaedam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alio latent. At aer ipse, qui vel terrarum culpa, vel pigritia, & aeterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert noua genera morborum. Quid, quod aquae inutiles pestilentesque in abdito latent, vt quas nunquam vsus exerceat, nunquam aura liberior verberet? Crassae itaque, & graui caligine sempiternaq. tectae nihil nisi pestiferum in se & corporib. nostris contrarium habent. Aer quoque qui admixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cum emersit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quae pestilentia incurrere solet, quo auidiora sunt, aperto caelo plurimum vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues vero mollioris naturae, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diri aeris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominib. si maior exijsset: sed illum copia aeris sinceri extinxit, antequam vt ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. XXVIII.

MVlta autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quòd tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, vt boni, ita mali semina. Quid, quòd pluribus Italiae locis per quaedam foramina pestilens exhalatur vapor, quem nō homini ducere, non ferae tutū est? Aues quoque si in illum inciderint, antequam caelo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quàm per vim elisae fauces tument. Hic spiritus quandiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiae habet, quàm vt despectantia & vltro sibi illata conficiat. Vbi per saecula conditis tenebris, ac tristitia loci creuit in vitium, ipsa ingrauescit mora: hoc peior, quo segnior. Cum autem exitum nactus est, aeternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostrae aera infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitae continuaeque mortes, & monstrosa genera morborum, vt ex nouis orta causis. Breuis aut longa clades est, prout vitia valuere. Nec prius pestilentia desinit, quàm spiritum illum grauem exercuit laxitas caeli, ventorumq. iactatio.

CAP. XXIX.

NAm quod aliquot insanis attonitisq. similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est, quid vbi publice terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non desipere. Itaque leuissima fere ingenia in tantum venere formidinis, vt sibi excideret. Nemo quidē sine aliqua iactura sanitatis expauit, similisq. furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec vsquā plura exempla vaticinantium inuenies, quàm vbi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cum dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Haec loca vi quondam, & vasta conuulsa ruina
(Tantum aeui longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaq. & vrbes
Littore diductas, angusto interluit aestu.

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & vrbiū fieri gentiumque discidium, cum pars naturae concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritur impegit, quorum mira, vt ex toto, vis est. Quamuis enim parte saeuiat, mundi tamen virib. saeuit. Sic & Hispanias à contextu Africae, mare eripuit. Sic hac inundatione, quā poetarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quae ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in qui-

in quibus nisus est per angusta. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

C A P. XXX.

Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quòd aes vnius statuae, ne solidum quidem, sed concauum ac tenue diruptum est: cum fortasse in illud se spiritus, quaerens fugam, incluserit? Illud vero quis nescit? Diductis aedificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quaedam vero parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terraemotus saepius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quae solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse aequaliter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissa parte maiore oberrabat.

C A P. XXXI.

Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque saeuitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiae deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum iam viam inuenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo viro cognitum: forte enim cum hoc eueniт, lauabatur, vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in commissuras, pauimento recedente, modo, compresso, bullire & elidi. Eundem audiui narrantem, vidisse se molles materias, mollius crebriusque tremere, quàm natura duras.

C A P. XXXII.

Haec, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas causas. Illa nunc quae ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra fortiores fieri, quàm doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quàm à bonis artib. quàm à contéplatione naturae. Quem enim non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula expectant. Fluminib. & terris, & magnis naturę partibus petimur. Ingenti itaque animo mors prouocanda est, siue nos aequo vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quàm minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculae dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leuiter offensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animae. Hanc qui contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitauerint venti, etiam si aestus aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus aspiciet fulminantis caeli trucem & horridam faciem: frangatur licet caelum, & ignes suos in exitium omnium in primis suum misceat, securus aspiciet ruptis cõpagib. dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus & fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me, quàm sint magna quibus pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, si despicere fortunam supervacua promittentem, leuia minitantẽ, si volumus tranquille degere, & ipsis dijs de felicitate controuersiam facere, anima in expedito est habenda. Sine illã insidiae, siue morbi petent, siue hostium gladij, siue insularum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terrarum, siue vasta vis ignium, vrbes agrosque pari clade complexa, quum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quàm exeuntem hortari, & cum bonis ominib. emittere? vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quaestio. Facis quod quandoque faciendum est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quae genuit, expectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terrae, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incẽdia regiones vrbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non pestilentia, & ardentes promiscue, communes populis cadentib. rogi. Istud leue est. quid timemus? Graue est. potius semel incidat, quàm semper impendat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiantur quae quatiunt, & in iniuriã nostrã non sine sua veniunt? Helicen Burinq. totas mare accepit: ego de vno corpusculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quae nouimus, quae in nostram notitiam memoria litteris seruata perduxit. Quàm multa alia alijs locis mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? immo cum sciam omnia esse finita? Ego vltimum suspirium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcit, inquietat, ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quae omnia feres constanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horae sunt quas perdimus. Puta dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? fluit tempus, & auidissimos sui deserit. Nec quod futurum est, meum est, nec quod fuit. In puncto

 fugientis

fugientis temporis pendeo: & magni est, modicum fuisse. Eleganter Laelius ille Sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitae condicionem & sortem temporis semper alieni, quòd annos annumeramus omissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tua? Mors naturae lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: vt si ita tulerit, possis illi vel obuiá exire.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM

LIB. VII. ET VLTIMVS,

In quo agitur de Cometis.

CAP. I.

NEmo vsque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod è caelo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, vt nos quotidiana, etiam si admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitae prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque coetus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non conuocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in caelo est. Sol spectatorem nisi cum deficit, non habet. Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. Tunc vrbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa maiora sunt, quòd sol totidem (vt ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quòd à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quòd sidera abscondit: quòd terras, cum tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fouet: quòd lunam nunquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Haec tamen non annotamus, quamdiu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut praeter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis noua, quàm magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus, & insolitae figurae ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduenticio quaerit: ignarus, vtrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues praedicent. Sciscitátur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quaesierit, aut didicerit vtilius, quàm de stellarum siderumque natura: vtrum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quaedam terrenaque corpora, quae per igneos tractus labentia inde splendorē trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto iam mundus turbine suo dissipasset.

CAP. II.

AD haec inuestiganda proderit quaerere, num Cometae eius condicionis sint, cuius superiora. Videntur enim cum illis quaedam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamuis spargantur & longius exeant, faciem. aeque enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si vero nihil aliud sunt quàm purus ignis, manentq. mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo caeli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, vtrum mundus terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec caeli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, vt sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos.

Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices seruent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua haec caelestium obseruatio est, & nuper in Graeciam inuecta.

CAP. III.

Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quae currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab Aegypto hos motus in Graeciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Aegyptios quidem, quibus maior caeli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Aegyptijs collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non praetermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. Duo certe, qui apud Chaldaeos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldaeis, tenerique cursus eorum. Epigenes contra ait, Chaldaeos nihil de cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aeris concitati & intorti.

CAP. IV.

Primum ergo, si tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimũ virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Haec cum proxima signa Marti premit, aut in Lunae viciniam transit, aut in solis incidit radios, natura ventosa & frigida contrahit pluribus locis aera, conglobatque. Deinde si radios solis assumpsit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Praeterea, inquit, aliam materiam habẽt fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi euaporatio, splendores tantum caeli citra ictum minaces monet. Illa autem calidior sicciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero & faces, quae nullo alio inter se quàm magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in se globus aliquis aeris clausit, quem turbinem dicimus, quacumque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quae tamdiu durat, quamdiu mansit aeris illa complexio, humidi intra se terreniq. multum vehens.

CAP. V.

Vt à proximis mendacijs incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur, Ideoque arbusta radicitus vellit, & quocunq. incubuit, solum nudat: siluas interim & recta corripiens, inferior fere nubibus, vtique nunquam altior. At contra trabes editior caeli pars ostentat. Ita numquam nubibus obstiterunt. Praeterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec praeteruolant, vt faces, sed commorantur, & in eadem parte caeli collucent. Charimander quoque in eo libro quem de cometis composuit, ait Anaxagorae visum, grande insolitumque caelo lumen magnitudine amplae trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse. Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometen fuisse: ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore cum iam minus flagraret, redditam suam Cometae faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna, quae notarentur: nihil tamen magis, quàm quòd vt ille fulsit in caelo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Nunquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habetis differentiam, quòd ijs continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam aequalem habent, nec vllo loco intermissam aut languidam, in vltimis vero partibus coactam: qualem fuisse illam, quam modo retuli, Callisthenes tradit.

CAP. VI.

Dvo, inquit Epigenes, Cometarum genera sunt. Alij ardorem vndique effundunt, nec locum mutant: alij in vnam partem ignem vagum in modum comae porrigunt, & stellas praetermeant: quales duo aetate nostra visi sunt. Illi priores criniti, vndique etiam immoti, humiles fere sunt, & eisdem causis quibus trabes facesque conflantur, & ex intemperie aeris turbidi, multa secum arida humidaque terris exhalata versantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aera, plenũ alimentis idoneis igni. Deinde pro pellere ex nitido, ne ex aliqua causa refluat rursus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eundem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire. Pluuiae quoque, & alia tempestatum genera, ad praescriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, qua fiunt ignes turbine eiecti. Hoc vnum interest, quòd illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, ij de terra in superiora eleuantur.

CAP. VII.

Aduersus haec multa dicuntur. Primum si ventus in causa esset, nunquam cometes sine vento appareret. Nunc autem & quietissimo aere apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet. Et si vento inciperet, cresceret vento: eoque esset ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aeris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in sublime non peruenit, Cometae autem visuntur supra quàm ventis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa praetereunt. Hos ait ex eisdem causis fieri, quibus illos, quos

dixit humiliores. Hoc tantum interesse, quòd terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora caeli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper ageretur, quò ventus hic nititur. Atqui varie concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilonis illos impetus à terris in altum leuaret, alijs ventis non orirentur Cometae. atqui oriuntur.

CAP. VIII.

ILlam nunc rationem eius (vtraque enim vtitur) refellamus. Quicquid humidi aridique terra efflauit, cum in vnum coit, ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quicquid intra se comprehendit, cursu suo accendit, & leuat in altum: ac tam diu manet splẽdor ignis expressi, quàm diu alimenta sufficiũt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior est: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, &(vt Sallustij vtar verbis) verticosus: Cometarũ autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non, vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuse nec tumultuose eunt, vt aliquis credat illos causis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiam si vertices isti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in altum exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubilum vis est. Cometas autem immixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo verisimile non est, in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quo maior est, maturius corrumpitur.

CAP. IX.

VTrumlibet itaque eligat: aut vis leuis tam alte peruenire non poterit, aut magna & cõcitata citius ipsa se franget. Praeterea humiliores illi Cometae ob hoc (vt putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neq. enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Haec diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus conuolutatus est, nouissime vni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellae quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum venerunt, remittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Praeterea violentius celeriusque in terra, circaque eam voluitur: quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adijce nunc, quòd etiam si in summum pertenderet, vbi sideribus iter est, vtique ab eo motu, qui vniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum coniecta vis dissiparetur, & terrae solida fortisque compages, nedum particula aeris torti.

CAP. X.

PRaeterea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est, quàm in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quae rapit caelum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et vt des eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille diuinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque supra lunam meantium motus irreuocabilis est: nec haesitat vsquam, nec resistit, nec dat vllam nobis suspicionem obiectae sibi morae. Fidem non habet, turbinem violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, praebere nobis opinionem speciemque sideris longi. Atputo tale esse debet, quale est id, quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columnae modo circumagentis se voluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & disiectus, minimeque similis in orbem coacto.

CAP. XI.

EPigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis praesumendum est, Cometas non in vna parte caeli aspici, nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quàm in occasu, frequentissime tamen circa Septentrionem. Forma eis non est vna. Quamuis enim Graeci discrimina fecerint eorum, quibus in morem barbae flamma dependet, & eorum qui vndique circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti eiusdem notae sunt, Cometaeque rectè dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formae, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non conuenit: sed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorẽ, & crines aut in interiora deductos, aut in latera diuisos. Sed siue

siue sint aliquae differentiae illorum, siue non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometae. Illud vnum constare debet, praeter solitum aspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorũ haec placet ratio, cum ex stellis errantibus, altera se alteri applicuit, confuso in vnum duarum lumine, faciẽ longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum euenit, cum stella stellam attigit, sed etiam cum appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est, illustratur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit.

CAP. XII.

His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellae vestigium venit. Et Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit. Nec tamen propter hũc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit, alioquin annis omnibus fieret. Omnibus enim aliquae stellae in eodem signo simul sunt. Si Cometam faceret stella stellae superueniens, momento esse desineret. Summa enim velocitas transeuntiũ est. Ideo omnis siderum defectio breuis est: quia cito illas idem cursus, qui admouerat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus, cum obscurari coeperint, liberari. Quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus? Atqui Cometae senis mensibus manent, quod non accideret, si duarum stellarum conuentu gignerentur. Illae enim diu cohaerere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Praeterea ista nobis vicina videntur, ceterum interuallis ingentibus dissident. Quomodo ergo potest altera stella vsque ad alteram stellam ignem mittere, ita vt vtraque iuncta videatur, cum sint ingenti regione diductae? Stellarum, inquit, duarum lumen miscetur, & praebet vnius speciem. Nempe sic, quemadmodum rubicunda fit nubes solis incursu, quemadmodum vespertina aut matutina flauescunt, quemadmodum alterne arcus solis visitur. Haec omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarum vicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Praeterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed extingueretur cito: sicut coronae, quae solem lunamve cingunt, & intra breuissimum spatium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseuerat. Si quid esset tale, à quo mediũ inter duas stellas spatium confunderetur, aeque citò dilaberetur. Vtq. non in tantum maneret, quantum morari Cometae solent. Stellis intra signiferum cursus est, hunc gyrũ premunt: at Cometae vbique cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quàm locus vltra quem non exeant.

CAP. XIII.

Aduersus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum stellas quinque discurrere, sed solas obseruatas esse. Ceterum innumerabiles ferri per occultũ, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum positionem talem, vt tunc demum, cum ad extremam eorum venere, visantur. Ergo intercurrunt quaedam stellae, vt ait, nobis nouae, quae lumen suum cum stantibus misceant, & maiorem quàm stellis mos est, porrigant ignem. hoc ex his quae mentitur, leuissimum est: tota eius narratio mundi, mendacium impudẽs est. Nam si illi credimus, summa caeli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassique corporis, quod atomi congestae, coaceruataeque fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita compacta, vt solui vitiarique nõ possit. Habet tamen spiramenta quaedam, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque haec quae praeter consuetudinem apparẽt, influxerunt ex illa vtraque mundi iacente materia. Soluere ista quid aliud est, quàm manum exercere, & in ventum iactare brachia?

CAP. XIV.

Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem caeli. Quid fuit, quod illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret. Deinde quod tantae crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent grauia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, vt tanta vis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur. nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia praecipitatio eius aeterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aere staret. Fertur, inquiunt, semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine vllo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Praeterea nihil te adiuuat ista stellarum passim euntium turba. Nam quo plures fuerint, saepius in alias incident: rari autem Cometae, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quòd testimonium dicet contra te omnis aetas, quae talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit?

CAP

CAP. XV.

Post mortē Demetrij Syriae regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paulo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paulatim magnitudo eius districta est, & euanuit claritas. Nouissime autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, vt tantum corpus efficiant? Mille in vnum licet congreges, nunquam hunc ambitū solis aequabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se diffuditque, & vsque in aequinoctialem circulum venit, ita vt illam plagam caeli, cui lactea nomen est, in immensum extentus aequaret. Quot ergo conuenisse debēt erraticae, vt tam longum caeli tractum occuparent igne continuo?

CAP. XVI.

Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quae approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus vero nō religiosissimae fidei, saepe decipitur, saepe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cum Helicen & Burin ortu suo mersit, ait illum discessisse in duas stellas: quod praeter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

CAP. XVII.

Apollonius Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunae. Talis illi forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec ēst quod putemus, eundem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Caesare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulij, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emersit. Multi varijque sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: alijs rubor est sine vlla luce: alijs candor, & purum liquidumque lumen: alijs flamma, & haec non sincera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quae clariora, cum descendere, sunt, maioraque ex loco propiore visuntur: minora, cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

CAP. XVIII.

Aduersus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometae enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiāt extingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur. Si erraret Cometes, esset q. sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Nunquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem vlteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

CAP. XIX.

Zenon noster in illa sententia est: congruere iudicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis existere imaginem stellae longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem cohaerentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

CAP. XX.

In hac sententia sunt plaerique nostrorum: nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modo caelum ardere, modo,

Longos à tergo flammarum albescere tractus:

modo faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aeris attriti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quàm consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnae, clypeique flagrantes, aliaeque insigni nouitate flammae: quae non aduerterent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad haec stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aere & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando la-

cuna cedentis retro aetheris patuit,& vastum in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?
medium video discedere caelum,
Pallentesque polo stellas.
quae aliquando non expectata nocte fulserunt,& per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est,quare alieno tempore apparent,quas esse,enam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus,quòd obscurantur radijs solis: quo deficiente,quendam Cometen apparuisse,quem sol vicinus obtexerat,Posidonius tradit. Saepe autem cum occidit sol,sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur,& ideo aspici non potest. Cometae autem radios solis effugiunt.

CAP. XXI.

PLacet ergo nostris,Cometas,sicut faces,sicut tubas,trabesque,& alia ostenta caeli, denso aere creari. Ideo circa Septentrionem frequentissime apparent,quia illic plurimum est aeris pigri. Quare ergo non stat Cometes,sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retroiens ipse descendit, in aera quoque, si dextram laeuam que premit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec vt stella procedit, sed vt ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito extinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu laetissimo vidimus, spectandum se praebuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septentrione in verticem surgens, Orientem petijt semper obscurior: hic ab eadem parte coepit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quae prosecutus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eandem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illae ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CAP. XXII.

EGo nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter aeterna opera naturae. Primum quaecunque aer creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aere aliquid idem diu permanere, cum ipse aer nunquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quàm in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrunque varius: nubesque illi familiarissimae, in quas coit, & ex quibus soluitur, modo congregantur, modo digeruntur, nunquam immotae iacent. Fieri non potest, vt ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter haereat, quàm quem natura, ne vnquam excuteretur aptauit. Deinde si alimento suo haereret, semper descenderet. Eo enim crassior aer est, quo terris propior: nunquam Cometes in imum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhaesit, & quam depascitur.

CAP XXIII.

NVllis ignibus ordinarijs & caelestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometae alij fecerint, nescio: duo nostra aetate fecerunt. Deinde omne quod causa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in unum valent ictum: sic quae transuersae dicuntur stellae & cadentes, praeteruolant & secant aera. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus aeternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliqua causa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aeris vitio: nunc amplius adijcio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aere expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emetitur spatium suum: nec extinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis vnum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe haec ipsa sidera, quae sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quae in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte caelum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, vt in hunc tamen parte aliqua sui incidat, quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP. XXIIII.

VIde ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, vt in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnam deterat semitam, caeteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quae noctem decore vario distinguunt, quae aera minime vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum observatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quae esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam vbi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quendam, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius in

corpo-

corporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, vt adhuc ipse se quaerat.

CAP. XXV.

Qvid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Graecia

stellis numeros & nomina fecit.

Multaeque hodie sunt gentes, quae tantum facie nouerint caelum, quae nondum sciant cur luna deficiat quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quae nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris aeui diligentia. Ad inquisitionem tantorum aetas vna non sufficit, vt tota caelo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non aequa portione diuidimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quae se ingerunt nobis, quae alio atque alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini vespertinique ortus sint, quae stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modo coepimus scire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui vllam stellam aut supprimere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare caelestibus, nec auerti: prodeunt omnia: vt semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc aeternum irreuocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quae nunc tenor & aequalitas seruat.

CAP. XXVI.

Qvid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulorumque sic positorum, vt certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamuis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometae partibus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti simus inuentis: aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, vlteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splēdor excurrit, & in crines dispergitur. Per interualla ignium, non per ipsos vides. Stellae, inquit, omnes rotundae sunt, Cometae porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, vt ceterorum siderum, globus est. ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum sol radios suos longe lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior, quàm ceterorum siderum apparet.

CAP. XXVII.

Qvare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat, cum accipiat à sole? Quare modo rubeat, modo palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cum à conspectu solis excluditur. Dic mihi, quare omnes stellae inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas aeternos esse & sortis eiusdem, cuius cetera, etiam si faciem illis non habent similem. Quid porro mundus ipse, si consideres illum, non ne ex diuersis compositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras aestibus torreat? in aquario astringat hiemem, flumina gelu claudat. Et hoc tamen & illud sidus eiusdem condicionis est, cum effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extollitur, libra tardissime emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturae est: cum illud exiguo tempore ascendat, hoc diu proferatur. Non vides, quàm contraria inter se elementa sint? grauia & leuia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quàm simillima sit illa, quae tricesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quae intra annum tenisit sedem suam. Non ad vnam natura formam opus suum praestat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora aliis fecit. Alia validiora, alia temperatiora: quaedam autem eduxit à turba, vt singula & conspicua procederent: quaedam in gregem misit. Ignorat naturae potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod saepius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quàm vt fortuitam putes, siue amplitudinem eorū consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quàm ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

CAP. XXVIII.

Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denuntiat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futurae pluuiae,

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos:

aut quomodo indicium est saeuituri maris, si marinae

In sicco ludunt fulicae:notasque paludes
Deserit, atq. altam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo aequinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quae Chaldaei canunt,quid stella nascentibus triste laetumve constituat.Hoc vt scias ita esse, non statim Cometes ortus, ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit.Ex quo apparet, illum non ex proximo,quae in proximum daret signa traxisse,sed habere reposita & compressa legibus mundi.Fecit is Cometes,qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit,quae ab Aristotele Theophrastoque sunt praedicta.Fuerunt enim maximae & continuae tempestates vbique.At in Achaia, Macedoniaque, vrbes terrarum motibus prorutae sunt.Tarditas, inquit, illorum argumentum est,grauiores esse, multumque in se habere terreni:ipsi praeterea cursus.fere enim compelluntur in cardines.

CAP. XXIX.

VTrunque falsum est.De priore dicam prius.Quare quae tardius feruntur,grauia sunt?Quid ergo? Stella Saturni,quae ex omnibus iter suum lentissime efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod super ceteras est.Sed maiore,inquam,ambitu circuit, nec tardius it quàm ceterae, sed lõgius.Succurrat tibi,idem me de Cometis posse dicere,etiam si segnior illis cursus sit. Sed mendacium est,ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam caeli partem transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se.Sed quia graues sunt,inferius deferũtur. Primum non defertur, quod circumfertur.Deinde hic proximus à Septentrione motus sui initium fecit,& per Occidentem in Meridianã peruenit,erigensque suum cursum obliuit. Alter ille Claudianus à Septentrione primum visus, non desijt in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Haec sunt quae aut alios mouere ad Cometas pertinentia, aut me. Quae an vera sint,dij sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & coniectare in occulto tantum licet,nec cum fiducia inueniendi,nec sine spe.

CAP. XXX.

EGregie Aristoteles ait, nunquam nos verecundiores esse debere,quàm cum de dijs agitur. Si intramus templa compositi,si ad sacrificium accessuri vultum submittimus,togam adducimus,si in omne argumentum modestiae fingimur:quanto hoc magis facere debemus,cum de sideribus,de stellis, de deorum natura disputamus,ne quid temere,ne quid impudenter,aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur?Nec miremur tam tarde erui,quae tam alte iacent.Panaetio,& his qui videri volũt Cometen non esse ordinarium sidus,sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an aeque omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit:an omnis caeli regio idonea in qua creentur:an quacunque ire, ibi etiam concipi possint:& cetera,quae vniuersa tolluntur,cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo,quos non frequenter educit,sed in occulto mouet. Quàm multa praeter hos per secretum eunt,nunquam humanis oculis orientia?Neq. enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quota pars operis tanti nostris oculis committitur? Ipse qui ea tractat,qui condidit,qui totum hoc fundauit dedítq. circa se,maiorq. est pars operis sui,ac melior,effugit oculos,cogitatione visendus est.

CAP. XXXI.

MVlta praetera cognata numini summo,& vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris,oculos nostros & implent & effugiunt:siue illis tanta subtilitas est,quantam consequi acies humana non possit:siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est se regit,nec vlli aditũ dat,nisi animo. Quid sit hoc,sine quo nil est,scire non possumus. Et miramur, si quos igniculos parum nouimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognouimus saeculo?& quidem multa venientis aeui populus ignota nobis sciet. Multa saeculis tunc futuris cum memoria nostri exoleuerit,reseruantur. Pusilla res mundus est.nisi in illo quod quęrat omnis mundus habeat. Non semel quaedam sacra traduntur.Eleusis seruat,quod ostendat reuisentibus.Rerum natura,sacra sua nõ simul tradit.Initiatos nos credimus.in vestibulo eius haeremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud haec aetas,aliud quae post nos subibit,aspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducẽtur?Tarde magna proueniunt,vtique si labor cessat.Id quod vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, vt pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insaniat. Inuenit impudicitia nouã contumeliã sibi. Inuenit deliciarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat.Nondum satis robur omne proiecimus.Adhuc quicquid est boni moris,extinguimus leuitate & politura corporum.Muliebres mundicias antecessimus,colores meretricios,matronis quidem non induendos,viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum, non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quae virilitati fiat iniuria, vt traducatur,quia non potest exui. Alius genitalia excidit,alius in obscoenam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiae armatur. Egenus etiam,in quo morbum suum exerceat, legit.

CAP. XXXII.

MIraris, si nondum sapientia omne opus suum impleuit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus:huic oculi nostri,huic manus seruiunt. Ad sapientiã quis accedit? Quis dignam iudicat,nisi quam in transitu nouerit? Quis philosophiam,aut vllum libera-

le respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluuius interuenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiae philosophorum sine successore deficiunt. Academici & veteres & minores nullum antistitem reliquerũt. Quis est qui tradat praecepta Pyrrhonis? Pythagorica illa inuidiosae turbae schola praeceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu coepisset, extincta est. At quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis & Batilli domus: harũ artium multi discipuli sunt, multique doctores. Priuatim vrbe tota sonat pulpitum. In hoc viri, in hoc feminae tripudiant. Mares inter se vxoresque contendunt, vter det latus illis. Deinde sub persona, cum diu trita frons est, transitur ad ganeam: philosophiae nulla cura est. Itaque adeo nihil inuenitur ex his quae parum inuestigata antiqui reliquerunt, vt multa quae inuenta erant, oblitterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria incumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiscerẽt, vix ad fundum veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra & leui manu quaerimus.

Naturalium quaestionum finis.

M. ANTONII MVRETI AD LIBROS SENECAE NATVRALIVM QVAESTIONVM NOTAE.

HI libri, maximam partem, sumpti sunt ex Aristotelis Meteorologicis: quod e singulis partibus magis intelligetur. Hoc autem proemio tractatur quaestio multis contentionibus agitata apud veteres; cum duae partes sint Philosophiae, vna quae ad cognitionem ac contemplationem refertur, quam Graeci theoreticen, altera quae ad actionem, quam iidem practicen vocant: vtra alteri anteponenda sit. Et Seneca quidem theoreticen, vt pulchriorem ac diuiniorem, anteponit: quae eadem sententia est, cum aliorum, tum Aristotelis libro decimo ad Nicomachum, & septimo Politicorum: qui etiam non obscure idem confirmat libro sexto Ethicorum, vbi sapientiam prudentia superiorem facit. Et certe cum prudentia referatur ad agendum: omnis autem actio ad finem aliquem dirigatur: at cognitio expetatur ipsa per se, neque alio respiciat: ne dubitari quidem videtur posse, quin maius quiddam & sublimius sit cognitio. Immo vero, si quis vim verbi accuratius inspiciat, ea demũ vere ac proprie philosophia est. Nam cum sapientes proprie vocemus eos, qui sublimia quaedam & a vulgi captu remota intelligunt: quomodo Anaxagoram, Democritum, Thalem Milesium sapientes nominauit antiquitas: certe qui ad ea perquirenda omni studio incumbunt, quae qui tenent sapientes habentur, iĳ proprie dicendi sunt philosophari. Et quod Aristoteles ait admirationem hominibus causam ac principium philosophandi fuisse, ad hãc partem philosophiae manifesto refertur. Admirati enim homines tum certos ac definitos siderum cursus, tum ea quae in sublimi fierent, tum statas tempestatum anni varietates, aliaq. eiusmodi, causas quae quidque eorũ efficerent, curiose perquirere ac peruestigare coeperunt. Ea origo philosophiae fuit. Magnum tamen earum rerum tractatio contemptum, magnam etiam inuidiam in vulgus philosophis comparauit. Nam & meteoroleschas eos vocabant, id est, de sublimibus rebus nugantes: & Thaletem a vetula irrisum ferunt, cum in siderum contemplatione defixus in foueam decidisset: & de toto genere illud a Pacuuio dictum est:

Quod ante pedes est, nemo spectat: caeli scrutantur plagas.

& parum religiosos esse opinabantur, qui tam curiose atque anxie rimarentur ea, quae dĳ hominibus tecta atq. abdita esse voluißent. Itaque Socrates vsus notißimo dicto, quae supra nos essent, nihil ad nos attinere, philosophiam a rebus occultis & a natura ipsa inuolutis, vt ait Varro apud Ciceronem auocauit, & ad vitam communem adduxit, vt de virtutibus ac vitiis, omninoq. de bonis rebus & malis quaereret. Qui etiam dictitabat, vno Homerico versu summam totius philosophiae contineri:

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

Omnes

Omnes autem illas quaestiones, quomodo imbres, grandines tonitrua fierent, stultas & inutiles esse dicebat, vt aperte constat e libro primo commentariorum Xenophontis. Ex quo facile intelligitur omnia illa quae impudenter & malitiose Aristophanes in nebulis aduersus Socratem deblatterauit, non falsa modo, sed a Socratis ingenio ac moribus alienissima fuisse. Nos, his omissis, Senecam, vt institimus, excutiamus, & vt maculae, quas ei aliorum negligentia aspersit, per nos aliqua ex parte eluantur, operam demus.

Quae vniuersi materia sit.] *Vna omnium materia est a parente omnium Deo ex nihilo condita.*

Quis auctor aut custos.] *Idem & auctor & custos Deus.*

Quid sit Deus.] *Hoc maius est, quam vt ab homine aut quaeri debeat, aut percipi possit.*

Totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat.] *Et perpetua sui cognitione fruitur, & humana respicit, vt qui propter hominem alia condiderit omnia.*

Faciat quotidie aliquid an semel fecerit.] *Quae semel fecit, semper conseruat: quod ipsum genus quoddam perpetuae productionis est.*

Pars mundi sit an mundus.] *Neutrum; neque enim opifex opus suum, aut operis sui pars est.*

Liceat illi hodieque.] *Licet Deo quicquid libet. Ipse autem non mutatur: sed perpetuo idem est: etsi nobis interdum, propter imbecillitatem nostram, mutari videtur.*

An vt cibos & potiones percolare?] *Haec est quam charadrij vitam vocat Plato in Gorgia: vbi vetus scholion habet charadrium esse auiculam, cuius aspectu sanentur arquati: eius autem esse naturae, vt simul cibum & sumat & egerat.*

AD CAP. I.

AVdi quid de ignibus.] *Idem argumentum tractatur ab Aristotele libro primo Meteorologicon.*

Aristoteles quoddam genus illorum capram vocat.] *Ita loquitur, quasi Aristoteles illius appellationis auctor fuerit. Quod tamen verum non est, sed vulgo ita vocabantur: quod ostendunt illa philosophi verba. καὶ αἱ καλούμεναι ὑπό τινων δαλοὶ καὶ αἶγες. Causam autem cur caprae vocentur, hanc esse aiunt, quod in caprarum morem quasi barbulas quasdam pendentes habeant.*

Maiore impetu pulsae fulmina.] *Voces aliquot quae hic accreuerant, & sententiam corrumpebant, veteris libri nixus auctoritate deleui.*

Quaedam algentia.] *Vetus liber,* alentia. *ex quo fecerant,* calentia. *Ego* algentia *malui. Vt enim humidis sicca, sic algentia idoneis ad concipiendos ignes opponuntur. ἀτμίδα & ἀναθυμίασιν Aristoteles vocat: illam potestate aquam, hanc potestate ignem.*

Pollucis & Castoris numine.] *Celebrata ab omnibus poetis & mythologis fabula. Vide Plinium lib. ii. cap. xxxvii.*

Nam sereno quoquae caelo aliquando tonat.] *Neque tonat tantum: sed & fulmen deijcitur. Cicero:*

Aut cum terribili perculsus fulmine ciuis,
Luce serenanti vitalia lumina liquit.

Qua ipsa de re ita Iulius Obsequens. Sereno Varguenteius Pombius de caelo exanimatus. *Fortassis autem apud Senecam quoque vox caelo, delenda sit. At Plinius hunc ipsum M. Herennium decurionem ex Pompeiano municipio vocat.*

Clypei.] *Plinius.* Clypeus ardens ab occasu ad ortum scintillans transcurrit solis occasu, L. *Valerio* C. Mario Cos. *Narratur & idem ab Obsequente.*

AD CAP. II.

DIxit de capris, trabibus, facibus, ceterisque eiusmodi fulgoribus. Nunc exponit quemadmodum area siue corona fiat. Videndus Aristoteles capite tertio libri tertij Meteorologicon.

Quo die diuus Augustus.] *Plinius cap. xxviii. libri ii. Obsequens cap. cxxviii.*

Nonnunquam paulatim diluuntur & desinunt: nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur.] *Illud Aristoteles vocat μαραίνεσθαι, hoc διασπᾶσθαι: qui etiam easdem, quae hic Seneca, & ob easdem causas significari docet.*

Et tunc aquam expecta.] *Non erant in libris veteribus: eoque deleui. Addita videtur ab aliquo, ex Aristotelis sententia: qui ita scribit. Ἐὰν μὲν γὰρ μήτε καταμαρανθῇ, μήτε διασπασθῇ, ἀλλ᾽ ἐαθῇ τὴν φύσιν ἀναλαμβάνειν ἑαυτῆς, ὕδατος εἰκότως σημεῖόν ἐστι.*

AD CAP. III.

ABsoluta tractatione areae, trabis, facum, & similium, ordinem Aristotelis secutus, de arcu siue iride disputare incipit. in cuius causa reddenda Aristateleus est.

At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro.] *Veteres quidem eum noctu nunquam fieri opinabantur: sed raritas eis causa errandi fuit. Aristoteles. καὶ μεθ᾽ ἡμέραν μὲν ἶρις γίγνεται· νύκτωρ δὲ ἀπὸ σελήνης, ὡς μὲν οἱ ἀρχαῖοι ᾤοντο, οὐκ ἐγίγνετο. τοῦτο δ᾽ ἔπασχον διὰ τὸ σπάνιον. ἐλάνθανε γὰρ αὐτούς. γίγνεται μὲν γάρ, ὀλιγάκις δὲ γίγνεται. Addit id fieri tantum plenilunio: atque ita raro, vt ipse totis quinquaginta annis bis tantum id notauerit*

Ridiculis. *alij* tendiculis. *Ego veteri libro fidem habui. Est autem ridicula nomen imminutum a ridica.*

Quidam hoc genere valetudinis laborant.] *Aristoteles. οἷον ποτὲ συνέβαινέ τινι πάθος, ἠρέμα καὶ οὐκ ὀξὺ βλέποντι. ἀεὶ γὰρ εἴδωλον ἐδόκει προηγεῖσθαι βαδίζοντι αὐτῷ, ἐξ ἐναντίας βλέπον πρὸς αὐτόν. τοῦτο δ᾽ ἔπασχε διὰ τὸ τὴν ὄψιν ἀνακλᾶσθαι πρὸς αὐτόν. οὕτω γὰρ ἀσθενὴς ἦν καὶ λεπτὴ πάμπαν ὑπὸ τῆς ἀρρωστίας, ὥστε ἔνοπτρον ἐγίγνετο καὶ ὁ πλησίον ἀήρ, καὶ οὐκ ἐδύνατο ἀπωθεῖν. Sunt qui hunc Antipheronem fuisse dicant, hominem motae mentis, de quo quiddam legitur etiam in libro de memoria. Mihi hoc satis exploratum non est.*

AD CAP. V.

PVrpuram Tyriam.] *Huc referendum est illud dictum Augusti, quod his verbis a Macrobio exponitur.* Cum de Tyriae purpurae, quam emi iusserat, obscuritate quereretur: dicente venditore, Erige altius & suspice: his vsus est salibus. Quid ergo? vt me populus R. dicat bene cultum, in solario ambulaturus sum?

AD CAP. VI.

ET bibit ingens arcus.] *Hinc vrbanissime dictum est a Palinuro Plautino, qui anum, senio incuruam, bibentem videret:*

Ecce autem bibit arcus: pluet,
Credo, hercle hodie.

AD CAP. VIII.

ARistoteles ait, post autumnale aequinoctium.] *Vide Aristotelem capite v. libri iij. Meteorologicon.*

AD CAP. XIII.

SI Arato credimus.] *Arati hac de re versus hi sunt.*

Οὐ γὰρ ἔτ' ἀμφοτέρωθεν ὁμῶς περὶ μέσσον ἔχουσι.
Ἠέλιον κεῖται νεφέλαι, σχεδὸν ὠκεανοῖο
Γίγνεται ἀμβολίη, δίοδοι χειμῶνος ἐόντος.

M. ANTONII MVRETI AD LIBRVM SECVNDVM NATVRALIVM SENECAE QVAESTIONVM NOTAE.

DIsputaturus de fulguratione, tonitruo, fulmine, terrae motu, quaedam de ui & potestate aeris ei disputationi necessaria praemunit.*

Solidumne sit caelum.] *Vt significat Homerus, cum illum aheneum esse dicit.*

AD CAP. II.

ALiquid esse continuum, aliquid commissum.] *Ex hac Stoicorũ disciplina sumpta sunt, quae disputantur a Pomponio in l. Rerum mixtura D. de vsurp. & vsucapionibus.*

AD CAP. XXII.

SIcut cum duo ligna inter se diutius trita sunt.] *Lignorum attritu excitari ignem, multi graues scriptores prodiderunt. Thucydides,* ἤδη γὰρ ἐν ὄρεσιν ὕλη τριφθεῖσα ὑπ' ἀνέμων πρὸς αὑτὴν, ἀπὸ ταὐτομάτου πῦρ καὶ φλόγα ἀνῆκε. *Lucretius.*

Emicat interdum flammai feruidus ardor,
Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.

Vitruuius.] Interea quodam in loco ab tempestatibus & uentis densae crebritatibus arbores agitatae & inter se terentes ramos, ignem excitauerunt. *Inde apud veteres igniaria ex ligno: quae ex quis materis optime parentur, docet Plinius cap. xl. libri xvi. Lucianus.* αὐτοὶ δὲ τὰ πυρεῖα συντρίψαντες, καὶ ἀνακαύσαντες, ὄψον ἐκ τῶν ταρίχων ἐποιησάμεθα.

AD CAP. XXV,

QVidam negauerunt.] *Theophrastus quidem diserte scribit.* ἄνευ ὑγρότητος οὐδὲν ἐστὶ καυστόν. *Est enim humor, ignis alimentum.*

AD CAP. XXXI.

CEterum mira fulminis.] *Quaedam ijs consimilia narrat & Plinius lib. ii. cap. li. Mihi hoc contigit, vt paucis mensibus antequam Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, qui ita de me meritus est, vt perpetuo animae ipsius bene precari debeam, ex hac vita discederet, fulmen, in palatium ipsius decidens, ad mea vsque cubicula perueneri. Ibi gladij qui ad lectum vnius e famulis meis pendebat, mucronem ipsum ita colliquefecit, vt in globulum conuerterit, vagina prorsus illaesa.*

AD CAP. XXXIII.

QVorum ars in tria diuiditur.] *Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, siue euocãdorum, de qua est apud Ouidium libro tertio fastorum, & apud Plinium cap. liiii. lib. ii & alios sed illam fortassis, tanquam nimis periculosam, abiecerant. Possem multa notare ad ea quae sequuntur, de varijs generibus fulminum. Sed me, vt verum fatear, ineptiarum piget.*

M. AN-

M. ANTONII. MVRETI AD LIBRVM TERTIVM NATVRALIVM SENECAE QVAESTIONVM NOTAE.

AD PROOEMIVM.

DEus alia exaltat, alia deprimit.] *Hoc Aesopus quasi proprium Dei opus esse respondit. Et notum est illud Hesiodi,*

Ῥέα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει,
Ῥεῖα δ' ἀρίζηλον μινύθει, καὶ ἄδηλον ἀέξει
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει.

AD CAP. II.

AVt stant omnes aquae, aut fluunt, aut colliguntur.] *Prima diuiso aquarum.* Τῶν ὑδάτων τὰ μὲν στάσιμα, τὰ δὲ ῥυτά, τὰ δὲ συλλογαῖα.

Quaedam haustae foecunditatem afferunt.] *Theophrastus libro nono* περὶ φυτῶν, Ἐνιαχοῦ μὲν γάρ φασι τὸ ὕδωρ παιδογόνον εἶναι γυναιξίν, ὥσπερ καὶ ἐν Θεσπιαῖς, ἐνιαχοῦ δὲ ἄγονον ὡς ἐν Πύρρᾳ. *Plinius libro xxxi.* Thespiarum fons conceptus mulieribus repraesentat. Item in Arcadia flumen Elatum. Custodit autem partum Linus fons in eadem Arcadia; abortusque fieri non patitur. E diuerso in Pyra flumen, quod Aphrodisium vocant, steriles facit. *Solinus in capite de Sicilia.* Ibi & fontes duo. Alterum si sterilis sumpserit, foecunda fiet: alterum si foecunda hauserit, vertitur in sterilitatem.

AD CAP. V.

QVidam iudicant.] *De causa & origine fluuiorum ac fontium videndus Aristoteles cap. xiij. libri primi Meteorologicon.*

AD CAP. X.

FIunt omnia ex omnibus.] *Vide eundem Aristotelem capite quarto libri secundi* περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς.

Omnia in omnibus sunt.] *Vetus dictum Anaxagorae.* πᾶν ἐν παντὶ μέμικται.

AD CAP. XI.

IN Coryco monte.] *Plinius*, In Coryco monte amnis erupit postquam coeptus est coli.

Haemus] *Hac de re ita idem Plinius.* Nascuntur fontes decisis plaerunque siluis, quos arborum alimenta consumebant: sicut in Haemo, obsidente Gallos Cassandro, cũ valli gratia siluas caecidissent. Idem ait circa Arcadiam. *Plinius.* Et coli mouerique terram, callumque summae cutis solui, aquarum interest. Proditur certe in Creta expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia cessasse fontes, amnesque qui in eo situ multi erant. Rursus condito, post sex annos emersisse, vti quaeque coepissent partes coli.

AD CAP. XIII.

AQua, ait Thales.] *Aquam principium rerum omnium esse tradidit Thales, vt auctor est Aristoteles libro primo maiore* τῶν μετὰ τὰ φυσικά. *eandem putabant fuisse sententiam uetustissimorum poetarum, quos illi Theologos vocabant. Nam & eodem respexisse Homerum illo versu,*

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν.

& cum Odysseas ν', Neptunum ab Ioue ipso vocari facit deorum antiquissimum & optimum.

AD CAP. XIIII.

SEd hoc amplius censeo.] *Senatorium loquendi genus: cum qui sententiam dicturus erat, probabat quidem quae ab alijs dicta erant, sed addebat aliquid etiam de suo.*

AD CAP. XVI.

SEd quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt?] *Huic simile quiddam de Dodoneo fonte scriptum reliquit Plinius libro secundo.* Meridie, inquit, semper deficit: qua de causa anapauomenon vocant. Mox increscens ad medium noctis exuberat: ab eo rursus semper deficit. *Paulo post addit, fontes esse calidos contra Timauũ amnem, qui pariter cum aestu maris crescunt, minuũturve. Vide quae de fonte Comensi scribit Plinius Caecilianus epistola vltima libri quarti: quae eadem & Plinius auunculus, sed breuius, tradiderat.*

Et in aquis torpentibus situ.] *Male in alijs libris*, Facta.

Subterranei mures.] *Ita veteres libri, non, vt alij*, Vermes.

Inde, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.] *Hunc ipsum, vt opinor Theophrasti locum citat Athenaeus principio libri octaui. Plinius etiam copiosius capite lvij. libri noni.*

AD CAP. XVII.

IN mari venetur.] *Multo haec scriptura melior, quàm illa vulgata, In mari versetur.*

Vitreis ollis inclusi offeruntur.] *De his ipsis delicijs vide quae scribit Plinius libro nono.*

AD CAP. XVIII.

IAm pro putrido.] *Totus hic locus quanto melius in veteribus, quàm in vulgatis libris legatur, capio ex col latione cognosci. Ita enim scriptum est in illis. Is pro putrido iam piscis est, qui hodie eductus, & cetera. & paulo post. Vt gustare possint, nisi quem. Vox, piscem, redundat, de nullo enim tantum loquitur.*

AD CAP. XIX.

IN Caria circa Loruma vrbem.] *Ita iampridem legendum docui capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum: idque ex libro vetere, Strabone, Mela, Plinio, Ptolemaeo. Mentio eius oppidi est apud Liuium libro xxxvii.*

AD CAP. XX.

HOc habet mali Lyncestius amnis.] *Ita legendum ex vetere libro & ex historia. Theopompus ἐν Λυγκήστῳ φησὶ πηγὴν εἶναι τῷ μὲν ὕδατι ὀξίζουσαν, τοὺς δὲ πίνοντας μεθύσκεσθαι. Athenaeus libro secundo. Meminit & Vitruuius, & Plinius, & Oribasius.*

AD CAP. XXI.

IN quosdam specus.] *Noti sunt Virgiliani versus de Auerno.*

Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam super haud ullae poterant impune volantes
Tendere iter pennis. talis se se halitus atris
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat.

AD CAP. XXIIII.

DRacones & miliaria.] *Vtraque vasa sunt ad aquam calefaciendam. Dracones a figura dicti. Miliariorum & apud iuris auctores, & apud alios mentio.*

AD CAP. XXV.

CIrca Nonacrin.] *Vitruuius.* Item est in Arcadia Nonacris nominata terrae regio, quae habet in montibus e saxo stillantes frigidissimos humores. Haec autem aqua στυγὸς ὕδωρ nominatur, quam neque argenteum, neque aeneum, neque ferreum uas potest sustinere: sed dissilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere nihil aliud potest, nisi mulina vngula, qua etiam memoratur ab Antipatro in prouinciam, vbi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse & ab eo ea aqua regem necatum. *Huius aquae Herodotus, Curtius, Plinius, Plutarchus, alij eandem esse vim tradiderunt.*

Alia enim sunt, quae pota.] *Vitruuius.* Sunt Boeotiae flumina Cephisus & Melas, Lucaniae Crathis, Troiae Xanthus, inque agris Clazomeniorum & Erythreorum & Laodicensium fontes ac flumina. cum pecora suis temporibus anni parantur ad conceptionem partus. per id tempus adiguntur eo quotidie potum: ex eoque quamuis sint alba, procreant alijs locis leucophaea, alijs pulla, alijs coracino colore. *Ouidius.*

Crathis & hinc Sybaris vestris conterminus oris,
Electro similes faciunt, auroque capillos.

Νυμφόδωρος καὶ Θεόφραστός φασι, τὸν Κρᾶθιν τὸ ὕδωρ ξανθίζειν. Scholiastes Theocriti in eidyllium quintum. Vide & Plinium libri ii. cap. ciii. & capite secundo libri xxxi. ex quo intelliges, recte a me scriptum paulo infra haec uerba, In Ceronem, vbi alij legebant, In Penenion. De Xantho idem ab Aristotele traditur libro iii. de historia animalium, nisi quod pro Xantho Scamandrum vocat.

Est item noxia aqua in Thessalia.] *Meminit huius & Vitruuius libro octauo: & Plinius capite secundo libri xxxi.*

Insulae in Lydia natant.] *Vide Plinium cap. xcv. libri ii. Talem insulam paruam quidem, sed quae tamen arbores habeat, & in qua & pecudes & armenta pascantur, in via Tiburtina saepe magna cum voluptate spectaui.*

AD CAP. XXVI.

VT Nilus, cuius alias ratio reddetur.] *libro proximè sequenti.*

Sic ubi terreno Lycus.] *De Lyco, Erasino, Tigride idem & apud Plinium legitur.*

Tandem longe remoto loco.] *Locus hic foede mutilatus ab alijs, ita in uetere libro meo legitur.* Tandem longe remoto loco, non tamen dubius an idē sit, emergit. Quidā fontes certo tēpore purgamenta eiectāt. *Ego autem, qui iam pridem ita restituissem, monueram decem ab hinc annos, ita restituendum esse, capite septimo libri duodecim uariarum lectionum. Sed negligentia eius, cuius opera in eis libris, grauiter tunc aegrotus, vtebar, factum est, vt ea omnia omissa sint, quae ex uetere libro addenda erant.*

Vt Arethusa.] *Plinius libri secundi cap. ciii.*

Circa Messanam & Mylas.] *Plinius libri secundi cap. cv.*

AD CAP. XXVII.

Poetarum ingeniosissimus.] *Notanda eximia, eademque uerissima laus Ouidij, quem hodie nonnulli inepte fastidiosi contemnere audeant. Notandum etiam, quanto iudicio Seneca in eo reprehendat ea, in quibus luxurianti ingenio nimis indulsit. Haec nos in scribendo cautiores & consideratiores facere debent.*

M. AN-

M. ANTONII. MVRETI AD. LIBRVM. QVARTVM NATVRALIVM. SENECAE QVAESTIONVM NOTAE.

T omnes disputationes suas, vsitata sibi consuetudine, sermone aliquo, qui ad formandos mores pertineat condiat, de Nilo, grandine, niue, pluuiaque dicturus, elegantissimo prooemio vtitur de vitandis adulatoribus: & quantopere eorum consuetudo tum periculosa, tum perniciosa sit. In eo emendando quid praestiterim & ipse mihi conscius sum, & sciet, si quis hos libros eum antea editis conferre voluerit.

Ante villeum.] *Parum abest, quin legendum suspicer Velleum, vt intelligatur Velleus Paterculus, cuius fragmenta quaedam historiarum extant. Ille quidem certe perfrictae frontis adulator fuit.*

AD CAP. I.

QVid ita Nilus aestiuis mensibus abundet.] *De hac nobilissima quaestione multa disputat Herodotus libro secundo, sed multo copiosius multoque eruditius Diodorus Siculus libro primo bibliothecae. Vide & Solinum capite xlv. & Plinium capite nono libri quinti. & Heliodorum libro secundo Aethiopicon.*

AD CAP. II.

PRoinde aut sterilis annus.] *Plinius.* In duodecim cubitis famem sentit: in tredecim etiamnum esurit: xiiii cubita hilaritatem afferunt: xv. securitatem: xvi. delicias.

Cum poeta meo.] *Id est, tecum. erat enim & hic Lucilius poeta. Alij inepte,* Cum poeta in eo.

Ouidium.] *memoriae lapsus. Tibulli enim versus est, non Ouidij.*

Te propter nullos tellus tua postulat imbres,
Arida nec pluuio supplicat herba Ioui.

Hanc delphini.] *Et de hoc naturali astu delphinorum aduersus Crocodilos, & de Tentyritarum audacia vide Plinium cap. xxv libri octaui.*

Et Borysthenes.] *Inepte alij,* Eas oras tenens.

Eudimenes Massiliensis.] *Legendum,* Euthymenes, *e libro quarto eorum qui Plutarcho tribuuntur, de placitis philosophorum.*

AD CAP. III.

GRandinem.] *Aristoteles capite xii. libri primi Meteorologicon.*

AD CAP. IIII.

BEne emensum dabo.] *Bene emensum vocat ἐπίμετρον, auctarium, corollarium. vt cum multis modijs tritici pugillos aliquot pro cumulo adijciunt.*

Os praecidi, non oculi erui solent.] *Praecidere, aut fortassis praecludere os audientibus videntur, qui ita mentiuntur, vt contra dici non facile possit: at oculos eruere, qui non verentur ea pro veris affirmare, quae aspectu ipso mendacij coargui possunt. Excaecare enim eos qui audiunt, quantum in ipsis est, videntur.*

AD CAP. VI.

NOn tempero mihi.] *Horum speculatorum futurae grandinis meminit & Plutarchus libri septimi symposiacon capite secundo. Et ne tota res, quae alioqui primo aspectu ridicula est, fabulosa existimetur, grauis & sanctus scriptor, Clemens Alexandrinus, putat magos fuisse, qui longa eorum quae in sublimi fierent obseruatione, grandinem imminentem praenoscerent, & illis impijs sacrificijs, aut sanguinis e digito effusione, populum in impietate ac superstitione retinerent. Vide eum libro sexto Stromateon.*

AD CAP. VII.

QVamuis munera etiam deos vincant.] *Respicit ad illud Homericum,*

Δῶρα θεοὺς πείθει, δῶρ' αἰδοίους βασιλῆας.

AD CAP. VIII.

DE *origine niuis, de qua hic agitur, videndus Aristoteles capite vndecimo libri primi Meteorologicon.*

M. ANTONII. MVRETI. AD LIBRVM. QVINTVM. NATVRALIVM SENECAE. QVAESTIONVM. NOTAE.

Entus est fluens aer.] *Hanc definitionem non a Stoicis primum proditam, sed vetustam esse ostēdit Aristoteles: & certe Hippocratis in libro de flatibus eam sententiam esse constat: quam tamen multis modis Aristoteles secundo Meteorologicon erroris mendaciique conuincit.*

AD CAP. IIII.

Quomodo in nostris corporibus] *Ridicula opinio. Itaque Aristophanes Socratem vt populi ludibrio exponeret, eodem prope modo de tonitrui & fulminis origine disserentem facit.*

AD CAP. VI.

Animalia igne generantur.] *Contra Ouidius,*

Nec tu aliud Vestam, quàm puram intellige flammam.
Nataque de flamma corpora nulla vides.

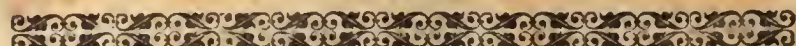
Sed hac de re vide Aristotelem libro quinto de historia animalium, & Plinium capite xxxvi. libri xi.

AD CAP. VII.

Nunc viritim incipiemus illos excutere.] *De his omnibus, quae hoc loco de ventorum varietate narrantur, vide Plinium libro secundo a cap. xlv. vsque ad caput L. & scriptorem noctium Atticarum cap. xxii. libri secundi.*

AD CAP. XVII.

Galliam circius.] *Galliam Narbonensem: vbi hodieque & vehementiam & nomen retinet. Cercium M. Cato vocat, si emendata sunt exemplaria.*

M. ANTONII. MVRETI AD. LIBRVM. SEXTVM NATVRALIVM. SENECAE QVAESTIONVM NOTAE.

AD CAP. I.

Pompeios.] *Vix vlla res est, de qua maiore contentione disputarint philosophi, quàm de terrae motu. De quo tamen nihil adhuc pro certo atque explorato statuere potuerunt. Videndus Aristoteles libro secundo meteorologicon, & qui in eum scripserunt: Plinius libri secūdi cap. lxxix. & deinceps. Liber tertius de placitis philosophorum.*

Et quidem diebus hibernis.] *Aristoteles quidem auctor est, vere & autumno saepius terram moueri: aestate & hieme rarius: sed tamen nullam esse anni partem ab hoc mali genere tutam, experimenta docuerunt.*

Sexcentarum ouium gregem.] *Hoc ex eo contigisse videri potest, quòd in terrae motu tactri ac pestiferi halitus afflantur e terra: quorum noxia vis ad pecudes citissime ac facillime peruenit: vt quae humi pascantur, neque fere vnquam caput attollant. Sic Homerica pestis greges primum & armenta corripuit. Sed hoc Seneca ipse postea dicturus est.*

AD CAP. XXI.

Theram & Therasiā.] *Locū hūc, qui etiam in vetustis libris mutilus ac deprauatus est, ita legēdū puto.* Inter Theram & Therasiam, hanc nostrae aetatis insulam. *&c. Plinius libro quarto.* Thera, cum primum emersit, Calliste dicta: ex ea auulsa postea Therasia, atque inter duas enata, mox Automate, eadē Hiera. & in nostro aeuo Thia iuxta eandem Hieram nata. *Vide eundem cap. lxxxvii. libri secundi.*

AD CAP. XXIII.

Helice Burisque.] *Vocatur & Bura. earum vnam hiatu terrae absorptam, alteram vndis obrutam fuisse scribit Strabo libro primo. Vide eundem et libro octauo, & Pausaniā in Achaicis, & Plinium cap. xci. libri secundi.*

AD CAP. XXIIII.

Et cum frigore inhorruimus.] *Lucretius,*

Frigus vti nostros penitus cum venit in artus,
Concutit, inuitos cogens tremere atque mouere.

Thucydides ait.] *Libro tertio. Atalanta autem insula est in Locris Opuntijs.*

Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede.] *Hoc ipsum narrat, & auctorem eundem Posidonium laudat Strabo libro primo.*

AD

AD CAP. XXV.

CVm laborauit Aeginm.] *Vere & erudite locum hunc emendauit Pincianus.*

AD CAP. XXVI.

AEgyptum nunquam tremuisse tradũt.] *Aliam huius rei causam affert Plinius, cuius haec verba sunt, cap. lxxx. libri secundi.* Ideo Galliae & Aegyptus minime quatiuntur. quoniam hic aestatis causa obstat, illic hiemis.

Si Homero fides est.] *Hae de re Homeri uersus sunt Odysseae libro quarto.*

Νῆσος ἔπειτά τις ἔστι πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ,
Αἰγύπτου προπάροιθε. φάρον δέ ἑ κικλήσκουσι.
Τόσσον ἄνευθ' ὅσσον τε πανημερίη γλαφυρὴ νηῦς
Ἤνυσεν, ᾗ λιγὺς οὖρος ἐπιπνείῃσιν ὄπισθεν.

Et Delos, quam Virgilius stare iussit.] *Eleganter quod de Apolline Virgilius dixerat, id ad ipsum Virgilium transtulit.*

Credula natio.] *Plaerunque enim, non tam, verum sit aliquid, nec ne sit, quàm posito verum esse, causas cur ita fiat, inquirunt.*

Auctore Pindaro.] *Locus Pindari apud Pindarum ipsum non extat: sed citatur a Strabone libro decimo. Apud Callimachum quidem in hymno in Delum ita legitur.*

Κείνη δ' ἱδρυμένα καὶ ἄτροπος.

Herodotus tremuisse ait Delon, quo tempore Dareus in Graeciam exercitum duxit: cum prius oraculo ita responsum esset,

---- Quinetiam Delon, quanquam est immota, mouebo.

Thucydides ait.] *libro secundo.* ἔτι δὲ Δῆλος ἐκινήθη, ὀλίγον πρὸ τούτων, πρότερον οὔπω σεισθεῖσα, ἀφ' οὗ Ἕλληνες μέμνηνται. *Plinius libro iiii.* Ipsaque lõge clarissima, Cycladũ media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos: quae diu fluctuata, vt proditur, sola motum terrae non sensit ad M. Varronis aetatem. Mucianus prodidit bis concussam.

M. ANTONII MVRETI
AD LIBRVM SEPTIMVM NATVRALIVM SENECAE QVAESTIONVM
NOTAE.

DE cometis, *quae propria huius libri materia est, videndus Aristoteles cap. sexto, & cap. septimo primi Meteorologicon. Plinius cap. xxv. libri secundi & alij.*

AD CAP. I.

QVod a solstitio ad minuendos dies vertitur.] *Haec omnia & absunt a veteribus libris, & plane redundant. Quare deleri iussi.*

AD CAP. II.

VTrum mundus terra stante.] *Cicero in Academicis.* Hicetas (*ita enim iampridem legẽdum docui, non vt vulgo, Nicetas*) Syracusius, vt ait Theophrastus, caelum, solem, lunã, stellas, supera denique omnia stare censet: neque, praeter terram, rem vllam in mundo moueri: quae cum circum axem se summa celeritate conuertat & torqueat, eadem effici omnia, quae, si, stante terra, caelum moueretur. Atque hoc etiam Platonem in Timaeo dicere quidam arbitrantur, sed paulo obscurius. *Laertius ab alijs hunc, ab alijs Philolaum huius admirabilis sententiae auctorem putari ait. Sed & Heraclides Ponticus, & Ecphantus Pythagoreus idem sensisse traduntur.*

AD CAP. XI.

QVibusdam antiquorum.] *Anaxagorae & Democriti opinio haec fuisse dicitur.*

AD CAP. XXI.

SEx enim mensibus.] *Quomodo igitur tuebimur Plinium, cuius haec verba sunt?* Breuissimum quo cernerentur spatium septem dierum annotatum est: longissimum octoginta. *Nimirum addenda est Plinio vna littera C: vt sit, C. octoginta. Totidem enim diebus sex menses constant.*

L. ANNAEI SENECAE RHETORIS, CONTROVERSIARVM AD NOVATVM SENECAM, ET MELAM FILIOS.

LIBER PRIMVS.

PROOEMIVM.

Xigitis rem magis iucundam mihi, quàm facilem. Iubetis enim iudicare, quid de his declamatoribus sentiam, qui in aetatem meam inciderunt, & si qua memoriae meae nondum elapsa sunt, ab illis dicta colligere: vt quamuis notitiae vestrae subducti sint, tamen non credatis tantum de illis, sed etiam iudicetis. Est, fateor, iucundum mihi, redire in antiqua studia, melioresque ad annos respicere, & vobis querentibus quòd tantae opinionis viros audire non potueritis, detrahere iniuriam temporum. Sed cum multa iam mihi ex me desideranda senectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetauerit, neruorum firmitatem fatigauerit: inter ea, quae retuli, memoria est, res ex omnibus partibus animi, maxime delicata & fragilis: in quam primum senectus incurrit. Hanc aliquando in me floruisse, vt non tantum ad vsum sufficeret, sed in miraculum vsque procederet, non nego. Nam duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referebam: & ab his qui ad audiendum praeceptorem nostrum conuenerant, singulos versus à singulis datos, cum plures quàm ducenti efficerentur, ab vltimo incipiens vsque ad primum recitabam. Nec ad complectenda tantum, quae vellem, velox erat mihi memoria: sed etiam ad continenda, quae acceperat. Nunc autem & aetate quassata, & longa desidia, quae iuuenilem quoque animum dissoluit, eo perducta est, vt etiam si possit aliquid praestare, tamen promittere non possit: & diu ab illa nihil repetiui. Solebat bonae fidei esse. Nunc quia iubetis, quid possit experiar, & illam cum cura scrutabor. Ex parte enim spero bene. Nam quaecunque apud illam aut puer, aut iuuenis deposui, quasi recentia, & modo audita sine cunctatione profert. At si qua illi intra proximos annos commisi, sic perdidit & amisit, vt etiam si saepius ingerantur, toties tanquam noua audiam. Itaque ex memoria, quod vobis satis sit, superest. Neque enim me de his interrogatis, quos ipsi audistis: sed de his, qui ad vos vsque non peruenerunt. Fiat quod vultis: mittatur senex in scholas. Illud necesse est impetrem, ne me quasi certum aliquem ordinem velins sequi, in contrahendis quae mihi occurrent. Necesse est enim per omnia studia mea errem, & passim quicquid obuenerit controuersiarum, apprehendam. Sententias forte ponam pluribus locis in vna declamatione dictas. Non enim dum quaero, aliquid inuenio: sed saepe quod quaerenti non comparuit, aliud agenti praesto est. Quaedam vero quae obuersantia mihi, & iam ex aliqua parte se ostendentia non possum occupare, eadem securo & composito animo subito emergunt. Aliquando etiam seriam rem agenti & occupato, sententia diu frustra quaesita intempestiue molesta est. Necesse est ergo me ad delicias componam memoriae meae, quae mihi iam olim precario paret. Facitis autem iuuenes mei, rem necessariam & vtilem, quod non contenti exemplis saeculi vestri, prioris quoque vultis cognoscere. Primum, quia quo plura exempla inspecta sunt, plus eloquentia proficitur. Non est vnus, quamuis praecipuus sit, imitandus: quia nunquam par fit imitator auctori. Haec natura est rei. Semper citra veritatem, & minor est similitudo. Deinde vt possitis aestimare, quantum quotidie ingenia decrescant: & nescio qua iniquitate, & ad malum pronitate naturae, eloquentia se retro tulerit. Quicquid Romana facundia habet, quod insolenti Graeciae aut apponat, aut praeferat, circa Ciceronem effloruit. Omnia ingenia, quae lucem nostris studijs attulerunt, tunc nata sunt. In deterius deinde quotidie data res est: siue luxu temporum: nihil est enim tam mortiferum ingenijs quàm luxuria: siue cum praemium pulcherrimae rei cecidisset, translatum est omne certamen ad turpia, multo honore quaestuque vigentia: siue fato quodam, cuius maligna perpetuaque in omnibus rebus lex est, vt ad summum perducta, rursus ad infimum, velocius quidem quàm ascenderant, relabantur. Torpent ecce ingenia desidiosae iuuentutis, nec in vllius honestae rei labore vigilatur. Somnus languorque, ac somno & languore turpior, malarum rerum industria, inuasit animos. Cantandi, saltandique nunc obscoena studia effeminatos tenent: & capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum feminis, & immundissimis se excolere mundiitijs, nostrorum adolescentium specimen est. Quis aequalium vestrorum, quid dicam satis ingeniosus, saus studiosus, immo quis satis vir est? Emolliti, eneruesque quod nati sunt, inuiti manent: expugnatores alienae pudicitiae, negligentes suae. In hos nec Dij tantum mali permittant, vt

cadat eloquentia:quam non mirarer,nisi animos,in quos se conferret,eligeret. Erratis,optimi iuuenes,ni si illam vocem non M. Catonis,sed oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas diuina, hominis ore enunciata. Et quem tandem antistitem sanctiorem inuenire sibi diuinitas potuit,quàm Catonem,per quem humano generi non praeciperet,sed conuicium faceret? Ille ergo vir quid ait? Orator est, Marce fili, vir bonus, dicendi peritus. Ite nunc & in istis vulsis atque expolitis, & nusquam nisi in libidine,viris,quaerite oratores. Merito talia habent exépla,qualia ingenia. Quis est, qui nunc memoriae studeat? Quis,qui non dico magnis viribus,sed suis placeat? Sententias a disertissimis viris factas, facile in tanta hominum desidia pro suis dicunt: & sacerrimam eloquentiam,quia praestare non possunt, violare non desinunt. Eo libentius,quod exigitis,faciam. Et quaecunque à celeberrimae facundiae viris dicta teneo,ne ad quenquam priuatim pertineant,populo dedicabo. Ipsis quoque multum praestamus vi deor,quibus obliuio imminet,nisi aliquid tradatur posteris,quo memoria eorū producatur. Fere enim aut nulli commentarij maximorum declamatorum extant:aut,quod peius est,falsi. Itaque ne aut ignoti sint,aut aliter quàm debeant noti,summa cum fide suum cuique reddam. Omnes autem magni nominis in eloquentia videor audisse,praeter Ciceronem. Nec Ciceronem quidem aetas mihi eripuerat, sed bellorum ciuilium furor,qui tunc totum orbem peruagabatur. Intra coloniam meam me continuit: alioquin potuissem eum audisse in illo atriolo,in quo duos grandes praetextatos ait secum declamare solitos. Potui & illud ingenium,quod solum populus Romanus par imperio suo habuit,cognoscere, & quod vulgo de alio dicit solet,sed de illo proprie debet, potui viuam vocem audire. Declamabat autem Cicero, non quales nunc controuersias dicimus,nec tales quidem,quales ante Ciceronem dicebantur,quas theses vocabant. Hoc autem genus materiae,quo nos exercemur,adeo nouum est,vt nomen quoque eius nouum sit. Controuersias nos dicimus:Cicero causas vocabat. Hoc vero alterum nomen Graecum quidem est,sed in Latinum ita translatum, vt pro Latino sit. Scholastica controuersia multo recentius est,sicut ipsa declamatio:apud nullum auctorem antiquum,ante ipsum Ciceronem & Caluum, inueniri potest; qui declamationem distinguit. Ait enim: Declamare est,iam non mediocriter bene dicere. Alterum putat domesticae exercitationis esse:alterum verae actionis. Modo nomen hoc prodijt. Nam & studium ipsum nuper celebrari coepit. Ideo facile est mihi ab incunabulis nosse rem post me natam. In alijs autem an beneficium vobis daturus sim, nescio:in vno accipio. Latronis enim Porcij, carissimi mihi sodalis, memoriam saepius cogor retractare,& a prima pueritia vsque ad vltimum eius diem perductam familiarem amicitiam cum voluptate maxima repetam. Nihil illo viro grauius,nihil suauius,nihil eloquentia sua dignius. Nemo plus ingenio suo imperauit. Nemo plus indulsit. In vtraque parte vehementer modus deerat: nec intermittere studia sciebat,nec repetere. Cùm se ad scribendum concitauerat,iungebantur noctibus dies: & sine interuallo grauis sibi instabat:nec desinebat,nisi defecerat. Rursus cum se dimiserat,in omnes lusus, & in omnes iocos se resoluebat. Cum vero se siluis montibusque tradiderat, omnes illos agrestes in siluis ac montibus natos,laboris patientia ac venandi sollertia prouocabat: & in tantam sic viuendi peruenerat cupiditatem,vt vix posset ad priorem consuetudinem retrahi. At cum sibi manum iniecerat,& se blandiendo vnde abduxerat,reuocarat,tantis viribus incumbebat in studium, vt non tantum nihil perdidisse, sed multum acquisiuisse desidia videretur. Omnibus quidem prodest subinde animum relaxare. Excitatur enim otio vigor: & omnis tristitia, quae continuatione pertinacis studij adducitur,feriarum hilaritate discutitur. Nulli tamen intermissio manifestius proderat. Quoties ex interuallo dixerat, multo acrius, violentiusque dicebat. Exultabat enim nouato & integrato robore: & tantum à se exprimebat, quantum concupierat. Nesciebat dispensare vires suas,sed immoderati aduersum se imperij fuit. Ideoque studium eius prohiberi debebat,quia regi non poterat. Itaque solebat & ipse, cum se assidua & nunquam intermissa contentione fregerat, sentire ingenij lassitudinem: quae non minor est quàm corporis,sed occultior. Corpus illi erat & natura solidum & multa exercitatione duratum. Itaque nunquam eum ardentis impetus animi deseruit. Vox robusta,sed sordida lucubrationibus,& negligentia non natura infuscata:beneficio tamen laterum extollebatur: & quamuis inter initia parum attulisse virium videretur,ipse actione accrescebat. Nulla vnquam illi cura vocis exercēdae fuit. Illum fortem,agrestem,& Hispanae consuetudinis morem non poterat dediscere: vtcunque res tulerat, ita vinere: nil nocis causa facere: non illam per gradus paulatim ab imo vsque ad summum perducere: non rursus à summa contentione paribus interuallis descendere: non sudorem olei vnctione discutere: non latus ambulatione reparare. Saepe cum per totam lucubrauerat noctem, ab ipso cibo statim ad declamandum perueniebat. Iam vero cum rem inimicissimam corpori faceret, vetari nullo modo poterat. Post coenam fere lucubrabat, nec patiebatur alimenta per somnum quietemque aequaliter digeri, sed perturbata & dissipata in caput agebat. Itaque & oculorum aciem confuderat, & colorem mutauerat. Memoria & natura quidem felix,sed plurimum adiuta arte. Nunquam ille quae dicturus erat, ediscendi causa relegebat. Edidicerat illa, cum scripserat: cum id in illo magis mirabile videri possit, quod nec lente & anxie,sed eodem paene,quo dicebat,impetu scribebat. Illi quidem qui scripta sua torquent, qui de singulis verbis in consilium veniunt,necesse est,quae toties animo suo admouerint, nouissime affigant. At quorumcunque stylus est velox,tardior memoria est. In illo non tantum naturalis memoriae felicitas erat,sed ars summa,& ad apprehendenda quae tenere debebat,& ad custodienda, adeo vt omnes declamationes suas quascunque dixerat,teneret. Iam itaque superuacuos sibi fecerat codices. Aiebat se scri-

bere

bere in animo. Dicebat ita, vt in nullo vnquam verbo eum memoria deceperit. Historiarum omnium summa notitia iubebat aliquem nominari ducem, & statim eius acta cursu reddebat. Adeo quaecunque in animum eius semel descenderant, io promptu erant. Video vos, iuuenes mei, plus iusto ad hanc eius virtutem obstupescere. Alia vos in illo mirari volo. Hoc quod tam vobis mirum videtur, non operosa potest tradi arte. Intra exiguũ paucissimorum dierum tempus, poterit quilibet facere id, quod Cyneas fecit: qui missus à Pyrrho legatus ad Romanos, postero die nouus homo & senatum, & omnem vrbanã circumfusam senatui plebem, nominibus suis persalutauit. Aut quod ille fecit, qui recitatum a poeta carmen nouum, suum esse dixit, & protinus memoria recitauit: cum hoc ille cuius carmen erat, facere non posset. Aut hoc fecit Hortensius: qui à Sisenna prouocatus, in auctione persedit diem totum, & omnes res & pretia, & emptores ordine suo recensuit, argentarijs recognoscentibus, ita vt in nullo falleretur. Cupitis statim ista discere. Suspendam cupiditatem vestram, & faciam alteri beneficio locum, Interim hoc vobis, in quo iam obligatus sum, persoluam. Plura fortasse videor de Latrone meo vobis, quàm audire desideratis, exposuisse. Ipse quoque hoc praeuideram futurum, vt à memoria eius, quoties occasio fuisset, difficulter auellerer. Tamen nec his contentus ero, sed quoties me inuitauerit memoria, libentissime faciam, vt illum totum & vos cognoscatis, & ego recognoscam. Illud vnum non differam, falsam opinionem de illo io animis hominum conualuisse. Putant enim fortiter quidem, sed parum subtiliter eum dixisse: cum in illo si qua alia virtus fuit, etiam subtilitas fuerit. Id quod nunc a nullo fieri animaduerto, semper fecit. Antequam dicere inciperet, sedens, quaestionem eius, quam dicturus erat, controuersiae proponebat: quod summae fiduciae est. Ipsa enim actio multas latebras habet: nec facile potest, si quo loco subtilitas fuerit, apparere: cum orationis cursus iudicium audientis impediat, dicentis abscondat. At vbi nuda proponuntur membra, si quid aut numero, aut ordine excidit, manifestum est. Quid ergo? Vnde haec de illo fama? Nihil est iniquius his, qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi vbi nihil est praeter subtilitatem: & in illo cum omnes oratoriae virtutes essent, hoc fundamentum tot & tantis superstructis molibus obruebatur. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et nescio an maximum vitium subtilitatis sit, nimis se ostendere. Magis nocent insidiae, quae latent. Vtilissima est dissimulata subtilitas, quae effectu apparet, habitu latet. Interponam itaque aliquibus locis quaestiones controuersiarum, sicut ab illo propositae sunt. Nec his argumenta subtexam, ne & modum excedam, & propositum tam meum quam vestrum, cum vos sententias audire velitis, & quicquid ab illis abduxerit, molestum futurũ sit. Hoc quoque Latro meus faciebat, vt amaret sententias. Cum condiscipuli essemus apud Marullum rhetorem, hominem satis aridum, paucissima belle, sed non vulgato genere dicentem: cum ille exilitatem orationis suae imputaret controuersiae, & diceret, Necesse est me per spinosum locum ambulantẽ, suspensos pedes habere: aiebat Latro, Non mehercules tui pedes spinas calcant, sed habent. Et statim ipse dicebat sententias, quae interponi argumentis cum maxime declamantis Marulli possent. Solebat autem & hoc genere exercitationis vti, vt aliquo die nihil praeter epicheremata scriberet, aliquo die nil praeter enthymemata, aliquo die nil praeter has translatitias, quas proprie sententias dicimus, quae nihil habent cum ipsa controuersia implicitum, sed satis apte & alio transferuntur: tanquam quae de fortuna, de crudelitate, de saeculo, de delicijs dicuntur. Hoc genus sententiarum supellectilem vocabat. Solebat schemata quoque per se quaecunque controuersia reciperet, scribere. Et putant illum homines hac virtute caruisse: cum ingenium quidem eius hac dote abundauerit, iudicium autem fuerit strictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec vnquam recta via discedere: nisi cum hoc aut necessitas coegisset, aut magna suasisset vtilitas. Schemata negabat decoris causa inuenta, sed subsidij: vt quod palam aures offensurum esset, si palam diceretur, id oblique & furtim surreperet. Summam quidem esse dementiam, detorquere orationem, cui rectam esse liceret. Sed iam non sustineo vos morari. Scio quàm sit odiosa Circensibus pompa. Ab ea autem controuersia incipiam, quam primam declamasse Latronem meum memini, admodum iuuenem, in Marylli schola, cum iam coepisset diem ducere.

Patruus abdicans. Controuersia I.

LEX est. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema*. Duo fratres inter se dissidebãt, alteri filius erat: patruus in egestatem incidit, patre vetante, adolescens illum aluit: ob hoc abdicatus, tacuit. adoptatus a patruo est. patruus accepta haereditate, locuples factus est. egere coepit pater. vetãte patruo, aluit illum, abdicatur. *Pro adolescente. Porcij Latronis*. Quid mihi obijcis? Puto luxuriam. quicquid vnquam immodesta largitione effudimus, id omne consumebatur in alimentum duorum senum. cum vetaret me pater, aiebat: Ipse mihi cum egetem, alimenta non dabat.

Eo iam perductus erat, vt omnem spem vltimorum alimentorum in ea domo poneret, in qua habebat abdicatum, & inimicum [Ecce oppressit increscentem. quid acturus es? pluris tibi frater efferendus quam alendus est [quis rogatus est? aut quid fratrem tam locuples frater alere non potest? Miserrimus senex diuitias suas, & iam extremum blandimentum in stipem perdidit. [Ipse, inquit, me non aluit. Imitationem alienae culpae innocentiam vocas? Nec eo quidem aestimas, quanta ista crudelitas sit: quòd si quis fratrem non alit, nec a filio quidem alendus est. [Quid adoptionem iactas? Tunc ad te veni, cum haberem diuitem patrem. [Parcius quaeso fratres. Iudices habemus deos. Scis tuto te facere. etiam si abdicaueris,

ueris,alam. [Fatendum est crimen meum: tardius misertus sum. [Iterũ do poenas:egeo. Parẽtibus meis cum in cetera odium sit, tantum in meam notam conuenit. [O felix spectaculum, si vos in gratiam possum reducere,faciam hoc,quod vultus quoque vestri hortantur. Surgite patres,adeste iudices. alter mihi ex parentibus seruatus,alter seruandus est. porrigite mutuas manus in gratiam, me foederi medium pignus addite. Inter duos contendentes,medius elidar. [Ergo fame morientem videbo, pee cuius cineres ioraturus sum? [Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet,iacentem supra crepidinem Marium aut fuisse consulem,aut futurum? Quid porro tam longe exempla repeto? tanquam modo non sit qui illum vidit. Quid nõ timendum felicibus putas? quid desperandum infelicibus? [*Iunij Gallionis*. Ego indicabo,cur me abdices: tu indica,cur adoptaueris. Quaedam accedunt noua. Et quidem noua. [Illud non miror,quod misericordia obijcitur. Illud miror,quod hic obijcit. Sic enim me gessi, vt hoc crimine duos patres obligarem. vterque me amat, vterque ali miser desiderat, vterque prohibet. Nec secum, nec mecum fortuna bene conuenit. Componite aliquando bonos quidem,sed contumaces viros. Vter discordiae causam praebuerit,nolite à me exigere. Vterque patruus est, vterque pater est. [Trãsit ad istum fratris sui & fortuna & animus. Misericors sum. non mutassem patrem,si naturam mutare potuissem. [*P. Asprenatis*. Fortunae est lex, praestare quae exegeris. Miserere: mutabilis est casus: dederunt victis terga victores: & quos prouexerat fortuna,destituit. Quid referam Marium,sexto consulatu Carthagine mendicantem,septimo imperantem? Ne circa plura instabilis fortunae exempla te mittã, vide quis alimenta rogetur,& quis roget. [*Othonis Iunij*. Pater timeo mutationem,& ille nihil prius ex bonis quàm filiũ perdidit. [*Arellij Fusci*. Pater ecquid aperis mi penates tuos? Non sum hospes grauis, vnum senem adduco. hoc tibi vitio pater placui. [Venit ignotus senex. volo transire iacentem. per patrem rogat. Ergo aliquis peribit fame,qui filium suum optat superstitem? [Quid hoc esse dicam, quòd me tam periculose abdicant? quòd toties isti fortunam mutant, quoties ego patrem? [Redite in gratiam. Inter infestas acies armatae manus in foedus porriguntur. Perierat totus orbis,nisi iram finiret misericordia. Aut si tam pertinacia placent odia, parcite. Iactatus inter duos patres vtriusque filius, semper tamen felicioris abdicatus: positus inter duo pericula, quid faciam? qui alunt, abdicant: mendicant, qui non alunt. Illud tamen pater deos testor, diuitem te relinquo. [*Cestij Pij*. Tali me operi praeparaueram. volebam fratres in gratiam reducere. at nisi impetrauero vt boni fratres sint, impetrabo ne mali patres sint. Vterque me amauit, vterque pro me vota fecit: quantum est, si dixero, vterque me aluit? Quae causa fuerit discordiae, nescio. Timeo, ne iste prior egere coeperit. [Quid obijcis pater? Hoc tu obijcis? scio quẽdam in hac ciuitate propter istud crimen adoptatum. Frater me, inquit, alere noluit. Inuenisti quo possim me defendere. [Possum liberos tollere, vt prae meis oculis narrem auum illorum fame perisse? Non fefelli. qualis essem, sci* uisti & cum adoptares. [Bis abdicatus sum, volo vtrunque causam meam agere, neutrũ pro me volo. adsit mihi alius. semper causa mea habebit aduocatũ patruũ, aut patrẽ.. Alter alterũ amet: vterq; me amabit. Vis illum veras poenas dare? sentiat, quam bono fratri iniuriam fecerit. [*Pompeij Silonis*. De patre bene quòd eum per aetatem nosse non possum: sed habet & ille beneficium meum. duos eius filios alui. * Surge infelix senex. quid putatis illũ flere? quòd eget? imo quòd abdicauit. [*Argentarij*. Vides enim liberalis in domo tua esse coepi: ille propter me duxit vxorẽ, cũ fortasse iuuenẽ adoptare posset. [Haec abdicantis fuere verba: I ad illum, quem magis amas, quàm patrem. Non omnibus imperijs parendum est: nihil interim noui facio: scis me & priori patri non paruisse. [Venit demissa barba, capilloque deformi, non senectute, sed fame membris trementibus, semesa & tenui atque elisa ieiunio voce, vt uix exaudiri posset, introrsum conditos oculos uix alleuans: Alui. quomodo, quaeritis? quomodo istum. [*Cornelij Hispani*. Putate me hodie non abdicari, sed adoptari. Volo quaedam futura praedicere patri. Hic quem vis adoptare, inimicum patris sui inuito patre aluit: reliquit aequo animo beatam domum, vt cum mendico viueret. Noueris oportet hoc eius vitium. ad praestandam calamitosis misericordiam cõtumax est. Habeo quod de hoc vitio queri possim: hoc enim patrem, hoc patruum perdidi. Quàm multi patres optant similem filium? Bis abdicor. Homo est: non vis ali hominem? ciuis est: non vis ali ciuem? amicus est: non vis ali amicum? propinquus est, non vis ali propinquum? sic peruenitur ad patrem: homo est, ciuis est, amicus est, propinquus est. Ergo non erit vitium porrexisse stipem, nisi dixero, Pater est? [*Vibij Calui*. Circuibo tecum, pater, aliena limina: ostendam omnibus & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. [*Romanij Hisponis*. Scio pater, melius esse quod tu dicis. istud ego si possem, nunquam abdicatus essem. Fateor vitium meum: hoc quoque prior in me emendare voluit pater, nec potuit. Impulisti me in fraudem. qui me abdicabat, aiebat, Non oportet fieri: tu dicebas, Oportet: tibi credidi. Non dedit, inquit, mihi alimenta. defuerũt tibi? [Quisquis alimenta a mendico rogatus est, nihil amplius quàm iter ei monstrat. Vade ad fratrem, i ad filium: iam quidam nobis eandem fortunam precantur. Crede mihi, sacra populi * digna est. [*Albutij Sili*. Tollite vestras, diuitias, quas huc atque illuc incertae fortunae fluctus appellet: redite in gratiam: innocens sum.

PARS altera. Vallisyriaci. Crescere ex mea proposuit inuidia. sequemur senes, quò vocat ambitio iuuenilis: & contionem illi praebebimus. melius se potest iactare quàm defendere. Ecquid iustus metus meus est? ne heredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Inter cetera, quae mihi cum inimico patior esse communia, & hoc est infelicissimum. ambo tristissimam egimus vitam, excepto vno, quòd alter alterum egentem uidimus, immo fecimus. adijce istis verborum contumelijs, Ad caelum manus sustulit,

lit, fassus se huius spectaculi debitorem: & tunc primum fratri vitam precatus est. [Laetitiam patrimonij parti, vt ex tantarum calamitatum stupore, nullam percepi, nisi quòd isti daturus eram omnia, illi negaturus. [Liquet nobis deos esse. Qui non aluit, eget: qui in domum suam fratrem non cepit, in publico manet. Aequauit iam potentiam meam cum illius potentia fortuna: nisi quòd haec prior facere non possum. [Adoptaui te, cum abdicatus es. cum abdicas, abdico. [*Vibij Furij.* Cum egerem, aiebam: Satis se vindicauit, quòd a dispensatore locupletis inimici, consors modo omnis fortunae diurnum petam. [*Marilli.* Ille autem audebit rogare, qui mori mallet quàm verba sua sibi dici? Multis debeo misericordiam, à multis tuli. quisquis est qui me vlla calamitate similem effinget, perinde habebo, ac si gradu cognationis atongat. Scio quàm acerbũ sit, supplicare exteris: scio quàm graue sit, repelli a domesticis: scio quàm graue sit, quotidie & mortem optare, & vitam rogare. [Etiam si tu non odisti eum qui mihi fecit iniuriam: ego odi eum, qui fecit tibi.

DIVISIO. Diuisio cõtrouersiarum antiqua simplex fuit: recens vtrum subtilior, an tantum operosior, ipsi aestimabitis, ego exponam quae aut veteres inuenerunt, aut sequentes astruxerunt. *Latro* alias quaestiones fecit: diuisit in ius & aequitatem, an abdicari possit, an debeat. sic quaerit, an necesse fuerit illi patrem alere, & ob id abdicari non possit, quod fecit lege cogente. Hoc in has quaestiones diuisit: An abdicatus non desinat esse filius: an is desinat qui non tantum abdicatus, sed etiam ab alio adoptatus est, etiã si filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquam aeger, vinctus, captus: an aliquam filij lex excusationem accipiat: an hoc accipere potuerit: an abdicari debeat. Per hoc quaesiuit, an etiam si ille indignus fuit qui aleretur, hic tamen recte fecerit qui aluit: deinde, an indignus fuerit qui aleretur. Noui declamatores Graecis auctoribus adiecerunt primam illam quaestionem, An adoptatus abdicari possit. hac Caestius vsus est. adiecit quaestionem Gallio alteram, An abdicari possit iam adoptatus, ob id vitiũ, quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptanti. hoc autem ex aequitatis parte pendet, & tractatio magis est quàm quaestio. *Gallio* quaestionem primam Latronia duplicauit sic: Licuit mihi alere, etiam te vetante: deinde non licuit non alere. In priori parte hoc vindicauit, non posse filium ob id abdicari, quòd esset suae potestatis: nulli autem interdici misericordiam. Quid si flere me vetes, cum vidi hominem calamitosum? quid si vetes propter aliquod honestum factum periclitanti fauere? affectus nostri in nostra potestate non sunt: quaedam enim iura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamuis filius familiae sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri. Iniquum est, collapsis manum non porrigere: commune hoc ius generis humani est. nemo inuidiosum ius postulat, quod alteri profuturum est. *Latro* illud vehementer pressit. Non feci ratione, affectu victus sum. cum vidissem patrem egentem, mens non constitit mihi: quid vetueris, nescio. Hoc aiebant non esse tractandum tanquã quaestionem, esse tamen potentius quàm vllam quaestionem. *Fuscus Arellius* pater hoc mouit in vltimo, tanquam quaestionem: Putaui te, quamuis vetares, nihilominus velle ali fratrem. Vultu vetabas, aut mihi ita videbaris. *Caestius* audacius: Non fuit contentus dicere, Putaui velle te: adiecit, Voluisti, & hodie quoque vis: & sua signa dixit omnia, propter quae velle deberet. quare ergo abdicas? puto indignaris praereptum tibi officium.

COLOR. Latro colore simplici pro adolescẽte, habere, nõ quod excuset, sed quo glorietur. Nõ potui, inquit, sustinere illud durum spectaculum. Offensam mihi putas tantum excidisse? mens excidit, non animus mihi constitit: non in ministerium sustinendi corporis suffecerunt pedes: oculi subita caligine obtorpuerunt. Alioquin ego si tunc meae mentis fuissem, expectassem dum rogarer? *Fuscus* illum colorem introduxit, quo frequenter vti solebat, religionis: Mouet, inquit, me natura, mouet pietas, mouet & humanorum causa, & tam manifesto approbata exemplo veritas. Stare ante oculos fortuna videbatur, & dicere talia: Hi sunt, qui suos non alunt. *Albutius* hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater, nec summissis verbis locutus est, non rogauit, sed, quomodo agendum erat cum filio, alere me iussit. recitauit legem, quam ego semper scriptam etiam patruo putaui. Deinde dixit, Praestiò non quantum patri praestare debui, sed quantum vetanti surripere potui. *Blandus* colore diuerso. Venit subito deformis squalore, lacrimis. O graues fortuna vires tuae. ille diues modo superbus rogauit alimenta, rogauit filium suum, rogauit abdicatum suum? interrogas, quamdiu rogauerit? oe dij istud nefas patiãtur, vt diu rogauerit: diutius tamẽ quàm tu. Quaeritis, quid fecerit? quod solebat. *Silo Pompeius* hoc colore. Mouet inquit, me, quòd nihil suo iure, nihil pro potestate, quod tanquam patruus accessit: ego vero non expectaui verba, nõ preces: complexus sum, & osculatus patrem: dedi alimenta: hoc vnum crudeliter feci, quòd dixi fratrem dedisse. Non alere, sed exprobrare visus sum. [*Triarius* hoc colore. Timui, inquit, si non aluissem, ne abdicarer a patre: sciebam quomodo illi placuissem. [† hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater obrutus sordibus, tremens, deficientibus membris: rogauit alimenta. interrogo vos Iudices, quid facere oporteat: nam istum non interrogo. Scit quid facturus sim. † Nam patrem vt alteri patri faciam iniuriam, alteri inuidiam. Cum vetuisset me alimenta praestare, si qua est fides, non putaui illum ex animo vetare. Ie nocinatur inquam gloriae meae, vt videar etiam prohibitus aluisse. [*Maryllius* nouo colore egit. Cecidit in pedes meos senex, squalidus barba, capilloque. mouit inquam, nescio quis iste misericordiam meam. alleuaui, cum ignorarem quis esset: vultis repellam, quòd pater est? [*Caestius* hoc colore. Haec mecum cogitaui. Patrem meum egentem video: frater nec miseretur, nec praestat alimẽta: hoc est inquam nouitij, eripere filio officium. Sciebam hãc fortunam meorum, has iam meas esse parteis. hoc peccaui, quòd

non

non vltro ad patrem accessi. sed aiebam, Nolo quicquam amplius praestare, quàm illi praestiti. Expectaui, donec patruus ad me veniret. & nunc expectabo. Venit ad me pater, quid debui facere? Perducerem illum ad patruum? non feci, merito irascitur. Potuit enim, si aluisset, leuare quidem fortunam fratris, sed causam aggrauare. [*Buteonis* colorem non approbat Latro: praestitisse se dixit exiguum, tantum quo spiritum posset producere: & dum descripsisset pallorem eius & maciem, adiecit, Apparet illum ab inimicis ali. Hunc colorem cum improbaret Latro, hac sententia vsus est: Non est, inquit, abdicato quidquam ex gloria sui criminis detrahendum. [*Hispanus* hunc colorem venustius. nam & miserationi eius qui benignissime alit, adiecit aliquid, & pietati suae nihil detraxit. Quomodo, inquit, illum alo? Exiguos furtiue cibos mitto: & si quid de mensa mea detrahere potui, famelico seni porrigo. Non credis, quia scis quomodo te aluerim. [Colorem ex altera parte quae durior est, vltro aiebat hunc sequendum, vt grauissimarum iniuriarum inexorabilia & ardentia induceremus odia. Thyesteo more aiebat, patrem non irasci tantum debere, sed furere. In declamatione vsus est summis clamoribus, illo versu tragico: Cur fugis fratrem? scit ipse. Hunc colorem secutus *Syriacus* Vallius, durum sensum videbatur non dure posuisse in narratione sic: Infelicissimam ambo, & tristissimam egimus vitam: excepto quòd alter alterum egentem vidimus. Aeque efficaciter videbatur odium expressisse fraternum, hac sententia: Vos Iudices audite, quàm valde eguerim: fratrem rogaui. Hanc partem memini apud Caestium declamari ab Alfio Flauo, ad quem audiendum me fama perduxerat: qui cum praetextatus esset, tantae opinionis fuit, vt P. Romano puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio Caestius & praedicauit, & timuit. Aiebat tam immature magnum ingenium non esse vitale: sed tanto concursu hominum audiebatur, vt raro post illum auderet Caestius dicere. Ipse omnia mala faciebat ingenio suo: naturalis tamen illa vis eminebat: quae post multos annos tametsi desidia obruta, & carminibus eneruata, vigorem tamen suum tenuit. Semper autem eloquentiam eius commendabat aliqua res extra eloquentiam. In puero lenocinium erat ingenij aetas, in iuuene desidia. Hic cum declamaret partem abdicantis, hanc summis dixit clamoribus sententiam. [*Alfii*. Quis es tu, qui de facto fratrum sententiam feras? Ille tunc peccauit: tu nunc peccas. ad te arbitrum odia nostra non mittimus: iudices habemus deos. Et illam sententiam: Audiuimus fratrum fabulosa certamina, & incredibilia, nisi nos fuissemus: impias epulas, detestabili parricidio fugatum diem. Hoc vno modo iste frater a fratre ait meruit. Quàm innocenter me contra parricidium vindico? filium illi suum reddo. *Caestius* hunc colorem tam strictum non probauit, sed dixit temperandum esse: & ipse hoc colore vsus est, quem statim à principio induxit. Miratur aliquis, quòd cum duo grauissimam acceperimus iniuriam, ego & filius, ego solus irascor? non est quòd quisquam miretur. iam filio satisfactum est. Debuisti me rogare, vt ipse praestarem: debuisti illum ad me perducere: debuisti reconciliationem tentare, non famam pietatis ex nostra captare discordia. Fortasse ego cum egerem, fratrem rogassem, si tu non fuisses. fortasse ille me rogasset, si tu non fuisses. poterat nobis conuenire, si non fuerit in medio, quem potius miseri contumaces rogent. [Hermagoras in hac controuersia transiit à prooemio in narrationem eleganter, rarissimo quidem genere, vt in eadem re transitus esset, sententia esset, schema esset: sed vt Latroni placebat, schema quod vulneret, non quod titubet †.

Ex altera parte transit à prooemio in narrationem *Gallio*, & ipse per sententiam sic: Quid ni filium mihi nolim cum isto communem esse, cum quo vtinam communem nec patrem habuissem. [*Diocles Caristius* illum sensum à Latinis iactatum dixit breuissime, rarissimo genere, quòd sententia verbis consumatur, nec enim paucioribus potest.

EVCTEMON leuis declamator, sed dulcis, dixit noue & amabiliter illum aeque ab omnibus vexatum sensum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

Sacerdos prostituta. Controuersia II.

LEX. Sacerdos casta e castis, pura e puris sit. *Thema*. Quaedam virgo a piratis capta venijt: empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. militē qui ad se venerat, cum exorare non posset, colluctantem & vim inferentem occidit. accusata, & absoluta remissa ad suos est: petit sacerdotium. Contradicitur. [*Contra puellam. Porcij Latronis*. Sacerdos nostra adhuc in lupanari viueret, nisi hominem occidisset. Inter barbaros quid passa sit, nescio: quid pati potuerit, scio. Sacerdoti ne purus quidē contigit dominus. Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices: ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. si nihil aliud, certe osculatus est te, quisquis puram putabat. O egregium pudicitiae patrocinium: militem occidi. At hercules lenonem non occidisti. Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium cōstitutum est, titulus inscriptus est: hactenus in te inquiri potest. Ceterum nescio quid cellulā & obscoenum lectulum voces. De pudicitia sacerdotis hic quaeritur Nemo, inquit, mihi virginitatem eripuit. Sed omnes quasi erepturi venerunt: sed omnes quasi eripuissent, recesserunt. Quo mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas? cum ex illo lupanari cruenta fugeres. si qua tibi occurrisset. † [Si mater tua prostitisset, tibi noceret: propter te liberis tuis sacerdotium non daretur. [*Fului Sparsi*. Quid inclusa feceris, nec quaerere debemus, nec scire possumus. [*Cornelij Hispani*. Occidisti hominem. quid respondes? vim afferebat mihi. [Puto sacerdoti pro libertate vota facienda sunt: captiuae mandabitis? Pro pudicitia vota facienda sunt: prostitutae mandabitis? Pro militibus vota facienda sunt: illi mandabitis?

Id enim deerat, vt templa reciperent, quas aut carcer, aut lupanar eiecit. [*Marylli*. Vt sciamus illã apud lenonem fuisse, blanda est: vt sciamus apud piratas, cruenta est. Nemo, inquit, me attigit. domi lenonis rationes captura conueniet. Age, si quis venit pertinax: age, si quis hoc ipsum cocupiuit quòd virgo eras: age, si quis, ne negare posses, ferrũ appulit. [*P. Vinicij*. Eam sacerdotem facite, quae aut honeste maneat, quod semper fuit: aut poenam sentiat, si esse desierit. Cuius audaciae es puella? etiam si nobis non timeremus, tu tibi metuere deberes. Aliter deorum numini subiecta vniuscuiusque conscientia est, aliter nostrae aestimationi. Nos tantum quae feceras palam, vidimus: illi, etiam quae secreta sunt. Indignam sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Procedente hac lictor submouebit: huic praetor via cedet: summum imperium cõsules cedent tibi. Quaecunque meretrix prostrata fuit, fugiet. Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere. fieri te sacerdotem fas erit? Nam quod ad sortem pertinet, ne reliquae virgines contaminarentur, haec segregata est. Castam te putas, quia inuisa meretrix es. Nuda in litore stetit ad fastidium emptoris: omnes partes corporis & inspectae & contrectatae sunt. Vulris actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil. eo deducta es, vbi tu aliud honestius nihil facere potuisti quàm mori. quae stipem rogasti, sacerdotium rogas? Fortuna, inquit, hoc me cogit pati: misereri debent omnes mei. Et ego misereor tui, puella: sed non facimus miserandas sacerdotes: non est apud nos maximus honor, vltimorum malorum solatium. [*Mentonis*. Honorem habitum auribus maiestatique velim vestrae, quod necesse est in hac causa nominare lupanar, lenonem, meretricios quaestus, homicidium. Quis credat? inter haec sacerdos quaeritur. At mehercules futurae sacerdoti nihil ex his audiendum erat. Sacerdotis vestrae summa notitia est, quòd prostitit: summa virtus, quòd occidit: summa felicitas, quòd absoluta est. Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Alijs oculis virginem leno aestimat, alijs pontifex. [*Blandi*. Virgo sum, inquit, interroga, si dubitas, archipiratam: interroga gladiatorẽ, an rogatus virginitati pepercerit. Non refello, dum scias clausa esse testibus tuis templa. In auctione nemo uoluit liceri, ut enotuit, seruisse piratis: non uidebatur iste uirginis uultus, ista constantia, & ne armatum quidem timens audacia. [*Arellij Fusci* patris. Ne metuas puella, pudica es: sed sic te viro landa, non tẽplo. Meretrix vocata es, in cõmuni loco stetisti, superpositus est cellae tuae titulus, uenientes recepisti. Cetera, etiam si in cõmuni loco essem, tamen potius tacerem. [*Pompeij Silonis*. Excipitur meretricum osculis. Docetur blanditias, & in omnem motũ corporis confringitur. Auertite aures petiturae sacerdotiũ, dũ reliqua narro, nihil ad vos deferã, dubiũ, nihil audietis, nisi quod vicina ciuitas vidit. Tu sacerdos? quid si tantũ capta? quid si tantũ prostituta? quid si tantũ homicida? quid si tãtum rea fuisses? [*Romani Hisponis*. Nunquid hoc negas, colluctatã te tamen cũ uiro? quem in illa uolutatione necesse est prius super te fuisse. [Adiciebat Zeno, metuo occisum militem. Plus ausum, quàm in prostitutam licebat. Exorasti populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illum, quem non poteras occidere? [*Argentarij*. Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio eius, quem nescio an fero occiderit? [*Caestij Pij narratio*. Ita domi custodita est, vt rapi posset: ita cara fuit suis, vt rapta non redimeretur: ita raptae pepercere piratae, vt lenoni venderetur. Sic emit leno, ut prostitueret. Sic uenientes deprecata est ut ferro opus esset. Coniectum in urnam nomen eius non exijt, sed eiectum est: tempus erat nos sortiri: urna purgata est. Stetisti puella in lupanari. ut nemo te uiolauerit, locus ipse uiolauit. Stetisti cum meretricibus, stetisti sic ornata, ut populo placere posses, ea ueste quam leno dederat. Nomen tuum pependit in fronte. Pretia stupri accepisti: & manus, quae dijs datura erat sacra, capturas intulit. cum deprecareris intranũs amplexus, vt omnia alia impetraris, osculo rogasti. Ancillae ex lupanaribus sacerdoti non emuntur: coram sacerdote obscoenis homines abstinent. Non sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricẽ submouisset. Nõ est credibile, temperasse à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefasque lusus est, simul terras & maria latrocinanteis, quibus in aliena impetus per arma est: iam ipsa fronte crudeles, & humano sanguine assuetos, praeferentes ante se vincula & catenas, grauia captis onera. A stupris remouere potuisti, quibus inter tot tanto maiora scelera, virginem stuprare, innocẽtia est? Sed lupanar excepit omnes: sordida iniuriosaque turba huc influit: nec quisquam eo vt iudicet, venit. At omnes fauere fabulis tuis: at omnibus persuasum est. Nemo in tanta euntium redeuntiumque turba inuentus est, qui fortunae tuae vellet illudere? Ergo tu cum tam innocens quàm dicis, ista passa es, credis deos esse? Nihil, inquit, passa sum. hoc satis est nupturae, sacerdoti parum. Vbi adhuc fuisti? discede, ignota es: discede, nimium nota es. [*P. Aspernatis*. Contradico, non inimicitijs cuiusquam impulsus. Quod enim odium, quae inimicitiae cuiusquam esse possunt, quam nemo ciuium suorum norat antequam prostituit? Mouet me respectus omnium virginum, de quibus hodie grauis fertur sententia, si in ciuitate nulla inueniri potest, neque meretrice castior, neque homicida purior. Piratae te inuiolatam seruauerunt? à sacerdote se non abstinuisset pirata, leno, mango. De sacerdotis pudicitia, his sponsoribus credendum est? iacuisti in piratae myoparone. Contrectata es alicuius osculo, alicuius amplexu. An melius pirata seruauit, quàm pater? conuersata est diutius inter humano sanguine delibutos: inde est profecto quòd potest hominem occidere. Proclama ingenuam esse te. quid expectas? cum in lupanar veneris, iam tibi omnia templa praeclusa sunt. Ceterarum oculis inquinatur, inter ebriorum conuiuarum iocos iactatur, modo in puerilem, modo in muliebrem habitum composita. Istinc ne patri quidem redimenda es. Nulla satis pudica est, de qua quaeritur.

Non

Nõ legerem te sacerdotem, etiam si sacerdoti seruisses. Virginem esse sacerdotem nostram, cui credimus? meretrici, lenoni, piratis? haec enim testium summa est. Castigationem ex pontificis maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te e lupanari redemisset. Conuenit omnis libidinosorum turba, & concurrit ad meretricem nouam. Illud certe fateberis, pudicitia tua precaria est. Tot intrauerunt cellam tuam gladiatores, tot iuuenes ebrij, & omnes ante militem inermes. Ego illam dico prostitisse: illa se dicit etiam mendicasse. Pudicitiam sacerdotis meae etiam carnifici debeo. [*Iunij Gallionis.* Ambitiosa lex est, ad sacerdotium notae non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit. Inquirit in mores, in corpus, in vitam. Vide tu, quemadmodum tam morosae legi satisfacias. Capta es à piratis: inter seruos, inter homicidas, in illis myoparonis angustijs spatiata es. Viderimus quid in te audere potuerit feritas hostium, libido barbarorum, licentia dominorum. Certum habeo, Iudices, cum hanc feritatem barbarorum audiatis, fauetis illi, vt quàm primum mutet seruitutem. Sic istam seruauerũt piratae, quemadmodum qui lenoni essent venditur. Stare in illo ordine, ex eadem vesci mensa, in eo loco viuere, in quo etiam si non patiaris stuprum, videas. Aliquis fortasse inuentus est, quem hoc ipsum irritaret, quod rogabas. Ipse autem leno pepercit? Ignoramus istos: quibus vel hoc in eiusmodi quaestu praecipue placet, quòd illibatam virginitatem decerpunt. Seruauit te leno, quam prostituturus erat in libidinem populi? ita est. Sic leno tanquã nos castam e castis. Omnes, inquit, exoraui. Si quis dubitat, an meretrix esset, audiat quàm blanda sit. Haesisti in complexu: osculo pacta es vt felicissima fueris: ipso pudicitia impudice rogasti. Quid faciam mulieri in crimina sua desilienti? Cum dico, Vim passa es: Occidi, inquit. cum dico, Hominem occidisti: Inferebat, inquit, vim. Sacerdos nostra stuprum homicidio, homicidium stupro defendit.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An per legem sacerdos fieri non possit: & si lex illi non obstat, tamen sacerdotio indigna sit. An lege prohibeatur, in haec duo diuisit: An casta sit, an pura sit. An casta sit, in haec diuisit: Vtrum castitas tantum ad virginitatem referatur, an ad omnium turpium obscoenarumque rerum aestimationem. Puta enim virginem quidem esse te, sed contrectatam oculis omnium: etiam si citra stuprum cum viris volutatam. Es casta talis, qualis videri potest, cui lex nocere vult. Matrem quoque incestam esse, si ad virginitatem tantum refertur castitas. An haec virgo sit. aiebat Apollodorus quidem placere, si fixa esset, haereat & tutas sed hic non repugnare controuersiam huic suspicioni. Non enim ponitur adhuc virgine: & multa sunt propter quod credibile sit non esse. illud adijciebat: Denique etiam si non effecero, vt credant iudices non esse virginem, consequar tamen vt non putent dignam sacerdotio, de qua dubitari potest, an virgo sit. An pura sit, in haec diuisit: An etiam si merito occidit hominem, pura tamen non sit homicidio coinquinata: deinde, An merito occiderit hominem innocentem, vti corpore prostituto volentem. Absoluta est. ostendit non puram se esse, sed tutam. An idonea sit, in tractationes quas quisque vult diuisit: An idonea sit tam infelix vt caperetur, vt vaeniret lenoni potissimum, vt prostitueretur, occidere hominem cogeretur, vt causam diceret. [*Caestius* etiam altius petit, & obijcit, quòd tam vilis suis fuisset, ut non redimeretur. [*Silo Pompeius* dum praeceptum sequitur, quo iubemur, ut quoties possumus de omnibus legis uerbis controuersiam faciamus, illam quaestionem mouit, Casta e castis: Lex, inquit, de castis cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quib. cum uersata est uirgo. Non enim adijcit, E castis parentibus: sed, E castis, vult illos a quibus virgo venit, castos esse. Intelligo, inquit, sub hoc verbo multa. Castus cum dicit penatibus, tu ex incestis venis: intelligo castis disciplinis, tu ex obscoenissimis venis. quid enim didicisti? & quaecunque hoc loco dici poterant. Idem & in illa parte fecit, Pura e puris. [*Hispo Romanus* accusatoris vsus pugnacitate, negauit puram esse, non ad eam hoc referens, sed ad corpus: tractauit impuram esse, quae osculum impuris dederit, quae cibum cum impuris ceperit. [*Albutius* figuram diuisit in controuersiam. Dixit enim: Putemus tres sacerdotium petere: vnam, quae capta est: alteram, quae prostituta: tertiam, quae hominem occidit. Omnibus nego: & sic causam contra singulas egit. [*Fuscus Arellius* sic diuisit. Probabo indignam sacerdotio: primum, etiam si pudica sit: deinde, quia nescimus an pudica sit: nouissime, quod non sit pudica.

FVSCVS pro puella colorem hunc introduxit. Voluerunt Dij immortales in hac puella vires suas ostendere, vt appareret, quàm nulla vis humana diuinis resisteret: magis putauerũt miraculo esse in captiua libertatem, in prostituta pudicitiã, in accusata innocentiam. [*Latro* dixit: Aliqua capta felicior fuit, nulla fortior. *Maryllus* cũ descripsisset dignationem puellae magnam fuisse, altius quiddam superbiusque vultu ipso praeferentem, hanc adiecit sententiam, quam solebat mirari Latro, immo (vt ipse aiebat) exosculari: Narrate sane omnes tanquam ad prostitutam venisse, dum tanquam à sacerdote discesserint. [*Albucius* dixit: Nescio quis fero & violento animo venit, ipsis credo dijs illum impellentib. vt futurae sacerdotis non violaret castitatem, sed videret: praedixit illi, abstineret a sacro corpore manum. Non est quòd audeas laedere pudicitiam, quam homines seruant, dij expectant. Cruenta & in perniciem cruenta tuam haec, inquit, arma, quae nescis tenere pro pudicitia: & raptum gladium in pectus piratae sui torsit. Hoc factum eius ne lateret, eisdem Dijs immortalib. fuit curae. Accusator eius inuẽtus est, qui iudici eius in foro testimoniũ redderet. Nemo credebat occisum virũ à femina, iuuenẽ à puella, armatũ ab inermi: maiora videbãtur, quàm vt possent credi sine Deorũ immortaliũ auxilio gesta. [*Caestius* timuit se in narrationẽ demittere, sed illã transcurrit: hoc dixit in sacerdote futura maxime debere aestimari, pudicitiã, innocentiã, felicitatẽ. quàm pudica sit, miles ostendit, quàm innocens, iudex. quàm felix, reditus.

Etiam habemus quandam praerogatiuam sacerdoti ab ipso numine datam, licet isti obijciant illi fuisse captiuam, lenoni postea seruisse, causam nouissime dixisse: inter tot pericula non seruassent illam Dij, nisi sibi seruaturi fuissent. [*Argentarius* illud in narratione dixit. Accusator in hoc maxime premebat ream, aiebat occisum esse intra verba, antequam vim afferret. [*Silo Pompeius* hac figura narrauit: Eam vobis sacerdotem promitto, quam incestam nulla facere possit fortuna. Potest aliquid seruitus cogere: seruiuit & barbaris & piratis: inuiolata apud illos mansit. Potest aliquam corrumpere prolapsi in vitia saeculi praua consuetudo: etiam matronarum notum in libidine magisterium. licet illam ponatis in lupanari, & per hoc illi intactam pudicitiam efferre contigit. fuit in loco turpi, probrose leno illam prostituit, populus adorauit. nemo non plus ad seruandam pudicitiam contulit, quàm ad violandam attulerat. Multum potest ad rectum quoque pudici animi propositum: hostis gladio non succûbet: immo, si opus fuerit, pudicitiam vindicabit. Incredibilem videor in puella rem promittere. iam praestitit: adolescentē misericordis populi beneficium polluere tentantem gladio repulit. Fuit qui illam accusaret caedis. absoluta est ne qua vobis posset esse dubitatio, quae ventura erat ad sacerdotium, an pura esset, an integra, iā iudicatum est. [*Triarius* dixit: Negat se puella fecisse, negat illum suis manibus cecidisse. Altior, inquit, humana visa est circa me species eminere, & puellares lacertos supra virile robur attollere. quicunque estis Dij immortales, qui pudicitiam ex illo infami loco cum miraculo voluistis emergere, non ingratae puellae opem tulistis. Vobis pudicitiam dedicat, quibus debet. [Alterius partis color nihil habet difficultatis. dicendum est in puellam vehementer, non sordide, nec obscoene. Sordide Basilius, qui dixit: *Extra portam istam virginem.* &, Ostende istam aeruginosam manum. *Vibius Rufus*, qui dixit: Redoles adhuc fuliginem fornicis. Obscoene, quemadmodum Murrhed us rhetor, qui dixit: Vnde scimus, an cum venientibus, pro uirginitate, alio libidinis genere deciderit? Hoc genus sensus memini quendam praetorium dicere, cum declamaret controuersiam de illa quae egit cum uiro malae tractationis, quòd uirgo esset, & damnauit: postea petijt sacerdotium. Nouimus, inquit istam maritorum abstinentiam, qui etiam si primam virginibus umidis remittere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum Scaurus, non tantum disertissimus homo sed uenustissimus, qui nullius unquam impunitam stultitiam transire passus est, statim Ouidianum illud,

Dum timet alterius vulnus inepta loci.

& ille excidit, nec vltra dixit. Hoc autem vitium aiebat Scaurus à Graecis declamatoribus tractum, qui nihil non & permiserint sibi, & penetrauerint. *Hybreas* inquit, cum diceret controuersiam de illo, qui tribada deprehenderat & occiderat, describere coepit mariti affectum, in quo non deberet exigi inhonesta inquisitio. *Grandaus Asiarus* aeque declamator cum diceret in eadem controuersia: Num ideo occidi adulteros non paterentur, dixit.† in hac controuersia de sacerdote, non minus obscoene dixit Murrhedius. Fortasse dum repellit libidinem, manib. excepit. Longe recedendum ab omni obscoenitate & verborum & sensuum. quaedam satius est causae detrimento tacere, quam verecundiae. *Vibius Rufus* videbatur quotidianis verbis vsus nō male dixisse. Ista sacerdus quantū mihi abstulit.†

Incesta de saxo. Controuersia III.

LEX. Incesta de saxo deijciatur. *Thema.* Incesti damnata, antequam deijceretur de saxo, inuocauit Vestam. vixit deiecta. repetitur ad poenam. *Contra Incestam. Latronis.* Hoc expectatis, vt capite demisso verecundia se ipsa antequam impelleretur, deieceritʔ id deerat, vt modestior esset in saxo, quàm in sacro fuerat. constitit, & circumlatis in frequentiam oculis, sanctissimum numen quasi parum uiolasset inter altaria, coepit in ipso quo vindicabatur violare supplicio. Hoc alterum damnatae incestum fuit. damnata est, quia incesta erat: deiecta est, quia damnata erat: repetenda est, quia & incesta & damnata & deiecta est. Dubitari potest, quin vsque eo deijcienda sit, donec efficiatur propter quod deiecta est? Patrocinium suum vocat pereundi infelicitatem Quid tibi importuna mulier imprecer, nisi vt nec bis quidem deiecta pereas? Veniet ad colendum Romani imperij pignus, etiamsi non stupro, at certe carnificis manu incesta. Inuocaui, inquit, deos. statuta in illo saxo deos nominasti: & miraris, si iterum te deijci voluntʔ si nihil aliud, in loco incestarum stetisti. [*Caestij Pij* narratio. Quid agam? exponam quando stuprū commiserit? cum quo? quibus cōscijs? Ista quia probaui, damnata est. quid postea accessit, quod illam virginem faceret? quod tacuit in carcere? quòd ducta est ad saxum? quòd inde proiecta? ait se innocentē, quia perire non potuit. Ita lex de sacerdotum iure, in iudicio quaeri voluit, de iudicibus in supplicio? amplatur a iudicibus in poenam, postulat, vt, cum contra poenam causa tuta non fuerit, contra causam tuta poena sit. Non putas legem cauisse vt perires: quae cauit, quemadmodum perires? Exoremus te mulier, vt iterum absoluaris. Aut tu sacerdotium violasti, aut dij sacerdotem. Male de dijs existimas, si sacerdoti suae tam sero succurrunt. lata est sententia: pronuntiatum est: damnata es. Interrogo te hoc loco mulier: responde mihi. Sunt dij? [*Arelij Fusci* patris. Iterum experiamur: Quid times propitios deos? Erat, inquit, praeruptus locus, & immensae altitudinis, dicebam tibi, Incestam lex mori voluit. stat moles abscissa in profundū, frequentibus exasperata saxis, quae aut elidant corpus, aut de integro grauius impellant: inhorrent scopulis enascentibus latera, & immensae altitudinis tristis aspectus. electus potissimum locus, ne dānati saepius deijciantur. [*Fuluij Sparsi.* A superis deiecta, ab inferis nō recepta, in cuius poenā saxum

saxum extruendum est. [*Iunij Bassi*.Nihil putabam amplius adijci posse audaciae istius, quàm quod in il la cruce Vestam nominauerat. ab ipso enim supplicio in templum vsque reuoluta, quiequid secundum deos sanctissimum est,contactu suo polluit:quam a saxo nusquam reuerti fas est,nisi ad saxum.Quanto minus quàm in templum resiluit?huc potius venit,vbi damnatur,quàm illo vbi absoluitur. [*Albutij Sili*.Si quis adhuc dubitabat de deiecta,veniat,& sibi ipsi credat.Haec impudentia virginis est: in vrbe tam beata cum tot superent virgines, cum tot principum filiae sint,postulat,vt praeteritis his propemodum ab inferis eruatis sacerdotem. Quare ergo si incesta sum,viuo?nescio:hoc vnum scio,nec fieri quod non potest,nec portentum esse quod potest.Absit,nefas est,vt id saxum absoluat,quod tantum damnatos accipit. [*Argentarij* narratio.Paene Iudices narrare coepi,qualis esset rea.sed quid efficiam,cum illam incestam probauero?nempe vt de saxo deiicieda videatur.iam visa est.Non imitabor istius impudentiam, vt repetendo iudicium,quod factum est improbasse videar.quod exigebatur,probaui : quod iudicastis, exequor. [*Cornelij Hispani*.Deos deasque inuoco,quos priore iudicio nō frustra innocaui. incesta quàm tardissime pereat.Inuocaui,inquit,numina.Quid inuocas mulier? Si innocens es, dij non sunt. Videte quantum sacerdos peccauerit,quae nec absolui potuit,nec mori. Aut tu sacerdotium violasti,aut nos sacerdotem.Erras si satis ad sacerdotium putas,perire non posse. [*Romani Hispanis*. Ab Tarbeia ad Vestā, cuius virtam carnifex rupit.à templo ad saxum,à saxo ad templum.hic pudicae sacerdotis inter supplicia & vota discursus est.inter superos inferosque iactata,in nouam poenam reuixisti. [*Pomprij Silonis* narratio. Quod ad rerum expositionem pertinet,Iudices, non committam vt deorum immortaliū vltio nem morer.incesta saxo deiiciatur.lege damnata est.habetis iudicium.deiecta est.habetis exemplum. [*Vibij Galli* narratio,breuis expositio rerum est.Aduersariam incesti postulaui,accusaui,damnaui, carnifici tradidi:permittitis iam abeam ? Accusator recede eamus ad absolutionem tuam.ita Dij damnatam absoluere maluere,quàm sacerdotem?sero innocentiam damnata concupisti,vitam deiecta.

ALTERA pars.Silli Sparsi.Damnata deiecta est,absoluta descendit. [*Arellij Fusci* patris.Putares puellam demitti,non cadere. [*Caestij Pij*.Nullam habebat gratiam.in templo dixerat.itaque tantum Deos inuocabat.Lex sacerdotem non vsque ad saxum differret,nisi expectaret Deorum sententiam. [*Cornelius Hispanus* descripsit altitudinem muris,etiam saene despicientibus horrēdam,& adiecit:Carnifex quoque recedens impellit.nihil fecit tanquam rea:contumax est innocentia,turpe putabat sacerdos rogare, nisi Deos.*Marylli*.Mirandum est,si oppressa est virgo sine gratia, cuius enim genibus submisit, manus quem deprecata est?quae tarde rogauit etiam Deos?

DIVISIO.Latro in has quaestiones diuisit:Vtrum lex de incesta tantum sit, quae deijciatur ? nec pereat:an etiam damnata,si innocens post damnationem apparuit,deijci non debeat : An haec innocens sit,An haec deorum adiutorio seruata sit.*Caestius* & illa subiunxit huic vltimae quaestioni, An dij immortales humanarum rerum curam agant.Et si agunt,an singulorum agant.Si singulorum agant,an hu ius egerint. Improbabat Albucius quod haec non tanquam particulas incurrentes in quaestionem tractasset sed tanquam problemata.φιλοσοφούμενα. [*Fuscus Arellius* pater sic diuisit: Vtrum incestae poena sit deijci,an perire: vtrum prouidentia deorum,an causa seruata sit, Si voluntate deorum seruata sit, an in hoc vt crudelius periret.

COLOR.Hic color fere sententijs quas proposui,permixtus est. Quid tamen Caestius senserit, indicabo.Contra sacerdotem qui dixerunt,videri Deos infestos illi,in hoc eam seruasse,vt diutius torqueretur,aiebat Caestius,malle se casu videri factum,quàm Deorum voluntate. nam si semel illos interuenire huic rei fateremur,manifestius erit in poena seruatam esse sacerdotem,quàm in poenam actam quae nō probabat ille.*Triarij*.Remissam tibi poenam putas?ampliata est,& ipsa inquit ampliatio, quae apud iudices fieri solet:& verbum in sententia positum,non est damnantis,sed dubitāus. Declamauerat apud illum hanc ipsam controuersiam Varus Quintilius,tunc Germanici gener,vt praetextatus.cum descripsisset circumstantem turbam dolentem quod tā cito oculis poena subduceretur, dixit : Exaudierunt Dij immortales populi uota.Incestam,ne cito praeceps supplicium transcurreret, reuocauerunt. Caestius multa commeliose dixit in ipsam sententiam.Sic,inquit,quomodo quadrigas, reuocauerunt : nam & ante posuisti similitudinem,quia & haec de carcere exierat.Cum multa dixisset, nouissime adiecit rem, quam omnes improbauimus.Ista negligentia pater tuus exercitum perdidit.filium ubi irrgabat,patri ma ledixit. [*Pastor Aietius* hanc controuersiam apud Caestium iam senator dixit,& hunc colorem optimū putauit:Sic veneficijs corpus indurui,vt saxa reuerberaret. Multum Caestius hanc corripuit,& dixit: Hoc est,quare ego auditores meos inuitem ad alios audiendos ire:hoc male mihi facit ille,qui aut aihle ta aut pyctes est.Dicebat autem in Albucium,qui illis diebus dixerat in hac controuersia, dntius saxo, & in Bassum Iulium multa ,qui dixerat Virgo de sub saxo . Othonem Iunium patrem memini colorem insulsum inducere,quod minus ferendū est,quòd libros colorum edidit.Fortasse,inquit,poenae se praeparauit:& ex quo peccare coepit,cadere condidicit. [*Silo Pomprius* hunc colorem temtauit. Praestatur, inquit,quaedam damnatis sacerdotibus uerecundia.erubuimus quicquam ex damnatae veste detrahere. [*Hispanus* dixit:Ita putaueras una te poena posse defungi, cum in saxo deos nominasses? [*Triarius* indigantium uoces descripsit,& dicentium:Quia non potes,non uis mori. [*Maryllius* dixit: Constituta in saxo inuocauit Deos.publica indignatio exorta est.audet ista nominare Deos,audet hoc loco? Quid autem habet tam quod illus roget,nisi bonam mortem? [*Diocles Carystius* dixit.†

Vir fortis sine manibus. Controuersia. IIII.

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrunque corpus interficiat, sine fraude sit. *Altera.* Liceat adulterium in matre & filia vindicare. *Thema.* Vir fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterum cum vxore, ex qua filium adolescentem habebat: imperauit filio vt occideret. Non occidit: adulter effugit: abdicat filium. *Contra filium. Porcij Latronis.* Adulteros meos tantum eicitaui. me miserum, quamdiu tacuerunt, postquam deprehenderam? Ego te non abdicem, quem possem occidere? O acerbam mihi virtutis meæ recordationem. O tristem victoriæ memoriam. Ille onustus modo hostilibus spolijs vir militaris, adulteris meis tantum maledixi: solus ego ea omnibus maritis nec dimisi adulteros, nec occidi. Quid ridetis? inquam quod non habeo manus? voco filium. Tu viri fortis filius, qui stringere ferrum non potes? ne truncus quidem capi potui, nisi domi. vtcunque tamen potui, obluctatus sum, & truncum corpus opposui. Exierunt adulteri, tantum meo sanguine cruenti. [*Cornelij Hispani.* O dignum, cui aut pudica contingat vxor, aut impudica, dum armatus est. Te respublica inuoco, quae manus meas possides: quis non putet aut me fine filio fuisse, aut filium sine manibus? *Cæstij Pij.* Conceptus est iste: ea quo sciemus, cum adulteros deprehendero. Nunquam putaui futurum salua republica, vt vir fortis sentiret se manus perdidisse. [*Maryllu.* Adulteros meos vsque ad limen prosecutus sum. cucurri miser ad ferrum, quasi manus haberem. [*Triarij.* Deciderunt arma cum manib. tunc primum sensi me manus perdidisse.

Dij boni, & has manus aliquis derisit? [*Asprenatis* Arcessitus vt occideret adulteros, venit vt dimitteret. Ita ego manus etiam pro adulteris perdidi. steti deprehensus ab adulteris meis. Patris desertor, matris leno, quem puto iam creditis non esse filium viri fortis, tertius in cubiculo derisor stetit. [*Fuluij Sparsi.* In bello suas, in domo euam filij manus perdidit. Processit in bellum hic vnus omnium adolescentis filij vicarius, in acie vicit, domi captus est. portat inter spolia viri fortis volutantes adulteros. Adolescens, venit tempus militiæ tuæ. indignare si deceptus es. tam frustra ad filium quam ad gladium cucurrit. ridebant adulteri truncas viri fortis manus, circa sua arma labentis. *Argentarij.* Ante patriæ quam patri negauit manus. libenter causam eius suscepi. Quis enim illum non vindicet? quid hoc infelicius, quem adulteri tunc riserunt, cum deberent mori? Vir fortis in ciuitate truncus, integros adulteros spectat. [*Iulij Bassi.* Non est quod puteris puniri illum: ad fuos dimittitur, inquam, ad matrem suam: nescio an & ad patrem. Meruit hereditatem illius, quem occidere parricidium putauit. Nulli vnquam plus debuistis viro forti vsque eo pro vobis pugnauit, vt pro se non posset. Adolescens, quos dimisisti, sequere.

PARS altera. Vibij Galli. Matrem, inquit, non occidisti. quem minus hoc crimine perdere debui quam patrem? Pater occidere iussit: lex vetat. non comparassem patri legem, nisi cum illa lex fuisset. alterum putaui parricidium, matrem coram patre occidere. [*Arelij Fusci* patris. O misera pietas. inter quae parentum vota constitisti. Non semper scelera nostri iuris sunt. & truces quoque animos misericors natura debilitat.

DIVISIO. Latro hac vsus est diuisione: An licuerit filio: An vindicare oportuerit: An si licuit, & oportuit, ignoscendum sit illi, si non potuit indulgentia repugnante. An licuerit, in illa diuisit: An tunc liceat adulterium filio vindicare, cum maritus non est: An tunc liceat, vbi maritus in eo loco est, quasi omnino non cesset. An oportuerit, tractatum is quidem est, quam vt quisque vult variat. Latro tamen sic ordinauit. Oportuit, etiam si pater non iuberet, occidere adulteram, viri fortis vxorem oportuit, iubente patre, etiam si ipse posset occidere, oportuit, cum & iuberet, & ipse non posset. Noui declamatores illam quaestionem tentauerunt ea verbo legis natam. Adulterum cum adultera qui deprehendit, dum vtrunque corpus interficiat, sine fraude sit. an nemo possit occidere, nisi qui deprehenderit. Tentauerunt & illam, an non possit abdicari filius, ob id quod illi facere salua lege non licuit.

COLOR. Color pro adolescente vnus ab omnibus qui declamauerunt introductus est: Non potui occidere: ea illa Ciceronis sententia tractus, quam in simili controuersia dixit, cum abdicaretur is, qui adulteram matrem occidendam acceperat, & dimiserat terrore. [*Latro* descripsit stuporem totius corporis, in tanto inopinati flagitij spectaculo: & dixit: Pater, ubi manus defuerunt, mihi omnia. sed cum oculorum caliginem, animi defectionem, membrorum omnium torsionem descripsisset, adiecit: Antequam ad me redeo, exierunt. [*Gorgias* inepto colore, sed dulci. Pammenes ea bonis declamatoribus dixit. Gorgias egregie dixit. Pammenes dixit. Fuscus Arellius dixit: Maius erat scelus quod imperabas, quàm quod deprehenderas. [*Albutius* non narrauit, sed hoc colore egit ab initio vsque ad finem: Ego me defendere debeo: si quid mihi obiectum erit, aut negabo, aut excusabo. Si quid exegeris maius viribus meis, dicam, gnosce, non possum. Ignoscit filio pater nauigationem, excusanti, se non ferre mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamuis patet ipse militaris sit. Non possum occidere. Agedum ipsam legem recita: Liceat & marito, liceat & patri. Quare tam multos nominat, nisi quod putat aliquos esse qui non possint? Et in descriptione dixit: Cum me vocauit pater, hoc inquam putauit supplicium futurum morte grauius, si adulteram filio ostenderet. Et illud dixit: Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem. [*Silo Pompeius.* hoc colore narrauit. Non putaui mihi licere. *Blandus* hoc colore. Vtrumque filij nomen audio: pater rem petit iustiorem, mater faciliorem. Et illud

illud post descriptionem adiecit. Fatebor vobis, parricidium coram patre facere non potui. [*Caestius* hoc colore egit: Prosiluit, inquit, protinus mater, & amplexu suo manus meas alligauit. Ago confusioni meae gratias, quod nihil in illo cubiculo vidi, nisi patrem & matrem. Pater rogabat, vt occiderem: mater, vt viuerei, Pater, ne nocens impunita esset: mater, vt ego innocens essem. Pater recitabat legem de adulteris, mater de parricidis. Et vltimam sententiam dixit: Occidere matrem si turpe est noluisse, non potui. [*Argentarius* dixit: Non est quod me ex hoc habitu aesti metis, quòd manus habeo: tunc non habui. Et illud dixit. Dat poenas tibi, perdidit virum, perdidit filium, aegrotanti non assidebo, egentem non alam. omnia mihi libera sunt, iam vitam illi non debeo.

EX altera parte multa sunt pulcherrime dicta: sed nescio an Graecis nostri cessuri sint. In hac controuersia dixit *Amas*: † Habet aliquid corrupti haec sententia. [*Latro* dixit: Quantū ego tunc questus sum cum fortuna mea, quòd non & oculos perdidissem. *Silo Pompeius* dixit, Fili, aut oculos erue, aut manus commoda. Omnes aliquid belli dixerunt, illo loco quo deprehensi sunt adulteri dimissi. *Latro* dixit: Adulteros meos tantum excitaui. *Fuscus Arellius* dixit innuisse nuntiae. frigidius dixit contrariam illi sententiam: Adulteros interuentu meo ne excitaui quidem. *Vibius Rufus* dixit: Adulteri marito non assurrexerunt. [*Pompeius* dixit: Adolescens, denique adulteros excita: postquam tu venisti, securius iacent. [*Latro* dixit: Erratis qui me putaris manus non habere: filium vocaui: vt intrauit, ab adultero salutatus est. *Fuscus* dixit: Fili, tuam fidem ostende, te integro, manus me non perdidisse. controuersiam mihi de te facit adulter. veni, vtrius filius sis, indica. [*Pumtius* & pulchre dixit, & noue. sumpsit ab omnibus bene dicta. Irrupi in cubiculum adulterorum: quid mentiar miser? aperto cubiculo expectabant adulteri. [*Caestius* dixit: Vocaui filium, risit adulter, tanquam qui diceret: Meus est.†

[*Vibius Rufus* dixit: Quàm otiosi, quàm securi adulteri transierunt praeter oculos meos, praeter filij manus. [*Latro* cum exeuntes adulteros descripsisset adiecit: Adolescena, parentes tuos sequere. [*Niceres* illam sententiam pulcherrimam, qua nescio an nostros antecellerit, sed illum Albucium qui Graecis praeminet: cum pugnantem in acie se descripsisset, dixit: Me miserum, quas manus adulter effugit. & illud Albucij. Non potui, inquit, matrem occidere. quo excusatur sis, adijce & patrem. *Albucius* sic narrauit, vt tanquam filio sciente factum esset adulterium, suspectum quasi conscium matri suae fecerit. [*P. Asprnas* dixit. Exijt nouissime maritus, & dedit adulteris locum. Idem dixit: Matrem occidere non potes. adulterum certe occide. An & iste pater est? dixerat Niceres. *Murrhedius* dum hanc sententiam imitari vult, stultissimam dixit. Reliqui in acie pugnaces manus.

Raptor duarum. Controuersia V.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema*. Vna nocte quidam duas rapuit: altera mortem optat, altera nuptias. *Contra Raptorem. Porcij Latronis*. Iam te parabat in tertiam, nisi nox defecisset. Stupri accusatus, stupro defenditur. Cum altera litigat rapta, alteram aduocat. Vindicate patres, vindicate fratres, vindicate mariti. fortior disciplinae publicae seueritas surgit: iam binae raptoncur. [*Mentonis*. Postera die erat in huius domo fletus, lamentatio matris spes suas deplorãtis: cum interim ex alia domo alia vociferatio oritur, alius tumultus: cōit populus, velut publico metu exterritus: credit duos raptores fuisse. Cum interim producitur publicus pudicitiae hostis, quem vna nocte vnius virginis iniuria non fatigauerat. [*Caestij Py*. Alteram iniuriae rapuit, alterā patrocinio. Quan tum suspicor, ne rapta quidem es. quaeris argumentum? non irasceris. quomodo istud fit? duabus iniuriam fecit: vna queritur. Misericors sum, inquit. Gaude, habes qui te vindicet. Vide qualem habitura sis virum, non est vna contentus. *Argentarius* eundem sensum dixit, hoc adiecto. Non est vna contentus, ne vna quidem nocte. [*Pompeij Silonis*. At quàm bene mimum egit, quomodo raptam se questa est, qua vociferatione, quam perbene illi optionem cessimus. [*Triarij*. Perierat raptor, ni bis perire meruisses. [*Iunij Gallionis*. Sumatur de illo supplicium, constituatur in conspectu publico: caedatur diu: toto die pereat qui tota nocte peccauit. Subito fastidiosus raptor occurrit, & ait: Iam nec nuptias volo. Stulta deciperis: dicam tous? quid dixerim tibi, idem enim dixi & huic dum te peto, in illam incidi. [*Arellij Fusci* patris. Retro amnes fluant, & sol contrario cursu orbem reuocet: confugiat sacrilegus ad aras, raptorem rapta vindicat.

EX altera parte. Pompeij Silonis. Postero die cum illi narratus esset nocturnus error, dum putat se in vnam incidisse, huic priori supplices submisit manus, hanc prius deprecatus est, exorauit, propter hoc puto ista magis raptori irascitur. Altera ex puellis raptorem mori vult, altera seruari reum. Alter iudex damnat, alter absoluit. Inter dispares sententias mitior vincat, dicam quod sentio: magis irasceretur, si vnam tantum rapuisset, diceret, Ergo ego sola digna visa sum, cui iniuriam faceret? [*Argentarij*. Referat nunc Virginiam, referat Lucretiam; plures tamen Sabinae su[...]. Ex tribunis potentior est qui intercedit: non est inuidiosa potestas, quae misericordia vincit. Quid cessas puella? pro marito roga. Haec sententia deridebatur a Caestio, quasi improba.

DIVISIO. In hac controuersia de prima quaestione nulli cum altero conuenit. *Latro* primam fecit quaestionem. Non posse raptorem, qui ab rapta mori iussus esset, seruari. Si legatus, inquit, ex re debet,

 peribit

peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere debet, peribit. Si raptam ducere debet, aeque peribit. Si is ante te rapuisset, & nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequam nuberet, hanc vitiasset: negares illum debere mori, rapta iubente? Atqui nihil interest: nisi quod dignior est raptor morte, cuius inter duos raptus ne vna quidem nox interest. Si rapta nupsisset, deinde post tertium diem rapuisset aliam, negares illum mori debere? Atqui quid interest? nisi quòd honestius tunc maritum defenderes, quam nunc raptorem defendis. Alteram fecit. An rapta, quae nuptias optat, nihil amplius raptori praestare possit, quam ne sua lege pereat: contra alienam legem nullum ius habeat. Optasti nuptias: non occidetur tanquam raptor tuus. At idem si eadem nocte qua te rapuit, stationem deseruit, fuste ferietur. Si sacrilegium fecit, occidetur. Licet tu dicas, Quid? ergo ego non nubam? Tu raptori praestas, vt illum ipsa non occidas: non potes praestare, ne quis occidat. quomodo sacrilegus, quamuis a te seruatus, periret, sic alterius puellae raptor a te seruatus peribit. Si rapuisset te: deinde deprehensus in adulterio adseruaretur in tormentum diutius pereundi, tu interim educta nuptias optasses (datur enim optio & in absentem) vetares illum occidi à marito? Quid interest, qua lege pereat? nisi quòd modestius alienam legem interpellares quàm tuam. Tertiam fecit: Cum quod vtraque optat, fieri non possit, an ea eligenda sit optio, qua vltio ad vtramque perueniat. Atqui mortem optat mea optio, & te vindicat: tua me non vindicat. Et hoc tibi mea optio praestat, quod mihi, occiso raptore inuidiam. Illa respondet: Optio tua me non vindicat. Vindictam tu meam putas, non fieri quod volo, fieri quod nolo? eoam mihi contumeliosum erit, te dignam videri in cuius honorem occidatur: me indignam in cuius honorem seruetur. Isto modo & mea te vindicat. Nempe lex duas poenas scripsit vitiatori: alteram passurus est. non eris inulta. iam raptor non erit impunitus, habebit poenam, indotatam vxorē. Respondet eodem modo. Morietur: sed non mihi. Seruabitur, sed tibi. Quartam fecit quaestionem: Si non potest vtriusque rata esse optio, vtra dignior sit. Vltimam non quaestionem, sed tractaoonem, oullum non raptorem impunitum futurum: si haec via impunitatis monstretur, vt qui plures rapuisset, tutior esset. Neminem oon inuenturum aliquam humilem, quae se in optionem commodaret. [*Fuscus Arellius* primā quaestionem hanc fecit: Qui duas rapuit, perire vtrique debet. Lex inquit quae dicit, Rapta raptoris aut mortem optet, aut nuptias: de eis loquitur, qui singulas rapuerunt. non putauit qnenquam futurum, qui vna nocte duas raperet. Non quaero, quid optetis. quod seuerissime optare potestis, occupo. necesse est raptorem mori. Quare? vtrique raptae debet vltio contingere. Vtráque enim non potes ducere, vtrique mori potes. Vna pars legis ad hunc raptorem pertinet, in qua mors est. putate enim vtramque nuptias optasse. Quid futurum est? in raptoris matrimonium ambitus erit. Putate illum plures rapuisse quàm duas. quid fiet? una nubet: ouptiae ad vnam pertinebunt, mors ad omnes. Qui duas rapuit, vtrique debet mori. quare? dicam: Quod vult, eligat: aut nuptias optabunt: aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod vtraque voluerit. Vno modo poterit fieri quod vtraque volet, si vtraque mortem optauerit: ergo fiat id, quo vno duae vindicari possunt. Hic tractauit: Ne exemplo quidem vtile est, non vtique perire eum qui duas rapuerit. hinc morem perniciosissimum introduci ciuitati, vt aliquis propter hoc non pereat, quia perire saepius meruit. Reliquam partem controuersiae Fuscus in haec diuisit: Vtra optio honestior sit, vtra iustior, vtra vtilior. [*Caestius* hanc partem controuersiae sic diuisit: Vtra puella dignior sit, quae valeat: vtra optione raptor dignior sit. Caestius & cōiecturalem quaestionem tentauit, An haec cum raptore colluserit, & in hoc rapta sit, vt huic opponeretur. *Latro* aiebat, non quicquid spargi possit suspiciose, de eo etiam dicendum. Colorem hunc esse, non quaestionem: eam quaestionem esse, quae impleri argumentis possit. *Caestius* aiebat, & eam impleri posse argumentis. Hunc sensum à Latinis iactatum *Nicetes* dixit. *Glycon* dixit. *Diocles Carystius* dixit. hunc sensum *Vibius Rufus* subtiliter dixit: Volo tibi malam gratiam cum sponso tuo facere, habet amicam. in hoc controuersiam dixit. [*Albucius* ambulat in masculos. adeo nullum sine amatore vitium est, vt hoc quidam disertum putauerint. ego tamen magis miror, hoc Albucium potuisse dicere, quam aliquos potuisse laudare. Ex Latinis dixit *Triarius*: Gratulor vobis virgines, quòd citius illuxit. *Argentarius* dixit: Quaeritis quid isti finem rapiendi fecerit? dies.

Archipiratae filia. Controuersia. VI.

THEMA. Captus à piratis scripsit patri de redemptione. non redimebatur. Archipiratae filia iurare eum coegit, vt duceret se vxorem, si dimissus esset. iurauit. Relicto patre secuta est adolescentem. rediit ad patrem. duxit illam. orba incidit. pater imperat, vt archipiratae filiam dimittat, & orbā ducat: nolentem abdicat. *Contra Filium. Porcij Latronis.* Pro dij boni, & haec puella hospitio patris excepta est. prohibeo domo, terra prohibendam. Bonae spei vxor, bonae spei nurus, quae amare potest captiuū, odisse vel patrem. Captus, inquit, in tenebris iacebam. Narra obsecro soceri tui beneficia. Possum, inquit, iudices, esse securus? filius meus ait se uxori parricidium debere. [*Caestij Pij.* Quis interfuit nuptijs tuis? pater? denique puellae pater?

EX altera parte Silij Bassi. Hodie captiuus essem, nisi haec archipiratae filia fuisset. Vt dixi, Patrem habeo: inter bonos captiuos sepositus sum. Archipiratae filia vocatur, puto ex aliqua nata captiua: certe animum eius natura à patre abduxerat: misericors erat, deprecabatur, flebat, monebatur periculis omnium:

nihil

nihil in illa deprehendi poterat piraticum. Promisi nuptias, & quasi aliquam sacram testationem, tuum nomen inserui. Eo loco me non deseruit, in quem venire etiam patres timuerunt. Arctius nos fortuna alligauit, quàm vt orba possit diuellere. Vidisses tectum pannis corpus, omnia membra vinculis pressa, maciem, retractos introrsus oculos, obtritas catenis & inutiles manus. talē quis amare nisi misericors posset? Decepi te puella, alia pollicitus sum. Venies in patriam mecum, ibi tibi referam gratiam: hic catenatus, egens, squalidus quid possum? pater meus, socer tuus (hoc enim iampridem te vocabat) socer, inquam, tibi tuus gratiam referet. Quidā auitas paternasque flagitijs obruerunt imagines. quidam ignobiles nati fecere posteris genus. in illis non seruasse quod acceperant, maximum dedecus: in his quod nemo dederat fecisse, laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens, vnusquisque felicem domum inuaderet. Sed quamdiu nō sumus, natura nos regit, & in quemcunque vult casum nos mittit. Hinc sumus aestimandi, cum sumus nostri. Quis fuit Marius, si illum in suis inspexerimus maioribus? humilis. In consulatu nihil habet clarius, quàm se auctorem. Pompeium si hereditariae extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Seruium regem tulit Roma: in cuius virtutibus humilitate nominis nihil est clarius. Quid ubi videntur illi ab aratro citari, qui paupertate sua beatā fecere rempublicam? Quemcunque volueris reuolue nobilem: ad humilitatem peruenies. Quid recenseo singulos, cum hanc vrbem possim tibi ostendere? nudi steterē colles. Inter haec tam effusa moenia, nihil est humili casa nobilius. fastigiatis supra tectis auro puro fulgens praelucet Capitolium. Potes obiurgare Romanos, quòd cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. Sed haec non putant magna, nisi apparuerit ex paruis surrexisse. Misereri illius oportet, quia orba est. ista tamen habet propinquos, habet amicos paternos, habet te imbecillitatis suae tutorem fortissimum. Omnes vxores diuites seruitutē exigunt. Crede mihi, volet in suis regnare diuitijs: & tamen aequum est eam possidere domum, quam meam agnouerit. Si coeperimus esse magis liberi, si paulo speciosior animo eius effulserit domus, si parum blande fecerimus, relinquit: & tunc est tormentum, carere diuitijs, cum illas iā senseris. Vides quid inter duas vxores intersit. ista si nos reliquerit, repetet suos: haec quod dedit, dimissa non auferet. Multi duxere sine dotibus vxores: quidam dictas non accepere dotes: quidam emptis cōtenti fuere mancipiis: & cum possent accipere diuitias, emere quibus libertatem darent maluerunt, quàm suam vendere. Aliquis in adoptionem iuuenis petitur. si volet ire: quaeret senex ille qui petit, quales & quos habeat maiores, quāta bona, an satis magno se possit addicere. Aliquis captare orbos senes vult, & suas spes in alienas mortes diffundere. excutiat testamēta, scrutetur census. vbi vero quaeret vxorem, videat an nuptias suas amet, an nihil pluris faciat marito, an misericors sit, an fortis sit, an possit, si quid viro inciderit mali, vna tolerare. Si his bonis fuerit instructa, dotata est. Non possumus vna felices esse: quod solemus, vna infelices erimus. Fac, inquit, quod imperat. nolo propter me patrem tuum offendas. Ibo, inquit, sola. Tu ibis? quo, infelix? Quas petitura regiones? Est enim tibi aliquis locus? pater tuus nobis maria praeclusit, meus terras. [*Caestij Pij*. Solent qui coguntur à patribus vt vxores ducant, illa dicere: Non sumus etiam nūc apti nūptijs. Ego contra refugio vxorem, quia vxorius sum. [*Arellij Fusci* patris. Insolens malum est, beata vxor: cum immensum pondus auri orba attulerit, cum pecunia arcas nostras onerauerit, quid aliud quàm beatae seruiemus? Altera filium dat tibi, altera patrimonium. Pater, vtra magis diues est? Locuples est, pater, quam mihi concilias. O si scires, quàm diues haec fuisset. Orba, inquit, est. & haec orba est. Inter duas orbas ea mihi curanda est magis, quam orbam ego feci.

DIVISIO. In hac controuersia nihil litium fuisse fere omnes consentiunt. *Latro* primam quaestionē fecit. An pater propter matrimonium, filium abdicare possit, cum liberum cuique huius rei arbitrium sit. *Gallio* subiecit huic: Etiam si potest imperare filio, vt vxorem ducat, an ei qui iam habet? *Latro* secundam fecit: Si ius est patri, etiam propter matrimonium abdicandi: an liberum huic fuerit, non parere cū iurasset. Hoc in haec diuisit: An nemo iureiurando teneatur, quo per necessitatem adactus est: An expleuerit iusiurandum, ducendo illam vxorem: An etiam si non expleuit, non teneatur religione, qui coactus aliquid contra iusiurandum fecit; hunc autem cogi à patre super iusiurandum facit. an possit parere patri, an debeat. Hic de meritis puellae & moribus.

COLOR. Colore hoc vsus est *Latro* pro patre: Puellā non misericordia motā, sed libidine: & ideo nō esse beneficium. In argumentis eleganter hanc partem tractauit: Etiam si beneficium dedisset, non esse sic referendam gratiam. deinde beneficium esse quod iudicio detur, non quod furore aut morbo. [*Hispo Romanus* alio colore dixit: Illam non amore adolescentis, sed odio patris sui secutam esse. Voluit ille & amoris commendationem detrahere. [*Buteo* longe accersito colore vsus est: Voluit eam nubere non inuito patre, sed secreto suadere, palam dissimulare totum hoc gestum. Ratione illa honestam condicionem nuptiarum inuētam, cum alio nullo modo posset. Neque enim aliter illos effugere potuisse, nisi patiente patre. Sed aiebat *Latro*, non esse tanti, detrahere illi commendationem soluti adolescentis, vt detraheretur inuidia relicti patris. [*Fuscus Arellius* egregie declamauit: Non enim propter nuptias orbae dimitti illam, sed quamuis orba non esset, eijci iussit. non aliam sibi magis placere, sed illam displicere dixit: & hoc quod *Latro* transcurrerat, pressit. Timere se puellam temerariā, inter piratas natā, inter piratas educatam, impiam in patrem. [*Gallio* illud quod omnes scholastici transierunt, dixit: Timere se, ne haec speculatrix esset, & piratis omnes occasiones indicaret: aut certe ne videretur, nolle se suspectum esse rei pub. illi iurasse timuit, ne à puella videretur improbe iusiurandum exegisse. Ne quid liberi sibi esset, adiecit,

cit, iurasse per patrẽ. [*Triarius* dũ sententiam puerilẽ captat, inepte dixit, Iurasse & se per orbam. Aiebat enim *Caestius*, valde hanc fieri orbam, etiam si iurasset. [*Latro* aiebat quoque iusiurandum ineptum esse: nihil enim minus conuenire, quàm aliquem per patrem iurare, patrem relicturae. Omnes honestam matrem puellae dederunt: omnes dixerunt eam misericordia motam, non amore. Solus *Pollio* iudicio fecisse vult eam. etiam à misericordia discessisse. dixit enim illam non potuisse cum piratis viuere. Vt primũ honestam occasionem inuenerit discedendi, discessisse. [*Q. Haterius* a parte patris pulcherrimam imaginem mouit. Coepit enim subito quo solebat cursu orationis feruere, quasi exaudiret aliquem tumultum, vastari omnia ac rapi, comburi incendiis villas, fugas agrestium: & cum omnia impleisset terrore, adiecit: Quid exhorruisti adolescens? socer tuus venit.

GLYCONIS valde leuis & Graeca sententia est. Tolerabilem dixit illam rem, cum iurisiurandi vim describeret: hoc esse quod foedera sanciret, quo astringeretur exercitus.‡

ARTEMON circa eundem sensum uersatus est à parte adolescentis. cum dixisset relictum patrem, adiecit.†

Tyrannicida a piratis dimissus. Controuersia VII.

LEX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. *Thema*. Quidam alterum fratrem tyrannum occidit: alterũ in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam scripsit, si praecidissent manus, duplum se daturum. piratae illum dimiserunt. patrem egentem non alit. *Pro tyrannicida. Portij Latronis*. Da mihi epistolam esurientis istius. Manus, inquit, praecidantur. in quam partem corporis durius saeuitia incurrat? cetera membra mea sunt, manus publicae sunt. Talem me dimittite, qualem à piratis recepistis. Non habeo quod de fortuna queri possim, cum qui manus meas configit. Si praecideritis, inquit, manus: irasceris? scribe potius, Si occideritis. Tyrannicida exitum tyranni rogo, non timeo. Manus quas piratae soluerunt, Iudices alligant. Ex omnibus quae mihi fortuna terra marique priuatim mala publiceque congessit, tyrannum, adulterum, piratas, nihil expertus sum durius quàm patrem. Tyrannus cum timeret manus meas, non praecidit. Iniuria matrimonij nihil abstulit corpori. piratae, quasi beneficio meo viuerẽt, gratis miserti sunt. Vnum hostem inexorabilem habui, quòd felici re, quòd subito inimico, non ante tyrannidem nauigaui. Genui, inquit, educaui. nempe istud beneficium & tyranno praestitisti, & adultero. Has manus si per te redimere non potes, rempublicam appella. Adulter cum manibus sepultus, tyrannus cum manibus proiectus est. Magnis scelerbus iura naturae intereunt. Non magis tu pater, quàm illi fratres. Audite nouam captiui vicem. Tutus sum: si pater meus nihil habet. quicquid habes pro redemptione filij mitte: nõ est quòd timeas: non deerunt tibi alimenta, cum dixeris tyrannicidae patrem. Pro adultero filio rogas. quaerite nunc quomodo tyranni fiant. [*Caestij Pij*. Cedo mihi epistolas patris. quaeris vnde habeam, cum mihi nullas miseris? Duplam dabo pecuniam. vnico fillo rogar. Duplam pecuniam dabo: vnam summam pro filio, alteram pro tyrannicida. Si manus praecideritis. hoc ne adulteris quidem licet. Non habui pecuniã, sed rogare illos potes. & audacter roga. in misericordes piratas incidi. Quare non alo? quia captum filiũ tuum, age: parum est, si dixero, non redemisti. Alere non possum: perdidi manus. non credis? epistolam lege. duplam pecuniam dabas, auaris dabas, piratis dabas. sic excusabant piratae, ipsas mihi cum praeciderent manus: Pater iussit, aiebant. magnum facinus est, sed magno licet. Egens sum, inquit. mentiris. Cedo mihi patris mei censum. Quid ergo alis patrem? dimissus fortasse promittam, cum rogaueris. nihil paciscor. Etiamnum manus meas petis. nega tuam esse epistolam. & habes argumentum. dices, erogare adultero soleo. Qui non aluit, inquit, patrem, alligetur. Plus de manibus meis timui. [*Cornelij Hispani*. Quid me rogarit pater, nescio: publica vindicta cruentum gladium priuato tyranno impressi. Captum me piratae nihil, nihil aliud quàm alligauerũt. [*Q. Pius*. Duplam pecuniã dabo. Polliceris, inquã. petitur vnde tantas patrimonij vires habeas. etiamnum, tanquam de tyranni arca loqueris. Corrupit frater vxorem meam, quam nec tyrannus violauerat. Vt pretium piratae constituerunt: Gauisus sum, inquam. locuples pater poterat dare, etiam si duplam poposcissent. Remiserunt me reip. cum manibus, patri cum epistolis. [*Pompeij Silonis*. Pactus sum de redemptione. scripsi patri. quicunque pro tyrannicida vestro pependistis certum habeo: solliciti optatis, vt hae litterae ad patrem perueniant. Egeo, inquit. sic subito? quod ex toto emi non debet, duplo emit. [*Arellij Fusci* patris. Causam meam tenui apud eos, qui nihil debebant manibus meis. Tunc primum egere queritur iste, cum manus meas vidit. quid mirum, si non putauerunt turpe piratae, accipere mercedem quam pater dabat? Ades pietas: si sancte vixi & innocenter, effice vt iste manus meas, qui odit, desideret. Tarde mihi epistola solui videbatur: hoc prorsus fabulis, repleto sceleribus nostris seculo, deerat, vt narraretur aliquis solutus a piratis, & alligatus à patre. [*Blandus*. Hic qui vnde viuat non habet, quàm care tyrannicidae vestro se mancipat? quid agis pirata filij, piratarum magister, eius crudelitatis emptor, cuius nec pirata venditor est? [*Romani Hisponis*. Pater piratis salutem. Hãc eripis filio. duplam dabo. Quid necesse est? potui vilius solui. Vt praecidatis manus. Obstupuerunt piratae: & cum dimitterent, dixerunt: I, dic patri tuo, non omnia piratas vendere. [*Mentonis*. Adhuc Iudices tanquam pro manibus meis egi. verum est confitendum vobis. remissae sunt: exhibeo respublica piratarum depositum tibi: manus hae tuae saluae ad te perlatae sunt. fac quod uoles: illud unum rogo, si pecca-

peccauerunt, cuilibet tu uinciendas trade: si isti tradis, sic alligabit quomodo uoluit. praecidet. [*Allegij Flauij*. Adhuc qualem optem patrem, nescio. diuitem? debilitat: egentem? alligat. neutrum manibus meis expedit. Duplam dabo, ut manus praecidatis. Filium minus crudelem habuisti. [*Marylly*. Vt allata est epistola, coeperuntque eam piratae soluere, ut recitata dupla in epistola pecunia est: Hic est, inquam, pater quem uobis laudaueram. [*Triarij*. Vbi est patrimonium tuum illud, quod tyrannos instruit? quod adulteros facit? ubi est? certe in me nil impendisti.

PARS altera Silij Bassi. Infelix futura est etiam uictoria mea. si non tenuero causam, fame moriar: si tenuero, hoc tantum consequar, ne fame moriar. Duxi uxorem nimium foecundam: peperit mihi tria nescio quae prodigia, varijs generibus inter se & me furentia: unum qui posset patriam opprimere, alium qui fratrem uiolaret, alium qui patrem. Testor, Iudices, omnes ciues meos. una seruiuimus. nemo tyrannidem me uno sensit magis. Argumentum habeo maximum, quòd uino non pepercissetis mihi, si putassetis me patrem tyranni. Dum inter se pugnant, uicit respub. Reliqui duo, quia non poterant in nos, inter se tyrannidem exercuerũt. habebat ille nescio quam vxorem, quam in arce cognouerat. Si alligare te possem, proficiscentem alligassem. Non opus est ubi magna impensa ad sustinendum patrem. tu mecum alimenta partire. nolo me tam bene alas, quàm ego te alui: nolo ignoscas mihi quicquid passus es, quicquid timuisti patrem. posce flagella, scinde rugas, vltores subijce ignes, & mortuam hanc partem, quae tãtum in contumeliam suam spirat, quia extingui non potest, exure. si parum est, fac quod ais ne piratas quidẽ fecisse, manus praecide. exhibeo ubi. hae sunt illae, quae quidlibet scribunt. Vbi est gladius tuus? stringe. tyranno licuit vulnere mori: adulter vno ictu breuiter confectus est. Pater, te pro beneficio similem sortem rogo. ne tu quidem apud piratas famem timuisti. neminem tyrannus sic torsit. *Porcij Latronis*. Fili, nihil amplius quàm famem deprecor: si tamen inexorabilis es, illud pro beneficio peto, vt aut tanquã adulter moriar, aut tanquam tyrannus. Par erat vtriusque fortuna illo tempore. tu alligatus eras, ego senectute immobilis, & vincto simillimus; tu in sollicitudine, ego in omnium meorum solitudine: tu lucẽ non videbas, ego etiam modicam. hoc vnum inter nos interest, quòd tu etiam a piratis cibum accepisti. [*Blandi*. Deprecabar non pro adultero, sed pro domo. ne fratrem occideret, tyrannicidium inquinaret, patrem respergeret. Roganti mihi, & has interponenti manus, paene praecidit. Haec sententia deridebatur à Latrone, tanquam puerilis. Hoc & pro isto est, vt aliquem ex suis reliquisse videatur, quem non occiderit. [*Vibij Rufi*. Hae nempe scripserunt epistolam manus. praebeo: praecide, & ale. [*Pompeij Silonis*. Liberi parentes alant, aut vinciantur. ad te legem meam transfero, licet alliges, & alas.

DIVISIO. Fere hac vsi sunt diuisione: An lex causam nec patris nec filij aestimet, sed hominis: Pater an filio alendus sit. Dixit legem hanc pro malis patribus scriptam esse, bonos etiam sine lege ali. An omnes alendi sint, an hic alendus sit. Hanc quaestionem Latro in haec diuisit, An alendus sit, quod filium à piratis non redemit. hoc loco quaerit, An potuisset redimere, an voluisset. deinde, An alẽdus sit, si etiam praecidi filij manus voluerit: nouissime, An praecidi voluerit. [*Hispo Romanus* separatim quasi iuris quaestionem fecit, An qui non redemit filium, non possit ab eo alimenta petere. Sed hoc vtraque quaestio continet, vt aiebat Gallio, & prior in qua quaeritur: An omnis pater alendus sit: dicitur enim: Quid si quis filium excaecauerit? quid si quis non redemerit? Et cum ad alteram quaestionem ventum est, in qua quaeritur, An hic pater alendus sit: nihil aliud dici potest, quare non alatur, quàm quòd non redemit, quàm quòd duplam promisit, vt manus praeciderentur. Graecorum improbam quaestionem satis erit in eiusmodi controuersijs semel aut iterum annotasse, An in tyrannicidam vti pater hac lege possit. quasi enim sacras & publicas manus esse: in quas ne piratae quidem licere quicquam putent. Nostri hoc genus quaestionis summouerunt. [*Silo Pompeius* non eis tantum vsus est quibus ceteri, cum dicerent, hunc patrem non debere ali, quòd non redemisset filium, & quòd praecidi manus filio voluisset: sed a priuatis causis transit ad publicam causam. dixit enim, non debere ali hominem perniciosum Reip. qui tyrannum filium habuisset, qui desiderasset amissum, quòd non vindicasset. Sed negauit vllam aliam causam illi esse persequendi tyrannicidam, nisi libertatem publicam: & descripsit mores hominis impij, cruenti: qui quia per liberos non posset, per piratas tyrannidem exerceret: vt liberius diceret, latrociniũ filio dedit. & illud in hac parte laudatum est à Silone declamante. Coeperat hoc tractare, non debere ali tyranni patrem, omnibus fauentibus illum fame necandum: & cum diu pressisset, illum tyranni patrem esse adiecit: Aude postulare vt illud tibi prosit, quòd tyrannicidae pater es. [*Blandus* hunc sensum, cum postero die declamaret, in ironiam vertit: & cum obiecisset, quòd tyranni pater esset, adiecit: Nolite illũ auersari. habet quod opponat. & adulteri pater est.

COLOR. Colorem pro parte allus alium introduxit. [*Fuscus* iratum se illi confessus est fuisse, quòd fratrem in conspectu patris occidisset: & huic loco vehementer institit, cum nemo hoc tyrannus, nemo pirata fecisset. Iratus, inquit, ob hoc ipsum fui, quòd hoc scelere etiam tyrannicidium inquinaueras. apparet te morbo quodam aduersus tuos furere: & seruauit hunc actionis tenorem. Iratus fui, hodieque paciscor, nec queror: nec se demisit in preces aut rogauit, sed iure patrio vsus est. Illud ad excusandã epistolae crudelitatem adijciebat: Scripsi piratis, non eo animo vt manus tibi praeciderentur, sed vt exprobrarem tibi cruentas in conspectu patris fraterno sanguine manus: tuto autem scribebam. sciebam enim piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent, quam non mittebam. Quamobrem neque praeciderunt. & si sperassent, vtique praecidissent. Sed apparuit illas epistolas irascentis esse, non promittentis. In vltimo

mo descripsit, quàm miser futurus esset, alimenta accipiẽs illis manibus, quas paulo ante spectauerit fratrem occidentes: & adiecit, quod aiebat praeceptore suo dicente, summa cum admiratione exceptum, illud Homeri Priamo aptum. [*Silo Pompeius* & ipse iram falsus est. aiebat enim nõ habiturum fidem, si se negasset iratum fuisse: sed irae causam non dixit. [*Q. Fuscus* transeundas aiebat eas offensas, quibus ille gluriaretur: hanc causam posuit, quòd relictus esset ab vnico filio, quòd inuito se nauigasset: cum videret senem orbum iam paene egentem, iam tum illum fugisse, ne aleret: & ad preces patrem deduxit, & rogauit in epilogo filium. vt sparsim hoc colore declamasset. Memini hominem inter scholasticos sanum, inter sanos scholasticum. [*Caestius* alto colore visus est. dixit enim, non iram illam patris fuisse, sed calliditatem: Non habebam, inquit, vnde redimerem. Quem rogarem pecuniam in tam auara ciuitate, in qua ne filij quidem patres alunt? vsus sum consilio. sciebam piratas non crudeles esse, sed auaros. volui efficere vt desperarent illum redimi, & propter hoc superuacuum, & cum impensa futurum, dimitterẽt. An prudenter cogitauerim, nescio. feliciter certe cogitaui. post epistolas illas quas accusat, dimissus est. [*Latro* se totum ab istis remouit coloribus, & aduocauit uires suas tanto totius actionis impetu, ut attonitos homines tenuerit. hoc enim colore usus est: Nescio quid scripserim: olim iam mihi excussa mẽs est, ex quo vidi filium vnum in arce, alterum in adulterio, tertium in parricidio: ex quo respersus sum sanguine morientis filij, ex quo relictus sum solus, senex, orbus, egens, odi meos. Hic color illius viribus approbandus est. Quanto enim opus est, vt aliquis accusando se miserabilem faciat? [*Albucius* omnes colores miscuit: & vt hoc liberum esset, patronum patri dedit, nec voluit narrare. Ad propositionem coepit. Alimẽta pater à filio petit. deinde cum ad defendendum venit, quod scripsit duplam se daturum, si manus praecidissent, primum Latroniano colore visus est: Hoc, inquit, respondeo, nescit quid fecerit, in insaniam malis actus est. hic philosophicum locum introduxit, quomodo magnis calamitatibus animi euerterentur, deinde anthypophoram sumpsit. Mentiris. ille vero iratus fuit. Cogis, inquit, me dicere, iratum tibi merito fuisse. Executus est omnia. hoc illi inter cetera obiecit, quod occupans fratrem suum ignorasset aut dissimulasset: ait tyrannicidio quoque eius commendationem facere. deinde ad illum colorem redit Caestianum: Sed illum puto consilio fecisse quae fecit. quid ergo? quid ille tandem dicit quare scripsisset? nihil dixit: flet, mori vult, sed non fame. In hac declamatione hanc *Albucius* sententiam dixit dubiam inter admirantes & deridentes: Panem quem cani das, patri non das. *Glycon* egregie dixit.† *Gorgonius* fuit Buteonis auditor, postea scholae quoque successor, vocis obtusae, sed pugnacissimae, cui Bato scurra rem venustissimam dixit: Centum raucorum vocem habes. Hic putauit varium colorem se excogitasse pro patre: Ego, inquit, dictaui, Duplam dabo, si manus non praecidentis. librario vna syllaba excidit, Non: & scripsit, si praecideritis. digna res, quae voce illa diceretur. *Artemon* dixit:†

Andreas dixit,† *Nicetes* dixit.†

Ter fortis. Controuersia. VIII.

LEX. Qui ter fortiter fecerit, militia vacet. *Thema.* Ter pater fortem in acie, quarto volentem exire retinet: nolentem abdicat. *Contra ter fortem. Porcij Latronis.* Miserrimus pater iam non viderem filiũ nisi abdicarem. fortis plus quàm aut legi aut patri sat est. Tertio mihi non redditus, sed relatus est. quod patriae superest, patri vindico. fugit me filius, & quidem ad hostem. Quousque pauidus proeliorum nuntios expectabo? fili, mihi vacationem peto. [*Caestij Pij.* Abdico filium, vt habeam. non minus vacatio mea Reip. profuit, quàm militia. duxi vxorem. Sic descendit in narrationem. Tertio audiui velut denuntiantis deos, Faciat adolescens iam felicitatis suae finem. Ego à dijs vacationem in vnam pugnam petij. Accidat, inquam, quicquid timeo, si illum amplius in aciem dimisero. Cum dijs pactus sum. Non timeo inquit. Hoc est cur timeã. Obijcitur mihi, quòd me filius oderit. [*Arellij Fusci* patris. O me filio pugnante iam lassum. nihil hoc putas, quòd viri fortis pater timet? Miserum me. iam hosti nimis notus sum, iam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est? Nunquid luxuriam, inquit, obijci⁏ ego vero te etiam morari posco inter voluptates. Quousque in duro castrorum iacebis cubiculo? quousque somnum classico rumpes? quousque cruentus viues? simus hilares. Trium victoriarum vota soluenda sunt. tot acies sustinuisti, tot vulnera. possum cum Repub. queri. sero dimitteris. Subinde audio te dicentem: Malo gloriam quàm vitam. Hoc ergo me exanimat, quòd mori tibi tam facile est. Denique vno quiesce bello. [*Pompeij Silonis.* Causa abdicandi est, ne sine filio viuam: quem tamdiu non viderem, nisi abdicarem. Abdicatio mea in potestate abdicati est. [*Romani Hisponis.* Quid fatigatae felicitati molestus es? quid expectas, donec castris eijciaris? [*Mentonis.* Erubescit Resp. tam cicatricoso milite vti. Non oportet tantam virtutem sine successore concedere. ducenda vxor est. sed iam nunc te admoneo, ne vnum tollas. [*Cornelij Hispani.* Non ante te retinere coepi, quam dimisit Respub. Nullum iam tibi vulnus, nisi per cicatricem imprimi potest. adhuc diutius fuisti cum hoste quàm apud patrem. Domi tantum sanatus es. [*Iulij Othonis* patris. Optimus virtutis finis est, antequam deficias, desinere.

EX altera parte ἀδηλον. Ter fortiter pugnare, abdicatis licet. [*Albucij Silij.* Quis hic subitus insonuit tumultus? nunquid imperator vocat? venio. Plurimum in prima acie laboraui. pudet me ter victum militare. [*P. Asprenatis.* Quousque, inquit, periclitaberis? Bene habet, Iudices: pater me putat dignum esse qui saluus sim. Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam venire non cogitur, nũ vetatur. Praetorio

torio licet praetexta toga vti festis, aut sollemnibus diebus. numquid necesse est? Quicquid aut praemij aut honoris nomine datur, in vtramque partem sumi liceat: alioquin desinit praemium esse, cui necessitas iungitur. Pareo tibi pater: qui gloria nos immortales fieri dicebas, qui ex acie redeuntis vulnera osculabaris. Ad haec noua & diuersa imperia subito me circumagi putas posse? non ita est. Ille in nos dominatur affectus, qui animum primus intrauit. Luxuria, auaritia, desidia, iniustitia, timor, non dediscuntur: & quotidie haec omnia aut castiganiur, aut puniuntur: in tantum etiam vitiorum tenaces sumus. Crede mihi pater, non sum mei iuris, cum ille proelij clamor exortus est: inuadere hostis liber, obstantis cuneos gladijs diducere: hic impetus, hic ardor animi, domum tuam trinis hostium spolijs adornauit: huic supplicationes illas debeo, propter hoc me etiam cum abdicas, diligis. Non animus, non lingua constat: in alieno opere deprehensus sum: toga ipsa humeris non cedit. Ad obsidendum hostem, ad occupandū castris locum, ad intercipiendos hostium commeatus ire iusseris. omnia imperas animo non otioso. Quotiescunque tumultus aliquis exortus est, in me ciuium diriguntur oculi, meas spectant manus: & adhuc (verum dicendum) nihil patria debet mihi: nunquam pugnaui, nisi coactus. Crede sine quicquid refero tibi: scimus quem vitae cursum agamus, eadem pericula nos vbique circumstant, & totidem viae ad mortem sunt. Interdum continuatus labor firmiores facit: saepe quos labor roborauerat, desidia cōsumpsit. [*Marylli*. Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis manus est. Pugnabo & abdicatus: nec verebor, ne vilis sit opera mea patriae. Athenienses abdicato vicerunt duce. quantum inter illum & me interest? ille abdicationem virtute deleuit, ego merui.

DIVISIO. Prima quaestio illa ab omnibus facta est vulgaris: An filius ob id, quod sui iuris sit, abdicari possit: deinde, an debeat. Haec tota tractatio est. Graeci illam quaestionem primam solent tentare, quam Romanae aures non ferunt: An vir fortis abdicari possit. Non video autem quid allaturi sint, quare non possit. nam quod & vir fortis est, & toties fortiter egit, non plus iuris illi adfert, sed plus commendationis.

COLOR. Colorem à parte patris quidam duriorem fecerunt: voluerunt enim videri inuisum filio patrem: itaque malle illum cum hostibus viuere, quàm cum patre: paene omnes, esse adolescentem insatiabilem gloriae: sed propter ipsum patri & moderandum & continendum. Quidam ex toto ad patris indulgentiam refugerunt, & non disputauerunt hoc modo, quo Silo Pompeius disputauit, qui sic diuisit, vt diceret: Etiam si patrem non haberes, desinere debebas. quia patrem habes, desinere debes, quia pater vetat. Facit illo modo quo Gallio, qui sic diuisit hanc partem: Hoc impero Reipub. causa, tua causa, mea causa. sequentia duo videris, quemadmodum potuerit implere illud Reip. causa, imperare, sic tractauit, primum vt pluribus iuuenibus pateat ad virtutem aditus, non debere omnium occasionem fortiter faciendi ab vno occupari: deinde expedire Reip. non videri tantum ex vno pendere, futurum vt & animi hostium crescerent, & suorū frangerentur, si casu ter fortis occidisset. Ad vltimum, vtile esse Reip. ter fortem seruari, vt sit qui ostendatur iuuentuti. Iam illum magis posse ornamentum esse quàm praesidium. Illum sensum veterem, Iam pro viro forti nescio quid etiam lex timet, hoc loco Gallius posuit. hoc quoque inquit: Ter viro forti aut diffidit, aut cōsulit. Nec illā quidem secuti sunt tractationem, qua vsus est Blandus, qui dixit: Militia tibi superuacua est, inuidiosa est, periculosa est. Superuacua est: quia non cogeris, immo verecunde vetaris. Gloriae causa aliquis militat. consecutus es gloriam. vacationis causa. consecutus es praemium. Tria domi praemia sunt. & sic transit, vt diceret, inuidiosum esse, vnum homines toties optare omnes honores intercipere: quàm periculosa res esset inuidia, quàm magnos viros oppressisset. hic exempla. periculosam esse militiam, eodem loco collegit. Illud vnum adiecit, non posse illum iam fortiter facere, quia omnes illum hostes peterent: & adiecit. Ideo lex ter fortem dimisit. scit illum iam obseruari ab hoste. His ergo omissis, illi qui amantem patrem induxerant, hoc genere egerunt: Non possum pati, nō possum desiderium tui sustinere. Hoc loco Aeschines ex bonis declamatoribus, cū diceret: Non me gloria cupidiorem tui fecit, non omnibus admiranda virtus. Confitebor, inquit, affectus patris, quos vt quisque volet, interpretetur.† Videbatur hic, dum indulgentiam exprimit, non seruasse dignitatem patris. Placebat autem Latroni, potius ratione retineri patrē quàm affectu: cum in ratione habeat aliquem locum & affectus. [*Asprenas* colorem secutus est longe alium: dixit enim, se non negare Reip. viri fortis operas, sed ad necessarios vsus reseruare. Si magnum aliquod bellum incidat, tunc & veteranos vocari ad arma. Et illa sententia eius hoc loco valde laudata est: Nunc illi militent quibus necesse est: tu militabis, si erit necesse. Sic venisse populum Rom. ad Scipionem Aemilianum, cum maius bellum Numantinum apparuisset, quàm quod alij duces sustinere possent. Magnum interuallum inter Numantiam & Carthaginem Scipioni datum. Sic ad Pompeium, cum piratae maria clausissent. Magna praesidia non esse consumenda. Hoc loco Asprenas de lege dixit & ipse sententiam. Videlicet ad hos casus lex ter fortem seposuit. A parte filij colorem induxerunt quidam, vt illum cupidum gloriae & bellicosum facerent. *Nicetes* quidem hoc vsus est verbo† & sic egit, vt quereretur quòd cessarent manus suae, quòd inermes essent. *Latroni* non placebat hic color: malebat adolescentem iudicio, quàm morbo militare. Hoc est, inquit, quod pater efficaciter dicat, detrahere illum operibus suis. glomeratium, sanguinarium, quem nec pater possit retinere, nec lex dimittere. Quidam pacti sunt cum patre tanquam *Mento*: qui dixit semel tantum se militare velle, vt aliquid videretur Reip. supra legem praestitisse: quidam perpetuam denuntiauerunt militiam, quàm diu vires fuissent, non deficerent.

turum Reipub. virum fortè. Non probabat hunc colorem *Latro*. Negabat patri abscindendam spem filij in perpetuum. [*Vibius Rufus* hoc colore egit quo Menio: sed illud adiecit, peruenire ad se voces inuidorum illas: Nunquid amplius pugnauit, quàm quod necesse illi fuit? Quidam hoc compositum & simulatum inter nos putauerunt, vt ego militare vellem, tu vetares. [*Latro* vehementer egit à parte patris, & adiecit: Abdicato non permittam exire, iniiciam manus, tenebo, nouissime ante limen exeuntis cadauer hoc sternam. vt ad hostem peruenias, patrem calca. Putabat Plancus, summus declamator, Latronis hunc sensum, à Latrone fortius dictum, a Lesbocle Graeco tenerius, qui dixit sic: † [*Fuscus Arellius* religiose patrem induxit ominibus territum; aiebat praeceptorem suum in hac controuersia describentem pericula futuri praelij, Homeri versus ob hoc edidisse: † *Glycon* dixit †

Aeschines non ille orator, tunc enim non declamandi studium erat, sed hic ex declamatoribus dixit nobis cum denuntiaret filio periculum, & praesagijs tangi se diceret. † *Diocles Carystius* dixit sententiam, quae non in declamatione tantum posset placere, sed etiam in solidiore aliquo scripti genere, cum de fortunae varietate locum diceret. † *Dorion* dixit, rem paulo quidem elatiorem, quàm pressa & ciuilis oratio recipit, sed qua egregie attonitos patris affectus exprimeret. †

L. ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER SECVNDVS.

PROEMIVM.

CVM repeterem quos vnquam bene declamantes audissem, occurrit mihi inter alios Fabianus philosophus: qui adolescens admodum, tantae opinionis in declamando, quantae postea in disputando fuit. Exercebatur apud Arellium Fuscum; cuius genus dicendi imitatus, plus deinde laboris impendit, vt similitudinem eius effugeret, quàm impenderat, vt exprimeret. Erat explicatio Fusci Arellij splendida quidem, sed operosa & implicata: cultus nimis exquisitus, compositio verborum mollior, quàm vt illam tam sanctis fortibusque praeceptis praeparans se animus pati posset. Summa inaequalitas orationis, quae modo exilis erat, modo nimia licentia vaga & effusa: principia, argumenta, narrationes aridae dicebantur. In descriptionibus extra legem omnibus verbis, dummodo niterent, permissa libertas. Nihil acre, nihil solidum, nihil horridum. Splendida oratio, & magis lasciua quam laeta. Ab hac cito se Fabianus separauit: & luxuriam quidem cum voluit, abiecit: obscuritatem euadere non potuit. Haec illum vsque in philosophiā prosecuta est. Saepe minus quàm audienti satis est, eloquitur: & in summa eius ac simplicissima felicitate dicendi, antiquorum tamen vitiorum remanent vestigia. Quaedam tam subito desinunt, vt non breuia sint, sed abrupta. Dicebat autem Fabianus fere dulces sententias: & quoties incidebat aliqua materia, quae conuicium saeculi reciperet, inspirabat magno magis quàm acri animo. Deerat illis oratoriū robur, & ille pugnatorius mucro: splendor vero velut voluntarius non elaboratae orationi aderat. Vultus dicentis lenis, & pro tranquillitate morum remissus: vocis nulla contentio, nulla corporis assueratio, cum verba velut iniussa fluerent. Iam videlicet compositus & pacatus animus, cum vero compressisset affectus, & iram dolorem que procul expulisset, parum bene imitari poterat, quae effugerat. Suasorijs aptior erat: locorum habitus, fluminumque decursus, & vrbium situs, moresque populorum, nemo descripsit abundantius. Nunquam inopia verbi substitit, sed velocissimo cursu ac facillimo omnes res beata circumfluebat oratio. Haec eo libentius, Mela, fili carissime, refero, quia video animum tuum à ciuilibus officijs abhorrentem, & ab omni ambitu auersum, hoc vnum concupiscentem nihil concupiscere, vt eloquentiae tantum studeas. facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instruit etiam, quos non sibi exercet. Nec est quod insidias putes tibi fieri, quasi id agam, vt te bene cedentis studij labor teneat. Ego vero non sum bonae mentis impedimentum. perge quo inclinat animus: & paterno contentus ordine, subduc fortunae magnam tui partem. Erat quidem tibi maius ingenium quàm fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum: est & hoc ipsum melioris ingenij pignus, non corrumpi bonitate eius, vt illo male vtaris. Sed quoniam fratribus tuis ambitiosae curae sunt, foroque se & honoribus parant, in quibus ipsa quae sperantur timenda sunt: ego quoque aliquando eius processus auidus, & hortator, laudatorque uel periculosae, dum honestae modo, industriae, duobus filijs nauigantibus, te in portu retineo. Sed proderit tibi illa, quam tota mente agitas, declamandi exercitatio, sicut Fabiano profuit: qui aliquando cum Caestium audiret, nihilominus declamabat, & tam diligenter, vt pu-

vt putares illum illi studio parari,non per illud alteri.Habuit etiam Blandum rhetorem praeceptorem, qui eques Romanus Romae docuit. Ante illum inter libertinos praeceptores pulcherrima disciplina continebatur:& minime probabili more,turpe erat docere, quod honestum erat discere. Nam primus omnium Latinus rhetor Romae fuit,puero Cicerone Plotius. Apud Blandum diutius quàm apud Fuscum Arellium studuit:sed cum iam transfugisset,eo tempore quo eloquentiae studebat, nó eloquentiae causa.Scio futurum,vt audiris eius sententijs,cupiatis multas audire. Sed nec ille diu declamationibus vacabat:& ego multo minorem natu quàm ipse erat,audiebam quoties inciderat,non quoties volueram. In hunc ergo libellum quaecunque ab illo dicta teneo,conferam.

Adoptandus post tres abdicatos. Controuersia I.

THema. Diues tres filios abdicauit.petit à paupere vnicum filium in adoptionem.pauper date vult. nolentem ire, abdicat.Contradicitur. *Pro adoptando. Porcij Latronis.* Hanccine meam esse fortunam?Eodem tempore & abdicor & adoptor.Ista videlicet domus adolescentem me non capit, quae te senem fecit. quietiora tempora pauperes habuimus: bella ciuilia aurato Capitolio gessimus. Diuitias putas aurum & argentum, ludibria fortunae, quae inter iocum ipsis dominis veniunt? Denuncio tibi diues, etiam si venero, dabo operam, quod in ista domo facillimum est,vt abdicer. Etiam si multa contra expectationem accidunt,nunquam tamen futurum putaui,vt aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret.Non desidero patrimonium.Fragilis & caduca felicitas est, & omnis fortunae blandientis speciosus cum periculo nitor: & fine causa saepe fluit, & fine ratione destituit. Vidi ego magni exercitus ducem fine comite fugientem: vidi ambitiosa turba clientum limina deserta, sub domino rectore venalia .Nam quid ex summis opibus ad egestatem deuolutos loquar?Multa tibi succurrent exempla,etiam si in vna domo quaeras.[*Rufi Vibij*. Habendos esse liberos is quoque iudicat,qui non libentissime habet.Ego illos in friuola inuitaui nostra. Qui illis meam promisi domum,suam eripiam? quid faciam?Si paruero,abdicabor:si non paruero, abdicabor. Patrem habeo. haec est contumacia mea.diues filium non habet.me dabis.si diues reduxerit suos,me recipies.Ita non adoptari recuso,sed commodari. [*Caestij Pij*. Accipe vitae meae testem.quid magni aestimas diuitem,cui placere difficile est? Vultis scire,quare patrem non relinquam qui genuit me,qui educauit,qui abdicauit?diu dubitaui.Ille amicum tentaret,an hic filium. Abdico,inquit.Hoc pater verus. Quid ab eo qui adoptabit sperare possum?

NARRATIO *Caestij Pij*. Diues sustulit vnum filium.non fuit contentus.quid enim erat diuiti vnus? tres sustulit,poterat vnum in adoptionem dare.abdicauit vnum,alterum,tertium.Iam nihil diuiti superesse putatis? quartum abdicat. *Arellij Fusci* patris. Quisquis es auarus pecuniae custos immensae, cum multa quaesieris, poteris ne omnibus frui? Filium quaeris . ecce turba iuuenum fine patre . Impera quiduis. non negabo: militabo, dummodo vbicunque fuero,tuus sim.Ita nos pauperes sumus,qui habemus, quod diuites rogent? vnde talem patrem? non irasceris, nisi vt ames! quid porro ista matrimonia,in quae male sani ruitis? gaudia dominorum,an onera sunt? Mille cum ventum inter vices suas exempla referebas,& inter illa ponebas & diuitis domum. Merito abdicasti,an immerito? Si immerito abdicasti,odi patrem tot eijcientem innocentes:si merito,odi domum tot facientem nocentes. Aliquid in domo locupletis non agendum agam.Quae apud nos frugalitas est,apud illos humilitas est.Petis iterum potius filius quàm recipis.Colit etiamnum in Capitolio casam victor omnium gentium, populus, cuius tantam felicitatem nemo miratur.Merito potens est: nemo ab eius origine est, quem non reliquerit.Pater egredientem te,certe domum redeuntem comitabor, nec nisi in limine deseram,vero in publico filius.Amo aeque pauper pauperem patrem.vtrique consueui. Non possum agere in domo diuitis filium. Si carum tibi seruum venderes, quaereres quis emptor esset.Non mehercule habeo, quo tibi irato satisfaciam.Interim pluris omni patrimonio puto, hoc somnium quòd sic me amittere curas, satis amare non possum.Quid faciam adoptatus?loquar filijs eius bene de abdicatione? Ego in domum vestram intrabo,tanquam ego vos eiecerim? ego ornamenta vestra occupabo? Tum illic si quid commisero, me nec meus recipiet pater.Quid est quod aut negandum mihi,aut excusandum sit?Non insanissimum dispendiorum malum ,non erubescendos amores,neque luxuriantem habitum , neque potatus obijcis filio.haec si non potes,aliqua saltem ex commentarijs amici tui describe,madentem vnguentis hesternis, conuulneratum libidinibus,incedentem, vt feminis placeat,femina mollius,& cetera quae morbi, non iudicij sunt.Abdicatio loquax est.Quàm te paupertas amo,si beneficio tuo innocens sum, Accusatorem non habeo:me miserum,etiam laudatorem habeo,& eum cui non omnes placent,hoc enim malo dicere,quàm omnes non placent.Non tibi per multos liberos augusta domus est,neque turba lateri circumerrat,nec multus intra limen heres est:quanquam nec sic quidem debuisti dare, cum deos cum votis patris vidisses certantes.& tutior aduersus fortunam est, cui aliquid post damnum superest, & habemus exemplum,posse aliquem tres filios perdere.Ille Croesus inter reges opulentissimus, ad tormenta post tergum vinctis manibus ductus est. Tu Crasse, post euestigata illa fugitiuorum arma vrbis Romanae ditissimus, qui nunc apud Parthos eges sepulchro quoque. Dicta praeterea illa corrumpentium non fero. quoties enim inter diuitias suas exemplo istam posueritis domum , meliores perdentem diuitijs suis liberos? hoc scio nostros fuisse maiores, hoc illum Aelium Tuberonem , cuius paupertas vir-

tus fuit: hoc Fabricium, Samnitium non accipientem munera: haec ceteros patres nostros, quos apud aratra ipsa, mirantes decora sua, circumstetere lictores. Surgite, surgite iuuenes: & meum rogando patrem, vestrum rogare discite. [*Blandi*. Tres genuit: quatuor abdicat. Abdico, inquit. apparet vnde venias. [*Galli Vibij*. Si quis me audit, abdicari iam putat adoptatum. quare? ne auferam patri filium, filijs patrem: nec tam vicino exemplo emendaris. Qui abdicauit suos, quaerit alienos. nulla certa felicitas est. Paulo ante ego diuitis filijs inuidebam: modo illi mihi. laudat me pater, cum abdicer: laudo ego patrē, cum abdicer. haec vna inter nos disputatio est: iste me dignum putat beato patre, ego meo. [*Fabiani Papirij*. Ecce instructi exercitus saepe ciuium cognatorumque conserturi manus, consistunt, & colles equis vtrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadauerum, vel spoliantium. Si quaesierit aliquis, quae causa hominem aduersus hominem in facinus coegit? nam neque feris inter se bella sunt: nec si forent, eadem hominem decerent, placidum proximumque diuino genus. Quae tanta vos fert ira, cum vna stirps, idemque sanguis sitis? vel quae furiae in mutuum sanguinem egere? Quod tantum malum humano generi vel sorte vel fato innectū? an vt conuiuia poculis extruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enim vero & laudanda sunt, propter quae mensam & lacunaria sua potius quàm lucem innocentes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis seruitium expetendum est? quid tandem sic pestiferae istae diuitiae expetūtur, si ne in hoc quidem vt liberis relinquantur? quid tandem est quod in vitio corruperint? Primum si inde incipere velis, aedes ipsae, quas in tantum extruxere, vt domus ad vsum & munimentum paratae, sint nunc periculo, nō praesidio: tanta altitudo aedificiorum est, tantaeque viarum angustiae, vt neque aduersus ignem praesidium, neque ex ruinis vllum vllam in partem effugium sit. Ad delicias dementis luxuriae lapis omnis eruitur, caeduntur quae gentiū siluae: aeris ferrique vsus. iam auri quoque in extruendis & decorandis domibus: nempe vt anxii interdiu, & nocte ruinam ignēque metuant, qui tectis iniectus est fortuitus. Hinc & vicina vrbium excidia sunt: quippe non defendis vni, sed in communi periculo apprehendam: hostesque aliena & in sua damna validiora ceduntur alta, ipsaque cum maxime flagrant, spolium ex alienis ruinis ferunt. In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, vt tenui fronte parietem tegat, quam vinctis seuere in hoc pauimentum leuatum & infusum tectis aurum. O paupertas quàm ignotum bonum es. Quin etiam montes siluaeque in domibus marcidis & vmbra fumoque viridibus. Quid faciam? Si taceo, abdicabor: patrem amo. haec est contumacia mea. Vt maria amnesque mutentur, vix possum credere quemquam vidisse siluas patentesque campos, quos rapidus amnis ex praecipiti, vel cum in plana infusus est placidus interfluit: non maria vnquam ex colle vidisse lata aut hiberna, cum ventis penitus agitata sunt. Quis enim tam paruis oblectare animum in vita possit, si vera cognouerit? Videlicet quae in stantibus tangi comprehendique manibus aut sinu possunt. An magna non capit? exiguum est & hoc. littoribus quoque moles inuehuntur, congestisque in altum terris exaggerant sinus: alij fossis inducunt mare: adeo nullis gaudere veris sciūt sed aduersus naturam alieno loco, aut terra, aut mari mutata aegris oblectamenta sunt, vt imbres fastidio rerum naturae laborantibus. Iam ne liberi quidem, nisi alieni placent. [*Hispani Cornelij*. Solus omnium abdicor, quia me meus pater diligit, alienus appetit. [*Vibij Rufi*. Diues filium non habet: me dabis? diues redderit suum: me recipies? ita non adoptari, sed commodari recuso. Quid mihi obijcitur? Meritis amoris alienum feci. Dic diues audiat: Diuitem, inquit, te esse volo. O me abdicandum, si talem patrē relinquo. Laudabat mihi pater paupertatē, narrabat diuitū incommoda: aiebat multos diuites accusatos: ego certe memini abdicatos. Abdico, non est patris mei verbum. [*Triarij*. Quare abdicas? nunquid dies noctesque impendo turpibus conuiuijs? plurimum viuo in lupanari? si nescis quae crimina obijciantur, ab amico disce: si omnes mali sunt, quid isto patre cruentius? [*Romani Hisponis*. In hanc ego domum ibo, in qua aut toties insanitur à patre, aut toties peccatur in patrem? cum prodiero repente diues, dicent omnes: Quis est iste, quem magna fortuna nō decet? haec est diuitijs quarta abdicatio. [*Silonis Pompeij*. Quantumcumque est, mihi satis est: vnicus sum, fortiter fortunam meam feram: hoc non mihi primum accidit. dictus sum filius. Et iam abdicor. Quid videri me velis, nescio: innocentem? sed abdicor: nocentem? sed adoptor. Vtcunque tamen abdicatio tolerabilior est: vnum abdicat adoptio, tres abdicat natura. Non potest mihi dici, quod ceteris abdicatis, in tua potestate fuit: si paruisses patri, non perdidisses patrem: etiamsi non abdicarer, perditurus fui.

PARS altera. Porcij Latronis. Si nescirem quid mali esset pauperies, nunc intelligerem, cum abdicationem filius meus non timet. Fabriciorum imagines Metellis patuerunt. Aemiliorum, & Scipionum familias adoptio miscuit: etiam abolita saeculis nomina per successores nouos fulgent. Sic illa patriciorū nobilitas ab fundamentis vrbis, vsque in haec tempora constitit. Adoptio fortunae remedium est. Non ignoro ego, quorum inopia per otium in angulis diuidarum conuictos strepit, accusatioque consequitur, neque quiescere finit. Sed nulla materia in rebus humanis virtutes clarius ostendit. Census senatorium gradum ascendit, census in castris ordinem promouet, census iudices in foro legit: non persuadeo tibi. I ergo ad illos, quos mauis sequi quàm reducere. [*Fusci Arellij* patris. Facilius possum paupertatem laudare, quàm ferre. Quid mihi Phocionem loqueris? quid Aristidē? Tunc paupertas erat saeculi. Quid loqueris Fabricios? Quid Coruncanios? pompae ista exempla. Fictilib. fuerunt dij faciles: tibi non noueris diuitias esse paupertatem. quid vos liberis vestris optatis? ego meo imperium.

DIVISIO. Non puto vos quaerere, quomodo haec contronersia diuisa sit, cum habeat negotij nihil. *Fuscus* tamen sic diuisit: Dico mihi licuisse adoptare: dico mihi licuisse recusare adoptionem: dico etiam vt licuerit, recte tamen recusasse: & quod iure fit, verum est: & quod sine iure quoque rationem habeat, recte fit. Cum de iure diceret, dixit: Sub arbitrio, inquit, patris sum: & hoc subijcior patri, quia pius sum: in hoc sine dubio, vt pius sim: & ad manum argumentum est. nempe abdicanti respondeo. quid ita? quia respondeo, scilicet id ago ne desinam illius esse. quid ago, cum respondeo emancipanti: quid enim ad amittendum patrem interest, vtrum eijciar, an transferar? Si non licet recusare, cur potius abdicas me quàm tradis? Cum de officio diceret, in haec diuisit: Dico non fuisse dandum sine magna causa filium in adoptionem: dico multo magis a te: dico minime illi. [*Silo Pompeius* sic diuisit. coepit euertere, & explosa quaestione: In omnia patri pareo, dum sit: etiam si in omnia, ibi non parendum, quo efficitur ne pater sit. Deinde quaerit, an inuitus filius dari in adoptionem possit: si non potest a nobis abdicari, quod arbitrij sui est, an possit, non cum contra voluntatem patris est, sed cũ male arbitrio suo vtitur. hic subiecit, an hic bene vsus sit. De officij parte tractauit, & ita diuisit: Turpem esse adoptionem, inutilem esse, periculosam esse. Cum diceret turpem, dixit aliena bona inuadere, & trium filiorum sub se sortem esse, & liberis spem reconciliationis paternae eripere, quàm inhumanum esset. Cum inutilem diceret, dixit patri inutilem esse, adoptanti inutilem esse. Cum patri inutilem diceret, tractauit quam graue esset, vnico carere filio, quem alius cocupisceret. & cum diceret diuitem esse, quodque qui tot haberet solatia, filium quaereret: dixit: Tibi non erit facile adoptare. Inutilem esse diuiti cum diceret, sic tractauit: Futurum vt ad suos rediret, si non adoptasset. Hoc loco belle videbatur dixisse. Si animum patris intelligis, dat tibi notam reconciliandi tuos, negat se solitudinem pati posse. Cum inutilem sibi esse diceret, paupertatem laudauit, in diuitias inuectus est: dixit se posse diuitijs corrumpi, quibus corrumpi possit exercitus. Cum in diuitias inueheretur, dixit: Aiunt multa vitia diuites habere istos, & hoc grauissimũ, quòd suos non amant. Nec esse quòd quisquam se satis putet firmum ad repellenda vitia, contactu ipso nocentia transeunti. Ne peccare discam? Ecce tu quàm cito abdicare didicisti. Dixit futurum, vt diuiti displiceret propius inspectus ipsum amorem paupertatis ab illis fastidiri: dixit futurum, vt abdicaretur, si adoptatus placuerit, ego nec meo placeo: adiecit periculosam sibi futuram adoptionem in domo, suos dominos desiderante, & totam familiam expellere insitiuum heredem cupientem. [*Latro* vltimã quaestionem posuit, quam fere solebat: Etiam si non recte fecit, quod adoptari a diuite noluit: an tamen bono id aduersus patrem animo fecerit, an ignoscendum sit. In hac quaestione bona pars adolescentis est, patrem amantis, & opibus praeferentis. *Latro* tamen negabat patrem daturum manus, bono aduersus se animo factum, sed consensum filiorum aduersus patrem dicturum tacitum, nescio quem. [*Brocco* quidam non male re vsus, qui dixerat adolescentem videri sibi habere capitalia quaedam vitia, male de se existimare eum, qui ire ad Iudicem districtum innocens nollet. [*Argentarius* omnes priores transiens partes, statim ad hoc venit, Debuerit ne patri parere, an non debuerit: & in figuram contulit declamationem. Volo, inquit, alius filium abdicet, qui petitur a patre paupere, vt in adoptionem diuitis daretur. Quàm bonam, inquit, causam pater habebit? Dicit hic, deinde transit. Sic cum declamasset eam controuersiam, quae vsitata non erat: Si ille filius malam causam haberet, ego bonam habeo: contulit suam causam cum illo.

COLOR. De colore magis quaesitum est, an adolescens debeat aliquid in diuitem dicere. quid enim faciet? diceret in eum qui tantum aes habet, & in amicum paternum? non dicit in eum quem fugit? & illi tamen qui sibi abstinentiam conuiciorum imperauerant, non bene praestiterunt. aliqua sententiae dulcedo surrepsit. Aridi declamatores fidelius quos proposuerunt colores, tuentur. nihil enim eos sollicitat, nullum schema, nulla dulcedo sententiae subrepit. sic quae malam faciem habent, saepius pudicae sunt: non animus illis deest, sed corruptor. [*Fabianus philosophus* hoc colore vsus est, vt diceret: Etiam si sustinerem, at tradi diuiti nollem. & in diuitias dixit, non in diuitem: illas esse quae frugalitatem, quae pietatem expugnassent, quae malos patres, malos filios facerent. [*Gallus* Vibius fuit tam magnae olim eloquentiae, quam postea insaniae. Huic accidisse vni scio, vt in insaniam non casu incideret, sed iudicio perueniret. nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenij furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit. Hic controuersiam postero die quàm erat à Fabiano dicta, declamauit. Solebat autem sic ad iocos peruenire, vt amorem describeret pene cantantis modo, vt diceret. Amorem describere volo: tanquam, Bacchari volo. Deinde describebat, & toties coeptutus repetebat: Amorem describere volo. In hac controuersia plane quod voluit, consecutus est, vt diuitias nobis in odiũ adduceret. Saepe enim ingessit: Diuitias describere volo: & multa facunde explicuit, corruptius quam Fabianus, sed dulcius. hoc vnũ occurrit, in quo pusillum inest insaniae: Non me delectatis, non, seruorum greges, nec sonantia laxi ruris ergastula patrem gratis amo. [*Fuscus Arellius* & hunc colorem dixit: Hominib. offendor. cum primum de adoptione ista cogitarem, occurrerunt mihi tres abdicati: & audio in ista domo tres fuisse filios, nec esse. Timeo infelicem liberis domum. & alias causas dixit. licet enim plura abdicato dicere, propter quae non litiget: sed nunc refero, cui rei quisque maxime institerit. [*Latro* illo colore vsus est, sodalem se tribus diuitis filijs fuisse: Semper, inquit, illos colui, immo adhuc colo. cum abdicati essent, ego illis suasi vt tacerent, & patrem cedendo mitigarent. dixi, Cum primum tempestiuum putabitis, patrem vestrum rogabit meus. Ecce admonent me aptissimum esse tempus. Verum est. non potest pater inuenire

reconciliationis aptius tempus. diues filios quaerit. [*Caestius* illo colore: Quos abdicatione non potuit terrere, putat se castigaturum adoptione. Nõ ille suum filium concupiscit, suos corrigit: dum illos correctos putauerit, me statim abdicabit. Non faciet? atqui neminem adhuc habuit, in quo hoc aut facilius aut iustius faceret. [*Fabianus* hoc colore, vt dixi, egit: Nolo diues esse. *Rufus Vibius* hoc: Nescio diues esse. Haec in hoc loco eum diceret, excepta sunt. Non est quòd potes, omnibus diuitias conuenire. nihil est insolentius nouitio diuite. Sed & illud dixit: Alius animose loquitur, vt ex contemptu diuitiarum gloriam petat. ego non dico, Diues esse nolo: sed, nescio. [*Albucius* & ipse diuitias insecutus est, & dixit pulchram de Fabricio sententiam. Munera, inquit, regia respuit, cum auro dominum timet accipere. & illum locum egregie tractauit: Omnes cibos habebo suspectos, omnes poenones. Trium paedagogi, ex illis occidere me volet, quisquis frugalissimus fuerit. Non venenum pauperes timent, non heredem: adhuc nec abdicationem timebamus. [*Silo Pompeius* illo colore egit: Nemo illi placere potest. Ne in hoc quidem aliquem retinuit, vt non omnes abdicaret. Ecce nunc, inquit, inuenit nouam abdicationem, ne quid de reditu sperare possent. Et cum multa dixisset in diuitem, dixit: Non est quòd mireris si te oderunt, quos abdicasti. Colorem aperte paratius aliquid cur hic desiderat? quidam dixerunt patrem cupidum diuitiarum, quod inuidiosum est in hoc vsum: quidam ita, Diuitias filio dare vult, vt filijs eripiat? Itaque *Latro* optimo colore vsus est: In hoc: inquit, te in adoptionem volo dare, vt facilius per te abdicati reconcilientur. [*Caestius*. Timeo, inquit, ne abdicer. vellem timeres. [*Albucius* hoc colore vsus est, Summam sibi amicitiam cum diuite fuisse: dixisse illum sibi dubitanti, an filium tolleret. Tolle, inquit, in meum patrimonium: ego istum fratrem liberorum iudicabo. Itaque cum & tertium abdicaret, dixit: Nisi mihi illudis, vnicum etiamnum filiũ habeo. venit ad me, & ait: Redde quem educasti mihi: si emendati erunt, fruere. habebo hunc pro illis. Tentasti statim illum reducere in gratiam cum filijs. intempestiuum erat. Tentaui, quoties subtrahendum eum respondit: non tanquam possit diuiti deesse filius. [*Silo* dixit: Amicos, inquit, abdicat. vsus sum. quid ergo? mauis inimicum adoptet? si intraueris domum, videbis, an aliqui animum patris à filijs auertant. Si reduxerit, inquit, illos? & quid fiet? capit diuitis domus quatuor liberos. Si illi te fratrem grauabuntur, libentissime recipiam. Sic de me diues meruit, vt illi darem filium paratissime commodato. [*Blandus* hoc colore egit, vt diceret, Diuitem inexorabilem esse liberis: omnia se fecisse vt illũ placaret: videre se magnas causas & graues. Itaq; certã futurã adoptionẽ. [*Otho Iunius* pater, solebat difficiles controuersias belle dicere, eas in quibus inter silentium & actionem medio temperamento opus erat. Edidit quidem quatuor libros colorum, quos belle Gallio noster Antiphontis libros vocabat: tantum in illis somniorum est. & hoc vitium ab antiquis, qui artem dicendi tradebant, duxerat. Illi enim colores probant qui non possunt coargui, non vt omnia asseuerent. vt non esse aliquo homine offensus. Sed ridiculum est affectanti, quod falsum probari non possit. Non multum interest in causa sua, falsum aliquis testem deprehenderit, an seruum: alteri enim credi non debet, alteri non solet. *Otho* tamen *Iunius* bene dicebat has controuersias, quae suspiciose dicendae erant. Item memini optime dicere illum pro iuuene adulterij reo, in quem *Syriacus Vallius* homo disertus ad calumniam iurauerat. Erat genus iudiciale. Speciosum iuuenem dominus suus deprehendisse cum vxore in cubiculo testatus est, & ob id vxorem suam dimisit. hoc nomine, seruum pro adultero postulatum, dominus non defendebat: mulierem, quam petebat, praeiudicium tuebatur. opus erat aliquo colore, cum in cubiculo visa esset cum seruo à marito. *Otho Iunius* nullam rem certam posuit, sed tantum circumuentam a viro mulierem egregie tractauit: cuius actio quàm vtilis fuisset, statim apparuit, *Nigro Brutidio* dicente, qui hoc colore vsus est: Accersitum à domino seruum, qui inter se medius & dominam, cum domina rem haberet, illam non esse passam: maritum indignatum, prosiluisse quasi in corruptorem. Vsus est colore. dixit enim, accessitum vt dominicae libidini paparium faceret. *Syriacus* cum secunda actione hunc colorem vrgeret, diserte multa dixit, inter quae & hoc: Adulterum accusator in cubiculum vsque perduxit, patronus in lectum, & a pene causam abstulit. & illud cum Syriaco vafre & facit, & belle respondet, cũ prima actione diceret, non posuit causam, sed argumentatus est: dixit probaturum se deprehensam in cubiculo cũ seruo. *Niger Brutidius* eum ageret, obiecit Syriaco, quòd causam non posuisset, & institit assidue, quare non appareret, quomodo seruus solicitatus esset, quomodo perductus in cubiculum. cum responderet Syriacus, ait: Primum non apud eundem praeceptorem studuimus. Tu Appollodorum habuisti, cui semper narrare placet: ego Theodorum, cui non semper. deinde si quaeris Niger, quare ego non narrauerim: vt tu ista narrares. Tunc & contra Maximum Stertinium quo premebatur, cum comes eius fuisset, dixit per annos duodecim in officio fui: Dic quid in domo tua peccauerim? Sed haec consuetudo vestra. Iniuriam vocatis finem seruitutis. Tamdiu vobis cordi sumus, quàm diu vsui. Haec a Syriaco dicta, magnis excepta clamoribus, cum occurrerent mihi, praeterire non potui. Ad Othonem redeo, à quo longius aberraui. Solebat hos colores adhibere, qui silentium & significationem desiderant. Bene itaque & hanc controuersiam hoc colore dixit, tanquam in emendationem abdicaturus, & reconciliationis causa faceret. Hoc non detegebat, sed omnibus sententijs vtebatur ad hoc tendentibus: tanquam, Non possum, inquit, pati sine patre me: an sine te putas pati posse quenquam, aut patrem putas pati sine liberis posse? & illud: Credite mihi, impium nihil de liberis duo patres cogitant. & illud: Recipiat, inquit, suos, non possum sine te pati. hoc fortasse illi placebit, quòd ad tuum patrem reuerti voles. & illud: Non amas abdicatos? domum illorum occupa. ama, serua. dixit & illud: Libenter inquit, pauper sum & ego. Dicis

aliquem

aliquis: Quare ergo in adoptionem diuitis filium recipi volo? Et excusationem si dixero, filij mei causa facio: honestius autem nunc facio, quàm si filium ei facerem. & illud: Hoc aut meum consilium est, aut illius, aut commune, consentiatis licet duo senes, iungit & illud, temerariam adolescétiam, & incautam contumaciam: fortasse iam superuacua esset adoptio, si non repugnasset. Et illud: Non recipio, omnia licet facias: non ero pater orbo diuite. & illud in vltimo: Scis me non inuitum esse pauperem. ego te genui, ego diuitias docui contemnere. sequere auctoritatem meá. nihil turpiter suadeo, nihil sordide concupisco, crede fidei meae. hoc fieri expedit, quod inquit, me tibi diuiri: nihil amplius dico. Totá bene dixit controuersiam, sed hoc genere, vt putares illo dicente dicendum sic esse: deinde mirarere, quid illi suspiciosa actione opus fuisset, cum aperte liceret. Bene de hoc vitio illius Scaurus aiebat, illum acta in aurem tegere. *Glyron* † *Scyridion* ex altera parte satis dulcem dixit sententiam. † Artemon dixit. † Hermagoras dixit. †

Iusiurandum mariti & vxoris. Controuersia II.

THEMA. Vir & vxor iurauerunt, vt si quid alteri obtigisset, alter moreretur. Vir peregre profectus, misit nuncium ad vxorem, qui diceret decessisse se. Vxor se praecipitauit. recreata, iubetur à patre relinquere virum. non vult. abdicatur. [*Porcij Latronis*. Dij immortales, qua debetis prouidentia humanum genus regitis. effecistis vt illud non periculum esset amantis, sed experimentum. [*Caestij Pij*. Antequam iuraremus, diu inter nos haec tacita lex erat. Si abdicata fuerim, non viuet. Huic pater non credit. nec est nouum: nec vir illi credidit. Quaeris quod iusiurandum fuerit? ita patri placeam. [*Fusci Arellij* patris. Iam vxor non nauigabo, nó peregrinabor. fides tua me timidum fecit. Mentitus inquit, hic est, sollemne est amantibus. ideo non nisi iurantibus credimus. Hos diuidere vult socer, quos ne mors quidem diuidit. Moriar, inquit. habeo & causam, & exemplum. Quaedam ardentibus rogis thorum miscue runt: quaedam vicaria maritorum salutem anima redemerunt: quàm magna gloria breui sollicitudine pensata est. O te felicem vxor: inter has vina numeraris. [*Marulli*. Assiduae contentiones erant, ego magis amo, immo ego: sine te viuere non possum, immo ego sine te. qui solet esse exitus certantium, iurauimus. Hic animus sine dubio iurantium fuit, vt viui non diduceremur, cum illud quoque caueremus ne morte diuideremur. respexistis nos dij, nunquam vos violauimus. [*Hispponis Romani*. Difficile est, iudices, eorum secretorum causas reddere, quae amantibus etiam sine ratione iucunda sunt. nec est quòd putetis de abdicatione hodie tantum illius agi: de spiritu agitur. Scitis quemadmodum suos amet. non magis sine patre viuere potest, quàm sine viro. [*Iunij Gallionis*. Socer huius (sic enim te appellabo quamdiu vixero) quid sibi volút altiores gémitus, & fortiora inter lachrimas suspiria? nescio quid videris fortius puella promittere. non sum tanti, vt bis pro me periclitéris. [*Argentarij*. Nocet illi indulgentia suorum. in duo pericula mulier incidit: quorum neutrum esset experta, si aut minus amaret virum, aut minus amaret patrem. [*Alfij Flaui*. Nec est quòd putetis, illi facilius istius esse desiderium. & patrem amat, táquam iurauerit.

PARS altera P. Asprenatis. Nempe si quid acciderit viro, peritura est: & si bene filiam meam noui, peritura est: si quid genero meo acciderit, filia meá moritura est, adijciá quod sit indignú: si quid filiae meae acciderit, vir eius victurus est. Vide qua te lege constrinxeris: si parueris, viues. [*Blandi*. O condicionem aequam. alteri vitam debet, alteri deuouit. [*Papirij Fabiani*. Non possum, inquit, relinquere virú. Quidquam, inquam, non potes, quae mori potes? Ita ne qui falsum mortis nuntium misit, virum recipis? Vir dum nimis amat vxorem, paene causa periculi fuit: vxor dum nimis amat virum, paene causa luctus fuit: pater dum nimis amat filiam, abdicat. Seruate totam domum, amore mutuo laborátem. Moriar, inquit: hoc patri minaris, viro promittis. Potes sine viro pati. peregrinationem eius tulisti. facilius potes carere eo qui spiritum debet, quàm eo qui impendit.

DIVISIO. Et haec controuersia non erat in diuinatione. nam praeter illam quaestionem, An pater abdicare posset propter matrimonium, reliqua, cum ad aequitatem pertineant, tractationis sunt. Primá tamen coniecturalem quaestionem *Latro* fecit: proposuit illam, An etiam si non malo aduersus vxorem animo maritus fuit, fecit tamen, vt tam temerarius & inconsultus relinquendus sit. deinde, An etiam malo aduersus vxorem animo fecerit. *Fuscus Arellius* iuris quaestiones subiecit, Non posse illam discedere à viro: nam & hoc iureiurando illam obligauit. hunc enim animum fuisse sine dubio iurantium, vt viui non diducerentur. *Latroni* contrarium uidebatur, onerari iuri iurandi inuidiam, cum extenuari deberet: & illud iusiurandum contra fortunam uidetur, hoc etiam contra patrem. [*Caestius* contra fecit, & toto dixit iureiurando illam liberatam: illo casu solutos ipsos uinculo religionis: & ideo non futurum periculum uxoris, si quid accidisset uiro. [*Silo Pompeius* contra dixit, illam teneri iureiurando: & adiecit, Et si repudio diducta fuerit, non tamen solui foederis pactionem: & ideo inquir, Honestum mortis titulum uindico: ne si quid acciderit, aut ego pro aliena uxore moriar, aut illa pro alieno uiro.

COLOR. Hispo Romanus hoc colore usus est, iusiurandum iocosum fuisse: sicut multa quotidie iurarent amantes: & ipsum iurasse: idque oblitum se an iurasset, misisse nuntium, ut experiretur affectus uxoris, non ut perimeret. Vxorem intellexisse falsum nuntium esse, & ex eo se loco praecipitasse, ex quo praecipitata perire non posset: Vt quomodo ego illam, inquit, falso nuntio terrueram, sic illa me falso pe

riculo terreret. [*Marillius* praeceptor noster licenter uerbo usus est, satis sensum exprimente, cum dice ret uxorem intellexisse mariti mendacium: & ipsa aduersum temerarios mariti iocos, relusit. Hanc controuersiam memini me uidere Nasonem declamare apud rhetorem Arellium Fuscum, cuius auditor fuit. Nam Latronis admirator erat, cum diuersum sequeretur dicendi genus. habebat enim ille e constans & decens & amabile ingenium. Oratio eius iam tum nihil aliud poterat uideri, quàm solutum carmen. Adeo autem studiose Latronem audiuit, ut multas eius sententias in uersus suos transtulerit. In armorum iudicio dixerat Latro: Mittamus arma in hostes, & petamus. *Naso* dixit.

Arma viri fortis medios mittantur in hostes,

Inde iubete peti.---

& alium ex suasoria sensum, quem à Latrone mutuatus est. memini Latronem in praefatione quadam dicere, quod scholastici quasi carmen didicerant, Non uides, uti immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes? mollit uiros ocium, ferrum situ carpitur, & rubiginem ducit. *Naso* dixit.

Vidi ego iactatas mota face crescere flammas:

Et rursus, nullo concutiente, mori.

Tunc autem cũ studeret, habebatur bonus declamator. Hanc certe controuersiã ante Arellium Fuscum declamauit, vt mihi uidebatur, longe ingeniosius: excepto eo, quòd sine certo ordine per locos discurreret. Haec illo dicente excepta memini: Quicquid laboris est, in hoc est, ut uxori uirum, & uiro uxorem diligere concedas. Necesse est deinde, iurare permittas, si amare permiseris. Quod babuisse nos iusiurandum putas? Tu nobis religiosum nomen fuisti. Si mentiremur, illa sibi iratum patrem inuocauit, ego socerum. Parce pater, parce socer: non peierauimus. Ecce obiurgator noster: quàm effraenate amor fertur. quanquam esse filiam preceris: charum quidem, quod illum ab indulgentia sua auocet. Dij boni, quomodo hic amauit vxorem? amat filiam, & abdicat: dolet periclitatam esse, & ab eo abducit, sine quo negat se posse viuere: queritur periculum eius, qua pene caruit hic qui amare caute iubet. Facilius in amore finem impetres quàm modum. tam hos ponis terminos? vt nihil faciant, nisi considerare: nihil promittant, nisi vt ius facturi: omnia verba ratione & fide ponderent. Senes sic amant. Pauca nosti, pater, crimina: & litigauimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, peierauimus. Quid ad patres pertinet, quod amantes iurent? Si vis credere, nec ad deos pertinet. Non est quòd tibi placeas vxor tanquam prima peccaueris. perijt aliqua cum viro, perijt aliqua pro viro: illas tamen omnis aetas honorabit, omne celebrabit ingenium. Fer, socer, felicitatem tuam, magnũ tibi quàm paruo constat exemplum? in reliquum diligentiores facti sumus: errorem nostrum confitemur: exciderat iurantibus, esse tertium qui magis amaret: sic, dij, sit semper. Perseuera socer, recipe filiam: ego qui peccaui, poena dignus sum. quare vxore uecata, socero causa sim orbitatis? Discedam e ciuitate, fugiam, exulabo vtcunque potero, desiderium misera & crudeli patientia perferam. Morerer, si solus moriturus essem. Declamabat autem Naso raro controuersias, sed non nisi ethicas: libentius dicebat suasorias: molesta illi erat omnis argumentatio: verbis minime licenter vsus est, nisi in carminib. in quibus non ignorauit vitia sua, sed amauit. Manifestum potest esse, quòd rogatus aliquando ab amicis suis, vt tolleret tres versus, inuicem petijt, vt ipse tres exciperet, in quos nihil illis liceret, aequa lex visa est: scripserunt illi quos tolli vellent, in vtrisque codicillis ijdẽ versus erant, ex quibus primũ fuisse narrabat Albinouanus Pedo, qui inter arbitros fuit,

Semibouemque virum, semiuirumque bouem.

Secundum:

Et gelidum Borean, egelidumque notum.

Ex qua apparet, summi ingenij viro iudicium non defuisse ad compescendam licentiam carminum suorum, sed animum. Aiebat interim, decentiorem faciem esse, in qua aliquis naeuus esset.

Raptor patrem suum non exorans. Controuersia III.

LEX. Raptor nisi suum & raptae patrem intra triginta dies exorauerit, pereat. *Thema*. Raptor raptae patrem exorauit: suum non exorat. accusat dementiae. *Contra Raptorem. Porcij Latronis.* Moriar, inquit, moriar hodie. ego virum non fleo. Quid contremiscis senectus? quid lingua trepidas? quid oculi obstupuistis? nondum est trigesimus dies. Vitam rogas? dedi, & perdidisti. Mori, inquit, filium vis. ego te mori volo? immo furor tuus, illa caeca & temeraria cupiditas. Ex inter haec pater illius, qui nimis cito exoratus est. Quare tam cito senex ille remisit iniuriam? Ne tristiore quidem vultu expugnatam filiae pudicitiam tulit. timeo ne uerum sit quod audio, ne nouo, inauditoque more, de nuptijs puellae exoratus sit. [*Caestij Pij.* Quo melius de re iudicare possitis, narrabo me iuuenem. habui patrem sanae mentis: nec tam seuerum, scilicet ut crudelis esset, nec tam indulgentem, ut incautus. Duxi uxorem, quam pater iusserat: & tamen nuptiarum mearum me paenitet. Fili, nonne saepe excandui, saepe reconciliatus sum, saepe quod negaueram dedi? Ipse dispensasti triginta dies: vt haberet primos socer, medios reus, nouissimos pater. Ne omnia a prima adolescentia repetam, uirginem rapuit, patrem accusat. Haec intra triginta dies. Putas me accusatori promissurum, quod filio negaui? Impetraui, inquit, ab illo: alij aiunt illum a te. medijs me diebus accusas. Rapuisti uirginem, cum tam libenter uiueres? [*Arellij Fusci patris.* Moriar, inquit etiamnum minaris: nondum rogas. Quid, inquit, rogabo? iam lassus es, nec ullum adhuc roga-

rogasti. Non possum,inquit,exorare tam din? Nouo more obijcit dementiae constantiam. Quid? ergo tu poteris uidere morientem filium? fortasse non potero:& ideo irascor, dum licet. [*Pompeij Silonis.* Haec audacia eius ex parte culpae meae est:nimium indulgenter nutritus est:omnia sibi pu tat licere : nec ille unquam me rogauit. Ignouit,inquit,& alius. Ante me rogatus est. Nnn nosti condicionem legis tuae: in hac qui pares sententias habent,pereunt. ipse ad alienam se misit , lex illum admisit ad meam . Raptor nisi & suum & raptae patrem exorauerit, pereat. Vis scire,lex vtrum maluerit? non exoratus irascitur. ex duobus patribus eum raptor accusat,qui legem sequitur . [*Arellij Fusci.* Miraris me dubitare ? ipsa lex inter mortem & nuptias dubia est. Quid me intempestiuae proditis lacrimae? Nondum erat tempus flendi . Non est quòd quicquam tibi promisisse lacrimas putes . fleo , quod necesse mihi est spectare filium morientem. Quid facturus sim,adhuc nescio: vtique tu ante trigesimum diem nescies. Exorabo , inquis, patrem. Quid ergo mihi molestus es,si hoc tibi satis est? O dij,effregit fores:& identidem leges inuocantem coegit pati stuprum,nisi tam facile puellam exorauit,quàm patrem. Mortem vita meruit,accusatione deprecatur. consumuntur interim dies. Vter nostrum consumit? Rogo,inquit. Non est tuum me rogare. Nunc ego rogare debueram,qui periclitor. [*Papirij Fabiani.* Demens sum, vides: turpiter viuo,meretricem amo,leges ignoro,dies tuos non numero: ad iudicem vocatus,non adsum . Ergo moriar, inquit, hoc si reo dicis,non curo: si iudici, videbo: si dementi,non intelligo. Et huic aliquis ignoscere potest, qui sic rogat? Vos mei iudices estis. iste habet suum iudicem. nec potest inexorabilem queri,quem nondum expertus est [*Iunij Gallionis.* Rogo,inquit . Num sic ? Si volebas rogare , admonuisses propinquos, amicos,maiorum imagines,lacrimas,repetitos alte gemitus. Testor deos . sic rogaturus fui puellae patrem, Cum,inquit,multum in supplicijs habitum submiseris,cum dixeris: Paenitet quòd rapui,quòd te priorem non rogaui: cum dixeris te dementem fuisse , deliberabo cum amicis , deliberabo cum propinquis, deliberabo cum tua matre. Me miserum,quam paene promisi? anime dura. heri fortior eras: & multum habeo quod deliberem. diuersi me affectus distringunt. inter reum & patrem distrahor. Hinc iniuria est, hinc natura. Quid properas? nemo tibi praeter me rogandus est. Ergo,inquit, misereberis? nihil promitto ante trigesimum diem. Miserum me , quòd tantum triginta diebus irasci possum. longiore tempore opus erat. Audi a demente exempla huic crimini. Denis vicenisque annis inter bella iuuentus consenuit: nos triginta dies ferre non possumus. Deliberabo. lex nihil vult temere fieri. Magna res est, inquit: delibera, cogita, tempus accipe. effregisti domum ciuis, vt dicis, etiam misericordis, morere. Non est hoc nocenti graue. ego nihil peccaui: propter te mori cupio. ratio à me exigitur alienae culpae, non meae potestatis. Quid ergo facturus es? non pronuntiabo ante supremum. Quid sic miraris, si illum citius exorasti? facilius est iniuriam donare , quàm crimen . Agedum in medium senex,cuius misericordia crudelis sum: non putasti mecum deliberandum. Vnde autem scis,quem filium habeam? ego certe adhuc nescio, qualem filiam habeas. nullum tempus vni verbo angustum est. Iam,inquit,angustum tempus est. & tibi vacat accusare? [*Vibij Rufi.* Quis vnquam praeter me ignoscere iussus est? iam,inquit,tempus angustum est. ita non putas me subducere quantum superest? Iam, inquit, tempus angustum est . Angustum erat, si duos rogare deberes. Angustum tempus est, exclamat: nescio quid rogem. Roga ergo. Me priorem rogare debuisti: non dico quia dignior sum,qui prius roger: quia pater tuus: id quod minimum est , propius habito. Huc videlicet illa pars legis pertinebat, vt suum patrem exoret. Patrem sic aliquis exorat , si deprecatur? Apparet nunc te primum rogare. Demens sum: imo si vis, argumentum dabo tibi . filius meus moriturus est. nondum testamentum mutaui. [*Cornelij Hispani.* Multi me affectus diducunt: necesse est de alijs querar, de alijs erubescam: de alijs timeam, de omnibus etiamnum deliberem. Ne ille quidem, quamuis dicatur nimis exorabilis, ignouisset, si sic rogatus esset.

PARS altera. *Arellij Fusci* patris. Me miserum, pater. irae tuae detractum est nihil , & tempori multum. infelicior sum, quàm si neutrum exorassem . Mortē timeo, postquam mihi homines gratulati sunt. Quid tibi, optime socer, pro ista misericordia tua, qua mihi & patri meo perpecisti, precer, nisi superstitem filiam? [*Papirij Fabiani.* Non possum dissimulare pater. quòd illum exoraui, tuum beneficium est. certe cum exoratus est, hoc dixit. Aliud quidem suadebat dolor meus : sed quid faciam? patris tui misereor. Miserere pater: scis quàm breuis sit aduocatio mea. Misereor, inquit. vis verum dicam , quid dixerit? patris tui. Vnde ego miser ab hoc patre veniens timerem patrem? [*Castij Pij.* Timeo mortem , nec iam habeo cui peream. [*Marillij.* Si tibi tam pertinax aduersum me odium est, audacter quid sis facturus, pronuntia. dic exorari te non posse. quid me incerta mortis expectatione suspendis ? solicitus inter somnos quoque velut admotam ceruicibus meis securim expauesco. si non impetro vt viuam, hoc certe impetrem, ne diu moriar. Non est quòd putetis legem in numero dierum angustam fuisse. lex illius, diu mori. Responde pater: si seruaturus es filium, iam tempus fuit: si occisurus, iam tempus est: non possum sustinere vltra haec tormenta. diebus paucis & in me mihi aliud licet. [*Blandi.* Ita parum contigit tibi, quòd solus periclitante filio non rogas?

DIVISIO. Latro sic diuisit, An intra trigesimum diem raptor agere possit: sicut non potest qui in custodia est, qui in carcere. etiam si cum alio potest, an cum patre possit, cui vitae mortisque arbitrium datum est. cum illi accusare eum liberum est, quem moriturum est non exorasse etiam si cum patre potest agere, an ob id possit cuius faciendi potestatem lex patri dedit ? Ista enim ratione nihil licet, si aut exorari, aut accusari ei necesse est: deinde si possit agere, an debeat . Irascendi causam tractauit, quòd alium

prius rogauit,quòd me non rogauit,quòd etiam accusat.si non exorauit filius,dementia est.tantam dementiam ferre non possum,cum adhuc an exoretur,incertum sit.Hic paterno affectu tractauit spem faciendi.non probabat Fuscum,qui paulo apertius agebat:est controuersiam promittere.potest nihilominus & bonus agi pater,& non exoratus.[*Fabianus* eam quaestionem fecit,& in ea multum moratus est, dementiae non posse agi,nisi cum eo qui morbo fureret:in hoc enim latam esse legem,vt pater a filio sanati deberet,non vt regi.[*Latro* eleganter dicebat quasdam esse quaestiones,quae deberent inter res indicatas referri:tanquam, An quicquid optauerit vir fortis,aut tyrannicida, accipere debeat: quasi iam pronuntiatum sit non debere.Nemo quaestionem hanc iam tractat,sicut ne illam quidem,An quicquid pater imperat,faciendum sit.Inter has putabat & hanc esse.An pater ob dementiam quae morbo fieret, tantum accusari à filio debeat.Aiebat enim manifestius esse de lege & officio patris quaeri,& fingi quasdam controuersias, in quibus pater furiosus probari non possit,nec absolui tamen propter nimiam impietatem,libidinem foedam.Quid ergo,aiebat,nunquam vtar hac quaestione? vtar, sed cum alijs deficiar.[*Pollio Asinius* dicebat,hoc Latronem videri tanquam forensem facere,vt ineptas quaestiones circuncideret.in nulla magis illum re scholasticum deprehendi. Remittit, inquit,eam quaestionem, quae semper pro patribus valentissima est.Ego semper scio,nullum patri curatorem dari,quia iniquus pater sit,aut impius,sed quia furiosus:hoc autem in foro esse curatorem petere,quòd in schola dementiae agere. [*Gallio* & superiore vsus est quaestione,& illam adiecit: An agi cum patre dementiae possit, ob id quod facturus esset,non ob id quod fecerit.neminem iniuriarum accusari, quod iniuriam facturus sit: non adulterij,quod adulterium commissurus sit:ne dementiae quidem, quòd demens facturus sit aliquid.Tu vero, inquit, mecum agis, non quòd non exorasti,sed quòd exoraturus non es: puta enim me hodie exorari.ergo demens videor,qui vno me verbo sanare possum?Lex triginta dies dedit: quia iudicauit aliquem duriorem futurum. Etiamsi demens est, qui non exoratur a filio, num qui etiam vigesimo?ergo non potes hoc nomine damnare me,quòd exoratus non sim:etiamnum enim exorari possum. Itaque si quis vestrum agere mecum hoc crimen non potest,vt si quem ad triginta dies exorare possum, post triginta quaeri non potest.aut crimen non habeo,aut accusatorem. [*Silo Pompeius* fecit quaestionem,qua Gallio vsus est,nihil acturum adolescentem, etiam si damnauerit patrem. nihilominus enim periturum,quia lex nullam aliam salutis viam dedit raptori, quàm si exorauerit patrem. [*Latro* haec omnia quasi membra in aliquam quaestionem incurrentia tractabat, non vt quaestionem: quanquam hoc ipsum in aliam aiebat quaestionem incurrere, in qua quaeritur, An raptor possit accusare patrem intra trigesimum diem. Nam cum dico, Non potes accusare eum, in cuius arbitrio positum est, moriaris,an viuas:non magis quàm magistratum in ius vocare,quàm de iudicibus tuis ferre sententiam, non magis quàm miles in Imperatorem suum animaduertere, adijcio, Non potes accusare. nihil enim tibi proderit.etiam si damnaueris,morieris. Lex enim,si non exoraueris, perire te vult. non exoras autem, etiam si damnas.Quare hoc non quaestionis loco ponebat, quod imbecillum putabat. Apparet enim exigere legem ab eo, vt exoret patrem,qui non habet quem exoret. puta enim patrem alicuius esse tam palam furiosum,vt nihil intelligat:hunc exorari à filio non vult. Atqui eodem loco est manifestus.Clemens Iustus parum hoc putabat valens esse,tanquam quaestionem:satis valens tanquam argumentum: & illam alteram satis valentem quaestionem,non posse cum patre agi eo nomine,quòd non peccauerit: sed tractaturus iste iniquitatem tractationis ponebat,cum diceret: Agere mecum dementiae,etsi iam potest,nunquid enim peccaui?non sum exoratus,nondum tempus transijt,etiamnũ exorari possum.quàm iniquum est nondum esse me nocentem,esse iam reum.

COLOR. Omnes infamauerunt raptae patrem,quasi cum raptore colludentem. [*Gallio* dixit: Ingenuus virginem rapuit,si tamen rapuit. [*Silo Pompeius* eandem suspicionem in omnia contulit. Exorauit,inquit,raptae patrem.Ita tu,cum tam exorabilem patrem haberes,rapuisti? [*Hispanus* dixit:Omnia cito facta sunt:iste cito rapuit,ille cito ignouit.nisi demens sum,est aliud suspicandum. [*Argentarius* dixit: Rapta est,& statim exorata:immo nescio an exorata,deinde rapta.spero te innocẽtiorẽ fuisse quàm vis videri.Tu exorasse te dicis.ego te exoratum puto:dic quid tibi cum socero conuenit? [*Rufus Vibius* dixit:Dic mihi,quid tibi conuenerit,quando tibi nuptias promiserit,nec victũ te hercules fateberis, cũ dies venerit. [*Asprenas* dixit:Iam,inquit,non multum reliquum est ex triginta diebus: si ex illo dies numerarem,cum primum exorasti.aiunt iam triginta dies praeterisse. [*Latro* dixit id quod inter sententias scriptum est.adoriar:dic ergo verum. [*Caestius* hac figura declamauit,vt rogaret patrem, tanquam exoratus esset raptae pater:deinde ad hanc sententiam transit:Nunquid peiorem causam habeo,si apud alterum iudicer? [*Lucius* eadem figura declamauit,& *Hispo* Romanus:sed transit mollius.Scio quid respondere mihi possit:Facile est domestico iudici satisfacere.Videro te,cum ad raptae patrem veneris.In hac controuersia *Triarius* dixerat:Non scies an exores,nisi vltimus dies venerit:& tunc, quoad lucebit, perseuerabo.Deinde cum scholasticorum summo fragore:Et tu quisquis es carnifex, cum strictam sustuleris securim,antequam ferias,patrem respice.Belle deridebat hoc *Asinius* Pollio.Filius,inquit,ceruicem porrigat,carnifex manum tollat,deinde respiciat ad patrẽ,& dicat:Agon?quod fieri solet victimis. Sed ioco quoque remoto,aiebat rem verissimam,non posse carnificem venire,nisi eo tempore quo iam pater exorari non posset. [*Caestius* ex altera parte hoc colore vsus est: Quia priorem rogasset raptae patrem,suspensum esse volui,statim illum securum esse nolui.De me queritur,quòd illum potius cogitare

Agon? in victimis.

de

de patrimonio filij, quàm de periculo volui. [*Latro* hoc colore vsus est. Scitis periclitantes alieno arbitrio agere: illi qui circa erant sodales, qui occurrerant amici paterni, aiebant: Eamus statim ad raptae patrem. in huiusmodi casu illi rogantur: nam raptoris patres rogant. [*Silo Pompeius* diuersum colorem huic secutus est: Non erit, inquit, duritia patris mei: item amici suaserunt, ad raptae patrem iremus, ne nocerent apud illum quòd tarde suum exoret patrem. [*Hispo Romanus* bello docimo vsus est. Vultis, inquit amici, eamus ad raptae patrem? occurremus, ille domi est. *Fuscus Arellius* dixit: Ille prior rogatus est, qui magis timebatur. *Triarius* à parte adolescentis dixit: Timeo ne mutetur etiam exoratus. Hunc sensum non imprudenter *Silo Pompeius* improbabat: aiebat enim nō posse mutari semel latam sententiam. Quidam voluerunt videri, cito exoratum raptae patrem; quidam tarde. *Fuscus Arellius* dixit: Magnam partem legis consumpsi: nec de mora queror: raptae pater rogabatur. *Caestius* non probabat, & hac sententia vsus est, cum hunc colorem arguendum putaret: Vult videri rogatum diu raptae patrem, efficit vt videatur eum diu non rogasse, malo autem videri hoc patrem tarde exorari, quàm tarde rogari. *Hermagoras* solebat interdum diu schemata prosequi, interdum breuiter & fortius attingere: sicut in hac sententia fecit, cum suspicionem facere vellet, inter raptae patrem & raptorem collusionis †

Artemon dixit. †

Glycon dixit. †

Hunc sensum commodius dixit *Lepidus*, Neronis praeceptor: Miser eris, nisi etiam vltimo die: egomet iā qui misereor. *Diocles Carystius* à parte patris ethicos dixit. †

Nepos ex meretrice susceptus. Controuersia. IIII.

THema. Abdicauit quidam filium, abdicatus se contulit ad meretricem: ex illa sustulit filium. aeger ad patrem misit, cum venisset, commendauit ei filium suum, & decessit. adoptauit puerum. ab altero filio accusatur demētiae. *Pro patre. Porcij Latronis.* † Qualem vidi, ipsa fungebatur officijs, sedula circa lectum aegrotantis in omnia discurrebat ministeria, non impulsis tantum, sed laniatis capillis. Vbi est, inquam meretrix? venit ad me sedulo, qui diceret: Filius antequā moritur, rogat venias. Non expectaui, dum iste permitteret, amens cucurri. Cetera quemadmodum narrem nescio: steterim, an sederim, quid loquutus sim, quid audierim, nescio: hoc vnum scio, iacuisse me inter duos filios: accede huc puer, depositum, crimen meum: non habeo miser, cui te moriturus commendem. [*Caestij Pij.* Recepi in sinum nepotem. Vultis, & hunc abdicem? duos filios tuli. huic numero iam assueui. Patrem accusat, fratrem infamat, infantem persequitur. Rogo vos, nōn satius est meretricem amare, quàm neminem? Noui generis dementia arguitur. sanus eram, si non agnoscerem meos. Tradidit infantem, & expirauit: non habui cui redderem. offerebam me propinquis: illa videlicet in hac cogitatione tacebat. Nos rogabimus, cum frater non audeat? Meretricis, inquit, filium recepisti: nempe eius quae meum receperat. Fateor me aliquando insanum fuisse. Nescio quis esset abdicatus: meliorem exuli. {*Papirij Fabiani.* Quàm nihil in domo illa meretricia foedi vidi? assidebat mulier tristi vultu, affecta, aegro simillima ipsa. demissis in terrā oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater locutus est? in sinu meo filium posuit. domum pertuli. dementiam vocat, quòd infantem non abdicaui. Quid facerem? negarem aliquid filio, cum ille rogaret pro filio? Ignosco tibi, quòd tam durus es. Aegrum fratrem non vidisti, ille magni successor modo patrimonij natus in lectulo precario moriebatur. Non seruorum turba circunstabat, non amicorum: inter infantem & muliérculam, deficientis adolescentis spiritus in aduentum meum sustinebatur. Vt intraui, cadentes iā oculos ad nomen meum erexit, fugientemque animam retinuit. Pater, inquit, quod adhuc nihil deprecatus sum, non contumacia feci. fratri mandaueram. Indico tibi crimina mea: expirantem coheredem tuum ad vitam volui reuocare. Vt saluus esset, rogaui deos: &, licet dementiam voces, si vixisset, recepissem. *Arellij Fusci* patris. Securior eram, quoniam putaueram illi omnia praestare fratrem: cum subito nunciatum est, in vltimis esse filium: nec hoc à fratre. o me miserum, quòd solum nepotem recepi. [*Albucij Sili.* Vt vidit vxorem, vidit & fratrem, circunspiciebat & patrem. [*Iulij Bassi.* Tibi debeo mulier, quòd habuit filius meus in qua domo aegrotaret. Puder dicere: vt nepotem agnoscerem, rogatus sum. Non potest vno crimine dementia intelligi. Nemo sine vitio est. in Catone moderatio, in Cicerone cōstantia desideratur. ad summam, tres fuimus. omnes peccauimus: ego, quòd abdicaui: frater, quòd tacuit: tu, quòd pro fratre non rogasti. Nō sum vno herede contentus: duos habere volui: & quo magis concupiscam, habui. Misit ad me adfectus aeger, non ibo? mihi crede, adi & tui. Cogitate & quis roget, & quē roget. videbitis negare non posse, nisi qui accusare possit & patrem.

ALTERA pars. Porcij Latronis. Quem honestius subiecit meretrix quàm peperit. Pater istius incertus est. bene cum ipso ageretur, si & mater. [*Fusci Arellij* patris. Errat, si quis sit qui me putet pecunia moueri: primum assueui coheredem habere, deinde olim iam cum puero isto paterna diuisi, quia mulieri ille frater donauit plus quàm pro sua parte. [*Romani Hisponis.* Incidit in meretricem, inter omnia mala, foecūdā. Verae inimicae. Noscis quibus ante in cubiculū riualis venit, quàm maritus. [*Argentarij* Cum abdicaret, aiebat: Hoc feliciter expectabo, donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an aduersus patrem iniuriosior sis, quòd abstulisti illi haeredem, an quòd dedisti. [*Albucij Sili.* Sine neniā illuc amici: sine propinqui. nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quae sine praefatione

tione honeste nominari non potes, cedo istum puerum nulli agnoscendum: sed mater asserat. Seuerissimus pater abdicauit etiam, quem sciebat suum. Erat in domo puer, qui omnes vocabat patres. Adoptauit eius filium, propter quam etiam suum eiecerat. [*Caestij Pij*. Nullum genus iudicum recuso. si seueri erunt, oocebit isti, quòd receperit meretricis filium: si clementes, quòd abdicauit suum. Clamauit pater: In domum ergo meam meretrix veniet, aut (quod turpius est) filius ad illam ibit? Misit in domum nostram publicum puerum. Quis illis nuptijs interfuit, nisi aut abdicatus, aut abdicandus?

DIVISIO. Latro sic diuisit, An pater ob illam adoptionem accusari possit, an ob hoc debeat: omnes infamauerunt adolescentem, quasi illius criminationibus factum sit, vt frater abdicaretur. Et ideo sententia laudatur *Fabiani* Nihil tecum locutus sum. Cum hoc vnum puero noceat, quòd ex meretrice natus est, omnes operam dederunt, vt quantum in controuersia licebat, huic vitio moderentur, efficerentque ne quid in illa videretur meretricis fuisse, nisi nomen. [*Marillus* decenter hoc dixit, simul obijciens fratri impietatem. Nihil, inquit, in illa domo meretricium fuit: scires, si mecum fuisses. [*Albucius* ethicos, vt multi putant, dixit: certe laudatus est, cum diceret, Exeuntem prosecutus est. non probabat hanc *Messalla* sententiam: Non habebit, inquit, fiduciam, si mauult videri recepisse puerum quam abdixisse: & ea ratione eum adoptasse, non quia debuerit, sed quia secutus est. Fuit autem Messalla exactissimi ingenij in omnis quidem studiorum partis, Latini vtique sermonis obseruator diligentissimus. Idem itaque cum audisset Latronem declamantem, dixit: Sua lingua disertus est. ingenium illi concessit, sermonem obiecit. Non tulit hanc contumeliam Latro, & pro Pythodoro Messallae orationem disertissimam recitauit, quam suasoriam Theodoro declamauit per triduum. quae dixerit, suo loco reddam, cum ad suasorias venero.

COLOR. A parte adolescentis non vnus omnibus color placuit. Quidam personam eius qualem acceperant, introduxerunt duram & asperam. Ex quibus fuit & *Hispo Romanus*. [Iunius vnum aiebat efficiendum, vt non durus videretur, sed seuerus. In hac parte dixit nobilem illam sententiam, quam Fabius Maximus circunferebat: Venit assidue in domum meretrix: non recedit: paulum abest, quin nouerca sit. [*Caestius* bella figura egit: Dementia, inquit, res est sanitati contraria: Non quaeram extra exempla sani hominis: & quod pater me rogat, ipsum tibi comparabo. Fuit aliquando sanus. Tunc quid faciebat? Oderat luxuriam: vt tunc castigaret, nūc iam seuerus. Senem putabitis sanum, si vobis in lupanari ostendero? Sic declamauit, vt fratri patrem daret accusatorem, & illum argueret sibi ipsi comparandum. [*Latro* fratri pepercit, puerum pressit, & dixit fratris filium non esse, & ne fratrem quidem hoc fieri voluisse. Illa verba ab aegro impetrata. [Fabianus ex omnibus istis colorem secutus est optimum, qui aiebat, dicere Messallam non tantum bonam partem adolescentis fieri, sed etiam honestam. obiecit patri, quòd fratrē abdicasset, non schemate, sed certo. Nihil, inquit, peccauerat. amat meretricem. solet fieri. adolescens est. expecta. emendabitur, ducet vxorē. quare tunc non egisti dementiae? Expectabat poenitentiam tuam aiebat. iam recipiet. Hoc per transitum obiicere coepit, quòd non recepisset. quòd vidisset in lupanari habitantem. Abdicasti, inquit, vt emendares, non vt vitia augeres in dies. nullum illius vitium aetatis est. amor est. recipe antequam aliquid faciat, cur mox pudore moriatur. Ad vltimum obiecit illi, quòd aegrum nō sustulisset. Potest, inquit, conualescere, si viderit penates suos. mitius ecce te morietur in paterno solo suo. Quare, inquit, tu apud fratrem non fuisti? & ego queror, ille cum ad te mitteret, putauit se ad duos mittere. Vtinam tecum fuissem, pater: redisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione nouissime questus est & hac figura: Abstulisti mihi fratrem, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, ut dares istum. Indignor hanc fratri meo contumeliam, ut huius vocetur pater. Sed ut aliquid iocer, *Fabianus Maximus* nobilissimus uir fuit, qui primus foro Romano hunc nouicium morbum, quo nunc laborat, intulit: de quo Seuerus Cassius antequam ab illo reus ageretur dixerat: Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi diues es, unum tantum es, non quasi, alapam. Hanc controuersiam cum declamaret Maximus, dixit: Quasi tricolū tale, qualia sunt quae basilicam infestant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecilli alter alterius onera detulimus. Accusatur pater in ultimis annis, nepos in primis abdicatur: nullus autem. Haec subinde refero, quòd aeque uitandarum rerum exempla ponenda sunt, quàm sequendarum. In hac controuersia *Latro* contrariā rem controuersiae dixit, sed sibi. Declamabat illam, Caesare Augusto audiente & Agrippa, cuius filios nepotes suos, Caesar Luciū & Caium adoptaturus diebus illis uidebatur. Erat Agrippa inter eos, qui non nati sunt nobiles, sed facti. Cum diceret partem adolescentis Latro, & tractaret adoptionis locum, dixit: Nam isti adoptione nobilitati fuerunt. haec & alia in hanc sententiam. *Maecenas* innuit patri, festina recusare. finire iam quidam declamationem putabant. hanc malignam rē Maecenas esse: effecisse enim nobilem, non ut audiret quae dicta erant à Caesare, sed ut notaret. Tanta autem sub diuo Augusto libertas fuit, ut praepotenti tunc M. Agrippae non defuerint, qui ignobilitatem exprobrarent. Vipsanius Agrippa fuerat, Vipsanij nomen quasi argumentum paternae humilitatis sustulerat, & M. Agrippa dicebatur. cum defenderet reum, fuit accusator qui diceret M. Agrippam, & quod medium est, volebat Vipsanium intelligi. Fuit qui diceret: Concurrite, Agrippa malum habebis, responde dijs. Ea in parte vtique mihi videtur admiratione dignus diuus Augustus, sub quo tantum licuit. Sed horum non possum misereri, qui tanti putant caput potius quàm dictum perdere. Latro dignus fuit miseratione, qui ne excusare quidem errorem suum potuit. Nihil est autem crudelius quàm sic offendere, vt magis sis offensurus si satisfeceris.

Torta à tyranno pro marito. Controuersia V.

THEMA. Torta à tyranno vxor: nunquid de tyrannicidio sciret, perseuerauit negare. postea maritus eius tyrannum occidit. illam sterilitatis nomine dimisit, intra quinquennium non parientem. Agit illa ingrati. *Pro vxore. Portij Latronis.* Si cum liberis torta est, & incaste: Escende, inquit, occide tyrannum. nisi occideris, indicabo. Subiniecta manu satelles: Quid moraris? inquit, iam exposita tormenta sunt. Bene est, inquit mulier. ad stuprum vocor. Instabat quotidie viro vxor, exigebat tyrannicidiũ. Tempus est: escende. Si nihil aliud, vt liberos habeas. nisi tyrannicidae paritura non sum. Miraris, si eo tempore matrona dicere potuit, Escende, occide tyrannum? comes sequerer, nisi me inutilem dimisisset tyrannus: Escende. ego iam feci tyrannicidium meum. Eas nuptias tyrannicidium diducit, quas non diduxit tyrannus. [*Caestij Pij.* Subito infelices nuptias oppressit tyrannus. Trahebantur matronae: rapiebantur virgines: nihil totum erat: nulli feliciores tunc videbantur, quàm qui liberos non habebant. Quaedam itaque elisere conceptos. quaedam foecunditatem suam moratae sunt. Quod ad hanc pertinet, agit suae fortunae gratias, quòd illo tempore nihil peperit. Tyrannus suspicatus est, istum nescio quid de tyrannicidio cogitare: siue isti aliquid excidit, siue magna consilia non bene vultus tegit. Vtique de vxoris garrulitate queri non potes, cum scias, quemadmodum taceat. Misit itaque satellites: Attrectate, inquit, vxorẽ. & adiecit, Si quos filios habet. Veniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorum vultibus erant tormenta. iactatur misera inter satellitum manus, & toto itinere non ducitur, sed trahitur. Isti de tyrannicidio: audacter iam consilium indicemus. Iam enim puto licet. Nupsit isti propter liberos: sed infelices nuptias cito tyrannus oppressit. hoc publicum diuortium fuit. Rapitur in arcem mulier, inter satellitũ manus vexatur atque distrahitur. Hanc aliquis etiam si non torqueatur, non parere miretur? exposita in eculeum, saepius absentem virum respexit, quàm praesentem tyrannum. Quàm multas matres audiui illo tempore: Quid nam volui, quae peperi? [*Arellij Fusci* patris. Explicantur tyrannicae crudelitatis aduersus infelicem feminam apparatus, & alia instrumenta virorum quoque animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebri pectori constantiam proponuntur: instat tam denuntiationibus, quàm tormentis tyrannus, & minando torquet. Tacet. Videt intentum tyranni vultum, videt oculos minaces, & tacet. plus tibi praestare nõ potuit, si de te liberos sustulisset. Caeduntur flagellis artus, verberibus corpus abrumpitur, exprimiturque ipsis vitalibus. Tacet. An sit tibi ista datura liberos nescio. tyrannicidium dedit. Ita est, mulier, non vis parere, delicata es, cruciatus puerperae times. Fremebat indignatione captae ciuitatis maritus, & consilio suo, & vxoris adiutorio fortior, quomodo occidã tyrannũ? Quae pars accedẽti maxime vacat? vbi custodiae cessant? vbi natura loci minore munimẽto virtutẽ submouet? Sic vir & vxor mentem exercebant. miraris si transit quinquennium inter vxorem tortam, & virum occupatum? saeuiebat etiamnum tyrannus: torquebantur in conspectu virorum vxores: paenitebat matres faecũditatis suae. [*Hispo Romanus* inquit: Desiderabas liberos, vt sint quibus relinquas patrimonium. Ingrate, ita tu hac salua heredem non habes? nullum tormenti genus omisit, omnia membra laniata, omnes partes conuulsae sunt, scissum corpus flagellis, exustum, conuolsum tormentis. ignosceris puto mulierculae, si dixero: Fassa est. [*Hisponis Cornelij.* Cunctabatur ille: nec vllis adhortationibus in tyrannicidium poterat impelli. prorsus cum uxorem uidisses posses timenti ignoscere. Assidue tormenta uariantur: accenduntur extincti ignes: tortor uocatur, sub quo mariti uxorẽ prodiderant. pacisci me tecum puta, Vt taceã, donas quinquennium? Quid gloriaris? tanquam non facilius sit occidere tyrannum, quàm sustinere uerbera, laminas, equuleos: quicquid antiqua saeuitia inuenerat: quicquid adiecerat noua. Duplici beneficio vxori suae obligatur: & quòd non est occisus, & quòd occidit. Fastidit sterilem, qui fecit. [*Iunij Gallionis.* Instabat tyrannus. Torque. Illa pars etiam potest subijci in ignes, in illa parte iam exaruit cruor: seca, verbera, oculos lancina, faciam ne viro placeat. [*Papirij Fabiani.* Describam nunc ego cruciatus, & miseram corporis patientiam inter tyrannica tormenta saeuientia: extincti sanguine refouebãtur ignes: haec desinebat torqueri aliquando, vt saepius posset. Quid amplius dicam? tyrannus torquebat, & cum de tyrannicidio quaereret. O nos felices, quòd nullis aucta puerperijs fuit. acuit hanc. fecit tyrannicidium silentio, certe tyrannicidam. Conuulsis laceratisque membris, nec adhuc sufficientibus non dimissa est ex arce, sed proiecta. Quid est quod vxorem dimiseris? nunquid premit te onerosa sumptibus, & vt saeculi mos est, in deterius luxo fluente, muliebris ambitio certamine mutuo vsque in publica damna priuatim insanit? Nunquid gemmas, & ex alieno littore petitos lapillos, & aurum vestemque nihil in matrona tecturam concupiuit? Si talis esset, facile illam corrupisset tyrannus. Expecta. potest parere. Non respondet ad propositum, nec ad certum diem foecunditas: sui iuris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modo vota praecurrit, modo lenta est & demoratur. Expecta modo. pariet. Quid dicis? non potest fieri. quare? quia torta est. Imputat tibi quòd publicata est. imputat tibi quòd torta est. imputat tibi quòd sterilis est. [*Iulij Bassi.* Aiebat tyrannus: Vre, caede ventrem. [*Argentarij.* Caede ventrem, ne tyrannicidas pariat. [*Triarij.* Non ex formula natura respondet, neque ad praescriptum casus obsequitur. semper expectari fortuna mauult, quàm regi. Alibi offenditur improuisa segetum maturitas, alibi seram magno foenore moram redemit. Licet lex dies finiat, natura non recipit. Quid faciam? Non agam gratias, quòd non indicauit vxori meae, ne votis in gratiam. Aiebat tyrannus: Indica. nulla tua culpa est. Caeditur. tacet. Igitur tacere, tutum putas? mirantur tuum tyrannicidium, huius

silentium. Ex pectasse aliqua per longum tempus maritum dicitur. quanta laus est seruasse, cum expectasset tanta sit? Alia desiderio viri attonita, in ardentem rogum se misisse. haec nō cū viro astiss et, quae pro viro astitit. alia pro incolumitate mariti vicaria morte decidit. Cedo hanc, nec in tormentis oppressam. mortem amplius pro viro praestitisset, si quid amplius elegisset tyrannus. [*Marcelli.* Si tamen peccasset in partu, ignosci ei posset. Nupserat enim isti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidisti, tyranno. ille torsit & dimisit ad virum. [*Albutij Sili.* Vicerat saeuitiam patientia: deerat iam sanguis, superabat fides. aliquando proiecta est. differebatur distortis manibus, emotis articulis, nondum in sua membra artus redierant. Talem vxorem tortor dimisit ad partum. ingratus vocabatur quòd in praemio nullam vxoris fecerat mētionem. Res tuas tibi habe. inijcere debuit manum. & ipsum inter res suas trahere. nihil amplius patri debes quàm vxori. mihi crede, maius fuit tyrannicidium pati, quàm facere.

PARS altera. Argentarij. Ego torta sum. Merito obijceres, nisi vindicassem. *Fuluij Sparsi.* Vobiscum Iudices loquor.†

DIVISIO. Controuersia haec reum facere primum, si materia patitur. Non accepi quidem, & reddidi: aut accepi quidem, sed non potui reddere, aut ista nouissima. non facere. Non quisquis non reddidit beneficium, ingrati tenetur. animus aestimandus est non reddentis. [*Pollio Asinius* aiebat, nunquam tentandas esse quaestiones: primam manifesto obtinere posse, qua negamus nos beneficium accepisse. perit tota causa, nisi in hoc vicit. Apparet enim ingratum esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficium. [*Gallio* noster putat quoties possit, hoc auferendum aduersario: quoties non possit, concupiscendum: quoties ne hoc quidem possit, transeundum, quasi donemus, & possimus quidem facere controuersiam, sed nolimus. Idem Attico Vipsanio Apollodori discipulo placuit. Hoc ille amplius. Quoties non potuerimus, aiebat, an beneficium acceperimus, controuersiam facere, hoc modo faciamus, non esse tam magnum quàm ille dicat: sicut in criminibus facimus, quoties negare non possumus, esse quidem crimē illud fatemur, sed leuiore poena dignum, quàm accusator arguat. [*Latro* in hac controuersia non dubitabat facere primam quaestionem, an beneficium dederit, hoc in haec diuisit: Etiam si scisti de tyrannicidio viri, nec indicasti, non est beneficium scelus non facere: deinde ne scisti quidem. Non enim tibi iudicaui, nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis graue, commisi muliebri garrulitati: quae id solum potest tacere, quod nescit. Etiam si dedit beneficium, an receperit. Occidi tyrannum, libertatem mihi, tibi vltionem reddidi plenissimam: persecutus sum nefarium hostem, illic occidi vbi torserat. Dices me Reip. causa fecisse. & tu Reip. causa tacuisti. Tutius fit, quòd lege fecerit. Deinde vltima aequitatis tractatio. An quod fecit, facere debuerit. Hoc diuisit in haec duo: An iam certam sterilitatem vxoris bonae ferre debeat: an ne sterilis quidem pro certo sit. Noui declamatores † Pos. cum Apollodoro, qui reus venefici j fuit, & à Pollione Asinio defensus, damnatus Massiliae, docuit, & hanc quaestionem fecerunt in hanc cōtrouersiam, An inter viros & vxores data beneficia, ingrati lege teneantur. Non est beneficium, sed officium, facere quod debeas: vt si filius patri se dicat beneficium dare. Hanc quaestionem fecit & Gallio noster. [*Blandus* in vltima parte controuersiae, qua de Republica disputatur, quaestionem fecit, An quinquennium numerari debeat excepta tyrannide: illud tempus non debere imputari quasi sterili, quo matres etiam editos partus abominatae sunt. illud tempus imputatur feminis in Rep. quando pariunt non plus tyranno. Huic subiecit, An etiam si & alijs imputari tempus tyrannidis solet, huic non debeat. [*Latro* ex suo more has non quaestiones putabat, sed membra illius vltimae partis, ex aequitatis quaestione pendentia. An sterilis quidem, altius repeti: an non quaecunque quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si vir alicuius abfuerit toto paene quinquennio in peregrinatione? viro imputabitur. Quid si vir aegrotauerit? quid si maritus euiratus inutilis in concubitu vxoris suae iacuisset, imputaturus fuit? quinquennio quaeritis, quare non peperit? tyrannus erat. Nemo non cum parentibus suis querebatur, quod natus esset. haec, quòd torta est, hic, quod maritus occupatus tyrannicidio non vacaiut in vxoris voluptates. *Buteo* aridus quidem declamator, sed prudens diuisor controuersiarum, contra Latronem sentiebat, Blando accedebat. Aliud enim esse aiebat, quae intra quinquennium non potuit, non vtique sterilis est: aliud, quae intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quaeritur de condicione iuris: illic, de spe foecunditatis. Sed Blandum quoque arguebat. aiebat enim sic fuisse quaerendum, An tyrannidis tempus excipi deberet: deinde, etiam si non in alijs, an inter has gradus est. Sed ipse sic hanc in partes quaestionem diuidebat: An, quaecunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset enim accidere, quod Athenensibus in bello accidit, vt liberi & coniuges in aliquo tutiore loco deponantur. Imputabitur hoc tempus feminis, quo viros destituunt, non quo non habent. Sic tyrannus non vetuisset istam parere, quin inter †. Et cum hoc vehementer impleuisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquennio non peperissent, tunc illo transijt, An haec posset & hic etiamnum. non hoc quaerebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc contra Latronem dicebat: Quomodo istam quaestionem putas in aequitatis tractationem cadere, cum quid liceat quaeratur, non quid oporteat? haec enim, an haec possit, per illum non posset, quia tyrannidem non ceperat. Aliquod tempus impune à legibus miseriae faciunt. Non dico quia torta est, sed hoc adhuc, propter aequitatis tractationem reseruo, sed non peperit, Quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti. [*Passienus* vir eloquentissimus & temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis nō probabat in Latrone, sed assentiri

dicebat

dicebat,ideo quaestiones tractandas per se esse,si haec mulier iusti repudij ageret, non ingrati. Ita non quaeritur an legitime,sed an ingrate dimissa sit.itaque in aequitatis tractationem cadunt,etiam quae iuris sunt.Nam cum quaeratur, An potuerit haec dimitti,etiam si licuit: apparet, quòd vtique non oportuit,si ne licuit quidem. [*Albutius* decentissime fecit. solebat enim fere in aliquas figuras declamationem describere,& prius egit iniusti repudij,deinde ingrati:in quibus putat esse,an vllum beneficium viro contulerit, à quo tanquam inique dimissa. Hic omnes quaestiones ad sterilitatem & aestimationem quinquennij pertinentes libere tractauit,deinde transit in ingrati accusationem.

COLOR.Caestius pro viro introduxit colorem:Eo tempore vxor torta est,quo nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam:postea cogitaui,& haec ipsa cogitandi causa fuit,vxoris vltio. Vtrunque secutum est, vt illa marito insolentiam imputare non posset,maritus illi tyrannicidium posset. [*Latro* dixit: Si iam tum de tyrannicidio cogitassem,vxori non indicassem. [*Fabianus* philosophus colorem magis bono viro conuenientem introduxit,quàm oratori callido. Dixit enim,& cogitasse tyrannicidium,& vxori indicasse:& illam tum quidem fecisse, quod probam feminam facere oportuit: nunc peccare, quòd putet beneficium esse,recte facere.Hic color illi & in illa parte profuisset:Si beneficium putas te dedisse quòd tyrannicidium non prodidisti.ego prior dedi,qui tibi tyrannicidium credidi. repudium ex tuo quovis liberorum cupiditatem,quo semper vti tanquam vir eius debuisset, postea magis tanquam tyrannicida. [*L.Vinicius*,Vinicij frater,Fabiani colorem valde probabat,& aiebat,onerari vxorem vno modo posse,si nihil vnquam secretum ab illa maritus habuisset.Si dixerit,inquit,post tormenta se de tyrannicidio cogitasse,tum tyrannicidium vxori melius deberi meruit,si torta tyrannicidam fecit,quàm si tacuisset.Apparet & aliquid de tyrannicidio cogitatum, de quo tyrannus vsque eo suspicatus est,vt torqueret. Dixerit,cogitasse quidem se de tyrannicidio ante tormenta,sed vxori non indicasse:augebit vxoris beneficiũ. Liberius enim potuit,ait,tyrannicidium indicare,quod illi commissum non erat. Potuit enim vxor, etiã non indicante marito,tam magni consilij molitionem deprehendere. At si hunc colorem Fabiani sequor,mutam efficiam.Si olim de tyrannicidio cogitaui,honestior sum vetus tyrannicida: & non priuatis,sed publicis malis ad vltionem impulsus.Si cum cogitarem,non celaui vxorem:facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse,cui semper tam deditus fui. Ad vltimum hoc consequar.si quod audierat,tacuit,non beneficium est,sed fides. Hic est *L.Vinicius*, quo nemo ciuis Romanus in agendis causis praesentius habuit ingenium:quicquid longa cogitatio illi praestitura erat,prima intentio animi dabat:ex tempore causas agebat,sed non desiderabat hanc commendationem, vt ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit diuus Augustus: Vnus Viuicius ingenium in numerato habet. [*Hispo Romanus* maligne & accusatorie: Nihil,inquit,ego isti narraueram:ista, vt erat necesse, aliquid ex vultu, aliquid ex nocturnis vigilijs suspicata est.vnde emanauerit sermo,scietis. Videtis quo veniat tyrannus, nõ ad amicum meum,non ad seruum,sed ad istam,quae nihil negotij habuisset, si tacuisset. Tua enim causa tacuisti:sciebas te perituram,si confessa esses tyrannicidium.

Hybreas dixit.†

Pater & filius luxuriosi. Controuersia VI.

THEMA. Quidam luxuriante filio luxuriari coepit.accusatur à filia dementiae. Contradicitur. *Pro patre. Porcij Latronis.* Vtriusque tamen comparetur luxuria. Tu cõsumis patrimonium patris tui: ego accusatoris mei. nauiga, milita, peregrinare, quaere adolescens, vtere senex. Accusator meus inter se contrarios affectus habet:cupit reum damnari,crimen absolui. [*Caestij Pij.* Potest nobis conuenire. similes sumus,puta te patrem:dic quid me velis facere. Si tam bona fide frugi es,& hoc imitor. Te ego imitor,an tu me?Rogo vos.ego prior coepi:tu posterior luxuriaris.Patrimonium,inquit, computemus. Sed tu senex,inquit.hoc dicit: Luxuria tua serius coepit,citius desinet. [*Arellij Fusci* patris. Sed tu, inquit senex es.vnde scis te non futurum luxuriosum senem?Omnia à te vitia: quòd vnguento coma madet,tuum est: quòd laxior vsque in pedes tunica demittitur,tuum est. Quid est quod aliud a te senes discant?quid porro?domus nostra luxuriosos duos non capit?indulgentius te abdicare non potui. Ecquid mihi licet seniles annos meliore vita reficere?hoc nouissimum meum meritum est:sed quod tibi proxime imputo,pro te etiam luxuriosus factus sum. *Fabianus.* Noli pecuniam concupiscere.quid tibi dicam? Haec est quae auget discordiam, vrbes & terrarum orbẽ in bellum agitat, humanum genus cognatum natura,in fraudes & scelera mutua instigat:haec est quae senes corrumpit. Quidam summum bonum dixerunt voluptatem,& omnia ad corpus retulerunt. nihil est mihi opus praecipientibus. exemplum habeo.proposui quicquid tu feceris,facere:nauigabo,si nauigaris:militabo,si militaris. dic hodie quid putes melius. Sed illud excipio,ne obijcias,quod elegeris. [*Blandi.* Obijcit luxuriam propriam,& hoc dicit adolescens:Frugaliter vixi quamdiu frugi patrem habui.ante me desiste,ante me coeperas. [*Blandi.* Senex luxuriaris.respondeo tibi, Adolescens nauigaui.Ego iam,inquit,desij:tu nondum. Non miror, si desisti prior:prior coeperas. [*Mentonis.* Quod gaudium accepisti vere luxurior. [*Pompeij Silonis.* Si modo emendatus est filius meus (solet enim etiam luxuria simulari)suo quisque ordine reus sit. Vis me ducere vxorem.si nouercam haberes:iam abdicatus esses. [*Vibij Galli.* Conniuae certe tui dicunt: Bibamus, moriendum est. Si intelligo, hoc nulli magis in domo dicitur, quàm mihi. Ostendi tibi luxuriam,

quam in te non videbas. Alliga me, dum te custodias. [*P. Asprenatis*. Quia nihil proficiebam obiurgan do, volui illi vitam suam ostendere. [*Iunij Othonis*. Malam causam haberem, si alium accusatorem haberem. Malam causam haberem, si te filium non haberem.

ALTERA Pars Iunij Gallionis. A laudibus patris incipiam. hic adolescens temperatissimus, & lubricum tempus sine infamia transiit: duxit vxorem, filium sustulit, ad aetatem perduxit. iam senex factus est: nisi quod sibi bonum videt, luxuria vsque eo se proiecit, vt accusetur. Senex amens, senex ebrius, circundatus sertis, delibutus vnguentis, & in praeteritos annos se retro agens, & validus in voluptatibus quasi iuuenis exultans, non ne portentum est? Luxuriosus adolescens peccat: senex luxuriosus insanit. aetates exhauriunt, vitia lasciuiunt. [*Papirij Fabiani*. Nauem in portu mergis. alter solito tempore labitur, alter insolito: alter alieno; alter suo: alter annos sequitur, alter senectuti repugnat. Non est luxuria tua. patrem videre velimus. Non simulas ista, sed facis: nec amantem imaginaris, sed amas: nec potantem adumbras, sed bibis: nec te doces dissipare bona, sed dissipas. Nemo vitia quae odit, imitatur. Quis imperator ob hoc ipse de proelio fugit, vt bene pugnaret exercitus? quis vt ambitum comprimeret, ipse honores mercatus est? quis vt seditionem leniret, turbauit rempublicam? Non coercet vitia, qui prouocat.

DIVISIO. Latro sic diuisit. An ob hoc accusari pater possit. Hic illam uocalem quaestionem posuit, quam solebat fastidire Seleucus, minime solere patri obijci luxuriam, non magis quàm auaritiā, quàm iracundiā. Non uitia patris accusari solere, sed morbum: & si possit aliquid praeter dementiam obijci patri, luxuria non possit: Alioquin filijs, inquit, abdicare permittis. Hic de suo consumit. an si ob hoc pater accusari potest à filio, haec vltionem exprobratio. Si ebrietatem obijcere patri solet ebrius, si petulantiam iniuriae damnatus: etiam si ob hoc accusari potest, etiam si à tali filio, an si ad castigandum filium hoc consilio vsus est, damnandus sit. Ait enim adolescens: Quolibet alio genere debuisti me obiurgare. quid si adulterium vindicare velles committendo? Turpe est sic castigare vitia, vt imiteris. Deinde an consilio luxurietur. Non enim concedit hoc filius: aut, inquit, Quare, si coepisti sic emendare filium, cum emendaueris, non desinis? [*Caestius* pater. patris aiebat simulationem luxuriae significandam magis quàm profitendam: Ita, inquit, adparebit illum simulasse, si etiamnum simulat. si desinit simulare, ostendit iam sibi nihil prodesse ea consilia, quasi filius emendatus sit. emendatum autem esse non concessit, & assidue dixit, nihil magis sequi interuallum hoc luxuria. etiam vete intermissa vitia vehementius surgere. [*Latro* aperte putabat simulationem confitendam. Incipio, inquit, non tantū honestū senē, sed prudētem defendere: si quod vitiū uideri poterat, efficio consiliū, quare potius significet, quā dicat frugi esse. [*Blandus* hac figura declamat filiū, & pro abdicato respondit. [*Caestius* aiebat, adolescentis partem diligentius colorandam: faceret illū rē non improbā, non ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Itaque sic narrauit, vt suam quoque luxuriam imputaret patri. non seueram fuisse disciplinā, non bene institutae domus legē, quae posset adolescentis mores formare, & à vitijs aetatis abducere: Quodammodo, inquit, ad luxuriā à patre praemissus sum. Vnguento cani madēt, & comissator senex nulli nimis luxuriosus, sed parū sanus videtur. Merito in adolescentibus non omnē luxuriā vindicant: cito desinūt. Cū haberem luxuriae istius exemplū, quaeritis, quae res mihi remedio fuerit? Aetas illa quae faciebam, imputabat, me non discere. Hunc sensum ipse Caestius sano genere dixit: Flauium Alfium auditorem suum, qui eandem rem lasciuius dixerat, obiurgauit. *Flauius* hoc modo dixit, cum desideria descripsisset, paulatim se ad frugalitatē redisse, & odio sibi vitium factū: Hoc, fuit inquit, quare desinerem. Sentiebā, inquit, me senem fieri. [*Caestius* hoc aiebat dulcius quidem, sed corrupit & vnā sententiam. Incredibile est, inquit, cum iuuenis sit, sensisse se senem fieri: & noluisse videri tam diu luxuriatum, donec sentiret se senem fieri. [*Fuscus Arellius* dixit: Non accusaturus patrem, sed me defensurus sum, ne aliena luxuria mea laudatio. Consilio luxuriantem filium istum emendo. Superuacuū in narratione hunc colorem habuit: subito furore collapsam patri mentem, meretricem dependentem collo senis, & parasitorum circumfusam regi turbam, sic cum riualibus rixari, & ebrietati nocturnae addi item diem. Putaui initio & ego consilium esse, non morbum. definet luxuriari: definet, inquam, si propter me coepit. Permanet in iuuenilibus vitijs: hoc turpius luxuriosus, quo diutius. Quid faciam? si suo more emēdare patrem volo: luxuriandum est. [*Silo Pompeius* patronum adolescenti dedit: quod non putabat in accusatoris persona Latro faciendum, vt aliquis per patronum accusaret patrem. [*Rufus Vibius*. Festiuum senem, qui in honorem filij sui adolescentis ebrius sit. In narratione hoc vsus est colore, solutum patrem, iam mentem eius labantem laudare coepisse luxuriam. diceret esse felicius: si his qui sibi amare permitterent, necessarium tantum habere, quantum acceperant: obiurgarent, interim quasi non commemorent. Rusticum, inquit, iuuenem. praematura seueritas non est frugalitas, sed tristitia. Quid tu senex facies? non crediti haec illum dixisse, qui dum uitia etiā obiurgare uult, luxuriatur? [*Argentarius* hoc colore declamauit: Duo luxuriantur una in domo: alter iuuenis, alter senex: alter filius, alter pater: uterque licenti cultu per publicum incedit. Alter nobis ait: Hoc concessum aetati. Vtor, & iuuenili lege fungor, id facio, quod pater meus fecit, cum iuuenis esset. negabit. bona ergo aetate coepit simul primum hoc tirocinium adolescentiae, quasi debitum ac sollemne persoluere. Reuertar ad bonos mores, qui qualem causam habeant, uideritis. Faciant etiam si non quod oportet fieri, at quod solet. Alter ait, Scio me noui ciuitatis miraculū, incedere luxuriosum senem: sed hoc castigandi genus cōmouere visum. Vt emēdaret

filium

filium,ipse peccare coepit.at si auus viueret,nemo in domo luxuriosus non esset,tres luxuriosi fuissetis.
. A PARTE patris.*Glycon Syriton* dixit.†
Agrotas Massiliensis longe liuidiorem sententiam dixit, quàm ceteri Graeci declamatores, qui in hac controuersia tanquam riuales rogati sunt.Dicebat antem Agrotas inculta: vt scires illum inter Graecos non fuisse: sententijs fortibus,vt scires illum inter Romanos fuisse.Sententia quae laudatur,haec fuit. †
Damos Cambrus,†
Diocles Carystius,† *Hermagoras* raras sententias dicebat,sed argutas & quae auditorem diligentem penitus afficerent,securum & negligentem transcurrerent.In hac controuersia dixit,†
Barbarus dixit vulgarem sensum satis vulgariter †
elegantius hoc composuit *Hispo Romanus*. Placet vobis frugalitas mea. quòd patrimonium seruo, quòd acquisiui,vxorem mature duxi,semper dilexi,quòd ad omnem me tutum fabulam praestiti. Illud affirmo,nihil tota vita frugalius feci.Rem ab omnibus dictam celeberrime *Syriacus Vallius* dixit: Fili,quando vis,desinamus.

Peregrinus negotiator. Controuersia VII.

THEMA. Quidam cum haberet formosam vxorem,peregre profectus est.in viciniam mulieris, peregrinus mercator commigrauit.ter illam appellauit de stupro.adiecit preces,negauit illa.decessit mercator,testamento heredem omnibus bonis reliquit formosam:& adiecit eclogion,Pudicam reperi. adit hereditatem *:* redit maritus,accusat adulterij ex suspicione.

CONTRA vxorem.Porcij Latronis.Quanquam eo prolapsi mores iam sunt, vt nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus videri possit,tamen ego adeo longe ab eo vitio semper fui,vt etiam timeā, ne quis in me aut nimiam patientiam,aut nimium stuporem arguat,quòd tam seram querelam detuli. Non accuso adulteram nisi diuitem factam:ex ea domo ream protraho, in qua iam nihil meum est.cum ego tamdiu peregrinatus sim,nullum,periculum terra marique fugerim, plus ista intra vnam viciniam, quàm ego toto mari,quaesiuit. Post tātos impudicitiae quaestus,si tacere possim,confitendū habeo,hac me causa abfuisse,vt in accessione patrimonij peregrinādo cum vxore certarē. Illud Iudices mihi tormētum est,quòd notata iudicio vestro,vt multiplicatam dotem perdat, plus tamen ex quaestu habet, plus habitura est,quàm quantum damnatae perdendum est. Tantum in istam diues amator effudit, vt possit poenam quoque expediat fuisse adulteram.Quae praeceperim vxori proficiscens,scio:cetera,quemadmodum adulescens,formosus,diues,ignotus,in viciniam formosae, & in absentia viri nimium liberae mulieris commigrauerit,quemadmodum assidua societate quotidianae per diem noctemque libidinis exhaustis viribus perierit,interrogate rumorem.Vos interrogo Iudices,quid officij mei fuerit.Poteram ego falso pudore meo nihil de hereditate suspicari,in qua etiamnum auctor ab vxore dictus sum?Veni, nihil aliud quàm vt fortunam meam querar *:* nam causam melius vos nostis. Tempus est Iudices, de vxore & marito credi,mulierem tam formosam amari potuisse.Pudica forte sic amari, ne sollicitaretur potuit.Neque est quòd dicat:Non in meo istud arbitrio positū.Erratis vos iudices,si vnum ad sollicitandam matronam putatis irritamentū,spem corrūpendi quamuis facilem,quamuis amabilē sexū. Si tantum in formosa sperari potest,quantum placere potest,omnes formosae in se vniuersos populos conuerterent.Matrona quae se aduersus sollicitantes autam volet,prodeat in tantum ornata, ne immunda sit: habeat comites eius aetatis,qui impudicos,si nihil aliud, verecundia annorum remoueant *:* ferat iacentes in terram oculos:aduersus officiosum salutatorem inhumana potius quàm inuerecunda sit, etiam in necessariam resalutandi vicem multo rubore confusa.longe ante impudicitiam neget ore,quàm verbo.in hac seruandae integritatis custodia, nulla libido irrumpet. Prodite mihi fronte in omne lenocinium composita ,paulo obscoenius quàm posita veste nudae,exquisito in omnes facetias sermone,tantū non vltro blandientes,vt quisquis viderit,non metuat accedere.Deinde miramini,si cum tot argumentis pudicitiam proscripserit, cultu,incessu,sermone.facie,aliquis repertus est,qui incurreret, & reti adulterae,se non subduceret. Internuntium,puto sollicitantis se,arripi & denudari iussit, flagella & verbera,& omne genus cruciatus poposcit,in plagas deterrimi mancipij vix imbecillitatem muliebris manus continuit.Nemo sic negantem iterum rogat.Cum quo questa es?apud quem indignata es?Abunde in argumentum pudicitiae profuturum putas,si stuprum tantum negaueris, quod plaerunque etiam impudicissima spe vberioris praemij de industria simulat.Quando de iniuria tua viro scripsisti,& ne in oc casionem similis iniuriae solitudo tua pateret,maturiorem reditum rogasti? & quanto decentius contumeliam penetralium meorum vxoris epistola, quàm testamento sollicitatoris cognoscerem? Miserrimus omnis saeculi maritus,sic contempta absentia mea,etiam nunc iniuriam meam nescirem: si qui fecerat,tacere voluisset.Toties sollicitantem in istam faciem qua placere poteras, conuertisti. Non omne ornamentum,veluti causam talis iniuriae execrata es?quod proximum est à promittente,rogata stuprū, tacet.Inspicite adulteri censum ex eo impune,si quod adulteris edidit, si est aliquid quod non erit. Quid singillatim omnia percenseo?quicquid ego non emi in mundo tibi miser,vt maritus, cum omni censu meo inter munera adulterae lateo. Sola mihi heres esto. Quid ita?habes,inquit.scripsit causas. quia cū

semel appellassem, cum iterum, cum tertio, non corrupi. O nos nimium felices, & aureo, quod aiunt, saeculo natos, si etiam qui impudicas quaerunt, pudicas honorant. Omnium bonorum meorum, omnis pecuniae meae sola heres esto: quia corrumpi non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodiuit. Tace paulisper nomen auctoris; nunquid non testamentum viri crederet? nullam esse in vxore suspicatur infamiam inter mutuum eius amorem: aut certe ita creditum. iam moriturus tabellas occupare, si vultis eum muneribus meis imponere, eelogium ex testamento adulteri petendum est. Sola heres esto: quamuis aliena, quamuis ignota: tantum, quia pudica, quia incorrupta est. Quid isti tam censorio adultero non mater est? non soror? non propinqua? aut nulla earum pudica est? Idcirco scilicet cum tantis diuitijs peregrinas vrbes in honorem pudicitiae incognitae perambulabat. Illic vbi natus est, nulla pudica erat. at illic vbi negotiatus? quia nulla non prostituta erat, vacuo testamento pudica heres per errorem quaesita est. Ego adulteram arguo, quam in matrimonium recepi. qui communeis ex illa liberos precatus sum. qui pudicam libentissime crederem. Adeone iam ad omnem patiëtiam saeculi mos abijt, vt aduersus querimoniam viri vxor alieno teste defendatur? At hercules aduersus externorum quidem opiniones speciosissimum patrocinium erat: Ego viro placeo. At ego, si hunc morem inscribendi recipitis, in cöspectu vestro ita scribä: Vxor mea heres esto, quòd peregrinäte me adamata est, quòd heres ab adolescëte alieno ac libidinoso relicta est, quòd tä infamë hereditatem adijt. A duobus vos testamentis in consilium mitto. vtrum secuturi estis? quod ab adultero absoluitur, an quod damnatur à viro? Magnus pudicitiae fructus est, pudicam credi: & aduersus omnes illecebras atque omnia delinimenta muliebris ingenij, est veluti solum ac firmamentum, in nulllam incidisse fabulam: nonos fortasse, non in omnium aestimationem occurrere: & horrenda multa, deinde ac varia daturus experimenta, femina quae damnum pudicitiae qui vis est, atque curandus est esse ac videri pudicam. Muliebrium vitiorum fundamentum auaritia est. Quae potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium. Ex omni rupe cöchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, vt adultera tenui veste perspicua sit: & nihil in corpore vxoris suae plus maritus, quàm quilibet alienus peregrinusque agnouerit. Frustra aestimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum vnus, & peregrinus: qui plus laudator quàm accusator nocet. Vxorem meam nusquam audiui pudicam, nisi in adulteri eclogio. Deijce in terrà oculos, & aures tuas externorum vocibus claude. Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto plus creditis ciui, quàm peregrino: marito, quàm adultero. Ipsum eclogium corruptoris animo scripsit, Quia pudicam, inquit, comperi, quod nulli praeter me contigit.

PARS Altera. Formosa est: hoc natura peccauit. Sine viro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudice. Heres relicta est: hoc feliciter. Hereditatem adijt: hoc consultò fecit.

L. AN-

L. ANNAEI. SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER. TERTIVS.

PROOEMIVM.

VOSDAM diſertiſſimos agnoui viros, non reſpondentes famae ſuae cum declamarent, in foro maxima omnium admiratione dicentes, ſimul ad has domeſticas exercitationes ſeceſſerat, deſerius ab ingenio ſuo. Quod accidere plaeriſque aeque mihi mirum, quàm certū eſt. Memini itaque me à Seuero Caſſio quaerere, quid eſſet, cur in declamationibus illi ſua non reſponderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio eius erat valens cultu, ingentibus plena ſententijs. Nemo minus paſſus eſt aliquid in actione ſua otioſum eſſe. Nulla pars erat, quae non ſua virtute ſtaret. Nihil, in quo auditor ſine damno aliud ageret. Omnia nitentia & intenta aliquo, aliquid petentia. Nemo magis in ſua poteſtate habuit audientium affectus. Verum eſt, quod de illo dicit Gallio noſter. Cum diceret, rerum potiebatur, adeo omnes imperata faciebant. Cum ille voluerat, iraſcebantur. Nemo non illo dicente timebat ne deſineret. Non eſt quòd illum ex his quae edidit, aeſtimetis. Sunt quidem & haec quibuſdam grata. Verum eloquentia eius longe maior erat quàm lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omnibus fere, quibus maiori cōmendationi eſt, audiri quàm legi, ſed in illo longe maius diſcrimen eſt. Primum tantundem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conſpicua, ſuauitas valētiſſimae vocis. Quamuis hæc inter ſe raro coeāt, vt eadem vox & dulcis ſit & ſolida. Pronuntiatio quae hiſtrionem poſſet producere, tamen quaeſtionis poſſet videri. Nec tamen illo quicquam magis miraretis, quàm quod grauitas quae deerat vitae, actioni ſupererat: quandiu citra iocos ſe continebat, cenſoria oratio erat. Deinde ipſa quae dicebat, meliora erant quàm quae ſciebat. Vir enim praeſentis animi, & maioris ingenij quàm ſtudij, magis placebat in his quae inueniebat, quàm in his quae attulerat. Iam vero iratus commodius dicebat. Ideo diligentiſſime cauebant homines, ne dicentem interpellarent. Vnī illi proderat excuti, melius ſemper fortuna, quàm cura, de illo merebatur. Nunquam tamē haec felicitas illi perſuaſit negligentiam. Vno die priuatas plures agebat, & ita vt alteram ante meridiem ageret, alteram poſt meridiem: publicam vero nunquam amplius quàm vnam vno die. Nec tamen ſcio, quem reum illi defendere niſi ſe contigerit. Adeo nunquam vllam materiam dicendi, niſi in periculis ſuis, habuit. Sine commentario nunquam dixit: nec hoc commentario contentus erat, in quo nudae res ponuntur. Ex maxima parte perſcribebatur actio. Illa quoque quae falſo dici poterant, annotabantur: ſed cum procedere nollet niſi instructus, libenter ab inſtrumentis recedebat. Ex tempore coactus dicere, infinito ſe antecedebat. Nūquam non vtilius erat illi deprehendi quàm praeparari: ſed magis illum ſuſpiceres, quòd diligentiam non relinquebat, cum illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quae illum vt bene declamaret, inſtruerent: phraſin nec vulgarem nec ſordidā ſed lectam: genus dicendi non remiſſum aut languidum, ſed ardens & cogitatum: nec lentas, nec vacuas explicationes, ſed plus ſenſuum quàm verborum habentes: diligentiam, maximum etiam mediocris ingenij ſubſidium. Tamen non tantum infra ſe cum declamaret, ſed etiam infra multos erat. Itaque raro declamabat, & non niſi ab amicis coactus. Sed quaerenti mihi, quare in declamationibus impar eſſet ſibi, hoc aiebat: Quod in me miraris, paene omnibus euenit. Magna quoque ingenia, à quibus multum abeſſe me ſcio, quando plus quàm in vno eminuerunt opere? Virgilium illa felicitas ingenij, in oratione ſoluta reliquit. Ciceronem eloquentia ſua in carminibus deſtituit. Orationes Salluſtij in honorem hiſtoriarum leguntur. Eloquētiſſimi viri Platonis oratio, quae pro Socrate ſcripta eſt, nec patrono, nec reo digna eſt. Hoc non ingenijs tantum, ſed corporibus videmus accidere: quorum vires non ad omnia, quae viribus efficiuntur, aptae ſunt. Illi nemo luctando par eſt: ille ad tollendam magni ponderis ſarcinam praeualet: ille quidquid apprehendit, non remittit, ſed in procliue nitentibus vehiculis, moraturas manus inijcit. Ad animalia venio: alij ad aprum, alij ad ceruum canes faciūt. Equorum nō omnium, quamuis celerrimi ſint, idonea curriculis velocitas eſt. Quidam melius equitem patiuntur, quidam iugum. Et vt ad morbum te meum vocem, Pylades in comoedia, Batyllus in tragoedia, multum à ſe aberant. Numenio cum velocitas pedum non concedatur tantum, ſed obijciatur, lentiores manus ſunt. Quidam cum hoplomachis, quidam cum Threcibus optime pugnant. Et quidam ſic cum ſcaena componi cupiunt, quomodo alteri eſt. In ipſa oratione quamuis vna materia ſit, tamen ille qui optime argumentatur, negligentius narrat. Ile non tam bene implet, quàm praeparat. Paſſienus noſter cum coepit dicere, ſecundum principium ſtatim fuga fit, ad epilogum omnes reuertuntur. Media tantum quibus neceſſe eſt, audiunt. Miraris eundem non aeque bene declamare quàm cauſas agere? Aiunt eundem nō tam bene ſua-

forias, quàm iudiciales controuersias dicere. Silo Pompeius sedens cum facundus & litteratus & disertus haberetur, si à proclamante dimitteret, declamabat tam male, vt videar belle optasse cum dixi: Nunquam surgas. Magna & varia res est eloquentia: nec adhuc vlli sic indulsit, vt tota contingeret: satis felix est, qui in aliquam eius partem est receptus. Ego tamen & propriam causam videor posse reddere: assueui non auditorem spectare, sed iudicem: assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuito superuacua dicere, quàm contraria. In scholastica quid non superuacuum est, cum ipsa superuacua sit? Indicabo tibi affectum meum. cùm in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod bellissime Censorius aiebat, de his qui honores in municipijs ambitiose peterent, videor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diuersa est tota. Aliud est, pugnare: aliud, ventilare. Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum harenam. Et ideo ille in foro primum dictus, tiro dictus est. Agedum istos declamatores produc in senatum, in forum. cum loco mutabantur, velut in assueta classe, & dilecta vmbra corpora sub dio stare non possunt. Non imbrem ferre, non solem sciunt: vix se inueniunt. Assueuerunt enim suo arbitrio diserti esse. Non est quòd oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si velis gubernatorem in piscina aestimare? Diligentissime tibi me excusarem, tanquam huic rei non essem natus: nisi scirem & Pollionem Asinium, & Messallam Coruinum, & Passienum, qui nunc primo loco stat, minus bene videri quàm Caestium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium vitium esse, an audientium? Non illi peius dicunt, sed hi corruptius iudicant. Pueri fere, aut iuuenes, scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Caestium suum praeferrent, nisi lapides timerent. Quo tamen vno modo possunt, praeferunt. Huius enim declamationes ediscunt. Illius orationes non legunt, nisi eas quibus Caestius rescripsit. Memini me intrare scholas, cū recitaturus esset in Milonē Caestius: ex consuetudine sua miratus, dicebat: Si Thrax essem, Fusius essem: si Pantomimus essem, Pantillus essem: si eques, Melison. Non continui bilem, exclamaui: Et si cloaca esses, magna esses. Risus omnium ingens. scholastici intueri me, quis essem qui tam crassas ceruices haberem. Caestius Ciceroni responsurus, mihi quid responderet, non inuenit, sed negauit se executurum, nisi exirem de domo. Ego negaui me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem. Deinde libuit Ciceroni de Caestio in foro satisfacere. subinde nactus eum, in ius ad praetorem voco: & cum, quàntum volebam, iocorum conuiciorumque effudissem, postulaui vt praetor nomen eius reciperet lege inscripti maleficij. Tanta illi perturbatio fuit, vt aduocationem peteret. Deinde ad alterum praetorem eduxi, & ingrati postulaui. Iam apud praetorem vrbanum curatorem ei petebam. interuenientibus amicis, qui ad hoc spectaculum concurrerāt, & rogantibus dixi, molestum me amplius non futurum, si iurasset disertiorem esse Ciceronem, quàm se. verum nec vt hoc faceret, vel ioco, vel serio effici potuit. Hanc, inquit, tibi fabulā retuli, vt scires in declamationibus in tantum aliud genus hominum esse. Si comparari illis volo, non ingenio mihi maiore opus est, sed sensu minore. Itaque vix iam obtineri solet, vt declamem: illud obtineri non potest, vt velim, alijs quàm familiarissimis audientibus: & ita faciebat. Eius declamationes inaequales erant: sed ea quae eminebant, in quacunque declamatione posuisses, inaequalem eam fecissent. Compositio aspera, & quae vitaret compositionem: sententiae viuae. Iniquum tamen erit ex his eum aestimari, quae statim subtexam: non enim haec ille optime dixit, sed hæc optime teneo.

Luxuriosus a sodalibus excaecatus. Controuersia I.

LEX. Caecus de publico mille denarios accipiat. *Thema*. Decem adolescentes cum bona sua comedissent, sortiti sunt, vt cuius nomen exisset, ex pacto excaecaretur, & acciperet mille denarios. Exijt sors cuiusdam. Excaecatus est. petijt mille denarios: negantur.

CONTRA excaecatum. Hi sunt oculi, quos extimuistis mariti. O legem, si excaecat homines, abrogandam. Nulli dat mille denarios, nisi qui inuitus accipit. Dic nunc, miser homo, cum excaecateris, non dixisti. Respub. debilitatem consolatur, non emit. Consumptis patrimonijs membra conferunt. Vtilius est Reip. vnum caecum repelli, quàm nouem fieri. Non solus à nobis petit alimenta, sed primus. Alam eum, qui propter debilitatem alitur: non alam, qui propter alimenta debilitatur. Sic fit, vbi homines maiorem partem vitae in tenebris ita agunt, vt nouissime solem quasi superuacuum fastidiant.

PARS altera. Illis nouem nihil daturus est: nulli non fauorabilis erit, si eos a quibus excaecatus est, deceperit. Circumuentus adolescens ab illis nouem veteranis consumptoribus: Solus, inquit, nouem cogentibus resistere non potui. Omnia ex composito facta sunt. Vnus mentionem intulit, omnes approbauerunt. Electus est, qui sortiretur. Sors huius quae exiret prima, subiecta est. Cum repugnaret, excaecatus est. Si circumuentus est, inquit, iniuriam persequatur: de vi agat, talionem petat. Videbimus: primum est, vt habeat vnde uiuat.

Parricida aequis sententijs absolutus. Controuersia. II.

THEMA. Quidam filium accusauit parricidij. Aequis sententijs absolutum abdicat.

CONTRA filium. Minus est iam quod rogo. non peto vt me à parricida vindicetis, sed vt separetis. Parricidam nō accuso, sed fugio. An iste accusatori parcet, qui patri non pepercit? Igitur nihil medium

dium est ioter testamentum, & culeum. Non est absolotus parricida, sed dobijs sententijs. Vt absolueris, multis tibi sententijs opus est: vt damneris, vna. Non absoloeroot reum, sed saeculo pepercerunt. Mitaris in hac ciuitate misericordiam, in qua lex absolutionem dat paribus tabulis? Quaeris quàm multis ooo placeas? si voum adiecero, parricida es. Absolutionem legi, non innocentiae debes. Absolutus, inquit, sum. Non abdico te propter parricidium, sed propter alia vitia, quae te fecerunt tam credibilem patricidam.

PARS altera. Maoifestus est adolescentis color, vt dicat se auctoritate patris oppressum.

Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptauit. Controuersia. III.

LEX. Cum filio tricenario pater patrimonium diuidat. *Thema.* Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum. Frugi, peregre profectus est. Captus est à piratis: scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus praeuenit, & redemit. Redijt frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

PRO fratrē adoptaote. Noo est quòd quisquam me laodet. Prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. Voa oauigauit, vna periclitatus est, vna omnes emensus est terras. Non reliquit me, tandem ad paternam doomum reduxit. Non est quòd excusatione aetatis vtaris. Potes nauigare. Vtriqoe gratias agere debes. Frater me isti reduxit: ego isti fratrem. Si tanquam inertem abdicasti, nauigauit: si tanquam impium, suos redemit. Non potest eripi filio, quod lege accepit. Quomodo enim pater potest eripere, quod non potest dare?

PARS altera. Mihi necesse est abdicare quē nolo. Hoc vno alter alteri placet, quo vterque patri displicet. Vtamur medicina qua cogimur, quod in vulneribus periculosis fieri solet, vt malum cum ipso corpore exsecetur. Adoptare adolescenti permittis, qoem lex in diuidendo patrimonio experitur. Lex te ad ministerium patrimooij admittit, non in dominium. Est aliqua aetas, à qua filius esse desinat? Nec tricenario quidem filio adoptare licet. Neque enim quisquam potest alium io manum suam recipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, vt tibi potestas vitae necisque, aut in fratrem sit, aut in filium non sit? Si beoe de te meruerat, patrem pro filio rogasses. Nam quòd ego oon redemi, paupertatis fuit. Nihil in medio comparebat. Quicquid triceoarius reliquerat, abdicatus abstulerat. Quid facerem solus, senex, inops: cuius patrimonium alter diuiserat, alter absumpserat?

Seruatus à filio. Controuersia. IIII.

LEX. Seruatus contra seruatorem ne quam habeat actionem. *Thema.* Seruatus à filio eum abdicat. Ille praescribit.

CONTRA filium. Licuisset perire, cui non licet loqui. Seruatum me putas? Captus sum. Redde me hosti. Captiuis loqoi licet. Qoo iam tantopere beneficia vitae iactat? Audite qois prior dederit. Si quis me hosti reddiderit, seruatorem vocabo. Ao vos abdicationem putatis actionem? etiam si actio est, lex quae de seruato loquitur, ad personas tantum extraoeas pertinet. Ad filiū, & ad patrem non magis, quàm ad seruum & dominum, libertum & patronum. Vt à patria potestate discedas, & ad aestimationem beneficij venias, qui dat vitam, si prior accepit, non obligat, sed reddit. Processi in aciem, in exemplum filio meo. Vicit me noo hostis, sed aetas. Seruauit me, quem saepe seruaoeram. Rediuiuum me senem meretrix vocat. Parasitorum iocantium materia som. Omnibus istis tanquam seruatoribus tacere iubeor. Fili, si viuere mihi non licet, cur perire noo licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adolescens io acie non ante patrem stetisti? Audite filij mei gloriam. Parricidium non fecit: cum posset seruare, seruauit.

PARS altera. Hic me genuit. Hic mihi spiritum, hic mihi has mānus, quibus seruaretur, dedit.

Pater raptam continens. Controuersia V.

LEX. Rapta, raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Raptor postulat, vt rapta ducatur: pater non vult.

CONTRA raptorem. Iste raptor est, ego in ius adducor. Non est enim tam facile homini probo occidere, quàm perdito mori. Communis, inquit, lex est. dij faciant, oe cogas me experiri, an tota mea ista sit. Quando ergo, inquit, optabis? Hoc tempore noo possum. Curo vulnera. Familiam reficio. Expugnatam domum logeo: ereptam virgioitatem coosolor. Minantem sibijpsi custodio. Quando optabis? Cum rapta voloerit, non cum raptor. Quando optabis? Com tu oon voles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. Confirmo animum. Non est facile hominem occidere: premo interim gemitus meos, & introrsus erumpentes lacrimas ago. Scio quid futurum sit. Vultus te meus decipit. Stulte, quenquam morari putas ooptias filiae suae? in secorim incurris, & carnificem vltro vocas. Cum rogare debeas, conuicium facis. Nemo vindicare se cogitur.

PARS altera. Nihil est miserius, quàm incertū inter vitam mortemque destitui. Iam beneficium erit, etiam si mortem optauerit. In amorem filiae istius incidi. Appellare de nuptijs debui patrem: feci. Sed vi

dete, quàm etiam in lege lêtus sit. Raptor vitam alieni arbitrij habet, libertatem sui. Lex communis est. Habet hic raptor quod timeat. Habet & quod sperare possit. In lege, inquit, non est scriptum quando: imo statim. Quoties tempus non adijcitur, praesens intelligitur. Tam longum tibi ius in caput ciuis non permittitur. Crudelius est quàm mori, semper timere mortem.

Domus cum tyranno incensa. Controuersia. VI.

ACTIO. Damni illati sit actio. *Thema.* Quidam tyrannum ex arce fugientem cum persequeretur, in priuatam domum compulit. Incendit domum. Tyrannus cum domo conflagrauit. Praemio accepto, agit cum illo dominus damni.

PARS prima. Pro tyrannicida. Cur non exclusisti? Quare recepisti? quare nullam aliam domum tyrannus petijt? Nemo non venienti domum clausit. Aditum in domum nô habui, qui in arcem habui. Non gaudes te aliquid impendisse publicae libertati? Hic est in cuius domo tyrannus occisus est. Tanquam tyrannicida, monstraris. Redde, inquit, domum. Ita viuo tyranno non perdideras, tyranni amicus, tyranni satelles: certe, quod negare non potes, hospes. Diu expectaui, an eijceretur tyrannus. Facilius potes accusare aut te, qui tam familiaris tyranno fuisti, vt illi maxime tua placeret domus, qua illum recepisti: aut tyrannum, qui tibi damnum dedit, quòd in tuam domum confugit. Aut, vt culpa te liberem, facilius potes accusare fortunam, quae tyrannum potissimum ad te detulit.

PARS altera. Ejus debet esse damnum, cuius est praemium. Non est iniquum, eius rei tibi iniuriam imputari, cuius fructum percepisti. Non elegit domum tyrannus: nec enim hoc illi vacabat: sed in eam quam potuit, irruperat. Cum ego in ea non essem, nactus hic occasionem nocendi, intrare noluit: sed tyrannicidium elegit, dubium, lentum, periculosum vrbi: accepit praemium, maius sine dubio, quàm sit damnum, sarcire debet.

Venenum datum filio furenti. Controuersia. VII.

THEMA. Filio furenti, & sua membra lanianti, pater venenum dedit. Accusatur ab vxore malae tractationis.

CONTRA maritum. Non mirum est quare viuat, quae filium perdidit. Viuit, qui occidit.

PARS altera. Quem quotidie perdebam, aliquando extuli. Falleris misera mulier, in orbitatis tuae tempore: non perdidisti filium nunc, sed extulisti.

COLOR. Alfius Flauus hanc sententiam dixit: Ipse sui & alimentum erat, & damnum. Hunc Caestius quasi corrupte dixisset, obiurgans: Apparet, inquit, te poetas studiose legere. Iste sensus est eius, qui hoc saeculum amatorijs non artibus tantum, sed sententijs impleuit. Ouidius enim in libris Metamorphoseon dicit:

Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Coepit, & infelix minuendo corpus alebat.

Olynthius pater reus concursus. Controuersia. VIII.

LEX. Qui coetum & concursum fecerit, capitale sit. *Thema.* Victa Olyntho, cum filio adolescente Olynthius senex Athenas venit. Athenienses omnibus ciuitatem Olynthijs decreuerunt. Inuitatus ad coenam ab adolescente luxurioso, cum filio venit. Ibi cum de stupro filij mentio esset, pater profugit. Filius retentus est. Pater flere ante domum coepit: incensa est domus. Decem adolescentes perierunt, & filius Olynthij. Accusatur pater, quòd coetum concursumque fecerit.

PRO reo concursus. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non potest. Fuerunt ex populo qui dicerent: Hic meum filium, hic meam corrupit vxorem. Suum quisque illo & ignem attulit, & dolorem. Timeo fili, ne dum te quaero, in ossa alicuius raptoris incidam. Vbi Athenarum fides? Vbi hospitales inuicem dextrae? Capti, inquam, fili, sumus. Dum licet, fugiamus: sed tanquã à Philippo. Pariter apud Philippum certe viri fuimus. Lacrimae meae vocantur in crimen, quasi ex quo Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet sum, vt ea ciuitate populum concitare potuerim, in qua filium seruare non potui. Non quoties conuenerunt in aliquem locum plures, coetus & concursus est: sed quoties conuocati, quoties parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si vna vicinia coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit, sed vbi totus, aut ex parte magna populus, ubi diuisa est in partes ciuitas. Coetus multitudinis magnae nomen est, coeuntis ex consensu quodam. At illic initio pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me conuenerunt, sed ad incendium: quod tamen populus maluit spectare, quàm extinguere. Lex non eum punit, propter quem coetus factus est: sed eum, à quo coetus factus est. Non mihi tanti ultio fuit, vt amittere filium vellem: & tentaui populum rogare, nec potui.

PARS altera. Quid coetu opus est? Sunt scriptae ad vindictam iniuriarum omnium leges. Mota semel multitudo modum non seruat. Ardere illo incendio ciuitas potuit.

Crux

Crux serui venenum aegro domino negantis. Controuersia. IX.

THEMA. Aeger dominus petijt à seruo, vt sibi venenum daret. Non dedit. Cauit testamento vt ab heredibus crucifigeretur. Appellat seruus tribunos.

PRO seruo. Lex Cornelia te appello. Ecce heres iubet, quod tu vetas. Ne quis illum domino displicuisse putet, tunc huic parari cruce n iussit, cum sibi venenum. Plura serui crimina confitemur. intempestiuas potiones, inutiles cibos, desideranti negauit. Quid enim voluit, qui venenum petijt? Maluit crucem pati, quàm mereri. Si vincitur, periturus est: si vincit, seruiturus est ei, à quo in crucem petitur. Ex altera parte lex est, ex altera testamentum. Crux vtrinque. Furiosus seruum sine causa occidere voluit. Quaeritis insaniae argumentum? & se ipse voluit occidere. Seruo, inquit, tribuni non possunt succurrere? Seruum natum, regem habuimus. Seruo indice, patefacta est Bruti liberorum cum Tarquinijs coniuratio. Ergo nihil interest, venenum domino aliquis dederit, an negauerit? Etiam vbi remedium est, mori, scelus est occidere. Tam cito vos de vita domini seruum desperare vultis, quàm heredem? Mortem si supplicium putas, quid rogas? Si beneficium, quid minaris? Venenum quisquam obijcit, nisi datum? Finem vllum facies tribuniciae potestati? quam P.R. vt ipse plurimum posset, valere plus quàm se voluit. Venenum habere scelus est tam magnum, quàm dominum occidere.

PARS altera. Mori volens elegit huic ministerio nequissimum seruum, audacem, infestum sibi. Ille non saluti consuluit domini, què videbat insanabili morbo tabescere, sed tormenta extendit. Seruus heri lis imperij non censor est, sed minister. Agitur de iure testamentorum: quorum interijt omnis potestas, si viui neglexerint imperia mortuorum. Tribuni ne ferent, vt fur praeferatur domino? Non morieris domini arbitrio, morietur dominus tuo?

L. ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM

LIBER QVARTVS.

PROOEMIVM.

QVOD munerarij solent facere ad expectationem populi detinendam noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non semel omnes produco, aliquid noui semper habeat libellus: vt non tantum sententiarum vos, sed etiam auctorum nouitate sollicitet. Acrior est cupiditas ignota cognoscêdi, quàm nota repetendi. Hoc in histrionibus, in gladiatorib. de quibus modo aliquid fama promisit. in omnibus denique rebus videmus accidere. Ad noua omnes concurrunt, ad noua conueniunt. Non tamen expectationem vestram macerabo, singulos producendo: liberaliter hodie & plena manu faciam. Pollio Asinius nunquã admissa multitudine declamauit: nec illi ambitio in studio defuit. Primus enim omnium Romanorum aduocatis hominibus scripta sua recitauit. Et inde est, quòd Labienus homo mentis quàm linguae amarioris dicit: Ille triumphalis senex ἀκροάσεις suas nunquam populo commisit. Siue quia parum in illis habuerit fiduciae, siue (quod magis crediderim) tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit. exerceri quidem illo volebat, gloriari fastidiebat. Audiui autem illum & viridem: & postea iam senem cum Marcello Eserninо nepote suo, quasi praeciperet. Audiebat illum dicentem: & primum quidem disputabat de illa parte quam Marcellus dixerat: praetermissa ostendebat, tacita leuiter implebat, vitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem contrariam. Floridior erat aliquanto in declamando, quàm in agendo. Illud strictum eius & asperum, & nimis ratum in dicendo iudicium, adeo cessabat, vt in multis illi venia opus esset, quae ab ipso vix impetrabatur. Marcellus, quamuis puer, tam tantae indolis erat, vt Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiae suae crederet, cum filium Asiniũ Gallum relinqueret magnum oratorem: nisi illum (quod semper euenit) magnitudo patris non produceret, sed obrueret. Memini intra quartum diem quàm Aterium filium amiserat, declamare eum nobis: sed tanto vehementius quàm vnquam: vt appareret, hominis naturam contumacem cum fortuna sua rixari. Nec quidquam ex ordine vitae solito remisit. Itaque cum mortuo in Lycia Caesare per codicillos questus esset diuus Augustus, vt erat mos illi clementissimo viro, non ciuiliter tantum, sed etiam familiariter, quòd in tam magno & recenti luctu suo homo carissimus sibi, pleno conuiuio coenasset, rescripsit Pollio: Eo coenaui, quo Aterium filium amisi. Quis exigeret maiorem ab amico dolorem, quàm à patre?

atre? O magnos viros, qui fortunae ſuccumbere neſciunt, & aduerſas res ſuae virtutis experimenta faciunt. Declamauit Pollio Aſinius intra quartum diem, quàm filium amiſerat. Praeconium illud ingenris animi fuit, malis ſuis inſultantis. At contra Aterium ſcio tam imbecillo animo mortes filiorum tuliſſe, vt non tantum recenti dolori cederet, ſed veteris quoque & obliterati memoriam ſuſtinere nõ poſſet. Memini cum diceret controuerſiam de illo, qui a ſepulcris trium filiorum abſtractus iniuriarum agit, mediam dictionem fletu eius interrumpi: deinde tanto maiore impetu dixit, tanto miſerabilius, vt appareret, quam magna interim pars eſſet ingenij, dolor. Declamabat Aterius admiſſo populo ex tempore: ſolus omnium Romanorum, quos meo tempore cognoui, in Latinam linguam tranſtulit Graecam facilitatem. Tanta illi erat velocitas orationis, vt vitium fieret. Itaque diuus Auguſtus optime dixit: Aterius noſter ſufflaminandus eſt. Adeo non currere, ſed decurrere videbatur: nec verborum tantum illi copia, ſed etiam rerum erat: quoties velles eandem rem, & quamdiu velles, diceret. Alijs toties figuris, alijs tractationibus. Ita vt nec regi poſſet, nec conſumi. Regi autem ab ſeipſo non poterat, alioquin libertum habebat: cui & parebat, & ſic ibat, quomodo ille aut concitauerat eum, aut refraenauerat. Iubebat eũ tranſire, cum aliquandiu locum dixerat: tranſibat. inſiſtere iubebat: eodem loco permanebat. iubebat epilogum dicere: dicebat. Habebat in ſua poteſtate ingenium, in aliena modum. Diuidere controuerſiam, putabat ad rem pertinere, ſi illum interrogares: non putabat, ſi audires. Is illi erat ordo, quem impetus dederat. Ac non dirigebat ſe ad declamatoriam legem, nec verba cuſtodiebat. Quaedam enim ſcholae iã quaſi obſoleta refugiunt: nec ſi qua ſordidiora ſunt, aut ex quotidiano vſu repetita, poſſunt pati. Ille in hoc ſcholaſticis morem gerebat, ne verbis calcatis & obſoletis vteretur. Sed quaedam antiqua, & à Cicerone dicta, a ceteris deinde deſerta dicebat, quae nec ille quidem orationis citatiſſimae curſus poterat abſcondere. Adeo quicquid inſolitum eſt, etiam in turba notabile eſt. Hoc exemplo, nemo erat ſcholaſticis nec aptior, nec ſublimior: ſed dum nihil vult, niſi culte, niſi ſplendide dicere, ſaepe incidebat in ea, quae deriſum effugere non poſſent. Memini illum (cum libertinum reum defenderet, cui obijciebatur, quòd patroni concubinus fuiſſet) dixiſſe: Impudicitia in ingenuo crimen eſt, in ſeruo neceſſitas, in liberto officium. Res in iocos abijt: non facis mihi officium, & multum ille & hic in officijs verſatur: ex eo impudici & obſcoeni, aliquamdiu officioſi vocitati ſunt. Memini & illam contradictionem ſic ab illo poſitam, magnam materiam Pollionis Aſinij, & tunc Caſſij Seueri iocis praebuiſſe. At, inquit, inter pueriles condiſcipulorum ſinus laſciua manu obſcoena luſiſti, & plaeraque huius generis illi obijciebantur. Multa erant quae reprehenderes, multa quae ſuſpiceres, cum torrentis more magnus quidem, ſed turbidus flueret. Redimebat tamen vitia virtutibus: & plus habebat quod laudares, quàm quod ignoſceres: ſicuti in ea, in qua fleuit declamatione.

Pater à ſepulcro à luxurioſo raptus. Controuerſia I.

THEMA. Quidam amiſſis tribus liberis, cum aſſideret ſepulcro, à luxurioſo adoleſcente in vicinos hortos deductus eſt, & detonſus. Coactus conuiuio intereſſe, mutata veſte, dimiſſus iniuriarum agit.

PRO patre. Nunquam lacrimae opprimuntur imperio, ſed etiam irritantur. Nulla flendi maior eſt cauſa, quàm flere non poſſe. Rapuit me, qualem in conuiuio puderet venire, dimiſit, qualem ad ſepulcrum redire puderet. Credo mirari aliquem, quòd in forum amiſſis modo liberis, veniam. At ego iam in conuiuio fui. Quouſque, inquit, flebis? Eſt quaedam in ipſis malis miſerorum voluptas, & omnis aduerſa fortuna habet in querelis leuamentum. Ibi me flere prohibes, vbi crudeliter ipſe non fleres. Cum miſerrimum ſit flere, quàm infelix ſum, cui ne hoc quidem licet. Vidi ebriorum ſitim, & vomentium famem. Quis eſt iſte, qui ſupra lugentem patrem cenſuram lugendi poſtulat? proiectus in omnia gulae libidiniſque flagitia, omnibus denotandus cenſoribus, ſaeculo praecepta componit. Scit quantum ſuper amiſſis tribus filijs patri flendum ſit: cui ſi viueret pater, fleret. Senex, orbus, infelix, hoc tantum inter miſerias ſolatium capio, quòd miſerior eſſe non poſſum. Cineres meorum in ſepulcro video. Magnum ſolatium eſt, appellare ſaepius nomina filiorum, non reſponſura. Hic mihi viuendum eſt: nec de nuptijs nec de liberis cogitandum. Dirum omen occurrit: cogit flere, qui non ſinit. In illo conuiuio morari, etiã felicis patris eſſet iniuria.

PARS altera. Queſtus ſui pridem de inhumanitate eorum, qui illum propinquitate contingerent. Nemo amicus, nemo, inquit, propinquus eſt. Sed melius, vt video, illius rabiem nouerant. Feſto die ſodales, amicique ineunt: quorum vnus, Quid hunc miſerum ſic perire patimur? Nemo ſibi ipſi finem flendi fecit. Pudet illos deſinere: cogi volunt. Conſolarer te diutius, niſi iam & accuſare poſſes.

Metellus caecatus. Controuerſia. VII.

LEX. Sacerdos integer ſit. *Thema.* Metellus pontifex cum arderet Veſtae templum, dum Palladium rapit, oculos perdit. Sacerdotium illi negatur.

Pro Metello. Veſta mater, fortaſſe nullum ſacerdotem haberes, niſi Metellum habuiſſes. Sacrorum cauſam ago, non Metelli. Plus eorum intereſt, ne Metellum ſacerdotem: quàm Metelli, ne ſacerdotium perdat.

perdat. Non erat tantus Metellus, cum illi sacerdotium dedimus. Ciuitas sollicita pendebat. Duo pericli tabantur, quibus nihil populus habebat pretiosius, sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset. Lex integrum ad animū refert, non ad corpus. Lex æstimati hoc voluit, tunc cū quis peteret, nō cum haberet sacerdotium. Habes Vesta duplex pontificis tui meritum: seruauit sacra, nec vidit.

EXTRA controuersiam Pollio: Ante hoc, si cæcus factus esset, non abstulisset. Si postea cæcus factus est, vidit.

PARS altera. Sacerdos non integri corporis, quasi mali ominis res vitanda est. Hocin victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis obseruanda est debilitas. Non enim sine ira deorum debilitatur sacerdos. Apparet non esse propitios deos sacerdoti, quem ne seruati quidem seruant.

COLOR. Hunc colorem *Gallio* non probabat, summo cum honore *Metelli*, asserens contra Metellū agendum ita, vt rogetur cum iudicibus officio pontificum & ipse consulere.

Patre exule filia rapta. Controuersia III.

LEX. Imprudentis caedis damnatus quinquennio exulet. *Altera.* Rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Cum quidam haberet filiam & filium, imprudentis caedis damnatus, in exiliū abijt. Filia eius rapta est. Raptor ad patrē puellae se contulit. impetrauit ab illo, vt iuberet filiā nuptias optare: & epistolam daret ad filium. Fratre auctore, mortem optauit puella. Pater redijt: abdicat filium.

CONTRA filium. Quomodo me excusabo Reip. cui duos abstuli? Neutrum mea culpa. In altero me fortuna decepit, in altero filius. Filia etiam fratri paruit: Filius nec patri. Per humanos, inquit, errores. Agnoui preces meas. Potes, inquit, omnibus ostendere, quàm non possis hominem occidere. Scis me ciuem debere Reipublicae. Hoc interest tamen, quòd imprudentes occidimus: prudentes seruauimus. Aliquem in exilio infra fortunam meam vidi.

PARS altera. Irrupit contumeliose, tanquam in exulis domum. Peruenit ad patrem, nō pepercit eius dolori. At ego querebar, quòd absenti fecit iniuriam. Non possum ob hoc abdicari, quod lege factum est. Non potuisti pater de iniuria iudicare, quam non noueras. Multa nobis extorquentur, quae nolumus scribere: & tu in ea fortuna eras, in qua posses iniuriam accipere: & ille is erat, qui etiam in patria posset iniuriam facere. Quia sciebat malam causam suam, egit apud illum, qui eam non nouerat. Redijt superbus, iubebat, & nos optare nuptias cogebat. Videbatur sic & illic coegisse. Aliquid tamen epistolis consecutus est. Nemo vnquam tardius perijt. Collegit ingentem numerum perditorum. Expugnauit domum. Vexauit puellam. Hoc tibi raptor non narrauerat.

COLOR. Latro aiebat, semper inuisum esse, qui reum alium pro se subijceret. Non oportet hoc deriuari factum, in sororis voluntatem. Qui defendit, inquit crimen, auditur tanquam reus; qui transfert, tanquam accusator. Malo autem loco est, qui habet rei fortunam, accusatoris inuidiam. *Asinius Pollio* dicebat, colorem in narratione ostendendum, in argumentis exequendum. Imprudentes eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. Nam & plus eos ponere, quàm narratio desideraret, & minus quàm probatio.

Armis sepulcri victor. Controuersia IIII

LEX. Sepulcri violati sit actio. *Thema.* Bellum cum esset in quadam ciuitate, vir fortis in acie amissis armis, de sepulcro viri fortis arma sustulit. Fortiter pugnauit, & reposuit. Praemio accepto, accusatur sepulcri violati.

PRO viro forti. Arma vix contigeram, secuta sunt. Haec si sumo, arma sunt: si relinquo, spolia. Vidisses iam vere violari sepulcrum, si illo venisset hostis. Vterque quod alteri deerat, commodauimus. Ille viro arma, ego armis virum. Resp. multum consecuta est. Vir fortis nihil perdidit. Necessitas est, quae nauigia iactu exonerat. Necessitas est, quae ruinis incēdia opprimit. Necessitas est lex temporis. Quicquid fit non legitime pro legibus melius est. Pro ipso sepulcro actum est, in quo uictoria sunt arma iterum victricia. Pro Republica plerunque templa nudantur, & in vsum stipendij dona conflamus.

PARS altera. Reum habemus, in proelio inertem, in fuga audacem, in vtroque turpem, non minus patrocinio, quàm crimine. Arma sua perdidit. Hoc excusari non poterat, nisi rapuisset aliena. Rapuit aliena. Hoc excusari non poterat, nisi & sua perdidisset. Arma victricia, arma consecrata dijs manibus, arma quae te quoque fecerunt virum fortem. Reposui, inquit, arma. Gloriatur, quòd non & illa perdiderit. Nō teneor lege, quia reposui. Tā teneris hercle, quàm qui vulnerauit aliquem, licet vulnus sanauerit: quàm qui surripuit aliquid, licet deprehēsus reddiderit. Non est hoc illi crimen propter virtutem donandum. Iam gratiam virtuti retulimus, praemium consecuta est. Aequos nos esse conuenit. Vnum virum fortem honorauimus, alterum vindicemus.

Priuignus medicus. Controuersia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Abdicatus medicinae studuit. Cum pater aegrotaret, & medici negarent posse sanari, sanauit. Reductus est patri. aegrotare nouerca coepit. Desperauerunt medici. Rogat pater filium, vt curet nouercam. Nolentem abdicat.

PRO filio medico. Quo pacto istud euenit, vt abdicatione mea pater aegrotaret, reditu nouerca? Pietati cessere morbi. medicinam relinquo. Multum laboris, multum vigiliarum. Adijce huc, quòd qui sanantur, ingrati sunt & medicus possum decipi, & non possum priuignus excusari. Eundem inquit, medici morbum esse dicunt: nempe illi, qui negauerunt te posse sanari. Ego vero cedo domo, si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunam. Imputabitur mihi, si quid acciderit. Ecce tu me non posse non credis. Omnes medici negant: & nunc diligentiores fuerunt, quia in te decepti sunt. Non sum tantae scientiae, quātae videor. Magnis praeceptoribus opus est. Ego abdicatus studui. Quaeris, quomodo te sanauerim? Non tibi medicus, sed filius profuit. Desiderio laborabas. Gratum tibi erat, quicquid meis manibus acceperas. Vt primum intraui, recreatus es. Quid in te curandum esset, aduerti. Haec non eodem morbo laborat. Multa sunt dissimilia, sexus, aetas, animus. Nihil magis aegris prodest, quàm ab eo curari, à quo volunt. Temerarijs remedijs graues morbi curantur, quibus vti non audeo in nouerca.

NON oportet adolescentem quicquam nouercae succensere. alioquin odit & gaudet. Ferendus est adolescens, si se excusat: non est, si vlciscitur.

PARS altera. Lugendum est, flendum est. in hoc me conseruasti. Hostis aliquando vulnus sanauit quod fecerat, ob hoc maxime, quia alius sanare non poterat. Negant posse sanari. Nemo suscipit: nemo enim vult filio curationem praeripere.

POLLIO dicebat, inter patres & filios id solum Iudex putat licere, quod oportet.

Indiscreti filius & priuignus. Controuersia VI.

THEMA. Quidam mortua vxore quae in partu perierat, duxit aliam: puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium. Vtrunque puerum ruri educauit. Post longum tempus redierunt similes. Quaerenti matri vter eius esset, non indicat. Accusatur ab ea malae tractationis.

PRO marito. Quid fletis pueri? securi estote. Non minimae iam lites sunt, & nondum indicaui. Qualis eris nouerca, quae sic fieri cupis? Alter tuus est. Alter tui frater est: & si per te licuit, neuter priuignus erit. Dum alterius vis esse mater, vtriusque es nouerca. Si coegeris, mentiar. Non mater, sed nouerca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tam pertinaciter quaereres. Hic tuus est. Quid alterum nouercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Vni tibi contigit, vt habeas priuignum & non sis nouerca.

PARS altera. Filius huius rus ablegatus à patre, & educatus est, sic, vt ignotus esse posset & matri. Tibi redijt vterque filius, huic vterque priuignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times huius iniquitatem: cum iniquius ipse magis ames eum, cui alterius vis donare matrem, quàm cui non vis reddere suam.

COLOR. Quod ad colorem pertinet viri. *Hispo Romanus*, & *Silo Pompeius* hoc vsi sunt: Nescio, & ideo non indico tibi. Quidam miscuerunt etiam, & vtroque vsi, dixerunt: Nescio, & si scirem, non indicarem tibi. Quod *Latro* & *Cestius*: sed *Asinius Pollio* neutrum colorem probabat. Si dicit, inquit, Nescio: nulli fidem facit. Vxor ipsa non quaereret ab eo, nisi ille scire posset. Dici contra virum potest: Quaere à nutrice & paedagogo. Verisimile nō est, neminem domi esse qui sciat. Ille autem mixtus color vtrumque corrumpit, & ignorantis fidem, & non indicantis fiduciam. Nam cum dicit, Etiamsi scirem, non indicarem: efficit vt illum iudex scire putet. cum dicit, Nescio: efficit vt videatur indicare debere, si sciat. Hoc autem ipse colore vsus est, quem aiebat simplicissimum: Scio, sed non indico: quia pueris hoc vtile est, & tuo filio. Magis amaturus sum eum, qui matrem videbitur non habere.

Tyrannicida, & adulter tyranni. Controuersia VII.

LEX. Tyrannicidae praemium detur. *Thema.* In adulterio deprehensus à tyranno, gladium extorsit à tyranno, & occidit eum. Petit praemium. Contradicitur.

CONTRA tyrannicidam. Non fecisset tyrannicidium, nisi illum tyrannus armasset. Cuius adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis, quòd deprehensus in adulterio mori noluit. Tyrannicida noster iure occidi potuit à tyranno. Certamen in pari condicione contractum publica fortuna distraxit. Non innocentior vicit, sed fortior. Tulit secum tyrannus gladium. Sic enim occisuri veniunt. Cur solus ad praemium venis? tyrannum certe occidisti cum adultera. Non loricam, clypeum ve sumpsit, sed tenuem ac perlucidam vestem: perfusus vnguento intrauit cubiculum, in quo non esse tyrannum diligenter agnouerat. Tyrannicida noster ne tyrannum inueniret, optauit. Ducat tyrannicidam in arcem tyrannus, non vxor: odium, non amor: ascensurus ferat animum, ferat ferrum: eat illo, vbi inueniat tyrannum. Omnia honesta opera voluntas incohat, occasio perficit. Saepe honorata virtus est, etiā vbi eam

eam fefellit exitus. Scelera quoque quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur. Nec infelix virtus amittit gloriae titulum: nec gloriam virtutis intercipit fortuita felicitas. Nunquam maiorum nostrorum prudentia tantus muneribus tyrannicidium emeret, si etiam id libido promitteret. Nouo inauditoque more pugnabant. Tyrannicida pro adulterio, tyrannus pro pudicitia. Occidisti tu maritum, fortuna tyrannum. tyrannum cadere Reipublicae volo. Occidat illum ciuis iratus, misceat maledicta vulneribus, qualia in adulterum maritus contulerat. Ab adulterae osculis ad praemiũ curris. Nolo tyrannicida imitetur, antequam occidat tyrannum. Pop. Romanus veneno vinci hostem noluit, proditione noluit. Honorabo subitum tyrannicidium: non honorabo fortuitum, non coactum.

PARS altera. Non habebas, inquit, ferrum. Quid enim tyranno profuit quod habuit? In eo qui inermis ad tyrannum venit, non minor virtus est, sed periculum maius. Non quaeras quid in arcem tulerim: tyrannicidium retuli. Non est gladius meus: sed manus mea est, sed animus meus est, sed consilium, sed periculum, sed tyrannicidium meum. Adulterium vocas, quo effectum est, ne quis timeat adulterium? Diligenter arce munita occasionem requirens, tentaui seruos, tentaui amicos. Per vxorem solam fulsit occasio. Non putaui adulterium, vxorem tyranni polluere: sicut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrum in arcem ferre, periculosum erat: inuenire, facile. Si tyrannum, inquam, inuenero obuium, quaelibet res telum erit. Certe semper solet secum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos, fortioris est. Quàm sollicitus fui adulter, ne non deprehenderer.

Patronus operas remissas repetens. Controuersia VIII.

LEX. Per vim metumve gesta, irrita sunto. *Thema.* Bello ciuili patronus victus & proscriptus, ad libertum confugit. Receptus est ab eo, & rogatus, vt operas remitteret. Remisit. Consignatio facta est. Restitutus exigit operas. Contradicitur.

PRO patrono. Patronus à liberto restitutionem peto. Si pacisci tunc à me voluisses operas, spopondissem. Bona bello perdidi, ad restitutionem nudus veni. Nunc libertorum operas desidero. Proser tabulas crudeliores tabula Syllanae proscriptionis. Persequebatur illa, quos vicerat: hae persecutae sunt, quos receperant. In illa vitio fuit, in his perfidia. Denique illa iam desijt, hae perseuerant. Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. Aeque dignus est poena, qui ipse vim adhibet, vt qui ab alio admota ad lucrũ suũ vtitur. In hunc primum incidi. Et dum timeo ne offenderem, secutus sum hoc exigentem. Non recepit me, sed inclusit. Nihil est venali misericordia turpius.

PARS altera. Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum parere, etiam cum cogi non potest. Quaslibet indicas operas, nunquam tamen indices ita periculosas, quàm indixisti. Habeo iudicia tua. Bene de seruo iudicasti, manumisisti. Bene de liberto. Proscriptus mihi potissimum te commisisti. Si voluissem, patronum non habere potui. Vnus ex proscriptis fuisti, qui tunc posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptionem remisit, non quicquid in proscriptione gessisti, rescidit.

COLOR. Omnes inuecti sunt in libertum. *Varius Geminus*, & *Otho Iunius* egerunt lenius, vt patronus remissurus videretur operas, si obtinuisset. Nam Otho dixit: Sine me iudicio meo. Videris emisse. Faciam, remittam. Quid me sic times, tanquam inuitus promiserim? Contra *Caestius* ait: Tunc huiusmodi vtendum esse colorib. vbi verendum est, ne videamur rem duram postulare. Vbi contra honestam personam, promisso iudex molliore fallendus est. Quid in hac persona veremur & causa? nisi hoc vnum, quod ex hoc colore metuendum est: ne si nolumus haec remittere, etiam noluisse videamur.

L. ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM

LIBER QVINTVS.

I.

Laqueus incisus. Controuersia I.

CTIO. Inscripti maleficij sitne actio. *Thema*. Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & vxore, incendio domus, suspendit se. Praecidit illi quidam ex praetereuntibus laqueum. A liberato reus fit maleficij.

PRO incidente laqueum. Tres, inquit, liberos perdidi. Vtinam & illos seruare potuissem. Viue. Mutantur vices felicitatis humanae. Proscriptus aliquando proscripsit. Victi fugiunt. proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, vxorem, liberos, patrimonium. Tu putabas ea re condicione accepisse, ne perderes? Ludit de suis fortuna muneribus. Et quae dedit, aufert: & quae abstulit, reddit. Nec vnquam tutius est eam experiri, quàm cum locum iniuriae non habet. Cn. Pompeius in Pharsalia victus acie, vixit. Mortem tuorum, tuum putas esse naufragium? Crassus vixit: & non priuatas perdiderat, sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma. Nemo infeliciter expertus negotiationem alios appetet quaestus. Nemo naufragus viuet. Spes est vltimum aduersarum rerum solatium. Vt viueres, natasti: misertus sum. Nec in re amplius quàm periculum cogitaui. Non attendi incendium, non orbitatem. Aut si attendi, memineram te post illa vixisse. Non visus es mihi animum moriendi habere. Legeras locum, in quo interpellari posses.

PARS altera. Tot ille fundorum dominus, aliena arbore suspendo laqueum. De fortuna nihil queror. Mori permittit. Nunc, inquit, morere. Iniuria est, vt qui meo arbitrio debui, tuo moriar. Amisi vxorem, liberos, patrimonium. Fortuna mihi nihil praeter laqueum reliquit. Iste nec laqueum. Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem & laqueum. Alterum aptum morituro, alterum misero. Quisquis interueneris, si amicus es, defle: si inimicus, specta. Cum à me iste accusetur; grauiorem de me quàm de reo ferre sententiam. Ego, vt moriar: iste, vt ne prohibeat. Ne haec narrarem, mori volui. Praecidit remediũ meum. Si qua fides est, non enataui, sed eiectus sum. Nihil iam timebam, nisi viuere. Domus meae fata claudo, nullo miserior, quàm quòd vltimus morior. Cui me vita reseruas? Vt aedificem? Aspice incendium. Vt nauigem? Aspice naufragium. Vt educem? Aspice sepulcrum. In tam calamitosa domo feliciores fuistis, vxor & liberi. Vobis mori contigit.

Gener diuitis inimici. Controuersia II.

THEMA. Pauper cum haberet filium, & diuitem inimicum filiam habentem, peregre profectus est. Rumor fuit de morte eius. Filius cum diuite in gratiam redijt, & eius filiam duxit. Reuersus pater cogit illum vxorem repudiare. Nolentem abdicat.

PRO patre paupere. Nemo quicquam facile credit, quo credito dolendum sit. Ego diu non credidi de nuptijs tuis, desertor patris, inimici cliens, vxoris mancipium. Non fleuisti patrem, non quaesiuisti, sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem vxorem viuente patre habere potuisses. Non quaeris, vbi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta. Inimicum habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere, nisi qui me viuo, filiam collocare non poterat? non times, ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referantur? Tot serui sequuntur, tot liberi, tot clientes, vt quicquid dixerit, rumor sit. Fabricius aurum à Pyrrho accipere noluit. beatior iste fuit animo, quàm ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factum diues, quod faciendum mandauerat, credidit.

PARS altera. Vanum gloriae genus, odium diuitiarum. Mortales esse inimicitiae debent. Scipio Gracchi inimicus, & postea socer. Cuius vitio inimicitiae contractae sint, apparet. Ille amat filium tuum, tu nec tuum.

SEVIANVS rem stultissimam dixit: Diues me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de Seuiano dicam, post hanc sententiam Seuianum semper pro mortuo habui.

Fratres

Fratres pancratiastae. Controuersia III.

ACTIO. Malae tractationis sit actio. *Thema.* Duos filios quidam pancratiastas instituit, & ad Olympia duxit. Cum compositi essent, vt simul pugnarent, accessit ad pugnantes pater, & ait abdicaturum se, si quis perdiderit. Commortui sunt iuuenes, & decreti sunt his honores diuini. Reus fit pater malae tractationis ab vxore.

CONTRA patrem. Tertius sine sorte pugnasti, & vtrumque vicisti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur: non alter ab altero, sed vterque a patre. Misera mater, odisse non potest, qui filium suum occidit. Iuuenes inuicti, nisi habuissent patrem. Pij iuuenes, nec parricidium patri negare potuistis. Vincere propter parricidium nolunt, vinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui victus erit. Demens meliorem abdicaturus es. Inuoco Iouem, cuius Olympia parricidijs absoluta sunt.

PARS altera. Non facturus dixi: etsi facturus, pro gloria eorum dixi. Non debeo in inuidia solus esse, cum luctus communis sit. Omnes aiebant collusuros fratres. Minatus sum, non vt necessitatem filijs imponerem, sed vt populo satisfacerem.

Damnatus parricidij alligat fratrem. Controuersia IIII.

LEX. Qui falsum testimonium dixerit, vinciatur apud eum, in quem dixit. *Thema.* Eduobus filijs profectus cum vno pater. Adolescens solus redijt. Accusatus est à fratre parricidij, & dãnatus. Diebus festis intercedentibus poena ex lege dilata est. Redijt pater. Accusauit damnatus fratrem falsi testimonij, & obtinuit, & vinxit. Cogit pater vt vinctum soluat. Nolentem abdicat.

PRO patre. Falsum, inquit, testimonium frater dixit. Si vis graue illius crimen facere, te exorabilem praesta. Crudelis in fratrem, miraris, si in te creditum parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens, iam potes & parricidium facere. Alligatus est alter filius, quia non reuertebat: alter, quia iam redij. Nunquam solues fratrem? Si talis es, nihil testis mentitus est. Parricida es. Non impio in re, sed in patrem pio animo dixit. Suspectum habuit, quòd reliqueras patrem. Inter catenas filij iaceo, eodem clausus ergastulo. Ingrate, testem tuum simul alligasti.

PARS altera. Meo periculo solutus sum, meo alligatus. Vix solui poterat, si testimonium falsum pro fratre dixisset. Parricidium de patre finxit, de fratre commisit. Venisse patrem mihi carnifex nunnauit, Parricida sum, sicut obijcitur. Hoc leuius irascor. Miraris, si eum fratrem alligare possum, qui me potuit occidere? Ingrata paene erat ipsa poenae meae dilatio. Expectare grauius videbatur quàm pati. Imaginabar mihi culeum, serpentem, profundum.

Exusta domus cum arbore. Controuersia V.

LEX. Qui sciens damnum dederit, reddat quadruplum: qui insciens, simplum. *Thema.* Diues pauperem vicinum rogauit, vt sibi venderet arborem, quam sibi dicebat obstare. Pauper negauit. Diues incendit platanum, cum qua & domus arsit. Pro arbore pollicetur quadruplum, pro domo simplum.

CONTRA diuitem. Excitatus flammarum sono, vicinorum primo fidem imploraui. Arbor ramis discurrentibus totam domum texerat. Non potest exorari. Incendatur. Est hoc impotentiae, fine fine concupiscere, fine modo irasci. Non potest expugnari precibus: expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si iure agamus. Liceat & pauperem gaudere prospectu. Vos possidetis agros, vrbium fines, vrbesque domibus impletis. Intra aedificia vestra vndas & nemora comprehenditis. Nihil laetius oculis tuis occurrit, quàm ruinae meae. Domum perdidi, qui carere nec arbuscula quidem poteram. Delicijs tuis diues ardebimus. Oculis voluptas incendio quaeritur, & prospectus ignibus relaxatur. Prospectui obstabat. Quid? inambulantibus nobis non obstant seruorum cateruae? & in immensam erecti altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectae spatijs ambulationes, & vrbium solo aedificatae domus, non nos prope à publico excludunt? Sub hac arbuscula imaginabar diuitum siluas. Quantum perdidi, quem fatetur iratus inimicus plus perdidisse quàm voluit? Non iniquũ postulo. Eius damno desinat incendium, cuius consilio coepit. Scilicet vt domus ad caelum omne conuersae, brumales aestus habeant, aestiua frigora, & non suis vicibus intra istorum penates agatur annus: alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piscinarum freta. Arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorum sunt. Latiusque nunc villici quàm reges imperant. Maria summouẽtur protectis molibus. Nesciebas quanta sit potentia ignium, quàm irreuocabilis, quemadmodum totas absumat vrbes, quàm leuibus initijs oriantur incendia: etiam si partem damni dare voluisti, partem noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fatereris scienter ianuam incendisse, si vnum tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incendit, sed vnam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quae in domo est.

PARS altera. Pestilentem mihi domum faciebat arbor. Caelum omne per quod salubris spiritus ve-

nire posset, obduxerat. Rogaui pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meae rami premebant. Iam etiam quosdam parietes mouerant. Scitis quanta vis sit arborum? muros discutiunt.

Raptus in veste muliebri. Controuersia. VI.

LEX. Impudicus contione prohibeatur. *Thema.* Adolescens speciosus sponsionem fecit, muliebri veste se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adolescentibus decem: accusauit illos de vi, & damno. Contione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum iniuriae.

CONTRA adolescentem. Muliebrem vestem sumpsit, capillos in feminae habitum composuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, colorauit genas. Non credidistis? & qui non crediderant, victi sunt sponsione. Et hoc de sponsione forsitan venerat, vt auderet impudicus contionari. Date illi vestem, puella est: date noctem, rapietur. Sic illum vestis sumpta decuit, vt videretur non tunc primum vestem sumpsisse. Facta totius adolescentiae remitto. Vna nocte contentus sum: sic imitatus est puellam, vt raptorem inuenerit. Nunquid cecini? Nunquid carmen famosum composui, aut (vt proprium genus iniuriae tuae dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabātur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quàm longe ab his moribus aberant, qui tam verecunde etiam virtute vtebantur? Constat hunc stupratum: cum damnati sint, qui rapuerunt.

PARS altera. Constat semper grauem, semper seuerum fuisse, semper rigidum. Sed hoc iocis adolescentium factum est. Ceterum tam nota erat verecundia eius, vt nemo sine sponsione crediderit.

Trecenti ab imperatore non recepti. Controuersia VII.

LEX. Nocte portas aperire in bello non liceat. *Altera.* Imperator in bello summam potestatem habeat. *Thema.* Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte venerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post victoriam reus est laesae reipublicae.

PRO Imperatore. Non putaui meos. Nouerant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur ne perirent, capti sunt? Hos ego de die non recepissem, nisi victores: noctu, ne victores quidem. Procedens postridie in praelium, pugnaturis ostendi trecentos, in quibus laudari nihil potest, nisi fuga: nihil desiderari, nisi numerus. Fugiunt, vt leges relinquant: redeunt, vt tollant. Populus Romanus in Cannensi praelio in summas redactus angustias, cum seruorum desideraret auxilia, captiuorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quàm qui perdidissent. Nocte quomodo hostem ciuemque distinguam? Quam mihi dabis notam, vt arma cognoscam? Credo in insidijs hostes fuisse, vt exclusos occiderent, sequerentur admissos.

PARS altera. Infestus illis trecentis fuit. iniquo eos collocauit loco. hoc ne argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces, Regulus, Crassus. Haec postremo rogantium vox erat: Mitte arma. Certe lex non vetat.

Tyrannus post abolitionem candidatus. Controuersia VIII.

LEX. Competitori liceat in competitorem dicere. *Thema.* Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, vt si quis obiecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratum: competitor contradicit.

CONTRA tyrannum. Candidatus: Anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tamdiu non gesserit, narret, per communem deprecor libertatem. Moriar. obijcietur tibi quòd occideris ciuem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnae nobilitatis, magnae gratiae, ingentis pecuniae. Siciliae dicitur fuisse dominus, qui inclusos aeneis tauris homines subiectis vrebat ignibus, vt mugitum ederent, verba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum: qui cum vellet torquere, tamen nolebat audire.

PARS altera. Quicquid egi, quicquid gessi, causa Reipublicae feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, ne ve quid noceat: quia non obijcitur, quod non noceret obiectum.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER SEXTVS.

Chirographum abdicato fratri datum. Controuersia I.

THEMA. Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hereditatis daturum, si non respondisset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter a patre.

PRO patre. Tantum aeris alieni habet, quantum viuo patre non posset soluere. Vis scire cuius fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide. Viuo: & iam patrimonium meum diuisum est. Nisi succurritis, vincit me & ille qui tacuit, non dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum prode parricidarum foedus, & nefariae spei pactum: chirographum danti impium, accipienti turpe, patri periculosum.

PARS altera. In omnem me fortunam, frater, tibi inuoco comitem. Si militandum, vna militabimus: si peregrinandum, vna vrbes peragrabimus: si quotidianam rogauero stipem, & illam tecum diuidam. Nolui recentem iram exagitari patris. Malui, vt tacendo patrem vinceres. Meae partis heres ero, tuae custos. Et quia de re maxima melius sibi quisque credit, do chirographum: tu da operam, vt istud magis à patre accipere, quàm à fratre videaris. Hoc quod honeste, & quod pie gerebamus, tam palam egimus, vt pater sciret. Quid enim timebam, nisi, si rescisset pater, moleste ferret filium suum, hominem auarum non esse, fratrem pium. Ita mihi contingat patrem vtrique nostrum placari.

Exul pater fundo prohibitus. Controuersia II.

LEX. Exulem tecto & cibo iuuare non liceat. *Altera.* Imprudentis caedis damnatus quinquennium exulet. *Thema.* Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis caedis damnatus, in exiliũ profectus est. Solebat venire in possessionem vicinam finibus. Resciuit hoc filios. Caecidit villicum. Villicus exclusit patrem, coepit ire ad filiam. Accusata illa, quòd exulem recepisset, aduocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.

PRO patre. Accusator, ciuium me fecit exulem: filios etiam meorum. Filiam honestiorem inueni, quòd accusata est: seruum frugaliorem, quòd caesus est. Male meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui praeiudicio nocuisti: de iudicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quòd illum non recipio. Absoluta est, inquit, me aduocato, soror. Ita tu patrem non recipiebas, cum tam bene istam causam agere posses? cum absoluta sit quae receperat, damnatus est qui non expulerat? Filia me patrem iudicauit: seruus dominum. Vni filio exul fui. Ignosce fidelissime seruulorũ, & ubi imprudens nocui. Quam bonam eius causam putas fuisse, quae me te quidem aduocato damnata est? Si te herede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc seruum relinquam. Alij exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certe quae fecit, absoluta est. Lex eum tenet, qui iuuat exulem, non qui patiatur iuuari. Ignora, dissimula: lex te innocentem, non curiosum esse iubet. Si mea causa faciebas, me admonuisses: seruum prohibuisses, non caecidisses.

PARS altera. Facere lege prohibente nõ potui. Accusata & absoluta est: quia muliercula non videbatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res in notitiam hominum venerat. Captabaris: timui, ne occidereris. Vis scire notũ fuisse? Soror accusata est. Malui seruum caedere frugalissimum, quàm patrem optimum amittere.

Mater nothi, lecta pro parte. Controuersia III.

LEX. Maior frater diuidat patrimonium, minor eligat. *Altera.* Liceat filiom ex ancilla tollere. *Thema.* Quidam cum haberet legitimum filium, alium ex ancilla sustulit, & decessit. Maior frater sic diuisit, vt totum patrimonium ex vna parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrem circumscriptionis.

PRO notho. Vnus omnium exheredatus sum diuidendo. Elegisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te diuidere, me eligere iussit. A perte, ne minor circumscribatur, timet. Sic diuisit, vt si vellem, non essem mendicus, relinquerem fratrem in egestate, matrem in ser

uiiute. Non est diuidere, ex altera parte patrimoniũ ponere, ex altera onus. Talis fuit, vt illi coheredẽ pater ex ancilla tolleret. Elige, vt aut patrimonio careas, aut scelere. Circũscriptores dici solent, qui aliquid sustulerũt. Iste nihil reliquit. Tu, inquit, voluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Obijci, inquit, non potest, quod lege factum est: immo non nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritum est. Circumscriptio semper crimen sub specie legis inuoluit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Semper circunscriptio per ius ad iniuriam venit. Lex iubet maiorem diuidere, minorem eligere. Nec tu diuisisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, vt necesse haberet, quod non expediebat. Male nota fuit mea in matrem pietas. Non timuit, ne eligere possem alteram partem.

PARS altera. Ego nihil aliud quàm diuisi. Circumscriptio non in diuisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam multi per ignes petierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet ius dominae ancilla. Imprudentia timebas, ne in illam saeuirem. Non expediebat mihi, cum in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes. Habes enim partem quam voluisti, vt tantundem haberes, nec pater voluerat. Ideo matrem tuam ancillam reliquit.

Potio ex parte mortifera. Controuersia IIII.

ACTIO. Veneficij sit actio. *Thema.* Proscriptum vxor secuta est. Quodam tempore secreto poculũ tenentem interrogauit, quid esset. Ille dixit, venenum: & mori se velle. Rogauit illa vt partem sibi daret: & dixit, se nolle sine illo viuere. Partem bibit ipse, & partem vxori dedit. Perijt illa sola. Testamento inuentus est maritus heres. restitutus arguitur veneficij.

CONTRA maritum. Sic egit, vt deprehenderetur: sic deprehensus est, vt exoraretur: sic bibit, vt viueret. Quod est hoc venenum, quod tantum heredi non nocet? Nemo vnquam tam palam vxori dedit venenum. Fugit ne occideretur, qui dixit se mori cupere. Vnus proscriptione locupletior factus est. vt viuere vellet, vxor illi persuadere non potuit. Persuasit res blandior, vxoris hereditas: sciuit quam partem potionis hauriret: contrarias partes gladio persecutus est, suas veneno: occidendi finem prius victores fecerunt, quàm victi. Quidnam putabatis futurum, cum in exilium vxor testamentum tulisset, maritus venenum? Vbi est vxor? Ecquid te pudet? Iam etiam proscripti redeunt. Statim consumpta potione collapsa est. Nolite mirari, si tam efficax venenum est. Heres est, qui dedit. Summis fere partibus leuis & innoxius humor suspenditur. Grauis illa & pestifera pars suo pondere subsidit. Apparet te diu praeparatum venenum habuisse. Scisti diuidere. Etiam si potest defendi qui volenti dedit, tu non potes, qui fecisti, vt vellet. Id genus veneni fuit, quod pondere subsideret in imum. Potionem bibit iste, vxor venenum.

PARS altera. Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in consilio ultimo non reliquit. O, inquit, dignum, quem innocens sequatur. Bello ciuili lege proscriptus sum. Exulaui. Quid his mali adijci potest, nisi vt venenum bibam, & viuam? Venenum, inquam, est. Hoc qui daturi sunt, dissimulant. Venenum Cato vendidit. Quaerite, an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni vendere.

Iphicrates reus. Controuersia V.

LEX. Qui vim in iudicio fecerit, capite puniatur. *Thema.* Missus Iphicrates aduersus Thracum regẽ, bis acie uictus, foedus cum eo percussit, & filiam eius duxit uxorem. Cum Athenas redisset, & causam diceret, visi sunt circa iudicium quidam Thracum cultris armati, & ipse reus gladium strinxit. Cum iudices citarentur ad iudicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. Accusatur, quòd vim in iudicio fecerit.

CONTRA Iphicratem. Nemo iudicum tuorum non timuit sic, tanquam tu de illis iudicaturus esses. Cum toto tibi regno socer venit aduocatus. Non maioribus copijs bellum instruxit, quàm iudiciũ. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cum gladio? Certe bis victis arma ponenda sunt. Quae est ista contra rerum naturam permutatio? In bello nuptiae, in iudicio bellum.

PARS altera. Ego uim non feci. Omnia enim legitime peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo respondit. Perfectum per omnes numeros suos iudicium est. Cum iudices sententias suas ferrent, strinxi gladium, ut occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palam absolutorias, ut gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, utilitas Reipublicae fuit. Miles saepius pulsus erat infelici proelio. Barbaros circa iudicium fuisse, non propter iudicium armatos, sed propter morem suum. Quid potestis, inquit, queri? Quid, inquam? obsides uobis abduxi.

Adultera venefica. Controuersia VI.

ACTIO. Veneficij sit actio. *Thema.* Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filiam nubilem, indicanit uxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit: Celerius morietur, quàm illi nubat. Decessit puella ante diem nuptiarum, dubijs signis cruditatis & ueneni. Torsit ancillam pater. dixit illa, se nihil scire de veneno,

veneno, sed de adulterio dominae,& eius cui collocaturus erat filiā. Accusat vxorē veneficii & adulterii.

CONTRA vxorem. Morietur. teneo veneficam. celerius quàm nubat. teneo adulteram. Morietur. factum est. celerius quàm nubat. factum est. Adulterium serius deprehendi quàm factum est, veneficium antequam fieret. Duo crimina ad vos detuli,& duas indices. Alter dicit, quod factum est: altera, quod futurum est. Generi adultera, filiae pellex. Quàm infelix est domus, in qua adulterij argumentum est. Dixi, Honestus est: dixi, Pulcher est: dum laudo generum, commendaui adulterum. O me tatdissimum in malis meis. Veneficium nec denuntiatum quidem credidi: in veneficio demum adulterium deprehendi. Versae sunt in exequias nuptiae; genialisque lectus mutatus est in funebrem. Subiectae sunt rogo infelices faces. profertur putre corpus,& venenis tumens. Quid vltra quaeritis? Verbis signa, signis tormenta conueniunt. Ad vocem tuam facta conueniunt. Morietur antequam nubat: factum est. Vidimus fluens corpus,& in cadauere illius materna verba credidimus. Generum adulterio perdidi, vxorem parricidio; filiam veneno.

PARS altera. Duo grauissima crimina obijcit, adulterium & veneficium. Adulterium, ancilla teste: veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderunt illi verba, quae non minus quàm pater filiam luget. At quare dixisti: Celerius morietur, quàm illi nubat? Verba dolor parum considerat. Exciderunt. Et est saepe fortuita diuinatio.

Demens qui filio cessit vxorem. Controuersia VII.

ACTIO. Dementiae sit actio. *Thema.* Quidam habebat duos filios: duxit vxorem. Alter ex adolescentib. cum aegrotaret,& in vltimis esset, medici dixerunt animi vitium esse. Intrauit ad filium stricto gladio pater, rogauit vt indicaret causam sibi. Ait, amare se nouercam. Cessit illi vxorem pater. Ab altero accusatur dementiae.

Pro patre. Audite rem nouam: fratrem crudelem, nouercam misericordem. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi vxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, praesides pietatis deos, prius amare coepi, quàm duceres. Ita tu iniuriam vocas, quòd fratrem habes, non habes nouercam? Transij praeter istius oculos cum ferro. Gladium mihi nemo, nisi aeger extorsit. Patri, qui periculum filij morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicunque facto est.

PARS altera. Alter lenocinio curauit, alter parricidio conualuit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosius vxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocauerit. Quàm demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est? Strinxit gladium maritus, non vt adulterum vindicaret, sed vt faceret. Mori potius debuit frater quàm sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? Quaedam remedia grauiora ipsis periculis sunt. Omnia inter nouercam & priuignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum animo turpissimo patrem.

Versus virginis Vestalis. Controuersia VIII.

THEMA. Virgo Vestalis scripsit hunc versum:

Felices nuptae. moriar, nisi nubere dulce est.

Rea est incesti.

CONTRA Vestalem. Felices nuptae. cupientis est. Moriar nisi, affirmantis est. Nubere dulce est. Aut experta iuras, aut inexperta peieras. Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules praetoresque via cedunt. Nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos raro intet, nec vnquā nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptijs appellata es? Ad vltimum Vestam innoco, vt tam infesta sit sacerdoti, quàm inuisa est. Recita carmen. dum quaero quale carmen sit, tu carmen scribas, tu versa pedib. suis emollias, & seueritatem templo debitā modulatione frangas? Quòd si vtique laudare vis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam iures de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est. Dulce est. quàm expressa vox, quàm ex imis visceribus emissa, non expertae tantum, sed delectatae. Incesta est etiam sine stupro, quae cupit stuprum.

PARS altera. Vnus illi versus obijcitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest, obiurges, an punias. Incesti damnari nulla potest, nisi cuius corpus violatum est. Quid tu putas poetas, quae sentiunt, scribere? Vixit modeste, castigate. Non illi cultus luxuriosior: non conuersatio cum viris licentior. Vnum crimen vobis confiteor: Ingenium habet. Quid ni inuideat Corneliae matri Gracchorū? Quid ni illi, quae Catonē peperit? Quid ni inuiderint sacerdotes parientibus?

EXTRA controuersiam. Varius Geminus apud Caesarem dixit: Caesar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, humanitatem.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER SEPTIMVS.

NSTAT: S mihi quotidie de Albucio: non vltra vos differam, quamuis non audierim frequenter, cum per totum annum quinquies sexies ve populo diceret, ad secretas exercitationes non multi irrumperent, quos tamen gratiae suae paenitebat. Alius erat cum turbae se committebat: alius, cum paucitate contentus erat. Incipiebat enim sedens, & si quando illum produxerat calor, exurgere audebat. Illa intempestiua in declamationibus eius philosophia sine modo tunc & sine fine euagabatur: raro totam controuersiam implebat. Non posses dicere diuisionem esse, non posses declamationem: tanquam declamationi multum deerat, tanquam diuisioni multum supererat. Cum populo diceret, omnes vires suas aduocabat, & ideo non desinebat. Saepe declamante illo ter buccinauit, dum cupit in omni controuersia dicere, nec quicquid debet dici, sed quicquid potest. Argumentabatur moleste magis quàm subtiliter. Argumenta enim argumentis colligebat: & quasi nihil esset satis firmum, omnes probationes probationibus alijs confirmabat. Erat & illud in argumentatione vitium, quòd quaestionem non tanquam partem controuersiae, sed tanquam controuersiam implebat. Omnis quaestio suam probationem habebat, suam excusationem, suos excessus, suas indignationes, epilogum quoque suum. Ita vnam controuersiam proponebat, plures dicebat. Quid igitur? omnis quaestio per numeros suos implenda non est? Est quidem: sed tanquam accessio, non tanquam summa. Nullum habile membrum est, si corpori par est. Splendor orationis, quantus nescio an in vllo alio fuerit. Non thesis magna, sed phrasis. Dicebat enim citato & effuso cursu, sed praeparato. Extemporalis illi facultas, vt affirmabant qui propius norant, non deerat, sed putabatur ipse sibi deesse. Sententiae, quas optime Pollio Asinius albas vocabat, simplices, apertae, nihil occultum, nihil insperatum afferentes, sed vocales & splendidae. Affectus efficaciter mouit, figurabat egregie, praeparabat suspiciose. Nihil est autem tam inimicum, quàm manifesta praeparatio. Apparet enim subesse nescio quid mali. Ideoque moderatio est adhibenda, vt illa sit praeparatio, non confessio. Locum beate implebat. Non posses de inopia sermonis Latini queri, cum illum audires: tantum orationis cultae fluebat. Nunquam se torsit quomodo diceret. Sufficiebat enim illi in quantum voluerat, explicandi vis. Itaque ipse dicere solebat, cum vellet ostendere, non haesitare se in electione verborum: Cum res animum occupauere, verba ambiunt. Inaequalitatem in illo mirari libebat. splendidissima erat. Idem res dicebat omnium sordidissimas, acetum, & puleium, & laternas, philerotem, spongias: nihil putabat esse, quod dici in declamatione non posset. Erat autem illa causa: timebat, ne scholasticus videretur. Dum alterum vitium deuitabat, incidebat in alterum: nec videbat, nimium orationis splendorem, his admixtis sordibus, non defendi, sed inquinari: & hoc aeque omnium est, vt vitia sua excusare malint, quàm effugere. *Albucius* enim non quomodo non esset scholasticus quaerebat, sed quomodo videretur. Nihil detrahebat ex superuacuo strepitu. Haec sordida verba ad patrocinium aliorum afferebat. Hoc illi accidit, inconstantia iudicij. Quem proxime dicentem commode audierat, imitari volebat. Memini omnibus illum rebus omissis apud Fabianum philosophum tanto iuniorem quàm ipse erat, cum condiscipulis sedere. Memini admiratione Hermagorae stupentem, ad imitationem eius ardescere. nulla fiducia ingenij sui, & ideo assidua mutatio. Itaque dum genera dicendi transfert, & modo exilis esse vult, nudisque rebus haerere, modo horridus & valens potius quàm cultus, modo breuis & concinnus, modo nimis se attollit, modo nimis deprimit, ingenio suo illusit, & longe deterius senex dixit. Aetas ei proderat ad profectum, cum semper studium eius esset nouum. Idiotismus est inter oratorias virtutes, res quae raro procedit. Magno enim temperamento opus est, & occasione quadam. Hac virtute varie vsus est. Saepe illi bene cessit, saepe decidit. nec tamen mirum est, si difficulter apprehenditur vitio tam vicina virtus. Hoc nemo praestitit vnquam Gallione nostro decentius. Iam adolescentulus cum declamaret, apte & conuenienter & decenter hoc genere vtebatur. Quod eo magis mirabar, quia tenera aetas refugit omne, non tantum quod sordidum, sed & quod sordido simile est. Raro Albucio respondebat fortuna, semper opinio: quamuis poenituisset, adire libebat. Tristis, sollicitus declamator, & qui de dictione sua timeret, etiam cum dixisset. Vsque eo nullum tempus securum erat. haec illum sollicitudo fugauit e foro, & tantum vnius figurae crudelis euentus. Nam in quodam iudicio centumuirali, cum diceretur iurisiurandi condicio aliquando facta ad aduersario, induxit eiusmodi figuram, qua illi omnia crimina irrogaret. Placet, inquit, tibi rem iureiurando transigi? iura, sed ego iusiurandum dabo. Iura per patris cineres, qui inconditi sunt. Iura per

patris

patris memoriam,& executus est locum,quo perfecto surrexit. *L. Aruntius* ex diuerso ait: Accipimus condicionem:iurauit. Clamabat Albucius: Non detuli condicionem, schema dixi. Aruntius instabat, Centumuiri rebus iam vltimis se parabant. Albucius clamabat: Ista ratione schemata de rerum natura tolluntur. Aruntius aiebat: Tollantur, poterimus sine illis viuere. Summa rei haec fuit. Centumuiri dixerunt, dare ipsos secundum aduersarium. Albucij, si iuraret ille. Iurauit. Albucius non tulit hanc contumeliam, sed iratus calumniam sibi imposuit: nunquam enim amplius in foro dixit, homo summae probitatis, qui nec facere iniuriam, nec pati sciret. Et solebat dicere: Quid habeo quare in foro dicam, quũ plures me domi audiant, quàm quenquam in foro? Cum volo, dico: quamdiu volo, & quamuis non fateretur, hoc delectabat illum in declamationibus, quòd schemata sine periculo dicebantur. nec tamen in scholis effugere contumelias poterat Caestij, mordacissimi hominis. Cum in quadam controuersia dixisset Albucius: Quare calix si cecidit, frangitur: spongia si cecidit, non frangitur? aiebat Caestius: Ite ad illum cras, declamabit vobis, quare turdi volent, cucurbitae non volent. Cum dixisset Albucius in illo, qui fratrem parricidij dãnatum exarmata naue dimisit, Imposuit fratrem in culeum ligneum: Caestius eandem dicturis, sic exposuit controuersiam: Quidam fratrem domi à patre damnatum, nouerca accusante, cum accepisset ad supplicium, imposuit in culeum ligneum, vt perueniret nescio quo terrarum. ingens risus omnium secutus est. Sed nec ipsi bene cessit declamatio. Paucas enim res bonas dixit. sed cum à scholasticis non laudaretur: Nemo, inquit, imponit hos in culeum ligneum, vt perueniant nescio quo terrarum, vbi calices franguntur si ceciderint, spongiae non franguntur. Video quid velitis, sententias potius audire, quàm iocos. fiat, Audite sententias in hac ipsa controuersia dictas.

Ab archipirata filio dimissus. Controuersia I.

THEMA. Mortua quidam vxore, ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterum ex adolescentib. domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendum: ille exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Postea pater peregre profectus, captus est ab eo: & remissus in patriam, abdicat illum.

CONTRA patrem. Albucij Silij. De fratre nec iudicare audeo, nec loqui. Vno nomine gratias ago, & gratulor, quòd patrem seruare potuit. Tanta tempestate confusus, neque aestimare quicquam, neque dispicere potui. Plura indicabo crimina pater, fortuna torquente, quàm quae videris ipse nosse. Nec satis memini. solutum mihi fratrem tradideris, an alligatum: nescio. quantum ad meum stuporem attinet, etiam fugere potuit. nec satis memineram, tale ministerium mihi pater an nouerca mandasset. ministerium an poenam esse uoluisset, uindictam parricidij, an parricidium. Insui fratrem culeo iubes, non possum pater. Non ignoscis, an non credis? ego contendo nec te quidem posse. Si quis tibi dixisset tyrannus: Veni, tuis manibus filium insue: in hoc opere potes oculis tuis, potes manib. uti? potes audire inclusi filij gemitum? Si potes: timeo ne innocentem damnaueris. Si non potes: quid frater in fratrem non possit, patrem testem dedi. Quid accusas, quod impunitatem fratri dederim? in quo facto consilium meum uictum est? à me frater ut uiueret, non impetrauit: ut fugeret, nõ impetrauit. Nihil aliud impetrauit, quàm vt aliter, quàm in culeo moreretur. Causam malam habeo, vt inter fratres. Vbi spes? in gubernaculo nulla est. in remigio? ne hoc quidem. in comite? nemo repertus est naufragij comes. in velo? in arte? omnia paene instrumenta circuncisa sunt. Adminiculum in spe nullum est. patri sum excusandus, an fratri? de filio tuo hoc respondeo, quamdiu in patrio solo morari licet, ciuis est. proiectus in mare, quicquid post exilium & naufragium vel facit vel patitur, ab omni foedere uitae communis abstractus, poenarum eius pars non est, nequitiae opus est. sed alijs quaerentibus, teipsum testem dabo, non esse piratam. Ego illi terrae, ego lucis conspectum, ego etiam mortis humanae facultatem abstuli. Fortuna ipsa, quae miserta eius est: nihil tamen illi praeter mare reliquit. Moriendum est mihi. pater iussit: neque ego te deprecor, ne moriar, nec tibi licet non facere quod iussus es. Inter patrem iratum & fratrem moriturum, arbitriũ pietati tuae necessarium suscipe. Sanguinem meum patri refer, culeum mihi remitte: uolo mori, sed pura manu tua: hoc tuae pietatis munus ad inferos perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quàm parricidae mori. [*Asinij Pollionis*. Aequas mihi praebete aures, dabo uobis etiam damnatum absoluendum. Viuit, inquit, frater. non credo. seruauit, inquit, me. fecisti vt crederem. Haec est summa rerũ gestarum. In ea domo, in qua facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Quid mihi cum ista tabula? semel mori volo. [*Q. Haterij*. Emicabant densis vndique nubibus fulmina, & terribili fragore horridae tempestates absconderant diem, imbres vndique & omnia procellis saeuientia. Expectat, inquit, parricidam mare. intumuerat subitis tempestatibus mare, iustis quoque nauigijs horrendum. Fateor, fateor, dixi: fratrem tibi, si innocens est, fortuna commendo, fragmentum infelix, etiam nauigaturis omen: quòd si quis gubernator vidisset, iter suum distulisset. Naufragus e littore emittitur. [*Marcelli Esernini*. Habes, inquam, frater, si innocens es, nauigium: si nocens, culeum, non feci parricidium &, quã facile erramus homines, factum putaui, deliberabam, an parerem patri. Fratrem, inquit *Turannius*, In domo parricidium facies inuenire, etiam locum à naufragijs nauigium. [*Argentarij*. Quod insseras, factũ est: perijt frater. Viuit, inquit, & me dimisit, bono argumento probatur viuere. Vtrasque ad caelum manus sustulit. Si nihil vnquam impie cogitaui, si patrem meum etiam damnatus diligo. Dij immortales

rerum

terum iudices adeste: si aliter sentiret, infelicia sibi imprecatus est maria. sic nauem suam rexit. [*Blandi.* Latebat in littore nauigium: quod etiam integrum infeliciter vexerat. Credam parricidam, si tibi proficiscenti nauigium suum reddidit. Subitò mihi ferrum non sentienti cum animo pariter excidit, torpent manus, & nescio qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis. Intellexi quàm difficile esset, parricidium facere, etiam quod imperaret pater. Ita mihi, quae sola miseros in domo nostra respicis, fortuna succurras, ita mihi contingat aut honestè viuere, aut mori: ita ex domo nostra ego sim vltimus reus, vt ille iurabat, meliorem se nouercam habuisse, quàm fratrem. [*Cornelij Hispani.* Fateor, volui occidere: sed tunc intellexi, quàm difficile esset parricidium. Ego, inquit, occidere patrem nolui? ne nunc quidem possum. Pater noster nauigauit sereno die, tranquillo mari, auspicato itinere, integra naui. Quid hoc est? nauigauit damnatus felicius, quàm qui damnauerat. Vade, inquit. patrem te habere mihi non licuit: habebo patronum, reuertere. Magnum pietatis argumentum, filio carus pater, etiā post supplicium. Vtrum vobis videtur innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? [*Arellij Fusci* patris. Potuit patrem occidere: & quem testem timebat abdicatus à patre? Quò me conferam in mare? non possum: iratos habeo piratas. Cum traditus est mihi frater, imperatumque vt sumerem supplicium, si qua est fides, tentari me putaui; an possem parricidium facere. [*Porcij Latronis.* Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. [*Triarij.* In naufragio nauigabat: parum est quòd non occidit patrem, immo etiam integra naui dimisit patrem, resolutis compagibus, infelix omen nauigationis. Insue me culeo: certè sentiam maria: non ea videbo. Scissa quoque vela fecerant sinus, & armatas classes naufraga præcesserat ratis: scires nauigare qui seruaturus esset patrem. Et iam pirata dicitur: iterum falso crimine male audit. [*Caestij Pij.* Erat nauigium, immo fuerat: sed adhuc crudelis & pertinax nouerca, post omnia deuicta nihilominus sæuit: maria iam quiescunt, prædones iam miserentur, irati iam parcunt. Ibamus præter sepulcrum matris, ille mortem timens, ego scelus: expecta, vide an fortuna nobis obiiciat scelus. Iacebat nauigium peruetus, & attritum salo, vix vnius capax animæ. Veni ad vos, victoriam pulchram petituris, vt probem me parricidam. Non occidisti, inquit, fratrem nouerca, audiui iucundissimam vocem: fateor me parricidam, occidi fratrem: tutus sum pater, si hoc probetur: imposui in exarmatam nauem: non est occidere? Nouercae quidem nunquam satis priuignus occiditur. Multas rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt: & haec est condicio miserrima humani generis, quòd nascimur vno modo, multis morimur: laqueus, gladius, praeceps locus, venenum, naufragium, mille aliae mortes insidiantur huic miserrimae animae: & hoc occidere vocatur, sed diutius. Si quis nunc stat in turba, & hoc dicit: huic quisquam parcat, qui fratrem suum occidit, & occidisse se probat? Componis in domo par, vt alter scelere sit patricida, alter ministerio. Impositus est in nauem frater: qualem nauem? scitis, nihil esse periculosius, quàm etiam instructa nauigia: parua materia seiungit fato. Quid si vero non rudentibus committitur illa anima, non velis, nō gubernaculo defenditur? exarmata nauis, & vtroque patens latere. Imponitur miser in naufragium: nauigio per se pessum ituro, pōdus insultur. Ecce nauē diuinitas armat. subito visa sunt vela, subito nauia coepit & regere se, & attollere. Magnū est praesidiū in periculis innocentia. Saeuū mare inuoluitur, procellae spumāte impetu latera nauigij vrgent, pulsatur vndique nauis periculis: innocētia tamē tuta est. O maria iustiora iudicijs. O mitiores procellae patre, quam eiecistis animam. Nec hoc tātum diuinitus gestum est, quòd peruenit tutus in portum: excipitur classe praedonum. Habeat pater mentem nauigandi, capietur iudex, vt illum paeniteat sententiae suae. Damnare me nouerca parricidij potuit: parricidam facere nec damnando quidem potuit. Cognosce innocentiam meam in mari, quam domi noluisti. Cōplexu, osculis prosecutus est: sic patrem parricida dimisit.

IVNII Gallionis. Multa non agnosco: frater domi damnatus est, ego in publico: illi obiectum est quòd parricidium fecerit, mihi quòd non fecerim: ille negabat: mihi nouo patrocinio vtendum est, fratrem occidi: in ea domo in qua parricida damnatur, haec innocentia est. Video vos inuitos audire hoc genus defensionis: malo itaque me vobis innocentem probari quàm patri. Fratrem non occidi, non potui fratrē occidere. Idē timuimus, idē doluimus, idem fleuimus: eundē patrē habuimus, eandē matrem, eandem nouercam: mitioris natura pectoris sum, mollioris animi. Non idem omnibus mortalibus natura tribuit ingenium: animus meus durior est, illius clementior: apud piratas quoque inuenitur, qui non possit occidere: putas me dicturum, ne alius occideret? Si mater nostra viueret, puto illi tradidisset. Quod proximum fuit, mihi tradidit. Vtrum vobis videtur per manus patris punire filium voluisse, an ablegare priuignum? pudet me patrocinij mei. Timeo, ne, cum coepero narrare quid fecerim, dicatis: Certe negabas te posse hominem occidere. [*Musae.* Traditus est frater puniendus mihi potissimum, quo istud proposito pater feceris, apud plerosque disputationem habet. Ego, si quid mitius illo tempore voluit fieri, non intellexi. Imposui multum recusantem, & insui culeo postulantem. Obijcis mihi molliorem animum. alius mitior est plusquam debet, alius seuerior est quàm necesse est; medijs alius affectibus inter vtrunque positus, totus in sua potestate est. Quidam & accusare & damnare possunt, & occidere: quidam tam mites sunt, vt non possint in caput ne testimonium quidem dicere. Non possum hominem occidere: hoc vitium & apud piratas inuenitur. Alij viuere sine reipublicae administratione non possunt: aliis in priuato latere, & extra omnem inuidiam secessisse praecipua tranquillitas est: alijs nō potest persuaderi, vt matrimonio obligentur: alijs, vt careant. Sunt qui castra timeant,

sunt

qui cicatricibus suis gaudeant. In tanta morum varietate, videte quantulum sit quod excusem: non ambitioni, non inertiae veniam peto: misericors sum, non possum occidere hominem. Gratulare pater naturae meae. Nunquam eiusmodi filius parricidium faciet. Hoc vitium à te traxisse videor. An non putas misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere: dextera simul ac mente languit pro bone Iupiter, Mithridatem quàm non dubium parricidam. [*Pompeij Silonis*. Gaude pater. neuter filius tuus parricidium fecit: dimisi in portum naufragum. Vis pater scire, accusator nocentior sit, an reus? Conijce in alteram nauem nouercam: illa faciat votum, precetur, si neminem innocentem accusauit, si priuignum immerentem non oppressit: in eos piratas incidat, qui nesciant captos dimittere.

PARS altera. [*Musae*. Parricida meus in mari regnat. [*Sepullij Bassi*. Nega tu parricidam fuisse, quem scis esse piratam. [*Caij Sabini*. Facinus indignum, parricida damnatus post poenam potuit dicere patri suo: Morere.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An licuerit illi quod iubebat pater, facere. Non licet, inquit, fratrem necare. ille damnatus erat: non enim iudicio publico ceciderat. ignosce, si diligentior sum, cum videam hominem tam facile damnari. Timeo ne quis me parricidij postulet. facile est si dicenda sit domi causa. etiam nocens absolutionem sperare poterit: in foro quid respondebo? Occidi fratrem. Parricidam me quoque vocant, quòd non affui reo. Si licuit, an debuerit. Nocens est iste, sed mihi frater est. naturae iura sacra sunt. Quid de me iudicaturus es, si fecero? puto difficulter postea in me parricidium credes. Etiam si debuit parere patri, an ignoscendum sit illi, si non potuit. Fatebor, inquit, quod forte offensurum est aures: patri parere volui, fratrem occidere non potui. Obortae sunt subito tenebrae: diriguit animus, sublapsum est intercepto spiritu corpus. non possum fratrem occidere. Pone hoc loco piratam, non poterit. Quidam occidere hominem tantum non possunt. Quorundam aduersus hostes deficit manus. Fratris quoque beneficium non est tam magnum pater, quàm putas. Non ille te noluit occidere, sed non potuit. Nouissimas illas partes fecit: Quamuis non occiderit: si tamen potuit damnatum, an abdicari debeat. Dicit enim pater: Si non poteras, negasses: & misisses ad me, non posse te. Hoc loco Latro dixit rem valde laudatam: Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas, non posse me occidere? Quid ergo sic loquebaris, tanquam vnum parricidij condemnasses? Deinde an punierit fratrem. Haec descriptio supplicii, quod dixit grauius etiam culeo fuisse: & adiecit; hoc die illum poenas dare inter barbaros inclusum, per quos necesse est populari patrẽ capere. Sed ne per illos quidem necesse est parricidium facere. Hac diuisione vsi sunt, quibus placuit & illius causam defendere: inter quos & Geminus Varius fuit, qui aiebat adolescentem optimam causam habere, si non occidit fratrem etiam nocentem: meliorem tamen, si non occidit innocentem. Partitam autem materiam fecit erga has quaestiones Geminus, & quibus idem placuit: An abdicari non debeat, etiam si nocentem fratrem non occidit: hic dicit, Non licuit, non debui, non potui. An innocentem non occiderit. Bellam rem Geminus hoc loco dixit, cum coepisset per omneis numeros fratrem tanquam reum defendere. Dicet, inquit, aliquis: Tam sero defendis? Non potui citius. Hodie primum res in forum delata est. Nouissime, an etiam nocentem satis punierit.

COLOR. De colore inter maximos & oratores & declamatores disputatum est, vtrum ne aliquid deberet dici in nouercam, an nihil. P. *Asprenas* & *Albucius*, & praeter oratores magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transierant, & qui in nouercam inueherentur fuerunt, & illi qui non quidem palam dicerent, sed per suspiciones & figuras: quam rem non probabat *Passienus*, & aiebat, minus verecundum esse, aut tolerabile, infamare nouercam quàm accusare. Quidam principia tantum habuerũt in sua potestate, deinde ablati sunt impetu. Excusatius est autem, in malum colorem incidere, quàm transire. [*Latro* illum introduxit colorem rectum in narratione, quo per totam actionem vsus est: Non potuit occidere. Et cum descripsisset ingenti spiritu titubantem, & interrogatione fratris occidendi concidentem, dixit: Nouerca aliud quaere in priuignum tuum crimen. hic parricidium non potest facere. [*Caestius* colore alio vsus est. Transibamus, inquit, secundum matris sepulcrum, inuocare coepit manes eius. motus sum. Et puerili sensu colorem transcurrit: Quid facerem? inquit: occidere pater iubebat, mater vetabat. & eum colorem dixit: Haec mecum cogitaui, Non est imperatum vt manu occiderem, non vt laqueo, non vt mari: eligere supplicij genus liberum est. [*Fuscus Arellius* hoc colore vsus est: Tentari me à patre putaui: Vno, inquit, supplicio alterum filium puniri, alterum experiri vult. [*Albucius* in argumentis plura posuit, & omnes fere colores cõtrectauit. In narratione hoc colore vsus est, & dixit: Hoc vnum mihi praesta beneficium: sine me tanquam parricidam mori. [*Argentarius*. Non tanquam frater essem: sed huius consilij inuentor, dixi: Cogitaui quid facerem. Tandem inueni, quomodo parricidium vindicarem sine parricidio. [*Passienus* hoc colore vsus est: Non putaui patrem vtique velle occidi filiũ. Videbatur mihi omnia misericordiae adiumenta praeparasse, quòd domi cognouerat, quòd inter suos. Fratri, inquam, tradidit. age si parcere voluisset, cui tradidisset? [*Pollio Asinius* dixit in nouercam. itaque illo colore vsus est: Cogitaui mecum quid liceret, quid oporteret. si tantum, inquam nefas commissum est, nullae meae partes sunt ad expiandum scelus. Triumuiris opus est, commitio, carnifice. Tanti sceleris, non magis priuatum potest esse supplicium, quam iudicium. [*Marcellus* dixit ita: Si iste parricidium fecit, ideo & ego faciam? & illam quam supra sententiam retuli: Habes, inquam, frater. *Varius*

Geminus & ipse dixit: Nolui occidere. Egregie, inquam, nouerca inter priuignos diuisit odium, aliter alium aggressa est: alteri parricidium obijcit, alteri mandat. & hac illum figura defendit in narratione. Interrogaui fratrem. Apud quem praetorem causam dixisti? apud nullum, inquit. Quis accusator fuit? nemo. Quis testis? immo qui testes? Vni enim etiam de minore scelere non creditur. Nemo, inquit. Quis de te pronuntiauit? nemo. Quid porro inquit? Ego si reus fuissem, ad te non misissem? [*Sepullius Bassus* hoc colore vsus est: Non habui parricidae instrumenta, non culeum, non serpentes: parricidam tamen in maria proieci. [*Vipsanius* duro colore vsus est: Hoc, inquit, supplicium tanquam grauius elegi. Quid iste, inquam, insuetur, & statim omnem sensum supplicij effugiet? immo sollicitus pedeat, & quod ne insuti quidem parricidae patiuntur, ipse poenam suam spectet: nihil speret, timeat omnia, peius debet quam ceteri parricidae mori. a patre damnatus est. Et hoc colore per totam declamationem vsus est, vt diceret, hoc se tanquam grauius elegisse. Displicebat color hic prudentibus. Quam enim spem habuit absolutionis, si nec paruit, nec pepercit? [*Hatterius* hoc colore vsus est: Diu mecum disputaui. parricida est, quem non testis probauit, non iudex coarguit? quid ergo? innocens, quem condemnat pater? Inueni aeque poenam simillimam reo, mersam, non tamen ex toto perditam ratem: quaa vel punire fratrem possem, vel absoluere. [*Triarius* & ipse quasi sententiam de fratre ferre voluisset, egit, & dixit: Tandem ad caelum manibus leuatis: Quicquid est, inquam, quod terris imperat, quod regnat profundo, quicquid est quod ex sublimi res spectat humanas, inuoco. damnatus alto committitur. Dij iudicate post patrem. Haec sententia dicebatur ex Graeco translata, sed Graeca corruptior est. A parte patris, quod ab archipirata dimissus est sic. [*Caestius*: Poenam, inquit, putauit mihi hanc esse morte grauiorem. & sic posuit in narratione: Rogabam vt occideret, non impetraui. *Varius Geminus* ait: In hoc me dimisit, non quia volebat saluum esse, sed ad patrocinium suum: vt quia non nunc occiderat, videretur nec ante voluisse. [*Latro* dixit: Quis porro vno me miserior est, qui vitam parricidae debeo? [*Diocles Carystius* elegantem sensum in proemio posuit pro adolescente, cum diceret causas se abdicationis non inuenire, luxuriae se occasionem non habuisse, parricidium sibi non obijci, & contra reos se minime laborare: Fortasse, inquit, queritur, quòd captum non redemerit. adiecit.†

Et cum tractaret in vltima parte, debere patrem nosse vitia liberorum, & ferre vtique in vnico, adiecit.†

Artemon in descriptione tempestatis laudatus est, & belle accessit ad eam.

Et cum de ipso nauigio diceret, pulchre coepit.†

Et vltimum descriptionis suae sententiam proposuit.†

Et ad partem narrationis eleganter transit.†

Glycon dixit.†

SOLEO dicere vobis, Caestium Latinorum verborum inopia hominem Graecum laborasse, sensibus abundasse. Itaque quoties laetius aliquid describere ausus est, toties substitit: vtique cum se ad imitationem magni alicuius ingenij direxerat, sicut in hac controuersia fecit. Nam in narratione, cum fratrem traditum sibi describeret, placuit sibi in hac explicatione vna & infelici: Nox erat concubia, & omnia iudices canentia sideribus muta erant. *Montanus Iulius*, qui comis fuit, quique egregius poeta, aiebat illum imitari voluisse Virgilij descriptionem:

> *Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,*
> *Alituum, pecudumque genus sopor altus habebat.*

At Virgilij imitationem bene cessisse, qui illos optimos versus Varronis expressisset in melius:

> *Desierant latrare canes, vrbesque silebant:*
> *Omnia noctis erant placida composta quiete.*

Solebat Ouidius de his versib. dicere, potuisse fieri longe meliores, si secundi versus vltima pars abscinderetur, & sic definerét:

> *Omnia noctis erant.----*

Varro quem voluit sensum, optime explicuit. Ouidius in illius versu suum sensum inuenit: aliud enim intercisus versus significaturus est, aliud totus significat.

Popilius Ciceronis interfector. Controuersia II.

LEX. De moribus sit actio. *Thema*. Popilium parricidij reum Cicero defendit: absolutus est. proscriptum Ciceronem ab Antonio missus occidit Popilius, & caput eius ad Antonium retulit. accusatur de moribus.

CONTRA Popilium. [Bassi Sepullij. Si accusasset Cicero Popiliũ, viueret. Occidit Ciceronem Popilius. Puto iam creditis occisum ab isto patrem. vt vno ictu pereat: tantum dabo. pro Cicerone sic liceat pacisci. [*Gabij Sabini*. Quod vnum potuimus, effecimus, vt veniret tempus, quo Popilius Ciceronem desideraret. Popili potes, inquit, Ciceronem occidere? Pro te vel patrem. [*Porcij Latronis*. Protinus occisurus Ciceronem, debebat incipere à patre. Antonius, inquit, iussit. Non pudet te Popili? Imperator te tuus credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputauit manum: effecit vt minimum in illo esset crimen, quod Ciceronem occidit. Facinus indignum. feliciſſime licet cedat actio, id solum efficiemus, vt qui occidit Ciceronem, tantum erubescat. Pro dij boni, occisum Ciceronem, & caput

caput eius humerotenus recisum. [*Albucij Sili.* Caede ceruices tanti viri,& humerotenus recisum ampu ta caput. I nunc,& nega te parricidam. Hoc vnum tamē feliciter fecisti, quòd ante occidis patrem quàm Ciceronem. Facilius Cicero pro parricidio iudices mouit, quàm pro se clientem. Ad vos hoc patroni exemplum pertinet. Nullos magis odit Popilius, quàm quibus plurimum debet. Vbicunque estis Iudices, qui in istum reum sederatis, ecquid paeniset absoluisse? [*Argentarius.* Impius est, ingratus est: audeo dicere, parricida. Sensit qui defenderat. Respice forum. hic sub Cicerone sedisti: respice rostra. hic supra Ciceronem stetisti. Quantum eloquentia tua Cicero potuit? Popilius de morib. reus est. abscidit ceruices loquentis: haec est absoluti clientis post longum tempus salutatio. Parce iam quaeso Popili. Nihil tibi nisi occidendum Ciceronem mandaui. Duo fecit parricidia: quorum alterum audistis, alterum vidistis. [*Caestij Pij.* Si dixero, Adolescentia turpis est, infamis pueritia est: respondebis, Iam ista Cicero defendit. Nō pudet Popili? accusator tuus viuit. quid tam commune, quàm spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Parricida sic etiam tu perisses. [*Fuluij Sparsi.* Non credidisset Popilium fecisse Antonius, nisi in mentem illi venisset, illum & parricidium fecisse. Facinus indignum: à me, defenditur Cicero, cum Popilium Cicero, defenderit. [*Mentonis.* Non magis quisquam alius occidere Ciceronem potuit praeter Popilium, quàm nemo Popilium praeter Ciceronem defendere. parricidam quem viuus negarat Cicero, occisus ostendit. Fortunam Ciceronis. Antonius illum proscripsit, qui accusatus est: Popilius occidit, qui defensus est. Si damnatus esses, carnifex te culeo totum insuisset. Video quid respondeat. Non credet Antonius occisum Ciceronem à Popilio, nisi ei signum attulerit. [*Triarij.* Praesta Ciceroni quod propinqui Catilinae, quod amici Verri praestiterunt. Proscriptū transi. Ne à mortuo quidem manus abstines, lacerat occisum. Popili, hoc parricidium tertium tuum est. [*Pompeij Silonis.* Nunquid magis exonerare te possum? praesta Ciceroni quod Antonius. [*Cornelij Hispani.* Dic Antonio: Ego istud scelus facere possum. & patrem occidi. Securi erant amici Ciceronis, postquam ad illum Popilius missus est. [*Arellij Fusci* patris. Potuisti Ciceronem occidere. At quàm bene persuaserat nobis Cicero, parricidium te facere non posse. Occidisti tu Ciceronem loquentem. Nunquid, inquit, & aliquis ex tuis venerat index, an nemo Ciceroni timendus est, qui cum Popilio venit? [*Q. Harterij.* Qui modo Italiae humeris relatus est, nunc sic à Popilio refertur. propositio in rostris capite Ciceronis, cum vnius metu omnia tenerentur, gemitus tamen populi liber fuit. [*Iulij Bassi.* Proscriptus, inquit, erat Cicero. pater certe tuus proscriptus non fuit. [*Blandi.* Dij manes, Popilij senis patris, & inultae Cicero te persequuntur vmbrae: vt quem negasti, parricidam sentias. [*Capitonis.* Deduxi ad vos reum omnium, quos terra sustinet, nocentissimum, ingratum, impium, percussorem, bis parricidam: nec tamen timeo. Patroni viderint. Nemo à Popilio quidem nisi post beneficium occiditur. Nec damnationem tamen istius despero. Non enim à Cicerone nunc defenditur: timeo ne causae non satisfaciam. Maior causa est, occisum à Popilio Ciceronē queri, quàm fuit aliquando probare non occisum patrem. Ciceronem quisquam potuit occidere, qui audiuit? Minturnensis palus exulem Marium non hausit. Cimber etiam in carcere vidit imperantem: praetor iter à conspectu exulis flexit. Qui in crepidine viderat Marium, in sella figurauit. Non possumus de Popilio queri: eodem loco patronum habuit, quo patrem. Pompeius terrarum marisque domitor, Hortensij se clientem libenter confessus est. Hortensius bona Pompeij, non Pompeium defenderat. Romulus, horum moenium conditor, & sacratus caelo parens, non tantam vrbem fecit, quantam Cicero seruauit. Metellus in Vestae aede extinxit incendium: Cicero Romae. Glorietur Hannibale Scipio, Pyrrho Fabricius, Antiocho alter Scipio, Perse Paulus, Spartaco Crassus, Sertorio & Mithridate Pompeius, nemo hostis Catilina propius accessit. Fert appensum conto caput, & defluente sanguine hunc ipsum inquinat locum, in quo pro Popilio dixerat. [*Buteonis.* Quantae fuit eloquentiae? probauit ab eo non occisum patrem, à quo occidi poterat etiam Cicero. [*Marillij.* Si inimicus essem patronis, optarem vt reus absolueretur. Turpe iudicium, in ea ciuitate Ciceronem non defendi, in qua defendi potuit etiam Popilius. [Popiliū pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: sed hi quoque non parricidij reum à Cicerone defensum, sed in priuato iudicio. Declamatoribus placuit, parricidam reum fuisse. Sic autem eum accusant, tanquam defendi non posset: cum adeo possit absolui, vt ne accusari quidem potuerit. [*Latroni* non placebat illum sic accusari, quomodo quidam accusauerunt: Obijcio tibi quod occidisti hominem, quòd ciuem, quòd senatorem, quòd consularem, quòd Ciceronem, quòd patronum tuū. Hac enim ratione non aggrauari indignationem, sed fatigari. statim illo veniendum est, ad quod properat auditor. Nam in reliquis adeo bonam causam habet Popilius, vt detracto eo quòd patronum occidit, nihil negotij habiturus sit. Patrocinium eius est ciuilis belli necessitas. Itaque nolo per illos reum gradus ducere, quos potest tutius euadere. Licuit enim in bello & ciuem & senatorem & consularem occidere: nec in hoc crimen est, quòd Ciceronem, sed quòd patronum. Naturale est autem, vt quod in nullo patrono fieri oportuit, indignius sit factum in Ciceronem patronum. [*Latro* accusauit illum de moribus: primum quòd sic vixisset, vt causam parricidij diceret: deinde, quòd patronum suum occidisset. Et fecit has quaestiones, An posset eo nomine accusari, quo absolutus est. Si quis, inquit, hodie voles me parricidij postulare, non poterit. Quomodo crimen quod obijci non potest, puniri potest? An in bello ciuili acta obiici non possint. Honeste dixit, cum hunc locum tractaret *Varius Geminus*. Si illa, inquit, tempora in crimen vocas, dicis nō de hominis, sed de Reip. moribus. Si potest, quod ciuili bello

actum est, obijci, an haec obijci debeant. Hanc quaestionem in illa diuisit: An etiam si necesse ei fuit facere, non sit tamen ignoscendum. Ad quaedam enim nulla debet necessitas compellere.

DIVISIO. Hoc loco Latro dixit summis clamoribus: Ita tu Popili, si Antonius iussisset, patrem tuum occideres? Deinde, an non fuerit ei necesse: Potuisti excusare te, potuisti praemittere aliquê ad Ciceronê, vt sciret & fugeret. Necesse certe non fuit, manum caputque praecidere mortuo.

COLOR. Colorem pro Popilio Latro simplicem habuit, necessitate coactum fecisse. & hoc loco illam sententiam dixit: Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? [*Albucius* dixit, in poenam Ciceronis electum amicissimum Ciceronis, quasi exprobraturus per hoc illi suam fortunam esset. Molestius, inquit, ferret, se à Popilio occidi, quàm occidi. [*Marcellus Eserninus* eundem colorem aliter induxit: Cogitabat, inquit, Antonius secum: Quod Ciceroni excogitabo supplicium? Occidi iussero? olim iam aduersus hunc metum emuniuit animum. Scit mortem nec immaturam esse consulari, nec miseram sapienti: fiat aliquid noui quod non expectat, quod non timet: non indignabitur ceruicem hosti porrigere, indignabitur clienti. Popilium aliquis vocet, vt sciat quantum illi defensi rei profuerint. [*Silo Pompeius* hoc colore vsus est: Offendebatur, inquit, proscriptione, & quaedam liberius loquebatur. non miror. Ciceronis cliens est: tanto magis occide Ciceronem tuum. Et dixit, non suae infirmitatis sententiam: Vterque, inquit, sed diuerso genere punitus est. Ciceronis proscriptio fuit, occidi: mea, occidere. [*Mirillus* praeceptor noster sic narrauit: Iussit, inquit, imperator, iussit victor, iussit qui proscribebat: ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica? [*Blandus.* Hoc inquit loco, volui me excusare. dixi. Cicero me defendit. respondit, Scio. me accusauit. I ergo, vt sciat plus sibi Antonij accusationem nocuisse, quàm Popilij defensionem profuisse. [*Buteo* hoc colore: Vocetur, inquit, ille Ciceronianus, ille cliens, amicus. Excogitaui quomodo Cicero sua periret manu. [*Caestius* hoc colore: Durissima, inquit, mihi militia in Antonij castris fuit, ob hoc ipsum, quòd Ciceronis eram cliens. difficillimae mihi expeditiones dabantur. Tunc quoque vocatus sum quasi ad poenam. I, inquit, occide Ciceronem: Nec credam, inquit, nisi attuleris caput. magisque admiratus est potentiam suam, quòd Ciceronem Popilio non licebat non occidere. [*Fuscus Arellius* hoc colore vsus est: Antonij se partes secutum, vt si quid posset, Ciceroni prodesset: facta proscriptione ad genua se Antonij procidisse, deprecatum pro Cicerone: offensum Antonium, eo magis dixisse: Occide, quem mori non vis. Hic color displicebat Passieno, quia ad testem ducit. nam si hoc fecit Popilius, non tantum quod defendat non habet, sed habet quod glorietur. [*Hispo Romanus* vehementi colore vsus est, & duro. Patronum enim Popilio dedit, & dixit aliter se causam acturum Popilij, aliter Antonij: pro Popilio dicturum, Occidere nolui, coactus sum: pro Antonio dicturum, Occidi Ciceronem oportuit. & dixit locum, aliter nô potuisse pacari Remp. quàm si ille turbator otij e Rep. sublatus esset. Solus ex declamatoribus in Ciceronem inuectus est: Quid ille, inquit, cum Antonium hostem iudicaret, & omnes Antonij milites, non intelligebat se & Popilium proscripsisse? Hic color prima facie asperior est, sed ab illo egregie tractatus est. [*Varius* quidem minus dixit: Cum imperasset mihi Antonius, passus sum, ne aliquis P. Clodij mitteretur, qui contumelijs afficeret antequam occideret, & viuum laniaret. [*Argentarius* dixit: Vocatus veni. post proscriptionem Antonius terribilior erat factus etiã suis. Iussus sum Ciceronem occidere: quid facerem? Non parere vno modo poteram, si me occidissem: hoc nec Cicero poterat. A parte accusatoris illo loco, quo Popilius venit, nemo non aliquid noui voluit dicere, *Latro* ait: Praecluserat fores. nemo ad proscriptum recipiebatur. Popilius vt venit, admissus est. [*Cestius* dixit: Vt renuntiatum est Ciceroni, ait: Popilio semper vaco. [*Vipsanius Cornelius* fecit etiam querentem Ciceronem: Popili, tam sero? [*Albucius* dixit: Quid est Popili? ecquid tuto lateo? nunquid mutandus est locus? Inepte Audienus Paulus, qui induxit Ciceronem, tum maxime orationem pro Popilio legentem. Et *Murrhedius* non est passus hanc controuersiam transire, sine aliqua stuporis sui nota. Describit enim ferentem manum & caput Ciceronis Popilium, dixit Popilio: Quanto aliter reus Ciceronis tenebas manum eius?

Ter abdicatus venenum terens. Controuersia III.

THEMA. Ter abdicatus, ter absolutus deprehensus est à patre in secreta domus parte medicamentum terens. interrogatus, quid esset? dixit, venenum: & velle se mori. & effudit. accusatur parricidij.

PRO filio. [*Caestij Pij.* Dic quid commiserim. certe nec secreta te fallunt. dimittam te: intelligetis cui parauerim. dic quid ante commiserim: nisi forte contentus es reo obijcere parricidium, parricidae nihil. [*Argentary.* Volo mori, quia reus fui. quid ergo, reus viuet, quia sordidatus assidebit pater? Reuertar ad venenum, quando iniqua fortuna nullo me periculo defungi semel passa est. [*Albucij Sili.* Quare ergo non moreris? Non iuuat me mori, si quem alium iuuet. Vt interuenit, in alias cogitationes abij. Ergo quisquam tam infelix fuit? ergo quisquam me magis odit, quàm ego miser memet coepi? *Varij Gemini.* Ter, inquit, abdicatus es. Videris mihi pater obijcere, quòd tamdiu viuam, quòd venio, quòd pro me loquor. Nolite mirari: tam iucundum est innocentibus mori, quàm miseris defendi. [*Cornelij Hispani.* Scio quosdam periclitanteis illa iactare, Nunc primum causam dico. hoc ego dicere non possem. Iterum reus fui: nec dubito, quin vobis in odium venerim, cum ipse me oderim. [*Porcij Latronis.* Ter causam dixit accessi ad haec supplicia mea. venenum teneo: hoc si tibi satis non est, viuam.

ALTE-

ALTERA pars. Albucij Sili. Testor deos immortales, hoc me tribus iam cauisse abdicationibus, ne in domo mea venenum deprehenderem. Parricidij reus viuit, qui abdicatus mori voluit. In quàm angusto domus meae fortuna posita est? aut patri pereundum est, aut filio. Quid babes, quare me mori velis? Viuunt orbi, viuunt naufragi, viuunt etiam quibus contigerunt liberi. Ter abdicatus cum se mori velle dicat, vitam rogat. Teneo parricidam, quod apparet, etiam in suam mortem paratissimum. [*Cornelij Hispani*. Nolite mirari, si debitas vires dolori meo non exhibuero: tribus iudicijs experti estis, patres accusare non posse. [*Vibij Rufi*. Cum tantum est quod fateris, quantum est quod negas? Tu venenum quaesisti, tu venenum emisti, tu venenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. recte vitam odisses, si iam tibi parricidium obiecissem. Vis scire quid peccaueris? indica quis tibi vendiderit. dicetur illi: Tu illi venenum vendebas, tu ter abdicato vendebas: sine dubio sciebas cui daturus esset: ita hoc ego iudicio filij mortem moror. Si me cum isto includitis, moriar: vt vobis hanc faciam inuidiam, quam iste mihi facere voluit. [*Varij Gemini*. Quaeritis, filius meus venenum cui parauerit? viuit. [*Pompeij Silonis*. Mihi, inquit, paraui. & hoc est patri parare. Absolutus mori vult, reus viuit. [*Musae*. Habuit malum medicamentum Mithridates. Quis enim alius debebat habere, quàm parricida? habuit, inquit, Demosthenes venenum, & vixit. Id est, ego tibi pater, quod Demosthenei Philippus. [*Porcij Latronis*. Cum abdicarem, si quid obieceram, aiebat, Nunquid deprehendisti? non tamen habebitis quod multum de eo dubitetis. quod negat, parricidium: quod confitetur, venenum est. Mori, inquit, volo viuo patre: & hoc parricidium est. Miser aeque timui ne biberet venenum, quàm ne daret. [*Arellij Fusci* patris. Mihi, inquit, paraui venenum, ne quis dubitet an alium possit occidere. [*Iunij Othonis* patris. Reus est parricidij, qui maluit mori, quàm patrem videre. quomodo vultis, magis probem vobis illum noluisse? non vult mori. Mori, inquit, volui. quare? quia ter vicisti. Si mihi creditis, parricidium facere voluit: Si istis, a me parricidium fieri voluit: Qualis est reus, cuius hoc vnum patrocinium est, indignum se vita fuisse? Dico tam inuisum illi patrem fuisse, vt occidere voluerit. Ipse fatetur, tam inuisum sibi fuisse, vt mori voluerit.

DIVISIO. Non puto vos exigere diuisionem, cum coniecturalis sit controuersia. habet tamen dissimilem ceteris coniecturam, & duplicem: nō quomodo solet aut inter duos reos, cum alterum coarguimus: aut inter duo crimina, cum alterum probamus, vt id alterius fiat probatio: tanquam cum dicimus adulteram fuisse, vt credamr etiam propter hoc venefica. In vno homine coniectura duplex est. Quaerimus enim, vtrum venenum in suam mortem, an in patris parauerit.

COLOR. Si hic color displicet pro adolescente, quo dixit Latro, vt nihil mutaret, sed diceret: Mori volui taedio abdicationis, & infelicitatis assiduae, cum in hoc tantum sordes ponerem, vt cum maiore tormento positas resumerem, & absolutio mihi vni, non finis esset periculi, sed initium: incipit praeter coniecturam, & illa prima vulgaris in eiusmodi controuersijs & pertrita quaestio incorrere, an venenū habere in mortem suam liceat. [*Albucius* illo colore pro adolescente dixit, non fuisse venenum. Cum putarem, inquit, odio esse patri meo, volui experiri affectum eius, quomodo mentionem mortis meae ferret. Itaque palam, & ita vt interuenire pater, tenui. [*Fuscus Arellius* eodem colore vsus est. sed aliter Non dixit, Experiri patrem volui, sed vt miserabilem me patri facerem. [*Murrhedius* pro cetero stupore suo dixit, medicamentum se parasse ad somnum: quia assiduae sollicitudines, vigiliarum sibi facerent consuetudinem. Vsus colore est, & Publianam sententiam dixit: Abdicationes, inquit, suas veneno diluit. Et iterum: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo iam infecta erant adolescentulorū omnium ingenia, queri de Publio, quasi iam ille hanc insaniam introduxisset. *Cassius Seuerus*, summus Publij amator, aiebat, non illius hoc vitiū esse, sed illorum, qui illum ex parte, qua transire deberent, imitarentur: transirent, quae apud eum melius essent dicta, quàm apud quenquam comicum, tragicumque, aut Romanum, aut Graecum: vt illum versum, quo aiebat vnū versum inueniri non posse meliorem.

Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet.

& illud de eadem re dictum:

Desunt luxuriae multa, auaritiae omnia.

& illos versus, qui huic quoque ter abdicato possent conuenire

O vita misero longa, felici breuis.

Et plurimos deinceps versus referebat Publij disertissimos. Deinde auctorē huius vitij, quod ex captione vnius verbi plura significantis nascitur, aiebat Pomponium Attellanarum scriptorem fuisse: a quo primum ad Laberium transisse hoc studium imitandi, deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutem studia transtulisset. Nam vt transeam innumerabilia, quae Cicero in orationibus, aut in sermone dixit, & nota vt non referam à Laberio dicta, cum Mimi eius, quicquid modo tolerabile habent, tale habeant: id quod Cicero in Laberium. Diuus Iulius ludis suis Mimum produxit, deinde equestri illum ordini redditum iussit ire sessum in equestria: omnes ita se coarctauerunt, vt venientem non reciperent. Cicero male audierat, tanquam nec Pompeio certus amicus, nec Caesari, sed vtriusque adulator, multosque tūc in senatum legerat Caesar, & vt repleret exhaustum bello ciuili ordinem, & ut his qui bene de patribus meruerant, gratiam referret Cicero in vtramque rem iocatus, misit ad Laberium transeuntem: Recepissem te, nisi anguste sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui solebas duabus sellis sedere. Vtrerque elegantissime: sed neuter in hoc genere seruat modum. Ab his huius studij diffusa est in plures

imitatio. Sed vt ad cōtrouersiam redeam. *Cassius Seuerus* aiebat, placere sibi illum colorem; Mori volui. Et quasdam dixit inter disputandum sententias: Tertio, inquit, cum abdicarer, aiebam: Nihil tanti est, infelicem hanc animam, quam toties exagitat pater & infestat, semel recipiat. Sed illud rursus dicebat: Mihi serua istum animum, facies quod voles absolutus. Quare ergo nunc non moreris? dicet aliquis: Primum, non semper idem miseris libet: nonnunquam iuuat cum fortuna sua concurrere, illam fatigare. Deinde verum vis, quare non moriar interim? quia puto te velle. *Otho Iunius* ineptam sententiam videbatur dixisse: Non multum interest mea, aut enim me, aut filium meum voluit occidere.

Mater caeca filium retinens. Controuersia III.

LEX. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema.* Quidam cum haberet vxorem, & ex ea filium, peregre profectus, & à piratis captus, scripsit de redemptione epistolas vxori & filio. Vxor flendo oculos perdidit. filium euntem ad redemptionem patris alimenta poscit. non remanentem, alligari vult.

PRO matre. Caestij Pij. Non est quòd mulieris affectum lege aestimetis, qua minatur: omnia fecit, ne filius alligetur: nauigaturus reliquit vxori filium: nec adhuc caeca erat. [*Albucij Sili*. Deducite filiū, itaque tene, complectere. audeo dicere, hoc par ne piratae quidem diuiderent. si vellet filium alligare, pateretur ire quo properat. Ergo tu adolescens, matri tuae nec decem mensium quidem alimenta reddes? si pascere non vis matrem, expecta saltem vt efferas. [*Triarij*. Legem attulit, qua catenas minetur, causam qua timet. [*Marcelli Aeserníni*. Si perseueras, me quoque ad piratas trahe: impetrabo ab illis alimenta, & vitum meum. [*Fului Sparsi*. Mater si non pascitur, moritura est. Pater etiam si non redimitur, pascitur tamen. [*Iulij Bassi*. Patri tuo supersunt & oculi & alimenta.

ALTERA pars. Caestij Pij. Matrem meam imitari volo. amare me docuit. Vnius vinculis duos alligat. Si matris exemplo pius esse voluero, etiam oculos patri debeo. [*Arellij Fusci* patris. Desertorem tuum apud patrem inuenies. [*Varij Gemini*. Qualis fortuna est, cui victo mater cathenas denūtiat, victori eundum est ad piratas? Omnia licet patri praestem, meliorem tamen habuit vxorem. Quàm multi me putant, quia nolim ad patrem redimendum ire, cum matre colludere. [*Fului Sparsi*. Matri nihil timeo, si eam apud vos relinquo. Patri quid timeo, si eum apud piratas relinquo? [*Buteonis*. Oculos certe eruam mihi, ne plus marito praestiterit vxor.

DIVISIO. Latro hanc controuersiam, quasi esset tota officij, declamauit. Nullas quaestiones iuris inseruit, sed comparauit inter se incommoda patris & matris: & tanquam quaereret, dixit: Virum ad redimendum potius captum patrem filius ire deberet, an ad alendam caecam matrem subsistere? Et sic eam diuisit, vt diceret: Hoc quod pater desiderat, vtile est patri. Nouissime tractauit, ne patri quidem vtile. vtique si sciat matrem in hac esse fortuna, non passurum. In epilogis vehemens fuit. [*Apollonius Graecus & Buteo* fatuam quaestionem mouerunt primam. An lex quae de alendis parentibus lata est, ad patris tantum nomen pertineat. Illi sunt omnia priuilegia data: & ipsam poenam non alentium, signum esse non muliebris potestatis. Res est ineptior quàm vt coargoenda sit: itaque trāseo. Illud vnum quod dicebat *Pollio Asinius*, referam: Nunquam tentari debere in causa verecunda improbam quaestionem. [*Hispo Romanus* illam mouit quaestionem, An lex de alendis parentibus non pertineret ad matres: Vt viuis parentibus, filius, inquit, familiae nulli poterit seruire nisi patri: omni alia seruitute liber est. Puta enim te alimenta petere ab eo, quem pater mittat peregre, quem nauigare iubeat. Primae partes sunt patris, secundae matris. [*Albucius* non iuris fecit illam quaestionem, sed aequitatis: ita tamen, vt iura adiungeret, & matris prius esse, quàm patris officium. [*Silo Pompeius* illam fecit quaestionem. An quoties duobus communis esset potestas, eius tota fieret, qui praesens esset. Puta, inquit, te seruum esse communem: huic domino serues, qui praesens est. puta fundum esse communem: is fructus percipiet, qui praesens est. Illam quaestionem huic duram subiecit: An nunc pater nullum ius in filium habeat. Quomodo, inquit, ciuis iura habeat, qui liberi hominis non habet? pater nullam in te potestatem: mater in totius legis possessione est. Est iam non commune illi ius in te, sed proprium. [*Varius Geminus* sic diuisit: An non semper filius cogi possit, vt matrem alat. Deinde, An nunc cogendus non sit. Non semper, inquit, filius cogitur. Transeo illos qui non possunt, aegrotos & inutiles. Aliquis ad propellendum hostem proficiscitur, in cuius vnius militia posita est salus publica. Hunc retinebit mater, puta legatum, de summa Rep. puta foederis. Huic mater vincula iniiciet? Per partes comparādo vtrumque officiū: Ille, inquit, peregre est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas tu inter ciues: ille alligatus, tu soluta es. at tu caeca es. ille hoc infelicior quod videt. Quid enim videt? catenas suas, & caedes, & vulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est nihil, domi manere & flere. [*Latro* dixit, pro matre submisse & leniter agēdū. Non enim vindictā, inquit, sed misericordiā quaeri: & cū eo adolescēte cōsistit, in quo ita exigit pietatē, vt impediat. Aiebat itaq; verbis horridioribus abstinendum, quoties talis materia incidisset: ipsam orationem ad habitum eius, quē monere volumus ad affectus, molliendam. In epilogis nos quoque vocem de industria infringere, & vultū deijcere, & dare operam, ne dissimilis sit orationi orator: compositionem quoque illis minorem conuenire. [*Caluus*, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiae habuit, vsque eo violentus accusator, & concitatus fuit, vt in media actione eius surgeret Vatinius reus, & exclamaret: Rogo vos

ge vos Iudices,num si iste disertus est, ideo me damnari oportet? Idem postea cum videret,à clientibus Catonis rei sui Pollionem Asinium circumueniri in foro caedi, imponi se supra cippũ iussit. Erat enim paruulus statura,propter quod etiam Catullus in hendecasyllabis vocat illum Salaputtium disertum:& iurauit si quam iniuriam Cato Pollioni Asinio accusatori suo fecisset,se in eum iuraturum calumniam: nec vnquam postea Pollio à Catone aduocatisque eius aut re,aut verbo violatus est. Solebat praeterea excedere subsellia sua, & impetu elatus vsque in aduersariorum partes transcurrere. Et carmina quoq; eius, quamuis ioca sint, plena sunt ingentis animi. Dicit de Pompeio:

digito caput vno

Scalpit,quo credas hunc sibi velle virum.

COMPOSITIO quoque eius in actionibus ad exemplum Demosthenis riget: nihil in illa placidum,nihil lene est,omnia excitata & fluctuantia. Hic tamen in epilogo quem pro Messio, tunc tertio causam dicente habuit,non tantum leniter componit,sed cum dicit: Credite mihi, non est turpe misereri: & omnia in illo epilogo fere non tantum emollitae compositionis sunt, sed infractae. In hac controuersia Publianam sententiam dedit. *Vetus* quidam rhetor, staturae pusillae, in quem Euctemon homo venustissimi ingenij Graece dixit: Antequam te viderem,nesciebam rhetor an soratos esses. Fuit autem *Caestij* sententia: Captus est, inquit, pater si te capti mouent.& haec capta est.& quasi non intellexissemus, ait: Nescitis dici captos luminibus? & illud dixit: Mitte tamen epistolam infructuosam.odisse illam debes.haec est quae matrem tuam excaecauit,& illam falsissimam, in quam multi inciderunt: Propter hoc ipsum, inquit, magis flebilis est, quod non potest flere. Et iterum inquit: Lacrimae matri desunt,causae supersunt: tanquam caeci flere non soleant. Memini *Crispum* quendam antiquum rhetorem, in illa controuersia viri fortis, qui tertium filium retinet, cum alter filius in tyrannicidio perdidisset oculos,alter in acie manus: Exurgite nunc viua cadauera,rogate pro fratre. Sed quid ego meos derideo? alter quos roget,non videt: alter quo roget,non habet. Multis compositio belle sonantis sententiae imposuit. Itaque memini *Latronem Porcium*, vt exprobraret hanc audiendi scholasticis negligentiam, maxime quia Triarius compositione verborum belle cadentium multos scholasticos delectabat,omnes decipiebat, in quadam controuersia, cum magna quasi fluerent & concitata, sic locum conclusisse: Inter sepulcra monumenta sunt. Et cum scholastici magno clamore laudarent, inuectus est in eos vt debuit: & hoc effecit, vt in reliquum etiam quae bene dicta erant, tardius laudarent, dum insidias vererentur. *Glycon* dixit: †

Hybreas in hac controuersia dixit:†

Nec quibusdam corruptum videbatur: *Romanus* tamen

Quinquennis testis in procuratorem. Controuersia V.

THEMA. Mortua quidam vxore, ex qua filium habebat,duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem in domo speciosum. Cum frequentes essent iurgia nouercae & priuigni,iussit eum emigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & matris familiae. Quodam tempore paterfamiliae in cubiculo occisus inuentus est, vxor vulnerata, communis paries perfossus: puer iubetur percussorem cognoscere. Ille procuratorem digito demonstrauit: accusat filius procuratorem caedis, ille filium parricidij. [*Arelij Fusci* patris. Vt audiui clamorem, si qua est fides,deprehensos à patre adulteros putaui. Quis ferret te voluntariam testem in forum venientem, etiam si venires dictura pro filio? miserrime puer, quamuis periclitor, plus tamen pro te timeo. nimium fraternis insistis vestigijs: itaque iam tibi cum matre nõ conuenit. Quamdiu mater vixit,pater me fuit procuratore contentus. Non facile fit parricidium. Vis scire quantum natura possit? etiam infans pro patre loquitur. [*Triarij*. Viuo patre adultera, moriente conscia, mortuo testis. Aliquis vno teste contentus est?dabo populum.obijcit priuigno parricidium,filio mendacium. intrat procurator qua solebat.Dic puer,quis patrem tuum occiderit.dic audaciter.eundem nominas,quem populus. non placet sceleri.prorsus adulteri tempus.habui patrem tam bonum, vt cum vxore habere vellet, tamen me nouercam habere noluerit.Quo mihi lumen?tantum admissuro nefas optanda nox est.Quid,inquit,an te peccauit?dissimile est.memento enim de homicida quaeri.potest tirocinium esse homicidium, parricidium non potest.Lumen attulisti vt discerneres. erat illic quam leuiter vulnerare deberes. Videmus adactum in praecordia gladium.sic ego nouercam vulnerassem?frater,quaero an videris procuratorem proxima nocte,nihil de prioribus quaero. [*Vibij Galli*.Ego taceam de adulterio,quod persequitur etiam populus?ego taceam de parricidio,quod persequitur etiam puer?Testor vos Iudices.saluum patrem reliqui.O magnam in contrarium saeculi nostri peruersitatem: inuentus est qui patrem posset occidere, & nouercam non posset.Etiam si quis occidere patrem non potest,nouercam potest. [*Sepullij Bassi*. Dũ perfodio parietem,aliquis sentiet. Cuius vis leuissimum somnum: pueri, an senis, an mediae aetatis? Pueri?frater sentiet.senis?pater.mediae aetatis?nouerca. Quaererem quàm sordida domo natus essem,si vllam habuissem:nunc inquisitionem nostram humilitate effugit.Non miror si nescis, quàm difficile sit patrem occidere,cum incertum habeas patrem. [*Albucij Sili*. Quaero à te mulier, an filio tuo credendum putes.Liceat mihi nutrire puerum,nec cum matre illi, nec cum tutore conueniat. Tres in cubiculo

ſunt. patrem occidis, puerum contemnis, adulteram non times. ſinguli ſe ſerui libertique offerebant. puer ſtabat ante omnes: percuſſor latebat poſt adulteram. Quid antè peccaui? cuius vxorem corrupi? quod ſi feciſſem, hominem occidere poſſem: patrem non poſſem. bonos habeo teſtes. timet hunc in aliena poteſtate. Aſpice corpus patris, quàm grauis plaga, quàm altè adactus eſt gladius. ſic ego nouercam percuſsiſſem? [*Caeſtij Pij*. Adulterũ te eſſe, non vnum teſtẽ dabo, non corrupiſti: dabo multos: dabo etiã pueros. Patrem tam grauiter percuſſi, quàm debui nouercam. Nouercam ne ſic quidem, quemadmodũ patrem. [*Iulij Baßi*. Tibi fuit neceſſarium lumen, ne eam occideres, propter quam occidebas. mihi ſuper uacuum erat, ne inſtrumento parricidij detegerem parricidium. Si rerum natura pateretur, obliuiſcendum mihi erat patris, dum occiderem. Maiore licentia, quæ non videmus, agimus: & quamuis non minor ſit atrocitas facinoris, formido minor eſt. Si patrem occidi, totus mihi lectus purgandus eſt, cui partam? non habeo, non poſſum gloriari vltione patris. frater illam meus occupauit. [*Blandi*. Quàm difficile eſt filio, patrem vulnerare. quàm facile priuigno, nouercam occidere. [*Varij Gemini*. Patrem, inquit, occidiſti. Teſtor vos Iudices, nihil leuiter hæ manus faciunt: vtrum non habui poteſtatem? atqui vulnerata es. quid? nolui te occidere? atqui vulnerata es: leuiter vulnerata es. quàm diligenter ſeruata es. Tu teſtimonium dic, & oſtende vulnus. percuſſor ille quàm timuit, ne occideret. [*Porcij Latronis*. Quare lumen affero? fortius parricidium faciam, ſi non videro patrem. Occidere aliquis patrem, antequam nouercam, poteſt: nouercam ne poſt patrem quidem poteſt? [*Triarij*. Aliquis parricidio putas manus ſeruat, & inde incipit quò peruenire difficile eſt?

DIVISIO. Has controuerſias, quæ & accuſationem habent non eodem ordine omnes declamauerunt. quidam fuerunt, qui ante defenderent quàm accuſarent: ex quibus *Latro* fuit. [*Fuſcus Arellius*: Debet, inquit, reus in epilogo deſinere. optimè autem epilogum contexit defenſioni: & homines magis defendenti quàm accuſanti fauent. Vltima ſit pars, quae iudicem fauentem poſſit admittere. Quidam permiſcuerunt accuſationem ac defenſionem, vt per comparationem duorum reorum irent, & crimen ſimul repuliſſent, ſtatim transferrent: ex quibus fuit *Cæſtius*. Hoc non ſemper expedit. vtrique qui imbecilliorem partem habent: non eſt vtile, cominus congredi: facilius latent, quae non comparantur. In hac controuerſia duo vel tres rei: nouerca enim procuratori coniungitur. Itaque à filij parte vtique aiebat prius accuſandum: quia vnum debebat crimen defendere, duo obiicere, & adulterii & caedis: ſi qua ſunt ex vtraque parte difficilia, non colorem, ſed argumentationem deſiderant. itaque ne modum excedam, praeteribo. Circa vulnus nouercae quidam bellas res dixerunt, quidam ineptas: immo multi ineptas, Prius illa quae belle dicta ſunt, referam. [*Fuſcus*. Vt diſtricta leui vulnere eſt cutis. non credas factum manu priuigni, credas amatoris. [*Paßienus* ait: Sed leuiter te vulnerauit dextera illa, cui nec paries obſtitit, nec pater. [*Varius Geminus* dixit: Da ferrum teſti meo. fortius feriet. [*Cæſtius* dixit, cum deſcripſiſſet quàm leue vulnus eſſet: Nocueras, inquit, mihi, ſi amicae meae nocere potuiſſes. [*Niger Brutidius* quotidiano verbo ſatis ſignificanter vſus eſt: Riualem, inquit, occidit, amicam ſauciauit. [*Hiſpo Romanus* eiuſdem generis rem dixit: Oſtende nouerca, oſtende id quod amator tuus vellicauit. [*Baſſus Sepullius* dixit: Maritum occidit, adulteram ſtrinxit. Ex illis qui res ineptas dixerant, primus ibi ante omnes *Muſa* veſter: qui cùm vulnus nouercae deſcripſiſſet, adiecit: At hercules pater meus tanquam paries perfoſſus eſt. *Murrhedius* patrocinium putat eſſe, quod cauſae ſuae ſanguinem miſit. [*Nepos Licinius* ait: Non eſt iſtud vulnus, ſed ludentis adulteri morſus. [*Senianus* ex illa ſtultorum nota ſententiam protulit. Non vulnerauit, inquit, nouercam, ſed viri ſui ſanguine aſperſit. cum illic vulnerata ponatur. [*Vinicius*, exactiſſimi vir ingenij, qui nec dicere res ineptas, nec ferre poterat, ſolebat hanc ſententiam Seniani deridere, & ſimilem illi referre in oratione dictam Montani Votieni. *Senianus* in hac eadem controuerſia dixerat: Nihil puero eſt teſte certius, vtique quinquenni. Nam & ad eos peruenit annos, vt intelligat: & nondum ad eos, quibus fingat. Et haec definitio, inquit, ridicula eſt, nihil eſſe puero teſte certius, vtique quinquenni: puta nec, ſi quadrimus, puer teſtis eſt, nec ſi ſex annorum. Illud venuſtiſſimè adiiciebat: Putes, inquit, aliquid agi. omnia in hac ſententia circumſpecti hominis ſunt, finitio, exceptio. Nihil eſt autem inamabilius, quàm diligens ſtultitia. *Montani Votieni* ſententiam huic aiebat eſſe ſimilem, & deridebat. Acre omnino & experrectum eſt animal, canis vtique cathenarius. [*Paratus* autem non erat aequus ipſi Montano. accuſauerat illum apud Caeſarem à colonia Narbonenſi rogatus. at Montanus adeo toto animo ſcholaſticus erat, vt eodem die quo accuſatus eſt à Vinicio decertauerit. in Vinicii actionem ſententias ſuas referebat. [Eleganter illud dixit *Surdinus*: Rogo nunquid putas illum alteram partem declamaſſe? Grauis ſcholaſticos morbus inuaſit. exempla cum dixerunt, volunt & illa ad aliquod controuerſiae thema redigere. Hoc vt aliquando faciendum eſt, cum res patitur, ita ineptiſſimum eſt luctari cum materia, & longe arceſſere, ſic quomodo fecit in hac controuerſia Muſa, qui cum diceret pro filio locum de indulgentia liberorum in parentes, venit ad filium Crœſi, & ait: Mutus in periculo patris naturalia vocis impedimenta rupit, qui plus quàm quinquennio tacuerat. quia quinquennis puer ponitur, putauit vbicunque nominatum eſſet quinquennium, ſententiam fieri: quia Latroni bene ceſſerat: qui cum diluiſſet vulnus exiguum, dixit: Aſpicite iſtam vix apparentem cicatricem: rogo vos, non potetis puerulum feciſſe, & ne puerulum quidem quinquennem? [*Gallus Vibius* improbam dixit ſententiam, cum caedem deſcriberet. Occidit, inquit, maritum, nouercam laeſit, puero pepercit. etiam hunc potabat ſuum. Valde enim puero Caeſtius aiebat parcẽdum. Itaque dixit, cum laudaret eius

teſti-

testimonium: Procuratore natus es. [*Hermagoras* hunc sensum decentius posuit. † *Blandi* sententia laudabatur, cùm descripsisset à puero demonstratum procuratorem. O digitum multa significantem. [*Euctemon* dixit: †

MVRRHEDIVS Mimico genere fatuam sententiam dixit, cùm dixisset nouercam disputare contra filij sui testimonium: Facit, inquit, quod solet. pro amatore sanguini suo non parcit. *Nicocrates Lacon* aridus, & exsuccus declamator dixit: †

HERMAGORAS cum miserabilem dixisset pueri condicionem esse, qui infestis nouercae & procuratori redderetur, dixit iam procuratorem clamare. †

Dementiæ accusatur, qui seruo filiam iunxit. Controuersia VI.

THEMA. Tyrannus permisit seruis, dominas suas rapere: Profugerunt principes ciuitatis. Inter eos, qui filium & filiam habebat, profectus est peregre cum omnes serui dominas suas vitiassent, seruus eius virginem seruauit. occiso tyranno reuersi sunt principes, in crucem seruos sustulerunt. Ille manumisit, & filiam collocauit. accusatur dementiæ.

CONTRA patrem. [Argentarij. Haberemus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater. habe hunc illi honorem: fac dotalem: sine dominam custodiat. Sanum putatis esse, qui mauult tyrannũ imitari quàm seruum? pater noster honestis parentibus natus, qui enim aliter condicionem matris nostrae habere potuisset, si tantum ingenuus fuisset? [*Caestij Pij*. Soror, opto tibi perpetuam sterilitatem. cum dicerem, Manumittamus seruum: aiebat. Expectemus sororias nuptias. Ergo tibi soror, vt honestos habeas liberos, adulterandum est? Fecit se similem tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis. Plus seruo dominus permisit, quàm tyrannus. Qui facit has nuptias, insanus est, aut tyrannus. Quis hoc potest credere, optandum filiæ fuisse, ne finiretur tyrãnis, ne rediret pater? Si interrogauero patrem, quod grauissimum in tyrannide fuerit scelus: si sanus est, respondebit, Quòd dominae seruis collocatae sunt. [*Fuluij Sparsi*. Eligitur maritus, quem sanus pater dotalem dedisset gener inus ipsis nuptiis crucem meruit. Egregium generum cui nihil est gloriosius, quam quòd inter cruciarios non est. Grauissima quoq; ipsi seruo facta est iniuria. dominam suam non licuit illi seruare virginem. [*Blandi*. Fecit etiam seruo iniuriam, cum detraxit abstinentiae gloriam: nuptiis suis manumissus est. O matrimonium omni adulterio turpius. [*Iulij Bassi*. Liberata Rep. quòd me tristem vidistis, nolite mirari. nobis etiamnum viuit tyrannus. Virginitatem quam sub tyranno seruauerat, perdidit sub patre. Dic furcifer, cui sororem meã virginem seruasti? dic, si placet, Mihi. Non vitiauit, inquit, cum liceret illi. Ita ne dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? ex cella suæ dominæ migrabit in cubiculum, vel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam. [*Cornelij Hispani*. Melioris condicionis sunt vitiatae quàm virgo: illis mutare nuptias contigit. Quare tyrannicida praemium accepisti? etiamnum aliqua ex edicto tyranni nupta est. qui edictum tyranni fugerat, redit cum edicto. Dementia hoc patris factum est, ne tyrannum accusare posset. Quod ille, inquit, filiam meam virginem alteri seruauit, nunc maritus est: qui sub tyranno quoque nihil aliud potuit quàm raptor esse: is qui dotalis destinatus erat, custos relictus est. propositum est edictum, quod ne ferremus, fugimus. nihil per totum publicae seruitutis spacium indignius visum est, nihil diis hominibusque minus ferendum. itaque tyrannus post hoc occisus est. desponsa est puella: omnia ex edicto tyranni facta sunt. [*Albucij Sili*. Egregius gener, cuius hæc una gloria est, quòd comparatus cruciariis frugalior est: melius seruus custodiuit dominam, quàm pater filiam. Suam collocauit, quemadmodum iratus tyrannus alienas. Inimici tibi nepotes precantur. cum sanus pater fuit, ne has videret nuptias, fugit. Parum putatis magnum argumentum dementiae, quòd egit tyrannum in mortem, patres in exilium, seruos in crucem? quomodo qui sic fugis, sic collocas? Honestius exul es, quàm socer. Si voles inuenire generi tui propinquos, ad crucem eundum est. *Arellij Fusci* patris. Ex seruo gener, & ex domina vxor, ex domino socer est factus. quis has nuptias non tyranni putet? patrem tyranni criminibus accuso, tyrannum patris. quid de tyranno loquor? patris similis est. Quid de patre non querar? tyranno similis est. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas: id in filia tua coegisti, quod tyrannus tantum permiserat. Nunc nobis pater, si sanus es, exulandum est. quid enim miserius accidere potest, quàm is status in libertate, quem ceteri vix ferunt in seruitute? fugimus, ne seruiremus: felicitatem nostram in calamitatem conuertit. Aliquanto enim fuit satius, cum ceteris contumeliam ferre, quàm liberatis omnibus, solos in tyrannidem reiici. Seruo libertatem dedit, filiae seruitutem: seruo filiam dedit, innocentiam abstulit. Nescio quid sibi velit, quòd serui meritum laudat. Tyrannum enim laudare debebat. Seruus non stultus, tergum, & caput suum deliciis præsentibus praetulit. Si dicit se timuisse tantùm, laudabo, & hãc illi etiam nunc optabo mentem. Ceterae honestos inuenerunt seruos: haec talem habet, quales illae in tyrannide habuerunt. Soror mea ancillulae pellex est, sed vt domina nuberet, conseruula de cellula exacta est. Nullum in tyrãno maius scelus fuit, quàm quod tibi libuit imitari. O te soror miseram. quod ista non sub tyranno passa es: iam enim pati desisses. Hoc tu putas praemium esse, quia dominam non violauit? violet, quantum volet. Iste vero, vt dicis, iniuriam tibi fecit: qui affinitatem tuam moratus est. Si non cessasset, tam fortasse ex illo nepotes haberemus. habeamus generum, si possumus, parem: sin minus, non erubescendum: cui cognatus sit aliquis, cui sacra aliqua & penetralia, in quae deducatur vxor: quem

quem adiungamus ad domum,non quem ex censu deleamus. [*Porcij Latronis.* Qui omnia toleramus, hos fugimus. Vocat seruum:& quia crucem non meruerat,mereri iubet. Itane furcifer tu potuisti dominam complecti?putasti autem te per tyrannum victurum,aut semper futurum patrem? felicissimi videbuntur,quibus contigerit raptus tyrannus. Ita sine dubio beneficium dedit, qui custodiuit dominam à stupro,se à cruce. Cùm infelici face ad dotalem suum noua nupta deduceretur, si qua fides est,exhorrui; quasi repositum esset edictum. Cogitabam,quem sorori virum eligerem. simpliciter fatebor,fastidiebã iam eas condiciones, quae ante profectionem fuerant. aiebam, Illo tempore & aliae virgines erant. Non vitiauit, inquit, sub tyrannide. O nos felices, si ne nunc quidem. [*Triarius*. Age, hoc non est praemium, vnum spectare omnium cruces? Certum habeo, si habuisset tyrannus filiam, non scripsisset edictum. Indicit festum diem, aperiri iubet maiorum imagines, cum maxime tegendae sunt. [*Varij Gemini*. Eadẽ hora & libertum fecit, & generum. hoc fecit quod tyrannus non cogit, nisi cum irascitur: seruus ne tunc quidem facit cum cogitur. Generum habes, qualem? vt illi laudationem suam reddam, nempe frugi seruum. seruis tuis paritura fratres. Quantum ad expositionem rerum pertinet, sunt quidem acerba tyrannidis mala, tamen tristiora exponam, quae post tyrannidem gesta sunt. non dubitabam quin esset tyrannicidae nuptura. si sub tyranno vitiata esset, haberemus. Hoc non tibi vni accidit. nondum tyrannum occisum puto, etiamnum tyrannicas nuptias video. [*Marylli*. Nunc sciam, an meritò libertatem acceperis, si liber non merueris crucem. hoc quod obiicio, qui in pluribus fecit, occisus est. [*L. Vinicij*. Nunc in domo nostra matrimonium est: cuius me puderet, etiam si raptus esset. Quàm miseros putatis Iudices esse eos, quibus quidem duo quae miserrima fuerunt, optanda sunt, tyrannus & raptor. Vna generi tui commendatio est, quòd se aliquando ista puella putauit indignum. [*Vallij Syriaci*. In eadem condicione Iudices sumus, vt consolari debeamus sororem, quòd aut rapta non sit, aut nupserit. & tamẽ quid ille meruit, quandiu per dominum licuit, innocentissimus seruus? [*Sepullij Bassi*. Nuptias clausa domo fecimus. in contubernium serui domina deducta est: ita iste dexteram sororis meae, nisi dum manumittitur, non contigit. [*Pollionis Asinij*. Inter nuptiales fescenninos in crucem generi nostri iocabantur. Miserrimum egisse me diem memini, quo seruire coepit resp. Miserrimum diem egisse memini, quo in exilium fugimus. Inter hos dies sororis nuptias numero. Miserrima soror, fortasse vernularum tuorum nouerca es. Pater, volo ducere vxorem: dic quam mihi ex ancillis despondeas. [Contrà. *Albucij Silij*. Seruauit dominam. si quis tyranno indicasset, solus in cruce pependisset.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An etiam si non debuit filiam sic collocare, damnari tamen ob hoc non possit dementiae. Licet, inquit, mihi filiam meam cui velim collocare. isto modo & repudium remisero genero. Accusor. Male collocasti filiam: & multi alij. Quid tibi videntur hi, qui abdicant filias suas? auari. sed mala causa est: nec ob hoc damnabor. Tu patrem debes dementem accusare, non sanum regere. Ego istud an sine ratione fecerim, videbimus: satis est, si sana mente feci. Deinde, An sic filiam collocare debuerit. Hoc in haec diuisit, An etiam si meruit seruus, non tamen sic illi referenda fuerit gratia. Deinde, An bene meruerit. De facto serui primùm disputauit, dein de animo. factũ quale. Non dominam constuprauit. Auge beneficia: nec dominum occidit, nec adultero dominam venundedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Et tyrannus permisit dominam rapere, non coegit. De hoc beneficio non est quòd laudes seruum: alioquin iniuriam fecit, si non subducta est iniuriae, sed reseruata: tunc tamen solatium fuisset, cum multis pati. Denique quod aliae in tyrannide passae sunt, haec in libertate: ceterae absentibus suis, haec praesentibus. In aliis stuprum vocabatur, in hac matrimonium: in aliis finis expectabatur iniuriae, in hac nullus. Denique illarum stupratores suffixi sunt, huius manumissus. Deinde de animo serui.

COLOR. Latro colorem à parte filij, quare non vitiasset seruus, hunc fecit: timuisse illum supplicium, sciisse futurum, vt liberata Rep. omnes, poenas, qui contaminassent dominas suas, darent: & aduentare iam tempus vltimum tyrannidis videbatur, cum ad summam esset perducta rabiem: quae nunquam nisi ex desperatione fit. Itaque cum videret, inquit, suffigi cruci seruos, clamabat: Hoc ego futurum sciebam. [In vltima oratione *Latro* dixit: Serui quoque nomine tecum queri possum: quem qui frugi fuerat, nequam fecisti. [*Albucius* hoc colore vsus est: Immatura etiamnum puella, nec adhuc iniuriae idonea, & ideo illam non abduximus, quia aetatis beneficio tyrannidem sentire non poterat. [*Caestius* dixit: Ego planè non sum detracturus seruo suã laudem. habuit bonam mentẽ: sperauit posse fieri, vt si virginem seruasset, nuptiis dominae manumitteretur. [*Varius Geminus* ait: Fortassis amicam habebat. hac delectatus abstinuit. nam quidam virginum concubitum refugiunt. fortasse sciuit illam non esse passuram, & illud quod nequã quoque seruos interdum frugi facit, malam fortunã timuit. & hanc sententiam quae valde circumlata est, adiecit: An etiam furcifer auderet cum domina concumbere, nisi illi pater permisisset? & illud dixit: Ad hoc pater ab exilio redibas? In exilium ergo quid fugimus? [*Buteo* voluit videri reuera mente lapsum patrem, & in narratione hoc dixit: Quàm maestus venit domum ab edicto tyranni. quantum in sinu filiae fleuit. puto illo tempore mentem esse concussam. [*Varius Geminus* dixit de abstinentia: Sic contaminare dominam suam, & trahere in cellam non est ausus. nisi fortè hoc modo mauis narrem, Iam tunc sperare sororis nuptias coeperat. [A parte patris magis defensione opus esse dicebat Latro, quàm colore. Varius Geminus factum ipsum defendit, magnos viros fecisse, vt libertinas vxores ducerent. M. Cato, inquit, coloni sui filiam duxit vxorem. Sed ingenuam. Respondeam:

deam: Sed Cato, plus intereſt inter te & Catonem, quàm inter libertum & colonum. Quàm multa bona haberet ſubiectus, & obſequens maritus. Non petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Filiam meam ſemper domi habeo: quam eo magis deſidero, quòd habeo. Deinde fide factum liberti laudauit. Albucius & Phaneus dixit, neminem natum liberum eſſe, neminē ſeruum: hæc poſtea nomina ſingulis impoſuiſſe fortunam. Denique, inquit, ſcis & nos nuper ſeruos fuiſſe. Retulit Seruium regem. *Silo Pompeius* hoc colore vſus dixit: Exhauſtum tyrannidis iniuriis patrimonium: non habuiſſe ſe dotem quam daret. [*Argentarius* voluit videri puella volente ſe feciſſe. Vita eſt, inquit, indulgere illi: certè debuit. [*Caius Sabinus* hoc colore vſus eſt, vt inquantum poſſet dignitatem ſuam deſtrueret, & humilitatem confiteretur: Et ideo, inquit, facilius potuit. Non vitiauit, quia nemo in ✠ domum noſtram oculos dirigebat: & fueram, inquit, facere cui collocarem: quærendus mihi erat gener aliquis libertinus. quid ergo? alieno potius liberto? hunc iam noui. ſcio cuius affectus in nos ſit. ſi moriar, ſcio me meam filiam apud hunc tutorem relicturum. Et hanc ſententiam adiecit, quae valde excepta eſt: Eum non contempſi generum, qui tyrannum contempſerat. *Actius Poſtumus* hoc colore vſus eſt: Nihil eſt, inquit, inuidia periculoſius. hanc ſapientes viri veluti peſtiferam vitandam eſſe præcipiūt. ✠ hanc ita vincens inuidiam eram. Hic nunc nobis obiicit fortunam liberorum noſtrorum. oderant filiam meam feminae, me patres quaſi publici mali ſegregem exprobratorem: quo vno modo honeſtè potui, feci filiam meam ceteris ſimilem. fortuna mea publicae partis detracta omnis inuidia eſt: filiam nō habeo honeſtiorem quàm vos, ſeruum frugaliorem habui quàm vos. [*Hiſpo Romanus* dixerat: Maritum autem ego iſtum vocem, raptorem ferocinum. verbum hoc quaſi amputanti, quod non erat vſurpatū, quibuſdam diſplicebat. eiuſdem verbi explicatione, vt extra reprehenſionem eſſet, vſus eſt, cùm diceret, nondum eſſe conſummatam aduerſus ſeruos publicam vindictam: Etiam nunc in domo noſtra reſiduus ✠ raptor eſt. [*Saturninus Fuſcus*, qui volens vel condemnauit, maius nomen in foro quàm in declamationibus habuit: ſolebat tamen tam honeſtè declamare, vt ſcires illum huic materiae non minus idoneum eſſe, ſed minus familiarem. Is in hac controuerſia cum L. Lamiae filio declamaret, dixit ſententiam.†

Ex tabellis emptionis multi ſententiam trahere tentauerunt. *Albucius* dixit: Profer mihi tabellas. quid hoc eſt? generum ſocer manci pio accepit. [*Triarius* dixit: Fugitiuum, erronem non eſſe: Ita, ſi malum auctorem habemus, gener noſter non fugitiuus eſt. [*Blandus* dixit: Relegamus auctoritatis tabellas, furtis noxaq; ſolutus: haec generi noſtri laudatio eſt? [*Gallio* dixit: Furtis noxaque ſolutus eſt. [*Sparſus* dixit: Oſtēde tabellas. quid nobis cū iſto genero? prior dominus promiſit, fugitiuū non eſſe. Gratulor vobis poſteri, patrem fugitiuum non habebitis. [*Varius Geminus* dixit: Erronem non eſſe: adiicio, fugitiuum non eſſe: adiicio, furtis noxaque ſolutum. nunquid de generi tui nobilitate detraxi? [*Pollio* aiebat ridere ſe, quòd declamatores decreuiſſent hunc vtique emptitium eſſe: Mirari vos puto, quòd in hac controuerſia omnes declamatores mentis ſuae fuerint. [*Nepos Mamilius* cùm hortaretur libertum ad repudium ſororis, dixit: Refer nobis gratiam, & tu ſororem meam manumitte. [*Nepos Licinius* illi nō ceſſit. dixit enim: Sub illa ſubſellia tranſite ſerui, tranſite liberti, empta cognatio. & cum illum ſenſum elegantem, & ab omnibus iactatum, ſubripuiſſet: Soror, opto tibi ſterilitatem. adiecit: Nec eſt quòd mireris me timere partum tuum: audio ſic naſci tyrannos.

Cauete proditionem. Controuerſia VII.

LEX. Proditionis ſit actio. *Thema.* Pater & filius imperium petierunt. Praelatus eſt patri filius. Bellum commiſit cum hoſte: captus eſt. miſſi ſunt decem legati ad redimendum imperatorem. euntibus illis occurrit pater cum auro: dixit filium ſuum crucifixum eſſe, & ſe aurum ad redemptionem tuliſſe. illi peruenerunt ad crucifixum imperatorem. quibus ille dixit: Cauete proditionem. Accuſatur pater proditionis.

CONTRA patrem. [Albucij Sili. Quid deſideratis vltrà? imperator ſupplicium tulit, proditor pretium. triſtiorem iſtum vidimus, cum filius imperator renuntiatus eſt, quàm cum captus. Redde rationem, quemadmodum redieris tutus, ſenex, ſolus, cum auro: cum etiam imperatores capiantur. Imperator adoleſcens renuntiatus eſt omnibus laetis, praeter patrem. [*Caeſtij Pij*. Plus accepit auri, quàm quod poſſet abſcondi. nolite mirari. & imperatorem, & filium vendiderat. Cauete proditionem. iam comitiis cauimus. Abſtuliſſent tibi aurum hoſtes, niſi dediſſent. Cum de redemptione ageretur, omnes in curia fuerunt, praeter competitorem. Indicium fuit, morientis breue, filij verecundum. [*Blandi*. Quomodo te dimiſerunt? ſi nihil aliud, & ducem genuiſti, & tu eſſe voluiſti. Si non decreueramus, conſiliū noſtrum expectari debuit: ſi decreueramus, officium. [*Arellij Fuſci* patris. Vnde tam graues paterni ſinus? nunquid oſſa filij reportant? expectat videlicet iudicia veſtra reus: tanquam neſciat, quid de illo ſen tiatis. Non tu ſemel apud hoſtem fuiſti, ſed nos ſemel legatos miſimus. Imperator non audet nominare te, tanquam patrem. [*Iunij Gallionis*. Fuit adoleſcens optimus, verecundiſſimus: qui patri ſuo ceſſiſſet, ſi ſalua pietate potuiſſet. Iterum vobis inter patrem & filium iudicandum eſt. Candidatus proceſſit cōtra patrem. ſi ſilentium eius intelligere ſciſſetis, & tunc vobis verecundè indicauerat. Habebas apud hoſtes auctoritatem: apparebat te Reip. iraſci. Legati noſtri aurum ferebant: pater auferebat. Dixeras illos ſero

los sero venturos nonne peruenerunt? sero imperatorem nostrum conuenerunt. Imperator istum accusat, nos subscribimus. hoc fuit imperatoris nostri testamentum. Obiice, inquit, aliqua anteactae vitae crimina. non possum. Verecundum competitorem habuisti. multum tacebat. quod possum tibi maius crimen obiicere? filius tibi tuus credi Rempublicam noluit. Non est quod dicas, Quem misi ad hostes: tanquã ipse ire non posses: cur tam citò reuerteris? Diutius nos cõtra filiũ rogasti, quàm pro filio hostẽ. Num immobilis stetisti? num illi quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam citò recedis? etiamnũ viuit, etiãnum loquitur. recessurus interroga, si quid velit mandare. voce proditionẽ coarguit, silentio proditorẽ. Intelligo quanto periculo istum offendam. quemadmodum enim iste accusationem vindicauit? cruce. Omnibus argumentis premitur. dabo qui viderint, dabo qui audierint: dabo aurum, dabo testem: & ne quid de dignitate dubitari possit, imperatorem. De hoc vtrum volet, dicat: inimicus est, hunc indicauit. Aurum tantum habuerat, vt appareret etiam non quaerentibus: tantum suspectus erat, vt quemuis potius quàm vos admoneret. Proditionem cauete. Optimus adolescens, optimus imperator, qui Reip. curam agere ne in cruce quidem desiit. Dignum te nõ putauit filius, cui diceret: Caue proditionem. [*Varij Gemini*. Nolite omnia expectare ab accusatore, & occupato & verecundo. rem intelligite. crimina audistis: quaeritis anteactae vitae crimina? non habet: nihil vnquam tibi filius obiicere voluit. Tam citò lassatae preces tuae sunt, quid faciet miser? Nec imperator potest tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. [*Porcij Latronis*. Quid abitis? itaque iam peruenit vsque ad crucem. Vereor ne tam sero caueamus, quàm imperator noster: qui non ante intellexit proditionem, quàm proditus est: nec vnquam praesentius periculum fuit. Respublica sine imperatore est, proditor sine custode. Quid est quare tibi hostes pepercerint? Et imperatoris nostri pater es, & aurũ habes, & legatus non es. Si tibi dicam, expecta dum legati mittuntur: filius tibi publicè remittetur. dices: Paternus affectus non sustinet moram: rapit me desiderium filij: etiam si redimere viuum non potero, mortuum redimam. Nunquam tam durus hostis fuit, vt paternis lacrimis non flecteretur. Vt ignoscam tibi, quòd tam cito isti: obiiciam, quòd iam cito redisti. dic quid dixerit tibi? an nihil cum patre loqui voluit? Cauete proditionem. hoc dixit: Videte ne quis nocte insciis custodibus exeat, ne quis Rep. ignorante ad hostem perueniat: ne quis ex hostium castris grauis auro reuertatur. Nihil deest indicio. Si quid de proditione quaeritis, imperator vobis dicet: si quid de proditore, legati.

PAR Saltera. [Arellij Fusci patris. Quantũ est pretium, quo vendo, vt filiũ pater spectem in cruce, filius patrem de cruce: tanti & imperatorem & parricidium vendidi. Gratulabantur omnes repulso magis quàm designato nimis ambitiosè. Nunc paenitet. & filium & patriam vendidit: tam exiguum auri accepit, vt vnus senex portare posset.

DIVISIO. In hac controuersia, etiam si coniecturalis est, habetq. quasi certum tritumque iter: fuit tamen aliqua inter declamantes dissensio. *Latro* semper contrahebat, & quicquid poterat citò relinquere, praeteribat. Itaque & quaestionum numerum minuebat, & locos nunquam attrahebat: illos quoque quos occupauerat, non diu dicebat, sed valenter. Hoc erat itaque praeceptum eius, quaedam declamatorem tanquam praetorem facere debere, minuendae litis causa. quod in hac controuersia fecit: non enim curauit dicere, nullam esse factam proditionem, sed se proditorem non esse. Et suspectus, inquit, iudici est, qui plus quam se defendit: & nolo cum filij voce pugnare, vt imperatorem & filium mentitum dicam: praesertim cum odium aduersus filium obiiciatur patri. [*Albucius* in duas parteis declamationem diuisit. primum negauit illam esse proditionem: deinde vt esset, ad se non pertinere.

COLOR. Colorem contra patrem *Silo Pompeius* hunc introduxit, odio illum Reipub. a qua repulsus erat, fecisse, & odio ipsius filij quem oderat: & quia competiuerit, & quia vicerit. [*Varius Geminus* dixit statim petisse patrem hoc proposito imperium, vt proderet hominem auarum & lucro inhiantem: & quia noti mores eius erant, victum ab eo competitore à quo vinci fas non erat, nisi hominem turpissimum. Ante comitia, inquit, paratus erat & pecuniam accipere, & filium prodere: post comitia paratus erat pecuniam dare, vt filium perderet. Vt captus est dux: aiebamus, inquit, Non potest hoc sine proditione fieri. excusauimus nos imperatori. diximus perseuerasse ad redemptionem, quamuis deterruisset pater. Hoc loco ille respondit: Cauete proditionem. [*Blandus* dixit, aegrè ferentem pudorem repulsae, voluisse occidi filium, vt in eius locum substitueretur ipse. [*Hispo Romanus*. Vltionem, inquit, suam hosti vendidit. tam facilè, inquit, exiit, nocte peruenit ad hostes, rediit: vt scires illum non tunc primùm fecisse. [*Argentarius* dixit: Perfer ad senatum mandata filij tui. necesse est tibi multa dixerit. legatis quoque aliqua mandauit. fortasse proditoris nomen patri dixit. Indica nobis. Nihil, inquit, dixit mihi. Sublata omnis quaestio est. Quaeritis, quẽ dixerit? videte, cui nihil dixerit. [Pro patre de comitiis hic color *Latronis* fuit. Ne quis filium meum vinceret, timui: itaque professus sum, vt auctoritate mea deterrerem futuros competitores: deinde ipse filio meo cessi. [*Albucius* hoc colore vsus est: Aiebat, inquit, talem imperatorem fieri debere, qualis Scipio fuisset: talem senem, qualis Maximus fuit: senem nihil temerè facturum. vtriusque populo copiam feci. [*Caestius* hoc colore vsus est: Noueram vitia filij mei: sciebam esse acrem adolescentem, fortem, sed inconsideratum, temerarium. Itaque petij imperium Reip. causa filij mei, quem idoneum ad tantum sustinendum onus nõ putabam. [*Fuscus Arellius* dixit, in hoc se competisse, vt hostium animi frangerentur, cum audissent posse Rempublicã vel in vna domo duos eligere. [*Hispo Romanus* simpliciter putauit agendum. Inepti, inquit, hi colores sunt.

compo-

componantur competitores.hoc itaque egit colore,vt quereretur,de exitu comitiorum adolescentulos omnes conspicatum,quasi de aetatis comparatione ageretur : facile itaque victum senem non ambientē. De me, inquit, queri non potestis: clamaui, Non est vobis vtilis huius aetatis imperator. Mansit itaque illi & post comitia eadem contumacia: nihil referebat ad patrem, nihil communicabat : itaque captus est. & cum descripsisset quàm imperitè disposuisset aciem, quemadmodum inexploratis locorum insidiis oppressa eius temeritas esset, adiecit:Hoc erat quod vobis clamabam, Ducem senem eligite. [*Otho Iunius* pater:Praesagiis quibusdam, & insomniis hanc fortunam praenuntiantibus agnita re, comperisse dixit.erat autem ea somniatoribus totus.vbicunque illum defecerat color,somniū narrabat. [De eo quòd inscio senatu egressus est. *Latro* sic colorauit, amentem & attonitum protinus percurrisse. [*Albucius* hoc colore vsus est: Semper de duce citò constitui. longum erat expectare:ad summam festinaui, nec occurri. [*Varius Geminus* dixit:Maluisse solum ire.hostes enim auctoritate legatorum non moueri, ad lacrimas patrum saepe flecti. [*Silo Pompeius* ait: Putaui vtilius esse, priuata illum pecunia redimi. minoris enim posse aestimari, quàm si tanquam imperator redimeretur. [*Argentarius* ait: Nihil tam iniquum erat,quàm legatos ad redemptionem mitti. nunquam enim reddidissent, quem sic desiderari publicè iudicassent. Itaque praecurri rogaturus,& hoc dicturus:Exercitus contemnit illum, Reip. relinquit. [*Blandus* ait: Cogitanti mihi quid facerem, contentusne essem paternis lacrimis, an comitatu publico preces meas adiuuarem:tandem venit in mentem, Troianum regem ad redemptionem filij sine legatis isse, & cum auro. [*Sepullius Bassus* ait, non expectasse se exitum,quia putauerit futuros qui redimendum negarent,quod factum apud Romanos saepius erat:itaque antè se voluisse redimere, quā posset aliquid de non redimendo constitui. [*Caestius* dixit:Non quaesiui secretos tramites,& occultum iter: proditor scilicet eadem via veni,qua legati. [De voce filij, colorem *Albucius* hunc fecit : Pudebat illum, inquit, quòd captus erat, quaerebat aliquod fortunae suae patrocinium:noluit videri non culpa sua,sed proditione hoc sibi accidisse: itaque nomen adiicere non potuit. [*Fuscus Arellius* dixit, alienatum iam suppliciis animum & errantem has voces effudisse sine argumentis,sine reo. [*Varius Geminus* omnia complexus est:Potest,inquit, propter hoc, potest propter illud:ego vobis idem suadeo, Cauete proditionem. hoc si cauere vultis, imperatores senes facite. Illud & in hac controuersia & in omni vitandum aiebat *Caestius*, quoties aliqua vox poneretur,ne ad illam quasi ad sententiā decurramus. sicut in hac apud Cæstium quidā auditor hoc modo coepit:Vt verbis ducis vestri scilicet,iudices,incipiā, Cauete proditionem.sic finiuit declamationem,vt diceret,In quibus vitam finit imperator, Cauete proditionem.Hoc sententiæ genus *Caestius* ἰχώ vocabat,& dicenti discipulo statim exclamabat †

vt in illa suasoria,in qua deliberat Alexander, an oceanum nauiget:cum exaudita vox esset, Quousque inuicte?ab ipsa uoce quidam coepit declamare,& in hanc desiit. Ait illi Caestius desinenti:†

Et alter, cùm descriptis Alexandri uictoriis,gentibus perdomitis, nouissimè poneret: Quousque inuicte? exclamauit Caestius: Et tu quousque? [*Otho* pater hoc colore usus est pro patre.dixit enim molestū fuisse imperatori,quòd illum suffixum legati intuebantur. itaque vt ab hoc illos spectaculo arceret, & exoneraret verecundiam suam,id dixisse,quo audito festinarent.Itaque dixisse illum,non, Caueant proditionem:sed, Cauete: quasi ipsis legatis esset periculum,ne proderentur.

Mutanda optio raptore conuicto. Controuersia VIII.

LEX. Rapta raptoris aut mortem,aut indotatas nuptias optet. *Thema*. Rapta producta nuptias optauit. Iuuenis raptorem se negauit.Conuictus est.Illa optionem petit. Contradicitur.

CONTRA raptam. [Albucij Sili. Praeterquam quòd in omni discrimine periculosa libertas est,meruit puella vt taceremus: misericors in nos etiam antequam rogaremus, fuit. inhumana libertas est,si vincimus aduersus iudices. Non oportet tibi amplius quàm semel licere optare. omnis nimia potentia saluberrimè breuitate constringitur.qui potest condemnare,possit semel:qui potest occidere,possit semel:aut si qua iteratio recipi potest, in paenitentiam mortis recipienda est. Proponite vobis iam supplicij faciem,carnificem,securim.tamen hoc semel licere,nimium est. exorata sum, conde gladium: irata sum,repeto optionē.& non semel mori satius est?occide iam non vitiatorē,sed virū. [*Porcij Latronis*.Periculosius est negare raptū,quàm commisisse. in hanc perturbationē adolescens perductus erat,vt ignoraret, quid fecisset:non refugiebat tamen puellae nuptias. fauebat tantū sibi, vt innocens duceret. itaq; nihil aliud petit quàm libertatē, vt honestius duceret. Ita apud vos Iudices, tutius est peccare quā erubescere. Dignior poena erat,si id peccasset, quod meminisse posset. Exurge adolescēs,& sine vllo respectu pudoris ad pedes te puellae demitte:accedite & vos amici propinquiq́. & tu mater & pater:quid tu puella?ecquid te horū lacrimæ mouēt?Nō eo,inquit,ad illū magistratū.non dissimulo.metuo te puella,si nusquā rogari vis,nisi vbi occidere potes. Grauius pnnior nunc,cū me peccasse pudet,quā cū peccaui. Quæ post initiū ignoscit,perdit misericordiā.[*Caestij Pij*. Venit ad vos, vestro beneficio terentutus puellae beneficium. optauit nuptias:neque adhuc sciebat, quàm verecundum maritū esset habitura. Raptorē dimisistis: virum occides ? aiebat iudex: Quid habes,quod tā pertinaciter neges?nuptias optat. minus est ergo quod vitiauit,quā quod negauit. [Q.*Haterij*.Nō sum,inquit,optatura mortem, sed volo

 mihi

lem motiẽ optasses.non esset hic raptor iudicatus. Non causa tua illum premit, sed optio. Dũ vnusquisque iudex dicit, quid habet quod tantopere recuset, putat de capite agi: & ipse ait, se velle ducere vxorẽ, sed timulum recusare. Nempe victus ducet vxorem. Non est solicite de eo iudicandum, cui damnato gratulandum. [*Silo* hoc colore vsus est: Confusum adolescentem subitò, & tanto tumultu parum sibi con stitisse: & negasse, quia perturbatus erat: perseuerasse, quia negauerat.

L. ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER OCTAVVS.

Orba post laqueum sacrilega. Controuersia I.

LEX. Magistratus de confesso sumat supplicium. *Thema.* Amisso quaedam viro cũ duobus liberis, laqueo se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cùm sacrilegio facto, quaereretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tanquam de confessa sumere supplicium. Filius contradicit.

CONTRA magistratũ. Faciam Iudices in foro quod domi feci, matrem mori prohibens. Quomodo, inquam, fecisti? quo loco quae sustuleras, condidisti? Haerebat, nec quicquam sacrilegij nisi paenam nouerat. Amissis duobus filiis, sacrilega sibi videbatur, quòd viuebat. Non affuturus veni, sed seruaturus. Alij pro reis rogant: ego rogabo ream. Nullum accusator nisi in subselliis meis habet testem. Non est confessio, nisi quam accusator eruit, negat rea, tortor expressit. Fertur quaedam viso contra spem filio expirasse. Si ad mortem agit matres magnum gaudium, quid magnus dolor? Mater, habes non mediocre solatium. Vides aliquid & deos perdere. Magis deos miseri, quàm beati colunt. Nõ fecit sacrilegium mulier, non fecit orba, non fecit quae custoditur, non fecit quae confitetur. Iratis, inquis, diis sacrilegium potuit committere. Frangitur calamitosis animus, & ipsa se infelicitas damnat: & hoc condicio humana vel pessimum habet, quòd fortuna quos miseros fecit, & superstitiosos facit. Diligentius dij colnntur irati. Quis ergo fecit? Vnde scire possum, qui matrem custodio? Ago causam legum, ne carnificem, quem sacrilegis minantur, calamitosis adhibeant. Deos ita coluit, vt quae tam pro multis timeret. Confessio conscientiae vox est. Confessio coacti, & quae fecit agnoscentis, est verbum.

PARS altera. Omnium vox erat, sacrilegium latere non poterit. Quisquis est, non ipse bonum exitum faciet, non quisquam suorum. Et si nemo fuerit accusator, ipse narrabit. Concitata processit, velut diis ipsis persequentibus. Feci, inquit, Supplicium de ea vel nunc exigamus homines, de qua olim dij exigere coeperunt. Violatorum numinum maiestate compulsa est, vt mori & vellet & deberet, & nõ posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secretò mori posse? Omnia fecit, vt taceret: quae ne confiteretur, etiam mori voluit. Si crimen quaeritis, sacrilegiũ factum est. Si facti causam quaeritis: si priusquam amitteret liberos, auara: si postquam amiserit, irata.

Phidias amißis manibus. Controuersia II.

LEX. Sacrilego praecidantur manus. *Thema.* Elij ab Atheniensibus Phidiam acceperunt, vt is Iouem Olympium faceret: pacto interposito, vt aut Phidiam, aut centum talenta redderẽt. Ioue perfecto Elij Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanquam sacrilego praeciderunt: truncatum Atheniensibus reddunt. Petunt Athenienses centum talenta. Contradicitur.

CONTRA Elios. Iam Phidiam commodare non possumus. Tuncdemum illa maiestas exprimi potest, cum animus opera prospexit. Manus duxit ante sibi, quàm operi. Iouem fecit. Sacrilegi vos estis, qui praecidistis consecratas manus. Primum sanguinem sui artificis vidit Deus. Testor Iouem, iam proprium Phidiae deum. Ars alios in miseria sustinet, te fecit miserum. Paciscendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speratis, sine quo vos accepturi non fuistis? Commodauimus qui posset facere deos, recepimus qui ne adorare quidem possit. Non pudet vos Iouem debere sacrilego? Sin perest homo, sed artifex periit. Poenam nobis Phidiae, non Phidiam redditis. Manus quae deos solebãt facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iouem, vt hoc eius opus Elij vltimum esse vellent. Manus commodauimus: manus reposcimus. Elius testis est, Elius accusator, Elius iudex: Atheniensis tantum reus. Inuoco deos, & illos quos fecit Phidias, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam. Confiteor, si possumus commodare.

PARS altera. Habuimus aurum olim sacrum: Habuimus ebur. Sacrae materiae artificem quaesiuimus. Disposueramus quidem, vt aliis quoque templis simulacra Phidias faceret. Sed non tam necesse erat ornare deos, quàm vindicare.

Infamis in nurum. Controuersia III.

THEMA. Duorum iuuenum pater vni vxorem dedit: quo peregre profecto, infamari coepit socer in nurum. Maritus reuersus abduxit ancillam vxoris, & torsit. Illa in tormentis periit. Maritus incertus quid quaesierit, laqueo se suspendit. Imperat alteri filio pater, vt eandem ducat. Nolentem abdicat.

CONTRA patrem. Duc, inquit, fratris vxorem. Sic hoc fieri potest. Adulterium frater inuenit. Haec est mihi causa abdicationis, quae fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris vxorem. Tentari me, si qua est fides, credidi. Mulier si nubere lugenti potes, facis vt omnia de te credantur. Cogor eam ducere, quae mihi causa abdicationis est, populo rumoris, viro mortis. Legi iam vxorem: quae, si peregrinatio inciderit, mecum peregrinari velit: quae, si viro aliquid acciderit, alteri nubere nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

PARS altera. Obiecisti mihi vltimum nefas, & quod qui tantum est suspicatus, noluit viuere. Impulsu tuo frater torsit ancillam: & quia nihil reperit, falsas suspiciones morte piauit.

Homicida sui. Controuersia IIII.

LEX. Homicida insepultus abiiciatur. *Thema.* Quidam se occidit. Petitur vt insepultus abiiciatur. Contradicitur.

PRO homicida sepeliendo. Afferre sibi coactus est manus assiduis malis. Summam infelicitatum suarum in hoc remouit, quòd existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens, cum te & sepultura prohiberi video, desino mirari quòd peristi. Tales inimicos habes, vt etiam mortuum persequantur. Facilius miserum, quàm sceleratum fortuna vincit. Sumpsisti hoc ferrum Cato, & quàm inuidiosum, quòd Catonem occideris. Non perdideras sepulturam, nisi in morte reperisses. Quid est miserius in vita, quàm velle mori? Quid in morte, quàm sepeliri non posse? Quis miretur eum mori voluisse, quē fugientem quoque fortuna persequitur? Omnibus natura sepulturam dedit. Naufragos idem fluctus qui expulit, sepelit. Suffixorum corpora crucibus in sepulturam suam defluunt. Eos qui viui vruntur, poena funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est qui se occidit. Huic irasceris? Pro quo irasceris? Nō aliud Scaeuolae Mucio cognomē dedit, quàm quòd à Porsenna libertatē, manus suae vstione defendit, nec aliud quàm vilitas sui. Nō aliud Codrū ceteris imperatoribus dedit exemplū, quàm quòd positis imperatoriis insignibus, ad mortē cucurrit. Nec vllo maior fuit dux, quàm quod se ducem non esse mentitus est. Non postulo, vt gloriosum, sed vt tutum sit mori. Non magis crudeles sunt, qui volentes viuere occidunt, quàm qui mori volentes non sinunt. Curtius deiiciendo se in praecipitem lacum, fatum sepulturae miscuit. Celebretur Cato. huic miserrimo, quòd aliquid non ignauē de spiritu suo statuit, tantùm impunè sit. Etiam vulnera infelicis scrutantur in crimen. Aestimate an viuere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

PARS altera. Facinus indignum, si inueniantur manus quae sepeliant eum, quē occiderunt suae. Sumpsit gladium. Video ardentes oculos. In quem, nescio: scelus cogitat. Nescio cuius criminis sibi conscius confugit ad mortem. Cuius inter scelera etiam hoc est, quòd damnari non potest. Contra hos inuentum est, vt aliquid post mortem timerent, qui nec mortem timent. Nihil non ausurus fuit, qui se potuit occidere.

Nolens ad patrem redire. Controuersia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro praemio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filij reditum. Filius contradicit.

CONTRA filium. Ego fortior sum. post tuam pugnam pugnauimus: post meam vicimus. Reuertere. dignam domum te feci. Isti oculi mei sunt. Istae manus meae sunt. Ista contumacia mea est. Si mereor praemium, patri date: si non mereor, isti suum reddite. Ego, inquit, eadem lege praemium non accepi. Hoc est vnde abdicatus es. Putas nihil inter te & patrem interesse? post similia opera, si tantùm commilito esses, me patrem adoptare debueras. Admoneo te iuuenis. Hoc praemium qui recusauerat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdices. Cōmilitum me putas, vt iterum rogem? Bello grauiore pugnaui, quo necesse fuit etiam senibus militare, quo fortes esse non potuerunt, etiam qui priore bello fuerant. Ille annos suos exercuit. Ego vici meos. Tu fregisti bellum. Ego sustuli. Quanta exhortatio iuuenum fui senex fortis. Vtriq. nostrū praemium reddite. Militaui senex: militaui exanguis: militaui qui iam vicarū dederam. Vterq. nostrum cum rogatur, fastidiri eum relinquitur, rogat. Quid nos suspicari cogis, quòd non vis in paternam domum venire? Turpe erat virum fortem, nisi à patre coacto, non recipi.

PARS

PARS altera. Quid me captiuum ex libero cupis?Quid ignominiae subiicis virum fortem? Quid efficis.vt possim abdicari?Meus,inquit,es filius. Quid opus est praemio, si tuus sum?

Pater naufragus diuitis socer. Controuersia VI.

LEX. Rapta raptoris aut mortem,aut indotatas nuptias optet.Diues pauperem de nuptiis filiae interpellauit tertiò. Ter pauper negauit.Profectus cum filia, naufragio expulsus est in diuitis fundum.Appellauit illum diues de nuptiis filiae.Pauper tacuit, & fleuit. Diues nuptias fecit.Redierunt in vrbem.Vult pauper educere puellam ad magistratus. Diues contradicit.

CONTRA diuitem. Adducatur ad magistratus puella. quid times? Certè vxor tua est. Queri nec de morte poteris,si hanc puella maluerit.Nemo vnquam raptor serius periit.Vt littus agnoui,naufragus in altum nataui. Quid times, si exorasti? Accessit ad me primum: Filiam tuam ducere volo, inquit.Non fleui.tunc enim licuit negare. Nuptias filiae, tanquam naufragium meum fleui. Naufragus plus de littore queror. Inter naufragium quidem & nuptias, ne vna quidem nox interfuit. Differat nuptias, dum flere socer desinat. Putat me iam filiam commisisse sibi,cum hic necdum se committat vxori. Lacrimis inter verba manantibus venio:talis & in nuptiis filiae fui. Si rapta es,cur optionem recusas? Si vxor es,cur times?Loquor vbi primùm licet: procul à conspectu reliqueram patriam, nondum tamen possessionem diuitis praeterieram. Subitò fluctibus inhorruit mare, ac discordes in perniciem nostram flauere venti. Demissa est nox caelo, & tantum fulminibus dies redditur: inter terram & caelum dubij pependimus.Adhuc tamen bene Iudices nauigauimus. Naufragium maius restat in littore. Erat in summis montium iugis ardua diuitis specula. Illic iste naufragiorum reliquias computabat, illic vectigal infelix,& quantum sibi iratum redderet mare. Interrogor de nuptiis filiae,cum adhuc pulsaret aures meas fluctus. Feci quod debui, & captus & naufragus. Inimico stuprum lacrimis negaui. Delicatus diues, qui etiam inter naufragia amare potest. matrimonij celeritatem remoti angulo ruris abscondit.Ibi fecit nuptias, quò nemo nisi naufragus venit.Lacrima est indicium inoptatae rei. Lacrimae pignora sunt nolentium, & repugnantis animi vultus index. Nemo vnquam quod cupit, deflet. Lacrimae coacti doloris inter praecordia, & intolerabilis silentij eruptio. Sicut ille qui super cinerem deflet patrimonium,odit incendium: sic qui naufragium deflet,maria detestatur. Fletus humanarum necessitatum verecunda execratio est. Tuae nunc sunt partes puella. Discedo. Et quod prius feci,taceo. Si nupta es,habes quod optes:si vitiata,quod imperes.

PARS altera. † Naufragum duo sacratissima inter homines exceperunt, hospitium & affinitas. Alterum praestiti:alterum & rogaui. Oblatas conciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, saepius rogaui: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est,nisi quod indotatam duxi? Errat socer, qui putat mihi cariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi superest? preces meae quas toties adhibui, an istius lacrimae quas moui? Nihil mihi inimicus obiicere potest praeter matrimonium. Magnus est amor,qui ex misericordia venit. Fundebamus lacrimas ex paenitentia diffidij prioris. Nec plura aut me proloqui, aut istum respondere passae sunt mentes gaudiis occupatae. Nulla integritas tantùm sibi,etiam explorata, confidit,vt causam velit dicere. Si interrogaueris filiam, partem legis amputaturus es:si non interrogaueris, legem. Si genero vitam daturus esset,etiam innocentiam reliquisset. Quaeritis,quid dum fleret,faceret? Non negauit,& solebat negare. Si nollet mortem,optaturus est? Non enim potest eas partes legis desiderare, quas non habet.

L. ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER NONVS.

AM videbar promissum meum implesse. Circumspiciebã tamen, nunquid me praeteriret. Vltro Voueni Montani mẽtionem intulistis: & velim vos subinde aliqua nomina mihi offerre, quibus aduocetur memoria: quae quando senilis per se marcet, admonita, & aliquando lacessita, facilè se colliget. *Montanus Votienus* adeo nunquam ostentationis declamauit causa, vt ne exercitatus quidem declamauerit. Rationem quaerenti mihi ait: Vtram vis? honestam, an veram? Si honestam, ne malè assuescam. Qui declamationẽ parat, scribit nõ vt vincat, sed vt placeat. Omnia itaq. lenocinia ita conquirit: argumentationes quia molestae sunt, & minimum habent floris, relinquit: sententiis explicationibusq. audienteis delinire contentus est. Cupit enim se approbare, non causam. Sequitur autem hoc vsque in forum declamatores vitium, vt necessaria deserant, dum speciosa sectantur. Accedit etiam illud, quòd aduersarios quamuis fatuos fingunt: respondent illis & quę volunt, & cũ volunt. Praeterea nihil est quod errorem aliquo damno castiget: stultitia eorum gratuita est. Vix itaq. in foro futurus periculosus stupor discuti potest: qui creuit, dum tutus est. Quid, quòd laudationibus crebris sustinentur, & memoria illorum assueuit certis interuallis quiescere? Cum ventum est in forum, & desiit illos ad omnem gestum plausus excipere, aut deficiunt, aut labant. Adijce nunc, quod ab aliis nullius interuentu excutitur. Nemo ridet, nemo ex industria obloquitur: familiares sunt omnium vultus. In foro, vt nihil aliud, ipsum illos forum turbat: hoc quod vulgò narratur an verũ sit, tu melius potes scire. Declamatoriae virtutis *Latronem Porcium* vnicum exemplum, cum pro reo in Hispania Rustico Porcio propinquo suo diceret, vsque eò esse confusum, vt à soloecismo inciperet: nec ante potuisse cõfirmari, tectum ac parietes desiderantem, quàm impetrauit vt iudicium ex foro in basilicam transferretur. Vsque eò ingenia in scholasticis exercitationibus delicate nutriũtur, vt clamorem, silentium, risum, caelum deniq. pati nesciant. Non est autem vtilis exercitatio, nisi quae operi simillima est illi ad quod exercet; itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores grauioribus armis discunt quàm pugnant: diutius illos magister armatos quàm aduersarius sustinet. Luctantes binos simul ac ternos fatigant, vt facilius singulis resistant. Cursores quod intra exiguum spatium de velocitate eorum iudicetur, id saepe in exercitatione decurrunt, quod semel decursuri sunt in certamine. Multiplicatur ex industria labor quo condiscimus, vt leuetur quo decernimus. In scholasticis declamationibus, contra euenit: omnia molliora & solutiora sunt. in foro partem accipiunt, in schola eligũt: illic iudici blandiũtur, hic inseruiunt: illic inter fremitum circumsonantis turbae intendendus animus est, vox ad aures iudicis perferenda est: hic ex vultu dicentis pendent omnium vultus. Itaque velut ex vmbroso & obscuro prodeuntes loco, clarae lucis fulgor obcaecat: sic istos à scholis in forum transeuntes, omnia tanquam noua & inusitata perturbant; nec antè in oratorem corroborantur, quàm multis perdomiti contumeliis, puerilem animum scholasticis deliciis languidum vero labore durarunt. *Lepidus*, vir egregius, & qui declamatorio non studio †.

Cimon ingratus Calliae. Controuersia I.

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat, sine fraude sit. Ingrati sit actio. *Thema.* Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus decessit. Cimon filius eius vt eum sepeliret, vicarium se pro corpore patris dedit. Callias sordidè diues natus, redemit eũ à Rep. & pecuniam soluit. eiq. filiam suam collocauit, quam ille deprehensam in adulterio, deprecante patre occidit. Ingrati reus est.

PRO Cimone. [Albucij Sili, Non me mouet periculum meum. semper nos in malis nostris non fortunam, sed causam spectauimus. Nõ dubito, quin Callias redempturus Miltiadem si iam habuisset filiam nubilem. † [*Musae.* Aliud alius pati non potest. mihi adulterium carcer est. [*Arellij Fusci* patris. Nihil, inquit, filiae plus possum dare quàm Cimonem virum. quando mihi contingent ex eo nepotes? Ferrum à lege mihi traditum, ad vindictam pudicitiae, proijciam? Perdidisti pecuniam Callias, si tales soluisti manus. damnatus peculatus nihil aliud heredi suo relinquit, quàm se patrem. [*Caestij Pij.* Non potest generosus animus contumeliam pati. Merito tu ex Cimone nepotes habere concu-

concupisti. Quid magis in me probasti, quàm carcerem? non sum innocentior quàm pater: ne felicior quidem. Hoc vnum interest inter parentis & filij fortunam, quòd illius calamitatum exitus fuit carcer, mearum initium. Exponam vobis, quàm in neminem meorum ingratus sim. Vnus Miltiadis census inuentus est Cimon filius: nec hic quidem quicquam habuit, quòd dare pro patre praeter seipsum posset. In Cynegyri domo sperare nuptias poteram, nedum in Calliae. nec verebar, ne Cynegyrus pluris suas aestimaret manus. Redemptus Cimon redemptoris felicitas est. [*Votieni Montani*. Beneficium reddam, cum tam honestum desideraris quàm dedisti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, si alligatas haberem manus? egit me attonitum dolor. Non mehercule sic exorasset Miltiades pater. Nihil Calliae debeo, nisi liber sum. Est vir egregius Callias, est misericors. Sed vtinam tantum aduersus bonos. Maior iniuria est, si nunc manus Cimonis alligantur, quàm fuit beneficium quo tunc solutae sunt. Non iste iniquiore animo filiam amisit, quàm ego vxorem: sed aequiore animo impudicam pati voluit. Vis diuitias tuas abscondere, cum in eos inciderint qui mendicitate censentur? Nihil habet domus nostra melius quod ostendat, quàm paupertatem. Da pecuniam Miltiadi, qua damnationem luat, nocens erit: da Cimoni qua patrem redimat, pius non erit. [*Vibij Galli*. Nullo mihi felicior videor, quàm quòd Miltiadis pretium fui. Alligatus iacebat Persicae potentiae vindex. libertatis publicae assertor. Alligatus iacebat crimen ingratae ciuitatis. Adulteram dimittam patri, adulteram? qui non tam glorior, quòd filius sim Miltiadis, quàm quòd vicarius. Quid tu poenam putas pro Miltiade alligari? si adulterum solum occidero, exulandum est. Quid faciam? Non occidam? plus quam praestitisti exigis: pro carcere exilium. Vnum beneficium dedisti: duo peris. Magnum vterque beneficium, dum damus, recepimus. Cimon, quod Militiadem redemit: tu, quòd Cimonem. Videbatur mihi omnis maiorum meorum circa me turba fremere dicentium: Vbi sunt illae manus quae soluere Miltiadem? Non mihi occurrit indulgentia vxoris. non Callias socer, non vllius aut rei, aut beneficij memoria: feci quod soleo, nihil aliud aspexi quam patrem. [*Mentonis*. Cogita adulteros esse pro quibus rogas, cogita qualium misereri soleas. Turpe est, ab eodem dimitti & adulteros & Cimonem. Ego sum, qui referre gratiam ne mortuis quidem desino. Ita mihi veros habere liberos contingat, quod quantum sit, Miltiades expertus est. [*Porcij Latronis* Ego adulteros dimittam? ardet cupiditate vindictae animus. Has manus continere non posset Miltiades quas alligare potuit. Si in hoc solutus sum, redde me carceri. Ille Graeciae seruator, & Persarum vindex, Orientisque domitor, cui modo tam insignem triumphum fortuna de hoste detulerat, damnatus est peculatus, ob hoc videlicet ipsum, vt innocentia eius, quae alioquin latere potuerat, ipsa damnatione ostenderetur. damnatus est innocens. Quis in ciuitate misericors est? nunc occasio misericordiae venit. Miltiades redimendus est. Redemi corpus tuum Miltiade, ne funeri quidem interfuturus, in quod meipsum impenderem. Misereor accusatoris mei, non quia perdidit filiam, sed quia habuit. Dignus erat Callias habere tales, quales redemit. quod si me in hanc stuprorum patientiam redemisti, matrimonio carcerem praefero. Honestius patri alligor, quàm adultero soluor. Vt audiui esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in ciuitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere quàm Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem. [*Blandi*. Obijciat licet vincula: nunquã tamen efficiet, vt non magis carcere glorier quàm matrimonio. Diuersi sunt hominum affectus. Tu fortasse Callia vincula ferre non potes: ego adulteram vxorem. Effugient ergo adulteri, tanquam alligatas Cimonis manus? *Argentarij*. Redemptum me protinus appellare coepit de filiae nuptijs. Statim, inquã Callias experitur an gratus sim. habe filiam sine Cimone. pro vna rogat, duos eripit. [*Fului Sparsi*. Dic nunc, Ego te carcere exemi: dum ego respondeam, ego me carceri tradidi: nunquam effici poterit, vt melius actum putem quod à Callia redemptus sum, quam quòd pro Miltiade alligatus. Filia tua abstulit tibi generum Cimonem. Ductus est pater meus in carcerem, etiamnum captiuis suis plenum. [*Iunij Gallionis*. Beneficium, inquit, tibi dedi, quod filiam tibi collocaui. nunc vero Miltiade grauiorem fortunam carcere sustines. Callias tecum communicare dignatus est. Ego me redemptum putabam, filiae istius emptus sum. Steterunt ante oculos meoa maiorum imagines, emissusque sede sua Miltiades, maiestate imperatoria refulsit: & iterum meas inuocauit manus. [*Iunij Bassi*. Calliae filiam vxorem duxi. Hanc tibi pater iniuriam feci, dum ingratus esse nolo. Placeas tibi licet, & istas iactes diuitias: tantidem tamen redemi patrem, quanti à te redemptus sum.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An quisquis gratiam non retulit, cum possit, ingrati teneatur. Multa, inquit, interueniunt, propter quae non debeam facere, etiam si possim. Si non tenetur, quisquis non retulit gratiam, cum posset, an hic teneatur. Hoc in haec diuisit, An possit ob id damnari, quòd lege fecit: deinde, an facere debuerit. Nouissime, an si affectu & indignatione ablatus, non fuit in sua potestate, ignoscendum illi sit. Hoc non tanquam quaestionem, sed, vt illi mos erat, pro tractatione aut loco. [*Montanus Votienus* quaestionem hanc adiecit: an gratiam retulerit Cimon Calliae. Tuli inquit, filiam tuam vxorem: filia tua Miltiadis nurus facta est. non putas beneficium, habere communes cum Miltiade nepotes? [*Gallio* illam quaestionem duram mouit, sed diligenter executus est, quae solet esse in ingrati controuersijs prima, an beneficium acceperit. Non erat, inquit, mihi poena in carcere esse. mea voluntate illo perueneram. ita me putas libentius in cubiculo iacuisse? Nullus tum erat locus Athenis honestior, quàm qui Miltiadem habuerat. Deinde & illam subiunxit quaestionem, An teneatur is qui beneficium acceperit, quod non petiuit. Non rogaui, inquit, te. dedisti istud iactationi tuae. puta-

sti ad gloriam tuam pertinere. ita tu non accepisses beneficium, si tibi soluere Miltiadem contigisset. [*Silo Pompeius* à parte Calliae duo beneficia dixit se dedisse, quod redemisset, & quòd egêti filiam collocasset. hoc quod secundum posuit, nemo alius pro beneficio imputauit, in quo adeo non est dubium an beneficium non dederit, vt dubium sit, an acceperit. [*Niger Brutidius* illas praeterea quaestiones fecit, An si sua causa fecit hoc Callias, vt redimeret Cimonem, an sit beneficium. Beneficium enim est, inquit, quod totum eius causa praestatur, in quem confertur. Vbi aliquis ex eo aut sperat quid, aut praeparat, nó est beneficium, sed consilium. & diu executus est, & argumentis & exemplis. Deinde, an sua causa fecerit Callias. Voluisti, inquit, opinionem sordium illustri facto effugere. petisti ex hoc aeternam memoriam. Non magis poterat ignotum esse, à quo Cimon solutus esset, quàm pro quo alligatus. Voluisti habere generum nobilem, pium. *Hispo Romanus* duram quaestionem fecit: An remiserit gratiam hoc ipso quòd occidit. Liberaui, inquit, te dedecore summo, inuito tibi beneficium dedi. non est quòd mireris. Nam & me tu non rogantem redemisti. Hoc loco commemorauit illos patres, qui filias vitiatas occiderunt, qui inclu serunt.

COLOR. Color & *Gallioni* & *Latroni* & *Montano* placuit, vt nihil in Calliam diceretur contumeliose, & redemptorem, & socerum, & infelicem. [*Caestius* multa in auarum & in foeneratorem, & mensularium & lenonem dixit, dum vult illud probare, reddidisse se beneficium, quòd talem socerum habere sustinuisset. [*Latro* dixit: Filiam tuam dimittam. quid adultero faciam? pro vna rogas, duos eripis. Hanc *Hybreas* aliter dixit sententiam. †

Haec tota diuersa sententia est à priore, etiamsi ex eadem est petita materia. Illa non est similis, sed eadem, quam dixit prior *Addeus* thetor, ex Asianis non proiecti nominis: deinde *Arellius Fuscus* †

Hanc sic tractauit *Arellius Fuscus*: Non dices me Callia ingratum: vnde redemeris, cogita. Memini deinde Fuscum cum haec à discipulis sententia ei obiiceretur, non infitiari, transtulisse se eam in Latinum, & aiebat non commendationis se id, aut furti, sed exercitationis causa facere. Do, inquit, operam, vt cum optimis sententijs certem: nec illas corrumpere conor, sed vincere. Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam. † deinde Sallustianam, Res secundae mire sunt vitijs obtentui. cum sit praecipua in Thucydide virtus breuitatis: hac eum Sallustius vicit, & in suis illum castris caecidit. Nam in sententia Graeca tam breui habes, quae saluo sensu detrahas, deme vel † vel † deme †

constabit sensus, etiam si non aeque comptus, aeque tamen integer. At ex Sallustij sententia nihil demi sine detrimento sensus potest. T. autem Liuius tam iniquus Sallustio fuit, vt hanc ipsam sententiam & tanquam translatam, & tanquam corruptam dum transfertur, obijceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, vt illum praeferat: laudat, quem non timet: & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si ante a Thucydide vincatur. [*Caestius* colorem hunc pro Callia habuit: obiecit vltro Cimoni, quod passus esset vxorem suam adulteram fieri, quod non custodisset, quòd expectasset dum superueniret pater, vt spectator calamitatis suae fieret. Iam, inquit, etiam si dimiseris, ingratus es. ego non expectaueram dũ rogarer. [*Hispo Romanus* hunc colorem secutus est, & dixit adolescentem tumidum, & nobilitatis suae cogitatione insolentem, inuisa habuisse beneficia sua, moleste ferentem socerum suum dici Calliam. Itẽ omnem operam dedisse, vt mores puellae in vitia non tantum labi pateretur, sed ipse impelleret, vt haberet iustam dimittendi causam. Nactum eam occasionem non intermisisse, sed expectasse etiam dum superueniret pater: hoc se cogitasse, Expectat me. vult meeum pares rationes facere. fecisset, si non ostendisset patri adulteram filiam. *Gorgonius* in hac controuersia foedo genere cacozeliae vsus, dixit: Istud publicum adulterium est, sub Miltiadis trophaeis concumbere. *Dorion* cum descripsisset gloriae sibi fuisse carcerem, nunquam non se illam fortunam ostentasse dixit. †

Flamininus inter coenam reum puniens. Controuersia II.

THEMA. Flaminius praetor inter coenam a meretrice rogatus, quae aiebat se nũquam decollari hominem vidisse, vnum ex damnatis occidit. Accusatur maiestatis.

CONTRA Flamininum. [Mentonis. Iam etiam perituri dormiebãt. peragitur totus ordo supplicij ne quid se meretrix negaret vidisse. O miserum, si quis meretricem offendit. O miseram matrem familiae, si cuius formae meretrix inuidet: nihil petenti praetor negaturus est. [*Musae*. Hic est Flaminius qui exiturus in prouinciam, vxorem à porta dimisit. [*Argentarij*. Non obijcio luxuriam, non obijcio histrionum iocos. apud vos refrixerunt. in conuiuio nihil aliud quàm occiditis. Qui in carcere vixerunt, in conuiuio pereunt. [*Blandi*. Feriatur in foro. omnes videant, meretrix audiat. Reliquiae praetoris vnco trahebantur. Maiestatem laesam dixissem, si exeunti tibi lictor à conspectu meretricem non summouisset. [*Vibij Rufi*. Paratus erat accusator cum commentarijs, aiebat, Quid si meretrix desiderarit? In hoc te cum vxore non misimus? Vt salua prouincia sit, optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, dedimus quaestorem, vt tu cum meretrice coenares: meretrix vxoris loco accubuit, immo praetoris. [*P. Aspernatis*. Vni fortasse osculo donauit homicidium. etiam carnifices coenaturi manus abluunt. [*Porcij Latronis*. Ne à sobrio quidem lictore percussus est. Non inquiro in totum annum. vna nocte conten-

contentus sum. Bibe lictor, vt fortius ferias. Ecquid intelligitis, quomodo damnatus sit, qui sic occisus est? quid scio, an in cuius gratiam occisus est, in eiusdem etiam damnatus sit? quantum tibi perdiderat, tantum tu meretrici dedisti. Si negaret, quos testes haberem? quis enim in illo conuiuio fuit, cui tecum sit credendum? facilius est, vt qui meretrici alia dederit, homicidium neget, quàm vt qui hoc quoque dedit quicquam inde minuerit. Nunquam istud mulierum oculis ostendi solet, aut ista iam saepe vidisset. [*Iulij Bassi*. Inter temulentas reliquias sumptuosissimae coenae, & fastidiosos sub ebrietate cibos, modo excisum caput humanum fertur. Inter purgamenta & iactus coenantium, & sparsam in conuiuio scobem, humanus sanguis euerritur. Gratulor sorti tuae prouincia, quòd desiderante tale spectaculum meretrice, plenum carcerem damnatis habuisti. Seruum si verberare voluisses, extra conuiuium abduxisses. [*Romani Hisponis*. Quis ferret te, si in triclinio tuo iudiciũ coegisses? Scelus est, in conuiuio damnari hominem: quid occidere ad arbitrium meretricis? de reo pronunciasti: nisi forte facilius in honorem eius decollas, quàm iudicas. [*Fuluij Sparsi*. Contactam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ista aut concupisse meretricem, aut fecisse praetorem? Cadauer, secures, sanguinem loquor. Quis inter haec de conuiuio cogitat? Hominem, inquit, occidi nunquam vidi. alio quàm Flaminino praetore, omnia alia vidisti. [*Silonis Pompeij*. Virum nobilissimum, & tantis honoribus functum turpiter meretrix clementem fecisset. crudelem fecit. Nunquam vidi. adijce si vis, nec alio praetore videre potes. [*Albucij Sili*. Si quis autem est Iudices, qui desideret, vt praetoris referam crudelitatem, quot praeter hunc iugulauerit, quot innoxios damnauerit, quot carcere incluserit: huic ego me satisfacturum polliceor. vno conuiuio, cum sua praetura reum euoluam. Instituuntur ab isto in prouincia epulae, & magnifico apparatu extruitur conuiuium, distinguuntur argenteis poculis aurea. quid multa? e carcere in conuiuium praetoris, cui stupenti misero meretrix arridet. Interim virgae promuntur, & victima crudelitatis ante mensam ac deos trucidatur. Me miserum, imperij Romani terrore lusisti. O qui crudelitate superasti omnes tyrannos, soli tibi inter epulas voluptati fuit morientium gemitus: hic vltimus apparatus coenae fuit. In eodem triclinio video praetorem, amatorem, scorta, caedes. meretrix praetori, praetor prouinciae imperat. In conuiuio constituitur catenatus: qui cum languentes praetoris illius aspexit oculos, existimans ipsum praetoris beneficium dimitti, gratias isti agere, & vtrisque manibus mensam tenens: Dij, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicunque in eodem triclinio accubabat, alius vberrim demisso capite flebat: alius auertebat ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quo gratior esset meretrici. Hic iste inter varios conuiuarum vultus submoueri iubet: miserum stare ad praebendas ceruices immotum. Interim distinguitur mora poculis. nec sobrij quidem carnificis manu, ciuis Romanus occisus est. Non peto, quò minus securi percutiatur. Illud rogo, legi potius quàm scorto cadat. Memento terrorem Imperio quaeri, non oblectamenta muliercculis. Quid ego nunc referam Iudices, ludorum genera, saltationes, & illud dedecoris certamen, praetor ne se mollius moueret, an meretrix? [*Capitonis*. Exurgite nunc Bruti, Horatij, Decij & cetera decora imperij. Vestri fasces, vestrae secures, in quantum, pro bone Iupiter, dedecus reciderunt. Istis obscoenae puellae iocantur. Quid si per deos immortales nullo sollemni die, populo inspectante, in foro conuiuium habuisses? non minuisses maiestatem imperij nostri? atqui quid interest, conuiuium in forum, an forum in conuiuium attrahas? Deinde describit, qualiter in foro decolletur. Ascendit praetor tribunal, inspectante prouincia: noxiae post terga ligantur manus, statim intento ac tristi omnium vultu, fit à praecone silentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte classicum. Nunquid vobis videor describere conuiuiales iocos? Heu quàm dissimilis exitus initijs adest. Accusauit te: quis? Iudicarunt te: qui? Te praetor damnatum pronuntiauit, occidit meretrix. [*Buteonis*. Vt iste cum amica coenaret iucundius, homo occisus est. Nunquid Iudices vnquam pro rostris vidistis praetorem cum meretrice coenantem? [*Votieni Montani*. Qui sic conuiuatur, quomodo irascitur? Damnaturi iurant nihil se gratiae, nihil precibus dare. Postulo, vt io hanc legem iures. Maiestas Populi Romani per omnes nationes, per omnes diffusa prouincias, in sinu meretricio iacet. Ea imperat praetori nostro, quae prostint: cuius osculo nemo se abstinuit, nisi qui pepercit suo. Conuiuas tuos ipsa narra: fuere credo tribuni, fuere praefecti, fuere equites Romani: cum ijs ergo praetor. [*Cassij Seueri*. Ne de seruo quidem aut captiuo omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est, adhibeturque ad ea magistratus ob custodiam, non laetitiam. [*Triarij*. Quo crimine damnatus est? caedis. non tamen in conuiuio occiderat. Animaduerte diligenter, meretrix, ne iterum homicidium roges.

DIVISIO. Montanus Votienus has putabat quaestiones esse: An quod quis in magistratu peccauit, procos. vindicari possit maiestatis laesae. Reus enim quòd tueri se facto non potest, ad ius confugit, & dicit se hac lege non teneri. Num quicquid peccauit in magistratu aliquis, maiestatem laedit? Puta aliquem, dum magistratus est, patrem suum occidere, veneno vxorem suam necare. Puto, non hac lege causam dicet, sed illis parricidij & veneficij. Vis scire, nõ à quo fiat, ad rem pertinere, sed quid fiat? priuatus potest accusari maiestatis laesae, si quid fecit quo populi Romani maiestatem laederet. Puta amicam habet proconsul: ideo maiestatis damnabitur? quod amplius dico, puta matronam corrupit, dum proconsul est: adulterij causam dicet, non maiestatis. Singula, inquit, aestima quae obijcis. Si tantum amicam habuisset, nunquid accusares? quòd animaduertisset in aliquem nullo rogante, nunquid accusari posset. Si non omne non recte factum hac lege vindicari potest, an id quod sub auctoritate publica geritur. Nam

cum

cum adulterium committit, tanquam ciuis peccat, item cum veneficium: cum animaduertit, auctoritate publica vtitur. In eo autem quod sub praetextu publicae maiestatis, actione vindicandum est. Dic enim mihi, si cum animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more sollemni vsus interdiu, tribunal conscenderit conuiuiali veste: si cum classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit, non laedet maiestatem? atqui quod fecit, foedius est. & comparauit. Deinde si potest vindicari maiestatis lege id quod proconsul. maiestatis publicae & iuri & apparatus est, peccauit, an hoc possit. non potest, inquit: nihil enim detractum est populi Romani magnitudini. Is laedit populi Romani maiestatem, qui aliquid publico nomine facit: tanquam si legatus falsa mandata affert, aliter quàm populus Romanus dederit. Imperator foedus percussit, videtur populum Romanum percussisse, & continetur inito foedere: nunc nec viribus quicquam populi Romani detractum est, nec opinioni. ei imputatur, si quid fecit, non populo Romano. At ex te ceteros aestimant. Nonne & ante hunc alij fuerunt, ex quibus aestimari possit? & post hunc erunt. At singulorum vitia nemo vrbibus ascribit. Attamen factum ipsum turpe est. Et multa alia: nec ideo illis populi Romani maiestas laeditur. Nemo paene sine vitio est: ille iracundus est, ille libidinosus est: non tamen si quid in aliquo est mali, eo statim maiestas laeditur. deinde ad facti ipsius aestimationem venit, & dixit haec obijci, quòd meretricem habuit, quòd aliquem occidit, quòd noctu, quòd in conuiuio, quòd rogante meretrice. [*Silo Pompeius* has adiecit quaestiones: An si quod ei facere licuit, fecit, non possit maiestatis lege accusari. Potest, inquit. haec enim lex, quid oporteat, quaerit: aliae quid liceat. Licet ire in lupanar. Si praecedentibus fascibus praetor deduceretur in lupanar, maiestatem laedet. atqui quod licet fecerit. Licet qua quis velit veste vti. Si praetor ius in veste seruili vel muliebri dixerit, violauerit maiestatem. Deinde illam fecit quaestionem, An ei hoc facere licuerit. Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa causa occidere. Quaedam quae licent, tempore & loco mutato non licent.

COLOR. De colore, inquit, quaeritur, quo vti debeat is, qui pro Flaminino dicit. Quaedam controuersiae sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest: ex quibus est & haec. Non possumus efficere vt propter hoc non sit reprehendendus: non speramus vt Flamininum iudex probet, sed vt dimittat. sic agere debemus, tanquam pro facto non emendato non, scelerato tamen. Itaque negabat se pro Flaminino narraturum *Montanus*, sed his quae obijciuntur responsurum. Aiebat autem illam sententiam Rufi Vibij, colorem actionis esse bonum. [*Senecio* dixit, bonum se habere animum pro reo, in quo libido omnis intra meretricem esset, crudelitas intra carcerem. Ipse Montanus illum locum pulcherrime tractauit, quàm multa populus Romanus in suis imperatoribus tulerit: In Gurgite luxuriam, in Manlio impotentiam, cui non nocuit & filium & victorem occidere: in Sylla crudelitatem, in Lucullo auaritiam. In praetore, inquit, cum illi constiterit abstinentia, ne excutiatis, quomodo vna nocte coenauerit. Vtrũ tamen, inquit, iniqui est quod obijciunt, quòd dãnatus perierit meretrice postulãte, procons. petire damnato. [Colorem *Fuscus Arellius* hunc introduxit, ebrium fuisse, nescisse quid fecerit. [*Silo Pompeius* hoc colore vsus est: Non putauit ad rem pertinere, vbi aut quando periret qui perire deberet. [*Triarius* ineptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in conuiuio, contemni nimiam praetoris lenitatem: alios fuisse praetores, qui quotidie animaduerterent: huius anno nullum esse occisum. Dixit aliquis ex conuiuis: Tu ergo nunquam iratus? dixit & mulier. Ergo iratus, quod clementia sua contemptui esset. Curabo, inquit, sciant non deesse mihi sceleratum, quem videre lucem vltra non oportet. Occisus est: qui? dãnatus. vbi? in praetorio. quo tẽpore? Est enim vllum tẽpus, quo nocens perire non debeat? [*Gallus Vibius* dixit: Meretrix orauit, timebã mehercules, ne exorasset vt aut occideretur, indẽnatus, aut damnatus viueret. [Ex altera parte multa bene dicta sunt, multa corrupte: in descriptione supplicij vtique illi qui voluerunt omnia legitima supplicij verba in sententias trahere, in vitia inciderunt: tanquam dixit *Triarius*, Summoue, audis lictor? summoue à praetore meretricem. hoc loco non male adiecit, uerbera: sed uide ne uirgae tuae pocula nostra disturbent. Despolia, meretrix agnoscis hoc uerbum? certe prouincia agnoscit. [Silo Pompeius, homo qui iudicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, minimum tamen mali fecit: ait, Animaduerte meretrix, age lege. quicquam enim lege hic agitur? *Hispanus* dixit: Age lege: tibi dicitur Flaminine: uine sine meretrice, coena sine carnifice. [*Argentarius* in quae solebat schemata, attrectationem violentissimam fregit. Age lege: scis, inquit, quid dicat? interdiu age, in foro age. stupet lictor. idem dicit, quod meretrix tua: hoc nunquam se uidisse. [*Montanus Votienus* dixit: Percussurus lictor ad praetorem respexit, praetor ad meretricẽ. [*Vibius Gallus* dixit: Lictori quia bene percusserat, propinatum est. Illud quod tanquam Latronis circumfertur, non esse Latronis, pro testimonio dico, & Latronem à sententia inepte tumultuosa uindico. ipse enim audiui Florum quandam auditorem Latronis dicentem, non apud Latronem: neque enim illi mos erat quemcunque audire declamantem. declamabat ipse tantum: & aiebat se non esse magistrum, sed exemplum. nec ulli alij contigisse suo, quàm apud Graecos Nicetae, apud Romanos Latroni, ut discipuli non audiri desiderarent: sed contenti essent audire. Initio contumeliae causa à deridentibus, discipuli Latronis auditores uocabantur: deinde in usu uerbum esse coepit: & promiscue poni pro discipulo auditor. hoc erat non patientiam suam, sed eloquẽtiam uendere. Vt ad Florum reuertar, ille dixit in Flaminino: Refulsit inter priuata pocula publicae securis acies: inter temulentas ebriorum reliquias humanum quaeritur caput. Nũquam Latro sic composuisset, vt quia publicam securim dicturus erat, diceret, priuata pocula: neque

neque in tam mollem compositionem eius sententia euanuisset, neque tam incredibiles vnquam figuras compingebat, vt in ipso triclinio inter lectos & iocos & mensas percussum describeret. Ille cum in hac cōtrouersia descripsisset atrocitatem supplicij, adiecit: Quid exhorruistis Iudices? meretricios lusus loquor. Et ille dixit minus notam sententiam, sed non nimis bonam: In socium nostrum praetor populi Romani animaduertit, eum priuata voce, tumultuario tribunali, ebrius fortasse, nec calciatus quidem, nisi si vt omnia spectaret meretrix, diligenter exegit. [*Rufus Vibius* erat, qui antiquo genere diceret. belle cessit illi sententia sordidioris notae: Praetor ad occidendum hominem soleas poposcit. Alteram eiusdem generis, sed non eiusdem successus sententiam. cum deplorasset condicionem violatam maiestatis, consuetudinem maiorum descripsisset, qua semper voluissent ad supplicium aduocari, sententiam dixit: At nunc à praetore lege actum est ad lucernam. *Pollio* tamen *Asinius* aiebat hanc se sententiam recipere. *Liuius* de oratoribus, qui verba antiqua & sordida consectantur, & orationis obscuritatem seueritatem putant, aiebat Miltiadem rhetorem eleganter dixisse † tamen in iis etiam si minus est insaniae, minus spei est. Illi qui tument, & abundantia laborant: plus habent furoris, sed plus etiā corporis. Semper autem ad sanitatem procliuius est, quod potest detractione curari. illi succurri non potest, qui simul & insanit & deficit. Sed ne hoc genus protegere videar, in Flaminino tumidissime dixit *Murrhedius*: Praetorem nostrum in illa ferali coena saginatum meretricis sinu excitabitis occisuri. Et illud tetracolon: Seruiebat forum cubiculo, praetor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, vt impleretur circuitus: quem enim sensum habet, Seruiebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in tricolis, & in omnibus huius generis sententijs curamus vt numerus constet, non curamus vt sensus. Omnia autem genera corruptarum quoque sententiarum de industria pono: quia facilius quid imitandum, & quid uitandum sit, doceemur exemplo: & certe illud genus cacozeliae est, quod amaritudine uerborum quasi aggrauatur. Iam res petit, ut in hac cōtrouersia referamus id quod *Licinius Nepos* dixit: Reus damnatus est legi, perijt fornici. & illud quod *Senianus* dixit, habet sui generis insaniam eum diceret, nocte non debere sumi supplicium, post longam descriptionem, cum nune demum ne victimae quidem occiduntur. Et ad hanc controuersiam: Graeci apposuerunt mannm, dixit in hac *Nicetes*.†

Euctemon dixit,† *Glaucippus Cappadox* cum coenam luxuriosam descripsisset, indignam maiestate praetoris, adiecit † Hoc idem elegantius dixit *Addeus*, cum descripsisset coenam nocturnam † *Nicetes* dixit:† *Artemon* eodem loco aliam dixit sententiam:† *Glycon* dixit

Expositum repetens e duobus. Controuersia III.

LEX. Per vim metumque gesta, ne sint rata. *Alia*. Pacta, conuentaque legibus, rata sint. *Alia*. Expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. *Thema*. Quidā duos expositos sustulit, educauit. quaerenti patri naturali pollicitus est se indicaturum vbi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. pactum interpositum est. reddit illi duos. repetit vnum.

PRO patre. [Arellij Fusci patris. Aequū est, vt cum alienis diuidamus liberos, quos non diuidimus cū matribus? si alterum non abstuleris, vtrumque habebis. quid faciam? vtrumque genui, vtrumque desideraui, pro vtroque pactus sum. [*Albucij Sili*. Vna nati sunt, vna expositi, vna educati, redditi potissimum distrahuntur. distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Miseremini Iudices, grauis inuidia est. [*Iunij Gallionis*. Duos exposui: qui alterum eligere non poteram. periclitor ne qui eum duobus liberis in iudicium veni, sine vllo reuertar. Nam quem perdam, eligere non possum. causa pacti mei fuit, vt haberem filios: consummatio, vt perderem. pro filijs tibi debeo, non filios. Pete quantū vis pro disciplinis, impuita quantum vis pro alimentis: licet plus petas, dum ne minus reddas. Maiores nostri viderunt, quàm effusa esset indulgentia pro suis timentium, quàm parata quicquid posceretur dare. Itaque pro patre lex, non cum educatore pacta est. Non potui obligari de eis, qui in mea potestate non erant. si vis, ex aequo diuidamus: ut habeatur vtriusque ratio: habeam ego tamdiu duos, quamdiu tu habuisti. Nolite timere pueri. non diducam vos. aut vtrumque habebo, aut neutrum. in auctione fratres quamuis hostilis hasta non diuidit. Plus quiddam est geminos esse quàm fratres. perdit vterque gratiam suam, nisi cum altero est. [*Fuluij Sparsi*. Ignoscere mihi aduersarius debet, meos retinenti, cum ipse alienos concupiscat. repetit quod adhuc habuit, retineo quod modo agnoui. Agnitio diuidet, quos innxit etiam expositio? [*Cornelij Hispani*. Dic vter obsequentior sit, vter indulgentior. vterque, inquis. Miraris, si iam meos diuidere non possum? omnia pro filio pacisci sor, praeter filium. [*Votieni Montani*, Ego vero ne patrocinium quidem habeo. Si tam facile filios remitto, libenter exposui. Reddere istud est liberos, an eripere? Vtroque modo perdendi erant: vel pacisccenti, vel neganti. pactus sum flens tremēsq. tanquam cum exponerem. [*Castij Py*. Ne diuiderem filios, vna exposui: iste quoque duos sustulit, quī tantum vno contentus est. iterum cogor exponere.

ALTERA pars. [Iunij Gallionis contra. Expeditae partes vestrae sunt, vtrunque ex hoc iudicio potestis patrem dimittere. [*Mentonis*. Iste assueuit carere liberis: ego etiam si vnum accipiam, necesse est torqueat.

torqueat.duobus assueui. Quid vnquam commisi?& habes domi quos de me interroges. nihil vnquam sine illis feci,nisi indicium. vim vocas,quae te patrem facit?sine herede manere me, qui paulo ante habui filios duos tales,vt ex illis vnus quilibet satis sit. [*Pompeij Silonis*.Videte quàm modeste agam. ego sustuli,ego educaui,ego reddidi: iste eligat. [*Vibij Rufi*.Salui sunt,inquam,liberi tui. post hanc vim meâ iste me oculatus est. [*Passieni*. Cedo mihi tabulas testamenti, plures in testamento habeo quàm in pacto:hoc testamentũ delere non cogito.si meos filios heredes facere nõ possum,tuos faciam:preces meas ad filios transferam.hoc enim nomen licebit,puto,mihi vsurpare, dum litigo. [*Arellij Fusci* patris. Fertis hoc optimi iuuenes?ego vos expositos sustuli.ego educaui, ego aegrotantibus assedi: senem me fecistis,& relinquitis? [*Argentarius*.In ista vi duos filios perdidi.

DIVISIO. [Latro sic diuisit:In re vis aut necessitas sit.Nulla,inquit, vis est: arma lex & vincula, & vltimum periculum complectitur:quorum nihil fuit in tua persona.Illic,ait,vis est & necessitas, vbi velim nolim succumbendum est.mihi erat necesse.non enim poteram habere alterum filium ,nisi alterum promisissem.Respondetur.Primum non est vis, vbi aliquid expediendae rei causa patiendum est, sed ratio.tanquam, Quia non possum domum habere,nisi hanc emero.nulla alia venalis est.hanc occasionem videt venditor,& premit.non tamen hanc emptionem rescindes: alioquin in infinitum calumnia excedet.Dicet alius:Necesse mihi erat.tibi necesse?quare? primum etiamnum carere poteras. deinde & alia via poteras inuenire,sperare alium indicem.An aliter inuenire non poteras?ergo hoc tibi plus praestiti.An si est in re vis & necessitas,ita tamẽ rescindantur quae per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est.Nihil,inquit,mea,an tu cogaris,si non à me cogeris.Meam culpam oportet esse,vt mea poena sit.Non,inquit.neque enim lex adhibenti vim irascitur.sed passo succurrit:& iniquum illi videtur,id ratum esse,quod aliquis non quia voluit,pactus est, sed quia coactus est.nihil autem refert,per quem illi necesse fuit.iniquum enim quod rescinditur facit fortuna eius,qui passus est,non personna facientis.Deinde an ab hoc vis admota sit.Tu,inquit,mihi vim admouisti, qui non aliter indicabas,quàm si pactus essem.Non est,inquit,admouere vim, aliquid cum certa condicione promittere.si qua vis est,à te tibi adhibita est,quod & sponte & ad exonerandum se venisset, vt tantum patri redderet,quantum educatori superfuisset. ✤

COLOR. Pro educatore *Gallio* hunc colorem secutus est, se misericordia motum. Cum viderem, inquit, morbidum sine herede esse,dixit modo ipse qui auidus est: Possumus duo patres esse. & dixit illam amabilem sententiam: Da itaque nunc poenas misericors. [*Montanus Votienus* sic coepit: Si quis me vidit,Iudices, modo duorũ liberorũ patrẽ,nunc solitudine periclitantẽ,certũ habeo,dicit crudelem indicem.Et summisse cum aduersario egit: rogauit, vt altero contentus esset.Et illam sumpsit contradictionem: Nescio,inquit, vtrum.& dixit: Mihi crede,qui illos optime noui: vtrum vis elige. ideo sic pactus sum, quia nihil interera. [*Hispo Romanus* erat natura, qui asperiorem dicendi uiam sequeretur. Itaque hoc colore egit,ut inueheretur tanquam in malum patrem, & diceret , crudeliter exponentem, perfide recuperantem.In hoc,inquit,reperit,non quia habere vult,sed quia eripere.irascitur mihi quòd duos educaui,quòd indicaui.Et cum descripsisset saeuitiam exponentis. adiecit: Etiamnum mihi uidetur eiusdem animi,eiusdem duritiae:quia nihil putat se debere ei, qui liberos suos educauit. Durus est pater,crudelis est.nolite credere ex illa feritate tam subitam mutationem.Sinite me in uno filio experiri. Dixerat in hac controuersia illam quaestionem,qua dicebat se neqnaquam uim adhibuisse: Quid ergo?quis adhibuit uim?tu tibi.Non est quod dicas, Quis sibijpsi uim adhibet?solet fieri. ecce ego ipse mihi nocui.& illud dixit:Placet mihi in irritum reuocari quae gesta sunt. dono quòd indicauerim. [*Argentarius* dixit ex altera parte,miseriorem se nunc esse,quàm cum ignoraret suos. & cum tormenta patrij animi descripsisset,ait: Etiam nunc pacisci uolo.quid do,ut liberos meos recipiam?quid do,ne agnouerim?Indignabatur *Caestius*,detorqueri ab illo toties,& morari sententias suas: Quid putatis, aiebat, Argentarium esse?Caestii simius est.Solebat & Graece dicere,† Fuerat enim Argentarius Caestij auditor,& erat imitator. Aiebat iouicem: Quid putatis esse Caestium,nisi Caestij cinerem? & sic solebat iurare:Per manes praeceptoris mei Caestij:cum Caestius uiueret.Omnibus autem insistebat uestigijs Caestij: aeque extempore dicebat,aeque contumeliose,multa interponebat.illud tamen optima fide praestitit,cum uterque Graecus esset,ut nunquam Graece declamaret:illos semper admirarentur,qui non fuerunt contenti unius linguae eloquentia.cum Latine declamauerant, toga pósita,sumpto pallio,quasi persona mutata,redibant.& Graece declamabant: ex quibus fuit *Sabinus Clodius*, in quem uno die & Graece & Latine declamantem multa urbane dicta sunt. Dixit Haterius quibusdam quaerentibus,pusillas mercedes eum accepisse,cum duas res doceret, nonquam magnas mercedes accepisse eos, qui Hermeneumata docerent. [*Maecenas* dixit:† . [*Cassius Seuerus* venustissimã rem ex omnibus. qui ab auditione eius cum rediret , interrogatus quomodo dixisset, respondit: Male. vicit. *Glycon* dixit:† *Gallio* autem elegantissime dixit à parte patris,cum in vltima parte testamenti figuram tractaret: Quando ego mortuus ero,tunc mihi heres sit: vis interrogem, vter? *Triarius* dixit à parte educatoris: Ergo ego tollere potui,educare potui,tacere non potui?

A filio

A filio in arce pulsatus. Controuersia IIII.

LEX. Qui patrem pulsauerit,manus ei praecidantur.*Thema*. Tyrannus patrem in arcem cum duobus filijs accersijt.imperauit adolescentibus,vt patrem caederent.Alter ex his praecipitauit se, alter caecidit.Postea in amicitiam tyranni acceptus,occiso tyranno,praemium accepit. Reus fit caesi patris.Petuntur manus eius.defendit pater.

PRO filio. [Caestij Pij. Felicior essem, si plures reos defenderem. [*Triarij*. Haec vulnera quae in ore videtis meo,postea feci quàm dimissus sum. [*Iunij Gallionis*.Gratias ago filio,quod me non reliquit solum tyranno.quòd manu illius vsus sum, ego iussi.itaque crimini meo assum.Amicus,inquit, tyranni fuit.age,hoc tantum filius meus in arce simulauit?Procumbo ad genua vestra Iudices,ille contumax,qui cum vapularem,non rogaui. [*Musae*. Occisus est tyrannus.à quo putatis, nisi ab eo qui patrem pulsare non poterat?praecidens tyrannicidae manus. quid hoc est?integer tyrannus iacet. praeciduntur tyrannicidae manus. patri praecidite, ne vindicem filium, propter quem ne à tyranno quidem impune vapulaui. postquam occupauit arcem, secuti sunt illum homicidae, secuti venefici, secuti quisquis pulsare patrem poterat. necesse fuit patrem caedere, tam hercules quàm necesse fuit spoliare templa,virgines rapere. Aiebam:Fili fortius feri. tyrannus spectat. Si talis erat filius meus, qualem describitis,nescio cui magis expedierit tyrannum viuere. O quantum istis debemus manibus, per quas iam nihil necesse est. Occidit tyrannum.sic huius iratae manus feriunt. Cum occideret tyrannum, sic aiebat:Pater interficit,pater te ferit.sic feriunt qui volunt. Tecum fili inconsideratae pietatis queror. Validius patrem caecidisti quàm iussit tyrannus iratus.iacenti ipsas cadaueris manus in me ingessisti. [*Fului Sparsi*. Tales fuerunt,ex quibus posset alter contemnere tyrannum,alter occidere. [*Iulij Bassi*. Compressas filij manus in os meum impegi,caedentem consolatus sum. [*Porcij Latronis*. Caede, inquit, patrem,dum ego negligens sum: occupauit se ex arce filius. hoc non est patri parcere, sed sibi. Dura fili.ad tyrannum tibi per patrem eundum est. Tenent ecce cruentum tyranni caput. nunc illas praecidite. [*Blandi*. Vt vidi tyrannicidam ex arce descendentem, nihil prius quàm manus osculatus sum. [*Pompeij Silonis*. Vtrum ex filijs meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. nemo ius habet in istas manus,meae funt istae. Etiam cum tyranno seruierunt, mihi parnerunt. ita mihi superstite filio mori liceat,vt ego illum qui mori maluit, parricidam vocaui. [*Arellij Fusci* patris. Rogo vos per securitatem publicam,per modo restitutae libertatis laetitiam,per coniuges liberosque vestros. nemo tam suppliciter audiuit me rogantem,cum vapularem. Quàm languidae caedentis erant manus. non putares illas tyrannicidium posse facere:istae mihi salutares porrexerunt cibos, istae potiones: nunquam tamen indulgentiores sensi manus,quàm cum me caederent. [*Votieni Montani*.Pereant, inquit, potius, qui sunt,qui tam fortiter loquantur? Via inuentus est, qui tyrannum occideret. Fili fortius, inquam, feri, ne nos colludere tyrannus intelligat. suspensas leuiter admouebat manus. filius simulabat ictus, pater gemitus.Si qua est fides,iratus filium extuli,quòd me non caeciderat. Necessitas magnum humanae imbecillitatis patrocinium est. Haec excusat Saguntinos,quamuis non caeciderint patres, sed occiderint: haec excusat Romanos,quos ad seruilem delectum Cannensis ruina compulit,quae quicquid coegit,defendit. Ille quoque mihi pepercisset, si vnicus fuisset. ille me fratri relinquebat, hic tyranno. Etiamnum, inquit, in facie tua vulnera apparent. Fili, nocet tibi, quòd tam cito occidisti tyrannum. [*Mentonis*. Quaeritis, quis haec fecit vulnera? ille cuius caecidit me in funere manus. Ita mihi libero & viuere contingat & mori, ita oculos meos filij manus operiant, vt ego inter liberos meos fortior steti.

EX altera parte. [Arellij Fusci patris. Tamdiu caecidit patrem, donec placeret tyranno satelles. quid? Tu tyrannicidium facere non potes,nisi in parricidio exercueris manus? Pater, inquit, adest. malo,non enim tantum patrem,etiam patronum caecidisti. [*Iulij Bassi*. Quoniam eo scelerum peruentum est, vt parricidae pater adsit, non istius aduocationi adsum. defendit quamuis nocentem. Ecquid agnoscitis indulgentiam illius? Frater qui maluit petire quàm patrem caedere, infelix caussam suam cum fratre iungebat. exclamat iste: Nihil illi mandam. ego tibi & pro illo satisfaciam: vt validius, inquit, caederet. Pro Repub. inquit, feci. Vis tu pudorem habere, nec imputare Reip. idem quod tyranno? Pater, inquit, mihi adest. At mehercules frater non adesset. Habuisti, quod tyranno iactares. Frater maluit mori. quisquis caedendus erat, isti tradebatur. Tyrannum, inquit, occidi. at patrem quantulominus quam occidisti? [*Pompeij Silonis*. Gaudeo in subsellijs istius esse patrem. quomodo enim aliter efficere potuissem, vt vulnera eius videretis? Non multum refert mea, vbi sit. ab hac parte crimen obijcitur, ab illa ostenditur. Grauior testis esse solet, qui à reo surgit. Talis prorsus pater, quem nemo alius posset caedere, nisi amicus esse posset tyranni. Frater perijt, ne parricidium aut faceret, aut videret. In illa praecipitia non minus, inquam, fratrem fugit quàm tyrannum. [*Cornelij Hispani*. Descendebat cruentus pater, vexato laceratoque corpore vix agnoscendus. putares duos fuisse qui caecidissent. fecit quod debebar. qui patrem caeciderat, amicum occidit. [*Caestij Pij*. Ego, inquit, caesus sum. poenam remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset qui mori vellet. Dignus est quem inuitū vindicetis. ita ne apud vos tantum crudeles patres vindicantur? Pater, inquit, iussit. ergo frater tuus impius fuit, qui patri non

Vu paruit.

paruit. Si quando lente parebant satellites, aiebat tyrannus: Non spectatis quemadmodum patrem caeciderit. Qui patrem caeciderit, manus eius praecidantur. hanc legem moriens laudauit tyrannus. Nouissime inter filium & patrem tyrannus intercessit. An nō quisquis patrem caeciderit, puniatur. In lege, inquit, nihil excipitur: sed multa quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est: quaedam vero tam manifesta sunt, vt nullam cautionem desiderent. Quid legis interest, excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsauit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit? Quid opus est caueri lege, ne puniatur infans si pulsauerit patrem? quid opus est caueri, ne puniatur, si quis aut patrem sopitum, aut subita corporis grauitate collapsum excitauit: cum illa non iniuria, sed medicina fuerit? Nondum de propria, sed de communi causa loquor. Si officiose quis caecidit patrem, non pulsauit, puniri debet?

DIVISIO. Hanc quaestionem in partes plureis diuisit, An tutus sit qui tyranno iubente fecit. Cogitate quàm multa tyrannus exegerit. Pro publica innocentia est, non licere hoc quoque tyrannis, vt nos faciant nocentes. Tyranno iubente fecit. miserior fuit ipso vapulante. Ille non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium consecrauit. An tutus sit, qui patre iubente fecit. Non caecidit, sed paruit. & illud dixit in narrationibus: Stabat contumaci frater vultu. intellexit non posse cogi à tyranno. An tutus sit, qui pro patria facit: An hic pro patria fecerit. Item, An illo iam tempore cogitationem tyrannicidij habuerit, & hoc animo caeciderit, vt aditum faceret sibi ad amicitiam tyranni. [*Montanus* & illam quaestionem vltimam fecit: An etiam si quid peccatum est, tanto merito redemptum sit. [*Gallio* illam quaestionem primam fecit: An vltio caesi patris, nullius sit nisi patris. Inuitum, inquit, me nemo vindicaret, si à quolibet alieno caesus essem, & nollē agere iniuriarum: nemo nomine meo ageret. atqui nihil interest: poena maior est eius qui caecidit, ius idem eius qui caesus est. Contra ait omnibus actionem dari. non enim priuatam esse iniuriam, sed publicam: itaque nec taxatione defungi damnatum, aut iniuriarum poena, sed manus pendere: ad omnes patres pertinere hoc exemplum, ad omnes filios, & ad ipsam Remp. tales esse qui fiant tyranni, certe qui tyrannorum amici. Et vltimas has fecit quaestiones: An si pio animo fecit, non teneatur: An bono animo fecerit. Et in illa quaestione Latronis, An tutus est qui patre volente fecerit: Nunc, inquit, fingis in filij patrocinium, sed tunc noluisti. Et adiecit: Ne dixeris idem voluisse patrem quod tyrannum. Quaeritis, vtri paruerit? Tyrannus illum amauit, tanquam sibi paruisset, Pater inquit, voluit. ita tu non tyranno tantum, sed patri dignus parricidio visus es? Cum descripsisset impium in fratrem, impium in patrem, adiecit: Tyrannum quoque tunc cum amare deberes, occidisti.

COLOR. [Montanus partem accusatoris declamauit, & hoc colore vsus est: Indulgentissimū fuisse in filios patrem: nimiam pietatem eius fuisse notam tyranno. Itaque illum qui quaereret pudicis dolorem ex impudicitia, contumacibus ex seruitute, pijssimo patri tormentum quaesisse ex filiorum impietate: & induxit illum animose loquentem, qui iussus est prior patrem caedere. Quid si non caecidero, inquit, quid facturus es? torquebis? occides? plus est quod imperas, quàm qđ minaris. Certamen erat in vno homine, vtrum plus posset natura, an tyrannus. Caede, inquit: non caedo. verbera: non ferio. Haec fratre audiente. Et illud dixit, cum promitteret amicitiam tyrannus: Magis praemium extimui tyranni, quàm imperium. Et cum descripsisset cicatrices patris: Et forma est adhuc faciei, dixit, ab vtroque caesum putes. [*Montanus* tamen aiebat, nihil posse melius dici. Ex hac parte tyrannus iubet, ex altera lex vetat. morieris, si caecideris: morere, ne caedas. [*Caestius* dixit: Tyrannus imperat vt patrem caedas, non est nouum: noluisti facere. Laudaturum me putas? ego vero non laudo. alterius ista gloria est. tu fratrem imitatus es. [*Argentarius* dixit: Tu patrem caecidisti, cum & legem nosses, & fratrem. [*Montanus* dixit: Patricida esse voluisti: violasti patris corpus, fratris beneficium. Ab altera, hoc colore omnes declamauerunt tanquam patre iubente fecisset. *Triarius* dixit: In filij mei manus incurri. [*Bassus Iulius*: Ego me filij mei manibus caecidi. [*Haterius* dixit: Ago gratias tyranno, quod alterum filium meum custodiri iussit, ne mori posset. [*Caestius* ait in narratione: Tyrannus iubet caedere, exposita tormenta sunt. quid faciat? moriatur, inquis. hoc dicis. ne caedat patrem: occidat. [*Fuscus Arellius* dixit: Complecti volo istas manus, optime de me etiam ante tyrannicidium meritas. [*Gallio* dixit: Viderit quantum tibi se putet debere Respub. ego plus me quàm illam debere tibi iudico. difficilius est quod me iubente fecisti. [*Montanus Votienus* dixit in narratione: Si perseueras fili, fratrem sequar. Videris vtrum patrem caedere malis, an occidere. Hanc controuersiam & ab Iulio Sabino bene declamari memini, cum describeret tyrannum occisum, & cum ingenti gloria ex arce deductum. O te parricidam: nisi post tyrannicidium quoque intelligis, quanto melius frater tuus perierit, quàm tu occideris. Illud non probaui, quòd multa in re seuera tentauit salse dicere. Erat autem vrbanissimus homo, vt vobis saepe narraui, vt quicquid illi in eloquentia deerat, vrbanitate pensaret. Meminimus cum illum Syriacus Vallius, homo disertus, accusaret, & videret Latinum Calumniam testem circa coronam iudicij obuersari, & toties occurrere eunti Syriaco, & quaerere, quid haberet spei; deinde post iudicium, cum Syriacus gratias illi ageret, quòd tantam curam sui egisset: At mehercules, inquit, timebam, ne vno rhetore plus haberemus. & testis productus cum interrogatus esset, an accepisset à patre sestertia? dixit quot accepisset: an haberet, negauit. Deinde interrogatus, an Calumniam haberet? Ipse, inquit,

inquit, negligentiam meam nosti: an habeam, nescio: accepisse me scio. & in Domitium nobilissimum virum in consulatu, cum thermas prospicientes viam sacram aedificasset, coepissei deinde rhetores circumire, & declamare: Ego, inquit, sciebam hoc te facturum, & matri tuae querenti de tua desidia dixeram † Duas eius vrbanas res praeterire non possum. Secutus erat in prouinciam Cretam Occium Flamam proconsulem. Graeci coeperunt in theatro postulare, vt Sabinus maximum magistratum gereret. Mos autem est, barbam capillumque magistratui Cretensium summittere. Surrexit Sabinus, & silentium fecit, deinde ait: Hunc magistratum ego Romae bis gessi. bis causam dixerat. Graeci non bene intellexerunt, sed bene precati, à Caesare petebant, vt honorem Sabinus & tertio gereret. Postea deinde offendit illos tota comitum cohors: oppressi sunt in templo ab omni multitudine, quae postulabat, vt Romam Sabinus cum Turdo proficisceretur. Erat inter infames maxime & inuisos homines Turdus. Cum Turdus promitteret iturum se, vt inde posset exire, Sabinus silentio facto, ait: Ego ad Caesarem non sum iturus cum mattea. Postea hoc Sabino cum causam diceret, obiectũ est. Multa illum discrte dixisse memini. Cum introductus esset ex carcere in senatum, postulaturus vt diariam acciperet, tunc dixit de fame questus: Nihil onerosum à vobis peto, sed vt me aut mori velitis, aut viuere. atque illud dixit: Nolite, inquit, superbe audire hominem calamitosum.

Saepe qui misereri potuit, misericordiam rogat.

Et cum dixisset Seianianos locupletes in carcere esse: Homo, inquit, adhuc indemnatus, vt possim viuere, parricidas panem rogo. Cum mouisset homines & flebili oratione & diserta, rediit tamen ad sales: rogauit vt in Lautumias transferretur: Ne, inquit, quenquam vestrũ decipiat nomen ipsum Lautumiae, minime lauta res est. Hoc retuli, vt & ipsum hominem ex aliqua parte nossetis: & illud sciretis, quàm difficile sit, naturam suam effugere. Quomodo posset ab illo obtineri, ne in declamationibus iocaretur qui iocabatur in miserijs ac periculis suis: in quibus iocari eum non debuisse, quis nescit? potuisse, quis credit? [*Murrhedius* non degenerauit in hac controuersia. nam colorem stultissimum induxit. Voluit, inquit, & hic fratris sequi exemplum. dum retineo, dum luctor, visus est patrem caecidisse. Vnum ex his quos audiui declamantes, scio *Mentonem* vsum non patrono patre, sed aduocato. ipsum tyrannicidam induxit dicentem, & colore vsus est: Non iussum se à patre, quia aiebat incredibile omnibus videri, patrem coram tyranno caedi se iussisse: sed initum esse tyrannicidae consilium, vt per hoc ad amicitiam perueniret, per amicitiam ad tyrannicidium. Haec eius sententia laudata est, cum describeret se patri manus afferentem: Nihil in toto tyrannicidio difficilius feci. Illud dixit: Iam tum factum esset tyrannicidium, si me frater non reliquisset. Et illud dixit: Vos ego tunc respexi templa, leges, Resp. nam si me tantum spectassem, facile tyrannum effugissem, illa, qua frater effugerat.

Priuignus ab auo raptus nouercae. Controuersia V.

LEX. De vi sit actio. *Thema*. Quidam duos filios sub nouerca amisit: dubia cruditatis & veneni signa insecuta sunt. Tertium filium maternus auus rapuit, qui ad visendos nepotes aegros non fuerat admissus. quaerenti patri per praeconem, dixit apud se esse. accusatur de vi.

CONTRA auum. [Iunij Gallionis. Violentus & impotens senex hominem liberum sinu meo rapui. quod seruare tibi difficile est, auo dona. Quoties miserum me puer audies? nouerca, quis est? fugitiue reductus es. Habui filiam, quamuis iste vnus filius superfit, foecundam. Quàm indulgenter puerperia diuisit. natus est filius: dixit, Filius hic meus est. natus est alter: dixit, Hic matris est. natus est tertius: dixit, Hic aui est. Cum quaereret filium, erant qui suaderent & dicerent: Tace, meruit excludi. [*Caestij Pij*. Quã causam rapiendi habebat impotens senex? nũquid fratres eius occiderã? Ignoscite mihi, si iãtũ filiae meae mãdata narro. hãc solã ex meis morientẽ vidi. habui filiã: de omnibus meis, Habui, dicendũ.

ALTERA pars. Habitu vagabatur lugubri, sordidaque praetexta: omnes illius miserebantur, quosdam etiam dicenteis audiui: Quid? iste puer matrem non habet? patrem non habet? auum non habet? [*Arellij Fusci* patris: Tres filios filiae meae debes, vnum mihi sine apud me nutriatur. Quid times? ne non admittare cum veneris? exposuisse hactenus iuuet. Iam nunc fortuna, aut nouerca narranda est. vt vidit me, haesit complexibus meis, puerum osculabar miser, interrogabam de fratribus: dum interrogo, dum fleo, perueneram domum. Rogo ne hoc causam meam peiorem fecerit, quod ille quem rapui, vnicus erat. [*Votieni Montani*. Mittis praeconem. adiice illi omnia insignia. hic puer matrem perdidit, fratres amisit, nouercam habet. Affirmo tibi, non indicabit quisquis fuerit. erras, & vehementer erras. filios quos perdidisti, non quaeris: quem quaeris, non perdidisti. Vtra tandem iustior querela est? pater ab auo vnum repetit: auus duos a patre. [*Vibij Rufi*. Raptor ille & impotens, dum moriuntur nepotes mei, ad ianuam steti: plus habeo, quod auo, quàm quod reo timendum sit. [*Fuluij Sparsi*. Vnus perit, alter perit: toties fortunam accusas, nunquam nouercam. Facinus indignum: puer ad supplicium in domo aui a patre quaeritur. Ad aegrotantẽ nepotẽ veni, nõ sum admissus: haec vis vera fuit. [*Argentarij*. Pater quos conscios habuit, nescio: domi non fui: amissa filia volui aliquẽ adoptare ex nepotibus: sed aiebam, Quid necesse est? quoties videre volam, in domum veniam: quoties volam, in domum abducam: agamus tanquam affines. Tres habes filios. diuidamus: & vide quàm non improbam diuisionem desiderem, ex tribus vnum posco. Vtinam omnes, quos perdidit, quaereret. [*Blandi*. Cum tradere vellem puerum, nescio

quis exclamauit: Puer, nunc peristi. nihil vobis subtraham. quid ni? praeconi quoque omnia indicaui. [*Mentonis*. Rapui nepotem, habeo, redderem, si pater quaereret.

DIVISIO. Mõtanus Votienus in has quaestiones diuisit, An in te vis sit. Nulla, inquit, vis est. quae arma, quae pugnam, quae vulnera non habet. Volo mihi describi comitatum istius tumultus: Quae turba est? vnus puer, & vnus senex. Rapuisti, inquit, filium meum, immo nepotem suum sustulit, immo venientem non potuit excludere. An si pro illo fuit, fieri vim, quae facta dicitur, non teneatur qui fecit. Vis iniuriosa damnatur: solet enim esse & salutaris. Cum latrones aliquid obsiderent, si perfodissem villam armata manu, coniugem, liberos eius rapuissem, accusari possem? Quod viuit puer, beneficium meum est. Et medici alligant, & corporibus nostris, vt medeantur, vim afferunt. An pro illo fuerit rapi. Hoc loco accusatio nouercae, & insectatio patris tam patienter suos perdentis. [*Gallio* & illam quaestionem fecit, & prius sumendam quaestionem putauit ex persona, quàm ex re: An cum auo nepotis nomine agi possit. Non magis, inquit, quàm cum patre filij nomine, non magis quàm cum matre. Habet sua iura natura: & hoc inter auum patremque interest, quòd auo suos seruare licet, patri etiam occidere. Non potes, inquit, sic mecum agere tanquam cum alieno, vt dicas: Quid tibi cum illo, qui est intestati filius? tuus heres futurus sit, quem dementem alligaturus es? quaedã iura non lege, sed natura nobis attributa. Si nepotem suum auus peccantem aliquid, & inter lasciuos iocos petulantius lasciuientem feriret, num iniuriarum quisquam cum illo ageret? Et vltimam illam *Gallio* fecit, cum tractasset illa: Licet mihi vt prosim facere. deinde huic profuit. An auo ignoscẽdum sit cum pro nepote, affectu latus, fecerit. Hoc loco tractauit, quàm indignum esset damnari illum ab hoc. [*Latro* duas vltimas quaestiones aliter posuit, & plus complexus est. Etiam si vim fecit, an tamen damnari non possit, si bono animo fecerit. ait enim, & de animo fieri controuersiam a no, & dicere patrem: Non vt nepotem seruaret, fecit, sed vt infamaret vxorem meam, tanquam veneficam, me tanquam veneficae emancipatũ, cui male liberi sui committerentur.

COLOR. Colore ergo hoc Latro eodem vsus est pro patre, vt diceret, ne viua quidem vxore bene sibi cum socero conuenisse. suas vero professas inimicitias illum gessisse secum. languente vero puero, illum venisse, cum conuicio, cum vociferatione nefaria, & dicentem & auspicantem: auctores habere amicos se, ne admitteret hominem, non ad officium nepotum, sed ad inuidiam & contumeliam generi venientem, qui ad sanos nepotes nunquam dignatus esset accedere: medicis vero suasisse ne uenirent, ut puerum confunderet: & impleret suspicionibus. [*Silonis Pompeij* color fuit, ut Latroni uidebatur, qui controuersiae repugnaret. dixit enim, uenisse auum ad imbecillum puerum, ad aegros non semper proximos admitti: utique ad eos qui grauiter aegrotant, saepe & patrem non admissum. Sic auo quoque intempestiue uenienti dictum, Nunc non potes: statim cum cõuicio abisse. in altero idem fecisse. *Latro* aiebat hunc colorem optimum esse, si recitasset, se recipi non posse: quia ponatur, Non est admissus: sub hoc themate intelligere nos, non hoc illi dictum, Nunc non potes: sed ex toto, Non potes. [*Gallio* utrumque miscuit, & hoc colore qui uideri non potest alioquin thema euertere, parcius vsus est. Dictum est, inquit, illi: Quiescit puer. paulum commotare. medici vetuerunt quenquam admitti. scitis solere dicere illos, Nec si pater venerit. Protinus ille clamare coepit, Testor me non admitti: & tantum non tabellis signatis denuntiare. Auum distuleram, accusatorem exclusi. Iterum, inquit, venit cum conuicio. Iam vnũ occidistis, alterum occiditis. Nihil est miserius, quàm ubi alicui ex miseria sua inuidia quaeritur. Non est admissus, cum diceret, se nepotem suum, non uidere velle, sed inspicere. Sic egit: Veni non ut istum accusarem, sed ut me defenderem. [*Gallio* hoc colore usus est: Non admisi auum, quia dictum erat mihi, hoc illum animo uenire, ut raperet. [Ex altera parte colorem hunc *Caestius* introduxit: Timuisse se de puero. Frustra, inquit, duos occiderat nouerca. & ait: Vellem ad uos nocentior uenirem reus, uellem tres raperem. [*Argentarius* hoc colore usus est. rogatum à puero auum. Negabat, inquit, posse se uiuere, si in illa relinqueretur domo. *Hispanus* hoc colore usus est, affectu esse ablatum. Sustuli, inquit, nepotem meum. Non potui, inquit, satiari osculis, non potui ab illo tam cito distrahi: nolite mirari. post longum tempus illum uideram. [*Albucius* hoc colore usus est, ut diceret: Noluisse illum in tam infausta domo educari, ex qua duo iam fratres elati essent: ei qui postea decessit, inter causas moriendi casum fratris fuisse. Et seruauit hunc colorẽ, ne quid in nouercã, ne quid in patrẽ diceret: aiebat, iustissimũ futurũ auum, si tantum se defendere uoluisset. Quid ergo? quare rapuisti? amabam. huic maxime ab initio animum meum addixeram. In domo uestra nihil praeter ipsam domum timui. Si apud me duo decessissent, ex domo mea illum transtulissem. [*Marcellum Marcium* aiebat sic narrasse, Puer me secutus est, non criminor uobis illum. quicquid est, potius quàm illius periculo fiat, ego rapui. Vbi est? inquit. Viuit. saluus est: ueni, cum uoles aspicere. Redde, inquit, patri suo. ego asper, Age, monstrabo si uis, quis ante me tibi filios abstulerit. [*Varius Geminus* eundem sensum dixit: Quae est ista tam sera pietas? quaerere tuos tertio incipis. [*Montanus Votienus*, homo rarissimi, etiam si non emendatissimi, ingenij, uitium suum quod in orationibus non euitabat, in scholasticis quoque euitare non potuit: sed in orationibus, quia laxior est materia, minus earundem rerum annotatur iteratio. In scholasticis si eadem sunt quae dicuntur: quia pauca sunt, notantur. Memini illum pro Galla Numisia apud centumuiros tirocinium ponere. Ex uncia heres erat patris sui Galla. obiiciebatur illi ueneficium. dixit rem disertissimam, & omnibus saeculis duraturam, qua nescio an quicquam melius in eo genere causarum dictum.

Vnciam nec filiae deberi, nec veneficae. Non fuit contentus, adiecit: In paternis tabulis filiae locus, aut suus debetur, aut nullus. etiamnum adiecit: Reliquis nocenti nimium, innocenti parum. Ne sic quidem satiare se potuit, adiecit. Non potest filia tam anguste paternis tabulis adhaerere, quas aut totas possidere debet, aut totas perdere: & plura multa, quae memoria non repeto. Ex eis quaedam in orationem contulit, & alia plura quàm dixerat, adiecit. nihil non ex eis bellum est, si solum sit: nihil non rursus ex eis alteri obstat. Idem in hac declamatione fecisse eum memini. Erras pater, inquit, & vehementer erras. quos perdidisti, non quaeris: quem quaeris, non perdidisti. Deinde: Puer iste inuentus perit. Deinde: Quisquis puero favet, ne inueniatur optet. Deinde: Puer nisi auum sequitur, fratres secuturus est. Desine quaerere: quem si inueneris, sic perdes, vt inuenire nó possis. et deinde: Rapuit istum auus, ne raperet nouerca. Et deinde: Vnum tantum pater ex liberis suis quaerit, qui saluus est. [*Glycon* huoc sensum semel dixit, sed genere corrupto.† Habet hoc *Montanus* vitium. sententias suas repetendo corrumpit. dum non est contentus, vnam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. & propter hoc & alia, quibus orator potest poetae similis videri, solebat Scaurus Montanum inter oratores Ouidium vocare. Nam & Ouidius nescit, quod bene cessit, relinquere. Non multa referam, quae Montaniana Scaurus vocabat. Vno hoc contentus ero. Cum Polyxena esset abducta, vt ad tumulum Achillis immolaretur, Hecuba dixit:

---cinis ipse sepulti
In genus hoc pugnat.---

poterat hoc contentus esse. adiecit:

---tumulo quoque sensimus hostem.

Nec hoc contentus, adiecit:

Aeacidae foecunda fui.

aiebat autem Scaurus. Non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quàm scire dicere.

Filia conscia in veneno priuigni. Controuersia. VI.

LEX. Venefica torqueatur, donec conscios indicet. *Thema.* Quidam mortua vxore, ex qua filium habebat, duxit vxorem: & ex ea filiam sustulit. decessit adolescens. accusauit maritus nouercam veneficij. damnata cum torqueretur, dixit sibi cósciam filiã esse. petitur ad suppliciũ puella. pater defendit.

Pro filia. [Caestij Pij. Non est quòd putetis has lacrimas aut filiae esse, aut me patrem. Non prodesset tibi puella ne hoc quidem, quòd te frater amauit, nisi mater odisset. hoc me odisti nouerca, quòd scisti consciam me, eligere poenae. Dixit, Ante actam eius vitam excutiamus. [*Fuluij Sparsi.* Nefaria mulier, filiae quoque nouerca, ne mori quidem potuit, nisi & occideret. Inter gladiatores victoris quoque condicio pessima est, cum moriente pugnantis. Nullum magis aduersarium timeas, quàm qui viuere nó potest, occidere potest. [*Vibij Galli.* Concitatissima in mortem rabies est. desperatione vltima in furoré animus impellitur. Quaedam ferae tela omnia commordent, & ad mortis auctorem per vulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur. Praecipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit: & naturali quodam deploratae mentis affectu morientibus gratissimum est commori. [*Votieni Montani.* Dum filium vindico, vbi grauissime mihi nocere posset, ostendit. Veneficium simile est mendacio. Sic credibile esse in sorore parricidium creditis? non timeo ne quis hoc in sorore credat, quod ego vix probaui in nouerca. Natam mihi filiam quasi futurae pacis obsidem sustuli: aiebam, Dum matris meminit, obliuiscetur nouercae. at illa dum nouercae meminit, matris oblita est. Filia, inquit, mihi conscia est. post hanc vocem remissa putares tormenta. similis facta torquenti est. soror fratri venenum dedit? quamdiu luctati sumus, vt crederetur nouerca priuigno dedisse. Nouerca quod volueras, consecuta es, damnasse iam paenitet. [*Argentarij.* Facio rem Iudices, non nouam: liberos meos a nouerca vindico. Péto, ne, quia filium vindicaui, filiam perdam. nisi succurritis, nouerca vicit, ego victus sum. Duxi, nescio peiorem vxorem an nouercam. hoc mihi carior est, quòd tam inuisa matri fuit. [*Cornelij Hispani.* Si conscia esset, neminem expectarem: scitis quemadmodum veneficam oderim. instabam tormentis: aiebam, Morere peius quàm odisti. Non satis mihi ardere ignes videbantur, non satis insidere verbera. dixi: Si quid adiicere tormentis tuis possum, puto iubebo filiam afferri. Vocet huc aliquis matrem. quid expauisti puella? quid ad sinus meos refugisti? quid extimuisti tanquam nouercam? [*Marylli.* Ne inter supplicia quidem desijt occidere. & hanc quisquam putet non potuisse venenum sine conscia dare? puella, quae occidisse fratrem dicitur, quid ante peccauit? Nouerca quoque non ante occidit priuignum? Et filia, & bonae spei est. quaeritis argumentum? matri suae non placet. [*Arellij Fusci.* Etiam cineribus tuis infesta est nouerca. quod vnum potest, persequitur sororem tuam. Quid adhuc potest nosse, nisi fratrem? Prosit illi apud vos, quod illam pater laudat, prosit quod talis mater accusat. [*Mentonis.* Non miseretis huius? miserior est quàm frater. ille habuit sine dubio nouercam torqueri. Cósecuta es mulier quod voluisti. solus omnium magis sensi nouercam cum perdidi. [*Porcij Latronis.* Habui filiũ tam bonũ, vt illũ amare posset etiã nouerca: nisi in eam incidisset quae posset etiã filiã odisse. Huc mea scelera reciderunt, vt parricidiũ puellare sit. aetas, si magnitudinem rei non intelligit, nó est idonea parricidio. Sed veneficae, inquit, filia est. Si parentes inspiciuntur, cur non potius patri videatur similis, cui placet, quàm matri cui displicet? Deniq; non recuso, quo minus in illa vel matris exigatur imitatio. illa eũ huius aetatis erat, nec nouerca erat, nec venefica. [*Albucij Sili.* Duxi vxo-

rem,nullis adhuc inquinatam fabulis.nec miror,innocentem tunc fuisse.adhuc puella erat. [*Blandi*. Vt scelerata sit,nempe matri suae similis est: ante veneficium oportet faciat,quàm parricidium. Filia, inquit,conscia est.Dij te perdant:etiam cum torqueris,occidis ti. Seruus tortus Catonem conscium furti dixit.Quid agitis?virum plus creditis tormentis,an Catoni? [*Buteonis*.Si conscius à te puella quaereretur, nominato patrem.Quod nouerca tam sero,puella tam cito?Filia,inquit,conscia est.Male pereas: at ego te putabam vnius nouercam. [*Triarij*.Filia,inquit,tua conscia est.Videbatur sibi post hanc vocem vicisse.Amissum fratrem fleuit in funere,totius populi habitum lacrimis suis expressit: itaque illam nouerca peius perire voluit quàm priuignum.Filia,inquit,conscia est. Hoc vltimum fuit nouercae veneficiũ. [*Q.Haterij*.Succurrite quaeso,ne cum torta sit quae filiũ meũ occiderat, filiã etiam,dum torquetur,occidetit. Liberos semper effeto,vnius mulieris aut mendacio,aut veneno. No flet quantum rese satis est. quemadmodum illi extorquebo lacrimas? afferte mihi imaginem fratris. video subito desiderio fletus concitatos.nunquid talem vultum,cum mater torqueretur,habuit?

PARS altera. [Triarij.Si odissemus te, pateremur cum eiusmodi filia viuere. Quarumdam ferarum catuli cum rabie nascuntur:venena statim à radicibus pestifera sunt. Quantum illi ad scelera aetatis adiecit,quod illam nouerca peperit?Quid illa,quae fratrem in moram patri sequenti sparsit? Habemus exemplum,quod & sorori conueniat,& virgini.

DIVISIO. [Caestius in duas partes coniecturam diuisit.Et primum quaesiuit, An conscia illis opus fuerit:deinde,Si opus fuit,an hanc habuerit.Non seruauit autem modum. Nam & illum locum diu tractauit,non posse sororem in mortem fratris impelli.Et iterum tam puellam voluit videri,vt nulli esset idonea ministerio. Itaque elegantissime deridebat *Montanus Votienus* in hac cõtrouersia ineptias rhetorum,quòd sic declamarent,tanquam haec quae nominata est,infans esset: nec intelligerent si tales essent,ne futuram quidem ream.Itaque hoc debemus,inquit,proponere nobis puellã eius aetatis, In qua torta,credibile scelus illud quidem,sed intolerabile esse aiebat. Induxerat Caestius matrem dicentem filiae:Da fratri venenum.*Triarius* multo rem magis ineptam,quia non inuenit illam,sed concupiuit: nã excessus sententiam traxit.Induxerat nouercam dicentem: Da fratri venenum. Fecit illam respondentem: Mater & mihi da.quid enim est tam absurdum, quàm matrem sic locutam cum puella? Da fratri venenum.Non ferebant nec illam Triarij sententiam,qua aliter *Haterius* vsus est,cum ad epilogum peruenisset.hoc loco debebat reus flere.non flet puella.inueniat quemadmodum fleat aliquis, hoc est imaginem fratris.Illa enim si tam puella est,vt dicat,Mater,quid est venenum?non potest tantae pietatis esse,vt eam imago fratris in lacrimas concitet.Tantus autem error est in omnibus studijs,maxime in eloquentia,cuius regula incerta est,vt vitia quidam sua & intelligant,& ament. [*Caestius* pueriliter se dixisse intelligebat.Mater,quid est venenum? Deridebat enim Murrhedium, qui hanc sententiam imitatus est in epilogo,cum alloqui coepisset puellam,& diceret: Compone te in periclitantium habitum, profunde lacrimas,manus ad genua demitte,rea es.fecerat respondentem puellam:Pater,quid est rea?Et aiebat Caestius: Quod si ad deridendum me dixi,homo venustus fuit.Et ego nunc scio, me ineptam sententiam dicere.Multa autem dico,non quia mihi placent,sed quia audientibus placitura sunt. Et illud *Rusi Vibij* tolerabilius aiebat esse,sed & ipsum aliqua obiurgatione dignum. dixerat in epilogo: Nutrix ream tolle.Illud in Haterio,qui & promisit oratorem,& praestitit, negabat se posse ferre quod dixerat: Haec rea non mittenda in exilium,sed ferenda est.Cum sciret,inquit,in exilium exportandos locari solere.quid enim intelligi vult hac sententia, nisi ex toto puellam ambulare non posse vsque in exilium? Verum est,sed nec mater eius potuisset. [*Silo* à parte patris comparationem fecit inter se matris & filiae.totam hac figura declamauit:Non sum,inquit,vobis dicturus, qualis debeat esse venefica: operam perdam,si coepero describere,debere esse aetate prouectam,vsu exercitatam, inuisam viro, quae possit etiam filiam occidere. Superuacuum est vti pluribus verbis. in hac ipsa causa habemus veneficae exemplar: comparemus inter se duas reas. nec est quòd quaeratis aliquem, qui cognitionem vestram per omnes comparationis parteis ducat. Ego vobis dicam, quomodo illam accusauerim. Ego illi obieci ante actam vitam;vos illi potestis obijcere. Et sic omnia circumijt,& comparando defendit.Illam quaestiunculam,quae in prima parte tractata erat à quibusdam, Non illi vtique fuisse opus & conscia, sic transcurrit: Aiebat,inquit,tota actione rea haec, Quam consciam habueram. ego negabam illi opus fuisse.aiebam, In eadem domo eras, venenum notum erat, nouercae occasio facilis conniuenti. non eras suspecta,nemo te timebat propter sororem. Ex altera parte hoc vsus est colore: Nouercam video venenum dedisse, vt filia sua sola heres esset: eandem illi & consciam fuisse veneficij, & causam. Omnes declamatores aiebat voluisse aliquid noui dicere,eo loco quo nominabat nouerca filiam consciam.dixit,inquit,*Hybreas*.✝

Hanc sententiam *Fuscus Arellius* cum esset ex Asia,non casu dixit,sed transtulit ad verbum quidem:Quid ergo, inquit, mentita est de filia sua?immo de mea. Modestius hanc sententiam vertit *Haterius*:Quid ergo?mentita est, quae nihil lamentabatur de accusatoris sui filia?*Caestius* dixit:Nominauit priuigni sui sororem. *Albucius* dixit:Quid habuit quod dubitaret,an parceret filiae eius à quo occidebatur, sorori eius quem occiderat? *Triarius* dixit:Quid ergo mater mẽtita est?tolle matris nomẽ,post dãnationẽ nouerca est.*Blandus* dixit: Nominabo istã quae patri affuit,istã quae mortuo fratre ac matre nõ fleuit.*Silo Põpeius* dixit:Filia, inquit,

quit mihi conscia est. post hoc eundem vultũ eius notaui, quem videram moriente priuigno. *Montanus Votienus* Marcellum Marcium amicum suum cuius frequenter mentionem in scriptis suis facit, tanquã hominis disertí, aiebat hanc dixisse sententiam: Inuenit quomodo damnata accusaret, moriens occideret, torta torqueret. non est hoc indicium, sed alterum nouercae veneficium. *Latro* dixerat, cum describi sset tormenta: Instabam super caput non accusator, sed tortor: ipse ignes subiiciebam, ipse ad intendendum eculeum manus admouebam. Ego non bibam sanguinem istius, non eruam oculos: filium mihi eripuit: nisi citius illam oppressissem, & filiam abstulisset. *Triarius* dixit: Cùm accusarem, obieci veneficium. In vltima parte inter preces meas excitaui puellam ad vltionem fratris sui. Haec res maxime iudices mouit, haec maxime nouercam offendit. *Albucius* dixit: Postquam nominauit filiam, ad me respexit: videlicet vt sciret, an satis torsisset. *Nicetes* egregiè dixit in hoc eodem loco. †

Montanus cum diceret illum locum, quamuis sceleratos parentes, velle tamen innocentes liberos suos esse, dixit: Potest ista filiã veneficam fingere, si potest facere: difficilius est filios inquinare, quàm perdere. & illud: Fauete saeculo Iudices, cum ingentia scelera ferat, ne etiam immatura tulerit: fauete. nullum scelus commissum sit, nisi quod solet: fauete, vt potius non desierit nouerca parricidium facere, quàm soror coeperit. damnare illam potui, effugere non potui. Serò fecisti nouerca. Si hoc antè dixisses, potuisti praeuaricationem pacisci recte cum damnareris, animosa eras. recte nihil potes facere. si qua fides accusator insidias rea timui, nusquam à sinu meo dimisi puellam, ipse omnes praegustaui cibos. O incauta futuri mortalitas. Postquam ad tortorem perduxi nouercam, timere de filia desij.

COLOR. Omnes illo colore vsi sunt, nominatam à nouerca filiam in dolorem patris. *Gallio* plura dixit: Fortasse, inquit, hanc nominauit, vt veros conscios celaret: fortasse, vt quia acerrime instabat accusator, hoc metu territus finem tormentis imponeret: fortasse in dolore tormentorum stupefacta nesciuit quid loqueretur. Nouissime dixit, fortasse in hoc, vt quae poenas veneficij dabat, accusationis exigeret. Illum sensum adiecit: Ex meis hoc affectibus aestimo. cum tum ira, tum odio furerẽ, circumspiciebam omnes vltionis vias, oblitus innocentiae, si proprios habuisset liberos nouerca, occidissem. In hanc ipsam quoties impetum facere volui? sed propter hoc à me tuta erat, quòd à matre non erat.

L. ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER DECIMVS.

SENECA. NOVATO. SENECAE. MELAE. FILIIS S.

QVOD vltra mihi molesti sitis, non est. Interrogate, si qua vultis. Sinite me ab istis iuuenilibus studiis ad senectutem meam reuerti. Fateor vobis, iam res taedio est. Primo libenter assilui, velut optimam vitae meae partem mihi reducturus: deinde iam pudet, tanquam diu non seriam rem agam. Scholastica studia leuiter tractata delectant. contrectata & propius admota, fastidio sunt. Sinite ergo me semel exhaurire memoriam meam, & dimittite vel adactum iureiurando, quod ferme dixisse memini me quae sciui, quaeque audiui, quaeque ad hanc rem pertinere credidi. Pertinere autem ad rem non puto, quomodo L. Magius gener T. Liuij declamauerit, quamuis aliquo tempore suum populum habuit, cum illum homines non in ipsius honorem laudarent, sed in soceri ferrent: quomodo L. Alprenas, aut Quintilianus senex declamauerit: transeo istos, quorum fama cum ipsis extincta est. De Scauro si me interrogatis, cum illum mecum audieritis, iniqui estis. Non noui quenquam, cuius ingenio P. R. pertinacius ignouerit. Dicebat negligenter saepe causam in ipsis subselliis, saepe dum amicitur, discebat: deinde litiganti similior quàm agenti, cupiebat euocare aliquam vocem aduersariorum, & in altercatione vires suas nouerat. Nihil erat illo venustius, nihil paratius: genus dicendi antiquum, verborum quoque non vulgarium grauitas. ipse cultus habitusque corporis, mire ad auctoritatem oratoriam aptatus. Sed ex iis omnibus scire posses, non quantum oratorem praestaret Scaurus, sed quantum desereret. Pleraeque actiones malae, in omnibus tamen aliquod magni neglectique ingenij vestigium extabat. raro aliqua actio bona, sed quam fortunae imputares. Sed illum longa, immo perpetua desidia eò perduxerat, vt nihil curare vellet, nihil pos-

set. Orationes septem edidit, quae deinde senatusconsulto combustae sunt. Bene cum illis ignis egerat. Sed extant libelli, qui cum fama eius pugnant, multoque dissolutiores ipsis actionibus. Illas enim cum destituerit cura, calor adiuuabat: ij caloris minus habent, negligentiæ non minus. Declamantem audiuimus, nouissime quidẽ illepide: ita, vt quod difficillimũ erat, sibi displiceret. De Labieno interrogatis. Declamauit non quidem populo, sed egregie. Non admittebat populum: & quia nondum haec consuetudo erat inducta, & quia putabat turpe ac friuolae iactationis. affectabat censorium supercilium: cum alius animo esset. magnus orator, qui per multa impedimenta eluctatus, ad famam ingenij, confitentibus magis hominibus peruenerat, quàm uolentibus. Summa egestas erat, summa infamia, summum odium. Magna autem debet esse eloquentia, quae inuitis placeat. cum ingenia fauor hominum ostendat, fauor alat, quantam vim esse oportet, quae inter obstantia erumpat? Nemo erat, quin cum homini omnia obiecerat, ingenio multum tribueret. Color orationis antiquæ, vigor nouae. Cultus inter nostrũ ac prius saeculum medius, ut illum posset utraque pars sibi uindicare. Libertas tanta, ut libertatis nomen excederet, ut quia passim ordines hominesq. laniabat, Rabienus uocaretur. animus per uitia ingens, & ad similitudinem ingenij sui uiolentus, & qui Pompeianos spiritus nondum in tanta pace posuisset. In hunc primum excogitata est noua poena. Effectum est enim per inimicos, ut omnes eius libri incenderentur. Res noua & insueta, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico, ista in poenas ingeniosa crudelitas post Ciceronem inuenta est. Quid enim futurum fuit, si ingenium Ciceronis triumuiris libuisset proscribere? Sũt dij immortales lenti quidem, sed certi vindices generis humani, & magna exempla in caput inuenientium regerunt: ut iustissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitauit supplicio, saepe excipiat suo. Quae vos dementissimi homines tanta vaecordia agitat? parum videlicet in poenas notae crudelitatis est? Conquiritis in vosmetipsos noua, quibus pereatis. & si quid ab * omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memoriamque nominis, inuenitis quemadmodum perducatis ad eandem rem corporis mala. Facem studiis subdere, & in monumenta disciplinarum animaduertere, quanta & quàm non contenta certa materia saeuitia est? Dij melius, quòd eo saeculo ista ingeniorum supplicia coeperunt, quo & ingenia desierunt. Eius qui hanc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea uiuentis adhuc scripta combusta sunt: iam non malo exemplo, quia suo. Non tulit hanc Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio suo voluit, sed in monumenta se maiorum suorum ferri iussit, atque ita includi: veritus scilicet, ne ignis qui nomini suo subiectus erat, corpori negaretur: non finiuit tantùm seipse, sed etiam sepeliuit. Memini aliquando cum recitaret historiam, magnam partem conuoluisse, & dixisse: Haec quae transeo, post mortem meam legentur. Quanta in illis libertas fuit, quam etiam Labienus extimuit? Cassij Seueri, hominis Labieno iunctissimi, belle dicta res ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex S. C. vrebantur: Nunc me, inquit, viuum vri oportet, qui illos edidici. Monstrabo vobis bellum libellum, quem à Gallione vestro petatis. Recitauit rescriptum Labieni pro Bathyllo Maecenatis, in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum prouocantis. Puto iam nihil, quod interrogetis, restat. Musa rhetor, quem interdum soleris audire, licet Mela meus cõtrahat frontẽ, multũ habuit ingenij, nihil cordis. Omnia vsque ad vltimum tumorem perducta, vt non extra sanitatem, sed extra naturam essent. Quis enim ferret hominem de siphonibus dicẽtem, Caelo repluunt: de sparsionibus, Odoratos imbres: & in cultum viridium, Caelatas siluas: & in pictura, Nemora surgentia? Aut illud quod de subitis mortibus memini eum dicentem, cum vos me illo perduxissetis: Quicquid auium volitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrit, nostris sepelitur ventribus. Quaere nunc, cur subito moriamur. Mortibus viuimus. Non ergo & si iam manumissus erat, debuit de corio eius nobis satisfieri. Non sum ex iudicibus seuerissimis, qui omnia ad exactam regulam redigam. Multa donanda ingeniis puto: sed donanda vitia, non portenta sunt. Si qua tamen tolerabiliter dicta sunt, non subtraham. ne plura videantur. vel subiicietis vos. Oscus non incommode dixit, sed sibi nocuit: dum nihil sine schemate dicere cupit, oratio eius non figurata erat, sed praua. itaque non inurbane Pacatus rhetor, cum illi Massiliae mane occurrisset, schemate illum salutauit. Poteram, inquit, dicere: Aue Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat, natus ad contumelias omnium ingeniis inurendas. Nulli non impressit aliquid, quod effugere non posset. Ille Passieno, prima eius syllaba in Graecum mutata, obscoenum nomen imposuit, declamatori subtili, sed arido. ille Sparso dixit, scholam cõmunem cum rhetore quodam habenti: Tu potes controuersiam intelligere, qui nõ intelligis te laterem lauare? Sparsus autẽ dicebat valẽter, sed dure, Ad imitationẽ Latronis se direxerat: nõ tamen unquã similis illi erat, nisi cum eadem diceret. Vtebatur suis verbis, Latronis sententiis. Cum Basso certamen illi fuit, quem vos quoque audistis, homine diserto: cui demptam velim quam consectabatur amaritudinẽ & simulationem actionis oratoriae. Nihil indecentius, quàm ubi scholasticus quod non nouit, imitatur. Amabam itaque Capitonem, cuius declamatio est de Popilio haec quae meo Latroni subiicitur. Bona fide Scholasticus erat, in his declamationibus quae illi bene cesserant, nulli non post primum Tetracolon praeferendus. Primum Tetracolon quorum faciam, quaeritis? Latronis, Fusci, Albucij, Gallionis. Hi quoties conflixissent, penes Latronem gloria fuisset, penes Gallionem palma: reliquos, ut uobis uidetur, componite. Ego uobis omnium feci potestatem, hos minus nobiles finite in partem abire, Paternum, Moderatum, Fabium, & si quis est nec clari nominis, nec ignoti. Dum in his ad satietatem uestrã me praestiterim, permittite me mihi & aliquos, quos non nostis, ex sinu proferre: quibus quo minus ad

famam

famã peruenerint, nõ ingeniũ defuit, ſed locus. Bene declamauit Caius Silo: cui Caeſar Auguſtus, cũ frequenter cauſas agentem in Tarraconenſi colonia vidiſſet, plenum teſtimonium reddidit. dixit enim: Nunquam audiui patremfamilias diſertiorem. Erat qui patremfamilias praeferret, oratorem ſubduceret. Partem enim eloquentiae putabat, eloquentiam abſcondere. Solebat declamare ſtudioſe Turrinus Clodius, cuius filius fraterno vobis amore coniunctus eſt, adoleſcens ſummae eloquentiae futurus, niſi mallet exercere quantum habet, quàm ſequi quantum conſequi poſſet. Sed Turrinus Clodius multũ de viribus remiſerat, dum Apollodorum ſequitur, & ſummam legem dicendi eum putat. Tantum tamẽ illi ſuperfuit vitium, quantum valeret, etiam ſi ars abeſſet. Sententias dicebat excitatas, inſidioſas, aliquid petentes. Nunquam non de colore Latroni controuerſiam fecit. Latro nunquam ſolebat diſputare in conuiuio, at aliquando declamare ex tempore ſolebat. Dicebat quoſdam eſſe colores, prima facie duros, aſperos: eos non poſſe, niſi actione probari. Negabat niſi agitata quaedam illis placere poſſe, niſi totum noſſent: ſe & ſuas vires noſſe, & illarum fiducia aliis metuenda & praerupta audere. Multa ſe nõ perſuadere iudici, ſed auferre. Turrinus contra nihil probare, niſi tutum: non quia imbecillus erat, ſed quia circumſpectus. cauſas nemo expoſuit diligentius, nemo reſpondit paratius: & pecuniam itaque & dignitatem, quam primum in prouincia Hiſpania habuit, eloquentiae debuit. Natus quidem erat patre ſplendidiſſimo, auo D. Iulij hoſpite: ſed ciuili bello attenuatae domus nobilis vires excitauit, & ita ad ſummã perduxit dignitatẽ, vt ſi quid illi defuit, ſcias locũ defuiſſe. Inde filius quoque eius, id eſt, meus (nunquam enim illum à vobis diſtinxi) habet in dicendo paternam diligentiam, quae vires ex induſtria retundit. Hoc & in ipſo genere vitae ſequitur ad ſumma euaſurus iuuenis, niſi modicis contentus eſſet. Ideo dignus eſt, cuius tam modeſtis cupiditatibus fortuna praeſtet fidem. Horum nomina non me à nimio fauore, ſed à certo poſuiſſe iudicio ſcietis, cum ſententias eorum retulero, aut pares nouiſſimorum auctorum ſententiis, aut praeferendas.

Lugens pauperis filius diuitem ſequens. Controuerſia I.

LEX. Iniuriarũ ſit actio. *Thema.* Quidã cum haberet filiũ, & diuitem inimicum, occiſus, inſpoliatus inuẽtus eſt. Adoleſcẽs ſordidatus diuitem ſequebatur. Diues eduxit eum in ius, & poſtulauit, ſi quid ſuſpicaretur, accuſaret ſe. Pauper ait: Accuſabo, cum potero: & nihilominus ſordidatus diuitem ſequebatur. Cum peteret honores diues, repulſus eſt. Accuſat iniuriarum pauperem.

PRO paupere. [Vibij Galli. Gratias ago diuiti, quòd quos odit, reos iam facere contentus eſt. interdiu publico nobis interdicitur. quaerite quid nocte fiat. Non ambulabis, inquit, eadem via qua ego: non calcabis veſtigia mea, non offeres delicatis oculis ſordidatam veſtem, non flebis inuito me, non tacebis. perieramus, ſi hic magiſtratus eſſet. [*Albucij Sili.* Quòd ſordidatus fui, luctus eſt: quòd fleui, pietas eſt: quòd non accuſaui, timoris eſt: quòd repulſus eſt, veſtrum eſt. Non taceam, qui adhuc viuo, quòd tacui? Noſtis populi loquacis ſuſpiciones. Quare iſte honores illo viuo nunquam petiit? ego verò omnes quaeſo, omnes vt me in inquiſitionem paternae mortis adiuuent: & ad tua genua diues veniſſem, niſi timerem, ne inuidiam tibi fieri diceres: & iam pridem hoc animo ſequor, occaſionem loquẽdi capto: nec mehercules poſſum dicere, inhumanitate tua fieri quod non audeo. ſed vitium me meum ſequitur. Taceo. vtinam hoc vitium habuiſſet & pater. dum libere loquitur, multos offendit: neque te puto ſolum in ciuitate habuit inimicum. Vt iſte ait, cauſam meam populo probaui. *Iulij Baſsi.* Quando autem iſtis diuitibus non ſordidati ſumus? Accuſa, inquit, pauper diuitem, egens candidatum. Ego accuſem? ambulare mihi meo arbitrio non licet. In ius vocauit. Reum, inquit, me perage, perora. Quis accuſare ſic loquentem poteſt? Cur, inquit, me ſequeris? quaſi aliud iter pauperes, aliud diuites habeant. [*Caeſtij Pij.* Non eſſem reus, ſi accuſaſſem. barba demiſſa, ſordidatus cum criminibus meis ad vos veni. Omnia licet fiant, non deſinam inquirere percuſſorem: & fortaſſe iam inueni. Quàm ſubito pater meus in media ciuitate: Quid me intueris? quid obſeruas? quid dicam? ſubductus eſt? [*Arellij Fuſci* patris. Incedere magno comitatu, ſplendido cultu, non eſt fortunae meae: iſta diuites poſſunt: ſatis eſt, ſi viuimus. Cum ſpoliatum cadauer non ſit, quis fuerit percuſſor, neſcio. quiſquis fuit, quaſi diues ſpolia contempſit. Quare, inquit, me ſequeris per publicum? facinus indignum commiſſum eſt: diues & pauper per eadem veſtigia inceſſimus. [*Oſci.* Accuſa, inquit. vbi eſt qui primò coeperat? Vellem pater meus quoque à te non diſceſſiſſet. vineret. Quare, inquit, me reum non facis? quia accuſatorem me non times. Mortuo patre, timeo ne quis iniuriam ſibi fieri putet. ſi dixero, Occiſus eſt pater meus: à quo? ſi permittis, neſcio. [*Iunij Gallionis.* Quid iſte accuſanti feciſſet, qui perſequitur tacentem? cur non agis? quia vis tecum agi. Nũquid nunc tibi iniuriam facio ſordidatus? quod reo licet, lugenti non licet? Quid potui patri meo minus praeſtare? in honorem eius veſtem mutaui. [*Fuluij Sparſi.* Sordidatus es, inquit, fles. hoc dicis: Pauperis occiſi filius pauper es. Pater meus in media ciuitate ſaluis legibus occiſus eſt. quis hoc ſine lacrimis narrare poſſit? non deponam has ſordes, niſi inuenero cui induam. Quis occidit patrem meum? neſcio. Nihil amplius teſtari poſſum, quàm hanc uocem meam: Adhuc neſcio. Delibero interim, ut induã ueſtem quam patri meo reliquit percuſſor. Cur me ſequeris? Magiſtratus poſt terga ſua non ſummouent. [*Argentarij.* Non uis patrem meum fleam? laceſſere nos ultro non ſolebat. [*Clodij Turrini* patris. Quare, inquit, ſordes ſumpſiſti? quid igitur? Ne lugebo quidem quem uindicare non poſſum? Nulli

iniuriam

iniuriam facio nisi patri, quem adhuc tacitus fleo. {*Porcij Latronis.* Cuiuis necessarius, ita crudeliter interempti patris dolor est. Nihil fortius est, quàm quòd gemit. Accusa, inquit, me. Vnde tam securus es? inueni ille videris, quis alius occiderit. Non erat praeda quam grassator sequeretur, sed erat firmissimum ignoti monumentum, contumax aduersus fastidium diuitiarum innocentia. Haec ab inimico perita sunt spolia. Nescio quomodo miserum esse interdum in miseria iuuat, & plerunque omnis dolor per lacrimas effluit. Nimium funere nostro exultat. Non solebat vino illo prouocare nos vt reus fieret: Si quis omnium mortalium miseriarum inter necessarias super occisum patrem lacrimas, increditam adhuc inertiam miratus est, in hac indignitate praesentis periculi omnem suam ponat admirationem. Si pauper accusandi diuitis animos non sumpsit, miramini? quia tacet, reus est. Per has lacrimas, per hunc squalorem, per haec necessaria omnibus periclitantibus instrumenta, non inuidiosum vestrae misericordiae praemium petimus, vt absoluto sic esse tanquam reo liceat. Potens iste & gratiosus, &, quod ne ipse quidem negat, diues fuit, & qui nihil vnquam sibi putaret timendum, etiam reo. Crescere deinde in dies odium alterius impotentia, alterius libertate. Diues nihil aliud quàm nos pauperes existimare, nos nihil aliud quàm innocentes, inter quotidianas acies semper inuicti. quis de nostra interim morte cogitauerit, nescio: quod dissimulari non potest, scio quis optauerit. Venit iste cum turba clientium & parasitorum, & aduersus paupertatem totam regiam suam effudit. Cur me non accusas? non postulas? vix temperabat quin diceret: Quid ego in te accusatorem non audeam, qui occidendum eum curaui, qui tantum mecum litigauerat? Ciuitates plaerunque finitimae inter repentinam discordiam bello tument. Inter ciuilia bella tantum in vltionem satis est, quantum quisque ad maledicendum occupauit. M. Cicero qua violentia in absentiam Metelli strepit? M. Cato Pulchro obiicente furtorum crimina, audiuit. Quae maior indignitas esse potuit illius saeculi, quàm aut Pulcher accusator, aut reus Cato? In Cn. Pompeium terra, marique victorem fuit qui carmen componeret, vno, vt ait, digito caput scalpentem. Fuit aliquis qui licentia carminis tres auratos currus contemneret. M. Bruti sacratissimam eloquẽtiam lacerat, cùm quidam eius ciuili sanguine non inquinatas solum manus, sed infectas ait: atque ille tamen cum tres consulatus, ac tres triumphos scinderet, adeò non timuit, ne esset reus, vt etiam disertus esse curauerit. Solus hic est in uestra ciuitate innocentior Catone, nobilior Metello, fortior Pompeio.

DIVISIO. Latro sic diuisit, An in re iniuria sit. Nulla, inquit, iniuria est. Sordidatus sum, inquam: multi faciunt: omnia iniuriae genera comprehensa sunt. Pulsare non licet, conuicium facere contra bonos mores non licet. Hoc loco *Scaurus* dixit: Noua formula iniuriarum componitur, quod nihil cõtra bonos mores fecit. Etiam si in re iniuria est, An si non malo animo fecit, tutus sit. An malo animo faciat. Hanc *Latro* in duas quaestiones diuisit, An si credidit, ob hoc ipsum patrem suum occisum, & propter hoc secutus est, ignoscendum illi sit. Deinde, An credidit. *Gallio* illam primam fecit quaestionem: An quod liceat cuiquam facere, si faciat, iniuria non teneatur. Licet, inquit, flere, licet ambulare qua velis, sumere nihil, inquit, vt & alienum iniuriarum facere. Sordidatus es, non queror: sed si sordes tuae inuidiam mihi concitant, queror.

COLOR. De colore quaesitum est. Quidam aperte inuecti sunt in diuitem: quidam ex toto nihil dixerunt: quidam secuti sunt mediam viam. Cum praeter haec nihil sit, *Latro* volebat videri inuenisse quartum genus, vt hoc modo in diuitem diceret: Tu quidem non fecisti, sed tamen ego habui causas propter quas possem decipi, & de te aliquid frustra suspicari, quia inspoliatus pauper inuentus est. Hoc est autem medium illud genus, nec dimittendi diuitem, nec accusandi. Nam & dimittere non debet, quem distuliti & accusare propter hoc ipsum non debet, quia distulit. *Albucius* nihil dixit in diuitem. Hoc colore declamauit: Committit iniuriarum, inquit, si quem non postulauit, accusat. Quare, inquit, sequeris me? vt aliquando mei miserearis, vt desinas afflictam domum persequi, vt scias me in hoc habitu accusare non posse, vt concupiscas gloriam vindicatae mortis. Tu solus potes, si voles, inuenire quis occiderit, tu accusare. At me quidam propter hoc suspectum habent. Potes discutere istam suspicionem. quaere quis fecerit. Vt scias, inquit, te inuidiam mihi facere: cum dixissem, Accusa me: non negasti te accusaturum, sed respondisti, Accusabo cum potero. Ignosce mihi, non magis adhuc quemquã accusare possum quàm absoluere. Quaero quis fecerit. Haec leuia argumenta sunt, haec vana sunt quae alios tangunt: quòd inimicus est, quòd ille inspoliatus inuentus est. non est quare accusem, est quare suspicer. [*Rufus Vibius* hoc colore posuit: Sordidatus sum, lugeo: sequor te, vt tutior sim: timeo nescio quẽ illum qui patrem meum occidit. Scio me, quamdiu tecum sum, perire non posse. Dum hunc colorem sequitur *Murrhedius*, ineptissime dixit: Quare te sequor? pater meus quia solus inambulabat, occisus est. *Osci* color non placuit Gallioni. Sequor, inquit, vt inueniam quis fecerit. hoc mecum cogito: Quisquis est ille qui fecit, volet hoc inimico imputare, ad diuitem veniet. Multo, inquit, hoc iniuriosius est, si inquirendi causa facit, si non tantum in conuicium, sed periculum diuitis sequitur. {*Gallio* subtiliter agendum putauit, & ad positionem controuersiæ colorem actionis dirigendum, vt diceret: Suspicor à te patrem meum occisum. quis enim illum alius oderat magis? quis impotens alius est? vestem enim illius sine dubio nescio quis percussor non concupiscebat. Dicet aliquis: Quid ergo? si inimicus est, protinus interfector est? non. ideo non accuso. {*Hispo Romanus* palam accusauit, & dixit: Non causam sibi deesse, sed vires. etiam hanc sententiã in prooemio, magno cũ assensu hominũ dixit: Eum accusatorẽ habeo, qui se reum non esse miratur. {*Bassus Iulius* in hac controuersia dixit: Quare me sequeris per publicum?

cum? facinus indignum Iudices factum est, pauper & diues eandem terram calcamus. Consectari autē solebat res sordidas, & inueniebat qui illas voice suspiceret. Memini illum declamantem declarasse cōtrouersiam de lenone, qui decem iuuenibus denuntiauit, ne in lupanar accederent, & foueam igne reple tam terra superiecta obruit, in quam adolescentibus lapsis & consumptis accusatur Reip. læsæ. Apud illum declamantem Albucius fastidiosus auditor, eos quibus inuidere poterat, admirabatur. Hanc Bassi sententiam non mehercules referrem, si canem ad ostium alligasses. Idem Larronis illas sententias aiebat tumidas magis esse quàm fortes. Summa hominum admiratione circunferebātur: Lugent argumenta patres, & ossa liberorum coniecturam diuidunt. & illam: Producta sacerdos tuam. & illam: Super ✠ cineres liberorum nostrorum lupanar de quanrum est. Ipse vtiq; landabat: itaque docuerat. Nam in hac ipsa controuersia ne Bassius quidem videbatur aliquid dixisse sordidius. dixit ipse: Itane peribunt decem iuuenes propter dipondios tuos? *Euclemon* à filij parte, cùm patrem suum narrasset solum fine comite oppressum & occisum, dixit: † *Hermagoras* dixit. † Illud in narratione. † *Artemon* dixit. †

Vir fortis non cedens forti patri. Controuersia II.

LEX. Vir fortis, quod præmium volet, optet. Plures iudicio contendant. *Thema.* Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater à filio, vt sibi cederet. ille non vult. iudicio contendit. vicit patrem. petit pro præmio statuam patri. pater ipsum abdicat. *Iunij Gallionis.* Dubito quid de euentu huiusce iudicij optem, cùm crimen meum sit, vicisse. Videtis, quemadmodum in hoc quoque iudicio opera sua iactat: & miratur quisquam, si hoc patre natus, gloriæ cupidior est? Faciles habetis partes: viros fortes sū gite. Diffidemus, quia nimium similes sumus. cum exiremus in aciem, aiebat: Si adolescēs essem, nemo pugnaret fortius. Maiorum quoque suorum virtutes referebat, sed omnibus se præferebat. Cùm ad aetatem tuam peruenero, non contendam cum vllo, quamuis si exemplum tuum sequi voluero, etiam cū filio contendam. Quia patriae iudicium habeo, patris perdidi. Dicam abdicanti, Non luxuriabor, non amabo: hanc emendationem criminum meorum non possum promittere. Ego verò pugnabo & fortiter, & fortissimè. Vidi patrem iam senem loricam induentem: multum est pugnare cum exemplo. Iudicium vocatur, quo pater & filius spolia conferimus. Ecce amitto: ego tibi cedere possum, seni non possum. Quòd contendi, legis: quòd vici, iudicum: quòd pugnaui, patris est: volui cedere: concurrerunt iuuenes, aetatis causa agebatur. Vici non filius patrem, sed iuuenis senem. Ego vici, sed omnes patri gratulati sunt. parui adolescens, magnis exemplis deceptus sum, dum cogito mecum Horatium Etruscas acies corpore suo summouentem, & Mucium in hostilia arma ruentem: & dum te Deci cogito, qui & ipse noluisti patri cedere: transibo in subsellia tua, cōplectar inuitum. licet repugnes, fortior sum. *Fuluij Sparsi.* Necesse fuit mihi fortiter militare: pugnandum habebam non Imperatori tantum, sed patri. Si tu vicisses, diceretur: Patri cessit, abdicationem enim timuit. Solebas enim semper optare, vt contingeret tibi habere filium meliorem. Iudicium vocas duplicem domus nostrae triumphum. *Clodij Turrini.* Tu Mucio diceres, Non est quòd ostendas istam manum: tu Scipioni post deletam Carthaginem, Tace. Loquax est virtus, nec ostendit se tantùm, sed ingerit. Aiunt etiam nunc quidam, Pater cessit filio, & in hoc abdicat, vt verum videatur fuisse certamen. Opta pater, vt & à nepote vincaris. Postea inquit, fortiter pugnare poteris. vnde scio? vulneribus me senem feci. Quis te felicior? tu omnes vicisti, te filius: quanto honestius modo pater & filius inter se contenderant, honestiorem facturus victum vter vicisset. Dubito quid faciam. taceam? sed silentium videtur confessio. Narrē virtutes meas? sed illud quoque nouum accidit mihi, quòd vni mihi abdicato meas narrare non concessit. Processi in aciem coram patre: Fortiter, inquit, pugna. Turpe est adolescenti, vinci à sene. Auidus sum gloriae: hoc si vitium est, paternum est. fortis sum: nunquid improbas pater? At iam abdicabis, si viro fortissimo sum fortior. dicam tamen audacter, Fortissimus sum: nec timeo in ea ciuitate hoc crimen, in qua fortes etiam senes non timuit. *Iulij Bassi.* Ad te quoque ignominiae meae pars redundat. Pudeat te pater, si à filio abdicando victus es. *Arellij Fusci.* Ignosce. iuuenis erraui: ambitiosus non ero, cum senex fuero. *Gauij Silonis.* Vtrū putas vicisse? ego praemium tantùm habeo, tu & praemium, & virum fortem. Permittente lege fecit, immo in eadem re & habet legem, & timet. Contra ait: Si quid fecit quod non licet, lex vindicabit, sed quicquid licet, non oportet. Pater non queritur de scelere filij, sed de officio. Deinde vtatur quisq. sua lege: tibi illud licuit, & mihi hoc licet. abdicare liberos liceat. est aliqua lex, quae filio patrem praeferat? Si potest abdicari, etiam propter id quod lege permittente fecit: an abdicari etiam propter hoc non possit, quod praemium accepit. Non potest, inquit, in ea re priuatim puniri, in qua publice honoratur. Eidem rei nō potest praemium dari, & nota denuntiari. Cetera iura puto paterno imperio subiecta esse: hoc ius maius est ceteris, quòd victoria summa virtute quaeritur. Non potes propter hanc legem filium abdicare, propter quam à filio victus es. Si potest abdicare, an debeat: hoc diuisit: An etiam si nō debeat cum patre contendere, ignoscendum tamen sit, si adolescens gloriae cupiditate lapsus est. Deinde, an contendere debuerit. Tum, inquit, & honestum certamen erat, & tutum. Quid enim est gloriosius quàm aut virum fortem vincere, aut vinci à filio? si non debuisset contendere, non vicisset. Et potuit fieri, vt

ri, vt si hic tibi cessisset, alius quis ad certamen procederet, qui nunc non processit: quia sciebat nihil sibi profuturum si te vicisset, cum deberet à filio tuo vinci: nulla laus tua fuisset. apparuisset enim illam victoriam non uiri fortis fuisse, sed patris. Silentio uirtutes nostrae transissent: nunc illustratus es, dum cõ seruotur. [*Turrinus* hoc loco belle dixit: Plures tibi inuidere coeperunt, postquam uictus es. Itaque noui generis res accidit. filius uicerat: Omnes aiebant: O felicem patrem. Nouissimam fecit quaestionem, An etiam si quid iudicio peccauit, praemio emendauerit. Hoc loco dixit *Gallio* illam sententiam, quae ualde excepta est: Cum diu deprecatus esset, ait, si nihil profecero, quid me facturum putas? ad templa iturum, aut ad deos supplicem? ad tuas statuas confugiam.

DIVISIO. Silo Pompeius tentauit & in hac controuersia illam quaestionem, quam in omnibus uirorum fortium abdicationibus putabat esse tenendam, An vir fortis abdicari possit. aiebat in nulla magis controuersia illam posse tractari. Non potes, inquit, eum abdicare, qui te potest uincere. Miraris, si patria lege subducitur, qua & comparatur & praefertur?

COLOR. Colorem pro adolescente *Gallio* illum dixit: Meae, inquit iuuenis, aetatis causa agi uidebatur. cum dubitaret exaudisse quendam dicentem: Nihil agis, ego tibi cedo, illi non cedo. [*Cassius* hoc colore usus est, putasse se ipsi patri honestius hoc esse, certe domui, laudes utriusque in foro inspici. [*Montanus Votienus* ait: Cognoui non quid imperares, sed quid praecepisses: dixeras semper, cùm me hortareris ad gloriam, ut nulli cederem. Inuidiosa omnibus in illo iudicio fortuna tua uidebatur, cum quaereretur, utrum pugnasses felicius, an genuisses? Non est quòd putes me uisum illis fortiorem: decepti sunt pater. iudicauerunt non quod erat, sed quod te malle crediderunt. [*Argentarius* ait: Occasionẽ beneficii quaestu non concupiui accipere: praemium habet alter, alter accipit. [*Fuscus Arellius* pater ait: Si nauigare imperasses, per hibernos fluctus egissem ratem: si peregrinari, nihil fuisset iubente te durum, hanc rem imperabas difficilem forti uiro, uinci. [*Blandus* hoc colore narrauit: Pater mihi obiecit, quòd illi una re non cesserim? Ego multiplicabo crimina mea. Nunquam illi quoties recte faciendum fuit, cessi: semper uolui uideri frugalior, uideri uolui laboriosior. nam cum ad uires uentum erat, etiam ipse cedebat: non ego illũ uincebam, sed aetas. [*Turrinus* hoc colore usus est: Volui, inquit, cedere: sed erant qui dicerent, non licere. Hoc enim modo legem saluberrimam tolli. Disputaturi contra praemium patris uidebantur, & dicturi: Non licet inter se cedere fortib. non ipsorum tantum causa agitur, sed publica. Omnium interest scire, quis sit fortissimus. His vocibus hominum missus sum ad id certamen, in quo ad istum vtraque pertineret victoria. Quid putatis me dicturum? fortiorem me uisum? falsum est, cum hoc quoque, quod ego fortis eram, istius esset. Quid ergo? quare vicerim, quaeritis? Visum est ad rubore totius iuuentutis pertinere, neminem pugnasse fortius, quàm senem. Et cum dixisset, se praemia in patrem contulisse: dixit, Vici te pater: sed nempe vici tibi. [*Albucius* hoc colore narrauit: Noluit, inquit, uideri per collusionem patri titulum fortissimi viri contigisse. Non cessi ante iudicium: vt in iudicio cederẽ. & feci. Nihil aliud quàm laudaui patrẽ, virtutes eius retuli: visus sũ propter hoc ipsum praemio dignus. [*Silo Gauius* ait: Solebas mihi pater inter dignorum virorum exempla narrare quaedã etiã domestica. aiebas autem: Patrem fortem virum habuisti. vide vt tu sis fortior. processi tecum in aciem, nec illinc inulti redimus, omnis gloria in vna domo erat. Iubebat Resp. fortes viros recognoscere. O quãtam ego cupiditatem gloriae in patre meo vidi, quàm iuuenilem. Contendere me vetabat imperio, iubebat exemplo. Ventum est in iudicium. omnium quas ego noui, res inuidiosissima. quaerebatur de patre meo: vtrum fortior esset, an felicior. [*Oscus* hoc colore narrauit. Erant qui accederent, & dicerẽt: Roga patrem tuum, cedat tibi. non est vtile Reip. hostium excitare animos. Excitabuntur, si scierint, neminem in hac ciuitate esse fortiorem quàm senem: illi me coegerunt, quasi tunc quoque aliquid praestiturus essem reip. venire in iudicium: in quo quid habet? ego sum iudicatus iunior. [*Dento* dixit: Timeo ne ob hocipsum patri uilior fiam. ego sciam an vsquam gloriosius sit. [*Triarius* hoc colore vsus est: In iudicio volui tibi cedere, vt non imperasse videreris, sed uicisse. & cessi. defunctorie causam meam egi: sed notum sit illum cedere quia parum est illi, non putabat. *Nicetes* in hac controuersia dixit: †

SCAVRVS hunc sensum aliter dixit: O si auus meus interesset iudicio. quàm libenter spectaret & discordiam nostram. Clamasset mihi: Non est quòd cedas, ipse mihi nunquam cessit. [*Labienus* partem patris declamauit, & dixit quod etiam desertorib. licet: Nolo habitare cum aduersario meo, non capit idem contubernium fortem virum & victum. Statuam, inquit, tibi posui. immo ne possem vnquam me victum obliuisci, ignominiam meam in aes incidisti.

Demens qui mori coegit filiam. Controuersia III.

LEX. Dementiae sit actio. *Thema.* Bello ciuili quaedam uirum secuta est, cum in diuersa parte haberet patrem, & fratrem. victis partib. suis, & occiso marito, venit ad patrem: non recepta in domũ, dixit: Quemadmodum tibi vis satisfaciam? Ille respondit: Morere. suspendit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementiae.

CONTRA patrem. [Porcij Latronis. Sic sibi satisfieri ne victor quidem voluit: excusauit victos, qui restituit. Quoniam reposcis vitam, quam dedisti, accipe: nullum fuit in proscriptione mulieris caput. [*Osci.* Inquinasti filiae sanguine penates, quanquam quid dico penates? tanquam in domo periert.

Allatum

Allatum ad se Caesar Pompeij caput, fleuit. hoc illi propter filiam praestitit.

ARELLII Fusci. Quemadmodum tibi vis faciam satis? hoc ipso satisfecisse debuerat. filiam habuit piam, & in maritum & in patrem. Alterum vsque in mortem secuta est. alteri etiam per mortem satisfecit. quàm periculose eum offendo, qui simul irasci coepit, nescit ignoscere? [*Clodij Turrini* patris. Mortuo. Quid aliud meruerat, si satisfacere nollet? Nisi occupasses soror, fortasse pater tibi satisfecisset. Hoc certum habeo. vnusquisque vestrum suadebat puellae: Ad iratum patrem venis. in quas potes te compone blandirias: roga, deprecare: si nihil proficies, habes quemadmodum cogas: morituram te denuntia. hoc quod ignouisti victor, ad viros pertinet: illi tibi gratias agunt, nam feminas, oe si irasceretis quidem proscripsisses. Quare secuta es virum? Adeo tibi vetera exempla exciderunt bonarum coniugū, quibus filiam solebas sanus hortari? Aliqua spiritum niri redemit suo: aliqua se supra ardentis rogum misit: impendisset se puella viro, nisi seruasset patri. [*Fuluij Sparsi*. Filia ante limen paternum in cruore suo volutatur: quid exhorruistis? paterna satisfactio est. Nostis domus nostrae legem: aut dicendum mihi, aut moriendum est. Qualis est ista satisfactio, qua filia exoratum patrem sibi non sentit? [*Albucij Sili*. Vtrae meliores partes essent, soli videbantur iudicare dij posse. Si vis satisfacere mihi, morere. Quod ad me attinet, irascare malo. Si parricidium est, fuisse in diuersis partibus, nunquam defendisset apud Caesarem Ligarium Cicero. Marce Tulli, quàm leue iudicasti crimen, de quo confessus es. Dona filiam, si misericors es, deprecanti: si hostis, edicto: si pater, naturae: si iudex, causae: si iratus es, fratri. [*Buteonis*. Ante ipsum limen domus decessit, ne dubitari posset, vtrum marito perisset, an patri. vbi studuisti? vbi andisti? nego te istue io bello didicisse. [*Marylli*. Meruerat, inquit, mori. etiam num accusas? certe iam tibi satisfactum est. O nouum monstrum: irato victore viuendum est: exorato patre moriendum est. [*Passieni*. Vtinam interuenissem. non satisfecisses sola patri. furiosum te dicerem, si pro genero non rogasses. Secutus est gener diuersas partes, vxor suas. [*Labieni*. Hoc obsequio consequatur denique, vt intra domum moriatur. M Cato, quo viro nihil speciosius ciuilis tempestas abstulit. potuit beneficio Caesaris viuere, sicut Tullius, si voluisset. Optima ciuilis belli defensio, obliuio est. [*Musae*. Allato ad se capite Cn. Pompeij, Caesar auertisse oculos dicitur: quod tu ne in morte filiae quidem fecisti. [*Cornelij Hispani*. Peruagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, & vsque ad vltimae plebis supplicia descendit. nihil in ciuitate nostra immune victoris irae praeter feminas fuit. Hanc landem miserae vrbi seruare licuit. At tu pater, vt victor insanis. [*Mentonis*. Semel repulsa, iterum redit: iterum repulsa tertio rogat: non fatigatur, scit exorari etiam hosteis. O tè crudelem, nisi iam tibi & pro genero satisfactum est. Non ignoro, io quanto periculo sim. Nescit placari iratus, & hoc etiam si filiae excaudiuit. [*Trisrij*. An non exorares victorem pro alio pater? Morere. Illi quoque quibus animaduertere in damnatos necesse est, non dicunt, Morere: sed, Age lege: crudelitatem imperij verbo mitiore subducunt.

PARS altera. [*Turrinus Clodius* belle dixit: Nolite mirari si durioribus. vtar: non sum processurus vltra verba: minabor, deinde ignoscam. fecit & victor.

DIVISIO. Latro vsus est in hac controuersia, illa vulgata quaestione: An possit agi cum patre ob vllam aliam rem, quàm ob dementiam. Impotens sum, immitis, non tamen demens. Mores tuos patri debes approbare, non patris exigere. Dic desipis, nihil intelligis. Ego sanitatis meae, si potuero, argumenta colligam: dicam io senatu non stulte sententiam: Quid tibi videor fecisse dementer? Partes male egi? damnare non potes patrem propter verba, immo propter verbum. Si damnari dementiae aliquis pater, etiam non demens ob aliquod improbandum factum potest, an hic possit. Hoc in duo diuisit. An etiam si hoc animo dixit, vt filiam mori vellet, damnandus tamen non sit. Hic accusario filiae, contrarias parteis à patre sequentis, cum illam ipsa natura publicis exeepisset malis. Animaduertit Manlius in filium, & victorem: animaduertit Brutus in liberos non factos hosteis, sed futuros. Vide an sub ijs exemplis fortius loqui liceat. Deinde, An non eo animo dixerit, vt eam mori vellet. Dixit, inquit, iratus, cum vellet castigare, non occidere. *Gallio* & illam quaestionem fecit, An non ob id puella perierit, quòd pater illi tam dure respoderit. Perijt, inquit, propter desiderium viri, alioquin votus verbi amaritudinem morte pensasset? Immo mulier praeceps, temeraria, insano flagrans amore & attonito, quae virum patre relicto secuta fuerat, res viri consecuta est. *Silo Pompeius* huic quaestioni praeponebat illam, ex qua in hanc transitus sit, An etiam si propter hoc verbum patris perijt, damnari tamen pater non debeat. nec enim euentus imputari debet cuiusque rei, sed consilium. Si post hoc verbum puella vixisset, nunquid patrem dementiae damnare posses? atqui hoc verbo si quid factum est, non à patre, sed à puella factū est. Non oportet autem illius temeritatem, dementiam videri patris. Post hanc quaestionem faciebat illam, An ob hoc perierit.

COLOR. Color à parte accusatoris simplex est: ait patrem durum fuisse, crudelem, bono publico eum fuisse periturum. Dixit, dure, inquit, eo vultu, ea affirmatione, vt videretur non iubere tantum, sed occidere. Hoc loco dixit *Turrinus Clodius*: Hoc post bellum, immo post edictum: & adiecit, Nunc intelligit Resp. imperator, quantum tibi debeat, cui sine sanguine satisfactum est. Omnes enim dixerunt, patre noleote illam nupsisse. [*Gallio* dixit: Nondum mihi videbatur scire quid meruisset. Volui illam intelligere crimen suum. [*Cestius* hoc loco: Contumaciter, inquit, rogauit, sic quomodo perijt: nō vultu demisso, non summissioribus verbis, nondū tanquā victa. Primū quare ad me non fratrem suū misit, an etiam fratri irascitur? [*Argentarius*. Nos duces exorauimus, quorum liberi in diuersis partib. fuerant:

diximus, Ignosce nobis seueris esse, si licuerit esse securis. Quid peccaui, quòd filiam ex hostium castris venientem non primo verbo recepi? [*Turrinus Clodius* ait: Volui fratrem sorori dare beneficium. eo durius loquar, vt ille me pro sorore sua deprecetur. Primum quare me solum rogat, cum debeat duobus satisfacere? [*Silo Gauius* dixit: Volui, inquã, mora torquere: sine, inquam, iterum ac tertio roget. Nec mitissimus quidem victor statim ignouit. [*Labienus* ait: Non sum statim exoratus: & si vixisset, non essem tractus primis vocibus eius: ne tertio quidem rogatus, aut quarto. At victor cito exoratus est. Noli mirari: facilius est ignoscere bello quàm parricidio. [*Hispanus* de morte eius hoc dixit: Iterũ illam nobis vir abduxit. [*Albucius*, Tuto me ait, putaui loqui fortius. non dubitaui enim quin frater illi dicturus esset: Non est quòd timeas, exorabitur: si difficilior erit, illũ ego rogabo, et si rogasses, adolescens, fecissem, nõ magis tibi ego, quàm sorori tuae maritus. [*Montanus Votienus* dixit: Nõ est quòd putes illã cecidisse ira patris. cui vixerat, perijt. illa se cui addixit, impendit. Et eundẽ sensum in argumẽtis, cũ dixit nõ propter patrem illam perisse. Quid ergo, inquis? propter quem? Scis illam virum habuisse, pro quo mori posset.

Debilitans expositos. Controuersia IIII.

LEX. Reip. laesae sit actio. *Thema.* Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. Reipub. laesae accusatur.

CONTRA debilitantem expositos. *Porcij Latronis.* Aestimate, quale sit scelus istius, in quo laesi patres liberos suos aut vt agnoscant, aut recipiant, etiam confessas iniurias tacent. Vectigalis illius crudelitas fuit, eo magis quòd omnes praeter istum misericordes sumus. Mendicares, nisi tot mendicos fecisses. Effecit scelestus iste, vt nouo more nihil esset miserius expositis, quàm tolli: parentibus, quàm agnoscere. [*Cestij Seueri*: Huic caeci innitentes baculis vagantur, huic trunca brachia circumferuntur, huic conuulsi pedum articuli sunt, & torti tali: huic elisa crura: illius, inuiolatis pedib. cruribusque, femina contudit: aliter in quemque saeuiens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius eneruat: alium distorquet, alium delumbat: alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit, & risum in crudelitate captat. Produc agedum familiam semiuiuam, tremulam, debilem, caecam, mancam, famelicam: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium: sua cuique calamitas tanquam ars assignatur. Huic recta membra sunt: &, si nemo obstet naturae, proceritas micabit. Ita frangatur, vt humo se alleuare non possit, sed pedum crurumque resolutis vertebris reptet: huic exstirpentur radicitus. Huic speciosa facies est. potest formosus mendicus esse. reliqua membra inualida sint, vt fortunae iniquitas in beneficia sua saeuientis magis hominum animos peruellat. Sine satellitibus tyrannus calamitates humanas dispensat. [*Vibij Galli.* Intuemini debilia infelicium membra, nescio qua tabe consumpta: illi praecisas manus, illi erutos oculos, illi contractos pedes. Quid exhorrescitis? sic iste miseretur. tot membra franguntur, vt vnũ ventrem impleant: &, o nouũ monstrũ, integer alitur, debiles alunt. [*Albucij Sili.* Perissent, inquit. ita non sic infelicius supersunt, quàm perituri fuerant? Perissent, inquit. interroga patres, vtrum maluerint. Eruantur, inquit, oculi illius, huius praecidantur manus. Quid si aliquis ex istis futurus sit tyrãnicida? quid si sacerdos? Nec puto incredibile in hac fortuna loquor. Certe ex hac turba origo Romanae gentis apparuit. Egregius educator plus acceptũ crudelitati, quàm expensum misericordiae refert. [*Triarij.* Perissent, inquit. Puto, experieris nos non esse crudeles. tamen nemo non nostrum, cum istis stipem porrigeret, mortem precatus est. Surge tu debilis: conatur, & corruit. Surge tu mute: sed quid excitaris? rogare non potes. Surge tu caece: sed ad quorum eas genua, nescis. O te inter omnes debiles ante hoc iudicium felicissimum, quòd istum dominum non videbas: in hoc iudicio infelicissimum, quòd istum reum non vides. Expositos aluerunt etiam ferae, satis futurae mites si praeterissent. [*Cornelij Hispani.* Ergo si illis temporibus iste carnifex apparuisset, conditorem suum Roma non haberet. Timeo ne hoc prosit reo, quòd nemo ex his quenquam videri vult suum. [*Iulij Bassi.* Intuemini vtranque partem, & ei succurrite, quae miserabilior est. liceat videre mercenarios tuos. hic caecus est, hic debilis, hic mutus. his tu mori non permittis? Vis in te iudices more tuo misericordes sint? tuo exemplo? [*Argentarij.* Quorum cum vbique audiantur preces, in sua tantum causa cessant. Adijciamus aliquid ad quaestum. deme huic oculos, illi manus. [*Arelij Fusci* patris. Praecidatur, inquit, lingua. genus est rogandi, rogare non posse. Miseremini horum omnium iudices. & misereri etiam singulorum soletis. [*Cestij Pij.* Vt hanc causam susciperẽ, ne ab eis quidẽ rogatus sum, pro quibus ago. quid enim miseri rogare sciunt, nisi stipẽ? quid infelix iste peccauit aliud, quàm quòd natus est? [*Clodij Turrini* patris. Age si quis agnouerit suum, petes alimenta, tanquam alueris? non est quòd timeas, nemo agnoscet: O miserum, si quia alimenta suo dat: ò miserum, si negat. Ita nos istis vindictam negaturos putas, quibus ne id quidẽ negamus, quod tibi daturi sint? Et quod est indignissimum, crudelis cum sit, misericordia publica viuit. Venite miseri, & hodie primum vobis rogate. [*Mentonis.* Errant miseri circa parentum suorum domos: & fortasse aliquis à patre alimenta non impetrat. Nulli plus reddunt integra mancipia. Cur tu tam exiguum refers? † poterat. vt non rogares, vt non acciperes: spiritum tibi non relinquerem, nisi crudelior futurus essem te relinquendo. Tibi captura quotidiana nõ respondet. apparet te nondũ hominibus satis miserum videri. [*Gauij Silonis.* Tu, inquit, in illa vicinia mendicabis. tu ad limen accedes: & cru-

& crudelis, miseris parentum domos demonstrat. hic non facile stipem impetrat. etiamnum aliquid illi detrahatur. [*Iunij Gallionis*. Serua oculos, ut videat quem roget: serua manus, vt habeat quibus stipem accipiat. Occurrunt nuptis omina dira, sacris publicis tristia auspicia: ferians maxime ac sollemnibus & hilaritati dicatis diebus semianimes isti greges oberrant: à te fortasse aliquis acceptam stipem portat ad deos. [*Fuluij Sparsi*. Scio, Iudices, varijs quemque causis ad accusandum solere compelli, quosdam ambitio gloriae, quam ex damnato petierunt, prouocauit: alios odia & simultates protraxerunt. Non dubito fuisse quosdam qui praemium peterent: ego omnibus ceteros impellentibus causis vaco. Quae enim gloria est in tam sordido reo? quae simultates, vt non eas quoque contraxisse pudeat? aut quod praemium, cum stimulant ij, qui se alere non possunt? Non is est qui rogare nesciat, etiam docere solet. Quos affectus vestros optare debeam, nescio: si misericordiae propiores fueritis, crimina rei vobis osten✠ dam, si † fuerit. At reū hunc nos publice pascimus. Exigitur à te talio. non habes totidem mēbra, quot debes. Lupa oblita feritatis, placidior, velut foetibus suis, praebuisse vbera fertur. Sic lupa venit ad infantes. expectemus hominem. Gratulor tibi Roma, quòd in conditores tuos homo non incidit. Ergò cum de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Proxima, inquit, die hic plurimum retulit. faciendus est huic similis alter, hic satis retulit. fiat & alius miser ad hoc exemplum. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quaerite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. Tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato: tu per illa mēbra quae trahis debilia: per ea quisque quae non habet, ambiat. O miseros qui sic rogant: miseriores, qui sic rogantur. Ecce, nescio quis. Meus, inquit, filius si viueret, huic fortassis similis esset. Num, inquit, ego meum transeo? Alius inquit: Potuit meus in eundem incidere dominum. quid si incidit? omnes omnibus conferunt, dum vnusquisque timet ne suo neget.

PARS altera. *Arellij Fusci*. Debilitasti, inquit. plus illis patres nocuerant.

DIVISIO. Latro sic diuisit, An laesa sit Resp. Primum quod Reip. crimen constare oportet. deinde tunc reum quaeri. An laesa sit Resp. non solet argumentis probari. Manifesta statim Reip. damna sunt, si muri diruti sunt, si classis incensa est, si exercitus amissus, si vectigalia deminuta. hoc damnum quod tu obijcis, non videbat. Dic mihi, quando Remp. laesit? cum vnum expositum debilitauit. atqui etiam qui occidit vnum, non tamen Reip. laesae tenetur reus, sed caedis: etiam qui duos, etiam qui plures. Dic mihi, quis numerus efficiat, vt laesa videatur Resp. duo debilitantur, nondum Resp. Infantes perdidit, & infelices. Potuerunt, inquit, duces fieri: potuerunt etiam sacrilegi esse & homicidae: potuerunt & perire. Attamen crudelem rem facit & lanista, nec damnatur Reip. laesae: & leno qui cogit inuitas pati stuprum, nec laedit Remp. Ego nunc non laudari reum desidero, sed absolui. noceat hoc illi, cū honores petit. Potest aliquis & non esse homo honestus, & esse innocēs reus. Deinde an laesa sit Resp. an ab hoc laesa sit. Non à me, inquit, sed à parentib. qui proiecerunt. Hic crudelis, vt multum illis abstulerit, vitam reddidit. Contra, at illi singulos exponunt, tu omnes debilitas: illi spem, tu instrumenta viuendi detrahis. Deinde, An teneatur Reip. laesae, si fecit quod ei facere licet. Non potuit, inquit, vlla res lege damnari, quae legi innititur. Si domum meam diruam, nunquid dices me Remp. laedere? Et poteras describere, quàm inhumanum sit, illos parietes maiorum in nostram vsque perductos memoriam, in hostilem modum deijci. In agris meis arbusta succidere velim. Deinde, An hoc licuerit illi facere. licuit, inquit. Expositi, inquit, in nullo numero sunt: serui sunt: hoc legum latori visum est. denique si non licet, habent legem talionis. agere singuli iniuriarum possunt. Reip. quidem laesae non potest agi eorum nomine, qui extra Remp. sunt. Non potest pro omnibus agi, pro quibus singulis non potest. Scio quosdam putare quaestionē esse, An possit à priuato homine laedi Resp. [*Sparsum* certe ita declamare memini. Quod si quisquam recipit, & illam recipiet: An a muliere possit, an à sene, an à paupere possit: quorum nihil vnquam quaeritur. Sed dici tamen solet, quomodo cum illa quaestio tractatur, An Resp. laesa sit, toties reus in argumenta non laesae Reip. non dicit: ne potuit quidem laedi à priuato, à paupere, ab aegro, ab infante. *Gallio* fecit illam quaestionem, An in expositus laedi possit Resp. Non potest, inquit. An laedi possit in aliqua sui parte: haec nulla Reip. pars est. non in censu illos inuenies, non in testamentis. Sed haec quoque in illam incurrit, An Resp. laesa sit. dicitur enim: Ne laedi quidem potuit in eis, quos non habebat.

COLOR. Pro illo qui debilitat expositos, pauci admodum dixerunt. Dixit *Gallio*, & hoc colore vsus est: Egentem hominem, & qui ne se quidem alere, nedum alios posset, sustulisse eos, qui iam relicti sine spe vix spiritum traherent: quibus non iniuria fieret si aliquid detraheretur: sed beneficiū daretur, si vita seruaretur. Faciant inuidiā, alicui oculos deesse, alicui manus. dicant, dum hoc quoq. dicant, illū per hunc viuere. Gallio illud quoq. in argumentis tentauit: Adeo, inquit, haec res non nocuit Reip. vt possit videri etiam profuisse. Pauciores erunt, qui exponant filios. [*Turrinus Clodius* hoc colore vsus est: Multos patres exponere solitos inutiles partus. Nascuntur, inquit, quidam statim aliqua parte corporis multati, infirmi, & in nullam spem idonei: quos parentes sui proijciunt magis, quàm exponunt: aliqui etiā vernulas, aut omine infausto editos, aut corpore inualidos abijciunt. Ex his aliquos hic sustulit, & eas partes quae cuiq. possent miserabiliores esse, miseratus abstulit: stipem rogât, & vnius misericordia viuunt, omniū aluntur. At res foeda est, mendicos habere, à mendicis ali, inter debiles versari. Age non pudet vos ex hoc producere contubernio reū, à quo dicatis laesam Remp.? & sic descēdit ad argumēta, vt diceret: Quomodo hic potuit laedere? [*Silo Pompeius* illo colore vsus est: Misericordē hunc fuisse,

etiamnum parum eſt.laniatur.hoc,inquit,in irato Philippo ſatis eſt, ſed nondum in irato Ioue. [*Iulij Baſſi*.Producitur.Superuacuum eſt,inquit:nondum quantum ſatis Prometheo, poteſt gemere. Vltima Olynthij deprecatio eſt: Athenienſis redde me Philippo.Non eſt iſtud donum,ſacrilegium eſt. Seruus, inquit,meus fuit. Putes Philippum loqui. Aedem Mineruae tanquam caſtra Macedonum fugiunt. [*Clodij Turrini*. Parum,inquit,triſtis eſt.cur,niſi quia Athenienſem dominum ſortitus eſt? Dabo tibi Parrhaſi,maiora tormenta.duc illum ad iacentem Olynthum, duc illo vbi liberos, vbi domum perdidit:ſcis certe quàm triſtem illum emeris. Olynthiis vrbem aperuimus,templa praecluſimus. ergo nemo Olynthius tortus eſſet,ſi omnes illos Macedones emiſſent? Torquetur. hoc nec ſub Philippo factum eſt.moritur:hoc nec ſub Ioue. [*Argentarij*.Hoc hoſpitio Olynthius Athenis exceptus eſt. tantum ergo Olynthius poſſit,Parrhaſius quid?non & oculos ooſtros torquet?ibi ponit tabulam, vbi fortaſſe nos tabulam foederis poſuimus. Hoc Promethea facere eſt,non pingere. Aiebat tortoribus: Sic intendite,ſic iſtum quem fecit,cummaxime vultum ſeruate,ſit ſibi ipſi exemplar. [*Caeſtij Pij*.Emi, inquit. immo ſi Athenienſis es, redemiſti. ſi neſcis Parrhaſi, in iſto templo pro Olynthijs dona ſoluuntur. Crudelis ille Graeciae carnifex, iſtum tamen nihil amplius quàm vendidit. producitur nobilis ſenex,longa miſeriarum tabe confectus,reductis introrſus oculis,tam triſtis,quaſi iam tortus eſſet.Vt admoueri ſibi cathenas vidit: Superuacuae,inquit,ſunt.ſi ad alium dominum perueniſſem,Athenas fugerem. Iſtud tibi in nullo Olynthio permitto, niſi Laſthenem emeris. [*Triarij*. Corrupiſti duo maxima Promethei munera,ignem & hominem. Quemcunq. praeco flentem viderat,ſciebat te emptorem:miſerabantur omnes.Te fortaſſe ipſe Philippus reduci iuſſiſſet, ſi Athenienſem vidiſſet emptorem: quod ego fabuloſum eſſe non dubito. Sed virum vult Parrhaſius,eligat: parum pie, aut infami auctione imitatus eſt.Clamabat iſte: Noodum ſatis triſtis es: nondum ſatis,inquam, adieciſti ad priorem vultum. talis in auctione Philippus. [*Muſae*. Narraturus ſum Olynthij ſenis ignes, verbera, tormenta.aliquis me nunc queri de Philippo putat.Dij deaeque te perdant.miſericordem Philippum feciſti. Si iſti creditis,iratum Iouem imitatus eſt: ſi nobis, iratum Philippum vicit. Pinge Philippum crudelem, oculo effoſſo,iaculo perfracto,per tot damna a dijs immortalibus tortum. [*Cornelij Hiſpani*. Vltima membrorum meorum tabes tormentis immoritur.Parrhaſi quid agis?non ſeruas propoſitum.hoc ſupra Promethea eſt.tantum patiendum eſt,pingente Parrhaſio,quantum irato Ioue. [*Arellij Fuſci* patris.Pinge Promethea,ſed homines facientem,ſed igneis diuidentem: pinge, ſed inter munera potius quàm inter tormenta.Inter altaria,Olynthij ſenis crucem poſuit.Miſerrime ſenex, forte ex ſeruis tuis aliquis felicius ſeruit: vtique felicior eſt,quiſquis Macedoni ſeruit. [*Fuluij Sparſi*.Si ad curtendũ profectus es,queror: quod vtinam Philippe his auctionem cum exceptione feciſſes,ne quis Athenienſis emeret.Nõ vidit Phidias Iouem:fecit tamen velut tonantem.Nec ſtetit ante oculos eius Minerua:dignus tamen illa arte animus & concepit deos,& exhibuit. Quid facturi ſumus,ſi bellum volueris pingere? diuerſas virorum ſtatuemus acies,& in mutua vulnera armabimus manus,victi ſequentur,victores cruenti reuertentur? Ne Parrhaſij manus ludat temere coloribus,internecioni humanae timendum eſt. Si neceſſe eſt aliquem torqueri, eme nocentem ſeruum, vt eodem tempore ex eo exemplum ſumas & ſupplicium. Statuitur ex altera parte Parrhaſius cum coloribus,ex altera tortor cum ignibus, flagellis,eculeis. Iſta aut videntem,aut expectantem Parrhaſi, parum triſtem putas? Dicebat miſer: Non prodidi patriã. Athenienſes, ſi nihil merui,ſuccurrite:ſi merui,reddite Philippo.Inter iſta Parrhaſius dubium eſt ſtudioſius pingat,an ille ſaeuiat,torqueat,verberet.Sic iſte carnifex colores temperat. Quid ais? parum triſtis videtur,quem Philippus vendidit,emit Parrhaſius? Etiamnum torque,etiamnum bene habet,ſic tene. Iſte vultus eſſe debuit lacerati,hic morientis. [*Porcij Latronis*. Si videtur tibi,iſtis muneribus aram Miſericordiae orna.Nemo ergo ex Olynthijs miſerius ſeruit,quàm qui Athenienſem dominum ſortitus eſt? Miſer vbicunque Philippum non viderat,pacem putabat.Alliga,inquit.Aiebat,Solutus apud Philippum fui. [*Albucij Sili*.Expecta dum Euthycrates aut Laſthenes capiatur. Phintias omnia Parrhaſio tortore digna fecit.Philippus quoque vendidiſſe contentus eſt.Producitur ſenex nobilis,flens,reſpiciens patriam: placuit iſti vultus, habuit aliquid Promethei ſimile.etiam antequam torqueat, diligenter agit cauſam, vt Philippus.Olynthio non eſt:ego pecuniam perdidi,redi ad auctorem. Propter hominẽ Prometheus diſtortus,propter Promethea homines ne torſeris.Philippus ſic rogabatur, Liceat Olyothijs viuere.Parrhaſius aliter rogatur,Olynthijs mori liceat.Triſtem volo facere.Nemo faciet,ſi Philippus non fecit.

DIVISIO. Hanc controuerſiam magna pars declamatorum ſic dixit, vt non controuerſiam diuideret,ſed accuſationem: quomodo ſolent ordinare actionem ſuam in foro,qui primo loco accuſant. In ſcholaſtica,quia non duobus dicitur locis,ſemper non dicendum tantum,ſed reſpondendum eſt. obijciunt quòd hominem torſerit,quòd Olynthium,quòd deorum ſupplicia imitatus ſit, qòd tabulam in templo Mineruae poſuerit. Si Parrhaſius reſponſurus non eſt,ſatis bene diuidunt. Nihil eſt autem turpius,quàm aut eam controuerſiam declamare,in qua nihil ab altera parte reſponderi poterit: aut non refellere,ſi reſponderi poteſt. [*Gallio* fere ſimilem diuiſionem in Parrhaſio habuit ei,quam habuerat in illa controuerſia,cuius mentio eſt in hoc ipſo libro:debilitabat expoſitos,detractis quibuſdam. Diuiſit autem ſic: An laeſa ſit religio. quid perdidit,inquit? nihil. Nondum de iure controuerſiam facio. Perdidit vnum ſenem Olynthus: fac Athenienſem.non ages mecũ reipublicae laeſae, ſi Athenienſem ſenatorem occidero,ſed caedis. Ita.verũ Athenienſiũ corrũpitur opinio.miſericordia ſemper cenſi ſumus. Nũ

quam vnius facto publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensiũ, quàm vt labefactari vllo modo possit. Laesa est inquit, respublica. Si quis Olynthi depositũ negauerit, videbitur, vt existimo, non rempublicam, sed hominem laesisse. Olynthijs hoc tribuisti, vt eodem loco essent, quo Athenienses. Laesisti, inquit, rempublicam. laedũt remp. qui aliquid illi auferunt, non qui adijciunt; qui diruunt templa, non qui ornant. Peccauerunt ergo & sacerdotes, qui tabulam receperunt. quare tamen non reciperent? Deorum adulteria picta sunt. positae sunt picturae Herculis liberos occidẽtis. Deinde, An ob id accusari possit laesae Reip. quod ei facere licuit. Ea lege persequere, qua non licuit. dicis mihi, Hoc facere non oportet. huic rei aestimatio immensa est, itaque nulla vindicta est. Et id tatũ puoitur, quod non licet. Satis abundeque est, si opifex rerum imperitus ad legem innocens est, An hoc ei facere licuerit. Hoc in illa diuiditur, An Olynthius fuerit apud Atheniensem, etiam antequam fieret decretum. Seruus, inquit, est meus, quem ego emi belli iure. Vobis Athenienses expedit: alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum. Et est contra. At ille seruus alij emptori esse potest, Atheniensi non. Quid enim si Atheniensem à Philippo emisses? Atqui sciebas Olynthios nobis coniunctos esse foedere. Vt scias, inquit, seruos fuisse, decretum postea factum est Atheniensium, quo iuberentur & liberi & ciues esse. Quare hoc illis ius, si iam habebant, dabatur? Deinde, an decreto hoc non continetur, liberi vt fiant, sed vt esse liberi iudicentur. Hoc censuimus Olynthios ciues nostros esse. ita & ille ciuis noster fuit. Non, inquit: nam decretum in futurum factum est, non in praeteritum. Vis hoc scire? Non quisquis Olynthium seruum habuit, accusabitur, quòd ciuem in sua seruitute tenuerit. Si quis nunc inter necessaria seruilium officiorum ministeria percussit, aut caecidit, iniuriarum accusabitur? Atqui quantum ad ius attinet, nihil interest, occiderit, an caeciderit. Nam aut nec caedere licuit, aut & occidere.

COLOR. A parte Parrhasij fecit hunc colorẽ, emptum esse à Parrhasio senem, inutilem, expitaturum. Si verum vultis, inquit, non occidit illum, sed deficientis, & alioquin expiraturi morte vsus est. Torsit, inquit, tamen: si lucri causa, obijce. nempe crudelitatis pretium Athenae habent. In argumentis dixit, quantum semper artibus licuisset: medicos, vt vim ignoratam morbi cognoscerent, viscera rescidisse: hodie cadauerum artus rescindi, vt neruorum, articulorumque positio cognosci possit. [*Albucius* hoc colore: Calamitosum fuisse, orbum, palam mortem optantem: nec aliter illum Philippus vendidisset, nisi putasset illi poenam esse viuere. [*Silo Pompeius* putabat commodius esse, si hoc animo isset Parrhasius ad auctionem, vt aliquem in hunc vsum emeret. poterit enim videri, elegisse vilissimum & maxime inutilem. *Fusco Arellio* placebat, emptum quidem illum in alios vsus: sed cum deficeret, & mori vellet, in id quod vnum ex cadauere artifex poterat impensum. *Gallio* ad neutrum se alligauit, nec dixit, quo animo emisset. *Gallionis* color intolerabilis est. dixit enim, senem ex noxijs Olynthijs emisse. Quod si licet illi fingere, non video quare non eadem opera dicat, & conscium proditionis Lasthenei fuisse, & se poenae causa torsisse. *Hispo Romanus* ignorantiam illam excusauit. Pictor, inquam, intra officinam suam clausus, qui haec tantum vulgaria iura nouerit, in seruum nihil non domino licere, pictori nihil non pingere, mancipium suum operi suo impendit. Non omnia, inquit, narras: Olynthius fuit ille qui perijt. Quid autem ad rem pertinet, cuius nationis seruus fuerit? Audes, inquit, seruum dicere Olynthium? etiam, post bellum, & ante decretum. alioquin quod vos illis dedistis beneficium, nisi quòd iam illos nec torquere licet, nec occidere! Graeci nefas putauerunt, pro Parrhasio dicere: omnes illum accusauerunt, in eosdem sensus incurrerunt. *Glycon* dixit † *Triarius* hoc ex aliqua parte cum surriperet, inflexit. Hos aiebat *Seuerus Cassius*, qui hoc facerent, similes sibi videri furibus, alienis poculis ansas mutantibus. Multi sunt, qui detracto verbo, aut mutato, aut adiecto, putant se alienas sententias lucrifecisse. *Triarius* autem sic vertit, Corrupisse duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. sed egregie illam surripuerunt, *Euctemon* qui dixit, † sanius quàm *Glycon* † *Damus* corruptissime. † hic est *Craton*, venustissimus homo, & prohomo & professus. [*Asinius* qui bellum cum omnibus Atticis gerebat, cum donaret illi Caesar talentum, in quo xxiiij. sestertia sunt Atheniensium more hic Caesari quòd illũ nunquam nisi mense Decembri audiret dixit & cum commendaretur a Caesare Passieno, nec curaret, interroganti, quare non complecteretur tanti viri gratiam † Saepe solebat apud Caesarem cum Timagene confligere homine acidae linguae, & qui nimis liber erat: puto quia diu non fuerat ex captiuo cocus, ex coco lecticarius, ex lecticario vsque ad amicitiam Caesaris felix. vsque eo vtranque fortunam contempsit, & in qua erat, & in qua fuerat, vt cum illi multis de causis iratus Caesar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarum: quasi & ipse illi ingenio suo interdiceret, disertus homo & dicax, a quo multa improbe, sed venuste dicta, ne modum excedam, excurro, & ad Parrhasium reuertor. *Nicetes* dixit: † *Hispo Romanus* dixit: Ignes, ferrum, tormenta: pictoris ista an Philippi officina est. *Sparsi* sententia in descriptione picturae habet aliquid corrupti: & vbicunque sanguine opus est, humano vtitur: dixit enim quod fieri non potest. Illum locum omnes tẽtauerunt: Quid si volueris bellũ pingere? Quid si incendiũ? Quid si parricidiũ? A Graecis *Dorion* furiose dixit: Sed nihil est quod minus ferri possit, quàm quod a *Metrodoro* dictum est:

Triarius dixit: Nondũ dignũ irato Ioue gemuisti. *Haterius* dixit sanius: Nõdũ vultus ad fabulã conuenit, & illud: Parrhasi, vt omnia fiãt ad exẽplũ, viuat qui tortus est. Sed si vultis audire, supra quod nõ possit

possit procedere insania. *Licinius Nepos* ait: Si vultis digne punire Parrhasiũ, ipse se pingat. Non minus stulte *Aemilianus* quidã Graecus rhetor: quod genus stultorũ amabilissimũ est, *Hexarida* fatuus dixit: †

Otho Pater cum pro Parrhasio diceret, in hoc colore derisus est; Quia conciderant, inquit, per proditores Olynthij, volui pingere iratum proditori suo Iouem, *Gargius* multo stultius, quare Promethei Parrhasius supplicium pinxisset. Ego, inquit, ardente Olyntho non odissem ignium auctorem? *Latronis* illa celebris sententia est, quam *Sparsus* quoque subtractis quibusdam verbis dixit in descriptione mortuorum: Parrhasi, emorior, sic tene. hanc sententiam aiunt & *Dioclem Caristium* dixisse non eodem modo †

Hispo rideon honeste. *Romanus* fecit: multo enim vehementius insanit, quàm nostri fanatici. Voluit videri volturios ad tabulam Parrhasij aduolare, fabula eleganti ad turpem sententiam perductus. Traditur enim Zeuxin, ut puto, pinxisse puerum, vuam tenentem: & cum tanta esset similitudo vuae, ut etiam aues aduolarent operi, quendam ex praesentibus dixisse, aues male existimare de tabula: non fuisse enim aduolaturas, si puer similis esset. *Zeuxin* aiunt obleuisse vuam, & seruasse illud, quod melius erat in tabula, non quod similius. *Spiridio* aeque familiariter in templum volturios subire putauit, quàm passeres aut columbas. Dixit enim: †

Sed nolo Romanos in illa re vinci. Restituet aciem *Murrhedius*, qui dixit: Pinge Triptolemum, qui iunctis draconibus sulcauit auras. Inter illos, qui de Prometheo corrupte aliquid dixerant, & *Apaturius* locum sibi vindicat. dixit enim: O †

Fur accusator proditoris, Controuersia VI.

LEX. Iniuriarum sit actio. *Lex.* Fur concione prohibeatur. *Thema.* Quidam cum diuitem postulasset proditionis, nocturna parte em domus eius perfodit, & scrinium, in quo missae erant ab hostibus litterae, sustulit. Damnatus est diues. Concionari cum vellet accusator, à magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.

PRO Fure [Porcij Latronis. Id solum sustuli, quod fur reliquisset. nihil tam fur timuit, quàm ne dominus res suas non agnosceret. Fac mihi inuidiam. prodidi furtum meum. ago magistratui isti gratias: cum ad illum furtum meum detulissem, furem summoueri non iussit. Ruentem ciuitatis statum vnius parietis ruina reposui. [*Osci.* Sollicitus erat, ne, quod perdiderat, quaereretur. Indicium profiteor. multos furti conscios habeo; at illud tuto illi ostendi, hoc furtum non solus habeo. Furtum est, quod timet dominus agnoscere? potui non esse pauper, habui quod magno venderem. Teneo ecce epistolas, in quibus manifesta proditionis argumenta sunt, in quibus hostium consilia. Te interrogo: si furtum est, repono. [*Musae.* Furtũ vocas, quod qui perdiderat, negabat suum? furtum feci, sed ex hostibus. [*Clodij Turrini.* Furtum vocas, quod qui perdiderat, supplicium tulit: qui surripuerat, praemium? Vtri permisissetis loqui, si eodem tẽpore fur venisset & dominus? Potui temp. magno vendere vel proditori. [*Arelij Fusci patris.* Mille nauium duces furto Troiã cepistis. Si bene furto euertuntur vrbes, quanto melius seruantur? Si non indicauero cuius sit, nemo cognoscet. [*Vibij Rufi.* Cuius ego, si potuissem, non parietem tantũ, sed pectus ipsum perfodissem. Nondũ totũ consummaui officiũ: nõ est tam angusta Respublica, vt ab vno opprimi possit. [*Caestij Pij*, Nolite à me omnia exigere quae scio. multa sunt: quaedã & in cõtione dicẽda. Hoc furtũ liberos vestros docete. Rogo vos Iudices, per furtũ meũ. quoties furtũ meũ protuli, tacet dominus. ego fur? Ecce altera iniuria. Non tu, inquit, per fodisti domum? Tace, ego noui ista melius. Narrare soleo, non negare quae scio. In forum veni, narraui nocturnam expeditionem meam. Conuenerant omnes, tanquam ad contionem, Cur me submoues ante actionem, cum nec proditores inauditi pereant? O furtum in contione narrandum. proditoris vigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper sollicitum. publica fata sopierant. Ita etiam ministros eius alligauerat somnus, vt mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi videbar hostium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum est. Nemo fur Rempub. cogitat. nihil non licet pro Rep. facere.

PARS altera, pro magistratu. Quale id spectaculum fuit? composuerat inter se fortuna Reip. furẽ, & proditorem. vt vidit inutile furtum suum, prodidit, vt nobis venderet, quod nulli poterat. Tam callidus fur, vt etiam proditori posset imponere. Consilium uideri vult felicitatem furti sui. Lex quae nocturnum furem occidi quoquo modo iubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur. Odit hoc vitium. nec immerito: non multum abest a proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicae felicitatis obiecit. Vno tempore & proditorem nobis ostẽdit, & furem, qui diuitem compilare mallet, quàm damnare. Effregit domum manu suspensa. Scias illum non tunc primum fecisse. Sustulit, non quod voluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus proditor, malo inuentus.

Libri X. Controuersiarum, finis.

L. ANNAEI SENECAE ORATORIS ET RHETORIS SVASORIARVM LIBER VNVS.

Suasoria prima.

FINITAM ut cuique rei magnitudinem natura dederat, dedit & modum. nihil infinitum est, nisi Oceanus. *Auitus*. Fertiles in Oceano iacere terras, ultraque Oceanum rursus alia littora, alium nasci orbem, nec usquam naturam rerum desinere, sed semper inde, ubi desisse videatur, nouam exurgere: facile ista finguntur: quia Oceanus nauigari non potest. Satis sit hactenus vicisse Alexandro, quà mundo lucere satis est. Intra has terras caelum Hercules meruit. Stat immotum mare & quasi deficientis in suo fine naturae pigra moles, nouae ac terribiles figurae, magna etiam Oceano portenta, quae profunda ista vastitas nutrit, confusa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipsum vero graue & defixum mare, & aut nulla aut ignota sidera. Ita est Alexander rerum natura: post omnia Oceanus: post Oceanum nihil. [*Argentarij*. Resiste, orbis te tuus reuocat: vicimus qua lucet. nihil tantum est, quod ego Alexandri periculo petam. [*Pompei Silonis*. Venit ille dies Alexander, exoptatus, quo tibi operae est adesse. ijdem sunt termini & regni tui, & mundi. [*Osci*. Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere. quod noueram, vici: nunc concupisco quod nescio. Quae tam ferae gentes fuerunt, quae non Alexandrum posito genu adorarint? Qui tam horridi montes, quorum non iuga victor miles calcauerit? Vltra Liberi patris trophaea constitimus. Non quaerimus orbem, sed amittimus. Immensum, & humanae intentatum experientiae pelagus, totius orbis vinculum, terrarumque custodia, inagitata remis uastitas, littora modo saeuiente fluctu inquieta, modo fugiente deserta. taetra caligo terminat fluctus. Nescio quid humanis natura subduxit oculis, extrema nox obruit. [*Musae*. Foeda belluarum magnitudo, & immobile profundum testantur Alexander, nihil ultra esse, quod vincas: reuertere. [*Albucij Sili*. Terrae quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est. nihil infinitum est. modum magnitudini facere debes cum fortuna non facit. Magni pectoris est inter secunda moderatio. Eundem fortuna uictoriae tuae, quem natura finem facit. Imperium tuum cludit Oceanus. O quantum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est. Alexander orbi magnus est. Alexandro orbis angustus est. aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit ultra spatia sua caelum. Maria intra terminos suos agitantur. Quicquid ad summum peruenit, incremento non reliquit locum. Non magis quicquam ultra Alexandrum nouimus, quàm ultra Oceanum. [*Marylli*. Maria sequimur, terras cui tradimus? orbem quem non noui quaero, quem vici relinquo. [*Fabiani*. Quae ista toto pelago infusa caligo? Nauigantem tibi uidetur admittere, quae prospicientem quoque excludit. Non haec India est, nec terribilis ferarum ille conuentus. immanes propone belluas, aspice quibus procellis fluctibusque saeuiat, quas ad littora undas agat. tantus uentorum, tanta conuulsi funditus maris insania est: nulla praesens nauigantibus statio est, nihil salutare, nihil notum. rudis & imperfecta natura penitus recessit. Ista maria ne illi quidem petierunt, qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui iam siderum collegerunt metas, & annuas hiemis atque aestatis uices ad certam legem redegerunt, quibus ignota nulla pars mundi est: de Oceano tamen dubitant, utrumne terras uelut uinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos, per quos nauigatur sinus, quasi spiramenta quaedam magnitudinis exaestuet: ignem post se, cuius augmentum ipse sit, habeat, an spiritum. Quid agitis commilitones? regem domitoremque generis humani, magnum Alexandrum eo demittitis, quod adhuc quid sit disputatur? Memento Alexander, matrem in orbe victo adhuc magis, quàm pacato relinquis.

DIVISIO. Aiebat Caestius, hoc genus suasoriarū aliter declamandum esse, quàm suadendum. Non eodem modo in libera ciuitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiam quae prosunt, ita tamen ut delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen: quosdam magis aut minus rerum usum habere. Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi modum elatos cernimus. Denique ut alia dimittantur argumenta, ipsa suasoria insolentiam eius coarguit, orbis illum suus non capit: itaque nihil dicendum aiebat, nisi cum summa ueneratione re-

gis, ne

gis, ne accideret idem quod praeceptori eius Callistheni accidit, quem occidit propter intempestiue liberos sales. Nam cū se deum vellet videri, & vulneratus esset, viso sanguine eius philosophus mirari se dixerat, quòd non esset. ἰχὼρ οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσι. Ille se ab hac vrbanitate lancea vindicauit. Eleganter in C. Cassij epistola quadam ad M. Ciceronem missa positum. multum iocatur de stultitia Cn. Pompeij adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie victus est. Deinde ait: Nos quidem illum deridemus, sed timeo ne ille nos gladio ἀντιμυκτηρίσῃ. In omnibus regibus haec vrbanitas extimescenda est. Aiebat itaque, apud Alexandrum ita dicendam esse sententiam, vt multa adulatione animus eius permulceretur. Seruandum tamen aliquem modum, ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Atheniensibus, cum publicae eorum blanditiae non tantum deprehensae, sed & castigatae sunt. Nam cum Antonius vellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis subscribi iuberet, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt venienti ei Athenienses cum coniugibus & liberis, & Διόνυσον salutauerunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset. dixerunt despondere ipsos in matrimonium Mineruam suam, & rogauerunt vt duceret. At Antonius ait ducturum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Graeculis quidam ait: κύριε, ὁ Ζεὺς τὴν μητέρα σοῦ Σεμέλην ἄπροικον εἶχε. Huic quidem impune fuit: sed Atheniensium sponsalia mille talentis aestimata sunt. quae cum exigerentur, complures contumeliosi libelli proponebantur: quidam etiam ipsi Antonio tradebantur: sicut ille qui subscriptus statuae eius fuit, cum & eodem tempore Octauiam vxorem haberet, & Cleopatram: Octauia RES TVAS TIBI HABE. Bellissimam tamē rem Deillius dixit, quē Messala Coruinus desultorem bellorum ciuilium vocat, quia ab Dolabella ad Cassium transiturus, salutem sibi pactus est, si Dolabellam occidisset: & à Cassio deinde transiuit ad Antonium: nouissime ab Antonio transfugit ad Caesarem. Hic est Deillius, cuius epistolae lasciuae ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienses tempus peterent ad pecuniam conferendam, nec exorarent, Deillius ait: Et tamen scito illos tibi annuam, bimam, trimam diem debere. Longius me fabellarum dulcedo produxit. Itaque ad propositum reuertar. Aiebat Caestius, magnis cum laudibus Alexandri hanc suasoriam esse dicendam: quam sic diuisit, vt primum diceret, etiam si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse: satis gloriae quaesitum: regenda esse & disponenda, quae in transitu vicisset: consulendum militi, tot victorijs lasso: de matre illi cogitandum: & alias causas complures subiecit. Deinde illam quaestionem subiecit, ne nauigari quidem Oceanum posse. [*Fabianus* philosophus primam fecit quaestionem eandem, Etiam si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse. At rationem aliam primam fecit: modū imponendum esse rebus secundis. hic dixit sententiam: Illa demum magna est felicitas, quae arbitrio suo constitit. Dixit deinde locum de varietate fortunae, & cum descripsisset nihil stabile esse, omnia fluitare, & incertis motibus modo attolli, modo deprimi, absorberi terras, & maria siccari, montes subsidere: deinde exempla rerum e fastigio suo deuolutarum, adiecit: Sine potius rerum naturam, quàm fortunam tuam deficere. Secundam quoque quaestionem aliter tractauit. Diuisit enim illam sic, vt primum negaret vllas in Oceano, aut trans Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, perueniri tamen ad illas non posse. Hic difficultatem ignoti maris, naturam non patientem nauigationis. Nouissime vt posset perueniri, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deseri, descituras gentes, si Alexandrum rerum naturae terminos supergressum nouisset. Hic matrem memorauit, de qua dixit, quomodo illa trepidauit, etiam quòd Granicum transiturus esset. [*Glyconis* celebris sententia est, τοῦτο οὐκ ἔστι Σιμόεις, οὐδὲ Γράνικος, τοῦτο εἰ μή τι κακὸν ἦν, οὐκ ἂν ἔσχατον ἔκειτο. Hoc omnes imitari voluerunt. [*Plution* dixit: † [*Artemon* dixit: † [*Apaturius* dixit. ἐντεῦθεν .... μιᾶς φορᾶς ἀνατολὰς, ἐνθένδε εἰς τὰς ἀοράτους δύσεις. [Caestius descripsit: Fremit Oceanus, quasi indignetur, quòd terras relinquas. Corruptissimam rem omnium, quae vnquam dictae sunt, ex quo homines diserti insanire coeperunt. putabāt Arriones esse in metaphrasi dicta Homeri: Tum excaecatus Cyclops saxum in mare reiecit. Haec quomodo ex corruptis eo perueniant, vt & magna, nec tamen sana sint, aiebat *Maecenas*, apud Virgilium intelligi posse. Tumidum est. Virgilius quidem ait:

— Rapit haud partem exiguam montis. —

ita magnitudini se dat. Sed vt non impudenter discedat à fide: est inflatum. Virgilius ait de nauibus, credas innare reuulsas Cycladas, non dicit hoc fieri, sed videri. propitijs auribus auditur: quamuis incredibile est, quod excusatur antequam dicitur. Multo corruptiorem sententiam Menestrati cuiusdam declamatoris, non abiecti suis temporibus nactus sum in hac ipsa suasoria, cum describeret belluarum in Oceano nascentium magnitudinem. Efficit haec sententia, vt ignoscamus ei, qui dixit, ipsis Charybdi & Scylla maius portentum, Charybdin ipsius maris naufragium videri, & ne in mare semel insaniret: quid ibi potest esse salui, vbi ipsum mare perit? [*Damasenus* induxit matrem loquentem, cum describeret assidue priorib. periculis noua superuenisse. [*Barbarus* dixit, cum introduxisset excusantem se exercitum Macedonū, hunc sensum. [*Fuscus Arellius* dixit: Testor ante orbem tibi tuum deesse, quàm militem. [*Latro* sedens hanc dixit: Non excusauit militem, sed dixit: Dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram, quis diem, quis mare? Da vbi castra ponam, vbi signa ponam. Reliqui parentes, reliqui liberos, commeatum peto: nunquid immature ab Oceano? Latini declamatores in Oceani descriptione ooo nimis viguerunt. nam aut tumide scripserunt, aut curiose. Nemo illorum potuit tanto spiritu dicere, quanto Pedo, qui nauigante Germanico dixit:

Iam

Iam pridem post terga diem solemque relictum,
Iam pridem notis extorres finibus orbis,
Per non concessas audaces ire tenebras,
Hesperij metas, extremaq. littora mundi.
Nunc illum pigris immania monstra sub vndis:
Qui ferat Oceanum, qui saeuas vndique Pristis,
Aequoreosque canes ratibus consurgere prensis.
Accumulat fragor ipse metus, iam sidere limo
Nauigia, & rapido desertam flamine classem,
Seque feris credunt per inertia fata marinis,
Tam non felici laniandos sorte relinqui.
Atque aliquis prora spectat sublimis ab alta
Aera pugnaci luctatus rumpere nisu.
Vt nil erepto valuit dinoscere mundo,
Obstructo taleis effundit pectore voces:
Quo ferimur? ruit ipse dies, orbemq. relictum
Vltima perpetuis claudit natura tenebris.
An ne alio positas vltra sub cardine gentes,
Atque alium libris intactum quaerimus orbem?
Dij reuocant, rerumque vetant cognoscere finem
Mortaleis oculos: aliena quid aequora remis
Et sacras violamus aquas, diuumq. quietas
Turbamus sedes? ----

Ex Graecis declamatoribus nulli melius haec suasoria processit, quàm Glyconi. Sed non minus multa magnifice dixit, quàm corrupte. Vtriusque vobis faciam potestatem. Et volebam vos experiri, non adijciendo indicium meum, nec separando à corruptis sana. potuisset etenim fieri, vt vos illa magis laudaretis, quae insaniunt: & nihilominus potest fieri, quamuis distinxerim. Illa belle dixit: sed fecit quod solebat, vt sententiã adiectione superuacua atq. tumida perderet. Adiecit enim illud. ΓΑΡΑΡΑ ὅσον τεῖχος ὑγίαιν γῆ, ὑγίαινε Ναλαλα θάλασσα. Quosdam iudices dubios sui habet, ego non dubito contra sententiam ferre.

Suasoria II.

TRecenti Lacones contra Xerxem missi, cum trecenti ex omni Graecia missi fugissent, deliberant, an & ipsi fugiant. [*Arellij Fusci* patris. At puto rudis lecta aetas, & animus, qui frangeretur metu insueto, armaque non passurae manus, hebetataque senio, an vulnerib. corpora, quid dicam potissimos Graeciae? An Lacedaemonios? an Eleos? an repetam tot acies patrum, tot excidia vrbium, tot victarum gentium spolia? Et nunc, pro dolor, concidunt, si remeabimus, templa. Pudet consilij nostri: pudet, etiam si non fugimus, deliberasse talia. At cum tot millibus Xerxes venit, o Lacedaemonij, si aduersus Barbaros, reueremini opera vestra, non auos, non patres, quorum nos exemplum moueat? Ab infantia surgit ingenium: pudet Lacedaemonios sic adhortari: tuti sumus, licet totum classe Orientem trahat, licet metuentibus explicet inutilem numerum. Hoc mare, quod tantum ex vasto patet, vrgetur in minimum, insidiosis excipitur angustijs, qua vix minimo aditus nauigio est, & huius quoque remigium arcet inquietatione, quod circumfluit mare, fallacia cursus, vada altioribus internata, aspera scopulis, & cetera, quae nauigantium vota decipiunt. Pudeat, inquam, & Lacedaemonios & armatos quaerere, quemadmodum tuti sint. Non referam Persarum spolia: certe super spolia nudus cadam. Sciet & alios non habere trecentos, qui sic non fugiant, & sic cadant. Hunc sumite animum. Nescio an vincere possimus, vinci non possumus. Haec non vtique perituris refero: sed etsi cadendum est, erratis, si me tuendam creditis mortem. Nulli natura in aeternum spiritum dedit, statutaque nascentibus in finem vitae dies est. Imbecilla enim nos materia Deus orsus est, quippe minimis succidunt corpora, indenuntiata sorte rapimur: sub eodem pueritia fato est, eadem iuuentus causa cadit: optamus quoque plerique mortem: adeo in securam quietem recessus est. At gloriae nullus finis est, proximique Deo. Sic ages ea satagunt: feminis quoque frequens hinc in mortem pro gloria iter est. Quid Lycurgum? quid interritos omni periculo, quos memoria sacrauit viros referam? vt vnum Othryadem citem. annumerare trecentis exempla possum. [*Triarij*. Non pudet Laconas nec pugna quidem hostium, sed fabula vinci? Magnum & alumnum virtutis nasci Laconem. ad certam victoriam omnes remansissent, ad certã mortem tantum Lacones. non est Sparta lapidibus circundata. Ibi muros habet, vbi muros non habet. Melius reuocabimus fugientes Troezenos, quàm sequemur. Sed montes perforat, maria contegit. Nunquã in solido stetit superba felicitas: & ingentium imperiorum magna fastigia obliuione fragilitatis humanae collapsa sunt. Scias licet ad finem peruenisse, quae ad inuidiam perducta sunt. Maria, terrasque rerum natura statione mutauit sua. moriamur trecenti; vt hic primum inuenerit, quod mutare non possit. Si

fit. Si tandem amens placiturum consilium erat, cur non potius in turba fugimus? [*Porcij Latronis*. In hoc scilicet morati sumus, vt agmen fugientium cogeremus? furori terga uertitis. Sciamus saltem quia sit iste, quem fugimus: vicit. At victoria dedecus elui potest. Vt omnia fortiter fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini nostro detractum est iam Lacones, quòd, an fugeremus, deliberauimus. Vt enim nō moriamur, quantum ad me quidem pertinet, post hanc deliberationem nihil aliud timeo, quàm ne reuertamur. Arma nobis fabulae excutiunt? Nunc nunc pugnemus. Latuisset virtus inter Troezenos: ceteri quidem fugerunt. Si me quidem interrogatis quid sentiam, ego in nostrum & in Graeciae patrocinium loquar: electi sumus, non relicti. [*Ali Sabini*. Turpe est cuilibet viro fugisse: Laconi etiam deliberasse. [*Marylli*. In hoc restitimus, ne in turba fugentium lateremus. habent quemadmodum se excusent Troezeni Graeciae: munitas Thermopylas satis putauimus, cum relinqueremus illic Laconas. [*Caestij Pij*. Quàm turpe fugere iudicastis Lacones, tamdiu non fugiendo? Omnibus sua decora sunt. Athenae eloquentia inclytae sunt, Thebae sacris, Sparta armis. Ideo hanc Eurotas amnis circunfluit, qui pueritiam indurat ad futurae militiae patientiam: ideo Taygeti montis difficilia nisi Laconibus iuga: ideo Hercule gloriamur operibus caelum merito: ideo muri nostri arma sunt. O graue maiorum virtutis dedecus: Lacones se numerant, non aestimant. Videmus quanta turba sit: vt habeat certe Sparta etiam si non fortes milites, at nuntios veros: ita ne bello quidem, sed nuntio vincimur. Merito Hercules omnia contempsit, quem Laennes audire non sustinent. Si vincere Xerxen non licet, viuere liceat. Volo scire quem fugiam. Adhuc non sum ex vlla parte Atheniensium similis, non muris, nec educatione: nihil prius illorum imitabor, quàm fugam? [*Pompeij Silonis*. Xerxes multos secum adducit, Thermopylae paucos recipiunt: erimus inter hostes fugacissimi, inter fugaces tardissimi: nihil refert, quantas gentes in nostrum orbem Oriens effuderit, quantumque nationum secum Xerxes trahat: tot ad nos pertinent, quot locus ceperit. [*Cornelij Hispani*. Pro Sparta venimus, pro Graecia stemus: vincamus hostes, socios iam vicimus: sciat iste insolens Barbarus, nihil esse difficilius, quàm Laconis armati latus fodere. Ego vero quòd Troezeni discesserunt, gaudeo: liberas nobis reliquere Thermopylas. Nil erit quod uirtuti nostrae se opponat, quod inserat: non latebit in turba Laco: quocunque Xerxes aspexerit, Spartanum videbit. [*Blandi*. Referam praecepta matrum, Aut in his, aut cum his? Minus turpe est, à bello inermem reuerti, quàm armatum fugere. Referam captiuorum verba? captus Laco: Occide, inquit, non seruio: potui non capi, si fugere voluissem. Describite terrores Persicos: omnia ista cum mitteremur, audiuimus. Videat trecentos Xerxes, & sciat, quanti bellum aestimatum sit, quanto aptus numero locus. Reuertamur, ne nuntij quidem nisi nouissimi. Quis fugerit, nescio. Hos mihi Sparta commilitones dedit.

Descriptio Thermopylarum. Nunc me delectat, quòd fugerunt Troezenij, angustas mihi Thermopylas fecerant. [*Contra. Cornelij Spatini*. At ego maximum dedecus futurum Reipub. nostrae arbitror, si Xerxes nihil prius in Graecia vicerit quàm Laconas: ne testem quidem virtutis nostrae habere possumus. id de nobis credetur, quod hostes narrauerint. Habetis consilium meum. idem autem meum, quod totius Graeciae: si quis aliud suadet, non fortes vos esse, sed perditos gaudet. [*Claudij Marcelli*. Non vincent nos, sed obruent. Satisfecimus nomini: multum rei gessimus: ante nos rerum natura victa est.

DIVISIO. Huius suasoriae feci mentionem, non quia in ea subtilitatis erat aliquid, quod vos excitare posset, sed vt sciretis quàm nitide Fuscus dixisset, vel quàm licenter ipse sententiam feram. Vestri arbitrij erit, vtrum explicationes eius luxuriosas putetis, an (vt poeta Pollio Asinius aiebat) hoc non
* esse suadere, sed inuidere, ne volo nihil fuisse & iuuenis te amo, tanquam has explicationes Fusci, quas nemo nostrum non alius alia inclinatione vocis, velut sua quisque modulatione cantabat. At quia semel in mentionem incidi Fusci, ex omnibus suasorijs celebres descriptiunculas subtexam, etiam si nihil occurrerit, quod quisquam alius nisi suasor dilexerit. Diuisione autem hac suasoria Fuscus vsus est illa vulgari, vt diceret, non esse honestum fugere, etiam si tutum esset: deinde aeque periculosum esse fugere, & pugnare. nouissime, periculosum esse fugere. pugnantibus hostes timendos, fugientibus & hostes & suos. Caestius primam partem sic transegit, quasi nemo dubitaret, an turpe esset fugere: deinde illo transijt, an non esset necesse. Haec sunt, inquit, quae vos confundunt, hostes, sociorum paucitas. Non quidem hae suasoriae. Sed in hac materia, disertissima illa fertur sententia Dorionis, cum posuisset hoc dixisse trecētis Leonidā, quod puto etiā apud Herodotū esse: οὕτως ἀριστᾶτε ὡς ἐν ᾅδου δειπνήσοντες. Sabinus Asydius, venustissimus inter rhetores scurra, cum hanc sententiam Leonidae retulisset, ait: Ego illi ad prandium promisissem, ad coenam renuntiassem. Attalus Stoicus, qui solum vertit à Seiano circumscriptus, magnae vir eloquentiae, ex philosophis, quos nostra aetas vidit, longe & subtilissimus & facundissimus, cum tam magna & nobili sententia certauit, vt mihi dixisse videatur animosius quàm prior. Occurrit mihi sensus in eiusmodi materia, à Cornelio Seuero dictus, tanquam de Romanis, nescio an parum fortiter. Edicta in posterum diem pugna, epulanteis milites inducit, & ait:

— Stratique per herbam:
Hic meus est, dixere, dies. —

Elegantissime quidem affectum animorum incerta sorte pendentium expressit, sed parum Romani animi seruata est magnitudo. Cenant enim tanquam crastinum desperent. Quantus illis Laconibus animus erat,

mus erat, his qui non poterant dicere: Hic dies est meus. Illud Porcellus grammaticus arguebat in hoc versu quasi soloecismum, quòd cum plures induxisset, diceret, Hic meus est dies: non, Dies hic est noster. & in sententia optima accusabat id quod erat optimum. muta enim, vt noster sit, peribit omnis versus elegantia: in quo hoc est decentissimum, quòd ex communi sermone trahitur. nam quasi prouerbij loco est, Hic dies meus est. & cũ ad sensum retuleris, ne Grammaticorũ quidem calumnia ab omnibus magnis ingenijs submouenda, habebit locum. Dixerunt enim non omnes simul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. Sed vt reuertar ad Leonidam & trecentos, pulcherrima illa fertur Glyconis sententia. † In hac ipsa suasoria non sane refero memoria vllam sententiam Graeci cuiusquam, nisi Damae. † De positione loci eleganter dixit Aterius, cum angustias loci facundissime descripsisset, natus trecentis locus. Caestius cum descripsisset honores, quos habituri essent, si pro patria cecidissent: adiecit, Per sepulchra nostra iurabitur. Nicetas longe disertius hanc phantasiã mouit, & adiecit: Nisi antiquior fuisset Xerxes quàm Demosthenes Cipioy, ciu dicere hanc suam dixit sententiam, aut certe non deprehensam, cum descripsisset opportunitatem loci, & tuta vndique pugnantium latera & angustias à tergo positas, sed aduersas hostibus. Potamõ magnus declamator fuit Mitylenis, qui eodem tempore viguit, quo Lesbocles magni nominis & nomini respondentis ingenij: in quibus quanta fuerit animorum diuersitas in simili fortuna, puto vobis indicandum: multo magis, quia ad vitam pertinet, quàm si ad eloquentiam pertineret. Vtrique filius ijsdem diebus decessit. Lesbocles scholam soluit, nemo vnquam ampliore animo se gessit. Potamon à funere filij contulit se in scholam, & declamauit. Vtriusque tamen affectum temperandum puto: hic durius tulit fortunam quàm patrem decebat, ille mollius. Verum Potamon cum suasoriam de trecentis diceret, tractabat, quàm turpiter fecissent Lacones, hoc ipsum quòd deliberassent de fuga: & sic nouissime clausit: Insanierunt in hac suasoria multi circa Othryaden. [Murrhedius qui dixit, Fugerunt Athenienses: non enim Othryadae nostri litteras didicerant. [*Sarconius* dixit: Othryades qui perijt vt falleret, reuixit vt vinceret. [*Licinius Nepos*. Cum exemplo vobis etiam mortuis vincendum fuit. [*Antonius Atticus* inter plures sententias videtur palmã meruisse. dixit enim: Othryades paene à sepulchro victor digitis vulnera gessit, vt trophaea Laconũ inscriberet, dignum Spartano sacramento virum, cuius ne litterae quidem fuere sine sanguine. [*Caestius Crispus*. Municipalis Gatozeos dixit post relatum exemplum, Othryade dicebat, municipalis aliud ceteros, aliud Laconas decet: nos sine delicijs educamur, sine muris viuimus, sine vita vincimus. [*Senetio* fuit, cuius nomen ad vos potuit peruenisse, ingenij confusi ac turbulenti, qui cupiebat grandia dicere, adeo vt nouissime huius rei morbo & teneretur & rideretur. nam & seruos nolebat habere, nisi grandes, & argentea vasa, non nisi grandia. Credatis mihi velim non iocanti, eò peruenit insania eius, vt calceos quoque maiores sumeret, ficus non esset nisi mariscas. Concubinam ingentis staturae habebat. omnia grandia probabat: ei impositum est cognomen, vel, vt Messala ait, cognomentum, & vocari coepit Senetio Grandio. Is in hac suasoria cum posuisset contradictionem, ait: Omnes qui missi erant à Graecia, fugerunt. sublatis manibus, insistens summis digitis (sic enim solebat, quo grandior fieret) exclamat: Gaudeo, gaudeo. mirantibus nobis quid tantum boni illi contigisset, adiecit: Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: Iste qui classibus suis maria surripuit, qui terras circumscripsit, dilatauit profundum, nouam rerum naturae faciem imperat. Ponat sane contra caelum astra, commilitones habeo deos. [*Senianus* multo potentius dixit: Terras armis obsidet, caelum sagittis, maria vinculis: Lacones nisi succurritis, mundus captus est. Decentissimi generis stultam sententiam referam *Victoris Statorij*, municipis mei, cuius fabulis memoria dignissimis aliquis suasoria occasione cõtradictionem sumpsit. At, inquit, trecenti sumus: & ita respondet: Trecenti, sed viri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Nunquam vidi plures trecentis. [*Latro* in hac suasoria, cum tractasset omnia quae materia capiebat, posse ipsos & vincere, posse certe inuictos reuerti, & beneficio loci, tum illam sententiam: Si nihil aliud, erimus certè belli mora. Postea memini auditorem Latronis *Abronium Sylonem*, patrem huius Sylonis, qui Pantomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantum deseruit, sed polluit, recitare carmen, in quo agnouimus sensum Latronis in his versibus:

Ite agite ò Danai, magnum Paeana canentes:
Ite triumphantes, belli mora, concidit Hector.

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, vt vnius verba surripi non possent. At nũc cuilibet orationes inuertere tutò licet pro suis. Sed vt sciatis, sensum bene dictum dici tamen posse melius, notate prae ceteris quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:

— belli mora concidit Hector. Item:
Quicquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium Haesit. —

[*Messala* aiebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur, Et in decimum vestigia rettulit annum, explementum esse. [*Maecenas* hoc etiam priori comparabat. Sed vt ad Thermopylas reuertar. [*Diocles Carystius* dixit. † [*Apaturius* dixit. † [*Coruo* testimoniũ stuporis reddendum est, qui dixit: Quid si iam Xerxes ad nos suo mari nauigat, fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est Coruus, qui cũ tentaret scholã Romae Sosio illi, qui Iudaeos subegerat, declamauit controuersiã, de ea, quae apud matronas disserebat, liberos nõ esse tollẽdos, & ob hoc accusatur Reip. laesae. In hac controuersia, sententia

eius

eius haec ridebatur. Inter pyxides & redolentis animae medicamina constitit myrrata contio. Sed si vultis, historicum quoque vobis fatuum dabo. [*Thuscus* ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta est, maiestatis reum fecerat, homo quàm improbi animi, tam infelicis ingenij, cũ hanc suasoriam declamaret, dixit: Expectemus si nihil aliud, hoc effecturi, ne insolens barbarus dicat: Veni, vidi, vici. cum hoc post multos annos D. Iulius victo Pharnace dixerit. [*Durio* dixit. [*Andreas* aiebat, Nicostratis Lacedaemonis insignem hanc sententiam fuisse futuram, si media intercideretur. Sed ne vos diutius infamem, qui praedixeram me Fusci Arellij explicationes subiecturum, finem suasoriae faciam: quarũ nimius cultus, & fracta cõpositio poterit vos offendere, cum ad meam aetatem veneritis. Interim non dubito, quin nunc vos ipsa, quae offensura sunt, vitia delectent.

Suasoria III.

DEliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Chalcante aliter nauigari posse. [*Arellij Fusci.* Non in aliam condicionem Deus fudit aequora, quàm ne omnis ex voto iret dies. nec ea sors mari tantum est, ceterum ipsa non sub eadem condicione sidera sunt. alia negatis imbribus exurunt solum, & miseri cremata agricolae legunt semina, & haec interdum anno lex est: alijs serena clauduntur, & omne caelum nubilo graue. subsidit solum, & credimus sibi terra non retinet: alius incertis sideribus cursus est, & variantur tempora, neque soles nimis vrgent, neque vltra debitum imbres cadunt, quicquid asperatum aestu est, quicquid nimio defluxit imbre, inuicem temperatur altero: siue ita natura disposuit, siue (vt ferunt) luna cursu gerit: quae siue plena lucis suae est, splendensque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet, siue occupata nubilo, sordidiorem ostendit orbem suum, non ante finit quàm in lucem redit: siue ne lunae quidem ipsa potentia est, sed flatus qui occupauere annum, tenent, quicquid bonum est, extra iussum Dei tutum fuit adultero mare. An non [illegible]tero vindicare adulteram? prior est salus pudicae. Ne quid virginitati huius timerem, persequebar a[illegible]terum. Victa Troia virginibus hostium parcam, nihil adhuc virgo Priami timet. [*Caestij Pij.* Vos ergo ad hanc diem immortales innoco, sic reclusuri estis maria? Obstate potius. Ne Priami quidem liberos immolaturus es. Describe nunc tempestatem. Omnia ista patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc sacrum est, virginis deae templo virginem occidere? libentius hanc sacerdotem habebit quàm victimam. [*Cornelij Hispani.* Infestae, inquit, sunt tempestates, & saeuiunt maria: neque adhuc parricidium feci. Ista maria si numine suo Deus regeret, adulteris clauderentur. [*Marylli.* Si non datur nobis ad bellum iter, reuertamur ad liberos. [*Argentarij.* Iterum in malum familiae nostrae fatale reuoluimur, propter adulteram fratris liberi pereunt: ista mercede nollem reuerti. At Priamus bellum pro adultero filio gerat.

DIVISIO. Hinc suasoriã sic diuisit *Fuscus*, vt diceret, etiã si aliter nauigare non possent, non esse faciendũ. & sic tractauit vt negaret faciendũ, quia homicidiũ esset, quia parricidiũ, quia plus impenderetur, quàm peteretur. Peti adulteram, impendi Iphigeniam, vindicari adulteriũ, committi parricidiũ. Deinde dixit, etiam si non immolasset, nauigaturum. Illam enim moram naturae maris & ventorum esse, deorum voluntatem ab hominibus non intelligi. Hoc *Caestius* diligenter diuisit. Dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitrium suum: si interponant, voluntatem eorum ab homine non intelligi: vt intelligamr, non posse fata reuocari: si non sint fata, sacra profutura: si sint, non posse mutari. *Silo Pompeius* etiam si quod esset diuinandi genus certum, augurijs negauit credendũ. quare ergo si nescit Chalcas, affirmat primum, & scire se putat? Hic cõmunem locũ dixit in omnes, qui affectarẽt scientiã: deinde irascitur sibi, inuitus militat, quaerit sibi tã magno testimonio apud omnes gentes fidem in ea descriptione. Primum in hac suasoria *Fuscus Arellius* Virgilij versus voluit imitari. Valde autẽ lõge petit, & paene repugnat materiae, certe nõ desiderãti inseruit. Ait enim de luna, quae siue plena lucis suae est, splendensque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet: siue occupata nubilo sordidiorẽ ostendit orbem suum, non ante finit quam vicem reddit. At Virgilius haec quanto simplicius & beatius dixit:

Luna reuertentis cum primum colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aera cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber. Et rursus.
Sin ortu in quarto (namque is certissimus auctor)
Plena, neque obtusis per caelum cornibus ibit.

Solebat autẽ ex Virgilio Fuscus multa trahere, vt Maecenati imputaret. Toties enim pro beneficio narrabat, in aliqua se Virgiliana descriptione placuisse: sicuti in hac ipsa suasoria dixit: Cur iste inter eius ministerium placuit? cur hoc os Deus elegit? cur hoc potissimum sortitur poesis? quod tantũ non impie aiebat se imitatum Virgilium, Plena Deo? Solet autem Gallio noster hoc aptissime ponere. Memini vna nos ab auditione Nicetis ad Messalam venisse. Nicetes suo impetu valde Graecis placuit. Quaerebat à Gallione Messala, quid illi visus esset Nicetes? Gallio ait, Plena Deo: quoties audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholastici caldos vocant, statim dicebat, Plena Deo. Ipse Messala nunquam aliter cum ab hominis auditione venientem interrogabat, quàm vt diceret: Nunquid plena Deo? Itaque hoc ipsi tam familiare erat, vt inuito quoque excideret. Apud Caesarem cum mentio esset de ingenio Haterij, consuetudine prolapsus, dixit: Et ille erit plena Deo. Quaerenti deinde

quid hoc esse vellet, versum Virgilij retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalam excidisset, & nunquam postea potuisset excidere. Tiberius ipse Theodoreus offendebatur Nicetis ingenio, atque delectatus est fabula Gallionis: hoc autem dicebat Gallio, Nasoni suo valde placuisse: itaque fecisse quod in multis alijs versibus Virgilius fecerat, non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo vt vellet agnosci: esse autẽ in tragoedia eius: Feror huc illuc, vt plena Deo. Iam vultis ad Fuscum reuertar, & descriptionibus eius vos satiabo. Haec potissimum ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cum diceret, omnino non concessam futurorum scientiam.

Suasoria IIII.

DEliberat Alexander Magnus, an Babyloniam intret, cum denuntiatum esset illi responso auguris periculum. [*Arelly Fusci.* Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet? nouae oportet sortis sit, qui iubente Deo canat, non eodem contentus sit vtero, quo imprudentes nascimur: quandam imaginẽ Dei praeferat, qui iussa exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantique rectorem orbis esse in metu cogit: magnus iste & supra humanae sortis habitum oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: ponat iste suos inter sidera patres, & originem caelo trahat. agnoscat suum vatem Deus, non eodem claudatur vitae fine, aetate magna, extra omnem futurorum necessitatem caput sit, quod gentibus futura praecipiat. Si vera sunt ista, quid ita non huic studio seruit omnis aetas? Cur non ab infantia, rerum naturam deosque, qua licet, visimus? cum pateant nobis sidera, & interesse numinibus liceat, quid ita inutili desidemus facundia? aut periculosis atteritur armis manus? an melius alio pignore quàm futuri scientia, ingenia surrexerint? Qui vero in media se, vt praedicant. fatorum misere pignora, natales inquirunt, & prima mediorũ annorum habẽt initia, quo ierint motu sidera, in quas discurrerint partes: contrane Deus steterit: an placidus a[illegible]erit sol: an plenã lucẽ, an initia surgentis acceperint: an abdiderit in noctẽ obscurũ caput luna: S[illegible]nus nascentem, an ad bella Mars militem, an negotiosum in quaestus Mercurius exceperit: an bland[illegible] annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Iupiter tulerit. Existimant tot circa vnum caput tumultuanteis deos? Futura nuntiant. Plaerosque dixere victuros, & nihil metuentes oppressit dies: alijs dedere finem propinquum, at illi superfuere. Egentes inutilis animae, felices nascentibus annos spoponderunt: at fortuna in omnem properauit iniuriam, incertae enim sortis viuimus: vnicuique ista pro ingenio finguntur, non ex scientiae vi. Deerit aliquis toto orbe locus qui te victorem non viderit? Babylone cluditur, cui patuit Oceanus?

DIVISIO. In hac suasoria nihil aliud tractasse Fuscum scio, quàm easdem quas supra retuli, quaestiones, ad scientiam futuri pertinentes. Illud quod nos delectauit, praeterire non possum. Declamitabat *Fuscus Arellius* controuersiam, de illa, quae posteaquam ter mortuos pepererat, somniasse se dixit, vt in luco pareret. Valde in vos contumeliosus fuero, si totam controuersiam, quam ego intelligo mediocre, Fuscus declamaret, & aperte, aut non agnoscentis puerum, tractaret locum contra somnia, & deorum prouidentiam, & male de magnitudine deorum dixisset mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret. summis clamoribus dixit illum Virgilij versum:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos *Sollicitat.* ---

Auditor Fusci quidam, cuius pudori parco, cum hanc suasoriam de Alexandro ante Fuscum diceret, putauit aeque belle poni versum eundem. dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos *Sollicitat.* ---

Fuscus illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium & illum versum esse:

--- capulo tenus abdidit ensem.

Et quia solent mihi molesti esse de Fusco, quid fuerit, quare nemo videretur dixisse cultius, ingeram vobis Fuscinas explicationes. Dicebat autem suasorias libentissime, & frequentius Graecas quàm Latinas. *Hybreas* in hac suasoria dixit: ὦ ἔχεις βαβυλὼν μάρτυν ἐχέγγυα.

Suasoria V.

DEliberant Athenienses, an trophaea Persica tollant, Xerxe minante rediturum se, nisi tollerẽtur. [*Arellii Fusci.* Pudet me victoriae vestrae: sic fugatum creditis Xerxen, vt reuerti possit? tot caesa milia, nihil ex hac acie relictum minanti, nisi quod vix sequi fugientem possit. acies mersa classis. Quid Marathona? quid Salamina referã? Pudet dicere. dubitamus adhuc, an vicerimus. Xerxes veniet? At nescio quomodo languet circa memoriam iacturae animus, & disturbata arma non repetit. Prior enim metus, futuri pignus esset, amissa, ne audeat, amissurum monent. Vt in gaudia interdum surgit animus, & spem ex praesenti metitur, ita aduersis frangitur. Omnis est sic animum dies: vbi ignominia spẽ premit, vbi nullã meminit aciem, nisi quae fugerit, errat circa damna sua, & quae male expertus est, vota deponit. Si venturus esset, nõ minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impacta nõ soluitur. Nõ denũtiaret, si venturus esset: neque armaret nos nuntio, nec instigaret victricẽ Graeciã, nec sollicitaret arma felicia: magis superueniret improuidis, nã & arma indenuntiata moneret. Quantũcunq. Oriens valuit, primo in Graeciã impetu effusum est: hoc ille numero ferox, & in deos arma tulerat. Extincta tot ante Xerxen milia, tot

millia, tot sub ipso iacent? Nulli, nisi qui fugerunt, supersunt. Quid dicam Salamina? quid Cynagyron referam? & te Polyzele? & hoc agitur an viceris? Haec ego trophaea deposui, haec in totius Graeciae conspectu statui, ne quis timeret Xerxen minantem. Me miserum, pugnante Xerxe trophaea posui, fugiente tollam? Nunc Athenae vincimur. non tantum credetur rediisse, sed vicisse Xerxes. Non potest Xerxes, nisi per nos trophaea tollere. Credite mihi, difficile est attritas opes recolligere, & spes fractas nouare, & paenitendae aciei in melioris euentus fiduciam surgere. [*Caestij Pij.* Inferam, inquit, bellum: alia mihi trophaea promittit: potest maior venire quàm victus est? [*Argentarij.* Non pudet vos? pluris trophaea vestra Xerxes aestimat, quàm vos.

DIVISIO. *Fuscus* sic diuisit. Etiam si venturus est Xerxes, nisi tollimus, non sunt trophaea tollenda. Confessio seruitutis est, iussa facere: si venerit, vincemus. hoc non est diu colligendum. de eo dico, vincemus, quem vicimus. Sed nec veniet quidẽ. si venturus esset, non denuntiaret. Fractus est & viribus & animo. [*Caestius* & illud dicit, quod in prima parte tractauit, non licere Atheniensibus trophaea tollere: commune in illis ius totius Graeciae esse. communẽ victoriam, cõmune bellũ fuisse. deinde ne fas quidem esse: nunquam factum, vt quisquam consecratis virtutis suae operibus manus adferret. ista trophaea non sunt Atheniensium. deorum sunt. illorum bellum fuit. illos Xerxes vinculis, illos sagittis persequebatur. haec omnia ad impiam & superbam Xerxis militiam pertinent. Ecquid? ergo bellum habebimus? habebimus. etsi Xerxen remouebis, inuenietur alius hostis. Nunquã magna imperia otiosa. Omnium bellorum prosperè ab Atheniensibus gestorum. Deinde non erit bellum. Xerxes enim non veniet: multo timidiores esse qui superbissimi fuerint? Nouissime vt veniat, cum quibus veniet? reliquias victoriae nostrae colliget: illos adducet, quos priore bello quasi inutiles reliquias nouit, si qui ex fuga consecuti sunt. Nullum habet militem, nisi aut fastidiũ aut victũ. [*Argentarius* his duobus contentus fuit: aut non venturũ Xerxen, aut non esse metuendum si venerit. His solis institit: & illud dixit quod exceptum est: Tollite, inquit, trophaea. Si vicisti, quid erubescis? si victus es, quid imperas? Locũ mouit non vtiliter: iudicare quidem se, neque Xerxen, neque iam quemquam Persarum ausurum in Graeciam effundere: sed eo magis ipsis trophaea tuenda. Si quis vnquam illinc venturus hostis esset, vt conspectu trophaeorũ animi militum accenderentur, hostiũ frangerentur. [*Blandus* dixit: Repleat ipse prius hiatus, & maria in antiquã faciem reducat: apparere voluit posteris quemadmodũ venerit. appareat etiam quemadmodum redierit. [*Triarius* omni dimissa diuisione, tantum exultauit quòd audierit Xerxen venire ad se, ipsis nouam victoriam, noua trophaea. [*Silo Pompeius* venusto genere sententiae vsus est: Nisi tollitis, inquit, trophaea, ego veniam. hoc ait Xerxes: Nisi haec trophaea tollitis, alia ponetis. Alterã partem solus Gallio declamauit, & hortatus est ad tollenda trophaea. dixit, gloriae nihil detrahi: mansurã enim memoriam victoriae, quae perpetua esset: ipsa trophaea & tẽpestatibus & aetate consumi: bellum suscipiendũ fuisse pro libertate, pro coniugibus, pro liberis. Pro re superuacua, & nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendũ. Hic dixit, vtiq. venturũ Xerxen, & descripsit aduersus ipsos deos tumentem: deinde habere illum magnas vires: neque omnes illum copias in Graeciam produxisse, nec omnes in Graecia perdidisse: timendam esse fortunae varietatem: exhaustas esse Graeciae vires: nec posse iam pati alterum bellum. illi esse immensam multitudinem hominum. Hoc loco disertissimam sententiã dixit, quae vel in oratione vel in historia ponitur: Diutius illi perire possunt, quàm nos vincere.

Suasoria VI.

DEliberat Cicero, an Antonium deprecetur. [*Q. Aterius.* Sciant posteri, potuisse Antonio seruire Rempublicam, non potuisse Ciceronem. Laudandus erit tibi Antonius: In hac causa etiam Ciceronem verba deficient. Crede mihi, cũ diligenter te custodieris, faciet tamen Antonius quod Cicero tacere non possit. Si intelligis Cicero, non dicit, Roga vt viuas: sed, Roga vt seruias. quemadmodum autẽ hunc senatũ intrare poteris exhaustũ crudeliter, repletum turpiter? Intrare autem tu senatum voles, in quo non Cn. Pompeium visurus es, non M. Catonem, non Lucullos, non Hortensiũ, non Lentulũ atq. Marcellum. nõ tuos, inquam, Coss. Hircium & Pansam? Cicero quid in alieno saeculo tibi? Iam nostra peracta sunt. M. Cato solus maximum viuendi moriendiq. exemplum, mori maluit quàm rogare: nec erat Antonium rogaturus, & illas vsq. ad vltimum diem puras à ciuili sanguine manus, in se infestas, acerrime armauit. Scipio cũ gladium poni iussus foret, dicitur abdidisse se. quaerentibus qui in nauem transierant militibus imperatorem: Imperator, inquit, bene se habet. Victus vocẽ victoris emisit. Vetat, inquit, Milo rogari iudices. vir clarissimus nunc & Antoniũ rogat. [*Porcij Latronis.* Ergo loquitur imperator Cicero, vt nõ timeat Antonius: loquatur vnquã Antonius, vt Cicero timeat? Ciuilis sanguinis Syllana sitis in ciuitatẽ redit, & ad triumuiralẽ hastam pro vectigalibus ciuiũ Romanorũ mortes locãtur. Iniusta bella albo Pharsalica, ac Mundensis Mutinensisq. ruina vincitur, consularia capita auro rependuntur. Tuis verbis Cicero vtendũ est: O tempora, o mores. videbis ardentes crudelitate simul ac superbia oculos: videbis illum non hominis, sed belli ciuilis vultum: videbis illas fauces, per quas Cn. Põpeij bona transierunt, illa latera, illam totius corporis gladiatoriam firmitatem: videbis illum pro tribunali loco, quem magister equitum cùm raptaretur, praeerat, vomitu foedauerat. Supplex accidens genibus deprecaberis, & ore, cui se debet salus publica, humilia in adulationem verba submittes? Pudeat

Vere quoq. quia proscriptus fortius perit. [*Cyri Marylli Esernini.* Occurrat tibi Cato tuus, cuius à te laudata mors est. Quicquam ergo tanti putas, vt vitam Antonio debeas? [*Caestij Pij.* Si ad desideriũ populi respicis Cicero, quandoque perieris, parum vixisti: si ad res gestas, satis vixisti: si ad iniurias fortunae & praesentem Reipublicae statum, nimium diu vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es. [*Pompeij Silonis.* Scias licet, tibi non expedire viuere, si Antonius permittit vt viuas. Tacebis ergo proscribente Antonio? & Rempublicam laniante? & ne gemitus quidem tuus liber erit? Malo populus Romanus mortuum Ciceronem, quàm viuum desideret. [*Triarij.* Quae Charybdis est tam vorax? Charybdin dixi? quae si fuit, animal vnum fuit. Vix medius fidius Oceanus tot res tamque diuersas vno tempore absorbere potuisset. Huic tu saeuienti putas Ciceronem posse subduci? [*Arellij Fusci* Ab armis ad arma discurritur: foris victores, domi trucidamur. dum in sanguine intestinus hostis incubat, quis non hoc populi Romani statu, Ciceronem vt viuat, cogi putat? Rogabis Cicero turpiter Antonium, frustra? Non te ignobilis tumulus abscondet: idem virtutis tuae qui finis est immortalium, humanorum operum custos memoria, quae mansuri vita perpetua est, in omnia te saecula sacratum dabit. Nihil aliud intercidet, quàm corpus fragilitatis caducae, morbis obnoxium, casibus expositum, proscriptionibus obiectum. Animus vero diuina origine haustus, cui nec senectus vlla, nec mors, onerosi corporis vinculis exsolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurret. Et tamen si ad aetatem, annorumque, nunquam obseruatum viris fortibus, numerum respicimus, sexaginta supergressus es: nec potes videri non nimis vixisse, qui moreris Reipublicae superstes. Vidimus furentia toto orbe ciuilia arma, & post Italicas Pharsalicasque acies Romanum sanguinem hausit Aegyptus: quid indignamur in Ciceronem Antonio licere? Sic in Pompeium Alexandrino licuit. An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? [*Cornelij Hispani.* Proscriptus est ille, qui tuam sententiam secutus est: tota tabula tuae morti proluditur, alter fratrem proscribi, alter auunculũ patitur: quid habes spei? Vt Cicero periret, tot parricidia facta sunt. Repete, age, tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum teipsum: iam intelliges Ciceronem in mortem cogi posse, in preces non posse. [*Argentarij.* Explicantur triumuiralis regni delicata conuiuia, & popina tributo gentium instruitur: ipse vino & somno marcidus deficientes oculos ad capita proscriptorum leuat. Iam ad ista non satis est dicere, O hominem nequam.

DIVISIO. Latro sic hanc diuisit omnẽ suasoriam: Etiã si impetrares vitam ab Antonio, non est tanti rogare: deinde impetrare non potes. In priore illa parte posuit: Turpe esse cuilibet Romano, nedum Ciceroni, vitam rogare. Hoc loco omnium, qui vltro mortem apprehendissent, exempla posuit: deinde inutilis illi sua vita futura proponitur, morte grauior, detracta libertate. Hic omnem acerbitatem seruitutis futurae descripsit: deinde non futurum fidei impetratae beneficium. Hic cum dixisset, Aliquid erit quod Antonium offendat aut factum tuum, aut dictum, aut silentium, aut vultus: adiecit sententiam: Haud enim placiturus es. [*Albucius* aliter diuisit. primam partem fecit, moriendum esse Ciceroni, etiã si nemo proscriberet. haec insectatio temporum fuit. deinde moriendũ est: ille enim se sua sponte conficeret, quia moriendum esset, etiam si mori noluisset: graues odiorũ causas esse: maximam causam proscriptionis ipsum esse Ciceronem. Et solus ex declamatoribus tentauit dicere, non vnum illi esse Antonium infestum. Hoc loco dixit illam sententiam: Si cui ex triumuiris non es inuisus, grauis es. Et illa sententia valde excepta est: Roga Cicero, exora vnum, vt tribus seruias. [*Caestius* sic diuisit: Mori tibi vtile est, honestum est, necesse est, vt liber & illibatae dignitatis consummes vitam. Hic illam sententiã dixit audacem: Vt numereris cum Catone, qui seruire nec Antonio quidem nondum domino potuit. [*Marcellus* hunc sensum de Catone melius: Vsque eo ne omnia cum fortuna populi Romani conuersa sunt, vt aliquis deliberet, vtrum satius sit viuere cum Antonio, an mori cum Catone? Sed ad diuisionem Caestij reuertamur. Dixi: vtile esse, ne etiam cruciatus corporis pateretur: non simplici illum modo periturum, si in Antonij manus incidisset. & in hac parte cum descripsisset contumelias insultantium Ciceroni, & verbera & tormenta, dixit illam multum laudatam sententiam: Tu mehercules Cicero, cũ veneris ad Antonium, mortem rogabis. [*Varius Geminus* sic diuisit: Hortarer te, si alterutrum vtiq. faciendum esset, aut moriendum, aut rogandum, vt montereris potius, quàm rogares. & omnia complexus est, quae à ceteris dicta erant, sed addidit & tertiũ: adhortatus est illũ ad fugam, illic esse M. Brutũ, illic C. Cassium, illic Sex. Pompeium. Et adiecit illam sententiã, quã Cassius Seuerus vnice mirabatur: Quid deficiemus? & Respub. suos triumuiros habet. Deinde etiã quas petere posset regiones, percucurrit: Siciliã dixit vindicatã esse ab illo, Ciliciam à proconsule egregie administratam, familiares studijs eius & Achaiam & Asiam, Deiotari regnum obligatum beneficijs, Aegyptum & habere beneficij memoriã, & agere perfidiae paenitentiam, sed maxime illum in Asiam & Macedoniam hortatus est in Cassij & in Bruti castra. Item Cassius Seuerus aiebat, alios declamasse, Varium Geminum vnum consilium dedisse.

Alteram partem pauci declamauerunt, nemo ausus est Ciceronem ad deprecandum Antonium hortari, bene de Ciceronis animo indicauerunt. Geminus Varius declamauit alteram quoque partem, & ait: Spero me Ciceroni meo persuasurũ vt velit viuere, quòd grandia loquitur, & dicit: Mors nec immatura consulari, nec misera sapienti, non mouet me. idiotam petit. Ego belle mores hominis noui: faciet, rogabit; nã quod ad seruitutẽ pertinet, non recusabit: iam collum tritum habet, & Pompeius illũ, & Caesar subiecerunt. Veteranum mancipiũ videris. & complura alia dixit scurrilia, vt illi mos erat. Diuisit sic, vt diceret, non turpiter rogaturũ, non frustra rogaturũ. In priori parte illud posuit, nõ esse turpe,

ciuem

ciuem victorem rogari à victo: hic quàm multi rogassent C. Caesarem, hic & Ligarium, deinde iniquũ esse quidem, Ciceronem satisfacere, qui prior illum proscripsisset, qui & iudicasset ab eo semper nasci satisfactionem, ac dato rogari. Deinde non pro vita illum, sed pro Republica rogaturum: satis illum sibi vixisse, Reipublicae parum. In sequenti parte dixit, exorari solere inimicos, ipsum exoratum à Vatinio. C. quoque Verri asluisse, facilius exorari Antonium posse, qui cum tertius esset, ne quis tribus hanc tam speciosam clementiae occasionem praeteriret fortasse irasci Antonium, qui ne tanti quidem putasset illum quem rogaret. Fuga quàm periculosa esset, cum descripsisset, adiecit; Quocunque peruenisset, seruiendum illi esse: ferendam aut Cassij violentiam, aut Bruti superbiam, aut Pompeij stultitiam. Quando in hanc suasoriam incidimus, non alienum puto, indicare quomodo quisque se ex historicis aduersus memoriam Ciceronis gesserit. Namque Cicero nec tam timidus fuerit vt rogaret Antonium, nec tam stultus vt exorari posse speraret, nemo dubitat, excepto Asinio Pollione, qui infestissimus famae Ciceronis permansit, & is etiam occasionem scholasticis dedit. Solent enim scholastici declamatores ponere.

Alia suasoria pro Cicerone.

DEliberat Cicero, an promittente salutem Antonio, orationes suas comburat. Haec inepte ficta cui libet videri potest. Pollio vult illam veram videri: ita enim dixit in illa oratione, quã pro Lamia dedit. [*Asinij Pollianis.* Itaque nonquam perficeret, nec mora fuit, quin eiuraret, suas esse, quas cupidissime ediderat orationes in Antonium, multiplicesque numero & accuratius scriptas illis contrarias edere, ac vel ipse palam pro concione recitare, pollicebatur: ceteraque his alia sordidiora multo: vt tibi facile liqueret, hoc totum adeo falsum esse, vt ne ipse quidem Pollio in historijs suis ponere ausus sit. Huic certe actioni eius pro Lamia qui interfuerunt, negant eum haec dixisse (nec enim mentiri sub triũ virorum conscientia sustinebat) sed postea composuisse. Nolo autem vos iuuenes mei contristari, quòd à declamatoribus ad historicos transeo: satisfaciam vobis, & fortasse efficiam, vt his sententijs lectis solidis, & verum habentibus, recedatis aequiores. Hoc si tamẽ recta via consequi non potero, decipere vos cogar, veluti salutarem pueris daturus potionem absinthiati poculi. Liuius adeo detrectationis consilium habuisse Ciceronem non dicit, vt neget tempus habuisse. Ita enim ait. [*Liuij.* M. Cicero sub aduentum triumuirorum cesserat vrbe, pro certo habens id quod erat, non magis Antonio eripi se, quàm Caesari Cassium & Brutum posse: primo in Tusculanum fugit, inde transuersis itineribus in Formianũ, vt ab Caieta nauim conscensurus, proficiscitur. Vnde aliquoties in altum prouectum cũ modo venti aduersi retulissent, modo ipse iactationem nauis caeco voluente fluctu pati non posset, taedium tandem eum & fugae & vitae cepit. regressusque ad superiorem villam, quae paulo plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria saepe seruata. Satis constat, seruos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum, ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod sors iniqua cogeret, iussisse. Prominenti ex lectica, praebentiq. immotam ceruicem, caput praecisum est. Nec satis stolidae crudelitati militũ fuit. manus quoq. scripsisse in Antoniũ aliquid exprobrãtes praeciderunt. Ita relatum caput ad Antonium, iussuq. eius inter duas manus in rostris positũ, vbi ille consul, vbi saepe consularis, vbi eo ipso anno aduersus Antoniũ, quanta nulla vnquã humana vox, cũ admiratione eloquentiae auditus fuerat: vix attollentes lacrimis oculos homines intueri trucidata membra eius poterant. Bassus Aufidius, & ipse nihil de animo Ciceronis dubitauit, quin fortiter se mori non praebuerit tantũ, sed obtulerit. [*Aufidij Bassi.* Cicero paulũ remoto velo postquã armatos vidit: Ego vero consisto, ait: accede veterane, & si hoc saltẽ potes recte facere, incide ceruicem. Trementi deinde, dubitantique: Quid si ad me, inquit, primũ venissetis? Cremutius Cordus & ipse ait, Ciceronem cum cogitasset, vtrumne Brutum, an Cassium, an Sextũ Pompeiũ peteret, omnia illi displicuisse, praeter mortẽ. [*Cremutij Cordi.* Quibus visis laetus Antonius, cum peractam proscriptionẽ suam dixisset esse: quippe non satiatus modo caedendis ciuibus, sed defectus quoque, iussit pro rostris exponi. Itaq. quo saepius ille ingenij circumfusus turba processerat, quae paulo ante coluerat pijs concionibus, quibus multorum capita seruauerat, tũ per artus suos latus aliter ac solitus erat, à ciuibus suis conspectus est, praetendenti capiti, orique eius inspersa sanie, breui ante princeps senatus Romaniq. nominis titulus, tum pretium interfectoris sui. Praecipue tamen soluit pectora omniũ in lacrimas gemitusque, visa ad caput eius deligata manus dextera, diuinae eloquentiae ministra: ceterorumq. caedes priuatos luctus excitauerunt, illa vna communẽ. [*Brutidij Nigri.* Elapsus interim altera parte villae Cic. lectica per agros ferebatur. sed vt vidit appropinquare notũ sibi militẽ, Popiliũ nomine, memor defensum à se, laetiore vultu aspexit. at ille, victoribus idipsum imputaturus, occupat facinus, caputq. decisum, nihil in vltimo fine vitae facientis, quod alterutrã in partẽ posset notari, Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo. Et hic voluit positi in rostris capitis miserabilẽ faciẽ describere, sed magnitudine rei obrutus est. Item [*Brutidij Nigri.* Vt vero, iussu Antonij inter duas manus positũ in rostris caput conspectũ est, quo toties auditũ erat loco, dato gemitu & fletu maximi viri inferiae, nec vt solet, ita depositi in rostris corporis concio audiuit, sed ipsa narrauit. Nulla nõ pars fori aliquo actionis inclytae signata vestigio erat. Nemo non aliquod eius in se meritum fatebatur: hoc certe publicum beneficium palam erat, illam miserrimi temporis seruitutem ac aleam delatam

in Antonium. Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitae, & quasi funebris laudatio redditur. hoc semel atque iterum à Thucydide factum, idem in paucissimis personis vsurpatum à Sallustio, Liuius benignius omnibus magnis viris praestitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc, vt Graeco verbo vtar, ἐπιτάφιον Liuius reddit. [*T. Liuij.* Vixit tres & sexaginta annos, vt si vis abfuisset, ne immatura quidem mors videri possit: ingenium & operibus & praemijs operum felix: ipse fortunae diu prosperae, & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium, pro quibus steterat, filiae morte, exitu tam tristi atque acerbo, omnium aduersorum nihil vt viro dignum erat, tulit, praeter mortem. quae vere aestimãti minus indigna videri potuit, quod à victore inimico nil crudelius passurus erat, quàm quod eiusdem fortunae compos ipse fecisset. Si quis tamen virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Vt est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum aestimator T. Liuius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit. Cordi Cremutij non est operae, deferre etiam redditam Ciceroni laudationem. Nihil enim in ipsa Cicerone dignum est: ac ne hoc quidem, quod paene maximum est, tolerabile est. [*Cremutij Cordi.* Priuatas enim simultates deponendas interdum putabat, publicas nunquam. Vides credendam eius non solum magnitudinem virtutum, sed multitudinem quoque conspiciendam. [*Aufidij Bassi.* Sic M. Cicero decessit, vir natus ad Reipub. salutem: quae diu defensa & administrata, in senectute demum e manibus eius elabitur, nõ ipsius vitio laesa, quòd nihil in salute eius aliud illi, quàm si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita vt semper aut peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullamque rem rarius, quàm diẽ illum, quo nullius interesset ipsum mori, vidit. Pollio quoque Asinius, qui Verrem Ciceronis reum fortissime morientem tradidit, Ciceronis mortem solus ex omnibus maligne narrat, testimonium tamen, quamuis inuitus, plenum ei reddit. [*Asinij Pollionis.* Huius ergo viri tot tantisque operibus mansuris in omne aeuum, praedicare de ingenio atque industria superuacuum est. Natura autem pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutem, prosperaque permansit valetudo: tum pax diutina, cuius instructus erat artibus, contigit. namque à prisca seueritate iudicis exacti, maximorum noxiorũ multitudo prouenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plerosque habebat. Iam felicissima consulatus ei sors petendi & gerendi. magna munera, deum consilio, industriaque. vtinam moderatius secundas res, & fortius aduersas ferre potuisset. namque vtraeque cum venerant ei, mutari eas non posse rebatur. Inde sunt inuidiae tempestates coortae graues in eum, certiorque inimicis aggrediendi fiducia: maiore enim simultates appetebat animo, quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua maior pars vitae atque ingenij stetit, ea iudicandum de homine est. Atque ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse iudicarem, nisi ipse tam miseram mortem putasset. Affirmare vobis possum, nihil esse in historijs eius hoc, quem retuli, loco disertius: vt mihi tunc non laudasse Ciceronem, sed certasse cum Cicerone videatur. Nec hoc deterrendi causa dico, ne historias eius legere concupiscatis: concupiscite, & poenas Ciceroni dabitis. Nemo tamen ex tot disertissimis viris melius Ciceronis mortem deplorauit, quàm Cornelius Seuerus.

CORNELII SEVERI.

Oraque magnanimum spirantia paene virorum
In rostris iacuere suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia Consulis acta,
Iurataeque manus, deprensaque foedera noxae,
Patriciumque nefas: est tunc & poena Cethegi,
Deiectusque redit votis Catilina nefandis.
Quid fauor aut coetus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt? sacris exacta quid artibus aetas?
Abstulit vna dies aeui decus, ictaque luctu
Conticuit Latiae tristis facundia linguae,
Vnica sollicitis quondam tutela salusque,
Egregium semper patriae caput: ille senatus
Vindex, ille fori, legum ritusque, togaeque.
Publica vox eius aeternum obmutuit armis.
Informes vultus, sparsamque cruore nefando
Caniciem, sacrasque manus, operumque ministras
Tantorum, pedibus ciuis proiecta superbis
Proculcauit ouans: nec lubrica fata, deosque
Respexit. nullo luet hoc Antonius aeuo.
Haec nec in Aemathio mitis victoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo.

Inque

Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Afuerant, nostraeque cadens ferus Hannibal irae,
Membra tamen stygias tulit inuiolata sub vmbras.

Non laudabo municipem nostrum bono versu, ex quo hic multo melior Cornelij Seueri processit:

Conticuit Latiae tristis facundia linguae.

Sextilius Ena fuit homo ingeniosus magis quàm eruditus, inaequalis poeta, & paene quibusdã locis talis, quales esse Cicero Cordubenses poetas ait, pingue quiddam sonantes atque peregrinum. Is hanc ipsam proscriptionem recitaturus in domo Messalae Coruini, Pollionem Asinium aduocauerat: & in principio hunc versum non sine assensu recitauit:

Deflendus Cicero est, Latiaeque silentia linguae.

Pollio Asinius non aequo animo tulit, & ait: Messala, tu quid tibi liberum sit in domo tua, videris: ego istum auditurus non sum, cui mutus videor. atque ita consurrexit, ne interesset recitationi eorum: quod Cornelium scio, cui non aeque displicuisse hunc versum, quàm Pollioni, apparet: quòd meliorem quidem, sed non dissimilem illi & ipse composuit. Si hic desiero, scio futurum, vt vos desinatis eo loco legere, quo ego à scholasticis recessi. Ergo vt librum velitis vsque ad vmbilicum reuoluere, adijciam suasoriam proximae similem.

Alia suasoria ad Ciceronem pertinens.

DEliberat Cicero, an scripta sua comburat, promittente Antonio incolumitatẽ, si fecisset. [*Q. Aterius.* Non feres Antonium: intolerabilis in malo ingenio felicitas est: nihilque cupientes magis accendit, quàm prosperae turpitudinis conscientia. Difficile est. Nõ feres, inquam, & iterum irritare inimicum in mortem tuam cupies. Quod ad me quidem pertinet, multum à Cicerone absum: tamen non taedet tantum me vitae meae, sed pudet: ne propter hoc quidem pertinet multum à Cicerone. Ingenium tuum amas, quòd illud Antonius plus odit quàm te. Remittere ait se tibi vt uiuas: commentus, quemadmodum eripiat etiam quo uixeras. Crudelior est pactio Antonij, quàm proscriptio. Ingenium erat, in quod nihil iuris haberent triumuiralia arma. Commentus est Antonius, quemadmodum quod non poterat cum Cicerone proscribere, tolleret per Ciceronem. Hortarer te Cicero, ut uitam magni aestimares, si libertas suum in ciuitate haberet locum, si suum in libertate eloquentia, si non ciuium ceruicibus luderetur. Nunc vt scias nihil melius esse quàm mori, vitam tibi Antonius promittit: pendet nefariae proscriptionis tabula: tot praetorij, tot cõsulares, tot equestris ordinis viri periere: nemo relinquitur, nisi qui seruire possit. Nescio an hoc tempore viuere velis Cicero: nemo est cum quo velis. Merito hercules illo tempore vixisti, quo Caesar vltro te rogauit, vt viueres sine vlla pactione: quo tempore non quidem stabat Respublica, sed in boni principis sinum ceciderat. [*Cestij Pij.* Nunquid opinio me fefellit? intellexit Antonius, saluis eloquentiae monumentis, non posse Ciceronem mori. ad pactionem vocaris: qua pactione melior in te pars tui petitur. Accõmoda mihi paulisper eloquentiam. Ciceronem periturum rogo. Si te audissent Caesar & Pompeius, neque inissent turpem societatem, neque diremissent: si vti vnquam consilio tuo voluissent, neq. Pompeius Caesarem, neque Caesar Pompeium deseruisset. Quid consulatum salutarem vrbi, quid exilium consulatu honestius, quid prouocatam inter initia adolescentiae libertatem tyrocinijs tuis Syllanam potentiam, quid Antonium auulsum, Catilinam Reipublicae redditũ? Ignosce Cicero, si diu ista narrauero. Forsitan hac die nouissimo audientur. Si occidetur Cicero, iacebit inter Pompeium patrem filiumque: & Afranium Petreiumque, Q. Catulum, M. Antonium illum indignum hoc successore generis. Si seruatur, viuet inter Ventidios & Canicios & Saxas. Ita dubium est, an satius sit cum illis iacere, an cum his viuere? Pro vno homine iactura publica pacisceris. Scio omne pretium iniquum esse, quod ille constituit: nemo tanti emit Ciceronis vitã, quanti vendit Antonius. Si hanc tibi pactionem ferret, Viues, sed eruentur oculi tibi: viues, sed debilitabuntur pedes: etiam si in alia damna corporis praestares patientiam, excepisses tamen linguam. Vbi est sacra illa vox tua: Mori enim naturae finis est, non poena? hoc tibi vni non liquet? At videris Antonio persuasisse. Assere te potius libertati, & vnum crimen inimico adijce. Fac Antonium moriendo nocentiorem. [*P. Asprenatis.* Vt Antonius Ciceroni parcat, Cicero ipse eloquentiam suam animaduertet. Quid autem tibi sub hac pactione promittitur? Vt Cn. Pompeius & M. Cato, & ille antiquus restituatur Reipublicae Senatus, dignissimus apud quem Cicero loqueretur? Multos victuros animi sui contemptus oppressit: multos perituros parati ad pereundum animi ipsa admiratio eripuit: & causa illis viuendi fuit, fortiter mori. Permitte te populo Romano contra Antonium. Si scripta combusseris, Antonius paucos annos tibi promittit: at si non combusseris, populus Romanus omnes. [*Pompeij Silonis.* Quale est vt perdamus eloquentiam Ciceronis, fidem sequamur Antonij? misericordiam tu istã vocas, supplicium summum ingenio Ciceronis? Credamus Antonio: Cicero, si bene illi pecunias crediderunt foeneratores, si bene pacem Brutus & Cassius. hominem & vitio naturae, & licentia temporum insanientem, inter scenicos amores ciuili sanguine luxuriantem: hominem, qui creditoribus suis oppignorauit Rempublicam, cuius gulae duorum principum bona, Caesaris & Pompeij, non potuerunt satisfacere. Tuis vtar Cicero verbis: Cara est cuiquam salus, quam aut dare, aut eripere potest Antonius?

Non est

Non est tanti seruare Ciceronem, vt seruatum Antonio debeam. [*Triarij*. Compulsus aliquando populus Romanus in eam necessitatem est, vt nihil haberet praeter Iouem obsessum & Camillum exulē: nullum tamen fuit Camilli opus maius, quàm quòd indignum putauit viro, salutem pactioni debere. O grauem vitam, etiam si sine pretio daretur. Antonius hostis à Republica iudicatus, nunc hostē Rempublicam iudicat. Lepidus, ne quis putet illum male Antonio collegam placuisse, alienae semper dementiae accessio, vtriusque collegae mancipium, noster dominus. [*Argentarij*. Nihil Antonio credendum est. mentior: quid enim ille non potest, qui occidere Ciceronem potest? qui seruare, nisi crudelius, quàm occidebat, non potest? Ignoscentem tibi illum putas, qui ingenio tuo irascitur? ab hoc tu speras vitam, cui nondum verba tua exciderunt? Vt corpus quod fragile & caducum est, seruetur, pereat ingenium quod aeternum est? ego mirabar, si non supplicio crudelior esset Antonij venia. P. Scipionē à maioribus suis descīscentem generosa mors in numerum Scipionum reposuit. Mortem tibi remittit, vt id pereat, quod solum in te immortale est. Qualis est pactio? Aufertur Ciceroni ingenium sine vita: promittuntur obliuione nominis tui pauci seruitutis anni. Non ille te viuere vult, sed facere ingenij tui superstitem. Viue, vt Cicero audiat Lepidum, Cicero audiat Antonium, nemo Ciceronem? Pati poteris, vt quod in te optimū habes, ante te efferas? Sine durare post te ingenium tuum, perpetuā Antonij proscriptionem. [*Arellij Fusci*. Quoad humanum genus incolume manserit, quàm diu vsus literis, honor summae eloquentiae pretium erit: quamdiu reip. nostrae aut fortuna steterit, aut memoria durauerit, admirabile posteris vigebit ingeniū. & vno proscriptus saeculo proscribes Antonium omnibus. Crede mihi, vilissima pars tui est, quae tibi vel eripi, vel donari potest. Ille verus est Cicero, quem proscribi Antonius non putat, nisi à Cicerone posse. Non ille tibi remittit proscriptionē, sed tolli desiderat suā. Si fidem deceperit Antonius, morieris: si praestiterit, seruies. Quod ad me attinet, fallere malo. Per te M. Tulli, per quatuor & sexaginta annos pulchre actos, per salutarem Reipub. consulatum, per aeternam si pateris ingenij tui memoriam, per Rempubl. quae ne quid te putes carum relinquere, ante te perijt, oro, & obtestor, ne moriaris, confessus quòd nolueris mori.

HVIVS suasoriae alteram partem neminē scio declamasse: omnes pro libris Ciceronis solliciti fuerunt, nemo pro ipso, cum adeo illa pars non sit mala, vt Cicero, si haec condicio ei lata fuisset, deliberaturus non fuerit. Itaque hanc suasoriam nemo declamauit efficacius quàm Silo Pompeius. non enim ad illa speciosa se contulit, ad quae Caestius, qui dixit, hoc grauius esse supplicium quàm mortem, & ideo hoc Antonium eligere, breuem esse vitam homini, multo magis seni. ita memoriae consulendum, quae magnis viris aeternitatem promitteret. non qualibet mercede vitā redimendā: & has condiciones intolerabiles esse. omnia potius subeunda, quàm monumenta ingenij sui ipsum exurere. Iniuriam illū facturum populo Romano, cuius linguam in tantum extulisset, vt insolentis Graeciae studia tanto antecederet eloquentia, quanto fortuna: iniuriam facturum generi humano. paenitentiam illum acturum tam care spiritus empti, cum in seruitute senescendum fuisset. in hoc vnum eloquentia vtendum, vt laudaret Antonium. Male cum illi ait, dare vitam, eripi ingenium. [*Silo Pompeius* sic egit, vt diceret, Antonium non pacisci, sed illudere: non esse illam condicionem, sed contumeliam. combustis enim libris, nihilominus occisurum. non esse tam stultum Antonium, vt putaret ad rem pertinere, libros à Cicerone comburi, cuius scripta per totum orbem celebrarentur, & hoc petere eum quod posset ipse facere: nisi forte non esset in scripta Ciceronis is, qui esset in Ciceronem. Quare nihil aliud eum agere, quàm vt ille Cicero multa fortiter de mortis contemptu locutus, ad turpes condiciones perductus occideretur. Antonium illi non vitam cum condicione promittere, sed mortem sub infamia quaerere. Itaque quod turpiter postea passurus esset, nunc illum fortiter debere pati. Et haec suasoria insignita est. Dixit enim sententiam Cacozeliae genere humillimo & sordidissimo, quod detractu, aut adiectione syllabae facit sensum. Pro facinus indignum, peribit ergo quod Cicero scripsit, manebit quod Antonius proscripsit? Apud Caestium praetorem declamabat hanc suasoriam Surdinus, ingeniosus adulescēs, à quo Graecae fabulae eleganter in Latinum sermonem conuersae sunt. Solebat dulces sententias dicere, frequentius tamen praedulces & infractas. In hac suasoria cum iusiurandum bellis sensibus prioribus complexus esset, adiecit: Ita te legam. [*Caestius*, homo nasutissimus, dissimulauit exaudisse se, vt adulescentem ornatum quasi imprudens obiurgaret: Quid dixisti? quid? ita te fruar. Erat autem Caestius nullius quidem ingenij, Ciceroni etiam infestus: quod illi non impune cessit. nam cum M. Tull. filius Ciceronis Asiam obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit praeter vrbanitatem, cenabat apud eum Caestius. M. Tullio & natura memoriam dempserat, & ebrietas: si quid ex ea supererat, subducebat: subinde interrogabat, Quis ille vocaretur qui in imo recumberet: & cum saepe subiectum nomen Caestij excidisset, nouissime seruus vt aliqua nota memoriam eius faceret certiorem, interroganti domino, quis ille esset qui in imo recumberet, ait: Hic est Caestius qui patrem tuum negabat literas scisse. afferri protinus flagra iussit, & Ciceroni, vt oportuit, de corio Caestij satisfecit. Erat autem etiam ibi Pietas, Niger, & Cotula Hybriae disertissimi viri filio male apud se causam agēti. ΑΓΗΜΗΟΝ ΠΑΤΗΡΩΝ. ✱ & cum in quadam postulatione Hybrias de paritate stultorum locum ad litteram omnibus agnoscentibus diceret: Age, inquit, non putas me scripta didicisse patris mei: Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? [*Gargonius* amabilissimus in hac suasoria dixit duas res, quibus stultiores ne ipse quidem vnquam dixerat. vnam in principio. nam cum coepisset scholasticorum frequentissimo iam more

à iure.

à iureiurando,& dixisset multa: Ita quamprimum tantum timeat, quantum potest, ita aut totus viuat Cicero, aut totus moriatur, vt ego quae hodie pro Ciceronis ingenio dixero, nulla pactione delebo. Alteram rem dixit, cum exempla referret eorum qui fortiter perierant: Iuba & Petreius, mutuis vulneribus concurrerunt,& mortes foenerauerunt.

Suasoriarum finis.

L. ANNAEI SENECAE CLAVDII CAESARIS APOCOLOCYNTOSIS.

QVID actum sit in caelo ante diem tertiū eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno nouo, initio saeculi felicissimi, volo memoriae tradere. Nihil offensae vel gratiae dabitur. Haec ita vera si quis quaesierit vnde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diē obijt ille, qui verum prouerbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respōdere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis vnquam ab historico iuratores exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quaerite ab eo, qui Drusillam euntem in caelum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus aequis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quae in caelo aguntur. Appiae viae curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Caesarem ad deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus nunquam verbum faciet. Nam posteaquā in senatu iurauit se Drusillam vidisse caelum ascendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo credidit, verbis conceptis affirmauit, se non indicaturum etiam si in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quaecunque audiui, certa claraque affero, ita illum saluum & felicem habeam.

Iam Phoebus breuiore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni.
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum:
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Diuitis autumni, visoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vuas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere. facilius inter philosophos, quàm inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimā erat. Nimis rustice acquiescunt omnes poetae, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phoebus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere coepit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de trib. Parcis educit, & ait: Quid femina crudelissima hominem miserum torqueri pateris? nunquam meritum, vt tamdiu cruciaretur. Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic inuides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum postquam princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errāt, horam eius nemo nouit. Nemo enim illum vnquam natum putauit. Fac quod faciendum est.

Dede neci, melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercle, inquit, pusillum temporis adijcere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, ciuitate donaret. Constituerat enim omnes Graecos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas, & si qui vltra glacialem Boream incolunt Barbari, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, & tu ita iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, alter Babae, tertius Claudij. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interuallis temporum diuisos mori iubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot praecedentia, tot circunfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim conuictoribus.

Haec

Haec ait, & turpi conuoluens stamina fuso,
Abrupit stolidae regalia tempora vitae.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niueo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quae ducta colorem
Assumpsere nouum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo.
Aurea formoso descendunt secula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloque labore,
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
Phoebus adest, cantuque iuuat, gaudetque futuris:
Et laetus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumq. nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus solito neuere manus: humanaque fata,
Laudatum transcendit opus: Ne demite Parcae,
Phoebus ait: vincat mortalis tempora vitae,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia lassis
Saecula praestabit, legumque silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra:
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol aspicit orbem
Lucidus, & primos à carcere concitat axes:
Talis Caesar adest, talem iam Roma Neronem
Aspiciet, flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, & affuso ceruix formosa capillo.

Haec Apollo. At Lachesis, quae & ipsa homini formosissimo faueret, fecit, & plena ordine manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, & eo desiit viuere videri. Expirauit autem dũ comoedos audit, vt scias me non sine causa eos timere. Vltima vox eius haec inter homines audita est, cum maiorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Vae me, puto, concacaui me. Quid autem fecerit, nescio: omnia certe concacauit. nec post boletum opipare medicamentis conditum, plus cibi sumpsit. Quae postea in terris sunt acta, superuacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quae memoriae publicum gaudiũ impressit. Nemo felicitatis suae obliuiscitur. In caelo quae acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nuntiatur Ioui, venisse quendam bonae staturae, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput mouere, pedem dextrum trahere. quaesisse se, cuius nationis esset: respondisse illum nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam eius: nec Graecum esse, nec Romanum, nec vllius gentis notae. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules, primo aspectu sane perturbatus est, vt qui etiam non omnia monstra domuerit: vt vidit noui generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis beluis solet) raucam & implicatam, putauit sibi tertiumdecimum laborem venisse. Diligentius autem intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimũ fuit Graeculo, ait: τίς πόθεν εἶς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις. Vbi haec Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historijs suis locum. Itaque & ipse Homerico versu Caesarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, aeque Homericus:

ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris, quae fano suo relicto, sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romae reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quae cum ipso 101 annos vixi, Lugduni natus est: Munatij municipem audis: quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem à Vienna natus est, Gallus germanus. Itaque quòd Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego reddo tibi Lugduni natum, vbi L. Licinius multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcasti, quàm vllus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa milia inter Xanthum & Rodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo

ret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutae manus, & ad hoc vnum satis firmae, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum praecidi. Putares omnes illius esse libertos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, vbi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome propere, sede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus stipite, ad terram occidas.
Haec claua reges saepe mactauit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quae patria, quae gens mobile eduxit caput,
Edissere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, vnde ab Hesperio mari
Inachiam ad vrbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuijs iugum,
Quod Phoebus ortu semper obuerso videt:
Vbi Rhodanus ingens amne praerapido fluit,
Ararque dubitans quo suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Est ne illa tellus spiritus altrix tui?

Haec satis animose, & fortiter. Nihilominus mentis suae non est, & timet μωροῦ πληγήν. Claudius vt vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romae fuisse: illic non habere se idem gratiae: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, haec visus est dicere: Ego te fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis à me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illic miseriarũ pertulerim, quum causidicos audirem, & diem & noctem: in quos si incidisses, valde fortis licet tibi videaris, maluisses cloacas Augiae purgare: multo plus ego stercoris exhausi. Sed quoniam volo, non mirum, quòd impetum in Curiam fecisti: nihil tibi clausi est. Modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis: ἐπικούρειος θεὸς non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (vt ait Varro) sine capite, sine praeputio? Est aliquid in eo Stoici dei: iam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensam toto anno celebrauit, non tulisset. Illum deum apage, qui quantum quidem in illo fuit, damnatum incesti L. Syllanum, generum suum occidit: Octauiamque sororem suam, festiuissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarẽt, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quaero tantum sororem suam stulte studere, Athenis dimidiũ licet, Alexandriae totum? Quia Romae, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam caeli scrutatur plagas. deus fieri vult. Parum est quòd templum in Britannia habet, quod nunc barbari colunt, & vt deum orant μωροῦ εὐιλάτου τυχεῖν. Tandẽ Ioui venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. Volo seruetis disciplinam curiae. Hic qualiscunque est, quid de nobis existimabit? illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianus pater: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. homo, quantũuis vafer, qui semper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diserte, quòd in foro viuat, dixit, quae notarius persequi non potuit: & ideo non refero: ne alijs verbis ponam, quae ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, deum fieri: iam famam minimum fecit, & iam pessimum quemque illũ affectare. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem, deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν aut ex his, quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S. C. deus factus, fictus, pictusve erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos autoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Niceporae filius, & ipse designatus Cos. nummulariolus. Hic quaestu se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in haec verba censet: Cum diuus Claudius diuum Augustum sanguine contingat, nec minus diuam Augustam auiam suam, quam ipse deam esse iussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque e Rep. esse aliquem, qui cum Romulo

—— possit feruentia rapa Vorare: ——

Censeo, vt D. Claudius ex hac die deus fiat, ita vti ante eum quis optimo iure factus sit. Eamque rem ad μεταμορφώσεις Ouidij adijciendam. Variae erant sententiae, & videbatur Claudius sententiam vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat, & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tum diuus Augustus surrexit sententiae loco dicendae, & summa facundia disseruit. P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse, semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem, quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi: ideo ciuilia bella compescui: ideo legibus vrbem fundaui, operibus ornaui. Et quid dicam, P. C. non inuenio:

omnia

omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque à me ad Messalae Coruini disertissimi viri illam sententiam: Perijt ius imperij. hic P.C. qui vobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quàm canis exta edit. Sed quid ego de tot actibus viris dicam? Non vacat deplorare publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittã, hanc referam: Nam ὗς ἐμῆς aegre senescit ἢ οἶνος. Πυργοπολυνίκης iste, quem videtis per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, vt duas amitas suas, proneptes meas occideret, alteram fame, alteram ferro: vnum abnepotem L. Syllanum. Videris Iupiter, an in causa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi diue Claude, quare quenquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet in caelo? non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο

& iratus fuit vxori, & suspendit illam: nunquid occidit? Tu Messalinam, cuius aeque auunculus maior eram, quàm tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quòd nescis, quàm quod occidisti. Iste C. Caesarem non desijt mortuum persequi. Occiderat ille socerum: hic generum. Caius Caesar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Crassum Magnum, Scriboniam, Bassioniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum vero tam fatuum, vt etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Principes pietate & iustitia dij fiunt. Scilicet hic pius & iustus, quoniam Druydarum immanem religionem aduexit: nostram prorsus exstirpauit, vt Romae nuptiarum sacra essent, quibus ipse, cum sibi Agrippina nuberet, xxx. Senatoribus, innumeris Eq Rom. mactatis, principium dedit. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, dijs iratis natum. Ad summam tria verba cito dicat, & seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei P.C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit consocerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompeium Magnum Antoniae ex Petina, L. Syllanũ Octauiae, ex Messalina, socerum filiae suae Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quàm ouo ouum. Scriboniam socrum filiae suae, Messalinam vxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum seuere animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari, eumque quamprimum exportari, & caelo intra dies xxx. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos illoc, vnde negant redire quenquam. Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominũ, num Claudij funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, vt scires deum efferri, tubicinum, cornicinum, omnisque generis aeneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etiã Claudius audire posset. Omnes laeti, hilares. P. Rom. ambulabat tanquam liber. Matho, & pauci causidici plorabant, sed plane ex animo. Iurisconsulti e tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tanquam qui cum maxime reuiuiscerent. Ex his vnus cum vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαλυγορίᾳ naenia cantabatur anapaestis:

Fundite fletus, Edite planctus, Fingite luctus,
Resonet tristi Clamore forum: Cecidit pulchre
Cordatus homo, Quo non alius Fuit in toto **Fortior orbe.**
Ille citato Vincere cursu Poterat celeres,
Ille rebelles Fundere Parthos, Leuibusque sequi
Persida telis, Certaque manu Tendere neruum:
Qui praecipites Vulnere paruo Figeret hostes.
Pictaque Medi Terga fugacis. Ille Britannos
Vltra noti Littora ponti, Et caeruleos
Cute Brigantas Dare Romuleis Colla catenis
Iussit, & ipsum Noua Romanae Iura securis
Tremere Oceanum. Deflete virum, Quo non alius
Potuit citius Discere causas, Vna tantum
Parte audita, Saepe & neutra. Quis nunc iudex
Toto lites Audiet anno? Tibi iam cedet
Sede relicta, Qui dat populo Iura silenti,
Cretaea tenens Oppida centum? Caedite moestis
Pectora palmis, O causidici Venale genus.
Vosque poetae Lugete noui, Vosque in primis
Qui concusso Magna parastis Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Inijcit illi manum Talthybius deorum nuntius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter

Tiberim

Tiberim & viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiaria via Narcissus libertus, dominus domini, ad patronum excipiendum, & venienti nitidus, vt erat à balineo, occurrit, & ait: Quid dij ad homines? Celerius praecedito, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri volebat. quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus euolat. Omnia procliua sunt, facile descenditur. Itaque quamuis podagricus esset, momēto temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacebat, vt ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villosq. horrendos excutiēs. pusillum subperturbatur, vt illum vidit canem nigrum (nam albam canem in delicijs habere consueuerat) villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Caesar venit. Ecce ex tēplo cum plausu procedūt cantantes: ἠύρήκαμεν συγχαίρομεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Praetorius, Sex. Trallus, M. Heluius Trogus, Cotto tectus, Valens, Fusidius, Equ. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantiū turba Mnestor Pātomimus, quē Claudius decoris causa minorē fecerat. Necnon ad Messalinam cito rumor percrepuit, Claudium venisse. Cōuolant primum omniū liberti, Myron Amphironas, Ampaeus, Pheronas, Posides, hasta pura insignis, Felix cum Pallante fratre, Harpocras, Polybius: quos Claudius omnes quaestorijs, praetorijsq. muneribus nec vbi imperitus esset, praemiserat. Deinde praefecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus Pompeij F. Deinde amici, Saturnius Luscius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Nouissime fratris filia, sororis filia, generi, soceri, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cū vidisset Claudius, exclamat: πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quaeris quomodo? Quis enim nos alius huc misit quàm tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Aeaci. is lege Cornelia, quae de sicarijs lata est, quaerebat: postulat, nomen eius recipi, aedit subscriptionem. Occisos Senatores XXX, Equites Rom. CCCXV, atque plures. Caeteros CCXXI, ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos vndecunque circunfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatum non inuenit. Tandē procedit P. Petronius, vetus conuictor eius homo Claudiana lingua disertus, & postulat aduocationē. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit Patronus velle respondere. Aeacus, homo iustissimus, vetat. Altera tantum parte audita condemnat, & ait: εἴκε πάθοι, τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingēs silentium factum est. Stupebant omnes, nouitatē rei attoniti: negabant hoc vnquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quàm nouum. De genere poenae diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erāt qui dicerent, si minus dij latura fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non vnquam Sisyphum onere releuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit vlli ex veterania missionem dari, ne vel Claudius vnquam simile speraret. Placuit nouam poenam excogitari debere, instituendum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis, species sine fine & effectu. Tū Aeacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam coeperat fugientes semper tesseras quaerere, & nihil proficere.

Nam quoties missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cumque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque petenti,
Decepere fidem: refugit digitosque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cum iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio voluuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Caesar, & petere illum in seruitutem coepit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adiudicatur C. Caesari: illum Aeacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, vt a cognitionibus ei esset.

FINIS.

IVLIVS ROSCIVS HORTINVS LECTORI S.

. Annaei Senecae operum inter omnes, quae hactenus prodierunt emẽdatissimae editioni, quam postremum ingenij sui foetum studiosis quasi testamento reliquit moriens M. Antonius Muretus, quod mihi contigerit Indicem addere, summi beneficij loco habui. Vno enim tempore perutilis simul ac iucundae lectionis longo interuallo repetitae fructum cepi: & quod a me Mureto pro veteri studio officiũ debebatur, eius aliqua ex parte persoluendi occasio oblata est. Fueram in florentissimũ Rom. Seminarium puer receptus, iamq. decurso politiorum literarũ stadio in philosophiae arenam descenderam, cum mihi Mureti familiaritatẽ inire magno emolumento concessum est. ex eo enim tempore me hortati coepit, ac litteris etiam, quae in luce hominum versantur, benigne monere, vt non vulgarem philosophandi tenerem viam; sed è Graecorum in primis fontibus altius haurirem, audiremq. suo Platonem & Aristotelem, ceterosq. idiomate loquentes. et vero erat hoc optimo viro peculiare inter cetera, quibus commendatur, vt quoscunq. siue ad studia literarum, siue ad virtutem propensos videret, incitaret, & quasi calcar currentibus adderet. Quod quidem vt in literis perfecit, cum viua voce, tum editis multiplicis doctrinae monumentis; quae extabunt in omnem memoriam; ita in virtute assecutus est exemplo maxime beneactae, ac conclusae vitae: vt hoc ipsum indicat, quod inter manus habens castissimum auctorem, omnibus Christianae religionis sacramentis munitus ad beatiorem vitam vocatus est. Quis igitur dubitet quin siue librariorũ, siue temporum iniuria erroribus aspersos Senecae libros optime emendare potuerit qui, ad eius sanctissima praecepta mores primum suos, vitamq. totam composuisset? Nam vt ad Senecam veniamus, praeclarum illi testimonium D. Hieronymus reddidit cum in catalogo Christianorum auctorum eum adnumerare non incongruum putauit, nimirum & multa in eo Christianae legi affinia agnoscens, & non indignum iudicans, qui a nostris legeretur. id adeo a posteris diligenter est obseruatum, vt omnes fermè, qui de moribus scripserunt, grauissimi huius auctoris sententijs libros referserint, & ad ornandas conciones ex eodem egregiam rerum supellectilem Christiani oratores petere soleant. Verumtamen quoniam eos qui corruptam naturam ducem sequuntur fidei lumine orbatos impingere, & aberrare interdum haud difficile est; nil mirum si & Seneca in nonnullas opiniones inciderit a veritate, quam nobis Christiana religio aperuit, abhorrentes. Quare ne tam alioqui probatus scriptor minus caute ad eum accedentes in errorem aliquẽ illiceret, iure metuendũ videbatur. Ego vero Iacobi Sabelli Cardinalis amplissimi in primis cõsilium secutus, qui in ijs, quae ad prauitatem haereticorum coercendam, ac conseruãdam religionis dignitatẽ pertinent, vigilantissimus est; operae pretium duxi & de hoc primum admonere lectorem, & eorum errorum, qui apud Senecam reperiũtur, exempla quaedam, è quibus alij intelligi possint, indicare. Nam & de diuina natura vsitato Ethnicorum more loquitur, quasi plures Dij sint, & fatorum necessitati nimium saepe tribuit. Tum de mundo an ex tempore vel ex aeternitate sit conditus, non definit; de eodemque vtrum corpus an anima sit ambigit. Quam deinde inconstanter de animo humano disputat? quem modo igne tenuiorem, corporeum tamen videtur dicere modo Deum ipsum in humano corpore hospitantem appellat, modo animal asseuerare non dubitat, eiusque immortalitatem ab omnibus sapientibus receptam in certamen

men

men vocat. Eiusdem affectus & motiones corpora esse, & animalia confingit, ut itidem virtutes ac vitia, atque haec postrema omnia paria, sicuti & beneficia. Praeterea virtutem neque amitti, nec diuinitus dari posse: honestum ac bonum nullam accessionem recipere: sapientes omnes pares: eos qui sibi manus consciuerũt laudat. Ridet caeremonias Hebraeorum, qui Sabbathis lumina accenderent, supplicia denique inferorũ pro fabulis habet. In haec aut similia cum Christianus lector inciderit, caute legat, eademque ad Ecclesiae Rom. petram, tanquam ad lydium lapidem probet. Nec interim contemnat alia longe plura sapientissime dicta, eaq. non praepropera lectione excurrat; sed diligenter considerata, animoq. infixa, exequi re ipsa ac perficere studeat. Nam ut ijs quorum exempla protulimus, erroribus in simili argumento cum veritate Christiana coniunctissimas sententias apud Senecam haberi ostendamus, nonne cum dicit, Deum etiam ingratis multa tribuere, alludere ad illud videtur, quod est in Euangelio; Pluit super iustos & iniustos? Nonne quod Regius propheta dicit: Omnia aperta sunt oculis eius, simillimum est illi, quod Seneca alijs uerbis exponit, Deum omnia nosse etiam futura? quid id quod ait, Dei omnia esse, nonne idem est quod Regius Vates dixit: Domini est terra, & plenitudo eius? Et illa quae apud nostros saepe legimus, crebra sũt apud Senecam, Deum maximum ac potentissimum omnia vehere: fabricandi mundum bonitatem ipsius causam fuisse: eundem prouidentia, quam Pronean uocant Stoici, opus suum disponere, ac sedentem spectare: fato nec preces, nec uota, nec expiationes, nec libertatẽ arbitrij ullo modo repugnare: Deum probare homines, & quos amat recognoscere, atque exercere; nullam sine eo mentem sanam esse: mortem denique expectandã sine taedio uitae. Miserandum sane, Virum, qui nascentis religionis nostrae initia spectare, Petrumq. & Paulum ueritatis praecones audire potuit, fidei fulgorem diuinitus tunc mundo illucescentem non respexisse. Nam si sacro ei lauacro ablui datũ esset, paucis mutatis, Christianũ philosophum haberemus. Est igitur quod auctorẽ hunc diligenter euoluamus, atq. ex eius sententijs id quod frugiferũ est, quasi apes mel ex floribus libemus. Quod ut commodius fieri possit Index à uobis operi adiunctus, non parum, ut ego quidem existimo, adiumenti afferet. Doctissimo autẽ uiro optimeq. de litteris merito M. Antonio Mureto gratias ingentes agere aequum est, qui Senecam iampridem deprauatum suae integritati restituerit. Cui è uiuis nuper erepto, cum ipse bene precor, tum ut ceteri idẽ faciant obsecro. Quãquã eum beatissimã uitam cum superis agere religionis, charitatis, ceterarumq. uirtutum ipsius nũquam delẽda memoria dubitare non sinit.

INDEX RERVM AC VERBORVM QVAE in omnibus L. Annaei Senecae operibus continentur copiosissimus.

A IVLIO ROSCIO HORTINO CONFECTVS.

tus.

B

C

Carne-

De-

Laberianq

L

M

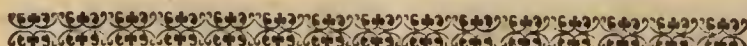
prae-

Sytempe

Termo-

Vitro

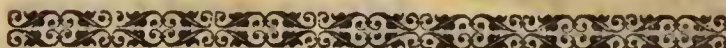
FINIS.

IN M. ANTONII MVRETI OBITVM

Guilielmi Blanci Albiensis Galli Iurisconsulti epigramma.

Gallia me genuit, genitum me Roma recepit:
Illa sinu iuuenem fouit, & ista senem.
Illa dedit vitam: vitam mihi sustulit ista:
Illa dedit cunas, ista dedit tumulum.
Vtraque me genitum gaudet, colit vtraque viuum,
Vtraque defunctum flensq. gemensq. dolet.

REGESTVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sf Tt Vv Xx Yy Zz. AAa BBb.

Omnes sunt Terniones, praeter A, & AAa, Duerniones. est BBb folium.

ROMAE, Apud Franciscum Zannettum.
CIↃ IↃ XXCVI.

Appendix ad Indicem rerum et Verborum percepita.

In credulitatem ep. 95. ca. lib. 3 dr. a cap. 14 ad 20. et
vitium est ferendum. c. 25. lib. 1. Cum vero in nos
hospitalem, divum regnum. c. 26. Vocesdig. l. 2. c. 7.
animad alienad non nostrad. pueriness. l. 2 de dr. c. 26
in eis veniam ad exhortatio. l. 2. de dr. cap. 30.
unius potest audere quodcunque potest. Mere ep.
In Cursum epistes cursum. Munch ad epist. 30. f. 221.
nos reddimus facile quae gaudimus inviti. lib. 2. c. 22.
Contendere cum nullo decet. lib. 2 de dr. c. 34.
Dies mortis cuiusque aeterni natalis est. ep. 102. f. 176.
unus peritorum melior imperitis. ep. ... ep. 76.
De prefectione ... ep. 6. pro tota vita ... ep.
cum an... in eos. ep. 122. fol. nihil.
Divitiis mu... Tranq. c. 8. beat. ... 21 ad 27 ...
et auctorem ... ep. ... ep. 110. ...
... c. 3. l. 6. ben. ... labo-
rum ep. 17. in eas. ep. 20. ep. 15. ... ep. 80.
eas ... pati ... infirmare ep. 5. fol. ...
Delicatus ... l. 3 de ir. c. 36. ... brev. c. 12.
l. de ... dr. c. 2. ben. l. 4. c. ... l. 2. ben. c. 29.
... ben. l. 5. c. 21. ... ep. 95. ...
... 2 de c. 27. ben. l. 4. c. 5. l. 6. c. 8. ...
... mali benef. c. 28. 31.
... ep. 31. a ... bono ...
... ep. 41. ... ep. 73. f. 123.
Hoc habeo quodcunque dedi ... l. 6. ben. c. 3.
Dolor continuus ... 6. quo ... ep.
ep. 63. 98. ostentatio. ep. 99. communis. fol. 25.
... magis ... 24. 25.
[redacted] Domus ... Polyb. c. 35.
Dolere nihil durat ... ad ... c. 37.
Damnati decendias ... Tranq. c. 14.
Domus instar urbium ...
Dessimatio Magno. De ir. l. 2. c. 33. l. 3. de ir. c. 18.
Domini dicti ... ep. 3. procurator. ep. 14.

Eloquentia ... contr. pr. ... magna
... non ... contingit. ...
felicitas magna offendimenti ... Brev. c. 14.
ea ... agit ut ... De Brev. c. 12. ...
... ep. 80. ... vera et contraria. ep. 72. f.
... l. 2. c. 21. ...
... ep. 74. ... ep. 82.
... intolerabilis ... fol. ...
... nihil ... felicius. De Provid. c. 3.
... tanquam ... ep. 63. fol. 109. f.
... tradunt. ep. 107. f.
... c. 5. Provid. ...
... fortis ... 4. l. 1. fortis ... l. 1.
... c. 22.
... ben. l. 3. c. 29. 30.
... pati ... l. 6. ...
... fortis ... c. ben. l. 6. f. ...
... fortis ... ep. 9. ...
... in ...
... ex ... ep. 14 ... ep. ...
... Tranq. c. 10. ...
...
...
...
... c. 33. ... l. 2. c. 52. ... l. 23. ...
... ep. 59. ...
... ep. 33 ...

Abluendis aliquid exemplum ep. 91. fol. 154 et 155.
Iuuentutis eminentis non obstare ep. 79. 64. 39. 44.
Ignorantes nobis discendi l. 3. Ir. c. 36. fol. 268.
Ingenio reuera qui quid dicere laudabile est ep. 33.
uirtutis propria ep. 95. nec medica in animo in
sua laudandae Tranq. c. 15. fra. Videndi et imperandi.
Aduenat ubi contra contemptum l. 2. Ir. c. 16.
Innocentia ex difficili humano generi c. 4. q. 10. ...
Inex pectata pro iniquis accipimus l. 2. Ir. c. 30. 31.
Iniuriam facit qui facturus est. l. 1. Ir. c. 3. accipere et
gratias agere 3. Ir. c. 33. quid c. 5. q. ...
Irasci pro nihil non puerum deformium c. 10. l. 1. ...
uitium magnorum animorum c. 15. ... sequitur
... c. 9. ... c. 20. et l. 6. c. 13.
... c. 36. ...
... ep. 81.
Non iratum quidem potentem ... l. 6. ben. c. 30.
Mors ... ep. 24. 77. ...
... ep. 36. 37. 54. 60. 61. 30. 26 ...
Mendacium tenue est perlucet et ... ep. 79.
Militibus de ... animus factus ep. 82.
Mores ... l. 1. ben. c. 5. c. 9. 10. loca faciunt ep. 54.
Molle ... ep. 84.
Materia ... ep. ...
Mollis ... ep. 90.
Morbi ... Voluptatem ep. 95.
... l. 2. ben. c. 26. bene ... Tr. c. 28.
... ep. 42. ...
... ep. ... ep. 51.
Mortale ... Mortalium bonum ep. 96.
Malum ... c. 17. ... c. 36.
... ep. 12. ... c. 3. 43.
... ep. 95. et 9.
... ep. ...
... ep. 61. ... ep. 24.

Munus ... patria Tran. c. 3. pulchritudo l. 4. ben. c. 23.
patria c. 20. b. Vit. ... c. 32. ...
omnium ... l. 3. ben. c. 28. ... l. 7. ben. c. 1.
Deorum templum l. 7. ben. c. 7. ... ep. 59.
Natura una magnis ... intererunt ... 7. l. 1.
... animalibus ep. 121. ... ep. 124.
... beata Vita est c. 3. quidem c. 5. debet ...
exiguum ... ep. 16. 25. ... ep. 11.
... contra l. 6. 7. 8.
Nocere ... potentes l. 1. c. 3. Ir. c. 31. 2. ben.
Nero ex ... l. 6. 2. 4.
Nobilem ... l. 6. 1.
Occidere ... l. 2. ben. c. 5.
... l. 1. c. 16. malo
bonum est c. 20. l. 7. ben. ...
Occupatio argum. felicitatis ep. 106. alia ex
alia c. 3. ... c. 20. ...
Occupatis ... c. 6. et c. 7. ...
Octauius ... ep. 123. ...
Odium ... c. 16. l. ...
Odio ... ep. 33. l. 2. ...
Omnia ... c. 5. ...
Officium ... l. 1. ben. c. 3.
Officium quid est l. 3. be. Obliuionis causa l. 3. be. c. 23.
Odio qui ... c. 24. 2. ...
Ex opinione male uiuimus ... ep. 13.
Optimus ... natura non ... est ep. 90. ...
ep. 106. non ... be. Vit. ...
c. 20. ... c. 28. ...
Optimos imperare ex natura est ep. 90. initio.
Pro optimo est minime malus c. 7. de Tranq.
De Oratione ... ep. 100.
De Otio et contra ep. 3. ...
... ep. 8. ... ep. 82. ...

E[illegible] ep. 73. [illegible] 32. [illegible]

Tranq. c. 3. quidem [illegible] c. 11. [illegible]

Oratio vir [illegible] contra [illegible]

Oraculum [illegible] 2. [illegible] l. 12. c. 1. [illegible]

De Orationis [illegible] post. lib. 1.

Pecca[illegible] tempore. ep. 122.

[illegible] ep. 120. et q.

[illegible] audire, ep. [illegible]

[illegible] post init.

Principia [illegible] maiora [illegible] lib. [illegible] c. 29.

[illegible] lib. 1. c. 22. [illegible] c. 26.

Peccare [illegible] c. 16. [illegible]

[illegible] contr. 5. lib. 1.

[illegible] lib. 2. [illegible] c. 9. [illegible]

Peregrinus [illegible] contr. 7. lib. 2.

Princeps bonus [illegible] c. 13. 24. [illegible]

[illegible] c. 15. quomodo puniat c. 17. 16. [illegible]

[illegible] Clementia c. 19. punit [illegible]

De Persico [illegible] c. 7. [illegible]

Philosophia [illegible] ep. 82. [illegible]

[illegible] ep. 76. [illegible] ep. 89. [illegible]

[illegible] ep. 108. [illegible] ep. 111. q.

Populi [illegible] c. 6. [illegible]

[illegible] c. 12. [illegible] ep. 7. [illegible]

Philosophi [illegible] c. 17. 18.

Potentes [illegible] c. 8. [illegible]

Praecordia plena bonis cogitationibus c. 20. [illegible]

Portentum [illegible] c. 13. ad Marc. [illegible]

Principis [illegible] l. 1. c. 1. [illegible] c. 3. parcit

[illegible] parcit [illegible] c. 5. [illegible]

est magnanimitas non ira c. 5. [illegible]

[illegible] c. 7. [illegible] c. 67.

[illegible] l. 1. c. 2. educatio l. 2. [illegible] c. 20. et c. 21.

maximus decor in exitu. ep. 12. [illegible] c. 4. [illegible]

Ex Privatione appetitus ortus. c. 16. ad Marc. [illegible]

Respublica [illegible] c. 31. [illegible]

[illegible] Tranq. c. 3. q.

Repon [illegible] c. 10. [illegible]

Romae [illegible] lib. 2. [illegible] c. 1. et q.

Roma ingrata [illegible] c. 17. l. 5. ben. [illegible]

[illegible] c. 16. [illegible] confluens c. 6. [illegible]

At Romanos [illegible] l. 3. ben. c. 28. [illegible]

c. 1. ad Marc. [illegible] c. 13. ben.

Rumor [illegible] ep. 42. [illegible] c. 1. beat.

Ruina celer, omnium [illegible] ep. 91. [illegible]

Rustici boni l. 3. Ir. c. 2. [illegible] ep. 51.

[illegible] l. 4. c. 16. ad summa

perductam sapientiam c. 2. [illegible]

[illegible] ep. 102. [illegible] beat. [illegible] c. 32.

Salutatio [illegible] ep. 56.

Scribentium Vitium, [illegible] ep. 75. q.

Sorsa non [illegible] lib. 1. ben. c. 1. et q.

[illegible] temperantia est, ep. 88. et q.

Quod [illegible] ep. 99. [illegible]

Sapiens [illegible] ep. 9. [illegible]

[illegible] l. 4. [illegible] c. 1. [illegible]

[illegible] ep. 53. [illegible] ep. 54. [illegible]

fortuna c. 5. [illegible]

[illegible] Tranq. c. 15. [illegible]

[illegible] ep. 116. [illegible] c. 21. beat. vit.

[illegible] ep. 109. [illegible]

[illegible] ep. 109. [illegible] ep. 90.

[illegible] l. 5. [illegible] c. 7. 6.

[illegible] ep. 80. et q.

Subtilia [illegible] cum difficultate. ep. 58. q.

[illegible] ep. 92. 4.

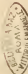
Spes [illegible] ep. 10. [illegible] ep. 101.

Multi [illegible] ep. 3. [illegible]

[illegible] c. 7. [illegible]

Superbis [illegible] c. 5. q.

Rerum quae in [illegible] reperiuntur Index.

Controversiarum omnium Index

Libri Primi

Suasoriarum index